Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART 3

Edited by:
Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. S.
Retired Curator: Archaeological Section
Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by
The Forbes Gujarati Sabha
No. 365 Vithalbhai Patel Road, Bombay 4.

V S. 1998] Rs. 6 [A. D. 1942

Published by :
Hon. Justice Harsiddhabhai V. Divetia
Hon. Sect. The Forbes Gujarati Sabha
Bombay No. 4.

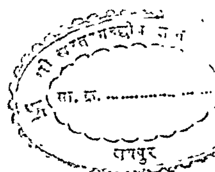
Printed by :
Natverlal I. Desai B. A.
THE 'GUJARATI' PRINTING PRESS
FORT, BOMBAY 1.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-ગ્રન્થાવલિ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

(પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના)

ભાગ ૩જો

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી બી. એ; એમ. આર. એ. એસ.

નિવૃત્ત ક્યુરેટર, આર્કીઓલૉજિકલ વિભાગ, પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ મુંબઈ.

પ્રકાશક

ધી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ નં. ૪.

[વિ. સં. ૧૯૯૮] કિંમત રૂ. ૬-૦-૦ [ઈ. સ. ૧૯૪૨

પ્રકાશક—હરસિદ્ધભાઇ વજુભાઇ દિવેટીઆ
માનદ મંત્રી : શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા–મુંબઇ
શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર, ૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઇ પટેલ રોડ, મુંબઈ નં ૪.

મુદ્રક—રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ, બી. એ.
'ગુજરાતી' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ; મુંબઈ નં. ૧

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ઇનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના
સંગ્રહ માટે અરધી કિંમતની ગોઠવણ

સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

મુંબઈ ઇલાકાનાં સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિસિપાલીટીઓના અને લોકલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંઓ, અભ્યાસ તથા વાંચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ઇનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીઓમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઇથી ઓછા ખરચે થઈ શકે તે માટે શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ પોતાની માલિકીનાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિંમતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શકવાની અનુકૂળતા કરી આપવાની યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨॥ ટકા કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલિકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલો છે. જેને તે જોઇતો હશે તેને ટપાલ ખર્ચનો રૂ. ૦-૧-૬ મોકલ્યે મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અરધી કિંમતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાએ નીચેને શિરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

માનાર્થ મંત્રી, શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા.
શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર
૩૬૫, વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ, મુંબઈ નં. ૪.

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ પ્રકટ કરેલાં પુસ્તકો

૧ સભાની માલિકીના પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો

		રૂ. આ. પા.
(૧-૨) રાસમાળા, ૧-૨, તૃતીય સચિત્ર આવૃત્તિ. (૧૯૨૬-૨૭.)	દરેકનું મૂલ્ય	૫- ૮-૦
(૩) ફાર્બસજીવનચરિત્ર (રાસમાળા ભાગ ૧ સાથે.) (૧૯૨૬)		
(૪) માર્કસ ઑરેલિયસ ઍન્ટોનીનસના સુવિચારો (૧૯૨૮)		૨- ૦-૦
(૫-૬) હસ્ત. લિ. પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ ભાગ ૧-૨ (૧૯૨૮)	દરેકનું મૂલ્ય	૨- ૦-૦
(૬-૧) શ્રી ફા. ગુ. સભાનાં હસ્ત. પુસ્તકોની વિગતવાર યાદી (૧૯૨૯)		૦- ૪-૦
(૭) ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો, ૧-૨ (૧૯૨૯.)		૧- ૦-૦
(૮) રસકલ્લોલ-સ્ત્રીજીવનનાં પ્રાચીન ગીતો. (૧૯૩૦.)		૦-૧૦-૦
(૯) "પ્રબોધબત્રીશી", ને "રાવણમંદોદરીસંવાદ." (૧૯૩૦.)		૦-૧૨-૦
(૧૦) પ્રાચીનકાવ્યવિનોદ, ભાગ ૧ લો. (૧૯૩૧.)		૧- ૦-૦
(૧૧) અહૂનવર-પારસી ધર્મતત્ત્વનું વૈદિક દૃષ્ટિએ અવલોકન. (૧૯૩૧.)		૦- ૮-૦
(૧૨) चतुर्विंशतिप्रबन्धः (૨૪ રાજા, કવિ, આદિનાં વૃત્તાન્તો) (૧૯૩૨.)		૨-૮-૦
(૧૩) प्रबन्धचिन्तामणिः (૧૯૩૨.)		૧-૮-૦
(૧૪) શાક્તસંપ્રદાય, સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર, વગેરે. (૧૯૩૨.)		૧- ૮-૦
(૧૫) ગુજરાતના ઐતિહાસિક ઉત્કીર્ણ લેખો, ભાગ ૧ લો (૧૯૩૩.)		૪- ૮-૦
(૧૬) મહાભારત (પદબંધ)-ભાગ ૧ લો, આદિપર્વ ને સભાપર્વ. (૧૯૩૩.)		૧- ૦-૦
(૧૭) ગુજરાતના ઐતિહાસિક પ્રસંગો, તથા વાર્તાઓ, (૧૯૩૩.)		૦-૧૨-૦
(૧૮) ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ (ગુજરાતી અનુવાદ,) (૧૯૩૪.)		૧- ૦-૦
(૧૯) પંચદંડ (નરપતિકૃત સં. ૧૫૪૦) (૧૯૩૪.)		૦-૧૨-૦
(૨૦) મહાભારત ભાગ ૨ જો (આરણ્યક પર્વ નાકરકૃત) (૧૯૩૪)		૧- ૦-૦
(૨૧) પ્રબંધચિંતામણિ (ગુજરાતી અનુવાદ) (૧૯૩૪)		૧- ૦-૦
(૨૨) રૂપસુન્દરકથા (પ્રાચીન છંદોબદ્ધ શૃંગારકાવ્ય) (૧૯૩૪)		૦- ૮-૦
(૨૩) રાજ્યરંગ ભાગ ૨ જો-જગતનો ઇતિહાસ, નિરૂપક કવિ નર્મદ. (૧૯૩૫)		૦-૧૨-૦
(૨૪) બુદ્ધિવર્ધક વ્યાખ્યાનમાળા (સભાની તવારીખ અને વ્યાખ્યાનો) (૧૯૩૫)		૦- ૬-૦
(૨૫) હંસાવતી-વિક્રમચરિત્રવિવાહ (ર-સં. ૧૬૧૪) (૧૯૩૫)		૦-૧૨-૦
(૨૬) ગુજરાતના ઐતિહાસિક ઉત્કીર્ણ લેખો-ભાગ ૨ જો. (૧૯૩૫)		૪- ૮-૦
(૨૭) જીવન ને ઉત્ક્રાન્તિ: રા. ભીમભાઇ લા. દેશાઇ, એમ. એસ.સી (૧૯૩૬)		૦-૧૨-૦
(૨૮) હવામાન: ગુજરાતની આબોહવા: રા. સા. મુકુંદ ઇનાકર. (૧૯૩૬)		૦-૧૨-૦
(૨૯) શૈવધર્મ: તેના સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર, ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર અસર. દ્વિતીય આવૃત્તિ. લે. રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી. (૧૯૩૬)		૧- ૦-૦
(૩૦) પૃથ્વીનો ઇતિહાસ: રા. રા. યશવંત ગુ. નાયક, એમ. એસ,સી. (૧૯૩૬) દ્વિતીય સચિત્ર આવૃત્તિ (૧૯૩૯)		૦-૧૨-૦
(૩૧) મહાભારત પદબંધ, ભાગ ૩ જો, વિરાટ પર્વ અને ઉદ્યોગ પર્વ-સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી. (૧૯૩૬.)		૧- ૦-૦
(૩૨) રા. રા. નરસિંહરાવ ભો. દિવેટીયાનાં "ફાઇલોલોજીકલ લેક્ચર્સ" ભાગ ૧ લો. ભાષાન્તરકાર રા. રા. રામપ્રસાદ પ્રેમશંકર બક્ષી, બી. એ. (૧૯૩૬)		૩- ૦-૦
(૩૩) કબીરસંપ્રદાય, સિદ્ધાન્તો, ગુજરાતમાં પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર અસર, રા. રા. કિસનસિંહ ગો. ચાવડા, (૧૯૩૭.)		૧- ૦-૦
(૩૪) ગુજરાતનું આકૃતિક અને વ્યાપારી ભૂગોળવિજ્ઞાન: રા. રા. ભોગીલાલ ગિ. મહેતા, એમ કોમ. (૧૯૩૭.) દ્વિતીય સચિત્ર આવૃત્તિ (૧૯૩૯)		૦-૧૨-૦
(૩૫) વૈષ્ણવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ: રા. રા. દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રી. દ્વિતીય, સચિત્ર, શોધિતવર્ધિત આવૃત્તિ. (૧૯૩૯)		૨- ૦-૦

	રૂ. આ. પા.
(૩૬) શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મહોત્સવગ્રન્થઃ ગુજરાતના ઇતિહાસ અને સાહિત્યના સંશોધનના લેખો. (૧૯૪૦)	૩– ૦–૦
(૩૭) સરસ્વતીપુરાણઃ સં. લે. રા. રા. કનૈયાલાલ ભા. દવે. (૧૯૪૦)	૨– ૦–૦
(૩૮) સ્વ. રૂ. ઉ. શા. સ્મા. ગ્રંથઃ પ્રકાશક રા. સ્મારક સમિતિ. (૧૯૩૮)	૨– ૦–૦
(૩૯) મહાભારત ભાગ ૪ થો, (ભીષ્મ, દ્રોણ અને કર્ણ પર્વ પદબંધ) (૧૯૪૧)	૧– ૮–૦
(૪૦) ગુજરાતના ઐતિહાસિક ઉત્કીર્ણ લેખો ભાગ ૩ જો (પ્રાચીન કાળથી તે વાઘેલા વંશના અંત સુધીના) (૧૯૪૨)	

૨ પત્રિકાઓ દરેકનું મૂલ્ય ૦– ૬–૦ (સાદી–કમીશન વગર)

(૧) ડાર્વિનવાદ. (૧૯૩૫)
(૨) ગુજરાતની સાંસ્કૃતિક સ્થિતિઃ (ઇ. સ. ૧૪૦૦–૧૬૦૦) મૌ. અબુ ઝફર નદવી. (૧૯૩૬)
(૩) હિન્દુસ્તાનમાં તોપઃ મૌ. અબુ ઝફર નદવી. (૧૯૩૬)
(૪) આપણો ખોરાકઃ ડૉ. કાન્તિલાલ છ. પંડ્યા. (૧૯૩૭)
(૫) ગુજરાતનું શિલ્પસ્થાપત્યઃ (હિન્દુકાલીન) રા. રા. રણછોડલાલ ધ. જ્ઞાની. (૧૯૩૭)
(૬) લિપિકદમ્બકઃ (૧–૩ લેખ) રા. રા. હીરાલાલ ર. કાપડીઆ. (૧૯૩૭)
(૭) હારમાળાઃ (નરસિંહ મહેતા સંબંધી) સંવત્ ૧૭૩૩ ની પ્રતિ ઉપરથી સંશોધક રા. રા. કેશવરામ કાશીરામ શાસ્ત્રી. વિસ્તૃત ઉપોદ્ઘાત સાથે (૧૯૩૭.)
(૮) વૈજ્ઞાનિક શબ્દસંગ્રહઃ સંયોજક રા. રા. પોપટલાલ ગો. શાહ, એમ. એ. બી. એસ. સી. અને રા. રા. ભોગીલાલ કે. પટવા, બી.એ. (૧૯૩૭)
(૯) ગીતામાં જ્યોતિષ: રા. રા. જ્યોતિર્મલ્લ જગજીવન ન. ખખ્ખર. (૧૯૩૭)
(૧૦) ગુજરાતની ભૂરચનાઃ (ઉત્પત્તિ) ડૉ. અરદેશર સો. કાલાપેસી. (૧૯૩૭)
(૧૧) અગીઆરમી સદી પૂર્વેનો ગુજરાત મુસ્લીમ સંબંધઃ રા. રા. મહમ્મદ ઉમરઃ કવિ કોકિલ. (૧૯૩૮)
(૧૨) ઇસ્લામી સમયના ગુજરાતનું વહાણવટું: રા. રા. કાજી સૈયદ નુરૂદ્દીન હુસેન એહમદહુસેન (૧૯૩૮)
(૧૩) ગુજરાતનું પુરાતત્ત્વાન્વેષણઃ રા. રા. રણછોડલાલ ધ. જ્ઞાની. (૧૯૩૮)
(૧૪) પ્રાચીન પાટણઃ રા. રા. માણેકલાલ ચકુલાલ દવે. (૧૯૩૮)
(૧૫) કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય એટલે?ઃ રા. રા. હીરાલાલ ર. કાપડીઆ. (૧૯૩૯)
(૧૬) રાસસહસ્રપદીઃ (નરસિંહ મહેતા) સં. શાસ્ત્રી કેશવરામ કાશીરામ ઉપોદ્ઘાત અને પૂરવણી સાથે (૧૯૩૯)
(૧૭) પરમ માહેશ્વર રાજા કુમારપાળઃ રા. રા. હરિશંકર પ્રભાશંકર શાસ્ત્રી. (૧૯૩૯)
(૧૮) આધુનિક સમયમાં સંયુક્તકુટુંબવ્યવસ્થાઃ (સ્વ. કરસનદાસ બે નિબંધો, વૃત્તાન્ત) (૧૯૩૯)
(૧૯) નર્મદનું ગદ્યઃ રા. રા. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક (૧૯૩૯)
(૨૦) ગુજરાતમાં સૂર્યપૂજા અને શક્તિપૂજાઃ રા. રા. ભગવાનલાલ ઘ. માંકડ, એમ. એ. બી. ટી. (૧૯૩૯)
(૨૧) સ્વ. પુરાતત્ત્વવિદ્ ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીઃ વ્યા. સ્વ. ય. ઉ. યાજ્ઞિક અને રા. રા. મુહમ્મદ ઉમરઃ કવિ કોકિલ. (૧૯૪૦)
(૨૨) ઝફરૂલ વાલિહઃ ગુજરાતનો અરબી ઇતિહાસ. અનુ. રા. રા મુહમ્મદ ઉમર–કવિ કોકિલ (૧૯૪૦)
(૨૩) ગુજરાતનું શિલ્પસ્થાપત્યઃ (મુસ્લીમકાલીન) વ્યા. રા. રા. રણછોડલાલ ધ. જ્ઞાની (૧૯૪૦)

(૨૪) **ભારતીય ભાષાસમીક્ષા:** અંગ્રેજી લે. ડૉ. ગ્રીઅર્સનઃ ગુજ. અનુ. રા. રા. કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી (૧૯૪૦)

(૨૫) **કેળવાયલા ગુજરાતની આર્થિક સ્થિતિ:** સ્વ. ક. મૂ. નિ. વ્યાખ્યાન મીસ જર ડોસુભાઈ ડાબુ (૧૯૪૦)

(૨૬) ગુજરાતની રાનીપરજ કોમઃ વ્યા. રા. રા. મણિભાઇ દ્વિવેદી. નવસારી. (૧૯૪૧)

(૨૭) કર્પૂરમંજરી (પ્રાચીન કાવ્યવાર્તા) સં. ભોગીલાલ. સાંડેસરા (૧૯૪૧)

(૨૮) પુરાતત્વની દૃષ્ટિએ ગુજરાતના પ્રાચીન ધર્મો. વ્યા. ડૉ૦ હસમુખલાલ ધી. સાંકળીઆ (૧૯૪૧)

(૨૯) ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસ પર દૃષ્ટિપાત. વ્યા. રા. રા. દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રી. (૧૯૪૧)

(૩૦) લોકસાહિત્ય, તેનું અન્વેષણ અને મૂલ્યાંકન. વ્યા. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડીઆ. (૧૯૪૧)

(૩૧) કાયદાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ: સ્વ. કરસનદાસ મૂ. સ્મારક નિબંધો બે. (૧૯૪૧)

૩ સભાના પારિતોષિકથી પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો

(૧૯૧૮ થી ૧૯૨૫ સુધી)

(૧) **મેટરલીંકના નિબંધો**-(ભાષાન્તર) રા. રા. ધનસુખલાલ કૃ. મહેતા.
(૨) **વૈષ્ણવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ**-રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.
(૩) **શૈવમતનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ**-રા. રા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

(નં. ૨ અને ૩ ની બીજી આવૃત્તિઓ સભાએ પોતાના ખર્ચે છપાવી છે. જુઓ ઉપર અંક ૨૯ અને ૩૫).

(૪) **દેહ, જીવ અને આત્માની વૈજ્ઞાનિક મીમાંસા**-(ભાષાન્તર) રા. રા. પ્રેમશંકર નારણજી દવે.

(૫) **લોર્ડ મોરલીકૃત કોમ્પ્રોમિસ**-(ભાષાન્તર) **"સત્યાગ્રહની મર્યાદા"** રા. રા. મહાદેવભાઈ હરિભાઈ દેસાઈ, બી. એ., એલ.એલ. બી.

૪ સભાના આશ્રયથી પ્રસિદ્ધ થયલા ગ્રન્થો

(૧) **નર્મકોશ**-કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકર દવે. (૧૮૭૦)

(૨) **"કવિ દયારામનું જીવનચરિત્ર"**-રા. શંકરપ્રસાદ છ. રાવળ. (૧૯૨૬)

(૩-૪) **કાઠિયાવાડનું કંઠસ્થ સાહિત્ય,** ભાગ ૧-૨ જો (પ્રાચીન વાર્તાઓનો સંગ્રહ)-રા. રા. હરગોવિન્દ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી. (૧૯૨૨) અને (૧૯૨૮)

(૫) **અભિમન્યુ આખ્યાન**-જનતાપીકૃત રા. રા. મંજુલાલ ર. મજમુદાર. (૧૯૩૦)

(૬) **સંયુક્તાખ્યાન**-રા. રા. ગજેન્દ્રશંકર લાલશંકર પંડ્યા, એમ. એ. (૧૯૩૨)

(૭) **શ્રીકૃષ્ણક્રીડા કાવ્ય** (ભાગવતદશમસ્કંધ પદબંધ સં. ૧૫૨૯) સં. રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની. (૧૯૩૩). મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

(નં. ૭ મું, સભામંદિરમાંથી મળી શકશે.)

પ્રાસ્તાવિક ઐતિહાસિક વિવેચન

(આખા સંગ્રહને ઉદ્દેશીને)

वक्तुमिति सुकरमध्यवसितुं तु दुष्करं।

આ લેખસંગ્રહનું ત્રીજું પુસ્તક જનતા સમક્ષ રજૂ કરી પરમશાંતિ અને કૃતકૃત્યતા અનુભવું છું. અમુક દૃષ્ટિબિંદુ તથા ક્ષેત્ર નિશ્ચિત કરી કાર્ય શરૂ કર્યા છતાં જેમ જેમ ઊણપો જણાતી જાય તેમ તેમ તે પૂરી કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય અને તેને તૃપ્ત કરવી પડે છે. તેવી જ પરિસ્થિતિને લીધે જ આ સંગ્રહનું કદ તથા પ્રમાણ ધાર્યા કરતાં વિસ્તૃત થયાં ખરાં પણ તેમ થવાથી આ સંગ્રહની ઉપયોગિતામાં વધારો થયો તે પૂરતો બદલો મળી રહ્યો છે.

પહેલા ગ્રંથમાં ૧૦૭, બીજામાં ૯૮ અને ત્રીજામાં ૧૧૩ લેખો મળી આખા સંગ્રહમાં કુલ ૩૧૮ લેખો સંગ્રહીત કરવામાં આવ્યા છે અને તેની વંશવાર વિગત નીચે મુજબ છે. મૌર્ય ૧ ક્ષત્રપ ૧૨ ત્રૈકૂટક ૨ ગુપ્ત ૧ વલભી ૯૫ ચાલુક્ય (પાશ્ચાત્ય) ૬ ગુર્જર ૧૨ રાષ્ટ્રકૂટ ૨૧ ચાલુક્ય (સોલંકી) ૯૩ વાઘેલા ૩૦ અને પરચુરણ ૪૫. ત્રીજા ગ્રંથમાંના પુરવણીના લગભગ ૬૦ લેખો પાછળથી ઇષ્ટમિત્રોની સલાહ અનુસાર ગુજરાત બહારના પણ ગુજરાતના ઇતિહાસને લગતા હોય તેવા દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. આવો સંગ્રહ મેં અગાઉ જણાવ્યા મુજબ સદાને માટે અધૂરો જ કહેવાય; કારણ નવી શોધ ખોળને અંગે નવા લેખો મળતા રહેવાના જ. તેવી સ્થિતિમાં આ સંગ્રહની ઊણપો શોધવાને બદલે કરેલા સંગ્રહથી સંતોષ માની પોતપોતાનો સંગ્રહ ભવિષ્યમાં પૂર્ણ રાખતા જવાનો આગ્રહ રાખવા વિનતિ છે.

વાઘેલા વંશના અંત પછીના એટલે કે ૧૪ મી સદી પછીના લેખો દેવનાગરી તેમ જ ફારસી સમકાલીન ઇતિહાસ ઉપર નવું અજવાળું નાંખે તેવા ગુજરાતમાં સારી સંખ્યામાં અસ્તિત્વમાં છે અને ખાસ શોધખોળ થાય તો બીજા અજ્ઞાત પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે બધાને આ જ શૈલીથી અગર બીજા વધારે સુગમ્ય અને સરલ સ્વરૂપમાં સંગ્રહીત કરાવી છપાવવાનો પ્રબંધ શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા અગર કોઈ અન્ય સંસ્થા માથે લેશે તો આખા ઐતિહાસિક યુગનાં ઇતિહાસોપયોગી સળંગ સાધનો તે ક્ષેત્રમાં કાર્યકર્તાઓને પ્રાપ્ત થઈ શકે. તે પ્રવૃત્તિ રા. રા. રણછોડલાલ જ્ઞાની જેવા ફારસી જાણનારા ગુજરાતી ભાઈને સોંપાવી જોઈએ અને તેને સંસ્કૃત વિભાગ માટે મદદનીશની સગવડ કરી લેવા છૂટ આપવી જોઈએ અને તેમ થાય તો જ તે કામ પૂર્ણ સંતોષપૂર્વક બનતી ત્વરાથી પાર પાડી શકાય.

ગુજરાતના પ્રાચીન તથા અર્વાચીન યુગનો ઇતિહાસ લખવો જોઈએ, લખાવવો જોઈએ, કેમ લખવો, કોણે લખવો ઇત્યાદિ ચર્ચા, સૂચના અને ઉહાપોહ તો પુષ્કળ પ્રમાણમાં થએલ છે. તેવા ઉહાપોહ માત્રથી ઇતિહાસ લખવાની ચાંપ દાબીને ઇતિહાસ લખાવી લેવાય નહીં પણ જો આવા રચનાત્મક પ્રાથમિક પ્રયત્નો તેવા ઇતિહાસના પાયારૂપ હાથ ધરાશે તો જ કોઈ કાળે ભવિષ્યમાં ઇષ્ટાપત્તિ સાધી શકવા શક્તિમાન થઈશું.

અખિલ હિન્દનો ઇતિહાસ લખવાના જે પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે તેની સાથે સહકારથી જો આવા પ્રાંતિક પ્રયત્નો થાય તો સ્વાર્થ તથા પરમાર્થ જોડી સાથે સાધી શકાય. ગુજરાતના ઇતિહાસની તૈયાર થતી વાનીઓ તેઓને ઉપયોગ માટે રજૂ કરી શકાય તેથી તેઓનો બોજો તેટલે દરજ્જે ઓછો થાય અને આપણને તેઓના અનુભવથી માર્ગદર્શન મળે. લગભગ અઢીથી ત્રણ હજારવર્ષ જેટલા લાંબા

સમયનો ઇતિહાસ એક કે બે વ્યક્તિદ્વારા લખાય એ સંભવિત નથી તેથી જુદાજુદા વિદ્વાનો મારફત જુદાજુદા યુગના ઇતિહાસનાં સાધનો તપાસાય, સંશોધાય અને ભેળાં થાય અને એક સર સમિતિને તેનો સમન્વય કરવાનું સોંપાય તો થોડા સમયમાં બહુ જ પદ્ધતિસર અને પ્રમાણભૂત ઇતિહાસ ઉપજાવી શકાય. પ્રત્યેક યુગના લેખકોને સહાયકો આપવાના તથા આર્થિક મદદ કે મહેનતાણું આપવાના પ્રશ્નો વિગતમાં ઘસડી જાય તેવા હોઇ આંહીં ચર્ચવા અસ્થાને ગણાય. હિંદના એક ખૂણામાં આવેલા નાના સરખા ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે આટલા બધા લેખકોને સંડોવવામાં આડમ્બર જેવું દેખાય એ બનવા જોગ છે પણ કૂવો ખોદનારાઓની મુશ્કેલીનો કાંઠા ઉપર બેસી પડકારા કરનાર પ્રેક્ષકને સાક્ષાત્કાર થાય નહીં તેવી રીતે પ્રમાણભૂત ઐતિહાસિક સાધનોની ઊણપ, ત્રુટિઓ તથા અથડામણી જ્યાં સુધી કાર્યને સ્વરૂપ આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી દૃષ્ટિગોચર થાય નહીં. હિંદનો ઇતિહાસ હજુ સુધી શિલ-શિલાબંધ લખાયો નથી અને અમુક અમુક યુગ માટે તો કોઇ પણ જાતનાં સાધનો અત્યારે ઉપલબ્ધ નથી. તેવા યુગ માટે જે આડકતરી રીતે સાધનો મળે તેનાથી અનુભવના આધારે આનુમાનિક બંધ-બેસતું વર્ણન લખીને જ સંતોષ માનવો રહેશે.

આ સંગ્રહના અવલોકનથી પ્રતીતિ થશે કે દરેક વંશમાં એક જ નામના ઘણા રાજાઓ, પ્રત્યેક વંશમાં વપરાતા જુદાજુદા સંવત્સરો, દાનપત્રોમાં વંશવર્ણન પ્રસંગે પોતપોતાના આશ્રયદાતાઓનાં અતિશયોક્તિ ભરેલાં પ્રશંસામય વર્ણનો, દાન લેનારાઓનાં સ્થળનિર્દેશમાંની અચોક્કસતા, ભૌગોલિક સ્થળોનાં નામાંતર અગર સંસ્કૃતાંતર, માપ, તોલ, ક્ષેત્રફળ, નાણાં વગેરે માટે વપરાતા પારિભાષિક શબ્દોનું અજ્ઞાન, દાનપત્રોના લેખકો અશિક્ષિત હોવાને લીધે વપરાતા અગ્રજ અને અનુજ જેવા સંબંધ બતાવનારા શબ્દોમાં કરેલા ગુંચવાડા અને આવાં સાધનો ભાંગીતુટી અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય વગેરે અનેક કારણોને લીધે અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ ઊભી થવાથી આટલું આટલું સાહિત્ય મળ્યું છે છતાં કેટલાક વંશોની વંશાવળી પણ નિઃસંદેહપણે ઉપજાવી શકાણી નથી. રાષ્ટ્રકૂટ વંશમાં કેટલાક રાજાઓને ક્યાં મુકવા, તેઓ રાજ્યાસન ઉપર આવ્યા હતા કે નહીં ઇત્યાદિ ઘણી અપૂર્ણતા છેક્ષામાં છેલ્લા પ્રસિદ્ધ થયેલા તે વંશના લેખોમાં ડૉ. અલ્તેકર[1] અને ડૉ. ભટ્ટાચાર્ય[2] જેવા વિદ્વાનો પણ પૂરી શક્યા નથી અને તેઓને પણ અનુમાનો બાંધી સંતોષ માનવો પડ્યો છે. અજ્ઞાનને લીધે હજુ પણ તેવાં કેટલાંક દાનપત્રો ખાનગી વ્યક્તિઓ પાસે હોવા સંભવ છે અને જો તેઓ સમજીને તેવાં બધાં આવી સંસ્થાઓદ્વારા પ્રસિદ્ધિમાં લાવે તો સંભવ છે કે આવી ત્રુટિઓ ભવિષ્યમાં પૂરી શકાય.

પ્રત્યેક વંશના રાજાઓએ આપેલાં દાનપત્રોની ઇબારત સંકલના ઇત્યાદિમાં વિગતનો ફેરફાર હોવા છતાં તે બધાંમાંથી અમુક અનુક્રમમાં નીચેની હકીકત મળી શકે છેઃ (૧) જ્યાંથી દાન અપાયું હોય તે સ્થળ–દાન જોકે ઘણાંખરાં રાજધાનીના શહેરમાંથી અપાતાં છતાં લડાઈ અગર યાત્રાપ્રસંગે છાવણી અગર તીર્થધામેથી આપવાનો પણ રીવાજ હતો. (૨) ત્યારબાદ હરકોઇ ઇષ્ટદેવતાની સ્તુતિ–પ્રાર્થનાના એક બે મંગળાચરણરૂપી શ્લોકો હોય છે જેમાંથી દાતાના ધર્મ અગર પંથ વગેરેની માહિતી મળે છે. (૩) વંશવર્ણન દાતાના મૂળ પુરુષથી આરંભી પ્રત્યેક રાજાની પ્રશંસા અને પરાક્રમોનાં વર્ણન પૂર્ણ વિસ્તારથી આપવામાં આવે છે જેમાં બીજા રાજ્યો ઉપરનાં આક્રમણો વગેરેનો સમકાલીન ઐતિહાસિક વૃત્તાંત મળી આવે છે. (૪) દાન લેનાર વ્યક્તિ સંબંધી–દાન લેનાર વ્યક્તિનાં પૂર્વજનાં નામ, ગોત્ર, શર્મ, વેદ, મૂળ વતન, હાલ રહેવાનું સ્થળ વગેરે સંપૂર્ણ વિગત દાન આપતી વખતે આપવામાં આવે છે. (૫) દાનસંબંધી–દાનમાં અપાએલું ગામ અગર અપાએલી જમીનનું ક્ષેત્રફળ અને તેની પરિસીમા, સંસ્થાના નિભાવ માટે અપાએલી રકમ, મંદિર અગર વિહારના નિર્વાહ તથા ત્રોડફોડ માટે અમુક ક્ષેત્ર વગેરેનું જે ઉત્પન્ન આપવામાં આવે છે તેની વિગત ઉપલબ્ધ થાય છે. (૬) અધિકારી વર્ગ–દાનની જાણ કરતી

૧ નં. ૧૩૦ અ. એ. ઈ. વૉ. ૨૨ પા. ૬૪ શ. સં. ૮૦૬. ૨ નં. ૧૨૫ ઇ. એ. ઈ. વૉ. ૨૨ પા. ૭૭ શ. સં. ૭૪૬

વખ્તે તેમ જ તેના લેખક અને દૂતક તરીકે જુદાજુદા અધિકારીઓનાં નામ તથા વર્ણન અવશ્ય આપવામાં આવે છે. (૭) કાળનિર્ણય-અંતમાં દાનનો સમય ચાલુ સંવત્સર, માસ, પક્ષ, તિથિ, વાર સહિત આપવા ઉપરાંત કેટલાક દાનપત્રોમાં એક કરતાં વિશેષ સંવત્સરો પણ આપેલા હોય છે. (૮) શાપવિભાગ-દાનનો લોપ અગર ઉચ્છેદ કરનાર માટે મહાભારતાદિ ગ્રંથોમાંથી તેવા અનાચારને લગતા શ્લોકો ટાંકી દાનનો અવિચ્છિન્ન ઉપભોગ સાધવામાં આવે છે.

સંવત્સરો—આખા લેખસંગ્રહમાં વંશવાર જુદાજુદા સંવત્સરો વાપરવામાં આવેલ છે જ્યારે કેટલાક લેખોમાં એકીસાથે બે ત્રણ સંવત્સરો પણ આપેલા છે. (જુઓ નં. ૧૫૪, ૧૬૨, ૨૧૭) આ બધા સંવત્સરો સંબંધી ટૂંકું વિવેચન આ પ્રસંગે માર્ગદર્શક થશે એમ ધારી અહીં આપેલ છે. (૧) **શક સંવત** ઈ. સ. ૭૮ થી શરૂ થતો. ક્ષત્રપોના બધા લેખો તથા સિક્કામાં શક સંવત એટલે ઈ. સ. ૭૮ થી શરૂ થતો સંવત્ વાપરવામાં આવેલ છે. માત્ર ઈશ્વરદત્તે પોતાના સિક્કામાં ચાલુ સંવતને બદલે પોતાના રાજ્યકાળનું વર્ષ આપેલ છે. રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખોમાં પણ આ જ સંવતનો ઉપયોગ થએલ છે. (૨) **ચેદી અગર કલચુરી સંવત્** ઈ. સ. ૨૪૯ થી શરૂ થતો-ત્રૈકૂટક રાજાઓના તેમ જ ગુર્જરવંશના લેખોમાં ચેદી અગર કલચુરી સંવતનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. સિક્કામાં આ સંવતનો ઉપયોગ જોવામાં આવતો નથી. ઈ. સ. ૨૪૯ થી આ સંવત્સરની શરૂઆત થાય છે એટલે ચેદી અગર કલચુરી સંવતમાં ૨૪૯ મેળવવાથી ઇ. સ. મળી શકે છે. (૩) **ગુપ્ત વલભી સંવત્** ઈ. સ. ૩૧૯-૨૦ થી શરૂ થતો-વલભીના રાજાઓના બધા લેખોનો સમય ગુપ્ત સંવત અગર વલભી સંવત્ અગર ગુપ્ત વલભી સંવતના નામથી ઓળખાતા સંવતમાં આપેલ છે. અને તે ઇ. સ. ૩૧૯-૨૦ થી શરૂ થાય છે એટલે કે ગુ. વ. સંવતમાં ૩૧૯-૨૦ મેળવવાથી ઈ. સ. પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંવત્સરનો નિશ્ચય કરવા માટે કોર્પસ ઇન્સ્ક્રીપશીઓનમ ઇન્ડીકારમ વૉ. ૩ ગુપ્તવંશી લેખો નામના ગ્રંથમાંની પ્રસ્તાવનામાં ડૉ. ફ્લીટે બહુ લંબાણપૂર્વક ચર્ચા કરેલી છે. (૪) **સિંહ સંવત્**-લેખ નં. ૧૫૯ ૧૬૨ ૨૧૭ અને ૨૪૧ ક માં અનુક્રમે સિંહ સં. ૯૩,૯૬, ૧૫૧ અને ૫૮ નો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે તે પૈકી નં. ૨૧૭ માં વિક્રમ સંવત્, હીજરીસન, વલભી સંવત્ અને સિંહ સંવતનો એકીસાથે ઉપયોગ થએલ છે તે ઉપરથી સિંહ સંવતની શરૂઆત ઈ. સ. ૧૧૧૩ થી પુરવાર થાય છે. (૫) **વિક્રમ સંવત્**-છેવટમાં સોલંકી વંશના તેમ જ આધુનિક લેખોમાં વિક્રમ સંવત્ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૬ મા વર્ષથી શરૂ થતો વાપરવામાં આવેલ છે.

દાનપત્રો તથા લેખો સંબંધી આટલી સામાન્ય હકીકત આપ્યા પછી હવે વંશવાર લેખોનો વિચાર કરી તેમાંના મુંઝવણવાળા મુદ્દાઓ ભવિષ્યમાં ઉકેલ લાવવાના હેતુથી તે તે યુગના પારંગત અભ્યાસીઓના ધ્યાન ઉપર મુકું છું.

મૌર્યવંશી—મૌર્યવંશી રાજા અશોકનાં ચૌદ શાસનો અખિલ હિંદમાં જુદાંજુદાં સ્થળોએ કોતરાવેલાં છે તે પૈકી એક પ્રતિ સોરઠ-જૂનાગઢમાં ગિરનાર જવાના રસ્તા ઉપર દક્ષિણ બાજુએ એક ખડક ઉપર બ્રાહ્મી લિપિમાં કોતરેલાં મળ્યાં છે. તેનું અક્ષરાંતર તથા ભાષાંતર આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવેલ છે તે વાંચવાથી આવાં સૂત્રાત્મક શાસનોમાં પણ અધિકારીઓ માટે વપરાએલાં નામો જેવાં કે યુતા, રાજુક, પ્રાદેશિક, મહામાત્ર, ધંમમહામાતા, ઇથીઝખમહામાતા વચભુમિકા ઇત્યાદિનો અર્થ-નિર્દેશ હજુ સુધી ચોકસપણે થયો નથી એમ દેખાઈ આવશે. વળી ભૌગોલિક નામો જેવાં કે ચોડ, પાણ્ડય, સતિયપુત, કેતલપુત, તામ્રપર્ણી, યોન કંબોજ, ગંધાર રિસ્ટિક, પેતેણિક એ બધા પ્રદેશ તથા જાતિઓનો ચોકસ સ્થળનિર્દેશ કરવો હજુ બાકી રહેલ છે તેમ જ સમાજ પાસંડ, પરિસા, પરિષદ ઇત્યાદિ જનસમૂહવાચક શબ્દો માટે અને વિમાનદસણા, હસ્તિદસણા, અગિખંધાનિ, દિવ્યાનિરૂપાનિ ઇત્યાદિ શબ્દોના વિશિષ્ટાર્થ માટે શોધખોળ હાથ ધરવી જોઇએ. આ બધો ઉકેલ આણવા માટે છુટાછવાયા શબ્દો ઉપર વ્યુત્પત્તિ અને વ્યાકરણના નિયમોને આધારે ભાંજગડ

કરવાને બદલે પ્રત્યેક શબ્દનો જુદેજુદે પ્રસંગે ઉપયોગ થએલ હોય તેવાં બધાં વાક્યો ભેળાં કરી બધે બંધબેસતો અર્થ શોધવા પ્રયાસ થાય તો જ સંતોષકારક પરિણામ આવે એ દેખીતું છે. આ ઉપર લખ્યું સંશોધન માત્ર ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બાકી રહેલું અહીં દર્શાવવામાં આવ્યું છે જ્યારે લિપિશાસ્ત્ર, વ્યાકરણ, પ્રબારત તથા લેખનપદ્ધતિ સંબંધી શોધખોળ તે તે શાસ્ત્રપારંગત માટે બચત રાખવામાં આવેલ છે.

ક્ષત્રપવંશી—આ વંશના રાજાઓની ઐતિહાસિક સંકલના લગભગ ત્રીસ વર્ષ પહેલાં પ્રો. ઇ. જે. રેપ્સને બ્રિટિશ મ્યુઝિયમમાંના ક્ષત્રપ વગેરે વંશોના રાજાઓના સિક્કાનું કેટલોગ તૈયાર કરેલ તેની પ્રસ્તાવનામાં આપેલું હતું. ત્યારબાદ વાંસવાડા સ્ટેટમાં સરવાણીયામાં ૨૩૯૩ સિક્કાનો જથ્થો મળ્યો હતો જેનું વાચન અને રિપોર્ટ ડૉ. ડી. આર. ભાંડારકરે સને ૧૯૧૩–૧૪ ના આર્કિઓલોજિકલ સર્વે ઑફ ઇંડિયાના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં છપાવેલ છે. ત્યારબાદ સેન્ટ્રલ પ્રૉવિન્સીઝમાં છિંદવાડામાંથી નીકળેલા લગભગ ૬૦૦ સિક્કા નાગપુર મ્યુઝિયમ તરફથી આવેલા તેમ જ જૂનાગઢ સ્ટેટમાંથી ચોક્કસ સ્થળની માહિતી વિનાના ૫૨૦ સિક્કા તથા ઉના મહાલના વરોજ ગામમાંથી મળેલા ૫૯૧ સિક્કા તપાસવા માટે મોકલેલા તે બધા મ્હેં તપાસી તેનો હેવાલ જર્નલ એશિયાટિક સોસાઇટી ઑફ બેન્ગાલ સને ૧૯૩૭–૩૮ ના ન્યુમિસ્મેટીક સપ્લીમેન્ટના સિલ્વર જ્યુબીલી નંબર ૪૭ માં પા. ૯૫ મે છપાવેલ છે. તેને આધારે સ્વ. ડૉ. જયસ્વાલનાં કેટલાંક અનુમાનો મારા પરમમિત્ર જયચંદ્ર વિદ્યાલંકારે તપાસ્યાં છે અને તે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના જરનલ વૉ. ૫ વિભાગ ત્રીજામાં પા. ૨૪૯–૬૬ માં છપાએલ છે. છતાં આ રાજાઓના વંશવૃક્ષ સંબંધી હજુ આપણું ઘણું અજ્ઞાન છે અને શિલાલેખો પુરતા પ્રમાણમાં મળે નહીં ત્યાં સુધી વિશેષ અજવાળું પડવા સંભવ નથી. આ સંગ્રહમાં તેના જે બાર લેખો ભેળા કરવામાં આવેલ છે તેમાંના ઘણાખરા તુટક તથા મ્હોમાથા વિનાના હોવાથી બહુ જ જુજ ઐતિહાસિક સામગ્રી પૂરી પાડે છે. ક્ષત્રપ શબ્દ સેટ્રપનું સંસ્કૃતાંતર રૂપ છે અને તેઓ કુશાન રાજાઓના સેટ્રપ હોઇ, તેઓનું પરિબળ મોળું પડ્યું ત્યારે ઇ. સ. ની બીજી ત્રીજી અને ચોથી શતાબ્દીમાં ગુજરાત તથા માળવામાં સ્વતંત્ર સત્તા ભોગવતા થઇ ગયા. આખરે ૩૫૧ ઇ. સ. માં સમુદ્રગુપ્તે ક્ષત્રપ રાજાઓને હરાવી તેમની સત્તાનો નાશ કર્યો. આ લેખોમાં ગિરિનગરમાંના સુદર્શન તળાવ, સુવર્ણ સિકતા તથા પલાશિની નદી વગેરેનાં તેમ જ યવન તુશાષ્ફ, આંધ્ર શાતકર્ણિ, પહ્લવ કુલૈપ તથા સુવિશાખ અને વૈશ્ય પુષ્યગુપ્ત ઇત્યાદિ વ્યક્તિના ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત થાય છે. ગુંદાના સં. ૧૦૩ (ઇ. સ. ૧૮૧)ના લેખમાં[1] આભીર સેનાપતિ રૂદ્રભૂતિનું વર્ણન સિક્કાથી જાણવામાં આવેલ ઇશ્વરદત્તનું વ્યક્તિત્વ નિશ્ચિત કરવામાં સહાયભૂત થાય તેમ છે. પાળીયા માટે લષ્ટિ શબ્દ કચ્છમાંના અન્ધાઉમાંથી મળેલા ચાર[2] લેખોમાંથી મળે છે.

ત્રૈકૂટવંશી—આ વંશના માત્ર બે જ લેખો આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવ્યા છે. તેમાં વર્ણવેલા રાજાઓના સિક્કા પ્રો. ઇ. જે રેપ્સનના બ્રિટિશ મ્યુઝિયમના કેટલોગમાં વર્ણવેલા છે. લેખ તથા સિક્કાની મદદથી આ વંશના ત્રણ રાજાઓનાં નામ નીકળી શક્યાં છે. મહારાજ ઇન્દ્રદત્તના પુત્ર દહ્રસેનનું દાનપત્ર પારડીમાંથી મળેલું ક. સં. ૨૦૭ (૪૫૬–૫૭ ઇ. સ.)નું છે અને બીજું દાનપત્ર તેના (દહ્રસેનના) પુત્ર વ્યાઘ્રસેનનું સુરતમાંથી મળેલું ક. સં. ૨૪૧ (૪૯૦–૯૧ ઇ. સ)ના સમયનું છે. આ વંશનું સહુથી પ્રથમ જ્ઞાન કન્હેરીના ક. સં. ૨૪૫ના પતરા ઉપરથી થયું હતું. ત્રૈકૂટક નામ કાલિદાસના રઘુવંશમાંના ત્રિકૂટ પર્વત ઉપરથી પડેલું મનાય છે. આ બન્ને પતરાંમાં સાલ કલચુરી અગર ચેદી સંવતમાં આપેલ છે. બન્ને દાનોમાંના રાજા પરમ વૈષ્ણવ તરીકે વર્ણવાયા છે અને છેલો વ્યાઘ્રસેન અપરાન્ત પ્રદેશમાં રાજ્ય કરવાનો દાવો ધરાવે છે જેનું મુખ્ય શહેર મલ્લિનાથના મત પ્રમાણે શૂર્પારક (સોપારા) હતું.

---

૧ નં. ૭ એ. ઈ. વૉ. ૧૬ પા. ૨૩૩. ૨ નં. ૨–૫ એ. ઇ. વૉ. ૧૬ પા. ૧૯–૨૫

ગુપ્તવંશી—સોરઠમાં ગિરિનગર હાલના જૂનાગઢની પૂર્વમાં આવેલા જે મોટા ખડક ઉપર અશોકનાં ચૌદ શાસનો તથા રૂદ્રદામનના સુદર્શન તળાવ સંબંધી લેખો કોતરેલા મળ્યા છે, તે જ ખડક ઉપર ત્રીજી બાજુએ આ લેખ પણ કોતરેલો છે. લિપિશાસ્ત્રના અભ્યાસીને અશોકથી આરંભી ગુપ્ત કાળ સુધીની એટલે કે ઇ. સ. પૂર્વે ત્રીજી શતાબ્દીથી ઇ. સ.ની પાંચમી શતાબ્દી સુધીની લિપિ એક જ સ્થળે અચલ પથ્થર ઉપરથી વાંચવાની આહીં અલૌકિક સગવડ છે. સુદર્શન તળાવનો બંધ જે તુટી જવાથી રૂદ્રદામન ક્ષત્રપના સમયમાં તેના અમાત્ય સુવિશાખે ફરી બાંધેલો તે બીજી વખત અતિવૃષ્ટિને કારણે તુટી જવાથી સો હાથ લાંબો સાઠ હાથ પહોળો અને સાત માથોડાં ઉંચો બંધ સ્કન્દગુપ્તના સોરઠના સુબા પર્ણદત્તે અઢળક નાણું ખરચીને બંધાવ્યાનું વર્ણન આ લેખમાં છે. ઉત્તરના ભાગમાં ચક્રપાલિતે ચક્રભૃત નામનું વિષ્ણુનું મંદિર ઇ. સ. ૪૫૭માં બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ આ જ લેખના અનુસંધાનમાં છે. વૈષ્ણવ ધર્મનું પ્રાબલ્ય ઇ. સ. ની પાંચમી શતાબ્દીથી ગુજરાતમાં હોવાનું આ લેખથી પુરવાર થાય છે.

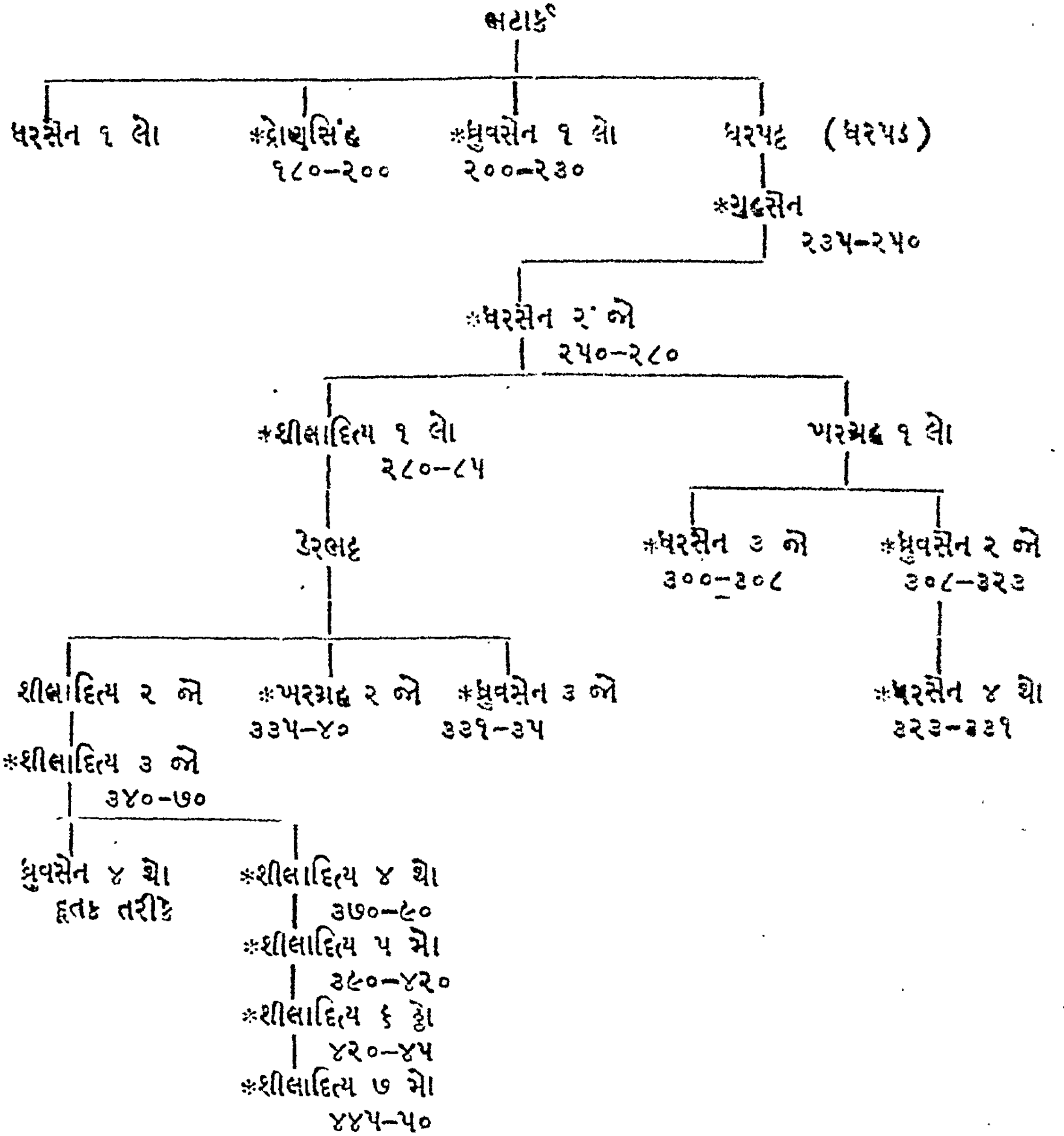
વલભીવંશી—ગુપ્ત સામ્રાજ્યના સેનાપતિ ભટાર્ક જે સોરઠમાં વલભીપુર (વળા)માં રાજ્ય કરતો હતો તેના જ વંશજ ઉત્તરોત્તર પંદર રાજાઓએ જુદેજુદે સ્થળે અને પ્રસંગે ગુ. સં. ૧૮૩ થી ૪૪૭ (ઇ. સ. ૫૦૨–૭૬૬) સુધીમાં આપેલાં પંચાણું દાનપત્રોનો સંગ્રહ પહેલા ગ્રંથમાં કરવામાં આવ્યો છે. માત્ર ટૂંકા વર્ણનરૂપ પ્રથમ ઉપલબ્ધ થએલા અને દાખલ કરેલા કેટલાક આગળ ઉપર ત્રીજા ગ્રંથમાં વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી છાપવામાં આવેલ છે. આ દાનપત્રોમાંથી અઢાર દાન બૌદ્ધ ધર્માનુયાયી વિહાર અગર મઠના નિભાવ તેમ જ ફરતા ફરતા આવતા ભિક્ષુસંઘના નિર્વાહ માટે આપવામાં આવેલ છે. બે લેખો શાક્ત દેવીઓનાં મંદિરના નિભાવ માટે આપેલ છે જ્યારે બાકીના વ્યક્તિગત બ્રાહ્મણોને બલિચરૂ વૈશ્વદેવાદિ પંચ મહાયજ્ઞ કરવામાં મદદ તરીકે અમુક ગામ અગર જમીનના રૂપમાં આપવામાં આવેલ છે. આ બધાં દાનપત્રોની રચના અને લખાવટ એકસરખી હોવાથી તુટક અને ઘસાઇ ગએલાં પતરાંને પણ વાંચતાં અને બંધ બેસારતાં મુશ્કેલી નડતી નથી. પ્રત્યેક દાનપત્રની વિશિષ્ટતા દાતા, તેનો સમય, દાન લેનાર, દાનમાં અપાએલી ભૂમિ અને લેખક તથા દૂતકનાં નામ વર્ણવતા વિભાગમાં જ માલુમ પડે છે. વલભી રાજાઓનો બૌદ્ધધર્મ તરફ પક્ષપાત અને વલણ હોવા છતાં બૌદ્ધેતર મતાનુયાયીઓને પણ મોટી સંખ્યામાં દાન અપાએલ છે. તે બતાવી આપે છે કે તે સમયે જુદાજુદા ધર્મ અને પંથો વચ્ચે સહિષ્ણુતા ઘણી હોવી જોઇએ. અશોકનાં ધર્મશાસનો પણ આ બાબત સારો બોધ આપે છે.

વંશવર્ણન વિભાગમાં જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર આગળના રાજાઓનો સમય આવે ત્યારે લંબાણ થઇ જવાથી અગર દાન ઘડનારને અમુક રાજા પ્રત્યે પક્ષપાત હોવાથી વચમાંના કેટલાક રાજાઓનાં વર્ણન સદંતર કાઢી નાંખે છે અગર ટુંકાવી નાંખે છે. આથી વંશવૃક્ષ તૈયાર કરતી વખતે અનેક તર્ક વિતર્કને સ્થાન મળે છે અને રાજાએ રાજ્ય કર્યું જ નહોતું અગર તેને રાજ્યાસને આવ્યાની સાથે જ પદભ્રષ્ટ કર્યો હશે ઇત્યાદિ શંકા થવા માંડે છે. આ પરિસ્થિતિને લીધે અત્યાર સુધી લગભગ બધા વંશમાં અમુક રાજાઓનું સ્થાન અને ક્રમપણ નિર્ણીત થઇ શક્યાં નથી. મ્હેં અગાઉ કહ્યું છે તેમ એક જ નામના એક કરતાં વધારે રાજાઓ હોવાથી આ ગુંચવાડામાં વિશેષ ઉમેરો થાય છે.

કમનસીબે આ વંશના કહેવાતા સિક્કાઓ બહુ જ જુજ મળે છે અને જેટલી જુદીજુદી જાતના મળી શક્યા તે બધા વાંચી તે ઉપરથી તેના ઉપરનો લેખ નક્કી કરવાનો એક વધુ પ્રયાસ મ્હેં કરેલ છે જે જર્નલ એશિયાટિક સોસાઇટી ઓફ બૅન્ગાલ ન્યુમિસમૅટીક સપ્લીમેન્ટ સિલ્વર જ્યુબીલી નંબર ૪૭ પા. ૯૯ મે છપાએલ છે. તે લેખ લખવા પહેલાં સેન્ટ ઝેવિઅર કૉલેજના રે. ફા. પ્રો. એચ. હેરસે વાંચવા માટે મોકલેલા વલભી સિક્કાનો મોટો જથ્થો મ્હેં તપાસી લીધો હતો અને તેમાંથી જુદી જુદી ઢબના સિક્કાઓ પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ માટે તેમની પરવાનગીથી સંગ્રહીત કર્યા છે. તે બધા

સિક્કામાં આ વંશના મૂળ પુરુષ ભટાર્કનું નામ ખાતરીપૂર્વક વાંચી શકાય છે પણ પ્રત્યેક રાજાનાં નામ વાંચી શકાતાં નથી. આ બધાં ઉપલબ્ધ સાધનો વડે ઉપજાવેલી આ વંશની વંશાવળી નીચે રજૂ કરું છું.

વલભીવંશના રાજાઓ

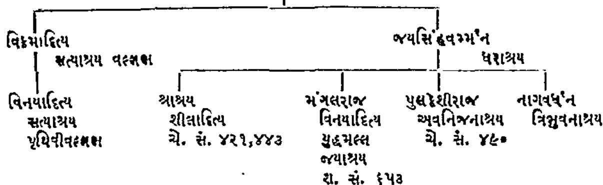

પાશ્ચાત્ય ચાલુક્યવંશી—આ વંશના ૬ લેખો ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી જણાયાથી આંહીં દાખલ કરવામાં આવેલ છે. તે ચે. સં. ૩૯૪ (ઇ. સ. ૬૪૩)થી ૪૯૦ (ઇ. સ. ૭૩૯) સુધીના સમયના છે. આ લેખોમાંથી વાતાપીના પાશ્ચાત્ય ચાલુક્યો પૈકી જે જે રાજાઓનો સંબંધ બતાવતું વંશવૃક્ષ ઉપજાવી શકાયું છે તે નીચે આપ્યું છે. આ બધાં દાન આપવાનાં સ્થળો તેમ જ દાનમાં અપાએલાં ગામો તથા ક્ષેત્રો સુરત તથા નવસારી આજુબાજુમાં એટલે કે લાટ અગર દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવેલાં છે.

---

૧ * આ ચિહ્નવાળા રાજાઓનાં દાનપત્રો આ સંગ્રહમાં દાખલ કરેલ છે. ૨ સાલ ગુપ્તવલભી સંવતમાં આપેલ છે.

પાશ્ચાત્ય ચાલુક્ય રાજાઓ

ગુર્જરવંશી—આ વંશનાં કુલ બાર દાનપત્રો નં. ૧૦૮–૧૧૯ આજ પર્યંત ઉપલબ્ધ થએલાં આમાં સંગ્રહીત કરવામાં આવેલ છે. તે બધામાં (નં. ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૧૬ સિવાય) ચેદી અગર કલચુરી સંવત્સરનો ઉપયોગ થયો છે. નં. ૧૧૪ થી ૧૧૬ માં અનુક્રમે શ. સં. ૪૦૦, ૪૧૫ અને ૪૧૭ લેખમાં સ્પષ્ટ રીતે અક્ષરમાં લખેલ છે તેથી શંકાનું સ્થાન નથી છતાં તે ત્રણે બનાવટી સિદ્ધ થયાં છે તેથી વંશવૃક્ષમાં બંધ બેસે નહીં એ સ્વાભાવિક છે. આ રાજાઓનું રાજધાનીનું શહેર ભરૂચ હતું અને દાન આપવાનાં સ્થળો પૈકી નાંદિપુરી (નાંદોદ) અકુરેશ્વર (અંકલેશ્વર) શિરીષપદ્રક (સીસોદ્રા) અને સંગમખેટ (સંખેડા) તેની આસપાસ અત્યારે પણ જાણીતાં છે. દૂતક તરીકે કામ કરનારનો ઇલકાબ ભોગિક (ઠાકોર) આ દાનપત્રોમાં વપરાએલ છે. દાન વિભાગમાં સોદ્રઙ્ગં, સોપરિકરં ઇત્યાદિ વિશેષણો ઉપરાંત સક્ષીરં, सर्वादानसंग्राह्यः અને सर्व्वदित्यविष्टिप्रातिभेदिकपरिहीणा એ ત્રણ નવાં આમાં મળી આવે છે.

દદ્દ અને જયભટ બે જ નામ આ વંશના રાજાઓને મળેલાં હોવાથી ઉત્તરોત્તર બે દદ્દ અને ત્રણ જયભટ લેખોમાં વંશવર્ણન પ્રસંગે આવે છે તેથી ઘણો ગુંચવાડો ઉભો થાય છે. સુભાગ્યે જયભટ ૧ લાને વીતરાગ દદ્દ ૨ જાને પ્રશાન્તરાગ અને જયભટ ૨ જાને ધરાધર એવાં બિરુદો લગાડેલાં છે તેથી તે બધાને અલગ પાડવાનું સુલભ થાય છે. નં. ૧૧૭ સં. ૪૫૬ ના દાનપત્રને તથા નં. ૧૧૮ સં. ૪૮૬ ના દાનપત્રને જયભટ ત્રીજાનાં આજ પર્યંત મનાયાં છે પણ નં. ૧૧૯ સં. ૪૮૬ ના નવા મળેલા દાનપત્ર ઉપરથી હવે ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય છે કે નં. ૧૧૭ ના જયભટ અને નં. ૧૧૮ ના જયભટ વચ્ચે એક રાજા ગાદીએ આવ્યો હતો તેથી નં. ૧૧૭ ને જયભટ ૨ જાનું અને નં. ૧૧૮ ને જયભટ ત્રીજાનું દાનપત્ર માનવું જોઇએ. સં. ૪૫૬ અને ૪૮૬ નાં બન્ને એક જ રાજાના માનવામાં જે ત્રીસ વર્ષના ગાળાને લીધે ખટક રહેતી હતી તે પણ દૂર થઇ છે. નં. ૧૧૯ માં પં. ૧૫ માં જયભટ બીજાના વર્ણન પછી પં. ૨૧ માં પરમ માહેશ્વર, સમધિગત પંચ મહાશબ્દઃ મહા સામન્તાધિપતિ શ્રીમદ્ અનિરોલનું નામ પહેલી જ વાર આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. તેના પુત્ર તરીકે પં. ૩૩ માં વર્ણવેલ જયભટ ૩ જાએ આ દાન આપ્યું છે. આ દાનપત્ર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ મુંબઇમાં છે અને તે મ્હેં એ. ઇ. વૉ. ૨૩ પા. ૧૪૭ મે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. ત્યાં તેને જયભટ ૩ જાના દાનપત્ર તરીકે જ વર્ણવ્યું છે તે યથાર્થ છે. નં. ૧૧૮ અને ૧૧૯ બન્નેના દાન આપનાર જયભટનું વર્ણન તદ્દન એક સરખું એક જ શબ્દમાં છે તેથી તે બન્ને જયભટ ૩ જાનાં જ માનવાં જોઇએ. આ વંશનું નવું સુધારેલું વંશવૃક્ષ નીચે આપેલું છે:

ગુર્જરવંશી રાજાઓ

સામન્ત દદ્દ ૧ લો ચે. સં. ૩૦૦, ૩૪૬
|
જયભટ (વીતરાગ) ૧ લો ,, ૩૫૫
|
દદ્દ ૨ જો પ્રશાન્તરાગ — ચે. સં. ૩૮૦, ૩૮૫, ૩૯૨
|
જયભટ ૨ જો (ધરાધર) — ચે. સં. ૪૫૬
|
અનિરોલ
|
જયભટ ૩ જો ચે. સં. ૪૮૬

(જયભટ ૧ લો ના બીજા પુત્ર:) રણગ્રહ — ચે. સં. ૩૯૧

રાષ્ટ્રકૂટવંશી—આ વંશનાં કુલ એકવીસ દાનપત્રો આમાં દાખલ કર્યાં છે જેમાંથી ચૌદ ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૂટોનાં છે જ્યારે સાત મૂળ શાખાના રાજાઓનાં હોવા છતાં દાન લેનાર અગર સ્થળ વગેરે ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી હોવાથી આ સંગ્રહમાં તેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે બધાં દાન સાત આઠ અને નવમી સદીમાં અપાએલ છે અને તેનો સમય શક સંવતમાં દેખાડ્યો છે. મૂળ તેમ જ ગુજરાત શાખામાં એક જ નામના એક કરતાં વધારે કર્ક, ગોવિન્દ, ઇન્દ્ર ઇત્યાદિ નામધારી રાજાઓ હોવાથી તેઓનું વ્યક્તિત્વ ચોકસ કરવામાં ગુંચવાડો ઉભો થાય છે અને કેટલાંકનાં બિરુદો પણ એકસરખાં હોવાથી વિશેષ ભાંજગડ ઉભી થાય છે. સદ્‌ભાગ્યે આ બધાં દાનપત્રો બહુ જ વિસ્તારપૂર્વક લખાએલાં છે અને વંશવર્ણન બહુ જ ઉંચી ઇમારતવાળું જોવામાં આવે છે. દરેક રાજાનાં ત્રણ ચાર બિરુદો વપરાએલાં છે તેથી જ્યાં તેનો અભાવ દેખાય ત્યાં તેની સત્તા તથા અધિકાર માટે શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. તોપણ સમકાલીન રાજાઓ સાથેના સંબંધ વગેરેથી કેટલીક ચોકસાઈ આપોઆપ થઈ જાય છે. છતાં કેટલીક અસંબદ્ધતા અને અસ્પષ્ટતાનો ખુલાસો વિશ્વસનીય થતો નથી. ગોવિન્દ ૨ જો (સં. ૭૦૨) અને ધ્રુવ ધારાવર્ષ (સં. ૭૧૭) બે ભાઇઓમાં ગોવિન્દ ગાદી ઉપર આવ્યો હતો કે નહીં અને ધ્રુવની પહેલાં કે પછી અને ધ્રુવે પાછળથી પોતે કરેલા અન્યાયનું ભાન થવાથી ગાદી છોડી ગોવિન્દને આપી ઇત્યાદિ કલ્પનાઓનો હજુ સુધી નિવેડો આણવા આપણી પાસે સાધન નથી. તેવી જ રીતે ગુજરાત શાખાના સ્થાપક ઇન્દ્રના પુત્ર કર્કનાં શ. સં. ૭૩૪, ૭૩૮ અને ૭૪૯ ની સાલનાં દાનપત્રો અને ગોવિન્દનાં ૭૩૫, ૭૩૮, ૭૩૯, ૭૪૯ નાં દાનપત્રો સાથે સાથે અસ્તિત્વમાં હોવાનો ખુલાસો થઈ શકતો નથી. તેનો ખુલાસો શોધવામાં મુખ્ય શાખાના અમોઘવર્ષને કરેલી મદદ અને તેને ગાદી અપાવવાની હીલચાલ અને તેને લીધે પોતાની ગેરહાજરી ઇત્યાદિ વિગતો વિશેષ ગુંચવાડો ઉભો કરે છે. આ બાબતમાં કર્કના સં. ૭૪૬ ના દાનપત્ર[1] (નં. ૧૨૫ ક ગ્રંથ ૩ જો પા. ૧૩૪)ના પ્રાસ્તાવિક વિભાગમાં ડૉ. બી. ભટ્ટાચાર્યે બે કલ્પના કરીને તેનો ગ્રાહ્યાગ્રાહ્યનો નિર્ણય કરવાનું ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ ઉપર રાખ્યું છે.

આ દાનો નં. ૧૨૮ અને ૧૨૫ ખ સિવાય બધાં બલિચરૂ વૈશ્વદેવાદિ પંચયજ્ઞક્રિયા માટે જુદાજુદા બ્રાહ્મણોને આપવામાં આવેલ છે. ૧૨૮ કામ્પિલ્ય તીર્થમાંના બૌદ્ધ વિહારને આર્યસંઘના શિષ્યોને માટે જ્યારે ૧૨૫ ખ જૈન ચૈત્યાલયના સમારકામ માટે આપવામાં આવેલ છે. આ સંગ્રહ સાથે સંબંધ ધરાવતા મૂળ તેમ જ ગુજરાત શાખાના રાજાઓનું વંશવૃક્ષ તૈયાર કરી નીચે આપેલ છે અને તેમાં જે જે રાજાઓના દાનપત્રો આ સંગ્રહમાં છે તેના નામ સામે* ચિહ્ન કરેલ છે.

---

૧ એ. ઇ. વૉ. ૨૨ પા. ૭૭

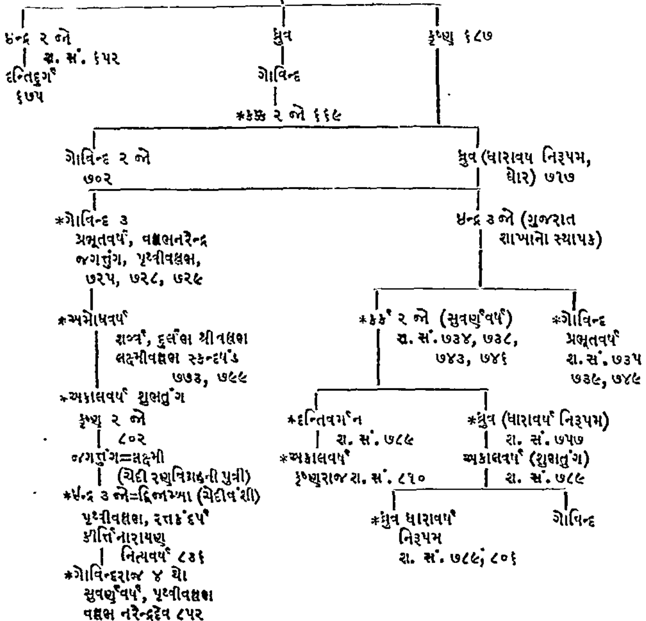
રાષ્ટ્રકૂટ મુખ્ય શાખા

દન્તિવર્મન્ શ. સં. ૫૫૨

ઇન્દ્ર ,, ,, ૫૭૭

ગોવિન્દ ૧ લો ,, ,, ૬૦૨

કક્ક ૧ લો ,, ,, ૬૨૭

ચાલુક્ય અગર સોલંકી વંશી—આ વંશનાં દાનપત્રો તથા શિલાલેખો મળીને કુલ ૯૩ લેખો સંગ્રહીત કરવામાં આવેલ છે: તેમાંથી ૬૯ મૂળ સંગ્રહમાં ગ્રંથ ૨ જામાં આપ્યા છે જ્યારે ૨૪ પુરવણી વિભાગમાં ગ્રંથ ૩ જામાં આપેલા છે. ગુજરાતની બહારના પણ ગુજરાતના ઇતિહાસને લગતા હોય તેવા આ સંગ્રહમાં દાખલ કરવા કેટલાક સુહૃદ જનની સૂચના અનુસાર જોધપુર, આબુ વગેરે સ્થળોના લેખો પાછળથી દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. નં. ૧૫૪ અને ૧૫૯ સિવાયના બધા લેખો વિ. સં. અનુસાર

લખાએલા છે. નં. ૧૫૪ માં ગુ. વ. સંવત્ તથા સિંહ સંવતનો અને નં. ૧૫૯ માં કેવળ સિંહ સંવતનો ઉપયોગ થયો છે. ઇ. એ. વૉ. ૬ પા. ૧૮૦ મે આ વંશનાં ૧૧ દાનપત્રો પ્રગટ કર્યાં છે તેનો પ્રાસ્તાવિક વિભાગ જે આ સંગ્રહમાં ગ્રંથ ૨ જામાં નં. ૧૩૭ ની શરૂઆતમાં આપેલ છે તેમાં આ વંશના મૂળ પુરુષની ઉત્પત્તિ તથા આગમન સંબંધી તેમ જ વંશના બીજા રાજાઓ સંબંધી ઐતિહાસિક વિવેચન કરેલ છે તેથી આંહીં પુનરાવૃત્તિ કરવા જરૂર નથી. તે વિવેચન, આ સંગ્રહમાંના લેખો તેમ જ આજ પર્યંત ઉપલબ્ધ બીજા સાહિત્યને આધારે તે રાજાઓની તૈયાર કરેલી વંશાવલી નીચે આપવામાં આવી છે. તે પૈકીના બધા રાજાઓના લેખો આમાં મળી આવે છે. ચામુંડરાજનું એક પણ દાનપત્ર આજ પર્યંત મળ્યું નહોતું. દી. બ. સ્વ. કેશવલાલ ધ્રુવે મોકલેલા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી ચામુંડરાજનું વિ. સં. ૧૦૩૩નું અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્ર નં. ૧૩૬અ ગ્રંથ ૩ જામાં દાખલ કર્યું છે. ભીમ ૨ જાના એકલાના લગભગ ૫૧ લેખો છે જેમાંથી ઘણાખરા આબુ અને ગિરનાર ઉપરના જૈન મતાનુયાયીઓના છે. પ્રાચીન લેખોમાંનાં ઉત્તમ કવિઓનાં રચેલાં શ્લોકબદ્ધ વર્ણનો આ સમયનાં દાનપત્રોમાં જોવામાં આવતાં નથી. છેવટના રાજાઓના સમયનાં દાનોમાં આખી વંશાવલી પણ બંધ થાય છે. માત્ર દાતાને જ એકેક વિશેષણ લગાડી તેનાથી જ દાનવિભાગ આગળ ચાલે છે. વંશવૃક્ષ પૈકી ચામુણ્ડરાજ પછીના વલ્લભરાજે ટૂંક સમય રાજ્ય કર્યું હોવાથી તેનું નામ ઘણાખરા લેખોમાં આપેલ નથી. માત્ર ભીમ ૨ જાના સં. ૧૨૮૦ ના દાનપત્ર (નં. ૧૬૫)માં પં. ૫ ની શરૂઆતમાં વલ્લભરાજનું નામ છે અને પં. ૨૦ માં ભીમ ૨ જાને અભિનવ સિદ્ધરાજ ઉપરાંત જયંતસિંહ તરીકે વર્ણવ્યો છે. નં. ૧૬૨ માં મૂળરાજ ૨ જાનું વર્ણન આવે છે તે પ્રસંગે કાવીના રાજા નાગાર્જુનને હરાવ્યાનો ઉલ્લેખ પં. ૧૭ માં સ્પષ્ટ રીતે આપેલ છે. છેલ્લા રાજા ત્રિભુવનપાલના નં. ૨૦૫ ના દાનપત્રમાંથી તેની ૧૨૯૯ ની સાલ આપણને મળે છે.

જ્યારે ક્ષત્રપ, ત્રૈકૂટક અને ગુપ્ત રાજાઓના ગુજરાત હકના સંખ્યાબંધ રૂપાના તથા ત્રાંબાના (પ્રમાણમાં જુજ) સિક્કાઓ આજ પર્યંત મળ્યા છે અને હજુ મળે જાય છે ત્યારે વલભી અને ત્યાર પછીના આ બધા વંશના રાજાઓના સિક્કા ખાતરીપૂર્વક અમુક રાજાના માની શકાય તેવા મળ્યા નથી.

ગુટક નામવાળા અમુક અક્ષરો લખેલા સિક્કાઓ જયસિંહના નામવાળા અગર રાષ્ટ્રકૂટ વંશના એકાદ બે જાતના વર્ણવ્યા છે પણ તેના ઉપર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી. સંયુક્ત પ્રાંતમાં ઝાંસી પરગણામાં પન્દવાહ ગામમાંથી મળેલા સોનાના સિક્કા મિ. બર્નેૢ[1] સોલંકી રાજાના માન્યા હતા તે રા. બ. પ્રયાગ દયાલે ન્યુમિસ્મેટીક સપ્લીમેંટ સિલ્વર જ્યુબીલી નંબર ૪૭ માં પા. ૧૧૭ મે ફરી વર્ણવેલ છે અને તેની બન્ને બાજુનાં ચિત્ર આપેલ છે. રા. બ. કે. એન. દીક્ષિત ડાયરેકટર જનરલ ઓફ આર્કીઓલોજીએ તેના ઉપરના અક્ષરો श्रीसिद्धराजः વાંચ્યા છે. તેનું સરેરાસ વજન ૬૫–૬૬ ગ્રેન અને કદ ૮૫ ઇંચ છે અને તે ચેદી વંશના ગાંગેયદેવાદિના સિક્કાને અક્ષરો અને ઘાટઘુટમાં મળતા આવે છે. પરંતુ બન્ને બાજુએ માત્ર તેટલા જ અક્ષરો કોતરેલા છે તેથી સિક્કા તરીકે તેઓ પ્રચલિત હોવાનું સંભવતું નથી. કોઈ પ્રસંગ ઉજવવા અગર ભેટ નજર માટે આવી મ્હોરો પાડવામાં આવતી તેથી આ પણ તેવી મ્હોર હોય એ વધુ સંભવિત લાગે છે. કૃષ્ણરાજના નામવાળા રૂપાના અમુક સિક્કા આર્કીઓલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇંડિયાના રિપોર્ટમાં વર્ણવેલા મ્હેં જોયા છે પણ જયસિંહ કૃષ્ણરાજ ઇત્યાદિ નામો અતિ પ્રચલિત હોવાથી તે ક્યા વંશના કૃષ્ણરાજના છે તે ચોક્કસ થઈ શકતું નથી. આ વંશોના સિક્કાના અભાવ માટેની ચર્ચા, વડોદરા મુકામે ભરાએલ સાતમી ઓરિયેન્ટલ કૉન્ફ્રન્સ પ્રસંગે ગુજરાતના સિક્કાઓનો ઇતિહાસ એ નામે મ્હેં એક લેખ વાંચ્યો હતો અને જે તેના રિપોર્ટમાં પા. ૬૮૯ મે છપાયો છે, તેમાં કરી છે તેથી આંહીં પિષ્ટપેષણ કરવું ઇષ્ટ નથી.

---

[1] ન્યુમિસ્મેટીક સપ્લીમેન્ટ નં. ૭ ૧૯૦૭

આ સમયમાં જૈન ધર્મનું પ્રાબલ્ય ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવું છે અને રાજાઓની વંશાવળી જેની ઇચ્છાથી મંત્રી વસ્તુપાળ અને તેજપાળના કોટુમ્બીઓનાં નામ આબુ અને ગિરનારની ઉપરનાં જૈન મંદિરોમાંના લેખોમાં જોવામાં આવે છે. આ મંત્રીઓનું વંશવૃક્ષ પણ નીચે આપવામાં આવેલ છે:

ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશવૃક્ષ

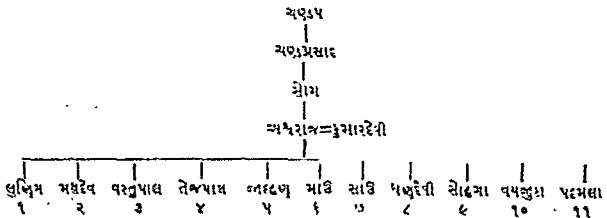
શ્રીરાજી (રાજ)=લીલાદેવી ચાવડાવંશી
|
મૂલરાજ=માધવી (ચાહમાન ભોજની પુત્રી)
| ૯૯૮–૧૦૫૩ (વિ. સં.)
ચામુંડરાજ
| ૧૦૫૩–૧૦૬૬

વલ્લભરાજ ૧૦૬૬ | દુર્લભરાજ ૧૦૬૬–૭૮ | નાગરાજ

નાગરાજ
|
ભીમદેવ ૧ લો
| ૧૦૭૮–૧૧૨૦
કર્ણ ત્રૈલોક્યમલ્લ
| ૧૧૨૦–૫૦
જયસિંહ સિદ્ધરાજ, અવન્તિનાથ,
| ત્રિભુવનગણ્ડ, વર્બરકજિષ્ણુ.
| ૧૧૫૦–૧૧૯૯
કુમારપાલ
| ૧૧૯૯–૧૨૨૯
અજયપાલ
| ૧૨૨૯, ૧૨૩૧, ૧૨૩૩
મૂલરાજ ૨ જો
| ૧૨૩૩–૧૨૩૫
ભીમદેવ ૨ જો અભિનવ સિદ્ધરાજ
| બાલનારાયણાવતાર સપ્તમ
| ચક્રવર્તિન શ્રીમદ્દ્જયંતસિંહ
| ૧૨૩૫–૯૮
ત્રિભુવનપાલ ૧૨૯૯

વસ્તુપાળ તથા તેજપાળનું વંશવૃક્ષ

અણહિલપુર પાટણમાં પ્રાગ્વાટ વંશમાં

નં. ૨ મલ્લદેવ=લીલુકા
પૂર્ણસિંહ=અલ્હણુદેવી
પેથડ

પુનપાલ=પુનદેવી
લલિતાદેવી ... ભામારાજપાલ

નં. ૩ **વસ્તુપાલ=૧** લલિતાદેવી
કાન્હડ
રાણુ
=૨ સોખુકા
જયન્તસિંહ=જયતલદેવી
=સુહવદેવી
=રૂપાદેવી
જૈત્રસિંહ

ગાગા
ધરણિગ ત્રિભુવનદેવી

નં. ૪ **તેજપાળ=૧** અનુપમદેવી
ઠા. જાલ્હણુ
ઠા. આસા
ઠા. રાજીસંતોષા
=૨ સુહડા
લાવણ્યસિંહ વઉલદેવી લૂણસિંહ=લખમાદેવી
=રયણાદેવી
ગઉરદેવી

વાઘેલાવંશી—આ વંશના ૨૧ લેખો મૂળ સંગ્રહમાં ગ્રંથ ૨ જામાં અને ૯ લેખો પુરવણી વિભાગમાં ગ્રંથ ૩ જામાં આપવામાં આવ્યા છે. આમાંના ઘણાખરા જૈન મતાનુયાયીઓએ બંધાવેલાં મંદિરો સંબંધી છે અને બાકીના ત્રુટક તથા ખણ્ડિત સ્થિતિમાં મળેલા છે તેથી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુ ઉપયોગી નથી. આ વંશના રાજાઓની વંશાવલી નીચે આપેલ છે. નં. ૨૧૬ ના વીસલદેવના દાનપત્રમાં તેને અભિનવ ભીમ, અભિનવ સિદ્ધરાજ, અપરાર્જુન ઇત્યાદિ ઉપનામોથી વર્ણવેલ છે. નં. ૨૨૨ માં પ્રચલિત નાણાં તેમજ તોલ તથા માપનાં નામ જેવાં કે કર્પ, દ્રમ્મ, મણ, માણક, કાતડિ, પલિકા, ઘડા, પાયલી, છાટા ઇત્યાદિ મળે છે. નં. ૨૨૫ માં વાઘેલા સાથે જોડાએલાં ચાલુક્ય તથા રાષ્ટ્રકૂટ કુટુંબનો સંબંધ બતાવનારું વર્ણન આપેલ છે.

વાઘેલાવંશના રાજાઓ

ધવલ (૧૨૧૬)
અર્ણોરાજ=સલક્ષણાદેવી (૧૨૨૬)
લવણપ્રસાદ=મદનદેવી
વીરધવલ=વયજલદેવી ૧૨૮૯–૯૪
વીરમદેવ ૧૩૦૦
વીસલદેવ ૧૩૦૦–૧૮
વિશ્વમલ્લ=નાગલ્લદેવી
પ્રતાપમલ
અર્જુનદેવ ૧૩૧૮–૩૧
સારંગદેવ ૧૩૩૧–૫૩
કર્ણ ઘેલો ૧૩૫૩–૬...

પરચુરણ લેખો—જે સમયના લેખોનો ગ્રંથ ૧ લા અને ૨ જામાં સંગ્રહ કરેલો છે તે સમયના હોવા છતાં જે લેખોને તેમાં આપેલા મુખ્ય વંશના કોઈપણ રાજા વિગેરે સાથે જોડી ન શકાય તેવા બધા લેખો આ વિભાગમાં કાલક્રમ અનુસાર આપ્યા છે. આ વિભાગમાં છૂટા છૂટા પણ બધી જુદી જુદી ઐતિહાસિક શાખાઓનાં પ્રાંતિક અધિકારીઓના આપેલાં દાન સંબંધી હકીકત મળે છે.

વલભી રાજાના સામન્તો

ગારૂલકવંશ

સર ૧ લો મહારાજા
|
વરાહદાસ ૧ લો સેનાપતિ
|
સર ૨ જો (સામન્ત, મહારાજ ભટિપર) — વરાહદાસ ૨ જો (મહાસામન્ત મહારાજ) ઇ. સ. ૫૪૯
|
મહારાજા સિંહાદિત્ય (સામન્ત) ઇ. સ. ૫૭૪

નં. ૨૨૯ અને ૨૩૦ ગારૂલકવંશના મહાસામન્ત વરાહદાસ ૨ જાના ઇ. સ. ૫૪૯ ના અને સિંહાદિત્યના ઇ. સ. ૫૭૪ ના દાન સંબંધી છે. તે લેખોમાંથી તે વંશની ઉપજાવેલી વંશાવલી હાંસિયામાં આપેલી છે. નં. ૨૩૧ સેન્દ્રક વંશના ભાનુશક્તિના પુત્ર આદિત્યશક્તિના પુત્ર નિકુમ્ભલ્લશક્તિના દાન સંબંધી છે. જ્યારે નં. ૨૩૨ ઇ. સ. ની સાતમી શતાબ્દીમાં બીલના મુખી નિરિહુલ્લકના સૈનાપતિ શાન્તિલના દાન સંબંધી છે.

કલ્લ
|
?
|
(વાઢક) ધવલ
|
અવનિવર્મન ૧ લો
|
બલવર્મન ઇ. સ. ૮૯૩
|
અવનિવર્મન ૨ જો ઇ.સ. ૯૦૦

નં. ૨૩૩ ના વિ. સં. ૭૯૪ નું દાન આપનાર રાજા જાઇકદેવને સૌરાષ્ટ્ર મંડલાધિપતિ તરીકે વર્ણવ્યો છે જેની રાજધાની ભુમિલિકા હતી. તેનું લાંછન માછલી હોઇને ધુમલી, છાંયા, પોરબંદરના જેઠવાની શાખાનો હોવો જોઇએ. નં. ૨૩૪ અને ૨૩૫ ઐતિહાસિક દષ્ટિએ ઘણાં ઉપયોગી છે. તે કનોજના મહેન્દ્રપાલના સમયનાં અને તેના ખંડિયા બલવર્માનાં (ઇ. સ. ૮૯૩) અને અવનિવર્માનાં (ઇ. સ. ૯૦૦) દાનપત્રો છે. તે દાનપત્રોમાં ધરણીવરાહ, જજ્જપ, યક્ષદાસ ધર્મ ઇત્યાદિ સમકાલીન રાજાઓને હરાવ્યાની હકીકત આપેલ છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે ઇ. સ. ની ૯ મી સદીના અંત સુધી કનોજનું રાજ્ય, દક્ષિણ કાઠિયાવાડ સુધી વિસ્તાર પામેલું હતું. આ બે પૈકીનું પહેલું બલવર્માનું ઉનામાંથી મળેલું છે. આ રાજાઓનું વંશવૃક્ષ હાંસિયામાં આપેલું છે. નં. ૨૩૬ નું શ. સં. ૮૩૬ નું વઢવાણના ધરણીવરાહનું દાનપત્ર છે જેમાં મૂળ પુરુષ ચાપથી ધરણીવરાહ સુધીનો માર્જિનમાં બતાવ્યા મુજબનો સંબંધ બતાવ્યો છે.

ચાપ
|
વિક્રમાર્ક
|
અડ્ડક
|
પુલકેસી
|
ધ્રુવભટ — ધરણીવરાહ શ.સં. ૮૩૬

નં. ૨૩૭ અને ૨૩૮ પરમાર વંશના રાજા સીયક ૨ જાનાં વિ. સ. ૧૦૦૫ અને ૧૦૨૬ નાં દાનપત્રો છે. તેમાં રાષ્ટ્રકૂટ વંશના અમોઘવર્ષ અને અકાલવર્ષના ઉલ્લેખ છે. દાતાના દાદા અને પુત્રનાં નામ આ લેખોમાંથી મળ્યાં છે. તે માર્જિનમાં બતાવ્યાં છે. નં. ૨૪૦ થી ૨૫૫ સુધીના ઉત્તર ગુજરાત આબુ અને શિયાળ બેટમાંના જૈન લેખો છે જેમાં મૂર્તિઓની સ્થાપના સંબંધી ટૂંકી હકીકત આપેલી છે. નં. ૨૪૩ અને ૨૫૬ વિ. સ. ૧૨૬૪ લગભગનાં બે મેહેર રાજાઓનાં દાન સંબંધી છે. પહેલું મેહેર જગમલ્લનું ટિમ્બાણક (ટિમાણા)માંથી જાહેર કરેલું દાન છે. જેમાં તળાજામાં બે લિંગો સ્થાપ્યા સંબંધી તેમ જ તેના નિભાવ માટે ભૂમિખંડો આપ્યાની હકીકત છે, અને બીજા

પરમારવંશ

બપ્પૈપરાજ વાકપતિ ૧ લો
|
કૃષ્ણ
|
વૈરિસિંહ
|
સીયક ૨ જો મહામાણ્ડલિકચુડામણિ વિ. સં. ૧૦૦૫ અને ૧૦૨૬
|
વાકપતિ મુંજ વિ.સં. ૧૦૩૧, ૧૦૩૬

હાથસણીના લેખમાં જીર્ણોદ્ધારમાં સંગવાપીની માફક હાથસણીમાં ઉવાવાપી બંધાવવાનો ઉલ્લેખ છે. મેહેર–મૈહર–મેર જાતિનું મૂળ નામ મિહિર હતું. મિહિર લોકો હુણ લોકોની એક શાખા હતી. હુણ લોકોએ તોરમાણ અને મિહિર કુલની આગેવાની નીચે પ્રથમના ગુપ્ત રાજાઓની સત્તાનો અંત આણ્યો હતો. નં. ૨૨૦ અ કલચુરી વંશના કૃષ્ણરાજના દીકરા શંકરગણના દીકરા બુદ્ધરાજ સંબંધી ક. સં. ૩૬૧ નો લેખ છે. નં. ૨૩૩ અ ભરૂચમાં રહેતા ચાહમાનની અજ્ઞાત શાખાના રાજા ભર્તૃવર્દ્ધનાં હાંસોટમાંથી મળેલા દાનપત્ર સંબંધી છે. તેમાં તેની પાંચ પેઢીનાં નામ માર્જિનમાં બતાવ્યા મુજબનાં આપેલાં છે. આ ભર્તૃવર્દ્ધ બીજો વલભીવંશના શીલાદિત્ય ૬ ઠ્ઠા અને સાતમાનો સમકાલીન હતો અને તેનું દાન વિ. સ. ૮૧૩ ની સાલનું છે. નં. ૨૩૮ અ નો લેખ વિ. સં. ૧૦૫૩ નો હરિવર્મન અને રુચિના પુત્ર વિદગ્ધના પુત્ર મમ્મટના પુત્ર ધવલના દાન સંબંધી છે. તેણે ચાલુક્ય મૂળરાજને તથા ધરણીવરાહને મદદ કર્યાની હકીકત આ લેખમાંથી મળે છે. નં. ૨૩૮ અ થાણાના સિલહાર અપરાદિત્યના અધિકારી લક્ષ્મણ નાયકે આપેલા દાન સંબંધી છે પણ તે દાન સોમનાથ પાટણની પૂજા માટેનું છે તેથી આંહીં આપવું ઉચિત ધાર્યું છે. બાકી રહેલા બધા જૈનમંદિરમાં મૂર્તિઓ સ્થાપ્યા સંબંધીના મારવાડના ચાહમાનના વિ. સં. ની ૧૩ મી શતાબ્દીના લેખો છે.

મહેશ્વરદામ
|
ભીમદામ
|
ભર્તૃવડ્ઢ ૧ લો
|
હરદામ
|
ધ્રુભટદેવ
|
ભર્તૃવડ્ઢ ૨ જો

છેવટમાં આ ત્રીજા ગ્રંથની અંતે ત્રણ જુદીજુદી અનુક્રમણિકાઓ આપેલ છે જેમાં પહેલી ભૌગોલિક નામોની, બીજી વિશેષ નામોની, અને ત્રીજી પારિભાષિક શબ્દોની છે. આવી અનુક્રમણિકા દરેક ગ્રંથને અંતે તે તે ગ્રંથની જુદી આપવા કરતાં ત્રણે ગ્રંથની સાથે આપવાથી સંશોધકને વધુ સરલતા થાય અને દરેક બાબત સંબંધી બધી હકીકત એક સામટી મળી શકે એ આશયથી આ ગોઠવણ ચાલુ રાખી છે. મતલબ સંગ્રહનો ઉપયોગ કરનારાઓની બનતી સગવડતા સાચવવાની શુદ્ધ બુદ્ધિથી સંકલના કરી છે અને આશા છે કે તેવા જ સદ્‌ભાવથી જનસમાજ આ રજૂ કરેલ સામગ્રી સ્વીકારી ઉપકૃત કરશે—અસ્તુ.

વિ. સં. ૧૯૯૮ ચૈત્ર સુદિ ૧૪. આચાર્ય ગિ. વ.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા

વાઘેલા વંશી

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	કયાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ કયાં છે?	પાનું
૨૦૬	આબુ ઉપર દેલવાડાનો વીરધવલના સમયનો	વિ. સં. ૧૨૬૭ ફા. વ. ૧૦	પ્રા. સં. ઇ. ભા. પા. ૧૭૪	દેલવાડા	૩
૨૦૭	ગિરનારના લેખો નં. ૧	વિ. સં. ૧૨૮૮ ફા. સુ. ૧૦	રી. લી. ઓ. રી. બો. પા. ૩૨૮	ગિરનાર	૧૪
૨૦૮	„ નં. ૨	વિ. સં. ૧૨૮૮	„ ૩૩૧	„	૧૯
૨૦૯	„ નં. ૩	„ „ ફા. સુ. ૧૦	„ ૩૩૩	„	૨૩
૨૧૦	„ નં. ૪	„	„ ૩૩૭	„	૨૮
૨૧૧	„ નં. ૫	„	„ ૩૪૧	„	૩૨
૨૧૨	„ નં. ૬	„	„ ૩૪૪	„	૩૭
૨૧૩	„ નં. ૨૩	વિ. સં. ૧૩૦૫ વૈ. સુ. ૩	„ ૩૫૮	„	૪૨
૨૧૪	વીસલદેવનો અમદાવાદમાંનો	વિ. સં. ૧૩૦૮ ઇ. સ. ૧૨૫૧	એ. ઇ. વૉ. ૫ પા. ૧૦૨	અમદાવાદ ભદ્ર	૪૩
૨૧૫	શ્રી વૈદ્યનાથ પ્રશસ્તિ ડભોઈ	વિ. સં. ૧૩૧૧ જ્યે. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૫(૩)	એ. ઇ. વૉ. ૧ પા. ૨૦	ડભોઇ	૪૫
૨૧૬	વીસલદેવના સમયનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૩૧૭ જ્યે. વ. ૪ ઇ. સ. ૧૨૬૧	ઇ. એ. વૉ. ૬ પા. ૨૧૦	...	૫૪
૨૧૭	અર્જુનદેવનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૩૨૦ આષાઢ વ. ૧૩ હી. સં. ૬૬૨ વ. સં. ૯૫૪ સિં. સં. ૧૫૧ ઇ. સ. ૧૨૬૪	ઇ. એ. વૉ. ૧૧ પા. ૨૪૧	વેરાવળ હરસદ માતાના મંદિરમાં	૫૮
૨૧૮	વીસલદેવના રાજકવિ નાનાકની પ્રશસ્તિ પહેલી	(વિ.સં.૧૩૨૮)	ઇ. એ. વૉ. ૧૧ પા. ૯૮–૧૦૮	કોડીનાર	૬૪
૨૧૯	„ બીજી	વિ. સં. ૧૩૨૮	„	„	૭૩
૨૨૦	સારંગદેવનો કચ્છમાં ખોખરા ગામના પાળીયા ઉપરનો	વિ. સં. ૧૩૩૨ માર્ગ. સુ. ૧૧ ઇ. સ. ૧૨૭૫	ઇ. એ. વૉ. ૨૧ પા. ૨૭૬	ખોખરા કચ્છ	૭૭
૨૨૧	સારંગદેવનો બ્રિટિશ મ્યુઝિયમનો	વિ. સં. ૧૩૩૫ વૈ. સુ. ૫ ઇ. સ. ૧૨૭૯	કીલ્હોર્ન લીસ્ટ એ. ઇ. વૉ. ૫ એપેન્ડિક્સ નં. ૨૩૭	બ્રિ. મ્યુ.	૭૮

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૨૨૨	સારંગદેવના સમયની સિન્ટ્રામાં દેવપટ્ટન પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૩૪૩ માઘ સુ. ૫	એ. ઇ. વૉ. ૧ પા. ૨૭૧	સિન્ટ્રા	૭૯
૨૨૩	સારંગદેવનો અનાવડામાંનો	વિ. સં. ૧૩૪૮ આષાઢ સુ. ૧૩	ઇ. એ. વૉ. ૪૧ પા. ૨૦	અનાવડા વહીવટદાર કચેરી	૮૮
૨૨૪	ખંભાતમાં ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથનો	વિ. સં. ૧૩૫૨	પ્રા. સં. ઇ. ભા. પા. ૨૨૭	તેજ મંદિરમાં	૯૧
૨૨૫	સારંગદેવના સમયનો વંથળી (સોરઠ)માંથી મળેલો	વિ. સં. ૧૩૪૬?	એ. ઓ. ભાં. ઇ. વૉ. ૫ પા. ૧૭૧	વૉટસન મ્યુઝિયમ રાજકોટ	૯૭
૨૨૬	ખંભાતમાંથી ઉપલબ્ધ	...	પ્રા. સં. ઇ. ભા. પા. ૨૧૪	ખંભાત કુન્તનાથમંદિર	૧૦૨

પરચુરણ લેખો

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૨૨૭	મોરબીનું જાઇકદેવનું તામ્રપત્ર બીજું	સં. ૫૮૫ ફા. સુ. ૫	ઇ. એ. વૉ. ૨ પા. ૨૫૭	મોરબી	૩
૨૨૮	સુનાવકલાનાં સંગમસિંહનાં પતરાં	ક. સં. ૨૯૨ કા. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૫૪૦-૪૧	એ. ઇ. વૉ. ૧૦ પા. ૭૨	...	૬
૨૨૯	વળાનાં ગારુલક વરાહદાસ બીજાનાં તામ્રપત્રો	ગુ. સં. ૨૩૦ ઇ. સ. ૫૪૯	અપ્રસિદ્ધ	વળા	૯ ફરી વિસ્તારપૂર્વક ૨૨૦
૨૩૦	પાલીતાણાનાં સિંહાદિત્યનાં પતરાં	સં. ૨૫૫ આશ્વિન સુ. ૧૩	એ. ઇ. વૉ. ૧૧ પા. ૧૬	...	૧૦
૨૩૧	બગુમ્રાનું નિકુમ્ભલ્લશક્તિનું દાનપત્ર	ચે. સં. ૪૦૬ ભાદ્ર. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૬૫૪-૫૫	ઇ. એ. વૉ. ૧૮ પા. ૨૬૫	બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ	૧૩
૨૩૨	સંખેડાના નિરિહુલ્લકના સેનાપતિ શાન્તિલ્લનું દાનપત્ર	ઇ. સ. ૫૯૭થી ૬૧૧ સુધીમાં	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૧	...	૧૮
૨૩૩	ધીનકીનું જાઇકદેવનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૭૯૪ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૫૧	...	૨૧
૨૩૪	ઉનાનાં મહેન્દ્રપાલના સમયનાં બલવર્મનનાં તામ્રપત્રો	વ. સં. ૫૭૪ માઘ સુ. ૬ ઇ. સ. ૮૯૩	એ. ઇ. વૉ. ૯ પા. ૧	...	૨૪
૨૩૫	ઉનાનાં મહેન્દ્રપાલના સમયનાં અવનિવર્મન્ બીજાનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૯૫૬ માઘ સુ. ૬	એ. ઇ. વૉ. ૯ પા. ૨	...	૨૮
૨૩૬	વઢવાણના ધરણીવરાહનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૩૬ પોષ સુ. ૪	ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૯૦	...	૩૫
૨૩૭	હરસોલનાં પરમાર સીયકનાં બે દાનપત્રો	વિ. સં. ૧૦૦૫ માઘ વ. ૩૦ ઇ. સ. ૯૪૯	એ. ઇ. વૉ. ૧૯ પા. ૨૩૬	હરસોલ	૪૦

અનુક્રમનં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૨૩૮	પરમાર સીયકનું તામ્રપત્ર બીજું	વિ. સં. ૧૦૨૬ આશ્વિ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૯૭૦	એ. ઇ. વૉ. ૧૯ પા. ૧૭૭	...	૪૯
૨૩૯	સુરતનાં ચૌલુક્ય ત્રિલોચનપાલનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૯૭૨ ઇ. સ. ૧૦૫૦	ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૯૬	સુરત	૫૧
૨૪૦	ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૯	વિ. સં. ૧૨૧૧ વૈ. સુ. ૫	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૮	...	૫૮
૨૪૧	,, નં. ૧૦	વિ. સં. ૧૨૧૭ કા. સુ. ૧૦	,, ,,	...	૫૯
૨૪૨	,, નં. ૧૨	વિ. સં. ૧૨૫૯ કા. સુ. ૧	,, ,,	...	૬૦
૨૪૩	ટિમાણાનાં મેહર જગમલનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૨૬૪ આ. સુ. ૨ ઇ. સ. ૧૨૦૭	ઇ. એ. વૉ. ૧૧ પા. ૩૩૭	...	૬૧
૨૪૪	ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૩	વિ. સં. ૧૨૬૯	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૯	...	૬૭
૨૪૫	જાફરાબાદ પાસે શિયાળ બેટના ખેતરમાંનો ૧ લો	વિ. સં. ૧૨૭૨ જ્યે. વ. ૨	રી. લી. ઍ. રી. બો. પા. ૨૫૩	...	૬૭
૨૪૬	ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૧	વિ. સં. ૧૨૮૨ પો. સુ. ૪	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૮	...	૬૮
૨૪૭	વેલાણા (માંગરોળ)માંના કામનાથના ઓરસ ઉપરનો	વિ. સં. ૯૧૧ ઇ. સ. ૧૨૩૦	ભા. પ્રા. શો. સં. પા. ૬૬	વેલાણા	૬૮
૨૪૮	ઉત્તર ગુજરાતના ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૪	વિ. સં. ૧(૨)૯૫ પો. વ. ૮	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૪	...	૬૯
૨૪૯	,, નં. ૧૪	વિ. સં. ૧૨૯૫ વૈ. સુ. ૧૩	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૨૯	...	૬૯
૨૫૦	જાફરાબાદ પાસે શિયાળ બેટના ખેતરમાંનો બીજો	વિ. સં. ૧૩૦૦ વૈ. વ. ૧૧	રી. લી. ઍ. રી. બો. પા. ૨૫૩	તેજ સ્થળે	૭૦
૨૫૧	,, ત્રીજો	વિ. સં. ૧૩૧૫ ફા. વ. ૭	,, ,,	...	૭૦
૨૫૨	આબુ ઉપર અચલેશ્વર ગામના તેજ નામના મહાદેવના મંદિરમાંનો	વિ. સં. ૧૩૪૨ માર્ગ. સુ. ૧ ઇ. સ. ૧૨૮૬	ભા. પ્રા. શો. સં. પા. ૩૦	...	૭૧
૨૫૩	જાફરાબાદ પાસે શિયાળ બેટના ખેતરમાંનો ચોથો	વિ. સં. ૧૩૪૩ માઘ સુ. ૧૦	રી. લી. ઍ. રી. બો. પા. ૨૫૩	...	૮૨
૨૫૪	વઢવાણમાં માધવવાવનો	વિ. સં. ૧૩૫૦ કા. વ. ૮ ઇ. સ. ૧૨૯૬	,, ,, ૨૪૧	...	૮૨

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૨૫૫	ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૨૭	વિ. સં. ૧૩૫૬ ચૈત્ર વ. ૧૧	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૩૩	...	૮૩
૨૫૬	હાથસણીગાંનો મેહર રાજા ડૂપકનો	વિ. સં. ૧૩૮૬ આ. ૭	ઇ. એ. વૉ. ૧૫ પા. ૩૬૦	...	૮૪
૨૫૭	બળાયાંની પુષ્યેણની માટીની સીલ		ઇ. એ. વૉ. ૩૮ પા. ૧૪૫	...	૮૮

પુરવણીના લેખો

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૬ અ	જૂનાગઢમાંથી મળેલો જીવદામન પહેલાનો	શ. સં. ૧૦(૦)	એ. ઇ. વૉ. ૧૮ પા. ૩૩૯	બહાદુર ખાનજી મ્યુઝિયમ	૯૧
૨૬ અ	ધ્રુવસેન ૧ લાનું અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર	શ. સં. ૨(૦૬)	એ. ઇ. વૉ. ૧૯ પા. ૩૦૨	...	૯૩
૪૪	બંટીઆનાં ધરસેન ૨ જાનાં પતરાં	ગુ. સં. ૨૫૭ વૈ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૫૭૩	એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૧૭૯	...	૯૫ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૪૪ બ	ધરસેન ૨ જાનું દાનપત્ર	ગુ. સં. ૨૫૨ વૈ. વ. ૧૫	ઇ. એ. વૉ. ૮ પા. ૩૦૧	...	૯૭
૫૬	વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો	ગુ. સં. ૨૮૭ કા. વ. ૭	જ. યુ. બો. વૉ. ૩ પાર્ટ ૧ લો પા. ૮૦	...	૧૦૦ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૫૮	વળામાંથી મળેલાં શીલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો	ગુ. સં. ૨૯૦ ભા. સુ. ૧૦	જ. યુ. બો. વૉ. ૩ પાર્ટ ૧ લો પા. ૮૫	...	૧૦૨ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૫૯	,, ,,	ગુ. સં. ૨૯૦ ભા. વ. ૭	,, પા. ૮૨	...	૧૦૩ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૫૯ અ	ભદ્રેણિયકનું શીલાદિત્ય ૧ લાનું દાનપત્ર	ગુ. સં. ૨૯૨ ચૈ. સુ. ૧૪ ઇ.સ. ૬૧૦-૧૧	એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૧૧૬	પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ	૧૦૫
૬૬	વળામાંથી મળેલાં ધ્રુવસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો	ગુ. સં. ૩૧૯ જ્યે. સુ. ૭ ઇ. સ. ૬૩૮	જ. યુ. બો. વૉ. ૩ પાર્ટ ૧ પા. ૮૮	...	૧૦૯ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૯૨	જેસરનાં શીલાદિત્ય ૩ જાનાં પતરાં	ગુ. સં. ૩૫૭ પૈ. વ. ૪ ઇ.સ.૬૭૫-૭૬	એ. ઇ. વૉ. ૨૨ પા. ૧૧૪	...	૧૧૧ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૧૨૫ અ	ડભોઇનાં ગુ. રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ જાનાં પતરાં	શ. સં. ૭૩૯ વૈ. વ. ૭	અપ્રસિદ્ધ	પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ	૧૧૫
૧૨૫ બ	સુરતનાં કર્કરાજ સુવર્ણવર્ષનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૪૩ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૮૨૧	એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૧૩૩	...	૧૨૦

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૧૨૫ ક	બ્રાહ્મણપલ્લિનું ૬૬ સુવર્ણ વર્ષનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૪૬ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વૉ. ૨૨ પા. ૭૭	વડોદરા ઓરિયેન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ	૧૩૪
૧૩૦ અ	ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૂટ ધ્રુવ ૨ જાનું નવું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૦૬ માર્ગ. સુ. ૨ ઇ. સ. ૮૮૪	એ. ઇ. વૉ. ૨૨ પા. ૬૪	પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ	૧૪૭
૧૩૬ અ	ચાલુક્ય ચામુણ્ડરાજનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૦૩૩ માર્ગ. વ. ૯	અપ્રસિદ્ધ	...	૧૫૪
૧૪૦ અ	પાલણપુરનાં ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૧૨૦ પૌ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૧૭૧	...	૧૫૬
૧૪૪ અ	ઉજ્જનનો જયસિંહનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૧૯૫ જ્યે. વ. ૧૪	ઇ. એ. વૉ. ૪૨ પા. ૨૫૮	...	૧૫૯
૧૪૪ બ	કચ્છમાં ભદ્રેશ્વર પાસે ચોખણ્ડા મહાદેવમાંનો	વિ. સં. ૧૧૯૫ આ. સુ. ૧૦	આ. રી. વે. સ. નં. ૨ એપેન્ડિક્સ નં. ૫૬	...	૧૬૦
૧૪૪ ક	દોહદનો ચાલુક્ય જયસિંહનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૧૯૬-૧૨૦૨	ઇ. એ. વૉ. ૧૦ પા. ૧૫૮	...	૧૬૧
૧૪૪ ડ	ગાળાનો કુમારપાળનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦(૧)	પુના ઓરિયેન્ટ લિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૨ પા. ૪૦	...	૧૬૪
૧૪૮ અ	પાલીનો કુમારપાળનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૯ જ્યે. વ. ૪ ઇ. સ. ૧૧૫૨	,, પા. ૪૧	પાલી સોમનાથ મંદિર	૧૬૬
૧૪૮ બ	ભાટુન્ડાનો કુમારપાળનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૧૦ જ્યે. સુ. ૬ ઇ. સ. ૧૧૫૪	,, પા. ૪૩	તે જ સ્થળે	૧૬૭
૧૪૮ ક	નાડોલનું કુમારપાલના સમયનું તામ્રપત્ર	વિ. સં. ૧૨૧૩ માર્ગ. વ. ૧૦	ઇ. એ. વૉ. ૪૧ પા. ૨૦૨	નાડોલ ગામના પંચ પાસે	૧૬૮
૧૪૯ અ	બાલીનો કુમારપાલનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૧૬ શ્રા. વ. ૧ ઇ. સ. ૧૧૬૦	પુના ઓરિયેન્ટલિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૨ પા. ૪૪	બાલી બોલમાતાના મંદિરમાં	૧૭૦
૧૪૯ બ	કિરાડુનો કુમારપાળનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૧૮ આશ્વિ. સુ. ૧ ઇ. સ. ૧૧૬૨	પુના ઓરિયેન્ટલિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૨ પા. ૪૭	કિરાડુ શિવમંદિર	૧૭૩
૧૫૫ અ	રતનપુરનો કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	ઇ. સ. ૧૧૪૩-૭૪ સુધીમાં	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૨૦૫	રતનપુરમાં શિવમન્દિરમાં	૧૭૭
૧૫૫ બ	પ્રાચીનો કુમારપાળનો શિલાલેખ	...	પુના ઓરિયેન્ટલ લિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૪ પા. ૩૮	પ્રાચી ભીમનું મંદિર	૧૮૦

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૧૫૭ અ	ઉંઝાનો અજયપાળનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૩૧ ચૈ. વ. ૧૧	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૪ પા. ૪૦	ઉંઝા ઠે. લેશ્વર મહાદેવમાં	૧૮૨
૧૫૭ બ	મૂળરાજ બીજાનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૨૩૨ ચૈ. સુ. ૧૧	બુદ્ધિપ્રકાશ એ. જુન ૧૯૩૮ પા. ૧૬૩	...	૧૮૩
૧૫૭ ક	કિરાડુનો ભીમ ૨ જાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૩૫	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૪ પા. ૪૧	તે જ સ્થળે	૧૮૭
૧૫૭ ડ	ગાળાનો ભીમનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૪૯	અપ્રસિદ્ધ	...	૧૯૦
૧૫૭ ઇ	ગિરનારનો ભીમ ૨ જાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૫૬ જ્યે. સુ. ૧૩	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૧ નં. ૪ પા. ૪૫	ગિરનાર	૧૯૧
૧૫૮ અ	સોમનાથ પાટણનો ભીમ ૨ જાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૫(×)	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૨ નં. ૪ પા. ૨૨૨	વેરાવળ ફોજદારી ઉતારામાં	૧૯૩
૧૪૩ અ	સિદ્ધરાજ જયસિંહનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૧૮૪ ચૈ. સુ. ૧૫	અપ્રસિદ્ધ	વામજના પટેલ પ્રહ્લાદ આત્મારામ	૧૯૬
૧૪૩ બ	,,	વિ. સં. ૧૧૯૩ ફા. વ. ૭	,,	,,	૧૯૮
૧૪૪ ઇ	કુમારપાળનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૨૦૧ પૌ. સુ. ૨	,,	,,	૧૯૯
૨૧૪ અ	અચોક્સ રાજાનું દાનપત્ર	...	,,	,,	૨૦૧
૨૧૫ અ	પોરબંદરનો વીસળદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૧૫ આ. સુ. ૫	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૨ નં. ૪ પા. ૨૨૫	મોટી માંડવીમાં કેદારનાથની દુકાન પાસે	૨૦૨
૨૧૬ અ	કાંટેલાનો અર્જુનદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૨૦ જ્યે. સુ. ૪ ઇ. સ. ૧૨૬૪	,, પા. ૨૨૭	કાંટેલા રેવતી કુંડ પાસે મહાકાલેશ્વરના મંદિરમાં	૨૦૪
૧૬૪	ભરાણાનો અર્જુનદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૨(૯)	,, પા. ૨૩૨	નવાનગર તાબે ખંભાળિયાના ભરાણા ગામમાં ગણપતિની મૂર્તિની બેસણી ઉપર	૨૦૮ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૨૧૯ અ	કચ્છ તાબે રવમાંનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૨૮ શ્રા. સુ. ૨	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૧ પા. ૨૦	...	૨૦૯

અનુક્રમનં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ?	હાલ ક્યાં છે?	પાનું
૨૧૯ બ	ગિરનારમાંનો અર્જુનદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૩૦ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૭૪	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૧ પા. ૨૧	ગિરનારમાં નેમિનાથના મંદિરમાં ગભુ-ધર મંડપમાં	૨૧૦
૨૨૦ અ	આમરણનો સારંગદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૩૩ જ્યે. સુ. ૫	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૧ પા ૨૩	આમરણના દરબાર ગઢમાં	૨૧૧
૨૨૨ અ	વંથળીનો સારંગદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૪૬ વૈ. વ. ૬ ઇ. સ. ૧૨૯૦	,, પા. ૨૮	...	૨૧૩
૨૨૩ અ	આબુ ઉપર વિમલવસહિમાંનો સારંગદેવનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૫૦ મા. સુ. ૧	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૨ પા. ૬૯	...	૨૧૫
૨૨૫ અ	કચ્છમાંનો સારંગદેવનો લેખ	...	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૧ પા. ૨૨	...	૨૧૮
૨૨૫ બ	માંગરોળનો કર્ણ ૨ જાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૩૫(×)	પુના ઓરિયેન્ટા લિસ્ટ વૉ. ૩ નં. ૨ પા. ૭૩	માંગરોળ જુમા મસ્જીદની બહાર	૨૧૯
૨૨૯	વળામાંથી મળેલું ગારુલક વરાહદાસનું દાનપત્ર	ગુ. સં. ૨૩૦ મા. સુ. ૨ ઇ. સ. ૫૪૯	જ. યુ. બો. વૉ. ૩ પાર્ટ ૧ લો પા. ૭૭		૨૨૦ વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી
૨૩૦ અ	સંખેડાનાં બુદ્ધરાજનાં તામ્રપત્રો	ક. સં. ૩૬૧ ઇ.સ.૬૦૯-૧૦	એ. ઇ. વૉ. ૬ પા. ૨૯૪	તેજ ગામના પટેલ પાસે	૨૨૩
૨૩૩ અ	હાંસોટનાં ચાહમાન ભર્તૃવડ્ડનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૮૧૩ ઇ. સ. ૭૫૬	એ. ઇ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૯૭	હાંસોટના શુક્લ દલપતરામ	૨૨૯
૨૩૮ અ	બીજાપુરનો હસ્તિકુંડિના ધવલનો લેખ	વિ. સં. ૧૦૫૩	એ. ઇ. વૉ. ૧૦ પા. ૧૭	રાજપુતાના મ્યુઝિયમ અજમેર	૨૩૭
૨૩૮ બ	તિલકવાડાનાં પરમાર ભોજના સમયનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૧૦૩ માર્ગ. પર્વણિ	પ્રોસિડિંગ્સ ઓરિયેન્ટલ કૉન્ફરન્સ પુના પા. ૩૧૯	...	૨૪૬
૨૩૯ અ	સોમનાથ પાટણનો સિદ્ધરાજ જયસિંહનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૧૭૬ ચૈ. સુ. ૧૪	એ.ભા.ઓ.રી. ઇ. વો. ૫ પા. ૧૬૯	પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ મુંબઈ	૨૫૦
૨૩૯ ક	આબુ ઉપર વિમલના મંદિરમાંનો	વિ. સં. ૧૨૦૧	વો. ન્યુ. રબિંગ ઉપરથી	...	૨૫૧

અનુક્રમ નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ ?	હાલ ક્યાં છે ?	પાનું
૨૪૧ અ	મારવાડના ચાહમાનના લેખો નં: ૧૯	વિ. સં. ૧૨૨૧ ૧૨૪૨, ૧૨૫૬ ૧૨૫૮	એ. ઇ. વૉ. ૧૧ પા. ૫૪	જોધપુર તાબે જાલોરની મસીદમાં	૨૫૨
૨૪૧ બ	,, નં. ૧૪	વિ. સં. ૧૨૨૮ માર્ગ. સુ. ૧૬	,,	...	૨૫૩
૨૪૧ ક	ગિરનાર કુમકના વંડામાં ઝાડ નીચેની બેઠકની કોર ઉપરનો	સિં. સં. ૫૮ ઇ. સ. ૧૧૭૨	રી. લી. એ. રી. બા. પ્રે. પા. ૩૫૭ (નં. ૨૦)	ગિરનાર	૨૫૪
૨૫૦ અ	વેરાવળ હરસદ દેવીના મંદિરમાંનો શિલાલેખ	ગુ.વ.સં.૯૨૭ વિ. સં. ૧૨૦૨	એ. ઇ. વૉ. ૨ પા. ૩૦૨	તે જ મંદિરમાંની મૂર્તિની બેસણી ઉપર	૨૫૪
૨૫૧ અ	ગિરનારના નેમિનાથના મંદિરના દરવાજા ઉપરનો	વિ. સં. ૧૩૩૩ જ્યે. વ. ૧૪	રી. લી. એ. રી. બો.પ્રે. પા. ૩૫૩ (નં. ૧૦)	ગિરનાર	૨૫૭
૨૫૧ બ	,, પૂર્વબાજુએ	વિ. સં. ૧૩૩૫ ચૈ. સુ. ૮	પા. ૩૫૩ (નં. ૯ બી)	,,	૨૫૮
૨૫૧ ક	,,	વિ. સં. ૧૩૩૯ જ્યે. સુ. ૯	,, પા. ૩૫૨ (નં. ૯)	,,	૨૫૮

श्रीः

गुजरातना ऐतिहासिक लेख

વાઘેલા વંશના લેખો

વાઘેલા વંશના લેખો

નં૦ ૨૦૬

આબુગિરિ ઉપર દેલવાડાના રાજા વીરધવલના સમયનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૬૭ ફાગણ વદ ૧૦ સોમવાર

આબુ પર્વત ઉપર એક ન્હાનાં દેલવાડાના ગામમાં શ્રી આદિનાથના મંદિરની જમણી બાજુની ધર્મશાળાની એક ભીંતમાં ચણી લીધેલા કાળા આરસના એક ટુકડા ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. તે પત્થરની સપાટીનું માપ ૩૯ ફૂટ×૩૧ ફૂટ છે, અને તેમાં સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા ૭૪ શ્લોકોની ૪૭ પંક્તિ છે. લિપિ હાલની દેવનાગરિ છે. પત્થર તથા લેખ બન્ને સુરક્ષિત છે. અણહિલવાડના રાજાઓના પ્રધાનો વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામના બે ભાઈઓએ આદિનાથના મંદિરમાં કેટલુંક સમારકામ તથા સુધારો કરાવ્યાનું લેખમાં લખ્યું છે. તે વખતે ગુજરાતના એક ભાગમાં રાજ્ય કરતા રાજા વીરધવલની વંશાવલી પણ આપી છે. તે સોલંકી વંશની વાઘેલા શાખાનો હતો. તેનો પિતા ગુજરાતના ભીમદેવ ૨ જાનો મુખ્ય પ્રધાન હતો. તેમાં પરમાર વંશના અમુક ૭ પુરુષોનાં નામ પણ આપ્યાં છે. તેમાંનો કૃષ્ણરાજ વીરધવલનો સમકાલીન અને યશોધવલ કુમારપાલનો સમકાલીન હોવાનું જણાય છે. બે જૈન પ્રધાનોએ બંધાવેલાં મોટાં સાર્વજનિક તથા ધાર્મિક બાંધકામોનું ફરીથી વર્ણન કર્યું છે. લેખની તારીખ, સંવત ૧૨૬૭ એટલે ઇ. સ. ૧૨૧૧ ની છે.

---

૧ પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૭૪

अक्षरान्तर

१ ॐ०वंदे सरस्वतीं देवीं याति या कविमानसं नीयमाना निजेनेव यानमानसवा-
सिना १ यः शांतिमानण्यरु(णः) प्रकोपे शांतोऽपि दीप्तःस्मरनिग्रहाय निमी
लिताक्षोऽपि समग्रदर्शी स वः शिवायास्तु शि-

२ वातनूजः २ अणहिपुरमास्ति स्वस्तिपात्रं प्रजानामजरजिद्रघुतुल्यैः पाल्यमानं
चुलुक्यैः चिरमतिरमणीनां यत्र वक्त्रे(क्रें)दुमंदीकृत इव सितपक्षप्रक्षयेप्यंधकारः
३ तत्र प्राग्वाटान्वयमुकुटं कुटजप्रसून-

३ विशदयशाः दानविनिर्जितकल्पद्रुमखंडश्चंडपः समभूत ४ चंडप्रसादसंज्ञः
स्वकुलप्रासादहेमदंडोऽस्य प्रसरत्कीर्तिपताकः पुण्यविपाकेन सूनुरभूत् ५ आत्म
गुणैः किरणैरिव सोमो रोमोद्गमं सतां कु-

४ र्वन् उदगादगाधमध्याद्दुग्धोदधिवांघवात्तस्मात् ६ तस्मादजनि जिनाधिनाथभक्ति
विभ्राणः स्वमनसि सम्वराजः तस्यासीद्दयिततमाकुमारदेवी देवीव त्रिपुररिपोः कुमा-
रमाता ७ तयोः प्रथमपु-

५ त्रोऽभून्मंत्रीलूणिगसंज्ञया दैवादवाप बालेपि सालोक्यं वासवेन सः ८ पूर्वमेव
सचिवः सकोविदैर्गण्यते स्म गुणवत्सु लूणिगः यस्य निस्तुषमतेर्मनीषयाधिकृत्तेव
धिषणस्य धीरपि ९ श्रीमल्लदेवश्री

६ तमल्लिदेवस्तस्यानुजो मंत्रिमतल्लिकोऽभूत् वभूव यस्यान्यधनांगनासु लुब्धा न बुद्धिः
शमलब्धबुद्धेः १० धर्मविधाने भुवनच्छि(छि)द्रपिधाने विभिन्नसंधाने
सृष्टिकृता न हि सृष्टः प्रातिमल्लो मल्लदेव-

७ स्य ११ नीलनीरदकदम्बकमुक्तश्वेतकेतुकिरणोद्धरणेन मल्लदेवयशसा गलहस्तो
हस्तिमल्लदशनांशुपु दत्तः १२ तस्यानुजो विजयते विजितेंद्रियस्य सारस्वतामृ-
तकृताद्भुतहर्षवर्षः श्रीवस्तु-

८ पाल इति भालतलस्थितानि दौःख्याक्षराणि सुकृती कृतीनां विलुपन् १३ विरयचति
वस्तुपालश्चुलुक्यसचिवेषु कविषु च प्रवरः न कदाचिदर्थहरणं श्रीकरणे काव्य-
करणे वा १४ तेजःपालः पालितस्वा-

९ मितेजः पुंजः सोयं राजते मंत्रिराजः दुर्वृत्तानां शंकनीयः कनीयानस्य भ्राता विश्व-
विश्रांतकीर्त्तिः १५ तेजःपालस्य विष्णोश्च कः स्वरूपं निरुपयेत् स्थितं जगत्त्रयीसूत्रं
यदियोदरकंदरे १६ जाल्हूमाकुसाकु-

१० वनदेवीसोहगावयजुकाख्याः पदमलदेवी चैषां क्रमादिमाः सप्त सौंदर्यः १७ एतेऽश्व-
राजपुत्रा दशरथपुत्रास्त एव चत्त्वारः किल पुनरवनावेकोदरवासलोभेन १८ अनु-
जन्मना समेतस्तेजःपा-

११ लेन वस्तुपालोयं मदयति कस्य न हृदयं मधुमासो माधवेनेव १९ पंथानमेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरंतौ सहोदरौ दुर्धरमोहचौरे संभूय धर्माध्वनि तौ प्रवृत्तौ २० इदं सदा सो-

१२ दरयोरुदेतु युगं युगव्यायतदोर्युगश्री(श्रि)युगे चतुर्थेप्यनृणेन येन कृतं कृतस्यागमनं युगस्य २१ मुक्तामयं शरीरं सोदरयोः सुचिरमेतयोरस्तु मुक्तामयं किलमहीवलयमिदं भाति यत्कीर्त्या २२ पा

१३ कोत्पत्तिनिमित्तौ यद्यपि पाणी तयोस्तथाप्येकः वामोभूदनयोर्न तु सोदरयोः कोऽपि दक्षिणयोः । २३ धर्म्मस्थानां किवामूर्वी सर्वतः कुर्वतामुना दत्तः पादो बलाद्दंघ्रियुगलेन कलेर्गले २४ इतश्चौलुक्यवीरा-

१४ णां वंशे शाखाविशेषकः अर्णोराज इति ख्यातो जातस्तेजोमयः पुमान् २५ तस्मादनंतरमनंतरितप्रतापः प्रापक्षितिं क्षतरिपुर्लवणप्रसादः । स्वर्गापगाजलवलक्षितशंखशुभ्रावभ्रामयस्य लवणाब्धिमतीत्य कीर्तिः

१५ २६ सुतस्तस्मादासीद्दशरथककुत्स्थप्रतिकृतेः प्रतिक्ष्मापालानां कवलितबलो वीरधवलः । यशः पूरे यस्य प्रसरति रतिक्लांतमनसामसाध्वीनां भग्नाऽभिसरणकलायां कुशलता २७ चौलुक्यः सुकृती स वीरधवलः क-

१६ र्णेजपानां जपं यः कर्णेपि चकार न प्रलपतामुद्दिश्य यौ मंत्रिणौ । आभ्यामभ्युदयातिरेकरुचिरं राज्यं स्वभर्तुः कृतं वाहानां निवहा घटाः करटिनां बद्धाश्च सौधाङ्गणे २८ तेन मंत्रीद्वयेनायं जानेजानूप्रवर्तिना व (भ)

१७ मुर्भुजद्वयेनेव सुखमाश्लिष्यति श्रियं २९ इतश्च गौरीवरश्व(श्व)सुरभूधरससंभवोयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदंबकस्यमंदाकिनीं घनजटे दधदुत्तमांगे यः श्यालकः शशिभृतोऽभिनयं करोति ३० क्वचिदिह विहरंतीर्वी-

१८ क्ष्यमाणस्य रामाः प्रसरति रतिरंतर्मोक्षमाकांक्षतोऽपि क्वचन मुनिभिरर्ध्यां पश्यतस्तीर्थवीर्थीं भवति भवविरक्ताधीरधीरात्मनोऽपि ३१ श्रेयः श्रेष्ठवशिष्ठहोमहु (हु) तभुक्कुंडान्मृतंडात्मजप्रद्योताधिकदेहदीधितिभ-

१९ रः कोप्याविरासीन्नरः । तं मत्वा परमारणैकरसिकं स व्याजहारश्रुतेराधारः परमार इत्यजनि तन्नामाथ तस्यान्वयः ३२ श्रीधूमराजः प्रथमं बभूव भूवासवस्तत्र नरेंद्रवंशे । भूर्मभृतो यः कृतवानभिज्ञानर (प) क्षद्वयोच्छे

२० दनवेदनासु ३३ धंधुकध्रुवभटादयस्ततस्ते रिपुद्विपघटाजितोभवत् । यत्कुलेऽजनि जगन्मनोरमो रामदेव इति कामदेवजित् ३४ रोदः कंदरवर्तिकीर्तिलहरीलिप्तामृतांशुद्युतेरप्रद्युम्नवशोयशोधवल इ-

२१ त्यासीत्तनूजस्ततः । यश्चौलुक्यकुमारपालनृपतिप्रत्यर्थिभावागतं मात्रासत्वसमं च मालवपतिं वल्लालमाछयवान् ३५ शत्रुश्रेणीगलविदलनोन्निद्रनिस्त्रिंशधारो धारावर्षः समजनि सुतस्तस्य विश्वप्रशस्यः ॥ क्रोधाक्रांतेप्य-

२२ धनवसुधानिश्चले यत्र जाताश्च्योतन्नेत्रोत्पलजलकणाः कौंकणाधीशपत्न्यः ३६ सोयं पुनर्दाशरथिः पृथिव्यामव्याहतौजाः स्फुटमुज्जगाम । मारीचवैरादिवयोऽधुनापि (स्वं) राज्यमव्यग्रमतिः करोति ३७ सामं-

२३ तसिंहसमितिक्षितिविक्षतौजाः श्रीगुर्जरक्षितिपरक्षणदक्षिणासिः । प्रल्हादनस्तदनुजो दनुजोत्तमारि चारित्रमत्र पुनरुज्वलयांचकार ३८ देवीसरोजासनसंभवा किं कामप्रदा किं सुरसौरभेयी प्रल्हादनाकारधरा-

२४ धरायामायातवत्येष न निश्चयो मे ३९ धारावर्षसुतोयं जयति श्रीसोमसिंहदेवो यः । पितृतः शौर्यं विद्यां पितृव्यकाद्दानमुभयतो जगृहे ४० मुक्ता (क्त्वा) विप्रकरानरातिनिकरान्निर्जित्य तत्किंचन प्रापत्संप्रति सोम ।

२५ सिंहनृपतिः सोमप्रकाशं यशः । येनोर्वीतलमुज्वलं रचयताप्युन्नाम्यतामीर्ष्यया सर्व्वेषामिह विद्विषां नहि मुखान्मालिन्यमुन्मूलितं ४१ वसुदेवस्येव सुतः श्रीकृष्णः कृष्णराजदेवोस्य मात्राधिकप्रतापो यशोद-

२६ (द)यासंश्रितो जयति ४२ इतश्च अन्वयेन विनयेन विद्यया विक्रमेण सुकृतक्रमेण च क्वापि कोऽपि न पुमानुपैति मे वस्तुपालसदृशो दृशोः प्रथि ॥ ४३ दयिता ललितादेवी सुनयमती तनयमापसाचिवेंद्रात् नाम्ना जयंत-

२७ सिंह जयंतमिंद्रात्पु(त्पु)लोमपुत्रीव ॥ ४४ ॥ यः शैशवे विनयवैरिणि देवधार्य्यं धत्ते नयं रुचि (तदा) यगणोदयं च । सोयं मनोभवपराभवजागरूकरूपो न कं मनसि चुंबति चैत्रसिंहः ॥ ४५ श्रीवस्तुपालपुत्रः कल्पायुरयं जयं-

२८ तसिंहोस्तु । कामादधिकं रूपं निरूप्यते यस्य दानं च ॥ ४६ ॥ श्रीतेजःपालः साचिवश्चिरमस्तु । तेजस्वीयेन जना निश्चितार्श्चितामणिनेव नंदंति ॥ ४७ यच्चाणक्यामरगुहमरुद्व्याधिशुक्रादिकानां प्रागुत्पाद्यं व्यधित सुचरितं

२९ मंत्रिणां बुद्धिधाम्नां ॥ चक्रेभ्यासः स खलुविधिना नूनमेनं विधातुं तेजःपालः कथमितरथा धिक्य (तां प्राप्य) प तेषु ॥ ४८ ॥ अस्तिस्वस्तिनिकेतनं तनुभ्र (भृ)तां श्रीवस्तुपालानुजस्तेजःपाल इति स्थितिं वलिकृतामुर्वीतले पालयन् । आत्मीयं व-

३० हु मन्यते नहि गुणग्रामं च कामंदकिश्चाणक्योपि चमत्करोति न हृ(हृ)दि । प्रेक्षास्पदं प्रेक्ष्य यं ॥ ४९ ॥ इतश्चमहं श्रीतेजःपालस्य पत्न्या श्रीअनुपदेव्या पितृवंशवर्णनं ॥ प्राग्वाटान्वयमंडनैकमुकुटः श्रीसांद्रचंद्रावतिवास्तव्यस्त-

३१ वनीयकीर्तिलहरीप्रक्षालितक्ष्मातलः । श्रीगंगाभिधया सुदीरजनि यद्वृत्त्यानुरागा-
दभूत् ॥ को नासप्रमदो नदोलितशिरा नोद्भूतरोमापुमान् ॥ ५० अनुसृतसज्जनस-
रणिर्धरणिगनामा बभूव तत्तनयः ॥ स्वप्रभज(जे) यथा

३२ गुणिना हारेणेव स्थितं येन् ॥ ५१ ॥ त्रिभुवनदेवी तस्य त्रिभुवनविख्यातशील-
संपन्ना दयितामूदनयोः पुनरंगं द्वेधा मनस्त्वेकं ॥ ५२ ॥ अनुपमदेवी देवीसाक्षा-
द्दाक्षायणीव शीलेन तद्दुहिता सा दत्ताश्रीतेजःपाल-

३३ पत्येभूत् ॥ ५३ ॥ इयमनुपमदेवी । दिव्यव्रतप्रसूनव्रततिरजनितेजः पालमंत्रीशपत्नी
नयविनयविवेकैर्नित्यदाक्षिण्यधामप्रमुखगुणगणेंदुद्योतिताशेषगोत्रा ५४ लावण्य-
सिंहस्तनयस्तयोरयं रयं जयेतं-

३४ द्रियदुष्टवाजिनां लब्ध्वापि मीनध्वजमंगलं वयः प्रयाति धर्मैकविधायिना धु(ध्व)-
ना ५५ श्रीतेजपालतनयस्य गुणानमुष्यश्रीलुणसिंहकृतिनः कति न स्तुवंति
श्रीवंधनोद्धुरतरैरपि यैः समंताद्बुद्धीभतानिजगतिक्षि-

३५ यतेस्म कीर्त्तिः ५६ गुणधननिधानकलशः प्रगटोयमसेवितश्चखलसर्प्यैः उपचय-
मयते सततं सुजनैरुपजीव्यमानोऽपि ॥ ५७ मल्लदेवसचिवस्य नंदनः पूर्णसिंह
इति लीलुकासुतः तस्य नंदति सुतोऽयमल्हण-

३६ देविभूः सकृतवेशपेयडः ॥ ५८ अभूदनुपमा पत्नी तेजःपालस्य मंत्रिणः लावण्य-
सिंहनामायमायुष्मानेतयोः सुतः ॥ ५९ ॥ तेजःपालेन पुण्यार्थं तयोः पुत्रकल-
त्रयोः हर्म्यं श्रीनेमिनाथस्य तेने तेनेदमर्बुदे ६०

३७ तेजःपाल इति क्षितींदुसचिवः शंखोज्वलाभिः शिलाश्रेणीभिः स्फुरदिंदुकुंदरु-
चिरं नेमिप्रभोर्मंदिरं ॥ उच्चैर्मंडपमत्र राजतिजिनावासद्विपंचाशतं तत्पार्श्वेषु बला-
नकं च पुरतो निष्पादयामासिवान् ६१ श्रीमच्चंड

३८ पसंभवः समभवच्चंडप्रसादस्ततः सोमस्तत्प्रभवोऽश्वराज इति तत्पुत्राः पवित्राशयाः
श्रीमल्लणिगमल्लदेवतनयाः श्रीवस्तुपालद्वयास्तेजःपालसमन्विता जिनमतारामा
नमन्नीरदाः ॥ ६२ श्रीमंत्रीश्वरवस्तुपालतनयः श्रीजे-

३९ त्रसिंहाद्कयस्तेजः पालसुतश्च विश्रुतमतिर्लावण्यसिंहाभिधः एतेषां दशपुत्रयः (?)
करिवरस्कंधाधिरुढाश्चिरं राजंतेजिनदर्शनार्थगतयो दिङ्नायकानामिव ६३ मुह्-
नीनामिव पृष्ठतः करिदधुः स्वेष्टप्रतिष्ठाजुषा तन्मूर्त्तिर्विम-

४० लाश्मखत्तकमताः कांतासमेता दश चौलुक्यक्षितिपालवीरधवलस्याद्वैतबाहुः सुधी-
स्तेजःपाल इति व्यधापयदयं श्रीवस्तुपालानुजः ॥ ६४ तेजःपालः सकलत्रः
ज्यायाज्जीव्यस्य वस्तुपालस्य सविधे विभाति सफलः

४१ सरोवरस्येव सहकारः ६५ तेन भ्रातृयुगेन या प्रतिपुरग्रामाध्वशैलस्थले वापी-
कूपनिपानकाननसरः प्रासादसत्रादिका ॥ धर्म्मस्थानपरंपरातिरुचिरा चक्रेऽथ
जीर्णोद्धृता व्याख्यातुं किमु शक्यते यदि परं सा मेदि-

४२ निमोदनी ६६ शंभोः श्वासंगतागतालि गणयेद्यः सन्मतिर्योऽथवा नेत्रोन्मीलन-
मीलनानि कलयेन्मार्कंडनाम्नो मुनेः संख्यातुं हृदि चंद्रसीधुकणिकागेतामपेता-
परव्यापारः शुभसत्रकीर्त्तनततिं सोप्युज्जिहीते न हि

४३ ६७ सदाप्रवर्ततां कीर्त्तिरश्वराजस्य शाश्वती ॥ सुकर्तुमुपकर्त्तुं च जानीते यस्य
संततिः ६८ आसीच्चंडपमंडितान्वयगुरुः संशुद्धबुद्धिः साधुर्हेममतिश्चचारुचरितः
श्रीशांति

४४ सूरिस्ततोप्याचंद्रामरसूरिणः समुदयच्चंद्रांशुदीप्रद्युतिः ६९ श्रीजैनशासवनीनवनी-
रवाहः श्रीमांस्ततो ... ... नविद्यविद्यः ख्यातस्ततो ... ...
मेरुमुनीश्वरोयं ७० ज्ञाना-

४५ मृतक्षमापात्रं । सूरिरस्त्युदयप्रभः मौक्तिकानीव सूक्तानि । भांतियत्प्रतिभांबुधेः ।
७१ एतद्धर्म्मस्थानं स्थानस्य तस्य यः कर्त्ता तावदद्वयमिदमुदियादुदयत्यथमर्बुदो
यावत् (७२) श्रीसोमेश्वरदेवश्चुलुक्यनरदेवसेवितपाद-

४६ युगः ॥ रचयांचकार रुचिरां धर्म्मस्थानप्रशस्तिमिमां ॥ ७३ ॥ श्रीनेमेरंविका-
याश्च प्रसादादर्बुदाचले ॥ वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ ७४ ॥
गजधरकान्हडस्य पुत्रकडुवाकेन प्रशस्तिरियमुत्कीर्णा ॥

४७ श्रीविक्रमसंवत् १२६७ वर्षे फाल्गुन वदि १० सौम्यदिने ... ...

ભાષાન્તર

કવિઓનાં મનમાં નિવાસ કરતી અને માન સરવરમાં રહેતા હંસોના વાહનથી ત્યાં લઈ જવાતી સરસ્વતી દેવીને નમન કરૂં છું.

શાન્તિમાન હોવા છતાં કોપથી રક્ત, શાન્ત હોવા છતાં સ્મરનિગ્રહમાં પ્રદીપ્ત, અને ચક્ષુ બંધ છતાં જે સર્વ જુએ છે તે, પાર્વતીનો પુત્ર ગણપતિ તમારૂં કલ્યાણ કરો.

અજરના (!) પરાજય કરનાર, રઘુ સમાન ચૌલુક્યોથી રક્ષિત પ્રજાના સુખનું સ્થાન જ્યાં શુકલ પક્ષની અંતે પણ સુંદર રમણીઓનાં શશી સમાન મુખથી ચિરકાળ સુધી તિમિર પણ મંદ થાય છે તે અણહિલપુર પાટણ છે.

આ પુર(નગર)માં પ્રાગ્વાટ અન્વયના મુગટમણિ સમાન ચણ્ડપ થઈ ગયો. તેનો યશ કુટજ પુષ્પ જેવો શુદ્ધ હતો અને દાનમાં કલ્પતરૂથી અધિક હતો.

તેને સત્કર્મનાં ફળરૂપી તેના કુળના મહેલના સુવર્ણ દણ્ડ સમાન જેના યશનો ધ્વજ સદા પ્રસરતો હતો તે ચણ્ડપ્રસાદ નામે પુત્ર હતો.

પયોદધિમાંથી પ્રગટેલો સોમ (ઇન્દુ) સજ્જનોને કિરણોથી આનંદ આપે છે તેમ પયોદધિ સમાન તે(ચણ્ડપ્રસાદ)માંથી સોમ સજ્જનોને આનંદ આપનાર પ્રકટ થયો.

તેને જિનેશ્વરની ભક્તિપરાયણ અશ્વરાજ પુત્ર હતો. તેને શિવ ભગવાનની પત્ની અને કાર્તવીર્ય સ્વામિની માતા પાર્વતી સમાન કુમારદેવી પ્રિયતમા હતી.

અશ્વરાજ અને કુમારદેવીનો પ્રથમ પુત્ર લૂણિગ નામનો મંત્રી હતો. તે દૈવવશાત્ યુવાવસ્થામાં મૃત્યુ પામ્યો હતો.

વિદ્વાનો આ લૂણિગ મંત્રીને ગુણિજનોમાં અગ્રસ્થાને મૂકતા.

તે પોતાનાં શુદ્ધ બુદ્ધિ અને ડહાપણથી બૃહસ્પતિની બુદ્ધિ કરતાં પણ અધિકતા વાળો હતો

તેનો અનુજ મંત્રીવર શ્રીમાન મલ્લીદેવ‡ જેણે મલ્લદેવ×નો આશ્રય લીધો હતો તે હતો. તેનું મન એવું સંતુષ્ટ હતું કે તે પરસ્ત્રી અથવા પરધનથી આકર્ષાતું નહીં.

ધર્મ વિધાન, અન્યની નિર્બળતા ઢાંકવામાં અને કલહસમાધાનમાં વિધાતાએ મલ્લદેવનો પ્રતિસ્પર્ધિ કદિ સર્જ્યો ન હતો.

ઘન વાદળમાંથી મુક્ત બનેલા શશિનાં કિરણનો ઉદ્ધાર કરતો મલ્લદેવનો યશ પ્રબળ ગજોના દન્તમાંથી નીકળતાં કિરણો સાથે મિત્રતા કરતો.

ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવનાર મલ્લદેવના અનુજ, સારસ્વત અમૃતથી અદ્ભુત હર્ષની વૃષ્ટિ કરનાર, અને વિદ્વાનોના ભાલ પરનો આપદ શબ્દ ભૂંસી નાંખનાર શ્રી વસ્તુપાલનો જય થાઓ.

ચૌલુક્યના સચિવો અને કવિઓમાં શ્રેષ્ઠ વસ્તુપાલ તેની કાવ્યકૃતિ માટે અથવા ધનવૃદ્ધિ માટે કદાપિ કંઈ પણ ધન સ્વીકારતો નથી કે લેતો પણ નથી.

તેનો અનુજ તેજપાલ જે સ્વામિના મહાન તેજ(પ્રતાપ)નું પાલન કરે છે, જેનો દુષ્ટોને ભય છે અને જેનો યશ ચારે દિશામાં પ્રસરે છે તે મંત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ સ્થાને બિરાજે છે.

તેજપાલ અને વિષ્ણુના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કોણ કરી શકે? કારણ કે બન્નેનાં ઉદરની ગુફામાં અને ગુફા જેવા ઉદરમાં ત્રણ જગતની વ્યવસ્થાનું સૂત્ર છે.

તેને જાલ્હૂ, માઉ, સાઉ, વનદેવી, સોહગા, વયજુકા અને પદમલદેવી એવા અનુક્રમવાળી સાત પરણેલી પત્નીઓ હતી.

ખરેખર આ અશ્વરાજના ચાર પુત્રો એક જ ઉદરમાં રહેવાના લોભે પૃથ્વીપર અવતરેલા દશરથના ચાર પુત્રો જ છે.

---

‡ × આ નામો ભૂલથી આગળ પાછળ મૂકાઈ ગયાં લાગે છે.

ચૈત્ર પછી વૈશાખનું અનુગમન થાય તેમ તેના નિજ અનુજ તેજપાલના સહગમનવાળો વસ્તુપાલ કોનું હૃદય રંજતો નથી ?

કદાપિ માર્ગમાં એકલા જવું નહીં એ સ્મૃતિવચન ધ્યાનમાં રાખતા હોય તેમ તે બે ભાઈઓ મોહરૂપી ચોરના ભયવાળા ધર્મપંથ પર સદા સાથે ચાલે છે.

યુગ જેટલા લાંબા કરવાળા તે બન્ને ભાઈઓનો અનંત યશ યુગો સુધી ટકી રહો; કારણ કે તેમણે ત્રણે રૂણ પૂર્ણ કરીને આ ચોથા કલિયુગમાં પણ કૃતયુગ આણ્યો છે.

જેના યશથી ભૂમિ મંડલ મૌક્તિક સમાન શ્વેત થયું છે તે બન્ને ભાઈઓનાં શરીર સદા વ્યાધિમુક્ત રહો.

આ ભાઈઓના કર સર્વ ચીજ ઉત્પન્ન કરનાર અને તૈયાર કરનાર હતા છતાં તે (કર)માંનો એકકે વામ (ખરાબ–ડાબો) હતો નહીં, પણ નિત્ય બન્ને દક્ષિણ હતા.

ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વી સર્વત્ર અંકિત કરીને આ ભાઈઓએ કલિયુગનો કંઠ તેમના ચરણ નીચે દબાવ્યો છે.

ચૌલુક્ય વીરોના વંશમાં, શાખાઓનો વિશેષક તેજસ્વી શ્રી અર્ણોરાજ જન્મ્યો.

તેના પછી તરત જ જેનો પ્રતાપ ઢાંકેલો ન હતો તે, અખિલ ભૂમિમાં સત્તા ચલાવનાર, શત્રુનો સંહાર કરનાર, લવણાબ્ધિમાંથી ઘણે દૂર બહાર પ્રસરેલાં ગંગા નદીનાં જળથી શુભ્ર બનેલાં શંખ સમાન શુભ્ર યશવાળો શ્રીલવણપ્રસાદ આવ્યો.

દશરથ અને કકુત્સ્થની પ્રતિમા જેવા લવણપ્રસાદને વીરધવલ નામનો શત્રુના દળને હણનારો પુત્ર હતો. તેના યશના પૂરના પ્રવાહમાં રતિક્રીડાથી શિથિલ બનેલા મનવાળી અસાધ્વી સ્ત્રીઓની અભિસરણકળાની કુશલતા ભગ્ન થતી.

ચૌલુક્ય વંશમાં જન્મેલો સુકૃત્ય કરનાર વીરધવલ તેના બે સચિવો(વસ્તુપાલ અને તેજપાલ)ની નિન્દા કરતા નિન્દાખોરોને સાંભળતો નહીં. આ બે સચિવોએ પોતાના નૃપનું રાજ્ય અતિ-અભ્યુદયથી અને અનેક અશ્વો અને ગજો રાજ મહેલના આંગણામાં બાંધી ઘણું શોભાવ્યું.

બન્ને જાનુપર્વતિ (ઘુંટણ પર્યંત લટકતા: તેના ચરણમાં બેસતા) અને બે ભુજરૂપી સચિવોથી વીરધવલ નૃપ સુખેથી લક્ષ્મીને ભેટે છે.

આબુ પર્વતનું વર્ણન:—પાર્વતીના સ્વામિના શ્વસુરથી ઉદ્ભવેલો અર્બુદગિરિ પર્વતોના મંડળમાં શ્રેષ્ઠ છે. શિવ ભગવાનનો આ સાળો, શિખર પર વાદળાંની જટાથી સ્વર્ગીય ગંગાને ધારનાર શિવ ભગવાનનું અનુકરણ કરે છે.

અહીં કોઈ સ્થળે લલનાઓને વિહાર કરતી જોઈને મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા જનને પણ ચિત્તમાં કામ પ્રવેશ કરે છે; જ્યારે અન્ય સ્થળે તેથી ઉલટું મુનિઓનાં આશ્રય લેવાતાં તીર્થ સ્થાનોના માર્ગ જોઈ ચંચલ મનના મનુષ્યને પણ જગતથી વિરક્તિ થઈ જાય છે.

પરમારોનું વર્ણન:—કલ્યાણદાતા શ્રેષ્ઠ મહાન શ્રી વસિષ્ઠના હોમના કુંડમાંથી માર્તંડથી અધિક જ્યોતિવાળો પુરૂષ પ્રકટ્યો. અને તેને શત્રુસંહારમાં રસ લેનાર જોઈ તેને વેદના આધાર વસિષ્ઠ મુનિએ પરમાર કહ્યો. તે સમયથી તેનું કુળ તે નામથી બોલાતું.

પરમાર વંશમાં પ્રથમ નૃપ શ્રીમાન ધૂમરાજ પૃથ્વી ઉપર ઇન્દ્રસમાન હતો. કારણ કે તેણે ભૂમિભૃતો(પર્વતો અને નૃપો)ને પક્ષ(પાંખ અને મિત્રો)ના છેદનથી વેદનાનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.

ધૂમરાજને ધન્ધુક, ધ્રુવ ભટ, આદિ અરિની ગજસેનાનો પરાજય કરનાર પુત્રો હતા. તેમના કુળમાં કામદેવથી અધિક રૂપવાન અને જગતના હર્ષ સમાન રામદેવ જન્મ્યો હતો.

તેને, સ્વર્ગ અને પૃથ્વીની ગુફામાં પ્રસરતા યશના મોજાંમાં (તરંગમાં) શશિને લિપ્ત કરતો, કામને વશ નહીં તેવો યશોધવલ પુત્ર જન્મ્યો. અને સમાન બળવાળા ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલ પ્રતિ શત્રુ થએલા માલવદેશના સ્વામિ બલ્લાલને તેણે (યશોધવલે) બંદીવાન કર્યો.

તેને, અખિલ જગમાં વિખ્યાત ધારાવર્ષ પુત્ર હતો, જેની તીક્ષ્ણ અસિધારા શત્રુગણોનાં ગળાં નિત્ય છેદવાના કાર્યમાં રહેતી. અને વસુવિના(?)ની ભૂમિ સમાન અચળ તેના કોપ માત્રથી જ કોણ્કણ દેશના નૃપોની પત્નીઓનાં નેત્રકમળમાંથી આંસુ પાડતો.

અજિત બળવાળો દશરથનો પુત્ર રામ પુનઃ ભૂમિપર અવતર્યો હોય તેમ દેખાય છે. અને દૈત્ય મારિચ પ્રત્યેનો વૈરભાવ તુષ્ટ કરવા ધીરમતિવાળા રામ માફક રાજ્ય ચલાવે છે.

તેનો અનુજ પ્રલ્હાદ્દ જેણે સામન્તસિંહ સાથે યુદ્ધમાં સત્તા તૂટી ત્યારે શ્રીમાન્ ગુર્જર દેશના નૃપનું વારંવાર રક્ષણ કરીને દૈત્યોના સર્વથી મહાન રિપુ વિષ્ણુનાં કૃત્યો પુનઃ ઉજ્જવળ કર્યાં.

હું નિર્ણય કરી શકતો નથી કે આ બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતી કે કામદુગ્ધા ધેનુ જે સર્વ વાંછના પૂર્ણ કરે છે તે પ્રલ્હાદનના રૂપમાં ભૂમિ પર અવતરી છે.

ધારાવર્ષનો પુત્ર શ્રી સોમસિંહ જેનામાં તેના પિતાનું શૌર્ય અને પિતૃવ્યક(કાકા)ની વિદ્યા અને બન્નેની દાન શક્તિ ઉતરેલી હતી તે વિજયી થાઓ.

શત્રુઓને જિતી, બ્રાહ્મણોને શત્રુ મંડળમાંથી મુક્ત કરી, સોમસિંહે ઇન્દુસમાન ઉજ્જ્વળ અને અતુલ યશ પ્રાપ્ત કર્યો. તે એવા યશથી પૃથ્વીને અજવાળતો હતો છતાં ઈર્ષાથી શિર ઉંચકતા શત્રુઓનાં મુખ પરથી મલિનતા હરતો નહીં.

શ્રી સોમસિંહનો પુત્ર નૃપ શ્રીકૃષ્ણદેવ જે અતિ પ્રતાપી છે, યશ અને દયાથી સંપન્ન છે અને તેથી જે યશોદાથી સંશ્રિત વસુદેવના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ સમાન લાગે છે તે જય પામો.

(અહીં વસ્તુપાલના વંશનું વર્ણન થાય છે)

(વસ્તુપાલનું વર્ણન)—અન્વયમાં, વિનયમાં, વિદ્યામાં, યશમાં, અને પુણ્યમાં વસ્તુપાલ સમાન કોઈ માણસ મારા દૃષ્ટિ પથમાં આવતો નથી.

મહામાત્ય વસ્તુપાલથી તેની સદાચારી પત્ની લલિતાદેવીને, ઇન્દ્રથી ઇન્દ્રાણિને જયન્ત નામે પુત્ર પ્રાપ્ત થયો તેમ, જયન્તસિંહ નામે પુત્ર થયો.

તેણે (જયન્તસિંહે) વિનયવિમુખ બાલપણમાં પણ દેવો યોગ્ય મહાન ગુણ બતાવ્યા અને તેના ભાઈઓનાં સત્કાર્ય ઉજ્જવળ કર્યાં. કામદેવથી અધિક રૂપવાન જયન્તસિંહ કોનું હૃદય પ્રસન્ન નથી કરતો ?

શ્રીમાન્ વસ્તુપાલનો પુત્ર આ જયન્તસિંહ જેનું રૂપ કામદેવથી અધિક છે અને જેનું દાન અભિલાષ કરતાં અધિક છે તે એક કલ્પના આયુષ્યવાળો થાઓ.

શ્રીમાન્ તેજપાલ મંત્રી જેનાથી પ્રજા ચિંતામણિ માફક નિશ્ચિંત છે તે ચિરકાળ સત્તાનો ઉપભોગ કરો.

ચાણક્ય, બૃહસ્પતિ, મરુત્યાધિ, શુક્ર આદિ બુદ્ધિવાન મંત્રીઓ સર્જવામાં કરેલા અભ્યાસનો ઉપયોગ આ તેજપાલ સર્જવામાં બ્રહ્માએ કર્યો. નહીં તો તેજપાલ તેમના સર્વ કરતાં અધિક ક્યાંથી હોય ?

સમસ્ત પ્રાણિઓના કલ્યાણનો નિવાસ, વસ્તુપાલનો અનુજ તેજપાલ બલિ રાજાએ સ્થાપેલી સ્થિતિનું પાલન કરતો. ખરેખર તેને જોઈને ગુણગ્રામ કામંદકિ પોતાની અસંખ્ય કાર્ય સિદ્ધિઓ માટે ઉચ્ચ વિચાર રાખતો નહીં અને ચાણક્ય પોતાની શક્તિ માટે વિસ્મય પામતો અટકે છે.

(અહીં તેજપાલની પત્ની અનુપમદેવીના પિતાના વંશનું વર્ણન શરૂ થાય છે.)

પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ, ચન્દ્રાવતી નગરીનો નિવાસી, મોટી ગાંગા થઈ ગયો. તેણે ભૂમિતલનું પ્રશંસનીય કીર્તિથી પ્રક્ષાલન કર્યું હતું. તેના વ્રતમાં અનુરાગ વિષે સાંભળી કોણ પોતાનું શિર ડોલાવશે નહીં કે આનન્દ નહીં લે.

તેને ધરણીગ નામે સજ્જનોનો પંથ અનુસરતો, ગુણી હોવાથી પોતાના યોગ્ય સ્થાનમાં રહેતા ગુણી હાર સમાન પુત્ર હતો.

તેને ત્રિભુવનમાં વિખ્યાત, શિલ સંપન્ન અને તેને અતિ પ્રિય ત્રિભુવનદેવી પત્ની હતી. આ બન્નેના દેહ જૂદા હતા પણ મન એક જ હતું.

તેઓએ પાર્વતી જેવા આચારવાળી સાક્ષાત્ દેવી સમાન તેમની પુત્રી અનુપમદેવીનું શ્રી તેજપાલ સાથે લગ્ન કર્યું.

સદાચાર રૂપી પુષ્પ ધારતી દિવ્ય રજની, આ અનુપમદેવી— મહામાત્ય તેજપાલની પત્ની જે ઉદારતાનું નિત્ય નિવાસ સ્થાન હતી તે પોતાના આખા કુલને નય, વિનય, વિવેક, ઉચિતતા, અને દાક્ષિણ્યથી ચંદ્ર માફક ઉજ્જવળ કરતી.

આ બન્નેનો આ પુત્ર લાવણ્યસિંહ દુષ્ટ અશ્વોની નિરંકુશ ગતિપર અંકુશ રાખતો અને કામદેવથી પૂર્ણ અરક્ષિત યૌવન અવસ્થામાં પણ સદાચારને પંથે ચાલતો.

તેજપાલના ભાગ્યવંત પુત્ર લુણસિંહના અતિધનથી મલિન થવાના સંભવવાળા સદ્‌ગુણો તે બુદ્ધિમાનથી તેના યશનું રક્ષણ કરનારા છે.

સદ્‌ગુણથી પૂર્ણ આ પાત્ર જે સર્પ જેવા દુષ્ટ જનોથી ઢંકાઈ ગએલું નથી તે તેનો સત્પુરુષો ઉપભોગ કરતા હોવા છતાં સદા વૃદ્ધિ પામે છે.

મલ્લદેવ મંત્રીને પૂર્ણસિંહનામે પુત્ર હતો, જેને (પૂર્ણસિંહને) અલ્હણદેવીથી પેથડ નામે રૂપવાન પુત્ર હતો.

તેજપાલ મંત્રીને અનુપમા પત્ની હતી. લાવણ્યસિંહ તેમનો આયુષ્યમાન પુત્ર હતો.

નિજ પુત્ર અને નિજ પત્નીના શ્રેયાર્થે તેજપાલે અર્બુદ પર્વતપર નેમિનાથનું આ મંદિર બાંધ્યું.

પૃથ્વીપર સચિવોમાં શ્રેષ્ટ તેજપાલે, શંખ જેવા શ્વેત પત્થરોથી, ઉજ્જવળ ઇન્દુસમાન અને ખીલેલા કુન્દ પુષ્પ સમાન, રમ્ય ઉંચા મંડપવાળું નેમિનાથનું આ મંદિર બંધાવ્યું. તેની સમીપમાં બાજુપર જિનોનાં પર (બાવન) ગૃહ અને અગ્રે બલાનક ઉભાં કર્યાં.

શ્રીમાન્ ચણ્ડપને ચણ્ડપ્રસાદ નામે પુત્ર હતો. તેને સોમપુત્ર હતો. તેને અશ્વરાજ પુત્ર હતો તેને પવિત્ર હૃદયવાળા, જિનમતમાં પરાયણ અને ધર્મકાર્યોના પ્રભાવથી વાદળાંને પણ નમાવનાર શ્રીમાન્ લુણિગ, મલ્લદેવ, વસ્તુપાલ અને તેજપાલ પુત્રો હતા.

મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલનો પુત્ર જૈત્રસિંહ અને તેજપાલનો પુત્ર ધીમત લાવણ્યસિંહ દિગ્નાયકો સમાન હતા. અને હાથી પર આરોહણ કરી જિનેશ્વરના દર્શને જતી તેમની ૧૦ (દશ) પુત્રીઓ રમ્ય લાગે છે.

સોલંકી નૃપ વીરધવલના અતુલ કર જેવા વસ્તુપાલના સુમતિવાળા અનુજ તેજપાલે આ જિનના મંદિરમાં આ પુત્રીઓનાં (?) હાથીપર વિરાજતાં પત્થરનાં ૧૦ (દશ) પુતળાં કરાવ્યાં.

સરવર સમીપમાં ફલ સહિત આમ્ર વૃક્ષ સમાન તેની પત્નીનો આધાર, તેજપાલ નિજપત્ની સહિત વસ્તુપાલના મહેલમાં દેખાય છે.

વાપી, કૂપ, જલાશય, વૃક્ષઘટા, તડાગ, મંદિર, સત્રો આદિ સુંદર અસંખ્ય સ્થાનો આ બે ભાઈઓએ દરેક ગામમાં, દરેક શહેરમાં, દરેક માર્ગ અને દરેક પર્વતપર બંધાવેલાં અને જુનાં સ્થાનોનો જીર્ણોદ્ધાર કરીને પૃથ્વીને રમ્ય બનાવતાં. એ સ્થાનોનું વર્ણન કોણ કરી શકે?

સુમતિસંપન્ન જન સર્વ કાર્યોનો ત્યાગ કરી શંકરના શ્વાસોશ્વાસ ગણી શકે, માર્કણ્ડેય મુનિની આંખના પલકારા ગણી શકે અથવા ચંદ્રમાંથી ઝરતાં અમૃતબિંદુ ગણવા પ્રયત્ન કરે. પણ સત્રોને અપાતી સ્તુતિની મહાન સંખ્યા કોઈ ગણી શકે નહીં.

અશ્વરાજ જેના વંશનો સુકૃત્ય અને સહાય કેમ કરવાં તે જાણે છે, તેની કીર્તિ સદૈવ સર્વ દિશામાં પ્રસરો.

પ્રજ્ઞ અને નિર્મળ હૃદયનો હેમમતિ ચણ્ડપના પ્રતાપી વંશનો ગુરૂ હતો. તેના પછી સત્કાર્ય કરનાર શાન્તિ સૂરિ હતો અને પછી ઉદય થતા શશિના કિરણ જેવા ઉજ્જ્વળ રૂપવાળો ચન્દ્રામરસુરિ આવ્યો.

તેના પછી.......................પ્રતાપી જૈન મતના ઉદ્યાનમાં નવા વાદળ સમાન........... તેનો વિખ્યાત અને..........મહાવિદ્યાવાળો મેરૂ મુનિશ્વર હતો.

ઉદય પ્રભસૂરિ જ્ઞાનામૃત અને ધૈર્યનો સંચય (નિધિ) છે. તેની સાગર સમાન બુદ્ધિ મૌક્તિક સરખા આદેશ આપે છે.

આ ધર્મસ્થાન અને ધર્મસ્થાન સ્થાપનાર અર્બુદ પર્વતના કાળ સુધી વૃદ્ધિ પામો.

ચૌલુક્ય નૃપોથી સેવન થતા ચરણવાળા શ્રી સોમેશ્વરથી આ ધર્મસ્થાનની આ સુંદર પ્રશસ્તિ રચાએલી છે.

શ્રી નેમિનાથ અને અંબિકાના પ્રસાદથી આ પ્રશસ્તિ વસ્તુપાલના અન્વયને અર્બુદાચલમાં લાભકારી અને મહિમાવાળી નિવડો.

આ પ્રશસ્તિ ગજધર કન્હડના પુત્ર કડવાએ કોતરી હતી.

વિક્રમ સંવત ૧૨૯૭ ફાગણ વદી ૧૦ બુધવારે.

नं० २०७

ગિરનારના લેખો નં. ૧[1]

વિ. સં. ૧૨૮૮ ફાગણ સુદિ ૧૦ બુધવાર

ગિરનાર પર્વત ઉપર વસ્તુપાલ અને તેજપાલના મંદિરના પશ્ચિમ દરવાજા ઉપર એક લંબ-ગોળ શિલા છે. તેના ઉપર નીચેની ૧૨૦ અક્ષરોવાળી ૧૩ પંક્તિઓ કોતરેલી છે. લિપિ ઘણી ખરી સ્પષ્ટ છે, અને લખાણ એકંદરે શુદ્ધ છે.

अक्षरान्तर

॥-नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥ पायान्नेमिजिनः स यस्य क [थितः] स्वामीकृताग-स्थितावग्रेरूपदिदृक्षया स्थितवते

प्रीते सुराणां प्रभौ ॥ काये भागवते [वनेव-क] .... [द्विपोलाविने] शंसंतामिदशा .... मपि

... ... [वनाजवे] ॥ १ ॥ स्वस्ति श्रीविक्रमसंवत् १२८८ वर्षे फागुण शुदी १० वुधे श्रीमदणहिल-

पुरवास्तव्यप्राग्वाटान्वयप्रसूत ठ० श्रीचंडपात्मज ठ० श्रीचंडप्रसादांगज ठ० श्रीसोमतनुज ठ. श्रीआशाराजनं-

दनस्य ठ. श्रीकुमारदेवीकुक्षिसंभूतस्य ठ. श्रीलुणिगमहं श्रीमालदेवयोरनुजस्य महं. श्री तेजःपालाग्रजन्मनो महामा-

त्यश्रीवस्तुपालस्यात्मजे महं श्रीललितादेवीकुक्षिसरोवरराजहंसायमाने महं. श्रीजयतसिंहे सं. ७९ वर्षपूर्वं स्तंभतीर्थमुद्राव्यापारान् व्यापृण्वति सति सं. ७७ वर्षे

श्रीशत्रुंजयोज्जयंतप्रभृतिमहातीर्थयात्रोत्सवप्रभावाविर्भूतश्रीमद्देवाधिदेवप्रसादासा-दितसंघाधिपत्येन चौलुक्यकुलनभस्त-

लप्रकाशैकमार्त्तंडमहाराजाधिराजश्रीलवणप्रसाददेवसुतमहाराजश्रीवीरधवलदेव-प्रीतिप्रतिपन्नराज्यसर्वैश्वर्य्येण श्रीशारदाप्रतिपन्नापत्येन महामात्यश्रीवस्तुपालेन तथा

---

[1] રી. લી. એ. રી. બો. પા. ૩૨૮ ડા. બર્જેસ અને કઝીન્સ.

अनुजेन सं. ७९ वर्षपूर्वं गुर्जरमंडले धवलक्ककप्रमुखनगरेषु मुद्राव्यापारान् व्याषृ-
ण्वतामहं श्रीतेजःपालेन च श्रीशत्रुं-

जयार्बुदाचलप्रभृतिमहातीर्थेषु श्रीमदणहिलपुरभृगुपुरस्तंभनकपुरस्तंभतीर्थदर्भव-
तीधवलक्ककप्रमुखनगरेषु तथा अन्यसमस्तस्थानेष्वपि कोटिशोभिनवधर्मस्थानानि
प्रभूतजीर्णोद्धाराश्च कारिताः ॥ तथा सचिवेश्वरश्रीवस्तुपालेन इह स्वयं निर्मापि-
तश्रीशत्रुंजयमहातीर्थावतारश्रीमदादि-

तीर्थंकरश्रीऋषभदेवस्तंभनकपुरावतारश्रीपार्श्वनाथदेवसत्यपुरावतारश्रीमहावीरदेवप्र-
शस्तिसहितकश्मीरावतारश्रीसरस्वतीमूर्तिदेवकुलिकाचतुष्टयजिनयुगलअम्बावलोक-

नाशाम्बप्रद्युम्नशिखरेषु श्रीनेमिनाथदेवालंकृत देवकुलिकाचतुष्टयतुरगाधिरूढस्वपि-
तामहमहं. श्रीसोमनिजपितृ ठ. श्रीआशाराजमूर्त्तिद्वितयचारुतोरणत्रयश्रीनेमिनाथ-

देवआत्मीयपूर्वजाग्रजानुजपुत्रादिमूर्त्तिसमन्वितसुखोदघाटनकस्तंभ श्रीअष्टापद-
महातीर्थप्रभृति अनेककीर्तनपरं-

पराविराजिते श्रीनेमिनाथदेवाधिदेवविभूषितश्रीमदुज्जयंतमहातीर्थे आत्मनस्तथा-
स्वधर्मचारिण्याः प्राग्वाटज्ञातीय ठ.

श्रीकान्हडपुत्र्याः ठ. राणूकुक्षिसंभूताया महं श्रीललितादेव्याः पुण्याभिवृद्धये श्री-
नागेंद्रगच्छे भट्टारकश्रीमहेंद्रसूरिसंताने शिष्यश्रीशांतिसूरिशिष्यश्रीआणंदसूरिश्री-
अमरसूरिप-

दे भट्टारकश्रीहरिभद्रसूरिपट्टालंकरणप्रभुश्रीविजयसेनसूरिप्रतिष्ठितश्रीअजितनाथ-
देवादिविंशतितीर्थंकरालंकृतयोमभिनवः समंडपः श्रीसमेतमहातीर्थावतारप्रासादः

कारितः ॥ पीयूषपूरस्य च वस्तुपालमंत्रीशितुश्चायमियान् विभेदः ॥ एकः पुन-
र्जीवयति प्रमीतं प्रमीयमाणं तु भुवि

द्वितीयः ॥ १ ॥ श्रीदश्रीदयितेश्वरभृतयः संतु क्वचित् तेपि ये प्रीणंति प्रभवि-
ष्णवोपि विभवैर्नाकिंचनं कंच-

न ॥ सोयं सिंचति कांचनैः प्रतिदिनं दारिद्र्यदावानलप्रम्लानां पृथिवीं नवीनज-
लदः श्रीवस्तुपालः

पुनः ॥ २ ॥ भ्रातः पातकिनां किमत्र कथया दुर्मंत्रिणामेतया येषां चेतसि
नास्ति किंचिदपरं लोकोपकारं

विना ॥ नन्वस्यैव गृणान्गृणीहि गणशः श्रीवस्तुपालस्य यस्तद्विश्वोपकृतिव्रतं
चरति यत्कर्णेन चीर्णं पुरा ॥ ३ ॥

श्रीत्वा भानुं भोजराजे प्रयाते श्रीमुंजेऽपि स्वर्गसाम्राज्यभाजि ॥ एकः संप्रत्यर्थिनां वस्तुपालस्तिष्ठत्यश्रु-

स्पंदनिष्कंदनाय ॥ ४ ॥ चौलुक्यक्षितिपालमौलसचिव त्वत्कीर्त्तिकोलाहलस्त्रैलो-क्येऽपि विलोक्यमानपुलकानं-

दाश्रुभिः श्रूयते ॥ किं चैषा कलिदूषिताऽपि भवता प्रासादवापीप्रपाकूपारामसरो-वरप्रभृतिभिर्धात्रो पवित्रीकृता ॥ ५ ॥

स श्रीतेजःपालः सचिवश्चिरकालमस्तु तेजस्वी ॥ येन वयं निश्चिताश्चितामणिने-व नंदामः ॥ ६ ॥ लवणप्रसादपुत्रश्रीकरणे लवणसिंहजनकोऽसौ ॥ मंत्रित्वमत्र कुरुतां कल्पशतं कल्पतरु-

कल्पः ॥ ७ ॥ पुरा पादेन दैत्यारैर्भुवनोपरिवर्तिना ॥ अधुना वस्तुपालस्य हस्तेनाधः कृतो बलिः ॥ ८ ॥ दयिता ललि-

तादेवी तनयमवीतनयमाप सचिवेंद्रात् ॥ नाम्ना जयंतसिंहं जयंतमिन्द्रात्पुलो-मपुत्रीव ॥ ९ ॥

[एते]श्रीगुर्जरेश्वरपुरोहित ठ. श्रीसोमेश्वरदेवस्य स्तंभतीर्थेत्र कायस्थवंशे वाजड-नंदनः ॥ प्रशस्तिमेतामलिखत् जैत्रसिंह ध्रुवः सुधीः ॥ १ ॥ वाहडस्य तनुजेन सूत्रधारेण धीमता ॥ एषा कुमारसिंहेन समुत्कीर्णा प्रयत्नतः ॥ २ ॥

श्रीनेमेस्त्रिजगद्भर्तुरम्बायाश्च प्रसादतः ॥ वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिस्वस्ति-शालिनी ॥ ३ ॥

ભાષાન્તર

સર્વજ્ઞને નમન .નેમિજિન..................જેનું..........રક્ષો..........................

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૮ ફાગુણ સૂદિ ૧૦ બુધવારે

શ્રી અણહિલપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો ઠકુર ચંડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ અને તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો કુમારદેવીથી અવતરેલો પુત્ર લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જ્યેષ્ઠ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ, તેનો પુત્ર શ્રી લલિતા દેવીની સરોવર સમાન કુખથી રાજહંસ સરખો જયતસિંહ જન્મ્યો. સંવત ૭૯ વર્ષ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો, સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રી શત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્ દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયક પદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી શારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલે શ્રીશત્રુંજય, અર્બુદાચલ વગેરે મહાતીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તંભનકપુર, સ્તંભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલક્કક આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા.

તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુંજયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથ દેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રી મહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરમાં અવતાર શ્રી સરસ્વતીની વિખ્યાત મૂર્તિ,– આ ચાર દેવ અને બે જિન અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રી નેમિનાથ દેવથી અલંકારિત દેવો—અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રી સોમ અને પિતા શ્રી આશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રી નેમિનાથ દેવ, તેના પૂર્વજો, જ્યેષ્ટ બન્ધુ, અનુજ પુત્રો આદિની મૂર્તિઓવાળો સુખોદ્‌ઘાટનક સ્તંભ, શ્રી અષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક કીર્તનપરંપરાથી વિરાજિત શ્રી નેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે શ્રીમદ્ ઉજ્જયંત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રી કાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રી લલિતા દેવીના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છના ભટ્ટારક શ્રી મહેંદ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રી શાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રી આનંદસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદ ધારણ કરતા ભટ્ટારક શ્રી હરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રી વિજયસેન સૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રી અજિતનાથ દેવ આદિ વીશ તીર્થંકરથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય નવું મંદિર,–આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોક) અમૃતના પૂરમાં અને સચીવેશ્વર વસ્તુપાલમાં આટલો તફાવત છે. પહેલું (અમૃત) મરેલાંને સજીવન કરે છે, બીજો (વસ્તુપાલ) ભૂમિપર મરતાંને જીવાડે છે.

" લક્ષ્મીના દાતા કુબેર, લક્ષ્મીપતિ વિષ્ણુ અને પ્રભુવર શિવ જ્યાં હોય ત્યાં ભલે હોય–કારણ કે શક્તિમાન હોવા છતાં દીનોને વૈભવના ભંડારથી તેઓ સંતોષતા નથી; જ્યારે વિખ્યાત વસ્તુપાલ પ્રતિદિન દારિદ્રયના અગ્નિથી કરમાએલી પૃથ્વીને નવા વાદળ માફક સુવર્ણથી સિંચે છે. હે ભાઇ! લોકો તરફ ઇર્ષા સિવાય બીજું કંઈ મનમાં નથી તેવા પાપી અને દુષ્ટ મંત્રીઓની વાત કરવામાં શો સાર છે! શ્રી વસ્તુપાલ જે પુરાતન સમયના કર્ણની માફક વિશ્વના શ્રેયના વ્રતનું પાલન કરે છે તેના ગુણોનું ગાન સર્વ એકત્ર થઇ કરો. સૂર્ય કરતાં અધિક તેજ રાજાના

ગયા પછી અને મુંજ સ્વર્ગમાં સમ્રાટ થયો પછી દીનોનાં આંસુ લુછનાર ફક્ત વિખ્યાત વસ્તુપાલ જ ઉભો છે.

"ચૌલુક્ય નૃપના એ મંત્રીશ્વર ! તારી કીર્તિનો ઘોષ ત્રણે લોકમાં હર્ષથી ઉભાં થયેલાં રૂવાં સાથે અને આનંદનાં અશ્રુ સાથે સંભળાય છે. કારણ કે કલિથી દોષિત થયા છતાં તારાથી પૃથ્વી મંદિર, વાપી, પ્રપા, તડાગ, ઉદ્યાન, અને સરોવરોથી પવિત્ર થઇ છે.

"તેજપાલ મંત્રી જેનાથી અમે ચિંતામણિ માફક નિશ્ચિંત સુખી દિવસો પસાર કરીએ છીએ તે ચિરકાળ તેજસ્વી રહો.

"લવણપ્રસાદના પુત્રનાં શ્રીકરણકાર્ય કરનાર, લવણસિંહના પિતા સમાન, કલ્પતરૂ સરખો તે સો કલ્પ પર્યંત મંત્રીપણાનો ઉપભોગ કરો.

"પ્રાચીન કાળમાં ભૂમિમાંથી દૈત્યારિ વિષ્ણુએ પગથી બલિને નીચે હાળી દીધો હતો. હમણાં તેમ વસ્તુપાલના હાથથી થાય છે.

"તેની પત્ની લલિતાદેવીને આ મંત્રીવરથી નમ્ર ગુણસંપન્ન જયંતસિંહ નામનો પુત્ર હતો, જેમ પુલોમની પુત્રી શચિને ઇન્દ્રથી જયન્ત હતો.

"આ (શ્લોકો) શ્રી ગુર્જરેશ્વરના પુરોહિત ઠ૦ શ્રી સોમેશ્વર દેવની કૃતિના છે.

"કાયસ્થ વંશમાં જન્મેલા વાજડના પુત્ર સુબુદ્ધિવાળા જૈત્રસિંહ ધ્રુવથી આ પ્રશસ્તિ લખાએલી છે.

"વાહડના પુત્ર ધીમત સૂત્રધાર કુમારસિંહથી સંભાળપૂર્વક આ લેખ કોતરાયો છે.

"ત્રણ જગતના ભર્તૃ શ્રી નેમિનાથ અને અમ્બાના પ્રસાદથી વસ્તુપાલના અન્વયને આ પ્રશસ્તિ સ્વસ્તિશાલિની થાઓ."

ગિરનારના લેખો નં. ૨[1]

વિ. સં. ૧૨૮૮

આ લેખ વસ્તુપાલ અને તેજપાલનાં મંદિરોના પશ્ચિમ દરવાજા ઉપર છે. તેમાં ૧૪ લાંબી પંક્તિઓ છે. પહેલો ભાગ જરા ભુંસાઈ ગયો છે. લખાણનો ગદ્ય ભાગ બહુ જ થોડા ફેરફાર સાથે લેખ નં ૧ માં છે તેમ જ છે. પરંતુ શ્લોકો નવા છે.

अक्षरान्तर

॥ .... यः पु ... ... तयदुकुलक्षीरार्णवेंदुर्जिनो

यत्पादाब्जपवित्रमौलिरसमश्री-

रुज्जयंतोप्ययं ॥ धत्ते मूर्ध्नि निजप्रभुमत्तमरोद्दामप्रभामंडलो विश्वक्षोणिभृदाधिपत्य-

पदवीं नीलातपत्रोज्वलां ॥ १ ॥

स्वस्ति श्रीविक्रमसंवत् १२८८ वर्षे लहि-

[लपुरवास्त]व्य. लुणिगमहं. ठ. श्रीमाल. ललितादेवी-

[कुक्षिसरोवरराजहं]साय' सं. ७९ पूर्वं स्तंभतीर्थमुद्राव्यापारं व्या' धिराज-

श्रीलवण-

[प्रसाददेवस्तुत]महारा' महातीर्थेषु

[श्रीमदणहिलपुर]श्रीभृगुपुर' श्रीऋषभदेव-

[स्तंभनकपुरावतार] श्रीपार्श्व' चतुष्टयजिनद्वंद्वअंबावलो' रूढनिजपितामह ठ.

श्रीसोमस्य निज पितृ ठ. श्रीआशाराज-

[मूर्तिद्वितय] चारुतो' श्रीउज्जयंतमहातीर्थे आत्मनस्तथा स्वभार्यायाः' ठ.

कान्हडपुत्र्याः ठ.

[राणुकुक्षिसंभूताया] महं श्रीसोखुकायाः पुण्या' पट्टालंकरणश्रीविजय' ष्टितश्री-

ऋषभदेवप्रमुखचतुर्विंशतितीर्थ' समंट-

[पः श्रीसमेतमहा] तीर्थावतारमयानप्रासादः कारितः ॥ छ ॥ चेतः किं कलि-

काल हाटसमहो किं मोह-

नो हस्यते गृध्ने कृष्णमुसामि किं कथय किं विगोप मोपो भवान् ॥ भूमः किं

नु सले न सेहति धिमप्यस्माक-

मुज्जृंभितं सैन्ये' यत्किल वस्तुपालकविना धर्मस्य संदर्भितं ॥ २ ॥ यं विधुं

धंधरः शिदर्शिनः तत्र-

૧ રી. લી. કિ. રી. પા. ૨૮૧ ટે. બર્જેસ અને કઝેન્સ, ૨ [illegible]

... ... ॥ ... ... पश्यंति वर्ण्यतां किमयं मया ॥ २ ॥ वैरं विभूति-आरत्योः प्रभुत्वप्रणिपातयोः ॥

तेजस्विताप्रशमयोः शमितं येन मंत्रिणा ॥ ३ ॥ दीपः स्फूर्जति सज्जकज्जलमलस्नेहं मुहुः संहरन्निंदर्मंडलवृत्तखं-

डनपरः प्रद्वेष्टि मित्रोदयं ॥ शूरः क्रुरकरः परस्य सहते तेजो न तेजास्विनस्तत्केन प्रतिमं ब्र-

[वीमि सचिवं श्री]वस्तुपालमिघं ॥ ४ ॥ आयाताः कति नैव यांति कति नो यास्यंति नो वा कति स्थाने

स्थाननियासिनो भवपथे पांथीभवंतो जनाः ॥ अस्मिन् विस्मयनीयवु-द्धिजलधिर्विध्वस्य दस्यून् करे कुर्वन् पुण्यनिधिं

चिनोति वसुधां श्रीवस्तुपालः परं ॥ ५ ॥ दभ्रेस्य वीरधवलाक्षितिपस्य राज्यभारे धुरंधरधुरं

... ... ॥ श्रीतेजपालसचिवे दधति स्वबंधुभारोद्धृतावविधुरैकधुरीणभावं ॥६॥ इह तेजपालसचिवो

विमलितविमलाचलेंद्रममृतभृतं ॥ कृत्वानुपमसरोवरममरगणं प्रीणयांचक्रे ॥ ७ ॥ [एते] श्रीमलधारिश्रीनरचंद्रसुरिणां ॥

इह वालिगसुतसहजिगपुत्रानकतनुजवाजडतनूजः ॥ अलि-

[खादिमां कायस्थस्तं]भपुरीयध्रुवो जयतसिंहः ॥ ८ ॥ हरिमंडपनंदीश्वर-शिल्पीश्वरसोमदेवपौत्रेण ॥ वकुल-

स्वामिसुतेनोत्कीर्णा पुरुषोत्तमेनेयं ॥ ९ ॥ श्रीनेमेस्त्रिजगद्भर्तुं शालिनी ॥ १० ॥ माहामात्यं रियं ॥ महामात्य-

श्रीवस्तुपालभार्यामहंश्रीसोखुकायाधर्मस्थानमिदं ॥

ભાષાન્તર

"યાદવ કુળના ક્ષીરના ઉદધિ ઇંદુ..........માફક પવિત્ર કરતા

..............જિન..........વિજય કર્યો..........આ ઉજ્જયન્તનું શિખર તેના ચરણ-કમળથી પવિત્ર થએલું છે અને તેનો પ્રભાવ અસ્પર્ધિત છે છતાં નિજ પ્રભુના અતિ પ્રભાવાળા મંડળથી આવૃત બની સર્વે પર્વતો પર નીલ છત્ર માફક ઉજ્જ્વળ અધિપતિની પદવી પોતાના શિર પર ધારણ કરે છે.

"સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગુણ શુદિ ૧૦ બુધવારે શ્રી અણહિલપુરનિવાસી પ્રાગ્વાટ કુળના ઠકુર ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ, તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો શ્રી કુમારદેવીથી અવતરેલો લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જ્યેષ્ઠ બંધુ મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ; તેનો પુત્ર લલિતા દેવીની સરોવર જેવી કુખથી રાજહંસ સમાન જયતસિંહ જન્મ્યો. સંવત ૭૯ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો, સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રી શત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્ દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયક પદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી શારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલથી શ્રી શત્રુંજય, અર્બુદાચલ, વગેરે મહાતીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તંભનકપુર, સ્તંભતીર્થ દર્ભવતી, ધવલક્કક આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા.

તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુંજયના મહાતીર્થપરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથ દેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રી મહાવીર દેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરમાં અવતાર શ્રી સરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ આ ચાર દેવ અને બે જિન– અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરોપર શ્રી નેમિનાથ દેવથી અલંકારિત દેવો– અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રી સોમ, અને પિતા શ્રી આશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રી નેમિનાથ દેવ તેના પૂર્વ જ્યેષ્ઠ બંધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓ વાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રી અષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક કીર્તન પરંપરાથી વિરાજિત શ્રી નેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ ઉજ્જયન્ત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રી કાહ્નડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રી સોખુકાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છના ભટ્ટારક શ્રી મહેન્દ્ર સૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રી શાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રી આનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદ ધારણ કરતા ભટ્ટારક શ્રી હરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રી વિજયસેનસૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રી અજિતનાથ દેવ આદિ ચોવીસ તીર્થંકરથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય નવું મંદિર,– આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોકો) હે કલિકાલ ! તારૂં ચિત્ત કેમ થાકી ગયું છે ? વિશ્વના મોહ તું હાસ્ય કેમ નથી કરતો ? હે તૃષ્ણા ! તારૂં મુખ કેમ શ્યામ છે ? હે વિઘ્નના સમૂહ ! તારો શ્રમ કેમ ફળીભૂત નથી થયો ? (તેઓ ઉત્તર આપે છે:) વસ્તુપાલનાં સુકૃત્યોથી બલવાન બનેલા, ગુણોના સૈન્યને લઇને અમારો ઉપાય સુખેથી આગળ વધતો નથી, એ વિના બીજો શો ઉત્તર અમે આપીએ ?

‘જેને બન્ધુજનો શશિ સમાન ગણે છે, યાચકગણ સિદ્ધિ ગણે છે, શત્રુઓ વિનાશના દેવતા જેવો લેખે છે, તેવા આ પુરૂષને હું કેમ વર્ણવી શકું ?

“શ્રી અને વિદ્યા” પ્રભુત્વ અને પ્રણિપાત, તથા અભિમાન અને નમ્રતાનાં સ્વાભાવિક વેર શમાવનાર આ મંત્રી છે.

“દીપક તેલ (સ્નેહ) ચૂસ્યાં કરે છે અને કાજળ આપે છે, ઈન્દુ સાથે સરખાવતાં ઈન્દુ સદા કળામાં ક્ષીણ થાય છે અને સૂર્ય (મિત્ર)ના ઉદયની ઈર્ષા કરે છે, જ્યારે સૂર્ય પોતાનાં પ્રચંડ કિરણોથી અન્ય તેજસ્વી પદાર્થનું તેજ સહન કરતો નથી. આથી વિખ્યાત વસ્તુપાલ સચીવને કોની સાથે સરખાવી શકાય ?

“આ ભવના પંથમાં ટુંક સમય નિવાસ કરતા કેટલા પંથીજનો નથી આવ્યા ? કેટલા ચાલ્યા નથી જતા ? અને હજુ કેટલા નહીં ચાલ્યા જાય ? પણ વિસ્મય પમાડે તેવી બુદ્ધિનો સાગર વસ્તુપાલ સર્વ શઠોનો સંહાર કરે છે અને પુણ્ય નિધિ પોતાના કરમાં રાખી પૃથ્વીનું પાલન કરે છે.

“તે મંત્રીશ્વરે શ્રીવીરધવલ નૃપના રાજ્યનો ભાર ધારણ કરી અને વિખ્યાત તેજપાલે તેના ભાઈના ભારમાં ભાગ લીધો.

“અહીં શત્રુંજયને પવિત્ર કરતા અમૃત જળનું અતુલ સરવર બનાવી તેજપાલ સચીવે અમર ગણને સંતુષ્ટ કર્યાં.

“શ્રી મલધારિ નરચન્દ્રસુરિથી આ રચાએલા છે.

“વાલિગના પુત્ર સહજિગના સુત આટકના તનુ, વાડજના પુત્ર, સ્તંભપુરના કાયસ્થ ધ્રુવ જયતસિંહે આ (લેખ) લખ્યો છે.

“વિષ્ણુના મંદિર અને શિવના વૃષના શિલ્પિઓના નાયક સોમદેવના પૌત્ર બકુલસ્વામિના પુત્ર પુરૂષોત્તમે આ કોતર્યું છે.

“આ મહામાત્ય વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિ છે.

“મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલની ભાર્યા મહંશ્રી સોખુકાનું આ મંદિર છે.

નં૦ ૨૦૯

ગિરનારના લેખો નં. ૩[1]

વિ. સં. ૧૨૮૮ ફાગણ સુદિ ૧૦ બુધવાર

આ લેખ વસ્તુપાલ અને તેજપાલના મંદિરના ઉત્તર દરવાજા ઉપર, ૧૮ પંક્તિઓનો છે. ગદ્યલખાણ પહેલા અને બીજા લેખોને બહુ મળતું આવે છે.

अक्षरान्तर

ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥ प्रणमदमरमेखन्मौलिस्फुरन्मणिघोरणी तरुणकिरणश्रेणी-शोणीकृताखिलविग्रहः ॥

सुरपतिकरोन्मुक्तैः [स्ना]नोदकैर्घुसृणारुणः प्रुतनुरिवापायात् पायाज्जगंति शिवां-गजः ॥ १ ॥ स्वस्ति श्रीविक्रम॰ न्यमा-

ग्वादा॰ सायमाने-

महं॰ श्री॰ व्यापारंस्याष्ट॰ वीरधव-

ल्देवमी॰ दर्मवतीधव-

लक्क॰ श्रीसत्यपु॰ रदेव-

प्रशस्ति॰ विरूढनिजपि॰ स्वपितृ॰ द्वितयकुंजराधिरूढमहामात्यश्रीवस्तुपालअनुज-महं॰ श्रीतेजःपालमूर्तिद्वय-

चारुतोरणत्रय॰ स्तंभश्रीसंमेतमहातीर्थम॰ तथा स्वभार्यायाश्च प्रा॰ पुत्र्याः ठ.

राणुकुक्षि॰ श्रीसोखुकायाः पु॰ प्रतिष्ठितश्रीऋषभदेवप्रमुखदेवालंकृतोयमभिनवः समंडपः श्रीमष्टापदमहा-

तीर्थावतारनिरुपमप्रधानप्रासादः कारितः ॥ छ ॥ प्रासादैर्गगनांगणप्रणयिभिः पाताल्मूलंकपै कसारैश्च

सितैः सिताम्बरगृहैर्नीलैश्च लीलावनैः ॥ येनेयं नयनिर्जितेंद्रसचिवेनालंकृतालं-क्षितिः क्षेमैकायतनां चिरायुरुदयी

श्रीवस्तुपालोस्तु.सः ॥ १ ॥ संदिष्टं तव वस्तुपाल बलिना विश्वत्रयीयात्रकान् मत्वा ना-

रदतश्चरित्रमिति ते हृष्टोस्मि नंद्याश्चिरं ॥ नार्थिभ्यः क्षुधमर्थितः प्रथयसि स्वल्पं न दत्से नच स्वश्लाघां बहु

---

१ રી. લી. એ. રી. પા. ૩૩૩ રો. બર્જેસ અને કઝીન્સ.

मन्यसे किमपरं न श्रीमदान्मुह्यसि ॥ २ ॥ अखिलदलनश्रीवीरनामायमुर्व्यां सुरपतिरवतीर्णस्तर्कयामस्तदस्य ॥

निवसति सुरशाखी वस्तुपालाभिधानः सुरगुरुरपि तेजः पालसंज्ञः समीपे ॥ ३ ॥ उदारः शूरो वा

रुचिरवचनो वास्ति न हि वा भवत्तुल्यः कोपि क्वचिदिति चुलुक्येंद्रसचिव ॥ समुद्भूतभ्रांतिर्नियतमवगंतुं तव

यशस्ततिर्गेहे गेहे पुरि पुरि च याता दिशि दिशि॥ ४ ॥ सा कुत्रापि युगत्रयी वत गता सृष्टा च सृष्टिःसतां सीद-

त्साधुरसंचरत्सुचरितः खेलत्खलोभूत्कलिः ॥ तद्विश्वार्त्तिनिवर्त्तनैकमनसः प्रत्तो-धुना शं-

भुना प्रस्तावस्तव वस्तुपाल भवते यद्रोचते तत्कुरु ॥ ५ ॥ के निधाय वसुधातले धनं वस्तुपाल न यमालयं

गताः ॥ त्वं तु नंदसि विवेशयन्निदं दिक्षु धावति जने क्षुधावति ॥ ६ ॥ पोत्रेण धारय वराहपते धरित्रीं सूर्यप्रका-

शय सदा जलदाभिषिं च ॥ विश्राणितेन परिपालय वस्तुपाल भारं भवत्सु यदिमं निदधे विधा-

ता ॥ ७ ॥ आत्मा त्वं जगतः सदागतिरियं कीर्तिर्मुखं पुष्करं मैत्री मंत्रिवरः स्थिरा धनरसः श्लोकस्तमोघ्नः

शमः ॥ नोक्तः केन करस्तवामृतकरः कायश्च भास्वानिति स्पष्टं धूर्जटिमूर्त्तयः कृतपदाः श्रीवस्तुपाल त्वयि ॥ ८ ॥

विद्या यद्यपि वैदिकी न लभते सौभाग्यमेषा क्वचित् न स्मार्त्तं कुरुते च कश्चन वचः कर्णद्वये य-

द्यपि ॥ राजानः कृपणाश्च यद्यपि गृहे यद्यप्ययं च व्ययश्चिता कापि तथापि तिष्ठति न मे श्रीवस्तुपाले सति

॥ ९ ॥ कर्णे खलप्रलपितं न करोषि रोषं नाविः करोषि न करोष्यपदे च लाभं ॥ तेनोपरित्वमवनेरपि वर्त्तमानः

श्रीवस्तुपालकलिकालमधः करोषि ॥ १० ॥ सर्वत्र भ्रांतिमती सर्वविदस्त्वद्-भवत्कथं कीर्तिः ॥

श्रीवस्तुपालपैतृकमनुहरते संततिः प्रायः ॥ ११ ॥ सोपि वलेखलेपः स्वल्पतरो-भूत्तथैव कल्पतरोः ॥ श्रीवस्तु-

पालसचिवे सिंचति दानामृतैर्जगतीं ॥ १२ ॥ नियोगिनागेषु नरेश्वराणां मद्र-स्वभावः खलु वस्तुपालः ॥ उद्दामदान-

प्रसरस्य यस्य विभाव्यते क्वापि न मत्तभावः ॥ १३ ॥ विबुधैः पयोधि-मध्यादेको बहु-

भिः करींदुरुपलब्धः ॥ बहुवस्तु वस्तुपाल प्राप्ता विबुध स्त्वयैकेन ॥ १४ ॥ प्रथमं धनप्रवाहैर्वाहैरथनाथमा-

त्मनः सचिवः ॥ अधुनातु सुकृतसिंधुः सिंधुरवृंदैः प्रमोदयति ॥ १५ ॥ श्री-वस्तुपाल भवता जलधेर्गभीरता किलाक-

लिता ॥ आनीय ततो गजता स्वपतिद्वारेयदाकलिता ॥ १६ ॥ [ए]ते श्रीमद्-गुर्जरेश्वरपुरोहि-

तठ सोमेश्वरदेवस्य ॥ इह वालिगसुतसहजिगं जः ॥ अलिखदिमां कायस्थस्तंभ-पुरीयप्रुवो जयतसिंहः

॥ १ ॥ हरिमंडपनं नेयं ॥ २ ॥ महामात्यश्रीवस्तुपालप्रशस्तिरियं निष्पन्ना ॥ शुभं भवतु ॥

श्रीनेमेखिज शालिनी ॥ महामात्यश्रीवस्तुपालभार्या महं श्रीसोखुकाया धर्मस्थाना-मिदं ॥ श्रीकल्याणमस्तु ॥

ભાષાન્તર

સર્વજ્ઞને નમન. પ્રણામ કરતા દેવોના મુગટનાં ઉજ્જવળ મણિનાં મૃદુ કિરણોની શ્રેણીથી રકત થએલા, આખા અંગવાળો શિવનો પુત્ર અને જે સુરપતિના કરથી નંખાતા સ્નાનના જળથી પ્રક્ષાલન થતો (કુંકુમ) જેવો રકત દેખાય છે તે દેવનો પુત્ર જગતને વિપત્તિમાંથી રક્ષો !

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગુણ શુદિ ૧૦ બુધવારે.

શ્રી અણહિલપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો ઠકુર ચણ્ડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ તેનો પુત્ર સોમ અને તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો કુમાર દેવીથી અવતરેલો પુત્ર લૂણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જ્યેષ્ઠ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ: તેનો પુત્ર, શ્રી લલિતાદેવીની સરોવર સમાન કુખથી રાજહંસ સરખો જયતસિંહ. સંવત ૭૯ વર્ષ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો; સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રી શત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયકપદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા, સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદ, ના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી શારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પુર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલે શ્રી શત્રુંજય, અર્બુદાચલ વગેરે મહા-તીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તંભનકપુર, સ્તંભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલક્કક, આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં.

તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રી શત્રુંજયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિતીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથ દેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રી મહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરના અવતાર શ્રી સરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ,—આ ચાર દેવ અને બે જિન અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ, અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રી નેમિનાથ દેવથી અલંકારિત દેવો અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રી સોમ અને પિતા શ્રી આશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રી નેમિનાથ દેવ, તેના પૂર્વજો, જ્યેષ્ઠ બન્ધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓવાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રી અષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક પરંપરાથી વર્ણન કરાએલાં યાત્રાધામોથી વિરાજિત શ્રી નેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ ઉજ્જ-યન્ત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રી કાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રી સોખુકાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છના ભટ્ટારક શ્રી મહેન્દ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રીશાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રી આનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદ ધારણ કરતા ભટ્ટારક શ્રી હરિભદ્ર સૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રી વિજયસેન સૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રી અજિતનાથ દેવ આદિ તીર્થંકરોથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય નવું મંદિર આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોક) ગગનમાં ડોલતા શિખરવાળા અને પાતાળમાં જતા મૂળવાળા મહેલોથી, સર-વરોથી, શ્વેતામ્બરોના શ્વેત મઠોથી, અને લીલી લીલા કરવાની વાટિકાઓથી ભૂમિ અલંકારિત કરનાર, નયમાં ઇન્દ્રના સચિવનો પરાજય કરનાર અને પૂર્ણ અભયનું સ્થાન વસ્તુપાલ ઉદય પામો અને દીર્ઘાયુષી થાઓ.

" હે વસ્તુપાલ ! વારંવાર પ્રાર્થના કર્યા છતાં તું યાચકો તરફ ક્રોધ કરતો નથી અને તેમને અલ્પ આપતો નથી અને તારી સ્તુતિને તું કંઇ લેખતો નથી. તું ટુંકાણમાં શ્રીના મદવાળો નથી, એમ ત્રિભુવનમાં ગમન કરતા નારદ પાસેથી સાંભળી હું પ્રસન્ન થયો છું, એમ બલિએ સંદેશ મોકલ્યો છે.

શત્રુઓને સંહારનાર વીરધવલના નામથી સુરપતિએ ભૂમિપર અવતરણ કર્યું છે અને તેથી વસ્તુપાલના વેશમાં કલ્પતરૂ અને તેજપાલના વેશમાં દેવના ગુરૂ બૃહસ્પતિ તેની સમીપમાં છે.

"ચૌલુક્ય નૃપના હે સચિવ! તારા સમાન શૂરો, ઉદાર, અને મધુર વાણીવાળો અન્ય પુરુષ કોઈ સ્થળે છે કે નહીં, એ ભ્રમ થવાથી તેનો નિર્ણય કરવા તારો યશ ઘેરઘેર અને શહેરેશહેરમાં સર્વ દિશામાં તપાસ માટે ગયો છે.

"અફ્સોસ, ત્રણ યુગ કંઈ પણ વીતી ગયા અને સજ્જનોની ઉત્પત્તિ અટકી છે. ઋષિ-જનોને દુઃખ આપતો અને જેમાં માણસો સત્કૃત્યો આચરતા નથી અને શઠો ખેલે છે તે કલિકાળ પ્રસર્યો છે. આ સંજોગોમાં, હે વસ્તુપાલ! શિવે સાંભળ્યું છે કે તારૂં ચિત્ત વિશ્વની વિપત્તિ દૂર કરવામાં જ ફક્ત દોરાયું છે. તને ગમે તે તું કર.

"ભૂમિમાં ધનનો સંચય મૂકી, યમના ધામમાં કોણ નથી ગયું? પણ હે વસ્તુપાલ! તું સર્વ દિશામાં સર્વત્ર ફરતા ભૂખ્યા માણસોને તે (ધનનિધિ) આપવામાં આનન્દ લે છે.

"હે વરાહપતિ! તારા દંતમાં તું વસુધા ધારણ કર! ઓ સૂર્ય તું તેને પ્રકાશિત કર! ઓ વાદળ! તમે તેના પર જળ સિંચો અને હે વસ્તુપાલ! તું તારાં ઉદાર દાનથી તેનું રક્ષણ કર! કારણ કે વિધાતાએ એ ફરજ તારે શિર મૂકી છે.

"હે વસ્તુપાલ! શિવની પ્રતિમાઓ સ્પષ્ટ રીતે તારામાં રહી છે; કારણ કે તું જગતનો આત્મા છે. પવન માફક તારો યશ સદા પ્રસરે છે. તારૂં મુખ કમળ જેવું (નભ જેવું) છે. હે મંત્રીવર! તારી મૈત્રી ભૂમિ જેમ સ્થિર છે. તારો યશ જળ સમાન મધુર છે. તારૂં ધૈર્ય સૂર્ય જેમ તિમિર હણનાર છે અને ચંદ્ર સમાન અમૃત પ્રભાવવાળો તારો કર અને અગ્નિ જેવો તારો દેહ ઉજ્જવળ કોણે નથી કહ્યો?

"વૈદિક જ્ઞાન કોઈ સ્થળે સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરતું નથી, કોઈ શ્રુતિનો શબ્દ પણ કાનમાં લેતું નથી, નૃપો કૃપણ છે અને ગૃહમાં અતિશય વ્યય હોય છે, છતાં વસ્તુપાલ છે ત્યાં સુધી મને કંઈ જ ચિંતા નથી.

"તું દુષ્ટોનો શબ્દ પણ સાંભળતો નથી, ક્રોધ પ્રદર્શિત કરતો નથી, અયોગ્ય ચીજમાં તારી તૃષ્ણા દોરતો નથી. આથી હે વસ્તુપાલ! તું ભૂમિપર વસતો હોવા છતાં કલિને તારા ચરણ નીચે કચરે છે.

"બહુધા (સાધારણ નિયમ પ્રમાણે) સંતતિ તેના પિતાને અનુસરે છે. હે વસ્તુપાલ! તારા સર્વજ્ઞ દેહમાંથી તારી કીર્તિ જન્મેલી છતાં ભ્રાન્તિવાળી કેમ હોઈ શકે?

"દાનના અમૃતથી ભૂમિપર સિંચન કરવા વિખ્યાત વસ્તુપાલ સચિવથી બલિ અને કલ્પ-વૃક્ષનો ગર્વ ઘણો ઓછો થઈ ગયો છે.

"ગજ સમાન નૃપના દરબારીઓમાં વસ્તુપાલ ભદ્રના સ્વભાવવાળો છે કારણ કે તેનામાં થી અતિમદ ઝરતા છતાં ઉન્માદ નહીં બનેલા ભદ્ર માફક સદા દાનનો પ્રવાહ વહે છે, છતાં કદિ પણ પ્રમત્ત ભાવ પ્રકટ કરતો નથી.

"ઘણા દેવોથી સાગરમાંથી ફક્ત એક જ હાથી પ્રાપ્ત થયો હતો, પણ હે વસ્તુપાલ! એક સુજ્ઞ જનથી (તારામાંથી) સાગરમાંથી (સાગરતટના દેશમાંથી) ઘણા હાથી પ્રાપ્ત થયા છે. વસ્તુપાલ! તેં તારા સ્વામિને પ્રથમ ધનપ્રવાહથી અને પછી અશ્વોથી પ્રસન્ન કર્યો છે. હવે તું જે સત્કૃત્યોને સિંચે છે તેણે તેને અસંખ્ય ગજોથી પ્રસન્ન કર્યો છે.

"વસ્તુપાલ! તેં ખરે સાગરની ગંભીરતા માપી છે. કારણ કે તેં તેમાંથી અસંખ્ય હાથી લઈ તારા સ્વામિના દ્વાર આગળ મૂક્યા છે.

"આ શ્લોકો ગુર્જરેશ્વરના પુરોહિત ઠાકુર સોમેશ્વરે (રચેલા) છે.

"વાલિગના પુત્ર સહજિગના પુત્ર આટકના સુત વાજડના પુત્ર સ્તંભપુરનિવાસી કાયસ્થ જયતસિંહ ધ્રુવ" વગેરે વગેરે વગેરે.

નં० ૨૧૦

ગિરનારના લેખો—નં. ૪[1]

વિ. સ. ૧૨૮૮ ફાગણ સુદિ ૧૦ બુધવાર

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના મંદિરના પૂર્વદ્વાર ઉપર આ લેખ છે. અક્ષરો સ્પષ્ટ છે. અને પત્થર આખો છે.

अक्षरान्तर

ॐ नमः श्रीनेमिनाथदेवाय ॥ ॥ तीर्थेशाः प्रणतेन्द्रसंहतिशिरः कोटीरकोटिस्फुटत्तेजोजालजलप्रवाहलह-

रीप्रक्षालितांघ्रिद्वयः ॥ ते वः केवलमूर्त्तयः कवलितारिष्टां विशिष्टाममी तामद्यादशशैलमौलिमणयोविश्राणयंतु श्रियं ॥ १ ॥ स्वस्ति श्री फागुण शुदि पालस्यात्मजे

महं श्रील तीर्थवेलाकुलमुद्राव्यापारं व्याप्टृ प्रकाशनैकमार्च पालेन च श्री शत्रुंज कोटिशो धर्म्मस्थानानि जयमहातीर्थावतार विल्हनि-

जपिताम सूपितृ द्वितयतोरणत्रय स्तंगश्रीसंमेतावतारमह महातीर्थे आत्मनस्तथा स्वभार्यायाः प्रा महं श्रीसोमुखकायाः पु लंकरणश्रीविजयसे ष्ठि-

तश्रीमदादिजिनराजश्रीऋषभदेवप्रमुखचतुर्विंशतितीर्थंकरालंकृतोयमभिनवः समंडपः श्रीअष्टापदमहातीर्था-

वतारप्रधानं प्रासादः कारितः ॥ ॥ छ ॥ ॥ स्वस्ति श्री वलये नमोस्तु नितरां कर्णाय दाने ययोरस्पष्टेपि दृशां

यशः कियदिदं वंद्यास्तदेताः प्रजाः ॥ दृष्टे संप्रति वस्तुपालसचिवत्यागे करिष्यंति ताः कीर्तिं कांचन या पुनः

स्फुटमियं विश्वेपि नो मास्यति ॥ १ ॥ कोटीरैः कटकांगुलीयतिलकैः केयूरहारादिभिः कौशेयैश्च विभूष्यमाणवपुषो

यत्पाणिविश्राणितैः विद्वांसोगृहमागताः प्रणयिनीरप्रत्यभिज्ञाभृतस्तैस्तैः स्वं शपथैः कथं कथमिव प्रत्याययांच-

क्रिरे ॥ २ ॥ न्यासं व्यातनुतां विरोचनसुतस्त्यागं कवित्वश्रियं भासव्यासपुरःसराः पृथुरघुप्रायाश्च वीरव्रतं ॥ प्रज्ञां नाकपताकिनीगुरुरपि श्रीवस्तुपाल

ध्रुवं जानीमो न विवेकमेकमकृतोरसेकंतु कौतस्कुतं ॥ ३ ॥ वास्तवं वस्तुपालस्य वेत्ति कश्चारिताद्भुतं ॥ यस्य दानम-

विश्रांतमर्थिस्वपि रिपुस्वपि ॥ ४ ॥ स्तोतव्यः खलुवस्तुपालसचिवः कैर्नाम वाग्वैभवैर्यस्य

त्यागविधिर्विधूयविविधाम् दारिद्र्यमुद्रां हठात् ॥ विश्वस्मिन्नखिलेप्यसूत्रयदसावर्थीति दातेति च द्वौ शब्दावभिधेयव-

---

[1] રી. લી. એ. રી. પા. ૩૩૭ ડૉ. બર્જેસ અને કઝીન્સ

स्तुविरहन्याहन्यमानस्थिती ॥ ५ ॥ अर्थिनाप्यपवर्जनेन जनितार्थित्वप्रमाथान्पुनः स्तोकं दत्तमिति क्रमांतरगतानाह्वावयत्यर्थिनः ॥ पूर्वस्माद्गुणसंख्ययापि गुणितं यस्तेष्वनावर्तिषु द्रव्यं

दातुमुदस्तहस्तकमलस्तस्थौ चिरं दुस्थितः ॥ ६ ॥ विश्वस्मिन् कलि पंकपंकिलतले प्रस्थानवीर्थी विना सीदत्येप पदे

पदे न पुरतो गंतेति संचिंतयन् ॥ धर्मस्थानशतच्छलेन विदधे धर्मस्य वर्षीयसः संचारायशिलाकलापपदवीं श्रीवस्तुपालस्फुटं ॥ ७ ॥ अंभोजेषु मरालमंडलरुचो डिंडीरपिंडत्विषः कासारे-

षु पयोधिरोधसि हठनिर्णिक्तमुक्तश्रियः ॥ ज्योत्स्नाभाः कुमुदाकरेषु सदनोद्यानेषु पुष्पोल्बणाः स्फूर्तिं कामिव वस्तु-

पालकृतिनः कुर्वंति नो कीर्तयः ॥ ८ ॥ देव स्वर्नाथ कष्टं ननु क इव भवान् नंदनोद्यानपालः खेदस्तत्कोद्य केनाप्यहह

हृतहृतः काननात्कल्पवृक्षः ॥ हुं मा वादीस्तदेतत्किमपि करुणया मानवानां मयैव प्रीत्यादिष्टोयमुर्व्यास्तिलकयतितलं वस्तुपालच्छलेन ॥ ९ ॥ श्रीमंत्रीश्वरवस्तुपालयशसा-

मुच्चावचैर्वीचिभिः सर्वस्मिन्नपि लंभिते धवलतां कल्लोलिनीमंडले ॥ गंगेयमिति प्रतीतिविकलास्ताम्यंति कामं भुवि भ्राम्यं-

तस्तनुसादमंदितमुदो मंदाकिनीयात्रिकाः ॥ १० ॥ वक्त्रं निर्वासनाज्ञानयनपथगतं यस्य दारिद्र्यदस्योर्दृष्टिः पीयूषवृष्टिः प्रणयिषु परितः पेतुषी सप्रसादं ॥ प्रेमालापस्तु कोपि

स्फुरदगमपरब्रह्मसंवादवेदीनेदीयान्वस्तुपालः स खलु यदि तदा कोन भाग्यैकभूतिः ॥ ११ ॥ साक्षात् ब्रह्म परं धरागतमिव

श्रेयोविवर्तः सतां तेजःपाल इति प्रसिद्धमहिमा तस्यानुजन्माजयी ॥ यो धत्ते नदशां कदापि कलिनावधानदिधामयीं यं चोपास्य परिस्पृशंति कृतिनः सद्यः परां निर्वृतिं ॥ १२ ॥ आकृष्टे कमलाकुलस्य कुदशारंभस्य संस्तंभनं वश्यत्वं जगदाशयस्य यशसामासांतनिर्यासने ॥ मोहः शत्रुपराक्रमस्य

भूतिरप्यन्यायदस्योरिति स्वैरं पदविपकर्मनिर्मितिमया मंत्रोस्य मंत्रीशितुः ॥१३॥ [प] से मलधारिनरेंद्रसूरिणां स्तंभतीर्थं त्र का भुवः सुधीः ॥ १ ॥ हरि मंडपनं नेयं ॥ २ ॥

श्रीवस्तुपालमंत्रिणः प्रशस्तिरियं निष्पन्ना ॥ मंगलं महाश्रीः ॥ ॥ छ ॥ ॥

ભાષાન્તર

"શ્રી નેમિનાથ દેવને નમન. જેનાં ચરણનું નમન કરતા દેવોના શિરપરના અનેક મુગટમાંથી નીકળતા પ્રકાશના પ્રવાહથી પ્રક્ષાલન થાય છે, અને જે અઢાર (૧૮) પર્વતોના શિખર પર રત્ન સમાન છે, અને જેઓની પ્રતિમા અતુલ છે, તે તીર્થસ્થાનના દેવતા તમને ઉત્તમ અને પાપ સંહારનાર શ્રી અર્પો.

"સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગણ શુદિ ૧૦ બુધવારે

"શ્રી અણહિલ્લપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો ઠક્કુર ચણ્ડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડ પ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ અને તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો કુમારદેવીથી અવતરેલો પુત્ર લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જયેષ્ઠ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ; તેનો પુત્ર શ્રી લલિતાદેવીની સરોવર સમાન કુખથી રાજહંસ સરખો જયતસિંહ જન્મ્યો. સંવત ૭૯ વર્ષ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો, સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રી શત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્ દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયકપદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી શારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલકક્ક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલથી શ્રીશત્રુંજય, અર્બુદાચલ વગેરે મહાતીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તંભનકપુર, સ્તંભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલકક્ક આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં.

"તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુન્જયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિતીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથદેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રીમહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરના અવતાર શ્રીસરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ,— આ ચાર દેવ અને બે જિન— અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ, અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રીનેમિનાથદેવથી અલંકારિત દેવો— અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રી સોમ અને પિતા શ્રીઆશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રી નેમિનાથદેવ, તેના પૂર્વજો, જયેષ્ઠ બન્ધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓ વાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રીઅષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક પરંપરાથી વર્ણન કરાતાં યાત્રાધામોથી વિરાજિત શ્રીનેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ ઉજ્જયંત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રીકાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રીલલિતાદેવીના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છના ભટ્ટારક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રીશાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રીઆનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદધારણ કરતા, ભટ્ટારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રીવિજયસેનસૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીઅજિતનાથદેવ આદિ વીસ તીર્થંકરથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થોવતારનું ભવ્ય મંદિર,–આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોક) નમસ્કાર હોજો શ્રીબલિ અને કર્ણને–જેનાં દાનો અદૃષ્ટ હોવા છતાં કેટલાં યશવાળાં છે અને તેથી જ પ્રજા પૂજવા યોગ્ય છે. જ્યારે વસ્તુપાલ સચિવનાં દાન લોકો પોતાની દૃષ્ટિથી એટલાં મહાન જુએ છે કે વિશ્વમાં પણ તેનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી.

"વસ્તુપાલના હાથથી અપાયેલા હાર, મુદ્રા, તિલક, કડાં, માલા અને રેશમના જભ્ભાની ભેટથી વિભૂષિત થઈ અનેક વિદ્વાનો એટલા તો બદલાઈ ગયા કે તેઓએ કેમે કરી અને શપથથી પોતાની પત્નીઓને પોતાની અભિજ્ઞા માટે સમજાવી શક્યા.

"વિરોચનનો પુત્ર તેનું દાન ભલે આપે; ભાસ, વ્યાસ વગેરે તેમની કવિત્વ શ્રી, પૃથુ, રઘુ આદિ વીરવ્રત અને દેવોની સેનાનો ગુરૂ તેની બુદ્ધિ ઉછીની આપે, પણ વસ્તુપાલ ! અમને સમજાતું નથી કે તેં તારો મદ વિનાનો વિવેક કયાંથી પ્રાપ્ત કર્યો છે,

"જેનાં દાન (ભેટ અને દણ્ડ) જે અર્થિઓને અને રિપુઓને સરખાં ચાલુ છે તે વસ્તુપાલનાં અદ્ભુત કૃત્યો ખરા સ્વરૂપમાં કોણ જાણે છે ?

"જેના દાનની વિધિથી દારિદ્રયની મુદ્રાનો સત્વર નાશ થયો છે અને અખિલ વિશ્વમાં દાતા અને અર્થિન્ એવા શબ્દોને સૂત્રથી બાંધી દીધા છે અને નિરૂપયોગી બનાવી દીધા છે તે માહામાત્ય વસ્તુપાલના મહિમાની કયા નામથી સ્તુતિ કરીએ ?

"પહેલાં દીધેલા દાનથી તુષ્ટ થઈ પુનઃ આગમન કરવા નહીં ઇચ્છાવાળા યાચકોને પોતે થોડું આપ્યું છે એમ માની, તેમને કર પ્રસારી પહેલાં કરતાં ઘણું જ અધિક આપવા બોલાવતો ઉભો રહ્યો.

"જગતને કલિના પંક જેવા દોષોથી બગડેલું માની અને અસ્થિર ગુણો પદેપદે સંચરવા માટે પંથ ન હોવાથી સ્ખલિત થશે, એમ માની તે માહામાત્યે જુના ધર્મને ગમન માટે પત્થર જડેલા માર્ગ જેવાં દાનનાં સ્થાનો બંધાવ્યાં.

"વસ્તુપાલનો યશ કયાં નવીન રૂપ નથી ધારતો ? તેઓને કમળપરના ભ્રમર જેવું સૌંદર્ય છે, સરોવરમાં ફીણના ઢગની ઉજ્જવળતા છે. સાગરતટના વિમલ મૌક્તિકની રમ્યતા છે. કુમુદગણમાં જ્યોત્સ્ના સમાન દેખાય છે અને ગૃહના ઉદ્યાનમાં પુષ્પ જેમ શ્વેત પ્રસરે છે.

"અફસોસ ! સ્વર્ગના પતિ ! મહાન્ આપદ્ ! તું કોણ છે ? (તે કહે) સ્વર્ગના ઉદ્યાનનો રક્ષક. તે પૂછે છેઃ–"તારો ખેદ શો છે" ? "ભગવાનના ઉદ્યાનમાંથી કોઇક કલ્પતરૂ લઈ ગયું છે ?" તે ઉત્તર કરે છેઃ–"ના એમ ન કહે. મેં માનવોની કરૂણાથી તેને ભૂમિપર વસ્તુપાલના નામથી મોકલ્યું છે.

"મહામાત્ય વસ્તુપાલના યશના ઉંચાનીચા તરંગોથી સર્વ સરિતા મંડળ શ્વેત બની જવાથી, પવિત્ર ગંગાના યાત્રા કરનારા દરેક નદીને ખરેખર શ્વેત જળવાળી ગંગા ભૂલથી માની વક્ર થએલા મનથી અને શ્રમિત અને મંદ થએલાં ગાત્રોવાળા યાત્રાળુઓ અહીં ત્યાં ભ્રમણ કરે છે.

"જેનું મુખ દર્શનમાત્રથી દારિદ્રયને નિર્ગમન આજ્ઞા સમાન છે અને જેના પ્રસાદવાળા દૃષ્ટિપાત પ્રણયિઓને, મિત્રોને અમૃતવૃષ્ટિ સરખા છે જેના પ્રેમાલાપ સરળ અને અતુલ પરબ્રહ્મ સંવાદ તરફ સદા વળે છે તે વસ્તુપાલ સમીપમાં હોય ત્યારે કોણ સદ્ભાગી નથી ?

"તેનો વિનયી અનુજ કદિ પણ નયનોમાં અપવિત્ર કોપ દેખાડતો નથી. અને તેના આશ્રયથી સજ્જનો આપદમાંથી સત્વર મુક્ત થાય છે. તે તેજપાલના નામથી જાણીતો છે અને આ પૃથ્વીપર ગુણસમૂહના સૌંદર્ય જેવો દેખાય છે.

"તે શ્રીને આકર્ષણ છે, વિપત્તિને વિઘ્નરૂપ છે, જગતના આશયોને વશ કરનાર છે. અને દિશાના પ્રાન્તે યશ મોકલનાર છે. તે શત્રુઓનાં પરાક્રમોને મૂર્ચ્છિત કરે છે અને અન્યાય રૂપી ચોરને મૃત્યુ સમાન છે. આ સચિવમાં આ છ ગુણો સ્વનિર્મિત છે.

"મલધારિ નરેન્દ્રસૂરિના............આ છે.

ભાષાન્તર

"શ્રી નેમિનાથ દેવને નમન. જેનાં ચરણનું નમન કરતા દેવોના શિરપરના અનેક મુગટમાંથી નીકળતા પ્રકાશના પ્રવાહથી પ્રક્ષાલન થાય છે, અને જે અઢાર (૧૮) પર્વતોના શિખર પર રત્ન સમાન છે, અને જેઓની પ્રતિમા અતુલ છે, તે તીર્થસ્થાનના દેવતા તમને ઉત્તમ અને પાપ સંહારનાર શ્રી અર્પો.

"સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગણ શુદિ ૧૦ બુધવારે

"શ્રી અણહિલ્લપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો ઠકુર ચણ્ડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડ પ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ અને તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો કુમારદેવીથી અવતરેલો પુત્ર લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જયેષ્ઠ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ; તેનો પુત્ર શ્રી લલિતાદેવીની સરોવર સમાન કુખથી રાજહંસ સરખો જયતસિંહ જન્મ્યો. સંવત ૭૯ વર્ષ પૂર્વ જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો, સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રી શત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્ દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયકપદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી શારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલથી શ્રીશત્રુંજય, અર્બુદાચલ વગેરે મહાતીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તંભનકપુર, સ્તંભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલક્કક આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં.

"તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુન્જયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિતીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રી પાર્શ્વનાથદેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રીમહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરના અવતાર શ્રીસરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ,— આ ચાર દેવ અને બે જિન— અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ, અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રીનેમિનાથદેવથી અલંકારિત દેવો— અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રી સોમ અને પિતા શ્રીઆશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રી નેમિનાથદેવ, તેના પૂર્વજો, જ્યેષ્ઠ બન્ધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓ વાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રીઅષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક પરંપરાથી વર્ણન કરાતાં યાત્રાધામોથી વિરાજિત શ્રીનેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ ઉજ્જયંત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રીકાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રીલલિતાદેવીના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છના ભટ્ટારક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રીશાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રીઆનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદધારણ કરતા, ભટ્ટારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રીવિજયસેનસૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીઅજિતનાથદેવ આદિ વીસ તીર્થંકરથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય મંદિર,–આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોક) નમસ્કાર હોજો શ્રીબલિ અને કર્ણને—જેનાં દાનો અદૃષ્ટ હોવા છતાં કેટલાં યશવાળાં છે અને તેથી જ પ્રજા પૂજવા યોગ્ય છે. જ્યારે વસ્તુપાલ સચિવનાં દાન લોકો પોતાની દૃષ્ટિથી એટલાં મહાન જુએ છે કે વિશ્વમાં પણ તેનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી.

"વસ્તુપાલના હાથથી અપાયેલા હાર, મુદ્રા, તિલક, કડાં, માલા અને રેશમના જભ્ભાની ભેટથી વિભૂષિત થઈ અનેક વિદ્વાનો એટલા તો બદલાઈ ગયા કે તેઓએ કેમે કરી અને શપથથી પોતાની પત્નીઓને પોતાની અભિજ્ઞા માટે સમજાવી શકયા.

"વિરોચનનો પુત્ર તેનું દાન ભલે આપે; ભાસ, વ્યાસ વગેરે તેમની કવિત્વ શ્રી, પૃથુ, રઘુ આદિ વીરવ્રત અને દેવોની સેનાનો ગુરૂ તેની બુદ્ધિ ઉછીની આપે, પણ વસ્તુપાલ ! અમને સમજાતું નથી કે તેં તારો મદ વિનાનો વિવેક કયાંથી પ્રાપ્ત કર્યો છે,

"જેનાં દાન (ભેટ અને દણ્ડ) જે અર્થિઓને અને રિપુઓને સરખાં ચાલુ છે તે વસ્તુપાલનાં અદ્ભુત કૃત્યો ખરા સ્વરૂપમાં કોણ જાણે છે ?

"જેના દાનની વિધિથી દારિદ્રયની મુદ્રાનો સત્વર નાશ થયો છે અને અખિલ વિશ્વમાં દાતા અને અર્થિન્ એવા શબ્દોને સૂત્રથી બાંધી દીધા છે અને નિરૂપયોગી બનાવી દીધા છે તે મહામાત્ય વસ્તુપાલના મહિમાની કયા નામથી સ્તુતિ કરીએ ?

"પહેલાં દીધેલા દાનથી તુષ્ટ થઈ પુનઃ આગમન કરવા નહીં ઇચ્છાવાળા યાચકોને પોતે થોડું આપ્યું છે એમ માની, તેમને કર પ્રસારી પહેલાં કરતાં ઘણું જ અધિક આપવા બોલાવતો ઉભો રહ્યો.

"જગતને કલિના પંક જેવા દોષોથી બગડેલું માની અને અસ્થિર ગુણો પદેપદે સંચરવા માટે પંથ ન હોવાથી સ્ખલિત થશે, એમ માની તે મહામાત્યે જુના ધર્મને ગમન માટે પત્થર જડેલા માર્ગ જેવાં દાનનાં સ્થાનો બંધાવ્યાં.

"વસ્તુપાલનો યશ કયાં નવીન રૂપ નથી ધારતો ? તેઓને કમળપરના ભ્રમર જેવું સૌંદર્ય છે, સરોવરમાં ફીણના ઢગની ઉજ્જવળતા છે. સાગરતટના વિમલ મૌક્તિકની રમ્યતા છે. કુમુદગણમાં જ્યોત્સ્ના સમાન દેખાય છે અને ગૃહના ઉદ્યાનમાં પુષ્પ જેમ શ્વેત પ્રસરે છે.

"અફસોસ ! સ્વર્ગના પતિ ! મહાન્ આપદ્ ! તું કોણ છે ? (તે કહે) સ્વર્ગના ઉદ્યાનનો રક્ષક. તે પૂછે છેઃ–"તારો ખેદ શો છે"? "ભગવાનના ઉદ્યાનમાંથી કોઈક કલ્પવરૂ લઈ ગયું છે ?" તે ઉત્તર કરે છેઃ–"ના એમ ન કહે. મેં માનવોની કરૂણાથી તેને ભૂમિપર વસ્તુપાલના નામથી મોકલ્યું છે.

"મહામાત્ય વસ્તુપાલના યશના ઉંચાનીચા તરંગોથી સર્વ સરિતા મંડળ શ્વેત બની જવાથી, પવિત્ર ગંગાના યાત્રા કરનારા દરેક નદીને ખરેખર શ્વેત જળવાળી ગંગા ભૂલથી માની વ્યાકુળ થએલા મનથી અને શ્રમિત અને મંદ થએલાં ગાત્રોવાળા યાત્રાળુઓ અહીં ત્યાં ભ્રમણ કરે છે.

"જેનું મુખ દર્શનમાત્રથી દારિદ્રયને નિર્ગમન આજ્ઞા સમાન છે અને જેના પ્રસાદવાળા દૃષ્ટિપાત પ્રણયિઓને, મિત્રોને અમૃતવૃષ્ટિ સરખા છે જેના પ્રેમાલાપ સરળ અને અતુલ પરબ્રહ્મ સંવાદ તરફ સદા વળે છે તે વસ્તુપાલ સમીપમાં હોય ત્યારે કોણ સદ્ભાગી નથી ?

"તેનો વિજયી અનુજ કદિ પણ નયનોમાં અપવિત્ર કોપ દેખાડતો નથી. અને તેના આશ્રયથી સજ્જનો આપદમાંથી સત્વર મુક્ત થાય છે. તે તેજપાલના નામથી જાણીતો છે અને આ પૃથ્વીપર ગુણસમૂહના સૌંદર્ય જેવો દેખાય છે.

"તે શ્રીને આકર્ષણ છે, વિપત્તિને વિઘ્નરૂપ છે, જગતના આશયોને વશ કરનાર છે. અને દિશાના પ્રાન્તે યશ મોકલનાર છે. તે શત્રુઓનાં પરાક્રમોને મૂર્ચ્છિત કરે છે અને અન્યાય રુપી ચોરને મૃત્યુ સમાન છે. આ સચિવમાં આ ૭ ગુણો સ્વનિર્મિત છે.

"મલધારિ નરેન્દ્રસૂરિના..........આ છે.

નં० ૨૧૧

ગિરનારના લેખો. નં. ૫[1]

વિ. સં. ૧૨૮૮ ફાગણ સુદિ ૧૦ બુધવાર

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના મંદિરના બીજા પૂર્વદ્વાર ઉપર આ લેખ છે. જે પત્થર ઉપર એ કોતર્યો છે તે રંગમાં લીલાશ પડતો છે. અને હવાની અસરને લીધે હવે તે જર્જરી ભૂત થતો જાય છે. તેથી કેટલીક પંક્તિઓ ભૂંસાઈ ગઈ છે. અને ઘણી જગ્યાએ લિપિ ઝાંખી અને અસ્પષ્ટ છે.

अक्षरान्तर

ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥ येदुज्जयंतं .... जयामूमजाकल्याणा ॥ स्वस्ति श्रीविक्रमसंवत् १२८८

वर्षे फागुणशुदी १० बुधे श्रीमदणहिलपुरवा-

स्तव्यप्राग्वाटान्वयप्रसूतठ॰ श्रीचंडपात्मज ठ॰ श्रीचंडप्रसादांगज ठ॰ श्रीसोमतनुजठ॰ श्रीआशाराजनंदनस्य ठ॰ श्रीकुमार-

देवीकुक्षिसंमूतस्य ठ॰ श्रील्लुणिगमहंश्रीमालदेवयोरनुजस्यमहं॰ श्रीतेजःपालाग्रजन्मनो महामात्यश्रीवस्तुपालस्यात्मजेमहं श्रील-

लितादेवीकुक्षिसरोवरराजहंसाय-

मानेमहं॰ श्रीजयतसिंहे सं॰ ७९ वर्षपूर्वं स्तंभतीर्थे मुद्राव्यापारान् व्याप्टण्वति सति सं ७७ वर्षे शत्रुंजयोज्ज्वयंतप्र-

भृतिमहातीर्थयात्रोत्सवप्रसादाविर्भूतश्रीमद्देवाधिदेवप्रसादासादितसंघाधिपत्येन चौ-लुक्यकुलनभस्तलप्रकाशनैकमार्तंडमहाराजा-

धिराजश्रीलवणप्रसाददेवसुतमहाराजश्रीवीरध-

वलदेवप्रीतिपन्नराज्यसर्वैश्वर्येण श्रीशारदाप्रतिपन्नापत्येन महामात्यश्रीवस्तुपालेन तथा अनुजेन सं॰ ७६ वर्षपूर्वं गुर्ज-

रमंडले धवलक्कप्रमुखनगरेषु मुद्राव्यापारान् व्याप्टण्वतामहं॰ श्रीतेजःपालेन च श्रीशत्रुंजयार्बुदाचलप्रभृतिमहातीर्थेषु श्रीम-
दणहिलपुरभृगुपुरस्तं-

---

૧ રી. લી. એ. રી. પા. ૩૪૧ ડૉ. બર્જેસ અને કઝીન્સ.

मनकपुरस्तंभतीर्थदर्भवतीधवलक्कमपुखनगरेपु तथा अन्यसमस्तस्थानेष्वपि कोटि-
शोभिनवधर्मस्थानानि प्रभूतजी-

र्णोद्धाराश्च कारिताः ॥ तथा सचिवेश्वरश्रीवस्तुपालेनेह स्वयंनिर्मापितश्रीशत्रुंजय-
महातीर्थावतारश्रीमदादितीर्थंकरश्रीऋषभदे-

वस्तंभनकपुरावतारश्रीपार्श्वनाथदेवसत्यपुरावतारश्री-

महावीरदेवप्रशस्तिसहितकश्मीरावतारश्रीसरस्वती मूर्तिदेवकुलिकाचतुष्टयजिनयुग-
लअम्बावलोकनाशाम्बप्रद्युम्नशिख-

रेपु श्रीनेमिनाथदेवालंकृतदेवकुलिकाचतुष्टयतुरगाधिरूढस्वपितामहमहंश्रीसोमनि-
जपितृ ठ° श्रीआशाराजमूर्त्तिद्वितयचारुतोरण-

त्रयश्रीनेमिनाथदेवआत्मी-

यपूर्वजाग्रजानुजपुत्रादिमूर्तिसमन्वितजुखोद्‌घाटनकस्तंभश्रीअष्टापदमहातीर्थप्रभृ-
तिअनेककीर्त्तनपरंपराविते श्रीनेमिना-

थदेवाधिदेवविभूपितश्रीमदुज्जयंतमहातीर्थे आत्मनस्तथा स्वधर्मचारिण्याः मान्ना-
टज्ञातीय ठ° श्रीकान्हडपुत्र्याः ठ° राणुकुक्षिसं-

भूतायामहं° श्रीललितादेव्याः पुण्याभि-

वृद्धये श्रीनागेंद्रगच्छे भट्टारकश्रीमहेंद्रसूरिसंताने शिष्यश्रीशांतिसूरिशिष्यश्रीआणं-
दसूरिश्रीअमरसूरिपदे भट्टारकश्रीहरि-

भद्रसूरिपट्टालंकरणप्रभुश्रीविजयसेनसूरिप्रतिष्ठितश्रीअजितनाथदेवादिविंशतितीर्थं-
करालंकृतोयमभिनवः समंडपः श्रीसंमेतमहा-

तीर्थावतारप्रासादः कारितः ॥ छ ॥

सश्रीजिनाधिपतिधर्मधराधुरीणः कायासदं कथमिवास्तु न वस्तुपालः ॥ श्रीशा-
रदाप्रकृतकीर्तिनयादिदेव्याः पुण्यः

परिस्फुरति जंगमसंगमो यः ॥ १ ॥ विभुताविक्रमविद्या विदग्धताविततविवरण-
विवेकैः ॥ यः सतमिर्विकारैः कलितोपि

बभार न विकारं ॥ २ ॥ यस्य भूः किमसावस्तु वस्तुपालसुतः सदा ॥ नावर्णा-
सावयाप्येतौ धर्मकर्मकृतौ कृतौ ॥ ३ ॥ कस्यापि

कवितानधिन—स्य हृदयानुखं ॥ वास्तव्यं वस्तुपालस्य पश्यामस्तद्वयं च यं ॥४॥
दुर्गः स्वर्गगिरिः सकल्पतरुभिर्भेजे न

चक्षुः पथे तस्थौ कामगवी जगाम जलधेरंतः स चिंतामणिः ॥ कालेऽस्मिन्नव-
लोक्य यस्य करुणं दिशति कोन्यः स्तनः पुण्यः

सोस्तु न वस्तुपालसुकृती दानैकवीरः कथं ॥ ५ ॥ सोयं मंत्री गुरुरतितरामुद्धरन् धर्मभारं श्लाघाभूमिं नयति न कथं
वस्तुपालः सहेलं ॥ तेजःपालः स्व—लधवलः सर्वकर्माणवुद्धिर्द्वैतीयीकः कलयतितरां यस्य धौरेयकत्वं ॥ ६ ॥ एतस्मिन्वसु-
धासुधाजलधरे श्रीवस्तुपाले जगज्जीवातौ सित[योच्चयैर्नवनवै]र्नक्तं दिवं वर्षति आस्वातन्यजनाघनोज्झितशशीज्योत्स्नाच्छवरगद्गुणोद्भूतैरच ... .
.... ॥ ७ ॥
लक्ष्मीर्मथाचलेंद्रभ्रमणपरिचयादेवपारिप्लवेयं भ्रूभृंगस्यैवमंगाच्चकितमृगदृशां प्रेमनस्थेतरस्या ॥ आयुर्निश्वासवायुप्रणयपरतयैवेवमस्थैर्यदुस्थं स्यात्सुधर्मोयमेकः परमिति हृदये
वस्तुपालेन मेने ॥ ८ ॥ तेजःपालस्य विष्णोश्च कः स्वरूपं निरूपयेत् ॥ स्थितं जगत्रयी [पा]तुं यदा यो वरकंधरे
॥ ९ ॥ ललितादेवीनाम्ना सधर्मिणी वस्तुपालस्य ॥ अस्यामनिरस्तनयस्तनयोयं जयतसिंहाख्यः ॥ १० ॥ दृष्ट्वा वपुश्च वृ च परस्परविरोधिनी ॥ विवादा जैत्रसिंहस्तारुण्यवाद्रिकः ॥ ११ ॥ कृ-
तिरियं मलधारिश्रीसरचंद्रसूरीणां ॥ स्तंभतीर्थत्र कायस्थवंशे वाजडनंदनः ॥ प्रशस्तिमेतामलिखत् जैत्रसिंहभुवः सुधीः
॥ १ ॥ वाडहस्य तनूजेन सूत्रधारेण धीमता ॥ एषा कुमारसिंहेन समुत्कीर्णा प्रयत्नतः ॥ २ ॥ श्रीनेमेस्त्रिजगद्भर्तुरम्बायाश्च
प्रसादतः ॥ वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ छ ॥ शुभमस्तु ॥

સારાંશ

"સર્વજ્ઞને નમન. જેઓ.... ... ... ઉજ્જયન્તના પર્વતપર ... ... પ્રજાના કલ્યાણ માટે.

"સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગણ શુદિ ૧૦ બુધવારે.

"શ્રી અણહિલપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો ઠકુર ચણ્ડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ અને તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો કુમારદેવીથી અવતરેલો પુત્ર લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જ્યેષ્ઠ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલઃ તેનો પુત્ર શ્રી શ્રીલલિતાદેવીની સરોવર સમાન કુખથી રાજહંસ સરખો જયતસિંહ જન્મ્યો. સંવત ૭૯ વર્ષ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો. સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રીશત્રુંજય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા સંઘના નાયકપદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્યસમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ વીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રીશારદા પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા સંવત ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલે શ્રીશત્રુંજય, અર્બુદાચલ વગેરે મહાતીર્થોમાં, શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તમ્ભનકપુર, સ્તમ્ભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલક્કક આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં.

તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુંજયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્ આદિ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રીપાર્શ્વનાથદેવ, સત્યપુરના અવતાર શ્રીમહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરમાં અવતાર શ્રીસરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ, આ ચાર દેવ અને બે જિન— અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રીનેમિનાથદેવથી અલંકારિત દેવો—અશ્વપર આરોહણ કરેલા, પોતાના પિતામહ શ્રીસોમ અને પિતા શ્રીઆશારાજની બે મૂર્તિઓ અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રીનેમિનાથદેવ, તેના પૂર્વજો, જ્યેષ્ઠ બન્ધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓવાળો સુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રીઅષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક પરંપરાથી વર્ણન કરવાં યાત્રાધામોથી વિરાજિત શ્રીનેમિનાથ દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ઉજ્જયન્ત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રીકાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રીલલિતાદેવીના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છના ભટ્ટારક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રીશાન્તિસૂરિના શિષ્ય શ્રીઆનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદ ધારણ કરતા ભટ્ટારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુશ્રી વિજયસેનસૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીઅજિતનાથદેવ આદિ વીસ તીર્થંકરોથી અલંકારિત. નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય નવું મંદિર, આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોકો) શ્રીજિન અધિપતિના ધર્મનો અગ્રપુરૂષ આ વસ્તુપાલ શ્લાઘાનું સ્થાન કેમ ન થાય ? શારદા, સુકૃત્ય, યશ, નય અને અન્યગુણના સમૂહના જંગમ સંગમ માફક પ્રકાશે છે.

"વિભૂતિ, વિક્રમ, વિદ્યા, વિદગ્ધતા, વિત્ત, વિવતરણ, વિવેક આ સાત વિકારો (વિથી શરૂથતા ગુણ)સંપન્ન તે છે છતાં વિકારની અસર રહિત છે.

"પૃથ્વી, નાવ, અને સાગરનાં ધર્મકૃત્યો કરવા માટે સરજેલો વસ્તુપાલનો આ પુત્ર અમર રહો.

"વસ્તુપાલમાં કવિત્વ અને અન્ય આનંદો અને સુખ અમે જોઇએ છીએ.

"આરોહણ માટે કઠિન એવા સ્વર્ગના પર્વતપર કલ્પવૃક્ષ ઉગ્યું, સ્વર્ગીય કામધેનુ દૃષ્ટિ બહાર નાસી ગઈ, અને ચિન્તામણિ સાગરમાં છૂપાઈ ગયો. તો પછી વસ્તુપાલના દાન સાથે

કાણુ સ્પર્ધા કરે અને પોતાને એકલાને જ ધર્મી કહાવે? જો કોઈ જ નહીં તો પછી વસ્તુપાલ અસ્પાર્ધિત દાનવીર કેમ ન કહેવાવો જોઈએ?

"મહામાત્ય વસ્તુપાલ ધર્મકૃત્યોનો ભાર વહે છે, છતાં જ્યારે........સમો શ્વેત અને સર્વ વસ્તુ સમજનાર બુદ્ધિમાન તેજપાલ કારભારમાં ભાગી બન્યા છે ત્યારે તે (વસ્તુપાલ) (નયમાં) સ્તુતિસ્થાન કેમ ન બને?

"જ્યારે સુધા જળ ધારનાર અને મનુષ્યોને સહાય દેનાર વસ્તુપાલ વાદળ મુક્ત ઇન્દુના પ્રકાશ જેવા ઉત્તમ ગુણનાં ફૂલ જેવાં રૂપાનાં દાનની વૃષ્ટિ રાતદિવસ કરે છે ત્યારે પ્રજા તેના રક્ષણથી રહે (જીવે) છે.

"વસ્તુપાલ પૂર્ણ ખાત્રીથી માને છે કે લક્ષ્મી મંથન કરતા પર્વતની ભ્રમણાના પરિચયથી ચંચલ છે. મૃગ જેવી ચપલ ચક્ષુવાળી નારીઓનો પ્રેમ અસ્થિર છે, કારણ કે તે ભ્રૂભંગના ભંગ-પર આધારવાળો છે અને શ્વાસવાયુનું બનેલું જીવન અનિશ્ચિત છે. અને તેથી ફક્ત ધર્મ જ સ્થિર છે.

"ત્રિભુવનને સ્કંધપર રક્ષતા તેજપાલ અને વિષ્ણુનું રૂપ સારી રીતે કોણ વર્ણવી શકે?

"વસ્તુપાલની પત્ની લલિતાદેવી હતી, તેને નયમાં ખામી વિનાનો જયતસિંહ હતો.

"જૈત્રસિંહે તેનું યૌવન સ્થિર તેના દેહ અને દુષ્ટવાસના વચ્ચે મૂક્યું.

"મલધારિ સરચન્દ્રસૂરિની આ કૃતિ છે.

"જૈત્રસિંહ ધ્રુવ લખનાર અને કુમારસિંહ કોતરનાર" વગેરે વગેરે.

ગિરનારના લેખો નં. ६[1]

વિ. સં. ૧૨૮૮ ફાગણ સુદિ ૧૦ બુધવાર

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના મંદિરના દક્ષિણ દ્વાર ઉપર આ લેખ છે. લિપિ ૨૫૫૮ છે.

अक्षरान्तर

ॐ नमः श्रीसर्वज्ञाय ॥ संमेताद्रिशिरः किरीटमणयः सेरस्मराहंकृतिविध्वंसोल्लासितकीर्तयः शिवपुरप्राकारतार-

श्रियः ॥ अनत्यश्रितसंविदादिविलसद्रत्नौघरत्नाकराः कल्याणावलिहेतवः प्रतिकलं ते संतु वस्तीर्थयाः ॥ १ ॥ स्वस्ति

श्रीविक्रमसंवत् १२८८ वर्षे फागुणशुदी १० बुधे श्रीमदणहिलपुरवास्तव्यप्राग्वाटकुलालंकरणं

श्रीचंडपालत्र ठ. श्रीचंडप्रसादांगज ठ. श्रीसोमतनुज ठ. श्रीआशाराजनंदनस्य ठ. श्रीकुमारदेवीकुक्षिसंभूतस्य ठ.

श्रीलणिगमहंश्रीमाल्देवयोरनुजस्य महंश्रीतेजःपालाग्रजन्मनो महामात्यश्रीवस्तुपालस्यात्मजे महंश्रीललितादेवीकुक्षि-

सरोवरराजहंसायमाने महंश्रीजयतसिंहे सं. ७९ वर्षपूर्व स्तंभतीर्थे मुद्राव्यापारान् व्यापृण्वति सति सं. ७७ वर्षे श्रीशत्रुंजयोज्जयंतप्रभृतिमहातीर्थयात्रोत्सवप्रभावाविर्भूतश्रीमद्देवा-

धिदेवप्रसादासादितसंघाधिपत्येन चौलुक्यकुलनभस्तलप्रकाशनैकमार्तंडमहाराजाधिराजश्रीलवणप्रसाददेवसुतमहाराज-

श्रीवीरधवलदेवप्रीतिप्रतिपन्नराज्यसर्वेश्वर्येण श्रीशारदाप्रतिपन्नापत्येन महामात्य श्रीवस्तुपालेन तथा अनुजेन गुर्जरमंडले धवलक्कप्रमुखनगरेषु मुद्राव्यापारान् व्यापृण्वता महं. श्रीतेजःपालेन

च श्रीशत्रुंजयार्बुदाचलप्रभृतिमहातीर्थेषु श्रीमदणहिलपुरभृगुपुरस्तंभनकपुरस्तंभतीर्थदर्भवतीधवलक्कप्रमुखनगरेषु तथा

अन्यसमस्तस्थानेष्वपि कोटिशोभिनवधर्मस्थानानि प्रभूतजीर्णोद्धाराश्च कारिताः॥ तथा श्रीशारदाप्रतिपन्नपुत्रसचिवेश्वरश्रीवस्तुपालेन स्वधर्मचारिण्याः प्राग्वाटजातीय ठ. श्रीकान्हडपुत्र्याः ठ. राणुकुक्षिसंभूतायामहं श्रीललितादेव्यास्तया आत्मनः पुण्याभिवृद्धये इह स्वयंनिर्मापितश्रीशत्रुं-

---

1 રી. લી. એ. રી. પા. ૩૪૪ રો. બર્જેસ અને કઝીન્સ. લેખ ૧०

जयमहातीर्थावतारश्रीमदादितीर्थकरश्रीऋषभदेवस्तंभनकपुरावतारश्रीपार्श्वनाथदेव-सत्यपुरा-

वतारश्रीमहावीरदेवप्रशस्तिसहितकश्मीरावतारश्रीसरस्वतीमूर्तिदेवकुलिकाचतुष्टय-जिनयुगलअम्बावलोऽकना-

शाम्बप्रद्युम्नाशिखरेषु श्रीनेमिनाथदेवालंकृतदेवकुलिकाचतुष्टयतुरगाधिरूढनिजपि-तामहमहं° श्रीसोमस्वपितृ ठ° श्रीआ-

शाराजमूर्तिद्वितयचारुतोरणत्रयश्रीनेमिनाथदेवआत्मीयपूर्वजाग्रजानुजपुत्रादिमूर्तिस-मन्वितखुखोद्‌घाटनकस्तंभश्रीअष्टापदमहातीर्थप्रमृतिअनेककीर्तनपरंपराविराजिते श्रीनेमिनाथदेवाधिदेवविभू-

षितश्रीमदुज्जयंतमहातीर्थेश्रीनागेंद्रगच्छे भट्टारकश्रीमहेंद्रसूरिसंताने शिष्यश्रीशां-तिसूरिशिष्यश्रीआणंदसूरिश्रीअमरसुरिपदे

भट्टारकश्रीहरिभद्रसूरिपट्टालंकरणप्रभुश्रीविजयसेनसूरिप्रतिष्ठितश्रीमदजितनाथदेवप्र-मुखविंशतितीर्थकरालंकृतोयमभिनवः समंडपः श्रीसंमेतावारमहातीर्थप्रासादः का-रितः ॥ छ ॥

मुष्णाति प्रसभं वसु द्विजपते गौरीगुरुं लंघयन् नो धत्ते परलोकतो भयमहोहंसा-पलापे कृती ॥ उच्चैरास्तिक-

चक्रवालमुकुटश्रीवस्तुपाल स्फुटं भेजे नास्तिकतामयं तव यशः पूरः कुतस्त्या मिति ॥ १ ॥ कोपाटोपपरैः परैश्चलचमूरंगत्तुरंगक्षतक्षोणीक्षोदवशाद्दशोपि जलधिः श्रीस्तंभतीर्थे पुरे ॥ स्वेदांभ-

स्तटिनीघटाघटनयाश्रीवस्तुपाल स्फुरत्तेजस्तिग्मगभस्तितप्ततनुभिस्तैरेव संपूरितः ॥ २॥ दिग्यात्रोत्सववीरवीरधवलक्षो-

णीधवाध्यासितं प्राज्यं राज्यरथस्य भारमभितः स्कंधेधदल्लीलया ॥ भाति भ्रातरि दक्षिणे समगुणे श्रीवस्तुपालः कथं

न श्लाघ्यः स्वयमश्वराजतनुजः कामं सवामास्थितिः ॥ ३ ॥ लावण्यांग इति द्युतिव्यतिकरैः सत्याभिधानोभवद्भ्राता

यस्य निशानिशांतविकसच्चंद्रप्रकाशाननः ॥ शंके शंकरकोपसंभ्रममरादासीदनंगः स्मरः साक्षादंगमयोयमित्यपह्नुतः

स्ववर्गांगनाभिर्लघु ॥ ४ ॥ रक्तः सद्गतिभावभाजिचरणे श्रीमल्लदेवो परोयद्भ्राता-परमेष्ठिवाहनतया प्राप्तः प्रतिष्ठां

परां ॥ खेलन्निर्मलमानसे न समयं क्वापि श्रयन् पंकिलं विश्वे राजति राजहंस इव यः संशुद्धपक्षद्वयः ॥ ६ ॥ सोयं

तस्य सुधारहस्य कवितानिष्ठः कनिष्ठः कृती बंधुर्बंधुरबुद्धिबोधमधुरः श्रीवस्तुपा-लाभिधः ॥ ज्ञानांभोरुहकोटरे भ्रमरतां

सारंगसाम्यं यशः सोमेऽशौरितुलं च यस्य महिमक्षीरोदधौ स्वंदधौ ॥ ६ ॥

इंदुर्बिंदुरपां सुरेश्वरसरिड्डिंडीरपिंडः पतिर्भासां विद्रुमकंदलः क्लिविभुः श्रीवत्स-लक्ष्मा नमः ॥ कैलासस्त्रिदशे-

भशंभुहिमवत्मायास्तु मुक्ताफलस्तोमः कोमलवालुकास्य च यशः क्षीरोदधौ कौमुदी ॥ ७ ॥ हस्ताम्रन्यस्तसारस्तर-

सरसनप्रासमाहात्म्यलक्ष्मीस्तेजःपालस्ततोसौ जयति वसुभरैः पूरयन् दक्षिणाशां ॥ यद्बुद्धिः कल्पि-

[—मं] द्विपगहनपरक्षोणिभृद्बुद्धिसंपल्लोपामुद्राधिपस्य स्फुरति लसदिनस्फारसं-चारहेतुः ॥ ८ ॥ पुण्यश्रीर्भुवि

मल्लदेवतनयोमूत्पुण्यसिंहो यशोवर्यः स्फूर्जति जैत्रसिंह इति तु श्रीवस्तुपाला-त्मजः ॥ तेजःपालसुतस्त्वसौ विजयते

लावण्यसिंहः स्वयं यैर्विश्वे भवदेकपादपि कलौ धर्मश्चतुष्पादयं ॥ ९ ॥ एते श्रीनागेंद्रगच्छे. भट्टारकश्रीउद-

[यप्रभ]सुरीणां ॥ स्तंभतीर्थेत्र कायस्थवंशे वाजडनंदनः ॥ प्रशस्तिमेतामलि-खत् जैत्रसिंहभुवः सुधीः ॥ १ ॥

वाहडस्य तनूजेन सूत्रधारेण धीमता ॥ एषा कुमारसिंहेन समुत्कीर्णा प्रयत्नतः ॥ २ ॥ श्रीनेमेस्त्रिजगद्भर्तुरम्बायाश्च

प्रसादतः ॥ वस्तुपालान्वयस्यास्ति प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ ३ ॥ श्रीवस्तुपाल-प्रभोः प्रशस्तिरियं निष्पन्ना ॥ शुभं भवतु ॥

ભાષાન્તર

સર્વજ્ઞને નમન. સમેત પર્વતના મુગટ સરખા શિખરના રત્નો સમાન, સ્મિત કરતા કામદેવનો મદ ઉતારી અધિકતા પામેલા યશવાળા, જેની ઉજ્જવળ પ્રભા શિવપુરના દુર્ગ સમાન છે અને શાશ્વત સંબંધી જ્ઞાન આદિ રત્નોની ખાણ જેવા તીર્થંકરો તમને સદા અતિ આશીષ આપો.

સ્વસ્તિ શ્રીવિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ફાગણ શુદિ ૧૦ બુધવારે.

શ્રી અણહિલપુરનિવાસી, પ્રાગ્વાટ કુળના ઠકુર ચણ્ડપ, તેનો પુત્ર ચણ્ડપ્રસાદ, તેનો પુત્ર સોમ, તેનો પુત્ર આશારાજ અને તેનો પુત્ર કુમારદેવીથી અવતરેલો લુણિગ અને માલદેવનો અનુજ અને તેજપાલનો જ્યેષ્ટ બન્ધુ મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલ; તેનો પુત્ર લલિતાદેવીની સરોવર જેવી કુખથી રાજહંસ સમાન જયતસિંહ જન્મ્યો સંવત. ૭૯ વર્ષ પૂર્વે જયતસિંહ સ્તંભતીર્થમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો, સંવત ૭૭ વર્ષે શ્રીશત્રુન્જય, ઉજ્જયન્ત વગેરે મહાતીર્થ યાત્રાના ઉત્સવના પ્રભાવથી સ્પષ્ટ થતા શ્રીમદ્દેવાધિદેવના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા, સંઘના નાયકપદથી, ચૌલુક્ય કુળના નભમાં પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન મહારાજાધિરાજ લવણપ્રસાદના પુત્ર મહારાજ શ્રીવીરધવલની પ્રીતિથી રાજ્યમાં સત્તા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રીશારદાના પ્રસાદથી પુત્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહામાત્ય વસ્તુપાલે તથા ૭૬ પૂર્વે ગુજરાતનાં નગરોમાં મુખ્ય ધવલક્કક છે તેમાં મુદ્રાવ્યાપાર કરતા તેના અનુજ તેજપાલે શ્રીશત્રુંજય, અર્બુદાચલ, વગેરે મહાતીર્થોમાં શ્રીમદ્ અણહિલપુર, ભૃગુપુર, સ્તમ્ભનકપુર, સ્તમ્ભતીર્થ, દર્ભવતી, ધવલક્કક, આદિ નગરોમાં તથા અન્ય સ્થાનોમાં કોટી નવાં ધર્મસ્થાનો બંધાવ્યાં અને જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાં

તેમ જ વિખ્યાત વસ્તુપાલે શ્રીશત્રુન્જયના મહાતીર્થ પરના અવતાર શ્રીમદ્આદિતીર્થંકર શ્રીઋષભદેવ, સ્તંભનકપુરના અવતાર શ્રીપાર્શ્વનાથ દેવ, સત્યપુરના અવતાર, શ્રીમહાવીરદેવ, પ્રશસ્તિ સહિત કશ્મીરમાં અવતાર શ્રીસરસ્વતિની વિખ્યાત મૂર્તિ, આ ચાર દેવ અને બે જિન—અમ્બા, અવલોકના, શામ્બ અને પ્રદ્યુમ્નનાં ચાર શિખરો પર શ્રીનેમિનાથ દેવથી અલંકારિત દેવો—અશ્વપર આરોહણ કરેલા પોતાના પિતામહ શ્રીસોમ અને નિજ પિતા શ્રીઆશારાજની બે મૂર્તિઓ, અને ત્રણ તોરણથી મંડિત શ્રીનેમિનાથ, તેના પૂર્વજો, જ્યેષ્ઠ બંધુ, અનુજ, પુત્રો આદિની મૂર્તિઓ વાળો મુખોદ્ઘાટનક સ્તંભ, શ્રીઅષ્ટાપદ મહાતીર્થ પ્રભૃતિ અનેક પરંપરાથી વર્ણન કરાએલાં યાત્રાધામોથી વિરાજિત શ્રીનેમિનાથ— દેવાધિદેવથી ભૂષિત તે, શ્રીમદ્ઉજ્જયન્ત મહાતીર્થમાં પોતાના અને પોતાની પત્ની પ્રાગ્વાટ વંશના શ્રીકાન્હડની રાણુથી થએલી પુત્રી શ્રીલલિતાદેવીના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છના ભટ્ટારક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પુત્ર અને શિષ્ય શ્રીશાન્તિસૂરીના શિષ્ય શ્રીઆનન્દસૂરિથી અને અમરસૂરિનું પદ ધારણ કરતા ભટ્ટારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિના પવિત્ર સ્થાનનું ભૂષણ પ્રભુ શ્રીવિજયસેનસૂરિથી પ્રતિષ્ઠિત શ્રીઅજિતનાથદેવ આદિ વીશ તીર્થંકરોથી અલંકારિત નવ મંડપ સહિત મહાતીર્થાવતારનું ભવ્ય નવું મંદિર આ સર્વ બાંધ્યું.

(શ્લોક) ઉચ્ચ ધર્મ મંડળના મુગટ ! ઓ વસ્તુપાલ ! તારો યશ બ્રાહ્મણોને દ્રવ્ય ત્યાગ કરાવે છે, ચંદ્રને તેના પ્રકાશનો ત્યાગ કરાવે છે અને હિમાલય (પાર્વતીના પિતા) કરતાં અધિકતાવાળો તે સ્વર્ગનો પણ ભય ધારતો નથી અને હંસોનો તિરસ્કાર કરવામાં આનન્દ લે છે એ દોષ ક્યાંથી લાવે છે ?

" શ્રીસ્તમ્ભતીર્થ સમીપમાં સાગર, કોપ પ્રદર્શિત કરતા શત્રુઓના સેનાના અશ્વોથી ભૂમિમાંથી ઉડેલી રજથી સૂકાઈ ગયો હતો. પણ તે પુનઃ વસ્તુપાલના પ્રતાપનાં ચણ્ડ કિરણોથી તપેલાં તેમનાં શરીરના સ્વેદના પાણીની વહેતી નદીઓથી ભરાયો.

"આશારાજનો પુત્ર વસ્તુપાલ શ્લાઘ્ય કેમ ન હોય ? કારણ કે સમાન શક્તિવાળો જમણી બાજુપર પ્રકાશવા તેના ભાઈ સાથે અને પોતે ડાબી તરફ રહી દિગ્યાત્રા કરવા વીરધવલ નૃપથી સોંપાયેલા રાજ્યકારભારના રથનો મોટો ભાર સુખેથી પોતાના સ્કંધ ઉપર વહે છે.

રાત્રિના તિમિરને હણનાર શશિ સમાન વદનવાળો તેનો મોટો ભાઈ જે લાવણ્યાંગ શબ્દ પોતાની દ્યુતિ વ્યક્ત કરી સત્ય કરનાર હોવાથી લુણીગ કહેવાતો (લાવણ્યંગ=રમ્ય દેહ) અને હું શંકા કરૂં છું કે તેને સ્વર્ગાંગનાઓ કામદેવને શિવે કોપથી અનંગ કર્યો માની અને આ પુરૂષ કામદેવ્ સાક્ષાત્ દેહ ધારી છે તેમ માની ઉપાડી ગઈ.

તેનો બીજો ભાઈ મલ્લદેવ આ જગમાં રાજહંસ જેવો પ્રકાશે છે. કારણ કે તે પક્ષી જેમ રક્તચરણવાળું છે અને રમ્યગતિસંપન્ન પણ છે તેમ તે સત્કાર્યોને જોડાએલો છે. તે પક્ષી બ્રહ્માનું વાહન હોઈ તેની ભક્તિપરાયણ છે તેથી મહાયશ સંપાદન કર્યો છે તેમ તેણે બ્રહ્માના ભક્તોનો નાયક બની, મહા યશ પ્રાપ્ત કર્યો. હંસ મલિન પંથ મૂકી નિર્મળ માનસ સરોવરમાં આનન્દ લે છે તેમ તે પણ વિમલ મનમાં આનંદ લે છે. અને હંસને બે શ્વેત પક્ષ છે તેમ એને પણ (માતૃ અને પિતૃ) બે શુદ્ધ પક્ષ છે.

વિખ્યાત વસ્તુપાલ સુધિરહસ્ય કવિતાપરાયણ, સ્થિરમતિથી મધુર બોધ આપનાર, અને સત્કાર્યો કરનાર છે. સ્વર્ગ, તેના જ્ઞાનના કમળના પ્યાલામાં ભ્રમર સમાન છે અને તેના યશના ચંદ્રમાં હરણ સમાન છે. અને તેના મહિમાના સાગરમાં વિષ્ણુ સમાન છે.

તેના યશના પયોદધિમાં ઈન્દુ જલબિંદુ સમાન છે. સ્વર્ગની સરિતા (ગંગા) ફીણના સમૂહ જેવી છે, પ્રજાપતિ વિદ્રુમના કિરણ સમાન છે, અને વિષ્ણુ સાગરને આવૃત કરવા નક્ર સમાન છે. કૈલાસ, ઐરાવત, શિવ, અને હિમવાળા પર્વતો મૌક્તિક સમાન અને કૌમુદિ તે રેતીના કણ સમાન છે.

જેવી રીતે બુદ્ધિ ઘણા ગજવાળાશત્રુ નૃપને ઉન્નતિમાં વિઘ્ન રૂપ છે તેમ હાથીના ભયવાળા વિંધ્યા પર્વતની મહાન વૃદ્ધિ અટકાવી, સૂર્યને નિર્વિઘ્ન માર્ગ દેનાર લોપામુદ્રાના નાથની બુદ્ધિ સાથે તુલના કરાય તેવી બુદ્ધિવાળો, જ્ઞાનના અનુરાગમાં અતિમહાન, અતિ લક્ષ્મીની દક્ષિણાથી સર્વ મનોરથ પૂર્ણ કરનાર તે તેજપાલ વિરાજે છે.

ભૂમિપર મલ્લદેવનો પૂણ્યશાળી પુત્ર પૂણ્યસિંહ, શ્રી વસ્તુપાલનો મહાયશવાળો પુત્ર જૈત્રસિંહ અને તેજપાલનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ છે. કલિયુગમાં એક ચરણવાળા ધર્મને આ ત્રણ, ચાર ચરણવાળો બનાવે છે.

" નાગેન્દ્ર ગચ્છના શ્રી ભટ્ટારક ઉદયપ્રભસૂરિના આ રચેલા છે.

" જૈત્રસિંહ આદિ લખનાર

" કુમારસિંહ આદિ કોતરનાર વગેરે વગેરે.

नं० २१३

ગિરનારના લેખો નં. ૨૩[1]

વિ. સં. ૧૩૦૫ વૈશાખ સુદિ ૩ શનિવાર

વસ્તુપાલનાં મંદિરોમાંનું એક વચલું મંદિર શ્રી પાર્શ્વનાથનું છે, જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથની, મૂર્તિની બેઠક ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે.

अक्षरान्तर

६० संवत् १३०५ वर्षे वै-
शाखशुदि ३ शनौ श्रीपत्तनवास्त-
व्यश्रीमालज्ञातीय ट. वाहड-
सुतमहंपद्मसिंह पुत्र ठ.
पथिमिदेवी अंगज——
——नजमहं श्रीसामतसिंह
तथा महामात्यश्री—
सलखणसिंहाभ्यां श्रीपार्श्वनाथ—
विंबं पित्रोः श्रेयसेऽत्र का—
रितं ततो वृहद्गच्छे श्रीप्रद्युम्नसूरि
पटोद्धरण श्रीमानदेव
सूरिशिष्य श्रीजयानं [द] —— प्रतिष्ठितं [शुभं भवतु]

ભાષાન્તર

ૐ ! સંવત્ ૧૩૦૫ વૈશાખ શુ. ૩ શનિવારે. શ્રી પાર્શ્વનાથની આ પ્રતિમા ઠાકુર વાહડ પટ્ટનનિવાસી અને શ્રીમાલ જ્ઞાતિના મહામંત્રી શ્રી સલખણસિંહે પોતાના માતાપિતાના શ્રેય માટે ઉભી કરાવી છે. બૃહત્ ગચ્છના પ્રદ્યુમ્નસૂરિના પુત્ર પદ્મસિંહના પથિમિદેવીથી પુત્ર, અને ... ... નો અનુજ, સામંત સિંહના પવિત્ર આસનનો અલંકાર પૂજ્ય માનદેવસૂરિના શિષ્ય જયાનન્દ ... ...

---

૧ રી. લી. એ. રી પા. ૩૫૮ ડો. બર્જેસ અને કઝીન્સ

નં૦ ૨૧૪

વીસલદેવનો અમદાવાદનો લેખ

[વિક્રમ-]સંવત્ ૧૩૦૮

આ લેખ અમદાવાદમાં ભદ્રમાં અહ્મદ શાહ ૧ લા(ઈ. સ. ૧૪૧૧–૧૪૪૩)ની મસ્જીદમાં એક થાંભલા ઉપર છે. તે હું પહેલી વાર પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. કોતરેલો થાંભલો વ્યાસાસનની જમણી બાજુએ અને જાળી વાળી ઓસરીની સામો છે. એકંદરે અક્ષરો સુરક્ષિત છે, જોકે થોડાને નુક્શાન થયું છે. પહેલી પંક્તિ, જેમાં તારીખનો થોડો ભાગ છે, તેના શરૂવાત તથા અંતના ભાગ સિવાય આખો લેખ સંપૂર્ણ છે. મહિનાનું નામ નાશ પામ્યું છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. પણ તેને ગુજરાતીની અસર થઈ હોવાથી તે સમયની સાધારણ મિશ્ર ભાષા થઈ છે. અક્ષરોનો આકાર વીસલદેવના લેખો તથા તે સમયના બીજા ચૌલુક્ય રાજાઓના લેખોમાં હોય છે તેવો છે.

લેખ વીસલદેવન રાજ્યનો છે, તેના ઉપર સાલ વિક્રમ સંવત ૧૩૦૮ (ઈ. સ. ૧૨૫૧ લગસગ), ૧૧ મો દિવસ ને, રવિવાર (અને માસનું નામ ભાંગી ગયું છે) છે. સોઢલદેવીના સેવક પેઠડે માહિસકમાં ઉત્તરેશ્વરના મંદિરમાં એક જાળીનું દાન કર્યાનું તેમાં લખ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી સવાલ માહિસક જ્યાં આ હિંદુ મંદિર હતું અને તેનો ઉપયોગ મહમદ શાહે મસ્જીદ બાંધવામાં કર્યો હતો, તે સ્થળ ઓળખાવવાનો છે. તેને અમદાવાદથી દૂર કોઈ સ્થળ તરીકે ઓળખાવવાનું છે. આવાં નામવાળાં ત્રણ સ્થળો છે. તેમાં માણસા અને મેસાણ તે અમદાવાદની ઉત્તરે છે, અને મહિસા તે ખેડા કલેકટોરેટના કાસરા તાલુકામાં છે. પરંતુ આ ત્રણેમાંથી કોઈ પણ સ્થળમાં એવાં ખંડેરો નથી કે જેના ઉપરથી મહમદશાહે પોતાની મસીદ માટે તેનો ઉપયોગ કર્યો હોય એવું જાણી શકાય. મુસલમાન રાજાઓનો સાધારણ રિવાજ એવો હતો કે, તેઓ હિંદુ મંદિરોને મસ્જીદ માટે લાયક બનાવવા સારૂ તેને શણગારતા તથા જરૂર જોતાજ ફેરફાર કરતા. જો આહિં પણ એવું થયું હોય તો માહિસક એ અમદાવાદ પાસેનું ગામ હોવું જોઈએ, અને તેનું નામ નિશાન નાશ પામ્યું હોવું જોઈએ.

૧ એ. ઈ. વો. ૫ પા. ૧૦૨ ૨. જે. ઈ. એબ્ઝ.

अक्षरान्तर

१ ----[सं] वत् १३०८ वर्षे-----
२ [दि] ११ रवौ अद्येह माहिंसके
३ महाराजाधिराजश्रीमत्वीस[ल]दे
४ वविजयराज्ये तन्नियुक्तमहाप्रधा[न]
५ राणकश्री [व] देम । तथा मूलराज । वा-
६ ई[1] सोढलदेवि[2] [म]सा[ह]णी पेथडे-
७ न श्री[3] उत्तरेश्वरदेवमंडपे जाली
८ का [रा] पिता । उपद्रष्टा रा० म[ल] ।
९ सूत्र सूमण ॥
१० वा

ભાષાન્તર

સંવત ૧૩૦૮ માં, ... ના ૧૧ મે દિને, રવિવારે આજે, આહિં માહિંસકમાં, મહારાજાધિરાજ શ્રીવીસલદેવના વિજય રાજ્યમાં, જ્યારે તેણે નિમેલા મહાપ્રધાનો રાણક શ્રી-[વ]દેમ અને મૂલરાજ (હતા)—ત્યારે સોઢલદેવીના મસાહણી પેઠડે ભગવાન શ્રીઉત્ત-રેશ્વરના મણ્ડપમાં એક જાળી મૂકાવી છે. ઉપદ્રષ્ટા રા(ઉત્ત)મ(લ્લ)આ (હતો), (અને) શિલ્પી સૂમન હતો.

* ૧ વાંચો બાઈ ૨ વાંચો દેવી. ૩ વાંચો ઉત્તરે

નં० ૨૧૫

ડભોઈના શિલાલેખ. શ્રીવૈદ્યનાથ–પ્રશસ્તિ[1]

સંવત ૧૩૧૧ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૫ બુધવાર

ડભોઈ (દર્ભાવતી) ગામની હીરા ભાગોળની બાજૂની દિવાલના અંદરના ભાગમાં આવેલો આ શિલાલેખ ૫૯ પંક્તિની, દેવનાગરી લિપિમાં લખાયેલી, પદ્યમય પ્રશસ્તિ છે, જેનો ઘણો ભાગ ખંડિત છતાં છેવટનો ભાગ સ્પષ્ટ છે.

ધોળકાના રાણકોના પુરોહિત, કીર્તિકૌમુદીના કર્તા સોમેશ્વરદેવે એ પ્રશસ્તિ રચી છે. વિ. સં. ૧૩૧૧ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૫ બુધવારે (૧૪ મી મે ઈ. સ. ૧૨૫૩ માં), એટલે કે વીરધવલ અને વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી આ પ્રશસ્તિ રચાઈ છે. વીરધવલની ગાદીએ એનો બીજો પુત્ર વીસલદેવ બેઠો હતો જેણે સં. ૧૩૦૦—૧૩૦૨ માં આખા ગુજરાતમાં આણ વર્તાવી હતી.

આ પ્રશસ્તિ રચવાનું નક્કી કારણ વીસલદેવની આજ્ઞાથી ડભોઈ (દર્ભાવતી)માં વૈદ્યનાથ શિવાલયનો જીર્ણોદ્ધાર અથવા બાંધકામની નોંધ કરવાનું હતું.

अक्षरान्तर

२ .... पाद .... पु तपाणि [ना]—मष्टाभिस्तनु-
मिस्तनोत्वमि[मतं] श्रीवैद्य[नाथः स्वयम् ॥ २] .... विधेर्व्वि[दधतु]-
किलके ....

३ प्रसिद्धा ॥ ३ .... मु .... तदपत्य-
परंपरासौ । शक्यानि वाक्यनिपुणैरपि—रि———⏑ [म] ।त्तसुहृदः सुकृ-
तानि यस्याः ॥ [४] .... [॥ ५]
[आव–]

४ र्जिता जितारा [तिगुणैर्वाण]रि [पोरिल] गूर्ज्जरेश्वर [राज्य] श्रीर्यस्य जज्ञे-
स्वयंवरा ॥ ६ यस्मिन् शरीरवति वीररस [प्रव]हे [म]हें[द्र] पृष्ठमधि-
तिष्ठति युद्धबुद्धया अंतःपुराणि⏑⏑राणिक—⏑———⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—
—[॥ ७] ... ...

५ .... गुणरत्नराजि .... गंभीरता जगति ॥ ८ धवलस्य सुतेनापि येन-
कृष्णानुकारिणा । श्रीगूर्ज्जरधराराज्यमेतन्निष्कंटकीकृतं ॥ ९ रावणमिव रण[सिं]-
हं संह [त्य] र [ण] i [गणे] .... [।] ....

૧ એ. ઇ. વૉ. ૧ પા. ૨૦ જી. બ્યુહ્લર. શ્લો. ૨ છંદઃ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૪ છંદ : વસંતતિલકા શ્લો. ૬ છંદ : અનુષ્ટુભ શ્લો. ૭ છંદ : વસંતતિલકા શ્લો. ૮ છંદ : આર્યા (?)

६ .... । [२० अथात्मजे गूर्ज्जरभूमिभार—⏑—⏑ धी
[रे लवणप्र]सादे चकार संसारविरक्तबुद्धि— युद्धक्रतुं जीवितदक्षिणं सः ॥
११ तस्मिन्विस्मयनीयविक्रमगुणे क्षोणीमिमां रक्षति क्षीणा—⏑⏑—⏑—⏑⏑
⏑——⏑——⏑⏑ । ——⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑——

७ ⏑—— पिते—— नासीद्गुर्ज्जरराज्यमेतदधिकं श्री[राम]
राज्यादपि ॥ १२ दोर्द्दर्प्पदुर्द्धरविरोधिशिरोधिरक्तः श्रीवर्द्धमानसविधे वसुधां
विलिप्य । मुक्ताफलैर्द्दलितकुंजरकुंभमुक्तै— र्यो वर्द्धमानमभिमानमधि ⏑—— ॥
१३ [जंघ्रे येनासिदंडेन गाढं नड्डुल] नायक [: ।] [नि]

८ र्घातेनेव तेनामी कंपंतेद्यापि भूभृतः १४ राजानः कति नाम नामरसमाः संति
क्षमायां परं ते सर्व्वेपि तुरुष्कराजक [थ] याप्यस्वस्थतां बिभ्रति । तस्मिन्यो-
द्धुमुपागते ऽतिकुपिते धत्ते स्म यः के[व]लं ——⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑——
—⏑——कर्ता ॥ १५ ——

९ द्विरदो मदोत्कट ⏑—— ह ——⏑ जः कृत्तानेकनरेंद्रमौलिविगलद्र-
क्ताभिषिक्तावनिः । सोपि प्राप्य पुरस्तुरुष्कनृपतिः शुष्काधरः शंकया सार्कं येन
कृपाणभीषणभुजस्तंभेन [स्तं]भेजि[तः ॥ १]६——⏑⏑—⏑⏑⏑——⏑
——⏑पृथक्क—⏑

१० ⏑⏑——⏑——⏑— । ——⏑⏑—⏑—⏑⏑
दशमासीत्तदित्थं कथं मर्त्त्यश्चेन्मनुजैरजेयमज[य]न् म्लेच्छाधिनाथं कथं ॥ १७
धाराधीश्वरदक्षिणेश्वरमरुक्षोणीश्वराणां गणे रोगाणामि[व]संनिप⏑⏑ल——⏑—
⏑— । ——⏑⏑ विक्रमौषध[नि]

११ धिश्चक्रे चिकित्सामसौ ——⏑⏑—⏑—ज्वर
⏑—— कधन्वंतरिः॥ १९ तुल्येपि शल्योद्धरणप्रभावे युधिष्ठिराद्धस्तसमस्तबंधोः।
समुन्नयन्नेष कुलं स्वकीयमुत्कृष्टकीर्त्तिः प्रतिभासते मे ॥ १६ हे वि—⏑⏑—⏑—
⏑⏑⏑——⏑——⏑———⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑——

१२ ⏑——⏑— पाणि—⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑——⏑ पार्थस्य
या चारित्रं च तदत्र याद[व]पतेश्चौलुक्यचंद्र —⏑— ॥ २० सविधे वर्द्ध-
मान [स्य]स्पर्द्धमानं पयोधिना । अधः कृतसुधासारं य : कुमारमकारयत् ॥ २१
....

શ્લો. ૯ છંદ : અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૧૦ છંદ : આર્યા શ્લો. ૧૧ છંદ : ઉપજાતિ શ્લો. ૧૨ છંદ : શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૩ છંદ : વસંતતિલકા શ્લો. ૧૪ છંદ : અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૧૫ થી ૧૮ છંદ : શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૯ છંદ : ઉપજાતિ શ્લો. ૨૦ છંદ : શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૨૧ છંદ : અનુષ્ટુભ્.

१३ राजस्य ॥ २२ —'—: परि ᴗᴗᴗ—ᴗᴗ—
पवित्रमतेऽर्जनस्य —र्थमर्थिजनजं ᴗᴗ—ᴗ———ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗᴗ—ᴗ———
ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗᴗ— प्रयत्नः ॥ २३ नर्मदातटनिविष्टविष्टपा नंदिनं ᴗᴗᴗ—ᴗ—
ᴗ— [।] —ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗ—ᴗ—ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗ—ᴗ— ॥ २४ सु[त-]

१४ [स्तस्यादासी]द्दशरथककुस्यमतिक्रांति [प्र]तिक्ष्मापालानां कवलितवलो वीरधवलः यशः पूरे यस्य [प्रसरति रतिक्रांतमनसा-] [मसाध्वीनां भग्नाभिसरणक] लायां कुशलता ॥ २५ वे .... - किमपि ... .
....

२३ .... ॥ [४ धारापतिर्दक्षिण ᴗ——
—ᴗ—— युगप[त्स]मेतौ । धीरस्तयोरेव समानतंत्रं निका ᴗ——ᴗᴗ चश्चकार ॥
[४९] ....
....

२५ ....
.... ॥ ५१. .... वीरेश्वरेणश्रीवोसली ... ...
....
....

२९ ....
.... .. श्रीवीसलः क्ष्मापतिर्धाराधीश्वरदक्षिणेश्वरा ....
....
....

३० ....
— —ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗᴗ—ᴗ— — — —ᴗ—ᴗᴗᴗ—ᴗᴗ—ᴗ— — [।]— —ᴗ—
——ᴗᴗᴗ—ᴗᴗसिंधुतीरे वीरव्रतं चरति वीसलदेव एव ॥ ५६ ... .

३९ .... —ᴗᴗ—ᴗ—ᴗᴗᴗ—प्रजानां च तत् । सा येन स्थतिरध्यगामि—ि—तः पूर्वं ययातिर्यया —ᴗᴗ—ᴗ—ᴗᴗᴗ———ᴗ——ᴗ—
[॥ ७६]—

४० ——ᴗᴗ—ᴗ—ᴗᴗᴗ——ᴗ——ᴗ—।
———ᴗᴗ—ᴗ—ᴗᴗᴗ———ᴗ———ᴗ——ᴗᴗवीसलः शलभता(मात्म)प्रतापानले ॥ ७७ आधिपत्यमधि (म) स्य जगत्याः पार्थिवेंदुरथ वीसलदेवः । स ᴗ

શ્લો. ૨૩ છંદ: વસંતતિલકા શ્લો. ૨૪ છંદ: રથોદ્ધત શ્લો. ૨૫ છંદ: શિખરણી શ્લો. ૪૫ છંદ: ઉપજાતિ શ્લો. ૭૬–૭૭ છંદ: શાર્દૂલવિક્રીડિત વાંચો સાવેવસ્થિતિઃ શ્લો. ૭૮ છંદ: રથોદ્ધત.

कार[सु] जनं ि — — — — —‿—‿‿‿—‿‿—[॥ ७८ ॥]

....

४१ ....
मिंद्र इव विश्वमन ——॥ ७९ ॥
श्रीमूलराजकुलजेषु मृगांकमौलिभक्तेषु भूपतिषु तेषु दिवं गतेषु । यस्ये ‿संप्रति
समं ‿तिपन्नविचाश्रित्ते‿वेश्मभिर——‿‿——‿—‿[॥ ८०]——‿——‿‿‿—
‿‿—‿——‿——‿——‿‿‿—‿‿—‿—‿|

४२ ——‿—‿‿‿——‿‿——‿—‿दु——‿मंधकरिपुः सुरभीकरोति ॥८१हे रत्नाकर
रत्नसंपदमिमामुच्चैः कचि——‿—[त्वं] नीचैर्भव कांचनाचल[यथा]केनापि
नालोक्यसे । ——स्थ्यं जगतोऽ[पि]निर्द्दलयितुं——‿——‿———‿ ‿—‿
‿‿‿——‿——‿—[॥ ८२]‿—‿——‿‿—‿——

४३ ‿—‿——तिविजृंभितानि।करोति व ैरधिकाधिकैर्थः पूर्व्वाणि पुण्याण्यधराणि॥८३
भ्रांत्या यत्करवालः पी[त्वा]मातंगकुंभकीलालं । अनुतापीव व्रतयति रिपुनृप-
तीनां‿——[॥ ८४] ....
....
....
....

४७ .... त्वोत्क – सैत्र – दारुणायव यः शांकरं कारयति — —
॥ ९[०].... ....
....
....

४८ — — — — — श्रीमूलस्थानमंदिरं । — — पुरुषां—न पुराणं पुनरूद्धृतं
॥ ९[२] हराद्रिशिखराकारं प्रसादं कारय —‿— । .... ‿——‿....
‿——‿‿[॥ ९३] ....
—— —— —— ——‿—— ——‿

४९ —— —— —— ——‿—‿—[।] कस्य वसुधावंधुरुद्धार कुलद्वयं ॥९५
यः प्राकारं स्मराकारः कारयामासिवान्नवं । .... ‿—— .... ‿——
‿—॥—९६ धातुक्[तरूप]सिद्धिः — — — संधिः स्वरो वितन्य ....
[।] — — — महामाण्यगुणः [॥ ९७]

શ્લો. ૮૦–૮૧ છંદ: વસંતતિલકા શ્લો. ૮૨ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૮૩ ઉપજાતિ શ્લો. ૮૪ આર્યા
શ્લો. ૯૨–૯૬ છંદ: અનુષ્ટુભ્.

५० — — — — — धन्वंतरेर्यदि । तथाप्येष विशेषज्ञैरतुलः परिकीर्त्यते
॥ ९८ नूनं दास्यति दानदुर्द्धर ⏑— —⏑— —⏑— — — कनका-
चलं तदधुना किं धाम मो वयं । एवं पल्लवयंति यावद ⏑— — —⏑—
⏑—⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑— —⏑

५१ — —⏑धि ॥९९
येन [कल्प]लतादानं निदानं विप्रसंपदां । दीयते धर्म्मलुब्धेन प्रत्यब्दमधि-
काधिकं ॥ १०० दानानि .... प्रदत्तानां । अलमस्मि नास्य यस्मा-
द्गणयितुमेकं गुणग्रामं ॥ १०१ अन्येषां [⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑— — ⏑
⏑— ⏑—⏑—⏑⏑⏑— — ⏑

५२ — — य -ऽ । अश्रांतक्रतुदाक्षिणप्रमुदितब्रह्मप्रयुक्तः पुनर्व्वेदानां ध्वनिरध्वनि
श्रवणयोरस्यैव देशेऽवि—[॥१०२] [कनक]वितरणमासिद्धिमस्य क्षितिरम-
णस्य निशम्य लज्जमानः । बलिरपि मलिनं बिभर्त्ति वक्त्रं किमपि न ज ⏑⏑—
⏑—[॥। १०३]

५३ — — — मे तावतीः समाः । तद्दात्रा येन पात्राणां लुप्तं दारिद्र्यशासनं
॥ १०४ वराकानुर्व्वराकांतान्कस्तुल्यां — —ते । सुधामवंतमंशुं वा हिमांशुं
वा ब्रुवे समं ॥ १०५ असुस्थः काकुस्थः कृतकुलहतिः कौरवपतिर्व्यधादे —
नो⏑⏑⏑⏑ कल्पश्रीवपु⏑—।

५४ ⏑—येतः श्वेतः शमिषु पुरुषः सोपि नहुषस्ततः श्लाघ्यं लोके तमहमवलोके
नृपवरं ॥ १०६ वरोचने र[चितवत्य]मरेश्वरैर्ग्रामिकत्र नागनगरं च गते द्विती-
ये दीनाननं भुवनमूर्द्धमधश्च पश्यदाश्वासितं पुनरुदारकरेण येन ॥ १०७
धर्म्मस्थानं विधिना विधा — — — तिलकोयः

५५ धर्म्मस्थानैः स्वकृतैः सुकृती सोयं चिरं जयतु ॥ १०८ इतश्च प्राग्वाटवंशे ⏑⏑-
गना मा श्रीचंडसिंहस्य सुतो बभुव । यः क्षोणिपालेन निजश्रीया वेधेशितुर्दुर्ग-
पदे० पिचके ॥ १०९ किं वर्णनीयमधुना सचिवस्य तस्य सत्कोर्त्ति [पू]

५६ रपरिपूरितभूतलस्य । यत्कारितोऽङ्डमरनिर्विवरप्रकारप्राकारपद्धतिरगाहत नाकि-
लोकं ॥ ११० [आ]नीत्सादेवनामा सकलगुणनिधिः सूत्रभृत्तोऽभून्मूलस्था-

શ્લો. ૯ છંદઃ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૯૯ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૦ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૧૦૧ આર્યા શ્લો. ૧૦૨ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૩ પુષ્પિતાગ્રા શ્લો. ૧૦૪ અને ૧૦૫ છંદઃ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૧૦૬ છંદઃ શિખરણી શ્લો. ૧૦૭ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૮ આર્યા શ્લો. ૧૦૯ ઇન્દ્રવજ્રા શ્લો. ૧૧૦ વસંતતિલકા.

कार[सु] जनं f — — — — —‿—‿‿‿—‿‿—[॥ ७८ ॥]

....

४१ ....

मिंद्र इव विश्वमन ——॥ ७९ ॥

श्रीमूलराजकुलजेषु मृगांकमौलिभक्तेषु भूपतिषु तेषु दिवं गतेषु । यस्यै ‿संप्रति समं ‿तिपन्नविद्याश्रिते ‿वेश्ममिर——‿‿——‿—‿[॥ ८०]——‿——‿‿‿—

‿‿—‿——‿———‿——‿‿‿—‿‿—‿—‿।

४२ ——‿—‿‿‿——‿‿——‿—‿दु——‿मंधकरिपुः सुरमीकरोति ॥८१हे रत्नाकर रत्नसंपदमिमामुच्चैः कचि——‿—[त्वं] नीचैर्भव कांचनाचल[यथा]केनापि नालोक्यसे । ——स्थ्यं जगतोऽ[पि]निर्दलयितुं——‿———‿———‿ ‿—‿

‿‿‿——‿——‿—[॥ ८२]‿—‿——‿‿—‿——

४३ ‿—‿——तिविजृंभितानि । करोति व‿रधिकाधिकैर्थः पूर्व्वाणि पूर्व्वाण्यधराणि॥८३ भ्रांत्या यत्करवालः पी[त्वा]मातंगकुंभकीलालं । अनुतापीव व्रतयति रिपुनृपतीनां‿——[॥ ८४] ....

....

....

....

४७ .... त्वोत्क – स्तंत्र – दारुणायव यः शांकरं कारयति —— ——

॥ ९[०] ....

....

....

४८ —— —— —— —— —— श्रीमूलस्थानमंदिरं । – – पुरुषां–न पुराणं पुनरुद्धृतं ॥ ९[२] हराद्रिशिखराकारं प्रसादं कारय ——‿——। .... ‿——‿....

‿——‿‿[॥ ९३] ....

—— —— —— ——‿—— ——‿

४९ —— —— —— ——‿—‿‿[।] कस्य वसुधावंधुरुद्धार कुलद्वयं ॥९५ यः प्राकारं स्मराकारः कारयामासिवान्नवं । .... ‿——‿ .... ‿——

‿‿॥—९६ धातुक्[तरूप]सिद्धिः —— —— —— संधिः स्वरो वितन्य ....

[।] —— —— —— महाभाष्यगुणः [॥ ९७]

શ્લો. ૮૦–૮૧ છંદ: વસંતતિલકા શ્લો. ૮૨ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૮૩ ઉપજાતિ શ્લો. ૮૪ આર્યા શ્લો. ૯૨–૯૬ છંદ: અનુષ્ટુભ્.

५० — — — — — धन्वंतरेर्यदि । तथाप्येष विशेषज्ञैरतुलः परिकीर्त्यते
॥ ९८ नूनं दास्यति दानदुर्द्धर ⏑— —⏑— —⏑— — — कनका-
चलं तदधुना किं धाम मो वयं । एवं पल्लवयंति यावद ⏑— — —⏑—
⏑—⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑— —⏑

५१ — —⏑धि ॥९९
येन [कल्प]लतादानं निदानं विप्रसंपदां । दीयते धर्म्मलुब्धेन प्रत्यब्दमधि-
काधिकं ॥ १०० दानानि .... प्रदत्तानां । अलमस्मि नास्य यस्मा-
द्गणयितुमेकं गुणग्रामं ॥ १०१ अन्येषां [⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑— — ⏑
⏑— ⏑—⏑—⏑⏑⏑— — ⏑

५२ — — य -ˋ । अश्रांतक्रतुदक्षिणप्रमुदितब्रह्मप्रयुक्तः पुनर्व्वेदानां ध्वनिरध्वनि
श्रवणयोरस्यैव देशेऽवि—[॥१०२] [कनक]वितरणप्रसिद्धिमस्य क्षितिरम-
णस्य निशम्य लज्जमानः । बलिरपि मलिनं बिभर्त्ति वक्त्रं किमपि न ज ⏑⏑—
⏑—[॥ १०३]

५३ — — — मे तावतीः समाः । तद्दात्रा येन पात्राणां लुप्तं दारिद्र्यशासनं
॥ १०४ धराकानुर्व्वराकांतान्कस्तुल्यां — —ते । सुधामवंतमंशुं वा हिमांशुं
वा भुवे समं ॥ १०५ असुस्थः काकुस्थः कृतकुलहतिः कौरवपतिर्व्यधादे —
नो⏑⏑⏑⏑ कल्श्रीवपु⏑—।

५४ ⏑—पेतः श्वेतः शमिषु पुरुषः सोपि नहुषस्ततः श्लाघ्यं लोके तमहमवलोके
नृपवरं ॥ १०६ वरोचने र[चितवत्य]मरेशमैत्रीमेकत्र नागनगरं च गते द्विती-
ये दीननन्नं भुवनमूर्द्धमधश्च पश्यदास्वासितं पुनरुदारकरेण येन ॥ १०७
धर्म्मस्थानं विधिना विधा — — — तिलकोयः

५५ धर्म्मस्थानैः स्वकृतैः सुकृती सोयं चिरं जयतु ॥ १०८ इतश्च प्राग्वाटवंशे ⏑⏑-
गना प्र श्रीचंडसिंहस्य सुतो बभुव । यः क्षोणिपालेन निजप्रीत्या वैधेशितुर्दुर्ग-
पदे० धिचक्रे ॥ १०९ किं वर्णनीयमधुना सचिवस्य तस्य सत्कीर्त्ति [पू]

५६ रपरिपूरितभूतलस्य । यत्कारितोड्डमरनिर्विवरप्रकारप्राकारपद्धतिरगाहत नाकि-
लोकं ॥ ११० [आ]ह्लादेवनामा सकलगुणनिधिः सूत्रभृत्तत्रोऽभुन्मूलस्था-

---

શ્લો. ૯ છંદઃ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૯૯ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૦ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૧૦૧ આર્યા શ્લો. ૧૦૨ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૩ પુષ્પિતાગ્રા શ્લો. ૧૦૪ અને ૧૦૫ છંદઃ અનુષ્ટુભ શ્લો. ૧૦૬ છંદઃ શિખરણી શ્લો. ૧૦૭ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૦૮ આર્યા શ્લો. ૧૦૯ ઇન્દ્રવજ્રા શ્લો. ૧૧૦ વસંતતિલકા.

नाख्यभानोर्भवनविरचनाख्यातिभृ[द्वा]मदेवः । तस्योत्पन्नस्तनूजो मदनसममिधो वि[श्वक]

९७ र्म्म]प्रसूनः श्रीमद्वैद्येशवप्रप्रविततसदनद्वार-शाखाधिकर्त्ता ॥ १११ आह्लादनस्य तन[यो भुतो] वैद्येशितुः स्थिरः स्थपतिः । देवादित्यसमाख्यः ख्यातोः धुरि सूत्रधाराणां ॥ ११२ श्रीवैद्यनाथ भगवन् भुवनैकनाथ त्वामर्थये किमपि देव तव प्रसादात् । नि[त्यं प-]

९८ राधिरहितः सहितश्च पुत्रैः कल्पायुतं जयतु वीसलदेव एषः ॥ ११३ प्रशस्ति-मेता[म]ᵕ—ᵕ— संभूतभूपालपुरोहितेंद्रः । चकार सोमेश्वरदेवनामायामार्द्ध-निष्पन्नमहाप्रबंधः । ११४ श्रियामंदस्य तनयः श्रीनंदिपरगो[त्र]जः ।

९९ प्रह्लादनोऽलिख[चां च] प्रशस्तिं द्विजपुंगवः ॥ ११९ सूत्रसज्जनपुत्रेण पद्मसिंहेन शिल्पिना ॥ सूत्रधारधुरीणेन [प्रशस्त्विरुद] कीर्यत ॥ ११६ संवत् १३११ वर्षे ज्येष्ठ शुदि १५ बुधदिने ॥ छ ॥ ॥ ॥ शु[भं] भवतु ॥ छ ॥ ❀ ॥

શ્લો. ૧૧૧ શાર્દૂલવિક્રીડિત શ્લો. ૧૧૨ આર્યા શ્લો. ૧૧૩ વસંતતિલકા શ્લો. ૧૧૪ ઉપજાતિ શ્લો. ૧૧૫–૧૧૬ છંદ : અનુષ્ટુભ

ભાષાંતર

શ્લોક ૨ ... ...શ્રી વૈદ્યનાથ પોતે પોતાના આઠ શરીરો વડે પ્રાણિઓનું પ્રિય કરો ॥ ૨

શ્લોક ૪ ... ...તેની આ અપત્યપરંપરા જેનાં સુકૃત્યો વાક્યવિશારદોથી પણ (વર્ણવાવાં) અશક્ય છે. ॥ ૪

શ્લોક ૬ શત્રુને જિતનાર રાજાના ગુણોથી ખેંચાયેલી ગુર્જરેશ્વરની [રાજ્ય]શ્રી જેમ લક્ષ્મી બાણાસુરના મારનાર વિષ્ણુને વરી હતી તેમ, એને સ્વયંવરથી વરી હતી ॥ ૬

શ્લો. ૭ શરીરધારી વીરરસના પ્રવાહ જેવો એ રાજા જ્યારે [મહેન્દ્ર પર્વતની] પીઠ ઉપર યુદ્ધની ઇચ્છાથી ચડે ત્યારે અંતઃપુરો

શ્લો. ૧૦ ધવલના પુત્ર હોવા છતાં કૃષ્ણનું અનુકરણ કરતા એ રાજાએ ગુર્જર ધરાનું રાજ્ય નિષ્કંટક કર્યું ॥ ૯ રાવણ જેવા રણસિંહને રણાંગણમાં હણીને ... ... । ૧૦

શ્લો. ૧૧ જ્યારે પોતાનો ધૈર્યશાળી પુત્ર લવણપ્રસાદ ગુર્જર ભૂમિભાર (ઉપાડવાને સમર્થ) થયો ત્યારે સંસારથી વિરક્ત થઈને એણે, જેમાં પોતાનું જીવિત જ દક્ષિણાને સ્થાને હતું એવો રણયજ્ઞ કર્યો. ૧૧

શ્લો. ૧૨ વિસ્મય પમાડે એવા પરાક્રમ ગુણથી યુક્ત એ રાજા જ્યારે આ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરતો હતો ત્યારે ... ...ક્ષીણ થયા ... ...આ ગુર્જર રાજ્ય રામરાજ્યથી પણ અધિક બન્યું ॥ ૧૨

શ્લો. ૧૩ બાહુના દર્પથી દુર્ધર બનેલા શત્રુના શિરમાં અધિરક્ત (આસક્ત) એવા એ રાજાએ શ્રીવર્ધમાન (વઢવાણ) નજીક ભૂમિને લીંપીને હણાયેલા હાથીઓનાં કુંભસ્થળોમાંથી ખરતાં મોતી વડે જેણે વર્ધમાન (વધતા જતા) અભિમાનને ... ... ॥ ૧૩

શ્લો. ૧૪ [જેણે અસિદંડવડે ગાઢ હણ્યો નડુલ] નાયક; તે નિર્ઘાતથી, જાણે કે, આજે પણ ભૂભૃતો કંપે છે. ॥ ૧૪

શ્લો. ૧૫ પૃથ્વીમાં દેવ જેવા રાજાઓ તો ખરેખર કેટલા કેટલા નથી? પણ એ સઘળા તુરૂષ્ક રાજાની વાત સાંભળીને જ અસ્વસ્થ બની જાય છે. એ તુરૂષ્કરાજ જ્યારે લડવા આવ્યો ત્યારે જે (લવણપ્રસાદ જ) કેવળ ... ... ધારણ કરે છે ...॥ ૧૫

શ્લો. ૧૬ (જેણે) મદોત્કટ હાથીઓ ... ... અને અનેક નરેન્દ્રોનાં કપાયેલાં માથાં-ઓમાંથી વહેતા લોહીથી જેણે પૃથ્વીનું સિંચન કર્યું તેવો એ તુરૂષ્કનૃપતિ પણ એની પાસે (લવણપ્રસાદની સામે) સૂકાયેલા હોઠવાળો અને ભયયુક્ત બનીને આવ્યો અને (લવણપ્રસાદે) એને ખડ્ગથી ભીષણ સ્તંભ જેવા બાહુ વડે [સ્તંભ મુકામે] જીત્યો. ૧૬

શ્લો. ૧૮ ... ...તો એ એમ કેમ થયું ! જો એ મર્ત્ય હતો તો એણે મનુષ્યથી અજેય મ્લેચ્છાધિનાથને શી રીતે જિત્યો ! ધારાધીશ્વર, દક્ષિણેશ્વર, અને મરુભૂમિના ધણી એ ત્રણનો સમૂહ જ્યારે (ત્યારે) (રોગોની ચિકિત્સા કરે તેમ,...વિક્રમ રૂપ ઔષધના ભંડાર એવા એણે (લવણપ્રસાદે) ચિકિત્સા કરી ... ... જ્વર ... ... એક એ ધન્વંતરિ હતો ॥ ૧૮

શ્લો. ૧૯ (યુધિષ્ઠિર અને લવણપ્રસાદ) બન્નેનો શલ્યનું ઉદ્ધરણ કરવાનો પ્રભાવ એક સરખો હતો છતાં પોતાના બન્ધુઓનો ધ્વંસ કરાવનાર યુધિષ્ઠિરના કરતાં કુલનો ઉદ્ધાર કરનાર આ લવણપ્રસાદ મને વધારે યશસ્વી લાગે છે ॥ ૧૯

શ્લો. ૨૦ યાદવપતિનું એ ચારિત્ર્ય આ ચૌલુક્યચંદ્રે... ॥૨૦

શ્લો. ૨૧ વર્ધમાન (વઢવાણ] શહેરની નજીકમાં જેણે સાગરની સ્પર્ધા કરતું અને સુધાસાર (ચન્દ્ર ?) કરતાં ચઢિયાતું કુમાર(મંદિર) કરાવ્યું ॥૨૧

શ્લો. ૨૪ નર્મદાતટ ઉપર ગૃહોનો નિવેશ જેણે કર્યો છે... ... ...॥ ૨૪ [પુત્ર]

શ્લો. ૨૫ [તેનો હતો] દશરથ કકુસ્થ જેવો, શત્રુપાર્થિવોનાં સૈન્યોનો સંહારક વીરધવલ, જેનું કીર્તિપૂર ફેલાતાં રતિથી કલાન્ત મનવાળી અસાધ્વી સ્ત્રીઓની અભિસરણકલાની કુશલતા ભાંગી પડી ॥ ૨૫

શ્લો. ૪૫ ધારાપતિ અને દક્ષિણ ... ... બન્ને સાથે આવ્યા આ ધીર નૃપે તેઓના જ સમાન તંત્રને ... ... ॥ ૪૫

× × × × × × × × × × × ×
× × × × × × × × × × × × ×
॥ ૫૧ ... ... વીરેશ્વરે શ્રીવીસલ × × × ×

પં. ૨૯ × × × × શ્રીવીસલ પૃથ્વીપતિયે ધારાધીશ અને દક્ષિણેશ્વરને × × × × ×

પં. ૩૦ × × × × — — — —
× × × × સિંધુતીરે વીરવ્રત એકલો વીસલદેવ જ પાળે છે ॥ ૫૬

પં. ૩૯ × × × × × × પ્રજાઓનું તે । તેણે એ જ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી, જે વડે યયાતિ પૂર્વે × × ॥૭૬

પં. ૪૦ × × × × પોતાના પ્રતાપમાં વીસલે શલભતાને (પતંગિયાપણાંને) ॥ ૭૭

આખા જગતનું આધિપત્ય મેળવીને પાર્થિવચન્દ્ર વીસલદેવે × × × ॥૭૮

પં. ૪૧ × × × × × × — — — ॥ ૭૯
શ્રીમૂલરાજના વંશજ અને શંકરના ભક્ત એ ભૂપતિઓ જ્યારે સ્વર્ગે ગયા ત્યારે
— — — — — — ‡ ॥ ૮૦

પં. ૪૨ — — — — § અંધકરિપુ સુરભિ બનાવે છે ॥ ૮૧

હે રત્નાકર તારી આ રત્નસંપત્તિને કયાંક ઊંચે હે સુવર્ણગિરિ તું નીચો થા જેથી કોઈની નજરે ના ચઢ ... ...જગતના ...નું નિર્દલન કરવાને § ‡ § ‡ § ‡ § × ॥ ૮૨

પં. ૪૩ — — અત્યન્ત વિસ્તાર પામેલાં § જે પોતાની અધિક ...વડે § પૂર્વનાં પૂર્વનાં નીચાં નીચાં બનાવે ‡ § છે ॥ ૮૩

જેનું ખડ્ગ ભૂલમાં માતંગના કુંભસ્થળનું લોહી પીને, પશ્ચાત્તાપ કરતું હોય તેમ વ્રતરૂપે શત્રુનૃપતિઓનાં ... ...॥ ૮૪

પં. ૪૭ § § ‡ ... શંકરનું......કરાવે છે. § ‡ §

પં. ૪૮ ... ...શ્રીમૂલસ્થાન મંદિર ... ... પુરૂષોનું...ન પુરાણનો પુનરૂદ્ધાર કર્યો ॥ ૯૨

હરપર્વતના (કૈલાસના) શિખર જેનો પ્રાસાદ કરાવ ... ... ॥ ૯૩
× § ‡ § ... ...

પં. ૪૯ ... ... । ...વસુધાના એ બંધુએ કુલદ્વય ઉદ્ધાર્યું ॥ ૯૫

જે મદન સરખા આકારના નૃપે નવી દિવાલ બંધાવી × § ‡ § ॥ ૯૬
§ ‡ × ‡ § ॥ ૯૭

પં. ૫૦ ... ... ધન્વંતરિનો એ...તોપણ વિશેષજ્ઞ પુરૂષો એને અતુલ કહે છે ॥ ૯૮

ખરેખર, દાનદૂર્ધર ... ... એ...કનકાચલ આપી દેશે, તેથી આપણે ક્યાં જઈશું. એમ જ્યાં ... ... ॥ ૯૯

પં. ૫૧ જે, બ્રાહ્મણોની સંપત્તિનું કારણ એવું કલ્પલતા...દાન ધર્મલોભથી પ્રતિવર્ષ અધિક અધિક આપે છે. ॥૧૦૦ ... ... જેથી એનો એક ગુણસમૂહ વર્ણવવાની પણ મારામાં શક્તિ નથી. § ‡ §
§ ‡ § ‡ §

પં. ૫૨ – – – અવિરત યજ્ઞ દક્ષિણાથી આનંદિત બ્રાહ્મણોએ કરેલો વેદોનો ધ્વનિ એના દેશમાં જ રસ્તામાં શ્રવણોમાં—॥ ૧૦૨.

એ પૃથ્વી રમણની સુવર્ણ દાનની ખ્યાતિ સાંભળીને શરમાતા બલિનું પણ મ્હો ઝાંખું બન્યું છે. — — — — ॥ ૧૦૩

પં. ૫૩ – — — આટલાં વર્ષો। તે દાનેશ્વરીએ પાત્રોનું દરિદ્ર શાસન લૂંટી લીધું ॥૧૦ અસ્વસ્થ કાકુસ્થ ॥ કુલસંહાર કરનાર કૌરવપતિ, – — – — ૧૦૫

પં. ૫૪ — — શમયુક્ત (મુનિઓ) તરફ પુરુષ બન્યો નહુષ, તેથી વખાણવા લાયક, આ સંસારમાં, હું આ નૃપવરને જોઉં છું ॥ ૧૦૬ એક તરફ વૈરોચને ઇન્દ્રની મૈત્રી કરી, અને બીજો નાગલોકમાં જઈ રહ્યો. તેથી ઉંચે અને નીચે ભુવનને દીનવદન જોઈને આ રાજાએ ઉદાર હાથે આશ્વાસન આપ્યું ॥ ૧૦૭

વિધિએ ધર્મસ્થાન બનાવીને

પં. ૫૫ — — — વિલક જે રાજા – –। તે રાજા પોતે બનાવેલાં ધર્મસ્થાનોથી કૃતકૃત્ય થએલો લાંબું જીવો ॥ ૧૦૮ અને તેથી પ્રાગ્વાટવંશમા ~~—ગનામનો શ્રીચંડસિંહનો પુત્ર થયો, જેને વિશ્વાસપાત્ર ગણીને રાજાએ વૈદ્યનાથના દુર્ગપદ ઉપર નીમ્યો ॥ ૧૦૯ એ સચિવનું હવે શું વર્ણન કરવું, જેણે

પં. ૫૬ સત્કીર્તિના પૂરથી ભૂતલને ભરપૂર કર્યુ છે; એણે બંધાવેલો વિવરરહિત પ્રાકાર (કોટ) સ્વર્ગલોક સુધી જઈ પહોંચ્યો છે ॥ ૧૧૦ સાદેવ નામે સકલગુણનો નિધિ સૂત્રધાર હતો; તેનો પુત્ર વામદેવ ઉત્પન્ન થયો, જેણે મૂલસ્થાન નામે સૂર્યના મંદિરની રચનાથી ખ્યાતિ મેળવી; એનો પુત્ર, વિશ્વકર્માના વંશનું કુસુમ, મદન નામે હતો, જે શ્રી વૈદ્યયનો ગઢ, વિસ્તીર્ણ મંદિર અને દ્વાર,

પં. ૫૭ તથા શાખાઓ વગેરેનો રચનાર હતો ॥ ૧૧૧ આહ્લાદનનો પુત્ર દેવાદિત્ય નામનો થયો જે વૈદ્યશિતાનો કાયમ સ્થપતિ બન્યો અને સૂત્રધારોના અગ્રણી વરીકે વિખ્યાત થયો ॥ ૧૧૨ શ્રી વૈદ્યનાથ ! ભગવન્ ! ભુવનોના એક ધણી ! તારી કૃપાથી હે દેવ ! તારી પાસે એક પ્રાર્થના કરું છું: આ વીસલદેવ શત્રુઓની આત્તિથી રહિત અને

પં. ૫૮ પુત્ર સહિત અચુત કલ્પ પર્યન્ત વિજયી રહો ॥ ૧૧૩ આ પ્રશસ્તિને — — – – ઉત્પન્ન થએલા ભૂપાલોના મુખ્ય પુરોહિત સોમેશ્વરદેવે રચી છે, જેણે અર્ધ યામમાં મહાપ્રબંધ રચ્યો છે ॥ ૧૧૪ પ્રિયામંદના (?) પુત્ર, શ્રીનંદિપુર ગોત્રમાં થયેલા

પં. ૫૯ પ્રહ્લાદન નામના દ્વિજપુંગવે એ પ્રશસ્તિ લખી છે ॥ ૧૧૫ સજ્જન નામે સૂત્રધારના પુત્ર, સૂત્રધારોમાં મુખ્ય, પદ્મસિંહ શિલ્પીએ [એ પ્રશસ્તિ] કોતરી છે ॥ ૧૧૬ સંવત્ ૧૩૧૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૫ બુધવારે ॥ છ ॥ —॥—॥ શુભં ભવતુ ॥ છ ॥ * ॥

લેખ ૧૪

નં० ૨૧૬

વાઘેલા રાજા વીસલદેવના સમયનું દાનપત્ર[1]

વિ. સં. ૧૩૧૭ જ્યેષ્ઠ વદ ૪ ગુરૂવાર

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ॥७०॥ स्वस्ति श्रीमद्विक्रमकालातीतसप्तदशाधिकत्रयोदशशतिकसंवत्सरे लौकिक-ज्येष्टमासस्य

२ कृष्णपक्षचतुर्थ्यां तिथौ गुरावद्येह श्रीमदणहिल्लपाटके समस्तराजावलीविराजित-परमेश्वरपरम-

३ भट्टारक उमापतिवरलब्धप्रसादप्रौढप्रतापचौलुक्यकुलकमलिनीकलिकाविकाशमार्त्त-ण्डसिंघण-

४ सैन्यसमुद्रसंशोषणवडवानलमालवाधीशमानमर्दनमेदपाटकदेशकलुपराज्यवल्लीकं-दोच्छे[द]-

५ नकुद्दालकल्पकर्ण्णाटराजजलधितनयास्वयंवरपुरुषोत्तमभुजबलभीम अभिनवसिद्ध-राज अप-

६ राज्रुनेत्यादिसकलविरदावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजश्रीमद्वीसलदेवकल्याणविज-यिराज्ये

७ तदनुशासनानुवर्त्तिनि महामात्यश्रीनागडे श्रीश्रीकरणादिसमस्तमुद्राव्यापारान् परिपंथयतीत्येवं

८ काले प्रवर्त्तमाने अस्यैव परमप्रभोः श्रीमहाराजस्य प्रसादपत्तलायां वर्द्धिपथके भुज्यमानमंडल्यां

९ जयश्रीनिर्भरालिंगितशरीरः महामंडलेश्वरराणकश्रीसामतसिंहदेवः नगरपौरान् अन्यानपि स-

१० र्व्वा[न]धिकृत्य सर्वेषां विदितं पत्रशासनं प्रयच्छति यथा ॥ यन्मया महा-दानोदकप्रक्षालितवामेतरकरत-

११ लेन परमधार्मिकेन भूत्वा तीर्थपुण्योदकैः स्नात्वा सुक्लवाससी परिधाय चराचर-त्रिभुवनगुरुं भगवन्तं-

---

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૧૦ ડૅા. જી. બુલ્હર. પ્રસ્તાવના ચાલુક્યનાં દાનપત્રોની શરૂવાતની પ્રસ્તાવના સાથે છે. પતરાનું માપ ૧૧"×૧૩¾" છે; લિપિ–જૈન દેવનાગરી પં. ૧ વાંચો ज्येष्टमासस्य. પં. ૬ વાંચો बिरुदा પં. ૯ વાંચો सामन्तसिंह પં. ૧૦ વાંચો प्रयच्छति પં. ૧૧ વાંચો शुक्लवाससी

१२ भवानीपतिं समभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं जीवितव्यं यौवनमधि-

१३ यं चावगम्य ऐहिकं पारत्रिकं च फलमंगीकृत्य पितामहराणकश्रीलूणपसाजदेवश्रेयोर्थं आशापल्यां

१४ पूर्वसंकल्पितसत्रे अपूर्व अष्टौ ब्राह्मणान् भोजयितुं तथा तत्रत्यप्रपामरापनार्थं च तथा मंडल्यांस्वपि-

१५ तुः राणकश्रीसंग्रामसिंहदेवश्रेयसे अपूर्वद्वादशसंख्यकान् ब्राह्मणान् राजान्नपानव्यञ्जनतांबूला-

१६ दिसर्वोपस्करसहितभोजनं भोजयितुं तथा कन्यागतापरपक्षे चतुर्दशब्रह्मपुरीयकब्राह्मणनां पंचद-

१७ शदिनानां श्राद्धे सदक्षिणा निर्वापाः तथा सदैवामावास्यायाममावास्यायां अमीषामपि ब्राह्मणानां अनुप्र-

१८ पाव्या सदक्षिणा पंच निर्वापाः तथा पारायणोपविष्टकपिलावर्त्तब्राह्मणानां निर्वापा तथा प्रपामरापनार्थं

१९ तथा वल्लाल्नारायणरूपनारायणदेवयोर्नित्यं पंचोपचार पूजानैवेद्यार्थं तथा विशेषपचोपस्करपू-

पतरूं बीजुं

१ जानैवेद्यर्थं तथा पतितशुषितधर्मस्थानानामुद्धरणार्थं वैशाषीपर्वणि अस्मिन्नेव पर्यंके संतिष्टमान

२ मेहूणाभिधानग्रामे कस्य तथा मंडल्यां भूमिहल ६ तथा हाट १२ तथा रिणसीहवसणग्रामेर्मेपलमा

३ नभूमिहल ६ तथा लुंडावसणेत्यवाटिका १ तथा रूपापुरेत्यवाटिका १ तथा आशापल्यां शुक्रमंडपिका-

४ यां दिनं प्रति द्र १ द्रम्मैकः कादपलडिका १ एतेषां समस्तानामुत्सर्गं कृत्वा श्रीमूलेश्वरदेवीयमठपतिन-

५ हामुनींद्रराजकुल श्रीविश्वमित्रस्य निर्वाहणार्थं शासनं समर्पितं । मेहूणाग्रामस्याघाटा यथा । पूर्वस्यां दि-

६ शि चूलरिग्रामसुहासडाग्रामरउनिग्रामत्रपाणं सीमायां सीमा । दक्षणस्यां दिशि पांढिग्रामनालोडाग्राम-

* પં. ૧૨ વાંચો મેધ્યં પં. ૧૮ વાંચો सदक्षिणाः; निर्वापाः +પં. ૧ વાંચો नैवेद्यार्थं; शुषित; અથવા ક્ષય દૂષિત; पुद्धरणार्थं; वैशाख्यां; संतिष्ठ* પં. ૨ વાંચો ક્ષાય ગ્રામે. પ. ૩ વાંચો *शुल्क* પં. ૪ વાંચો द्रम्मैकः; એટલે એક દ્રમ. પં. ૫ વાંચો विश्वामित्रस्य; समर्पितं પં. ૬ વાંચો प्रत्यां, दक्षिणस्यां

७ योः सीमायां सीमा । पश्चिमस्यां दिशि दूधुखाग्रामसीमायां सीमा । उत्तरस्यां दिशि नायकाग्रामसीमायां सीमा

८ एवमादिचतुराघाटोपलक्षितस्वसीमापर्यंत सवृक्षमालाकुल नवनिधानसहित सहि-रण्यभागभोगदा-

९ नीसहितः सदंडदशापराधसंहित सकाष्टतृणोदकोपेतः सर्वादायसमतः देवदायब्रह्म-दायवर्ज्जितः

१० ग्रामोयं तथा मंडल्याः भूमी तथा वाटिके तथा हट्टानि आशापल्याः पल्लाडिका-प्रभृति एतत्सर्व्वं आचंद्रार्क याव-

११ त् राजकुलश्रीविश्वामित्रराशिना तथैतदीयचेल्लकपरंपरयानिर्वाहनीयं । अस्मत्प्रदत्त-मिति परिक्षाय स-

१२ र्व्वसामान्यं चैतत् अल्पफलं मत्वा अस्मद्वंशजैः अन्यैरपि भाविभोक्तृभिरनुमंतव्यं पालनीयं च । यथा दाता श्रे-

१३ योभाक् तथा पालकश्चापि । उक्तं च भगवता व्यासेन । बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्यय-

१४ स्य यदा भूमी तस्यतस्य तदा फलं । १ षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ अच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव न-

१५ रकं वसेत् ॥ २ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णसप्पा प्रजायंते दत्तदायापहारकाः ॥ ३ त-

१६ डागानां सहस्रेण अश्वमेधशतेन च । गवां कोटिप्रदानेन भूमिहर्त्ता न शुद्ध्यति ॥ ४ ॥

१७ दूतकोऽत्र महासंधिविग्रहिक ठ° श्रीश्रीधरः ॥ लिखितमिदं महाक्षपटलिकमहं° श्रीगोविंदेन

श्रीः

अपरार्जुनमहाराजाधिराजश्रीश्रीमद्वीसलदेवस्य

પં. ८ વાંચો °पर्यन्तः; °कुलः; °सहितः; પં. ९ વાંચો सहितः; काष्ठ; समेताः; પં. १० વાંચો चन्द्रार्क. પં. ११ વાંચો परीक्ष्य. પં. १४ વાંચો षष्टिं व;° आच्छेत्ता. પં. १५ વાંચો नरके; विंध्या.° सर्पा

ભાષાન્તર—સારરૂપે

૧ પ્રસ્તાવના— વિક્રમ સંવત ૧૩૧૭ જેષ્ઠ વદી ૪ ગુરૂવારે, સમસ્ત રાજાવલીવિરાજીત, ઉમાપતિના વરની પ્રસાદિ પ્રાપ્ત કરનાર, ચૌલુક્ય કુલનાંકમલક્ષેત્રને વિકસાવનાર, પ્રૌઢ પ્રતાપી સૂર્ય-જેવો, સિંઘણુના સૈન્યસાગરને જ્વાળામુખીના અગ્નિ માફક શુષ્ક કરનાર, માલવાના નૃપને કચડી નાંખનાર, મેદપાટક દેશના કલુષ રાજ્યની લતા(વેલી)ના મૂળના છેદનથી કુદ્દાલ (કુહાડી) સરખો, કર્ણાટની રાજપુત્રીએ પતિ તરિકે પસંદ કર્યો હોવાથી સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મી જે પુરૂષોત્તમને વરી હતી તે પુરૂષોત્તમ જેવો, બાહુબળને લીધે અભિનવ ભીમ, અભિનવ સિદ્ધરાજ, અપર અર્જુન વિગેરે અસંખ્ય માનખિતાબથી આભૂષિત થએલો મહારાજાધિરાજ શ્રી વીસલદેવ અણહિલપાટકમાં મંગળમય અને વિજયી રાજ્ય કરતો હતો અને જ્યારે તેનો આજ્ઞાંકિત મંત્રીશ્વર શ્રી નાગડ શ્રીકરણાદિ સર્વ મોટા હોદ્દા ધારણ કરતો હતો ત્યારે તેના પરમ સ્વામિના પ્રસાદવાળા વર્ધિપથકમાં આવેલી મણ્ડલીમાં રાજસત્તા ચલાવનાર રાણા સામન્તસિંહે નીચેનું દાન આપ્યું છે.

૨ દાનપાત્ર અને આશયઃ—(૧) દાન આપનારના પિતામહ રાણા લુણપસાજના કલ્યાણાર્થે તથા પૂર્વે સ્થાપેલા આશાપલ્લીમાં ૮ બ્રાહ્મણોના ભોજનાર્થે અને પ્રપા ભરવા માટે (પતરૂં ૧ પં-૧૪) (૨) દાન દેનારના પિતા રાણા સંગ્રામસિંહના શ્રેય માટે, મણ્ડલીમાં ૮ બ્રાહ્મણોને પૂર્ણ થાય એટલું ઉત્તમ અન્ન પાન તાંબુલ વિગેરે માટે, ભાદ્રપદ કૃષ્ણપક્ષમાં પંચદશ દિન શ્રાદ્ધમાં બ્રહ્મપુરાના ૧૪ બ્રાહ્મણોને દાન અને દક્ષિણાની યોજના માટે, અને તે જ બ્રાહ્મણો માટે દર અમાસે દાન અને દક્ષિણા માટે અને તે ઉપરાંત કપિલાવતના આખો વેદ ભણતા બ્રાહ્મણોને દાન માટે, અને પ્રપા ભરવા માટે, (પતરૂં ૧. પં ૧૫—૧૮) (૩) બલ્લનારાયણ અને રૂપનારાયણના મંદિરમાં નિત્યપૂજા અને નૈવેદ્ય અર્થે અને તૂટેલાં મંદિરો સમારાવવા માટે (પતરૂં ૧ પં ૧૯) (પતરૂં ૨ પંક્તિ ૧)

૩ દાન : — (અ) મેહુણા ગામમાં ૬ હલવાહભૂમિ, મણ્ડલીમાં ૧૨ દુકાનો અને રિણસીહુવસણ ગામમાં ૬ હલવાહ ભૂમિ.

(બ) લુણઠાવસણુંમાં બગીચો

(ક) રૂપાપુરમાં વાટિકા

(ડ) પલ્લડિકા — પ્રતિદિન એક દામના કરવાળી પલ્લડિકા આ સર્વ મણ્ડલમાં શ્રીમૂલેશ્વરદેવના મઠના સ્થાનપતિ યોગીવર રાજકુલ વિશ્વામિત્રને વ્યવસ્થા માટે સમર્પાયું હતુ.

સીમાઃ —

(૧) મેહુણાની :—

(અ) પૂર્વે ચુંજરી, સુહાસડા ને રૌણી ગામો

(બ) દક્ષિણે પાંડિકા અને નાલોદા ગામો

(ક) પશ્ચિમે દૂધુખા ગામ

(ડ) ઉત્તરે નાયકાગામ

૪ રાજપુરૂષોઃ— દૂતક મહાસાંધિવિગ્રહિક (રાણાનો), ઠાકુર શ્રીધર લેખક મહાક્ષપટલિક મહં ગોવિંદ

નં० ૨૧૭

ગુજરાતના રાજા અર્જુનદેવનું દાનપત્ર[1]

વિક્રમ સંવત ૧૩૨૦ આષાઢ વદિ ૧૩ ઇ. સ. ૧૨૬૪

નીચે આપેલો સોમનાથ પાટણનો શિલા-લેખ, જે હાલ વેરાવળમાં હરસદમાવાના મંદિરમાં છે તે વિષે પ્રથમ કર્નલ ટોડે નોંધ લીધી હતી.

પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ એક રબિંગ ઉપરથી તૈયાર કરેલો સુંદર ફોટોઝીંકોગ્રાફ પ્રોફેસર બુલ્હરે મને આપ્યો હતો. તેના વડે કેટલીક મુશકેલીઓ દૂર થાય છે. તે પત્થર સુરક્ષિત નથી અને તેમાં જણાવેલા કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો વિષે ચોક્કસ સમજુતી અપાઈ શકે તેમ નથી.

લેખની તારીખ હીજરી સંવત ૬૬૨, વિક્રમ સંવત ૧૩૨૦, વલભી સંવત ૯૪૫, અને સિંહ સં. ૧૫૧ આષાઢ વદિ ૧૩, ની છે. વિક્રમ સં. ૧૩૨૦ ઈ. સ. ૧૨૬૩ ના કાર્તિક માસમાં શરૂ થતું હોવાથી વિક્રમ સં. ૧૩૨૦ ના આષાઢનો અંત ઇ.સ. ૧૨૬૪ ની લગભગ મધ્યમાં આવે છે. વુસ્ટેનફેલ્ડનાં ટેબલ્સ મુજબ, ઈ. સ. ૧૨૬૪ નો મધ્ય સમય ઈ. સ. ૧૨૬૩ ના નવેંબર ની ૪ થી તારીખે શરૂ થતાં હીજરી સંવત ૬૬૨ માં આવે છે. આ પ્રમાણે વિક્રમ અને હીજરીની તારીખો બરોબર મેળમાં આવે છે. વલભીના રહેવાસીઓના કહેવા પ્રમાણે, તે શહેર વિક્રમ સંવત ૩૧૫ ઈ. સ. ૩૧૮-૧૯ માં નાશ પામ્યું હતું અને "બલભ સંવત" ની શરૂવાત શક સં. ૨૪૧ અને વિક્રમ સં. ૩૭૬ ઇ. સ. ૩૧૯ — ૨૦ માં અલ બીરૂની આપે છે. લેખની તારીખ ત્યાંના વતની ઇતિહાસકારોની પ્રણાલિકાને ટેકો આપે છે; કારણ કે તેના ઉપરથી વિક્રમ સં. ૩૭૫ અને ઇ. સ. ૩૧૯ આવે છે.

અલ બીરૂનીના લખાણમાં એક વર્ષનો તફાવત આવે છે તેનું કારણ શકસંવતનું નૂતન વષ ચૈત્રથી શરૂ થાય છે તેથી વલ્લભી સંવતનું નૂતન વર્ષ વિક્રમ સંવવનાં નૂતન વર્ષ કરતાં મોડુ આવે છે, એ હોવું જોઇએ. સિંહ સંવત વિક્રમ સં. ૧૧૬૯ અને ઇ. સ. ૧૧૧૩ મા શરૂ થવો જોઇએ તેને ટૉડ શિવ-સિંગ સવવ કહે છે, અને તે દીવના બેટ માં રહેતા ગોહિલોએ સ્થાપ્યાનું કહે છે.

રાજા અર્જુનદેવ વિષે આમાં બહુ થોડું આપ્યું છે. પ્રો, બુલ્હરે તેના અગીઆર ચૌલુક્ય લેખોની પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તેમ વ્યાઘ્રપલ્લિ અથવા વાઘેલાવંશનો બીજો સ્વતંત્ર રાજા વિ. સં. ૧૩૧૮ થી ૧૩૩૧ ઈ. સ. ૧૨૬૧—૬૨ થી ૧૨૭૪—૭૫ માં થયો હતો. સં. ૧૩૨૦ ના સોમનાથ પાટણના દાનપત્ર સિવાય અર્જુનદેવનું વિ. સં. ૧૩૨૮ નું કચ્છનું દાનપત્ર પણ છે. અર્જુનદેવનાં બે દાનપત્રો મળી આવ્યાં હતાં તે જગ્યા ઉપરથી જણાય છે કે તે વીસલદેવનો ઉત્તરાધિકારી થવા માટે લાયક રાજા હતો, કારણ કે તેનું રાજ્ય કચ્છ અને કાઠિયાવાડ સુધી પણ પોહોંચ્યું હતું. તેના રાજ્યની ઉત્તર તરફની સીમા આબુ પર્વત સુધી હોવી જોઇએ; કારણ

---

૧ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૪૧ ઈ. હુલ્ત્શ. ૨ એનાલ્સ ઓફ રાજસ્થાન વો. ૧ પા. ૭૦૫. ૩ જેવા કે દ્રોણી, મહાયણ, સીકોત્તરી, મહાયણપાલી, ચેલુક, દાનપળ.

કે તેના પછી સારંગદેવનું એક દાનપત્ર ત્યાંથી જાહેર થયું છે. નીચેના લેખમાં તેને તેના પહેલાંના રાજાઓએ ધારણ કરેલા ઈલકાબો આપેલા છે. તેનો પ્રધાન માલદેવ હતો, આ લેખની નવમી પંક્તિમાં બીજાં બે નામો ગંડશ્રી પરવીરભદ્ર અને શ્રી અભયસિંહ આવે છે; જે નામો મી. ધ્રુવે પ્રસિદ્ધ કરેલી બે પ્રશસ્તિઓમાં પણ આવે છે(ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૯૮) પહેલી પ્રશસ્તિ, જે અર્જુનદેવના રાજ્યનાં પહેલાં દશ વર્ષ માં લખાઈ હશે, એમાં ગણ્ડશ્રી વીરભદ્રે એક દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. સં. ૧૩૨૮ ની બીજી પ્રશસ્તિ શ્રી અભયસિંહની સંમતિથી કોતરી હતી.

દાનનો હેતુ દાન આપનાર હુર્મઝના એક મુસલમાને બંધાવેલી એક મસ્જીદને, બે દુકાનો, એક તેલની મિલ તથા એક જમીનનો ટુકડો એ બધાંની ઉપજ આપવાનો છે. સોમનાથ પાટણના શીઆઈટ ખારવાઓના કેટલાક ધાર્મિક ઉત્સવો ઉજવવા માટે પણ દાનનો ઉપયોગ કરવાનો છે. અને બાકી રહેલી ઉપજ મક્કા અને મદીનાના પવિત્ર સ્થળોમાં આપી દેવાની છે. આના ટ્રસ્ટીઓ સોમનાથ પાટણના મુસલમાનો છે.

अक्षरान्तर

१ ओं ॥ ओं नमः श्रीविश्वनाथाय ॥ नमस्ते विश्वनाथाय विश्वरूप नमोस्तुते । नमस्ते सून्यरूपाय

२ लक्षालक्ष नमोस्तुते ॥ १ श्रीविश्वेनाथप्रतिवद्धतौजनानां वोधकरसूलमहंमद-संवत् ६६२ त-

३ था श्रीनृप[वि]क्रमसं १३२० तथा श्रीमद्वलभीसं ९४५ तथा श्रीसिंह सं १५१ वर्षे आषाढ वदि १३ र-

४ वावद्येह श्रीमदणहिल्लपाटकाधिष्टितसमस्तराजावलीसमलंकृतपरमेश्वरपरमभट्टारक-

५ श्रीउमापतिवरलब्धप्रौढप्रतापनिःशंकमल्लअरिरायहृदयशल्यश्रीचौलुक्यचक्रवर्त्तिम-

६ हाराजाधिराजश्रीमत्अर्ज्जुनदेवप्रवर्द्धमानकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि

७ महामात्यराणकश्रीमालदेवे श्रीश्रीकरणादिसमस्तमुद्राव्यापारान् परिपंथय-तीत्येवं का-

८ ले प्रवर्त्तमाने इह श्रीसोमनाथदेवपत्तने परमपाशुपताचार्यमहापंडितमहत्तर धर्म्ममूर्त्ति-

९ गंडश्रीपरवीर भद्रपारि °महं° श्रीअभयसीहप्रभृतिपंचकुलप्रतिपत्तौ तथा हुर्मुजवेला-

१० कूले अमीर श्रीरुकनदीनराज्ये परिपंथयति सति कार्यवशात् श्रीसोमनाथदे-वनगरं स-

११ मायातहर्मुजदेशीयखोजानौ° अवूब्राहिमसुतनाखू° नोरदीनपीरोजेन श्री-

१२ सोमनाथदेवद्रोणीप्रतिवद्धमहायणांतः पातिप्रत्ययवृहत्पुरुषठ° श्रीपल्हुगिदेव-

१३ वृहत्पुरुषराणकश्रीसोमेश्वरदेववृह[त्पु]रुषठ° श्रीरामदेववृहत्पुरुषठ° श्रीभीम- "

१४ सीहवृहत्पुरुषराज° श्रीछाडाप्रभृतिसमस्तमहणलोकप्रत्यक्षं तथा समस्तजमा-

१५ थप्रत्यक्षं च राज° श्रीनानसीहसुतवृह° राज° श्रीछा[डा]प्रभृतीनां पार्श्वात् श्रीसोमनाथ-

१६ देवनगरवाह्ये सींकोत्तर्यां महायणपाल्यां संतिष्टमानभूषंडं नवनिधानसहि-

१७ तं यथेष्टकामकरणीयत्वेन स्पर्शनन्यायेन समुपात्तं ॥ ततः नाखू° पीरोजे-

१८ न स्वधर्म्मशास्त्राभिप्रायेण परमधार्म्मिकेण भूत्वा आचंद्रार्क्क स्थायिनीकीर्त्तिप्र-

१९ सिद्ध्यर्थं आत्मनः श्रेयोऽर्थं उपर्यालापितभूषंडस्य स्थाने पूर्वाभिमखमिजिगिति-

२० धर्म्मस्थानं वृह° राज° श्रीछाडासखायत्वेन धर्म्मवांधवेन कारितं ॥ नाखू° पीरोजेन

२१ अस्य मिजिगितिधर्म्मस्थानस्य वर्त्तापनार्थं प्रतिदिनं पूजादीपतैलपानीय तथा मा-

---

પં. ૧ વાંચો શૂન્ય. પં. ૨ વાંચો લક્ષ્યાલક્ષ્ય અને નૌજનાનાં, પં. ૩ વિ નો િ સ્પષ્ટ છે. પં. ૪ વાંચો ધિષ્ઠિત° પં. ૫ વાંચો °નિઃશંકમલ્લારિરાજ° (?) પં. ૭ સ્તમુદ્રા ભૂંસાઈ ગયું છે. પં. ૧૩ ત્પુ નો ત સ્પષ્ટ દેખાય છે. પં. ૧૪ °સમસ્ત° નો મ ભૂંસાઈ ગયો છે. °મહણ° નો મ લગભગ ગ જેવો દેખાય છે. પં. ૧૫ ડા થોડો સ્પષ્ટ છે. પં. ૧૬ વાંચો સંતિષ્ઠમાન °ભૂખંડ.° પં. ૧૯ વાંચો ખંડસ્ય અને મુખ° ३.

२२ लिममोदिनमासपाठक तथा नौवित्तकानां समाचारेण वरातिराबिखतमराति-
२३ विशेषपूजामहोत्सवकारापनार्थं तथा प्रतिवर्षं छोहचूनाभग्नविशीर्णसमारच-
२४ नार्थं च श्रीनवघणेश्वरदेवीयस्थानपति श्रीपरत्रिपुरांतक तथा विनायकभट्टारक-
२५ पररतनेश्वरप्रभृतीनां पार्श्वात् उपात्त श्री[सो]मनाथदेवनगरमध्ये श्रीवउलेश्व-
२६ रदेवीयसमग्रपल्लडिका नानामुखतृणछायकचेलुकाछादितगृहैरुपेता तथा उत्त-
२७ राभिमुखद्विभौममठसमेतापरं अस्या मध्ये सूत्रं कान्हैआसक्त पूर्वाभिमुख गृहै-
२८ क बाह्यं चतुराघाटेषु अभ्यग्रप्राकारोपेता उत्तराभिमुखप्रतोलीप्रवेशनिर्गमोपे-
२९ ता यथावस्थितचतुराघाटनविशुद्धा यथा प्रसिद्धपरिभोगा तथा घाणी १ सक्तदानपलं
३० तथा अस्या मिजिगिति अग्रतः प्रत्ययं निर्माल्यछडासोढलसुतकील्हणदेव तथा ठं
३१ सोहणसुतलूणसीहघरणिमसूना तथा वात्यर्थकरणेणाधिष्ठितराणं आसधरप्रभृ-
३२ तीनां पार्श्वात् स्पर्शनेनोपात्तं हट्टद्वयं एवमेतत् उदकेन प्रदत्तं ॥ अनेन आयपदेन
३३ आचंद्रग्रहतारकं यावत् नौं पीरोजसक्तमिजिगितिधर्म्मस्थानमिदं नौं पीरो-
३४ जश्रेयोऽर्थं प्रतिपालनीयं वर्त्तापनीयं भग्नविशीर्णं समारचनीयं च ॥ अनेन आय-
३५ पदेन धर्म्मस्थानमिदं वर्त्तापयतां प्रतिपालयतां तथा विशेषमहोत्सवपर्व्वव्यये
३६ कुर्वतां च यत्किंचित् शेषद्रव्यमुद्धरति तत्सर्वं द्रव्यं मषामदीनाधर्म्मस्थाने प्रस्थाप-
३७ नीयं ॥ अस्य धर्म्मस्थानस्य आयपदं सदैव जमाथमध्ये नाखुयानोरिकिजमाथ त-
३८ था खतीबसहितसमस्तशहडसक्तघाट्टिकानां जमाथ तथा चुणकरजमाथ तथा प-
३९ थपतीनां मध्ये मुशलमानजमाथप्रभृतिभिः समस्तैरपि मिलित्वा आयपदमि-
४० दं पालापनीयं धर्म्मस्थानमिदं वर्त्तापनीयं च ॥ दाता च प्रेरकश्चैव ये धर्म्मप्रति-
४१ पालकाः। ते सर्वे पुण्यकर्म्माणो नियतं स्वर्ग्गगामिनः ॥ यxकोऽपि धर्मस्थानमि-
४२ दं तथा आयपदं च लोपयति लोपाययति स पापात्मा पंचमहापातकदोषेण लि-
४३ प्य [ते] नरकगामी भवति ॥

पं. २२ वांचो नौवि° अस्पष्ट छे. पं. २३ वांचो ° कारापणार्थं; छोहचूना° संशयवाळा छे. पं. २४ विना-यक° ना वच्चेना अक्षरो भूंसाई गया छे. पं. २५ वांचो उपात्त पं. २६ वांचो तृन नो तृ दृ जेवो देखाय छे; °छादक नो छा अने छादित° नो त अस्पष्ट छे. पं. २७ वांचो °द्विभौम° अने °सक्तं पूर्वाभिमुखं गृहमेकं पं. ३१ °मसूना ने °गमुना वांची शकाय; वात्यर्थ° घणो ज शंकास्पद छे. वांचो धिष्ठित पं. ३२ वांचो आयपदेन नो यं पंक्तिनी नीचे कोतरेलो छे. पं. ३५ वांचो °व्ययं पं. ३६ वांचो मस्वा° पं. ३७ वांचो नाखुदा° (?) पं. ३८ पथ° संशयवाळो छे. पं. ४१ वांचो श्लोकनो द्वितीयार्धनो थोडो भाग भूंसाई गयो छे. पं. ४२ वांचो आयपदमिदं पं. ४३ वांचो ते नो इक्षिणु नीचेनो लीटो स्पष्ट छे.

ભાષાન્તર

ॐ । ॐ । વિશ્વનાથને નમસ્કાર હોજો ! જે વિશ્વનો નાથ છે, વિશ્વરૂપ છે, જે શૂન્ય રૂપ, એક જ વખતે લક્ષ્ય અને અલક્ષ્ય છે તેવા તને નમસ્કાર હજો !

શ્રી વિશ્વનાથના મંદિર સમીપ નિવાસ કરતા નાવિકોના ઉપદેશક પયગંબર મુહંમદના (હીજરી) સંવત્ ૬૬૨, ને વિક્રમ સંવત ૧૩૨૦, અને શ્રી વલભી સંવત્ ૯૪૫ અને શ્રી સિંહ સંવત ૧૫૧માં રવિવારે અષાઢ વદિ ૧૩ ને દીને આજે અત્રેઃ—શ્રીમદ્ અણહિલ્લ પાટકમાં નિવાસ કરતા, સમસ્ત રાજાવલીથી મંડિત પરમેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક શ્રી ઉમાપતિના વરથી પ્રૌઢ પ્રતાપ પ્રાપ્ત કરનાર, નિઃશંકમલ્લ નામના રિપુરાજાના હૃદયમાં કંટક સમાન શ્રીચૌલુક્ય વંશના ચક્રવર્ત્તિ મહારાજાધિરાજ શ્રી અર્જુનદેવના, કલ્યાણ રૂપ અને વિજયશાલિ રાજ્યમાં તેનો પાદપદ્મોપજીવિન મહાઅમાત્ય રાણક શ્રી માલદેવ શ્રી શ્રીકરણ આદિ સમસ્ત મુદ્રાવ્યાપાર કરે છે તે સમયે—અહીં શ્રી સોમનાથ દેવના શહેરમાં પાશુપતના પરમ આચાર્ય મહાપંડિત, ધર્મમૂર્તિ મહત્તર ગંડશ્રી પરવીરભદ્રના પાશ્વિક (પારિ) મહં(ત)શ્રી અભયસીહ જેવા પંચકુલોની અનુમતિથી અને હુર્મુજના કાંઠા ઉપર અમીર શ્રી રૂકનદીન રાજ્ય કરતો ત્યારે— શ્રી સોમનાથદેવ નગર આવેલા હુર્મુજ દેશના ખોજા અબૂઈબ્રાહીમ નૌવાહનો (નાવના માલિક) પુત્ર નૌવાહ નૂરૂદ્દીન પીરોજે શ્રી સોમનાથ દેવની દ્રોણી સમીપ મહાયણના ઠક્કુર શ્રી પલુગિ દેવ, બૃહત્પુરૂષ રાણક શ્રીસોમેશ્વર, બૃહત્પુરૂષ ઠક્કુર શ્રીરામદેવ, બૃ૦ પુ૦ શ્રી ભીમસિંહ, બૃ૦ પુ૦ રાજ (કુલ) શ્રી છાડ આદિ સમસ્ત મહાન પુરૂષો પ્રત્યક્ષ તથા સમસ્ત (મુસલમાન) જમાથ પ્રત્યક્ષ, રાજ(કુલ) શ્રી નાનસીહના પુત્ર બૃ૦ પુ૦ રાજ (કુલ) શ્રીછાડા આદિ પાસેથી શ્રીસોમનાથ દેવ નગર બહાર સીકોત્તરી મહાયણપાલીમાં આવેલો ભૂમિખંડ નવનિધાન સહિત, યથેચ્છા કાર્ય કરવાના હક્કસહિત, સ્પર્શન ન્યાયથી ખરીદ કર્યો.

પછી નૌવાહ પિરોજે, જે સ્વધર્મશાસ્ત્ર (કુરાન) અનુસાર પરમધાર્મિક, હતો તેણે ચંદ્ર અને સૂર્યના અસ્તિત્વ કાળ પર્યંત યશ ટકે અને પોતાના મોક્ષાર્થે (શ્રેયાર્થે) ઉપર જણાવેલા ભૂમિખંડ ઉપર બૃ૦ પુ૦ રાજ શ્રી છાડાની દોસ્તીને લઈ ને આ ધર્મ કાર્યમાં તેને પણ (શ્રીછાડાને) સાથી તરીકે રાખીને, પૂર્વ દિશા તરફ મ્હોંવાળું પૂજાસ્થાન બાંધ્યું.

આ ધર્મસ્થાન(મસીદ)ના નિભાવ, દીપ, તેલ, નિત્ય પૂજાનાં જલ, ઉપદેશક, બાંગ પોકારનાર તથા કુરાન વાંચનારા માસિક માણસ માટે નાવિકોના આચાર પ્રમાણે બરાતિ રાબિખતમરાતિના+ અમૂક ધાર્મિક મહોત્સવના ખર્ચ આપવા માટે તથા પ્રતિવર્ષ છોહ, ચૂના, ભગ્ન સ્થાન અને બીજી ખોડખાંપણોના સમારકામ માટે નૌવાહ પીરોજે નીચેનું (આવકસ્થાન) પાણીના અર્ધ્ય સાથે આપ્યુંઃ—

(૧) શ્રી નવઘણેશ્વર મઠના સ્થાનપતિ શ્રી પરત્રિપુરાંતક તથા વિનાયક ભટ્ટારક પરતનેશ્વર આદિ પાસેથી ખરીદ કરેલી, સોમનાથદેવ નગર મધ્યે શ્રીવઉલેશ્વરના મંદિરની સમગ્ર પલ્લડિકા. આ પલ્લડિકાઘરોથી ભરેલી છે, તે ઘરોનાં મ્હોં જૂદી જૂદી દિશામાં છે. અને તૃણ, છાદ્યક અને ચેલુકથી છવાએલી છે. તેની ઉત્તરે બે માળનો મઠ છે. તેની પશ્ચિમે મધ્યમાં સૂતાર કાન્હૈઆની મિલ્કત; પૂર્વમાં એક ઘર બાહ્ય ભાગમાં, ચારે બાજુની હદપર એક સળંગ દિવાલથી

+ ખરીદી કરતી વેળા આવો કોઈ રિવાજ હશે + પ્રો. વાહરસુન્ડ, જેને મેં આ શબ્દ માટે પૂછ્યું હતું તે આ એક ભ્રાતૃમંડળનું નામ હશે એમ ધારે છે, જેનો અર્થ "ફળ આપનારાં સત્કૃત્યો" એમ થાય છે. જોકે આ અર્થ ઘણી જ સારી રીતે શોભતો છે, પરંતુ આસપાસના સંબંધી ઉપરથી આ કોઈ ઉત્સવોનાં નામોનો સમાસશબ્દ હોવો જોઇએ. પહેલો ઉત્સવ હીન્દી વરાતી— લગ્નની બરાત એનો કદાચ હોય.

તે (પલ્લિકા) ઘેરી લીધી છે અને તેને પ્રવેશ અને નિર્ગમન માટે ઉત્તર દિશાના માર્ગ તરફ દ્વાર છે. આ પ્રમાણે તેની ચારે હદ નક્કી થઈ છે અને તેનો વિસ્તાર જાણીતો છે.

(૨) એક ઘાણીના કબજાનું દાનપત્ર.

(૩) આ મસીદની આગળ નિર્માલ્યછડા સોઢલના પુત્ર શ્રીછુણુદેવ તથા ઠક્કુર સોઢુલના પુત્ર લણસીહુધરણિમસૂમા તથા બાલ્યર્થ કરેલમાં રહેતા રાણક આસધર આદિ પાસેથી તેણે પૂર્વે સ્પર્શનથી ખરીદ કરેલી બે દુકાનો.

આ આવકમાંથી, ચંદ્ર, ગ્રહો અને તારાઓના અસ્તિત્વ કાળ પર્યંત નૌવાહ પીરોજની મસીદ-નું નૌવાહ પીરોજના શ્રેયાર્થે પ્રતિપાલન કરવાનું અને ભગ્ન (ભાંગેલું) સ્થાન અને ખોડખાંપણ-નું સમારકામ કરવાનું છે.

આ આવકમાંથી આ ધર્મસ્થાનનો નિભાવ અને પ્રતિપાલન થતાં અને અમુક ઉત્સવોના દિવસોનાં ખર્ચ આપતાં જે દ્રવ્ય વધે તે સર્વ મક્કા અને મદીનાના ધર્મસ્થાનમાં મોકલવાનું છે.

જમાથોમાં નૌવાહોની જમાથ, ઉપદેશક સહિત સમસ્ત શહેર સક્ત ઘટ્ટિકોનીx જમાથ તથા ચુણકર જમાથ તથા પથપતિ(જમીનદારો)માં મુસલમાન જમાથ આદિ સર્વે મળીને આ ધર્મસ્થાનની આવકના સ્થાનની રક્ષા સદા કરવી જોઈએ અને ધર્મસ્થાનનું પ્રતિપાલન કરવું જોઇએ.

દાન દેનાર તેનો પ્રેરક અને ધર્મ પ્રમાણે તેનું રક્ષણ કરનાર તેમનાં સુકૃત્યો માટે ખચિત સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરશે.

જે કોઈ આ ધર્મસ્થાન અને તેની આવકનું સ્થાન લુંટશે અથવા લૂંટ કરાવશે તે દુર્જન પંચ-મહાપાતકના દોષથી પાપાત્મા થશે અને નરકમાં જશે.

× આ [illegible]

નં૦ ૨૧૮

ગુજરાતના રાજા વીસલદેવના રાજકવિ નાનાકની પ્રશસ્તિઓ.[1]

અહીં પ્રસિદ્ધ કરેલી પ્રશસ્તિઓની નકલ આપવા માટે મારા મિત્ર શાસ્ત્રી વૃજલાલ કાલીદાસનો હું આભારી છું. આ નકલો એમને માટે વડોદરા સ્ટેટના એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર રાવ સાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસે કાઠિયાવાડમાં કોડિનાર(જૈન ઈતિહાસકારોના કોટીનાર પુર)માં એક પત્થરના ટુકડા ઉપરથી કરી હતી.

આના સંબંધમાં ભરોસાદાર છાપનો લાભ મને મળ્યો નથી. પરંતુ સુભાગ્યે પત્થરને સમયને લીધે થોડું જ નુકશાન થયું છે અને તે સુવાચ્ય છે. પ્રશસ્તિઓ છેવટ સુધી છંદમાં સાચી છે. પણ પં.૧ શ્લો. ૧૪ માં ગોવિંદની સ્ત્રી, નાગર બાઈ સૂહુવાના નામમાં નકલ કરનારની ભૂલ થઈ છે.

પહેલી અને બીજી પ્રશસ્તિઓમાં વીસલદેવના દરબારના એક નાગર કવિ નાનાકે ખુલ્લાં મૂકેલાં સારસ્વતક્રીડાકેતન અને સારસ્વત સરોવરનું વર્ણન આપેલું છે. પહેલી પ્રશસ્તિમાં તારીખ નથી. પણ પહેલી હોવાથી તે બેમાં પહેલી તારીખની જણાય છે. તો પણ આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે તે વિ. સં. ૧૩૧૮ જ્યારે રાજા વીસલદેવ ગુજરી ગયો એના કરતાં મોડી છે; કારણ કે નં૦૧ માં વીસલદેવને त्रिदशसुहृद "દેવોનો મિત્ર" કહ્યો છે. વળી નં૦ ૧ માં નાનાક-ભૂતિને યુવાવસ્થાનો સંપૂર્ણ ઉપભોગકરતો, ધનવાન, રાજદરબારનો માનીતો વિદ્વાન, કવિ, તથા વિદ્વાનોના આશ્રય દાતા તરીકે વર્ણવ્યો છે. તેની આસપાસ કવિઓનું એક મંડળ હતું તેમાં"પ્રશસ્તિ" નો લેખક બાલ-સરસ્વતી હતો. તેને એક નીતિમાન પુત્ર તથા સ્વરૂપવાન, પ્રેમાળ, પવિત્ર અને પતિ પરાયણ સ્ત્રી હતી. તેનો ભાઈ રાજ્ય દરબારમાં મોટી પદવી ઉપર હતો. છેવટે કવિ તેની પ્રશસ્તિ તે પ્રેમાળ દંપતિ તથા તેના પુત્રને આશીર્વાદના શ્લોકથી સમાપ્ત કરે છે. નં૦ ૨ માં પણ નાનાક પોતાની બુદ્ધિ કૌશલ્યથી ઉચ્ચ સ્થાનમાં સારી રીતે ગોઠવાઈ રહેતો હતો એમ વર્ણન છે. રાજા વીસલદેવે શ્રાદ્ધ કરવા માટે સોમનાથ પટ્ટણમાં તેને મોટી પદવી ઉપર નિમ્યાનું કહ્યું છે; તેનો સમય ધાર્મિક કાર્યોમાં વ્યતીત થાય છે. બીજા લેખ ઉપર તારીખ વિ. સં. ૧૩૨૮, એટલે રાજા વીસલદેવના મૃત્યુ પછી ૧૦ વર્ષની છે. આ બે પ્રશસ્તિ ઉપરથી કવિની આત્મકથા વિષે પૂરતી માહીતિ આપણને મળે છે. કુમારપાલના માસીઆઇ ભાઈ અને અર્ણો રાજના પિતા તથા લવણપ્રસાદના પિતામહ ધવલદે સ્થાપેલો ધવલક્કક(ધોલકા)નો વાઘેલો વંશ કાવ્ય અને સાહિત્યના આશ્રયદાતા તરીકે પ્રખ્યાત છે. વીરધવલ અને લવણપ્રસાદના દરબારમાં અથવા ખરૂં કહીએ તો વસ્તુપાલ અને તેજપાલના દરબારમાં દરેક જ્ઞાતિ અને ધર્મના કવિઓનું નક્ષત્રમંડળ સદા રહેતું. આમાં કીર્તિકૌમુદીનો કર્તા રાજપુરોહિત સોમેશ્વર હતો. આ બન્ને જૈન પ્રધાનો પણ કવિઓ હતા એવું કહેવાય છે. વીરધવલ મૃત્યુ પામે છે ઉગ્ર સ્વભાવના વીરમને પ્રધાન યુક્તિથી દૂર કરે છે; અને રાજશેખર મુજબ, વીસલદેવ વિ. સં. ૧૨૯૮ માં ધોળકામાં ગાદીએ આવે છે. આ ક્રાન્તિ શાન્તિથી થઈ છે. પણ એક નજીવી તકરાર પ્રધાનની સત્તાનો અંત લાવે છે. તેની જગ્યાએ નાગરમંત્રિ નાગડ અથવા નાગદેવ આવે છે.

---

[1] ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૯૮-૧૦૮ એચ. એચ. ધ્રુવ

ગુજરાત કોલેજના પ્રો. એ. વી. કાથવટેને મળી આવેલા એક અજ્ઞાત નામવાળા લેખ ઉપરથી જણાય છે કે લવણપ્રસાદ ભીમદેવ ૨ જાનો પ્રધાન હતો અને વીરધવલ તેનો યુવરાજ હતો. આના, સોલંકી રાણા લૂણપસૌ અને તેના પુત્રે સ્થાપેલાં ધાર્મિક સ્થાનોને તેજ રાજાએ આપેલાં દાનો ઉપરથી આ હકીકત સાબીત થાય છે. ભીમદેવ મૃત્યુ પામે છે. વીરધવલના મૃત્યુ પછી વીસલ ધોલકામાં ગાદીએ આવ્યો છે. લવણપ્રસાદ વૃદ્ધ હોવાથી પોતાના પ્રિય પુત્ર વીરમને ગાદી આપવા માટે બોલાવે છે. પણ તે પોતાના વૃદ્ધ પિતાનું અપમાન કરે છે, એટલે તેનો પિતા પોતાનો વિચાર ફેરવે છે. આ વખતે નાગડ પાટણમાં છે. તેને કુમાર વીસલદેવને લઈ આવવા મોકલ્યો છે. તેનો ગુજરાતના રાજા તરીકે રાજ્યાભિષેક થાય છે. રાજધાની ધોળકા મટી પાટણ થાય છે અને નાગડ આ નવીન રાજ્યમાં તેનો પ્રધાન થાય છે. કદાચ પોતાના પુત્ર તરફ ફરીથી પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય એ બીકથી લવણપ્રસાદને દૂર કરવામાં આવે છે. વીરમને વીરમગ્રામની લાંચ આપવામાં આવે છે, પણ છેવટે તે પોતાની મૂર્ખતાને લીધે પોતાનો વિનાશ કરે છે. નાગડ અથવા નાગદેવના ઉદયથી નાગરજ્ઞાતિનો ઉદય થાય છે. કવિ સોમેશ્વર પુરોહિત હોઈ કાવ્યનો પણ વીસલદેવના દરબારમાં સત્કાર થાય છે. રાજા પોતાની જન્મભૂમિ દર્ભાવતી(ડભોઈ)માં યજ્ઞ કરે છે, અને ત્યાર બાદ નાગરોની શાખાઓના વીસલનગરા, પદ્મપદ્રા (અથવા સાઠોદ્રા), કૃષ્ણપુરા (અથવા કૃષ્ણોરા), ચિત્રપુરા (અથવા ચિત્રોડા) અને પ્રાશ્નિકો (અથવા પ્રશ્નોરા), એમ વિભાગ કરીને તેઓના ઉપયોગ માટે બ્રહ્મપુરીઓ બંધાવી. આ જ્ઞાતિઓ તેનાં સાહિત્યનાં જ્ઞાન માટે ' પ્રખ્યાત છે. રાજશેખર પણ પોતાની ' પ્રબન્ધચતુર્વિંશતી ' માં (જે ઇ. સ. ૧૪૦૫ માં લખેલી હતી) જણાવે છે કે કેટલાક નાગરો તેમ જ આપણી પ્રશસ્તિનો નાયક નાનાક પણ વીસલદેવના દરબારમાં રહેતો હતો. એટલે ૧ લી પ્રશસ્તિના લેખકે નાગર જ્ઞાતિ તથા નાનાકની બહુ પ્રશંસા કરી છે તેમાં નવાઈ નથી.

બીજી પ્રશસ્તિમાં નાનાક વીસલદેવના દરબારમાં ગયો છે ત્યારે વેદ તથા શાસ્ત્રના વિષયોમાં હતો તે પણ ખ્યાતિ થયેલી તેની પરીક્ષાનું વર્ણન આપ્યું છે, જે હકીકત માટે રાજશેખરમાં પણ પુરાવો મળે છે.

આ પ્રમાણે નાનાક એક સુવિખ્યાત રાજકવિ છે એમ કહ્યું છે. તેનો ભાઈ મલ્હણ જે યોગ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો તે પણ ખ્યાતિ મેળવે છે. રાજા તેના ઉપર પુરાણોનાં વાંચનને લીધે પ્રસન્ન થાય છે. તે સોમનાથ પાટણની યાત્રાએ લઈ જઈ તેના પગ પૂજી તેને રહેવા માટે બ્રહ્મપુરીમાં મહેલ આપે છે. અને સોમેશ્વરની પૂજા કરવાની આજ્ઞા કરે છે. પાર્વણી શ્રાદ્ધો માટે બગસરા નામનું ગામ પણ ભેટ આપે છે. તથા ગણ્ડ શ્રીવીરભદ્રથી એક બીજા ગામનો ઉત્તમ સાતમા ભાગનો ભાગીદાર પણ તે થાય છે.

નાનાક વેદવેદાંગમાં પારંગત હતો તથા તેનું આખું કુટુંબ પણ જ્ઞાન તથા ધાર્મિક ભાવના માટે પ્રખ્યાત છે. તેઓ મૂળ નગર અથવા આનંદપુર(હાલનું વડનગર)ના રહેવાસી હતા, પરંતુ ચૌલુક્ય રાજાએ (ઘણું કરી જયસિંહદેવે) વૈજવાપ ગોત્રનાઓને પ્રધાનપદે સેવા કરવા બદલ, આપેલા ગુંજામાં આવી વસ્યા હતા. ' ચતુર્વિંશતી ' માં તે વીસલનગરા નાગર હોવાનું જણાવ્યું છે.

આ વંશના સ્થાપનાર કાપિષ્ઠલ ગોત્રના ઉપાધ્યાય સોમેશ્વર વિષે કંઇક કહેવું જોઇએ; કારણકે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી જણાય છે. બીજી પ્રશસ્તિમાં તેને " ધર્મોદ્ધારધુરંધર " કહ્યો છે. આ પ્રમાણે ઇલ્કાબ આપવાનું કારણ કદાચ જયસિંહદેવના મિત્ર અને કવિ શ્રીપાલ તથા તેના પુત્ર સિદ્ધપાલ અને દ્વારકાના શંકરાચાર્ય દેવબોધી સરસ્વતીની કુમારપાલના સમયના

હેમચંદ્ર તથા તેના જૈનો વિરૂદ્ધ ધાર્મિક ચળવળમાં તેણે ભાગ લીધો હતો તે હોવું જોઇએ. આ શ્રીપાલ એ વડનગરપ્રશસ્તિ વિ. સં, ૧૨૦૮ની નો કર્તા છે.

લેખોના કર્તાઓની પણ થોડી નોંધ લેવી જરૂરની છે. તેમાં કૃષ્ણરત્નનો પુત્ર અને "કુવલયાશ્વચરિત" નો કર્તા છે. તેની "અષ્ટાવધાન શક્તિથી તેને "બાલસરસ્વતી" પણ લોકો કહેતા હતા. ગણપતિ વ્યાસ કરતાં તે ચઢીયાતો હતો. ગણપતિ વ્યાસે વીસલદેવની માલવા સાથેની લઢાઇનું વર્ણન "ધારાધ્વંસ" માં કર્યું છે. ડો. બુલ્હરે કરેલી "કીર્તિકૌમુદી" તથા "સુકૃત સંકીર્ત્તન" ની શોધ ઉપરથી તથા આંહિ ઉપયોગમાં લીધેલો એક અજ્ઞાત નામ લેખની તથા નં૦ ૧ માં બતાવેલ "કુમારપાલચરિત" ઉપરથી જયસિંહદેવના રાજ્યનો અંત અને વીસલદેવના ઉદય વચ્ચેના સમય ઉપર ઘણું અજવાળું પડે છે. તેજ પ્રમાણે ઉપયોગનાં વસ્તુપાલચરિત, ધર્મારણ્ય અને પરિશિષ્ટ, પ્રબન્ધચતુર્વિંશતી, ભોજપ્રબંધરાજ અને અન્ય દુર્લભ પુસ્તકો આપણને નીવડે છે.

વીસલદેવને "પૃથ્વીપાલક" કહ્યો છે. તે સિદ્ધરાજની બરોબર છે. ચક્રવર્ત્તિન્ પણ કહ્યો છે. માલવાના રાજાનો પરાજય કર્યો હતો. તેણે કેટલીક બ્રહ્મપુરીઓ સ્થાપી હતી, જેમાંની એકમાં નાનાક રહેતો હતો તે બ્રહ્મપુરી સરસ્વતી અને સમુદ્રના સંગમ ઉપર પ્રભાસમાં આવી છે.

પ્રશસ્તિ ૧ પહેલી

अक्षरान्तर

श्रीगजाननो जयति ॥ श्रीसरस्वतीसागरसंगमाधिष्ठात्रीभ्यो नमः ॥

यन्नो गोचरयन्ति लोचनरुचो वाचो निवृत्ता यतः चेतो मुह्यति यत्र यच्च न मतेः पन्थानमालम्बते। तन्निष्कैतवभक्तियोगसुलभं सोमेशलिंगस्थलं स्पष्टीभूतमभिष्टुवी-महिलमां किंचिन्महश्चिन्मयम् ॥ १

दन्तांशुमञ्जरितहस्तलताभिरामः सिन्दूरचारुसुभगो मदनिर्झराढ्यः।
देवः स कोऽपि नरसिन्धुरमूर्त्तिमाली शर्माणि वो दिशतु सिद्धिविलासशैलः ॥२॥

अघानि वो हन्तु विहंगमोदकं सरस्वतीसागरसंगमोदकं।
यदोघकूले परमक्षमालया जपन्ति सन्तः परमक्षमालयाः ॥ ३ ॥

सेयं शिवानि वितनोतु सरस्वती वः प्रीता हराच्युतविरंचनयाचनाभिः
और्वं प्रतापमिव सर्वतरंगिणीनां वाक्पाशबन्धविधुरं पिदधेऽम्बुधौ या ॥ ४ ॥

तं मेघमेदुरमहोमहनीयमूर्त्तिं तापत्रयव्यपनयाय वयं श्रयामः।
यः शातकुम्भनिभया विभया स्फुरन्तीमंकेन विद्युतमिव श्रियमाबिभर्त्ति ॥ ५ ॥

क्रीताभिः प्रधनेन मालवनृपान्निर्धूतमुक्तामणि श्रेणि श्रीभिरमण्डयत्प्रियतमां यः कीर्त्तिभिर्मेदिनीं। तस्येयं नयविक्रमैकवसतेः श्रीवीसलक्ष्माभुजो मूर्त्तिमंडनतां दधातु सुचिरं धाम्नीह सारस्वते ॥ ६ ॥

त्रेताधूमपवित्रितोम्बरचरं स्वाध्यायघोषोत्तरं स्थानं तीर्थमनोहरं नगरमित्यास्ते किलानश्वरं। आर्योपासनया वृषप्रियतया यच्च द्विजेन्द्रश्रिया व्यक्तं वक्ति फणीन्द्र-भूषणभृतो देवस्य संस्थापनं ॥ ७ ॥

गुंजा नाम ग्रामस्तदन्तिके वैजवापगोत्राणां। श्रीकरणव्यापारात्प्रीणितचौलुक्य-नृपदत्तः ॥ ८ ॥

तस्मिन् समुज्ज्वलकपिष्ठलगोत्रजन्मा सोमेश्वरः समजनि द्विजमौलिरत्नं।
यस्योपचर्य चरणाविह वेदवाचामाचार्यकेषु कृतिनः कति न प्रवृत्ताः ॥ ९ ॥

प्रमेव महसाम्पत्युर्ज्योत्स्नेवामृतदीधितेः तस्यासीद्धितमस्तापा सीतेति सहचा-रिणी ॥ १० ॥

अध्वरविधौ पटीयानामटनामा ततोऽभवत्तनयः। विष्वक्सेनानुगतः कलिनापि न बाधितो बलिना ॥ ११ ॥

सज्जनीतिगृहिणी गुणाम्बुधेस्तस्य भूरिगुणरत्नभूषणा।
सर्वकालमवलोकते स्म या भर्तृपादनखदर्पणे मुखम् ॥ १२ ॥

गोविन्द इत्यभिधया तनयस्तदीयो वृत्तेन चन्द्रशुचिना तु विरञ्चिकल्पः ।
सर्वज्ञतामपि कलाकलितेन तन्वन् देवत्रयीमय इवावतरत्सरोजे ॥ १३ ॥

गृहालंकृतिरस्यास्तां पत्नीरत्नेनयोः पुनः (?) । जुगूह सूहवा
वृत्तलाक्तिरासीदलांछना (?) ॥ १४ ॥

कथमेकया रसनया जडो जनः सूहवां सहः स्तोतुं (?) ।
यदिह प्रशस्तिकर्त्तुर्मम रसनाकोटिरपि मूका ॥ १५ ॥

तया समं साधयतोऽस्य धर्ममृणत्रयापाकृतिनिर्वृतस्य । स्नातस्य रेवाम्बुनि देह-
शुद्ध्यै जातं षडब्दव्रतपौनरुक्त्यम् ॥ १६ ॥

यास्यन् दण्डावलम्बेन विषमां मोक्षपद्धतिं । असौ शमवतां धुर्य्यस्तुर्य्य-
माश्रयदाश्रमम् ॥ १७॥

त्रेताहुताशमहसौ महेशमुरजिद्विरिञ्चिमहिमानः । सुरसरिदोघपवित्राः जयन्ति
पुत्रास्त्रयस्तस्य ॥ १८ ॥

ज्येष्ठः सुतोऽस्य भगवान् पुरुषोत्तमश्च नाम्ना श्रिया द्विजपतिप्रथया च तुल्यः ।
भेदस्तु सोऽयमुभयोर्मुखवारिजेऽस्य ब्राह्मीस्थितिर्यदपरस्य च नाभिपद्मे ॥ १९ ॥
क्रीडागारं सुमतिवसतेः सांगऋग्वेदकण्ठो गंगास्नानक्षपितकलुषो मल्हणस्तत्कनिष्ठः
अध्याराहेन् महिमवलभीं भाग्यनिःश्रेणियोगाद्योगात्ख्यातिं सदसि नृपतेः
षड्गुणन्यासनिष्ठः ॥ २० ॥

श्रीमानितोऽपि कमनीयगुणः कनीयान् नानाकभूत्यभिधया सुधियां धुरीणः ।
प्राचीनसत्कविकृतव्ययतापशान्त्यै वाग्देवता स्थितिमुपैति यदाननेन्दौ ॥ २१ ॥
लक्ष्मीरमुष्य पत्नी द्वितीयमंगं बहिश्चराः प्राणाः । विमलकुलद्वयभूषा प्रत्यूपाम्भोज-
मञ्जुमुखी ॥ २२॥

नयनिपुणः प्रथितगुणः संयतकरणः समुज्ज्वलाचरणः । कस्य वयस्यो न स्यान्ना-
नाको नागरोत्तंसः ॥ २३ ॥

श्रौतस्मार्त्तसमाजमण्डनमणिः कातन्त्रनिर्धौतधीः छेकश्छन्दसि नाटकेषु निपुणोऽ-
लंकारसर्वस्वभाक् । श्रीरामायणभारतामृतकथाम्भोराशिपारंगमः केषां नैष कवित्व-
केलिरसिको वर्ण्यः सवर्णाग्रणीः ॥ २४ ॥

पुरमथनपुरेऽस्मिन्नात्मनः स्थापनाया मतिगारिमाविराजद्वेश्मनि ब्रह्मपुर्य्यां ।
मुदितमदित यस्मै साधवे सौधमेकं तदमलग(गु)णदृश्वा विश्वलक्षोणिपालः॥२५॥
सोमेशमनुदिनं यः प्रमोदयन् शालितंडलार्चनया । सफलयति वीसलोर्वीपतिदत्त-
मगसराग्रामं ॥ २६ ॥

यः पौराणैर्वचनमधुभिः मौठपीयूषपाकप्रेयोभिः प्रागधिकमधिक्नो(sic.)द्वि(sic.) श्वलक्षोणिपालः । तृप्तिं तस्य त्रिदशसुहृदः पिण्डदानैरिदानीं दर्शे दर्शे रचयति च यः शेखरः श्रोत्रियाणां ॥ २७ ॥

तीर्थाम्बुशतपत्रालिशालिनैवेद्यचन्दनैः । यः प्रीणयति नानाकः
पिनाकमृतमन्वहम् ॥ २८ ॥

सन्तुष्यता यदुरुभक्तिगुणेन गण्डश्रीवीरभद्रवपुषि सकलं निवेश्य ।
यः शंकरेण निरमीयतमंगलाख्यग्रामाभिरामतमसप्तमभागभोगी ॥ २९ ॥

सरस्वत्यामत्यादरजनितनित्याह्निकविधिर्महायज्ञैः पूतः सततमतिथीन् भोजयति यः। स नन्द्यान्नानाकश्चिरसमयमानाकविकसद्यशः स्तोमः सोमेश्वरचरणचिन्ताचतुरधीः ॥ ३० ॥

यो मुख्यः सुधियां यमाहुरनघं येनार्जिताः कीर्तयः यस्मै वेश्म दिदेश विश्वलनृपो यस्मान्न दोषोदयः । यस्य श्रेयसि वासनातिमहती यस्मिन्नमन्ते गुणाः सोऽयं सप्तपदीनमेतु सुकृतैर्नानाकनामा कृती ॥ ३१ ॥

मानुष्यैर्द्विजता दुरासदतरा तत्राप्यसौ नागरज्ञातिः ख्यातिमती श्रुतौ परिचयस्तावा (?)त्रयोत्थाः श्रियः । भाग्यैरेतदवाप्य यौवनगृहस्वर्णादिपण्यांगना (sic.) चेतश्चञ्चलमप्यवेत्य सुकृतं नानाक एवार्जति ॥ ३२ ॥

श्रीमद्वीसलमेदिनीपरिवृढप्रक्षालितांघ्रिद्वयः सोऽयं नागरनीरजाकररविर्नानाकनामा कविः तीर्थोत्तुंगसरस्वतीकृतपरिष्वंगस्य सारस्वतं क्रीडाकेतनमेतदत्र विदधे वारांनिधे रोधसि ॥ ३३ ॥

श्रीसोमनाथमहिमा भुवनेषु यावद्यावन्निहन्ति दुरितानि सता(तां)कपर्दी । यावच्च गर्जति पयोनिधिरेष तावत् सारस्वतं सदनमक्षयमेतदस्तु ॥ ३४ ॥

नानाक एष जयताद्दयितास्य लक्ष्मीः शाश्वत्कुटुम्बवसनैव जरामुपैतु । किंचैनयोः सुतनयोऽपि नयोपसंगी गंगाधरः सुचरितेन कुलं पुनातु ॥ ३५ ॥

अष्टावधानपरितुष्टहृदा जनेन यः कीर्तितो जगति बालसरस्वतीति ।
पुत्रः कविः कुवलयाश्वचरित्रधातुः कृष्णः प्रशस्तिमिह रत्नसुतः स तेने ॥ ३६ ॥

॥ सों पाल्हणेन प्रशस्तिरालिख्योत्कीर्णा ॥

ભાષાંતર

ગજાનનનો જય હો ! સરસ્વતીના સાગર સાથે સંગમસ્થાનની અધિષ્ઠાત્રીઓને પણ નમસ્કાર હુજો !

(૧) સોમેશના લિંગમાં સ્પષ્ટ પ્રકટતી બુદ્ધિની અવર્ણનીય પ્રભા, જેને આંખનું તેજ જોઈ શકતું નથી, જેને માટે વાણી મૌન રહે છે, જેના વિચારથી મન મોહ પામે છે અને જે તર્કના પંથમાં પણ આવતી નથી પણ જે નિરંતર ભક્તિ અને યોગથી સુલભ છે તેની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.

(૨) જેની મૂર્તિ માણસ અને હાથી જેવી છે તે અતુલ દેવ, જે સિદ્ધિનો વિલાસ ગિરિ છે, જે દંતુશળનાં કિરણોમાંથી નીકળતી વેલી જે સૂંઢથી આભૂષિત છે, જે સિન્દૂરથી આંખોને આનન્દ આપે છે, અને જે મદ ઝરે છે, તે તમને આશિષ અર્પો.

(૩) જેના તીર પર પરમ ક્ષમાવાળા સન્તો નિત્ય અક્ષમાલા વડે મંત્ર જપે છે તે સરસ્વતીના સાગર સાથે સંગમનાં પક્ષિઓને આનન્દ આપતાં જળ તમારૂં પાપ હણો.

(૪) શિવ, વિષ્ણુ અને બ્રહ્માની સ્તુતિથી સંતુષ્ટ થઈ, સર્વ નદીઓના પ્રતાપ જેવા ઔર્વને વાક્પાશબંધનમાં સમુદ્ર મધ્યે કંપતો બંધીવાન કરનાર સરસ્વતી તમને સર્વ ઉન્નતિ અર્પો.

(૫) જે ઘન જેવી શ્યામ પ્રભાને લીધે પૂજનીય છે અને જે અંકમાં સુવર્ણ જેવી ચળકતી કાન્તિવાળી વિદ્યુત સમાન દેવી લક્ષ્મીને ધારણ કરે છે, એ (વિષ્ણુ)નો ત્રિવિધ તાપ દૂર કરવા માટે અમે આશ્રય લઈએ છીએ.

(૬) નય અને વિક્રમનું એક જ સ્થાન, માલવાના નૃપ પાસે ત્યાગ કરાવી અને તેની પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલી કીર્તિ વડે મોતીની માલા પેઠે પોતાની પ્રિયતમા પૃથ્વીને આભૂષિત કરનાર આ વીસલ નૃપનું રૂપ સરસ્વતીની આ પવિત્ર ભૂમિને આભૂષણ થાઓ.

(૭) ત્રણ યજ્ઞોના ધૂમથી પવિત્ર બનેલા આકાશવાળું, સદા વેદોચ્ચારના ધ્વનિથી ગાજતું આ મનોહર તીર્થસ્થાન જે ‘ નગર ’ કહેવાય છે એ ખરેખર અનશ્વર છે; વળી, તે સ્થાન સજ્જનોનાં સંમેલનોથી, ધર્મના પ્રેમથી, અને દ્વિજેન્દ્રો એટલે નાગર બ્રાહ્મણોની સમૃદ્ધિને લીધે, અંબિકાથી સેવાયેલા, નન્દિમાં પ્રેમવાળા, અને લલાટપર ચંદ્રની કાન્તિથી શોભતા, ફણીન્દ્રના ભૂષણવાળા શ્રી શિવનું નિવાસસ્થાન છે, એમ સ્પષ્ટ ભાસ કરાવે છે.

(૮) તેની પાસે, મંત્રીશ્વરના કાર્યથી પ્રસન્ન થઈ, ચૌલુક્ય નૃપે તેમને દીધેલું શુઞ્જા નામનું ગામ વેજવાપ કુલના માણસોની માલિકીનું છે.

(૯) તે સ્થળમાં ઉજ્જવળ કાપિષ્ઠલ ગોત્રમાં દ્વિજોનો મુગટ મણિ સોમેશ્વર જન્મ્યો હતો. તેની ચરણપૂજા કરીને વેદવાણીમાં કેટલા ભાગ્યવન્ત માણસોએ નિપુણતા નથી પ્રાપ્ત કરી ?

(૧૦) સૂર્યની શ્રી પ્રભા જેવી અને ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના સમાન અજ્ઞાન અને ક્રોધથી મુક્ત એવી તેને સીતા નામની પત્ની હતી.

(૧૧) તેનાથી આમટ નામનો યજ્ઞના શાસ્ત્રમાં નિપુણ, વિષ્ણુ સરખો, અને પ્રબળ કલિની અસર વિનાનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

(૧૨) ગુણોના સાગર રૂપ તેને અનેક ગુણોથી અલંકૃત થએલી ‘ સજ્જની ’ નામની ગૃહિણી હતી, જે સર્વકાલ પોતાના પતિના પાદનખરૂપી દર્પણમાં મુખ જોયા કરતી હતી.

(૧૩) ચંદ્ર જેવા નિર્મલ ચારિત્ર્યથી બ્રહ્મા સમાન અને સર્વકલામાં નિપુણ હોવાથી સર્વજ્ઞતા બતાવતો દેવત્રયીમય કમલમાં જાણેકે અવતરતો ન હોય તેમ તેનાથી ગોવિંદ નામે પુત્ર જન્મ્યો.

(૧૪) તેને વિમલ સૂહવા નામની તેના ગૃહના ભૂષણ રૂપ પત્ની હતી. (?)

(૧૫) જડ માણસ સૂહવાની એક જીભથી સ્તુતિ શીરીતે કરી શકે? કારણ કે મારી પોતાની જે પ્રશસ્તિનો કર્તા છું તેની રસનાકોટિ પણ મૂક (શાંત) છે.

(૧૬) તેણીના સાથમાં રહી ધર્મકાર્યો કરનાર, ત્રણ ઋણમાંથી મુક્ત થઈ સુખી, દેહશુદ્ધિ માટે નર્મદાના જળમાં સ્નાન કરનાર એવા તેને ષડબ્દવ્રતની પુન રૂક્તિ પ્રાપ્ત થઈ.

(૧૭) ઇન્દ્રિયો ઉપર નિગ્રહ રાખનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ તેણે દણ્ડ (સન્યાસીનો પવિત્ર દણ્ડ) પર અવલંબન કરી વિષય મોક્ષમાર્ગ પર પ્રયાણ કરતાં ચોથા આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો.

(૧૮) ત્રણ પવિત્ર અગ્નિની પ્રભા વાળા, શિવ, વિષ્ણુ અને બ્રહ્માના મહિમાવાળા અને ગંગા નદીના પ્રવાહ જેટલા શુદ્ધ તેના ત્રણ પુત્રો વિજય પામો.

(૧૯) તેનો જેષ્ઠ પુત્ર ભગવાન અને પુરૂષોત્તમ, નામથી, શ્રી વડ, દ્વિજ પતિની ખ્યાતિથી સમાન હતા. ભિન્નતા ફક્ત એટલી જ હતી કે ભગવાનના મુખારવિંદમાં બ્રાહ્મીની સ્થિતિ હતી, જ્યારે પુરૂષોત્તમના નાભિ કમળમાં બ્રાહ્મીની સ્થિતિ હતી.

(૨૦) સુમતિવાળા જનોનો ક્રીડાગાર, ગંગાસ્નાનથી પાપનો નાશ કરનાર અને સાંગ ઋગ્વેદ મોંઢે જાણનાર તેનો કનિષ્ઠ પુત્ર મલ્હાણ હતો, જેણે ભાગ્યની સીડીથી મહિમાની એટલે મ્હોટાઈની ટોચે ચઢતો હોય એમ રાજાની સભામાં પોતાના યોગના જ્ઞાનથી ખ્યાતિ મેળવી અને જે છ પ્રકારના ન્યાસમાં પ્રવીણ હતો.

(૨૧) તેનો વચલો પુત્ર નાનાકભૂતિ નામે હતો, જે લક્ષ્મીનો‡ લાડકવાયો છતાં સુંદર ગુણવાળો અને વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ હતો, અને પ્રાચીન સત્કવિઓથી કરાએલા વ્યયને અંગે ઉદ્ભવેલા તાપની શાન્તિ માટે વાગ્દેવતા જેના મુખરૂપી ચંદ્રમા પર અવલમ્બન કરીને રહી હતી.

(૨૨) તેને, પોતાના બીજા અંગ જેવી, દેહમાંથી બહાર નીકળીને ફરવા પોતાના પ્રાણ, સમાન પિતા અને પતિનાં વિમળ ઉભય કુળના અલંકાર રૂપ, અને વિકસતા ઉષાના પદ્મ જેવી મધુર વદનવાળી લક્ષ્મી નામે પત્ની હતી.

(૨૩) નયમાં નિપુણ, પ્રખ્યાત ગુણવાળો, જિતેન્દ્રિય, અને ઉજ્જવળ આચરણવાળો, નાગર જ્ઞાતિના અલંકારરૂપ નાનાક કોનો મિત્ર નથી?

(૨૪) શ્રુતિ અને સ્મૃતિમાં નિપુણ જનમંડલના ભૂષણરુપ કાતંત્ર(વ્યાકરણ)માં મતિને સ્નાન કરાવનાર, છન્દોમાં અસ્પર્ધિત, નાટકમાં નિપુણ અલંકારશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ, અને શ્રી રામાયણ અને મહાભારતની કથાના અમૃતસાગરની પાર પહોંચેલો કવિત્વકેલિમાં રસિક, ત્રણે વર્ણનો અગ્રણી એવો તેની સ્તુતી કોણ નહીં કરે!

(૨૫) આ ત્રિપુરારિ(શિવના)પુરમાં પોતે બંધાવેલી મોટાં શોભતાં ગૃહોવાળી બ્રહ્મપુરીમાં વિમલ ગુણોને જાણનારા વિશ્વલ (વીસલ) રાજાએ આ સાધુપુરૂષને (નાનાકને) ખુશી થઈને એક હવેલી (મહેલ) આપી.

(૨૬) જે (નાનાક) સોમેશને નિત્ય અક્ષતની પૂજાથી પ્રસન્ન કરતો, અને વીસલ નૃપે તેને આપેલા બગસરા ગામનો સફલતાથી ઉપભોગ કરતો હતો.

---

‡ લક્ષ્મી તેની પત્નિનું નામ હતું.

(૨૭) જે (નાનાક) પોતાના ઉત્તમ અમૃતના પાક જેવા પ્રિય લાગે તેવા પુરાણોના મધુર પાઠથી વિશ્વલ નૃપતિને તેની હયાતીમાં અધિકને અધિક તૃપ્તિ આપતો હતો, અને હાલ જ્યારે તે રાજા દેવલોકમાં વાસ કરે છે ત્યારે આ ક્ષત્રિયોનો મુગટમણી પ્રતિપર્વ પિંડદાનથી તેની તૃપ્તિ કરી રહ્યો છે.

(૨૮) તીર્થનાં (પવિત્ર) જલ, કમલની માલાઓ, શાલિનૈવદ્ય અને વંદન વગેરેથી નિત્ય શિવને જે નાનાક પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે.

(૨૯) તેની ભક્તિથી સંતુષ્ઠ થઈ શંકર ભગવાને પોતાની કલાથી ગણ્ડ શ્રી વીરભદ્રના દેહમાં પ્રવેશ કરીને તેની દ્વારા મંગલ નામના ગામના, શ્રેષ્ઠ સાતમા ભાગનો ભાગી તેને બનાવ્યો.

(૩૦) સ્વર્ગપર્યંત વિકાસ પામેલી કીર્તિવાળો, સોમેશ્વરની ચરણભક્તિમાં મગ્ન, સરસ્વતીમાં અતિ આદરથી નિત્ય વિધિ કરનાર, મહા યજ્ઞોથી વિશુદ્ધ અને અતિથીઓનો સદા સત્કાર કરનાર આ નાનાક વૈભવમાં દીર્ઘાયુષી થાઓ.

(૩૧) વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ, જે પાપરહિત છે, જેણે યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, જેને વિશ્વલ નૃપે મહેલ આપ્યો છે, જેનામાં તલ માત્ર પણ દોષ નથી, જેના ઉદય માટે સર્વની મહા અભિલાષ છે, અને જે સર્વ ગુણસંપન્ન છે તે ભલો નાનાક, સુકૃત્યો કરનારનો મિત્ર થાઓ.

(૩૨) મનુષ્યોમાં દ્વિજતા પ્રાપ્ત કરવી કઠિન છે, અને તેમાં પણ ખ્યાતિવાળી આ નાગર જાતિ; તેમાં વળી વેદોનો પરિચય અને તેમાં વળી નય વડે પ્રાપ્ત કરેલી લક્ષ્મી અને પછી આ બધું સદ્ભાગ્યથી પ્રાપ્તિ કરીને જેવાં કે—યૌવન, શ્રી, રત્નો અને અંગનાઓ વિગેરે અને ચિત્ત ચંચલ છે એમ માનીને નાનાક ફક્ત સુકૃત જ મેળવે છે.

(૩૩) નાગરો રૂપી કમલસમૂહના સૂર્ય જેવા અને જેની ચરણપૂજા વિખ્યાત ભૂમિપતિ વિસલ કરે છે તે નાનાક કવિએ અહીં સરસ્વતીના પવિત્ર તીર સાથે સંગમ કરતા સાગરના કિનારાપર આ સારસ્વત ક્રીડાસ્થાન બાંધ્યું.

(૩૪) આ સારસ્વત મહેલ ત્રણ ભુવનમાં સોમનાથનો મહિમા, સજ્જનોનાં દુઃખ હણનાર શિવ ભગવાન, અને ગર્જના કરતો સાગર, એ ત્રણેના અસ્તિત્વકાળ સુધી અખંડ રહો.

(૩૫) આ નાનાક વિજયી બનો, તેની પત્ની લક્ષ્મી નિત્ય રક્ત વસ્ત્રો ધારી વૃદ્ધાવસ્થા પામો અને તમનો નયનો સંગી ગંગાધર પુત્ર કુળને સુચરિતોથી મહિમાવાળું કરો!

(૩૬) જેની અષ્ટાવધાનની શક્તિથી સંતુષ્ટ પામીને પ્રજાજનોએ જગતમાં જેને બાલ સરસ્વતી એવું ઉપનામ આપ્યું છે તે રત્નના પુત્ર કુવલયાશ્વ ચરિતના કર્તા, કૃષ્ણે આ પ્રશસ્તિ લખી તે પ્રશસ્તિ પાહલણથી લખાયેલી અને કોતરાએલી છે.

પ્રશસ્તિ ૨૭

(वि. सं. १३२८)

अक्षरान्तर

॥ ॐ नमो गणपतये ॥

अस्त्यानन्दपुरे गरीयसि कुलं कापिष्ठलं निर्मलं धर्मोद्धारधुरंधरोऽभवदुपाध्यायोऽत्र सोमेश्वरः। तस्माद्दीक्षित आमठः श्रुतिमठः पुत्रः पवित्रद्युतिर्गोविन्दोऽस्य च नन्दनः सहृदयश्रेणिमनोनन्दनः ॥ १

मिथोविरोधोपशमाय सिद्धः श्रमः श्रियः शारदयास्य सूनुः। नानाविधानामव-धिर्बुधानां नानाकनामा सुकृतैकधामा ॥ २

यो वेद ऋग्वेदमखण्डमेव बभूव च व्याकरणप्रवीणः। साहित्यसौहित्यमवापदन्त-र्वाणिः पुराणस्मृतिपारगोऽभूत् ॥ ३

धौरेयो धवलान्वयेऽत्र समये श्रीसिद्धराजोपमः धाम्नां धाम बभूव वीरधवला-द्राजा विसुर्वीसलः ॥ यस्यौच्चैरभिषेणनव्यतिकरोज्ज्वालज्वलन्मालवोन्मीलद्धूमपरं-पराभिरभवद् घोरान्धकारं नभः ॥ ४

राज्ञोऽस्य सभ्यान् सुकृतैकलभ्यानभ्येत्य नानाक उदारबुद्धिः।
मौ(?)र्यैकधुर्यो विबुधप्रतीक्षां वेदादिशास्त्रेषु ददौ परीक्षां ॥ ५

अथैकदा वीसलचक्रवर्ती वीरावलीमानसमध्यवर्ती। पवित्रगोत्रो नियमैर्विचित्रै-श्चकार सोमेश्वरदेवयात्रां ॥ ६

सरस्वतीसागरसंगमेऽसौ स्नात्वाथ सोमेश्वरमर्चयित्वा। विद्याविशेषं परिभाव्य विप्रविशेषवित्कल्पितपुण्यवेषः ॥ ७

क्षेत्रे प्रभासे सुकृताधिवासे स्वकारिता (?) ब्रह्मपुरीगृहेषु। प्रक्षाल्य पादौ प्रददौ स सौधं नानाकनाम्ने कविपण्डिताय ॥ युग्म ॥ ८

उपेयुषा वेदपुराणशाणनिघर्षणं संश्रितहारलक्ष्मीः। विभाति येन द्विजनायकेन श्रीवीसलब्रह्मपुरीपुरेऽस्मिन् ॥ ९

वन्द्ये विश्वजनेन मूर्द्धनि सरस्वत्या दधानः पदं प्राप्याब्धिं किल वाडवः परम-भूदारंभभरिर्भिर्गवः। नानाकः पुनरेव तां भगवतीं मूर्ध्ना नमन्नागरो वर्ण्यो विप्रश-तोदरंभरिरहो तीरे वसन् वारिधेः ॥ १०

गोविन्दनन्दनः सोऽयं प्रद्युम्नोभूत्किमद्भुतम्। चित्रमेतद्यदेतस्य कान्तः शान्त-रसोऽधिकम् ॥ ११

स्नानं यस्य सरस्वतीशुचिजले पूजा च सोमेश्वरे व्यर्थं नातिथयो व्रजन्ति सुकृतश्री-संग्रहाद्यद्गृहात् ॥ वित्तं यस्य च साधुबन्धुसुहृदां साधारणं सर्वदा नानाको धरणी तले समधिकं धन्यः स मान्यः सताम् ॥ १२

स्वस्योच्चैः प्रतिपर्व शालिकणिकापिण्डेन सुश्रद्धया सार्द्धं वेदपुराणपाठनिपुणैः पुण्यापणैर्ब्राह्मणैः ॥ श्राद्धं तेन विधीयमानमतुलं सारस्वते सैकते दर्शंदर्शमतीव हृष्यति दिवि श्रीवीसलक्ष्मापतिः ॥ १३

मुखे यदीये विमलं कवित्वं बुद्धौ च तत्त्वं हृदि यस्य सत्त्वं करे सदा दानमयावदानं पादे च सारस्वततीर्थयामं ॥ १४

काव्येषु नव्येषु ददाति कर्णं प्राप्नोति यः संसदि साधुवर्णं ।
विभूषणं यस्य सदा सुवर्णं प्राप्ते तु पात्रे न मुखं विकर्णं ॥ १५

रचित उचित उच्चैः यस्य भक्त्यार्चनाय द्युतिजितकुमुदालिः शालिजस्तंडुलौघः ।
नयति सुमहसः श्रीसोमनाथस्य कामं शिरसि शशिकलायाः कौमुदीमेंदुरत्वं ॥१६

श्रीवीसलब्रह्मपुरीद्वितीयावासवासिना । तेन नानाकनाम्नेदं तेने सारस्वतं सरः॥१७

मार्त्तण्डप्रतिमप्रतापवसतेः श्रीवीसलक्ष्मापतेर्धाराध्वंसमहाप्रबन्धमधुरोन्मीलद्यशो वैभवः

एता सत्कविसंगतिर्गणपतिव्यासः प्रयासं विना चक्रे निर्मलचित्रकाव्यरचना-भित्तिं प्रशस्तिं नवाम् ॥ १८

समुल्लसन्मौलिरुहद्विरेफः प्रपन्नकेदारपपदारविन्दः ।
लिलेख चोट्टंकितवान् कलादः प्रल्हादगोविन्दसुतः प्रशस्तिम् ॥ १९

जागर्त्तिपातूलनयस्य यस्य (?) सावित्रि भर्त्तुर्महिमा स कोऽपि । यस्यानुजो पाल्हणनामधेयश्चकार केदारसुवर्णपूजां ॥ २०

संवत् १३२८ वर्णगड श्री भाव यजुर्वेद अग्रा° बृहत्पुरुषराज लाडाणरिह° श्री अभयसिंह प्रतिपत्तौ प्रशस्तिरुद्घाटिता ॥

ૐ! ગણપતિને નમસ્કાર હજો!

(૧) મોટા આનન્દપુર(નગર અથવા વડનગર)માં નિર્મલ કાપિષ્ઠલ કુલ છે. તેમાં બ્રાહ્મણ ધર્મના ઉદ્ધારકના ભારનું વાહન કરનાર ઉપાધ્યાય સોમેશ્વર જન્મ્યો. તેને પવિત્ર બુદ્ધિવાળો, શ્રુતિનું પાત્ર આમઠ દિક્ષિત, નામે પુત્ર થયો. ને તેને સજ્જનોના મનને આનન્દ આપનાર ગોવિન્દ નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

(૨) શ્રીનો શારદા સાથેના પરસ્પર વિરોધ શમાવવાનો શ્રમ, વિવિધ વિદ્યાવાળા જનોમાં શ્રેષ્ઠ, સુકૃત્યોના એક સ્થાન જેવા તેના પુત્ર નાનાકથી સિદ્ધ થયો.

(૩) જે નાનાક આખો ઋગ્વેદ જાણતો હતો, જે વ્યાકરણમાં પ્રવીણ હતો જે સાહિત્યજ્ઞાની અને પવિત્ર શાસ્ત્રોમાં નિપૂણ હતો અને જેણે સ્મૃતિ અને પુરાણના સાગરને ઓળંગ્યો હતો.

(૪) ધવલ કુળમાં શ્રેષ્ઠ, શ્રીસિદ્ધરાજની તુલનાવાળો અને સર્વ તેજોમાં તેજસ્વી વીસલ નૃપ આ સમયે વીરધવલથી જન્મ્યો હતો, અને જ્યારે તેણે માળવા પર ચઢાઈ કરી તે વખતે નભ, માળવામાં સળગાવેલા અગ્નિમાંથી નીકળતી ધૂમપરંપરાથી, અંધકારમય બન્યું.

(૫) સર્વ સામંતોમાં અગ્ર ઉદાર નાનાકે સુકૃત્યોથી પ્રાપ્ત કરાય તેવી અમાત્યપદવી મેળવી અને વેદ અને અન્ય શાસ્ત્રોમાં વિદ્વાનોની અભિલાષવાળી પરીક્ષા આપી.

(૬) એક સમયે યોદ્ધાઓના હૃદયમાં વસનાર, પવિત્ર ગોત્રવાળા ચક્રવર્ત્તિ રાજા વીસલે સોમેશ્વરની યાત્રા નાના પ્રકારના નિયમોથી કરી.

(૭) સરસ્વતી અને સાગરના સંગમ પાસે સ્નાન કરીને, સોમેશ્વરની પૂજા કરીને, અને પવિત્ર વસ્ત્ર ધારણ કરીને સારાં અને અન્યનો ભેદ પૂર્ણ જાણનાર, તેણે વિદ્યાવિશેષ બ્રાહ્મણને,

(૮) સુકૃત્યોના નિવાસ પવિત્ર પ્રભાસમાં, કવિ અને પંડિત નાનાકને તેનાં ચરણ ધોઈ પોતે બનાવેલી બ્રહ્મપુરીના મહેલોમાંથી એક મહેલ આપ્યો.

(૯) વેદ અને પુરાણની કસોટીથી બનેલા ઉજ્જવળ દ્વિજનાયકથી, આ શહેરમાં વીસલની બ્રહ્મપુરી એક સુંદર માલા જેવી શોભે છે.

(૧૦) સાગરને પ્રાપ્ત કરીને વિશ્વને વંદન કરવા યોગ્ય સરસ્વતીના મસ્તક પર તે ભૃગુકુલના બ્રાહ્મણે (પરશુરામે) ખરેખર પગ મૂકયો અને છેવટે સ્વાર્થી બન્યો, પણ તેનાથી ઉલટું આ નાનાક નાગર તે દેવીને શિષ નમાવી, નમન કરતો સાગરતીરે નિવાસ કરીને સેંકડો બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવતો હતો.

(૧૧) ગોવિન્દનો આ પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન સમાન હતો તેમાં અદ્ભુત શું છે? પણ વિચિત્ર એ હતું કે તેને શાન્તરસ સૌથી અધિક ગમતો હતો.

(૧૨) તે નાનાક પૃથ્વી ઉપર અત્યંત ધન્ય છે; અને તેને સદા સજ્જનોથી માન મળવું જોઈએ; કારણ કે તે સરસ્વતીનાં પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરે છે, અને સોમેશ્વરની પૂજા કરે છે, તેના સુકૃત અને શ્રીના સંગ્રહ જેવા તેના ઘરમાંથી અતિથિલોકો વ્યર્થ પાછા નથી જતા; અને તેની સંપત્તિ, સાધુ, બન્ધુ અને મિત્રોને સર્વને હમ્મેશાં સામાન્ય છે.

(૧૩) સરસ્વતીના તીરે પ્રતિ પર્વ પુણ્યકર્મના ભંડાર જેવા, અને વેદ અને પુરાણના પાઠમાં નિપુણ બ્રાહ્મણો સાથે, ચોખાની કણકના પિણ્ડથી તે નાનાકથી શ્રદ્ધાપૂર્વક પોતાનું અતુલ શ્રાદ્ધ થતું જોઈ વીસલ નૃપ સ્વર્ગમાં ઘણો જ આનન્દ પામે છે.

(૧૪) જેના (નાનાકના) મુખમાં વિમલ કવિત્વ છે, બુદ્ધિમાં તત્ત્વ છે, હૃદયમાં સત્ય છે, જેના કર નિત્ય દાન આપે છે અને જેના ચરણો સારસ્વત તીર્થગમનના ચિહ્ન વાળાં છે.

(૧૫) જે નવાં કાવ્યો શ્રવણ કરે છે, જે સભામાં સારી પ્રશંસા મેળવે છે, જેના અલંકાર સદા સુવર્ણના છે, અને જે તેની સહાય શોધનાર જનોથી દષ્ટિ મુખ ફેરવતો નથી.

(૧૬) શિવપૂજન માટે ઉચ્ચ ભક્તિથી યોગ્ય રીતે ગોઠવેલો કુમુદનાં પુષ્પોની હારોથી અધિક ઉજ્જવળ તાંદુલનો ઢગ શ્રી સોમનાથ દેવના મસ્તક પરની શશિકલાને ઘણી જ ઝાંખપ આણે છે.

(૧૭) શ્રી વીસલની બ્રહ્મપુરીના બીજા મહેલમાં વાસ કરતા તે નાનાકે આ સારસ્વત-સરોવર બાંધ્યું.

(૧૮) આ પ્રશસ્તિની રચના વગર પ્રયાસે નિર્મલ અને પ્રશંસનીય કાવ્યથી ગણપતિ વ્યાસથી થઇ છે, જે વ્યાસનો યશમહિમા, સૂર્ય જેવા પ્રતાપી શ્રી વીસલથી ધારા નગરીના નાશનું વર્ણન કરતી મહાન્ કૃતિ સાથે વૃદ્ધિ પામે છે.

(૧૯) મસ્તક પર ક્રીડા કરતા ભ્રમરવાળા અને કેદારના ચરણકમળનો આશ્રય લેનાર પ્રહ્લાદ ગોવિંદના પુત્ર કલાદે આ પ્રશસ્તિ લખી અને કોતરી.

(૨૦) સાવિત્રીના સ્વામી......પાતૂના પુત્ર જેના કોઈ અનુજ પાલ્હણ નામનાએ કેદારની સુવર્ણથી પૂજા કરી એનો મહિમા જાગૃત છે.

વિક્રમ સંવત્ ૧૩૨૮માં આ પ્રશસ્તિ શ્રી અભયસિંહની સમક્ષ (અથવા અનુમતિથી) વર્ણગઢના (વડનગરના) યજુર્વેદના મહાન્ પુરૂષ (?) શ્રીભાવ લાડાણ(?)થી કોતરાઈ હતી.

નં० २२०

કચ્છમાંના ખોખરા ગામના પાળીયા ઉપરનો[1]

સારંગદેવનો શિલાલેખ

વિ. સં. ૧૩૩૨ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૧

કચ્છના ઇતિહાસ ઉપર ઘણી રીતે અજવાળું નાંખનાર, સ્વ. રા. સા. ડી. પી. ખખ્ખરે મને લેખની એક નકલ મોકલી હતી. તે ખોખરામાંના પાળીયા ઉપરના શિલાલેખની નકલ છે અને રા. સા. ખખ્ખરે તેની નીચેની માહિતી આપેલી છે.

પાળીયામાં ગાયનું ચિત્ર છે અને તે ખડ ખાતી હોય અને બચ્ચાને ધવરાવતી હોય એમ ચિતરેલ છે. તે પાળીયો ભદ્રેશ્વરના કિલ્લામાં હતો, પરંતુ ખોખરાની એક બાઇ ભદ્રેશ્વરમાં પરણી હતી તેણે તે ગાયની પૂજા પોતાના બાપના ગામમાં થાય તો ઠીક એમ માની તે લેખ ત્યાં મોકલાવ્યો. તે વખતે લેખ દટાએલો હતો અને માત્ર ગાયની પૂજા થતી હતી. સં. ૧૯૩૯ માં મેં તે નીચેનો ભાગ મહા મહેનતે ખોદાવ્યો અને માલુમ પડયું કે લેખવાળા ભાગનો અમુક ટુકડો તૂટીને ગુમ થએલો છે અને તપાસ કર્યા છતાં તેનો પત્તો મળ્યો નહીં.

લેખ ચાલુ ૧૪ મા સૈકાની દેવનાગરી લિપિમાં છે અને તેનું અક્ષરાન્તર નીચે મુજબ છે :

अक्षरान्तर

१ ओं ॥ संवत् १३३२ वर्षे मार्ग शुदि ११ शनावद्येह श्री

२ [म]दणहिल्लपाटके समस्तराजावली[य]समलंकृतमहा-

३ जाधिराज परममाहेश्वर परमभट्टारक प्रो[प्रौ]ढ प्रताप[प]नारा-

४ य[णा]वतारलक्ष्मीस्वयंवरमहाराजाश्रीसारंगदेव क-

५ ल्याणविजयराज्ये श्री श्रीकरणादो(दौ)महामात्य श्री माव-

६ वमहं राघि श्री' कान्हे समस्तव्यापारान् परिपन्न(थ)य- ...

આ લેખ વાઘેલા રાજા સારંગદેવના રાજ્યનો છે અને તેમાં કાન્હ એટલે કૃષ્ણ નામના અમાત્યનું નામ આવે છે. તેની તિથિ વિ. સં. ૧૩૩૨ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ શનો ડૉ. સ્વૈમના પત્રક અનુસાર ઇ. સ. ૧૨૭૫ ડીસે. ૧ લી શનિવાર સાથે મળતી આવે છે.

વિચારશ્રેણીમાં, ડા. ભાઉ દાજીની પટ્ટાવલીમાં અને ડૉ. ભાંડારકરના ઐતિહાસિક કટકામાં તેમ જ પ્રવચનપરીક્ષામાં અસંબદ્ધ તારીખો નીચે મુજબ આપેલી છે.

વીશલદેવે રાજ્ય કર્યું (૧) વિ. સં. ૧૩૦૦—૧૮; (૨) વિ. સં. ૧૩૦૨-૨૦. અર્જુનદેવે ક્યાં સુધી રાજ્ય કર્યું. (૧) વિ. સં. ૧૩૩૧ (૨) વિ. સં. ૧૩૩૩. સારંગદેવે ક્યાં સુધી રાજ્ય કર્યું. (૧) વિ. સં. ૧૩૫૩ (૨) વિ. સં. ૧૩૫૩

આ લેખ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે ઐતિહાસિક કટકામાં તેમ જ પ્રવચનપરીક્ષામાં સારંગદેવ ગાદી ઉપર બેસવાની તિથિ બહુ મોડી છે અને માન્ય થઈ શકે તેમ નથી.

---

1 ઈ. એ. વૉ. ૨૧ પા. ૨૭૧ ડૉ. બ. બુલ્હર.

નં૦ ૨૨૧

સારંગદેવનો બ્રિટિશ મ્યુઝિયમમાંનો શીલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૩૨૫ વૈશાખ સુ. ૫ સોમ

ઇ. સ. ૧૨૭૯ એપ્રિલ તા. ૧૭

ડા. બરજેસે આ લેખનાં રબિંગ મોકલ્યાં હતાં તે ઉપરથી આ લેખની ડા. કીલહોર્ને નોંધ લીધેલી છે.

पं १ संवत् १३२५ वर्षे वैशाश(ख)शुदि ५ सोमे येह श्रीमदणहिल्लवाटका-
धिष्ठित .... सारंगदेवकल्याण विजयराज्ये

---

૧ કીલહોર્ન લીસ્ટ, એ. ઇ. વો. ૫ એપેન્ડીક્સ નં. ૨૩૭

નં. ૨૨૨

વાઘેલા રાજા સારંગદેવના સમયની સિન્ટ્રામાં રાખેલી દેવપટ્ટનપ્રશસ્તિ[1]

વિ. સં. ૧૩૪૩ માઘ શુદ ૫ સોમવાર.

નીચે આપેલી પ્રશસ્તિની એક નકલ સર ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સના ભાષાન્તર સાથે મરફીની "ટ્રાવેલ્સ ઈન પોર્ટુગલ"(૧૭૯૮) માં પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. એ પત્રૂં દશ વર્ષ પહેલાં ડા. બર્જેસે મે. આ. સ. વે. ઈ. (ભાં. ૧૮૭૯) નં. ૯ પા. ૧૦૪ માં ડૉ. ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજીના સંસ્કૃત અક્ષરાન્તર સાથે તથા પ્રશસ્તિના ટુંક સાર સહિત પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. ડૉ. ભગવાનલાલનું અક્ષરાન્તર એકંદરે સાચું છે, તોપણ હું માનું છું કે પ્રો. જી. ડી. વાસ્કોન્સેલૉસ એબ્રુએ મને આપેલાં પેન્સીલ રબ્બિંગ ઉપરથી નવીન આવૃત્તિની પ્રસિદ્ધિ વધારાની નહીં ગણાય. આ પ્રતિકૃતિ ઉપરથી કેટલીક શંકાઓ દૂર થાય છે, જે ડૉ. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી અનુમાનથી ઉકેલી શક્યા ન હતા, અને તે ઉપરાંત કેટલાક સ્થાનોમાંની તેમની પૂર્તિઓ અસલની બરાબર છે એમ પણ આ પ્રતિકૃતિથી બતાવી શકાય છે.

લેખ બહુ સંભાળપૂર્વક એક લાંબા લીસા કાળા પત્થર ઉપર કોતરેલો છે. તેનું માપ ૪૨ ઈંચ × ૨૦ ઈંચ છે, અને તેમાં ૬૧ પંક્તિઓ છે. આ પત્થર હાલ સિંટ્રામાં ડોન જોઆઓ ડી કેસ્ટ્રોના કિવન્ટામાં રાખેલો છે; પણ તેની હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે તે અસલ સોરઠમાં સોમનાથ અગર દેવપટ્ટનના મંદિરનો હતો. તે એકંદરે સુરક્ષિત છે, ફક્ત થોડાક અક્ષરો કોઈ કોઈ સ્થળે નાશ પામ્યા છે. લિપિ ૧૩ મી સદીની પ્રચલિત દેવનાગરી છે.

સોરઠમાં, (કાઠિઆવાડમાં) હાલ વેરાવળ પાસે જાણીતા પ્રખ્યાત શૈવતીર્થ સોમનાથપટ્ટન અગર દેવપટ્ટન અગર પ્રભાસમાં ત્રિપુરાન્તક નામના શૈવ સાધુએ પાંચ લિંગોની બનાવેલી પ્રશસ્તિ આ લેખમાં આપી છે.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૭૧ જી. બ્યુલ્હર.

अक्षरान्तर

१ ओं ॥ ओं नमः शिवाय । हृदि स्थितं चिन्मयमात्मवेदिनः समाधिमास्थाय विलोकयंति यं । स चित्तसंतापमपाकरोतु वः स्तनंधयश्वेतमयूखभूषणः ॥[१॥]

२ शैलात्मजोरसिजशृंगकुरंगनाभिपत्रावलीतलिनतल्पशयालुपाणिः । पीयूषभानुकलिकाकलितावतंसो देवः शिवानिवि-

३ तनोतु दिवानिशं वः । २ [॥] त्रैलोक्यमंगलमनंगरिपोरपत्यमंकुरितैकदशनोल्लसदाननश्रीः । देवः प्रपद्य हृदयैकपदीं कपर्दी

४ भूयादनेकपमुखः सुखसंपदे वः । ३ [॥] श्रीविश्वमल्ल इति भूपतिमौलिरत्नं चौलुक्यवंशमवतंसयति स जिष्णुः । यस्य द्विधारमपि

५ संयति मंडलाग्रमारादमंस्त शतधारमरातिवर्गः । ४ [॥] आबद्धमूलमभितः क्षितिपा[द्रि]जातमुन्मुलयन् कुलिशवंशभुवा भुजेन । सत्व-

६ स्य यः किमपि धाम जनेन राजनारायणेति जगदे जगदेकनाथः । ५ [॥] यस्मिन्नात्मकलां न्यधत्त सकलक्षत्रावतंसे जगत्तापघ्यापदपा-

७ करिष्णुमहिमा श्रीवैद्यनाथः प्रभुः । शस्त्रैस्तेन चिकित्सितास्तदुचितं विश्वोपकारव्रतस्नातेन प्रतिभूभुजामपि हृदः प्रौढा मदग्रंथयः । ६ [॥]

८ नागल्लदेवीति बभूव यस्य जाया जयश्रीरिव देहबद्धा । तया स राजा सुतरां बभासे भासेव देवो हरिणांकमर्त्तिः । ७ [॥] आशांतविश्रांत-

९ भुजप्रतापः प्रतापमल्लावरजः स राजा । स्वपौरुषोत्कर्षरसातिरेकादेकातपत्रां बुभुजे धरित्रीं । ८ [॥] श्रीविश्वमल्लः स्वपदेभिषिच्य प्रताप-

१० मल्लात्मजमर्ज्जुनं सः । साकं सुधापाकमभुक्त[नाक]नितंबिनीनामधरामृतेन । ९ [॥] राकानिशाकरसनाभिगुणाभिरामोदामोदरांश इव वि-

११ क्रममांसलश्रीः । भूपालमौलिमणिरर्ज्जुनदेवनामा कामार्ज्जुनीमिव धनानि धरामदुग्ध । १० [॥] हस्ते विधाय कदनायदुराशयानां दाना-

१२ वधूतसुरशाखिनि भूमिचक्रं । यः स्वैरुदारचरितैरनघः प्रजानां रक्षां चकार किल चक्रधरावतारः । ११ [॥] तस्यांगभूर्जयति गूर्जरराज्य-

---

શ્લો. ૧ છંદઃ વંશસ્થ શ્લોક ૨ થી ૫–છંદઃ વસંતિલકા શ્લોક ૫— क्षितिपाद्रिं નો ચોથો વ્યંજન તદ્દન નાશ પામ્યો છે; जगदे ના પહેલા બે અક્ષરો પણ ઝાંખા થઈ ગયા છે. શ્લો. ૬ છંદઃ શાર્દૂલવિક્રીડિત. શ્લોક ૭–૯ છંદઃ ઉપજાતિ શ્લો. ૧૦ વાંચો °मभुक्त; मभु° શબ્દો ઝાંખા છે જ્યારે नाक લગભગ તદ્દન નાશ પામ્યું છે. શ્લોક ૧૦–૧૨ છંદઃ વસંતતિલકા ત્રીજા પાદનો આઠમો અક્ષર અને ચોથાનો બીજો ત્રીજો સ્પષ્ટ નથી.

१३ लक्ष्मीसंभोगकंदलितसौख्यनिमग्नचेताः । क्षोणीसमुद्धरणकेलिरसोत्तरंगः सारंग-
देव इति शार्ङ्गधरानुभावः । १२ [॥] युधि यादवमा-

१४ लवेश्वरावकृत क्षीणबलौ बलेन यः । पृथुविग्रहधारिणौ पुरापतगेंद्रो गजकच्छपा-
विव । १३ [॥] इतश्च । भट्टारकश्रीलकुलीशमूर्त्या तपः-

१५ क्रियाकांडफलप्रदाता । अवातरद्भिश्वमनुग्रहीतुं देवः स्वयं बालमृगांकमौलिः ।
१४ [॥] अनुग्रहीतुं च चिरं विपुत्रकानुलूकभूतानभिशाप-

१६ तः पितुः । ललाटभुर्व्या इव लाटभूषणं समेत्य कारोहणमध्युवास यः । १५ [॥]
अवतेरुश्चत्वारः पाशुपतव्रतविशेषचर्यार्थं । इह कुशिकगा-

१७ र्ग्यकौरुष्यमैत्रेया इति तदंतसदः ।.१६ [॥] ततस्तपस्विनां तेषां चतुर्द्धा जा-
तिरुद्गता । भुवं विभूषयामास चतुरर्णवमुद्रितां । १७ [॥] एतैरनुगृ-

१८ हीतानामन्वयेन महात्मनां । निःसीमवैभवं श्रीम × + × × कमित्यभूत् ।
१८ गार्ग्येयगोत्राभरणं वभूव स्थानाधिपः कार्त्तिकराशिनामा ।

१९ मूर्त्तस्तपोराशिरिवाश्रितानामालोकमात्रेण हरन्नघानि । १९ [॥] तेन स्वहस्त-
कमलानुगृहीतजन्मा वाल्मीकिराशिरुदियाय दयालुचेताः [।]

२० वाणीं च तीर्थपदवीं च सदा पदानां न्यासैः स्वचित्तविमलाकृ [ति]भिः
पुनानः । २० [॥] तेनानुगृह्य समकेति सतां प्रबोधकारी तपोधनयुवा त्रि-

२१ पुरांतकेति साक्षाद्भवंति विबुधाः किल तद्विधानां हस्तांबुजेन दृषदोपि कृतप्रतिष्ठाः॥
२१ [॥] वाल्मीकिराशेः सुगृहीतनाम्नस्तस्यैष शिष्यस्त्रिपुरांतकेति ।

२२ तीर्थांतरालोकनकौतुकेन पवित्रयामास दिशश्चतस्रः । २२ [॥] पूर्वं तपस्विगृ-
हिणीस्पृहणीयमूर्त्तिर्यो देवदारुविपिने वि[जहार]

२३ देवः । आशावधूलवणिमानमनुग्रहीतुं तीर्थावगाहनमिषेण चचार सोयं । २३
[॥] समाधिपूतेन हृदंबुजेन यः —⏑यि—⏑⏑ · ⏑—⏑[।]

२४ ततः शुचिब्रह्मसरः सरोजैरानर्च केदारपदारविंदे । २४ [॥] जगद्गुरुं चेतसि
यः प्रपद्य यागेश्वरं मूर्त्तमि—⏑—⏑[।] ⏑—⏑—⏑⏑—

२५ प्रसादसंपत्तिलभ्यानि तपःफलानि । २५ [॥] मिथो मिलज्जन्हुकलिंकदन्यात-
रंगहस्तोपहृतैः पयोभिः । ससर्ज्ज यस्याजि ⏑—⏑——⏑—⏑

२६ पः पाद्यमिव प्रयागः । २६ [॥] प्रदक्षिणीकृत्य सतां प्रदीपः श्रीपर्वतं यः
—— किल सर्वतोपि । श्रीमल्लिनाथस्य विलोकनेन कृतार्थ——⏑⏑—⏑—

શ્લો. ૧૨ निमग्नतुं પહેલું પદ અસ્પષ્ટ છે. શ્લો. ૧૩ છંદઃ વૈતાલીય શ્લો. ૧૪ છંદઃ ઉપજાતિ શ્લો. ૧૫ છંદઃ વંશસ્થ શ્લો. ૧૬ છંદઃ આર્યા શ્લોક ૧૭–૧૮ અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૧૯ છંદઃ ઇન્દ્રવંજા શ્લોક ૨૦–૨૧ વસંતતિલકા શ્લો. ૨૨ છંદઃ ઉપજાતિ શ્લો. ૨૩ છંદઃ વસંતતિલકા શ્લોક ૨૪–૨૭ છંદઃ ઉપજાતિ.

२७ चे । २७ [॥] प्रेंखालितानि कलसोद्भवपादमुद्रा निःकल्मपाकृतिपु विंध्यगिरेः
शिलासु । रेवाजलानि गजराजविगाहलीला— —᳘—᳘᳘᳘
२८ पाण्यपि यः सिषेवे । २८ [॥] गोदावरीतीरविहारिणीभिर्वनस्थलीनामधिदेव-
ताभिः । कृतार्थयन्नध्वगदृक्पयोजं यो जंगमस्त्र्यंवकं—᳘—᳘— । २९ [॥]
२९ ततः शमाद्वैतरसाभिरामे रामेश्वरं चेतसि चिंतयन् यः । ददर्श लंकाधिपकालरात्रेः
प्रस्थानवीथीमिव सेतुलेखां । ३० [॥] श्रीदेवपत्तनसम—
३० स्तघनस्तनीनां नेत्रारविंदसुकृतैरिव सानुवंधैः । तीर्थावगाहनधिया दिशि पश्चि-
मायामायातवानुपशमायतनं कृती यः । ३१ [॥] सरस्वती-
३१ सागरसंप्रयोगविभूषिताभोगमथागमद्यः । सोमेशचूडावलमानवालचंद्रप्रभासंवलितं
प्रभासं ३२ [॥] इह महीतलतीर्थविगाहना-
३२ दखिलतीर्थमयीं दधदाकृतिं । भुवनभूषणभूतमभूषयन्नगरमिंदुकलाभरणस्य यः ।
३३ इह साक्षादुमाकांतः श्रीमान् गंडबृहस्पतिः ।
३३ आर्यमेनं विनिर्माय पट्टं चक्रे महत्तरं । ३४ [॥] स्थानकं निजविशुद्धचरित्रै-
रुद्धरिस्यति महत्तर एषः । इत्यवेत्य मुमुदे हृदि चातुर्जातके-
३४ न गुणजातरसेन । ३५ [॥] अस्ति श्रीत्रिपुरांतकोपि विबुधश्रेणीकिरीटोपल-
च्छायापल्लवलालितांह्रिकमलः कासां गिरामध्वनि । यस्योद्दामचरि-
३५ त्रवैभवनिधेरेपा कियंतं गुणग्रामं धारयतु स्वकुक्षिकुहरक्रोडे वराकी श्रुतिः । ३६
[॥]धनानि कामाधिकवामलोचनप्रांचलचं-
३६ चलानि यः । ददौ महादौस्थ्यनिपीडितात्मने सतां प्रपन्नार्त्तिहरा हि संपदः ।
३७ [॥] आस्थितस्य पुरुपोत्तमभूय कामजन्मनि समाहितबुद्धेः । य-
३७ स्य पुण्यघटितस्य रमेति प्रेयसी भुवनभूषणमास्ते । ३८ [॥] सरस्वतीमौलि-
श्रयालुकेतकीपलाशलक्ष्मीसहपांशुकेलयः । महात्मनो यस्य म-
३८ होज्वला गुणा दिगंगनानामवतंसतां ययुः । ३९ [॥] सोमेश्वरायतनमंडपमु-
त्तरेण श्रीभाजि जीर्णघटिकालयसंनिधाने । श्रीकंठपंचमुखवा-
३९ समधिष्ठितानि येनाक्रियंत कृतिनायतनानि पंच । ४०[॥] मातुर्माल्हणदेव्या-
[यः] श्रेयसे माल्हणेश्वरं । सतामध्येयमहिमा तन्मध्ये निरमापय-
४० त् । ४१ [॥] उमापतेरायतनं नाम्ना गंडबृहस्पतेः । कृती कृतयुगाचारः
कारयामास तत्र यः । ४२ [॥] श्रीबृहस्पतिभार्याया श्लाघ्यजन्मनः । श्रेय-

---

श्लो. २८ वसंततिलका वांचो प्रखोल्तितानि, कलशोद्भव°, निष्कल्मषा° श्लो. २९ उपजाति श्लोकनुं अंत पाद जंगमस्त्र्यंवकमाससाद होवानो संभव छे. श्लो. ३० उपजाति श्लो. ३१ वसंततिलका श्लो. ३२ उपजाति वांचो वाल° श्लो. ३३ द्रुतविलम्बित श्लो. ३४ अनुष्टुभ वांचो बृहस्पति षष्ठं श्लो. ३५ छंदः स्वागता. वांचो उद्धरिष्यति श्लो. ३६ शार्दूलविक्रीडित श्लो. ३७ छंद वंशस्थ श्लो. ३८ स्वागता वांचो पुरुषोत्तम भूयं श्लो. ३९ छंदः वंशस्थ श्लो. ४० वसंततिलका श्लो. ४१–४३ अनुष्टुभ् वांचो °बृहस्पतेः वांचो बृहस्पति.

४१ से यः सतां सीमा निरमासीदुमेश्वरं । ४३ [॥] इह स्वनाम्ना त्रिपुरांतके-
श्वरं महत्तरश्रीत्रिपुरांतको व्यधात् । प्रियाभिधानेन मनोरमं श्रिया रमा-
४२ पतिः संविदधे रमेश्वरं । ४४ [॥] गोरक्षकं भैरवमांजनेयं सरस्वतीं सिद्धि-
विनायकं च । चकार पंचायतनांतराले बालेन्दुमौलिस्थितमानसो
४३ यः ४५ [॥] आत्मबाहुयुगसौहृदांचितस्तम्भसौरभशुभंसुतोरणं । दूरमस्तदुरित-
स्तदुत्तरद्वारभूपरिसरे चकार यः । ४६ [॥] सम्मार्जनाय देवा-
४४ नां कावडिद्वयमंभसः । सम्मार्ज्जनी जगत्याश्च कोलिनी प्रतिवासरं । ४७ [॥]
कर्त्तव्यमेतदुभयं वटुकेन पटीयसा । स्वमासपाटकद्रव्यनैवेद्या-
४५ न्नोपयोगतः । ४८ युग्मं । श्रीखंडहेतोः शशिखंडमौलिपुरानुकुल्येन मपारके
यः । द्रम्मांश्चकार प्रतिमासमष्टावष्टापदोत्सर्गनिसर्गपूतः । ४९ [॥]
४६ दातव्यं मालि[क]श्रेण्या शतपत्रशतद्वयं । नवीनकणवीराणां द्वे सहस्रे च नि-
त्यशः । ५०[॥] घाटीवाहाय वाटीभ्यो ग्रहीतुं शुचि[वेदि]कां । चक्रे परी-
४७ क्षिपट्टे यः षड् द्रम्मान्मासपाटके । ५१ [॥] माणकद्वितयं चोपा मुद्रानामेक-
माणकं । घृतं कर्षांश्च चत्वारस्तैलं दीपायतादृशं । ५२ [॥] जात्यानि पंच-
४८ पूगानि स्थितके स्थितिशालिना । कोष्टागारे गुणज्ञेन प्रत्यहं येन चक्रिरे । ५३
युग्मं । इहैव धूपवेलार्थं गुग्गुलस्य मणद्वयं । यः पुण्येषु समा-
४९ सक्तः प्रतिमासमकारयत् । ५४ [॥] पत्र – – ं च पंचाशत् पत्राणि
फणिवीरुधां । मेहरेण प्रदेयानि नित्यं वीकटहेतवे । ५५ [॥] पशुपालेन तदे-
५० वं धर्म्मस्थानोपहारसंवद्धं । श्री – – – – कोष्टागारादानीय दातव्यं । ५६
[॥] चोपा माणकमेकं निर्वापे पलिकाद्वयं मुद्गाः । नित्यं घृतकर्षौ द्वाविति
५१ पशुपालाय दातव्यं । ५७ [॥] [इद] × × ‿ दातव्यं नित्यंनैवेद्यहेतवे ।
ततस्तदन्नं वटुना पचनीयं प्रयत्नतः । ५८ [॥] पशुपालेन संकल्प्य तन्नैवे-
५२ द्यं सवीटकं । वटुकाय प्रदा[तव्यं] – – [कर्म्म] विधायिने । ५९ [॥]
मंडपिकायां स्थितके चातुर्जातकशासनात् । प्रत्यहं यः सतां सीमा द्रम्ममेकमका-
५३ रयत् । ६० [॥] अत्रैव कारयामास प्र – – – मुदारधीः । स्थितके यो
नव द्रम्मान् वटुकग्रासहेतवे । ६१ [॥] पूजाप्रतिमां कर्तुं प्रतिमासमुपेयुषः ।
५४ देयाः पंचदश द्रम्माः पशुपालस्य[धर्म्म]तः । ६२ [॥] चातुर्जातकपादानां
यः संमिलितपोचके । ततः पंचदश द्रम्मान् प्रतिमासं व्यधत्त यः ६३[॥]हट्टानि

શ્લો. ૪૪ વંશસ્થ. શ્લો. ૪૫ ઉપજાતિ શ્લો. ૪૬ રથોદ્ધતા શ્લો. ૪૭-૪૮ અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૪૯ છંદઃ ઉપજાતિ શ્લો. ૫૦ થી ૫૫ અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૫૬-૫૭ આર્યા ડૉ. ભગવનલાલ શ્લોક ૫૬ ની ખાલી જગ્યામાં "सोमनाथ" એમ પૂર્તિ સૂચવે છે. શ્લો. ૫૮ થી ૬૪ અનુષ્ટુભ્ શ્લોક ૫૮— પૂર્તિ કરો—इदमेव प्रदातव्यं વાંચો नैवेद्यं વાંચો "पूजाकर्म" શ્લો. ૬૧ વાંચો प्रतिमासमुदारधीः

५५ यो विशिष्टानि त्रीणि प्रीणितमानसः । चातुर्जातकपादेभ्यो वित्तेनादाय दत्तवान् ।
६४ तेषां मध्यादुत्तमं हट्टमेकं देवश्रद्धामालिना मालिकेभ्यः ।

५६ नित्यं पूजापुष्यजातोपहारैः श्रीमच्चातुर्जातकेन प्रदत्तं । ६५ [॥] चैत्रीमहे
भाद्रपदीमहे च पवित्रकं विस्तरणं च कर्त्तु : महाजनोपि प्रतिहट्ट-

५७ मेकं द्रम्मं विशेषस्थितके चकार । ६६ [॥] कोष्टागारेण पूगानि मेहरेण
दलानि च । शिवरात्रौ प्रदेयानि चातुर्जातकवीटके । ६७[॥]श्रीसोमनाथप्रभु-

५८ राजपाटिकात्रये त्रिभिर्हट्टवणिग्भिरात्मना । खर्ज्जूरालिकेराणि युगाश्च कोमलाः सदा
विधेयानि विशुद्धबुद्धिभिः । ६८ [॥] अमूनि सोमेश्वरदेवरीत्या-

५९ संपूज्य पंचायतनानि पूर्वं । अनेन पश्चात्पशुपालकेन श्रीदेवपाट्यामधिरोहणीयं
। ६९ [॥]चैत्रीभाद्रपदीभग्नपतितोद्धारहेतवे । चातुर्जा-

६० तकपादेभ्यो धर्म्मस्थानमदत्तः यः । ७० [॥] स्वोपार्जितेन शुचिना विभवेन
धर्म्मस्थानं च शासनमिदं च विनिर्ममे यः । तेनास्य कीर्त्तननिबद्धयशः-

६१ पताका राकामृगांकधवलाकृतिरुल्लास । ७१ [॥] श्रीगंडराणकबृहस्पति-
कीर्त्तनस्य सारंगभूपतिसरस्तटभूषणस्य । यः श्रीविलासगृहमा-

६२ यतनस्य मध्ये स्वात्मीयदेवकुलिकां रचयांचकार । ७२ [॥] तादृक् विशेषशु-
चिताधिगमाय संतश्चित्तेषु बिभ्रति यदीयगुणानजस्रं । पुष्णंति

६३ सिंधुतनयाहृदयाधिनाथनाभीसरोरुहमृणालसनाभितां ये । ७३ [॥]निर्व्याजभ-
क्तिरसवासितविश्वनाथमाविभ्रतः सरिदमीकगभीरमंतः ।

६४ एतस्य शारदतुषारमयूखलेखानिः कल्मपाणि चरितानि जगत्पुनंति । ७४ [॥]
सोमार्कवक्रशशिमंडलतो निपीय पीयूषवद्धसखितानि सुभा

६५ षितानि । एषाप्रशस्तिरनवद्यपदार्थ वप्ना । धंधात्मजेन विदधे धरणी धरेण ।
७५[॥] एनां लिलेख मंत्री विक्रम इति पूर्ण सिंहतनुजन्मा । ऊ-

६६ दटंकयदथ शिल्पी नाहडतनयश्च पूणसीह इति । ७६ [॥] श्रीनृपविक्रमसं
१३४३ वर्षे माघशुदि ५ सोमे लिंगप्रतिष्टामहोच्छवः समजनि ॥

श्लो. ६५ शालिनी. वांचो पूजापुष्प° श्लो. ६६ उपजाति श्लो. ६७ वांचो कोष्ठागारेण अनुष्टुभ् श्लो. ६८ इन्द्रवंशा श्लो. ६९ उपजाति श्लो. ७० अनुष्टुभ् श्लो. ७१–७५ वसंततिलका वांचो °बृहस्पति वांचो संतश्चित्तेषु वांचो निष्कल्मषाणि. श्लो. ७६ गीति वांचो प्रतिष्टामहोत्सवः

ભાષાન્તર

ઓમ્ ॥ ઓમ્ નમઃ શિવાય

શ્લો. ૧-૨ (શિવની સ્તુતિ)

૩ (ગણપતિની સ્તુતિ)

૪ પૂર્વે, ભૂપતિઓનો મુકુટમણિ જયશાલી શ્રી વિશ્વમલ્લ ચૌલુકયવંશનો અલંકાર હતો; જેનાં બેધારા ખડ્ગને યુદ્ધમાં શત્રુઓ અનેક ધારવાળું માનતા.

૫ ચોતરફ મૂળ નાંખી રહેલા પર્વત જેવા રાજાઓને વજ્ર સમાન ભુજવડે ઉખેડી નાખતો એ સત્ત્વશાલી, જગતનો એકલો ધણી, રાજનારાયણ કહેવાયો.

૬ જગતના તાપને દૂર કરવાવાળા શ્રી વૈદ્યનાથ પ્રભુએ ક્ષત્રિયોના ભૂષણ એવા એ રાજામાં પોતાની એક કલા મૂકી; તેથી વિશ્વના ઉપકારની દીક્ષા લીધેલા એ રાજાએ શત્રુરાજાઓનાં હૃદયમાંની મદરૂપ ગાંઠોની યોગ્ય ચિકિત્સા કરી.

૭ તેની રાણી નાગલ્લદેવી હતી, જે દેહધારી જયશ્રી જેવી હતી; જેના વડે, જેમ પ્રભા વડે ચંદ્ર શોભે તેમ, રાજા શોભતો હતો.

૮ દિશાઓના અન્ત સુધી જેનો પ્રતાપ પહોંચેલો છે એવો પ્રતાપમલ્લ જેનો નાનો ભાઈ હતો એવો એ રાજા પોતાના પૌરુષ વડે પૃથ્વિનો એક છત્રધારી બન્યો હતો.

૯ પોતાની ગાદીએ પ્રતાપમલ્લના પુત્ર અર્જુનને બેસાડીને એ રાજા સ્વર્ગસુન્દરીઓના અધરામૃત અને સુધા પીવા ચાલ્યો ગયો.

૧૦ પૂર્ણચન્દ્રના જેવા ગુણથી આનંદદાયક, દામોદરના અંશ જેવા, પરાક્રમથી યશસ્વી થયેલા ભૂપતિઓના મુકુટમણિ, એવા અર્જુનદેવે કામધેનુની માફક પૃથ્વી દોહીને ધન મેળવ્યાં.

૧૧ દાનમાં સુરવૃક્ષથી ચઢીઆતા હાથમાં એણે દુષ્ટના સંહાર માટે પૃથ્વીચક્ર ધારણ કર્યું, અને કૃષ્ણનો અવતાર જેવા એ નિષ્પાપ રાજાએ પોતાના ઉદાર ચરિતો વડે પ્રજાની રક્ષા કરી.

૧૨ ગર્જર રાજ્યલક્ષ્મીના સંભોગસુખ આનંદમગ્ન બનેલો, પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવાની ક્રીડાનો રસિયો, શાર્ઙ્ગધર જેવા મહિમાવાળો, એનો પુત્ર સારંગદેવ વિજયી છે.

૧૩ જેમ ગરૂડે પૂર્વે ગજ અને કચ્છપને હરાવ્યા હતા તેમ એ રાજાએ મોટા વિગ્રહ (: શરીર)ધારી રહેલા યાદવેશ્વર અને માલવેશ્વરને લડાઈમાં હરાવ્યા.

૧૪ તપઃક્રિયાઓનું ફળ આપવાવાળા બાલેન્દુશેખર દેવ પોતે વિશ્વના અનુગ્રહને અર્થે ભટ્ટારક શ્રી લકુલીશ રૂપે અવતર્યા.

૧૫ અને પિતાના શાપથી લાંબા વખતથી વિપુત્ર રહેલા ઉલૂકભૂતોના (? ઉલૂકના વંશજોના ?) અનુગ્રહ માટે પૃથ્વીના લલાટ જેવા લાટ દેશમાં આવેલા કારોહણમાં આવી વસ્યા.

૧૬ પાશુપત વ્રત પાળવા માટે એના ચાર શિષ્યો પ્રકટ થયાઃ કુશિક, ગાર્ગ્ય, કૌરુષ અને મૈત્રેય.

૧૭ એ તપસ્વીઓમાંથી ઉદ્ભવેલી ચાર જાતિઓએ ચાર સમુદ્રથી બંધાયેલી પૃથ્વીને શણગારી.

૧૮ (ખંડિત છે).

૧૯ મૂર્તિમાન્ તપોરાશિ. દૃષ્ટિ વડે જ આશ્રિતોના પાપનાશક, ગાર્ગેય ગોત્રના અલંકાર, કાર્તિક રાશિનામે, સ્થાનાધિપ (મઠાધિકારી) હતા.

૨૦ એના હસ્ત કમલ વડે જેના જન્મનો અનુગ્રહ થયો હતો તેવા, દયાલુ ચિત્તવાળા, વાલ્મીકિરાશિ ઉત્પન્ન થયા, જે પોતાના ચિત્ત જેવા વિમલ પદન્યાસ વડે વાણીને અને તીર્થપદવીને પાવન કરતા.

૨૧ તેણે તરૂણ તપોધન ત્રિપુરાંતકને અનુગ્રહ કરીને સત્પરૂષોનો ઉપદેશક નીમ્યો, એવા પુરૂષોના હસ્તકમલ વડે પ્રતિષ્ઠા પામેલા પત્થરો પણ સાક્ષાત્ દેવો બને છે.

લેખ ૨૨

૨૨ જેનું નામ લેતાં પુણ્ય થાય એવા વાલ્મીકિરાશિના એ શિષ્ય ત્રિપુરાન્તકે તીર્થો જોવાની ઇચ્છાથી ચારે દિશાઓ પવિત્ર કરી.

શ્લો. ૨૩–૩૩ (તીર્થયાત્રા વર્ણન) હિમાલય—કેદારનાથ, પ્રયાગ, શ્રીપર્વત, નર્મદા, ગોદાવરી—ત્ર્યંબક, રામેશ્વર—રામસેતુ, એ પ્રમાણે છેક ઉત્તરથી દક્ષિણ સૂધી ત્રિપુરાન્તકે યાત્રા કરી અને પછી ઉત્તરમાં પાછા ફરીને એ પશ્ચિમ કિનારે દેવપટ્ટન અથવા પ્રભાસ આવ્યો, જ્યાં સરસ્વતી સમુદ્રને મળે છે.

૩૪ અહિંયાં ઉમાના પતિ ગંડ બૃહસ્પતિએ (બૃહસ્પતિનામે મન્દિરપૂજારીએ) ત્રિપુરાન્તકને આર્ય બનાવીને છઠ્ઠો મહત્તર કર્યો.

૩૫–૩૯ (ત્રિપુરાન્તકની પ્રશંસા)

૪૦–૪૬ (ત્રિપુરાન્તકે સોમનાથમાં કરેલાં કાર્યોનું વર્ણન) પાંચ દેવળો બંધાવ્યાં, પાંચ મૂર્ત્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી, અને બે સ્તંભના આધારવાળું તોરણ રચાવ્યું.

૪૭–૭૨ (પોતે બંધાવેલાં મંદિરોની પૂજાને અર્થે ત્રિપુરાન્તકે આપેલાં દાનોનું અને પૂજા વિધિનું વર્ણન)

૭૩–૭૪ (ત્રિપુરાન્તકની પ્રશંસા)

(૪૭) નિત્ય દેવોની શુદ્ધિ અર્થે બે કાવડ જળ અને ઝિણી ફૂસ જીજુબની સાવરણી મઠાનો સાફ કરવા માટે—

(૪૮) નૈવેદ્ય અન્ન અને માસિક ખર્ચના આપેલા દ્રવ્યના બદલામાં એક ચાલાક બટુકે આ બન્ને ચીજો મેળવવાની અને તેમનો ઉપયોગ કરવાનું (આ શ્લોકો એક જોડકું રચે છે.)

(૪૯) તે (ત્રિપુરાન્તક) જે સુવર્ણ આપવાની નૈસર્ગિક ભાવનાથી પવિત્ર થયો હતો. તેણે શિરપર ઈન્દુકલા ધારતા દેવની પુરી તરફ કૃપાને લઈને પ્રતિમાસ ૮ દ્રમ્મ મપારકમાં ચંદનકાષ્ટ ખરીદવા અર્પ્યા.

(૫૦) માળીઓનું મંડળ પ્રતિદિન ૨૦૦ શ્વેત કમળ અને ૨૦૦૦ સુગંધિત કનેરનાં પુષ્પ (કણવીર) આપશે.

(૫૧) તેણે ઘાટી વાહને માટે વાડીમાંથી શુદ્ધ વેદિકા પ્રાપ્ત કરવાના માસિક ખર્ચ માટે પરીક્ષિપટ્ટમાં ૬ દ્રમ્મ આપ્યા.

(૫૨) " બે માણક* ચોખા, અને એક માણક મુદ્ગ ચાર કર્ષ ઘૃત (ઘી) અને તેટલું દીપ માટે તેલ " અને

(૫૩) સારી જાતનાં પાંચ સોપારી, (આ સર્વ) તે અન્યના ગુણજ્ઞ સ્થિર જનથી પ્રતિદિન કોઠારમાં અપાયું હતું. (આ બન્ને શ્લોકો જોડકું રચે છે.)

(૫૪) તે કે જે પુણ્ય કાર્યોના અનુષ્ઠાનમાં પરાયણ હતો તેણે અહીં પણ પ્રતિમાસ ધૂપ વેળા માટે બે માણ સુગંધિત ગુગ્ગુલ આપવાની વ્યવસ્થા કરી.

(૫૫) મેહર પ્રતિદિન ૫૦ ... ... નાગર વેલનાં પાન બીટક (પાનપટ્ટી) કરવા આપશે.

(૫૬) આ જેની ધર્મ સ્થાન (મંદિરો)માં ઉપહાર માટે વ્યવસ્થા થઈ છે તે પશુપાલે શ્રીસોમનાથના કોઠારમાંથી લાવવું જોઈએ અને (પૂજા કરનાર માણસને તેણે) આપવું.

(૫૭) એક માણ ચોખા અને બે પલ્લિકા મુદ્ગ તથા બે કર્ષ ઘૃત આદિ કોઠારીએ પશુપાલને ઉપહાર માટે પ્રતિદિન આપવું જોઈએ.

---

* માણક એટલે પાંચ મણનું માપ.

(૫૮) (આ પણ) નૈવેદ્ય ઉપહાર માટે પ્રતિદિન આપવું જોઈએ; પછી તે અન્ન સંક્ષાળપૂર્વક બટુકે રાંધવું જોઈએ.

(૫૯) સંકલ્પ કર્યા પછી, પશુપાલે તે નૈવેદ્ય અને બીટક પૂજા કરનાર બટુકને આપવા જોઈએ.

(૬૦) શુચિજનોમાં શ્રેષ્ઠ, તેણે (ત્રિપુરાન્તકે), મણ્ડપિકામાં આવકમાંથી પ્રતિદિન એક દ્રમ્મ ચાતુર્જાતકના શાસનથી અપાવ્યું.

(૬૧) ત્યાં પણ આ ઉદાર મનના પુરૂષે મંદિરોની સેવા કરતા બટુકના પાલન માટે પ્રતિ માસ ૯ દ્રમ્મ અપાવ્યા.

(૬૨) વિધિ અનુસાર અનુપમ પૂજા અર્થે આવનાર પશુપાલને પ્રતિમાસ ૧૫ દ્રમ્મ આપવા જોઈએ.

(૬૩) આ આશય માટે તેણે (ત્રિપુરાન્તકે) પૂજ્ય ચાતુર્જાતકના સંચયમાં (ખજાનામાં) પ્રતિમાસ ૧૫ દ્રમ્મ મૂકયા.

(૬૪) હૃદયમાં આનન્દ કરતાં, તેણે પૂજ્ય ચાતુર્જાતકના દ્રવ્ય માટે ત્રણ ઉત્તમ હાટ ખરીધાં (દુકાનો ખરીદી) અને (તેનાં મંદિરોને ઉપહાર તરીકે) અર્પ્યાં.

(૬૫) તેમાંની ઉત્તમ (દુકાન), (શિવ) દેવમાં શ્રદ્ધાની માળા ધારે છે તે શ્રી ચાતુર્જાતકે, નિત્ય પૂજા, નિત્ય પૂજા અર્થે જોઈતાં પુષ્પ આપવાના બદલામાં માળીઓને આપી.

(૬૬) મહાજનોએ ચૈત્ર અને ભાદ્રપદ પૂર્ણિમાના ઉત્સવ સમયે પવિત્રક અને વિસ્તરણની ક્રિયા માટે દરેક હાટ(દુકાન)માંથી એક દ્રમ્મ આપ્યો.

(૬૭) શિવરાત્રિના ઉત્સવ સમયે ચાતુર્જાતકના બીટક માટે સોપારી (સોમનાથના મંદિરના) કોઠારથી અને પાન મેહરથી અપાવાં જોઈએ.

(૬૮) ત્રણ વિમળ મનના વેપારીઓએ નિત્ય જાતેજ શ્રી સોમનાથ પ્રભુના ત્રણ રાજ પાટિકામાં હાર, શ્રીફળ અને કોમળ ગુગ આપવાં.

(૬૯) ભગવત સોમેશ્વરની પૂજા માટે નિર્માણ થયેલી વિધિ અનુસાર આ પાંચ મંદિરોની પ્રથમ પૂજા કરી, પશુપાલક શ્રીમાન્ દેવના મંદિર જતાં પગથીઆં ઉપર આરોહણ કરશે.

(૭૦) તેણે (ત્રિપુરાન્તકે) પૂજ્ય ચાતુર્જાતકને ચૈત્ર અને ભાદ્રપદ પૂર્ણિમાને દિને ભગ્ન અથવા પતિત થએલાના ઉદ્ધાર માટે આ ધર્મસ્થાન આપ્યું.

(૭૧) આ ધર્મસ્થાન અને આ શાસન સ્વઉપાર્જિત વિમળ વિભવથી પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેથી તેનો યશધ્વજ જેનો મંદિરો સાથે યોગ છે તે પૂર્ણ ઈન્દુસમાન ઉજ્જ્વળ પ્રકાશે છે.

(૭૨) શ્રી ગણ્ડ રાણક બૃહસ્પતિના યશની પ્રતિમા અને સારંગ નૃપના સરવરના તટના ભૂષણ રૂપ તે મંદિરના મધ્ય ભાગમાં તેણે તેના કુલદેવનું સ્થાન, થાંનું વિલાસ ગૃહ બંધાવ્યું.

૭૩-૭૪ શ્લોકમાં ત્રિપુરાન્તકની સામાન્ય પ્રશસ્તિ પછી ૭૫ શ્લોકમાં ધંધનો પુત્ર ધરણીધર પ્રશસ્તિનો કર્તા (રચનાર) હતો તે આપણે જાણીએ છીએ. ૭૬ મો શ્લોક આગળ જણાવે છે કે કવિતાનો હસ્તલેખ પૂર્ણ સિંહના પુત્ર મંત્રી વિક્રમથી લખાયો હતો અને તે શિલ્પિ પુણસીહ-નાહડના પુત્રથી કોતરાયો હતો. અનુલેખ અનુસાર વિ. સં. ૧૩૪૩ ના માઘ શુદિ ૧૫ ને સોમવારે, અથવા ડૉ. શ્રામની ગણતરી પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૨૮૭ જાન્યુ. ૨૦ ને સોમવારે, પાંચ લિંગની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. આ તિથિ (તારીખ) ઐતિહાસિક મહત્વની નથી કારણકે તવારિખ અનુસાર સારંગે ૨૨-૨૩ વર્ષ ઈ. સ.૧૨૯૬-૯૭ સુધી રાજ્ય કર્યું.

નં० ૨૨૩

સારંગદેવનો અનાવડામાંથી મળેલો શિલાલેખ*

વિ.સ. ૧૩૪૮ આષાઢ શુ. ૧૩

વડોદરા રાજ્યના કડી પ્રાંતમાંના પાટણ ગામથી ત્રણ માઈલ ઉપર આવેલા અનાવડા (પ્રાચીન અણહિલવાડ)માં નેહેર ખાતાવાળા ખોદકામ કરતા હતા ત્યારે આ લેખ મળ્યો હતો. અત્યારે તે વહીવટદારની કચેરીમાં પડેલો છે.

લેખની ૨૪ પંક્તિ છે અને તે ૧'–૪½" પહોળો અને ૧'–૫½" ઉંચો છે. પહેલી સાત પંક્તિની શરૂવાતના અક્ષરો ઉખડી ગયા છે પણ તે સિવાય એકંદર રીતે પથ્થર સુરક્ષિત છે. લીપી નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે અને મંગલાચરણના એક શ્લોક સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

ર પછીના વ્યંજન બેવડા લખ્યા છે અને બને બદલે વ એક જ વાર પંક્તિ પહેલીમાં उध्धिवत्रते માં લખેલ છે प्रेक्षणी(ण)क અને स्थितफ पंक्ति ૭ મી માં તેમજ व्यक्ति પંક્તિ ૯ અને ૨૧ માં ખાસ નોંધ લેવા જેવા શબ્દો છે. પહેલાનો અર્થ નાટયપ્રયોગ બીજાનો કાયમી દાન અને ત્રીજાનો વિગતોનું સ્પષ્ટીકરણ એમ થાય છે. પંકિત ૭, ૯, ૧૦ મા આવતા पलमान નો અર્થ અચોક્કસ છે. તે જ શબ્દ બીજા લેખોમાં જેવા કે ચાલુક્ય તામ્રપત્ર વિ. સં ૧૨૮૦ (ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૭ પતરૂં બીજું પંકિત ૩ જીએ આપેલા)માં पूर्वं प्रदत्तना અર્થમાં આપેલ છે; કદાચ તે पाल्यवान ને બદલે ભૂલથી લખાયું હોય.

જયદેવના ગીતગોવિન્દમાં જે દશાવતારના વર્ણનવાળો એક શ્લોક છે તે જ શ્લોકથી મંગલાચરણ કરેલું છે, ત્યારબાદ તિથિ આપેલ છે જે રવિવાર આષાઢ શુદિ ૧૩ વિ. સ. ૧૩૪૮ ની છે તે વખતે મહારાજાધિરાજ સારંગદેવ અણહિલ વાટકામાં રાજ્ય કરતા હતા. તેનો મહાસંધિવિગ્રહિક મહામાત્ય મધુસૂદન દસ્તાવેજમાં સીલ વિગેરેનું કામકાજ કરતો હતો. મહંત પેથડ વિગેરે પંચમાં હતા. પેથડ પાલણપુરમાં મુદ્રાધિકારી હતો. શ્રીકૃષ્ણનીમૂર્તિ પાસે પૂજા નૈવેદ્ય તથા નાટય પ્રયોગો માટે ઉપરની તિથિએ તેમજ અગાઉ દાન આપવામાં આવ્યું હતું. અગાઉના દાનમાં નીચે મુજબ આપવામાં આવેલ હતાં. (૧) કરણે આપેલા ૧૮૦ દ્રમ્મ પ્રતિવર્ષ કાયમને માટે (૨) માંડવીમાંથી ૭૨ દ્રમ્મ હમેશને માટે (૩, ૪, ૫) દ્રમ્મ ૭૨, દ્રમ્મ ૩૬ અને દ્રમ્મ ૪૮ દરેક અમાસને માટે શેઠ દેવલે પોતાની સિકિરિમાંથી આપેલા.

નવું દાન ગામના પેથડ વિગેરે પંચે, પુરોહિત એટલે બ્રાહ્મણોએ, મહાજને એટલે કે સાધુ (સાહુકાર) શ્રેષ્ટિ (શેઠ) ઠક્કુર સોની કંસારા વિગેરેએ વણિજયારકે (વણજારાઓ) અને नौवित्तक्के (વહાણવાળાએ) આપેલું હતું. દાનમાં નીચે મુજબ આપેલ હતું: (૧) મજીઠની એક ઘડી દીઠ વેચનાર તરફથી ½ દ્રમ્મ, (૨) હીંગની એક ઘડી દીઠ વેચનાર તેમજ ખરીદનાર તરફથી ૧ દ્રમ્મ (૩) દરેક અનાજના ગાડા દીઠ અમુક (તે સ્પષ્ટ નથી) ૪ ઘીની એક ઘડા ઉપર વેચનાર તરફથી ૧ પળી ઘી.

આનો મંગળાચરણનો શ્લોક ગીત ગોવિંદમાંનો જ છે અને ગીત ગોવિન્દ જયદેવે રચેલું છે જે લક્ષ્મણ[1]સેનના રાજ્યમાં એટલે ૧૨ મી સદીના છેલ્લા ભાગમાં જીવતો હતો. આ લેખમાં તે શ્લોક ટાંકેલો છે તે બતાવી આપે છે કે તેટલી ટુંકી મુદતમાં ગીત ગોવિન્દ પવિત્ર મનાયું હતું. વિશેષમાં આપણા લેખમાં આપેલ છે તે મુજબ શ્રીકૃષ્ણનું મંદિર સારંગદેવના સમય પહેલાં અનાવડામાં અસ્તિત્વમાં હોવું જોઇએ. આ હકીકત ઉપયોગી છે કેમ કે લેખોમાં શ્રીકૃષ્ણના મંદિરનો ઉલ્લેખ ક્યાંઈ બીજે જોવામાં આવતો નથી. મારા ધ્યાનમાં તેવો ઉલ્લેખ છે જે ધારાના દેવપાલના વખતના વિ, સ, ૧૨૭૫ ના લેખમાં[2] શંભુના મંદિર પાસે કેશવે કૃષ્ણની મૂર્તિ સ્થાપ્યા બાબતનો છે.

---

* ઈ. એ. વો. ૪૧ પા. ૨૦ ડૉ. ડી. આર. ભાંડારકર. (૧) જ. એ. સો. બં. વો. ૨ નં. ૫ (મે ૧૯૦૬) પા. ૧૯૭–૯૯. (૨) ઇ. એ. વો. ૨૦ પા. ૩૧૨. પં. ૧૪.

अक्षरान्तर[1]

१ ॥ वेदानुद्धरते जगंति वहते भुगोल्मुद्धिभ्रेते[2] दैत्यान् दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्व्व-

२ (ते)। [से]तुं बंधयते हॅलिं[3] कल्पयते कारुण्यमातन्वते म्लेछार्न्[4] मूर्च्छयते दशा-कृतिकृते कृष्णाय

३ (तस्मै न)मः ॥ [१] संवत् १३४८ वर्षे आषाढ सुदि १३ रवावद्येह श्रीमदणहिलवाटकाधिष्ठितमहारा-

४ (जाधि)राज श्रीसारंगदेव कल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि महासांधि[5] महामा-

५ (त्य) [श्री]मधुसूदने श्री श्रीकरणादि समस्तमुद्राव्यापारान् परिपंथयतीत्येवं काले प्रवर्तमानेऽस्मु

६ (नै)[व] स्वामिना पा[ल्ह]णपुरमुद्रायां नियुक्तमहं श्रीपेथडप्रमृति पंचकुल-प्रतिपत्तौ[6] देव-

७ (श्री)[कृ]ष्णपादानां [पू]जानैवेद्य प्रेक्षणीकनिमित्तं[7] अर्ग्मे[8] पलमानस्थित-कर्स्य तथा संमति महं

८ (श्री) पेथडप्रमृति[पं]चकुलेन तथा पंचमुखसमस्तनगरेण च कृतनव्यदेवदायस्य च शा-

९ सनपट्टिका यथा अस्मीकपलमानदेवदायस्यंल्यक्तिः ॥ वृ० करण स्थितके द्र०१८० तथा वृ (०)

१० मंडपिकायां स्थितके द्र० ७२ तथा श्रे॰ देवलेन आत्मनः श्रेयोऽर्थं[9][10] पलमान आत्मीय सीकरि[11]

११ सत्क श्रीकृष्णपा[दानां]दत्त द्र० ७२ तथा[12] तस्यद्र० ३६ तथा अमावास्यैां[13] २ स्थितके द्र० ४ वर्षं प्रतिज्ञातं

१२ द्र० ४८ एवमेतत् पूर्व्व स्थितकं सांप्रतं उपविष्टमहं श्रीपेथडप्रमृतिपंचकुलेन तथा पुरो० ध

१३ रणीधर । पुरो० सि(र)धर । पुरो० मोषादित्य । पुरो० हरिसर्म्म । सा॰ आभा । सा॰ हेमा । सा॰ महण-

१४ सीह । ठ॰ तेजा । सा॰ मयधर । श्रे॰ सादल । श्रे॰ देवल । सा॰ समरा । सा॰ घणपति । श्रे॰ आसधर

---

१ मूળ પથ્થર ઉપરથી २ વાંચો मुद्विभ्रते ३ વાંચો हलं ४ વાંચો म्लेच्छान् ५ व અને सौ ની વચમાં પંનું ભૂંસ્યા છે. ६ વાંચો प्रेक्षणक ७ વાંચો अर्धे ८ વાંચો पाल्यमान ९ વાંચો अमीय पाल्यमान १० વાંચો पाल्यमान ११ सीकिरि भुલથી सीरकने બદલે લખાયું હોય. १२ વાંચો तस्य १३ વાંચો अमावास्यायां.

१५ सा° गुणधर । सा° भडसीह । श्रे° नाग[ड] । श्रे° सामत । सा° झांझा । सा° वयजलदेव । सा° क्रूर-

१६ पाल । सा° पदमसीह । श्रे° मदनसीह । श्रे° देवसीह । भणशा° पेता । मण° गांधी । सा° जा[॥]-

१७ ल्हण । श्रे° गुणराज । सा° केसव । सा° झंझा । श्रे° रतन । सा° त्रीकम । सोनी° अर्जुन । सा° चांग-

१८ देव । सा° दामर । कंसा° जयता । पूगी° तेजा । सा° केसव । सा° मूरा । सा° कुंदा । सा° नागपाल-

१९ प्रभृति समस्त महाजन । तथा सम[स्त] वणिज्यारक । तथासमस्त नौवि त्तकप्रभृति पंचमुखन-

२० गरेण निजपूर्वजानां श्रेयसे देवश्रीकृष्णपादानां पूजानैवेद्यप्रेक्षणीकनिमित्तं[१४] कृतनव्य-

२१ देवदायस्य व्यक्तिः ॥ मांजिष्ठा घडी १ द्र° ६०॥ विक्रेतु कामो ददाति तथा हींगुदा वडा[१५] १ द्र° ६१

२२ दायकग्राहकौ ददतः ॥ कणश [क] ट १ पायली १ छाटडा १ पायली पा° घृततैलघडा १ प (॥)-

२३ ली १ एतत् विक्रेता दधाति। एष समस्तदेवदायो आचंद्रार्कतारकं यावत् सम- स्तपंचमुखनग-

२४ रेण दातव्यः पालनीयश्च

---

૧૪ વાંચો પ્રેક્ષણક ૧૫ વડા તે ઘડા અથવા ઘડી માટે હોય. ૧૬ વાંચો घृत.

નં૦ ૨૨૪.

ખંભાતમાં ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથના શિલાલેખ.*

વિ. સંવત ૧૩૫૨.

ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથનું જૈન મંદિર જ્યાં આ શિલાલેખ છે, એ ગુજરાતમાં ખેડા કલેક્ટોરેટના એક મુસલમાન સ્ટેટના મુખ્ય શહેર ખંભાતમાં ખલ્લ નામના એક મોઢ વાણીયાએ બંધાવ્યું હતું. આ શહેર એ જ નામના અખાત ઉપર આવેલું છે. મંદિર સંવત ૧૩૫૨, ઈ. સ. ૧૨૯૬ માં વાઘેલા વંશના અર્જુનદેવના પુત્ર રામદેવના સમયમાં બંધાયું હતું. લેખ એક સારા કઠિન પત્થરમાં કોતરેલો છે. તે સુરક્ષિત છે, પરંતુ ઉપરના ડાબા ખૂણાનો થોડો ટુકડો ફક્ત કપાઇ ગયેલો છે. તેની સપાટીનું માપ ૩૭ ઇંચ×૧૯ ઇંચનું છે. અને તેમાં દેવનાગરી લિપિમાં સંસ્કૃતની ૨૪ પંક્તિઓ લખેલી છે.

अक्षरान्तर

१ ....। .... तो जातं विघ्नीध्वंसदैवतं ॥ १ ॥ शठवलकमठेन ग्रावसंघातमुक्तं प्रशमकुलिशवन्हेः

२ .... श्रियं वः ॥ २ ॥ औदासिन्येन येनेह विजितारातिवाहिनी ॥ पार्श्वनाथजिनं नौमि कौमारं मारसंस्तुतं ॥

३ ३ ॥ ... . दिनोदयं स चक्रे गुरुगगनाभ्युदितः सहस्रकीर्त्तिः ॥ ४ ॥ संवत् ११६९ वर्षे ज्येष्ट वदि ७ सोमे सजय(ति)

४ .... पातिजगंति ॥ ५ ॥ दिव्येगुर्जरमंडलेऽतिविपुले वंशोऽतिदीप्तद्युतिश्चौलुक्यो विदितः परैरकलितः श्वेतातपत्रोज्वलः ॥ क्ष्मा-

५ .... पागतोनिजभुजो पार्ज्यां च राज्यश्रियं ॥ ६ ॥ श्रीमान् लुणिगदेव एव विजयीशंभुप्रसादोदितस्त-स्माद्वीररसैकवीरधवलः पुत्रः प्रजापालकः

६ .... जयी येनार्धीराशुदस्य कंदमिव तं कीर्तेः पुना रोपितं ॥ ७ ॥ रिपुमल्लप्रमर्द्दीयः प्रतापमल्ल ईरितः ॥ तत्सूनु-र्ज्जुनो राजा राज्येऽजन्यर्ज्जुनो परः ॥ ८ ॥ अ

७ .... क्तिविजयीपरेषां ॥ तन्नंदनोऽनिंदितकीर्त्तिरस्ति ज्येष्ठोऽपि रामः किमुकामदेवः ॥ ९ ॥ उर्व्वी धुरं धारयतः प्रजानां पितुः पदस्यास्य च धुर्यकल्पौ ॥ कल्पद्रुमौ

* આ. સ. વ. ૫. ૨૨૭.

८ .... णौ भुवि रामकृष्णौ ॥ १० ॥ श्रीस्तंभतीर्थं तिलकं पुराणां स्तंभं जयश्रीमहितं महद्भिः ॥ आस्ते पुरं मौढिममोढवंशे सुभूपिते भूपतिवर्णनीये ॥ ११ ॥ निदर्शनं साधुसुसत्यसंधो यं

९ ... . कीर्त्तिरामः ॥ खलाख्यया यो विदितो महर्द्धिर्वृद्धिं गतो धर्म्मधनी विनीतः ॥ १२॥ रूपलक्षणसौभाग्यधर्म्मदाननिदर्शनं । जाताया मौढनारीषु सातोऽस्य वादडा .... १३ सं ....

१० ... देशात्साध्वी ह्यकार्षीज्जिनपार्श्वचैत्यं यन्मंडलं नागपते फणाग्ररत्नं नु किं पुण्यममूर्त्तमस्याः ॥ १४ ॥ अविकलगुणलक्ष्मीर्वीकलः सूनुराजः समभवदिह पुण्य शीलसत्यास

११ .... लमुदयस्थं । ह्येतयोर्येन चक्रे रविरिव भुवनं यो मानितः सर्वलोकैः॥ १५ सवितृचैत्यस्य पुरः सुमंडपं योऽकारयत्पूज्यसुधर्म्ममंडनं ॥ स्वसा च तस्याजनि रत्नसंज्ञिका सुरत्नसूर्य्या धर्नसिंहगेहिनी

१२ १६ भीमडजाह्णकाकलवयजलखीमडगुणिमाद्याः तयोर्बभूवुस्तनया निजवंशोद्धरण धौरेयाः १७ पितृव्यकसुतैः सार्द्धं यशोवीरो यशोधनः । पालयन्नस्ति पुण्यात्मा शैवं धर्म्मं जिनस्य च

१३ १८ आस्वडपुत्रौ ... सुमदनपालाभिधौ धन्यौ वृत्तानंदितलोकौ प्रीतया रामलक्ष्मणसदृक्षौ(शौ) । १९ जाया जाह्णदेवीति स्वजनकैरवकौमुदी । तस्य पुत्रौ तया प्रसूतौ शब्दार्थाविव भारतीदेव्या २० पे (खे)तलः क्षितिपति

१४ गुणिगण्यो योच्छलत्कलियुगं सुविवेकात् सिंहद्यावदभीर्विजयादिसिंहविश्रुत इर्लेदुरयं किं । २१ दिवं गते भ्रातरि तस्य सूनौ लालाभिधे धर्म्मधुरीणमुख्ये श्रेयोऽर्थमस्यैव जिनेंद्रचैत्ये येनेह जी

१५ र्णोद्धरणं कृतं तु ॥ २२ जयताद्द्विजविसिंहः कलिकुंभिकविदारणैककृतयत्नः । निजकुलमंडनभानुर्गुणिदीनोद्धरणकल्पतरुः २३ सद्वृत्तविमलकीर्त्तिस्तस्यासीद्गुणवंशभूः पुण्यपटोदयक्ष्माभृत्पटप-

१६ पदीधितो ॥ २४ अनूपमा नाम सुवृत्ततोपि श्रियादिदेवीत्युभये तु जाये । पुरोगवंधोरभवच्च तस्य कांता वरा सूहवी धर्म्मशीला ॥ २५ देवसिंहः सुतोऽप्यस्य मेरुवन्महिमास्पदं ।दीपवद् द्योतितं येन कुलं चार्थीयमा ....

१७ २६ गुरुपट्टे बुधैर्वर्ण्यो यशः कीर्तिर्यशोनिधिः । तद्बोधादर्हतः पूजां यः करोति त्रिकालजां ॥ २७ हुंकारवंशजमहद्धमणीयमानः श्रीसांगणः प्रगुणपुण्यकृतावतारः तारेशसन्निभयशोजिनशा

१८ सनार्हो निःशेषकल्मषविनाशनभव्यवर्णः ॥ २८ सिंहपुरवंशजन्मा जयताख्यो विजितएनसः पक्षः । शुभधर्म्ममार्गचारीजिनभूमौ ननु च कल्पतरुः २९ प्रह्लादनो महाभव्यो जिनपूजापरायणः ॥ पात्रदानामृतेनैव क्षालितं वसुधातलं

१९ लं ३०-अपरं च अत्राऽगमन्मालवदेशतोऽमी सपादलक्षादथचित्रकूटात् । आमानुजेनैव समं हि साधुर्यः शांमदेवो विदितोऽथ जैनः ३१ धांधुर्बुधः साधुकरहं:प्रबुद्धो धन्यो धरित्र्यां धरणी धरोऽपि । श्रीसंघम

२० मुनिमानसाधुर्हाल्लखया राहड इष्टदर्शी ३२ साधुगर्जपतिमान्यो भूपवेश्मसु सर्वदा । राजकार्यविधौ दक्षौ जिनश्रीस्कंधधारकः ३३ नरेवषेण धर्म्मोयं धामानामा स्वयं भुवि । सुतोत्तमो विनीतोऽस्यजिनचिंतामणिप्रभुः

२१ नाम्नानमोपतिरिहाधिपमाननीयः साधुः सुभक्ताः सुहृदः प्रसिद्धः । नोडेकितः साधुमदात्क्वदापि योदानशौंडः शुमसौं [शौ°]डनामा ३५ घेहेडोऽपि सुधर्म्मस्थः साधुः सोमश्च सौम्यधीः । दानमंडन सौभाग्य ....

२२ कः सतां मतः ३६ अजयदेव इह प्रगटो जने तदनुश्वेतहरिः कुशलो जयीअनुजपून हरिर्हरिविक्रमः । सुजननामइहापि परिश्रुतः ३७ सलक्षणो वापणनामधेयो देदो विदांश्रेयतरश्च साधुः । सना ....

२३ पुरेंदो जिनपूजनोद्यतो रत्नोपि रत्नत्रयभावनारतः ३८ छाजुः सुधीः पंडितमानमर्द्दनः साधुः सदा दानरतश्च जैनः एते जिनाभ्यर्चन पात्रभक्ताः श्रीपार्श्वनाथस्य त्रिलोक्यपूजां ३९ संभूय सर्वैर्विधिवत्सु

२४ भव्यपूजाविधानाय विवेकदक्षैः । श्रीधर्म्मवृद्धः प्रभवाय शश्वत्कीर्त्तिस्थितिः सुस्थितकं महद्भिः ४० वस्त्र खंडतथाकुष्टमुरुमांसीसटंकणाचर्मरंगाद्यसद्रव्यमलत्यातृपमं प्रति ४१ एको द्रम्मस्तथा

२५ मालतीलघुवस्तुतः गुडकंबल तैलाद्यतंगडादिवृषं प्रति ४२ श्रीपार्श्वनाथचैत्येऽस्मिन् द्रम्मार्द्धं स्थितके कृतं भव्यलोकस्य कामानां चिंतामणिफलप्रदे ४३ संवत १३५२ वर्षे श्रीविक्रमसमतीतवर्षेषु

२६ त्रिशता समं द्विपंचाशद्भिर्नैरेवं कालेऽस्मिन् रोपितं ध्रुवं ४४ यावत्तिष्ठति सर्वज्ञाः शाश्वतप्रतिमामयाः तावत्तंद्यादिमेभव्याः स्थितकं चात्र मंगलं ४५ श्रीमान् सारंगदेवः पुरवरमहितः स्तंबतीर्थे सुतीर्थे नं

२७ धाचैत्यं जिनानामनघगुहकुलं श्रावकादान धन्याः नानातेजाधनाद्याः सुकृतपथपुषो भोपानामाहराव्ददेवो राजादिदेवो जिनभवनविधौ मुख्यतां ये गतास्ते ॥ ४६ भावाद्यौभावभूपस्व

२८ जनपरिवृतो ओजदेवोपि दाता जैने धर्म्मेऽनुरक्ताः श्रुतिगुणसहिताः साल्हरत्नौ वदान्यौ । अन्ये केऽपि संतः स्थितकमिह सदा पालयंत्यत्र वृद्धिं पुण्यंतस्तेषु पार्श्वो विदधतु विपलां ... .

२९ तीं तामहाश्री; ४७ छ ६४ प्रशस्तिरियं लिखिता ठ० सोमेनउत्कीर्णा सूत्र० पाल्हा तेन

(૧૭) આ બન્નેને, વંશને અતિ ઉજ્જવળ કરનાર (ઉદ્ધારનાર) ભિમદ, જલ્હન, કાકલ, વયજલ, ખિમદ, ગુનિમ આદિ પુત્રો હતા.

(૧૮) મહાન્ વીર પવિત્ર મનવાળો યશોધન નિજ પોતાના પિત્રાઈ ભાઈ સહિત શૈવ અને જૈન ધર્મ અનુસરતો.

(૧૯-૨૦) અર્થદને બે પુત્રો ... ... પ્રજાને સદાચારથી રંજનાર, પરસ્પર સ્નેહમાં રામ અને લક્ષ્મણ સમાન. મદનપાલ અને ... ... કુમુદ સમાન સ્વજનને શશિ સરખા તેની પત્ની જલ્હણ દેવીથી જેમ સરસ્વતીએ શબ્દને અને અર્થને જન્મ આપ્યો તેમ ઉત્પન્ન થયા.

(૨૧) શુચિઓમાં અગ્ર ખેતલ રાજાએ કલિયુગને છળ્યો. સિંહના બાલ સમો નિર્ભય વિજયસિંહ નામે વિખ્યાત તે ભૂમિપર શશિ સમાન ભાસતો હતો.

(૨૨) ધર્મના પરમ અનુયાયી તેના અનુજ લાલાના મૃત્યુ પછી તેના શ્રેયાર્થે તેણે જિનેન્દ્રના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.

(૨૩) ગજ સમાન કલિયુગને એકી હસ્તે તોડવા પ્રયત્ન કરનાર, સૂર્ય માફક વંશને ઉજ્જવળ કરનાર, અને કલ્પવૃક્ષ જેમ શુચિ અને દીનને સહાય કરનાર વિજયસિંહ જય પામો.

(૨૪) સદાચારથી વિમળ કીર્તિ તેના ચરણમાંથી (ગુણનું અનિવાર્ય ફળ રૂપ) હોય તેમ પવિત્ર ... ...

(૨૫) તેને, જેનો ભાઈ તેના પહેલાં મૃત્યુ પામ્યો હતો એવાને, સદાચારમાં પણ અતુલ અનુપમા અને શ્રીયાદેવી પત્નીઓ હતી. અને ત્રીજી પત્ની અતિધર્મી અને પવિત્ર સહુવિ હતી.

(૨૬) તેના પુત્ર દેવસિંહે મેરૂ સમાન મહિમા પ્રાપ્ત કરી વંશને દીપક માફક પ્રકાશિત કર્યું.

(૨૭) આ દેવસિંહ, પોતે માન્ય કરેલા ગુરૂ, અને વિદ્વાનોથી સ્તુતિ પામેલા યશઃસાગર યશકીર્તિના બોધ પ્રમાણે ત્રણવાર અર્હતની પૂજા કરે છે.

(૨૮) હુંકાર વંશમાં અમૂલ્ય મણિ સમાન, નિજ પુણ્યકૃત્યોનો અવતાર, શશિ સમાન યશ સંપત્ત, જિન શાસન અનુસરવા યોગ્ય, સર્વ પાપનો પૂર્ણ નાશ થયાથી ઉજ્જવળ સાંગણ નામનો એક પુરૂષ હતો.

(૨૯) સિંહપુરના વંશમાં, પાપના માર્ગનો વિજય કરનાર, સદાચારી, જૈન ધર્મની ભૂમિ ઉપર કલ્પ વરૂ સમાન જયત જન્મ્યો હતો.

(૩૦) જિનની પૂજાપરાયણ અતિ મહાન પ્રહ્લાદને પાત્ર માણસોને દાન રૂપી અમૃત સિંચન કરીને પૃથ્વીતલનું પ્રક્ષાલન કર્યું.

(૩૧) વધારામાં માલવદેશમાંથી ચિત્રકૂટમાંથી સવાલક્ષ સહિત (?) આભા અનુજ સહિત આ સાધુ સાંભદેવ જૈનના નામથી જાણીતો અહીં આવ્યો.

(૩૨) મહં સાધુ પાન્ધ, બુદ્ધિમાન કન્હુ, ધરણીમાં મુખી ધરણધર ... ... મુનિમાન જાતિના વધા હાલ્સ અને રાહુક ઈશ દર્શી સાધુઓ ત્યાં હતા.

(૩૩) વળી સાધુ રાજપતિ પણ હતો. જેની આજ્ઞાનું પાલન નૃપના મહેલમાં સદા થતું; જે રાજ્યકાર્યોમાં દક્ષ હતો અને જિનની શ્રી સ્કંધ ઉપર ધારનાર હતો.

(૩૪-૩૫) તે ધામો નામે પૃથ્વીપર ધર્મનો અવતાર હતો. તેને વિનયી જિનચિંતામણિ પ્રભુ નર્બાપતિ નાગનો નૃપોથી પૂજનીય સાધુ, સુજન, મિત્ર અને પ્રસિદ્ધ પુત્ર હતો. આ

સર્વ હોવા છતાં તે કદિ મદ વાળો હતો નહીં. અને દાન કરવામાં સદા પ્રવૃત હતો અને પૌણ્ડ નામવાળો હતો.

(૩૬) વળી ઘેહુડ જે સદા ધર્મના પંથપર રહેતો હતો, તે પ્રજ્ઞ, પ્રભાવાળો, બુદ્ધિમાન અને દાનના ભૂષણથી ઉજ્જવળ હતો, અને સજ્જનોથી માન પામતો.

(૩૭-૩૮) અને પ્રજાને જાણીતો અજયદેવ હતો. તેના પછી સુખી અને સદ્ગુણી ખેતહુરી તેનો અનુજ પૂનહરિ, સિંહના વિક્રમવાળો, સુજન સારા નામવાળો; સલ્લક્ષણવાળો બાપણ, વિદ્વાન સાધુઓમાં શ્રેષ્ટ દેહ, જિનની પૂજામાં પ્રવૃત પુરેન્દ્ર, અને ત્રણ રત્નોની ભાવનામય રત્ના.

(૩૯-૪૦) વિદ્વાનોનો મદ ઉતારનાર બુદ્ધિમાન્ સાધુ છાજુ જૈન ધર્મનો અનુયાયી, અને સદા દાન કરવામાં ચિત્તવાળો હતો, આ સર્વ જીનના પૂજન પાત્ર ભક્તો હવા. પાર્શ્વનાથની પૂજા જોઈ, સર્વ મહાન અને વિવેકી પુરૂષોએ એકત્ર થઈને વિધિ અનુસાર પૂજા માટે, ધર્મ પ્રચાર માટે, અને તેનો સદા માટે યશ સ્થાપવા કંઈક વ્યવસ્થા કરી.

(૪૧-૪૨-૪૩) આ શ્રી પાર્શ્વનાથ જે ચિંતામણિ માફક સજ્જનોની સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરે છે તે, વસ્ત્રખંડ, કુષ્ટ, સુરૂમાંસિ, ટંકન, ચેમેર ... ... આદિ બળદના વજનની ચીજપર એક દ્રામ પ્રાપ્ત કરશે. અને ઓછા મૂલનાં ગુડ, કંબળ (કાંબળા), તેલ અને તગર આદિપર એક બળદ ઉપાડી શકે તેટલા વજનપર અડધો દ્રમ્મ પ્રાસ કરશે.

(૪૪) શ્રી વિક્રમના સમય પછી ૧૩૫૨ વરસમાં આ સદાને માટે નક્કી કરાયું છે.

(૪૫) જિનોની પ્રતિમા રહે ત્યાં સુધી તે મહાન પુરૂષો અને તેમની કરેલી વ્યવસ્થાનું પાલન થાઓ અને તેઓ સુખી થાઓ.

(૪૬) યાત્રાનું એક સારૂં સ્થાન સ્તંભતીર્થ, શ્રીમાન્ સારંગદેવ, જિનદેવનું મંદિર, ગુરુનું પાપરહિત કુળ, શ્રાવક, નાનો, તેજો, ધનો આદિ જેઓ નિત્યદાન કરવા તત્પર હતા, અને મોષ, હરદેવ, રાજાદેવ જેઓ વ્રતનું પાલન કરનાર જિન ધર્મ પોષનાર, ને જેઓ મુખ્ય ભાગે જૈન મંદિરની સંભાળ લેવામાં સંબંધવાળા છે તે આ સર્વે અભ્યુદય પામો.

(૪૭) ભાવ ભૂપતિ જેને કુળ સહિત અતિ શ્રદ્ધા છે; મહાદાની ભોજદેવ જૈન ધર્મના તે સર્વ અનુયાયીઓ અને જેઓ તેમના પુણ્ય માટે સ્તુતિ પામ્યા છે ... ... ઉદાર સાલ્હ રત્ન આદિ સંતસુજનો જે આ વ્યવસ્થાનું પાલન અને તેમાં વૃધ્ધિ કરશે ત સર્વેને અતિ રૂપવાન, પાર્શ્વનાથ અતિ અભ્યુદય અર્પો. ... ... આ (પ્રશસ્તિનો) લેખ ઠ૦ સોમથી લખાયો અને સુત્ર. પલ્હાથી કોતરાયો.

નં૰ ૨૨૫

(વાઘેલા રાજા સારંગદેવના સમયનો) વંથલીમાંથી ઉપલબ્ધ એક અધુરો લેખ

વિ. સં. ૧૩૪૬.१

રાજકોટના મ્યુઝિયમમાં એક અધુરો, નીચે આપેલો લેખ હું પહેલી જ વાર પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. તે રાજકોટના વૉટસન મ્યુઝિયમમાં છે. એ વિષે એટલું જ જણાયું છે કે તે કાઠિયાવાડમાં જૂનાગઢ સ્ટેટના વંથલી ગામમાંથી ૩૫ વર્ષ પહેલાં મળી આવ્યો હતો, અને ત્યારબાદ તે મ્યુઝિયમને ભેટ કરવામાં આવ્યો હતો.

તે એક જાડા પીળાશ પડતા પત્થરની શિલા ઉપર કોતરેલો છે, જે શિલાનું માપ ૨'૫"×૧'-૯" છે. થોડા અક્ષરો પહેલી ચૌદ પંક્તિઓની શરૂવાતમાં નાશ પામ્યા છે, તે સિવાય લેખ એકંદરે સુરક્ષિત છે. એક ઉભી પંક્તિ વડે જમણી અને ડાબી બાજુએ અર્ધા ઇંચનો માર્જીન બતાવેલો છે.

તેના ઉપર ૩૩ પંક્તિઓ લખેલી છે. જે ૨'-૪"×૧-૬" ના માપની જગ્યા રોકે છે, છેલ્લી પંક્તિ અર્ધી કોતરેલી રહી છે, આનું કારણ સમજાયું નથી.

લિપિ નાગરી છે. તે એકંદરે સુંદર રીતે કોતરેલી છે. અક્ષરો શરૂવાતમાં મોટા છે, પણ પછીથી તેનાથી અર્ધા કદના આવે છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે. ૪૪ શ્લોકો સંપૂર્ણ છે અને છેલ્લો શ્લોક અધુરો છે.

લેખની શરૂવાત શિવ અને પાર્વતી તથા વિષ્ણુની સ્તુતિથી થાય છે. ત્યારપછી જગતસિંહના નામથી શરૂ થતા એક વંશનું વર્ણન આવે છે. તેણે મણ્ડલીકને લડાઈમાં હરાવ્યો હતો. વામનસ્થલી(હાલનું વંથલી)માં તેણે બિઝલેશ્વર(શિવ)નું મંદિર બંધાવ્યું હતું.

તે પછી રાષ્ટ્રકૂટ વંશનું વર્ણન આવે છે. તે વંશમાં ઉદ્દાલ નામનો મહાન યોદ્ધો થયો હતો. તેની બહાદુરી જોઈ તેને લવણપ્રસાદે પોતાનો પ્રતિનિધિ બનાવ્યો હતો.

તેના વંશજોના વર્ણન પછી લાવણ્ય શર્મા જે કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો તે ઔનસ ગોત્રના વિદ્વાન બ્રાહ્મણ કુટુંબનું વૃત્તાંત આવે છે.

છેવટે લેખમાં કપિષ્ઠલ ગોત્રના આનંદપુરના એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ કુટુંબનું વર્ણન શરૂ થાય છે. તેમાં ગોવિન્દ જન્મ્યો હતો. તેના પુત્રનું નામ કોતરવાનું હતું, ત્યાંથી કામ અધુરૂં રહ્યું છે.

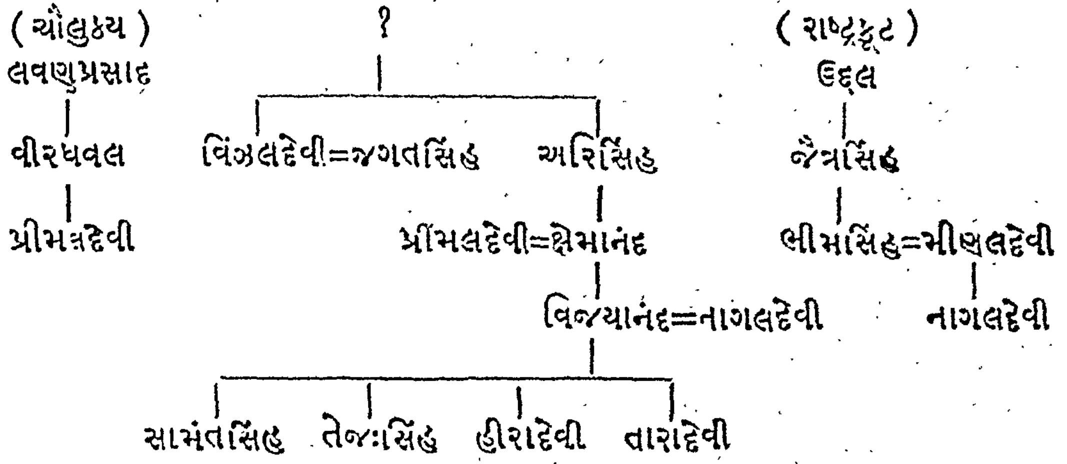
આ લેખ ઉપરથી ગુજરાતના ચૌલુક્ય (વાઘેલા) રાજાઓના તાબામાં કાઠિયાવાડ હતું તે સમયનો જાણવા જેવો ઈતિહાસ મળી આવે છે. શરૂવાતની પંક્તિ અધુરી હોવાથી લેખના તારીખ જાણી શકાતી નથી. પરંતુ વિ. સં. ૧૩૪૬ ના એક અપ્રસિદ્ધ લેખના ૩ જા શ્લોક સાથે આપણા લેખનો ૩૧ મો શ્લોક અક્ષરશઃ મળતો આવે છે. એટલે માની શકાય કે આ લેખ વિ. સં. ૧૩૪૬ ના અરસામાં લખાયો હશે. એ બન્ને લેખો એક જ સ્થળેથી મળ્યા હતા અને એક જ ખંડીયા રાજા વિજયાનંદના સમયનું સૂચન કરે છે. કયા લેખમાંથી બીજાએ આ શ્લોકની નકલ કરી હતી એ કહી શકાતું નથી, પરંતુ આપણો લેખ વિ. સં. ૧૩૪૬ ના અરસામાં લખાયો હતો એટલું ચોક્કસ કહી શકાય.

આ લેખમાં ચૌલુક્ય રાજાનાં બે જાગીરદારકુટુંબોનું વર્ણન આપ્યું છે. એક રાષ્ટ્રકૂટ અને બીજાનું નામ બેમાંથી એક પણ લેખમાં આપ્યું નથી. આ બે કુટુંબો વિજયાનંદ અને નાગલ-

---

१ એ. ઓ. આં. ઈ. વો. ૫ પા. ૧૭૧ ડી. બી. દિસ્કલકર લેખ ૨૫

દેવીનાં લગ્નથી જોડાયાં હતાં. ખાસ ઉપયોગી હકીકત એ છે કે, વિજયાનંદ જેમાં જન્મ્યો હતો તે અરિસિંહનું કુટુંબ ગુજરાતના વાઘેલાઓના રાજકુટુંબ સાથે જોડાયું હતું, કારણ કે, વાઘેલા મહારાજા વીરધવલે પોતાની પુત્રી પ્રીમલ દેવીનાં ક્ષેમાનંદ સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. તેઓનો પુત્ર વિજયાનંદ હતો. આ ત્રણ કુટુંબોનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે છે:—

અરિસિંહના વડિલ બંધુ જગતસિંહે મણ્ડલિકને હરાવ્યાનું કહ્યું છે. આ મણ્ડલિક વંથલી-(વામનસ્થલી)માં રાજ્ય કરતા ચૂડાસમા કુટુંબનો હતો. તેણે મુસલમાનોને હરાવીને ગિરનાર ઉપર નેમિનાથનું મંદિર સુવર્ણથી મઢાવ્યું હતું. જગતસિંહે તેને હરાવી નસાડી મૂક્યો હતો અને જગતસિંહના વંશજોએ વિજયાનંદના સમય સુધી ત્યાં રાજ્ય કર્યું હતું. મણ્ડલિકના એક વંશજ રા' મહીપાલે ને પાછું અમરસિંહ અને તેજસિંહ પાસેથી જિતી લીધું હતું.

બીજે સ્થળે કહ્યું છે કે, ચૌલુક્ય (વાઘેલા) રાજા વીરધવલે પોતાના રાજ્યારોહણ પછી તરત જ વંથલી ઉપર ચઢાઈ કરી અને ત્યાં રાજ્ય કરતા પોતાના સાળા સાંગણ અને ચામુણ્ડ એ બે ભાઈઓને હરાવી મારી નાંખ્યા હતા, કારણ કે તેઓએ તેને ખંડણી આપવા ના કહી હતી. આ બધી હકીકતો વંથલીના ઇતિહાસમાં કેટલીક મુશ્કેલીઓ ઉપસ્થિત કરે છે. પરંતુ એટલું માની શકાય છે કે, મણ્ડલિકને હરાવી કાઢી મૂક્યા પછી વીરધવલે પોતાના સાળા સાંગણ અને ચામુણ્ડ એ બે ભાઈઓને ત્યાં નિમ્યા હતા, પણ તેઓએ ખંડણી આપવા ના કહ્યાથી તેઓને પણ મારી નાંખ્યા હતા, અને ક્ષેમાનંદને (કદાચ તેના પિતા અરિસિંહને) વંથલીમાં રાજ્ય કરવા નિમ્યો અને પોતાની પુત્રીનાં તેની સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં.

લેખમાં બે બ્રાહ્મણ કુટુંબો શા કારણથી આપ્યાં છે તે કહ્યું નથી. પરંતુ શ્રીધર કવિ જેણે આ લેખ લખ્યો હતો, તે કપિષ્ઠલ ગોત્રના કુટુંબનો સગો હશે એમ લાગે છે. જો આ સત્ય હોય તો બન્ને નાગરબ્રાહ્મણ કુટુંબો હોવાં જોઈએ, કારણ કે તે કુટુંબ આનંદપુર એટલે હાલના વડનગર જે સુવિખ્યાત નાગરબ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનું મૂળ વતન હતું, ત્યાં રહેતું હતું એમ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. વળી ઉપર નકલ કરેલો બીજો લેખ* માધવ નામના બીજા કવિએ લખ્યો હતો, તે પણ (વિચિત્રપુર એટલે વડનગરનો) નાગરબ્રાહ્મણ હતો.

*જુઓ એ. બા. ઓ. ઇ. પા.૧૭૪

अक्षरान्तर

१ .... [।] .... [दे]वतारातिदून त्रिभुवनवनराजी[नी]रदो नीलकंठ [: ज]यति तदनु तस्य प्रेयसी पीतपीतच्छविरविरत

२ .... [॥ १ .... तपांडुरपुंडरीकसौखप्रसुप्तिकविरं [च] नचिं चिरी- कः । देव पयोमयपयोधपयोधिशायी पातु प्रियांकशय

३ .... [॥ २] .... ण[स्तेज]स्विनामग्रणीरग्रामीणगुणार्ण- वोनिजगर्तिसहो जगद्बांधवः । जित्वा संयति मंडलिकनिवहं स्थाने हयालां ततो ।

४ .... ॥ ३ दुःसामंत यवासकावनिरुहव्यूहव्यथाविस्तरव्यापाराप- रिभूतभूतलपति प्रौढप्रतापानलः । उन्मीलत्तरपुष्करव्यतिकर; संग्रामसीमा

५ .... राघर ॥ ४ मातुर्विझलदेव्यायः(याः) श्रेयसे विझलेश्वरं श्रीवामनपुर- स्यांते विश्वकान्तमचीकरत् ॥ ५ अरिसिंह इति श्रीमान्वीरस्तस्यानुभूरभूत्[।]

६ .... ॥ ६ व्योमांतः शशिदंभतः शशि कलालंकारमौलौ सुरस्रोतः- पूतपयस्तरंगपटलीलीलायितव्याजतः । नाभीपांडुरपुंडरीकमिष[तः पाथो ?] धिपुत्रीपति

७ .... कीर्तयः ॥ ७ सा(मंतसु)कुटः श्रीमान्क्षेमानंदस्तदं- गभूः बभूव भूवनानंदकंदकंदलनांबुदः ॥ ८ चौलुक्यनृपतेः पुत्री श्रीवीरधवल- प्रभोः श्रीमत्प्रीमलेद

८ .... [॥ ९][1] .... [वि]जयानन्दस्तयोरजनिनंदनः । अपि वाचस्पतिर्मूकः के वयं तद्गुणस्तवे ॥ १० कल्पांतारभटीपतिप्रपुरभिद्भालाक्षिकाला- नलज्वालाजालनिभप्रभा ।[2]

९ .... [।] त्रयलक्ष भक्षणकलाविख्यातकौक्षेयकः क्षोणी चक्रमलंच- कार विजयानन्दो मुकुंदोपमः ॥ ११ सर्व्वज्ञः शक्तिपाणिर्धनपतिरमृतज्योतिरं- भोजनेत्रः सौ

१० .... [पा]वको धर्म्मराजः विद्यानंदो विरेजे । सकलसुरमयः किंतूलंबोदरत्वं वक्रत्वं मंदतां च क्वचिदपि कलयामास नासौ चिराय ॥ १२ यस्योच्चैः कीर्त्तिपूरे परि

११ .... चत्वारश्चंद्रलोकप्रतिभटरुचयः सप्तलोकाग्रभूवुः । शैलाः कैलास- लीलायितमसमशरारातिशोभाममर्त्यानयो गंगाविलासं सुरगजललितं कुंभिनः किं

१२ .... [॥ १३] .... दशमुखो दनुजारिणा समं निर्म्माय [वैरम] चलोपि तवानतानवं । सेवेपि दोषसमतामयतामनेनलोकंपृणेनहरिभाक्तिसमृद्धबंधु- ना ॥ १४ श्रीवामनपुरे ब्रह्मपुत्री

---

१ पुनः श्री એમ પુર્તિ થઈ શકે २ આ લીટાનો કોઈ ભાગ નથી

१३ .... [॥] .... ब्रह्मपुरीं कृत्वा ब्राह्मणेभ्यः सुधीरदात् ॥ १५ श्रीविंझले-
शनिलयाभरणं चकार यस्तोरणद्वितयमंबर [चुंबिशृंगं] आंदोलकंव महनी
यमहो वितानमुत्तालपट्टमपि वंधुर

१४ .... ॥ १६ ॥ इहैव देवनिलये निजकीर्त्तिनिभप्रभं । पश्चिमाभिमुखं शंभु-
सौधमुद्धरतिस्म यः ॥ १७ अवदानानि दानानी [धर्म्म]स्थानानि यानि
यः । चकार गणितं नैषा विधिनापि विधीयते ॥ १८

१५ लोकानंदकरः प्रतापनिकर प्रत्युग्रवीरोत्करः कल्याणाकरकौमुदीहिमकरः प्रावी-
ण्यरत्नाकरः । चंचत्कीर्त्तिचयप्रपंचसिचयप्रच्छादिताशोच्चयः श्रीलीलानिल-
यश्रिरायज

१६ [यति] श्रीराष्ट्रकूटान्वयः ॥ १९ वीरचूडामणिस्त[त्र] .... डलः ।
उद्दलः सदलंकारः कारुण्यरसभूरभूत ॥ २० चौलुक्य वंशकमलानालिनीम-
रालस्ताद्दग्यशोलवणिमा लवणप्र

१७ साद: वीरेषु वीरमवलोक्यमहः समेतमेतंचिरायनिजचि[न्हय]रं चकार २१
यदीय कीर्त्तिरधरोत्तरीयवासोयुगंदुग्धपयोधिगंगे । शशी शिखा रत्नमुडूनि
हारस्तद्वीतयश्चंदन चंद्रलेपः

१८ ॥ २२ तदंगभूर्मंगल[भू]र्मनोभूमनोज्ञरूपोजनि जैत्रसिंहः । यशोभरो-
भूदनिरुद्ध एव यस्याधिकप्रीणिताचित्रलेखः ॥ २३ तदनु मदनतुल्यस्तस्य
कंसारिशक्तेरजनि तनुजरत्नं रत्नगर्भावतंसः । गु

१९ णगरिमगभीरो वीरकोटीरहीरः समरविजयलक्ष्मीभा[जनं] भीमसिंहः ।
[॥ २४ हंतुं] वीसलभूपते रिपुगजस्तोमं रणप्रांग[णे सिं]हो मेवततार
तस्य भगवन्सांनिध्यमास्तां तव । पार्वत्येतिनिशम्य सम्यगुदितं

२० भीमस्तथैवाकरोत्तेनासौ वसुधातलेप्यभिधया श्रीभीमसिंहोभवत् ॥ २५ कुलेन
शौर्येण नयेन कीर्त्या [श्रि]याभिरामो भुवि भीमसिंहः । तद्वीसलक्षो-
णिधवेन तेने परिच्छदो [स्यैवनि] देशवर्ती ॥ २६ तस्य

२१ भीणलदेवीति कलत्रमतुलाकृतिः । रतिः प्रीतिश्च गौरी च यया जिग्ये तनुश्रिया
॥ २७ रावणारीरमणी रमणीया तत्सुताजयति नागलदेवी कीर्त्तयस्तिलकयंति
यदीया नागनाकनखंति जगति ॥ २८ स ।

२२ स्यावाचां विभूति[र्वि]लसति वदने चित्रलेखा पदेस्या गौरीकान्तिः [श]
रीरे हृदि रतिरलकश्रेणिका मूर्ध्नि कृष्णा । पाणौ लक्ष्मीरनंता मनसि
गुणततिः किं वदामोतिरेकादेका निःशेषलोकोत्तरयुव

२३ तिमयी भाति नागल्लदेवी ॥ २९ लालित्यं दधती मनोहरपदन्यासाभिरामाकृ-
तिर्विभ्राणा रसपद्धतिं मधुरतामाबिभ्रती संततां । आहारैरमृतोपमैरहरहः संमोद-
यंती सतामंतः सत्कवितेव कस्य न मुदे

२४ नागल्लदेवी भुवि ॥ ३० वीरः श्रीविजयानंदः क्षेमानंदस्य नंदनः । ताममंदगु-
णोदारान्दारान्प्राप्य मुदं दधे ॥ ३१ मंडलेश्वरकोटीरमणोरस्य महीयसः ।
श्रीमन्नागलदेवीयं पट्टराज्ञीपदेमवत् ॥ ३२ मुकुंद ।

२५ इव कान्तासु विद्यानंदो घनास्वपि । सत्यायामिव सत्यान्वियस्यामधिकनिर्वृतिः
॥ ३३ [श्रीमासामंतसिंह]ः श्रीतेजसिंहस्तयोः सुतौ ॥ हीरादेवी तथा तारा-
देवी देवीनिभे सुते ॥ ३४ भस्मोद्धूलितशूलिमौलिमिलित

२६ स्वर्लोककल्लोलिनी कल्लोलप्रतिमल्लकीर्त्तिसलिलप्रक्षालितक्ष्मातलः । आचंद्रार्क
[मसा]बुदेतु विजयी राजा नको जानकी जानिश्रीररिसिंह वंशमुकुटः सामं-
तसिंहः सुधीः ॥ ३५ यः शत्रूणां समितिं शमयत्य

२७ द्भुतं बाहुतेजस्तेजः सिंहः स जयति जगन्मानसोत्तंसहंसः । धिक्कुर्व्वाणः स्मरमपि
वपुः शोभया चित्रमेतं भेजे लक्ष्मीरतिरपि तथा कीर्त्तिपूरो निरुद्धः ॥ ३६ हीरा-
देवी गभीरासौ लावण्यधवला

२८ कृतिः । तदस्यै विधिना दत्तो लावण्यधवलो धवः ॥ ३७ लावण्यधवलो वीर-
श्रीलुक्यकुलदीपकः । स्नेहवत्या सुदश्या दिदीपे दीप्तया यया ॥ ३८ हीरादेव्या-
मथ विधिवशान्नाकलोकं गतायां

२९ तस्या माता महिमलहरीधामनागल्लदेवी । अस्या मूर्त्तिं त्रिभुवनगुरोर्विल्हलेशस्य
गर्भागारे गौरीमिव शशिमुखीं प्राङ्मुखीं निर्ममेसौ ॥ ३९ अचंडचंडद्युतिमंडला-
भ्यां द्यौः कुंडलाभ्यामिव भा ।

३० ति यावत् । नागल्लदेवीदुहितुः पवित्रा मूर्त्तिः क्षितौ नंदतु तावदेषा ॥ ४०
विद्वान्मौनसवंशरत्नमवनीसीमंतमुक्तामणेर्विद्यानंदविभोर्विभाति [भु]वने लाव-
ण्यशर्म्मा गुरुः । धीमानस्ति नरायण ।

३१ स्तदनुजस्तस्यानुजन्मागनि श्रीधंधस्तनुजोस्य राजविकृती श्रीमानयं श्रीधरः ॥
४१ सती च सीता च सरस्वती च गंगा च गोदा च कलिंदजा च । नागल्ल-
देवी च नितांतमेता जयंतु सद्यापि यश

३२ स्समेताः ॥ ४२ रहस्यमिव शौचस्य सौभाग्यस्येव भाग्यभूः । पुण्यस्येव परीपाकः
श्रीमन्नागलदेव्यसौ ॥ ४३ वंशे कपिष्ठलमुनेरवनीवतंसरत्नंवनीपकवनीनवनी-
रवाहः । मूजानिपूजि

३३ तपदः पदमिंदिराया गोविंद इत्यजनि कोविदसार्वभौमः ॥ ४४ श्री सिंघुरा-
नंदपुरद्विजस्य तस्यांगजन्मा

નં૦ ૨૨૬

ગુજરાતમાં ખંભાતમાંથી ઉપલબ્ધ શિલાલેખ*

ગુજરાતમાં ખેડા કલેકટોરેટ નીચે એક મુસલમાન સંસ્થાનની રાજધાની ખંભાતમાં કુન્ત-નાથના મંદિરમાંથી આ શિલાલેખ મળી આવ્યો છે. પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુની ભીંતમાં જડેલા ધોળા આરસપાણના ટુકડામાં તે કોતરેલો છે. આ લેખમાં ખાસ નવીનતા એ છે કે તે અધુરો રહી ગયો છે. તેનું માપ ૩૧ × ૧૬ ઇંચ છે. તેમાં દેવનાગરી લિપિમાં સંસ્કૃત શ્લોકોની ૧૯ પંક્તિઓ છે. તેમાં સોલંકી વંશની વાઘેલા શાખાના ચાર પુરૂષોનાં નામો આપેલ છે. આમાં છેલ્લો વર્ણવેલો પુરૂષ વીસલદેવ છે, જે ગુજરાતનો પહેલો વાઘેલા રાજા હતો. તે લેખ અધુરો હોવાથી તારીખ અગર લેખનો સંભવિત સમય પણ આપી શકાય તેમ નથી.

* ભા. સં. ઈ. પા. ૨૧૪

अक्षरान्तर

१ ॥ ६० ॥ अर्हं ॥ श्रेयांसि प्रतनोतु वः प्रतिदिनं श्रीनाभिजन्मा जिनो यस्यांकस्थलसीम्नि केशपटलीभिर्न्द्रनीलप्रभा ॥ सोत्कंठं परिरंभसंभ्रमजुषः साम्राज्यलक्ष्म्या .... विटं

२ कंकणकिणश्रेणीव संभाव्यते ॥ १ ॥ सोव्यात्पार्श्वविभुर्नतौ फणीपतेः सप्तास्यचूडामणिसंक्रांतः किलयोऽष्टमूर्तिरजनि सप्ताष्टकर्मछिदे ॥ यद्भक्तं दशदिगजनव्रजमभित्रांतु तथा

३ सेवितुं यं यत्तादनसाविश चतुरभूदेकादशांगोऽपि सः ॥ २ ॥ त्रैलोक्यालयसप्तनिर्भयभयप्रध्वंसलीला जयस्तं माद्रुस्तरसप्तदुर्गतिपुरद्वाराकरोर्घागलाः ॥ प्रीतिप्रोक्षितस

४ सतत्वाविटपिप्रोद्भूतनूत्नांकुराः शीर्षे सप्तभुजंगपुंगवफणाः पार्श्वप्रभोः पांतु वः ॥ ३ ॥ लोकालोकलसद्विवारविदुरा विस्पष्ट निःश्रेयसद्वारः सारगुणालयस्त्रिभुवनस्तुत्यांघ्रिपंकेरुहः ॥ श

५ श्वद्विश्वजनीनधर्म्मविभवो विस्तीर्णकल्याणभा आद्योन्योऽपि मुदं जनस्य ददतां श्रीतीर्थराजः सदा ॥ ४ ॥ दैत्यारिर्नियतावतारनिरतस्तत्रापि कालमितं त्राताकैंडुभवान्ववाय

६ पुरुपास्तेपि त्रुटत्पौरुपाः ॥ कः कर्ता दितिसूनुसूदनमिति ध्यातुर्विधातुः पुरा संध्याम्भश्चुलुकाद्भटोभवदसिंदैत्यैः समं कंपयन् ॥ ५ ॥ चौलुक्यादमुतः समुद्ररसनोद्धौरकधौरयतादुद्ध

७ र्षादुदमुदूदंचदभयश्चौलुक्यनामान्वयः ॥ जातास्तत्र न के जगत्रयजयप्रारंभनिर्दंभदोस्तंभस्तंभितविश्वविक्रमचमत्कारोर्ज्जिता भूभुजः ॥ ६ ॥ तेषामुद्दामधाम्नामसमतममहः संपदां ।

८ संप्रदायैर्व्वीरश्रीदर्म्पणानां दिवसपतिरिव द्योतकोऽभूत् ॥ राजार्णोराजनामा रणरुधिरनदीशोणमर्णोधिमरणो भारौद्विटस्त्रैणसाद्रांजननयनभवैः श्यामतामानयद्यः

९ ॥ ७ ॥ यस्यासिः समरांबरेवघुरवद्धाराप्रपातैरिपुस्त्रीगंडस्तनभित्तिचित्ररचनाः स्मर्तव्यमात्राः सृजन् तेनेकामपि तां प्रतापतडितं यस्याद्युतिर्योततेद्यापिस्थाणुललाटलोचनदिनस्वाम्यौर्व्ववन्हिच्छ

१० लात् ॥ ८ ॥ अंगचंगीमतरंगितरंगा रंगदुल्वणांगुणप्रगुणश्रीः ॥ राजनीतिरिव यस्य नरेंदोर्वल्लभाज्जनि सलक्षणदेवी ॥ ९ ॥ तस्मिन्निंदुकलोपदंशकसुधाकल्पद्रुदचासवस्वादेभ्यो ध्रुवधूजनाधरर-

११ सं संबुध्यमानेऽधिकं ॥ तत्पुत्रोलवणाऽधिपतीरावलिसद्वीरप्रणादो जयप्रासादो लवणप्रसादनृपतिः पृथ्व्याः प्रपेदे पतिः ॥ १० ॥ रणप्रणुन्नारिमनः प्रसादः सधर्म्मकर्म्मोप्तशिवप्रसादः

१२ दानप्रतानक्षतविप्रसादः कस्यानमस्यो लवणप्रसादः ॥ ११ ॥ खेदीचेदीश्वरो-
भूद्गुरुभयतरलः कुंतलः कामरूपः कामं निष्कामरूपः कलहकलहयच्छेदशीर्णो
दशार्णः ॥ कांबोजस्तु-

१३ त्वदोजः स्थितिरतिसरलः केरलः सूरसेनस्वामीनिःशूरसेनः प्रसरति परितो यत्र
दिग्जैत्रयात्रे ॥ १२ ॥ रम्यसर्वविषयाद्भुतलक्ष्मीकाननाशिखरिजातिमनोन्या(ज्ञा)॥
प्रेयसी मदनदेवीरमंद त-

१४ स्य संमदमदत्तमहीव ॥ १३॥ किंनोस्वमतयाथनिर्ज्जरतयामृत्युंजयत्वेन वा नित्यं
दैत्यजयोद्यमेन नयतः प्राणप्रियाकेलयः ॥ इत्यर्त्ति श्रुसदारणैर्दनुजनुर्निर्हारणैद्दारुणै-
र्लुपत्यत्र

१५ सुतोऽस्य वीरधवलो भारं बभार क्षितेः ॥ १४ ॥ श्रीदेव्या नव्यनीलोत्पलदल-
पटलीकल्पिताकेलिशय्यास्फुर्ज्जद्दाहूण्मवन्होर्निखिलरिपुवनप्रोषिणो धूमपंक्तिः ।
वीरत्वे दृष्टिदोषोद्धू-

१६ यविलयकृते कज्जलस्यां कलेपा(खा)पाणौ कृष्टारिलक्ष्म्याः श्लथतरकबरी
यस्य रेजेसि यष्टिः ॥ १५ ॥ भूपस्यास्य प्रतापं भुवनमभिभविष्यंतमत्यंततापं
जाने ज्ञानेन मत्वा पृथुदवथुभिया पूर्वमेव प्रतेने ॥

१७ वन्हिर्वेश्मोग्रभाले शशिकरशिशिरस्वर्धुनीसंनिधाने । वार्धावौर्वोनिवासं पुनरिह
मिहिरो मज्जनोन्मज्जनानि ॥ १६॥ गौरीभूतभुजंगमरुचिरा रुचिपीतकालकूटघटा ॥
अकलंकितविधृत्यविधुर्यस्की-

१८ र्त्तिर्जयति शिवमूर्त्तिः ॥ १७ ॥ बहुविग्रहसंगराचितमहसा घनपरमहेलया श्रितया ।
जयलक्ष्म्येव सदेव्या वयजलदेव्यादिदेवनरदेवः (:) ॥ १८ ॥ तस्मिन्
शंभूसभासदां विदधति प्रौढप्रभावप्रमाप्राग्भारैः परमेश-

१९ दर्शनपरानंदस्पृशां विस्मयं ॥ तज्जन्माजगतीपतिर्विजयते विश्वत्रयीविश्रुतः ॥
श्रीमान् विश्वलदेव इत्यरिवलस्वांतेषु शल्यं क्षिपन् ॥ १९ ॥ यं युद्धसज्जमिव
चापधरं निरीक्ष्य स्वप्ने विपक्षनृपतिः प्रति (अधुरं)

ભાષાન્તર

(૧) અર્હતોને નમસ્કાર હજો. નાભિમાંથી જન્મેલા (ઋષભદેવ) શ્રીજિન તમારા શ્રેયાર્થે સદા હજો, ઇંદ્રનીલ મણિની પ્રભા સાથે સ્પર્ધા કરતી અથવા ભળતી કેશની લટા જેના સ્કંધ ઉપર પડીને અતિ ઉત્કંઠાથી ભેટવાની ટેવવાળી સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીના કાંડા પરના કુદરતી કંકણુથી પડેલી નિશાનીઓ સમાન લાગતી.

(૨) શેષ નાગ નમન કરવા આવ્યો ત્યારે તેનાં મસ્તકો ઉપરના સાત મણિમાં તેના રૂપનું પ્રતિબિંબ પડતું ત્યારે જાણે કે આઠ (૮) પાપ હણવા આઠ રૂપ ધાર્યાં હોય તેવા પાર્શ્વનાથ તમને રક્ષો. તેના બદલામાં શેષ નાગે પણ તેના પદનખમાં પ્રતિબિંબ પડવાથી દશે દિશામાં વસતાં ભક્તમંડલોને રક્ષવા અગિઆર રૂપ ધારણ કર્યાં.

(૩) ત્રૈલોક્યના વાસીઓને નિર્ભય કરીને સર્વ ભય શાંત કરવા, લીલામાં જયસ્તંભ કર્યા હોય તેવી દુસ્તર નરકના માર્ગના સાત દ્વારને બંધ કરવાની અર્ગલા સમાન, પ્રેમથી સિંચાએલા સપ્ત તત્વોના વૃક્ષના અંકુર સમાન શેષનાગની સાત ફણા જે પાર્શ્વનાથના શિર પર પ્રસરેલી છે તે તમને રક્ષો.

(૪) તેના પછી લોક અને અલોકના બે પર્વતો વચ્ચે (દુનીઆમાં) થતું સર્વ જાણનાર, મોક્ષનાં ખુલ્લાં દ્વાર જેવા, સદ્ગુણોનો નિધિ ત્રિભુવનથી પૂજાતા ચરણવાળો, સર્વ જનોને સામાન્ય ધર્મકાર્યોથી ઉદ્ભવતા સુકૃતથી સદા પૂર્ણ ઉદારતાની અતિપ્રસરેલી પ્રભાથી રમ્ય લાગનાર આદિતીર્થરાજ સદૈવ જનોને આનંદ આપો.

(૫) દૈત્યોનો અરિ વિષ્ણુ અમુક અવતારો ધારણ કરે છે, જેનો પણ ટુંક સમયમાં અન્ત આવે છે. ચંદ્ર અને સૂર્ય વંશના નૃપો જે રક્ષણ કરવા સમર્થ તે પુરૂષાર્થ ગુમાવે છે. ત્યારે દિતિના પુત્રને કોણ હણશે? આ એક સમયે બ્રહ્મા વિચાર કરતો હતો ત્યારે ચુલુકમાંથી એક યોદ્ધો સંધ્યા કરતાં દૈત્યોની સાથે તરવાર હલાવતો ઓચિંતો આવ્યો.

(૬) સદા વહેતા પ્રતાપથી પૂર્ણ, અને સાગર અને પૃથ્વીનું રક્ષણ કરનાર ચૌલુક્યમાંથી નિર્ભય ચૌલુક્યોનો વંશ ઉતરી આવ્યો. ત્રિભુવનનો જય કરવા પ્રવૃત્ત સ્તંભ સમાન હસ્તથી અખિલ જગને આશ્ચર્ય પમાડતાં છતાં મદરહિત રહેનાર આ વંશના કયા નૃપો વિખ્યાત નથી.

(૭) સૂર્ય માફક અતિ મહાન વિક્રમવાળા વીરજનોના દર્પણ જેવા પ્રતાપને પોતાના ઉજ્જવળ આચારથી પ્રકાશ આપનાર, અર્ણોરાજ આ ઉજ્જવળ યશવાળા વંશમાં થઈ ગયો. તેણે રણક્ષેત્રમાં પાડેલા લોહીની નદીઓના પ્રવાહથી પહેલાં રક્ત હતો તે સાગરનાં જલ શત્રુઓની રમણીઓનાં નયનમાંથી (અશ્રુ સાથે) વહેતા ઘટ્ટ કાજળના ભળવાથી કાળાં કરી નાંખ્યાં.

(૮) જેની અસિ ભૂતકાળમાં વાદળમાંથી વૃષ્ટિ જેવા સતત પ્રહારથી શત્રુઓની પત્નીઓના લલાટ અને સ્તનપર ચિત્રરચના કરતી, તેણે એવી અતિ પ્રકાશિત વિદ્યુત પ્રસરાવી છે કે તેની પ્રભા હજુ પણ શિવનાં લલાટ પરનાં લોચન રૂપે, સૂર્ય રૂપે, અને વડવાનલ (જળમાં મહાઅગ્નિ) રૂપે દેખાય છે.

(૯) આ નૃપને રાજનીતિ માફક શુદ્ધ અવયવવાળી અને મહાન ગુણોના અતિયશવાળી સલક્ષણા દેવી પત્ની હતી.

(૧૦) જ્યારે અર્ણોરાજને શશિનાં કિરણોના અમૃત અને કલ્પતરૂના રસ કરતાં સ્વર્ગની સુંદરીઓના અધરામૃતનો સ્વાદ અધિક સારો લાગ્યો ત્યારે તેનો પુત્ર જેનો પ્રતાપ લવણ-સમુદ્રના કિનારાપર ગાજતો અને જે વિજયના પ્રાસાદ (મહેલ) સમાન હતો તે લવણ-પ્રસાદ રાજા થયો.

લેખ ૨૭

(૧૧) રણક્ષેત્રોમાં શત્રુઓના આનન્દનો અન્ત આણનાર, ધર્મ અને સત્કાર્યોથી શિવની પ્રસાદી પ્રાપ્ત કરનાર, અને બ્રાહ્મણોનાં અતિદાનથી વિઘ્ન હણનાર, લવણપ્રસાદને આદરપાત્ર કોણ નહિ લેખે ?

(૧૨) જ્યારે લવણપ્રસાદ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યો ત્યારે ચેદિનો નૃપ ભય પામી ગયો, કુણ્ટલનો નૃપ મહાભયથી ગભડવા લાગ્યો, કામરૂપનો નૃપ સર્વ સૌંદર્ય વિનાનો થઈ ગયો, દશાર્ણનો નૃપ યુદ્ધના અશ્વોની ખરીઓથી ત્રુટી ગયો હોય તેમ થઈ ગયો, કામ્બોજના નૃપનું બલ ભંગ થઈ ગયું, કેરલનો નૃપ સરળ થઈ ગયો અને શુરસેન સ્વામિ તેની સેના સહિત સર્વ શૌર્ય વિનાનો બની ગયો.

(૧૩) લવણપ્રસાદ તેની પ્રિય પત્ની મદનદેવીના તથા તેની પ્રિય ભૂમિના મદવાળો હતો. મદનદેવી સર્વ રીતે સુંદર હતી, અને અદ્ભુત મુખ હતું અને તે તેનું મન પાર્વતીની માફક પ્રસન્ન કરતી. ભૂમિ ઉપર પણ સુંદર દેશો હતા, અદ્ભુત વનો હતાં, અને વિવિધ રમ્ય પર્વતો હતા.

(૧૪) નિત્ય દૈત્યોનો પરાજય કરવામાં પ્રવૃત્ત રહેવાથી આપણી આણપ્રિયાઓનો ઉપભોગ ન કરી શકીએ તો નિદ્રામાંથી મુક્તિ, જરાઅવસ્થામાંથી મુક્તિ, અને પૃથ્વીના વિજયનો પણ શો અર્થ ? જ્યારે લવણપ્રસાદ દારૂણ યુદ્ધોમાં દૈત્યોને હણીને તેમનાં વિઘ્નો દૂર કરવા દેવો પાસે ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર વીરધવલ આ જગનો ભાર ધારણ કરવા લાગ્યો.

(૧૫) નવવિકસિત નીલ કુમુદની શ્રીદેવીની કેલી માટે રચેલી શય્યા સમાન, શત્રુમંડળના વનને ભસ્મ કરવા સર્વ દિશામાં હાલતા ભુજના પ્રતાપની ઉષ્ણતાના પ્રબળ અગ્નિમાંથી નીકળતા ધૂમ્રપંક્તિ સમાન, દૃષ્ટિદોષની અસર દૂર રાખવા માટે કાજળની શ્રેણી સમાન, શત્રુની નિજ કર વડે કેશથી ખેંચાતી લક્ષ્મીના વિખરાએલા કેશ સમાન તેની અસિ પ્રકાશિત હતી.

(૧૬) આ નૃપનો પ્રતાપ ભુવનનો પરાજય કરનાર અને અત્યંત તાપવાળો છે એ જ્ઞાનથી અને દહનના ભયથી અગ્નિએ પ્રથમથી જ શિવના લલાટ પર ઇન્દુ અને શીતળ ગંગાની સમીપમાં નિવાસ સ્થાન શોધી લીધું, વડવાનલ સાગરમાં નિવાસ કરવા ગયો અને સૂર્ય સાગરમાં વારંવાર ડૂબકી મારવા લાગ્યો.

(૧૭) તેનો યશ શિવની મૂર્તિ સમાન હતો. કારણ કે મૂર્તિ (દેહ) ગૌરિથી, ભૂતોથી ભુજંગથી અને આનન્દથી પાન કરેલા કાલકૂટ વિષની પ્રભાથી અને વિમલ ઇન્દુથી રમ્ય દેખાય છે. તેમ તેનો યશ શ્વેત બનાવેલા નાગથી, સમસ્ત તિમિર હણવાથી, અને શશીને નિર્મળ કરીને શોભિત દેખાય છે.

(૧૮)અસંખ્ય યુદ્ધોમાં પ્રાપ્ત કરેલા પ્રકાશવાળી, સર્વ શ્રેષ્ઠ લીલાથી સેવાએલી વિજયદેવી સમાન રમ્ય ગાત્રોથી અતિ સુંદરતાવાળી શ્રેષ્ઠ રમણીઓથી સેવન થતી વયજલદેવી તેની પત્નીથી તે (વીરધવલ) સુંદર દેખાતો.

(૧૯) જ્યારે વીરધવલ પરમેશ્વરને જોવાથી અતિ આનંદ પામતા શિવના સભાસદોને, તેના મહાન પ્રતાપ વડે, વિસ્મય પમાડવા ગયો, ત્યારે તેનો પુત્ર વિસલદેવ જેનો પ્રતાપ ત્રિભુવનમાં વિખ્યાત હતો, અને જે શત્રુઓના હૃદયમાં શૂળ સમાન હતો તે ભૂમિપતિ થયો.

(૨૦) યુદ્ધ માટે તૈયાર ધનુષ સહિત તેને સ્વપ્નમાં જોઇને શત્રુ રાજાઓ ... (અપૂર્ણ)

श्रीः

પરચુરણ લેખો

પરચુરણ લેખો

નં૦ ૨૨૭

મોરબીનું તામ્રપત્ર

સંવત્ ૫૮૫ ફા. સુ. ૫

મેજર જે. ડબલ્યુ. વૉટસનની કૃપાથી આ પતરૂં એક વર્ષથી વધારે સમય અગાઉ મોરબી-દરબાર પાસેથી મને ઉછીનું મળ્યું હતું. તેની પ્રતિકૃતિ તૈયાર કરવામાં આવી હતી, જે માત્ર હાલમાં જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે.

થોડાં વર્ષો અગાઉ બે પતરાં હતાં, પરંતુ પહેલું પતરૂં તે પછી ગુમાઈ ગયું છે. એમ મનાય છે કે કોઈને ઉછીનું આપ્યું હતું જેના તરફથી પાછું મળેલું નથી. આ ઘણું જ અફસોસજનક છે; કારણકે તેમાં તેના દાતાની વંશાવળી હતી.

તારીખ શબ્દમાં આપી છે, જે આંકડામાં સંવત્ ૫૮૫ તરીકે છેલ્લેથી બીજી પંક્તિમાં જણાવાયલું છે.

ઇ. એ. વો. ૨ પા. ૨૫૭ ડૉ. ભાંડારકર.
લેખ ૨૮

अक्षरान्तर

पतरूं बीजुं

ह्मणअग्रहारवास्तव्य शाण्डिल्यसगोत्रमैत्रायणीय सब्रह्मचारिब्राह्मणन ....
जाज्जाकाभ्यां सींदादित्यसुताभ्यां पयः पूर्वमाशशाङ्कातपनार्णवस्थितेः संता-
नोपभोग्यतया
मार्त्तण्डमण्डलाग्रविणि स्वर्भानौ वलिचरुवैश्वदेवादिसत्रह्मक्र[क्रि]यार्त्थं पित्रो-
रात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये
प्रतिपादितमेतयोश्चेदमुपभुंजतोर्न केनापि देशाधिपतिना व्यासेधः परिपन्था न
वा करणीयो भा-
विभिश्च भूमिपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमनित्यान्यैश्वर्याणि
मानुष्यक-
मपि प्रवलमारुताहतपद्मिनीपत्रस्थितजल[ल]वलोलमाकलय्यदुःपरिहरदुःखं क्ष-
णिकं च जीवित-
मालोच्च्य[चया ?]तप्रचुरकदर्थनासंचितमर्थजातमनिलसंगिदीपशिखाचंचलमालो-
च्च्य वाञ्च्छताच्युतिकामै-
रमरलमण्डलशरदिंदुद्युतिधवलयशोवितानाच्छाद्यं नभोभागमिवात्मानमिच्छद्भिर-
तिस्वच्छमनोभिर-
भ्यर्त्थनानुवध्यमानैरयमस्मद्धर्म्मदायोनुमंतव्यः । व्यासादिमुनिनिगदितपौर्व्वधा-
र्म्मिकनृपपरि-
कल्पितपंचमहापातकसमयश्रावण्यं च चिन्तयित्वा भूयो भूयो याचनानुवध्यमानै-
रिदमनुस्मर्त्तव्यं
स्मृतिकारोपदिष्टं वचः ॥ षष्टि वरि[र्ष]सहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।
आच्छेत्ता
चानुमंता च तान्येव नरके वसेत् । स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत[त]वसुं-
धरां । गवां शतसहस्रस्य हन्तुः
प्राप्नोति किल्बिषं ॥ विंध्याटवीष्वतोया[सु]शुष्ककोटरवासिनः । महाहयो
हि जायंते ब्रह्मदायाप-
हारिणः ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्त्थयशस्कराणि । निर्म्मा-
ल्यवांतप्रति-
मानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ इति कमलदलांबुबिंदुलोलांश्रि-
यमनुचिंत्यम-
नुष्यजीवितं च ॥ सकलमिदमुदाहृतं च वुध्वा न हि पुरुषैः परकीर्त्तयोविलो-
प्याः ॥ पंचाशीत्या यु-

तेवीते समानां शतपंचके । गौप्ते ददावदो नृपः सोपरागेर्कमंडले ॥ लस-
द्वर्णालिकं समुचि-
तपदन्यासरुचिरसदाम्नायेनामं नृगनघु[हु ?]पकल्पस्य नृपतेः । मुखस्थे-
नाभांतं द्विनमि-
व शिवस्वस्तिवचसालिखज्जज्ञाग्योद[:] शुचित[र]मना[:] शासनमिति
संवत् ५८५
फाल्गुनसुदि ५ स्वहस्तोयं श्रीजांइकस्य शंकरसुतदेद्दकेमु[नो]त्किरितं ॥ ६ ॥

ભાષાન્તર

પોતાના માતાપિતાના શ્રેયાર્થે પાણી અર્ધ્ય સહિત સૂર્યગ્રહણને સમયે બ્રાહ્મણો અને સીહાદિત્યના પુત્રો જજ્જકને હુણુ અગ્રહારમાં વસતા, શાણ્ડિલ્ય ગોત્રના અને મૈત્રાયણિ શાખાના તેઓને પુત્રપૌત્રાનુભોગ્ય યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ દાનમાં અર્પણ કરેલ છે. આ દાન બ્રહ્મયજ્ઞો જેવા કે બલિ, ચરૂ વૈશ્વદેવ વિગેરે માટે આપેલું છે. કોઈ પણ રાજપુરૂષે આ લોકોને ઉપભોગ કરવામાં બાધા કરવી નહીં. અને ભૂમિદાનનું ફળ સામાન્ય જોઈ ભાવિ રાજાઓએ પણ, ઐશ્વર્ય અનિત્ય છે, માનુષ્ય પ્રબળ વાયુથી ચાલતાં કમલપત્ર પરનાં અમ્બુ સમાન છે, અને જીવિત દુઃખવાળું અને ક્ષણિક માનીને, મહામહેનતે ભેગી કરેલી લક્ષ્મી બળવાન્ વાયુથી કંપમાન દીપની પેઠે ચંચલ છે, એમ વિચારીને અને વાચ્યતામાંથી બચવાને, અને કલંક રહિત શરદૃના ચંદ્રથી શોભતાં નભની પેઠે શ્વેત યશથી શોભાયમાન દેખાવવા માટે અને પવિત્ર મનોવૃત્તિ મેળવવા માટે અમારી યાચનાથી આ દાનને અનુમોદન આપવું અને તેનું રક્ષણ કરવું. વળી, વ્યાસાદિ મુનિઓએ કહેલાં અને પૂર્વના ધાર્મિક નૃપતિઓએ બતાવેલાં પાંચ મહાપાતકો ઉપર વિચાર કરીને અમારાથી વારંવાર યાચના કરાએલા એવા ભાવિ રાજાઓએ નીચેનું સ્મૃતિકારોના વચનનું સ્મરણ કરવું—

(અંહિ રીવાજ મુજબના શાસનના શ્લોકો છે)

ગુપ્તનાં પાંચસો અને પંચાશી વર્ષ પસાર થએલા સમયે, રાજાએ સૂર્યગ્રહણને સમયે આ દાન કર્યું છે. રાજાનું આશાસન પત્ર નિર્મલ બુદ્ધિવાળા જજ્ઞાગ્યે લખેલું છે, જે નૃગ અને નહુષની હરિફાઈ કરતો હતો. આ શાસનપત્ર ઉચિત પદન્યાસથી રૂચિર અને શિવ અને સ્વસ્તિવચનથી પવિત્ર લાગતું હતું. સંવત્ ૫૮૫ ફાલ્ગુન સુદ ૫ જાઈકના સ્વહસ્ત છે. શંકરના પુત્ર દેદ્દકે કોતરેલું છે.

નં० ૨૨૮

સંગમસિંહનાં સુનાવ કલાનાં પતરાં[1]

(કલચુરી) સં. ૨૯૨ કાર્તિક સુ. ૧૫

ઈ. સ. ૫૪૦-૪૧

પ્રથમ આ પતરાં સદ્‌ગત મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને જ. બી. બી. આર. એ. એસ મા પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. મી. જેકસને અસલ પતરાંની પ્રતિકૃતિ પ્રકટ કરેલી ન હતી. હવે હું મી. હેનરી કઝીન્સની કૃપાથી મળેલી છાપો ઉપરથી તે ફરી પ્રસિદ્ધ કરૂં છું.

પતરાંની સંખ્યા બે છે, અને મી. જેકસન પ્રમાણે તે ભરૂચ ડિસ્ટ્રીક્ટના હાંસોટ મહાલમાં સુનાવ કલા નામના ગામમાં ગાડાના ચીલાની સપાટી નીચેથી બે ફુટના અંતરે દટાઈ ગયેલાં હતાં ત્યાંથી મળી આવ્યાં હતાં. પહેલું પતરૂં આખું છે. બીજાંને મુદ્રા ઉખેડી લેવાથી અને હાંસો ખુણો ખંડિત થવાથી નુકશાન થયેલું છે. પહેલા પતરાની નીચેની કોર બીજા પતરાની ઉપરની કોર સાથે પહેલાં બે તામ્રકડીઓથી જોડાએલી હતી જેમાંની એક દરેક પતરાને જોડાઈ રહેલી હયાત છે. ડાબી કડીમાં પરોવેલી મુદ્રા ઉખેડી નાંખવામાં આવી છે અને તેથી ગુમાઈ ગઈ છે. અક્ષરો ઊંડા કોતરેલા છે અને તેથી પતરાંની પાછળ પણ દેખાય છે.

બન્ને પતરાંનું માપ એકસરખું ૧૨૩/૪'×૯૧/૨" છે. પહેલામાં ૧૨ અને બીજામાં ૧૩ પંક્તિઓવાળું સારી કૃતિવાળું લખાણ છે. દરેક અક્ષરનું કદ આશરે ૧/૪" છે. લિપિ દક્ષિણ ભાગની છે અને ગુજરાત ચૌલુક્યોનાં તેમ જ વલભી લેખોનાં રૂપો સાથે લગભગ મળતી છે.

લેખ ભરૂકચ્છમાંથી જાહેર થયો છે, અને મહાસામન્ત મહારાજ સંગમસિંહનો છે. અને તેમાં મહાકાર્તિકીના પ્રસંગે ઘણા બ્રાહ્મણોને અન્તર્નર્મદાવિષયમાં સોણુવ્વા ગામનું દાન દીધાની નોંધ લેવામાં આવી છે. તારીખ સંખ્યામાં વર્ષ ૨૯૨ ના કાર્તિક સુ. ૧૫ ની છે.

આ દાનપત્રમાં જણાવેલાં ભૌગોલિક નામો પૈકી મહાસામન્ત મહારાજ સંગમસિંહનું રહેઠાણ સ્થાન ભરૂકચ્છ એ હાલનું ભરૂચ છે. દાન આપેલું ગામ સોણુવ્વા કાં સુનાવ કલા (૨૧°૨૮૩/૪' ઉત્તર અને ૭૨°૫૪' પૂર્વ) તરીકે કે પછી સુનાવ ખુરદ (૨૧°૨૯' ઉ. અને ૭૨° ૫૩ ૧/૨' તરીકે ઓળખાવવું જ જોઈએ. પતરાં સુનાવ કલામાંથી ઉપલબ્ધ થયાં છે.

---

[1] એ. ઈ. વો. ૧૦ પા. ૭૨ પ્રો. સ્ટેન કોનો.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

ॐ [स्वस्ति] [॥] भरुकच्छा[न्] मातापितृपादानु[द्]ध्यातो मह्-
[आसाम]न्तश्[च] [महा]राजसंगमसीहः[सिंहः]
२ [सर्व्वा]नेव स्वान् राजस्थानीयोपरिकिकुमारा मात्यविपयपत्याराक्षिकद्रांगिक-
३ कुलपुत्रक चाटभटादींस्तदादेशकारिणश्च कुशलमनुवर्ण्य समनुदर्श-
४ यति अस्तु वो विदितं यथास्माभिरन्तन्नर्म्मदाविषयान्तर्गतशोणव्वाग्रामो भारु-
५ कच्छकछन्दोगिसगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणानन्तदत्त तथा गालव-
६ सगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारिप्रजापतिशर्म्म तथा लौकाक्षिसगोत्राध्वर्य्युसब्रह्म-
७ चारिशिवदेव तथा लौहायनसगोत्राध्वर्य्युसब्रह्मचारिभानुदेव तथा पौण्ड्र [?] स-
८ गोत्र सब्रह्मचारिभवरुचिभ्यो बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रहवनपञ्च-
९ महायज्ञक्रियोत्सर्प्पणार्त्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवग्रहनक्षत्रक्षितिस्थितिसमकालीनः
१० सोद्रंगस्सोपरिकरस्सभूतवातप्रत्यायो चाटभटप्रावेश्यो भूमिच्छिद्रन्यायेन
११ पुत्रपौत्रान्वयभोग्यो मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोवाप्तये पुण्यतमां
१२ महाकार्त्तिकीतिथिमगीकृत्य उदकातिसर्गेण प्रतिपादितो यत एषां ब्राह्मणानाम्

पतरुं बीजुं

१३ उचितया ब्रह्म[देयामहा]रस्थित्या भुञ्जता[म्] कृ[ष]तां [क]र्षयतां प्रदिशतां च न केनचित्
१४ निषेधे वर्त्तितव्य[म् तद्ग्राम]निवासिभिरप्यमीषां विधेयैर्भूत्वासमुचित-
१५ मेय हिरण्यादिप्रत्ययोपनयः कार्य्यः [।] भविष्यद्राजभिश्चास्मद्वंश्यैरन्यैर्व्वा सा-
१६ [मा]न्यं भूमिदानपुण्यफलमभिवाञ्छद्भिर्विभवानभावानुव[न्]धानायुर्व्वियोगा-
१७ [नुग]तं गुणांश्च दीर्घकालानुगुणान्विगणय्य दानं च गुणवतामवदातमिति
१८ [प्रमा]णीकृत्य शशिकरशुचिरुचिरं चिराय यश[श्]चिचीषुभिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः
१९ [पाल]यितव्यश्चेति ॥ उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति
२० [भू]उमिदाः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिःस्स-
२१ गरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ पूर्व्वदत्तां द्विजातिभ्यो य-

२२ त्नाद्रक्ष युधिष्ठिर [।] महीं महिमतांश्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ विन्ध्याटवीष्वतो

२३ यासु[शु]ष्ककोटरवासिनः [।] कृष्णाहयोभिजायन्ते पूर्व्वदायान्हरन्ति ये ॥

२४ महाप्रतिहारगोपाध्यकप्रापिताज्ञया सान्धिविग्रहिकरेवाध्यकदूतकं

२५ लि[खि]तं विष्णुशेणेनेति ॥ सं. २०० ९० २ कार्तिक शु. १० ५

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! ભરૂકચ્છમાંથી મહાસામન્ત મહારાજ શ્રીસંગમસીહ (સિંહ) પોતાના સમસ્ત રાજસ્થાનીય, ઉપરિક, કુમારામાત્ય, વિષયપતિ, આરક્ષિક, દ્રાંગિક, કુલપુત્રક, ચાટ, ભટ, આદિ અને હુકમનો અમલકરનારાઓને, કુશળ પૂછી નીચેનું શાસન કરે છેઃ—

તમને જાહેર થાઓ કે, અમારાં માતાપિતા અને અમારા પુણ્યયશની પ્રાપ્તિ અર્થે પુણ્યવંતી મહાકાર્ત્તિકી તિથિ નિમિત્તે પાણીના અર્ધ્યથી અમારાથી અન્તર્નર્મદા વિષયમાં આવેલું સોણુવ્વા ગામ ભરૂકચ્છના (નીચે જણાવેલા) છન્દોગિ ગોત્રના, છન્દોગ સબ્રહ્મચારિ બ્રાહ્મણ અનન્તદત્ત તથા ગાલવગોત્રના છન્દોગ સબ્રહ્મચારી પ્રજાપતિશર્મ્મ તથા લૌકાક્ષિગોત્રના અધ્વર્યુ સબ્રહ્મચારિ શિવદેવ તથા લૌહાયન ગોત્રના અધ્વર્યુ સબ્રહ્મચારિ ભાણુદેવ તથા પૌણ્ડ્ર (?) ગોત્રના ઋગ્વેદ (બહ્‌વૃચ) સબ્રહ્મચારિ ભવરૂચિને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, હવન, પઞ્ચ મહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન અર્થે, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી, ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત, ચાટ અને ભટના પ્રવેશ મુક્ત, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયથી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે અપાયું છે. આથી આ બ્રાહ્મણોને જ્યારે તેઓ દેવાએલી ભૂમિનો બ્રહ્મદેય અને અગ્રહારના નિયમ અનુસાર ઉપભોગ કરે, ખેતી કરે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને તે સોંપે ત્યારે કોઈએ કંઈ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અને તે ગામના વાસીઓએ તેમની આજ્ઞા પાળવી અને રૂઢિઅનુસાર (હંમેશના) મેય, સુવર્ણ આદિ ઉપજ તેમને આપવી. અને ભૂમિદાનના સામાન્ય ફળની અભિલાષવાળા અને ઇન્દુ કિરણ સમી દ્યુતિવાળા અને ઉજ્જવળ યશની ચિર કાળ સુધી સંચયના મુમુક્ષુ અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ લક્ષ્મી નાશવંત છે, જીવિત વિયોગથી અનુસરાએલું છે અને ગુણ દીર્ઘ કાળ પર્યંત ટકે છે અને સજ્જનોને દાન ઉત્તમ છે, એમ માનીને આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું અને ભગવાન્ વ્યાસે કહ્યું છેઃ—[અહીં શાપ આપનાર ચાલુ ચાર શ્લોક આવે છે] મહાપ્રતીહાર ગોપાધ્યકના આવેલા શાસન મુજબ, (આ દાન) જેનો દૂતક સંધિવિગ્રહિક રેવાધ્યક હતો તે વિષ્ણુષેણથી લખાયું. સંવત્ ૨૦૦. ૯૦, ૨ (૨૯૨) કાર્તિક શુદિ ૧૦. ૫. (૧૫)

નં० २२९

વળામાંથી મળેલાં ગારૂલક મહારાજા વરાહદાસ બીજાનાં તામ્રપત્રો.[1]

ગુ. સ. ૨૩૦ ઈ. સ. ૫૪૯.

ઇ. સ. ૧૯૩૦ માં વળામાંથી મળેલાં પાંચ તામ્રપત્રો પૈકીનું આ એક છે. તે ગારૂલક મહારાજા વરાહદાસના સમયનું છે અને ગુ. સં. ૨૩૦ ના વર્ષનું છે. કુંઠપ્રસવણમાંથી દાન અપાયું હતું.

વંશાવલિ—મહારાજા સૂર તેનો દીકરો સેનાપતિ વરાહ દાસ અને તેનો દીકરો મહારાજા સૂર બીજો હતો. તેનો નાનો ભાઈ મહાસામન્ત મહારાજા વરાહદાસ બીજો હતો. તેણે દ્વારકાના નાથને જિત્યો હતો. (આ જિતનું વર્ણન પાલીતાણામાંથી મળેલાં ગારૂલક સિંહાદિત્યના ગુ. સ. ૨૫૫ મા વર્ષના તામ્રપત્રમાં પણ કરેલું છે.)

દાનવિભાગ. મહારાજા ધ્રુવસેન ૧ લાએ વરાહદાસને આપેલા ગામ ભટ્ટિપદ્રમાંના વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓને કપડાં ખોરાક વિગેરે માટે અને ભગવાન બુદ્ધની પૂજા માટે ધૂપ, દીપ, તેલ વિગેરે માટે વલભીની પાસેના તે ભટ્ટિપદ્ર ગામમાં સો પાદાવર્ત્ત જમીનનો ટુકડો વરાહદાસ બીજાએ દાનમાં આપ્યો.

ગારૂલકો વલભીના રાજાઓના સામન્તો હતા. તેઓનું મુખ્ય સ્થળ કુંઠપ્રસવણ લાગે છે કારણકે મહારાજા વરાહદાસ બીજાના દીકરા સામન્ત મહારાજા સિંહાદિત્યનાં પાલીતાણાનાં પતરાંમાંનું દાન પણ તે જ જગ્યાએથી અપાયું છે.

ગારૂલકોનાં બે જાણીતાં તામ્રપત્રો ઉપરથી વંશાવલિ નીચે મુજબ ઉપજાવી શકાય છે:

૧ મહારાજા સૂર

૨ સેનાપતિ વરાહદાસ

૩ સામન્ત મહારાજ સૂર બીજો અથવા ભટ્ટિસૂર

૪ મહાસામન્ત મહારાજા વરાહદાસ બીજો ગુ. સ. ૨૩० ઈ. સ. ૫૪૯

૫ સામન્ત મહારાજા સિંહાદિત્ય ગુ. સ. ૨૫૫ ઇ. સ. ૫૭૪

---

૧ ઓ. ટી, ઓઝા.

નં૦ ૨૩૦

સિંહાદિત્યનાં પાલિતાણાનાં પતરાં[1]

અવ્યક્ત સંવત્ ૨૫૫ આશ્વિન શુદ ૧૩

ઇ. સ. ૫૭૪

આ પતરાંની હૈયાતી મી. એ. એમ. ટી. જેક્સને (આઈ. સી. એસ) ઇ. એ. વો. ૩૯ માં. પા. ૧૨૯ ઉપર પ્રસિદ્ધ કરી હતી. આ પતરાં પાલિતાણા સ્ટેટ(કાઠિયાવાડ-માં)ની માલિકીનાં છે અને લગભગ ચાલિશ વર્ષ પહેલાં પાલિતાણામાંથી શોધી કાઢવામાં આવ્યાં હતાં. જ્યારે તે પ્રથમ મળ્યાં ત્યારે એક વલભી મુદ્રાથી છ મૈત્રક દાનપત્રો સાથે જોડાએલાં હતાં. મેં નીચે પ્રકટ કરેલો લેખ રાય બહાદુર વેંકૈયે પૂરી પાડેલી સાહીની છાપો પરથી છે.

આમાં બે તામ્રપત્રો છે. દરેકનું માપ પહોળાઈમાં ૯૩⁄૪" અને ઉંચાઈમાં ૭૧⁄૨" થી ૭૩⁄૪" ની વચ્ચે છે. દરેક પતરા ઉપર અંદરના ભાગમાં ચૌદ પંક્તિવાળું સુરક્ષિત લખાણ છે. બીજા પતરા-ની પછવાડે અક્ષરો દેખાય છે. પહેલા પતરાની નીચે અને બીજાને મથાળે કડી માટેનાં બે કાણાં છે; પરંતુ કડી અથવા મુદ્રા બન્નેમાંનું એક પણ ઉપલબ્ધ નથી. લિપિ પ્રાચીન દક્ષિણ પદ્ધતિની છે. તારીખ આંકડામાં દર્શાવી છે. લેખની ભાષા સંસ્કૃત ગદ્ય છે.

લેખવિષય ગારૂલક વંશના સામંત મહારાજ સિંહાદિત્યે કરેલા એક ભૂમિદાનની નોંધ લેવાનો છે. દાન ફ્ન્કપ્રસ્રવણ નામની જગ્યાએથી જાહેર થયું હતું, અને દાનનું પાત્ર એલાપદ્રમાં રહેતા મૈત્રાયણિક શાખાનો એક બ્રાહ્મણ હતો. દાનની વસ્તુ દર્ભચાર ગામમાં એક વાપી સાથે એક ક્ષેત્ર હતું. ફ્ન્કપ્રસ્રવણ અને દર્ભચાર ઓળખી શકાતાં નથી. એલાપદ્ર, ડૉ. ફ્લીટની સૂચના મુજબ, પંચમાહાલમાં ગોધરા તાલુકામાં ' વેલવાડ ' ગામ હોઈ શકે.

દાનની તારિખ અવ્યક્ત સંવત્ ૨૫૫ ના આશ્વયુજના શુક્લ પક્ષની ૧૩ તેરમી તિથિ છે. મી. જેક્સનની સૂચના મુજબ આ વર્ષ કદાચ ઇ. સ. ૩૧૯ નો ગુપ્ત વલભી સંવત્ હશે. જો એમ હોય તો જણાવેલો માસ આ લેખને ઇ. સ. ૫૭૪ માં મૂકે છે,

મી. જેક્સનના જણાવવા પ્રમાણે, ગારૂલક વંશ હજુ સુધી અપ્રસિદ્ધ મૈત્રક રાજાઓના સામંતોનો એક વંશ છે. ગારૂલક સિંહાદિત્ય વલભી રાજા ધરસેન ૨ જાનો સમકાલીન હતો. ગારૂલક અથવા ગારુડક એમ સૂચવે છે કે આ વંશ પોતાને વિષ્ણુનાં વાહન ગરૂડના વંશજ તરીકે ગણાવતો હતો. લેખમાં નીચે પ્રમાણે વંશાવલી આપી છે:—

સેનાપતિ વરાહદાસ (૧)

સામન્ત મહારાજ ભટ્ટિપૂર — સામન્ત મહારાજ વરાહદાસ (૨)

સામન્ત મહારાજ સિંહાદિત્ય (ઇ. સ' ૫૭૪)

ઐતિહાસિક ઉપયોગિતાવાળી એક જ હકીકત આ લેખમાંથી જણાઈ આવે છે કે વરાહ દાસ ૨ જાએ કાઠિયાવાડના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલા દ્વારકાના રાજાને હરાવ્યો, જે રાજાનું નામ આ લેખમાં જણાવવામાં આવ્યું નથી.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૬ પ્રો. ઇ. હુલ્શ.

पतरूं पहेलुं[1]

१ ओं[2] स्वस्ति [।] फक्कप्रस्रवणात्मकष्टकर्म्मारम्भाद्भूताभ्युदयाभिभूताशेषद्विषामनेकसमरशत-
२ संपातारयन्तविजयिनां[3] प्रभूतयशकीर्त्यलङ्कारालङ्कृतान्वयभुवां गारुलकानां
३ वंशानुक्रमेणाविर्भूतो[4] दीनानाथाश्रितार्त्तार्थिबान्धवजनोपजीव्यमानविभवविस्तरः
४ तरुरिवाक्षीणफलच्छायतयैकान्तपरोपकारीप्रशस्तलक्ष्यलक्षणः क्षान्तिमान्
५ क्षीणशत्रुरक्षीणकुशलाशयो युधिष्ठिरवदसाधारणधर्म्मसेतुः श्रीसेनापति-
६ वराहदासस्तस्य सत्सूनुर्दशरथादिनृपसदृशचरितो नयविनयदमदया-
७ दानदक्षदाक्षिण्योत्साहसंपन्नो[5] मन्वादिप्रणीतस्मृत्यन्तरसलिलावगाहनविशु-
८ द्धधीर्द्धीरः स्वकरपरिभूतारितिमिरनिकरो निजकुलगगनसकलामलेन्दुरम-
९ लिनगुणविभूषणस्सामन्तमहाराजमट्टिशूरस्तदनुज ~ प्रतिदिनमुपचीय-
१० मानानेकविधधर्म्माम्बुप्रवाहोपहतकलिप्रतापः सततमितरेतराबि-
११ रुद्धधर्म्मार्त्थसुखाधिगमोपारीणः शार्ङ्गपाणिरिव निरङ्कुशपराक्रमा-
१२ क्रान्तद्वारकाधिपतिरनेकदेवतायतनसभाप्रपारामावसथविहारका-
१३ रयिता कलादपि[6] क्रितयुगधर्म्मावलम्बी परमगुरुवत्सलः परमब्रह्मण्य-
१४ शरण्यः परापरज्ञः सामन्तमहाराजवराहदासस्तत्पुत्रः

पतरूं बीजुं

१५ प्रसममहाहवसमागमनाशदिङ्मुखोद्गीयमानानेकयशाः
१६ स्फुटमधुरललितोदारधीरगम्भीरवल्गुप्रसृताभिधानैः श्यामोन्नतविपुल-
१७ वक्षस्थलस्थिरातिशयानुरक्तश्री[:]सामन्तमहाराजसिंहादित्य ×कुशली[7] सर्व्वानेव
१८ राजपुत्रराजस्थानीयामात्यद्राङ्गिकमहचरचाटचारभटहस्त्यश्वारोहादीनं[8]
१९ समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्र्योः ~ पुण्याप्यायनायात्मै-[9]
२० नश्चोभयलोकहितसुखावासये[10] एलापद्रवास्तव्यब्राह्मणवप्पस्वामिने
२१ मैत्रायणिकसब्रह्मचारिणे क्रिष्णात्रेयसगोत्रायै[11] दर्म्भचारग्रामे भोण्डक-
२२ बधिरकुटुम्बीसह वाप्या भूमिच्छिद्रन्यायेन ब्रह्मदेयस्थित्या चन्द्रार्क्कार्णवक्षिति-
२३ समकालीन ~ पुत्रपौत्रान्वयभोज्यतया निसृष्टो यतोस्य भुंजतो[12] न केनचि-
२४ दाबाधा कार्य्येति ॥ उ[क्तं] च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिं वर्षसहस्रा-
२५ णि स्वर्गे मोदति भूमिदः[।]आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥[१]
२६ यानीह दारिद्र्यभयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीक्रितानि[13] [।]निर्म्माल्यवान्तप्रतिमा-
२७ नि तानि को नामसाधु ~ पुनराददीत [॥ २] इति ॥ सं २०० ५० ५ अश्वयुजे शु १० २ [॥]
२९ स्वहस्तो मम ॥

---

१ भी. वेंकय्ये आपेली छापो उपरथी. २ चिह्नरूपे छे. ३ वांचो नां ४ वांचो यंशा ५ वांचो विद्वस्तत्र ६ वांचो दच ने बदले दाक्ष्य ७ वांचो कलावपिहत ८ वांचो प्रथिता ९ वांचो सिंहादित्य १० वांचो दीन् ११ वांचो पित्रो १२ वांचो वाप्य १३ वांचो कृष्णा १४ वांचो भुंजतो १५ कृतानि १६ वांचो आत्म.

ભાષાન્તર

પં. ૧ ॐ સ્વસ્તિ પ્રકૃષ્ટ કર્મોના આરમ્ભમાંથી ઉદ્ભવેલા અભ્યુદયથી સર્વ શત્રુઓને નમાવનાર, અનેક સમરોમાં અંતે સેંકડોવાર વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, અને બહોળા યશ અને કીર્તિરૂપી અલંકારથી શોભાયમાન અન્વયવાળા ગારૂલક વંશમાં, દીન, અનાથ, આશ્રિત, અર્થિ; બન્ધુજનોથી જેનો વૈભવ ભોગવાતો હતો તેવો, વૃક્ષની પેઠે અક્ષીણ ફલ અને છાયાવાળો હોવાથી એકાંત પરોપકારી; પ્રશસ્ત લક્ષ્ય અને લક્ષણવાળો, શાન્ત, શત્રુઓ જેના નાશ પામ્યા છે તેવો, અક્ષીણ કુશલ આશયવાળો અને યુધિષ્ઠિર પેઠે અસાધારણ ધર્મસેતુ એવો શ્રી સેનાપતિ વરાહદાસ ઉત્પન્ન થયો.

પં. ૬ તેનો પુત્ર સામન્ત મહારાજ ભટ્ટિશૂર હતો, જે દશરથાદિ રાજાઓનાં જેવાં ચરિતવાળો હતો, જે નય, વિનય, દમ, દયા, દાન, દાક્ષ્ય, દાક્ષિણ્ય અને ઉત્સાહ સંપન્ન હતો, જેની બુદ્ધિ મનુ વગેરેએ રચેલી સ્મૃતિઓનાં અવગાહનથી વિશુદ્ધ થએલી હતી, જે ધીર હતો, સ્વબાહુબળથી અરિરૂપી અંધકાર જેણે દૂર કર્યો હતો, જે પોતાના કુલરૂપી આકાશમાં કળાવાળા અને નિર્મળ ઇન્દુ સમાન હતો, અને જે નિર્મળ ગુણોના વિભૂષણ રૂપ હતો.

પં. ૯ તેનો નાનો ભાઈ સામન્ત મહારાજ વરાહદાસ હતો જેણે પ્રતિદિન અનેકવિધ ધર્મામ્બુના પ્રવાહને એકઠો કરીને કલિના પ્રતાપને દાબી દીધો હતો; જે સતત એક બીજાને વિરોધ ન કરે તેવા ધર્મ, અર્થ અને સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં નિપુણ હતો, જેણે કૃષ્ણ પેઠે નિરંકુશ પરાક્રમથી દ્વારકાના રાજાને હરાવ્યો હતો, અનેક દેવાયતન, સભાઓ, પ્રપા, બગીચાઓ, મુસાફરખાનાંઓ તથા વિહારો બંધાવવાથી કલિયુગમાં પણ કૃતયુગના ધર્મને જે અવલમ્બી રહેલો હતો, અને જે પરમ ગુરૂભક્તિવાળો, પરમ બ્રહ્મના શરણવાળો અને પરાપરના જ્ઞાનવાળો હતો.

પં. ૧૦ તેનો પુત્ર ભયંકર મોટી લડાઈઓમાં શત્રુઓના નાશથી દિગન્ત વ્યાપ્ત અનેક યશ વાળો, મધુર, લલિત, ઉદાર, ધીર, ગમ્ભીર, વલ્ગુ એવાં પ્રખ્યાત ઉપનામવાળો, અને જેનાં શ્યામ ઉન્નત અને વિપુલ વક્ષઃસ્થળ ઉપર શ્રી સ્થિરતાથી આશ્રય કરી રહી છે તેનો સામન્ત મહારાજ સિંહાદિત્ય કુશળ હાલતમાં ફંન્ક પ્રસવણ સ્થાનમાંથી સર્વ રાજપુત્રો, રાજસ્થાનીઓ, અમાત્ય, દ્રાંગિક, મહત્તર, ચાટ, ચાર, ભટ, હાથી અને અશ્વારોહિ અધિકારીઓને આજ્ઞા કરે છે કેઃ—

તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતાનાં પુણ્યવૃદ્ધિ માટે અને મારા પોતાના ઉભય લોકમાં હિત અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે, ઐલાપદ્રકના રહીશ મૈત્રાયણિક ગોત્રના સબ્રહ્મચારી અને કૃષ્ણાત્રેય ગોત્રના બ્રાહ્મણ બપ્પસ્વામિને દર્લચાર ગામમાં લોંડક બધીર કુટુમ્બીનું એક ખેતર એક વાપી સાથે ભૂમિછિદ્રના ન્યાયાનુસાર, બ્રહ્મદેયથી ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર, ક્ષિતિના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્રપૌત્રાન્વય ભોગ્ય, મેં દાનમાં અર્પણ કર્યું છે. તેથી ઉપર પ્રમાણે એ ભોગવે ત્યારે કોઇએ પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં.

(આંહિ વ્યાસના ચાલુ શ્લોકો છે)

સંવત્ ૨૫૫ આશ્વયુજ સુદિ ૧૩

આ મારા સ્વહસ્ત છે,

નં૦ ૨૩૧

નિકુમ્ભલ્લશક્તિનું બગુમ્રાનું દાનપત્ર[1]

(ચેદી) સં. ૪૦૬ ભાદ્રપદ સુ. ૧૫

ઈ. સ. ૬૫૪-૫૫

નીચે જણાવેલું બગુમ્રાનું નિકુમ્ભલ્લશક્તિનું દાનપત્ર મી. ફ્લીટે લીધેલી સાહીની છાપ ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

દાનપત્ર બે તામ્રપત્રોપર કોતરવામાં આવ્યું છે, જે તામ્રપત્રો હાલ બ્રિટિશ મ્યુઝીયમમાં છે અને જેનું માપ દરેકનું ૭$\frac{૧}{૮}$''×''૫$\frac{૧}{૨}$ છે. કાંઠા ઉંચા વાળેલા છે. પહેલા પતરાની નીચેની પહોળી બાજુએ અને બીજા પતરાની ઉપરની બાજુએ બે કાણાંઓ છે જે દર્શાવે છે કે બન્ને પતરાં બે કડીઓથી જોડાએલાં હતાં અને તે કડીઓ ગુમ થઈ ગઈ છે. અંદરની બાજુએ જ પતરાં કોતરેલાં છે. પહેલા પતરામાં ૧૯ પંક્તિઓ અને બીજામાં ૨૦ પંક્તિઓ છે. કોતર-કામ ઘણી જ ખરાબ રીતે કરેલું છે. અક્ષરો ગુર્જરરાજા જયભટ ચોથાનાં કાવી અને નવસારી-નાં પતરાંના અક્ષરોને લગભગ મળતા આવે છે.

દાનપત્રનો હેતુ વિજયાનિરૂદ્ધ પુરીના રહીશ શુકલ યુજુર્વેદની માધ્યન્દિન શાખાના અનુયાયી અને ભારદ્વાજ ગોત્રના બપ્પ સ્વામી દીક્ષિત નામના બ્રાહ્મણને ત્રેયણ્ણ હારમાં આવેલું બલિસ ગામ દાનમાં આપ્યાની નોંધ લેવાનો છે. દાતા શ્રી પૃથ્વીવલ્લભ નિકુમ્ભલ્લશક્તિ સેન્દ્રક રાજા હતો.

ત્રેયણ્ણ એ હાલનું બારડોલી નજીક તેન ગામ છે તેજ છે અને બલિસ તે હાલનું તેનાથી અગ્નિકોણમાં આવેલું વનેસ ગામ છે. આ બન્ને સ્થાન પતરાંનું ઉપલબ્ધિસ્થાન બગુમ્રાથી બહુ દૂર નથી. વિજયાનિરૂદ્ધ પુરી ઓળખાવવાને હું સમર્થ નથી.

ઉપરનાં ગામોની ઓળખાણ પરથી એટલું ચોક્કસ થાય છે કે પૃથ્વીવલ્લભ સેન્દ્રક રાજા નિકુમ્ભલ્લશક્તિની દક્ષિણ ગુજરાતના અમુક ભાગ પર રાજ્ય સત્તા પ્રવર્તી હતી.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૨૬૫ જે. બ્યુલ્હર.

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओ[ं][1] प्रथमं दिक्सरसीप्रि (पृ)थुपंकजं गगनवारिधिविद्रुमपल्लवं [। *
त्रिदशरक्तजँपाकुसुमं नवं

२ दिशतु वो विजयं रविमंडलं ॥ स्वस्ति मेरुमहीधरविजरस्थिररचितसमुन्नते विकासि-

३ तमहति यशोंसि सेंद्रक राज्ञामन्वये नैकचातु(तु)र्द्दन्तगजघटोहसमद सङ्घट्टल

४ ब्ध विजयो विजिताशेष रिपुगणः स्वभुजवलविक्रमाक्रान्तं महीमंण्डलः प्रणताशे-

५ ष सामन्त शिरोमुकु[ट*]निधृष्ट पादपंकजः नयविनयसत्यशौचाचारदमद-
यादानदा-

६ क्षिण्य श्रीसंपदुपेतो नरपतिः श्रीमद्भाणुशक्तिः तस्य पुत्रस्तत्पादानुध्यातो(तः)
शरदम-

७ लशशांकमंडलामल यशसं: सवितारमिवोदयवन्तं अँनुरक्तमंडलं (श्) च
कल्पद्रु(द्रु)-

८ ममिर्वा भिवांछिताशेषजनोपभुज्यमानविभवो जँनार्द्दनमिवापहि[ह]तमशेषं
वल् [रि×] –

९ राज्य [: *] परचक्रानुरक्तलक्ष्मीकः श्रीमन् [न *]रपतिः आदित्यशक्तिः
तस्य पुत्रस्तत्पादानुध्यात [: *]

१० श्रीमान् दक्षिणगुर् [ड ×] वाहुदंडः (ड) प्रि(पृ)थिवी पालनक्षमो व्यपग-
तसजलजले[11] जलधर–

११ पटलध्या (ध्यो)मतलगत शरदिन्दुकिरणधवलतरयशोविसानेलेवितानो विय्
(ा) पर[13]–

१२ परमगभीरो दि (दे) व द्विजात् (ि *) तव जनैं वं (ा *) धवा(ो)
पभुज्यमानविभवो भवसूनुरिव प्र–

१३ तिहताराति: शचिरिवोपात्तराज्यः समद द्विरदवरसलीसगतिरर्जुन इवाशेषसं–

१४ ग्रामविजयी अनवरतविक्क्रमा(ो)त्साह शक्तषपनैः काम इव समानयुवतिजा-
(ज)न-

१५ नयनन वँनै[15] श्रीम (त् *) प्री (पृ) थिवीवल्लभ निकुम्भल्लशक्तिः सर्व्वानेव
यथा स [ं ×] वध्यमा-

---

१ वल्लभी ९ ना चिह्नरूपे दर्शावेल छे २ द्रुतविलंबित. ३ रक्तवांचनशंकावाळुं छे, ४ जो अक्षरान्तर आज प्रमाणे होयनो वांचो महायशसि परंतु महति यश पदो शंकावाळां छे ५ आक्रान्त होवानो संभव छे. ६वांचो यशः ७ वांचो सवितृ एवोदयवान् ८ वांचो.कल्पद्रुम इव ९ वांचो जनार्दन इव १० वांचो अपहृता शेष ११ आ शब्द भूंसी नांखो. १२ आ शब्द भूंसी नांखो १३ आ बे पदो भूंसी नांखो १४ वांचो गुरु १५ वांचो शत्रुमर्दनः १६ वांचो आनन्दनः

१६ नकादी[न् *] राजरास्थानीयचोरा(रो)द्धरणिक दांडपाशिक दूतगमगामिक-
भटचाटासे (से)-

१७ वकादी [न् *] ब्राह्मणोत्तरां(न्) वणिग्द(ज)नपदाम्(न्) अन्या-
[ं *]श्च विषय[प ×] तिराष्ट्रग्रामकू (कू)-

१८ ट् [। *] युक्तकमहत्तराधिकारिकादीम(न)नुत्यस्तु वो विदित[ं ×]-
मेय्[। *]

१९ परलोकावेक्षत्वम[ं ×]गीकि(कृ)त्य

पतरुं बीजुं

२० महार्थं व(च) श्रुत्वा . दत्तैःत्रेयण्णाहारांतर्गतविषये वलिसग्रामो

२१ वलिचरुवैश्वदेवाग्नी(नि)होत्रादि क्रियोत्सर्प्पणार्त्थं[ं *] मातापित्र्[ओ*]-
रात्मनश्च पु-

२२ ण्ययशोमिवि(वृ)द्धये आच[न् ×]द्रार्क(र्क) । र्णवक्षितिस्थितिसमकालीनः
पुत्रपो (पौ) त्रान्वयक्रम् (ो *)-

२३ पभोग्यः समूतवातप्रत्य्[।]योपरिकरैः सर्व्वादानदित्य विष्टिप्र[। *]तिभेदि-
कापरिहीनः

२४ भूमिच्छिद्रन्यायेनाचटभटप्रवर्श्यं सोद्रंगः स्[ो *]परिकरः भाद्रपदपौर्णम्
[। *]स्यां विज-

२५ यानिरुद्धपुरीवास्तव्य भारद्वाजसगोत्रवाजि(ज)सनेय्[ि *]म् [। *]-
ध्यंदिनसब्रह्मचारिणे वप्पस्वामि-

२६ न् [ो *] दीक्षितस्यिस्ये उदकातिसर्गेण प्रतिपादितः[। *] यतोस्मद्व-
[ं *] शजैरन्यै र्व्वा-

२७ गामिभि(नृ)पतिभिर्न्नलव् [` *]णुकदलीसारं संसारं जलबुद्बुदोपमंच
जीवितमवधार्य्य

२८ शिरीषकुसुमसद्रि(दृ)शाचपाचँ यौवन[ं +] गिरीनदीसलिलगत्वराणि
चैश्वर्य्य्[। +] णि प्रबस(ल)-

२९ पवनाहताश्वत्थापत्[त् +]त्रचंचला च राजः श्रीरित्ययमाकल्य्यायमस्मद्दायो-
नुमंतवैः

३० प्रतिपालयितव्यश्च यो वाज्ञानतिमिरपटलावि(वृ)तमतिराच्छिन्द्यादाच्छिद्यमा-
नं व्[। *]नुमोदेत

१ वांचो अनुदर्शयत्य २ आ शब्द पछी दया ढोमेरो ३ तम् एटले मतस्. ४ परिकरः जे पछीनी पंक्तिमां पण आवे छे ते भूंसी नाखो. ५ वांचो चाटभटाप्रावेश्यः ६ वांचो दीक्षिताय अथवा दीक्षितायेत्य ७ वांचो आगायं च ८ वांचो राजश्रीर् ९ अयं भूंसी नाखो १० वांचो अनुमंतव्यः

३१ स पंचभिर्म्महा[। +]पा[। +]तकैः सोपपाटकैश्चे संयुक्तःस्यादित्युक्तं च भगवता पारशर्य्येण वे-

३२ दव्यासेन व्यासेन ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिर्य्यस्य यस्य यदा भूमि[स् *]-

३३ तस्य तस्य तदा फलं ॥ विंध्याटवीषु तोयासुं शुष्ककोटरवासिनः कि(कृ)-ष्णाहयो हि जायन्ते भूमिद[। +]-

३४ × × रन्ति ये ॥ षष्टिं[ँ *] वर्षसंहस्राणि स्वर्गे मोदति भूमिदः [। +] आच्छेत्ता चा × × मन्ता च तान्येव नरकृ[ँ *]

३५ वसे × × × × × परदत्ता[ँ *] वंवा य[त्]नाद्रक्षयुधिष्टि(ष्ठि)र महं[ी *] मतां श्रे × × × × योनुपालनं [॥ *]

३६ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्त्थ यशस्कराणि नि × × × × × × मानि तानि को

३७ नाम साधुः पुनराददीत ॥ संवत्सर शत चतुष्टये पञ्चत्तरे भाद्रपद सु(शु)द्ध पंचदश्य[ां *]

३८ दूतकोत्र श्रीवल्लभवप्पः [। *] महाबलाधिकि(कृ)त मातमादेशामें लि-खितमि[दं] तस्येवानु

३९ [जे]न स[ँ] धी(धि)विग्रहाधिकि(कृ)त देवादित्येनेति

---

१ च भूंसी नांखो २ वांचो विन्ध्याटवीश्वतोयासु ३ वांचो वर्ष ४ वांचो मातृम्नादेशात ५ दं अने जे पदो बहु ज झांखां छे.

ભાષાન્તર

ૐ ! પૂર્વ દિશા રૂપી સરોવરનું પંકજ, આકાશસાગરનું વ્યોમ(આકાશ) વિદ્રુમપલ્લવ-દેવી રક્તજપાનું નવ કુસુમ જેવું રવિમંડલ તમને જય અર્પો. !

(પંક્તિ ૧) સ્વસ્તિ ! વિનાશમુક્ત, મેરૂ પર્વતની મહાન્ અને સ્થિર રચનાવાળી જેની મહાન્ ખ્યાતિ સ્વયં વિકસેલી છે, તે સેન્દ્રક જાતિમાં, ચતુર્દંત ગજવ્યૂહના પ્રબળ હુમલા કરીને, વિજય પામનાર, શત્રુગણોનો વિજેતા, પોતાના બાહુબળથી ભૂમિમંડળ પ્રાપ્ત કરનાર, નમન કરતા સામંતોના શિરમુગટ જેના પાદપદ્મનું ઘર્ષણ કરતા, રાજચાતુર્ય, વિનય, સત્ય, શૌચ, સદાચાર, દમ, દયા, દાન, શ્રી અને સંપદ્સંપન્ન નરપતિ શ્રીમાન્ ભાણુશક્તિ હતો.

(પંક્તિ ૬) તેનો પુત્ર અને પાદાનુધ્યાત શ્રીમાન્ નરપતિ આદિત્યશક્તિ હતો તે નિર્મળ શરદ્ શશીમંડલ જેવો નિષ્કલંક યશસ્વી હતો; જે સદા ઉદયશાલિ હોવાથી અને જેની આસપાસ અનુરક્ત મંડલ હોઈ નિત્ય ઉદય પામતા અનુરક્ત મંડલવાળા સૂર્ય સમાન લાગતો હતો;સમસ્ત પ્રજા જેની લક્ષ્મીનો અભિલાષ અને ઉપભોગ કરતી હોવાથી જે કલ્પદ્રુમ જેવો હતો; અને જે બલવાન રાજ્યો પાસેથી ખંડણી લેવાથી બલિનું રાજ્ય પડાવી લેનાર જનાર્દન જેવો હતો અને જેની લક્ષ્મી શત્રુરાજ્યો સાથે જોડાએલી હતી.

(પંક્તિ ૯) તેનો પુત્ર અને પાદાનુધ્યાત શ્રીમાન્, દક્ષિણ (જમણા) દંડ સમા બાહુથી પૃથ્વીપાલન કરવા સમર્થ, જલભરેલાં વાદળ વિખરાઈ જઈ નિર્મળ થએલા ગગનમાં શરદ્ ઈન્દુકિરણથી ઉજ્વલ યશવાળો, ગંભીર, બુદ્ધિશાળી, દેવો, બ્રાહ્મણો, અને ગુરૂઓથી ઉપભોગ થતી લક્ષ્મીવાળો, શત્રુઓને ભરતના પુત્ર જેમ અવગણનાર, શક્તિ માફક રાજ્યપ્રાપ્તિ કરનાર, સર્વોત્તમ સમદ ઝુલતા માતંગ જેવી ગતિવાળો અર્જુન જેમ સર્વ યુદ્ધમાં વિજયી, સર્વદા પરાક્રમ અને બળથી શત્રુ સંહાર કરનાર, કામદેવ જેમ યુવતિજનોનાં નયનોનો અનુરંજક (અનુરંજનાર), શ્રીમાન્ પૃથ્વીવલ્લભ નિકુમ્ભલ્લશક્તિ સર્વ રાજા, રાજસ્થાનીય, ચૌરોદ્ધરણીય (પગી), દણ્ડપાશિક (પોલીસ) દૂત, ગમગમિક, સૈનિકો, સેવકો વિગેરે બ્રાહ્મણોત્તર વણિક્જનો અને અન્ય વિષયોના રાજકર્તા, રાષ્ટ્રો અને ગામડાંના સરદાર, આયુક્તક, મહત્તર અને અધિકારી આદિને જાહેર (આજ્ઞા) કરે છે કે:—

(પંક્તિ ૧૮) તમને જાહેર થાઓ કે ભૂમિદાનનો પરલોકમાં સંબંધ અંગીકાર કરીને અને તેનો મહાઅર્થ શ્રવણ કરીને મારા અને મારાં માતપિતાના પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે ત્રેયણ્ણા આહારમાં આવેલા વિષયમાં બલિસ ગામ યાવચ્ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર અને પૃથ્વીના કાળ સુધી, પુત્ર, પ્રપૌત્ર અને તેમનાં સંતાનોના ઉપભોગ માટે, ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, ઉદ્રઙ્ગ સહિત અને ત્યાં નહીં વસતા ખેડુતોના કર સહિત, સર્વ આદાન, દિત્ય, વેઠ, પ્રાતિભેદિકા અને સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ખેડવા અયોગ્ય જમીનના નિયમાનુસાર, ભાદ્રપદ પુનમે વિજય-અનિરૂદ્ધપુરીના વતની ભારદ્વાજ ગોત્રના વાજસનેયિ(યજુર્વેદ)ના માધ્યંદિનના અભ્યાસી બપ્પ સ્વામી દીક્ષિતને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને બીજી વિધિના ખર્ચ માટે મેં પાણીના અર્ધ્ય સાથે દાન આપ્યું છે. આથી અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ રાજાઓએ, સંસારનું અસ્તિત્વ નલ (બરૂ), વેણું (વાસ) અથવા કદલીના સાર જેવું જાણી, જીવનને પાણીના પરપોટા સમાન ગણી, અને યૌવન શરદ્કુસુમ જેમ કરમાઈ જાય તેવું છે, રાજસત્તાગિરિ નદીની માફક જતી રહે છે, અને રાજ્યલક્ષ્મી પ્રબળ પવન સામે અશ્વત્થ પર્ણ જેવી ચંચલ છે તેમ માની, આ દાનને અનુમતિ આપીને તેનું પ્રતિપાલન કરવું જોઈએ. પણ જે ગાઢ તિમિરના અંધકારમાં ઘેરાએલા ચિત્તથી દાન પાછું લેશે અથવા તેમ થવા દેશે તે પંચ મહાપાતકી થશે. અને ભગવત પરાશરના પુત્ર વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે ... ...

(પંક્તિ ૩૭) સંવત ૪૦૬ ના ભાદ્રપદ શુક્લપક્ષ ૧૫ દિને. આ દાનનો દૂતક શ્રી વલ્લભબપ્પ છે, મહાબલધિકારી (મહાસેનાપતિ) ગ્રાસમની આજ્ઞાથી તેના નાના ભાઈ સંધિ-વિગ્રહાધિકારી દેવદિન્નથી દાનપત્ર લખાયું છે.

નં૦ ૨૫૨

સંખેડામાંથી ઉપલબ્ધ નિરિહુલ્લકના સેનાપતિ શાન્તિલ્લનું દાનપત્ર[1]

ઇ. સ. ની. ૭ મી શતાબ્દી

આ પતરાનું માપ ૮⅞"×૩⅞" છે, અને તેમાં પહેલાંનાં ચાલુક્ય દાનપત્રોના અક્ષરોને તેમ જ ડૉ. ફ્લીટે પ્રસિદ્ધ કરેલા મહાકૂટસ્તંભના લેખના અક્ષરોને (ઇ. એ. વો. ૧૯ પા. ૭) તદ્દન મળતા અક્ષરોવાળી ૧૨ પંક્તિઓ લખેલી છે. મથાળેથી પતરાને જરા ઇજા થઈ છે તેમ જ નીચેની બન્ને બાજુએ પણ થોડું નુકશાન થયું છે. નીચેની બાજુપરનાં બે કાણાં પરથી કડીઓની અસલ જગા જણાઈ આવે છે. દાનપત્રની ભાષા થોડી અશુદ્ધ સંસ્કૃત છે.

દાનપત્રનો વિષય નીચે પ્રમાણે છે. નિરિહુલ્લકના સેનાપતિ શાન્તિલ્લ નિરગુન્ડી પદ્રકના વિજયસ્થાનમાંથી વાજસનેયી શાખાના અનુયાયી અને કૌત્સ ગોત્રના પાશાણિકુદના રહીશ ભટ્ટિક અનન્તસ્વામિને એક ચોખા પિટકના વાવેતર યોગ્ય ક્ષેત્ર જે તાન્ડુલપદ્રક વિષયમાં આવેલું પર્ણાકાની પશ્ચિમ સીમામાં આવેલું હતું તે દાનમાં આપે છે. દાનનો હેતુ હમ્મેશ મુજબનો પંચમહાયજ્ઞોના ખર્ચની સગવડ માટેનો છે.

લેખમાં જે નામો આપવામાં આવેલ છે તેમાંથી શાન્તિલ્લનો દરજ્જો તો સ્પષ્ટ છે. તેનો શેઠ નિરિહુલ્લક ભીલનો મુખી હોવો જોઈએ. કારણકે તેના બિરૂદ મહાપલ્લપતિનો અર્થ જંગલી જાતના થાણાનો મુખી એવો થઈ શકે.[1] તેનું નામ દેશી શબ્દ છે તે પણ ઉપરની કલ્પનાને સમર્થન કરે છે. શંકરગણના પાદાનુધ્યાતનો અર્થ આંહી તેનો ખંડિયો અથવા નોકર એમ કરવો જોઈએ. તે અર્થમાં તે ઘણી વાર વપરાય છે.[2] શંકરગણ અને કૃષ્ણરાજના વંશ સંબંધી માત્ર અટકળ જ થઈ શકે તેમ છે. ડૉ. બુલ્હર સુચવે છે કે જો શંકરગણને શંકરણ વાંચીએ તો તે બન્ને રાજા હૈહય અગર ચેદીના કલચુરી હોવા જોઇએ. મને આ સૂચના ઠીક લાગે છે. કારણ કે ગુર્જરોએ કલચુરી સંવતનો ઉપયોગ કરેલ છે તેથી એમ માની શકાય કે તેઓનો અમલ ગુજરાતમાં હોવો જોઈએ. વળી ચાલુક્ય લેખોમાં[3] શંકરગણના પુત્ર કલચુરી રાજા બુદ્ધરાજનું વર્ણન છે, અને તેની પાસેથી મંગલીશે પૈસો મેળવ્યો હતો. ચાલુક્ય લેખો માંહેનો શંકરગણ તે જ આપણા લેખનો શંકરગણ છે એમ સંભવિત છે. કારણ કે આ લેખની લિપિ શરૂઆતના ચાલુક્ય લેખોની લિપિ સાથે તેમ જ થોડે દરજ્જે દદ્દનાં ખેડાનાં તામ્રપત્રોની લિપિ સાથે પણ મળતી આવે છે. લેખ મંગલીશના રાજ્ય સમયનો એટલે કે મી. ફ્લીટે બતાવ્યું છે તે મુજબ શક સંવત ૫૧૯ અને ૫૩૧ (ઇ. સ. ૫૯૭-૯૮ થી ૬૧૦-૧૧) વચ્ચેના સમયનો હોવો જોઇએ. આ અનુમાનને ટેકો આપનારી બીજી એક હકીકત પણ છે.

પ્રોફેસર આર. જી. ભાંડારકર પોતાના "મુંબઈ ઇલાકામાંનાં અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકોની શોધના" ઇ. સ. ૧૮૮૩-૮૪ ના રીપોર્ટમાં પાને ૩૧-૩૨ મે લખે છે કે કર્મકાંડ ઉપરના બધા પ્રસિદ્ધ

એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૨૧ એચ. એચ. ધ્રુવ.

૧ ડૉ. બોહટલીંગના સંક્ષિપ્ત સંસ્કૃત કોશમાં જુઓ શબ્દ પલ્લ મી. વી. એસ. આપ્તેએ પોતાના સંસ્કૃત ઈંગ્રેજી કોશમાં આ શબ્દનો અર્થ મોટા કોઠાર એવો કર્યો છે. સ્થાનિક તપાસ કરતાં જણાયું છે કે સંખેડા આસપાસનો મુલક પલ્લ (ગુજરાતી પાલ) કહેવાય છે ૨ જુઓ દાખલા તરીકે કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૧૦ અને ૧૭ નોટ ૨, ૩ ઇ. એ. વો. ૧૯ પા. ૧૬.

લેખકોના નામ પાછળ સ્વામિન્ શબ્દ લગાડવામાં આવે છે. ૧૩ મી સદી પછીના લેખકોના નામ સાથે તે જોવામાં આવતો નથી અને તેને બદલે ભટ્ટો, આચાર્યો યજ્વનો દીક્ષિતો અને યાજ્ઞિકો જોવામાં આવે છે, સ્વામિન્ શબ્દ મીમાંસકો તેમ જ કર્મકાંડીઓ સાથે લગાડવામાં આવતો અને તેના નીચેના દાખલા આપેલ છે:

શબર સ્વામિન્—જૈમિનિના મીમાંસા સૂત્રના ભાષ્યનો કર્તા

અગ્નિસ્વામિન્—લાટ્યાયનના શ્રૌત્રસૂત્રનો ટીકાકાર

ભવસ્વામિન્—બૌદ્ધાયનના ભાષ્યનો કર્તા

કેશવસ્વામિન્—બોદ્ધાયન પ્રયોગ શાસ્ત્રની પ્રસ્તાવનાનો કર્તા

દેવસ્વામિન્—ત્રિકાંડમંડનમાં વર્ણવેલો અને આશ્વલાયના સંક્ષિપ્ત ભાષ્યનો કર્ત્તા.

ધૂર્ત સ્વામિન્ કપર્દિસ્વામિન્ વિગેરે. કુમારિલ સ્વામિન્ અને ભટ્ટ બન્ને છે. સ્વામિન્ શબ્દ શરૂવાતના ચાલુક્ય લેખોમાં અને સાતમી સદી સુધીના એક વલ્લભી લેખમાં પણ વપરાયેલો છે. વિક્રમાદિત્ય ૧ લો જેણે ઈ. સ. ૬૮૦ પહેલાં રાજ્ય કર્યું હતું તેના એક સાલ વગરના લેખમાં દાન લેનારનાં નામ નન્દિસ્વામિન્, લોહસ્વામિન્ અને ભલ્લસ્વામિન્ આપેલાં છે.[1] ઇ. સ. ૭૦૦ ના બીજા દાનપત્રમાં રેવાસ્વામિન્ દીક્ષિતનો પૌત્ર જનસ્વામિન્નો દીકરો દાસસ્વામિન્ આપેલ છે. ઇ. સ. ૭૦૫ ના બીજા લેખમાં દેવસ્વામિન્, કર્કસ્વામિન્, યજ્ઞસ્વામિન્, રૂદ્રસ્વામિન્ વિગેરેનાં નામ આપેલ છે.[2] વલ્લભી દાનપત્ર સં. ૩૨૬ (ઈ. સ. ૬૪૫)માં મંકસ્વામિન્નું નામ આવે છે.[3] ડૉ. ભાંડારકર અગ્નિસ્વામિન્, દેવસ્વામિન્, અને ભવસ્વામિન્ ને સાતમી સદીમાં મૂકે છે જ્યારે શબર સ્વામિન્ને બે ત્રણ સદી પહેલાં મૂકે છે. આ લેખમાં પણ બજ્કિન્ત સ્વામિન્નું નામ છે અને ડૉ. ભાંડારકરના મત પ્રમાણે તેને સાતમી સદીમાં મૂકવો જોઈએ.

ભૌગોલિક નામો જે લેખમાં આવે છે તે સંબંધમાં એમ ધ્યાનમાં લઈ શકાય કે નિરગુન્ડિ પદ્રકનો જ્યાંથી લેખને તારીખ અપાઈ છે તેનો હાલનાં ગુજરાતીમાં 'નાગરવાડા' અથવા એવો કોઈ બીજો અર્થ થઈ શકે. અને ડેહેઝાદા ઓફ ગાયકવાડી વિલેજીઝમાં ડભોઇથી ૬ કોસ દૂર નાગરવાડાનો ઉલ્લેખ છે. વળી દાન લેનારનું અસલ વતન પાશાણિહ્રદને ડભોઇથી ૧૪ કોસ પર આવેલા સણિઆદરી સાથે ઓળખી શકાય. તાંદુલપદ્રક દેખીતી રીતે ડભોઇથી ૧૪ કોસ પર આવેલું તાન્દલજા છે; અને શ્રીપર્ણાકા ડભોઇથી ૫ કોસ દૂર હાલનું ઉજ્જડ ગામ પનીઉ છે. વડોદરા રાજ્યના મુલકના નકશામાં તાંદલજા અને સણિઆદરી તદ્દન પાસે પાસે જ બતાવેલાં છે.

---

૧ ઈં. એ. વો. ૬ પા. ૭૩ ૨ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૧૨૮, ૧૩૧, ૩ ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૧૬ લેખ ૧૨

अक्षरान्तर

१ ओं स्वस्ति निर्गुण्डिपद्रकावस्थितविजयकटकात् स [क्षिति] - - -[1]
२ श्रितचरणकमलः श्रीक्रिष्णराजः तत्सूनुरनेकस[म]रविजय - - -[2]
३ विरहितवधूवदनपङ्कज म्लानिकरःश्रीशंकरणः स्तत्पादानुध्यातसकलं-
४ महिमण्डलतलप्रथितकीर्त्तिभ्मोगिकपालमहापलुपतिनिरिहुल्ल-
५ कस्तद्वलाविक्रितशान्तिल्ल सर्व्वानेव परमपादीया स्त्वांश्चावदेयंति
६ यथा पापाणिहृर्दवास्तव्यकौत्ससगोत्रवाजिसनेय सवह्मचारिणे[9]
७ भजिकनन्तस्वामिने पञ्चमहायज्ञधर्म्मक्रियोत्पर्प्पणार्थं परमभट्टा
८ रकपादानांपुण्ययशोभिविंद्धये तण्डुलपद्रकान्तर्मकेंते श्रीपर्णाका-
९ यां पश्चिमसीमनि अचाटभटप्रावेश्यं[13] पत्रपौत्रान्वयभोज्यं आदि[14]
१० - परागकालमुदकातिसर्गेण व्रीहिपिटकवापक्षेत्रं आच्रादि[15]-
११ - - वक्षिति[स्थि]तिसमकालीनं प्रतिपादित्स्त अतुस्यां.
१२ - - ररानुर्व्याथा भतृनिपतिभिः[17]

---

१ वांचो सकलक्षितमण्डला° २ वांचो कृष्णराजः ३ वांचो° लव्धकी° ४ वांचो शंकरगणस्त°, °नुध्यातस्स° ५ वांचो° कीर्तिवर्मोगिक° ६ वांचो °विकृतशान्तिल्लः ७ वांचो ° यान्स्वां ८ वांचो °हृद ९ वांचो °वाजसनेयि; °चारिणे. १० वांचो °त्सर्पणाय ११ वांचो °भिवृद्धये १२ °न्तर्भकत श०६ °न्तर्भक्ति ने બદલે હોઈશકે ? १३ वांचो पुत्र° १४ वांचो °त्योपराग° १५ वांचो आचन्द्रार्काणव° १६ वांचो प्रतिपादितं १७ આ પંક્તિ बिलकुल अस्पष्ट छे, वांचो अतोस्योच्छिता प्रकारविशल्या भवनृपतिभिः।

નં० ૨૩૩

રાજા જાઈકદેવનું ધિનિકિનું દાનપત્ર[1]

વિ. સં. ૭૯૪ કાર્તિક સુદિ ૧૫

સૌરાષ્ટ્રના રાજા જાઈક દેવનું દાનપત્ર ૧૮૭૯—૮૦ ના દુકાળનિવારણકાળ વખતે કાઠિઆવાડના ઓખામંડળ માંનું ધિનિકિ નામનાં ગામમાંથી ઈશાનમાં એક માઈલ દૂર આવેલા વળાવ ઉન્ડકે તળાવમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવ્યું હતું. પાછળથી આજમ વજેશંકર ઓઝાએ કર્નલ વોટસનને કાગળની છાપ ઇ. સ. ૧૮૮૧ માં પૂરી પાડી હતી, અને તે જ સમયે રા. બ. ગોપાલજી દેસાઇએ મને એક રબિંગ મોકલ્યું હતું. કર્નલ વોટસનને લખવાથી તેણે મને બીજું રબિંગ, ફોટોગ્રાફ અને છેવટે અસલ પતરાં મોકલી આપ્યાં; તે ઉપરાંત કર્નલ વોટસને એક હસ્તલિખિત પ્રત પણ મને મોકલી આપી.

લેખ બે પતરાંની અંદરની બાજુએ કોતરેલો છે, જેનું માપ દરેકનું ૯૩/૪"×૫" છે. પહેલા પતરાને તળીએ અને બીજાને મથાળે એક ન્હાના કાણા ઉપરથી જણાય છે કે પ્રથમ આ બે પતરાં એક કડીથી જોડાએલાં હશે. કડી સાથે મુદ્રા હતી કે નહીં તે શંકાવાળું છે. કારણ કે રાજાની સંજ્ઞા માછલી બીજા પતરાંને તળીએ કોતરેલી છે. પતરાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. પહેલા પતરાની બીજી પંક્તિના થોડા અક્ષરો અને બીજાની પાંચ પંક્તિઓના થોડા અક્ષરો કાટથી થોડા ખવાઈ ગયા છે. તેમ છતાં દાનપત્ર વાંચવામાં ઘણી જ મુશ્કેલી નડે છે. અને તેમાંનાં કેટલાંક નામો તો ઘણાં શંકાસ્પદ છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ તદ્દન નહીં ઉકેલી શકાય તેવાં છે. આનું એક કારણ કૃતિકારની કૂવડતા છે.

લિપિ પશ્ચિમ હિન્દ અને વળી કદાચ મધ્ય હિન્દની સાક્ષરી લિપિ જે પાંચમા સૈકાનાં ગુર્જર દાનપત્રોમાં રાજાના સ્વહસ્તમાં માલુમ પડે છે તેવપરાઈ છે. ધિનિકિ શાસનની ભાષા તદ્દન સંસ્કૃત નથી, પરંતુ કેટલીક જગાએ પ્રાકૃત રૂપો અને શબ્દો પણ વાપરવામાં આવ્યા છે.

ધિનિક દાનપત્રનો દાતા સૌરાષ્ટ્રનો અધિપતિ જાઈક દેવ છે, જે પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ વિગેરે મગરૂબીભરેલા ઇલકાબો ધારણ કરે છે; અને તેથી કોઇનું રક્ષણ સ્વીકાર્યા વગરનો સ્વતંત્ર રાજા તરીકે પોતાને ઓળખાવે છે. તેની રાજધાની ભૂમિલિકા હતી અને તેની સંજ્ઞા 'માછલી' હતી. તેનું નામ અને માછલીની સંજ્ઞા મોરબી દાનપત્રના દાતા જાયિક સાથે તેનો સંબંધ બતાવે છે. અને તે ભૂમિલિકામાં રાજ કરતો હતો તે હકીકત એમ દર્શાવે છે કે પ્રાચીન રાજપૂતોની એક શાખા જેઠવાની શાખાનો તે હતો. જેઠવાના પ્રતિનિધિઓ હાલના પોરબંદરના રાણાઓ છે. ભૂમિલિકા શબ્દ હાલનું ભુમ્લી અગર ભુમ્ભલીને બરાબર મળતો છે. જો કે કાઠિઆવાડના નકશામાં આ નામનાં ઘણાં ગામો છે, છતાં સૌરાષ્ટ્રમાં ભૂમિલિકા ગામ એટલે બરડાના પર્વતોમાં તજાએલી જેઠવાની રાજધાની જ છે, જે હજુપણ ભુમ્લી, ભુમ્ભલી, અથવા ઘુમ્લી કહેવાય છે. અને આ ભૂમિલિકા જેઠવાઓની ચઢતીના સમયમાં જરૂર સૌરાષ્ટ્રની રાજધાની હશે.

ધિનિક શાસનની તારીખ વિ. સં. ૭૯૪ કાર્તિક સુદિ ૧૫ રવિવાર જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રની આપી છે.

આપણાં દાનપત્રનો હેતુ સુન્તલ (સુદ્ગલ) ગોત્રના અને અજ્ઞાત કુલના ઈશ્વર નામના બ્રાહ્મણને ધેનિકા ગામ દાનમાં અર્પણ કર્યાની નોંધ લેવાનો છે. ધેનિકા એ પ્રાચીન ધિનિકિનું નાશ પામેલું ગામડું છે, જ્યાંથી આ પતરાં મળેલાં છે. બાકીનાં સ્થાનો ઓળખવા મેં પ્રયત્ન કર્યો નથી. કારણ કે પતરાંનો આધાર ઘણો જ બીનસલામતીભરેલો છે.

---

[1] ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૧ જી. બ્યુહ્લર

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

१ ओं स्वस्ति विक्रमसंवत्सरशतेपु सप्तसु चतुर्नवत्यधिकेष्वंकतः ७९४ कार्तिकमा-
सापरपक्षे

२ अमावास्यायां आदित्यवारे ज्येष्ठानक्षत्रे रविग्रहण पर्व्वणि । अस्यां संवत्सर मासप-

३ क्षदिवसपूर्व्वायां तिथावद्येह भूमिलिकायां सौराष्ट्रमण्डलाधिपतिः परमभट्टा-

४ रकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीजाइकदेवः महामात्य भट्टनारायण-

५ धर्मसाहायानुमतेन संसारस्यानित्यतां ज्ञात्वात्मधर्मयशोभिवृद्धये रवे-

६ रुपरागसमये धर्मकालमपेछ्य चतुवेदविदे ....संतानाय मुन्तल्ल-

७ गोत्राय विप्रवराय इश्वरनाम्ने ब्राह्मणाय तद्धेनिका नामग्रामं सतृणका-

८ ष्टजलं सवृक्ष मालाकुलं देवदाय वेर्ज्ज उदक पूर्व भूमिलिकामण्डलम-

९ ध्येदत्तवान् ॥ इदानीं कालान्तरभुक्तिनिश्चय करणाथर्मस्य ग्रामस्य चतुर्दि-

१० शमाघाटा लिख्येन्त ॥ उत्तरभागे सामापखेत्रे समुद्रः । पूर्व्वभागे सवन-

११ गरुजा नालिका रोहर धारासमेता । दक्षिणभागे सयला शतकांतग-

१२ रिचा नदी यावत ॥ पश्चिमभागे पर्व्वतस्य धारा समुद्रगामिनी ॥

पतरुं बीजुं

१ एवं चतुर्घाटाविशुद्धां तद्धनिकाग्राममूमिमीश्वर[ना]मा ब्राह्मणो भुं [ज]-

२ न भोजंन्वा न नाकनापि परिपंथनयिः ॥ वहुभिर्व्वसुधा मुक्ता राजभिः

३ भगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ मयि

४ राज्ञि व्यतिक्रांते योन्यो राजा भविष्यति तस्याहं रलग्नोस्मि शासनं

५ न व्यतिक्रमेत् । लिखितमिदं शासनं महाक्षपटलिकेन नेरहरि [ना]-

६ म्ना मयेति । शिवमसु श्री

पं. १ वांचो ओं. पं. २ वांचो ज्येष्ठा; अस्यां नो अ लगभाग भुंसाई गयो छे पं. ३ पूर्व्वायां नो प्रथमाक्षर पूरो कातर्यो नथी वांचो सौराष्ट्र पं. ४ वांचो भट्ट पं. ६ धर्मकाल्म° ना बे म पूरा कातर्या नथी वांचो मपेक्ष्य; चतुर्वेद; मुद्गल; त्रण अक्षरो जे गुमाई गया छे ने मेस्तींष्य, जेवा वंचाय छे तेनो अर्थ कांइ नथी पं. ७ वांचो ईश्वर°. ८ वांचो °वर्ज्जं; पूर्व्वं. पं. ९ °वान् वाक्ता जेवो देखाय छे. कारण के न नी साथे बे विराम जोडाई गया छे. वांचो करणार्थम;° चतुर्द्दिशमा°. पं १० बधां नामो घणुं ज अचोक्कस छे. वांचो लिख्यन्ते; पूर्व्वे°. पं. ११,१२ नामो घणो अचोक्कस छे. पं. १ वांचो चतुराघाट वि.° पं. २ वांचो °न् भोजयन्वा न केनापि पं. ३ वांचो सगरादिभिः पं. ५ वांचो °केन नरहरि°. पं. ६ वांचो शिवमस्तु.

ભાષાન્તર

ॐ ! સ્વસ્તિ ! વિક્રમ સંવત્સર સાતસો ચોરાણું (સંખ્યામાં) ૭૯૪. કાર્તિક માસના બીજા પક્ષમાં અમાસ ને રવિવારે, જેષ્ઠા નક્ષત્રમાં સૂર્યગ્રહણ સમયે (પૂર્વોક્ત) સંવત્સર, માસ, પક્ષ, અને તે દિને સૌરાષ્ટ્ર મંડળના અધિપતિ પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી જાઇકદેવ, ધર્મકાર્યમાં સહાય કરનાર મહામાત્ય ભટ્ટ નારાયણની અનુમતિથી સંસારની અનિત્યતા જાણીને સૂર્યગ્રહણસમય દાન કરવા યોગ્ય છે એ મનમાં રાખીને આત્મ, ધર્મ અને યશની વૃદ્ધિ અર્થે ચાર વેદના જ્ઞાની, મુદ્ગલ ગોત્રના, અને ... ... અને ત્રણ પૂર્વજોના નામથી અગ્નિની આરાધના કરનાર ઈશ્વર નામના બ્રાહ્મણને ધેનિકા નામનું ગામ તૃણ, કાષ્ઠ, જલ, વૃક્ષ, અને ક્ષેત્રા (વૃક્ષોની હાર)સહિત દેવને કરેલાં દાન વર્જ્ય કરી પાણીના અર્ધ્યથી ભૂમિછિદ્રકામાં આવેલું આપ્યું છે. ભવિષ્યમાં તેની ભુક્તિના નિશ્ચિન્તપણા માટે આ ગામની ચાર સીમાઓ અપાશે.

ઉત્તરે સામાપખેત્રમાં સમુદ્ર (?): પૂર્વે સવત ગરૂજા જલમાર્ગે (નારીયું) શેહર ધારા સહિત; દક્ષિણે સયલાશત કાન્ત ગરિઆ (?) નદી સુધી. પશ્ચિમે–પર્વતની ધારા જે સમુદ્ર તરફ જાય છે. આ ચાર સીમાવાળા ધનિકા ગામની ભૂમિને ઇશ્વર નામનો બ્રાહ્મણ ઉપભોગ કરે અથવા તેમ અન્ય પાસે કરાવે તો કોઇએ તેને વિઘ્ન કરવું નહીં. (કારણ કે સ્મૃતિ કહે છે)— સગર આદિ બહુ નૃપોથી ભૂમિનો ઉપભોગ થયો છે વગેરે ... (અનેવળી) " યાચક તરીકે હું વિનંતિ કરૂં છું કે મારૂં રાજ્ય પૂરૂં થયા પછી અન્ય નૃપે (આ મારા) દાનની વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવું નહિ " આ શાસન મહાક્ષપટલિક નરહરિથી મારાથી લખાયું છે. તે સ્વસ્તિ બનો ! શ્રી !

નં० ૨૩૪

કનોજના મહેન્દ્રપાલના સમયનાં બલવર્મનનાં ઉનામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો[1]

વલભી સં ૫૭૪ માઘ. સુ. ૬ ઈ. સ. ૮૯૩

કાઠિયાવાડની દક્ષિણમાં જુનાગઢ સ્ટેટ તાબેના ઉના ગામમાંથી મળેલાં આ તામ્રપત્રોનો ફોટોગ્રાફ્ મી. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાએ ૧૯૦૪ માં મોકલ્યો હતો. કનોજના મહેન્દ્રપાલના સમયનું આ દાનપત્ર છે અને ચાલુક્ય વંશના તેના ખંડિયા રાજા બલવર્મને સૂર્યના મંદિરને દાન આપ્યાની તેમાં હકીકત છે. તે વલભી સંવત ૫૭૪ નું, એટલે ઇ. સ. ૮૯૩ ની સાલનું છે.

આનાં પતરાં બે છે અને બન્ને એક બાજુએ કોતરેલાં છે. તેમાં ૩૬ પંક્તિ નાગરી લિપિમાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. ભાષા સંસ્કૃત અને સરલ છે. પણ પં. ૧૭ માં રેવેન્યુ ખાતાનો પારિભાષિક શબ્દ છે જેનો અર્થ હું કરી શકતો નથી. પં. ૭–૯માં લક્ષ્મી ચંચલ છે. ઇત્યાદિ બે શ્લોકમાં આપેલ છે. અને પં. ૨૨ થી ૨૯ શાપ સૂચવતા ૬ શ્લોકો છે. સિવાયનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ભોજદેવનાં ચરણનું ધ્યાન કરનાર પ. મ. પ. મહેન્દ્રાયુધદેવનો ખંડિયો રાજા મહા સામન્ત બલવર્મન જે ચાલુક્ય વંશના અવનિવર્મન (૧ લા)નો દીકરો હતો અને જેણે પાંચ મહાશબ્દ સંપાદન કર્યા હતા તેણે દાનમાં જમીન આપી તે સંબંધી આ લેખ છે. નક્ષિસપુરમાંથી બલવર્મન બધા અધિકારી તેમ જ બીજાઓને જાહેર કરે છે કે માઘ સુદિ છઠ ને દિવસે અપવાસ કરીને પોતાના બાહુ બળથી મેળવેલ નક્ષિસપુર ચોરાસીમાંનું જયપુર ગામ કણવીરિકા નદીના કાંઠા ઉપર આવેલા તરૂણાદિત્ય નામના સૂર્યના મંદિરને આપ્યું છે. તે ગામની સીમા નીચે મુજબ છે. પૂર્વમાં સીહવાહલક ગામ દક્ષિણમાં રા[જ્ય સ્થ]લ ગામ પશ્ચિમે પેઢિલ્લક ગામ અને ઉત્તરમાં અંબુલ્લક (અંબુલ્લક) ગામ આવેલાં છે. આ દાન ચાલુ રાખવા માટેની ચાલુ સૂચના તથા શાપાત્મક શ્લોકો આપ્યા બાદ બાર સાક્ષીઓનાં નામ આપેલ છે; જેમાંના ચાર બ્રાહ્મણ ચાર વૈશ્ય અને ચાર મહત્તરો હતા. ત્યાર બાદ લેખકનું નામ આપેલ છે, જે બરોબર વાંચી શકાતું નથી અને પછી તિથિ વલભી સંવત ૫૭૪ માઘ સુદિ ૭૬ અંકમાં તેમ જ દશાંશમાં આપેલ છે. લેખની અંતમાં સ્વહસ્તો શ્રી વ(બ)લવર્મણઃ અને સ્વહસ્તઃ શ્રી ધીઈક એમ સહીઓ આપેલ છે. બીજા સ્વહસ્તની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન છે; જે ધીઈકની સહી હશે. આ ધીઇક કોણ હતો તે આ લેખમાંથી જણાતું નથી, પણ અવનિવર્મા બીજાના વિ. સ. ૯૫૬ ના તામ્રપત્રમાંથી એમ અટકળ થાય છે કે મહેન્દ્રપાલનો તે મોટો અધિકારી હોવો જોઇએ, જેની સહી દાનમાં જરૂરની ગણાતી હોવી જોઇએ.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૧ પ્રો. એફ્. કીલ્હોર્ન

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

१ ओँ जयश्चाभ्युदयश्च । स्वस्ति ॥ नक्षिसपुरात्परमभट्टारक महाराज[ा]धि

२ राजपरमेश्वर श्री भोजदेवपाद[ा]नुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपर-

३ मेश्वरश्रीमहेन्द्रायुधदेवपादप्रसादावाप्तसमधिगतपञ्चमहाशब्द[ब्द]महासामन्त श्[च]ा-

४ लुक्यान्वयप्रसूतश्री अवनिवर्म्मसुत श्री व[ब]लवर्म्मा सर्व्वानेव राजराजन्यराजस्थानीयोपरिकामा-

५ त्य[चा]ट भट भट्ट[द]ण्डवा[पा]शिक दण्ड[ओ]द्धरणिकद्रांगिक महत्तर चारु चार भटहस्त्यश्वारोम(ह)कप्रभृतिः

६ युक्तक नियुक्तकां स्वाना[न]न्यांश्च यथासंव[ब]ध्यमानकान्समनु वो-(बो)धयत्यस्तु वः संविदितं यथा पद्मपट्टे

७ स्थितजल[व]तरला श्री दृष्टनष्टश्चजीवितः पंद्मपत्रजलविंदुचंचलं जीवितव्यमखिलाश्च संपदः

८ इत्यवेत्य जगतः स्थिति[-]नृपाः किं धनैः कुरुत धर्म्ममनिंद्यं ॥ पल्लवाग्रे जलाविंदुचंचले क्लेश-

९ जाल परिवेष्टिते भवे । यो न चिंतयति कर्म्मसत्पथं तस्य जन्म भवतीह निःफलं एवं सर्व्वमध्रुव-

१० मालो[क्य] धर्म्मे मतिः स्थाप्यतां ॥ तन्मया स्वभुजोपार्जित नक्षिसपुरचतुरशीतिका प्रतिव(ब)द्धो जयपुरा-

११ भिधानो भ्रॅामः माघशुक्लपक्षपष्ट्यां उपोष्य(ष्य)गन्धधूपपुष्प(प)दीपस्नान विलेपनोपलेपन[सन्मा ?]

१२ र्जन खण्ड स्फुटितसुधाकूर्चकादिशुश्रु[श्रू]षाकृते स्वमातापित्रो रात्मनश्चं ऐहिकामुष्मिक पुण्ययशो-

---

१ प्रो. ગૌરીશંકર હી. ઓઝા એ આપેલ ફોટોગ્રાફ ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે ૩ વાંચો કદાચ प्रमादीकृत ૪ વાંચો ध्य ૫ બીજાં તામ્રપત્ર માફક चौरोद्धरणिक હોવું જોઇએ. ૬ વચ્ચે चारभट હોવા જોઇએ. ૭ વાંચો प्रभृतीनायुक्तक नियुक्तकान् ૮ વાંચો पद्मास्थितजलवत्तरला श्रीः ૯ વાંચો जीवितं ૧૦ વાંચો पद्मपत्र. આ અને પછીના શ્લોકોનો છંદ રથોદ્ધતા છે. ૧૧ આ ખરું નથી, પણ બીજી કાંઇ અટકળ થઇ શકતી નથી ૧૨ निरुक्तं ૧૩ પ્રથમ स्वाङ्ग કોતરેલ પણ પાછળથી કાનો રદ કરેલ છે. ૧૪ વાંચો भामो ૧૫ વાંચો पश्चात् ૧૬ વાંચો संमार्जन ૧૭ વાંચો ऐहि.

१३ भिवृद्धये भगवतः सरित्कणवीरिकातटावस्थित सहस्रदीधितेः श्रीमतस्तरु[णा] दित्य देवय भक्तिभा-

१४ वितमनसा उदक्[आ]तिसर्गेण धर्म्मदायो निसृष्टः प्रतिपादितश्च यस्य पूर्व्वतः सीहवाहलक ग्राम

१५ सीमा मर्याद्[आ]दक्षिणत रा[ज्यस्थ]लग्रामसीमा मर्यादा । अपरतः पेढिल्लकग्रामसीमा[म]र्यादा उत्त-

१६ रतः अंबुल्लक ग्राम सीमा मर्यादा एवं चतुराघाट्ट(ट)नोपलक्षितः सभोगभागः सहिरण्य[ा]दानः

१७ सदण्डदशापराधः ससीमापर्यन्तः सोद्र [ङ्गः]गः सवृक्षमालाकुलः सपरिकरः चो-ल्लकवैणिः वै-

१८ गिककोण्यदिसहितैः आचाटभटप्रवेशवर्ज्जितो भूमिच्छिद्र न्यायेन धर्म्मदायो निसृ-[सृ]ष्टः ॥

१९ अस्य भुंजतो भोजापयतः कृषतः कर्षापयतो वा अस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा भोक्तृभिः

२० प्रतिषे[धो] न करणीयः पालयितव्यश्च ॥ यतः सामान्यं भूमिदानफलमवे त्यायमस्मद्वा-

---

૧ વાંચો દેવસ્ય ૨ આંહિ અને બીજે સંધિ કરેલ નથી ૩ વાંચો અમ્બુલ્લક ૪ આનો અર્થ કલ્પી શકાતો નથી. ચોલ્લિક શબ્દ એ. ઇ. વો.૩ પા. ૨૬૭ પં. ૨૩ મે આપેલ છે. પ્રો. હુંલ્સ વો. ૬ પા. ૮૮ નોટ ૯ તરફ મારૂં ધ્યાન ખેંચે છે. ૫ આંહી કાંઇક રહી ગયું લાગે છે. પૂર્વ્વ દત્ત દેવ બ્રહ્મદાય કે એવા કાંઇ શબ્દો હોવા જોઇએ.

पतरुं बीजुं

२१ योनुमन्तव्योऽस्मर्मीत्याभ्यर्थनया च पालनीया इति ॥ तथा चोक्तं [भ]गव

२२ ता व्याशे[से]नं व्यासेन ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैः दानानि धर्म्मार्थ यश-

२३ स्कराणि । निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि कोनाम साधु पुनराददीत

२४ षष्टिर्व्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । [आ] च्छेत्ता चानुमन्ता च [तान्ये]

२५ व नरके वसेत व[ब]हुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजनै सगरादिभिः यस्य यस्य यदा[भू]-

२६ मिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ षष्टिर्व्वर्षसहस्राणि षष्टिर्व्वर्ष शतानि [च] । [गवां कोटिप्रदाने]

२७ न भूमिहर्त्ता न शुध्यति ॥ विंध्याटवीष्वतोयासु[सु] शुष्ककोटरवासिनः [कृष्णाहयो हि जा]-

२८ यन्ते भूमिदायं हरावि(न्ति) ये ॥ स्वदत्तां परदत्(त्तां)वा य[त्न]आद् रक्ष नराधिप । महीं महीम्[ऋतां श्रेष्ठ]

२९ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ अव[त्र] साक्षी त्र[ब्रा]ह्मणदद्देड सुतभावः । तथा ब्रा(ब्रा)ह्मण [कौ....?]

३० नरसुतनागेश्वरः ॥ तया ब्रा[ब्रा]ह्मण लज्जक सुत हरिः ॥ तथा ब्रा (ब्रा) ह्मण मा[स्कर] सुत

३१ वासुदेवः ॥ तथा वणिक् नोघ सुत इसुवः तथा वणिकं नागसुत पा[ह]ल्हः ॥ त

३२ था वैणिजेडल सुत नन्नकः । तथा वर्णक् संगमसुत देडथः ॥ तथा श (म] हत्तर द्रं [गु] इय-

३३ सुत सीहः । तथा मा(म)हत्तर गोवासप्तुत अर्जुनः । तथा महत्तर गोवाससुत मेह(रि)प [क]-

३४ : । तथा महत्तर घूरसुतकण्हकः ॥ लिखितं चैतन्मि(न्म)या कुलपुत्रक दत्त-सुत [धा !]-

३५ [र] आदि[त्ये]नेति ॥ ॥ श्री वलभि संवत् ५७४ माघ शुद्ध ६ ॥

३६ स्वहस्तो [त्र] श्री व[च]लवर्म्मणः ॥ ं स्वहस्तः श्री घीहकें ॥

---

१ वांचो कृताय वेदव्यासेन २ छंद इन्द्रवज्रा ३ आनो अने ५ मीना श्लोकनो छंद अनुष्टुप छे. वांचो षष्टिवर्षं ४ वांचो राजभिः सगरा ५ षष्टिं वर्षं ६ वांचो वणिग् ७ वांचो वणिजे ८ वांचो वणिग्गं ९ इ. ए. वो. १२ पा. १११ पं १९ मे एज शब्द छे. १० आ अक्षर नथी पण सही लागे छे. ११ साधारण रीते धीहक्स्य होवुं जोइए.

નં૦ ૨૩૫

કનોજના મહેન્દ્રપાલના સમયનાં અવનિવર્મન્ બીજાનાં ઉનામાંથી મળેલા તામ્રપત્રો[1]

વિ. સં. ૯૫૬ માઘ સુ. ૬

કાઠિયાવાડની દક્ષિણમાં જુનાગઢ સ્ટેટ તાબેના ઉના ગામમાંથી મળેલાં આ તામ્રપત્રોનો ફોટોગ્રાફ મી. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાએ ૧૯૦૪ માં મોકલ્યો હતો. કનોજના મહેન્દ્રપાલના સમયનું આ તામ્રપત્ર છે અને ચાલુક્ય વંશના તેના ખંડિયા રાજા અવનિવર્મન્ બીજાએ સૂર્યના મંદિરને દાન આપ્યાની તેમાં હકીકત છે. તે વિ. સં. ૯૫૬ ની સાલનું છે.

આ દાનનાં ત્રણ પતરાં છે જેમાંનું બીજું બન્ને બાજુ અને પહેલું તથા ત્રીજું એક જ બાજુ કોતરેલ છે. પંક્તિઓ કુલ ૬૮ છે. કોતરકામ ઘણું બેદરકારીથી કરેલું છે અને અસંખ્ય ભૂલો છે, જે દાનવિભાગમાં તો સુધારવી કઠણ થઈ પડેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. પં. ૧–૪૫ માં વંશાવલિ આપેલ છે અને પં. ૬૫ થી ૬૭ માં શાપના શ્લોકો છે બાકીનો અધો ભાગ ગદ્યમાં છે. ચાલુક્ય વંશના મહાસામન્ત અવનિવર્મા બીજો ઉર્ફે યોગે આપેલા દાનનું વર્ણન છે. (શ્લો. ૨) આ વંશમાં કલ્લ અને મહલ્લ નામના બે મોટા રાજાઓ (મહા મહીપતી) હતા. (શ્લો. ૩) શ્લો. ૫–૬ માં કલ્લનાં ચાલુઠણ મુજબ વખાણો કરેલાં છે. કલ્લને એક દીકરો હતો જેનું નામ ખાતરીપૂર્વક વાંચી શકાતું નથી (શ્લો. ૭) અને તેના દીકરાનું નામને છેડે ધવલ શબ્દ હતો. કદાચ આખું નામ વાહુક ધવલ (શ્લો. ૯) હોય. આ રાજાએ કોઈ ધર્મ્મ નામના રાજાને હરાવ્યો, રાજાધિરાજ પરમેશ્વરોને જિત્યા અને કર્ણાટકના લશ્કરને હરાવ્યું. (શ્લો. ૧૦–૧૧) તેનો દીકરો અવનિવર્મન્ ૧ લો (શ્લો. ૧૨) અને તેનો દીકરો બલવર્મન હતો, જેણે વલભી સંવત ૫૭૪ નું દાન આપેલ છે. બલવર્માએ કોઈ વિશઠને હરાવ્યો અને તેની પાસેથી બે મોટા ઢોલ (?) પડાવી લીધા તેમજ જજ્જપ અને બીજા રાજાઓને મારીને હુણ વંશમાંથી પૃથ્વીને બચાવી (શ્લો. ૧૬–૧૭). તેનો દીકરો અવનિવર્મન્ બીજો હતો, જેનું બીજું નામ યોગ હતું (શ્લો. ૧૮). તેણે યક્ષદાસ[2] અને બીજા રાજાઓ ઉપર હુમલો કરી હરાવ્યા અને (શ્લો. ૧૯–૨૦) ધરણીવરાહને નસાડયો (શ્લો. ૨૧). પં. ૪૫ અને આગળ લખેલ છે કે પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ભોજદેવનાં ચરણનું ધ્યાન કરનાર પ. મ. પ મહેન્દ્રપાલદેવનો ખંડિયો રાજા મહાસામન્ત યોગ (અવનિવર્મન્ બીજો) પોતાના અધિકારી વિગેરેને તેમ જ ભવિષ્યના રાજાઓને જાહેર કરે છે કે શ્રીમાન્ ધીઇક[3]ની સંમતિથી પોતે અમ્બુલક[4] (અમ્બુલક) ગામ જે સુરાષ્ટ્ર મંડલમાં નક્ષિસપુર ચોરાશીમાં આવેલું હતું તે જયપુરની પડોશમાં કણવીરિકા નદીની પાસે આવેલા તરૂણાદિત્યના (દેવળને) દાનમાં આપેલું છે. ગામની સીમા નીચે મુજબ છે. પૂર્વમાં વિયરક ગામ દક્ષિણમાં જયપુર[5] ગામ પશ્ચિમમાં સૈન્ધવક અને કોરિણ્ઠક ગામો અને ઉત્તરે વવુલિક ગામ હતાં. શાપસૂચક શ્લોકો વિગેરે આપ્યા બાદ પં. ૬૮ માં છેવટે સાલ વિ. સં. ૯૫૬ માઘ સુદિ ૬ આપેલી છે.

આ ચાલુક્ય રાજાઓનાં નામ બીજે કયાંઇથી મળતાં નથી. બિલહરીના મોટા લેખમાં[6] ચાલુક્ય અવનિવર્માનું નામ છે અને તેની દીકરી નોહલા કલચુરી ચેદી રાજા યુવરાજ ૧ લાને

---

૧ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૨ પ્રો. એફ. કીલ્હોર્ન

૨ શ્લો. ૧૯ માં આપેલ છે કે યક્ષત્રાસને હરાવી તેની પાસેથી સાગરક્ષોભ નામની તૂરી પડાવી લીધી. યક્ષદાસ મદ્રદેશ ઉપર રાજ કરતો હશે એમ મેં માનેલ પણ કોતરનારે ય ને બદલે મ ઘણે ઠેકાણે કોતરેલ છે, તેથી મુધભૂમિ ને મદ્ર ભૂમિ નહીં પણ યુધભૂમિ સુધારવું જોઈએ ૩ એમ લાગે છે કે આ ધીઈક મહેન્દ્રપાલનો અન્તપાલ (સરહદનો રક્ષક) હોવો જોઇએ અને અવનિવર્મા તેના તાબામાં હોવો જોઈએ. ૪ આ ગામ બલવર્મના દાનપત્રમાં પણ લખેલું છે. ૫ બલવર્માના દાનપત્રમાં આ ગામ દાનમાં આપેલું છે ૬ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૬૬

લગ્નમાં આપેલ હતી. આ અવનિમાં[1] કદાચ આ દાનપત્રનો અવનિવર્મા હોય પણ તેના બાપ તથા દાદાનું નામ સધન્વ અને સિંહવર્મન હતાં જ્યારે આ અવનિવર્માના બાપ દાદાનાં નામ બલવર્મા અને અવનિવર્મા હતાં.

બલવર્માની સાલ તેના તામ્રપત્ર ઉપરથી ઈ. સ. ૮૯૩ મળે છે. તેથી અટકળ થઈ શકે કે તેનો દાદો વાહુકધવલ ૯ મી સદીની મધ્યમાં હોવો જોઇએ અને તે કનોજના મહેન્દ્રપાલના પૂર્વજ ભોજદેવનો ખંડિયો હતો. ભોજદેવની સાલ ૮૪૩ થી ૮૮૧ ઈ. સ. મળેલ છે. દક્ષિણના લેખના લીસ્ટમાં નં. ૭૭ માં આ ભોજદેવને ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ ધ્રુવરાજ બીજાએ હરાવ્યો હતો, એમ લખેલ છે. કર્ણાટના લશ્કરને હરાવ્યાનું જે આમાં લખેલ છે તે આ ઉપરથી રાષ્ટ્રકૂટનું લશ્કર હશે એમ પુરવાર થાય છે. આમાંનો ધર્મ્મ તે પાલ રાજા ધર્મપાલ હોવો જોઇએ કારણકે તે કનોજના રાજા સાથે લડવાનું જાણવામાં છે.

બલવર્માએ કોઈ વિષઢને હરાવ્યાનું તેમ જ જજ્જપને મારી હુણ વંશમાંથી પૃથ્વીને બચાવી એમ લખેલ છે. વિષઢ કોણ હતો તે કહી શકાતું નથી. હુણ રાજાઓ સાથેની લડાઈ ઘણા લેખોમાં વર્ણવાઈ છે[2] અને હુણની રાજપુત્રી આવલ્લદેવીને કલચુરી કર્ણ ૧૧ મી સદીમાં પરણ્યો હતો. પણ આ જજ્જપનું નામ હુણ રાજા તરીકે પહેલું જ મળે છે અને તેને ૯ મી સદીના છેલા ભાગમાં મુકી શકાય.

અવનિવર્મા બીજાના શત્રુઓ યક્ષદાસ અને ધરણીવરાહ છે. આમાંનો પ્રથમ આપણને જાણીતો છે જ્યારે બીજો કાઠિયાવાડમાંના વર્ધમાન(વઢવાણ)માંથી આપેલા દાનનાં હડાળાનાં તામ્રપત્રોમાંનો ચાપ વંશી મહાસામન્તાધિપતિ ધરણીવરાહ હોવો જોઇએ. તેને રાજાધિરાજ મહીપાલદેવનો ખંડિયો લખેલ છે અને આ મહીપાલદેવ કોણ તે સહેલાઈથી જાણી શકાય તેમ છે.

નક્ષિસપુર બીજાં ગામડાંઓ તથા કણવીરિકા નદી ઓળખી શકાયાં નથી. પણ એટલું તે ચોક્કસ કે આ નક્ષિસપુર ચોરાશી સૌરાષ્ટ્ર મંડલમાં હતું. સૌરાષ્ટ કાઠિયાવાડની દક્ષિણમાં છે. અને બલવર્મા તથા અવનિવર્મા બન્ને કનોજના મહેન્દ્રાયુધદેવ અથવા મહેન્દ્રપાલદેવના ખંડિયા હતા, તેથી ઇ. સ. ની ૯ મી સદીના અંત સુધી કનોજનું રાજ્ય દક્ષિણ કાઠિયાવાડ સુધી વિસ્તાર પામેલું હતું, એમ કહી શકાય. વળી હડાળાનાં તામ્રપત્રોમાંનો રાજાધિરાજ મહીપાલદેવ તે કનોજ મહેન્દ્રપાલદેવની પછી ગાદીએ આવેલો જ હોવો જોઇએ, એમ પણ પુરવાર થઈ શકે છે. તે મહીપાલદેવ જુનાગઢનો ચૂડાસમો રાજા હોઈ શકે નહીં.

બલવર્માનાં તામ્રપત્રોમાં મહેન્દ્રપાલને મહેન્દ્રાયુધ લખેલો છે. આ નામ ઉપરથી ઇન્દ્રાયુધ અને ચક્રાયુધ નામો યાદ આવે છે. ઇન્દ્રાયુધ હરિવંશપુરાણના આધારે ઉત્તરમાં શક સં. ૭૦૫=૭૮૩–૮૪ ઇ. સમાં રાજ કરતો હતો. બીજા ચક્રાયુધને ઇન્દ્રરાજને હરાવીને પાલ ધર્મપાલે કનોજનું રાજ્ય આપ્યું હતું. તેને કનોજના ભોજદેવના દાદા નાગભટ્ટે હરાવ્યો હતો.

બલવર્માનાં તામ્રપત્રમાં વલભી સંવત લખેલ છે જ્યારે આમાં વિક્રમ સંવત લખેલ છે. મોરબીના સં. ૫૮૫ ના તામ્રપત્રમાં ગુપ્ત સંવત એમ લખેલ છે જ્યારે વેરાવળના ભાવ બૃહસ્પતિના દેવળના લેખમાં વલભી સંવત ૮૫૦ આપેલ છે પણ આ બલવર્માના લેખમાં વલભી સંવત સહુથી પહેલી વાર જોવામાં આવે છે. વલભી તામ્રપત્રોમાં માત્ર સંવત એટલા જ શબ્દો વપરાએલા છે. એ જરા નવાઈ જેવું છે કે કાઠિયાવાડમાં તે સમયે બધા જુદા જુદા સંવતો લેખોમાં વપરાતા હતા.

---

૧ કલચુરી યુવરાજ ૧ લાની દીકરી કુન્દકદેવીને રાષ્ટ્રકૂટ અમોઘવર્ષ ત્રીજો પરણ્યો હતો. તેની સાલ ૯૩૭ અને ૯૩૯ ઈ. સ.ની છે. ૨ પાલ દેવપાલે હુણની બડાઈ ભાંગી (એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૧૬૩ શ્લો. ૧૩) રાષ્ટ્રકૂટ કર્ણરાજ બીજાનાં ઇ. સ. ૯૭૨ ના તામ્રપત્રમાં લખેલ છે કે હુણ રાજા સાથે આ રાજા લડાઈ લડયો. ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૬૫ પં. ૩૨ પરમાર ઉત્પલ (મુંજરાજે) હુણની છંદગી લીધી ઇ. એ. વો. ૧૬ પા. ૨૩ પં. ૪૧ તેના નાનાભાઈ સિંધુરાજે હુણરાજાઓને હરાવ્યા. એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૩૫ શ્લો. ૧૬ ઇત્યાદિ.

अक्षरान्तर[1]

पहेलुं पतरुं

१ ओं[2] [॥] जयश्चाभ्य [उ]दयश्च ॥ जयति[3] जगतां प्रसूतीर्विश्वात्मा सहजभूषणं नभसः । द्रुतक-

२ नकसदृशदशशतमयूखमालार्चर्तैः[4] सविता ॥ [१] अस्तीह[5] सारो व(ब)हिरंतरा च च्छिद्रैः परी-

३ तो न विपत्रशार्तैः[6] । मेघः परैर्नैव महीपतीनां वा (चा) लुक्य नामापरतुंग[वं] शः । [२] व [व][7]ह्व-

४ तुति (स्त) [त्र] महा महीपती मह [हा] मती कल्लम [ह]ल संज्ञितौ । ययोः सिता कीर्तिरुपागमद्गु-

५ णैः परां प्रसिद्धिः (-) सतत (-) सुनिर्मलैः ॥ [३] सौभ्रात्रं[8] च ययोराशी (सी) दन्योन्यमविभित (न्न)-

६ यो [:] ॥ कलत्वप्पपमांयातं[9] रामलक्ष्मणाय (ओ रिव ॥ [४] मध्ये[10] नृपाणां सुविभूयि (षि) तानां

७ रराज कल्लःकुलकी(र्)त्ति[11] युक्त]: । का[-]त्या महत्या स्थिरया श्रिया व (च) कल्पद्रुमाणामि-

८ व पारिजात [:] ॥ [५] राज्ये[-] म [त्र][12] महीपतौ गुणगणालंकार-भूते सति क्षीणा[रा]ति प-

९ राक्रमान्[व्] इततनौ निर्भातिकं[13] शासति लोकानामभवन्मनो रतियुत[-]धर्म्मप्र-

१० [घ] आन[-] सदा तुष्टिर[व्व (ब्ब) न्धु] जनस्य गौण्यजनिता दानश्च सत्यचिप[14](?) [६] तैस्मान्महीश् (आ (द्वि-

११ ततोक वीर्त्तिः[15] लक्ष्मीनिधानं शरणं गुणानां ॥ शौर्यस्य भूमिव्वसतिर्म्मतीनां

---

૧ મી. ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝા એ આપેલા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી. ૨ ચિહ્ન રુપે છે ૩ છન્દ આર્યા ૪ વાંચો मालार्चितः ૫ છંદ ઇંદ્રવજ્રા ૬ વાંચો विपत्रशाखः એટલેકે वि-पत्र-शाखः (પાંદડાં અને શાખા વિનાનો) અને विपत्रशाखः (જેની શાખો વિપત્તિમાંથી બચાવે છે.) વાંસને પાંદડાં ને શાખા હોય છે, પણ ચાલુક્ય વંશ (સાદા) વંશથી જૂદી જાતનો છે એટલેકે પાંદડાં અને શાખા વિનાનો છે. બીજા અર્થમાં તેની શાખા વિપત્તિમાંથી બચાવે છે. તેવી રીતે બીજાં વિશેષણો પણ એ જાતના વંશો વચ્ચેના તફાવત સુચવે છે. છેલ્લા પાદનો અપર અપૂર્વના અર્થમાં છે. (જુઓ એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૨૯૮ પં. ૮) અપર તેજ અર્થમાં ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૯૩ પં. ૧૦ માં વપરાયો છે. ૭ છંદ વંશસ્થ ૮ છન્દ શ્લોક અનુષ્ટુભ ૯ વાંચો कुल धर्म्मसमायातं ૧૦ છન્દ ઉપજાતિ ૧૧ છન્દ શાર્દૂલવિક્રીડિત ૧૨ વાંચો मत्र ૧૩ વાંચો કદાચ निर्भीतिकं ૧૪ વાંચો सम्पत्तिजं ૧૫ છન્દ ઇંદ્રવજ્રા ૧૬ વાંચો क्षितोदकीर्त्तिर्

१२ राजेर्यमार्मे तनया(यो) व(ब)भूव ॥ [७] वैरगत्त्यरंग गातुगमत्तमातंग-
दुग्गमान् । यच्च-

१३ ण्डदण्डतस्त्रस्ताः शत्रवो शिश्रियन्वन ॥ [८] अजनि ततोपि श्रीमां[न्बा]
हुकधवलो

१४ महाबु (नु) भावो यः । घ[र]म्ममवन्नापि नित्यं रणोत्यमो ? नीनसद्धर्मं ।॥
[९] राजाधिरा-

१५ जपरमेश्वरं भूमिना[थ्]आन्यस्तानपि स्वभुजवीर्यवशाद्विजिग[य्] ए ।

१६ निस्त्रंशनिश्रयविल्[नी]रिपूत्तिमागैरव्जैरिवे .... क्षितितलम्

पतरुं बीजुं पहेली बाजु

१७ समरे पुविन्य ॥ [१०] कुन्त [था ?] शासि [ह] सिप्र [च] उर
नरकरिभाजा(ज्य) वशगतुरंगं

१८ कर्णाटं शै(सै) न्यमाजो(जौ) भयरहितमना भूरिशो भु(नु) प्रविश्य ।
एकाकी खड्ग

१९ यष्ट्या द्रुतमतिसितयो योरिमूद्धिप्रवाह[ँ] वाहारुढोवगाढं कमल-

२० वनमिव श्रत्यखेदे हलांव ॥ [११] तस्मादेजायत सुतोऽवनिवर्म्मनाम शौर्यप्रता-

२१ पविनयादि गुणैतपेतैः सन्नाहवद्ध(द्ध)शमिमावता धरित्रीमन्वर्थतान्निजम

२२ नीयत येन नाम । (॥) [१२] अवनीवर्म्म[र्म्म]णि य[त्र] सुकर्म्मणि
व्यथित शात्रवमर्म्मणि वर्म्मणि (?) [।]

२३ युवतिनिर्मितनर्म्मणि भूपतो(तौ) न जनतामिरश[र्]म्माणिश[ं]
कितं ॥ [१३] तस्यै सुनुरजनिह

२४ सुकर्मा मित्रव(ब)न्ध [ड] जनंतहिरशैं[र्]म्मा । कीर्तितो विदितशा-
त्रवमर्मायो जनैरभि-

२५ धया व(ब)लवर्म्मा ॥ [१४] सततमविलथोक्तिः स्नानजाप्यादिशा (शी)-
लः प्रणयिशतसहस्रा-

२६ धीन विस्तीर्णसंपत् । त्रिजसुरे विहिताशो यः सदारम्य वा(चा)रुयात्रि
(त्रि)नयन चरणा-

---

१ આ અશુદ્ધ પાઠમાંથી રાજાનું નામ આપી શકાતું નથી. છન્દમાં તો राजेन्द्र નામ બંધબેસતું આવે, પણ તે અટકળ માટે ખાતરી આપી શકાતી નથી. ૨ છન્દ અનુષ્ટુભ્ શ્લોક નીચે મુજબ વાંચો. वल्गत्तुंगमातुंगमत्तमातंगदुर्गमात् । यच्चण्डदण्डतस्त्रस्ताः शत्रवो शिश्रियन्वनं ॥ चण्डदण्ड માટે જુઓ એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૧૦ શ્લો. ૨૦. ૩ છંદ આર્યા. ૪ આંહી પણ ખરું નામ કહી શકાતું નથી. વખતે ખરો પાઠ નીચે મુજબ હોય श्रीमान्बाहुकधवलो ૫ વાંચો रणोद्यतो नीनशद्धर्मं શ્લોકને છેડે નિઃશંક ધર્મ નામ છે. ૬ છંદ વસન્તતિલકા બીજું પાદ નીચે મુજબ વાંચો निर्त्रिंशनिर्दयविलूनरिपूत्तमांगैरब्जैरिवक्षितितलं समरे प्रविष्य ॥ ૭ છંદ સ્રગ્ધરા વાંચો कुन्तप्रासासिहस्त ૮ વાંચો मतिशितयायोरिमूर्द्ध. ૯ વાંચો सत्तखेदं ૧૦ છંદ વસંતતિલકા વાંચો तस्मादजायत ૧૧ વાંચો गुणैरुपेतः ૧૨ છન્દ દ્રુતવિલંબિત ૧૩ છંદ સ્વાગતા ૧૪ વાંચો बन्धुजनताहित ૧૫ છંદ શ્લોક ૧૫ થી ૧૮ માલિની. ૧૬ વાંચો द्विजगुरु. ...

२७ च्चोशीलवान्संप्रजातं [:] । (॥) [१५] प्रथितकरितुरंगं शातनिस्त्रिंश-पाणिः[1] विपढमवश-

२८ मीशः साधु जित्वा समीके [।] स्थिरतरमुरुढका युग्ममाशु द्रढीयन्[2] श्रुतिसुख

२९ दमखिन्नो यो महीन्म(-)द्रनादं ॥ [१६] चतुरतुरगदुर्गान्संयति ध्वस्तशत्रु [:] स्फुट-

३० मिह जगतीशान्[3] जज्जपादीन्निहत्य । प्रसभमभिमनस्को यो व्यधत्त [क्ष्] इतीशो

३१ भुवनमिदमहीनो हुणवंशेन हीनं ॥ [१७] कुवलयदलनेत्रः सन्नतांशस्थलों[4]

३२ कः । प्रकटमव[न्] इवर्म्मा[न्] आम तस्य् [आ]त्मज् [ओ] भूत्[5] । पृथुलकटिरुदारः क्षामम-

३३ ध्यस्तथा यो विदित इह जगत्यां योगनाम्नापरेण ॥ [१८] संग्रामे याक्षदास [-] व (व) ल-

पतरुं बीजुं बीजी बाजु

३४ म[ख्] इर्लमपि ध्वंसयित्वा प्रवीरो यः संजग्राह तूर्यं पटुतरनिनदं सागरक्षोभ-

३५ नाम । यस्यालंकारभूतां[7] जितरिपु जगृहः पत्त्रयोपि प्रतीताः शंस [च्छ] त्र ध्वर्जदी[8]

३६ नहमहमिकया सु(यु)द्धभूमिं प्रविश्य ॥ [१९] कोदण्डध्वस्तधाराशरकरन-खरे वि[क्र]माव(व)द्ध

३७ चित्ते लीलाभिम(न्न्) आन्यशे(से)ना समदगजघटातुंभतुंगस्थलीके[9] । यस्मिना[क्र]म्य भूमिं

३८ [स्थि]तवति हि निजां सिंघवद्यक्षदास[क्षो] णीपाचैस्कुरंगैरिव[10] रिपुनि-वहैः दूरतः सं-[11]

३९ प्रणेशे ॥ [२०] व्योम्नों यांतमधिकं मृगय्[आ] प्रियो यः सत्वौं[13] न मु-ञ्चति स किं धरणीवराहः [।] मत्ये[14]

४० ति [वो] - पुरुहर्यो सहशै (सै) व यस्य दूरान्ननांशे[15] मतिमां धरणीवराहः ॥ [२१] खड्गखंडित घण्डार [-][17]

---

१ वांचो पाणिर् २ वांचो द्रढीयान् ३ वांचो जगतीशान् ४ वांचो सन्नतांसस्थलीकःप्र ५. १५ अने २० मा श्लोकनो छंद स्रग्धरा. ६ प्रथम पि भूलथी रही गएल तेथी पाछळथी मार्जीनमां उमेर्यो छे. ७ वांचो भूतान् ८ वांचो च्छत्रध्वजादी ९ वांचो तुंगकुंभस्थलीको यस्मिन्न् १० वांचो निजां सिंहवद् ११ वांचो आद्यैः कुरंगैरिवरिपुनिवहैर् १२ छंद वसंततिलका. श्लोकनो साधारण अर्थ एवो छे के धरणीवराह अवनिवर्मा सामेथी भागी गयो. पण बधी विगत माटे खात्रीपूर्वक कही शकातुं नथी. शरुआतना शब्दो व्योम्नापि यांतम् अथवा व्योम्ना प्रयांतम् होवा जोइए. १३ वांचो सत्त्वं १४ आंही सुधारी शकातुं नथी. १५ वांचो ननाश मतिमान् १६ छंद श्लोक अनुष्टुभ् १७ वांचो दण्डारं (हाथीना अर्थमां)

४१ रुण्डमुण्डैषमोंह्दितं । यत्राजिम[आ]जि जटि[ति]. ससपाणे[2] रणांगणं ॥ [२२] नरपतिममुं मुक्ता

४२ काले कलौ सति स[ं]प्रति त्रिजगति परित्रातुं शक्तो न कश्चिदपीह मां । सु[ज]नानिव [हो]म-

४३ त्वेतीव न्नतिकमावि[क]र्मे शरणमनसं श्रीमंतं यं समाश्रयद् [च्छ्र] इव [ं] ॥ [२३]तेन प्रेव(च)ण्डयरुद [श्र]-

४४ चत्रा [ं] वि [भूतिं] [पञ्चस्य ?] इतांबु(बु)कणिकात[र]लतनासु [न्][5] । विय [उ]द्विलासव (च) पलाश्च विचि [ं] त्य ल-

४५ क्ष्मीं मावत्यंव स्फुटमयं क्षितिदानध[र्]म्मः ॥ [२४] स च महासामन्त-श्रीयोग एवमु[क] वान् पथ्यै

४६ र्सप्रानेवाभिसंवध्यकां स्वानन्यांश्[च] गामिमावि भूपालंश्च समनुवो(बो) धयत्यस्तु

४७ वः संविदितं यथास्मामिः प्रतापप्रणतसमस्तसामन्तशो(मौ)लिमालार्चितचरणयु-

४८ गलस्य शशधरकरणिकरामलयश[:] प्रवाहप्रवलितधरावलयस्य समीहिताम्य-

४९ धिकप्रदानानन्दितवंदिवृन्दोपगीयमानसमस्तगुणगणस्य परम भट्टार-

५० कमह[ा] राजाधिराजपरमि(मे)श्वर श्री भोजदि(दे)व पादानुध्यातपरम-

५१ भट्टारकमहार [ा] जाधिराज परमेश्वर श्री महेन्द्रपालदेवप्रसो

पतरुं बीजुं

५२ पादप्रसादावाप्तं तन्ति(न्नि) युक्तं[चंद्र]पौल श्रीधीइकप्रतिव(ब)द्धैस्त

५३ दनुमत्या च चौ(सौ)राष्ट्रमण्डलान्तः पाति नक्षिसपुरचतुरा(र) शीति प्रति-

५४ व(ब)द्धं अम्बुलकाभिधानग्रामः सवृक्षमालाकुलः स सीमापर्यन्[त] अः

५५ समोगमागः सहिरण्यादानः सदण्डदशापराधः सामजमानवेष्टिकैः

५६ सकलराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीम(य) आचन्द्रार्क्ष(र्क)आर्ण्णवक्षितिस रित्पर(व्व्)अतसम

५७ कौलिनः इहैव जयपुरग्रामाम्यासे कणवीरिका सरिदुपकण्ठे निविपू(द्) अ त[रु] णा-

---

૧ વાંચો मुण्डैष ૨ વાંચો छत्रपाणौ ૩ છંદ हरिणी ૪ વાંચો त्रिविक्रमविक्रमे ૫ છંદ વસન્તતિલકા. ૬ વાંચો वलांस्त्वयामून् ૭ વાંચો यथा पथ्यु एवमुक्तवान् यथा એ શબ્દો અસ્થાને છે. ૮ વાંચો सर्वानेवाभिसंबध्य-मानकान् स्वानन्यांश्चागामिमावि ૯ આ બે અક્ષરો પ્રથા અસ્થાને છે ખરી રીતે महेन्द्रपालदेवस्य હોવું જોઇએ. પરંતુ प्रताप प्रणत થી શરૂ થતો ફકરો મહેન્દ્રપાલ દેવની સાથે સંબંધ ધરાવતો આખો સમાસ હોય એમ લાગે છે. ૧૦ અહીં કાંઈ શબ્દો પડયા લાગે છે. પોતાને મહેન્દ્રપાલ તરફથી શું મળ્યું તે સમજી શકાતું નથી. ૧૧ કાઉંસમાંના બંને અક્ષરો શંકાવાળા છે. કદાચ तत्काल લખવાનો ઇરાદો હોય એમ સંભવે છે. ૧૨ વાંચો द आम्बुलक ૧૩ વાંચો सौत्पद्यमानविष्टिकः અથવા वेष्टिकः ને બદલે જોવામાં આવે છે. ૧૪ વાંચો कालीनः

५८ दित्यदेवाय खण्डस्फुटितशुक(धा) दुग्धक(र्)चक स्नपनविलेपन पुष्पधूपदीप त[ऐ]लने (नै)वे-

५९ द्य दारिकावुपक्लये म[आ]तापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययश[ओ] भिवृद्धये भूमिच्छिद्र-

६० न्याय्[ए]न प्रवि(ति)पादितस्तदयं स्वध(र्) म्मदाय निर्वि(र्वि)-शेष(ष): पालय(यि)तव्योऽनुम(म)न्तव्यश्च ॥ यश्य(स्य) चा-

६१ घाटनानि पूर(र्व)तो वियरकग्रामसीमा । दक्षिणतो जयपुरग्रामसीमा(मा) ॥ अपरतः से-

६२ ण्डुवक कोरिण्ढक ग्राम सीमे । उत्तरतः ववुलिक ग्रामसीमा । तदे[न]-चतुराघाटनो(न) परि-

६३ क्षिप्तग्रामं भुंजतो भोजयतः क्ष(कृ)षतः कर्ष[य]तः प्रतिदिशते (तो) रा(वा)न कैश्च [ना]ल्पापि परिपं-

६४ थना व्याशे वा कार्य[1] । यतः सामन्य सनपलमवित्यास्मित्स्मीत्या पालनीया इत(ति) तथा द्(चु)क्तो-

६५ क्तं व्याशे(से)न वै(व)हुभिर्व्वसुधा मुक्ता राजनि (भि)ःश(स) गरादि भिः । य[3] यन्या यदा भूमिशुश्च तस्य त-

६६ रा फलं ॥[4] [यु]आनीह दहा(न)पुरा नरेन्द्रैर्द्दानाँनि म्मार्थ्यशस्कराणि । निर्म्मल्यवान्प्रति

६७ मानि तानि को नाम शा(सा)धुः पुनराददीत ॥

६८ संवत् ९५६ माघ शुदि ६ ॥

---

१ वांचो न्यासेधो २ वांचो सामान्यं दानफलमवेत्य ३ छंद श्लोक अनुष्टुभ् ४ वांचो यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ५ छंद इन्द्रवज्रा ६ वांचो दत्तानि ७ वांचो नि धर्म्मार्थ यशस्कराणि । निर्माल्यवान्ति

નં० २३९

વઢવાણના ધરણીવરાહનું દાનપત્ર[1]

શક સં. ૮૩૬ પોષ સુદિ ૪

આ દાનપત્રની પ્રતિકૃતિ ડો. બર્ગેસે મને આપી હતી. આ દાનપત્ર ધોળકા ધંધુકાના જુના માર્ગે આવેલા હડાલા ગામ પાસેના કેટલાક કોળીઓએ શોધી કાઢેલું હતું. આનું કાગળનું રબિંગ કર્નલ વોટસને મને કૃપા કરી આપ્યું હતું. મને લાગે છે કર્નલ વોટસનને અસલ પતરાં મળ્યાં હતાં. દાનપત્રના બીજા અર્ધ ભાગની સીસા ઉપરની છાપ મેં છ વર્ષ અગાઉ હડાલાના એક સોની પાસેથી મેળવી હતી.

આ દાનપત્ર બે અર્ધ ઉપસેલાં પતરાં ઉપર લખેલું છે જેનું માપ ઉંચાઇમાં ૧૨" છે વળીએ ૧૧" પહોળાં છે. કડીઓ માટેનાં કાણાં જોવામાં આવતાં નથી. લેખ ઘણી જ સારી દશામાં સાચવવામાં આવ્યો છે. કૃતિ પણ ઘણી જ સંભાળપૂર્વક અને ઉત્તમ છે.

આ લેખની લિપિ કાયસ્થ નાગરી છે, જે આપણને દન્તિદુર્ગ અને ભરૂચના ધ્રુવ ૩ ત્રીજાના રાઠોડ લેખમાં અને જાઇકનાં ધિનિકિ પતરાં ઉપર માલુમ પડે છે. માત્ર થોડા જ અક્ષરોમાં ભેદ છે.

હડાલા શાસનનો ઐતિહાસિક ભાગ શિવના ધનુષ્યમાંથી ઉત્પન્ન થએલો ચાપ નાગનો વર્ધમાનના ખંડણીઆ રાજાઓના અત્યાર સુધી અજ્ઞાત એક વંશની હૈયાતી પ્રકટ કરે છે. મૂળ પુરૂષ ચાપને બાદ કરીને વંશાવળી નીચે પ્રમાણે છેઃ—

૧ વિક્રમાર્ક
|
૨ અદ્દક
|
૩ પુલકેસિ
|
૪ ધ્રુવભટ — ૫ ધરણીવરાહ

ધરણીવરાહનું દાનપત્ર શક સંવત ૮૩૬ અગર ઇ. સ. ૯૧૭-૧૮ નું હોવાથી અને હિન્દી પેઢીનો સમય આશરે ૨૬ વર્ષનો હોવાથી, વિક્રમાર્કને આપણે આશરે ઇ. સ. ૮૦૦. માં મૂકી શકીએ.

ધરણીવરાહ વર્ધમાનમાં રહેતો હતો, જે હાલનું વઢવાણ શહેર છે. આની સાબિતી ૧૨ મી તેરમી સદીના જૈન અને હાલના બ્રાહ્મણ ગ્રંથકારોનાં લખાણો પરથી થાય છે. જેમાં વઢવાણને વર્ધમાન અથવા વર્ધમાનપુર નામ આપવામાં આવ્યું છે. અદ્દાણુ એ હાલનું હડાલા છે; જ્યાંથી આ પતરાંની ઉપલબ્ધિ છે.

આ દાનપત્રનો આશય શિવદેવાચાર્યના પુત્ર મહેશ્વરાચાર્યને તેની વિદ્યાના સન્માનાર્થે એક વિંઝળ નામનું ગામ દાનમાં આપવાનો છે. આ મહેશ્વરાચાર્ય આમર્દકસન્તાનનો હતો. આમર્દક કાળ ભૈરવનું નામ છે. તેથી એમ સાબિત થાય છે કે આ આચાર્ય શિવ પંથનો હતો. ગુજરાતમાં જો કે શૈવમત પ્રધાન ન હતો, તોપણ અગાઉ તે મુલકમાં શૈવમત પ્રવર્તતો હતો. મધ્ય ગુજરાતમાં નકુલીશોના મઠોનાં ખંડેર ઘણી જગ્યાએ માલુમ પડે છે. વળી, અણહિલવાડના જુના સોલંકી રાજાઓ શૈવપંથી હતા અને આ શૈવપંથ પાછળથી ઘણી વૈષ્ણવ રીતેથી પૂરાઈ ગયો હતો.

---

[1] ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૯૦. જી. બ્યુહ્લર
લેખ ૩૧

अक्षरान्तर

१ ओं पुण्यं व्योमसरिज्जलेन वहता चंद्रांशुभिः
२ शीतलं सत्पुष्पं कनकारविंन्दनिचयो निर्व्वाणसंपत्फ
३ लं व्यालालीविपकन्दलीमृगपतिप्रांतं न संतापदं श्री-
४ धन्धेश्वरमूर्ध्नि सुखदं वस्ताज्जटाकाननं ॥ [१ ॥] ध्यानात्पूर्व्वमुवाच
५ सप्रातिखं शंभुं प्रणम्यावनी ध्यानाध्यासितलोचने त्वयि विभो पीडा-
६ महं नासुरीं । शक्ता सोढुमिलार्त्थमुद्गतवपू रक्षाक्षमः शक्तिमान्
७ स्वाच्चापात्परमेश्वरेण विहितश्चापाभिधानो नृपः॥ [२ ॥] अपि च ॥ नीरन्ध्रो गत-
८ कंटको ऽक्षततनुः सच्छायमूर्त्तिः सदा सत्पत्रोपि विपत्रतामनुगतः सेव्यो
९ स्त्यगम्यो द्विषां । शश्वत्सौख्यफलप्रदोपि सुतरां वृद्धेर्व्विधातात्मनो भूभृन्मूर्ध्नि
१० कृतास्पदोपि नतिमान् श्रीचापवंशोपरः ॥ [३ ॥] तस्मिन्नुष्णरुचेर्व्वभूव सदृशः श्री-
११ विक्रमार्को नृपः संपन्नाखिलशक्तिषड्गुणयुतो राजा ततो प्यड्डुकः । तस्माच्छ्रीपुल
१२ केसिभूभृदजनि क्ष्मापालचूडामणिः संजातः पृथिवीपतिर्ध्रुवभटो धर्म्मस्य मूर्त्ति-
१३ स्ततः ॥ [४ ॥] तस्यानुजः सकलभूपनतांघ्रिपद्मः पद्मावपुण्यभिरतो धर-णीवराहः ।
१४ जातोखिलप्रणयिकल्पतरुर्म्महात्मा लीलावतीमुखसरोरुहराजहंसः ॥ [५ ॥] किं
१५ शौर्यं प्रभुता पुराभिहणनं गम्भीरता सत्यता प्रोत्साहः क्रिमुतोच्यतामसदृशो यस्य
१६ प्रतापो महान् । औदार्यं कुलजावतीपतिसुतेष्वत्यादरः कोप्यसौ येनैवं मुहुरेति मो-
१७ हममला कष्टं कवीनां मतिः ॥ [६ ॥] यस्त्यागशौर्यसौभाग्यगर्व्वितः कर्ण्ण-पार्त्थकुसु-
१८ मशरान् । ह्रेपयतीवाधिकतरैर्निजचरितैर्ल्लीलयैव नृपः ॥ [७ ॥] ० ॥ नश्वं च प्रासा
१९ चलश्रीरपि सहजविवेकादेवमभावयत् । चत्वरनिहितानिलाहतदीपशिखा-
२० समानमायुरारोग्यादिकं ॥ यत्परस्य तादृग्बलसमन्विता अप्यस्मदादिपूर्व्ववंशजा
२१ तथाविधाविधिविलसितविशेषात् । कीर्त्तियशोनाममात्रावशेषीभूताः सम्भ
२२ वन् । तद्वरं धर्म्मविषयमेव मनो विहितं । दानशीलतपो भावनात्मके च धर्म्मे
२३ प्रायो राज्यावस्थितनृपाणां । दानभावने एव प्रवर्त्तिते । तद्वसुन्धरादिदानं स्वर्ग

पं. १६ वांचो कुलजावती   पं. २१ वांचो ०स्तथा

पतरुं बीजुं

१ सोपानमांकलय्यामितगुणभाजानेन व-

२ र्द्धमानावस्थितेन समधिगताशेषमहाशब्दम-

३ हासामंताधिपतिश्रीधरणीवराहेण स्वपितामहना-

४ माङ्कितमड्डाणकदेशमन्यं च भूयान्सं । राजाधिराजपरमे-

५ श्वरश्रीमहीपालदेवपादप्रसादतः समनुशासता सता

६ यथा दानं प्रवर्धितं । तथासौ सर्व्वान् स्वसम्बध्यमानभाविभूपानन् न्यां-

७ श्च राष्ट्रपतिग्रामपतिभोगिकमहत्तरकुटुंबिकपांचकुलिकदण्डपा-

८ सिकमध्यगप्रभृतीन्समनुबोधयत्यस्तु वः संविदितं । यथा मया माता-

९ पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये तथैवामुष्मिकफलावाप्त्यर्थं श्रीमद्रामर्दकसन्तानीयश्रीशिवदेवाचार्यसुत श्रीमहेश्वराचार्याय । विधाधनं

१० कन्थिकास्थलीसंवध्यमानः विकलाभिधानग्रामः ससीमापर्यन्तः सदाणीभोग-

११ भागः सदण्डदशापराधः सवृक्षमालाकुलः सकलराजकीयानामहस्तप्रक्षे-

१२ पणीयः अपरिपन्थनीयश्च प्राप्तोदगयनमहापर्व्वणि परमभक्त्या मया उद-

१३ कातिसर्गेण प्रतिपादितः । यस्य चाघाटनानि पूर्व्वतः उत्तरकक्काभिधानग्रामः

१४ दक्षिणतः खिक्खिरिआणकाभिधानग्रामः । अपरतः कुरलाभिधानग्रामः । उत्त-

१५ रतः शणाइचाणकाभिधानग्रामः । एवं चतुराघाटनोपलक्षितोयं विकलाभिधानग्रामः सो-

१६ येनाचंद्रार्क्कार्णवक्षितिसरित्पर्व्वतकालीनः श्रीमहेश्वराचार्यस्य पुत्रपौत्रान्वयन्याये-

१७ न भुंजतो भोजयतो वा न केनचिव्यासेधनीयः॥०॥ यत उक्तमेव भगवता वेदव्या-

१८ सेन व्यासेन ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा

१९ फलं ॥ षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरके वसेत ॥

२० यानीह दत्तानी पुरा नरेन्द्रैर्द्दानानि मर्मार्त्थयशस्कराणि ॥ निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को ना-

२१ म साधुः पुनराददीतेति ॥ शक संवत् । ३ ८ ५३९ पौष सुदि ४ उत्तरायणे ॥ यथा चैतदेवं त

२२ था ग्रामं दाता स्वहस्तमारोपयति । स्वहस्तोयं श्रीधरणीवराहस्य

२३ लिखितं चैतद्राजादेशाव् सांधिविग्रहिकमहिंदकेन

२४ पार्त्थिलप्रुतेनेति ॥

पं. ४ वांचो नृपांसं. पं. ५ वांचो भूपानन्यां. पं. १० वांचो स्वसीमा.° पं. १५ वांचो °वेष्टिकः; °वर्ज्जेः पं. २० वांचो धर्म्मार्त्थे°. पं. २८ बीजे·अक्षर चोक्कस कही शकाता नथी.

ભાષાન્તર

ॐ !

(૧) શ્રી ધન્યેશ્વરના શિરપરની જટાનું વન, જે વ્યોમસરિતાના વહેતા જળથી પવિત્ર બન્યું છે, ઇન્દુકિરણથી શીતલ થયું છે, જે મોક્ષના સુખ રૂપે સુવર્ણનાં કમળ અને ફળ જેવાં ઉત્તમ કુસુમ ધારે છે, જે સર્પોની શ્રેણી, કંઠના કન્દલી વિષ અને વ્યાઘ્રચર્મ પર્યંત છે છતાં દુઃખદાયી નથી તે તમને સુખ અર્પો.

(૨) તે ઉંડા ધ્યાનમાં મગ્ન થયો તે પહેલાં શંભુને પૃથ્વીએ નમન કરીને ગર્જિત અવાજે કહ્યું:—"જ્યારે તમારાં લોચનમાં ધ્યાન વર્તે છે ત્યારે હે પ્રભુ ! અસુરોથી ઉદ્ભવેલી વિપત્તિ સહેવા હું અશક્તિમાન છું." પછી પૃથ્વીના અર્થે તેના ચાપમાંથી વિપુલ અને કદાવર હોવાથી તેનું રક્ષણ કરવા સમર્થ ચાપ નામનો પ્રતાપી નૃપ તે પરમેશ્વરે સર્જ્યો.

વળી:—

(૩) દોષરહિત અને પક્ષમાં કંટક વિનાના અક્ષત તનુવાળો, અતિ ઉજ્જવળ ઉત્તમ અરિ ધારતાં છતાં નિત્ય સત્પત્ર, વિપત્તિમાંથી રક્ષણ કરી અન્યને સદા સુખનું ફળ આપે છે, છતાં તેની ઉન્નતિમાં વૃદ્ધિ આપે છે, જે અન્ય નૃપોના શિર પર સ્થાન પસંદ કરે છે છતાં દેવો અને ગુરૂઓ પાસે નમ્ર છે તેથી વિપત્રની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનાર, સર્વથી ઉત્તમ ચાપવંશ સેવા કરવા યોગ્ય છે અને તેના શત્રુઓથી અજિત છે.

(૪) તે વંશમાં સૂર્ય સમાન, રાજ્યશ્રી અને નૃપના છ ગુણસંપન્ન શ્રી વિક્રમાર્ક નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનાથી અડ્ડક નૃપ અવતર્યો તેનાથી ભૂમિપાલોમાં મણિ શ્રીપુલકેસિ નૃપ જન્મ્યો તેમાંથી ન્યાયની મૂર્તિ ધ્રુવભટ નૃપ અવતર્યો.

(૫) તેનો અનુજ, જેનાં ચરણકમળને સર્વ નૃપો નમન કરે છે, જે રાજ્યશ્રીને ભેટી સુખ પ્રાપ્ત કરે છે, જે સર્વ મિત્રોને કલ્પતરૂ સમાન છે, જે મહાત્મા છે અને (તેના અન્તઃપુરમાં) સુંદરીઓનાં મુખકમળમાં રાજહંસ છે તે ધરણીવરાહ હતો.

(૬) તેનાં શૌર્ય, પ્રભુતા, નગરોનો નાશ, ગાંભીર્ય, સત્યતા, મહાન ઉત્સાહ, કે અતુલ મહિમાનું વર્ણન શા માટે કરવું ? ઉદારતા અને તે ઉંચજન્મના નૃપોના પુત્રો માટે અતિ માન અને પ્રભાવ વર્તે છે, જેથી ખરેખર ! કવિઓની શુદ્ધમતિ વારંવાર મુંઝાઈ જાય છે.

(૭) દાન, શૌર્ય, ને સૌંદર્યના મદવાળા આ નૃપે કર્ણ, પાર્થ અને કુસુમશર દેવને તેમના કરતાં અધિક વિક્રમથી સ્હેલાઇથી શરમાવ્યાં.

અને તેણે અચલ શ્રી પ્રાપ્ત કર્યા છતાં વિવેક મતિથી આમ વિચાર કર્યો:—

"જીવિત, સુખાકારી આદિ પવન લાગતા અને આંગણામાં મૂકેલા દીપકની જ્યોત સમાન છે. મારા વંશના કે અન્ય પૂર્વના નૃપો અતિ શક્તિમાન હોવા છતાં તેમના યશ, ખ્યાતિ, અને નામ સિવાય ભાગ્યની અદ્ભુત લીલાથી કંઈજ રહ્યું નથી. તેટલા માટે પૂણ્ય કર્મની પ્રાપ્તિમાંજ (દરેક જને) હૃદય લગાડવું વધારે શ્રેય છે, અને જ્યારે દાન, સદાચાર, તપ અને ધ્યાનથી પૂણ્ય પ્રાપ્ત કરાય ત્યારે નૃપોએ નિત્ય દાન કર્યાં છે અને ધ્યાન ધર્યાં છે."

આથી ભૂમિદાન સ્વર્ગની સીડી સમાન છે, એમ માનીને મહાસામંતોના અધિપતિ, અમાપ ગુણનિધિ, સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, વર્ધમાનમાં નિવાસ કરતા. 'રાજાધિરાજ' અને 'પરમેશ્વર' શ્રીમહીપાલદેવના ચરણના પ્રસાદથી, અડ્ડુક વિષય, જે તેના પ્રિતામહના નામ

ઉપરથી કહેવાતો, અને અન્ય વિષયમાં અનુશાસન કરે છે તે શ્રી ધરણીવરાહ એવી રીતે દાન કર્યું છે કે તેના વંશના કે અન્ય ભાવિનૃપો, રાષ્ટ્રપતિ, ગ્રામપતિ, ભોગિક, મહત્તર, કૌટુંબિક, પંચકુલિક, દણ્ડપાસિક, મધ્ય વર્ગના જનો, આદિને નીચેનું શાસન જાહેર કરે છેઃ—

તમને જાહેર થાઓ કે પરમ ભક્તિથી ઉત્તરાયણને દિને મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે અને પરલોકમાં ફળ પ્રાપ્તિ માટે, વિખ્યાત આમરહક ગોત્રના શ્રી શિવદેવાચાર્યના પુત્ર શ્રી મહેશ્વરાચાર્યને તેની વિદ્યાના ઉપહાર અર્થે કંથિકા સ્થલીમાં આવેલું વિકલ ગામ તેની સીમા પર્યંત દાણીભાગભોગ, ઉત્પન્નમાં હિસ્સા સહિત, દશ અપરાધનાં કૃત્યોના નિર્ણય અને દણ્ડ સહિત, વૃક્ષોની હાર સહિત, રાજપુરૂષોના હસ્તપ્રક્ષેપણ અને પ્રતિબંધમુક્ત મારાથી પાણીના અર્ધ્યથી અપાયું છે. તેની સીમાઃ પૂર્વેઃ—ઉત્તર કક્ક ગામઃ દક્ષિણેઃ—કિકખરિઆણક ગામ; પશ્ચિમે કુરલ ગામ અને ઉત્તરે શાણાઈ ચાણક ગામ ॥ શ્રીમહેશ્વરાચાર્યના જ્યારે પુત્રો, પૌત્રો, વંશજોના ન્યાય અનુસાર, આ ચાર સીમાવાળું વિકલ ગામ જે સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત છે તે ઉદ્‌ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ્ય કરીને ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાય અનુસાર, ઉપભોગ કરે અથવા ઉપભોગ કરાવે ત્યારે ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. કારણ કે ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કેઃ ... ...
શક સંવત ૮૩૬ પોષ શુદિ ૪ ને ઉત્તરાયણને દિને. અને આ પ્રમાણે સર્વ છે તેને સ્વહસ્ત ગામનું દાન દેનાર આપે છે. આ મારા શ્રી ધરણીવરાહના સ્વહસ્ત છે, અને આ પાર્તલ્લના પુત્ર સાંધિવિગ્રહીક મહિંદકથી લખાયું છે.

નં૦ ૨૩૭

પરમાર સીયકનાં હરસોલનાં બે દાનપત્રો (ચાર તામ્રપત્રો)[1]

વિ. સં. ૧૦૦૫ માઘ વ. ૩૦ બુધવાર

ઇ. સ. ૯૪૯, ૩૧ જાનેવારી

ગુજરાતમાં અમદાવાદના પ્રાંતિજ તાલુકાનાં હરસોલ ગામમાં રહેતા વિસનગરા નાગર બ્રાહ્મણ ભટ્ટ મગન મોતીરામના કબજામાં આ દાનપત્રો છે. અમદાવાદના રા. બ. કેશવલાલ હ. ધ્રુવને તેની ખબર પડી અને મહા મુશ્કેલીથી તેના ફોટોગ્રાફ લેવા તથા જોવા માટે તે માલિક પાસેથી મેળવ્યાં. તેમણે તે ફોટોગ્રાફ તામ્રપત્રો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યા તેમ જ રા. ડાહ્યાભાઈ પી. દેરાસરીની મદદથી ખુદ પતરાં થોડા દિવસ માટે મળ્યાં અને તેના ઉપર-થી છાપ લેવામાં આવી.

બે દાનપત્રો " અ " અને " બ " નાં બબે પતરાં છે અને બધાં અંદરની બાજુએ કોત-રેલાં છે. રા. બ. ધ્રુવને તે મળ્યાં ત્યારે બે પતરાં કડીથી બાંધેલાં હતાં; જ્યારે બીજાં બે છૂટાં હતાં. આ ચારમાંથી એક જ ઉપર ગરૂડનું ચિત્ર છે તેથી તેમ જ આ દાન એક જ રાજાએ એક જ દિવસે બાપ તથા દીકરાને આપેલ છે. તેથી સંભવ છે કે આ ચારે પતરાં સાથે બાંધેલાં હશે. " અ " દાનપત્ર એટલે કે બાપને આપેલા દાનપત્રના બીજા પતરાની ડાબી બાજુ નીચે ગરૂડનું ચિત્ર છે અને તેના ડાબા હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડનું ચિત્ર કેટલાંક રાષ્ટ્રકૂટનાં તામ્રપત્રોમાં, સીયક-ના અમદાવાદના વિ. સં. ૧૦૨૬ ના તામ્રપત્રમાં તેમજ સીયકના પુત્ર અને પૌત્ર વાક્પતિ મુંજ અને ભોજનાં દાનપત્રોમાં પણ જોવામાં આવે છે.

" અ " ના પહેલા પતરામાં ૧૬ પંક્તિ છે અને બીજામાં ૧૧ મળી કુલ ૨૭ પંક્તિ છે. " બ " માં ૧૩ અને ૧૬ મળી કુલ ૨૯ પંક્તિ છે. પહેલાનાં પતરાં સારી રીતે કોતરેલાં છે, બીજામાં અટકળ ન રહેવાથી શરૂઆતમાં મોટા અક્ષર કોતરી છેવટમાં સંકોચ ભોગવવો પડેલ છે.

ઇ. સ. દસમી સદીમાં વપરાતી એટલે કે પરતાપગઢના પ્રતિહાર મહેન્દ્રપાલ બીજાના સં. ૧૦૦૩ ના તામ્રપત્રમાં વપરાએલ છે તેવીજ આમાં પણ લિપિ છે. કેટલાક અક્ષરો પ્રાચીન પદ્ધતિથી લખેલા છે તેમજ કેટલાક જરા અર્વાચીન લાગે છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને શરૂઆતના તેમ જ અંતના શ્લોકો બાદ કરીએ તો બાકીનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

દાનપત્રો નૃસિંહાવતારની સ્તુતિથી શરૂ થાય છે. પછી અમોઘવર્ષ અને અકાલવર્ષનો ઉલ્લેખ છે અને તેનાં બિરૂદો પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર આપેલાં છે. અકાલ-વર્ષને અમોઘવર્ષનાં ચરણનું ધ્યાન કરનાર તરીકે વર્ણવ્યો છે. તેનાં પૃથ્વીવલ્લભ અને શ્રી-વલ્લભનરેન્દ્ર એમ બે બીજાં બિરૂદો છે. આ બે રાજાઓ[1] માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના કાં તો અમોઘવર્ષ ૧ લો અને કૃષ્ણ બીજો જેણે બન્ને મળીને ઇ. સ. ૮૧૪-થી ૯૧૧ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું તે અથવા તો અમોઘવર્ષ ૩ જો અને કૃષ્ણ ૩ જો (૯૩૪ થી ૯૬૧ ઈ. સ. સુધીના)

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૯ પા. ૨૩૬ કે. એન, દીક્ષિત અને ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ કૃષ્ણ ૩ જાનાં કરહાડનાં શ. સ. ૮૮૦ ના તામ્રપત્રો(એ. ઇ. વો. ૪ પા. ૨૭૮)માં આ બધાં બિરૂદો આપેલાં છે અને તે જ રાજાનાં દેવલીનાં શ. સ. ૮૬૨ નાં તામ્રપત્રો(એ. ઈ. વો. ૫ પા. ૧૮૮) માં પરમાહેશ્વર એ એક બિરૂદ વધારે છે. આ તામ્રપત્રની સાલ કરહાડ અને દેવલીની સાલની વચમાં છે. સંભવ છે કે કૃષ્ણ ૩ જો સીયકનો સર્વોપરી રાજા હતો અને તેથી તેનું નામ આમાં અગ્ર સ્થાને મૂક્યું છે. મહામણ્ડલિક ચૂડામણિ બિરૂદથી ઉપરની કલ્પનાને ટેકો મળે છે. પણ બીજી રીતે જોતાં નરેન્દ્રપાદાનામ્ શબ્દો રાષ્ટ્રકૂટ બીજાને ઉદ્દેશીને હોય, એ વધુ સંભવિત લાગે છે.

હોવા જોઇએ. આંહી મુત્સદ્દાનો અમુક ભાગ કોતરનારે ભૂલથી મૂકી દીધો લાગે છે. કારણ કે પછી તરત જ તે કુટુંબમાં બપ્પૈપરાજ જન્મ્યો, જેનો દીકરો વૈરિસિંહ હતો, એમ લખેલ છે. તેની પહેલાના શબ્દો નરેન્દ્રપાદાનામ્ બંધબેસતા નથી. ત્યારબાદ વૈરિસિંહનાં વખાણ આવે છે અને ત્યાર પછીના શ્લોકમાં તેને સીયક પુત્ર પ્રાપ્ત થયાનું લખ્યું છે. પછીના ગદ્યભાગમાં સીયકનાં વખાણ છે અને તેને મહામણ્ડલિક, ચૂડામણિ અને મહારાજાધિરાજપતિ એમ લખ્યો છે. યોગરાજ ઉપર ફતેહમંદ ચડાઈ કરીને પાછો વળતી વખતે રાજાનો મહી નદીને કાંઠે મુકામ હતો. ત્યાં શિવનાથની (ઘણું કરીને સરનાલની) પૂજા કરીને મોહડવાસક વિભાગમાંના કુંભારોટક અને સીહકા ગામો અનુક્રમે ગોવર્ધનના દીકરા લલ્લોપાધ્યાયને અને તેના દીકરા નીના દીક્ષિતને દાનમાં આપ્યાં. તેઓ આનન્દપુરના નાગર બ્રાહ્મણ હતા અને તેનું ગોત્ર ગોપાલિ (ગોપાલ) હતું. દાપક[1] જેના મારફત દાન અપાયાં તેનું નામ ઠક્કર શ્રી વિષ્ણુ હતું. કાયસ્થ ગુણધરે દાન લખ્યું હતું. છેલ્લી પંક્તિમાં રાજા સીયકની સહી છે.

તિથિ વિ. સં. ૧૦૦૫ માઘ વ. ૩૦ બુધવાર આપેલ છે જે ઇ. સ. ૯૪૯ ની ૩૧ જાનેવારી સાથે મળે છે. તેથી સંવત કાર્તિકાદિ[2] ગત વર્ષ મુજબ ગણેલ છે અને માસ અમાન્ત છે. દાનનું પ્રયોજન ચન્દ્રાર્ક યોગ પર્વ છે, એટલે કે અમાસ એમ સમજવું જોઇએ. સૂર્યગ્રહણ કલ્પવાની જરૂર નથી, તેમ તે તિથિએ ગ્રહણ હતું પણ નહીં.

આ પતરાં ઇતિહાસ માટે ઘણાં ઉપયોગી છે. કારણ કે પરમાર વંશનાં સૌથી પ્રાચીન દાનપત્રો હોઇને ગુજરાતના ઇતિહાસ સાથે ઘણો સંબંધ છે. ચાવડા રાજ્યનાં છેવટનાં વર્ષ- (૯૪૦ થી ૯૬૦ ઇ. સ. સુધીનાં)ના ઇતિહાસ માટે જૈન ગ્રન્થો બહુ જ પરસ્પર વિરોધવાળા જણાવ્યા છે. બો. ગે. વો. ૧ ભાગ ૧ પા. ૧૫૫ મે ડૉ. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી પણ લખે છે કે અણહિલવાડના ચાવડા વંશનો ઇતિહાસ ૧૨ મી સદી પછીની સોલંકી ઇતિહાસકારની દંતકથા ઉપરથી ઉપજાવેલો હોવાથી તે વખતના લેખો ન મળે ત્યાં સુધી ભરોંસાલાયક ગણાશે નહીં. ઇ. સ. ૯૧૪ પછી માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટોનો અમલ ગુજરાત ઉપર ક્યાં સુધી કાયમ હતો તે નક્કી કરવા કાંઈ પણ સાધન નથી તેથી તે અનુમાન કરે છે કે[3] ચાલુક્ય રાજા તૈલ અથવા તૈલપે તેઓનો ઇ. સ. ૯૭૨ માં નાશ કર્યો ત્યાં સુધી તેઓનો અમલ ચાલુ હશે. આ બાબતમાં આ દાનપત્રો ઘણે અંશે અજવાળું પાડશે. આમાંનો યોગરાજ અણહિલવાડ પાટણના ચાપોત્કટ અગર ચાવડા વંશનો (કેટલાક જૈન પ્રબંધની માન્યતા મુજબ ચાવડા વંશનો વિ. સં. ૯૯૮ માં નહીં, પણ વિ. સં. ૧૦૧૭ માં અંત આવ્યો એમ માનીએ તો) અગર દક્ષિણ કાઠિયાવાડના ચાલુક્ય વંશનો રાજા હતો.[4] યોગરાજ ઉપર ચડાઈ કરીને વળતાં સીયકે મહી નદીને કાંઠે (સારનાલ પાસે) મુકામ કર્યો હતો તે ઉપરથી જણાય છે કે યોગરાજની રાજધાની મહી અને ખેટક મણ્ડલ જે તેના કબજામાં હતાં તેની પશ્ચિમમાં હોવી જોઇએ. પાટણના ચાપોત્કટ દક્ષિણ કાઠિયાવાડના ચાલુક્યો કનોજના પ્રતિહાર રાજાનું સર્વોપરીપણું સ્વીકારતા હતા અને પ્રતિહારના દુશ્મન રાષ્ટ્રકૂટ સાથે સીયકને ઘાટો સંબંધ હતો તેથી યોગરાજ ઉપરની તેની ચડાઈનો ખુલાસો થાય છે.

આ દાનપત્રોનો સીયક તે વાક્પતિ મુંજનો પિતા[5] સીયક બીજો નિઃશંક માનવો જોઇએ. મુંજનાં ધરમપુરી તામ્રપત્રો[5] ઇ. સ. ૯૭૪ નાં એટલે કે બરાબર ૨૫ વર્ષ પછીનાં છે. મેબલ ડફે[6]

---

૧ જુઓ એ. ઈ. વો. ૧૯ પા. ૧૭૮ નોટ ૨ જુઓ એ. ઈ. વો. ૧૮ પા. ૩૨૧ ૩ બો. ગે. વો. ૧ ભાગ ૧ જુઓ. ૧૩૧ ૪ જુઓ એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨ ૫ જુઓ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૪૮. ૬ ક્રોનોલોજી ઑફ ઈંડિયા પા. ૬૨ વળી જર્નલ ઑફ ઈંડીયન હીસ્ટરી વો. ૪ પા ૯૦

સીયક બીજાની સાલ ૯૫૦ ઈ. સ. ની કલ્પી છે તે કદાચ મુંજનાં તામ્રપત્ર ઉપરથી જ હશે. વિ. સં. ૧૦૨૬ નાં અમદાવાદનાં પતરાંમાંનો પણ આજ સીયક છે. આમાં તેમ જ બીજાં દાનપત્રોમાં તેના બાપનું નામ વૈરિસિંહ આપેલું છે.

વાક્પતિ મુંજના તામ્રપત્રમાં વૈરિસિંહના બાપનું નામ કૃષ્ણ આપેલ છે તે અને આ તામ્રપત્રમાંનો બપ્પૈપ રાજ અને પરિમલના નવસાહસાંકચરિતમાંનો અને ઉદયપુર પ્રશસ્તિ[1]માંનો વાક્પતિ ૧ લો તે બધા એક જ હોવા જોઇએ. બપ્પૈપ તે વાક્પતિનું પ્રાકૃત રૂપ છે તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ.

ઉદયપુરપ્રશસ્તિમાં વૈરિસિંહ ૧ લો અને સીયક ૧ લો એમ બે નામ આપેલ છે. પણ તેના સંબંધમાં ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ નથી. તેથી તેઓ એક બીજા પછી ગાદીએ આવ્યા હશે, પણ તેઓએ પોતાની સત્તા જમાવી હશે નહી.[2] તે વંશનો બપ્પૈપ અગર વાક્પતિ અગર કૃષ્ણ જ પ્રથમ બહાર આવ્યો હશે.

આબુ પર્વત ઉપર યજ્ઞના અગ્નિમાંથી ઉત્પન્ન થએલ પરમાર નામના મૂળ પુરૂષનો ઉલ્લેખ આ તામ્રપત્રમાં નથી. અગ્નિકુળ સંબંધી મી. સી. વી. વૈદના નિબંધમાં[3] તેણે કહ્યું છે કે ચાર વંશમાંથી માત્ર પરમાર વંશે પોતાની ઉત્પત્તિ અગ્નિમાંથી કલ્પી છે. પરમારવંશનાં સૌથી પ્રાચીન આ તામ્રપત્રોમાં તે સંબંધી કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી.

વાક્પતિ મુંજનાં બિરૂદો અમોઘવર્ષ, પૃથ્વીવલ્લભ અને શ્રીવલ્લભ વિગેરેનો ખુલાસો જે હજુ સુધી થયો નથી તે પણ આ તામ્રપત્રોમાં દેખાડેલા રાષ્ટ્રકૂટ સાથેના પરમારના સંબંધથી થાય છે. અમોઘવર્ષ ૧ લો અને અકાલવર્ષ (કૃષ્ણ ૨ જો) એ બેનાં જ નામ આમાં આપેલાં છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે તે બેને માટે પરમારોને વધુ મળતા હશે. બે વંશો વચ્ચેનો સંબંધ શો હશે તે કલ્પી શકાતું નથી, પણ એમ અનુમાન થાય કે કદાચ રાષ્ટ્રકૂટની પુત્રીમાંથી પરમારો ઉતર્યા હોય. જેમ વાકાટક તામ્રપત્રોમાં[4] ગુપ્ત રાજાઓ કે જેમાંથી રાણી પ્રભાવતી ઉતરેલી છે તેનું વર્ણન છે તેમ આમાં પણ હોય, એ સંભવિત છે. અગર એવો પણ સંભવ છે કે ઇ. સ. ૯૦૦ માં કૃષ્ણ બીજાએ ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે બપ્પૈપ રાજ તેનો સેનાપતિ હોય અને તે અગર તેના દીકરા વૈરિસિંહે ગુજરાતમાંથી માળવામાં જઇને પોતાના વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું હોય.

આ તામ્રપત્રો ઉપરથી જણાય છે કે સીયકની રાજધાની માળવામાં હતી, કારણકે તે મહીની પૂર્વમાં પંચમહાલ અને ઝાબુઆ રાજ્યમાં થઇને કુચ કરતો હતો. ગુજરાતમાં છેવટ ખેટકમંડલ સીયકના કબજામાં હોવું જોઇએ. રાડુપતિ અગર રૂદ્રપાટિના રાજાને સીયકે હરાવ્યો એમ નવસાહસાંકચરિતમાં લખ્યું છે તે કદાચ આમાં લખેલો યોગરાજ હોય. આ લેખના સમયે જો કોઈ સર્વોપરી રાજા(કદાચ રાષ્ટ્રકૂટ રાજા)ના તાબામાં સીયક હતો એમ માનીએ તો ઉદેપૂરના લેખમાંથી જણાય છે કે રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ખોટ્ટિગને (આશરે ઇ. સ. ૯૭૦ માં) હરાવ્યો હતો.

આ તામ્રપત્રોના સમય પછી વિ. સં. ૧૦૨૬ સીયકના અમદાવાદના તામ્રપત્રની તારીખ સુધી પરમારોનો ગુજરાત સાથે સંબંધ હતો. જો કે અણહિલવાડના ચાલુક્ય વંશના સ્થાપક મૂલરાજે ઉત્તર ગુજરાતમાં પોતાનો અમલ બેસાર્યો હતો. એમ જણાય છે કે સીયક વાક્પતિ અને સિન્ધુરાજના સમયમાં પરમારોએ ગુજરાત ખોયું હશે. ઈ. સ. ૯૭૫ માં મૂલરાજ લાટ એટલે કે દક્ષિણ ગુજરાતના સેનાપતિ બારપ્પ સાથે લડતો વર્ણવ્યો છે. અણહિલવાડ અને લાટ વચ્ચે તે વખતે પરમાર હોય તો ઉપરની લડાઈ સંભવે નહીં. વિ. સં. ૧૧૦૩ ની સાલનાં પરમાર

---

૧ એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૨૩૩ ૨ અગર વંશાવલિમાં તે નામો ભૂલથી આવ્યાં હશે. જુઓ મદ્રાસ ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સનો રીપોર્ટ પા. ૩૦૩ અને સી. વી. વૈદ્યની હીસ્ટરી ઓફ મિડિયવલ ઇંડીઆ વો. ૨ પા. ૧૧૮ ૩ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૧૧૦ ૪ એ. ઇ. વો. ૧૫ પા. ૩૯ અને ઈ. એ. વો. ૫૩ પા. ૪૮

ભોજનાં તિલકવાડાનાં તામ્રપત્રો[1] ઉપરથી સમજાય છે કે ભોજે ઉત્તર ગુજરાતનો અમુક ભાગ જિત્યો હશે, કારણ વડોદરા રાજ્યના સંખેડા મહાલના રાજાએ તેની સત્તા સ્વીકારી હતી.

પરમારોનો માળવા સાથે સંબંધ ક્યારે થયો તે ચોક્સ નથી. વિ. સં. ૧૦૦૩ ના પરતાબગઢના લેખમાં[1] લખેલ છે કે પ્રતિહાર રાજા મહેન્દ્રપાલ બીજાનો અમલદાર માધવ ઉજ્જન ઉપર રાજ્ય ચલાવતો હતો. આ હકીકતથી પરમારોએ ધારનો કબજો લીધાની હકીકતને વિરોધ થતો નથી. પણ ઉજ્જનની આસપાસનો મુલક સીયકના છેવટના ભાગમાં અગર વાક્પતિ મુંજના શરૂઆતના વખતમાં મેળવ્યો હશે.

ખેટક મણ્ડલના રાજાને સીયકના તાબાનો વર્ણવ્યો છે, પણ તેનું નામ કે વંશ આપેલાં નથી. શ. સં. ૮૩૨(ઈ. સ. ૯૧૦)ના કપડવંજના તામ્રપત્રમાં લખેલ છે કે બ્રહ્મવાક્ વંશનો પ્રચંડ રાષ્ટ્રકૂટ રાજા અકાલવર્ષની મહેરબાનીથી ખેટક મણ્ડલનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું અને હર્ષપુર હાલનું હરસોલ કે જ્યાંથી આ તામ્રપત્રો મળ્યાં છે ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. સીયકના સમયમાં ખેટક મણ્ડલમાં રાજ કરતો હતો તે પ્રચંડ વંશનો કોઈ હશે.

સ્થળો પૈકી ખેટક મણ્ડલ તે હાલનું ખેડા અને અમદાવાદનો અમુક ભાગ હોવો જોઈએ. મોહડવાસક તે હાલનું મોદ્દાસા અગર અમદાવાદના પ્રાંતિજ તાલુકાનું મોડાસા હોવું જોઈએ. દાનમાં આપેલાં ગામો કુમ્ભારોટક અને સીહકા તે મોડાસાની પૂર્વમાં ૧૩ માઈલ ઉપરનું કામરોડ અને દક્ષિણમાં ૮ માઈલ ઉપરનું સીકા હશે. મહી ઉપરનું શિવનાથ કે જ્યાં રાજાનો મુકામ હતો તે બી. બી. એન્ડ સી. આઇની આનન્દ ગોધરા રેલ્વે જ્યાં મહીને મળે છે ત્યાંનું સરનાલ હોવું જોઇએ.[1] તે જગ્યા અત્યારે પણ પવિત્ર મનાય છે અને ત્યાં ગલતેશ્વર નામનું શિવનું મંદિર છે. તે આર્કીઓલોજીકલ ખાતા તરફથી રક્ષિત છે. તે ઠાસરા તાલુકાના ઠાકોરના જનોદ ગામ પાસે છે અને આનન્દ ગોધરા રેલ્વેના અન્ગાડિ સ્ટેશનથી જવાય છે. આનન્દપુર તે નાગર બ્રાહ્મણોનું મૂળ સ્થાન છે અને અત્યારે તે વડોદરા સ્ટેટના કડી પ્રાન્તના ખેરાળુ તાલુકાના વડનગર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. જો કે નાગર બ્રાહ્મણોનું વર્ણન વલભી લેખોમાં છે પણ નાગરોનું આ પહેલામાં પહેલું વર્ણન છે.

૧ પુના ઓરીએન્ટલ કોન્ફરન્સનાં પ્રોસીડીંગ્સ ૨ એ. ઇ: વો૦ ૧૪ પા. ૧૭૭ ૩ આ સુચના માટે મી. આર. ડી બનરજીનો ઉપકાર માનવો જોઈએ જુઓ. એ. રી. આ. સ. વે. સ. ૧૯૨૦–૨૧ પા. ૬૧ લેખ ૩૮

अक्षरान्तर

दानपत्र अ

पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] विद्युच्चक्रकडारकेसरसटाभिर्नांवु(बु)दश्रेणयः शोणं नेत्रहुताशदंव(ब)-
रसृतः सिंर्घो-

२ कृतेः शार्ङ्गिणः । विस्फूर्ज्जद्गलगर्ज्जिताज्जितककुन्मातंगदर्पोदयाः संरंभासुखय-
न्तुवः खरन-

३ खक्षुंनद्विषद्वक्षसः ॥१॥ परमभट्टारकमहाराधिराज परमेश्वरश्रीमदमोववर्षदेवपादा

४ नुध्यातपरमभट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वर श्रीमदकालवर्षदेव पृथ्वीवल्लभ
श्रीवल्ल-

५ भनरेन्द्रपादानां । तस्मिन्कुले कल्मषमोदक्षे[3] । जातः प्रतापाग्निहुतारिपक्षःव(व)प्पैप

६ राजेति नृपः प्रसिद्धस्तस्मात्सुतो भूदनु वैरिसिंर्घः । [॥ २ ॥] दृप्तारिवनि-
तावक्त्रचंद्रवि(वि)व(ब)कलं-

७ कता नो धौता यस्य कीर्त्यापिहरहासावदातया ॥ [३] दुर्व्वारिरिपुभूपालरणरंगैकना-

८ यकः नृपः श्री सीयकस्तस्मात्कुलकल्पद्रुमोभवत् ॥ [४] स एवंविधः प्रणत
सकलसामंत-

९ शिरोमणिः मरीचिरंजितचरणयुगलः श्री खेटकमण्डलाधिपतिप्रतिपत्ति प्रतिव-
(ब)द्ध त्रुक्ति (?)

१० सतूर्यारवसंत्रस्तानेकरिपुसमूहः अनेकशंखध्वनि व(ब)धिरितपंचवर्णपता-
काराजीविरा-

११ जितविशालवक्ष[स्]स्थलावलम्वि(म्बि)त कुसुदवा(वा)न्धवः अतुलदान-
संपादनैककल्पद्रुमः महामंड-

१२ लिक चूडामणिमहाराजाधिराजपति श्री सीयकः स्वभुज्यमान मोहडवासकविषय
संव(ब)द्ध कुं

१३ भारोटक ग्रामः[8] । समस्तराजपुरुषान्प्रतिवासिजनपदांश्च वो (बो) घयत्यस्तु
वः यथा योगराज- ।[10]

१४ स्योपरि यत्रासमयसंसिद्ध कार्यानंतर व्यावुटितैर्महीनदीतट निवासिभिरस्माभिश्चंद्रा-

१५ र्कयोगपर्व्वणि शिवनाथं समभ्य[र्]च्याव[धा]र्य ॥ वाताभ्रविभ्रममिदं वसुधा
धिपत्यमापात-

१६ मात्रमधुरो विषयोपभोगः । प्राणास्तृ[11]णाग्रजलविंदुसमा नराणां धर्म्मः सखा परमहो

१ मूळ पतरां उपरथी २ चिह्न रूपे छे ३ वांचो भिन्न ४ वांचो सिंहा ५ वांचो क्षुण्ण ६ लीटी नकामी छे ७ वांचो वैरिसिंहः ८ स्वभुज्य........ग्रामः ए वाक्यनो आगला के पाछला शब्द साथे कांई संबंध नथी ९ वः पछी संविदितं उमेरवुं १० लीटीनी जरुर नथी. ११ वांचो स्तृणा

बीजुं पतरुं

१७ परलोकयाते ॥ [५] इति जगदनित्यं सकलमवधार्योपरि लिखितोग्रामः ससीमा-तृणगोचरपर्यं[र्यं]

१८ तः सोपरकरः सर्व्वादायसमो(मु)पेतः श्रीमदानन्दपुरीय नागराय ब्यार्पेयाय गोपालिस-

१९ गोत्राय गोवर्धनसुनवे लल्लोपाध्याय मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये अदृष्टफ-

२० लमंगीकृत्याचंद्रार्क्कार्णवक्षितिसमकालं परयाभक्त्या शासनेनं उदकपुर्व्वकं प्रति-पादितै-

२१ ति ।। तं निवासि जनपदैर्यथा दीयमानमांगभोगकर हिरण्यादि सर्व्वमाज्ञाश्रवणवि-धेयैर्भूत्वा

२२ तत्पुत्रपौत्रादिभ्यः समुपनेतव्यं । इति बुध्वा अस्मद्वंसजैरन्यैरपि भावि भोक्तृभिः मत्प्रदत्त ध-

२३ र्म्मदायोयं मेनुमंतव्यः पालनीयश्च । उक्तं च । ब(ब)हुभिर्वसुधा भुक्ता राज-भिस्सगरादिभिः यस्य

२४ यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ [६॥] यानीह दत्तानिपुरानरेन्द्रैर्दा-नानि धर्म्मार्त्थ यशस्कराणि । नि

२५ र्माल्यवान्तिप्रतिमानितानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥[७॥] संवत् १००५ माघ ब(व)दि ३० बुधे दाप

२६ कोत्र ठक्कुरः श्रीविष्णुः राजाज्ञया लिखितं कायस्थ गुणधरेणं ॥ स्वहस्तोयं श्रीसीयक-

२७ स्य ॥ ८ ॥

---

१ वांचो सोपरिकरः २ वांचो यशो ३ वांचो तन्निवासि ४ वांचो बुध्वा ५ वांचो वंशजै ६ वांचो यमनुमंतव्यः ७ वांचो गुणधरेण

अक्षरान्तर

दानपत्र ब

पतरुं पहेलुं

१ ओं [1]विद्युच्चक्रकडारकेसरसटाभिंनांबु(बु)दश्रेणयः शोणं नेत्रहुताशडंब(ब)रभृतः सिंर्घा

२ कृते शार्ङ्गिणः विस्फूर्ज्जे[द्]गलगर्ज्जितार्ज्जित ककुन्मातंग दर्पोदयाः संरंभाः सु-

३ खयंतु वः खरनखक्षुंर्नेद्विपद्वक्षसः ॥ [।] ॥ परमभट्टारकमहाराजाधिराज परमेश्वर श्री-

४ मदमोघवर्षदेव पादानुध्यातपरमभट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वरश्रीमदका-

५ लवर्षदेव पृथ्वीवल्लभ श्रीवल्लभनरेंद्रपादानां । तस्मिन्कुले कल्मष[म]ोष·दक्[षे] जातः

६ प्रतापाग्नि हुतारिपक्षः व(ब)प्पैपराजेति [5] नृपः प्रसिद्धस्तस्मात्सुतोभूदनु वै-रिसिंवः [२] दृप

७ प्तारिवनिता वक्त्र चंद्र विं(बिं)ब(ब)कलंकता [।] नो धौता यस्य कीर्त्यापि हरहासावदतया [३] दुर्व्वार रि-

८ पुभूपालरण र(ङ्)गैक नायकः नृप· श्री सीयकस्तस्मात्कुलकल्पद्रुमोभवत् [४] सएवंवि-

९ धः प्रणतसकलसामंत शिरोमणिमरीचिरंजितचरणयुगलः श्रीखेटकमंडला

१० धिपतिप्रतिपाचिप्रतिब(ब)धन्नुक्ति (?) सत्(ऊ)र्यरिव स(म्)त्रस्तानेक रिपुसमूहः अनेक शंखध्व-

११ नि ब(ब)धिरितपंचवर्ण्ण पताकाराजी विराजितविसालँ वक्ष(स्)स्थलाव-लम्वि(म्बि)तकुमुद वां(बां)ध

१२ वः अतुलदान सं(प्)आदनैककल्पद्रुमः महामंडलिकचुर्डामणिमहाराजाधि-

१३ राजपतिश्रीसीयकः स्वभुज्यमान मोहडवासकविषयसं ब(ब)द्ध सीहका ग्रा-

---

१ ચિહ્ન રૂપે છે. ૨ વાંચો भिन्न ૩ વાંચો सिंहा ૪ વાંચો क्षुण्ण ૫ પ્રતિકૃતિમાં व (ब) प्पैय છે ૬ વાંચો वैरिसिंहः ૭ વાંચો विशाल ૮ વાંચો चूडामणि ૯ स्वभृज्य થી ग्रामः સુધીના વાક્યને આગલા પાછલા શબ્દ સાથે સંબંધ નથી.

पतरुं बीजुं

१४ मः । समस्तराजपुरुषान्प्रतिवासिजनपदांश्च बो(बो)घ यत्यस्तु वः यया योगरा-

१५ जस्योपरि यात्रासमयसंसिद्ध कार्यानन्तरव्याघुटितैर्महीनदीतटनिवासिभि-

१६ रस्माभिश्चंद्रार्क(र्क)योगपर्व्वणि शिवनाथं समभ्यर्च्यावधार्य वाताभ्रविभ्रम-
मिदं वसु-

१७ धाधिपत्यमापातमात्रमधुरो विषयोपभोगः प्राणास्तृणाग्रजलबिन्दुसमा नराणां धर्म-

१८ स्सखा परमहो परलोकयाने [५॥] इति जगदनित्यं सकलमवधार्योपरिलिखितो

१९ ग्रामः ससीमातृणगोचरपर्यंत(:) सोपरकरः सर्वादायसमे(इ)पेतः
श्रीमदानंद-

२० पुरीय नागराय ऽयार्षेयाय गोपालिसगो(त्रा)य लल्लोपाध्याय सुत नीना
दीक्षिताय

२१ मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये अदृष्टफलमंगीकृत्या चंद्रार्कार्ण्ण-

२२ व क्षितिसमकालं परया भक्त्या शासनेन उदकपूर्व्वकं प्रतिपादित इति ॥ तन्निवा

२३ सिजनपदैर्यथा दीयमान भाग भोगकर हिरण्यादिसर्वमाज्ञाश्रवणविधियैर्भू-

२४ त्वा तत्पुत्रपौत्रादिभ्यः समुपनेतव्यं [।] इति वुद्वा अस्मद्वंसजैरन्यैरपि भावि-
भोक्तभिः मत्प्र

२५ दत्तधर्म्मदायोयं अनुमंतव्यः पालनीयश्च । उक्तं च व(व)हुभिर्व्वसुधा भुक्ता
राजभिस्सगदा-

२६ दिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । [६॥] यानीह दत्तानि
पुरा नरेंद्रैर्दानानि धर्म्मार्त्थ-

२७ यशस्कराणि निमाल्य वान्तप्रतिमानि तानि कोनाम साधुः पुनराददीत [७]
स (म्) १००५ माघ व (व) ३ (०)

२८ [बुधे]दापकोत्र ठकुरः श्रीविष्णुः राजाज्ञया लिखितं कायस्थगुणधरेण स्वहस्तोयं

२९ श्री सीयकस्य ।

---

१ मः પછી संविदितं ઉમેરો २ વાંચો तृणा ३ વાંચો याने ४ વાંચો सोपरिकरः ५ વાંચો यशो ६ વાંચો तन्निवासि ७ વાંચો विधेयै ८ વાંચો बुद्ध्वा ९ વાંચો वंशजै १० વાંચો भोक्तृभिः ११ વાંચો निर्माल्य १२ વાંચો ठक्कुरः

સંક્ષિપ્ત ભાષાન્તર

(શ્લો. ૧) વિષ્ણુના નૃસિંહ અવતારની સ્તુતિ.

(પં. ૩–૫) પ. મ. પ. અમોઘવર્ષના પાદાનુધ્યાત શ્રીઅકાલવર્ષ

(શ્લો. ૨) તે વંશમાં બપ્પૈપરાજ જન્મ્યો અને તેનો દીકરો વૈરિસિંહ તેની પછી ગાદીએ આવ્યો.

(શ્લો. ૪) તેનો પુત્ર સીયક હતો.

(પં. ૮–૨૦) તે સીયક બધા અમલદારોને તેમજ કુમનારંટિક (દાનપત્ર અ)સીહક (દાનપત્ર બ)ના રહેવાસીઓને હુકમ કરે છે કે તમને બધાને વિદિત થાઓ કે યોગરાજ ઉપર ચઢાઈ કરીને પાછા વળતી વખતે મહી નદીને કાંઠે મુકામ હતો ત્યારે શિવજીની પૂજા કરીને ... ... સંસારની અસારતા વિગેરે વિચારીને ... ... ગોવર્ધન આનન્દપુરથી નીકળી આવેલા ગોપાલિ ગોત્રના ત્રિપ્રવરવાળા ગોવર્ધનના દીકરા લલ્લોપાધ્યાયને (દાનપત્ર અ) લલ્લોપાધ્યાયના દીકરા નીના દીક્ષિતને (દાનપત્ર બ) ઉપર લખ્યાં ગામો દાનમાં આપ્યાં છે.

(પં. ૨૧ પછી) તિથિ સંવત ૧૦૦૫ ના માઘ વદિ ૩૦ ને સોમવાર દાપક ઠક્કુર વિષ્ણુ હતો. લેખક કાયસ્થ ગુણધર હતો. શ્રી સીયકની સહી.

નં० ૨૩૮

પરમાર રાજા સીયકનું તામ્રપત્ર[1]

પતરૂં બીજું

વિ. સં. ૧૦૨૬ આસુ. વ. ૧૫

ઈ. સ. ૯૭૦

ખેડાના એક વકીલે આ તામ્રપત્ર અમદાવાદના કંસારા પાસેથી મેળવ્યું હતું અને સાત વર્ષ પહેલાં ગુજરાત પુરાતત્વ મંદિરના મુનિ જીનવિજયજીને આપ્યું હતું. તેના તરફથી પ્રસિદ્ધિ માટે મળેલું છે.

આ બીજું પતરૂં છે અને તેમાંનાં બે કાણાં ⅜ ઈંચ વ્યાસનાં તથા એક બીજાથી ૭ ઈંચ છેટે છે. કડીઓ ઉપલબ્ધ નથી. કોર ટીપીને જાડી કરવામાં આવેલ છે. તે ૧૧ ⅞—૧૧⅞ઈં. લાંબું અને ૭⅞ ઈંચ પહોળું છે. લખાણની દશ પંક્તિઓ છે. અને છેલ્લી પંક્તિ ત્રણ ગણા મોટા અક્ષરોમાં શ્રી સીયકની સહી છે. નીચે ડાબી બાજુના ખુણામાં માળવાના પરમાર રાજાઓનાં દાનપત્રોમાં જોવામાં આવે છે તેવો ઉડતો ગરૂડ ચિતરેલો છે. તેના ડાબા હાથમાં સર્પ છે અને જમણો હાથ મારવાને માટે ઉગામેલો છે.

કોતરનારે બહુ જ બેદરકારીથી કામ કરેલું છે. અક્ષરો સીધા હોવાને બદલે ડાબી બાજુ અગર ઘણે ભાગે જમણી બાજુ વળેલા છે. તેનું કદ ⅜ ઈંચ ઉંચાઈ તેમ જ પહોળાઈમાં છે. વ્યાકરણની ઘણી ભૂલો છે અને અનુસ્વાર ઘણી વખતે મૂકી દીધું છે. લિપિ દશમી સદીમાં વપરાતી જૂની નાગરી જ છે. પરમાર રાજા વાક્પતિ મુંજ[2] અને ભોજનાં[3] દાનપત્રોની લિપિ સાથે તે મળતી આવે છે પણ વિ. સં. ૧૦૦૫ નાં સીયકનાં તામ્રપત્રોની લિપિ કરતાં જરા જુદી છે. ભાષા સંસ્કૃત છે.

પતરાના શરૂઆતના ભાગમાં પહેલીથી આઠમી પંક્તિ સુધીમાં શાપના ચાલુ શ્લોકો છે છેલ્લી પંક્તિમાં ઉપયોગી ઐતિહાસિક હકીકત છે. નવમી પંક્તિમાં વિ. સં. ૧૦૨૬ આશ્વિન વદિ ૧૫ દાનની તિથિ[4] આપેલી છે અને દાપક (દાન દેવરાવનાર) તરીકે કણ્હપૈકનું નામ છે.

પહેલા પતરાના અભાવે સીયકનું વંશવૃક્ષ મળતું નથી પણ તે માળવાનો પરમાર રાજા હતો એમાં શંકા નથી. વાક્પતિ અને ભોજનાં તામ્રપત્રોની માફક ગરૂડ આમાં ચિતરેલ છે.

આ તામ્રપત્રનો સીયક, વાક્પતિ મુંજ કે જેનાં બે દાનપત્રો વિ. સં. ૧૦૩૧ અને ૧૦૩૬ નાં મળેલાં છે તેનો બાપ થાય એમ કહી શકાય તેમ છે. આમાં અને વિ. સં. ૧૦૩૧ ના દાનપત્રમાં દાપક[1] તે ને તે જ છે. વિ. સ. ૧૦૨૯ સુધી સીયકે રાજ્ય કર્યું એમ અટકળ કરી શકાય છે, કારણ કે ધારાનો કવિ ધનપાળ પોતાના પાઈલછી નામના પ્રાકૃત કોશના શ્લોક ૨૭૬ માં લખે છે કે તે ગ્રંથ તેણે ઇ. સ. ૧૦૨૯ માં જ્યારે માળવાના લોકોએ માન્યખેટ લુટ્યું[2] ત્યારે

૧ એ. ઈ. વો. ૧૯ પા. ૧૭૭ ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૫૧ અને વો. ૧૪ પા. ૧૬૦ ૩ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૮૧ અને ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૫૩ ૪ આમાં વદિ ૧૫ આપેલ છે ત્યારે આ જ રાજાની વિ. સં. ૧૦૦૫ ના હરસોલાના દાનપત્રમાં વદિ ૩૦ એમ લખેલ છે તે ઉપરથી અટકળ થાય છે કે બન્ને રીતિ ચાલુ હતી. વલ્લભીનાં ૮૦ તામ્રપત્રમાંથી નવમાં પ્રથમ રીતે તિથિ આપેલ છે. ૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૫૧ અને વો. ૧૪ પા. ૧૬૦ મે આપેલ વાક્પતિ બે દાનપત્રોમાં આ શબ્દને દાપક વાંચેલો છે અને તેની પહેલાના આજ્ઞા શબ્દ સાથે જોડેલો છે. પરંતુ આ દાપક શબ્દ દૂતકને બદલે વપરાએલો છે અને સ્વયમાજ્ઞા એટલે રાજાની આજ્ઞા એ અર્થમાં વપરાએલ છે. તે જ અર્થમાં "કારાપક" શબ્દ પણ વપરાએલ છે. ઇ. એ. વો. ૧૯ પા. ૬૧ નોટ ૫૩ અને એ ઇ. વો. ૯ પા. ૧૮૯ ૨ ઈ. એ. વો. ૩૬ (૧૯૦૭) પા. ૧૬૯ ૩ એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૨૩૫

પોતાને બેન સુન્દરા માટે બનાવ્યો છે. ઉદયપૂરપ્રશસ્તિના ૧૨ મા શ્લોકમાં શ્રી હર્ષ (સીયકનું બીજુ નામ) ખોટ્ટીગના[3] મુલક ઉપર હુમલો કરીને લૂંટયાનું લખ્યું છે, તેમાં પણ ઉપરના જ બનાવનો ઉલ્લેખ હોવો જોઈએ.

માળવાના પરમાર રાજાઓનાં તામ્રપત્રોમાંથી સહુથી પ્રાચીન આ અને હરસોલનાં તામ્રપત્રો અમદાવાદમાંથી મળ્યાં, એ હકીકત નોંધવા જેવી છે. બીજાં તામ્રપત્રોનાં દાનમાં પણ તે જ પ્રદેશનો ભાગ આપેલ છે. આ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે શરૂઆતના વખતમાં પરમારોનો ગુજરાત સાથે સંબંધ હતો.

अक्षरान्तर[1]

१ सामान्यं चैतत्पुण्यफलं वुद्वास्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्मदत्तधर्म्मदायोय-

२ म [नु] गन्तव्य पालमीयश्च[2] [।] उक्तं च भग [व] ता व्यासेन [।]

३–८ શાપવાળા પાંચ શ્લોકો.

९ .... सं १०२६ आश्विन वदि १५ [।] स्वयमाज्ञा दापकश्चात्र श्री कण्हपैकः

१० ગરુડનું ચિત્ર श्री सीयकस्य स्वहस्तोयं ।

---

૧ મૂળ પતરા ઉપરથી ૨ બુદ્ધા ૩ पाल्नीयश्च

નં૦ ૨૩૯

લાટદેશના ચૌલુકય રાજા ત્રિલોચનપાલનું

તામ્રપત્ર દાન[1]

(શક ૯૭૨ ઈ. સ. ૧૦૫૦)

આ દાનપત્ર સુરતના એક કંસારાના કબજામાં છે અને મી. નરભેરામ મનસુખરામે મને લોન તરીકે મેળવી આપ્યું હતું. પતરાંના માલિકે તેની ઘણી પૂજા કરી હતી, જેથી અક્ષરો કેસર અને ચંદનથી ઘણા જ ભરાઈ ગયેલા હતા. વળી કાટની પણ અસર થઈ હતી, જેથી તેમને સાફ કરવામાં ઘણા દિવસો લાગ્યા હતા.

પતરાંની સંખ્યા ત્રણ છે, અને રાજમુદ્રા ધારણ કરતી એક મજબુત ત્રાંબાની કડીથી સુરક્ષિત જોડાએલાં છે. તેનું વજન ૯ થી ૧૦ રતલ થાય છે.

આ પતરાંથી ગુર્જરો અને રાષ્ટ્રકૂટોનું લાટદેશમાંથી પતન અને વલભી અને ચાપોત્કટોનું ગુજરાતમાંથી પતનના સમય પછીના લાટદેશ તથા ગુજરાતના ઐતિહાસિક સમય પર ઘણું જ અજવાળું પડે છે. આ પતરાંનો દાનકર્તા લાટદેશનો ચૌલુકય રાજા ત્રિલોચનપાલ છે, જે ગુજરાતના મુલરાજ સોલંકીનો હરીફ અને સમકાલીન બારપ્પથી પાંચમો હતો. દાનપત્રની તારીખ શક ૯૭૨ (ઈ. સ. ૧૦૫૦) છે.

દાનમાં આપેલું ગામ એરથાણ સુરત જીલ્લાના ઓલપાડ તાલુકામાં આવેલું છે. એરથાણથી પાંચ કોસ કરણ પારડી ગામ છે. કરન્જ પાસે મેહેલારૂન ટેકરો નામનો નાનો ટેકરો છે. કરન્જથી આશરે દોઢ કોસ પર ભગવાદાન્ડી ગામ છે. કરન્જ અને ભગવાદાન્ડી વચ્ચે એક ખાડી છે. નાગાશ્વા એ એરથાણથી દક્ષિણે નગડા (?) વદ થાણ છે. નગડા હાલમાં ઉજ્જડ છે. વટપદ્રક એરથાણની અગ્નિકોણમાં વડોદ છે તે અને લિંગવટ એરથાણની દક્ષિણનું લિંગોડ અથવા નગડા છે અગર સચીન સ્ટેટના ચોરાસી તાલુકામાં લીંગટરાજ કદાચ હોય. ઇન્દ્રોત્થાન હાલનું નરથાણ હોઈ શકે ? તેમ્બુરૂક એ ચોરાસી તાલુકાનું ટીમ્બુર્વા છે. તલપદ્રક એ એરથાણની દક્ષિણે આવેલું તળોદ અથવા તળદ ગામ છે. બીજાં સ્થળો ઓળખાઇ શકાતાં નથી.

---

1. ઈ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૯૬ એચ. એચ. ધ્રુવ. લેખ ૪૦

अक्षरान्तर

पतरुं बीजुं

१ ९ ॐ नमो विनायकाय ॥ स्वस्ति जयोभ्युदयश्च॥ वाणं वीणाक्षमाले कमलमहिमथो
२ वीजपूरं त्रिशूलं खट्वाङ्गं दानहस्ताभयकरसहिताः पाणयो धारयन्तः। रक्षन्तु व्यंज-
३ यन्तः सकलरसमयं देवदेवस्य चित्तं नोचेदेवं कथं वा त्रिभुवनमखिलं पालितं दान-
४ वेभ्यः ॥ १ ॥ दधाति यश्चामथ चक्रकौस्तुभे गदामथो शंखमिहैव पंकजं । हरिः
५ स पातु त्रिदशाधिपो भुवं रसेषु सर्वेषु निषण्णमानसः ॥२॥ कमण्डलुं दण्डम-
६ थ श्रुचं विभुर्व्बिभर्ति मालां जपदत्तमानसः । सृजत्यजो लोकमपोहितुं रिपून्रसैश्च
७ सर्व्वै रसितो विशेषतः ॥३॥ कदाचिद्दैत्यखेदोत्थचिन्तामन्दरमन्थनात्। विरिञ्चेश्चु-
८ लुकाम्भोधे राजरत्नं पुमानभूत् ॥ ४ ॥ देव किंकरवाणीति नत्वा प्राह तमेव सः । समा-
९ दिष्टार्थसंसिद्धौ तुष्टः स्रष्टाब्रवीच्च तं ॥५॥ कन्याकुब्जे महाराज राष्ट्रकूटस्य कन्य-
१० कां लब्ध्वा शु(सु)खाय तस्यां त्वं चौलुक्यांप्नुहि सन्ततिम् ॥ ६ ॥ इत्थमत्र मेवत्क्षत्रसन्तति-
११ र्व्वितता किल । चौलुक्यात्प्रथिता नद्याः श्रो(स्रो)तांसीव महीधरात् ॥ ७ ॥ तत्रान्वये दयित-
१२ कीर्त्तिरकीर्त्ति नारीं संस्पर्शभीत इव वर्ज्जितवान्परस्य। वारपाराज इति विश्रुतना-
१३ मधेयो राजा वभूव भुवि नाशितलोकशोकः ॥ ८ ॥ श्रीलाटदेशमधिगम्य कृतानि
१४ येन सत्यानि नीतिवचनानि मुदे जनानाम् । तत्रानुरज्य जनमाशु निहत्य शत्रून् को
१५ शस्य वृद्धिफलमाप निरन्तरं यः ॥ ९ ॥ तस्माज्जातो विजयवसतिर्गोङ्गि(?) राजः क्षि-
१६ तीशो यस्मादन्ये मनुजपतयः सि(शि)क्षिता राजधर्म्मम् । यो गोत्रस्य प्रथमनिलयः
१७ पालको यः प्रजानां यः शत्रूणाममितमहसां मूर्ध्नि पादं व्यधत्त ॥ १० ॥

पतरुं बीजुं-अ

१ आत्मभूरुद्धृता येन विष्णुमे (ने?) व महीयसा । वलिभिः सा समाक्रान्ता दा-
२ नवैरिव वैरिभिः ॥ ११ ॥ प्रद्युम्नवन्मदनरूपधरोच्युतस्य श्रीकी-
३ र्त्तिराजनृपतिः स वभूव तस्मात् । यो लाटभूपपदवीमधिगम्य चक्रे धर्मेण
४ कीर्त्तिधवलानि धि(दि)गन्तराणि ॥ १२ ॥ सन्तानतन्तुषु प्रोताश्चौलुक्यमणयो नृ-
५ पाः । तस्यां तु मणिमालायां नायकः कीर्तिभूपतिः ॥ १३ ॥ गोः पिण्डे मौति-
६ के भूरि पदार्थायतने गुरौ । सूते क्षीरं शिरा कापि माता स्त्रीषु तथैव तं ॥१४ ॥

७ आजन्म दृष्ट्या(?)तिमनोहरस्य मुदा तथापूर्यत सर्व लोकः । यथामृतापूर्ण-घटीसमानं नारि-

८ च्यतापि स्तुतिविन्दुपातैः ॥१५॥ समेपि स्पृहणीयत्वे पक्वान्नस्येव योषितां। भोगस्तेन

९ परस्त्रीणामुच्छिष्टस्येव वर्जितः ॥ १६ ॥ लग्नं तथा क्ष्मापतिपाणिप(पा)दे स्थितं यथा व-

१० क्षसि रत्नसारैः। गौणं त्यजद्भिः श्रुतिकुण्डलाभ्यां कृत्वा पदं मुख्यमथास्थितं तैः।१७।

११ आलम्बनीभूतमहीधरास्तानुलंघ्य जुष्टं पतनं गुणौघैः ॥ कुतोन्यथा ते सहजा व-

१२ भूवुः कथं व ते तत्सह वृद्धिमापुः ॥१८॥ स यौवनोन्मत्तगजेन्द्रपार्श्वोद्धावन्मनो-

१३ मारयदेवमेतत् । तस्मादतेहींन्द्रियखेटकेन विलंघिता वैषयिकीं न सीमा ॥

१४ ॥१९॥ कायेन गेहादिनिभेन जीवो व्योमेव जन्तोर्व्यवधीयते स्म । तस्मात्परस्मिन्न-

१५ हमेव मत्वा लक्ष्मीं समां योर्थिजनैरभुक्त॥२०॥ बाहूबलौ कोषगुरोश्च वासोवक्षस्तथा

१६ नम्रमवेक्ष्य चापं । दर्पोद्धतं मस्तकमेव येषां द्विषां छिनत्ति स्म रणे स वीरः॥ २१ ॥

पतरुं बीजुं व

१७ पृष्ठं ददद्यापमभिद्विषं यः प्रियं चकार द्विपति प्रयुक्ताः । लक्षानुगा मार्गण-

१८ पुंगवास्ते जाताः कृतार्थास्तत एव यस्मात् ॥ २२ ॥ तस्यासीदविचारकीर्त्तिदयि-

१९ तानिस्त्रं(स्त्रिं)शहस्तस्य या संग्रामे समयेव हन्त सहसा गच्छत्परेषां गृहं । सा वाच्या

२० पगमाय तेन दधती दिव्यं प्रतापं पुरोद्भ्रान्ता सप्तसमुद्रमण्डलभुवं सु(शु)द्धेति

२१ गीता सुरैः ॥२३॥ तस्माच्च वत्सराजो गुणरत्नमहनिधिर्जातः। शूरो युद्धमहार्णव-

२२ मथनाय मन्दरःख्यातः ॥ २४ ॥ आवाल्यादियमत्र मूर्त्तिभवने भर्तुः समं श्रीः स्थिता

२३ व्रीडाप्यत्र वधूरिव स्वविषयं मच्छादयन्ती सती । तामेवाधिकतां नयत्यविरतां

२४ मर्त्तुर्मनो जानती सा विष्णोरिव वत्सराजनृपतेः सापत्नवर्ज्जं स्थिता ॥ २५ ॥

२५ संहेकम्बरंदुःस्थत्वे काश्चित्कोणश्रिता दिशः । इतीवाच्छादयत्यागी वत्सेशः

२६ कीर्त्तिकर्प्पटः ॥२६॥ हेमरत्नमयं छत्रं सोमनाथस्य भूषणं । दीनानाथकृते सत्र-

२७ मवारितमकारि सः ॥ २७ ॥ तस्याद्गसंभवः श्रीमांस्त्रिलोचनराविनृपः । भोक्ता

२८ श्रीलाटदेशस्य पाण्डवः कलिगृभुजां ॥ २८ ॥ त्यागेपि मार्गणा यस्य गुणग्रह-

२९ णगामिनः। सत्ये धर्मो धवे वक्रः सौ(शौ)र्ये गोपालविक्रमः॥२९॥ अहो वृद्ध

३० स्य तस्यासन् शत्रवो विफला भृसं(शं) । मोक्षुमसैव ते चित्रं विहारम-रुशालिनः ॥ ३० ॥

अक्षरान्तर

पतरुं बीजुं

१ ९ ॐ नमो विनायकाय ॥ स्वस्ति जयोऽभ्युदयश्च॥ वाणं वीणाक्षमाले कमलमहिमथो
२ बीजपूरं त्रिशूलं खट्वाङ्गं दानहस्ताभयकरसहिताः पाणयो धारयन्तः । रक्षन्तु व्यंज-
३ यन्तः सकलरसमयं देवदेवस्य चित्तं नोचेदेवं कथं वा त्रिभुवनमखिलं पालितं दान-
४ वेभ्यः ॥ १ ॥ दधाति पद्मामथ चक्रकौस्तुभे गदामथो शंखमिहैव पंकजं । हरिः
५ स पातु त्रिदशाधिपो भुवं रसेषु सर्वेषु निषण्णमानसः ॥२॥ कमण्डलुं दण्डम-
६ थ श्रुचं विभुर्व्विभर्ति मालां जपदत्तमानसः । सृजत्यजो लोकमपोहितुं रिपूंस्त्रसैश्च
७ सर्व्वै रसितो विशेषतः ॥३॥ कदाचिद्दैत्यखेदोत्थचिन्तामन्दरमन्थनात् । विरिञ्चेश्चु-
८ लुकाम्भोधे राजरत्नं पुमानभूत् ॥ ४ ॥ देव किंकरवाणीति नत्वा प्राह तमेव सः । समा-
९ दिष्टार्थसंसिद्धौ तुष्टः स्रष्टाब्रवीच्च तं ॥५॥ कन्याकुब्जे महाराज राष्ट्रकूटस्य कन्य-
१० कां लब्ध्वा शु(सु)खाय तस्यां त्वं चौलुक्यामुहि सन्ततिम् ॥ ६ ॥ इत्थमत्र भेवरक्षत्रसन्तति-
११ र्व्वितता किल । चौलुक्यात्प्रथिता नद्याः श्रो(स्रो)तांसीव महीधरात् ॥ ७ ॥ तत्रान्वये दयित-
१२ कीर्त्तिरकीर्त्ति नारीं संस्पर्शभीत इव वर्ज्जितवान्परस्य । वारपाराज इति विश्रुतना-
१३ मधेयो राजा बभूव भुवि नाशितलोकशोकः ॥ ८ ॥ श्रीलाटदेशमधिगम्य कृतानि
१४ येन सत्यानि नीतिवचनानि मुदे जनानाम् । तत्रनुरज्य जनमाशु निहत्य शत्रून् को
१५ शस्य वृद्धिफलमाप निरन्तरं यः ॥ ९ ॥ तस्माज्जातो विजयवसतिर्गोङ्गि(?) राजः क्षि-
१६ तीशो यस्मादन्ये मनुजपतयः सि(शि)क्षिता राजवर्म्मम् । यो गोत्रस्य प्रथमनिलयः
१७ पालको यः प्रजानां यः शत्रूणाममितमहसां मूर्ध्नि पादं व्यधत्त ॥ १० ॥

पतरुं बीजुं-अ

१ आत्मभूरुद्धृता येन विष्णुमे (ने ?) व महीयसा । वलिभिः सा समाक्रान्ता दा-
२ नवैरिव वैरिभिः ॥ ११ ॥ प्रद्युम्नवन्मदनरूपधरोच्युतस्य श्रीकी-
३ र्त्तिराजनृपतिः स बभूव तस्मात् । यो लाटभूपपदवीमधिगम्य चक्रे धर्मेण
४ कीर्त्तिधवलानि धि(दि)गन्तराणि ॥ १२ ॥ सन्तानतन्तुषु प्रोताश्चौलुक्यमणयो नृ-
५ पाः । तस्यां तु मणिमालायां नायकः कीर्त्तिभूपतिः ॥ १३ ॥ गोः पिण्डे भौति-
६ के भूरि पदार्थायतने गुरौ । सूते क्षीरं शिरा कापि माता स्त्रीषु तथैव तं ॥१४ ॥

७ आजन्म दृष्ट्या(?)तिमनोहरस्य मुदा तथापूर्यत सर्व लोकः । यथामृतापूर्णघटीसमानं नारि-

८ च्यतापि स्तुतिबिन्दुपातैः ॥१५॥ समेपि स्पृहणीयत्वे पक्वान्नस्येव योषितां। भोगस्तेन

९ परस्त्रीणामुच्छिष्टस्येव वर्जितः ॥ १६ ॥ रत्नं तथा क्ष्मापतिपाणिप(पा)दे स्थितं यथा व-

१० क्षसि रत्नसारैः। गौणं त्यजद्भिः श्रुतिकुण्डलाभ्यां कृत्वा पदं मुख्यमथास्थितं तैः॥१७।

११ आलम्बनीभूतमहीधरास्तानुलंघ्य जुष्टं पतनं गुणौघैः ॥ कुतोन्यथा ते सहजा ब-

१२ भूवुः कथं च ते तत्सह वृद्धिमापुः ॥१८॥ स यौवनोन्मत्तगजेन्द्रपार्श्वाद्धावन्मनो-

१३ मारयदेवमेतत् । तस्माद्दतेहीन्द्रियखेटकेन विलंघिता वैषयिकी न सीमा ॥

१४ ॥१९॥ कायेन गेहादिनिभेन जीवो व्योमेव जन्तोर्व्यवधीयते स्म । तस्मात्परस्मिन्न-

१५ हमेव मत्वा लक्ष्मीं समां योर्थिजनैरभुंक्त॥२०॥ बाहूयलौ कोपगुरोश्च वासोवक्षस्तथा

१६ नम्रमवेक्ष्य चापं । दर्पोद्धतं मस्तकमेव येषां द्विषां छिनत्ति स्म रणे स वीरः॥ २१ ॥

पतरुं बीजुं व

१७ पृष्ठं ददच्चापमभिद्विषं यः प्रियं चकार द्विषति प्रयुक्ताः । लक्षानुगा मार्गण-

१८ पुंगवास्ते जाताः कृतार्थास्तत एव यस्मात् ॥ २२ ॥ तस्यासीदविचारकीर्त्तिदयि-

१९ तानिस्त्रिं(स्त्रिं)शहस्तस्य या संग्रामे समयेव हन्त सहसा गच्छत्परेषां गृहं । सा वाच्या

२० पगमाय तेन दधती दिव्यं प्रतापं पुरोद्भ्रान्ता सप्तसमुद्रमण्डलभुवं सु(शु)द्धेति

२१ गीता सुरैः ॥२३॥ तस्माच्च वत्सराजो गुणरत्नमहानिधिर्जातः। शूरो युद्धमहार्णव-

२२ मथनाय मन्दरःख्यातः ॥ २४ ॥ आबाल्यादियमत्र मूर्त्तिभवने भद्रैः समं श्रीः स्थिता

२३ व्रीडाप्यत्र वधूरिव स्वविषयं प्रच्छादयन्ती सती । तामेवाधिकृतां नयत्यविरतां

२४ भर्त्तुर्मनो जानती सा विष्णोरिव वत्सराजनृपतेः सापत्नवर्ज्जं स्थिता ॥ २५ ॥

२५ सद्वैकम्परदुःस्थत्वे काश्चित्कोणाश्रिता दिशः । इतीवाच्छादयत्त्यागी वत्सेशः

२६ कीर्त्तिकर्प्पटैः ॥२६॥ हेमरत्नप्रभं छत्रं सोमनाथस्य भूषणं । दीनानाथकृते सत्र-

२७ मवारितमकारि सः ॥ २७ ॥ तस्याङ्गसंभवः श्रीमांस्त्रिलोचनपतिर्नृपः । भोक्ता

२८ श्रीलाटदेशस्य पाण्डवः फलिभूभुजां ॥ २८ ॥ त्यागेपि मार्गणा यस्य गुणभद्र-

२९ णगामिनः। सत्ये धर्मो धवे वक्रः सौ(शौ)र्ये गोपालविक्रमः ॥२९॥ अहो युद्ध

३० स्य तस्यासन् शत्रवो विफला भृशं(शं) । भोक्तुस्तस्यैव ते चित्रं विहारमङ्गालिनः ॥ ३० ॥

३१ शत्रोः संगरभूषणस्य समरे तस्यासिन(ना ?) पातिते मूर्द्धन्यासु(शु)गलत्सु कण्ठ-

३२ वलयाद्रक्तस्य पूरेष्वलम् । तत्तेजोमयवन्हिताापितवपुस्तस्यासवर्णस्य (?)

पतरुं बीजुं

१ तन्नूनं भाजनमुल्ललास सहसा खड्गोर्व्वेहस्तं चलं ॥ ३१ ॥ धर्मशीलेन तेने-

२ दं चलं वीक्ष्य जगत्त्रयं । गोभूहिरण्यदानानि दत्तानीह द्विजन्मनां ॥ ३२ ॥

३ सा(शा)के नवस(श)तैर्युक्ते द्विसप्तत्यधिके तथा । विकृते वत्सरे पौषे मासे पक्षे च ता-

४ मसे ॥ अमावास्यातिथौ सूर्य्यपर्व्वण्यङ्गारवारके। गत्वा प्रत्यगुदन्वन्तं तीर्थे चाग-

५ स्त्यसंज्ञके ॥ गोत्रेण कुशिकायात्र भार्गवाय द्विजन्मने । वैश्वामित्रदेवराता-

६ वौदलः प्रवरात्त्रयः । : इमानुद्वहते ग्रामं माधवाय त्रिलोचनः । षि(or वि) ल्लीश्वरप-

७ थकान्तर्द्विचत्वारिंशसंख्यके । एरथाणनवशतमदादुदकपूर्व्वकं ॥ समस्ता-

८ यं ससीमानमाघाटैस्तरुभिर्युत (sic.) । देवब्राह्मणयोर्दायान्वर्ज्जयित्वा क्रमाग-तान् ॥ पूर्व-

९ स्या(स्यां) दिशि नागाम्बा ग्रामस्तंतिका तथा । वटपद्रकमाग्नेय्यां याम्यां लिङ्गवटः सि-

१० वः । इन्दोत्थानं तु नैऋत्यां वहुणदश्वा परे स्थितः ॥ वायव्यां बेम्वरूकं च सौम्यां तु तलप-

११ द्रकं । ईशान्यां कुरुणग्रामः सीमायां खेटकाष्टकं । आघाटनानि चत्वारि आयैः स-

१२ ह ससीमकैः । तस्माद्द्विजवरस्यास्य भुंजतो न विकल्पना कर्त्तव्या कैश्चन नरैः सार्थसा-

१३ धुसमाख्यकः । अथैवं यदि लोप्तास्य स तदा पापभाजनः । पालने हि परौ-(रो) धर्मो हरणे पातकं म-

१४ हत् । तथा चोक्तं सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पालनीयो भवद्भिः स्ववंशजो वा परवंस(श)जो वा रामो चत प्रा-

१५ र्थयते महीसा(शान् અથવા શા સંબોધની બહુવચન) कन्यामेकां गवामेकां भूमेरर्द्धार्द्धमंगुलं । हरन्नरकमाप्नोति जा(या)वदाभूतसंप्लवम् । जा (या) नीह

१६ दत्तानि पुरा नरेंद्रैर्धर्मार्थकामादियस(श)स्कराणि निर्माल्यवांति प्रतिमानि तानि(?) कोनाम साधुः पुनराददाति । वहुभि-

१७ र्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः। यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फल-म् लिखित (sic.) मया महासांधिविग्रहि-

१८ क श्रीसं(शं)करेण ॥ मत्रतश्रीमिति ॥ ० ॥ श्रीत्रिलोचनपालस्य ॥

ભાષાન્તર

ॐ ! વિનાયકને નમન ! સ્વસ્તિ ! જય અને અભ્યુદય ! થાઓ !

દાન દેનાર અને ભય પમાડનાર (આઠ કરમાં) બાણુ, વીણા, માળા, કમળ, સર્પ, બિજપુર, ત્રિશૂળ અને ખટ્વાંગ[1] ધારનાર, સકલ રસમય ચિત્ત સ્પષ્ટ કરતા, દેવાધિદેવ(શિવ)ના કર (તમારૂં કે આપણું) રક્ષણુ કરો. નહીં તો દાનવોથી પૃથ્વીનું રક્ષણુ કેવી રીતે કર્યું હશે ? (શ્લોક. ૧).

" પદ્મ, ચક્ર, કૌસ્તુભમણિ, ગદા, શંખ; અને કમળ ધારનાર સર્વ(કવિતા)રસમાં પૂર્ણ-ચિત્તવૃત્તિવાળા દેવાધિપ હરિ ભૂમિનું રક્ષણુ કરો (શ્લો. ૨).

" કમંડલુ, સુચ,[2] અને માળા (જેના મણકાપર મંત્ર જપતા) સ્વયંભુ (બ્રહ્મા) ધારે છે. (કવિત્વ)રસની વિશેષતાવાળો તે, શત્રુઓને દૂર રાખવા માનવ જાતિ સર્જે છે. । (શ્લો. ૩)

" એક સમયે દૈત્યોના ખેદથી ઉત્પન્ન થયેલી ચિંતા રૂપી મંદર પર્વતના મંથનથી તેના ચુલુકના સાગરમાંથી રાજરત્ન સમાન પુરૂષ પ્રકટયો. (શ્લો. ૪).

" તેણે તેને નમન કરીને કહ્યું—" હે પ્રભુ ! હું શું કરૂં ? " અને તેને અતિ પ્રસન્ન થએલા સરજનહારે અર્થસિદ્ધિ માટે કહ્યું:—(શ્લો. ૫)

" હે રાજાધિરાજ ચૌલુક્ય ! કન્યાકુબ્જના મહારાજ રાષ્ટ્રકૂટની કન્યા ગ્રહણુ કરીને તેની સંતતિથી પૃથ્વીને સુખી કર । (શ્લો. ૬)

" આથી પર્વતમાંથી સરિતાના ઘણા ઝરા સમાન ચૌલુકયથી જન્મેલી ક્ષત્રિયની મહાન્ જાતિ ખરેખર અહીં થઈ છે. (શ્લો. ૭).

" તે વંશમાં કીર્તિનો અનુરાગી, સ્પર્શથી પણુ ભય રાખી અરિની પત્નિઓનો ત્યાગ કરનાર (શ્લો. ૮) લાટદેશ પ્રાપ્ત કરીને નીતિવચન પ્રજાની પ્રસન્નતામાં સત્ય કરનાર, પ્રજાને અનુરંજી અને શત્રુઓનો સંહાર કરીને સંચયની વૃદ્ધિનું નિરંતર ફળ પ્રાપ્ત કરનાર, વિખ્યાત બારપ્પરાજ (નૃપ) હતો. (શ્લો. ૯).

" તેનાથી વિજય જન્મભૂમિ સમાન, જેની પાસેથી સર્વ નૃપો રાજ્યધર્મ શીખેલા, જે વંશનું પ્રથમ ગૃહ હતો, પ્રજાનો પાલક હતો, જેણે અતિ પ્રબળ પ્રતાપવાળા શત્રુઓના શિરપર ચરણુ મૂકયો હતો. (શ્લો. ૧૦) જેણે દાનવો સમાન પ્રબળ શત્રુઓથી વ્યાપી ગએલી પૃથ્વીને મહાન વિષ્ણુ માફક પોતાની ભૂમિને મુક્ત કરી હતી તે ગોંગિરાજ જન્મ્યો હતો. (શ્લો. ૧૧)

" તેનાથી અચ્યુતના પ્રદ્યુમ્ન સમાન, કામદેવ જેવા રૂપવાળો, લાટદેશની રાજગાદી પ્રાપ્ત કરી નિજ યશ વડે ધર્મથી દિશાઓ ઉજ્જવલ કરનાર શ્રીકીર્તિરાજ અવતર્યો હતો. (શ્લો. ૧૨)

" ચૌલુક્યના મૂલ્યવાન મણિ સમાન નૃપોની, સંતાનતન્તુપરની મણિમાલામાં નાયક કીર્તિ-નૃપ હતો. (શ્લો. ૧૩) ધેનુના પિણ્ડમાં પદાર્થોના વિશ્રામસ્થાન સમાન કોઈ અકલિત નસ દૂધ આપે છે તેમ સર્વ નારીઓમાં તેની માતાએ તેને જન્મ આપ્યો. (શ્લો. ૧૪) તેના જન્મકાળથી જ, તેના દર્શનથી સર્વે જનો આનન્દથી પૂર્ણ હતા. તે એટલો રૂપવાન હતો કે તેઓ સ્તુતિબિંદુપાતથી અમૃતઘટી હોય તેમ ખાલી થઈ જતા નહીં. (શ્લો. ૧૫)

" જો કે રૂપ અને પકવાન સરખાં આકર્ષનારાં છે, છતાં તેણે પરસ્ત્રીનો ભોગ ભોજન પછી ઉચ્છિષ્ટ અન્નના ભોગ માફક વર્જ્ય કર્યો. (શ્લો. ૧૬) તેની છાતી પર ઉત્તમ રત્નો મજણુવ

૧ ખટ્વાંગ—ખોપરીના મથાળાવાળો એક દંડ છે, જે શિવનું શસ્ત્ર ગણાય છે; સાધુઓ અને યોગીઓ તેને ધારણુ કરે છે. ૨ સુચ—પલાશ અથવા ખદીરનાં લાકડાંમાંથી બનાવેલો હવનમાં ઘી હોમવાનો ચાટવો.

રીતે જોડાયાં તેમ, કુણ્ડલોના સાધનથી મુખ્ય સ્થાન ગ્રહણ કરી, ગૌણનો ત્યાગ કરી, કુણ્ડલો શ્રુતિના સાધન વડે તેના કર અને ચરણને જોડાઈ ગયાં. પણ અફસોસ ! તેઓ ત્યાં સ્થાન રાખી શક્યાં નહીં (શ્લો. ૧૭)

"તેના આધારરૂપ નૃપોનો ત્યાગ કરી, ગુણસંચયોએ ઉપર પ્રમાણે અવતરણ પસંદ કર્યું નહીં તો તે કુદરતી ક્યાંથી હોય અને તેની સાથે વૃદ્ધિ કેમ પામ્યા હોય ? (શ્લો. ૧૮) તે યૌવન ઉન્મત્ત ગજેન્દ્રની બાજુ પરથી દોડનાર મન તેણે મારી નાંખ્યું; કારણ કે તેના સિવાય ઈન્દ્રિઓનું મંડળ વિષયવાસનાની સીમાપાર પગલું ભરી શકતું નથી. (શ્લો. ૧૯) કાયાથી આકાશ માફક જીવ આવૃત છે, જેમ ગૃહ વિગેરે ... ... તેથી સદા અન્યને આત્મવત્ માની, અર્થીનો સહિત પોતાની લક્ષ્મીનો સમાન ઉપભોગ કર્યો. (શ્લો. ૨૦)

"તેના ... ... કર જે અતિક્રોધનો નિવાસ હતો તે જોઈ અને તેવું જ હૃદય અને નમાવેલું ધનુષ્ય જોઇ— તે વીર નૃપે શત્રુઓનાં દર્પવાળાં શિર રણમાં છેદી નાંખ્યાં. (શ્લો. ૨૧) શત્રુ તરફ ધનુષ નીચું નમાવી કોણે ભલું કર્યું ? તેથી તેનાં શત્રુ તરફ છોડાતાં ઉત્તમ બાણ ખરૂં નિશાન ભેદી કૃતાર્થ થતાં. (શ્લો. ૨૨) તેની કીર્તિ અચિંત્ય હતી; જે અફસોસ ! તેના કરમાંની અસિથી ભયભીત થઈ શત્રુનાં ગૃહમાં ગઈ અને પુનઃ આવતાં તિરસ્કારપાત્ર થઈ હતી. તે કીર્તિ જે સાત સાગરથી આવૃત ભૂમંડળના દિવ્ય પ્રતાપવાળી અને પુરાતનમાં ભ્રાન્તિ વાળી છે, તે દેવોથી શુદ્ધ છે, એમ ગવાય છે. (શ્લો. ૨૩)

"તેનાથી ગુણરત્નોનો મહાનિધિ, યુદ્ધના મહા અર્ણવના મંથન માટે મન્દર પર્વત સમાન ખ્યાતિવાળો, શૂરો વત્સરાજ જન્મ્યો હતો. (શ્લો. ૨૪) અહીં બાલપણથી જ મૂર્તિભવનમાં ભદ્ર સહિત શ્રી (લક્ષ્મી દેવી) વસે છે. અને અહીં સતત મહિમા લાવનાર ભર્તાનું મન જાણનારી, સ્વવિવય છુપાવતી વધુ સમાન વ્રીડા છે તે વિષ્ણુની માફક વત્સરાજ નૃપ સાથે સ્પર્ધા વિના રહે છે. (શ્લો. ૨૫)

"એક અમ્બરમાં બધી ન સમાઈ શકવાથી પૃથ્વીની કેટલીક દિશાઓએ ખુણામાં આશ્રય લીધો; તેથી ત્યાગી વત્સ નૃપે તેમને યશના જભ્ભાનાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. (શ્લો. ૨૬)

"તેણે સોમનાથ દેવને અલંકાર માટે સુવર્ણ અને રત્નથી પ્રકાશિત છત્ર આપ્યું. અને દીન અને અનાથ માટે એક ચાલુ રહેતું સત્ર તેણે સ્થાપ્યું. (શ્લો. ૨૭)

"તેનો પુત્ર નૃપ શ્રી ત્રિલોચન પતિ, લાટ દેશનો ભૂપ કલિકાળના નૃપોમાં એક પાણ્ડવ સરખો હતો. (શ્લો. ૨૮) તે સત્ય ને ધર્મ હતો અને, શઠ સાથે વક્ર હતો અને બળમાં વિષ્ણુ સમાન હતો. (શ્લો. ૨૯) અરે ! તેના જુના શત્રુઓ ઘણા મુંઝાઇ ગયા હતા. તે ભોકતા હતો ત્યારે તેઓ વિહારના મળના નિશાનવાળા હતા તે વિચિત્ર હતું. (શ્લો. ૩૦)

"શત્રુનો સંગ્રામભૂષણ, શત્રુનું અસિથી શિર છેદી નાંખતો ત્યારે (અસિપ્રહારથી) કંઠની આજુબાજુના ગોળ જખમમાંથી જોશથી વહેતા રક્તની ધારાઓ વહેતી. ખરેખર તેનું (શત્રુનું) અંગ એકાએક તેનાં સર્વ અવયવો તેનાં પ્રભાવના અગ્નિથી તપી જઈ રંગમાં બદલાઈ ગયું અને કરમાં અસિ ધારી સહસા આગળ ધસ્યો. (શ્લો. ૩૧)

"તે અતિ ધર્મી નૃપે ત્રિભુવન ચંચળ છે, એમ માની અહીં ભૂમિ, ધેનુ અને અર્થનાં દાન દ્વિજોને આપ્યાં. (શ્લો. ૩૨)

શક સંવત ૯૭૨ વિકૃત વર્ષમાં પૌષ વદિ અમાસ સૂર્યગ્રહણ ને મંગળવારે પશ્ચિમ સાગરના તીરે જઈ, અગસ્ત્યતીર્થના પવિત્ર સ્થળે જઈ, ત્રિલોચન નૃપે, કુશિક ગોત્રના, ભાર્ગવ માધવને,

વિશ્વામિત્ર, દેવરાત, ઓદલ તેના પ્રવર સહિત, અરથાણુ ૯૦૦(ગામ)માં ૪૨ (ગામ)ના પેટા વિભાગમાં અને (વિ— કે) ધિલ્લીશ્વર વિષયમાં એક ગામ પાણીના સંકલ્પથી આપ્યું છે. આ સમસ્ત તેની યોગ્ય સીમા સહિત, વૃક્ષસહિત (પણ) દેવો અને વંશપરંપરાના બ્રાહ્મણોના હક વર્જ્ય કરીને (આપેલ છે.)

તેની પૂર્વે નાગાઆ ગામ અને તન્તિકાઃ અગ્નિખુણામાં વટપદ્રકઃ દક્ષિણે લિંગવટ શિવઃ નૈઋત્યમાં ઇન્દ્રોત્થાનઃ પશ્ચિમે બહુનદથૈઃ વાયવ્યમાં તેઅરકઃ ઉત્તરે તલપદ્રકઃ ઈશાનમાં કુરણ ગ્રામ. આમ આઠ ગામ તેની સીમા છે. આથી તે ચાર સીમાનો તેના ઉત્પન્ન સહિત, તે બ્રાહ્મણ ઉપભોગ કરશે, જેથી સાધુઓ કે શાહુકારોની જાતિના કોઇએ તેને કંઈ વિઘ્ન કરવું જોઇએ નહીં. અને જો કોઈ લોપ કરશે તો તે તેનાથી દોષિત થશે. એના રક્ષણમાં મહાન પુણ્ય છે. લૂંટી લેવામાં મહાન પાપ છે, અને તેથી કહ્યું છે કેઃ—

"ધર્મસેતુ સર્વ નૃપોને સામાન્ય છે. અને હર વખતે મારા વંશના કે અન્ય વંશના નૃપોથી તેનું રક્ષણ થવું જોઇએ. આમ રામ ભાવિ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે. "કન્યા, ધેનુ, અને અર્ધા ઇંચ જેટલી પણ ભૂમિ જે હરી લે છે તે વિશ્વના પ્રલયકાળ સુધી નરકમાં જાય છે" ધર્મ, અર્થ, કામ આદિ ... ... પૂર્વેના નૃપોથી દેવાએલાં તેમને પવિત્ર માની કયો સજ્જન પુનઃ લઈ લેશે ?

સગર આદિના સમયથી ઘણાઓએ ભૂમિનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયનું ફળ. આ મારાથી મહા સાંધિવિગ્રહીક શંકરદ્વારા લખાયું છે.

શ્રી ત્રિલોચનપાલના સ્વહસ્ત.

નં० ૨૪૦

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો. નં. ૯[1]

વિ. સ. ૧૨૧૧ વૈ. સુ. ૫

પ્રાસ્તાવિક

ગુજરાતમાંથી નીચે જણાવેલા લેખો મી. કઝીન્સે ભેળા કર્યા હતા. તે પ્રો. બુલ્હરે મને વાંચવા માટે આપ્યા હતા.

૧ ભીલરીમાંથી	નં. ૧—૩	૬ રોહામાંથી	નં. ૧૨-૧૬
૨ દિલ્મલમાંથી	નં. ૪—૭	૭ સરોત્રામાંથી	નં. ૧૬ થી ૨૬
૩ માંડલમાંથી	નં. ૮	૮ સોનકમાંથી	નં. ૨૭-૨૮
૪ મુંજપુરમાંથી	નં. ૯	૯ તારંગામાંથી	નં. ૨૯
૫ પાલણપુરમાંથી	નં. ૧૦-૧૧		

નં. ૮ ની પહેલી ૬ પંક્તિ અરેબીકમાં લખેલી છે અને છેલ્લી ગુજરાતીમાં લખેલી છે તે સિવાય બધા લેખો દેવનાગરીમાં લખેલા છે. તે ઘણા ખરા ખંડિત અને ભુંસાઈ ગયેલા છે. ભાષા સંસ્કૃત અને ગુજરાતીનું મિશ્રણ છે. તેથી લેખોનાં વાંચન અને ભાષાન્તર સંતોષકારક નથી.

તેમાંથી મળતી ઉપયોગી હકીકત નીચે મુજબ ગોઠવી શકાય. ગુજરાતના રાજદ્વારી ઇતિહાસની થોડી હકીકત તેમાંથી મળે છે. નં. ૭ માં સુલતાન અહમદના રાજ્યની એક તારીખ મળે છે. તેમ જ તેના પિતા સુલતાન મહમદનું તેમજ તેના પિતા મહમુઝફ્ફર શાહનાં નામ મળે છે. વિરમગામ તાલુકામાં માંડલિ(હાલના માંડલ)ના અધિકારી મલિક કામચંદનું નામ તેમ જ રાણક નામે પેટા તાલુકદારનું નામ છે. નં. ૧૧ માં ડોડીઆ કુટુંબના રજપુત મુખી વનરાજના સં. ૧૨૮૨ માં થએલા મૃત્યુનું વર્ણન છે. નં. ૧૭ થી ૧૯ માં સરોત્રાના બે મુખીઓનું વર્ણન છે. (૧) અરજુણજી જે સ. ૧૬૭૮ માં રાજ કરતો હતો અને(૨) તેનો દીકરો હરદાજી જે ૧૬૮૫ અને ૧૬૮૯ માં રાજ કરતો હતો. નં. ૨૭ માં સૂણુક હાલના સોનકનું ગામ સં. ૧૩૫૬ માં જેના કબજામાં હતું તે મહારાણા ખેતલનું વર્ણન છે.

તપાગચ્છના મહારાજો સંબંધી નીચે મુજબ હકીકત મળે છે: નં. ૨૯ માં લખેલ છે કે હીરવિજય સં. ૧૬૪૨ માં ભટ્ટારક હતા. તે જ લેખમાં તેની પછીના વિજયસેનનો પણ ઉલ્લેખ છે. તેની પછીના વિજયદેવનો ઉલ્લેખ નં. ૨૦ થી ૨૩ માં તેમ જ ૨૫ અને ૨૬ માં છે. તે બધા લેખો સં. ૧૬૮૯ ના છે. તેની પછીના વિજયસિંહનું વર્ણન લેખ નં ૨૦ માં છે. લેખ નં. ૨ માં મહિદેશ્વરીય મઠના ગુરૂ જીરાજ એટલે કે ઘણું કરીને જેરાજ અગર જયરાજના નામની માહિતી મળે છે.

अक्षरान्तर[2]

१ संवत् १२११ वर्षे वैशाखे शुदि ५ वर-

२ हडा[थानभ]मा-तथा माय--[थरि [सी [क] स

३ मताल सा — — धव—श्रीत्रि[पुर]सदेव कारापित...

ભાષાન્તર

લેખ ઘણો જ ઘસાઈ ગએલો અને ઘણું કરીને જમણી બાજુએથી તૂટેલો છે સંવત ૧૨૧૧ વૈશાખ શુદિ ૫ સિવાય બીજું કાંઈ અર્થ સહિત વાંચી શકાય તેમ નથી.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૮ ડા. જે. કીર્સ્ટે ૨ મુઞ્જપુરમાં જામી મસ્જીદમાં મોભીયા ઉપર.

નં० ૨૪૧

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૦[1]

વિ સં. ૧૨૧૭ કા. સુ. ૧૦

अक्षरान्तरै

१ संवत् १२१७ वर्षे कार्तिक शुदि १०

२ क्रे[3] खीवाणास्थाने श्रीमहावीर

३ त्ये[4] योसा पेदिकायां[स]ाविका प

४ [श]ी स्यं जमेकं कारापितं ॥ [ये]चि

ભાષાન્તર

આ લેખ ખીંવાણામાં સંવત ૧૨૧૭ વર્ષમાં કાર્તિક શુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે કરેલા મહાવીરના મંદિરમાં દાનના સંબંધવાળો જણાય છે, તેથી આ શિલા, પણ તેના અસલના સ્થાનથી ખસેડાયલી હોવી જોઇએ.

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૮ ડૉ. જે. કીર્સ્ટ ૨ પાલણપુરમાં : એક કુવાની બાજુએ. ૩ વાંચો શુક્રે ૪ વાંચો ચૈત્યે.

નં० २४२

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૨[1]

વિ. સં. ૧૨૫૯ કા. સુ. ૧

अक्षरान्तर[2]

१ संवत् १२५९

२ र्षे कार्तिक सुद्वि १

३ शुक्रे । [ज]सदेवसुत

४ [तो]नो गा — — — श्रे

५ यं — — यं — — — कुं

६ — — कारापिता ॥

ભાષાન્તર

સંવત ૧૨૫૯ વર્ષમાં, કાર્તિક શુદિ ૧ ને શુક્રવારે, જસદેવના પુત્ર … … … થી … … … કરાવેલી.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૮ ડૉ. જે. ફ્રીટ. ૨ રોહોમાં પાર્શ્વનાથની છત્રિના થાંભલા પર ઘણો જ ભૂંસાઇ ગયો છે.

મેહેર રાજા જગમલ્લનાં ટિમાણામાંથી મળેલ તામ્રપત્રો*

વિ. સંવત્ ૧૨૬૪ આષાઢ સુદિ ૨ સોમવાર

(ઈ. સ. ૧૨૦૭)

ભાવનગર પાસે ટિમાણામાંથી મળેલાં નીચે આપેલાં તામ્રપત્ર–દાનપત્ર–નો એક ફોટોગ્રાફ ડૉ. બર્ગેસે મને આપ્યો હતો. એમને એ ફોટોગ્રાફ ભાવનગરના મી. વજેશંકર ગૌરીશંકર તરફથી મળ્યો હતો. પતરાંનું માપ ૧૦⅞"×૭½"નું છે, અને તેના કાંઠા જાડા કરેલા છે.

તેમાંથી જાણી શકાય છે કે, સંવત ૧૨૬૪ ના આષાઢમાં, એટલે આશરે ઈ. સ. ૧૨૦૭ ના મધ્યમાં, શેત્રુંજી[1] નદીનો કિનારો અણહિલપાટકના ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાના તાબામાં હતો; અથવા ટુંકામાં કાઠિયાવાડના તે ભાગ ઉપર તેની સાર્વભૌમ સત્તા સ્વીકારાઈ હતી. રાજ્ય પચાવી પાડનાર જયંતસિંહના સં. ૧૨૮૦[2] ના દાનપત્રની માફક આ દાનપત્રમાં પણ ભીમદેવના હંમેશના ઈલ્કાબો "अभिनवसिद्धराज" અને "सप्तमचक्रवर्तिन्[3]," જેમાંનો પહેલો ઈલ્કાબ તે પોતાનાં સં. ૧૨૫૬[4]નાં તથા સં. ૧૨૬૩[5]નાં દાનપત્રોમાં ધારણ કરે છે, તે આપ્યા નથી. આપણા દાનપત્રમાં ભીમદેવને આપેલાં બન્ને "બિરૂદો—लंकेश्वरनारायणावतार" અને "राज्यलक्ष्मीस्वयंवर"—એક બીજા દાનપત્રમાં[6] પણ આવે છે. વળી તેમાં તેના મુખ્ય મંત્રિ ચાચિગદેવ[7]નું નામ પણ આપ્યું છે.

આ દાનપત્ર મેહર[8] રાજા જગમલ્લે[9] ટિમ્બાણક[10]માંથી જાહેર કર્યું હતું. તેમાંની મુખ્ય બાબતો નીચે પ્રમાણે છેઃ–જગમલ્લે તલાજા[11]નાં મોટાં શહેર(महास्थान)માં બે લિંગો સ્થાપ્યાં; જેને પોતાનાં માવાપિતાનાં નામો આપ્યાં. અને તે લિંગોને કાંબલૌલિ[12] અને કૂલસર[13]માં બે ભૂમિખંડો અર્પણ કર્યા અને તેને ખેડવા માટે ત્રણ ખેડુતોની નિમણુંક કરી. દ્વારપાલ સાખડાએ ત્રણ દાનો આપ્યાં હતાં, તેમાંનું એક તલાજાનાં મંદિરને અને કાંબલૌલિ અને કૂલસરનાં બે પવિત્ર સ્થળોને; બીજું પોતાની બાલાક[14]ની મિલ્કતમાંથી રાઉલઉચ્છદેવને નવા દેવોની પૂજા માટે, અને ત્રીજું ટિંબાણકમાં આપવાનું હતું. વધારાનાં દાનો ટિંબાણકના વેપારીઓ તરફથી નોંધાયેલાં છે; તેમ જ એ જ વ્યાપારીઓએ આપનારા કરો, તથા તલાજા, કાંબલૌલિ અને કૂલસરની દુકાનોએ આપવાના

---

* ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૩૭ ઈ. હુલ્ટ્શ ૧ શેત્રુંજી નદી જે પાલિતાણા, પાસેથી વહે છે. ૨ પ્રો. બ્યુહ્લરનાં "ચૌલુક્ય દાનપત્રો" માંહેનું નં. ૪ (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦) ૩ ચૌલુક્ય દાનપત્રો નં. ૫ થી ૧૦–૪ મી. એચ. એચ. ધ્રુવે પ્રસિદ્ધ કરેલું (ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૭૧) ૫ ચૌલુક્ય દાનપત્ર નં. ૩ પતરૂં પહેલું પં. ૧૧ ૬ 'નારાયણાવતાર'–ચૌલુક્ય દાનપત્ર નં. ૪ પતરૂં પહેલું પં. ૧૫ અને લક્ષ્મીસ્વંયવર નં. ૯ ૭ રાસમાલા વો. ૧ પા. ૨૧૧ ૮ પ્રો. બ્યુહ્લર મને જણાવે છે કે મેહરો હાલની મેર જાતિ છે, જેઓનાં મૂળસ્થાનો રાજપૂતાનામાં મેરવાડા (મેરવારા)માં છે, પરંતુ જેઓની હસ્તિ કાઠિયાવાડમાં પણ નજરે પડે છે. ૯ जगन्मल्ल ને બદલે આ પ્રાકૃત રૂપ દાનપત્રમાં વાપર્યું છે. ૧૦ હાલનું ટિમાના જ્યાંથી પતરાં મળી આવ્યાં હતાં અને જે તલાજાથી વાયવ્ય કોણમાં છે. ૧૧ આ શહેર શેત્રુંજી નદી ઉપર કાઠિયાવાડમાં અગ્નિકોણમાં આવેલ છે, જે ખોટી રીતે તલાજા એમ બોલાય છે, પ્રો. બ્યુહ્લરના મત પ્રમાણે જૈન નોંધ પ્રમાણે તેનું જૂનું નામ 'તાલધ્વજ' છે. ૧૨ હાલનું કામ્બોલ (તલાજાથી પશ્ચિમે) ૧૩ હાલનું કૂલસર (તલાજાથી દક્ષિણે)

કરો તેમ જ ટિંબાણુક પ્રાન્તના ' પૂજામાત્યે ' આપવાના કરોની પણ નોંધ આ દાનપત્રમાં છે. રાઉલ ઉચ્છદેવ અને બીજા આઠ ટ્રસ્ટીઓને મંદિરની દેખરેખ રાખવાનું અને એક સોભારકના તાબા નીચેની વસુલાતના વહીવટનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું.

દાનપત્રની ભાષા અર્જુનદેવના દાનપત્ર[1]ના જેવા જ ખરાબ સંસ્કૃતમાં છે. ઘણાં નામોનાં ખાસ કરીને વિશેષ નામો[2]નાં રૂપાંતર કર્યાં નથી. (પતરૂં ૧, પં. ૧૨—૧૪; પતરૂં ૨, પં. ૨, અને પં. ૧૧) (પતરૂં ૧, પં. ૮, ૧૪ પતરૂં ૨, પં. ૪ થી ૬) એક વાર द्रम्मैकः અને रूपकैकः, द्रम्म एकः रूपक एकः ને બદલે આવે છે. पुत्र ને બદલે હંમેશાં उत्रનું ગ્રામ્ય રૂપ વાપર્યું છે.

દાનપત્રના લખાણમાં, વ્યંજનોના કેટલાક સમૂહો બેદરકારીથી કોતરેલા છે.'ह्रि' માટે જૂની તથા નવી બન્ન નિશાનીઓ વાપરી છે, એ ખાસ જણાવવા યોગ્ય છે. (પતરૂં ૧ પં. ૧૪). અંત્ય 'त्' બે વાર ખોટો લખ્યો છે, ('एतत्' માં પતરૂં ૨ પં. ૭, અને 'यावत्' માં પતરૂં ૨, પં.૧૪). દાનની શરૂવાતના શબ્દ 'ओं' ના બન્ને અક્ષરોનું રૂપ જૂની પદ્ધતિનું છે.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૪૧ ૨ સાખડા નામને રૂપાન્તર કરવા બદલે क પ્રત્યય લગાડેલો છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ ओं ॥ संवत् १२६४ वर्षे लौ० आपाढ शुदि २ सोमेऽद्येह श्रीमदणहिलपटके

२ समस्तराजावलीसमलंकृत महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापति-

३ वरलब्धपार्वतीपतिवरप्रौढप्रतापलंकेश्वरनारायणावताररांज्यलक्ष्मीस्वयंवर-

४ श्रीमद्भीमदेवकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्यराणकश्री-

५ चाचिगदेवे श्रीश्रीकरणादौ समस्तमुद्राव्यापारान् परिपंथयति सतीत्येवं काले

६ प्रवर्त्तमाने ऽद्येह टिम्वाणके मेहरराजश्रीजगमल्लप्रतिपत्तौ प्रती० सालडाव्यों-

७ पारे श्रेयोर्थं शासनं पत्रमभिलिख्यते यथा। मेहरराजश्रीजगमल्लेन वृ० मेहर-

८ राजआनउ० चउंडरा तथा स्वीयमातृसेठाहेराज्ञीप्रथिविदेव्याः श्रेयोर्थं तलाझा-

९ महास्थाने देवश्रीचउंडरेश्वरप्रथिविदेवीश्वरौ कारितौ। तदनयोर्देवयोरंग-

१० भोगपूजानैवेद्यचैत्रीपवित्रीदीपोत्सवलिंगोरण भग्नस्थानककारापनाय तथा प्र-

११ तिवर्षं धवलापनाय कांवलडलिग्रामे पूर्वदिग्भागे सूनवद्रीपार्श्वे वहमानाऽवहमा-

१२ नभूमि दत्त पाय ५५ पंचपंचाशत् तथा फूलसरग्रामे कुंढावलीग्रामसमीपे उपरितन-

१३ सद्वशभूमि दत्त पाय ५५ पंचपंचाशत् उभय ११० दशाधर शत। आतो मध्यात् आरामिक-

१४ स्य देय पाय १० दश। तथा श्रेयोर्थं कुटुंविक .... उत्रसउंसरियउ तथा चाईया-

१५ उत्रपंच° चांडप तथा कोलि° ईसराउत्रचाईय ३ एते त्रयो जनाः प्रदत्ताः कुटुंविकत्वे-

१६ न [।] प्रती० सालडाकेनापि आत्मीयवलाभाव्यं द्रम्माणां शतमेकं तलाझामहा-

पतरुं वीजुं

१ स्थानप्रभृतिस्थानत्रयसत्कं प्रतिवर्षं श्रेयोर्थं देवेभ्यः प्रदत्तं। अमीषां देवा-

२ नां पूजाथय राउलउचदेवस्य सपुत्रपौत्रस्य वालाकीयपाद्रे प्रति प्रतिवर्षं दत्त द्र १ द्रम्मै-

३ कः। तथा टिम्वाणके तलपदशुल्कमडपिकायां प्रतिदिनं दत्त रू १ रूपकैकः। अस्य धर्मस्थान-

---

१ પતરૂં પહેલું પં. ૧ વાંચો શુદિ પં. ૩ ભૂંસી નાંખો 'પાર્વતીપતિવર' ૨ પં. ૬ :-વ્યાપારે ના વ્યા ઉપર એક ટપકું છે. પં. ૭ વાંચો શાસનપત્રમ્. પં. ૮ સ્વીયમાતૃ ના બે અક્ષરો સ્વી અને મા શંકાસ્પદ છે પં. ૧૦ વાંચો 'કારાપનાય પં. ૧૨ ઉપરિતન' ના ૩ ની ઉપર એક ટપકું છે. ૩ પતરૂં બીજું પં. ૨ વાંચો પૂજાર્થં; પ્રતિવર્ષે ને બદલે પ્રતિવર્ષં દેખાય છે. પં. ૩ વાંચો 'શુલ્કમણ્ડપિકાયાં.

४ स्य तलाझामहास्थानीयब्राह्मणसहदेवउत्रठ° दाहड चाहुटउ° ठ° छाड्ग वालणउ° सीला-

५ त्रि वाडिवालाउ° कान्हड गोगाउ° आलड चाहडउ° सोला व्यव° आचाउ° सूमेसर वालद-

६ राउ° धरणिया एतैरष्टभिर्गोष्ठिकैं राउलउचदेवसहितैराचंद्रार्कं सारा करणीया । एतैः

७ समवायेन स्थित्वा सर्वं प्रयोजनं कर्त्तव्यं । कालवशात् यद्येतत् धर्मस्थानं कोपि पापात्मा लुं-

८ पति तदा राउ° उचदेवसहितैरेभिर्गोष्ठिकैः स्ववचनं तथा प्राणान् दत्वा रक्षणीयं [।] यद्येते-

९ षां मध्यात् कश्चिदनुचारको भवति तस्य सत्कं जन्मत्रयार्जितं सुकृतं मेहरराजगमल्लः प्राप्नोति [।]

१० तथा एतेषां देवाना मेहरराजश्रीजगमल्लश्रेयोर्थं टिम्बाणकीयश्रे° वलहलप्रभृतिसमस्तमहाज-

११ नेन वर्षं प्रति प्रतिहट्टं दत्त रू १ एको रूपकः । देवश्रीचंडडेश्वरपृथिविदेवीश्वरशृष्ठे श्रीवर्द्धमा-

१२ नेश्वरखुंड्सरेश्वरसोहिणेश्वरसीतेश्वराणां एभिरेव गोष्ठिकैरस्मा देवाय दानमध्यात् सह-

१३ शो भोगः कर्त्तव्यः । टिम्बाणके च यः कोपि श्रेष्ठी भवति तेन प्रतिवर्षं देवेभ्यो द्रम्म एको दातव्यः

१४ ॥ पारि° पूनपाकेन लिखितमिदमिति ॥ सूर्याचंद्रमसौ यावत् यावन्मेरुर्महीधरः । यावत्ससा

१५ गरा पृथ्वी तावन्नंदतु शासनं ॥ तथा तलाझाप्रभृतिस्थानत्रये यावंति हट्टानि तावद्भिः प्रतिवर्षं एकै-

१६ को द्रम्मो देयः । टिम्बाणके मंडलकरणीयपूजामात्येन च वर्षं प्रति द्रम्म एका देयः ॥ वहुभिर्व्वसु-

१७ धा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ शुभं भवतु ॥

१८ सौ° आलडेनोत्कीर्ण्णमिदं ॥ आ° चांडपउ° सोभार्कों गोष्ठिकानां मध्ये प्रमाणमेव ॥

पं. ४ पहेलो ठ° 'उ' जेवो जणाय छे चाहूट° ना प्रथम बे अक्षरो शंकास्पद छे पं. ५ वांचो सूमेश्वर पं. ६ एतै घणुं संशयवाळुं छे पं. १० देवानां; वेल्हल एम वांची शकाय पं. ११ वांचो °पृष्ठे पं. १२ वांचो गोष्ठिकैरस्मैं; दानम् नीचेनुं विरामचिह्न भूंसी नांखो. पं. १६ पूजामात्येन नो जा तद्दन भूंसाई गयो छे. जा अने मा उपर बे टपकां मालुम पडे छे; वांचो एको अने वहुभिर्वसुधा.

ભાષાન્તર

ॐ સંવત ૧૨૯૪ વર્ષમાં, લૌકિક આષાઢ શુદિ ૨ સોમવારે આજે શ્રીમદ્ અણહિલપાટકમાં, સમસ્ત રાજાવલીથી મંડિત, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પરમભટ્ટારક, ઉમાપતિનું વર પ્રાપ્ત કરનાર, પ્રૌઢ પ્રતાપી, લંકેશ્વર (લંકાના નાથ), નારાયણનો અવતાર, રાજ્યલક્ષ્મીનો સ્વયંવર (પોતે પસંદ કરેલો) શ્રીમદ્ભીમદેવ કલ્યાણમય અને વિજયી રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે, અને તેનો પાદપદ્મોપજીવિન્ મહામાત્ય રાણક શ્રી ચાચિગદેવ શ્રી શ્રી કરણ આદિ સમસ્ત મુદ્રાવ્યાપાર ચલાવતો હતો તે સમયે પ્રતિહાર સાખડાના કાર્યમાં મહેર રાજ શ્રીજગમલ્લની અનુમતિથી દિમ્માણકમાં શ્રેયાર્થે નીચેનું શાસન પત્ર લખાયું છે.

મહેરરાજ શ્રી જગમલ્લે પોતાના પિતા, બૃહત્પુરુષ મેહરરાજ આનના પુત્ર, ચઉંડરાનાં તથા પોતાની માતા સેઠાહે રાણી પૃથિવિદેવીનાં શ્રેયાર્થે તલાઝા મહાસ્થાનમાં (મોટા શહેરમાં) દેવ શ્રી ચઉંડેશ્વર અને પૃથિવિદેવીશ્વરની બે મૂર્તિઓ સ્થાપિત કરાવી. પછી આ બે દેવોના રંગ-ભોગ, પૂજાનૈવેદ્ય ચૈત્રી પૂનમના ઉત્સવ, પવિત્રી ઉત્સવ, દીપોત્સવ, લિંગોરણને, ભગ્ન સ્થાનના સમારકામ માટે તથા પ્રતિવર્ષ ધોળાવવા માટે કાંવલઉલિગામમાં, સૂનવટ્ટી તરફ પૂર્વ દિશામાં અન્નના પાક વાળી તથા પાકવિનાની (ખેતી કરેલી અને પડતર) ભૂમિ ૫૫ (પંચાવન) પાથ,* તથા કૂલસર ગામમાં, કુંઠાવલી ગામ સમીપમાં, ઉપર જણાવેલા જેવી ભૂમિ ૫૫-પંચાવન પાથ, બન્ને મળી ૧૧૦, એકસો દશ પાથભૂમિ તેણે આપી. આ ૧૧૦ એકસો દશ પાથમાંથી ૧૦, દશ પાથ માળીને આપવાના છે. અને (તેના) શ્રેયાર્થે કુટુંબિક ... ... ના પુત્ર સઉં-સરિયઉને તથા ચાઈયાના પુત્ર પંચકુલ ચાંડપને તથા કોલિક† ઈસરના પુત્ર ચાઈયને આ ત્રણ માણસોને તેણે દાન આપેલી ભૂમિની ખેતી કરવા આપ્યા.

પ્રતીહાર સાખડાએ પણ પોતાની જાતમિલ્કતમાંથી પ્રતિવર્ષ ૧૦૦ દ્રમ્મ તલાઝા મહાસ્થાનમાં અને બીજાં બે સ્થાનોમાં દેવોને તેના શ્રેયાર્થે આપ્યા. આ દેવોની પૂજા આદિ માટે રાઉલઉચ્ચ-દેવ, તથા તેના પુત્રો અને પૌત્રોને બાલાકમાં દરેક પાદ્ર (?)માંથી પ્રતિવર્ષ દ્ર. ૧, એક દ્રમ્મ આપ્યો તથા દિમ્માણકમાં તલપદ° શુલ્કમંડપિકામાં પ્રતિદિન રૂ. ૧ એક રૂપક આપવા ગોઠવણ કરી.

આ ધર્મસ્થાનની તલાઝા મહાસ્થાનના વતની સહદેવ બ્રાહ્મણના પુત્ર ઠક્કુર દાહુડ, આહૂડના પુત્ર ઠક્કુર છાજ, વાલણના પુત્ર સીલાદિત્ય, વાહિવાલાના પુત્ર કાન્હડ, ગોગાના પુત્ર આલ્હડ, ચાહડના પુત્ર સોલા, વ્યવહારિન્ (વેપારી) આછાના પુત્ર સૂમેશ્વર અને વાલડરાના પુત્ર ધરણિયા આ આઠ ગોષ્ઠિકોએ રાઉલ ઉચ્ચદેવ સહિત ચંદ્ર સૂર્યના અસ્તિત્વ કાળ સુધી સંભાળ લેવી. આ ગોષ્ઠિકો(ટ્રસ્ટીઓ)એ (દાનને લગતાં) સર્વ કાર્યની વ્યવસ્થા કરવાની છે. કાલવશાત્ જો આ ધર્મસ્થાન કોઈ પણ પાપાત્મા લૂંટે ત્યારે રાઉલ ઉચ્ચદેવ સહિત આ ગોષ્ઠિકોએ સ્વવચન(સત્તા)થી અને પ્રાણના જોખમે તેની રક્ષા કરવી. જો આમાંથી કોઈ એક જણ ધર્મસ્થાનપર ચડી આવેલા સામે વાંધો ન ઉઠાવે તો તેના ત્રણ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરેલું સુકૃત (પુણ્ય) મેહેરરાજ જગમલ્લ પ્રાપ્ત કરશે.

અને મેહરરાજ શ્રીજગમલ્લના શ્રેયાર્થે આ દેવોને દિમ્માણકના શ્રેષ્ઠિન્ વલહલે અને સમસ્ત મહાજને પ્રતિવર્ષ દરેક દુકાન માટે રૂ. ૧ એક રૂપક આપ્યો. દેવશ્રી ચઉંડરેશ્વર અને

* વિલ્સનના કોશ પ્રમાણે—૧ એક પથક=૨૪૦ સ્કવેરફીટ + હાલનો કોણી હોય એમ જણાય છે; અથવા કોલિક એટલે વણકર એમ પણ અર્થ થઈ શકે ० રાજાને સારૂ આપતી જમીન-વિલ્સન કોશ.

પૃથિવિદેશ્વરના મંદિર પાછળ આવેલા શ્રીવર્ધમાનેશ્વર, સૂઈસરેશ્વર, સોહિણેશ્વર અને સીતેશ્વરનાં મંદિરના ભોગ જેવા જ ભોગ તેજ ગોષ્ઠિકો(ટ્રસ્ટીઓ)એ આ દેવોને દાનમાંથી ધરવાના છે.

અને ટિમ્બાણકમાં દરેક વેપારીએ દેવોને પ્રતિવર્ષ એક દ્રમ્મ આપવાનો છે.

આ પારિ૦‡ પૂણાપાકથી લખાયું છે.

જ્યાં સુધી સૂર્ય ચંદ્રનો ઉદય થાય, મેરૂપર્વત ઉભો રહે, પૃથ્વી સાગરથી વિંટળાએલી રહે ત્યાં સુધી આ શાસન કાયમ રહે.

અને તલાઝામાં અને બીજાં બે સ્થાનોમાં દરેક દુકાને પ્રતિવર્ષ એક દ્રમ્મ આપવાનો છે. અને ટિમ્બાણક મંડલમાં પૂજામાટે પ્રતિવર્ષ એક દ્રમ્મ આપવાનો છે.

સગર આદિ ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે તેનું ફલ.

અભ્યુદય થાઓ. સૌ. આલાકથી આ કોતરાયું. આ ચાંડપનો પુત્ર સોભાર્ક ફક્ત ગોષ્ઠિકો મધ્યે સત્તાવાળો છે.

‡ પારિ (પાર્શ્વિક) આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી

નં૦ ૨૪૪

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૩[1]

વિ. સં. ૧૨૬૯

अक्षरान्तरं

१ संवत् १२६ [९] – ती
२ – – – –वदि १४
३ – – –देव – र्य सि
४ रीहा – –त्र – ना
५ – – –प्रदत्ता ॥

नं० २४५

જાફરાબાદ પાસેના શિયાળ બેટના ખેતરમાંનો લેખ[3]

વિ. સં. ૧૨૭૨ જ્યેષ્ઠ વ. ૨

अक्षरान्तर

६० ॥ संवत् १२७२ वर्षे ज्येष्ठ वदि २ रवौ अद्येह टिंबानके मेहरराज-श्रीरणसिंह
प्रतिपत्तौ समस्त संघेन श्रीमहावीरबिंबंकारितं प्रतिष्ठितं श्रीचंद्रगच्छीय श्रीशांति-प्रभसूरि शिष्यैः श्रीहरिप्रभसूरिभिः ॥ छ ॥

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૯ ડૉ. જે ક્લીટે.
૨ રોહોમાં— એક જુના કુવાના ત્રીજા માળના થાંભલા ઉપર—ઘણો જ ભૂંસાઈ ગયો છે.
૩ રી. લી. એ. રી. બો. પા. ૨૫૩ બર્જેસ અને કઝીન્સ.

નં૦ ૨૪૬

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૧[1]

વિ. સં. ૧૨૮૨ પો. સુ. ૪

अक्षरान्तर[2]

१ संवत् १२८२ वर्षे पौष शुदि ४ शुक्रे गेडीआ

२ राउत्त [मे]घां [सुत]वणरां । [धा]रातीर्थे पतितः ॥

ભાષાન્તર

સંવત ૧૨૮૨ વર્ષમાં, પૌષ શુદિ ૪ ને શુક્રવારે ગેડીઆ, રાઉત્ત (રાજપુત્ર) મેઘાંનો પુત્ર વણરાં (વણરાજ) મૃત્યુ પામ્યો.

શિલા જેને પાળિઆ કહેવામાં આવે છે તે હોવી જોઇએ.

નં૦ ૨૪૭

માંગરોળ પાસે ઘેલાણામાંના કામનાથ મહાદેવના ઓરસીયા ઉપરનો લેખ[3]

વલભી સં. ૯૧૧

માંગરોળ બંદરની પૂર્વ દિશાએ ચાર માઇલ ઉપર ઘેલાણું નામે ગામ છે. તેની પાસે નોળી નામે નદીના કાંઠાપર કામનાથ મહાદેવનું જુનું તીર્થસ્થાન છે, તેમાંના ઓરશીયા ઉપરના લેખનું અક્ષરાંતર વલ્લભી સંવત ૯૧૧ (વિ. સ. ૧૨૮૬ ઇ. સ. ૧૨૩૦)

अक्षरान्तर

१ ॥ ७० ॥ श्रीमद्वलमी संवत् ९११ वाष ॥ ... डाद ४ शुक्रे प्रत्य यजनक-

ठ० मूल्ह सुत राणक राज्य.... ....

२ श्री भृगुमठे देवपूजार्थं आसन पट्टः प्रदत्तः ॥

ભાષાન્તર

શોભાયમાન વલ્લભી સંવત્ ૯૧૧ ના વર્ષમાં (અમુક માસ) શુદિ ૪ શુક્રવારે વિશ્વાસને ઉત્પન્ન કરનાર અથવા આધીન રાજા (ઉપરી રાજ્યના તાબાનો રાજા) મૂળૂકના પુત્ર રાણકના રાજ્યમાં (અમુક પુરૂષે) શ્રી ભૃગુમઠમાં દેવની પૂજા માટે આસનનો પાટલો આપ્યો.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૮ ડો. જે. ફ્લિટ. ૨ પાલણપુરમાં રેલ્વે પાસે પડેલા એક છૂટા પત્થરપર. ૩ ભા. પ્રા. શો. પા. ૬૬ વિજયશંકર ગૌરીશંકર ઓઝા.

નં० २४८

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૪[1]

વિ. સં. ૧ (૨)૯૫ પૌ. વ. ૮

अक्षरान्तर

१ संवत् १[२]९५ वर्षे पौषे वदि ८ गुरौ
गामलाग्रामे डीलविक-

२ मंगानंतरं श्रीपार्श्वनाथबिंबं मातृपितृमूर्ति-
श्च कारिता श्रेः

३ सोहडसुतकुमरभदेनं

ભાષાન્તર

સં. ૧૧૯૫ (?) વર્ષમાં, પૌષ વદિ ૮ ગુરૂવારે, ડીલવિક પ્રાંતમાં ગાભલા ગામમાં શ્રી-પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા અને નિજ માતાપિતાની મૂર્તિ સોહડના પુત્ર શ્રેષ્ઠિન્ કુમરભદ્રે (?) કરાવી હતી.

નં० २४૯

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૧૪[5]

વિ. સં. ૧૨૯૯ વૈ. સુ. ૧૩

अक्षरान्तर

संवत् १२९९ वर्षे वैशाख शुदि १३ सो मे ऋषभदेवी
चैत्ये निर्वृतिगच्छे गौरदेवी सुते[नवाला]केन
मातानिमित्तं नेमिनाथ बिंबं कारा[पितं]
शुभं भवतु ॥

ભાષાન્તર

સંવત્ ૧૨૯૯ વર્ષમાં, વૈશાખ, શુદિ ૧૩ ને સોમવારે ઋષભદેવી(?)ના મંદિરમાં નિર્વૃતિ ગોત્રના ગૌરદેવિના પુત્ર વાલાકથી નિજ માતા નિમિત્તે નેમિનાથની પ્રતિમા કરાવવામાં આવી.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૪ જે. કિર્સ્ટ દિલ્મલમાં પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની બેઠકપર ૨ વાંચો बिंबं ૩ °भदेन પણ હોય.

૫ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૨૯ ડૉ. જે. કીર્સ્ટ.

નં૦ ૨૫૦

જાફરાબાદ પાસેના શિયાળ બેટના ખેતરમાંનો લેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૦૦ વૈ. વ. ૧૧

કાઠિયાવાડમાં બાબરિયાવાડના શિયાળ બેટનાં ખેતરોમાં ચાર શિલાલેખો આરસના પત્થરો પર કોતરેલા હયાત છે, તે પૈકીનો લેખ.

अक्षरान्तर

१ ५०॥ सं० १३०० वर्षे वैशाख वदि ११ बुधे सहजिगपुरवास्तव्य पल्लीजातीयठ० देदा भार्या कडूदेविकुक्षिसंभूतपरी० महीपाल महीचंद्रतत्सुतरतनपालविजयपालैर्निजपूर्वजठ० शंकरभार्यालक्ष्मीकुक्षिसंभूतस्य संघपतिमुंधिगदेवस्य निजपरिवारसहितस्य योग्यदेवकुलिकासहित श्रीमल्लिनाथबिंबं कारितं ॥ प्रतिष्ठितं श्रीचंद्रगछीय श्रीहरिप्रभसूरिशिष्यैः श्रीयशोभद्रसूरिभिः ॥ छ ॥ मंगलं भवतु ॥ छ ॥

नं० २५१

જાફરાબાદ પાસે શિયાળ બેટમાંનો લેખ[2]

વિ. સં. ૧૩૧૫ ફા. વ. ૭

ખેતરમાં ચાર લેખો ઉભેલા છે તે પૈકીનો

अक्षरान्तर

संवत् १३१५ वर्षे फागुण वदि ७ शनौ अनुराधानक्षत्रेऽद्येह श्रीमधुमत्यां श्रीमहावीरदेवचैत्ये प्राग्वाटज्ञातीयश्रेष्ठि आसदेवसुत श्रीसपालसुतगंधिवीवीकेन आत्मनः श्रेयोर्थं श्रीपार्श्वनाथदेवबिंबं कारितं चंद्रगच्छे श्रीयशोभद्रसूरिभिः प्रतिष्ठितं ॥

---

૧ રી. લી. એ. રી. પા. ૨૫૩ બર્ગેસ અને કઝિન્સ.

૨ રી. લી. એ. રી. પા. ૨૫૩

નં० ૨૫૨

આબુપર્વતપર અચલેશ્વર ગામ પાસે અચલેશ્વર મહાદેવના મંદિરના મઠમાંનો લેખ[1]

સંવત્ ૧૩૪૨ (ઇ. સ. ૧૨૮૬)

१ ॥ उ० ॥ ॐनमः शिवाय ॥ ध्यानानंदपराः सुराः कतिकति ब्रह्मादयोऽपि स्वसं-
वेद्यं यस्य महःस्वभावविशदं किंचिद्विदां कुर्व्वते । मायामुक्तवपुः स्वसंगतभवा
ऽभावमदः प्रीतितो लोकानामचलेश्वरः स दिशतु श्रेयः प्र०

२ भुः प्रत्यहं ॥ १ सर्गार्थं स्वतनुं हुताशमनिशं पद्मासने जुह्वतः प्राणैः प्राजनि
नीललोहितवपु र्यो विश्वमूर्त्तः पुरा । दुष्टांगुष्ठनखांकुरेण हठतस्तेजोमयं पंचमं
च्छिन्नं धातृशिरः करांबुजतले बिभ्रत्स वस्त्रा-

३ यतां ॥ २ अव्यक्ताक्षरनिर्भरध्वनिजप स्त्यक्तान्यकर्म्मश्रमः स्वं देहा रिसितिमान
मुज्झितुमना दानांबुसंवर्धितः । यत्कुंभाचलग स्तपांसि वितनोत्यद्यापि भृंगव्रजः
प्रत्यूहापगमोन्नतिर्गजमुखो देवः स वोऽस्तु श्रिये

४ ॥ ३ ॥ किंच ॥ क्षुभ्यद्वारिधिदीर्यमाणशिखरिश्रेणिभ्रमद्भूतलं त्रुट्यद्व्योमदिगंतसं-
हतिपतद्ब्रह्मांडभांडस्थिति । कल्पांतस्य विपर्ययेऽपि जगतामुद्वेगमुच्चै र्दिश त्सिंधो-
र्ल्लंघनमद्भुतं हनुमतः पायादपायात्स नः ॥ ४ ॥ शाखोपशाखा

५ कुलितः सुपर्व्वा गुणोचितः पत्रविभूतांशः । छत्रास्पदो मूर्द्धनि भूधराणां जय-
त्युदारो गुहिलस्य वंशः ॥ ५ ॥ यद्वंशो गुहिलस्यराजभगवन्नारायणः कीर्त्यते
तत्सत्यं कथ मन्यथा नृपतय स्तं संश्रयंतेतरां । मुक्तैः कल्पितवेत

६ सैः करतलव्यासक्तदंडोज्वलाः प्राणत्राणधियः श्रियः समुदयै र्न्यस्तापहस्ताः
सदा ॥ ६ ॥ मेदः क्लेदभरेण दुर्ज्जनजनस्या प्लावितः संगरे देशः क्लेशकथापक-
र्षणपटु र्यो बप्पकेनोच्चकैः लावण्योत्करनीर्जितामरपु-

७ रः श्रीमेदपाटाभिधामाधत्ते स्म स एष शेषनगरश्रीगर्वसर्व्वंकषः ॥ ७ अस्ति
नागह्रदं नाम सायाममिहपत्तनं ॥ चक्रे तपांसि हारीतराशि र्यत्र तपोधनः ॥ ८
केपि क्वापि परमभावजनितैः पुण्यै र्हविर्भि र्विभुं प्रीणंति ज्वलनं हिता-

८ य जगतां प्रारब्धयागक्रमाः । अन्ये प्राणनिरोधबोधितसुखाः पश्यंति चात्मस्थितं
विश्वं सद्विजनस्थलीषु मुनयो यत्राप्ततत्वोदयाः ॥ ९ अस्मि न्नेव वने तपस्विनि
जने प्रायःस्खलद्वंधने वृत्तांतं भुवनस्य योगनियतः प्रत्यक्षतः पश्यति । हा-

[1] ભા. પ્રા. શો. સં. ૪. પા. ૩૦ ૨ સૈઃ ૩ પઃ
લેખ ૪૫

२९ प्तविरहां गुहिलान्वयस्य । राजन्वतीं वसुमतीमकरोत्कुमारसिंहस्ततो रिपुगता सपहृत्यभूयः ॥ ३७ नामापि यस्य जिष्णोः परबलमथनेन सान्वयं जज्ञे विक्रमविनितशत्रुर्नृपति रमूनमथनसिं-

३० होऽथ ॥ ३८ कोशस्थितिः प्रतिभटक्षतजंनभुक्ते कोशं न वैरिरुधिराणि निपीयमानः । संग्रामसीमनि पुनः परीरम्य यस्य पाणिं द्विसंश्रयमवाप फलं कृपाणः ॥ ३९ शेषनिः शेषसारेण पद्म-

३१ सिंहेन भूभुजा । मेदपाटमहीपश्चा त्पालिता लालितापि च ॥ ४० न्यादीर्णवैरिमदसिंधुरकुंभकूटनिघृतमौक्तिकमणिस्फुटवर्णभाजः । युद्धप्रदेशफलिकासु समुल्लिलेख विद्वानयं स्वभुजवीररसप्र-

३२ बंधान् ॥ ४१ नड्डलमूलं कर्खवाँहुलक्ष्मी स्तुरुष्कसैन्यार्णवकुंभयोनिः । अस्मिन् सुराधीशसहासनस्थैररक्ष भूमीमथ जैत्रसिंहः ॥ ४२ अद्यापि संघकचमूरुधिरावमत्तसंघूर्णमानरमणीपरिरंभणेन आ-

३३ नंदमंदमनसः समरेपिशाचाः श्रीजैत्रसिंहभुजविक्रम मुद्गृणंति ॥ ४३ धवलयत्तिस्म यशोभिः पुण्यैर्भूमंडलं तदमु । विहिता हितमृषशंक स्तेजः सिंहो निरातंकः ॥ ४४ उत्तं

३४ मौक्तिकबीजमुत्तमभुवि त्यागस्य दानांबुभिः सिक्ता सद्गुरुसाधनेन नितरामादाय पुण्यं फलं । राज्ञाऽनेन कृपाणकोटि, मटता स्वैरंविगाह्य श्रियः पश्चात्केपि विवर्द्धिता दिशि दिशि

३५ स्फारा यशोराशयः ॥ ४५ आद्यक्रोडवपुः कृपाणविलसद्दंष्ट्रांकुरोयः क्षणान्मग्ना मुद्धरतिस्म गूर्जरमही मुच्चै स्तुरुष्कार्णवात् । तेजः सिंहसुतः स एष समरः क्षोणीश्वरग्रामणीराधत्ते बलिकर्णयोर्धु-

३६ र मिलागोले वदान्योऽधुना ॥ ४६ तालीभिः स्फुटतूर्यतालरचनासंजीवनीभिः करद्वंद्वोपात्तकबंधमुग्धशिरसः संनर्त्तयंतः प्रियाः । अद्याप्युन्नदराक्षसास्तव यशः खडं प्रतिष्ठं रणे गायंति प्रति-

३७ पक्षशोणितमदा स्तेजस्विसिंहात्मज ॥ ४७ अप्रमेयगुणगुंफकोटिभि र्गाढबद्धवृषविग्रहाकृतेः । कीर्त्यतेन सकलातव स्तुतिर्ग्रंथगौरवभयान्नरेश्वर ॥ ४८ अर्बुदो विजयते गिरिरु-

३८ च्चै र्देवसेवितकुलाचललरलं । यत्र षोडशविकारविपाकै रुज्झितोऽकृत तपांसि वसिष्ठः ॥ ४९ क्लेशावेशविमुग्धदांतजनयोः सद्भुक्तिमुक्तिप्रदे लक्ष्मीवेश्मनि पुण्यजह्नुतनयासं-

३९ सर्गपूतात्मनि । प्राप प्रागचलेश्वरत्वमचले यस्मिन् भवानीपति र्विश्वव्याप्तिविभाव्यसर्वगतयादेवश्चलोपि प्रभुः॥५० सर्व सौंदर्यसारस्यकोऽपि पुंज इवाद्भुतः ॥ अयं यत्र

१९ टनीतिस्तथागुणस्फीतेः । कीर्ति स्तारकजैत्री शक्ति (कुमा) रस्यसंजज्ञे ॥ २२
आसीत्ततो नरपतिः शुचिवर्म्मनामा युद्धप्रदेशरिपुरदर्शितचंडधामा । उच्चैर्मही-
धराशिरः सुनिवेशितांह्रिः शंभो

२० र्विशाख इव विक्रमसंभृतश्रीः ॥ २३ स्वर्लोके शुचिवर्म्मणि स्वसुकृतैः पौरंदरं
विभ्रमं बिभ्राणे कलकंठकिन्नरवधूसंगीतदोर्विक्रमे । माद्यन्मारविकारवैरितरुणी-
गंडस्थलीपांडुरैर्ब्रह्मांडं न-

२१ रवर्म्मणा धवलितं शुभ्रैर्यशोभिस्ततः ॥ २४ जाते सुरस्त्रीपरिरंभसौख्यसमुत्सुके-
श्रीनरवर्म्मदेवेररक्ष भूमीमथकीर्तिवर्म्मा नरेश्वरः शक्रसमानधर्म्मा ॥ २५ काम-
क्षामनिकामतापिनि तपेऽमु-

२२ ष्मिन्नृपे रागिणिस्वः सिंधोर्ज्जलसंप्लुते रमयति स्वर्लोकवामभ्रुवः । दोर्दंडद्वयभग्न-
वैरिवसतिः क्षोणीश्वरो वैरटश्चक्रे विक्रमवः स्वपीठविलुठन्मूर्ध्नश्चिरं द्वेषिणः ॥ २६
तस्मिन्नुपरेत राज्ञिमुदिताशेषविद्विषि । वैरिसिं-

२३ हस्ततश्चक्रे निजं नामार्थवद्भुवि ॥ २७ व्युढोरस्कस्तनुर्मध्ये क्ष्वेडाकंपितभुधरः ।
विजयोपपदः सिंहस्ततोरिकरिणोऽवधीत् ॥ २८ यन्मुक्तं हृदयांगरागसहितं गौरस्त्व
मेतद्विपन्नारीभिर्विरहात्ततोऽपि समभूत् किं कर्णिका-

२४ रक्रमः ॥ धत्ते यत्कुसुमं तदीय मुचितं रक्तत्वमाभ्यंतरे बाह्ये पिंजरतां च कारण-
गुणग्रामोपसंवर्ग्गणं ॥ २९ ततः प्रतापानलदग्धवैरिक्षितीशधूमोच्छ्मसीरसेन नृपो
रिसिंहः सकलासुदिक्षु लिलेख वीरः स्वयशः प्रशस्ति

२५ ॥ ३० लोचनेषु सुमनस्तरूणीना मंजनानि दिशता य दनेन । वारिकल्पित महो
वैत चित्रं कज्जलं हृत मरातिवधूनां ॥ ३१ नृपोत्तमांगोपालकांति कूटप्रकाशिता-
ष्टापदपादपीठः । अभूदमुष्मादथ चोडनामा नरेश्व-

२६ रःसूर्यसमानधामा ॥३२ कुंभिकुंभविलुठत्करवालः संगरे विमुखनिर्मितकालः । तस्य
सूनु रथ विक्रमसिंहो वैरिविक्रमकथां निरमाइत् ॥ ३३ भुजवीर्यविलासेन समस्तो-
धृतकंटकः । चक्रेभुवि ततः क्षेम क्षे-

२७ मसिंहो नरेश्वरः ॥ ३४ रक्तं किंचिन्निपीय प्रमदपरिलसत्पाद विन्यासमुग्धाः
कांतेभ्यः प्रेतवध्वो ददति रसभरोद्गारमुद्राकपालैः । पायं पायं तदुच्चैः मुदितसह-
चरीहस्तविन्यस्तपात्रं प्रीतास्ते ते पिशा-

२८ चाः समरभुवि यशो यस्य संव्याहरंति ॥ ३५ सामंतसिंहनामा कामाधिकसर्वसुंदर-
शरीरः । भूपालोजनि तस्मादपहृतसामंतसर्वस्वः ॥ ३६ पोमाणसंततिवियोग-
विलक्षलक्ष्मीं सेना मह-

१ सो २ व

ભાષાન્તર

આબુ પર્વત ઉપર અચળગઢની પાસે અચળેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે તેની પાસેના મઠની અંદરના શિલાલેખનું ભાષાન્તરઃ—

॥ શિવજીને નમસ્કાર ॥ ધ્યાનનો છે શ્રેષ્ઠ આનંદ જેમને એવા કેટલાએક બ્રહ્માદિક દેવતાઓ પણ પોતાને જ જાણવા યોગ્ય (તથા) સ્વભાવથી નિર્મળ એવા જેના તેજને કિંચિત્ માત્ર જાણે છે. માયારહિત શરીરવાળા અને લોકોને પોતાની મેળે મળેલા સંસારને મટાડનાર તે અચળેશ્વર પ્રભુ પ્રીતિથી પ્રતિદિવસ કલ્યાણ કરો. ॥ ૧ ॥

પદ્માસન ઉપર (બેસીને) સૃષ્ટિ કરવા માટે પોતાના શરીરરૂપી અગ્નિને પ્રાણો વડે આહુતિ આપતા એવા વિશ્વમૂર્તિ (જગતરૂપ) ઈશ્વરથી પૂર્વે નીલલોહિત (કંઠેશ્યામ અને કેશરાતા એવું) છે શરીર જેનું એવા શિવજી ઉત્પન્ન થયા, દુષ્ટ એવા અંગુઠાના નખના અંકુર (કાંટા) વડે કાપેલા બ્રહ્માના તેજોમય પાંચમા માથાને હાથરૂપ કમળમાં ધારણ કરનાર તે શંકર તમારી રક્ષા કરો. ॥ ૨ ॥

નથી સમજાતા અક્ષરો જેના એવો છે અત્યંત શબ્દવાળો જપ જેનો, (અને) ત્યાગ કરેલ છે બીજા ઠામમાં પરિશ્રમ જેણે એવો, તથા દેહુમાંથી પોતાના ધોળાપણાને ત્યાગ કરવાનું મન છે જેને એવો મદજળે કરીને વૃદ્ધિને પામેલો જે ભ્રમરાઓનો જથ્થો તે આજ સુધી પણ જેના કુંભસ્થળરૂપ પર્વતને પામીને તપશ્ચર્યા કરે છે; વિઘ્નના નાશનો છે ઉદય જે થકી (અને) હાથીનું છે મુખ જેને એવા તે (ગણપતિ) દેવ તમને લક્ષ્મી આપો ॥ ૩ ॥

સંકોચને પામતા સમુદ્રમાં ફુટતા પર્વતોની પંક્તિએ કરીને ભમતું છે ભૂતળ જે વડે એવું અને ત્રુટી પડતું આકાશ તથા દિશાઓના છેડાનું એકઠું થવું અને પડતી બ્રહ્માંડરૂપ પાત્રની છે સ્થિતિ જે વડે એવું, (તેમ જ) કલ્પાંતના વિપરિતપણામાં પણ જગતને અત્યંત ઉદ્વેગને આપનારૂં (જે) હનુમાનનું અદ્ભુત એવું સમુદ્રનું ઓળંગવું (છે) તે હનુમાન આપણી નાશથી રક્ષા કરો. ॥ ૪ ॥

શાખા અને ઉપશાખાએ કરીને અથવા મોટી નાની ડાળોએ કરીને વ્યાપ્ત એવો અને સુંદર છે વંશ અથવા ગાંઠયો જેની એવો ગુણોએ કરીને યોગ્ય અથવા પ્રત્યંચાની દોરી બાંધવા લાયક અને રાજાઓના મસ્તક ઉપર વા પર્વતોના શિખર ઉપર કરેલ છે રહેવાનું સ્થાન જેણે એવો મોહોટો ગુહિલવંશ વા વાંસ જય પામે છે. ॥ ૫ ॥

જે ગોહિલનો વંશ રાજાઓમાં ભગવાન્ નારાયણ કહેવાય છે તે સત્ય છે; એમ ન હોય તો મુક્તિ માટે કલ્પના કરેલા નેતરો વડે હાથમાં રાખેલા છે ઉજ્જવળ દંડો જેમણે એવા અને આણુની રક્ષા કરવામાં છે બુદ્ધિ જેમની એવા અને લક્ષ્મીના ઉત્તમ ઉદય સાથે સદાકાળ ત્યાગ કરેલા છે હાથ જેમણે એવા રાજાઓ તેનો કેમ આશ્રય કરે ? ॥ ૬ ॥

કલેશની વાર્તા ટુંકી કરવામાં ચતુર એવો જે દેશ બાપા રાવળે દુર્જન માણસોના મેદની દુર્ગંધીના સમૂહે કરીને અત્યંત આર્દ્ર કરેલો છે, (માટે) તે દેશની શોભાની વૃદ્ધિ વડે જિતેલ છે સ્વર્ગ જેણે એવો અને સર્વ શહેરોની શોભાના સઘળા ગર્વને કસોટીમાં લાવનાર (પરીક્ષા કરનાર) એવો થકો મેદપાટ એવા નામને ધારણ કરે છે. ॥ ૭ ॥

આ મેદપાટ અથવા મેવાડ દેશમાં મોટાઈવાળું નાગહ્રદ (નાગદા) નામે શહેર છે, જેમાં તપ એ જ છે ધન જેને એવા હારીતરાશી મુનિએ તપશ્ચર્યા કરેલ છે. ॥ ૮ ॥

અને જ્યાં જગતના હિત માટે આરંભેલ છે યજ્ઞનો અનુક્રમ જેમણે એવા કેટલાએક (ગૃહસ્થ પુરુષો) ઉત્તમ મહિમાવડે ઉત્પન્ન થએલાં પુણ્યરૂપ હવિષ્ (યજ્ઞકુંડમાં હોમવાનાં પદાર્થો) વડે સમર્થ એવા અગ્નિને પ્રસન્ન કરે છે, (તેમ જ) બીજાઓ પ્રાણાયામે (પ્રાણવાયુને

४० मठस्तिष्ठत्यनादिस्तापसेचिताः ॥ ५१ यत्र क्वापि तपस्विनः सुचरितः कुत्रापि मर्त्याः क्वचि द्गीर्वाणाः परमात्मनिर्वृतिमिवप्राप्ताः क्षणेषु त्रिषु । यस्याद्योद्गति मर्बु-देन सहितां गाय-

४१ न्ति पौराणिकाः संधत्ते स खलु क्षणत्रयमिषात्रैलोक्यलक्ष्मीमिह ॥ ५२ जीर्णो-द्धारमकारयन्मठमिमं भूमीश्वरग्रामणीर्देवः श्रीसमरः स्वभाग्यविभवादिष्टो निज-श्रेयसे । किंचास्मि-

४२ न्परमास्तिको नरपतिश्चक्रे वसुभ्यः कृपासंश्लिष्टः शुभभोजनस्थितिमपि प्रीत्या मुनिभ्यस्ततः ॥ ५३ अचलेशदंड मुच्चैः सौवर्णं समरभूपालः । आबुर्वायुचला-चलमिह दृष्ट्वा कारयामास ॥ ५४

४३ आसीद्भावाग्निनामेह स्थानाधीशः पुरा मठे हेलोन्मूलितसंसारबीजः पाशुपतैर्व्रतैः ॥ ५५ अन्योन्यवैरविरहेणविशुद्धदेहाः स्नेहानुबंधिहृदयाः सदया जनेषु । अस्मिन् तपस्यति मृगे-

४४ द्रगजादयोऽपि सत्वाः समीक्षितविमोक्षविधायितत्वाः ॥ ५६ शिष्यस्तस्यायमधुना नैष्ठिको भावशंकरः। शिवसायुज्यलाभाय कुरुते दुष्करं तपः ॥५७ फलकुसुमसमृ-

४५ द्धिं सर्वकालं वहंतः परमनियमनिष्ठां यस्य भूमीरुहोऽमी अपरमुनिजनेषु प्रायशः सूचयन्ति स्खलितविषयवृत्तेरर्बुदाद्रिप्रसूताः ॥ ५८ राज्ञा समरसिंहेन भावशंक-

४६ रशासनात् । मठः सौवर्णदंडेन सहितः कारितोऽर्बुदे ॥ ५९ योऽकार्षीदेकलिंग-त्रिभूवनविदितश्रीसमाधीशचक्रस्वामिप्रासादवृंदे प्रियपटुतनयो वेदशर्म्मा

४७ प्रशस्तीः । तेनैषापि व्यधायि स्फुटगुणविशदा नागरज्ञातिभाजा विप्रेणाशेष-विद्वज्जनहृदयहरा चित्रकूटस्थितेन ॥ ६० यावदर्बुदमही धरसंगं संनिभर्त्ति भगवा-

४८ नचलेशः । तावदेव पठतामुपजीव्या सत्प्रशस्तिरियमस्तु कवीनां ॥ ६१ लिखिता शुभचंद्रेण प्रशस्तिरियमुज्वला । उत्कीर्ण्णा कर्म्मसिंहेन सूत्रधारेण धीमता ॥ (६२) सं १३४२ वर्षे मार्गशुदि १ प्रशस्तिः कृता ।

તે પછી, પૃથ્વીની રજ વડે ઝાંખો છે દિવસ જેમાં એવા પ્રયાણ(યુદ્ધ માટે જવાની તૈયારી)સમયના આકાશમાં ખુંમાણુનો ખડ્ગરૂપ મેઘ ઉજળી ધારા રૂપ જળવડે ઉત્તમ યોદ્ધાઓને સિંચે છે. અને તેમની સ્ત્રીઓનાં નેત્રનાં અંજનો સહિત વિચિત્ર એવાં કુચ ઉપરનાં કુંકુમ ધોવાઈ જાય છે. તેમ જ સુંદર બુદ્ધિવાળાઓનું મન આજ પણ વિદ્યુત્પાતની પેઠે ગર્જના કરે છે; તે અતિ આશ્ચર્ય છે. ॥ ૧૯ ॥

તેની પછી સંગ્રામમાં કોઇથી જિતાય નહીં એવા કાળનું અનુકરણ (ખરેખરીપણું) કરનાર અને જેનો ભયંકર ખડ્ગ શત્રુઓની સેનાને રમત વડે જિતે છે, એવો પૃથ્વીનો પાળનાર અલ્લટ થયો. ॥ ૨૦ ॥

તે પછી, સંગ્રામમાં રાજાઓનાં વાહનોને હરી લેનાર, વિવેકના સંગ્રહે કરીને શિવજીની સેવા કરનાર, તથા સર્વ શત્રુઓને ભય આપનાર, નરવાહન ઉદય પામે છે. ॥ ૨૧ ॥

ત્યાર પછી, પરાક્રમ વડે સર્વ શત્રુઓની નીતિને ધોઈ નાંખનાર, ગુણોએ કરીને ઉજ્જવળ એવા શક્તિકુમારની કીર્તિ તારાઓને જિતનારી (તારાઓથી ચળકતી) ઉત્પન્ન થઈ. ॥ ૨૨ ॥

જેમ ઉંચા પર્વતોના શિખરો ઉપર પગ મૂકનાર શંકરથી શોભાએ ભરેલા કાર્તિક સ્વામિ થયા તેમ જ મોટા રાજાઓના મસ્તક ઉપર પગ મૂકનાર તે(શક્તિકુમાર)થી યુદ્ધભૂમિમાં શત્રુઓને પ્રચંડ તેજ દેખાડનાર શુચિવર્મ્મા રાજા થયો. ॥ ૨૩ ॥

મધુર સ્વરવાળી કિન્નરની (દેવતાઓના ગાયકની) સ્ત્રીઓએ ગવાયેલ છે હાથનું પરાક્રમ જેનું એવો, શુચિવર્મ્મા પોતાનાં સત્કર્મો વડે સ્વર્ગ લોકમાં ઇન્દ્રના વૈભવને પામ્યો. તે પછી, મદને પામતા કામદેવના વિકાર વાળી શત્રુઓની સ્ત્રીઓની ગંડસ્થળી છે પાંડુર (શ્વેત પીત રંગ વાળી) જે વડે એવા ઉજ્જવળ યશોએ કરીને આખું બ્રહ્માંડ નરવર્મ્મા રાજાએ ધોળુ કર્યું. ॥ ૨૪ ॥

એ નરવર્મા રાજા દેવતાઓની સ્ત્રીઓને મળવાના સુખમાં ઉત્સાહવાન થયા પછી (સ્વર્ગમાં ગયા પછી) ઇન્દ્રના સરખો છે ધર્મ જેનો એવો કીર્તિવર્મ્મા રાજા પૃથ્વીની રક્ષા કરતો હવો. ॥ ૨૫ ॥

ક્રમે કરીને દુર્લભ અને અત્યંત તાપવાળા તપમાં પ્રીતિવાળો આ (કીર્તિવર્મ્મા) રાજા સ્વર્ગની સિંધુ જે ગંગા નદી તેના જળમાં ન્હાયે સતે (તથા) સ્વર્ગલોકની સ્ત્રીઓને રમાડતે સતે (પોતાના) બે હાથ વડે ભાંગી નાંખેલ છે શત્રુઓને રહેવાનાં સ્થાનો જેણે એવો વૈરટ પરાક્રમે કરીને દ્વેષીઓનાં માથાં પોતાના સિંહાસન નીચે રખડાવનાર થયો. ॥ ૨૬ ॥

હર્ષને પામેલ છે સર્વ દ્વેષીઓ જે વડે એવો તે (વૈરટ) રાજા મૃત્યુ પામ્યે સતે ત્યાર પછી વૈરિસિંહ પૃથ્વીમાં પોતાનું નામ અર્થવાળું કરનાર (શત્રુઓમાં સિંહ સરખો) થયો. ॥ ૨૭ ॥

તેની પછી, પહોળી છાતીવાળો અને પાતળી કટિવાળો તથા ક્રીડા માત્રમાં પર્વતોને વા રાજાઓને કંપાવનાર, વિજય છે ઉપપદ (પાસેનું સ્થાન) જેનું એવો સિંહ, (વિજય સિંહ,) શત્રુરૂપ હાથીઓને મારનાર થયો. ॥ ૨૮ ॥

એના શત્રુની સ્ત્રીઓએ (પોતાના પતિના વિયોગજન્ય) વિરહથી છોડી દીધેલું જે હૃદયની ઉપર ચોપડેલું ચંદન સહિત ગૌરપણું, તે થકી જ કાર્ણિકાર(ગરમાળાનાં ઝાડ)નો ક્રમ (નિરંતર ભાવ) ઉત્પન્ન થયો છે કે શું ? કેમ કે જેનું ફૂલ, કારણ અને ગુણના સમૂહની સાથે સારી રીતે મળતું આવે તેમ તેના યોગ્ય એવા રાતાપણાને માંહ્યલી કોરે અને પીળાપણાને બહાર ધારણ કરે છે. ॥ ૨૯ ॥

તે પછી, પ્રતાપ રૂપ અગ્નિમાં બળી ગએલા શત્રુરાજાઓના ધુમાડામાંથી થએલી શાહીના રસવડે શૂરવીર એવો અરિસિંહ રાજા સર્વ દિશાઓમાં પોતાના યશની પ્રશસ્તિ લખતો હવો. ॥૩૦॥

નાસાગ્રથી ઉંચો ખેંચી રૂંધીને ક્રમ વડે પાછો ઉતારી વશ કરવાના વ્યાપારે) કરીને જણાએલ છે સુખ જેમને એવા અને પ્રાપ્ત થએલ છે તત્વજ્ઞાન જેમને એવા મુનિઓ સુંદર એકાન્ત સ્થળમાં (રહીને) આત્મામાં રહેલા વિશ્વને જુવે છે. ॥ ૯ ॥

તપસ્વિ પુરૂષો જેમાં રહે છે, અને બહુધા કરીને બંધન જ્યાં છુટી જાય છે, એવા આ વનમાં યોગે કરીને વશ કરેલી છે ઇંદ્રિયો જેણે એવા જે હારીત મુનિ જગતના વૃત્તાન્તને પ્રત્યક્ષપણે જુએ છે. પોતાના શરીરના નાશ પછી શિવજીના સંગને પામ્યા થકા સિદ્ધિના સ્થાનરૂપ તે હારીત મુનિએ પોતાની સેવા માટે પ્રખ્યાત એવા બાપા રાવળને રાજલક્ષ્મી આપી. ॥ ૧૦ ॥

બાપા રાવળ પોતે કરેલી સેવાના છળ થકી બ્રહ્મા સરખા હારીત મુનિ પાસેથી પગની બેડી(પુરૂષોએ પગમાં પહેરવાનું કડલું તે)ના મિશે કરીને પોતાનું બ્રાહ્મણ સંબંધી તે જ મુનિને આપીને ક્ષત્રીનું તેજ પામ્યા. તેના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા આ (ગોહિલ) રાજાઓ પૃથ્વીમાં આજ સુધી પણ દેહધારી ક્ષત્રીઓના ધર્મજ હોય નહીં શું ! એવા નિરંતર શોભે છે. ॥ ૧૧ ॥

બાપા રાવળનો પુત્ર ન્યાયને પ્રવર્તાવનાર ગુહિલ એવે નામે રાજા થયો. તેના કુળમાં જન્મેલા રાજાઓ જેના નામે કરીને ઓળખાતી એવી (ગોહિલ) જાતિને નિશ્ચય ધારણ કરે છે. ॥ ૧૨ ॥ તે ગુહિલથી અમૃતનાં કિરણ કરતાં સુંદર બુદ્ધિવાળો, (આંહી સમાસાન્ત પદ છે. તેમાં કિરણવાચક શબ્દ મયૂખ જોઇએ તેને બદલે લેખ કોતરનારે મયૂષ લખ્યો છે.) વિદ્યારૂપી અમૃતના અલંકારવાળો, વિઘ્ન વિના કામદેવના વેગનો જિતનાર, અતિશય મનોહર આકૃતિવાળો, ગાંભીર્ય તથા ઉદય વા વૃદ્ધિએ ભરેલા સમુદ્રના ગર્વને ભાગી નાંખનાર, અને લક્ષ્મીના પતિનો સેવક ભોજ નામે રાજા થયો. ॥ ૧૩ ॥ તેની પછી શીયળ (સુંદર સ્વભાવ)રૂપ તીક્ષ્ણ તરવાર સહિત હાથવાળો, (અને) પ્રીતિપણાને જણાવનારા રોમાંચને ધારણ કરનાર એવો પોતે, રસની પેઠે ઉજ્જવળ બંધાએલ છે દેહ જેનો એવો શૂરવીર શીલ નામે હાથવડે શત્રુઓની લક્ષ્મીને ભોગવનાર થયો. ॥ ૧૪ ॥ પગનાં આંગળાં પર્યંત વસ્ત્ર પહેરનારી સ્ત્રી અથવા શબ્દ સ્તોમ મહાનિધિ નામે કોશમાં ચોલ શબ્દનો અર્થ દ્રાવિડ અને કલિંગ દેશની મધ્યનો દેશ કરીને લખેલ છે, તે પ્રમાણે એ દેશમાં રહેનારી સ્ત્રીની પ્રીતિને ખંડન કરનાર, કુળવાન રાજાઓની પંક્તિના મુકુટરૂપ, કર્ણાટક દેશના રાજાનો દંડ કરનાર, ભગવાનની પ્રતિમાઓ સાથે મૈત્રીવડે મનને આનંદ આપનાર, ન્યાયનું મર્મ (રહસ્ય) તથા પરિહાસવાક્યનો મંત્રીરૂપ, કાળ સરખા ભયંકર તીક્ષ્ણ ધનુષના દંડે કરીને અસહ્ય એવો, તેનો પુત્ર કાળભોજ નામે રાજા ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૧૫ ॥

તેનો વંશ પોતાની છાયાએ કરીને સ્ત્રીઓને અને ફળોએ કરીને વિદ્વાનોને તથા સારાં વાહનોના જથ્થાઓએ કરીને દિશાઓને અને શાખાઓએ કરીને દ્વિજવર્ગને, હર્ષનું સ્થાન જેમ હોય તેમ આનંદને ભોગવે એવાં કરનાર, બળીષ્ટ અંકુરવાળો, અતિ મનોહર, પૃથ્વીને પાળનાર, અને કલ્પવૃક્ષના ગર્વનો હરનાર, ભર્તૃભટ નામે થયો. ॥ ૧૬ ॥

તેની પછી મુઠીમાં સમાય એવા કટિભાગવાળો, અને પહોળી છાતીવાળો, તથા ત્રાસ પમાડેલ છે પૃથ્વીને ધારણ કરનાર રાજાઓરૂપ મહોન્મત્ત હાથીઓ જેણે અથવા પર્વતોના મહોન્મત્ત હાથીઓ જેણે એવો પૃથ્વીપતિ સિંહ, જય પામે છે. ॥ ૧૭ ॥

તેનો પુત્ર મહાયિક નામે પોતાના હાથની જ પ્રાપ્ત થયેલ છે એક સહાયતા જેને એવો અને નહીં નમેલા મસ્તકવાળો ભોગીશ્વર, પૃથ્વીના મોટા ભારને ધારણ કરે છે; જેના ક્રોધ રૂપ અગ્નિના તણખાના તેજમાં દુઃખી શત્રુઓ દોડે છે તેમ જ ઇંદ્રિયોને સ્વાધીન રાખવામાં આકુળ બુદ્ધિવાળાં પતંગીયાઓની પેઠે દોડે છે. ॥ ૧૮ ॥

(આ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં 'ભૃષશંક' લખેલ છે ત્યાં 'ભૃશશંક' એમ લખવું જોઇએ.) કરેલ છે શત્રુઓને ઘણી શંકાઓ જેણે એવો નિરોગી, તેજસિંહ રાજા (જૈત્રસિંહની પછી) પુણ્ય રૂપ યશ વડે આ ભૂમંડળને ઉજ્જવળ કરે છે. ॥ ૪૪ ॥

ખેડુતોની કોટી પ્રત્યે ફરનારા એવા આ (તેજસિંહ) રાજાએ ઉત્તમ ભૂમિમાં ત્યાગ (દાન) સંબંધી મોતીનું (મુક્તિનું) બીજ વાવ્યું, (અને) તેને દાનનાં (સંકલ્પ કરેલાં) જળ વડે સિંચીને સદ્ગુરૂ રૂપ સાધન વડે પુણ્યરૂપ ફળને લઇને (અને) પછી ન્હાઇને પોતાની મેળે લક્ષ્મી સંબંધી કેટલાક વિસ્તારવાન યશના ઢગલાઓ દિશાદિશાઓમાં વૃદ્ધિ પમાડ્યા.(વિશેષ વધાર્યા)॥૪૫॥

કસોટી સરખો શોભાયમાન છે દાઢનો અંકુર જેનો એવા, જે આદિવરાહ તુરૂષ્ક (તુરકો) રૂપ સમુદ્રમાંથી બૂડી ગએલી ગુજરાતની પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરે છે તે જ આ તેજસિંહનો પુત્ર પૃથ્વી પતિયોનો પતિ ડાહ્યો સમરસિંહ રાજા હમણાં ભૂગોળમાં બળિરાજા અને કર્ણ રાજાની ધુંસરીને ધારણ કરે છે. ॥ ૪૬ ॥

હે તેજસિંહના પુત્ર ! શુદ્ધ એવા વાદ્યભેદના ચોથા તાલની રચનાને સજીવન કરનારી તાળીઓ વડે બે હાથમાં લીધેલાં છે ધડથી છુટાં પડેલાં મસ્તકો જેમણે એવા, અને (પોતાની) પ્રિયાઓને નચાવતા એવા, અને શત્રુઓનાં રૂધિરનો છે કેફ જેમને એવા, ઉન્મત્ત રાક્ષસો ખડ્ગથી પ્રતિષ્ઠાને પામેલા તમારા યશને આજ સુધી પણ સંગ્રામમાં ગાય છે. ॥ ૪૭ ॥

હે નરના ઈશ્વર ! પ્રમાણમાં ન આવે (માપી શકાય નહી) એવા ગુણોનું ગુંથાવું તેની કરોડ સંખ્યાઓએ કરીને દૃઢ બાંધેલ છે ધર્મના દેહ સરખી આકૃતિ જેની એવા, તમે છો, તેની સઘળી (ગાવા યોગ્ય છે તેટલી) સ્તુતિ ગ્રંથ મોટો થવાના ભયથી ગાઈ શકાતી નથી. ॥ ૪૮ ॥

દેવતાઓએ સેવેલા કુલાચલો(મોટા પર્વતો)માં રત્નરૂપ આબુ પર્વત ઘણા જયને પામે છે, જેમાં સોળ વિકારોના વિપાકે (પરિપકવપણાએ) કરીને રહિત (દેહાભિમાન શૂન્ય) એવા વસિષ્ઠ મુનિ તપશ્ચર્યા કરે છે. ॥ ૪૯ ॥

ક્લેશમાં છે પ્રવેશ જેમનો એવા, વિશેષ મૂઢ પુરૂષ અને ડાહ્યા પુરૂષને અનુક્રમ સારો વૈભવ તથા મુક્તિ આપનાર અને લક્ષ્મીનું ઘર તથા પુણ્યરૂપ ગંગાજીના સંગથી પવિત્ર છે આત્મા (દેહ) જેનો એવા, જે પર્વતમાં સમર્થ ભવાનીપતિ દેવ જગતમાં વ્યાપીને રહેવાનો ભાવ જણાય એમ સર્વમાં રહેવાપણાએ કરીને અચળેશ્વરપણાને (પૃથ્વીના ઈશ્વરપણાને) અથવા કયારે પણ ચલાયમાન થાય નહીં એવી, સ્થિતિને પામ્યા છે. ॥ ૫૦ ॥

સર્વ સુંદરપણાના સારનો ઢગલો જ હોય નહી શું ? એવા અદ્ભુત તપસ્વિઓને (રહેવા) યોગ્ય આ અનાદિ મઠ જેમાં રહેલ છે. ॥ ૫૧ ॥

જેમાં કયારેક તપસ્વિઓ અને સુંદર આચરણવાળા મનુષ્યો અને દેવતાઓ આત્માની નિવૃત્તિને જ જેમ તેમ ત્રણે ક્ષણમાં (ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન કાળમાં) પરબ્રહ્મને પામ્યા છે, જેની પ્રથમ ઉત્પત્તિને આબુ પર્વત સહિત પૌરાણિકો (પુરાણને કહેનારાઓ) ગાય છે; તે મઠ ત્રણ ક્ષણના મિષે કરીને ત્રણે લોક(સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાળ,)ની લક્ષ્મીને આ પર્વતમાં ધારણ કરે છે. ॥ ૫૨ ॥

પૃથ્વીનો પતિ શ્રી સમરસિંહ પોતાના ભાગ્યના વૈભવે આજ્ઞા કરવાથી પોતાના કલ્યાણ માટે આ મઠનો જીર્ણોદ્ધાર કરતો હવો. કેમકે આવા કામમાં ઉત્તમ આસ્થાવાળો છે (માટે) યુક્ત થકો રાજા સંન્યાસીઓ અથવા મુનિયોને માટે સુંદર ભોજનની સ્થિતિ (અન્નસત્ર) પણ પ્રીતિ સહિત ઘણા દ્રવ્ય વડે કરતો હવો. ॥ ૫૩ ॥

વિદ્વાનોની તરૂણ સ્ત્રીઓનાં નેત્રોમાં અંજનને આપનાર, એવા આ રાજાએ તે નેત્રોમાં જળ (હર્ષાશ્રુ) કલ્પ્યું અને શત્રુઓની સ્ત્રીઓનું કાજળ (રૂદનાશ્રુથી) હરી લીધું તે એક જેમ હોય તેમ આશ્ચર્ય છે. ॥ ૩૧ ॥

એ પછી, આ અરિસિંહથી રાજાઓના મસ્તકરૂપ રત્નોની કાન્તિવાળા પર્વતના શિખર ઉપર પ્રકાશ પામતું છે સુવર્ણનું સિંહાસન જેનું એવો, સૂર્ય સરખા તેજવાળો, ચોડ નામે રાજા થયો. ॥૩૨॥

તે પછી, હાથીઓના કુમ્ભસ્થળ ઉપર ગતિ કરનાર છે ખડ્ગ, જેનું અને સંગ્રામમાં પાછો વાળેલ છે કાળ જેણે એવો, શત્રુઓમાં પરાક્રમની કથા પ્રવર્તાવનાર, તે(ચોડસિંહ)નો પુત્ર વિક્રમસિંહ થયો. ॥ ૩૩ ॥

હાથના પરાક્રમની ચેષ્ટાએ કરીને ઉખેડી નાંખેલ છે સર્વ સંકટ (સઘળા ક્રૂર શત્રુઓ) જેણે એવો, ક્ષેમસિંહ રાજા તે પછી પૃથ્વીમાં કલ્યાણ કરનાર થયો. ॥ ૩૪ ॥

કાંઇક રૂધિર પીને (થએલા) હર્ષ વડે અથવા ઉત્કૃષ્ટ મદ વડે શોભાયમાન જે પગનું મૂકવું (ગતિ કરવી) તેમાં મૂઢ (બેભાન) એવી પ્રેતોની સ્ત્રીઓ રસના અતિશયપણાએ કરીને ઉદ્ગારમુદ્રાએ (તૃપ્ત થયાની નિશાનીએ) યુક્ત એવાં કપાલો (ખપ્પરો) સહિત ઉંચે સ્વરે કરીને પીઓ પીઓ એમ બોલતી થકી હર્ષને પામેલી, સાથે રહેનારી દાસીઓના હાથમાં રાખેલું પાત્ર (પોતાના) પતિઓને આપે છે, (અને) પ્રસન્ન થએલા તે પિશાચો જેના યશને ગાય છે; ॥ ૩૫ ॥

તે ક્ષેમસિંહ થકી કામદેવ કરતાં (પણ) વિશેષ સુંદર શરીરવાળો, પોતાના મંડળેશ્વર રાજાઓનું સર્વસ્વ (સઘળું ધન) હરી લેનાર, સામંતસિંહ નામે પૃથ્વીનો પાલક થયો. ॥ ૩૬ ॥

ખુમાણની પ્રજાના વિયોગથી વિસ્મયકારક છે લક્ષ્મી વા શોભા જેની એવી અને વિરહને નહી જોનારી એવી, ગોહિલ વંશની સેના તેને શત્રુઓમાં ગએલી પૃથ્વીને ફરી વાર પાછી લઇને કુમારસિંહ રાજાએ યુક્ત કરતો હવો. ॥ ૩૭ ॥

એની પછી, જિતનાર એવા જે પુરૂષનું નામ શત્રુઓનાં સૈન્યનું મથન કરે એવા અનુકૂળ અર્થ સહિત થયું છે, તે મથનસિંહ નામે રાજા પરાક્રમ વડે શત્રુઓને જિતનાર થયો. ॥ ૩૮ ॥

મિયાનમાં રહેલું હોવા છતાં દરેક યોદ્ધાના રૂધિરને ભોગવતું નથી અને રૂધિરને પીતું હોવું છતાં મિયાનને ભજતું નથી એવું ખડ્ગ જે(મથનસિંહ)ના હાથને મળીને સંગ્રામની સીમાને વિષે બે આશ્રયવાળા ફળને પામે છે. (ક્ષણમાં રૂધિરને અને ક્ષણમાં મિયાનને પામે છે). ॥ ૩૯ ॥

પાછળથી બાકીના સઘળા સારરૂપ પદ્મસિંહ રાજાએ મેવાડની પૃથ્વી પાળી અને રમાડી રાજી રાખી. ॥ ૪૦ ॥

વિદ્વાન્ એવો આ પદ્મસિંહ રાજા ચીરી નાંખેલાં, શત્રુઓના મદોન્મત હાથીઓનાં કુંભસ્થળેરૂપ પર્વતોનાં શિખરોમાંથી નીકળી પડેલાં મોતીરૂપ મણિ સરખા ચોખ્ખા વર્ણને ભોગવે એવા પોતાના હાથ સંબંધી વીરરસના પ્રબંધોને સંગ્રામ ભૂમિરૂપ પાટિયોમાં સારી રીતે લખતો હવો. ॥ ૪૧ ॥

આ (પદ્મસિંહ) દેવતાઓના આસન ઉપર બેઠા પછી (સ્વર્ગમાં ગયા પછી) મદૂલ(કોઇક શત્રુરાજા)ના મૂળને ઘર્ષણ કરનારી છે હાથની લક્ષ્મી (શક્તિ) જેની એવો અને તુરૂષ્ક(તુર્કસ્થાનના રહેનારાઓ)ના સૈન્યરૂપ સમુદ્રને માટે અગસ્ત્ય મુનિ સરખો જૈત્રસિંહ રાજા પૃથ્વીની રક્ષા કરનાર થયો. ॥ ૪૨ ॥

સિંધિઓની સેનાના રૂધિર વડે મદોન્મત્ત તેમ જ ઘેનમાં ઘેરાએલી (પોતાની) સ્ત્રીઓના આલિંગને કરીને આનંદમાં મગ્ન છે મન જેમનાં એવા, પિશાચો સંગ્રામમાં આજ સુધી પણ શ્રી જૈત્રસિંહના હાથનાં પરાક્રમને ઉંચે સ્વરે ગાય છે. ॥ ૪૩ ॥

નં૦ ૨૫૩

જાફરાબાદ પાસે શિયાળ બેટમાંનો લેખ[1]

વિ. સ. ૧૩૪૩ માઘ સુ. ૧૦

ખેતરોમાં ચાર લેખો ઉલેલા છે તે પૈકીનો

अक्षरान्तरं

(४) ६० ॥ संवत् १३४३ माघ शुदि १० गुरौ गुर्जर प्राग्वाट ज्ञातीय ठ° पेथडश्रेयसे

तत्सुत पाल्हणेन श्री नमिनाथबिंबं कारितं प्रतिष्ठितं । श्रीनेमिचंद्रसूरिशिष्य-श्रीनयचंद्रसूरिभिः ॥

નં૦ ૨૫૪

વઢવાણમાં માધવ વાવનો લેખ[2]

વિ. સં. ૧૩૫૦ (ઈ. સ. ૧૨૯૬) કાર્તિક વદ ૮ ગુરૂવાર

કાઠિયાવાડમાં વઢવાણ શહેરમાં લાખા પોળ નામે પશ્ચિમ દરવાજે માધવ વાવ આવેલી છે, જેના એક ઘુમટના ખુણામાં નીચેનો લેખ કોતરેલો છે.

अक्षरान्तर

प्रथम बाजुपरें

संवत् १३५० वर्षे कार्तिक वदी ८ गुरु नागरज्ञातीय श्रीसामसुतमीदयं श्रीसीपुं

बीजी बाजुपर

नागरज्ञातीय महं श्रीसाढलसुतामह श्रीतशमादीती·

૧ રી. લી. એ, રી. પો. પા. ૨૫૩ ૨ આર. એસ. એ. આર. પા. ૨૪૧ બર્ગેસ અને કઝન્સ

સમરસિંહ રાજાએ આયુષને વાયુ તથા વીજળી સરખું ચલાયમાન જોઈને અચળેશ્વરનો સુવર્ણનો ઉંચો ધ્વજસ્તંભ કરાવ્યો. (આ શ્લોકમાં કર્તરીપ્રયોગ છે, પરંતુ અર્થની અનુકૂળતા માટે ભાષાન્તરમાં કર્મણીપ્રયોગ લખ્યો છે.) ॥ ૫૪ ॥

શંકરનાં વ્રતોએ કરીને (વ્રતો પાળીને) અનાદર માત્રમાં ઉખેડી નાંખેલ છે સંસારનું બીજ જેણે એવો, ભાવાગ્નિ નામે સ્થાનાધીશ (સ્થાનકનો સ્વામિ) પૂર્વે આ મઠમાં હતો. ॥ ૫૫ ॥

પરસ્પર વૈરના ત્યાગે કરીને શુદ્ધ દેહવાળા, સ્નેહમાં બંધાએલ છે હૃદય (મન) જેમનું (અને) મનુષ્યોમાં દયાવાળા, સારી રીતે જાણેલ છે મોક્ષને કરનારૂં (આપનારૂં) તત્વ જેમણે એવા થકા સિંહ તથા હાથીઓ આદિ જીવો આ મઠની પાસે તપશ્ચર્યા કરે છે. ॥ ૫૬ ॥

તે ભાવા અગ્નિનો નિષ્ઠા(તત્પરતા)વાળો ભાવશંકર નામે શિષ્ય શિવજીના સાયુજ્ય-(સ્વદેહે મેળાપ)ના લાભ માટે દુઃખે કરી શકાય એવું તપ કરે છે. ॥ ૫૭ ॥

આબુ પર્વતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં, ફળ અને ફૂલોની સમૃદ્ધિને સદાકાળ ધારણ કરનારાં આ વૃક્ષો, નાશ પામેલ છે વિષયવાસના જેમની એવા પુરૂષોની ઉત્તમ એવી નિયમ વિષેની નિષ્ઠાને બીજા મુનિઓમાં ઘણાક પ્રકારે કરીને સૂચના કરે છે. (વિષયસુખનો ત્યાગ કરનારા મુનિઓ જેવા દૃઢ નિયમો પાળે છે તેવા તમે ઈતર પુરૂષો પણ અમારી જડ એવાં વૃક્ષોની વૃત્તિને જોઈને શીખો, એમ દેખાડે છે.) ॥ ૫૮ ॥

સમરસિંહ રાજાએ ભાવશંકરના ઉપદેશથી સુવર્ણના દંડ સહિત મઠ, આબુ પર્વતમાં કરાવ્યો. ॥ ૫૯ ॥

એકલિંગ ગામમાં ત્રિભુવન(સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાળ લોક)માં પ્રખ્યાત એવા શ્રી સમાધીશ ચક્રસ્વામિ(શ્રી એકલિંગજી)નાં શિવાલયોના સમૂહમાં પ્રિય પટુનો પુત્ર જે વેદશર્મા પ્રશસ્તિનો કરનાર હતો, તે ચિત્રકોટમાં રહેનાર નાગર જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણ—વેદશર્માએ સર્વ વિદ્વાનોના મનને હરનારી અને પ્રકાશિત ગુણોએ કરીને ઉજ્જવળ એવી, આ પ્રશસ્તિ કરી. ॥ ૬૦ ॥

ભગવાન અચળેશ્વર જ્યાં સુધી આબુપર્વતના સંગને ધારણ કરે ત્યાં સુધી વાંચનારા કવિઓને આ પ્રશસ્તિ આજીવિકારૂપ થાઓ. ॥ ૬૧ ॥

આ ઉજ્જવળ પ્રશસ્તિ શુભચંદ્રે લખી (અને) બુદ્ધિમાન શલાટ કર્મસિંહે કોતરી. ॥ ૬૨ ॥

(વિક્રમ) સંવત્ ૧૩૪૨ ના વર્ષમાં માગશર શુદિ ૧ ને રોજ પ્રશસ્તિ કરી.

(ઇતિ ભાષાન્તર)

નં० २५६

મેહર રાજા ઠેપકનો હાથસણીનો લેખ[1]

સં. ૧૩૮૬ આષાઢ ૭ સોમવાર

કાઠિઆવાડમાં ગોહિલવાડ પ્રાન્તના પેટા તાલુકા ઉંડ સર્વૈયામાં સર્વૈયા રાજપૂતોની માલીકીનું એક ખંડણીયું સંસ્થાન હાથસણી છે. હાથસણી ગામ લોંચ ડુંગરાની તળેટીમાં પાલિતાણાથી નૈઋત્ય દિશામાં આશરે તેર માઈલના અંતરે શેત્રુંજી નદીના કિનારા પર ઉત્તરમાં આવેલું છે. હાલનો લેખ હાથસણીમાંથી પ્રાપ્ત થએલી એક શિલા ઉપરથી લીધેલો છે. અને હમણાં ભાવનગરના સંગ્રહસ્થાનમાં રાખેલો છે.

શિલા ચાર ખંડમાં ભાંગેલી છે; પરંતુ તેથી કરીને લેખનો કોઈ પણ ભાગ નાશ પામ્યો નથી, સિવાય કે પંક્તિ ૮ માં બે અક્ષરો, પંક્તિ ૧૩ મીમાં પાંચ—(જે બહુ અગત્યના જણાતા નથી)—અને પં. ૧૭ માં તિથિનો ત્રીજો આંકડો નાશ પામેલ છે, જો કે તારીખનો નષ્ટ થયેલો અંક તે જ પંક્તિમાં શબ્દોની સંખ્યાથી પૂર્ણ થયો છે.

લેખનો વિસ્તાર આશરે ૧૬૩/૪" પહોળી અને ૧-૦૩/૪" ઉંચી જગામાં છે. અક્ષરોનું સરાસરી કદ ૩/૧૬" જેટલું છે. લિપિ દેવનાગરી લેખના સમયને અનુસરતી છે.

ડૉ. ફ્લીટની નોંધઃ— આ લેખ ખાસ જાણવા લાયક હોવાનું કારણ એ છે કે તેમાં મૈત્રકોના હાલના પ્રતિનિધિ મેહર અથવા મેરની જાતિનો ઐતિહાસિક હેવાલ છે. આ જાતિનું મૂળ નામ મિહિર હતું. મિહિર લોકો, હુણ લોકોની એક શાખા હતી. હુણ લોકોએ તોરામાણ અને મિહિરકુલની આગેવાની નીચે પ્રથમના ગુપ્તરાજાઓની સત્તાનો અંત આણ્યો, અને કાઠિઆવાડ તથા ઉત્તર હિંદના બીજા ભાગોમાં પોતે વસી રહ્યા અને પછી તેઓને સેનાપતિ ભટ્ટારકે કાઠિઆવાડમાં જિતી લીધા હતા. તેમના સંબંધી અન્ય લેખોમાં પણ ઉલ્લેખ મળી આવેલો છે. શક સં. ૭૮૯ (ઈ. સ. ૮૬૭–૬૮) નાં બગુમ્રા દાનપત્રની ૪૫ મી પંક્તિમાં ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ ૩ જાએ મિહિર નામના એક રાજાનો પરાજય કરેલો જણાવવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાનાં વિ. સં. ૧૨૬૪ નાં ટિમાણા દાનપત્રમાં બે મેહર રાજાઓ નામે જગમલ્લ અને આનનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે. આપણો લેખ મેહર રાજા ઠેપક અથવા ઠેવક (વિ. સં. ૧૩૮૬)નો ઉલ્લેખ કરતું ત્રીજું પ્રમાણ છે. આ જાતિનું ચોથું પ્રમાણ કાઠિયાવાડના અગ્નિકોણમાં શિયાળબેટ પર ગોરખમઢી નામના સ્થાનમાં એક જૈન મૂર્તિના સ્થાનક પરના ટુંક લેખની અંદર છે. મેર અથવા મેહર લોકો હાલમાં કાઠિયાવાડની એક બહુ અગત્યની જાતિ ગણાય છે. અને ઘણા જ પ્રાચીન સમયથી જેઠવા રાજપૂતોની સાથે પોતાને જોડાયેલી હોવાનું જણાવે છે. મેહર લોકોનું બીજું વસવાટનું સ્થાન રાજપૂતાના છે. દિલ્હીની પડોશમાં આવેલા મેહરૌલી નામના ગામડામાં પણ તેમની નિશાનીઓ મળી આવે છે. સિંધમાં પણ આ જાતિનો બહુ વહેલા સમયમાં વસવાટ હોવાનો સંભવ છે.

---

[1] ઇ. એ. વૉ. ૧૫ પા. ૩૬૦ વિજયશંકર ગૌરીશંકર.

નં૦ ૨૫૫

ઉત્તર ગુજરાતમાંથી ઉપલબ્ધ લેખો નં. ૨૭[1]

વિ. સં. ૧૩૫૬ ચૈ. વ. ૧૧

अक्षरान्तर

१ संवत् १३५६ वर्षे चैत्र व ११
२ गन। यद्येह सूणक ग्रामे म–
३ हाराण श्री[खे]तलप्रतिपत्तौ
४ लींब महिपाकेन देवी श्री–
५ शिवर्लीयात्रायां नाट[पूजाय]
६ प्रदत्त पा[द्र] सं दि[न]पूमि–
७ [य] नं —— ना माता [त्रियो]—
८ पीलक[ब्रह्मपुरे]सहित [सक]
९ लमपि आ[मं] ॥ श्रीः ॥

ભાષાન્તર

દેવી શ્રી શિવાલીની યાત્રાપ્રસંગે સૂણુક નામના ગામમાં મહારાણા શ્રી ખેતલના રાજ્ય સમયમાં સં. ૧૩૫૬ ચૈત્ર વ. ૧૧ ને દિવસે લીંબ મહિપાકે કાંઈ દાન આપ્યું તે સંબંધી આ લેખ છે.

---

[1] એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૩૩ ડૉ. જે. ફ્લીટે [2] સરોત્રામાં ભવનધ્વજ મંદિરના બારણા ઉપર
પૃષ્ઠ ૪૮

१४ मम पितृव्येन जीर्ण्णदुर्गे निवासि[ना]। कारिता संगवापीति ठेवावापीं प्रकारय १३ [॥]। मे-

१५ हरेण समादिष्टो धर्मबुद्धिः स कौ नरः। कारयामास सहसा वापीं जलमनोहरां १४ [॥]

१६ अखं[ड][20]मायुर्लभतां मेहरो द्विजवल्लभः। सहितः पुत्रपौत्रैश्च परिवारजनैः समं [॥×]

१७ संवत् १३[८]६ वर्षे ॥ भावे संवत्सरे पूर्ण्णे आषाढे षडशीतिके सप्तम्यां सोमवारेण

१८ वापीयं पूर्ण्ण[तां] गता ॥ १६ [॥×] श्रीप्रभानिष्ठवास्तव्यसूत्रवाचासुत-सांडाकेन कारापिता [॥×]

अक्षरान्तर

१ ओं सिद्धिः। (॥) विरंचिवदनावासा देवी जयतु भारती। यस्याः प्रसादमासा-
द्य मूढोऽपि विबुधायते १ [॥×]

२ श्रीसौं[1] वंशो[2] भुवि सुप्रसिद्धः क्षमाभृतां मंडनमादिजानां तेषां। कुले पुण्यकृतां वरिष्ठः सगारै नामा नृपति बभूवं २ [॥]

३ जसधवलसुनामा तस्य वंशेऽस्य जज्ञे सकलगुणनिधानं रूपविख्यातकीर्तिः मियम-

४ ल इति देवी रूपतो यं विवाह्य विजयसुभटपुत्रै[5] सूर्यवंश प्रसूता ३ [॥×]
यशोधवलदेवस्य सुपुवे

५ तनयान् वरान्। वल्लीव कल्पवृक्षस्य मल्लमंडलमेलिगान् ४ [॥] अत्रान्तरे वासले राजवंशे कंह्र---

६ ल्दोर्मंडलनिर्जितारिः। नगार्जुनो[7] नाम बभूव वीरः श्रीमंडलीकस्य सहायकारी
५ [॥] सुतस्तस्य म-

७ हानंदः संजातो धरणीतले। येन कौ जातसारेण जहर्षुः पूर्वजा मुदा ६ [॥] सुता
मंगलराजस्य

८ रूपा रूपमनोहरा। या जज्ञे ठेपकं वीरं -- यं स्वामिवत्सलं ७ [॥] अपि वाच-
स्पतिर्मूकः के वयं तद्गु-

९ णस्तवे। दत्तानां येन दानानां संख्या कर्तुं[8] न सक्यते[9] ८ [॥] कुलेन शौर्येण
नयेन कीर्त्या प्रजा-

१० भिरामो भुवि मेहरोऽस्य। तालध्वजे विप्रजनाभिरामे महीशभूपेन नियोजित श्रीः ॥९॥

११ [॥] राज्यं मकुर्वतस्तस्य चतुर्भिस्तनयैः समं। धर्मबुद्धिरियं जाता ठेवकस्य महा-
त्मनः १० [॥] कार-

१२ यामि महावापीं सर्वजंतु तृषापहीं। अगाधे निर्जले देशे कृतराजं ततोऽब्रवीत् ॥११॥
[॥] वद्धा-

१३ दित्यकुले सूर्यवीकलस्यान्वयोद्भव ------ मे वाक्यं शृणु धर्ममयं हितं
१२ [॥] यथा

---

१ વાંચો श्रीसोमवंशो; २ વાંચો भृतां; ३ આ શબ્દમાં प्र ને બદલે म છે; જુઓ વળી પં. ૫ मल्ल અને मकुर्वत પંક્તિ ૧૧. ४ વાંચો नृपतिर्बभूव; ५ વાંચો पुत्रैः; ६ જુઓ નોટ ૩ ઉ. ७ વાંચો नागार्जुनो; ८ વાંચો कर्तुं; ९ વાંચો शक्यते; १०-१२ જુઓ નોટ ૩ ઉપર,

નં○ ૨૫૭

પુષ્યેણની વળામાંથી મળેલી માટીની સીલ[1]

આ સીલ ઉપરનો લેખ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૭૪ મે ડા. બુલરે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

ડા. ફ્લીટે અને તેનો ઉત્તમ ફોટોગ્રાફ મોકલ્યો અને ફોટોગ્રાફ સાથે ફરી અક્ષરાન્તર તૈયાર કરવા ઇચ્છા જણાવી તેથી તે મુજબ રજુ કરું છઉં.

લેખના અક્ષરો અંદર ઊંડા કોતરેલા છે અને તે અવળા છે. તેથી ધાતુની અગર પથ્થરની મૂળ અડીમાં અક્ષરો ઉપડતા હશે. ડા બુલરે લખેલ છે તે મુજબ ચોથી પંક્તિનો છેલો અક્ષર ત્રુટક છે. બીજી પંક્તિની શરૂવાતનો પહેલો અક્ષર પણ કપાઈ ગએલ છે, પણ તે તો સબંધ ઉપરથી અટકળી શકાય તેમ છે.

ડા. બુલરના અક્ષરાન્તરથી આ અક્ષરાન્તર એક જ બાબતમાં જૂદું પડે છે અને તે એ છે કે પહેલી લીટીમાં પુષ્યેણના પૂર્વજનું નામ જયસ્કન્ધ નથી, પણ જયદ્રથ છે. મહાભારતમાં આવેલ છે તે પ્રમાણે આ નામ સિંધુ સૌવીરના એક રાજાનું છે અને તેને અર્જુને માર્યાની હકીકત પણ મળે છે.

अक्षरान्तर

१ आ जयद्रथादाव्यवच्छिन्नराज-

२ वंशस्य श्रीर्म्महा[र]ाजा[ह]ि वर्म. ....

३ सूनो र्महाराज महा-

४ पति पुष्येण[स्य] [॥]

ભાષાન્તર

જયદ્રથથી અવ્યવચ્છિન્ન ઉતરી આવેલા મહારાજ અહિવર્મનના દીકરા મહારાજા મહાસેનાપતિ પુષ્યેણની (સીલ).

---

૧ ઇ. એ. વો. ૩૮ પા. ૧૪૫ આ. હુલ્ય

ભાષાન્તર

લેખનો પ્રારમ્ભ ભારતી દેવીની સ્તુતિથી થાય છે. શ્રી સોમવંશ પૃથ્વીમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. આદિરાજાઓમાં મંડનરૂપ એવાં એ કુલમાં પુણ્યશાલિઓમાં વરિષ્ઠ ખગાર નામે ભૂપતિ ઉત્પન્ન થયો.

તેના કુળમાં સકલગુણનિધાન અને રૂપથી વિખ્યાત કીર્તિવાળો જશધવલ જન્મ્યો, જેના સૌંદર્યને અંગે વિજય અને સુભટના પુત્રો સાથે સૂર્યવંશમાં જન્મેલી પ્રિયમલદેવી તેને વરી. પ્રિયમલ દેવીથી યશોધવલને, મદ્દલ મંડલ અને મેલિગ નામે ત્રણ ઉત્તમ પુત્રો થયા. આ સમયે વાખલ રાજના કુળમાં નાગાર્જુન નામે વીર પ્રસવ્યો. એ શ્રી મંડલીકનો સહાયકારી હતો; અને એણે પોતાના બાહુબળે અરિમંડલ જિતેલું હતું. તેનો પુત્ર મહાનંદ થયો, જેના જન્મથી તેના પૂર્વજોના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. મંગલરાજની મનોહર રૂપવાળી પુત્રી રૂપાથી (આ મહાનંદને) ઠેપક નામે વીરપુત્ર ઉત્પન્ન થયો. ... ... જે સ્વામિવત્સલ હતો. એના ગુણોને વર્ણવવાને વાચંસ્પતિ પણ અસમર્થ છે, તો પછી અમે તો એ વિષયમાં કોણ? તેણે આપેલાં દાનોની સંખ્યાની ગણત્રી કહેવી અશક્ય છે. કુલ, શૌર્ય, નય, કીર્તિથી તેણે પ્રજાનો અનુરાગ મેળવ્યો. આ મેહર રાજાનો રાજ્યાભિષેક વિપ્રોને પ્રિય એવા તાલધ્વજ ગામમાં મહીશ રાજાએ કર્યો. એ પ્રમાણે જ્યારે આ મહાત્મા ઠેપક પોતાના ચાર પુત્રો સહિત રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે કોઈ અગાધ નિર્જલ પ્રદેશમાં સર્વ પ્રાણિઓની તૃષાને દૂર કરનારી એક મહાવાપી બંધાવવાની ધર્મબુદ્ધિ તેનામાં ઉદ્ભવી. તેથી કુન્તરાજને તેણે કહ્યું કે "હે વલ્લાદિત્ય કુલમાં જન્મેલા, અને સૂર્ય વિકલના વંશના રાજા! મારૂં ધર્મમય અને હિતવાળું વાક્ય સાંભળ. જેવી રીતે મારા પિતૃએ જીર્ણદુર્ગમાં સંગવાપી બંધાવી તેવી જ રીતે તું ઠેવાવાપી બંધાવ." મેહરના આ આદેશ પ્રમાણે તે ધર્મબુદ્ધિ કુન્તરાજે સહસા જલ મનોહર વાપી બંધાવી. (આ ધર્મકાર્યથી) પુત્રપૌત્ર પરિવારજનો સહિત દ્વિજવલ્લભ મેહર અખંડ આયુઃ પ્રાપ્ત કરો.

સંવત્ ૧૩૮૬ વર્ષ, ભાવ સંવત્સર પૂર્ણ આષાઢ ૮૬ મે વર્ષે, સપ્તમી સોમવારે આ વાપી પૂર્ણતા પામી છે. શ્રી પ્રશ્નાનિષ્ઠના રહીશ સૂત્ર વાચાના પુત્ર 'સાંડકથી' આ લેખ ઉત્કીર્ણ થયો છે.

श्रीः

પુરવણીના લેખો

अक्षरान्तर

१ .... [क्ष]त्रपस्य स्व[ा]मि जीवदामस्य एताय पूर्व्वाय वर्ष[े] १००

२ ... [व]स्रदत्तस्य वास्तुन [ं]दिकस्य वस्[तु]शर्म्मकस्य रामकस्य पुत्र[ा]

ભાષાન્તર

[મહા]ક્ષત્રપ સ્વામિ જીવદામનના, ઉપર કહેલા વર્ષ ૧૦૦ રામકના પુત્રો [વ]સ્રદત્ત, વાસ્તુનંદિક (વાસ્તુનંદિન), વસ્તુશર્મ્મક.

પંક્તિ ૧ લી—(અ) ક્ષનો ઉપરનો ભાગ તૂટેલો છે. (બ) વર્ષેના ષ માંનો આડો લીટો ભુંસાઇ ગયો છે. (ક) છેલ્લો અક્ષર ઘ જેવો લાગે છે, પણ જમણી બાજુના ઉભા લીટાનો નીચલો છેડો લંબાવેલ છે, તેથી તે ૧૦૦ નું ચિહ્ન છે, એમ નિશ્ચય થાય છે.

પંક્તિ ૨ જી વસ્રદત્ત નો વ શંકિત છે. શસ્ર અગર અસ્ર પણ વાંચી શકાય. वास्तुनंदिक માંનો वा જરા વિચિત્ર છે. નીચેનો ભાગ વધુ વળેલો છે અને ઉપરની આડી લીટી ઘસાઇ ગઇ છે તેથી ઉભી લીટીના બે ફાંટા જેવી લાગે છે.

પુરવણીના લેખો

નં૦ ૬ અ.

જીવદામન્ ૧ લાનો જૂનાગઢમાંથી મળેલો શિલાલેખ[1]

ઈ. સ. ૧૯૧૯ ના ચોમાસામાં જૂનાગઢના કિલ્લાના મથાળા ઉપર કામ કરતા કેટલાક મજુરોને આ શિલાલેખ મળ્યો હતો. સ્ટેટ એન્જીનીઅર મી. એસ. બુકફોકસે આ પત્થરને ઓફીસમાં મૂકાવ્યો અને તેની છાપ મોકલીને આર્કીઓલોજીકલ ખાતાને ખબર આપી. હવે તે પત્થરને જૂનાગઢમાંના બહાદુરખાનજી મ્યુઝિયમમાં રાખવામાં આવેલ છે અને ત્યાંથી લેખને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે સારી છાપ લાવવામાં આવી.

લેખ ભારે શિલા ઉપર અને ૩૧ ઇંચ લાંબી અને ૧૦ ઇંચ પહોળી સપાટી ઉપર કોતરેલ છે. તે બે પંક્તિમાં છે અને બન્ને પંક્તિના શરૂવાતના તથા છેહાના ભાગ ખંડિત થયેલા છે. પહેલી પંક્તિની શરૂવાત क्षत्रपस्य શબ્દથી થાય છે અને અંતે ૧૦૦ નું ચિહ્ન છે. બીજી પંક્તિ કોઈ વિશેષ નામથી શરૂ થાય છે અને છેવટે पुत्र શબ્દ છે. પંક્તિની લંબાઈ ૩૦ ઇંચ છે અને અક્ષરની ઉંચાઈ સરેરાસ ૨⅙ ઇંચ છે. લખાણ ઉપરથી અટકળ થાય છે કે મૂળ પંક્તિઓ વધારે લાંબી હોવી જોઇએ. આ પત્થર પાછળથી ચણતરકામમાં વપરાએલો હોવો જોઇએ અને લેખવાળો ભાગ નીચે હોવાથી તેમાં ઇંટનો ભૂકો અને ચુનાનું બનાવેલું પ્લાસ્ટર ભરેલું હતું. બીજી પંક્તિની નીચેની પંક્તિઓ પત્થર કાપ્યો ત્યારે ગુમ થઈ હોવી જોઇએ.

લેખની લિપિ, ઇ. સ. ના બીજા સૈકામાં પશ્ચિમ હિન્દમાં વપરાતી અને અન્ધૌના રૂદ્રદામન ૧ લાના લેખોમાં છે તેવી જ છે. क અને र ના નીચેના ભાગો ડાબી બાજુ વળેલા છે. प ના ઉભા ત્રણ લીટા અને प ના ઉભા બે લીટા સરખા લાંબા છે. व અને म ના નીચેના ભાગ ત્રિકોણ આકારના છે. प ના બન્ને ઉભા લીટા સરખી ઉંચાઇના છે. ञ નો નીચેનો ભાગ જમણી બાજુએ લંબાએલો છે. क्षत्रपस्य માંના प માં આડી લીટી જમણી બાજુની ઉભી લીટી સાથે જોડાએલ છે જ્યારે धर्मेमां બન્ને ઉભી લીટી સાથે જોડાએલ છે.

લેખ ગદ્યમાં છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. તે ખંડિત હોવાથી લેખનો આશય સમજી શકાતો નથી. જ્યાં સંવત્ લખ્યો છે તે ભાગ સુરક્ષિત નથી, તેથી ૧૦૦ ના ચિહ્ન સિવાય બીજું કાંઈ વંચાતું નથી. લેખમાં જીવદામનનો ઉલ્લેખ છે પણ તેના ઈલકાબ વિગેરેના વર્ણનવાળો ભાગ ગુમ થયો છે. તેથી વંશાવળીમાં તેનું સ્થાન નિર્માણ થઇ શકતું નથી. તે क्षत्रप હતો એટલું જ કહી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં બે જીવદામન્ જાણવામાં આવેલ છે; જેમાંનો પહેલો રૂદ્રદામનનો પૌત્ર અને દામજદશ્રી પહેલાનો પુત્ર શ. સં. ૧૦૦ થી ૧૧૮–૧૯ સુધીમાં સત્તામાં હતો એમ તેના સિક્કા ઉપરથી માલુમ પડે છે, જ્યારે બીજો જીવદામન્ જે સ્વામિ જીવદામન્ તરીકે ઓળખાય છે તે તેના દીકરા રૂદ્રસિંહ બીજાના શ. સં. ૨૨૭ લગભગના સિક્કા ઉપર આપણને મળે છે. અથવા અગર રૂદ્રસિંહ ૧ લાના સીધા વંશની સમાપ્તિ બાદ તે ગાદીએ આવ્યો હોય એવો સંભવ છે. લિપિ ઉપરથી મારો મત એવો છે કે આ લેખમાંનો જીવદામન્ તે પહેલો જીવદામન્ હોવો જોઇએ. આ લેખમાંની બીજી પંક્તિમાં આ ચાર વિશેષ નામો આપેલાં છેઃ [व]ऋद्दत्त, धास्तुनंदिक, वस्तुशर्मक, અને रामक. બીજી પંક્તિના છેલા શબ્દને पुत्रा[णां] વાંચીએ તો આમાંની પહેલી ત્રણ વ્યક્તિઓ रामक ના પુત્રો કલ્પી શકાય. આ ત્રણ ભાઈઓએ કરેલા ધર્મકાર્ય અગર બાંધેલા મકાનની યાદગીરી કાયમ રાખવા આ લેખ લખાએલો હોવો જોઇએ.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૮ પા. ૩૩૯ સ્વ. આર. ડી. બેનરજી
લેખ ૫૦

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१४ [स्तु]व[स्संविदितं] यथा हस्तवप्राहरा[र]ण्यां कलहाटक ग्राम ~ पूर्व्वं भुक्तभुज्य[मा]नकः

पतरूं बीजुं

१५ — — — नगरवास्तव्यब्राह्मण विश्वदत्त वसुदत्ताभ्यां भरद्वाजसगोत्राभ्यां

१६ — — — [स]ब्रह्मचारिभ्यां मया मातापित्रोः

२४ [आच्छेत्ता] चानुमन्ता च तान्येव नरके वसे[त्] स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धरा[म्]

२५ गवां शतसहस्रस्य हन्तुः प्राप्नोति किल्बिषम् [॥]बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राज-[भिस्सगरा]

२६ दिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलमिति[॥]

२७ स्वहस्तो मम महासामन्तमहाराजध्रुवसेनस्य [॥] दूतकः प्रतीहारमम्मकः

२८ लिखितं किक्केन [॥] — — —त्रु— — —

१ પહેલા પતરાની પંક્તિ ૧ થી ૧૩ ધ્રુવસેન ૧ લાના સંવત ૨૦૬ ના પતરાની પંક્તિઓ સાથે મળતી આવે છે. જુઓ. એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫ ૨ આંહીંની આગળનો ભાગ પણ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫ મે આપેલ દાનપત્રમાંના ભાગ સાથે મળતો આવે છે.

નં૦ ૨૬ અ.

ધ્રુવસેન ૧ લાનું અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર[1]

પૂનાની ડેક્કન કોલેજના પ્રોફેસર ડો. એસ. કે બેલ્વલકરે આ પતરાં, આશરે દશેક વર્ષ પહેલાં, તે વખતના આર્કીઓલોજીકલ સર્વેના વેસ્ટર્ન સરકલના સુપરીન્ટેન્ડન્ટ પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકરને આપ્યાં હતાં. તેને સાફ કરતાં તે અપ્રસિદ્ધ નવું દાનપત્ર છે, એમ જણાયું.

બન્ને પતરાંમાં લેખ અંદરની બાજુએ કોતરેલ છે. કડીઓ માટે બન્નેમાં બબ્બે કાણાં છે, પણ કડી તેમ જ સીલ ઉપલબ્ધ નથી. પતરાં ૧૨¾ ઇંચ લાંબાં અને ૭ ઇંચ પહોળાં છે અને તેની જાડાઈ ⅙ ઇંચ છે. દરેક પતરાના બે મોટા અને બીજા નાના કટકા થઈ ગએલ છે.

અક્ષરો ઊંડા કોતરેલ છે. પંક્તિ ૧૨ માં જીહ્વામૂલીય વિસર્ગનો અને પંક્તિ ૫, ૧૧ અને ૧૪ માં ઉપધ્માનીયનો ઉપયોગ કરાયો છે. પંક્તિ ૨૩ માં શ્લોક માં વિસર્ગનો શ થએલો છે.

મૈત્રક વંશના મહાસામન્ત મહારાજા ધ્રુવસેન ૧ લાનો આ લેખ છે, અને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ આદિ ક્રિયાના નિર્વાહ માટે ભારદ્વાજ ગોત્રના વિશ્વદત્ત અને વસુદત્ત નામના બે બ્રાહ્મણોને હસ્તવપ્રાહરણીમાં આવેલું કલહ્રાટક ગામ વલભી મુકામેથી દાનમાં આપ્યાની તેમાં નોંધ છે. પંક્તિ ૧૪ મી માંના हस्तवप्राहरण्यां कलहाटकग्रामः पूर्व्वभुक्तभुज्यमानकः અને પંક્તિ ૧૮-૧૯ માંના पूर्व्वाचारस्थित्या प्रतिपादितः એ બે વાક્યોથી આગલા દાનને આ પતરામાં અનુમતિ આપવામાં આવેલ છે, એમ અનુમાન થાય છે. દાન લેનારના નિવાસસ્થાનના નામવાળો ભાગ ગુમ થએલ છે. આ વાક્યોનો અર્થ નીચે મુજબ થાય. મૂળ દાન લેનારના ભોગવટાનું ગામ કલહાટક જે હસ્તવપ્રઆહરણી વિભાગમાં આવેલું છે તે ચાલુ રીવાજ મુજબ અમે આપ્યું છે,

ગુપ્ત સં. ૨૦૬ થી ૨૧૭ સુધીનાં ધ્રુવસેન ૧ લાનાં દાનપત્રોમાં લેખક તરીકે કિક્કક ચાલુ રહેલ છે, પરંતુ દૂતકના નામમાં ફેરફાર થએલ છે. સં. ૨૦૬ થી ૨૧૦ના શ્રા. સુ. ૧૫ સુધીનાં દાનપત્રોમાં દૂતકનું નામ મમ્મક મળે છે, જ્યારે ૨૧૦ ના આસુ. વ. ૫ નાં પાલીતાણાના પતરામાં રૂદ્રધર નામ આપેલ છે. ત્યારપછી ૨૧૬ ના દાનપત્રમાં દૂતક તરીકે ભોગિક રાજસ્થાનીય ભટ્ટિનું નામ આપેલ છે. આ નામોના ફેરફારને આધારે આ દાનપત્રમાં મમ્મક દૂતક તરીકે છે, તેથી તે ૨૦૬ થી ૨૧૦ શ્રા. સુ. ૧૫ ના સમયમાં અપાએલું માની શકાય, પરંતુ તે બહુ આધાર ભૂત મનાય નહી. કારણ એકી વખ્તે બે દૂતક પણ હોઈ શકે. હસ્તવપ્ર તે હાલનું હાથબ હોવું જોઇએ અને કલહાટક તે હાથબ પાસેની ખાડીના પૂર્વકિનારા ઉપરનું કોળીઆક ગામ હોવું જોઇએ.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૯ પા. ૩૦૨ પંડિત માધો સરૂપ વત્સ.

ધરસેન ૨ જાનાં બાર દાનપત્રો મળેલાં છે. આમાંનાં સાત[1] સં. ૨૫૨ નાં, એક ૨૬૯નું,[2] બે સં. ૨૭૦ નાં,[3] અને બાકીનાં બે[4] ત્રુટક હોવાથી સાલ વગરનાં છે. આ દાનપત્રની સાલ સાથે સૂર્યગ્રહણનું વર્ણન ઉપયોગી છે, જે તેનાં બીજાં દાનપત્રોમાં ક્યાંઈ આપેલ નથી. લેખમાં ગ્રહણનો ઉલ્લેખ કદાચ આ પહેલો જ હોઈ શકે. મી. એલ. ડી. સ્વામિકન્નુ પિલ્લાઇના ઇંડિયન એફીમેરીસ (વો. ૧ પાર્ટ ૧ પા. ૨૨૦) પ્રમાણે ચૈત્ર માસમાં (પૂર્ણિમાન્ત ગણત્રી પ્રમાણે વૈશાખમાં) ઇ. સ. ૫૭૩ ના માર્ચની ૧૯ મી તારીખે સૂર્ય ગ્રહણ હતું, તેથી દાનપત્રની તે તિથિ તથા તારીખ હોવી જોઇએ.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ओं स्वस्ति [।*]वलभीतः प्रसभं ....

१५ पार्थिवश्रीः परममाहेश्वरः श्रीमहाराजधर्सेनं×कुशली सर्व्वानेवायुक्तक ....

पतरूं बीजुं

१८ कौण्डिन्य[पुर]उत्तर पट्टे भट्टकपत्र(द्र)ग्रामस्सोद्रङ्गः ....

२० मैत्रायणिक सब्रह्मचारिशाण्डिल्यसगोत्रब्राह्मण देवदत्ताय वलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रा-तिथिपंच महायाज्ञिका-

२१ नां क्रियाणां समुत्सर्प्पणार्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवसरिक्षिति(त्स्थिति) समकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोज्यः पूर्व्व-

२२ भुज्यमान[वृत्येह] सूर्योपरागे उदकसर्गेण ब्रह्मदेयो निसृष्टः[5] ....

३१ दिभिः [।*] यस्य यस्य यदा भूमिः तस्य तस्य तदा फलमिति । लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतस्कन्दभटेन ॥

३२ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य ॥ दू चिर्व्विरः सं २०० ५० ४ । वैशर्ख व १० ५ ॥

१ ઇ. એ. વો. ૧૫ પા. ૧૮૭ વો. ૭ પા. ૬૮ વો. ૮ પા. ૧૦૩ વો. ૧૩ પા. ૧૬૦ ફરીથી કો. ઈ. ઈ. વો. ૩ પા. ૧૬૪ સં. પ્રા. ઈ. ઓફ કાઠિયાવાડ પા. ૩૫ એ. ભા. ઈ. વો. ૪ પા. ૩૯ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૮૦ ૨ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૯ ૩ જ. બો. બ્રં. રો. એ. સો. (ન્યુ.સી.) વો. ૧ પા. ૬૬ ઈ. એ. વો. ૭ પા. ૭૦ ૪ જ. બો. બ્રં. રો. એ. સો (ન્યુ.સી.) વો. ૧ પા. ૨૪ અને ૨૧

૫ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૮૦ મે પ્રસિદ્ધ થએલ સં. ૨૫૨ ના દાનપત્રને લગભગ મળતું જ અક્ષરાન્તર છે તેથી આંહી સુધ્ધાનો ભાગ આપ્યો છે. ભટાર્ક, દ્રોણસિંહ, ધ્રુવસેન ધરપટ અને ગુહસેનનાં નામો ૨,૩,૫,૭,૮ અને ૧૨ મી પંક્તિમાં આપ્યાં છે. ૬ વાંચો ધરસેન ૭ ચાલુ શાપાત્મક શ્લોકો ૮ વાંચો વૈશાખ

નં० ૪૪

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

ધરસેન ૨ જાનાં બંટીયાનાં પતરાં[1]

ગુ. વ. સં. ૨૫૭ વૈ. વ. ૧૫ (ઈ. સ. ૫૭૩)

વોટસન મ્યુઝિયમનું દફ્તર તપાસતાં અપ્રસિદ્ધ વલભીના દાનપત્રનાં બે પતરાંની છાપો મળી આવી હતી. સ્વ. વલ્લભજી આચાર્ય જે પ્રથમ વોટસન મ્યુઝિયમમાં ક્યુરેટર હતા તેમણે છાપો ઉપર આવી નોંધ કરી હતી કે આ પતરાંની છાપો ઈ. સ. ૧૯૦૪ માં તેમને કાઠિયાવાડની નૈઋત્યમાં બાન્ટવા તાલુકાના ગામ બન્ટિઆના ગુજરાતી મ્હેતાજીએ આપી હતી. એમ જણાય છે કે તેઓ તે અસલ પતરાં મેળવી શકયા ન હોતા, અને તે તે મેળવવા માટે મારો પ્રયત્ન પણ સફળ થયો નહીં. પરંતુ લેખની ઉપયોગિતા ધ્યાનમાં લઈ છાપો ઉપરથી તે પ્રસિદ્ધ કરૂં છું.

છાપો બરોબર લેવાએલી ન હોતી અને ફાઇલમાં લગભગ ૨૨ વર્ષ સુધી રહ્યાથી કાગળ બહુ જ બટકણો થઈ ગયો હતો. એમ જણાય છે કે પતરાં સુરક્ષિત છે. દરેક પતરાનું માપ ૧૨½ ઇંચ લંબાઈ અને ૮ ઇંચ પહોળાઇ છે અને કડી માટે બે કાણાં છે. પહેલા પતરામાં ૧૭ પંક્તિ છે અને બીજામાં ૧૫ છે.

લિપિ વલભી દાનપત્રોમાં વપરાતી છે. દાન આપનાર રાજાનું નામ બીજા બધામાં હોય છે તેમ ધરસેન નહીં, પણ ધર્સેન લખેલ છે. જીહ્વામૂલીય અને ઉપધમાનીયનો ઉપયોગ પં. ૧૫ અને ૩૦ માં થએલો છે. मुक्ता શબ્દ પં. ૩૦ માં बहुनिर्व्वसुधा પછી કોતરવા માટે છોડી દેવામાં આવેલ છે. દાનપત્ર એકંદર રીતે ભૂલો વગરનું છે.

લેખ વલભી કે જ્યાંથી દાન આપવામાં આવ્યું હતું તે શબ્દથી શરૂ થાય છે. પછી વલભી વંશના સ્થાપક ભટાર્કથી શરૂ કરી, દાન દેનાર ધરસેન ૨ જા સુધીના રાજાઓનું દરેકનું કવિતામય વર્ણન આપેલ છે. આ વર્ણન બીજા ધરસેનના તામ્રપત્રમાં છે તેને મળતું આવે છે. જેને દાન આપ્યું છે તે મૈત્રાયણીય શાખા અને શાંડિલ્ય ગોત્રનો દેવદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ છે[2] (પં.૨૦). સુરાષ્ટ્રમાં કૌણ્ડિન્યપુરની ઉત્તરમાં આવેલું ભટ્ટક(અથવા ભદ્રક)પત્ર(દ્ર?) ગામ દાનમાં આપેલું છે (પં. ૧૧, ૧૭, ૧૮). બ્રાહ્મણોને આપેલાં દાનોમાં હોય છે તેમ એમાં દાન આપવાનો આશય પંચમહાયજ્ઞ નિભાવવાનો છે (પં.૨૦). અધિકારીઓનાં નામ અને દાનની સાથે આપેલા હક્કો આ ધરસેનના સં. ૨૫૨ ના દાનપત્રમાં[3] મળે છે તે જ છે. સંધિવિગ્રહના અધિકારી સ્કન્દભટે લેખ લખ્યો છે (પં. ૩૧) અને દૂતક ચિર્બ્બિર છે (પં. ૩૨). લેખની સાલ ગુ. વ. સં. ૨૫૪ વૈશાખ વદિ ૧૫ છે. (પં. ૩૨) તે દિવસે સૂર્યગ્રહણ હતું (પં. ૨૨). ધરસેન ૨ જાનાં ૨૫૨ ની સાલનાં સાત દાનપત્રોમાં[4] જે દૂતક અને લેખક છે તે આમાં પણ છે. સં. ૨૬૯ ના દાનપત્રમાં દૂતક જૂદો આપેલ છે.

લેખમાં આપેલાં સ્થળો પૈકી વલભી તે હાલનું કાઠિયાવાડમાંનું વળા છે. કૌણ્ડિન્યપુર તે કાઠિયાવાડની દક્ષિણે આવેલું કોડીનાર માની શકાય. સુરાષ્ટ્રમાંનું ગામ ભટ્ટકપત્ર(દ્ર) ઓળખી શકાયું નથી.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૨૧ પા. ૧૭૯ ડી. બી. ડિસકળકર ૨ તેનું નિવાસસ્થાન આપેલું નથી ૩ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૮૦ ૪ નોટ નં. ૩ જુઓ

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

पं १—१८

पतरूं बीजुं

पं १९—२२[1]

२३ न्समाज्ञापयत्यस्तु वः संविदितं मया मातापित्रोः पुण्याप्यायनायात्मनश्चैहिकामुष्मिकयथाभिलषितफलावाप्तये मदसर-

२४ सि दक्षिणसि(सी)म्नि पादावर्त्ता(र्त्ताः) प्प(पं)चाशत् तथा वीरपुत्रे उत्तरसि(सी)म्नि पादावर्त्ता(र्त्ताः) षष्टि बह्वृचकेरादिसगोत्रब्राह्मणरुद्र तस्येदं पृथ-

२५ पुत्र इश्वरदेवसेनके अपरसि(सी)म्नि पादावर्त्ता(र्त्ताः) पञ्चाशतः बह्वृच तथा त्रैवालंबायनसगोत्रदासिलाय पादावर्त्ता अशि(शी)ति एत[त्]

२६ सोद्रङ्ग सोपरिकर सवातभु(भू)तधान्यहिरण्यादेयं सोत्पद्यमानविष्टिकं समस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षे-

२७ पणि(णी)यं भु(भू)मिच्छिद्रन्यायेनैपामेव च बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथि पंच महायाज्ञिकानां क्रियाणां समुत्स-

२८ र्प्पणार्थमाचन्द्रार्क्कार्ण्णवसरित्क्षितिस्थितिसमकालि(ली)नं पुत्रपौत्रान्वयभोग्यं उदकसर्गेण ब्रह्मदेयं निसृष्टं

२९ यतोसो(स्यो)चितया ब्रह्मदेयस्थित्या भुंजतं कृषतं (तां) कर्षयतां प्रदिशतां वा न केनचित्प्रतिषेधे वर्त्तितव्यमा

३० गामिभद्रनृपतिभिश्चास्मद्वंशजैरनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं म(मा)नुष्यं सामान्यं च भूमिदानफलमवगच्छद्भिः

३१ अयमस्मद्दायोनुमन्त(न्त)व्यः पारिपालयितव्यश्चै यश्चै(श्चै)नमाच्छिद्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पं-

३२ चभिम्महापातकैः सोपपातकैः संयुक्तः स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेनः (न) [।*]षष्टि०

३३ .... पूर्व्वदत्तं०

३४ .... बहुभिर्व०

३५ यस्य यस्य यदा भु(भू)मिः तस्य तस्य तदा फलमिति ॥ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृत स्कन्दभटेन ॥ सं २९२ वैशाख व १५ [॥*]

३६ स्वहस्तो मम महाराजश्रीधरसेनस्य [॥*]दू चिर्बिर:[॥*]

---

१ ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૮ મે આ જ રાજાનું આ જ તિથિનું દાનપત્ર પ્રગટ થયું છે અને આ સંગ્રહમાં નં. ૪૩ પા. ૮૫ મે પ્રસિદ્ધ થએલ છે. તેની સાથે બધી વિગતમાં આ દાનપત્ર પં. ૧–૨૨ સુધી મળતું આવે છે. ૨ વિસર્ગ નકામો છે. ૩ આ તથા બહ્વૃચની પહેલાં લખાવો જોઇએ. કોતરનાર પ્રથમ તથા અગર બહ્વૃચ ભૂલી ગયો હશે અને પછી પાછળથી તે ઉમેર્યો હશે. ૪ પ્રથમ થૈ કોતર્યું હતું, પણ પછી ઐ છેકી નાંખેલ છે. છતાં છાપમાં તે દેખાતો નથી પણ મૂળમાં દેખાય છે. ૫ મૂળમાં આ વિસર્ગ (અધૂરો) છે અને તેનો નીચેનો ભાગ ભૂંસાઇ જવાયો છે.

નં૦ ૪૪ અ.

ધરસેન ૨ જાનું દાનપત્ર[1]

ગુ. વ. સં. ૨૫૨ વૈ. વ. ૧૫

આ દાનપત્રનાં બે પતરાં છે અને તેનું દરેકનું માપ ૧૧$\frac{૧}{૮}$ ઇંચ લંબાઇ અને ૭$\frac{૩}{૪}$ ઇંચિ પહોળાઇમાં છે. તે બહુ જ સુરક્ષિત છે. પતરાંની કોર વાળીને જાડી બનાવવામાં આવી છે. જમણી બાજુની કડી જે સાદી વાળાની હશે તે ગુમ થઈ છે. ડાબી બાજુની કડી કપાએલી નથી, પણ તેમાં કાપા કરેલા છે, જેથી તે સરી શકે. તે અખંડ બાખડી છે અને $\frac{૧}{૪}$ ઇંચિ જાડી છે. તેના ઉપરની સીલ લંબગોળ ૨ ઇંચ અને ૧$\frac{૧}{૮}$ ઇંચ લાંબી છે અને ખોદેલી સપાટીમાં જમણી બાજુ તરફ મુખ કરી બેઠેલો નંદી છે. અને તેની નીચે श्री भटक श्रीमटार्कनुं ખોટું રૂપ લખેલું છે. પતરાં કયાંથી મળ્યાં હતાં, તે ખબર નથી.

લેખમાં ભટાર્કથી ધરસેન ૨ જા સુધીની ચાલુ વંશાવળી આપેલ છે અને પછી સં. ૨૫૨ના વૈશાખ વદિ ૧૫ની તિથિએ તેણે મહસરસ, વીરપુત્ર, પૃથપુત્ર અને ઇશ્વરદેવસેનક નામનાં ગામડાંમાં આપેલાં દાનનું વર્ણન છે.

દાનવિભાગની વિગત સિવાયનો બધો ભાગ ઇં. એ. વૉ. ૭ પા. ૬૮ મે પ્રસિદ્ધ થએલ દાનપત્ર સાથે લગભગ મળતો આવે છે. પરંતુ આ પતરાં વધારે સંભાળપૂર્વક લખાએલાં છે. તે લેખની માફક આમાં પણ લેખક- સંધિવિગ્રહના અધિકારી સ્કન્દભટ છે અને દૂતક ચિર્બિર છે. તિથિની વિગત બંન્ને દાનપત્રમાં સરખી જ છે.

એક બાજુ કોતરેલાં પતરાંની બીજી બાજુએ કેટલીક વાર ઉંધા અક્ષર ઉપડી આવે છે. આ પતરાં જાડાં છે, છતાં બીજી બાજુ ઉંધા અક્ષર ઘણા ઉપડતા છે. વળી જોડાક્ષરમાં અક્ષરોના ભાગ છૂટા છૂટા લખ્યા છે તે ઉપરથી એમ લાગ્યું કે આ પતરાંમાં અક્ષરો કોતરવાને બદલે બીબાંથી પાડ્યા હશે. પણ વધુ બારીકીથી તપાસતાં અક્ષરોના વળાંકના ભાગ હથીયારથી કોતરેલા જણાય છે. તેથી પ્રથમની માન્યતા ખોટી ઠરે છે. જોકે લીથોગ્રાફર હજુ માને છે કે ગમે તેટલાં પતરાં ગરમ હોય તો પણ હાથના કોતરેલા અક્ષર બીજી બાજુ આટલા બધા ઉપડતા હોય નહીં, અને વળાંકના ભાગ સિવાયના અક્ષરો બીબાંથી છાપ્યા હશે, એમ તે હજુ માને છે.

---

૧ ઇ. એ. વૉ. ૮ પા. ૩૦૧ જે. એફ. ફ્લીટ

નં૦ ૫૬

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

વળામાંથી મળેલાં શિલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૨૮૭ કા. વ. ૭ (ઇ. સ. ૬૦૬)

આ દાનપત્રનાં બે પતરાં એક જ બાજુ કોતરેલાં છે અને ઉપર જે કાણાં છે તેથી કડી વડે જોડેલાં છે. ડાબી બાજુની કડી ઉપર લંબગોળ સીલ છે, જેમાં ઉપડતો વૃષભ કોતરેલો છે અને શ્રીભટાર્કઃ શબ્દો લખેલા છે. પતરાં ૧૨$\frac{3}{4}$ લાંબાં અને ૮$\frac{3}{4}$ ઇંચ પહોળાં છે. કેટલીક જગ્યાએ કટાઈ ગયાં છે, પણ બાકીનો ભાગ બરોબર વાંચી શકાય છે.

દાન વલભીમાંથી આપવામાં આવ્યું છે. યક્ષશૂર વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણી માટે કપડાં, ખોરાક, દવા વિગેરે માટે, બુદ્ધ ભગવાનની પૂજામાં જોઇતાં ચંદન, ગંધ, પુષ્પ માટે અને વિહારના તૂટ્યા-ફૂટ્યા ભાગના સમારકામ માટે ઘાસરકમાંનું નિગ્ગુડક ગામડું શિલાદિત્ય ઉર્ફે ધર્માદિત્યે દાન આપેલું છે. પં. ૨૨ થી ૨૪ માંથી જણાય છે કે પોતાનો વિહાર તૂટી જવાથી યક્ષશૂરે બાંધેલા વિહારમાં ભિક્ષુણીઓ રહેતી હતી. ગુહસેનનું નામ વંશાવળીમાં ભટાર્ક પછી તરત જ લખેલું છે અને વચમાંના ચાર રાજાનાં નામ મૂકી દીધાં છે.

આયુક્તક, વિનિયુક્તક, દ્રાઙ્ગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, કુમારામાત્ય વિગેરે અધિકારીઓનાં નામ આપેલાં છે.

દૂતક ભટ્ટાદિત્યયશસ[2] હતો અને લેખક સન્ધિવિગ્રહનો અધિકારી વત્રભટ્ટિ હતો. તિથિ ગુ. સ. ૨૮૭ ના કાર્તિક વદિ ૭

---

૧ જ. યુ. બ્રાં. વો. ૩ પાર્ટ ૧ પા. ૮૦ એ. એસ. ગદ્રે ૨ સં. ૨૮૬ અને ૨૮૭ નાં પતરાંમાં જ દૂતકનું નામ ભટ્ટાદિત્યયશસ લખેલું છે. સાધારણ રીતે વલભી તામ્રપત્રોમાં પાટવી કુમાર દૂતક તરીકે હોય છે. આ ભટ્ટાદિત્ય યશસ પાટવી કુમાર હશે ? અને તેના બાપ પહેલાં મરી ગયો હશે ? શિલાદિત્ય ૧ લા પછી તેનો નાનો ભાઇ ખરગ્રહ ૧ લો ગાદીએ આવ્યો છે. આ ખરગ્રહ સં. ૨૯૦ નાં બે દાનપત્રોમાં દૂતકતરીકે આવે છે. ખરગ્રહ ૧ લાનાં બે દાનપત્રો ઈ. સ. ૧૯૩૨ માં લાઠી વાળે વિરડીમાંથી તેમ જ અમરેલીમાંથી મળ્યાં છે.

ભાષાન્તર-(દાનવિભાગનું)

(પં. ૨૨) ... ધરસેન કુશળ હોઇને બધા આયુક્તકે, વિનિયુક્તક, દ્રાઙ્ગિક, મહત્તર, ચાટ, ભટ, શૌલ્કિક, ચાટ, ભટ, બીજા લાગતાવળગતાને આજ્ઞા કરે છે કેઃ—

(પં. ૨૩) તમને માલુમ થાય કે મારાં માતાપિતાના પુણ્ય માટે અને આ દુનીયામાં તથા પરલોકમાં ઇચ્છિત ફળ મેળવવા માટે (સંકલ્પના) જળ સહિત બ્રહ્મદેય તરીકે નીચેનું દાન કર્યું છે. મદસરસની દક્ષિણ સીમામાં ૫૦ પાદાવર્ત્ત અને વીરપુત્રની ઉત્તર સીમામાં સાઠ પાદાવર્ત્ત જમીન બહ્વૃચ શાખાના કેરાડી ગોત્રના બ્રાહ્મણ રુદ્રને અને પૃથપુત્ર ઇશ્વરદેવ સેનકની પશ્ચિમ-સીમામાં ૫૦ પાદાવર્ત્ત(તે જ માણસને)અને છેલ્લાં બે ગામડાંમાંથી બહ્વૃચ શાખાના, ત્રૈવાલમ્બા, યન ગોત્રના દસિલને ૮૦ પાદાવર્ત્ત જમીન આપી છે. (અને તે) ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, વાત, ભૂત, ધાન્ય, હિરણ્ય, અને આદેય સહિત વેઠના હક્ક સહિત, કોઇ પણ રાજપુરૂષની દખ્ખલ રહિત ભૂમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી, અને તેઓ બલિચરૂ, વૈશ્વદેવા, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ(સત્કાર)એ પાંચ મહાયજ્ઞ કરે તેટલા માટે અને ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર, નદી, અને પૃથ્વીની સ્થિતિ સુધી ટકે તેવી રીતે અને પુત્ર અને પૌત્રથી ભોગવાય તેવી રીતે આપેલ છે.

(પં. ૨૯) બ્રહ્મદેયની શરત મુજબ તે ભોગવે, ખેડે, ખેડાવે અગર બીજાને આપે તેમાં કોઇએ આડે આવવું નહીં. લક્ષ્મી નિત્ય નથી, જીવન ક્ષણિક છે. અને ભૂમિદાનનું ફળ બધાંને મળે છે, એ વિચાર કરીને આ મારા દાનને મારા વંશના ભવિષ્યમાં થનાર રાજાઓએ અનુમતિ આપવી અને પાળવું. આ દાન પડાવી લે, અગર પડાવી લેવામાં સંમત થાય તેને પાંચ મોટાં અને બીજાં નાનાં પાપો લાગશે.

(પં. ૩૨) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે—શાપના શ્લોકો—

(પં. ૩૫-૩૬) આ લેખ સંધિવિગ્રહના અધિકારી સ્કન્દ ભટે લખ્યું છે.

સં. ૨૫૨ વૈશાખ વદિ ૧૫ આ મારા શ્રીધરસેનના હસ્તાક્ષર છે. દૂતક ચિર્બિર (હતો).

નં० ૫૮

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

વળામાંથી મળેલાં શિલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૨૯૦ ભાદ્રપદ સુ. ૧૦

પતરાં બે કાણાંમાં પસાર થતી કડીઓથી જોડેલાં છે. ડાબી કડી ઉપરની સીલ ઉપર નંદી તથા શ્રીભટાર્કઃ કોતરેલ છે. દરેક પતરૂં ૧૪ ઇંચ લાંબુ અને ૯½ ઇંચ પહોળું છે. પતરાં બહુ ઘસાઈ ગએલાં છે અને બીજાં પ્રસિદ્ધ થએલ પતરાંની મદદ વિના વાંચી શકાય તેમ નથી.

પં. ૧૫ માં આ નો કાનો જમણી બાજુ ઉપરને બદલે નીચે લખેલો છે.

દાન વલભીમાંથી અપાયું છે. દશપુરમાંથી નીકળીને વલભીમાં રહેતા ઔદરેપણિ ગોત્રના રૂદ્રશર્મનના પુત્ર મિત્રશર્મન્ અને ગણેશ્વર નામના બે બ્રાહ્મણને મણ્ડલીદ્રંગમાં દન્તુરાપુત્ર ગામ શિલાદિત્યે આપેલું હતું.

દશપુર તે ગ્વાલીઅરના માલવામાંનું મન્દસુર છે. દૂતક ખરગ્રહ છે અને લેખક સંધિવિગ્રહાધિકારી વત્રભટ્ટિ છે. તિથિ ગુ. સં. ૨૯૦ ના ભાદ્રપદ સુ. ૧૦ છે.

अक्षरान्तर

पतरुं वीजुं

१९ .... परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य[?कुश]ली-

२० सर्व्वानेवायुक्तक ....

२१ .... यथामया मातापित्रोऽपुण्याप्यायनाय दशपुरविनिग्गतवलभिवास्तव्यार्य्यचातु-

२२ र्विद्यसामान्यऔदरेपणिसगोत्रछन्दोगसब्रह्मचारिब्राह्मणरुद्रशर्मपुत्रब्राह्मणमित्रशर्म्म-
गणेश्वराभ्यां

२३ मण्डलीद्रंगे दन्तुरापुत्रग्रामस्सोद्रङ्गः सोपरिकरः ....

३१ .... दूतकश्चात्र श्री

३२ खरग्रहः लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २०० ९०
भाद्रपद शु १०

३३ स्वहस्तो मम ॥

---

૧ જ. યુ. બાં. વો. ૩ પાર્ટ ૧ પા. ૮૫ એ. એસ. ગદ્રે ૨ શિલાદિત્ય સુધીનું વંશ વર્ણન તેમ જ છેવટનો ભાગ ચાપવિભાગ તેના ૨૮૬ જ્યેષ્ઠ વ. ૬ ના તામ્રપત્ર(ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૩૨૭)ની સાથે મળતાં આવે છે, તેથી આંહી ઉપયોગી વિભાગનું જ અક્ષરાન્તર આપેલ છે.

૩ વાંચો વલ્મી

अक्षरान्तर

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति वलभितः ...

पतरूं बीजुं

२० [शीलादित्य](कु]शली सर्व्वानेकायुक्तक ....

२१ .... मातापित्रो ≍ पुण्याप्यायनाय वल ....

२२ त .... क्षु[णी]संघस्येदानी तद्विहारस्थानभावाद्यक्षशूरविहारे-
प्रतिवसत[श्चीवरपिण्डपातशयनासनग्ला]

२३ नप्र[त्ययभैषज्]यपरिष्कारार्त्थं बुद्धानां च भगवतां पूजास्नपनगन्धधूपपुष्पमाल्यदी-
पतैलाद्युपयोगाय [विहार]

२४ स्य च खण्डस्फुटितप्रतिसंस्काराय घासरकपथकान्तर्गतो निग्गुडकग्रामः पूर्व-
भुक्तभुज्यमानकः प्रनष्टश ....

२९ इति कृत्वान्विप्य सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायः ....

३२ .... दूतकश्चात्र भट्टादित्ययशाः लिखितं सन्धिवि-

३३ [महाधि]कृत दिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २००+८०+७ कार्तिक व ७॥ ओं ॥
स्वहस्तो मम

३ શિલાદિત્ય સુધીનું વંશવર્ણન તેના સં. ૨૮૬ જ્યેષ્ઠ વદિ ૬ ના તામ્રપત્ર(ઇ. એ. વૉ. ૧૪ પા. ૩૨૭)ની સાથે મળતું આવે છે તેથી ઉપયોગી વિભાગનું જ અક્ષરાન્તર આપેલું છે.

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्धावाराद्वलभीप्रद्वारभद्रेश्वरवासकात्प्रसभप्रणता ....
१८ .... परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्य ?८ कुशली
१९ सर्व्वानेवायुक्तक ....
२० .... यथामयामातापित्रोः पुण्याप्यायनाय

पतरूं बीजुं

२१ वलभीस्वतलनिविष्टयक्षशूरकारितभिक्षुणिविहारे तन्निवासिचतुद्दिशाभ्याग-
२२ तार्य्यभिक्षुणीसङ्घस्य चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैपज्य-
२३ परिष्कारोपयोगाय बुद्धानां च भगवतां पूजास्नपनगन्धपुष्पमाल्यदीपतैलाद्यव्य-
वच्छित्तये वि-
२४ हारस्य च खण्डस्फुटितप्रतिसंस्काराय घासरकपथके वटद्रहप्रत्यासन्न
[अमदासपुत्र] ग्रा-
२५ मस्सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सवातभूतप्रत्यायः ....
२७ ... . समकालीनः विहारार्य्यभिक्षुणीसंघोपभोग्य[ः]
२८ [धर्म्म]दायो विसृष्टः
३४ .... ॥ दूतकश्चात्र श्रीखरग्रहः ॥
३५ लिखितं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपतिवत्रभट्टिना ॥ सं २०० ९० भाद्रपद
बहुल ७
३६ स्वहस्तो मम

१ शिलादित्य सुधीनुं वंशवर्णन, विगेरे तेनां २८६ ना ज्ये. व. ६ ना ताम्रपत्र (ई. ए. वो. १४ पा. ३२७) साथे मळतुं आवे छे, तेथी आंही उपयोगी विभागनुं अक्षरान्तर आपेलुं छे.

નં૦ ૫૯

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

વળામાંથી મળેલાં શિલાદિત્ય ૧ લાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. વ. સં. ૨૯૦ ભાદ્રપદ વ. ૭

આ બન્ને પતરાં એક જ બાજુ કોતરેલાં છે અને એક જ કડીથી જોડેલાં છે. દરેક પતરામાં બે કાણાં છે, પણ બીજી કડી ગુમ થએલી છે. કડી ઉપરની સીલ ઉપરનો લેખ ભુંસાઈ ગયો છે અને વાંચી શકાય તેમ નથી. પતરાં દરેક ૧૨ ઇંચ લાંબાં અને ૯૨ ઇંચ પહોળાં છે. તે બહુ જ સુરક્ષિત દશામાં છે.

લિપિ ચાલુ વલભી પતરાંમાંની જ છે. પં. ૩૨ માંનો મ્ વ્યંજન ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

વલભીના દરવાજા બહાર ભદ્રેશ્વર મુકામે છાવણીમાંથી દાન આપવામાં આવ્યું છે. વલભીની અંદર યક્ષશૂરે બંધેલા ભિક્ષુણી માટેના વિહારમાં ચારે દિશાથી આવતી ભિક્ષુણી માટે કપડાં, ખોરાક, દવાદારૂ વિગેરેના ખર્ચ માટે, ભગવાન્ બુદ્ધની પૂજામાં જોઇતાં ચંદન ગંધ, પુષ્પ, વિગેરે માટે અને વિહારના તુટ્યાફુટ્યા ભાગના સમારકામ માટે, ઘાસરક પ્રાંતમાં વટદ્રહની પાસે આવેલું અમદાસપુત્ર ગામ શિલાદિત્યે દાનમાં આપેલું હતું.

આયુક્તક, વિનિયુક્તક વિગેરે અધિકારીઓને હુકમ કરવામાં આવેલ છે.

દૂતક શ્રી ખરગ્રહ છે અને સંધિ વિગ્રહાધિકારી વત્સભટ્ટિએ દાન લખેલું છે.

તિથિ ગુ. સં. ૨૯૦ ના ભાદ્રપદના વદિ ૭ છે.

---

૧ જ. મુ. બ્રા. રો. એ. સો. ન્યુ સીરીઝ ૧ પા. ૮૨ એ. એસ. ગદ્રે લેખ ૫૩

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति [।] विजयस्कन्धावाराद्दे[वी]सरो वास्सकात् प्रसभप्रणता-
मित्राणा [ं] मैत्रकाणामतुलबलसम्पन्नमण्डल[ला]भोगसं-

२ सक्तप्रहारशतलब्धप्रतापात्प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्ज्जितानुरागादनुरक्तमौ-
भृतश्रेणीप(ब)लावास-

३ राज्यश्रियः परममाहेश्वर श्रीभट(टा)र्कादव्यच्छिन्नराजवंशान्मातापितृचर-
णारविंदप्रणतिप्रविधौताशेषकल्मषः

४ शे(शै)शवात्प्रभृति खड्गद्वितीयबाहुरेव समदपदगजघटास्फोटनप्रकाशितसत्व
निकषस्तत्प्रतावं[2] प्रन(ण)तारातिचूड(डा)र-

५ त्नप्रभास(ं)सक्तपादनखरश्मिसंहतिस्सकलस्मृतो(ति)प्रणीतमार्ग्गसम्यक्परि-
पालनप्रजाहृदयरञ्जनान्व(र)र्थ्यराजशब्दः

६ रुपकान्तिस्थैर्य्यधैर्य्यगाम्भीर्य्यबुद्धिसण्प(म्प)द्भि स्स्मरशशांकाद्रिराजोदधित्रिदश-
गुरुधनेशानतिशयान[:] शरणाश(ग)तामय-

७ प्रदानपरतया तृणवदपास्ताशेषस्वकार्य्यफल [:] प्रार्थनाधिकार्थप्रदानान-
न्दितविद्वत्सुहृत्प्रणय(यि)हृदयः पाद-

८ चारीव सकलभुवनमण्डलाभोगप्रमोदः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनस्तस्य सुतस्तत्पा-
दनखमयूखसन्तानविसृ-

९ तजाह्नवीजलौघप्रक्षालिताशेषकल्मषः प्रणयिशतसहस्रोपजीव्यमासम्पद्रूव(प)-
लोभादिवाश्रितः सरभसमा-

१० भिगामिकैर्ग्गुणैस्सहजशक्तिशिक्षाविशेषविस्मातापितॉखिलबलधनुर्द्धरः प्रथमनरपति
समतिसृष्टा[ना]मनुपालयिता-

११ धर्म्मदायानां मपाकर्त्ता[3] प्रजोपघातकारिणामुपप्लवानां दर्शयिता श्रीसरस्वत्योरे-
काधिवासस्य स्य(सं)हताराातिपक्षल-

१२ क्ष्मी व[प]रिभोगदक्षविक्रमा[मो] विक्रमोपसंप्राप्तविमलपार्थ्थिवश्रीः परम
माहेश्वरः श्री धरसे[से]नस्तस्य सुतस्तत्पादानु

१३ ध्यातस्सकलदि[ज]गदानन्दनात्यद्भुतगुणसमुद[य]स्थगितसमग्रादिग् [ङ्]
मण्डलस्समरशतविजयशोभासनाथमण्डलाग्र

१४ द्युति भासुरतरन्स(ंस)पीठ ओदूढ गुरुमनोरथमा(म)हाभारस्सर्व्वविद्या परापर
विभागाधिगमविमलमतिरपिसर्व्व-

---

१ प्रिन्स ओफ् वेल्स म्युझियम मुंबईमां असल पतरां छे, ते उपरथी २ चिह्नरूपे छे. ३ वांचो प्रभाव ४ वांचो विस्मापि ५ वांचो धर्म्मदायानामपाकर्त्ता.

નં० ૫૯ અ.

શિલાદિત્ય ૧ લાનું ભદ્રેણિયકનું દાનપત્ર[1]

ગુ. સં. ૨૯૨ ચૈત્ર. સુ. ૧૪ (ઇ. સ. ૬૧૦–૧૧)

સ્વ. ડૉ. છ. કુન્હાની વિધવા પાસેથી, પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમના ટ્રસ્ટીઓએ, ખરીદેલાં તામ્રપત્રો પૈકીનાં આ બે છે. તે ક્યાંથી મળ્યાં હતાં તે જાણવામાં નથી.

આ પતરાં ૧૧⅞ ઇંચ લાંબાં અને ૮⅞ ઇંચ પહોળાં છે. જાડા ત્રાંબાના વાળાથી તે બન્ને સાથે બાંધેલાં છે. પતરાંની એક જ બાજુએ લેખ કોતરેલો છે અને પહેલા પતરામાં ૧૯ અને બીજા પતરામાં ૧૩ પંક્તિ આપેલી છે. આ શિલાદિત્યના વંશની સીલોમાં હોય છે તેમ સીલ ઉપર श्री भटक्कः કોતરેલ છે અને તે ત્રાંબાના વાળાના છેડા સાથે ચોંટાડેલ છે.

લેખ સંભાળપૂર્વક કોતરવામાં આવેલ નથી અને તેથી ઘણી ભૂલો રહી ગઈ છે. થોડો ભાગ સંભાળપૂર્વક કોતરેલો છે, પણ બાકીનો ભાગ (પં. ૧૩ થી ૧૯) બહુ જ છીછરો કોતરેલો છે. લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે અને શાપાત્મક ત્રણ શ્લોકો સિવાય બાકીનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. લિપિ સાતમી સદીમાં ઉત્તર હિન્દની પશ્ચિમ વિભાગમાં ચાલતી વપરાએલી છે.

લેખ શિલાદિત્ય ૧ લાના સમયનો છે. તે ધરસેનનો પુત્ર હતો અને ધરસેન ગુહસેનનો પુત્ર હતો. તે બધા પરમ શૈવ હતા. છેવટના રાજાઓનાં બીજાં દાનપત્રોની માફક આમાં પણ વંશાવલીમાં સેનાપતિ ભટાર્કના ચાર પુત્રનાં નામ છોડી દેવામાં આવેલ છે.

આ દાનપત્ર દેવીસરસમાં મુકામ હતો ત્યારે ગુ. સં. ૨૯૨ ના[2] ચૈત્ર સુદિ ૧૪ ને દિવસે આપવામાં આવેલ છે, અને સંધિવિગ્રહિક દિવિરપતિ વત્રભટ્ટિએ[3] લખ્યું હતું. દૂતક ખરગ્રહ હતો, જે રાજાનો નાનોભાઈ અને પાટવી કુમારની જગ્યાએ હોઈ શિલાદિત્ય પછી ગાદીએ આવેલ.

આ શાસનમાં લખ્યું છે તે મુજબ બારવનસ્થલીમાં આવેલા ભદ્રેણિયક ગામમાં ૨૦૦ પાદાવર્ત્ત જમીન તે ગામમાંના સૂર્યમંદિરની પૂજા માટે આપવામાં આવેલી. આ બસ્સો પાદાવર્ત્ત-માંથી સો પાદાવર્ત ગામની પૂર્વ સીમમાં બ્રાહ્મણ પ્રભન્દત્તને મળેલી જમીનથી પૂર્વ તરફ, બ્રાહ્મણ રૂદ્રને મળેલી જમીનથી દક્ષિણ તરફ બરટિકા હલ્ડકથી ઉત્તરમાં, અને ગોપ્પર વાટક ગામની સીમની સંધિથી પશ્ચિમ તરફ, આવેલાં હતાં. બાકીના સો પાદાવર્ત્તની ચતુઃસીમા આપેલી નથી, પણ ભૈક્ષક માટે પ્રથમથી જુદી કાઢેલી જમીન[4] સૂર્યનામંદિરને બીજા એક ટુકડા સહિત આપેલી હતી, એમ લખેલ છે. આ જમીન પૂજા, સ્નપન, ગંધ (ચંદન), પુષ્પમાલા, દીવાને માટે તેલ, વાદ્ય ગીત, નૃત્ય, બલિચરૂ વિગેરે માટે તેમ જ પાદમૂલના પ્રછીવન માટે તેમ જ દેવાલયના ખંડન, ફાટફૂટના જીર્ણોદ્ધાર વાસ્તે આપવામાં આવેલ છે.

આ દાનમાં આપેલાં સ્થળો જેવાં કે દેવી સરસ (પં. ૧) ભદ્રેણિયક (પં. ૧૯,૨૦,૨૨) બારવનસ્થલી[5] (પં. ૨૨) બરટિકા[6] હલ્ડક (પં. ૨૩) ગોપ્પરવાટક (પં. ૨૩) વિગેરે ઓળખાઈ શકાયાં નથી.

---

૧ એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૧૧૬ આર. ડી. બેનરજી ૨ ૨૧. મી. બેનરજીએ ૨૯૦ વાંચેલ અને ને ઈ. ઈ. વૉ. ૨૦ પા. ૧૯૧ મે તે જ સાલ લખેલ છે. પરંતુ હું ૨૯૨ વાંચું છું તેથી શિલાદિત્ય ૧ લાની આ છેલ્લામાં છેલ્લી સાલ મળે છે. આ અને ત્યારપછીના ધરસેન ૩ જાના ૩૦૪ ના દાનપત્ર વચ્ચેના ગાળામાં એકાદ રાજાએ એટલે કદાચ તેના ભાઈ ખરગ્રહે રાજ્ય કર્યું હોય, એવો સંભવ છે. શિલાદિત્ય ૧ લાનાં ઘણાં દાનપત્રોમાં તે દૂતક તરીકે આવે છે. અને તેનું એક દાનપત્ર પણ હમણાં મળી આવ્યું છે. (અનું. એપી.) ૩ આ વત્રભટ્ટિને કીલ્હૉર્ન લીસ્ટ નં. ૧૩૪૧ માં વત્સભટ્ટિ અને નં. ૧૩૪૯ માં વત્સભટ લખ્યો છે. નં. ૧૩૩૭ માંનું વટ્ટપભટ્ટિ, નં. ૧૩૩૮ માંનું ચંદ્રભટ્ટિ અને નં. ૧૩૪૫ માંનું ચત્રભટ્ટિ એ બધાં વાંચન ખોટાં છે. સ્કંદભટ્ટ તે વત્રભટ્ટિનો પિતા, વત્રભટ્ટિ તેનો દીકરો, સ્કંદભટ અને તેનો દીકરો, અનહિલ એમ આ કુટુંબની ચાર પેઢીએ ઉત્તરોત્તર મૈત્રકુટુંબના આઠ રાજાઓના સમયમાં લખાઈ ખાતાનો અધિકાર ભોગવ્યો હતો. (અનું. એપી.) ૪ ઉપર પછીનાં બે ટપાને ૨ વાંચીએ તો જમીનના બન્ને ટુકડા મળી સો પાદાવર્ત્ત જમીન થવી જોઇએ. (તંત્રી) ૫ આ મંડળને માટે વપરાયેલું હોવું જોઇએ જૂનાગઢ પાસે વંથળી ગામ છે તે કદાચ હોય પણ તેનું જૂનું નામ વામનસ્થળી હતું (તંત્રી) ૬ બરટક, ભદ્રેણક ગામમાં તરફ જતો રસ્તો અને આદિત્યની માર્ગ ... હતો, એ બધાં આજ રાજાનાં સં. ૨૯૦ ના ટોંકના તામ્રપત્રમાં આપેલાં છે, તેથી આ બન્ને દાનપત્રોમાં સૂચવેલી જમીન પાસેપાસે હોવી જોઇએ, એમ અટકળ કરી શકાય.

पतरुं बीजुं

२० णियक ग्रामा(म) नि पि(वि)ष्यादित्यदेवपादानं पूजास्नपनगंधदीपपुष्पमाल्यदीप-
तैलाद्युपयोगाय वाद्यगीतनृत्या

२१ द्यर्थं वलिचरुसत्रोत्सर्प्पणाय पादमूलप्रजीवा(व)नाया(य) देवकुलस्य च
खण्डस्फुटितप्रतिसंस्काराय

२२ च वारवनस्थल्यां भद्रेणियकग्रामे पूर्व्वसीम्नि ब्राह्मणप्रभन्दतसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रा
त्पूर्व्वतः रुद्र-

२३ सत्कब्रह्मदेयक्षेत्राद्दक्षिणतः वरटिकादण्डकादुत्तरतः गोप्परवा(वा)टक [ग्रा]
मसीमासन्धेरापरतः पादावर्त्त शतं

२४ तथास्मिन्नेव ग्रामे भैक्षकः[1] लवमेतत्पादावर्त्तशतं भैक्षकश्च सोद्रंगं सोपरिकरं
सवातभूतप्रत्यायं सधान्य-

२५ हिरण्यादेयं सदशापराधं सोत्पद्यमानविष्टिः[2] सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयं
पूर्व्वप्रत्तब्रह्मदेय-

२६ वर्जितं भूम(मि)च्छिद्रन्यायेनाचन्द्रार्क्कार्ण्णव क्षित(ति)सरित्पर्व्वतसमकालीनं
धर्म्मदायतया निसृष्टं यतः ऊ-

२७ परि[लि]खितस्थित्या भुज्यमानस्य न कैश्चिद्व्यासेधे वर्ति[त]व्यमागा
मिभद्रनृपतिभिरप्यस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा अनित्या-

२८ न्यैश्वर्य्याण्यास्थिरं मानुष्यं सामान्य[ं] च भूमिदान फलमवगच्छद्भिरयमस्म
द्दायोन्यव्या:(व्यः) परिपालयि-

२९ तव्याश्चेत्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेनं वहुभिर्व्वसुधासुक्ता राजभिस्स
गरादिभिः यस्य यस्य यदा

३० भूमिस्ता(त)स्य तस्य तदा फलं यानीह दारिद्र भयान्नरेन्द्रैर्द्धनानि
धर्म्मायतनानि(नी)त्रि(कि)तानिनिर्म्मू(भु)क्तमाल्य

३१ प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत षष्टिं वर्षं सहस्राणि स्वर्गे
मोदति भूमिदः आच्छेत्ता चा-

३२ नुमन्ता च तान्येव नरके वसेदिति[3] दूतकाश्चात्र श्रीखरग्रहः लिखितं सन्धि
विग्रहाधि क्रि(कि)त दिविरपति

३३ वत्रभट्टिना संवत् २९२ चैत्र शु १४ स्वहस्तो मम

---

१ विसर्ग नकामो छे ते कहाय एतुं चिह्न पण होय. (तंत्री) ७ वांचो विष्टिकं ८ विरा चिह्नने माटे रुपक छे. ८ वांचो वदेत [॥] इति.

१५ तस्सुभाषितलवेनाऽपिसुखोपपादनीयपरितोषस्समग्रलोकागाधगांभिर्य्य हृदयोऽपि सुचरितअतिशयसु

१६ व्यक्तपरमकल्य(ल्या)णस्वभावः खिलीभूतकृतयुगनृपतिपथविशोधनाधिगत-

ओदग्रकीर्त्तिर्द्धर्म्मा मु(नु)परोधोज्वलत

१७ रीकृतार्त्यसुखसंपदुपसेवानिरूढधर्म्मादित्यद्वितीयनामापरममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यः कुशली सर्व्वाने-

१८ वायुक्तक विनियुक्तकद्रांगिकमहत्तरशौल्किकचौरोद्धरणिकचाटभटकुमारादित्या-दीनन्यान्श्च(न्यांश्च) यथासंब-

१९ ध्यमानकांस्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्र (त्रो): पुण्या-पायनाय भद्रे-

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१ ओं .... विजयस्कन्धावारा .... भद्र रंक (?) वासकात् प्रसभप्रणतामित्राणां

पतरुं बीजुं

३२ .... परममाहेश्वरः श्रीध्रुवसेन [?कुशली]

३३ सर्व्वानेव यथासम्बध्यमानकान्समाज्ञापयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रो
× पुण्याप्यायनाय वल [भ्या भ्यासे सन्निविष्ट यक्षशूरविहार-

३४ मण्डले सामन्तकक्कुकमातृकुलपुत्रिकापूर्णभट्टाकारितविहारनिवासिनानादिगभ्या-
गतार्य्यभिक्षुणी संघाय चीवरपिण्ड पातश-

३५ यनासनग्लानभैषज्याद्यर्थं बुद्धानां च भगवतां गन्धपुष्पधूपदीपतैलाद्यर्थं
विहारस्य च खण्डस्फुटितप्रति[संस्क]-

३६ रणाय च सुराष्ट्रेषु रोहाणकपथके नागादिन्नानकग्रामस्सोद्रङ्गस्सोपरिकरस्सभूतवात-
प्रत्यायस्स[धा]-

४३ — — — — दूतकोत्र सामन्तशीलादित्यः लिखित[मि]

४४ [दंसंधि]विग्रहाधिकृत दिविरपति[चन्द्र]भट्टिपुत्र दिविरपतिस्कं[न्दभ]-
टेन सं ३०० १० ९ ज्येष्ठ शु. ७ स्वहस्तो मम.

---

१ ध्रुवसेन बीजा सुधीनुं वंशवर्णन शरुवातनो भाग बाद करीए तो आ ज राजाना सं. ३१७ आ. सु. १४ ना ताम्रपत्र (ज. बो. ब्रॅं. रो. ए. सो (न्यु. सी.) वो. १ पा. ५० तथा आचार्य-लेखो नं. ६५)नी साथे तद्दन मळतुं आवे छे तेथी उपयोगी विभागनुं अक्षरान्तर आपेल छे.

નં० ૧૬

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

વળામાંથી મળેલાં ધ્રુવસેન ૨ જાનાં તામ્રપત્રો[1]

ગુ. સં. ૩૧૯ જ્યે. સુ. ૭ (ઈ. સ. ૬૩૮)

૧૨¾ ઇંચ લંબાઇ અને ૮½ ઇંચ પહોળાઇનાં આ બે પતરાં ડાબી બાજુના કાણામાંથી પસાર થતી કડીથી બાંધેલાં છે. જમણી બાજુના કાણાની કડી ગુમ થએલી છે. આ પતરાંની સ્થિતિ બહુ ખરાબ છે.

પં. ૪૩ માં ત ને ઉપર આડો લીટો છે.

દાન ... ... છાવણીમાંથી અપાયું છે. વલભીની નજીકમાં યક્ષશૂર વિહારની હદમાં પૂર્ણભટ્ટે બાંધેલા વિહારમાં રહેતી બૌદ્ધ ભિક્ષુણીસંઘ માટે કપડાં, ખોરાક, દવાદારૂ વિગેરે મેળવવા માટે, બુદ્ધ ભગવાનની પૂજા માટે ચંદન, ફુલ, ગંધ દીપ વિગેરે માટે, અને વિહારના ફૂટ્યા તૂટ્યા ભાગના સમારકામ માટે, સુરાષ્ટ્રપ્રાંતમાં રોહાણકમાં નાગદિન્નાનક ગામ ધ્રુવસેને દાન તરીકે આપ્યું તેની નોંધ આમાં છે, સામન્ત કક્કુકની માના ખાનદાન કુટુમ્બમાં પૂર્ણભટ્ટ જનમ્યો હતો.

દૂતક સામન્ત શિલાદિત્ય હતો અને લેખક સ્કન્દભટ્ટ હતો. તિથિ ગુ. સં. ૩૧૯ ના જ્યેષ્ટ સુદિ ૭ હતી.

ધ્રુવસેનની આ ન જણાએલી નવી સાલ છે. તેથી આ દાનપત્ર ઉપયોગી ગણાય. આ રાજાનાં બી દાનપત્રો સં. ૩૧૦,[2] ૩૧૨,[3] ૩૧૩,[4] ૩૨૦,[5] અને ૩૨૧[6] નાં છે.

---

૧ જ. યુ. બો. વો. ૩ પાર્ટ ૧ પા. ૮૮ ૨ એસ. ગ્રે. ૨ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૩ ૩ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. (ન્યુ. સી) વો. ૧ પા. ૬૬ ૪ તેજ વો. ૧ પા. ૫૦ ૫ જ. બો. બ્રા. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧ ૬ ઘ એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૧૮૮ ૬ ઈ. ઍ. વો. ૮ પા. ૧૯૪

છે તેવું જ ૫૦ માટેનું છે. વળી શીલાદિત્યના ૩૪૭ સાલના જેસર[1]ના તામ્રપત્રમાં જે દાન લેનાર છે તે જ આ દાનપત્રમાં દાન લેનાર છે. ફરક માત્ર એટલો છે કે આંહી તેને દીક્ષિત લખ્યો છે અ તેના જેસરના દાનપત્રમાં વાપરેલ એ નામ સગ્ગળ અને પ્રકાશ આપ્યાં નથી. તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે શીલાદિત્ય ૩જાએ તે જ પુરૂષને બીજું દાન દશ વર્ષ પછી આપ્યું હોવું જોઇએ— ગવર્નમેન્ટ એપીગ્રાફીસ્ટ]

(૧) પુષ્ય—સામ્બપુરમાંથી નીકળી આવેલા, કૌશિક ગોત્રના યજુર્વેદની વાજસનેયશાખાના સામ્બદત્તના પુત્ર બ્રાહ્મણ દીક્ષિતને સુરાષ્ટ્રમાં મડસર ગામમાં મડસરસ્થલીમાં રાજકીય જમીનમાંથી ૨૫ પાદાવર્ત્તવિસ્તારવાળી વાવ દાનમાં આપી તેની નોંધ આ લેખમાં છે. દાનની સીમા નીચે મુજબ છે. પૂર્વે પાણ્ડવ ખણ્ડ, દક્ષિણે દત્ત(દત્ત)ની માલિકીનું [ક]મ્પિલિકકા ખુણ્ઠક તરીકે જાણીતું પ્રચીહા, પશ્ચિમે સીસગર ક્ષેત્ર અને ઉત્તરે કુટુમ્બિન સહ્ળિલકનું ક્ષેત્ર (૨) (તે ગામની) ઉત્તર સીમામાં ૧૦૪ પાદાવર્ત્ત ભૂમિ પાંચ કટકેઃ—કોઇ નષ્ટ થએલા કુટુમ્બનો પહેલો કટકો ૧૬ પાદાવર્ત્તનો હતો. તેની સીમા નીચે મુજબ—પૂર્વે બ્રાહ્મણ અણુહકનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; દક્ષિણે ચચ્છ અને માતૃલનું કૌટુમ્બિક ક્ષેત્ર, પશ્ચિમે મઠવાનક અને સગર (?) ક્ષેત્ર, કોરટપદ્રક ગામડાને રસ્તે આવેલું; ઉત્તરે પત્તિયાણક દુર્ગક્ષેત્ર નામનું ક્ષેત્ર. બીજો કટકો ત્રીસ પાદાવર્ત્તનો કોઇ નષ્ટ થએલા કુટુમ્બની માલિકીનો તેની સીમાઃ—પૂર્વે બ્રાહ્મણ શંકરનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; દક્ષિણે બ્રાહ્મણ અણુહકનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે કૌટુમ્બિના લોટુકનું ક્ષેત્ર; ઉત્તરે તે જ બ્રાહ્મણ અણુહકનું ક્ષેત્ર. ત્રીજો ટુકડો ૪૩ પાદાવર્ત્તનો જે કિકક ખેડતો હતો તેની સીમાઃ—પૂર્વે સુસાવસથી ગામ જતો માર્ગ; દક્ષિણે બ્રાહ્મણ સજ્જકનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; પત્તિઅણક અને માતૃસ્થાન નામે ક્ષેત્રો; ઉત્તરે સુસાવસથી ગામની સીમા. ચોથો ટુકડો પણ કિકક ખેડતો હતો અને તે દશ પાદાવર્ત્ત હતો. તેની સીમાઃ—પૂર્વે શાહરસ્તો; દક્ષિણે ગ્રામશિખર; પશ્ચિમે કુલપુત્ર વરૂણની પ્રચીહા; ઉત્તરે ઠક્કકનું ક્ષેત્ર. પાંચમો ટુકડો પાંચ પાદાવર્ત્તનો હતો અને તેને કિકક ખેડતો હતો. તેની સીમાઃ—પૂર્વે બ્રાહ્મણ ચમસનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; દક્ષિણે દાસનક નામનું બ્રહ્મદેય ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે (રાજવટ્ટા) રાજમાર્ગ; ઉત્તરે બ્રાહ્મણ શંકરનું બ્રહ્મદેયક્ષેત્ર.

દાનનો દૂતક રાજપુત્ર ખરગ્રહ હતો, અને લેખક સન્ધિવિગ્રહાધિકૃત, દિવિરપતિ, મહાપ્રતિહાર, સામન્ત મમ્મક હતો. રાજપુત્ર નીચેનાં તામ્રપત્રોમાં દૂતક તરીકે આપેલ છે. (૧) શીલાદિત્ય ૩જાનાં સં. ૩૫૬ ના ભાવનગરનાં તામ્રપત્રો, (૨) શીલાદિત્ય ૪થાનાં સં. ૩૬૨ નાં ભાવનગરનાં તામ્રપત્રો, (૩) દેવલિનાં સં. ૩૭૫ નાં અને સંવત્ ૩૭૬ નાં તામ્રપત્રો તિથિ સં. ૩૫૭ ના દ્વિતીય પૌષ વદિ ૪ જે ઇ. સ. ૬૭૫-૭૬ ની બરોબર આવે છે. દાન મેઘવનની છાવણીમાંથી આપવામાં આવ્યું હતું. શીલાદિત્ય ૩જાનાં લુન્સડીનાં ૩૫૨ નાં તામ્રપત્રો પણ ત્યાંથી આપવામાં આવ્યાં હતાં. લેખમાંના મડસર, સુસાવસથી વિગેરે સ્થળો ઓળખાઇ શકાયાં નથી. આ લેખ ભાવનગર દરબારે મૂળ પતરાંઓ આપ્યાં હતાં તે ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

---

[1] એ. ઇ. વૉ. ૨૧ પા. ૨૧૦

નં० ९२

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

શીલાદિત્ય ૩ જાનાં જેસરનાં પતરાં[1]

વ. સં. ૩૫૭ દ્વિતીય પૌષ વ. ૪ (ઇ. સ. ૬૭૫-૭૬)[2]

આ તામ્રપત્રો કાઠિયાવાડમાં ભાવનગર સ્ટેટ તાબાના જેસર ગામડામાંથી ઈ. સ. ૧૯૧૫ માં મળ્યાં હતાં. તે ઇ. સ. ૧૯૧૬ માં પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકરને આપેલાં અને તેમણે શીલાદિત્ય ૩ જાના એક બીજા દાનપત્રની[3] સાથે બન્નેની નોંધ લીધી[4] છે.

૧'-૨½" લાંબાં અને ૧ ફુટ પહોળાં બે જાડાં તામ્રપત્રોની અંદરની બાજુએ લેખ કોતરેલો છે અને તે લાંબી ત્રાંબાની કડીથી જોડેલાં છે. કડી ઉપર કાઠિયાવાડનાં બીજાં તામ્રપત્રની સીલ ઉપર હોય છે તે શ્રી भटक्क અક્ષરો છે. સીલની ઉપરના ભાગમાં નંદીનું ચિત્ર છે. બીજી બાજુનાં છિદ્રો છે, પણ તેમાંની કડી ખોવાઈ ગઈ છે. કુલ ૬૨ પંક્તિ લખાણની છે, જેમાંથી ૨૯ પહેલા માં અને ૩૩ બીજા પતરામાં છે. છેલા ત્રણ શાપાત્મક શ્લોકો સિવાય બાકીનો બધો લેખ ગદ્યમાં છે. લેખની ભાષા સંસ્કૃત છે અને પૂર્વજોનાં પતરાંમાંથી નકલ કરેલાં આડંબરમય વાક્યો છે. રેફવાળા વ્યંજનો બેવડા લખ્યા છે. प અને क ની પહેલાં ઉપધ્માનીય અને જીહ્વામૂલીયનો ઉપયોગ કરેલ છે.

લિપિ ઉપર દક્ષિણ તરફની અસર છે. જુઓ પં. ૩૨ માં रत्नालंकार નો ल. ह ની બેઠકનો લીટો દાબી દેવામાં આવેલ છે. અનુસ્વારની જગ્યાએ ઘણીવાર न લખેલ છે જુઓ अन्त (પં. ૧૦) विम्बम्लित (પં. ૧૯) પં. ૨૫ અને ૪૪ માં एव નો ए નોંધ લેવા જેવો છે.

લેખની પહેલી ૪૫ પંક્તિમાં વંશાવળી છે. વલભી વંશના છેવટના રાજાઓના તામ્રપત્રમાં હોય છે તેમ ભટાર્કના દીકરાનાં નામ છોડી દેવામાં આવેલ છે. ભટાર્ક પછી તેના ચોથા દીકરા ધરપટ્ટના દીકરા ગુહસેનનું નામ પ્રથમ લખ્યું છે. પછી તેનો દીકરો ધરસેન ૨ જો, તેનો દીકરો શીલાદિત્ય ૧ લો ઉર્ફે ધર્માદિત્ય, તેનો નાનો ભાઈ ખરગ્રહ ૧લો અને તેનો દીકરો ધરસેન ૩ જો. તેની પછી ગાદીએ તેનો નાનો ભાઈ ધ્રુવસેન ૨ જો ઉર્ફે બાલાદિત્ય અને તેની પછી તેનો દીકરો ધરસેન ૪થો આવ્યો. ત્યાર બાદ શીલાદિત્ય ૧લાના દીકરા ડેરભટનો દીકરો ધ્રુવસેન ૩જો આવ્યો. ધ્રુવસેન ૩જા પછી તેનો મોટો ભાઈ ખરગ્રહ ૨જો અને તેની પછી તેના મોટા ભાઈ શીલાદિત્ય ૨જાનો દીકરો શીલાદિત્ય ૩ જો, આ દાનનો દાવા ગાદીએ આવ્યો. [સ્વ. આર. ડી. બેનરજીએ આ તામ્રપત્રની સાલ ૩૮૭ દ્વિ. પૌષ. વ. ૧૦ વાંચેલ છે. પ્રો. ભાંડારકરે ૩૮૭ દ્વિ. પૌ. વ. ૪ વાંચેલ છે.[5] આ બન્ને વિદ્વાનોએ સાલના વાંચન અનુસાર આ દાનપત્ર શીલાદિત્ય ૩જાના પુત્ર અને અનુયાયી શીલાદિત્ય ૪થાનું માન્યું હતું. પરંતુ વંશાવળી શીલાદિત્ય ૩જાથી પૂરી થાય છે અને સ્વ. બેનરજીએ એમ કલ્પના કરી કે શીલાદિત્ય ૪થાનું વર્ણન આમાં રહી ગયું હતું. પરંતુ ગવર્નમેન્ટ એપીગ્રાફીસ્ટે સાલ ૩૫૭ દ્વિ. પૌ. વ. ૪ વાંચીને આ દાનપત્ર શીલાદિત્ય ૩જાનું ઠરાવ્યું છે. દશકનું ચિહ્ન શીલાદિત્ય ૩ જાના લુસડીના તામ્રપત્રમાં[6]

---

૧ એ. ઇ. વો. ૨૨ પા. ૧૧૪ આર. ડી. બેનરજી ૨ આ તામ્રપત્રોની સાલ આર. ડી. બેનરજીએ ૩૮૭ દ્વિ પૌ. વ. ૧૦ વાંચેલ અને પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકરે ૩૮૭ દ્વિ. પૌ. વ. ૪ વાંચેલ, પણ ગવર્નમેંટ એપીગ્રાફીસ્ટ ૩૫૭ દ્વિ. પૌ. વ. ૪ વાંચીને તેને શિલાદિત્ય ૩જાનું દાનપત્ર ઠરાવેલ છે. ૩ હવે પ્રસિદ્ધ થયાં છે. એ. ઇ. વો. ૨૧ પા. ૨૧૦ ૪ પ્રો. રી. આ. સ. વે. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫ પારા. ૧૦ ૫ પ્રો. રી. આ. સ. વે. સ. ૧૯૧૫-૧૬ પા. ૫૫ અને ઉત્તર હિન્દના લેખો નં. ૧૩૬૮ ૬ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૩૦૬ અને ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૪૫ લેખ ૫૫

५३ ब्राह्मण सङ्ककसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं अपरतः पत्तिणकक्षेत्रं म[ा तृस्थान क्षेत्र[ं]
च उत्तरतः सुसावसथीग्रामसीमा [॥] चतुर्त्थं खण्ड[ं] किक्कप्रकृष्टमेव
दशभूपादावर्त्तपरिमा-

५४ णं श्च(णञ्च) पूर्व्वतः राजवर्मादि(द)क्षिणत[:] ग्रामशिखरं अपरतः
कुलपुत्रकवरुणसत्क प्रच्चीहा उत्तरत[:]कर्कसत्क क्षेत्रं [॥] तथा पञ्चम-
खण्डं किक्कप्रकृष्टमेव पञ्चभूपादावर्त्त-

५५ परिमाणं यस्य पूर्व्वतः ब्राह्मणचमससत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं दक्षिणतः दासनकसंज्ञित-
ब्रह्मदेयक्षेत्रं ॥ अपरतः राजवट्टा(र्त्मा)उत्तरतः ब्राह्मणशङ्करसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं [॥]

५६ एवमिदं चतुराघा[टन]विसु(शु)[द्]धं वापीक्षेत्रं सोदङ्ग[ं] सोपरि-
कर[ं] सभूतवातप्रत्याय[ं] सधान्य हिरण्यादेयं सदशापर[ा]ध[ं]
सोत्पद्यम[ा] नविष्टिक[ं]सर्व्वराजकीयान[ा]म

५७ हस्तप्रक्षेपणीय[ं] पूर्व्वप्रत्तदेवब्रह्मदेयरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेना च [न्]द्र
[ा]र्काण्र्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीन[:]पुत्रपौत्रान्वय भोग्य[:] उदकाति
सर्गेण धर्म्म-

५८ दायो नृ(नि)सृष्टः [।] यतोस्योचितयाय ब्रह्मदेयं (य) स्थित्या भुञ्जतः
कृशत[:] कर्षयत[:]प्रदिशतो वा न कैश्चिद्व्यासेधे वर्त्तितव्यमागामिभद्रनृ-
पतिभिरप्य[स्म]द्वंशजैरन्यैर्व्वा

५९ अनित्यान्यैश्वर्य्यान्य(ण्य)स्थ (स्थि)रं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलमव-
गच्छद्भिरयमस्मदा[द्दा]योनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्चेत्युक्तञ्च ॥ बहुभिर्व्व-
सुधा भुक्ता राजभि[:]सगरादिभिः

६० यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य त [दा] फल[ं ॥] यानीह दारिद्र्यभया-
न्नरेन्द्रैर्द्धनानि धर्म्मायतनीकृतानि [।] निर्भु(र्भु)क्तमाल्यप्रतिमानि तानि
कोनाम साधुः पुनराददीत [॥] षष्टि(ष्टिं)

६१ वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता चः(च)
तान्येव नरके वसेत् ॥ दूतकोत्र राजपुत्रखरग्रहः [॥]

६२ लिखितमिदं सन्धिविग्रहाधिकृतदिविरपति महाप्रतिहारसामन्त मम्मकेनेति ॥
सं ३०० ५० ७ द्वि पौष व ४ [॥] स्वहस्तो मम ॥

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरूं

१ ओं स्वस्ति विजयस्कन्ध(न्धा)त्र(वा)रा[त्] मेघवनवा(वा)श(स)
का[त्]प्रसभप्रणता ....

२९ .... सह्यविन्ध्यस्तनयुगायाः

पतरूं वीजुं

३० क्षितेः पत्युः श्रीडेरभटस्य ....

४५ .... परममाहेश्वरः श्रीशीलादित्यः कुशली सर्व्वानेव समाज्ञापयत्यस्तु वस्स[ं] विदित[ं]यथा मया मातापित्रो-[2]

४६ स्पुण्याप्यायनाय पुष्यसाम्वपुरविनिर्गततच्चातुर्व्विद्यसामान्यकुशिकसगोत्रवाजसनेयिसप्र(ब्र)ह्मचारिब्राह्मणसाम्बदत्तपुत्रब्राह्मणदी-

४७ क्षिताय सुराष्ट्रेषु मडसरस्थल्या मडसरग्रामे पूर्व्वोत्तरसीम्नि राजकीयात्पञ्चविंशतिभूपादावर्त्तपरिसरावापी यस्य आघाटनानि पूर्व्वतः पाण्डवखण्ड[:][4]

४८ दक्षिणतः दत्क(त्त ?)सत्कम्पिलिकाखुण्डकसंज्ञितप्रचीहा अपरतः क्षेत्रसीसगरः उत्तरतः कुटुम्बिसङ्गिलकप्रकुष(ष्ट)पचियेणक क्षेत्रं तथा उत्तरसीम्नि पञ्चखण्डाव-

४९ स्थितां चतुरुत्तरभूपादावर्त्तशतपरिमाणक्षेत्रं [॥] यत्रैकखण्डं उत्सन्नकुटुम्बिकषोडशभूपादावर्त्तपरिमाणं यस्य पूर्व्वतः ब्राह्मण अणहकसत्क ब्रह्मदेयक्षेत्रं दक्षि-

५० णतः चच्चमातृलयोस्सत्ककोटुम्ब क्षेत्रं अपरतः मढवानक क्षेत्रं कोरटपद्रकग्रामयायी सागरश्च ॥ उत्तरत्त(त): पत्तियाणकदुर्गक्षेत्रसंज्ञित क्षेत्रं [॥] द्वितीय खण्ड[ं]उत्सन्न

५१ कुटुम्बिकमेव त्रिंशद्भूपादावर्त्तपरिमाणं स(य)स्य पूर्व्वतः ब्राह्मणशङ्करसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं । दक्षिणतः ब्राह्मण अणहकसत्कब्रह्मदेयक्षेत्रं । अपरत[:] कुटुम्बि मोदुक-

५२ सत्कक्षेत्रं उत्तरतः ब्राह्मण अणहकस्यैवसत्कक्षेत्रं [॥] तथा त्रि(तृ)तीय खण्डं किलकप्रकुष्टं त्रिचत्वारिंशद्भूपादावर्त्तपरिमाण[ं] यस्य पूर्व्वतः सुखावसघीग्रामयायी पन्था[:] दक्षिणतः

---

१ वंशावळी विभागनुं अक्षरान्तर शीलादित्य ३ जानां सं. ३५६ ना ज्येष्ठ ७ (ज. बॉ. बे. रो. ए. सो. न्यु. सी. वो. १ पा. ५७) ना ताम्रपत्र साथे मळतुं आवे छे. आ दानपत्रनी पं.१–४५ सुधीनुं वर्णन ते ३५६ ना दानपत्रनी पं. १–५० सुधीना वर्णनने मळतुं आवे छे. २ वांचो पित्रोःपुण्य ३ वांचो सुराष्ट्रेषु ४ खण्डनो ख पंक्तिनी नीचे पाछळथी लखेल छे.

अक्षरान्तर[1]

पतरूं पहेलुं

१ ओं आसीत्सुरारिसंकाशः कृष्णराज क्षितेः पतिः अम[पु]र्व्वेण वसोर्द्दाता साक्षाद्धर्म्म

२ इवापरः । [१]शुभ्र तुङ्गतुङ्गतुरगप्रवृद्धरेणूर्ध्वरुद्धरविकिरणं ग्रीष्मेपि न-

३ भोनिखिलं प्रावृटकालायते स्पष्टं ॥ [२] तस्यात्मजः श्री ध्रुवराजनामो महानुभावो

४ महतप्रतापः ॥ प्रसाधिताशेपनरेन्द्रचक्रः क्रमेण वालार्क्कवपुर्व्वभूव ॥ [३]

५ शशधरकरनिकरनिभं यस्य यशः सुरनागाग्रसानुस्थैः परिगीयते समन्ता-

६ द्विद्याधरसुन्दरी निवहैः ॥ [४] तस्याप्यभूद्भुवनसारभूतेः समर्त्थः पा-

७ र्थोपमः पृथुसमानगुणैर्गुणज्ञः दुर्व्वारवैरिविनितातुलतापहेतु-

८ र्गोविन्दराज इति सूनुरिन प्रतापः ॥ [५] यस्य प्रभोश्चतुरचारुउदा[र]-

९ कीर्त्तेरासोदिवान्निरुपमस्य पितुः सकाशात् ॥ सत्स्वप्यनेकतनये-

१० पु गुणातिरेकान्मूर्द्धाभिषिक्तन्नृपसम्मतमाशुराज्यं ॥ [६] रक्षा[क्ष]ता ये-

११ न निःशेषं चतुरम्भोधिसंयुतं ॥ राज्यं धर्म्मेण लोकानां कुतो तुष्टिः प-

१२ रा हृदि ॥ [७]भ्राता तु तस्येन्द्रसमानवीर्य्यः श्रीमान् भुवि क्ष्मापतिरिन्द्र-

१३ राजः शास्ता वभूवाद्भुतकीर्त्तिसूतिस्तद्दत्तलाटेश्वरमण्डलस्य ॥ [८] य-

१४ स्याङ्गमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य क्ष्मापालवेष-

पतरूं वीजुं प्रथम वाजु

१५ फलमेव वभूव सैन्यं ॥ मुक्त्वा च सर्व्वं भुवने-

१६ श्वरमादिदेवं नावन्यतान्यममरेष्वपि यो मन-

१७ स्वी ॥ [९] अद्यापि यस्य सुरकिन्नरसिद्धसाध्यविद्याधराधिपतयो गु-

१८ णपक्षपातात् ॥ गायन्ति कुन्दकुसुमश्रियशोयथास्वधामस्थिताः

१९ सहचरीकुचदत्तहस्ताः ॥ [१०] सूनुर्व्वभूवखलु तस्य महानुभावः

२० शास्त्रार्थवोधसुखलालितचित्तवृत्तिः यो गौणनामपरिवारमु-

२१ वाह पूर्व्वं श्रीकर्क्कराजसुभगव्यपदेशमुच्चैः [११] राज्ये यस्य न तस्कर-

२२ स्य वसतिर्व्व्याधेः प्रसूतिर्म्मृताद्दुर्भिक्षं न च विभ्रमस्य महिमा नैवो-

---

૧ મૂળ પતરાં તેમ જ ફોટોગ્રાફ ઉપરથી.

નં ૧૨૫ અ.

ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ૩ જાનાં ડભોઇનાં પતરાં[1]

શ. સં. ૭૩૯ વૈ. વ. ૭

નીચે વર્ણવેલાં તામ્રપત્રો રાજા ગોવિન્દરાજ ત્રીજાએ ભોગિક નામના બ્રાહ્મણને આપેલા ભૂમિદાનની નોંધ રૂપે છે. કોરીગરીવાળા દરવાજા માટે તથા ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પ્રખ્યાત ડભોઇ નગરીના એક રહેવાસી પાસેથી તે પતરાં ખરીદવામાં આવ્યાં છે અને અત્યારે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમમાં સંગ્રહીત કરવામાં આવેલાં છે.

આ તામ્રપત્રો સંખ્યામાં ત્રણ છે. તેમનાં માપ ૯"×૭" છે અને જાડાઇ બધી જગાએ સરખી નથી, પણ આશરે ⅛" છે. દરેકમાં થોડે થોડે અંતરે બે બે કાણાં પાડેલાં છે અને દરેક પતરાની જમણી બાજુના કાણામાંથી એક તાંબાનો સળીયો પસાર કરીને કડી બનાવી છે અને તેના બંને છેડાઓને ભેગા કરીને જાડો ગઠ્ઠો બનાવી દીધેલો છે. તે ગઠ્ઠા ઉપર કોઈ પણ જાતની સીલની નિશાની જોવામાં આવતી નથી. ડાબી બાજુનાં કાણાંની સળીયાની કડી ખોવાઈ ગએલી છે. તામ્રપત્રોની કિનારીને બધી બાજુથી થોડી થોડી ઉંચી ચઢાવેલી છે, જેથી કરીને અક્ષરો ઘસાઈ ન જાય.

આ બધાં તામ્રપત્રો બરાબર જાળવવામાં આવ્યાં છે અને તેથી સારી સ્થિતિમાં છે. પહેલું અને ત્રીજું તામ્રપત્ર ફક્ત અંદરની બાજુએ કોતરેલ છે જ્યારે બીજું તામ્રપત્ર બંને બાજુએ કોતરેલ છે. અક્ષરો ચોકખા અને ઊંડા કોતરેલા છે. બીજા તામ્રપત્રનો જમણા હાથનો નીચેનો ખૂણો ઘસાઇ ગએલ છે અને બંને બાજુએ કેટલાક શબ્દો બરાબર સંતોષ થાય તેમ વાંચી શકાતા નથી.

પહેલા તામ્રપત્રમાં ૧૪ પંક્તિઓ છે, ૧૭ પંક્તિઓ બીજા તામ્રપત્રની પહેલી બાજુએ અને ૧૫ બીજી બાજુએ અને ત્રીજા તામ્રપત્રમાં ફક્ત ૭ પંક્તિઓ છે. લિપિ ઉત્તર હિન્દની વલ્લભી લિપિ પ્રમાણેની છે. ભાષા શુદ્ધ સંસ્કૃત છે. લખાણમાં કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ નોંધવા લાયક છે. સ્વર વગરના શબ્દાન્ત વ્યંજનોને ખોડા તરીકે બતાવવા માટે તેમના ઉપર ન્હાની રેખા દોરેલી છે. દા. ત. સકાશાત્, પક્ષપાતાત્, શ્રીમાન્, વસેત્ ઇત્યાદિ. નીચેના સ્વરો શબ્દોની શરૂવાતમાં માલુમ પડે છે; આ, ઇ, ઉ.

દાનના દાતાનું નામ રાજા ગોવિન્દરાજ ત્રીજો છે. આ રાજાની પૂરેપૂરી વંશાવળી આંહિં દર્શાવેલી છે. પં. ૧ થી ૨૮ સુધીનો વંશાવળી વિભાગ પદ્યમાં છે અને તેમાંના ૪,૫,૬ અને ૧૩ એમ ચાર સિવાય બાકીના બધા શ્લોકો આ સંગ્રહના નં. ૧૨૩ થી ૧૨૬ સુધીના લેખોમાં આપણને મળે છે. આ વંશનો પહેલો રાજા કૃષ્ણરાજ છે. જુઓ પંક્તિ ૧. તેનો દીકરો ધ્રુવરાજ જુઓ પંક્તિ ૩ અને તેનો પુત્ર ગોવિન્દરાજ ૨ જો થયો. તેની પછી તેનો ભાઇ ઇન્દ્રરાજ ગાદીએ આવ્યો. તેની પછી તેનો દીકરો કર્કરાજ ગાદીએ આવ્યો. કર્કરાજને ન્યાયી, માયાળુ અને પ્રતાપી રાજા તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો છે. તેના રાજ્યમાં ચોરોની વસ્તી જ સમૂળગી ન્હોતી અને છેવટે દાનનો દાતા ગોવિન્દરાજ ત્રીજો કર્કરાજનો ભાઇ આવે છે. તેણે શક સંવત્ ૭૩૯ (ઇ. સ. ૮૨૧) વૈશાખ વદિ ૭ ને દિવસે આ ભૂમિદાન આપ્યું.

દાન લેનાર બ્રાહ્મણનું નામ ભોગિક છે. તે ... દ્દદેવનો પુત્ર છે. પહેલો અક્ષર બીલકુલ વાંચી શકાતો નથી એટલે આખું નામ પૂરું બેસતું નથી, કદાચ તે રૂ હોય.

વળી લખાણના પ્રમાણમાં જગ્યાની વ્હેંચણી પણ બરાબર કરી નથી. પહેલું તામ્રપત્ર અને બીજા તામ્રપત્રની પહેલી બાજુ લખાણથી ખીચોખીચ ભરી દીધી છે, જ્યારે બીજા તામ્રપત્રની બીજી બાજુ પર તથા ત્રીજા તામ્રપત્ર પર લખાણના શબ્દો તથા પંક્તિઓ છૂટાં છૂટાં લખેલ છે. વળી ત્રીજું તામ્રપત્ર તો અધું જ કોતરેલું છે.

દાનમાં આપેલું ગામ વહાઉલ ચોરાશી ગામોનાં સમૂહમાં આવેલું છે અને તે ગામના નામનો પહેલો અક્ષર ઘસાઇ ગયો છે, જ્યારે બાકીનો ભાગ ઘણેભાગે વાંચી શકાય છે.

---

૧ અપ્રસિદ્ધ

લેખ ૫૧

४४ नीकृतानिः[1] निर्माल्यवान्तप्रतिमानी तानी को नाम साधुः पुनराददी-
४५ त ॥ षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानु-
४६ मन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क-

पतरुं त्रीजुं

४७ कोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते[2]
४८ भूमिदायापहारिणः ॥ उक्तञ्च भगवता रामम-
४९ द्रेण ॥ सर्व्वानेतान्भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयोभूयो याचते
५० रामभद्रः सामान्योयं धर्म्मसेतुर्नृपाणां काले काले पालनी-
५१ यो भवद्भिः ॥ स्वहस्तोयं श्रीगोविन्दराजस्य श्रीमदिन्द्रराजदेवपुत्रस्य ॥ लिखित
मेतन्मया शासनं
५२ महासन्धिविग्रहिक श्रीपद्मनाभसुतवज्जुकेनेति शक नृपका
५३ [ला]तीत संव ७३९ वैशाख [ब]हुल ७

---

१ विसर्ग नकामो छे. २ अक्षरो कोतरीने पाछळथी घसी नांख्या छे.

२३ पसर्गोद्भवः क्षीणः शत्रुगणः प्रतापविनताशेषारिवर्गस्तथा। नो

२४ विद्यत्परिपन्थिनी प्रभवती क्रूरा खलानां मतिः ॥ [१२] स्वनृपस्योनुजस्तस्य सेवि-

२५ तः सततं बुधैः [गो]विन्दराजभूपालः साक्षाच्छंभुरिवापरः ॥ [१३] फलोन्मुखैरापतितैर्व्विदूरतः

२६ समं समन्ताद्गुणपक्षपातिभिः महाहवे दानविधौ च मार्ग्गणैर्न्नकुण्ठितं यस्य सदैव

२७ मानसं ॥ [१४] अन्तःस्थितेश्वरशिरोधृतशुभ्रचन्द्रात्च्युतत्सुधारसविभावित-स — म — चः लो-

२८ कस्य निर्वृतिकरः स्पृहणीय जन्मार्जवः सदामृतमयश्च गुणेन यश्च ॥ [१५] [परममा]हेश्व-

२९ रः समधिगताशेषमहाशब्दमहासामन्तारि[धि]पतिप्रभूतवर्षश्रीगोविन्दराज-देवः [स]र्व्वा-

३० नेव माविभूमिपालान्समनुबोधयत्यस्तु वः संविदितं। यथा मया माता[पित्रो रात्म]न

३१ श्च पुण्ययशोभिवृद्धये ॥ ऐहिकामुष्मिकफलावाप्त्यर्थं चर्म्मनिद्दौ पथमव —

पतरुं बीजुं बीजी बाजु

३२ गौडदेशादायातात्रेयसगोत्रच्छन्दोगस ब्रह्मचारिब्राह्मणभोगिकाय[बुद्ध]देवपुत्रा-

३३ य बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्राक्रतुक्रियाद्यासर्प्पणार्त्थं वाहाउलचतुराशीत्यन्तर्गतमह-

३४ —सौणकग्रामः सहिरण्यादानः सभोगभागः सदण्डदशापराधः ससीमापर्य्य[न्त]

३५ समस्तराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयो भूमिच्छिद्रन्यायेनाद्य महा वैशाख्यामुदका-

३६ तिसर्गेण प्रतिपादितो यतोस्य भुञ्जतो न कैश्चिद् व्यासेधे प्रवर्त्तितव्यं॥आगामिभद्रनृ-

३७ पतिभिरप्यनित्यान्यैश्वर्य्याण्यस्थिरं मानुष्यं सामान्यञ्च भूमिदानफलं तदपहरण पा-

३८ प-वगच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च तथा चोक्तं पुराणमह[र्षि-]

३९ [भि]ः ॥ [ब]हुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिर्य्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य

४० तदाफलं ॥ उक्तञ्च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्ण्णं

४१ भूर्व्वैष्णवीसूर्य्यसुताश्च गावः लोकत्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः काञ्चनं गा-

४२ ञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ सर्व्वेषामेवदानानामेकजन्मानुगं फलं ॥ हाटकक्षिति-

४३ गौरीणां सप्त जन्मानुगं फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरानरेन्द्रै र्द्दानानि धर्म्मायता-

१ थोडा अक्षर होय छे तेनो आडो लीटो आनी उपर छे जेनी जरूर नथी. २ अनुस्वार नकामुं छे.

નં० १२५ ण

કર્કરાજ સુવર્ણવર્ષનાં સુરતનાં તામ્રપત્રો[1]

શ. સં. ૭૪૩ વૈ. સુ. ૧૫ (ઈ. સ. ૮૨૧)

આ પતરાં જે પહેલી જ વાર પ્રસિદ્ધ થાય છે તેનો ઉલ્લેખ ડો. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીએ બોમ્બે ગેઝેટીઅર વો. ૧ પાર્ટ ૧ લામાં કરેલ છે. તેના પા. ૧૨૫ મે તેમાંની થોડી હકીકત આપી છે, પણ કોને અને ક્યાંથી મળ્યાં તે સંબંધી કાંઇ પણ એ માહિતી તેમાં આપી નથી. તેણે તેને સુરતનાં પતરાં કહ્યાં છે, તેથી તે સુરતની આસપાસથી મળ્યાં હોવાં જોઈએ. ડો. ડી. આર ભાંડારકરે તે પતરાં મને પ્રસિદ્ધ કરવા આપ્યાં, તેથી હું પ્રસિદ્ધ કરૂં છું.

પતરાં નંગ ત્રણ છે. તેનું માપ ૧૩.૬"×૭.૬" છે. જાડાઈ ૧ ઇંચ છે. કોર વાળીને જાડી કરેલી છે. ડાબી બાજુએ બરોબર વચમાં કોરથી ૦.૭ ઇંચ અંદર કાણું છે તેમાંથી પસાર થતી કડીથી પતરાં બાંધેલાં છે. કડી ૦.૪ ઇંચ જાડી છે અને ૩.૨ ઇંચ તેનો વ્યાસ છે. તેના છેડા ૧.૧૧ ઇંચ વ્યાસની સીલથી જોડેલા છે. તેના ઉપર ગરૂડનું ચિત્ર મનુષ્યસ્વરૂપમાં બન્ને બાજુ પાંખવાળું છે. તે પગ વાળીને અને હાથ જોડીને બેઠેલા છે અને પગનાં તળીયાં એક બીજાને અડે છે. તેના ઉપર કાંઈ લેખ નથી.

લેખ પહેલા અને ત્રીજા પતરાની અંદરની બાજુએ અને બીજાની બન્ને બાજુએ કોતરેલો છે. છેલ્લા પતરામાં ૭ લીટી છે; જ્યારે બીજાં બધાંમાં સરેરાસ ૧૮ પંક્તિ છે. અરધો લેખ કોતર્યા પછી જગ્યાનો સંકોચ કરવા અક્ષર નાના લખવા માંડ્યા છે અને એક પંક્તિમાં ૩૮ ને બદલે ૫૫ અક્ષરો સમાવ્યા છે. પરિણામે ત્રીજા પતરામાં સાત જ પંક્તિ છે.

પતરાં સુરક્ષિત છે; ક્યાંક ક્યાંક સપાટીમાં જરા નુકશાન થએલું છે, પરંતુ પં. ૪૫ ની શરૂવાતના ભાગ સિવાય બાકી બધો ભાગ વાંચી શકાય છે. પતરાંની સપાટી બરોબર લીસી કરેલી નથી અને તેથી કેટલાક ખાડા અનુસ્વાર જેવા (જુઓ નેका પં. ૧૩) અને કેટલાક વચમાંના સ્વર જેવા લાગે છે (જુઓ हृदये પં. ૪૪) કેટલેક ઠેકાણે કોતરનારે ભૂલો સુધારી છે.

પં. ૪૦ માં खाड्ग ના ला નો आ કાઢી નાંખ્યો છે.

પં. ૫૫ માં जान्माहगं जा નો आ કાઢી નાંખ્યો છે.

પં. ૫૧ માં का સુધાર્યો છે અને र्य્ય કાઢી નાંખીને कार्य्याने બદલે करणीया લખેલ છે. રહી ગએલા અક્ષરો આગલા અગર પાછલા અક્ષરોની નીચે ઉમેરેલા છે; જેમકે (પં. ૨૭ ના दर्पक નો क, પં. ૩૨ ના महासंयुगे નો हा, પં. ૩૩ ના फलावाप्ति નો फ, પં. ૩૯ માં सौर्य्येण નો र्य्यें અને सदाज्ञया નો या). તેવી જ રીતે પતરાંની નીચે પણ અક્ષરો ઉમેરેલા છે; જેમકે પહેલા પતરામાં નીચે आर्त्तार्त्ति અને ત્રીજા પતરા નીચે तथा शासनदाता અને हस्तेन स्व. કેટલીક વાર આ ઉમેરા દર્શાવવા કાકપદ મૂકેલાં છે. પરંતુ પતરાં કોતરતાં પહેલાં લેખ ફરી વાંચ્યો નહીં હોય જેથી શ્લો. ૨૫ માં ચાર અક્ષરો રહી ગયા છે અને કેટલાક અક્ષરો બે વાર લખાયા છે. શબ્દો કાપી નાંખવાના રહી ગયા છે. (જુઓ નોટ પં. ૩૮, ૪૩, ૪૫, ૪૯, ૫૨, ૫૫ ઇત્યાદિ.) પં. ૩ માંના रणसर्वरीपु ના प નો આડો લીંટો રહી ગએલ છે જ્યારે પં. ૪૯ માં प्रशिष्य ના प्र માં ખોટો

---

૧ એ. ઈ. વો. ૨૧ પા. ૧૩૩. એ. એસ. અલ્તેકર.

ભાષાન્તર

પતરૂં ૧ લું

પં. ૧ પૃથ્વીનો પતિ કૃષ્ણરાજ ભગવાન્ મુરારિ જેવો દેખાતો હતો, અને પૃથ્વીનું અપૂર્વ દાન કરવાથી તે સાક્ષાત્ બીજો ધર્મરાજ જ હોય, એમ લાગતું હતું.

પં. ૫ થી ૧૦—અને ચન્દ્રનાં કિરણોના ઢગલા જેવો જેનો શુભ્ર યશ વાદળાંઓનાં શિખર-પર ઉભેલાં દેવતાઓ, નાગો અને વિદ્યાધરીઓનાં ટોળાંઓથી ગવાય છે; પૃથ્વીનો ભાર ઉપાડ-નાર તે રાજાને પણ સમર્થ, અર્જુન જેવો અને પૃથુના જેવા ગુણવાળો, ગુણ જાણવાવાળો અને શત્રુઓની સ્ત્રીઓને અતુલ તાપ પમાડનારો ગોવિન્દરાજ નામનો હિંમતવાન અને પ્રતાપી પુત્ર હતો; જે ચતુર, દેખાવડો અને ઉદારકીર્તિ હતો; પિતાની પાસે જ રહેતો હોવાથી તેના પિતાને ઘણા પુત્રો હવા છતાં પણ ગુણમાં તે બધાના કરતાં ચઢીઆતો હોવાથી તેનો જ રાજાની સંમતિથી જલ્દી રાજ્યાભિષેક કર્યો.

પતરૂં ૨ જું બાજુ ૨ જી

પં. ૩૨–૩૯—ગૌડ દેશમાંથી આવેલા આત્રેય ગોત્રના છન્દોગસ બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ ભોગિકને, –(ણુ)દ્ધદેવના પુત્રને બલિ, ચરૂ, અગ્નિહોત્ર, યજ્ઞ અને અન્ય વિધિના અનુષ્ઠાન માટે વાહાકિલ ચોરાશીમાં આવેલું (ઘ)સૌલુક ગામ હિરણ્યના દાન સાથે, ભોગવટાના અધિકાર સાથે તથા દંડ અને દશ અપરાધની સત્તાસહિત, સીમાપર્યન્ત, બધા રાજકીય પુરૂષોને તેમાં દખ્ખલ કરવાની મનાઈ સાથે, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાયાનુસાર આજે મહાવૈશાખીને દિવસે પાણીના અર્ઘ્યથી મેં આપ્યું છે.

પતરૂં ૩ જું

પં. ૫૧ થી ૫૩—આ મારા શ્રીમાન ઈન્દ્રરાજના પુત્ર ગોવિન્દરાજના સ્વહસ્તાક્ષર છે. મહા-સન્ધિવિગ્રહિક શ્રીજજ્જુલે શ્રીપદ્મનાભના પુત્રે લખેલું છે. શકનૃપ કાળના સં ૭૩૯ વૈશાખ માસની બહુલ સપ્તમીને દિવસે.

નવસારીના મૂલસંઘની જે સંસ્થાને કર્કે આ દાન આપ્યું છે તે આ મંદિરથી ભિન્ન હોવી જોઈએ, કારણ તે દિગમ્બર પંથની હતી અને જે પાછળથી નાશ પામી હોય.

ઓં પછી શ્લોક ૧લામાં જીનેન્દ્રના શાસનનો જય સૂચવે છે. ત્યાર પછીના ૩૯ શ્લોકોમાં રાષ્ટ્રકૂટની મૂળ શાખાની અમોઘવર્ષ ૧લા સુધીની અને ગુજરાત શાખાની કર્ક સુવર્ણવર્ષ સુધીની વંશાવલિ આપેલ છે. આમાંના ઘણાખરા શ્લોકો રાષ્ટ્રકૂટ વંશનાં બીજાં પ્રસિદ્ધ થએલાં દાનપત્રોમાં આપેલ છે, તેથી તેનો સાર આપવાની જરૂર નથી. થોડા ઉપયોગી મુદ્દાની જ ચર્ચા કરવી યોગ્ય છે. વંશાવલિ ગોવિંદ ૧ લાથી શરૂ થાય છે. તેના પિતા અને પિતામહ ઇન્દ્ર પૃચ્છક રાજ અને દન્તિવર્મન્‌નાં નામો જે કોન્નૂરના લેખમાં,[1] સન્જાનનાં અમોઘવર્ષ ૧લાનાં તામ્રપત્રોમાં[2] અને દશાવતાર ગુફાના[3] લેખમાં આપેલાં છે તે આ દાનપત્રમાં આપેલ નથી. આમાં દન્તિદુર્ગનું નામ મૂકી દેવામાં આવ્યું નથી, તેમ જ વણીદિણ્ડોરી[4] અને રાધનપૂરનાં[5] ગોવિંદ ત્રીજાનાં દાનપત્રોમાં તથા આ જ દાતાનાં વડોદરાનાં પતરાંમાં[6] અને કૃષ્ણ બીજાનાં કપડવંજનાં પતરાંમાં[7] ચાલુકયના પરાજયનો યશ દન્તિદુર્ગને બદલે કૃષ્ણ ૧લાને આપવામાં આવ્યો છે તેમ કરવામાં આવ્યું નથી. ત્યાર પછીના રાજ કરનાર કૃષ્ણ ૧લાનાં પરાક્રમો ત્યાર પછીના સાત (૧૨-૧૮) શ્લોકોમાં વર્ણવેલાં છે. પણ તે વર્ણન ચાલુપ્રકારનું છે. ગાંગ અને પૂર્વના ચાલુક્ય સાથેના તેના વિગ્રહનો ઉલ્લેખ નથી. માત્ર રાહપ્પનો પરાજય એ એક જ ઐતિહાસિક બનાવ વર્ણવ્યો છે, પણ તે દુશ્મનની ઓળખાણ આપેલી નથી. કૃષ્ણ ૧લાની પછીના રાજ્યકર્તા ગોવિંદ રજાને મૂકી દીધો નથી, પણ તેના નાનાભાઇથી થએલા તેના પરાજય સંબંધી કાંઇ હકીકત નથી. ત્યાર પછીના ૬ શ્લોકો (૨૦-૨૫) ધ્રુવની કારકીર્દી વર્ણવે છે. શ્લોક ૨૫ સિવાયના બધા આપણા જાણેલા છે અને ચાલુ પ્રશંસાત્મક છે. શ્લોક ૨૫ મારી સમજ મુજબ બીજાં કોઇ પણ દાનપત્રોમાં આવેલો નથી અને તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે. આ શ્લોકમાં गाङ्गौघसन्ततिनिरोधविवृद्धकीर्त्तिः એ શબ્દો શિવ અને ધ્રુવના વર્ણન માટે વપરાયા છે અને તે પાશ્ચાત્ય ગાંગ અને કદાચ પાલો અને ગુર્જર પ્રતિહારો ઉપર મેળવેલા વિજય સંબંધી હોય, જેને કેદ કર્યો તે ગાંગ રાજા શિવમાર જે તેનો સમકાલીન હતો તે હોવો જોઈએ. કેટલાક ગાંગના લેખોમાંથી પણ આ હકીકતને ટેકો મળે છે. શિવમારના દીકરાનાં મણ્ણેનાં પતરાંઓ[8] ઇ. સ. ૭૯૭ નાં જોકે બનાવટી છે, પણ તેમાં પણ શિવમાર ચારે તરફથી મુશ્કેલીઓથી ઘેરાયો હતો તે હકીકત સત્ય લાગે છે. ગટ્ટવાડિપુરનાં પતરાંમાં લખ્યું છે કે શિવમારે પોતાના નાનાભાઈ વિજયાદિત્યને ગાદી ઉપર બેસાર્યો પણ તેણે ભરતની માફક પૃથ્વી પોતાના મોટા ભાઇની પત્ની સમાન માની તેને ભોગવી નહીં. આ રામાયણની ઉપમા ઉપરથી એમ અટકળ થાય છે કે શિવમાર કદાચ રાષ્ટ્રકૂટનાં કેદખાનામાં હશે અને તેનો નાનો ભાઇ તેની ગેરહાજરીમાં લડત ચલાવતો હશે. गाङ्गौघसन्ततिनिरोध એ શબ્દોમાં પાલ અને ગુર્જર લશ્કરો ઉપર ધ્રુવે જિત મેળવવાની હકીકત સન્જાન અને વડોદરાનાં પતરાંમાં છે તેનો ઉલ્લેખ પણ કલ્પું છઉં. ગંગા ઓળંગતા રાષ્ટ્રકૂટના લશ્કરને ગંગાનો પ્રવાહ રોકનાર શિવની સાથે સરખાવવાની પણ કવિની કલ્પના હોય.[9]

ત્યારપછીના ૬ શ્લોકોમાં (૨૬-૩૧) ત્યારપછીના રાજા ગોવિંદ ૩જાનાં પરાક્રમો વર્ણવ્યાં છે, જે ચાલુ રીવાજ મુજબનાં છે. સ્તમ્ભનું હુલ્લડ એ એક જ ઐતિહાસિક બનાવ છે. ઉત્તર અને દક્ષિણ હિન્દના રાજાઓ સાથેના ગોવિંદના યશસ્વી વિગ્રહો સંબંધી કાંઈ પણ લખ્યું નથી. તેનાં રાધનપુરનાં પતરાંમાં એક શ્લોકમાં લખેલ છે કે પોતાના પિતાના ગાદી છોડી તેને ગાદી આપવાના

---

૧ એન્સાઈક્લોપીડીઆ ઓફ રીલીજીયન એન્ડ એથીક્સ વો. ૬ પા. ૨૯. ૨ એ. ઈ. વો. ૧૮ પા. ૨૩૫. ૩ આ. સ. વે. ઈ. વો. ૫ પા. ૮૭. ૪ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૭. ૫ એ. ઈ. વો. ૬ પા. ૨૪૨. ૬ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૮, ૭ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૫૩. ૮ એપીગ્રારીઆ કર્ણાટિકા વો. ૯ નેલ મન્ગલ નં ૬૦ ૯ આ કલ્પનાને હું સંમત નથી (તંત્રી).

કરેલો છે. પં. ૨૪ માં परिगोपिते શબ્દના रि અને गो બહુ જ વિચિત્ર રીતે કોતરેલા છે અને પં. ૨૫ માં साहस्यैः માં स्यै નો ગાળો પણ બેદરકારીને લીધે જ કોતરેલો છે.

લિપિ ઉત્તર વિભાગની લિપિને મળતી અને પૈઠણ વણી ડિણ્ડોરી, અને રાધનપુરનાં ગોવિન્દ ત્રીજાનાં પતરાંમાં છે તેવી જ છે. પં. ૮ માં રાષ્ટ્રકૂટ શબ્દના ष સિવાય બીજે કયાંઈ દક્ષિણ વિભાગની લિપિની અસર નથી.

દાનપત્રને અંતે છેલ્લી બે પંક્તિની વચમાં બે પાદચિહ્ન ચિતરેલાં છે તે જે સંસ્થાને દાન આપેલું છે તે સંસ્થામાં પૂજાતા મહાવીરનાં પગલાં હોવા સંભવ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે અને તે ઘણે ભાગે શુદ્ધ છે, જો કે કયાંક કયાંક ભૂલો કરેલી છે.

નાગસારિકા એટલે હાલની નવસારીમાંની જૈન સંસ્થાને એક ખેતર દાનમાં આપ્યાની હકીકત આ દાનપત્રમાં છે. પં. ૪૨–૪૭ માં લખેલ છે કે ઇંદ્રરાજનો દીકરો સુવર્ણવર્ષ કર્કરાજ વર્દ્ધિકામાં છાવણી નાંખીને રહ્યો હતો, ત્યારે શક સંવત્ ૭૪૩(ગત)ના વૈશાખ માસની પૂનમે (ઇ. સ. ૮૨૧ ના એપ્રિલની તારીખ ૨૧ વાર રવિના રોજ) તેણે હિરણ્ય યોગા જે દેખીતી રીતે ખેતરનું નામ હોવું જોઇએ, જે ખેતરને દાપુ નામના માણસની માલિકીની અગર તેણે બાંધેલી વાવમાંથી પાણી પવાતું હતું તે મલ્લવાદિન્‌ના શિષ્ય સુમતિના શિષ્ય જૈનગુરૂ અપરાજિતને આપવામાં આવ્યું હતું. મલ્લવાદિ[1]નો ચોથો અક્ષર સ્પષ્ટ નથી. તે ‘रि,’ ‘दि’ અગર ‘डि’ વંચાય તેમ છે. પ્રથમ ‘रि’ લખેલ તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. તેને दि બનાવ્યો કે डि તે સ્પષ્ટ નથી. એ નામ મલવાદિન્ નહીં, પણ મલ્લવાદિન્ હોવું જોઇએ. નવસારીના મઠનો સ્થાપક મલ્લવાદિન્ ધર્મોત્તરાચાર્યની ન્યાયબિન્દુટીકા ઉપર ધર્મોત્તર ટિપ્પણક નામની ટીકા લખનાર મલ્લવાદિન જ હોય એ સંભવિત છે. ડૉ. સતીષચંદ્ર વિદ્યાભૂષણે બતાવ્યું છે કે[2] આ મલ્લવાદિન્ ૯ મી સદીના પૂર્વાર્ધમાં અગર દશમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં થયો હશે. આ દાનપત્ર બતાવે છે કે પહેલી અટકળ સાચી હોવી જોઇએ. ઇ. સ ૮૨૧ ની સાલના દાનપત્રમાં દાન લેનાર મલ્લવાદિન્‌ના શિષ્યનો શિષ્ય લખ્યો છે તેથી મલ્લવાદિન્ દશમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં થયાનું સંભવતું નથી. તેને આઠમી સદીની છેલ્લી પચીસીમાં મૂકવો જોઇએ. ડૉ. વિદ્યાભૂષણના મત પ્રમાણે ધર્મોત્તરાચાર્ય કે જેની કૃતિ ઉપર મલ્લવાદિએ ટીકા લખી છે તે આશરે ૮૪૭ ઇ.સ. માં થયાનું આપણે સ્વીકારીએ, તો ઉપરનો નિર્ણય ટકી શકે નહીં. પણ તેનો તે મત ખોટો છે, કારણ તેનો આધાર વનપાલ રાજા બંગાળામાં ઇ. સ. ૮૪૭માં રાજ્ય કરતો હતો, એ બીન સાબિત થએલી હકીકત ઉપર છે.

મલ્લવાદિન્ અને તેના શિષ્યો દિગમ્બર વિભાગના મુખ્ય મૂલસંઘની શાખા સેન સંઘના હતા. પટ્ટાવલિમાં લખેલ છે કે ઇ. સ. પહેલી સદીમાં[3] દેવસંઘ, નન્દિસંઘ, અને સેનસંઘ નામના ત્રણ પેટાસંઘો મૂલસંઘમાંથી ઉત્પન્ન થયા. આ દાનપત્રમાંના चातुर्व्व શબ્દથી આ ચાર પેટાસંઘોનો ઉલ્લેખ કરાયો છે. પટ્ટાવલિને આ ઉપરથી લેખમાંથી પુરાવો મળે છે. અત્યારે નવસારીના પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં બે મઠો છે, જેમાંનો એક પુરૂષો માટે અને બીજો સ્ત્રીઓ માટે છે. તે મંદિર શ્વેતાંબર પંથનું છે અને તેની મરામત થાય છે. અસલ તે ૧૩ મી સદીમાં વસ્તુપાલે બંધાવ્યું હતું, એવી માન્યતા છે. લોકપ્રિય સંઘને માટે તે મુજબ વસ્તુપાલે મંદિર બંધાવ્યું હોય, એમ સંભવે છે અને તેથી શ્વેતાંબર પંથ તે મંદિરથી પણ જૂનો છે, એમ સ્વીકારવું જોઇએ.

---

૧ છાપ ઉપરથી તે શબ્દ સ્પષ્ટ રીતે મલવાદિ નહીં, પણ મલધારિ વંચાય છે. (તંત્રી) ૨ હીસ્ટ્રી ઑફ ઇન્ડિયન લૉજીક પા. ૧૯૪–૫. ૩ એન્સાઇક્લોપીડિઆ ઑફ રીલીજીયન એન્ડ એથિકસ વૉ. ૭ પા. ૪૭૪

ઘણાંખરાં તામ્રપત્રોમાં લેખક સુલેહ તથા લડાઈ ખાતાનો મંત્રી હતો. આ મંત્રીને લેખકનું કામ કેમ સોંપાયું હશે તેનો કાંઈ ખુલાસો શોધાયો નથી. સ્મૃતિમાં પણ આ સ્થિતિને ટેકો મળે છે. યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ ૧–૩૧૯ માં આ સંબંધમાં વિજ્ઞાનેશ્વર લખે છે કે:—

सन्धिविग्रहकारी तु भवेद्यस्तस्य लेखकः ।
स्वयं राज्ञा समादिष्टः स लिखेद्राजशासनम् ॥

વિજ્ઞાનેશ્વર પોતે કહે છે કે "सन्धिविग्रहकारिणा (शासनं कारयेत्) नान्येन केनचित्" યાજ્ઞવલ્કય ૧–૩૧૯ માં આદેશ કરે છે કે ભૂમિદાનમાં દાતાની વંશાવલિનું વર્ણન હોવું જોઈએ. તેમાં દાતાના પૂર્વજોનાં પરાક્રમોની પ્રશંસા હોવી જોઈએ, જેની નોંધ પરચુલકી દફ્તરમાં હોય અને તેથી દાનનો મુત્સદ્દો સુલેહ તથા લડાઈ ખાતાનો અધિકારી તૈયાર કરતો હોય.

તામ્રપત્રોમાનાં સ્થળો બધાં જાણી શકાય તેવાં છે. નાગસારિકા તે સુરતની દક્ષિણે ૨૦ માઇલ ઉપરનું નવસારી છે. પુરાવી તે પૂર્ણા નદી છે, જેના કાંઠા ઉપર નવસારી આવેલું છે. અમ્બાપાટક અને સમ્બપુર એ બે ગામડાં પૈકી પાછલું જાણી શકાયું નથી, પણ આગલું નવસારીથી પાંચ માઇલ ઉપરનું પૂર્ણા નદીને કાંઠેનું આમડપુર હોવું જોઇએ. નવસારીના સુબા મી. એમ. કે. નાડકર્ણિ જણાવે છે કે તે દંતકથા અનુસાર તે ગામને થોડી સદી પહેલાં આમ્રપુર કહેતા હતા. જે વલ્કિકા નદીને કાંઠે દાન આપ્યું ત્યારે કર્ક્કની છાવણી હતી તે નવસારીથી દક્ષિણે ૩૦ માઇલ ઉપરની વાન્કની ખાડી હોવી જોઇએ. માત્ર સમ્બપુર મળી શકતું નથી, પણ તે અમ્બાપાટકથી ઉત્તરમાં હતું, તેથી તે કામરેજ તાલુકામાંનું સમપુર હોઈ શકે નહીં, કારણ તે નવસારીથી ૩૫ માઇલ છે. કદાચ તે પાછળથી નાશ પામ્યું હોય, એમ સંભવ છે.

અક્ષરાન્તર[1]

[નીચેના છંદોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છેઃ—અનુષ્ટુભ્ શ્લો. ૨, ૨૪, ૩૨, ૪૧–૪૫ અને ૪૯ આર્યાઃ—શ્લો. ૧૨–૧૫, ૨૨, ૨૭–૨૯, ૩૩, ૪૦, અને ૫૦, ઇન્દ્રવજ્રાઃ—શ્લો. ૨૩ ઉપજાતિઃ—શ્લો. ૫ અને ૨૦. ગીતિઃ—શ્લો. ૮. પુષ્પિતાગ્રાઃ—શ્લો. ૪૮. વંશસ્થવિલઃ—શ્લો. ૧ વસન્તતિલકાઃ—શ્લો. ૩, ૪, ૬, ૭, ૯, ૧૦, ૧૬, ૨૫, ૨૬, ૩૦, ૩૬–૩૮ શાર્દૂલવિક્રીડિતઃ—શ્લો. ૧૧, ૧૮ અને ૩૧. સ્રગ્ધરાઃ—શ્લો. ૧૭, ૧૯, ૩૪ અને ૩૫.]

1 મૂળ પતરાં ઉપરથી.

વિચારને તેણે સ્વીકાર્યો નહીં અને કહ્યું કે યુવરાજની કંઠડીથી તે સંતુષ્ટ છે. કાવિનાં પતરાંમાં સ્પષ્ટ લખેલ છે કે રીતસર રાજ્યાભિષેકથી ગોવિંદે તેના પિતા પાસેથી રાજ્ય મેળવ્યું.[1] આ દાનપત્રનો ૩૦ મો શ્લોક કાવિનાં પતરાંની હકીકતને ટેકો આપે છે કારણ તેમાં તેને યૌવરાજ્યનો નહીં પણ રાજાધિરાજ પરમેશ્વરતાનો ઇલ્કાબ આપ્યાનું લખેલ છે. પોતાનાં છેલ્લાં વર્ષો અગર મહિના દરમીઆન ધ્રુવે ગાદીત્યાગ કર્યો હતો કે નહીં તે બાબત નિશ્ચયપૂર્વક કાંઇ કહી શકાતું નથી. કાવિનાં અને આ પતરાંમાં राज्याभिषेककलशैः અને राजाधिराजपरमेश्वरता એ શબ્દો યુવરાજ તરીકેના અભિષેક માટે વપરાયા હોય એમ સંભવ છે, તેમ જ પોતે પોતાના મોટાભાઇ ગોવિંદ ૨ જા તરફ જે વર્તણુંક ચલાવી હતી તે યાદ હોવાથી તેમ જ માત્ર યુવરાજ તરીકે સ્થાપ્યાથી ગાદી માટેનો ઝઘડો બંધ પડતો નથી, એમ સમજી પોતાની હયાતીમાં જ ગાદી છોડી તેને ગાદી-એ બેસાડ્યો હોય એમ પણ સંભવે. બીજો વધુ પુરાવો ન મળે ત્યાં સુધી આ બાબત કઈ હકીકત સાચી તે નિશ્ચય ઉપર આવી શકાતું નથી. શ્લોક ૩૨–૪૦ માં અમોઘવર્ષ ૧લો તેનો કાકો ઇન્દ્ર અને તેનો પુત્ર કર્ક જે આ દાનનો દાતા છે તેનાં વર્ણન છે. આ બધા શ્લોકો બીજાં દાનપત્રોમાંથી આપણા જાણવામાં આવેલ છે, પણ શ્લોક ૩૯ અને આ દાનપત્રની તિથિમાંથી ઘણી ઉપયોગી ઐતિહાસિક બીના મળે છે. તે શ્લોકમાં લખેલ છે કે જ્યારે રાષ્ટ્રકૂટ ખંડિયા રાજાઓએ બળવો કર્યો હતો ત્યારે અમોઘવર્ષને તેના કાકાના દીકરાએ (કર્ક) ફરી ગાદીએ બેસાર્યો. નવસારીના ૮૧૭ ઇ. સ. ના દાનપત્રમાં[2] બળવા સંબંધી કાંઇ ઉલ્લેખ નથી, જ્યારે તેના પુત્ર ધ્રુવનાં ઇ. સ. ૮૩૫ નાં વડોદરાનાં તામ્રપત્રોમાં[3] કર્ક તેના કાકાને મદદ આપ્યાનું સ્પષ્ટ લખ્યું છે. આ ઇ. સ. ૮૨૧ ના દાનપત્રમાં કર્કે તેને ફરી ગાદીએ બેસાડ્યાની હકીકત છે તેથી અનુમાન કરી શકાય કે તે બળવો ઇ. સ. ૮૧૭ થી ઇ. સ. ૮૨૧ સુધીમાં થવો જોઇએ. અમોઘવર્ષને ફરી ગાદીએ બેસાર્યો ત્યારે તે માત્ર ૧૨ વર્ષનો હતો તેથી સંભવ છે કે કર્ક રાજ્ય વહીવટ ચલાવતો હોય. આ દાનપત્ર બળવાના સમયનું જ છે અને તેમાં બળવો સમાવવાનું માન કર્કને આપેલ છે. ત્યાર પછીનાં બીજાં ગુજરાતનાં દાનપત્રોમાં પણ તેમ જ લખેલું છે. અમોઘવર્ષ ૧લાનાં તાજેતર પ્રસિદ્ધ થએલાં સન્જાનનાં તામ્રપત્રોમાં[4] આપેલ છે કે બાળરાજા, પાતાલમલ્લની મદદથી પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવી શક્યો. આ પાતાલમલ્લ કદાચ કોઇ સગો અગર ખંડિયો રાજા હોય જેણે કર્કને મદદ કરી હોય અગર ડો. ભગવાનલાલે કલ્પ્યું છે તેમ પાતાલમલ્લ માત્ર કર્કનું બિરૂદ જ હોય.

આમાંના ઘણાખરા શ્લોકો બીજાં તામ્રપત્રોમાંથી જાણીતા છે. શ્લોક ૨ થી ૨૧ આજ રાજાના નવસારીના તામ્રપત્રોમાંના શ્લોક ૧ થી ૨૦ સાથે મળતા આવે છે, તથા શ્લોક ૨૩–૨૪ અને ૨૬–૨૮ તેજ દાનના શ્લોક ૨૧ થી ૩૫ સાથે મળતા આવે છે. શ્લોક ૩૯ ધ્રુવના વડોદરાનાં તામ્રપત્રોમાં મળે છે અને શ્લો. ૨૨ અને ૪૦ ગોવિંદ ૩જાનાં પૈઠણનાં તામ્રપત્રોની પં. ૩૮–૩૯ અને ૪૧–૪૨ સાથે મળે છે. શ્લો ૨૫ જ એક નવો છે જેની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા બતાવી છે.

દાનવર્ણન ગદ્યમાં આપ્યા પછી શાપના ચાલુ શ્લોકો અને અંતમાં જૈન ધર્મની પ્રશંસા બે શ્લોકમાં આપી છે. દાનમાં કર્કના હસ્તાક્ષર છે, પણ તે બીજાં દાનપત્રોમાં છે તેમ કેનેરીઝ લિપિમાં હોવા જોઇએ. તેથી स्वहस्तोयं ઇત્યાદિ શબ્દો કર્કના હસ્તાક્ષર હશે કે નહીં, તે શંકાસ્પદ છે. કર્કના સુલેહ અને લડાઇ ખાતાના મંત્રી કુલપુત્રક શ્રીદુર્ગભટ્ટનો પુત્ર નારાયણ આ દાનનો લેખક છે. વડોદરાના ૮૧૧–૧૨ ની સાલના તેમ જ નવસારીના ૮૧૭ નાં દાનપત્રોનો લેખક નેમાદિત્ય આ નારાયણનો ભાઇ હતો. નારાયણ તેના પિતા પછી સુલેહ તથા લડાઇ ખાતાનો મંત્રી નિમાયો હતો.

---

૧ ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૭. ૨ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૫. ૩ ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૯ ૪ એ. ઈ. વો. ૧૮ પા. ૪૮.

१३ लंकितामलशिलाजालात्तुषाराचलादापूर्व्वापरवारिराशिपुलिनप्रान्तप्रसिद्धावधेर्य्येनेदं[2]
जगती स्वविक्रमवलेनेका-[3]

१४ तपत्रीकृता ॥ [११ ॥] तस्मिन्दिवं प्रयाते वल्लभराजे क्षतप्रजावाधः[4] [।]
श्रीकर्क्कराजसूनुर्म्महीपति[5] कृष्णराजो भूत् ॥ [१२ ॥] यस्य स्वभुजप-

१५ राक्रमनिश्शेषोत्सादितारिदिक्चक्रं [।] कृष्णस्येवा [कृष्णं] चरितं श्रीकृष्ण-
राजस्य । [। १३ ॥] शुभतुंगतुंगतुरगप्रवृद्धरेणुद्धरुद्धं[6] रविकिरणं [।] ग्रीष्मेपि
नभो निखिलं[7]

१६ प्रावृट्कालायते स्पष्टं ॥ [१४ ॥] दीनानाथप्रणयिषु यथेष्टचेष्टं समीहीतंमजस्रं[8]
[।] तत्क्षणमकालवर्षं वर्षति सर्व्वार्त्थिनिर्व्व[५]र्ण ॥[१५ ॥] र[ा]हप्पमा-

१७ त्मभुजजातवेलावलेपंमाज्जौ विजित्य निशितासिलताप्रहारैः [।] पालिध्वजा-
वलिशुभामाचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेश्वरतां

१८ ततान ॥ [१६ ॥] क्रोधादुत्खातखङ्ग[11] प्रसृतरिपुभयेर्न्भोसमानं[12] समन्तादाजौदु-[13]
द्वृत्तैर्वैरिमत्कटगजघटाटोपसंक्षोभदक्षं [।] सौर्य्यर्न्स्य[14]क्तारि-

पतरुं बीजुं–पहेलीबाजु

१९ वग्गो[15] भयचकितवपु कापि दृष्ट्वैव सद्यो देर्प्पोध्माता[16]रिचक्रक्षयकरमगमद्यस्य
दोर्द्दण्डरुपं[17] ॥ [१७ ॥] पाता यश्चतुरम्बुराशिरसनालंकारभाज्जो[18] सु-

२० वस्त्रैय्याश्चांपि[19] कृतद्विजामरगुरुप्राज्याज्यपूजादरो[21] [।] दाता मानभृदग्रणीर्ग्गुण-
वतां योसौ श्रियो मेल्लभो[22] भोक्तुं स्वर्ग्गफलानि भूरितपसा

२१ स्थानं जगामामीरं[23] ॥ [१८ ॥] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरमाततापात्सलीलं
जंन्मे[24] नासीरधूलीधवलितवपुषा वल्लभाख्यस्सदाजो [।] श्रीमद्गोविन्दराजो जि-

२२ तजगदहितस्त्रैणवैधव्यहेतुस्तस्यासतिसूनुरेक र लितारातिमत्तेभकुम्भः ॥ [१९ ॥]
तस्यानुजः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावः प्रथितप्रतापः [।]

२३ प्रसाधिताशेषनरेन्द्रच[क्र]क्रमेण वालार्क्कवपुर्व्वभूव[25] ॥ [२० ॥] जाते यत्र
च राष्ट्रकूटतिलके सद्भूतचूडा[म]णौ गुर्व्वी तुष्टिरथाखिलस्य जगतस्सुस्वामिनि
प्रत्यहं [।] [सत्यं] सत्यमिति प्रशा-

---

१ લેખકે બે શબ્દોની સંધિ કરી દીધી છે. અરધું પાદ છૂટું પાડવું જોઈએ તે ધ્યાનમાં રહ્યું નહીં. २ વાંચો येनेयं ३ વાંચો वलेनैका ४ વાંચો बाधः ५ દણ્ડનું ચિન્હ ભુસાઈ ગયું છે. ६ વાંચો द्धं ७ વાંચો निखिलं ८ વાંચો समीहित ९ વાંચો वला १० વાંચો माजौ ११ વાંચો खड्गप्रसृतरुचिचयै १२ વાંચો र्भासमानं १३ વાંચો वद्धु १४ વાંચો शौर्य्ये १५ વાંચો वर्गो १६ વાંચો दर्पा १७ વાંચો दोर्दण्ड १८ વાંચો रम्बु १९ વાંચો माजो २० વાંચો स्त्रय्या २१ વાંચો दरः અર્ધ પાદને અંતે શબ્દ છે તેથી સંધિ થાય નહીં. २२ વાંચો वल्लभो २३ વાંચો मामरं २४ વાંચો जन्मे २५ વાંચો वालार्क २६ વાંચો र्व्वभूव २७ કવિએ કદાચ ભૂપ લખવું ધાર્યું હોય.

पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] । श्रिय ᳲ पदं नित्यमशेषगोचरं नयप्रमाण प्रतिषिद्धदुष्पथं [।] जनस्य भव्यत्वे समाहितात्मनो जयत्यनुग्राहि जिनेन्द्रशासनं[3] ॥ [१ ॥] स वो

२ व्याद्वेधसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं [।] हरश्च यस्य कान्तेन्दुकलया कमलं कृतं ॥ [२ ॥] आसीद्विर्षचिमिरमुद्यतमण्डलाग्रो धंस्तिन्नय-

३ नभिमुखो[6] रणसर्वरीषु [।] भूपश्शुचिर्विधुरिवास्तदिगन्तकीर्त्तिर्गोमिन्दराज इति राजसु राजसिंहः ॥ [३ ॥] दृष्ट्वा चमूमभि-

४ मुखीं [ं] सुभटाट्टहासामुन्नामितं सपदि येन रणेषु नित्यं [।] दष्टाधरेण दधता भ्रुकुटिं ललाटे खङ्गं कुलं च हृद[य]-

५ ञ्च निज[ञ्च] सत्वं । [। ४ ॥] खङ्ग [ं] करात्मुखतश्च शोभां मानो मनस्तस्सममेव यस्य [।] महाहवे नाम निशम्य सद्यस्र-

६ यं रिपूणां विगलत्यकाण्डे [५ ॥] तस्यात्मजो जगति विश्रुतदीर्घकीर्त्तिरार्त्ता-र्त्तिहारिहरिविक्रमधामधारी [।] भूपा-

७ स्त्रिविष्टपनृपानुकृतिःकृतज्ञः श्रीकर्कराज इति गोत्रमणिर्बभूव । [। ६ ॥] तस्य प्रभिन्नकरटच्युतदानद-

८ न्तिदन्तप्रहाररुचिरोल्लिखितांसपीठः [।] क्ष्मापः क्षितौ क्षपितशत्रुरभूत्तनूजस्स द्राष्ट्रकूटकनकाद्रिरिवेन्द्रराजः ॥ [७ ॥] तस्योपा-

९ ज्जितमहसस्तनयश्चतुरुदधिवलयमालिन्या [: ।] भोक्ता भुवश्शतक [तु] सदृ-शश्श्रीदन्तिदुर्ग्गराजो भूत् ॥ [८ ॥] काञ्चीशकेर-

१० लनराधिपचोलपाण्डयश्रीमौर्य्यवज्रटविभेदविधानदक्षं [।] कर्ण्णाटकं बलमं-चिन्त्यमजेयमन्यैर्भृत्यैः कियद्भिर-

११ पि यस्सहसा जिगाय ॥ [९ ॥] अभ्रूविभंगमगृहीतनिशातशस्त्रमश्रान्तमप्रति-हताज्ञमपेतयत्नं [।] यो वल्लभं स्वपदि दण्ड

१२ वलेनं जित्वा राजाधिराजपरमेश्वरतामवाप ॥ [१० ॥] आसेतोर्व्विपुलोप-लावलिलसल्लोर्म्मिमालाजलादाप्रालेयकं-

---

१ चिह्नरूपे छे २ भव्यत्व ३ शासनम् ४ वांचो द्विप ५ वांचो ध्वस्ति ६ वांचो ममिमुखो ७ पुरुं ऊभुं पांखडुं कोतर्युं नथी. ८ वांचो गोविन्द ९ वांचो सिंहः १० वांचो शोभा ११ सैरात्तां आ अक्षरो पंक्ति कोतरती वखते रही गया हशे ते पाछळथी पतराने नीचेने छेडे कोतरेल छे की नी उपरनुं काकपद आ सुधारानुं सूचन करे छे. १२ वांचो भूपात्रिविष्टप १३ छब्बा भूलीपना चिन्ह माटे प्रस्ताविक विवेचन जुओ. १४ वांचो र्बभूव १५ वांचो मोक्ता १६ वांचो सदृश १७ बीजां राष्ट्रकूट दानपत्रोमां हर्ष होय छे तेने बदले आमां मौर्य्य छे. (एन. पी. सी.) १८ वांचो बल १९ वांचो सपदि २० वांचो बलेन २१ अनुस्वार जेवुं लागे छे ते कुदरती खाडो ज छे.

३३ न्धूपभोग्यां भुवि ॥ [३१ ॥] तत्पुत्रोत्र गते नाकमाकम्पितारिप्रंजे[1] [।]
श्रीमाहा[2]राजशर्व्वा[3]ख्य[:] ख्यातो राजाभवद्गुणैः ॥ [३२ ॥]अर्थिषु यथा-
र्थता[ं]यस्यमभिष्टा[4]ता[5]फ[6]लाप्तिलब्ध[7]तो-

३४ पेषु [।] वृद्धिन्निनाय परमाममोघवर्षाभिधानस्य ॥ [३३ ॥] राजाभूत्त-
त्पितृव्यो रिपुभवविभवोद्भूत्यभावैकहेतुर्ल्लक्ष्मीवान्निन्द्र[8]राजो गुणिजनतिकरान्ते[9]श्रमत्का-

३५ रकारी । रागादन्यान्व्युदयस्य प्रकटितविनया यं नृपं सेवमाना राजश्रीरेव
चक्रे स[कल]कविजनोद्गीयैं[10]तस्वभावं ॥ [३४ ॥]निर्व्वाणावाप्तिवानासहित-
हितजनो-

३६ पार्स्यमा[11]नो सुवृत्तं वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरितमुदयवान्सर्व्वतो हिंसकेभ्यः ॥ (।)
एकाकी दृप्तवैरिस्खलनकृतिसहप्राप्तिराज्ये शशाङ्के[12]र्लाटीयन्मण्डलं

३७ यस्तपन इव निजस्वामिदत्तं ररक्ष ॥ [३५ ॥] यस्यांगमात्र जयिनः प्रिय-
साहसस्य क्ष्मापालवेपफलमेव व भू[13][व]स्यैन्यै[14]न्मुक्तवो[15] वें[16] सर्व्वभुवनेश्वरमादिदे-

वीजुं पतरुं बीजी बाजु

३८ वं नावन्दतान्यममरेष्वपि यो ममरेष्वपि यो[17] मनस्वी[॥ ३६] श्रीकर्कराज इति
रक्षितराज्यभारस्सार[18]कुलस्य तनयो नयशालिसौर्व्यैः[19] [।] तस्या-

३९ भवद्भिम[व]न्दितवन्धु[20]सार्थः प्रार्थैः[21] सदैव धनुषि प्रथमो[22] शुचीनां ॥
[३७ ॥] दानेन मानेन सदाज्ञया वा सौ[23]र्य्येण वीर्य्येण च कोपि भूपः [।]
एतेन साम्योस्ति

४० न वेति कीर्त्तिस्सकौतुका भ्राम्यति यस्य लोके । [। ३८] स्वे[24](स्वे)च्छा-
गृहीतविषया[न्]दृढसङ्घभाजः प्रोद्वृत्तदृप्ततरशौल्किके[25]तराष्ट्रकूटा[26]नुत्खातस्वड्[27]गनिज-

४१ बाहुवलेन[28] जित्वा योमोघवर्षमचिरात्स्वपदे व्यधत्त ॥ [३९ ॥] तेनेदमनिल-
विद्युच्चंचलमालोक्य जीवितमसारं [।] क्षितिदानपरमपुण्य[ः]प्रवर्त्तितो ध-

---

१ वांचो कम्पितरिपुप्रजे २ वांचो महा ३ आ राजाना नामनी चालु जोडणी शर्व छे. ४ वांचो समभीष्टं ५ आ अक्षर ता नकामो छे. ६ फ पहेलां भुलाई गयो हतो पछी ते पहेलाना अक्षर ता नी नीचे बे कानानी वचमां लखेल छे. ७ वांचो लब्ध ८ वांचो निन्द्र ९ वांचो निकराति पहेलां लखेलो अक्षर पाछळथी काढी नांख्यो छे. १० वांचो गीत ११ वांचो पार्स्य १२ वांचो शशाङ्क १३ वांचो बभूव १४ वांचो सैन्यम् । मुक्त्वा १५ वांचो च १६ ममरेष्वपि यो ए अक्षरो भुलथी बे वार लखाया छे. १७ आ अक्षर रा वधाराना छे. १८ वांचो शौर्य्यैः १९ वांचो वन्धु २० वांचो पार्थैः २१ वांचो प्रथम २२ पंक्तिनी नीचे ता नी नीचे या लख्यो छे. पहेलां ज्ञ पछी भुलथी लखेल पण पाछळथी छेकी नांखेल छे २३ वांचो शौर्य्येण र्य्ये अक्षर पंक्ति नीचे शौ अने ण नी वच्चे लखेल छे. २४ वांचो स्वेच्छा २५ वांचो शौल्किक २६ वांचो कूटान् । उत्खात २७ कोतरनारे पहेलां स्वा कोतरेल पण आ नो लीटो पाछळथी छेकी नांख्यो छे २८ वांचो बाहुबलेन.

२४ सति सति क्ष्मामासमुद्रान्तिकामासीद्धर्म्मपरे गुणामृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [२१ ॥] शशधरकिरणनिकरनिभं यस्य यशस्सुरनगाग्रसौनुस्थैः [।]परिगी-

२५ यतेनुरक्तैर्व्विद्याधरसुन्दरीनिवहैः ॥ [२२ ॥] हृष्टोन्वहं योर्थिजनाय नित्यं सर्व्वस्वमानन्दितवंन्धुवर्गः [।] प्रादात्प्ररुष्टो हरति स्म वेगात्प्राणान्यमस्यापि नितान्त-

२६ वीर्य्यः ॥ [२३ ॥] रक्षता येन निश्शेषं चतुरम्भोधिसंयुतं [।] राज्यं धर्म्मेण लोकानां कृता हृष्टि परा हृदि ॥ [२४ ॥] योसौ प्रसाधित[समुन्नतं] सारदुर्गो गांगौर्वसंततिनिरोध-

२७ विवृद्धकीर्त्तिरात्मीकृतोन्नतनृपांकविभूतिरुच्चैर्य्यक्तं ततान परमेश्वरतामिहैकः ॥ [॥ २५] तस्यात्मजो जगति सत्प्रथितोरुकीर्त्तिर्गोविन्दराज इ-

२८ ति गोत्रललामभूतः [।] त्यागी पराक्रमधनः प्रकटप्रतापसन्तापिताहितजनो जनवल्लभोभूत् ॥ [२६ ॥] प्रिथ्वीवंल्लभ इति च प्रथितं यस्या-

२९ परं ज[ग]ति नाम [।]यश्चतुरुदधिसीमामेको वसुधां वशे चक्रे । [२७] एकोप्यनेकरूपो यो ददृशे भेदवादिभिरिवात्मा [।] परवलर्जलधिमपारं

३० तरन्स्वदोर्भ्यां रणे रिपुभिः ॥ [२८ ॥] एको निर्हेतिरहं गृहीतशस्त्रा मे परे वेहवो [।] यो नैवंविधमकरोच्चित्तं स्वप्नेपि किमुताजौ ॥ [२९ ॥] राज्याभिषेककलशैरभि-

३१ षिच्य दत्तां राजाधिराजपरमेश्वरतां स्वपित्रा [।] अन्यैर्म्महानृपतिभिर्व्वहुंभिर्व्विसंमेत्य स्तम्भादिभिर्भुजवलादंवलुप्यमानां । [३० ॥] एकोनेकनरेन्द्रवृन्दसहिता-

३२ न्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्खा [ता]सिलताप्रहारविधुरां[13] वध्वा माहांसंयुगे[।] लक्ष्मी [म] प्यचलां चकार विलसत्संचामरं ग्राहिणी ॥ [17] संसीदद्गुरुविप्रसज्जनसुहृद्-

१ वांचो नगाग्र २ वांचो वन्तु ३ चार अक्षरो छूटे छे. आ पाठ अटकळे आप्यो छे. ४ गौ नी पहेली ઉભી લીટીમાં કોતરનારનું હથીયાર જમણી બાજુ સરકી ગયું લાગે છે. ૫ વાંચો कीर्त्तिः [।] आत्मीकृतो कीर्त्तिः અર્ધ પાદને છેડે હોવાથી સંધિ થાય નહીં ૬ क કોતરતી વખતે રહી ગએલ તે પંક્તિ નીચે पां ની નીચે બે કાકપદની વચમાં કોતર્યો છે. पां ની ઉપરનું કાકપદ રહી ગએલા અક્ષરનું ભાન કરાવે છે. ૭ વાંચો पृथ्वी ૮ વાંચો पत्वल ૯ વાંચો बहवः ૧૦ વાંચો व्वहु ૧૧ र्व्व ભુલથી બે વાર લખાયો છે. ૧૨ વાંચો बला ૧૩ વાંચો विधुरान् ૧૪ વાંચો बद्ध्वा ૧૫ વાંચો महा. हा કોતરતી વખતે રહી ગએલો તેથી પંક્તિની નીચે सा અને सं ની વચમાં લખેલ છે. ૧૬ વાંચો लक्ष्मी ૧૭ આ વિરામ ચિન્હ નકામું ૧૮ વાંચો बन्ध

५१ शतो वा न केनचित्परिपन्थना करणीयो[1] ॥ तथागामिनृपतिभिरस्मद्वंशैरण्यैर्व्वा सामान्यं भूमिदानफलमवेत्य विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैश्व-

५२ र्य्याणि तृणाग्रलग्नचंचलग्नविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्व्विशेषोय मनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च [॥]यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृत-

५३ तमतिराच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानकं वानुमोदेत स पं[च]भिर्म्महापातकैरुपपातकैश्च संयुक्तस्स्यादित्युक्तं च भग [व]ता वेदव्यासेन व्यासेन [॥] षष्टिं वर्षस-

५४ हस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ [४१ ॥] विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः [।]कृष्णाहयो हि जायन्ते

५५ भूमिदानं हरन्ति ये ॥ [४२ ॥] सर्व्वेषामेव दानानामेकजन्मानुगं फलं [।] हाटकक्षितिगौरीणां नैकजन्मात्मकं फलं ॥ [४३॥] स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्र-

त्रीजुं पतरुं : पहेली बाजु.

५६ क्ष नराधिप [।] महीम्महिमतां[-] श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ [४४॥] वहु [भि]र्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सकरादिभिः [।] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य [तस्य]तदा फलं ॥ [४५ ॥] अग्नेरपत्यं

५७ प्रथमं सुवर्णं भूर्व्वैष्णवी सूर्य्यसुताश्च गावः [।] लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यत्काञ्चनं गाञ्च महीं च दद्यात् ॥ [४६ ॥] यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दा- नानि धर्म्मा-

५८ र्थयस(श) स्कराणि [।] निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधु ऽ पुनराददीत ॥ [४७ ॥] इति कमलदलाम्बुविन्दुलोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितञ्च [।] अति-

૧ પહેલાં कार्या લખ્યું હતું પણ પાછળથી નકામું करणीया લખ્યું છે. ૨ વાંચો द्वंश्यै ૩ વાંચો रन्यै ૪ વાંચો चंचलग्न ને બદલે जल ૫ વાંચો विन्दु ૬ આ ત વધારાનો છે. ૭ પ્રથમ जा કોતર્યો હતો પણ પાછળથી વચલો આ લીટો કાઢીનાખ્યો છે. ૮ વાંચો वहु ૯ વાંચો गरा ૧૦ વાંચો लाम्बुविन्दु

४२ म्मंदायोयम् ॥ [४० ॥] स च समधिगताशेषमहाशब्दमहासामन्ताधिपति-
स्सुवर्ण्णवर्षश्री[क]र्क्कराजदेवःकुशली सर्व्वानेव यथासंवध्यमानात्राष्ट्रपति-

४३ विषयधिपतिग्रामपतिग्रामकूटयुक्तनियुक्तवासावकाधिकारिकारिकमहत्तरादीकान्
समनुदर्शयत्यस्तु घस्संविदितं यथा मया श्रीवद्धिकातट-

४४ स्थावासितविजयस्कन्धावारास्थितेन मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशो-
भिवृद्धये श्रीनागसारिकास्वतलसन्निविष्टार्हच्चैत्याल[या]यतनानि[बद्ध]

४५ सर्म्बपुरार्म्यमण्डितवसतिकायाः खण्डस्फुटितनवकर्म्मचरुबलिदानपूजार्थ्यन्तैथा
तथा तिर्वध्यमानचातुष्टयमूलसंघोदयान्वयसेन

४६ सेनसंघमलवादिगुरोरिशिष्यश्रीसुमतिपूज्यपादैः तच्छिष्यश्रीमदपराजितगुरोः श्री-
नागसारिकाप्रतिवद्धअम्बापाटकग्रामस्य उत्तरदिशि

४७ हिरण्ययोगामिधानां ढापुवापी यस्याघाटनानि पूर्व्वतः श्रीधरवापिका दक्षिणतो
वंहः अपरतः पूरावी महानदी उत्तरतस्सम्बपुर-

४८ वापिका [।] एवमियं चतुराघाटोपलक्षिता सधान्यहिरण्यादेया अचाटभट-
प्रवेश्यैस्सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः आच-

४९ न्द्रार्कार्ण्णवक्षितिसरित्पर्व्वतसमकालीनः शिष्यप्रशिष्यान्वयक्रमोपमोपमोग्यः
शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु त्रिचत्वारिंशद-

५० धिकेपुतीतेषु वैशाखपौर्ण्णमास्यां स्नात्वोदकातिसर्गेण प्रतिपादितोस्योचितया
आचार्य्यस्थित्या मुंजतो मोजयतःकर्षतः कर्षयतः प्रतिदि-

---

१ वांचो शब्द २ वांचो सम्बध्य ३ આ म्रा અક્ષર નકામો છે. ૪ कारि ભુલથી બે વાર લખ્યું છે. ૫ વાંચો दिकान् ૬ ये ની ડાબી બાજુ બીજો વાંકો લીટો દેખાય છે તે પતરાંમાંની કુદરતી ફાટને લીધે છે. ૭ सम्ब અક્ષરો સ્પષ્ટ નથી પણ તે પાઠ ખરો છે કારણ નીચે પં. ૪૭ માં સરહદમાં તે सम्बपुर નામ આવેલું છે. ૮ रा પછી કાકપદ છે પણ પાછળથી કરેલો ઉમેરો ક્યાંઇ દેખાતો નથી. પાઠ સંતોષકારક છે. કાંઇ રહી ગયું લાગતું નથી. કાકપદ ભુલથી મુકાયું લાગે છે. ૯ વાંચો बलि ૧૦ વાંચો पूजार्थं त ૧૧ तथा ભુલથી બે વાર લખ્યો છે. ૧૨ વાંચો निवध्य ૧૩ सेन ભુલથી બેવાર લખાયું છે. ૧૪ વાંચો मल्ल ૧૫ છાપમાં दि શંકિત છે પણ મૂળમાં બહુ જ સ્પષ્ટ છે. ૧૬ વાંચો पादस्तच्छिष्य ૧૭ વાંચો गुरवे ૧૮ વાંચો बद्धाम्बा ૧૯ વાંચો ग्रामस्यो ૨૦ વાંચો धाना ૨૧ વાંચો यस्या आघा- ૨૨ વાંચો वहोपरतः ૨૩ વાંચો नद्युत्तरत ૨૪ વાંચો सम्ब ૨૫ વાંચો वापिका ૨૬ વાંચો देयाचाट ૨૭ વાંચો प्रवेश्यासर्व. वापी શબ્દ નારીજાતિ છે પણ લેખક નર અને નારી જાતિ માટે તેના વિશેષણો વાપરવામાં શંકા ખાય છે. ૨૮ વાંચો णीयाचन्द्रा ૨૯ વાંચો कालीना ૩૦ વાંચો प्रशिष्य ૩૧ વાંચો मोप અક્ષરો ભૂલથી બેવાર લખાયા છે. ૩૨ વાંચો भोग्या ૩૩ વાંચો ष्वतीतेषु ૩૪ વાંચો पादिता । अस्या उचित ૩૫ વાંચો याचार्य्यं.

ભાષાન્તર

નોંધ— આજ રાજાનાં નવસારીનાં પતરાં જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૪૨ મે ડૉ. ડી. આર. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે તેમાં શ્લો. ૨થી—૨૧ ૨૩, ૨૪, અને ૨૬ થી ૩૮ નો તરજુમો આપેલ છે. શ્લો. ૩૫ ની પહેલી બે પંક્તિ તેને બેઠી નથી તેનો હજુપણ તરજુમો થઈ શક્યો નથી. શ્લો. ૩૯ અને ૪૦ નો હુલ્શે ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૨૦૧-૨ ઉપર તરજુમો કર્યો છે.

શ્લો. ૧ ભગવાન્ જિનેન્દ્રનું નિત્ય, સંપૂર્ણ રીતે સમજાય તેવું, નયના પ્રમાણ વાળું, સર્વદા ઐશ્વર્યનું ધામ, ખરાબ માર્ગના આશ્રયનો નિષેધ કરનારૂં, ભવ્ય અને વશવર્તી મનવાળા મનુષ્યને પ્રસન્નતા આપનારૂં શાસન જય પામે છે.

શ્લો. ૨૨ ચન્દ્રકિરણોના સમૂહ જેવી જેની (ધ્રુવની) શ્વેત કીર્તિ (મેરૂ) પર્વતના શિખર પર બેઠેલી વિદ્યાધરીઓનાં ટોળાંઓથી ઉત્સાહપૂર્વક ગવાય છે.

શ્લો. ૨૫ એ (ધ્રુવ) એટલેજ આંહિ (આ દુનિયામાં) પરમેશ્વર (૧ ચક્રવર્તિ નૃપતિ; ૨ શંકર ભગવાન્) સ્વરૂપે અવતર્યો છે; કેમકે તેણે (૧ શિવ નામના રાજાએ ૨ ઉંચા વૃષભ-ધ્વજને અને ભસ્મને પોતાનાં કરી લીધાં છે એવા શિવે) વૃશાંકના પરિવાર અને સમૃદ્ધિને પોતાનાં કરી લીધાં છે; તે પોતાના મજબૂત અને ઉંચા કિલ્લાઓની પુરતી સંભાળ લેવાને ટેવાએલો હતો. (કેમકે શ્રી શંકર ભગવાન્ ઔદાર્યના સત્વરૂપ (પોતાની પત્ની) દુર્ગાને આભૂષણો અને અલંકારોથી વારંવાર શણગારવાની ટેવવાળા હતા); અને ગંગકુળના એક અગ્રણી રાજાને કેદ કરવાથી અથવા (તેનાં સૈન્યોએ) ગંગા નદીના વહેતા પ્રવાહને અડચણ કરવાથી એની કીર્તિ વધી છે (અથવા ગંગા નદીના સતત વહેતા પ્રવાહને વારંવાર અડચણ કરવાથી જેણે પોતાની કીર્તિ વધારી છે— ગંગા નદી જ્યારે શંકર ભગવાનની જટામાં ગુંગળાઈ જઈને અદ્રશ્ય થયાં હતાં ત્યારે)

પં૦ ૪૨—૪૮. અને હવે રાજા શ્રી કર્કરાજ અથવા સુવર્ણ વર્ષ જેમને બધાં (પાંચ) વાદ્યોનો ઉપયોગ સાધ્ય છે અને જે મોટા મોટા ખંડીઆ રાજાઓના સ્વામી છે અને સંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્યવાળા તેઓ સઘળા રાષ્ટ્રપતિઓને, વિશયપતિઓને, ગ્રામપતિઓને, ગ્રામકૂટોને, યુક્તો અને નિયુક્તોને, ગ્રામના મૂળ વસાહતિઓના વડાઓના મુખ્ય અધિકારીઓને અને લાગતાવળગતા બીજા અધિકારીઓને આજ્ઞા કરે છે કે તમને જાણ થાય કે મારી અને મારાં માતપિતાની કીર્તિ અને પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે— પવિત્ર વંકિકાના તીર ઉપર વિજયાંકિત છાવણીમાં હું રહેતો હતો તે વખતે— અંબાપાટક ગામની ઉત્તરે આવેલ ઢાગુના કુવાવાળું હિરણ્યયોગા નામનું ખેતર મેં દાનમાં આપેલું છે. તે શ્રી નાગસારિકાની સાથે સંકળાએલું છે. તેની સીમાઓ નીચે પ્રમાણે છેઃ— પૂર્વે શ્રીધરના કુવાવાળું ખેતર, દક્ષિણે એક ળ્હેળીયું, પશ્ચિમે મહા નદી પૂરાવી અને ઉત્તરે સમ્બપુરનો (સાર્વજનિક) કુવો. આ ખેતર મેં મલ્લવાદિના શિષ્ય શ્રી સુમતિના શિષ્ય પ્રતાપી આચાર્ય અપરાજિતને આપેલું છે. મલ્લવાદી મૂલસંઘની ચાર શાખાઓમાંની સેનસંઘનો અનુયાયી હતો. મેં તે દૈનિક પૂજા, વૈશ્વદેવ, તથા શ્રી નાગસારિકાની હદમાં આવેલા અરહતના મંદિરને જોડાએલી અને સંબપુરના આભૂષણ રૂપ મઠની દુરસ્તી તથા તેમાં સુધારાવધારા કરવાના આશયથી આપેલું છે.

પં૦ ૪૮–૫૩. આ પ્રમાણે સીમાઓથી નિર્ણીત આ ખેતર સ્નાનથી શુદ્ધ થઇને શક સંવત્‌ના ૭૪૩ મા વર્ષની વૈશાખી પૂર્ણિમાને દિવસે હાથમાં જળ રેડીને શિષ્યોની પરંપરાને સૂર્ય, પૃથ્વી, સાગરો, નદીઓ અને પર્વતોનું અસ્તિત્વ હોય ત્યાં સુધી, ધાન્ય તથા સુવર્ણના સ્વરૂપમાં તેની ઉપજ (મહેસુલ) ભોગવવાના હક સાથે, કાયમી અને કામચલાઉ સૈનિકોના

५९ विमलमनोभिरात्मजैर्नैर्ज्जे हि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ [४८ ॥]यथा चैतदेवं तथा शासनदाता लिपिज्ञस्स्वहस्तेन स्वमतमारोपयति ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीकर्क्कराजस्य श्रीमदि-

६० न्द्रराजसुतस्य ॥ लिखितं चैतन्मया महासन्धिविग्रहाधिपतिना नारायणेन कुल-पुत्रकश्रीदुर्गभट्टसूनुना ॥ जीयाद्दुरितविद्वेषि शासनं जि-

६१ नशासनं [।] यदन्यमतशैलानां भेदने कुलिशायते ॥ [४९ ॥] जयति जिनोक्तो धर्म्मष्षड्जीवनिकायवत्सलो नित्यं । चूडामणिरिव लो[के]

६२ विभाति यस्सर्व्वधर्म्माणाम् ॥ [५० ॥]

---

१ वांचो नं २ वांचो शासन. एवं पछीना काकपदथी खबर पडे छे के शासनदाता प्रथम कोतरवा रही गएल पण पाछळथी लेखनी नीचे बे काकपद वच्चे कोतरेल छे. ३ स्व उपरना काकपदथी खबर पडे छे के हस्तेन स्व प्रथम कोतरवा रही गएल ते नीचे शासनदाता पछी बे काकपद वच्चे कोतरेल छे. ४ म उपरना काकपदथी खबर पडे छे के श्री अक्षर रही गएल ते पाछळथी लीटी नीचे म अने क नी वच्चे कोतरेल छे. ५ वांचो विद्वेषि

लेख ६०

નં. ૧૨૫ ક

કર્ક્ક સુવર્ણવર્ષનું બ્રાહ્મણપલ્લિનું દાનપત્ર[1]

શક સંવત્ ૭૪૬ વૈશાખ સુદિ ૧૫

ઉપર સીલવાળી ગોળ કડીથી જોડાએલાં આ ત્રણ પતરાંઓ વડોદરાના રહીશ પાસેથી ખરીદવામાં આવ્યાં હતાં અને હાલ તે ઓરીયેન્ટલ ઇન્સ્ટીટ્યુટના પુસ્તકાલયમાં સાચવી રાખેલાં છે. ગુજરાત શાખાના કર્ક્ક સુવર્ણવર્ષનાં અપ્રસિદ્ધ દાનપત્રો પૈકીનું આ એક છે અને તે મુંબઇ ઇલાકા માટે નહીં પણ વડોદરા રાજ્ય માટે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અતિ ઉપયોગી દાનપત્ર છે. આ અને બીજાં આ રાજાનાં દાનપત્રોમાં દાનમાં આપેલી જમીન તથા ગામડાંઓ વડોદરા રાજ્યની સરહદમાં આવેલાં છે અને તેમાંનાં કેટલાંક પ્રાચીન નામો અત્યારનાં ગામડાં સાથે સરખાવી શકાય છે.

પતરાં ૧૧ ઇંચ લાંબાં, ૮ ઇંચ પહોળાં અને આશરે $\frac{1}{8}$ ઇંચ જાડાં છે અને લખાણના રક્ષણ માટે કોર જાડી રાખેલી છે. ત્રણે પતરાંને ઉપરના ભાગમાં વચમાં કાંણું પાડેલ છે જેમાં $\frac{1}{2}$ ઇંચ જાડી અને ૪$\frac{1}{2}$ ઇંચ વ્યાસની કડી પરોવેલ છે. પતરાં અને લખાણ સુરક્ષિત છે અને અક્ષરો સ્પષ્ટરીતે કોતરવામાં આવેલ છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાની એકજ બાજુએ અને બીજા પતરાની બન્ને બાજુએ લેખ કોતરેલ છે. વલભીનાં પતરાંઓમાં હોય છે તેવીજ લિપિ આ પતરાંમાં છે. ભાષા અથથી ઇતિ સુધી સંસ્કૃત છે. શરૂવાતનું ચિહ્ન, પંક્તિ ૫૨ થી ૬૮ સુધીમાંનો દાનવિભાગ અને પંક્તિ ૭૭ થી ૮૦ સુધીનો અંતનો ભાગ સિવાય આખો લેખ પદ્યમાં છે. રાજા સુવર્ણવર્ષની તેમજ શ્રીમાન્ અમોઘવર્ષની સહીઓ જુદી લિપિમાં છે. અને તે ઉત્તર કરતાં દક્ષિણની લિપિને વધુ મળતી આવે છે. આમાંના કેટલાક શ્લોકો ગુજરાત શાખાના રાજા કર્ક્ક ૧ લાના નવસારીના દાનપત્રમાં[2] અને ગુજરાત શાખાના રાજા ગોવિંદના કાવીના દાનપત્રમાં[3] આવેલા છે. સીલ અને પતરાંનો તોલ ૯ રતલ છે.

જોડણી સંબંધી નીચેની વિશિષ્ટતા નોંધવા જેવી છે. (૧) અનુસ્વારને બદલે કંઠસ્થાની અનુનાસિકનો ઉપયોગ (૨) પ ની પહેલાં બધી જગ્યાએ વિસર્ગનો સ કરી નાંખેલ છે. (૩) ય અને વ પહેલાં દ અને ધ ને બેવડા લખ્યા છે. (૪) વિસર્ગ પછી ક આવે ત્યારે તેને જિહ્વામૂલીય લખ્યો છે.

બેતાલીસ ગામડાંના માહિષક વિષયમાં આવેલું બ્રાહ્મણપલ્લિકા ગામ દાનમાં આપ્યું તેનો નોંધ આ પતરામાં કરેલ છે. તેની ઉત્તરે કવલોઇકા, દક્ષિણે લિક્કવલ્લિ, પૂર્વે નાબડ અને પશ્ચિમે ધાઢિયપ્પ નામનાં ગામડાં આવેલાં છે. દાનની તિથિ વિગેરે નીચે મુજબ છે. શક સંવત્ ૭૪૬ ના વૈશાખ માસની પૂર્ણિમા જેને મહાવૈશાખપર્વન્ નામ આપેલ છે. તે દિવસે ઇ. સ. ની ૮૨૪ ની સાલ ૧૭ મી એપ્રિલ અને રવિવાર હોવાં જોઇએ. દૂતક દુર્ગરાજ છે અને લેખક સાંધિવિગ્રહિક એટલે કે લડાઈ તથા સુલેહ ખાતાનો અમલદાર નારાયણ છે. શ્રી જગત્તુંગદેવના પુત્ર શ્રીમાન્ રાજા અમોઘવર્ષદેવે આ દાનને સંમતિ આપી છે. અંતમાં દાતા કર્ક્કરાજની તેમજ અધિપતિ અમોઘવર્ષની સહી છે.

---

૧ એ. ઈ. વો. ૨૨ પા. ૭૭ ડો. બી. ભટ્ટાચાર્ય ૨ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૫
૩ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૫

પ્રવેશથી પડતાં દુઃખોથી તથા સર્વ રાજકીય અમલદારોની દખ્ખલથી મુક્ત રાખીને ભોગવટાને માટે મેં આપ્યું છે. જ્યાં સુધી જૈન આચાર્ય યોગ્ય રહેણીકરણી રાખીને આ ખેતરનો ભોગવટો કરે અગર કરાવે, ખેડે અગર ખેડાવે અગર તે અથવા તેના વારસો બીજાને હસ્તક સોંપે ત્યાં સુધી કોઇએ પણ તેમાં હરકત કરવી નહિ. તેવી જ રીતે ભવિષ્યના રાજાઓએ પણ તેઓ અમારા કુળના હોય કે ન હોય તો પણ પોતે આપેલાં દાનોની જ માફક તેને ગણીને તેનું રક્ષણ કરવાનું છે. તેમણે હંમેશાં યાદ રાખવું કે સમૃદ્ધિ સૌદામિનીની માફક ક્ષણભંગુર છે અને ભૂમિદાનનું પુણ્ય સર્વ રાજાઓને સરખે હિસ્સે મળે છે અને જીવન ઘાસની અણી ઉપર રહેલા જલબિન્દુ જેવું અસ્થિર છે. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના પડદાથી પોતાનું મન આચ્છાદિત થવાથી જે કોઈ તે જમીન છિનવી લેશે અગર તે કાર્યમાં મદદ કરશે તે પાંચ પ્રધાન પાપો તથા પાંચ ગૌણ પાપોનો કરનાર થશે. અને વેદોની રચના કરનાર ભગવાન્ વ્યાસે કહ્યું છે તેમ—

(આંહિ આ પછી પ્રચલિત શાપના શ્લોકો આવે છે)

પં૦ ૫૯–૬૨ આ ખતને સ્વયં તપાસ્યું છે એવા દાતા પોતાના હસ્તાક્ષરમાં પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે કે આ (કોતરણી) મૂળ લેખ પ્રમાણે બરાબર છે. આ મારૂં પોતાનું જ, ઇન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કર્કરાજનું જ ખત છે. આ ખતનો મુત્સદ્દો મેં દુર્ગભટ્ટના પુત્ર, ઉચ્ચ કુળના મુખ્ય પરરાષ્ટ્રમંત્રી નારાયણે લખેલો છે.

શ્લો. ૪૯ પાપનો તિરસ્કાર કરનાર અને બીજાં પાખંડોનો, વજ્ર પર્વતોનો નાશ કરે છે તેવો નાશ કરવામાં સફળ થાય છે તેવું જિનશાસન સર્વદા વિજયી થાય.

શ્લો. ૫૦ જિને ઉપદેશેલો ધર્મ જયશાળી છે, છએ જાતનાં જીવન્ત પ્રાણીઓ તરફ સર્વદા દયાળુ છે અને દુનિયાના બીજા સર્વ ધર્મોના મુકુટમણિ તરીકે પ્રકાશે છે.

મદદ લેવા દક્ષિણમાં જવું પડ્યું હોય. ત્યાં પોતાના કુટુમ્બીઓમાં હક્કદાર વારસ અમોઘવર્ષને ગાદી ન આપવાની હીલચાલ જોઈ હોય અને કુદરતી રીતે વ્યાજબી હક્કદારને મદદ આપીને ગાદીએ તેણે બેસાર્યો હોય. બદલામાં અમોઘવર્ષે પાસેથી ગુજરાતમાં ગાદી પચાવી પાડનાર ગોવિંદરાજને હરાવવા માટે મદદ માગી હોય. વધુ વિગત ન મળે ત્યાં સુધી કાંઇ ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવી શકાય નહીં અને ઉપરનાં બે અનુમાનમાંથી કયું ખરું છે તે ઇતિહાસના અભ્યાસીઓએ પોતપોતે તુલના કરી લેવી રહી.

કર્કર્ક અને ગોવિંદ બન્ને ભાઇઓ એકી સાથે રાજ્ય કરતા એવી માન્યતા પણ સંભવતી નથી, કારણ તેમ હોય તો દાનપત્રમાં તે હકીકત આપેલી હોવી જોઈએ. બન્ને ભાઇઓએ વડોદરા પાસેની જમીન દાનમાં આપી છે અને વટપદ્રક ગામ દાનમાં અપાયાનું અગર સીમા તરીકે વર્ણવ્યાનું બન્નેનાં દાનપત્રોમાં જોવામાં આવે છે. ગુજરાતના આવા બે નાના વિભાગ થઈ શકે, એ કલ્પી શકાતું નથી.

કર્કર્કની અને અમોઘવર્ષની બન્નેની સહી આ દાનપત્રમાં છે તેના પ્રયોજન માટે ખાસ વિચાર કરવા જરૂરીયાત ઉભી થાય છે. કારણ માન્યખેટની મૂળ શાખા અને ગુજરાત શાખા વચ્ચેના સંબંધ ઉપર તેનાથી અજવાળું પડે છે. ગુજરાત શાખાના રાજાઓ હમ્મેશાં પોતાને મહાસામન્તાધિપતિ લખે છે અને કેટલેક ઠેકાણે લાટીય અથવા લાટેશ્વર મણ્ડલના[1] રાજા તરીકે ઓળખાવે છે. પરંતુ સૌથી પ્રથમ આ લેખમાં સામન્ત અને મહારાજા બન્નેની સહી જોવામાં આવે છે. તે ઉપરથી એમ સમજી શકાય કે કર્કર્ક અમોઘવર્ષને મહારાજા તરીકે સ્વીકારે છે. કર્કર્કના સહુથી પહેલા લેખમાં તેની પોતાની જ સહી છે (શ. સં. ૭૩૪). ત્યાર પછીના શ. ૭૩૮ અને ૭૪૩ માં પણ પોતાની જ સહી છે અને મહારાજા અમોઘવર્ષની સહી નથી. શ. ૭૩૫ ના તોરખેડેના લેખમાં[2] તેનો ભાઇ ગોવિંદરાજ પોતાને ભૂપાલ લખે છે અને બુદ્ધવર્ષ કે જેને સીહરખ્ખી બારગામ આપ્યાં હતાં તેને મહાસામન્ત લખ્યો છે. આમાં ગોવિંદ અગર કર્કર્કની તેમ જ મહારાજાની કોઇની સહી નથી. શ. ૭૩૪ થી ૭૪૬ સુધીમાં કોઇની સહી નથી અને ત્યારબાદ શ. ૭૪૬ માં બન્નેની સહી પહેલી વાર આવે છે તે હકીકત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. બીજા લેખોમાં મહારાજાઓનાં નામ આવે છે ખરાં, પણ તેમની સહી જોવામાં આવતી નથી.

ગુજરાત શાખાના રાજાઓનાં બધાં દાનપત્રો ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ વડોદરા રાજ્ય માટે ખાસ ઉપયોગી છે, કારણ કે ઘણાંખરાં દાનમાં આપેલાં તેમજ વર્ણવેલાં ગામો વડોદરા રાજ્યની હદમાં આવેલાં છે. તેનાં બધાં સ્થળો ઓળખવાનો પ્રયાસ આ લેખમાં અસ્થાને ગણાય, તેથી આંહી માત્ર કર્કર્કના લેખોમાંનાં[3] સ્થળો તપાસવામાં આવશે કે જેથી આગળની ભૂલો સુધરી જાય.

પહેલા(દાનપત્ર)માં વટપદ્રક અથવા વટપુર દાનમાં આપેલું છે. તે અંકોટ્ટક ચોરાશી ગામના વિષયમાં આવેલું હતું. અને તેની ઉત્તરે વગ્ઘાચ્છ, દક્ષિણે મહાસેનક તળાવ, પૂર્વે

---

૧ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૮ ૨ ઇ. એ. વો. ૩ પા. ૫૩. ૩ સુરતનાં દાનપત્રોમાંનાં સ્થળો હું ચર્ચતો નથી, કારણ ડૉ. અલ્તેકર માને છે કે તે બધાં નવસારી મહાલમાં આવેલાં છે. પરંતુ કર્કનું રાજ્ય મહી અને નર્મદા વચ્ચે હતું તેથી તે મત સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. નવસારી પ્રાંત કર્કના તાબામાં હોવાનું તે લેખ સિવાય બીજા લેખોમાંથી જણાયું નથી. ડૉ. અલ્તેકર નાગસારિકાને નવસારી માને છે અને પૂરણી નદીને પૂર્ણા માને છે અને વઙ્કિકા નદીને વડકીની ખાડી માને છે, જે નવસારીથી દક્ષિણે ૩૦ માઇલ ઉપર આવેલી છે. नागसारिकाप्रतिबद्ध એટલે નાગસારિકાની પાસે આવેલું અમ્બાપાટક ગામને પૂર્ણાની બીજી બાજુએ ૫ માઈલ છેટે આવેલું આમદપુર માને છે; અને દાતા ૩૦ માઇલ ઉપર હોવા છતાં જૈન આચાર્યને વાપી શા માટે આપી હશે તેનું કારણ કલ્પી શકાતું નથી. ખરું પૂછો તો તે બધાં સ્થળો માટે મને બહુ જ શંકા રહે છે, જો કે હું તેનાથી વધુ સારી રીતે તેમને શોધી શક્યો નથી. જુઓ એ. ઇ. વો. ૨૧ પા. ૧૩૪ [ડૉ. અલ્તેકર કહે છે, કે ગુજરાતમાં ખેતરો વાવના નામથી ઓળખાતાં અને હિરણ્યયોગાઢાસુ વાપી એ ખેતરનું નામ છે. તંત્રી]

રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાત શાખાના ઇન્દ્રના પુત્ર કક્કર્ક સુવર્ણવર્ષના રાજ્યમાં આ દાન અપાયું છે. ગોવિંદ ૩ જાના ભાઈ ઇન્દ્રરાજને, લાટ દેશ કે જે તેને ગોવિંદે આપ્યો હતો તેના રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે. બુહ્લરની[1] માન્યતા અનુસાર લાટ તે મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજરાતનો બનેલો છે, એટલે કે મહી અને કોંકણ વચ્ચેનો પ્રદેશ સમજાય છે. પરંતુ કાવી અને વડોદરાના લેખોમાં આપેલાં સ્થળો ઉપરથી એમ નિશ્ચય ઉપર આવેલ કે ૯ મી સદીમાં લાટનો વિસ્તાર વિશેષ સંકુચિત હતો. પણ નવસારીનાં પતરાં[2] ઉપરથી આપણી ખાતરી થાય છે કે ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૂટો ઉત્તરમાં મહી અને દક્ષિણમાં નર્મદા વચ્ચેના પ્રદેશ ઉપર રાજ્ય કરતા હતા.

ઇન્દ્રરાજને કર્કરાજ અને ગોવિંદરાજ નામે બે પુત્રો હતા. કક્કર્કે ઘણાં ભૂમિદાન કરેલાં હતાં અને તેમાંનાં આ સહિત ચાર દાનપત્રો જાણવામાં આવ્યાં છે. વડોદરાનાં,[3] નવસારીનાં[4] સુરતનાં[5] અને આ જેને આપણે બ્રાહ્મણપલ્લિનાં પત્રાં તરીકે ઓળખાવીશું તે બધાંની સાલ અનુક્રમે શક ૭૩૪, ૭૩૮, ૭૪૩, અને ૭૪૬ છે. તેટલા માટે એમ જણાય છે કે કક્કર્ક ૭૩૪ પહેલાં થોડા સમયે ગાદી ઉપર આવ્યો હશે અને ૭૪૬ અગર ત્યાર બાદ થોડા સમય સુધી તેણે રાજ્ય કર્યું હશે. પણ ઉપરનાં દાનપત્રો ઉપરથી કક્કર્કે તે સમય દરમીઆન શાન્તિથી અને સતત રાજ્ય કર્યું હોય, એમ અનુમાન બાંધી શકાય નહીં; કારણ કે શ. ૭૩૫ માં[6] તેના નાના ભાઈ ગોવિંદ રાજે ભૂપાલપદે હોઇને વડોદરા પાસેનું ગામડું દાનમાં આપ્યાનો નોંધ છે. તે ઉપરથી એમ માની શકાય કે તે વર્ષમાં તે મધ્ય ગુજરાતમાં રાજ્ય કરતો હતો. ગોવિંદરાજનું બીજું દાનપત્ર[7] શ. ૭૪૯ નું એટલે ૧૪ વર્ષ પછીનું છે. આ ગુંચવાડાનો નિકાલ હજુ કોઈ પણ ગુજરાતના ઈતિહાસલેખકે કર્યો નથી અને કર્કના આ છેવટનાં દાનપત્રથી આ પ્રશ્ન બારીકીથી તપાસવાની જરૂરીયાત ઉભી થાય છે.

આ અપૂર્વ સ્થિતિના બે ખુલાસા રજુ કરી શકાય. ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૂટના ઘણા લેખોમાં[8] હકીકત આપેલ છે કે માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટોનું રાજ્ય પ્રતિસ્પર્ધી પાસેથી પાછું મેળવીને કક્કર્કે ખરા હકદાર અમોઘવર્ષને સોંપ્યું.[9] આ બનાવ શ. ૭૩૬ (ઈ. સ. ૮૧૪)[10] લગભગમાં બન્યો હોવો જોઇએ; કારણ કે શ. ૭૩૮ ના દાનપત્રમાં[11] અમોઘવર્ષનું નામ પહેલી વાર આવે છે. કક્કર્ક જે ગુજરાત ઉપર રાજ્ય કરતો હતો તેને કુદરતી રીતે અમોઘવર્ષને મદદ કરવા જવું પડયું અને સંભવ છે કે પોતાની ગેરહાજરીમાં પોતાના નાના ભાઇને ગુજરાતનું રાજ્ય ભળાવતો ગયો હોય. તે થોડા સમય બાદ પાછો ફર્યો હોય અને ૭૩૮ નું તેનું બીજું દાનપત્ર[12] મળે છે. શ. ૭૩૫ અને ૭૪૯ માં આપેલાં દાનપત્રો ઉપરથી ગોવિંદરાજની પોતાની મોટાભાઈ તરફની ભક્તિ અને વફાદારીનો ખ્યાલ આવે છે.[13]

આ ગુંચવાડાનો બીજી રીતે નિકાલ કરવામાં એવી કલ્પના થાય કે મોટાભાઈ બરોબર સ્થિતિસર થયો તે પહેલાં નાના ભાઇમાં વૈરભાવ ઉત્પન્ન થયો હોય અને સાહસિક મનુષ્યોની મદદ લઇને દગલબાજીથી તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો હોય. કર્કને તેથી મૂળ શાખાના માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટોની

---

૧ ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૫. ૨ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૪૦ પં. ૬૦–૬૧. ૩ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬. ૪ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧. ૫ એ. ઇ. વો. ૨૧ પા. ૧૩૩. ૬ તોરખેડેનાં પતરાં જુઓ. એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩. ૭ ગોવિંદરાજનાં કાવીનાં પતરાં ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪. ૮ જુઓ દાખલા તરીકે ધ્રુવરાજ પહેલાનું વડોદરાનું દાનપત્ર ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૯. ૯ ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૯ निजबाहुवन्येन स्थिता योऽमोघवर्षनिरास्तवरे અપચ ૧૦ ડૉ. અલ્તેકર આ બનાવ ઈ. સ. ૮૧૭ અને ૮૨૧ ની વચમાં બન્યાનું માને છે. ૧૧,૧૨ નવસારીનાં પતરાં જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૫. ૧૩ ડૉ. અલ્તેકર પણ તેજ અનુમાન બાંધે છે. પા. ૬૮.

अक्षरान्तर[1]

पहेलुं पतरुं

१ ओं[2] स वोव्याद्वेधसा धाम यन्नाभिकमलङ्कृतं । हरश्च यस्य कान्तेन्दुकलया कमलङ्कृतं ॥ [१] आसीद्विषत्तिमि-

२ रमुद्यतमण्डलाग्रो ध्वस्तिन्नयन्नभिमुखो रणशर्व्वरीषु । भूपः शुचिर्व्विधुरिवास्त (स्त)दिगन्तकीर्त्तिर्गोविन्दराज-

३ इति राजसु राजसिङ्घः (सिंहः) ॥[२]दृष्ट्वा चमूममिमुखीं सुभटाट्टहासामु-न्नामितं सपदि येन रणेषु नित्यं ।

४ दष्टाधरेण दधता भ्रुकुटिं ललाटे खड्गं कुलं च हृदयं च निजं च सत्वं ॥[३] खड्गं कराग्रान्मुखतश्च शोभा मा-

५ नो मनस्तः सममेव यस्य । महाहवे नाम निशम्य सद्यस्त्रयं रिपुणां विगलत्य-काण्डे ॥ [४] तस्यात्म-

६ जो जगति विश्रुतदीर्घकीर्त्तिरार्त्तार्त्तिहारिहरिविक्रमधामधारी । भूपस्त्रिविष्ट[प] नृपानुकृति कृतज्ञः श्रीकर्क्करा-

७ ज इति गोत्रमणिर्ब्बभूव ॥ [५] तस्य प्रभिन्नकरटच्च्युतदानदन्ति[3] । दैन्त-प्रहाररुचिरोल्लिखितांसपीठः ।

८ क्ष्मापः क्षितौ क्षपितशत्रुरभूत्तनूजः सद्राष्ट्रकूटकनकाद्रिरिवेन्द्रराजः ॥ [६] तस्योपार्ज्जितमहसस्त-

९ नयश्चतु[रु]दधिवलयमालिन्या[:] । भोक्ता भुवः शतक्रतुसदृशः श्रीदन्ति-दुर्गराजोभूत् ॥ [७] कांचीशकेरलनराधिपचोल-

१० पाण्ड्यश्रीहर्षवज्रटविभेदविधानदक्षं । कार्न्नाटक बलमचिन्त्यमजेयमन्यैर्भृत्यैःक्कियद्भिरपि यः सहसा जि—

११ गाय ॥ [८] अभ्रूविभङ्गमगृहीतनिशातशस्त्रमश्रान्तमप्रतिहताज्ञमपेतयत्नं । यो वल्लभं सपदि दण्ड-

१२ बलेन जित्वा राजाधिराजपरमेश्वरतामवाप ॥ [९] आसतोन्विपुलोय [प]लावलिल-सल्लोलेर्म्मिमालाजलादा-

१३ प्रालेयकलंकितामलशिलाजालातुषाराचलो [।][4]दापूर्व्वापरवारिवाशिपुलिनप्रान्त-प्रसिद्धावधेर्य्येनेयं ज-

१४ गती स्वविक्रमबलेनैकातपत्रीकृता ॥ [१०] तस्मिन्दिवम्प्रयाते वल्लभराजे क्षतप्रजाबाधः । श्रीकर्क्कराजसू-

---

१ મૂળ પતરાં અને ફોટોગ્રાફ ઉપરથી. २ ચિહ્નરૂપે આપેલ છે. ૩ દન્ડ નકામો છે. વાંચો दन्तिदन्त. ૪ વાંચો तुषाराचलाद । आपूर्व्व-

જમ્બુવાવિકા અને પશ્ચિમે અંકોટ્ટક ગામડાં હતાં.[૧] વડોદરાના ઇતિહાસ માટે આ દાનપત્ર ઘણું ઉપયોગી છે, કારણ તેમાં ગાયકવાડના રાજ્યની રાજધાની વડોદરાનો સહુથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ છે. ફ્લીટે અંકોટ્ટક અને જમ્બુવાવિકાને હાલનાં અંકૂટ અને જમ્બુવા તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. ડા. અલ્તેકરે વગ્ઘાચ્છને હાલનું વાઘોડિઆ કલ્પ્યું છે.[૨]

નવસારીનાં પતરાંમાં[૩] ખેટકમુકામેથી બે જૂદાં જૂદાં ગામડાં એક બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યાનું લખ્યું છે. પહેલું મહી અને નર્મદા વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવેલું શમીપદ્રક ગામ હતું, જેની ઉત્તરે ધાહદ્ધ દક્ષિણે ચોરૂન્ડક પૂર્વે ગોલિકા અને પશ્ચિમે ભર્થાણક ગામો હતાં. ચોરૂન્ડકને ચોરૂન્ડા તરીકે, ભર્થાણકને ભર્થના તરીકે અને ધાહુદ્ધને કરજણ તાલુકાના ધાવટ તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. આ ત્રણ ગામડાં ત્રણ સરહદ ઉપર કલ્પીએ તો તેની વચમાં એવાં કોઈ પણ ગામડાં નથી કે જેને શમીપદ્રક અથવા ગોલિકા તરીકે ઓળખાવી શકાય. ડા. ભાંડારકરે શમીપદ્રકને સોન્દાર્ન કલ્પ્યું છે, પણ તે ભરોંસાપાત્ર નથી.

દાનમાં આપેલું બીજું ગામડું મંકણિકા પ્રાંતમાંનું સમ્બન્ધી નામે છે. તેની ઉત્તરે કાષ્ઠામણ્ડપ, દક્ષિણે બ્રાહ્મણપલ્લિકા, પૂર્વે સજ્જોડક અને પશ્ચિમે કરેજવસહિકા નામનાં ગામડાં આવેલાં છે. ડા. ભાંડારકર સજ્જોડકને સજોડ અને કાષ્ઠામંડપને માંડવા માને છે પણ બન્ને ખોટાં લાગે છે કારણ કે તે જગ્યાઓને અંકલેશ્વર તાલુકામાં નહી પણ સંખેડા તાલુકામાં શોધવી જોઇએ. મંકણિકા ને માંકણી, સમ્બન્ધીને સમધી, કાષ્ઠામણ્ડપને કાઠમાણ્ડવા અને બ્રાહ્મણ પલ્લિકાને બાગ્રોલી તરીકે ઓળખવાં જોઇએ. તે બધાં સંખેડા તાલુકામાં આવેલાં છે.

આ લેખમાં આપેલાં સ્થળો પૈકી બ્રાહ્મણપલ્લિકા તે મંકણિકા પરગણામાં આવેલા તે જ નામના ગામથી જૂદું છે તે ધ્યાન રાખવું જોઇએ, કારણ કે આ ગામડું માહીષક પરગણામાં છે. કવલોઇકાનું કોઇલી અગર કોયલી અપભ્રંશ થાય-અને વડોદરા તાલુકામાં તે નામનું ગામડું છે. કોઈલીથી નીકળી દક્ષિણમાં જતાં બામણગામ નામનું ગામડું આ બ્રાહ્મણપલ્લિકા હોવા સંભવ છે. બીજાં ગામો ઓળખી શકાતાં નથી.[૪]

---

૧ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૬૪. ૨ ગુજરાત કાઠિયાવાડમાંનાં પ્રાચીન ગામડાં અને શેહેરો. પા. ૩૭. ૩ જ. બાં. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૪૭. ૪ આ બધાં ગામો બેસારવામાં વડોદરા રાજ્યના સર્વે અને સેટલમેંટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ મી. વી. વાય. કરાલકર તરફથી ઘણી મદદ મળી છે.

३१ स्यापि नितान्तवीर्य्यः ॥ [२१] रक्षता येन निःशेषं चतुरम्भोधिसंयुतं । राज्यन्धर्म्मेण लोकानां
३२ कृतां हृष्टिःपरा हृदि ॥ [२२] तस्यात्मजो जगति सत्प्रथितोरुकीर्त्तिर्गोविन्दराज इति गोत्रलला-
३३ समूत [।]स्त्यागी पराक्रमधनप्रकटप्रतापसन्तापिताहितजनो जनवल्लभोभूत् ॥ [२३] पृथ्वी-
३४ वल्लभ इति च प्रथितं यस्यापरं जगति नाम [।] यश्च चतुरुदधिसीमामेको वसुधां वशे य(च)-
३५ क्रे ॥ [२४] एकोप्यनेकरूपो यो ददृशे भेदवादिभिरिवात्मा । परबलजलधिमपारन्तरन्स्वदोर्भ्यां
३६ रणे रिपुभिः [२५] एको निर्हेतिरहं गृहीतशस्त्रा इमे परे बहवो [।] यो नैवंविधमकरोच्चित्तं स्वप्नेपि
३७ किमुताजौ ॥ [२६] राज्याभिषेककलशैरभिषिच्य दत्तां राजाधिराजपरमेश्वरतां स्वपित्रा । अन्यै-
३८ र्म्महानृपति[भि]र्ब्बहुभिः समेत्य स्तम्भादिभिर्भुजबलादवलुप्यमानां ॥ [२७] एकोनेकनरेन्द्रवृन्द-
३९ सहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्खातासिलताप्रहारविधुरान्बध्वा महासंयुगे । लक्ष्मीमप्य च-
४० लां चकार विलसत्सच्चामरग्राहिणीं ।[2] संसीदद्गुरुविप्रसज्जनसुहृद्बन्धूपभोग्यां (म्यां)भु-
४१ वि (वि) ॥ [२८] तत्पुत्रोत्र गतो(ते) नाकमाकम्पितरिपुव्रजे । श्रीमहाराजशर्व्वाख्यः ख्यातो राजाभ-
४२ वद्गुणैः ॥ [२९] अर्थिषु यथार्थतां यः समभीष्टफलाप्तिलब्धतोषेषु [।] वृद्धिं निनाय परं-

पतरुं बीजुं बीजी बाजु

४३ रमाममोघवर्षाभिधानस्य ॥ [३०] राजाभूत्तत्पितृव्यो रिपुभवविभवोद्भूत्यभावैकहेतुर्लक्ष्मीवानिन्द्रराजो गु-
४४ णिनृपनिकरान्तश्चमत्कारकारी । रामादन्यान्व्युदस्य प्रकटितविनया यं नृपान्सेवमाना राजश्रीरेव चक्रे
४५ सकलकविजनोद्गीततथ्यस्वभावं ॥ [३१]निर्व्वाणावाप्तिवाना(१)सहितहितजनोपास्यमानाः सुवृत्तं वृत्तं जि-
४६ त्वान्यराज्ञां चरितमुदयवान्सर्व्वतो हिंसकेभ्यः । एकाकी हृतवैरिस्खलनकृति सहप्राप्तिराज्येशशंकुर्लाटी-

१ वांचो भूतः। त्यागी २ छंद नडामो छे. ३ श्लेोक ५ वधारानो छे.

१५ नुर्म्महीपतिः श्रीकृष्णराजोमूद् ॥ [११] यस्य स्वभुजपराक्रमनिःशेषोत्सा-
दितारिदिक्चक्रं । कृष्णस्येवाकृष्णं

१६ चरितं श्रीकृष्णराजैःस्य ॥ [१२] शुमतुङ्गतुङ्गतुरगप्रवृद्धरेणुर्द्धवरुद्धरविकिरणं ।
ग्रीष्मेपि नभो निखि-

१७ लं प्रावृट्कालायते स्पष्टं ॥ [१३] दीनानाथप्रणयिषु यथेष्टचेष्टं समीहित-
मजस्र[ॱ]तत्क्षणम-

१८ कालवर्षो वर्षति सर्व्वार्थिनिर्व्वपणं ॥ [१४] राहप्पमात्मभुजजातबलावलेप-
माजौ विजित्य निशितासिल-

१९ तामहारै [।] [2]पालिध्वजावलिशुभामचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेश्वरतां
ततान ॥ [१५] क्रोधादुत्खातख-

२० ड्गप्रसृततरु(रु)चिचयैर्भासमानं समन्तादाजावुद्वृत्तवैरिप्रकटगजघटाटोपसंक्षोभदक्षं ।

२१ शौर्य्यं त्यक्तारिवर्गो भयचकितवपुःक्वापि दृष्ट्वैव सद्यो दर्प्पाध्मातारिचक्रक्षय-
करमत(ग)

पतरुं बीजुं—पहेली बाजु

२२ मयस्य दोर्द्दण्डरूपं ॥ [१६] पाता यश्चतुरम्बुराशिरशनालङ्कारभाजो भुवस्त्र-
य्याश्चापिकृतद्विजामरमु(गु)रुप्राज्याज्य-

२३ पूजोदरो । दाताभानभृदग्रणीर्मु(र्गु)णवतां योसौ श्रियो वल्लभो भोक्तुं स्वर्ग-
फलानि भूरितपसां स्थानं

२४ जता(गा)मामरं ॥ [१७] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविकरव्रातताषात्सलीलं
जग्मे(म्मे)नासीरधूलीधवलितशिरसा

२५ वल्लभाख्यः सदाजौ । श्रीमद्गोविन्दराजो जितजगदहितस्त्रैणवैधव्यदक्षस्तस्या-
सीत्सूनुरेकः क्षण-

२६ रणदलितारातिमत्तेभकुम्भः ॥ [१८] तस्यानुजः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावो-
प्रहतप्रताप[3]प्रसाधि-

२७ ताशेषनरेन्द्रचक्रः क्रमेण बालार्कवपुर्व्बभूव ॥ [१९] जाते यत्र च राष्ट्रकूट-
तिलके सद्भूप-

२८ चुडामणौ गुर्व्वी तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वामिनि प्रत्यहं [।] सत्यं सत्य-
मिति प्रशासति स-

२९ ति क्ष्मामासमुद्रान्तिकामासीद्धर्मपरे गुणामृतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [२०]
हृष्टोन्वहं योर्त्थिज-

३० नाय सर्व्वं सर्व्वस्वमानन्दितबन्धुवर्ग[4]प्रादात्प्रहृष्टो हरतिस्म चेता(गा)त्प्राणान्यम-

૧ વિસર્ગ નકામો છે. ૨ વાંચો प्रहारैः । पालि- ૩ વાંચો दरः ૪ વાંચો वर्गः । प्रासाद

६३ स्नात्वाद्योद(त)कातिसर्ग्गेणं । वालिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपंचमहायज्ञक्रियोत्सर्प्पणार्थं प्रति-
६४ पादितो यतोस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुंजतो भोजयतः कृषतः कर्षयतः प्रतिदिशतो

पतरूं त्रीजुं

६५ वा न केनाचित् परिपन्थना करणीया । तथागामिनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्व्वा सामान्यभूमिदानफलमवेत्य
६६ विद्युल्लोलान्यनित्यैश्वर्य्याणि तृणाग्रलग्नजलाविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्व्विशेषो-
६७ यमस्मद्दायोनुमन्तव्यः परिपालयितव्यश्च यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्द्याद्याच्छिद्य-
६८ मानकं वानुमोदेतं । स पंचभिर्म्महापातकैरुपपातकैश्च संयुक्तः स्यादित्युक्तं च भगवता वेद-
६९ व्यासेन व्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे तिष्ठति भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव
७० नरके वसेत् । [३७] विन्ध्याटवीष्वो(ष्व)तोयासु शुष्ककोटरघ(वा)सिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदानं हर-
७१ न्ति ये ॥ [३८] अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसूताश्च गावो(वः) [।] लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं
७२ यः काञ्चनं गां च महीं च दद्यात् ॥ [३९] वहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिर्य्य(भिःय)स्य यस्य यदा भूमि-
७३ स्तस्य तस्य तदा फलं ॥ [४०] यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्द्दानानि धर्म्मार्त्थयशस्कराणि । निर्म्माल्य-
७४ वान्तप्रतिमानि तानि ।[२] को नाम साधुः पुनराददीत ॥ [४१] स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष न
७५ राधिप । महीं महिमतां श्रेष्ट दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ [४२] इति कमलदलाम्बुविन्दुलोलां श्रि-
७६ यमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च । अतिविमलमनोभिरात्मनीनैर्न्न हि पुरुषैः परकीर्त्त-
७७ यो विलोप्या[: ॥ ४३] इति ॥ दूतकोत्र श्रीदुर्ग्गराजो (जः) । लिखितं च सान्धिविग्रहिकश्रीनारायणे-
७८ न ॥ मतम्मम श्रीजगत्तुङ्गदेवसुतस्य श्रीमदमोघवर्षदेवस्य यदु-
७९ परि लिखितं ॥ मतम्मम श्रीमदिन्द्रराजसुतस्य श्रीकर्क्कराजदेवस्य ।
८० यदुपरि लिखितमिति

१ नकामो छे. २ दण्ड नकामो छे.

४७ यं मण्डलं यस्तपन इव निजस्वामिदत्तं ररक्ष ॥ [३२] यस्याङ्गमात्रजयिनᳵ प्रियसाहसस्य क्ष्मापालवेषफ-

४८ लमेव बभूव सैन्यं । मुक्त्वा च सर्व्वभुवनेश्वरमादिदेवं नावन्दतान्यममरेष्वपि यो मनस्वी ॥ [३३] श्रीकर्कंरा-

४९ ज इतिरक्षितराज्यभारः सारᳵकुलस्य तनयो नयशालिशौर्ये [।][1] स्तस्याभव-द्विभवनन्दितबन्धुसार्थᳵपार्थः

५० सदैव धनुषि प्रथमः शुचीनां ॥ [३४] दानेन मानेन सदाज्ञया वा शौर्य्येण वीर्य्येण च कोऽपि भूपः [।]

५१ एतेन तुल्योऽस्ति न वेति कीर्त्तिः सकौतुका भ्राम्यति यस्य लोके ॥ [३५] तेनेदमनिलविद्युचञ्चलमालोक्य

५२ जीवितमसारं । क्षितिदानपरमपुण्यᳵप्रवर्त्तितो धर्म्मदायोयं ॥ [३६] स च समधिगताशेषमहा-

५३ शब्दमहासामन्ताधिपतिसुवर्णवर्षश्रीकर्कराजदेवः सर्व्वानेव यथा सम्बन्ध्य-मानकात्रा-

५४ ष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटायुक्तनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरादीन्समनुदर्शयत्यस्तु

५५ वः संविदितं । यथा मया मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्धये । कङ्किभरवा-

५६ स्तव्य ।[2] कौण्डिन्यसगोत्र ।[2] वाजिसनेय सब्रह्मचारि ।[2] भट्टदामोदरसुत नागकुमाराय ।[2] माहिषकद्विचत्वा-

५७ रिंशत्प्रतिबद्धब्राह्मणपेल्लिकाभिधानग्रामो । यस्याघाटनानि पूर्व्वतो ।[2] नावडग्रामो दक्षिणतो लिङ्कवल्ली-

५८ नामाऽपरतो धाडियप्पनामा ग्रामः । उत्तरतᳵवलोइकाभिधानग्रामः । एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः

५९ सोद्रंगः सपरिकरः सदण्डदशापराधः सभूतवातप्रत्यायः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहिरण्य-

६० देयोचाटभटप्रवेश्यः सर्व्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयः आचन्द्रार्कार्ण्णवक्षितिस-रित्पर्व्वतसम-

६१ कालीनᳵपुत्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य(ग्य)ᳵपूर्व्वप्रदत्तदेवब्रह्मदायरहितोभ्यन्तर-सिद्ध्या शकनृपका-

६२ लातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु षट्चत्वारिंशदधिकेषु वैशाखशुद्धपञ्चदश्यां ।[1] महा-वैशाखपर्व्वणि

---

१ વાંચો શૌર્યઃ । तस्या । २ દંડ નકામો છે.

ઉત્તર હિન્દમાં હોય, અગર મી. સી. વી. વૈદ્યના[1] અભિપ્રાય મુજબ મહારાષ્ટ્રમાં હોય તો ગુજરાત ઉપર રાજ્ય લાવનાર યુવરાજો ત્યાં એકાદ સદી રહ્યા બાદ દક્ષિણ હિન્દની પ્રાચીન કેનેરી લિપિ પોતાની માતૃલિપિ તરીકે શી રીતે માન્ય રાખતા હશે તે સમજી શકાતું નથી.[2] એ વાત ખરી છે કે રાષ્ટ્રકૂટ રાજ્ય ઇ. સ. ૭૭૦ લગભગ કર્ણાટક અને માઇસોરના રાજ્ય પર્યંત વિસ્તાર પામેલું હતું; છતાં જો તે વંશનું મૂળ સ્થાન મહારાષ્ટ્ર અગર ઉત્તરહિન્દમાં હોત તો તે વંશના ગુજરાત ઉપર રાજ્ય કરવા મોકલેલા રાજાઓ, એક સદી જેટલા સમય સૂધી ત્યાં રહ્યા બાદ પોતાની સહીમાં રજપૂતાના, મહારાષ્ટ્ર અગર ગુજરાતમાં ચાલતી લિપિ વાપરવાને બદલે છેક કર્ણાટકમાં વપરાતી લિપિ વાપરત નહીં. અમોઘવર્ષ પહેલાની બાલ્યાવસ્થા દરમીઆન લાંબા વખત સુધી માલખેડનું રાજ્ય કર્ક ચલાવતો હતો. તેટલામાટે તે અને કદાચ તેના દીકરા ધ્રુવ ૧ લા ને માલખેડમાં ચાલતી જૂની કેનેરી લિપિ આવડતી હોય અને પોતાનાં દાનપત્રોમાં તે લિપિ વાપરી હોય, એ સંભવિત છે. પરંતુ આ દાનપત્રના સમયમાં ગુજરાતશાખાને માલખેડ સાથે કાંઈ પણ નિકટ સંબંધ હતો નહીં અને જો કેનેરી લિપિ આ રાજાઓની માતૃલિપિ હોત નહીં તો આટલી લાંબી મુદત ગુજરાતમાં રહ્યા બાદ ધ્રુવ બીજાએ પોતાના આ દાનપત્રમાં જૂની કેનેરી લિપિ વાપરી હોત નહીં. બુંદેલખંડની પ્રજાને પોતાની જિતની હકીકત જાહેર કરવા જયુરાના લેખમાં, પ્રધાનવંશના રાજા કૃષ્ણ ૩ જાએ કેનરી લિપિ અને ભાષા વાપરી છે, તે ઉપરથી પણ એમ જણાય છે કે માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટ રાજાઓનું મૂળ સ્થાન મહારાષ્ટ્ર, તેલંગણ અગર ઉત્તરહિન્દ નહીં, પણ કર્ણાટક હતું. આ રાષ્ટ્રકૂટના મૂળ સ્થાનનો આખો પ્રશ્ન અહીં ચર્ચી શકાય નહીં. અહીં તો માત્ર ગુજરાત શાખાના રાજાઓનાં દાનપત્રોમાંની સહીની લિપિ ઉપરથી આ પ્રશ્ન ઉપર થોડું અજવાળું પાડવાનો ઇરાદો છે.

લિપિ સંબંધી નીચેની હકીકત નોંધ લેવા જેવી છે. શરૂવાતમાં ઓં ચિહ્ન રૂપે છે. 'र' અને 'ज्ञ' નાં બન્ને સ્વરૂપ સાથે સાથે વપરાયાં છે. જુઓ પં. ૩ राजसुराजसिंहः, અને પં. ૭ शतक्रतु અને પં. ૮ शतक्रतुसदृशः. 'क्ष' કેટલેક ઠેકાણે બહુજ વળાંકવાળો લખેલો છે; જેમકે પં. ૧૪ માં वैधव्यदक्ष અને क्षणरण. પરંતુ પં. ૨૪ માં लक्ष्मीमान् માં તેના બન્ને મૂળાક્ષરો જૂદા પાડી શકાય છે. લેખમાં त् અને म् બન્ને ખોડા મળી આવે છે. પરંતુ વિરામચિહ્ન બે રીતે લખાયું છે. પં. ૧૧માં भूत् અને પં. ૪૪ માં सत्ति માં त् ને માટે ઉભો લીંટો અને તેની ડાબી બાજુએ ટપકું છે. પં. ૨૦ માં वल्लभोभूत् અને પં. ૬૨ માં दद्यात् માં એક ઉપર બીજો એમ કૌંસ વપરાયા છે. આ ચિહ્ન પં. ૩૭ ના चित्रं માં ઉંધી રીતે એટલે નાનો ઉપર અને મોટો નીચે એમ લખેલ છે. પં. ૭૧ માં कुमुदानाम् નું વિરામ હાલની દેવનાગરી માફક લખાયું છે. એક જ શબ્દ બે વાર વાંચવાનો હોય ત્યાં તે શબ્દ પછી બગડો, લખવામાં આવેલ છે. यस्य २ એટલે यस्ययस्य સમજવું. પં. ૪૭ માંનો અવગ્રહ હાલના જેવો જ લખાયો છે.

દાનપત્રની ભાષા સળંગ સંસ્કૃત છે, જોકે સંધિમાં થોડી ભૂલો છે. દાનવિભાગ ગદ્ય છે, જ્યારે બાકીનો બધો લેખ પદ્યમાં છે. ब ને બદલે व વાપરેલો છે. र પછીનો વ્યંજન બેવડો લખેલો છે. અનુસ્વાર માટે ટપકું વાપરેલું છે. દંતસ્થાની વ્યંજન પહેલાં તેનો न કરેલો છે. પણ કંઠસ્થાની અને તાળવ્ય પહેલાં ण અગર ञ કરેલ નથી. સંધિ બરોબર જાળવી છે, છતાં શ્લો. ૧૫ ૧૬, ૧૯ અને ૨૬ માં ગોટાળો કરેલ છે.

પં. ૪૯–૫૦ માં સાલ આપેલી છે, પણ તેમાં ભૂલ છે. ભૂલ સુધારીને નીચે મુજબ વાંચી શકાય છે. शाकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु षडुत्तरेषु. સદી બતાવનારો શબ્દ ભૂલથી રહી ગએલ છે, પણ તે षडुत्तरेषु પહેલાં अष्टसु હશે, એમ નિઃશંક કહી શકાય, જેથી દાનપત્રની સાલ શક ૮૦૬ છે.

---

૧ હીસ્ટ્રી ઓફ્ મીડીવલ ઈંડિઆ. વો. ૨ પા. ૧૫૨–૫૩. ૨ આ જ રાજાના બગુમરાના ઇ. સ. ૮૬૭ ના દાનપત્રમાં (ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૮૧) તેમ જ દન્તિદુર્ગના તે જ સાલના દાનપત્રમાં સહી મૂળ દેવનાગરીમાં છે એનું કારણ એમ હોવું જોઈએ કે લેખકે રાજાઓએ વાપરેલી અસલ લિપિ કોતરવાનો પ્રયાસ નહીં કર્યો હોય.

નં. ૧૩૦ અ.

રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાતની શાખાના ધ્રુવ ૨ જાનું નવું દાનપત્ર[1]

શક સં ૮૦૬

રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાતની શાખાના ધ્રુવ ૨ જાનું આ દાનપત્ર જે અહીં પ્રસિદ્ધ થાય છે તેનો ક્યાંયે હજુ સુધી ઉલ્લેખ થયો નથી. આ તામ્રપત્રો મુંબઇમાં સાંટાક્રુઝમાં રહેતા મી. પ્રતાપરાય એમ. ખારેટે પ્રો. ડી. આર ભાંડારકર મારફત મને મોકલ્યાં હતાં.

પતરાં ત્રણ છે, અને તે ૧૧.૮ ઇંચ લાંબાં અને ૮.૩ ઇંચ પહોળાં છે; જાડાઇ. ૧ ઇંચ છે. અક્ષરોના રક્ષણ માટે પતરાંની કોર જરા જાડી અને ઉપડતી રાખેલી છે. પતરાંના ઉપરના ભાગમાં મધ્યમાં કોરથી ૩ ઇંચ નીચે કાણું છે, તેમાં પરોવેલી કડીથી બધાં ભેળાં રાખેલાં છે. કડી $\frac{3}{4}$ ઇંચ જાડી છે અને તેની અંદરની બાજુનો વ્યાસ ૨ ઇંચ છે. તેના છેડા રેવેલા છે અને તે ઉપર ૨ ઇંચ ઉંચી અને ૧$\frac{3}{4}$ ઇંચ વ્યાસની સીલ છે. તેમાં જરા નીચે ઉતારેલી સપાટીમાં ૧ ઇંચ ઉંચાઇની આકૃતિ છે, જેના બન્ને હાથમાં સર્પો છે. રાષ્ટ્રકૂટોનાં બીજાં ઘણાં તામ્રપત્રોમાં હોય છે તે મુજબ આ આકૃતિ ગરૂડની માનવી જોઇએ. સીલ ઉપર કાંઈ લખેલ નથી.

પહેલું અને ત્રીજું પતરૂં અંદરની એક જ બાજુએ કોતરેલું છે, જ્યારે બીજું વચલું પતરૂં બન્ને બાજુએ કોતરેલું છે. આ આખું દાનપત્ર એક જ કારીગરે કોતર્યું લાગતું નથી. પહેલું પતરૂં અને બીજાની પહેલી બાજુ એક કારીગરે કોતરેલાં છે. બીજા પતરામાં જો કે વધુ પંક્તિઓ છે, પણ તે કદાચ સ્થળસંકોચને લીધે કોતરવી પડી હોય. બીજા પતરાની બીજી બાજુ અને ત્રીજું પતરૂં કોઇ વધારે ખરાબ કોતરનારે કોતરેલાં હોવાં જોઇએ.

પતરાં સુરક્ષિત છે અને જો કે કેટલેક ઠેકાણે અમુક અક્ષરો ભુંસાઇ ગયા છે, છતાં તે અટકળી શકાય છે. પતરાંની સપાટી સાફ કરેલ છે, છતાં કયાંક કયાંક ખાડા ખબડા છે. તેથી છાપમાં અક્ષર જેવા દેખાતા લીંટા ઉઠેલા છે: જેમ કે પં. ૨૬ ને અંતે પતરાંમાં मचिरात्स्वपदे સ્પષ્ટ છે, છતાં છાપમાં સ્વની ડાબી બાજુએ ખાડો હોવાથી मचिरात्स्वपदे જેવું વંચાય છે. તેવી જ રીતે પં. ૩૬ અને ૩૯ માંના पतं ને मपा છાપમાં पतां અને माया વંચાય છે. પં. ૫૬ માં विपुल નો वि તે धि જેવો લાગે છે.

આ દાનપત્રમાં પ્રત્યેક અક્ષરનું કોતરકામ સ્પષ્ટ છે, પણ કોતરનાર અનઘડ હોવાને લીધે દરેક પંક્તિમાં ઘણી ભુલો જોવામાં આવે છે. પં ૬૧ માં सूर्यसुताश्रगावः ને બદલે सून्यसुताक्षमावः કોઇ જાણકાર ભાગ્યે જ કોતરે. તેથી પણ વધુ અશુદ્ધ પં. ૪૦ ના અંતમાં અને પં. ૪૧ ની શરૂઆતમાં છે. ત્યાં भगवत्सुद्दा ને બદલે मगवत्सुद्दा કોતરેલ છે. એમ કલ્પી શકાય કે કોતરાવા આવેલી નકલ બેદરકારીથી લખેલી હોવી જોઇએ અને કોતરનારે જેમ વાચ્યું તેમ કોતરી નાંખ્યું. કોતરાયા બાદ પણ સુધારવાની કોઇએ દરકાર લીધી નથી.

૯ મી સદીમાં ગુજરાતમાં બે લિપિ પ્રચલિત હતી. પહેલી મૂળ દેવનાગરી અને બીજી વલભી લિપિમાંથી ઉતરી આવેલી. આ દાનપત્રની લિપિ પહેલી જાતની છે. કર્ક અને ધ્રુવ ૧ લાનાં નવસારી[2] અને વડોદરાનાં[3] દાનપત્રોમાં આપેલ છે તેમ આ દાનપત્રમાં પણ ધ્રુવ બીજાની સહી દક્ષિણ હિન્દની પ્રાચીન કેનેરીઝ લિપિમાં છે. આ બધાં પતરાંમાં દાતાના લખેલા અક્ષરની આબેહુબ નકલ કરેલી છે, તેમાં કાંઇપણ શંકા નથી. તેથી ઈ. સ. ૮૮૪ સુધી રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાત શાખાના રાજાઓ ઉત્તરહિન્દ, ગુજરાત અગર મહારાષ્ટ્રમાં ચાલતી નહીં, પણ કર્ણાટકમાં ચાલતી લિપિમાં લખાણ જતાં, એમ ખાતરી થાય છે. માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટોનું મૂળ સ્થાન ચોક્કસ કરવામાં આ હકીકત ઘણી ઉપયોગી છે. આ વંશનું મૂળ સ્થાન ફ્લીટે[4] કલ્પના કરી હતી તેમ

---

૧ એ. ઇ. વો ૨૨ પા. ૬૪ એ. એસ. અલ્તેકર બનારસ. આ પતરાં પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુઝિયમમાં સંગ્રહીત કરેલાં છે. ૨ જ. બોં. બ્રં રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૫. ૩ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૮ અને વો. ૧૪ પા. ૧૯૬. ૪ બોં. ગે. વો. ૧ પાર્ટ ૨ પા. ૩૮૪ એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૨૨૩-૬ માં તેણે આ અભિપ્રાય છોડી દીધાનું વધા તેનું મૂળસ્થાન લાટુર હોવાનું સૂચવ્યું છે.

દાનપત્રોની માફક આમાં પણ રાજા કર્કના નાના ભાઇ ઈ. સં. ૮૨૭ ના કાવીના[1] દાનપત્રના દાતા યુવરાજ ગોવિંદનું વર્ણન નથી. આ ઉપરથી ડૉ. હુલ્ત્શે એવી સૂચના કરી છે કે તેણે કર્ક પાસેથી રાજ્ય પડાવી લીધું હશે અને તેથી ત્યાર પછીના રાજાનાં દાનપત્રોમાં[2] તેનું વર્ણન નથી. ડૉ. બુલરનો પણ તે જ મત હતો અને તે એમ માનતા કે તેની બીનવફાદારી માટેની શિક્ષા તરીકે ગોવિંદનું નામ મૂકી દેવામાં આવેલ હોવું જોઇએ.[3] પરંતુ આ બન્ને વિદ્વાનોનો મત ટકી શકે તેમ નથી. અમોઘવર્ષના સંજાનના લેખના શ્લોક ૨૬ મામાં લખેલ છે કે જ્યારે તેના પિતાની છાવણી દક્ષિણ ગુજરાતમાં શ્રીભવન અગર સરભોણમાં હતી ત્યારે તે ઇ. સ. ૮૦૮ માં જન્મ્યો હતો. તેથી તે ગાદીએ બેઠો ત્યારે માત્ર છ વર્ષનો હતો અને તેનો કાકો કર્ક તેની બાલ્યાવસ્થામાં તેનો વાલી હતો. પોતાના ભત્રીજાને ફરી ગાદીએ સ્થાપવા માટે ખંડિયા રાજાઓ સાથે તેને સખત લડવું પડ્યું હતું. તેથી એમ સમજાય છે કે તેણે પોતાનો ઇ. સ. ૮૨૭ કાવીના દાનપત્રના સમય સુધીનો વખત માલખેડમાં જ ગાળ્યો હશે. ગુજરાત ઉપર રાજ્ય ચલાવવા માટે કોઇને પસંદ કરવો પડયો હશે. તેને ઇ. સ. ૮૧૨ ના વડોદરાના દાનપત્રમાં દૂતક તરીકે વર્ણવેલો દન્તિવર્મન્ નામે ઉમર લાયક દીકરો હતો.[4] પરંતુ કૃષ્ણ પછી આ દન્તિવર્મન નહીં, પણ ધ્રુવ ગાદીએ આવ્યો. એ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે દન્તિવર્મન તેની જુવાનીમાં કર્કની પહેલાં જ સ્વર્ગસ્થ થયો હશે. આ દાનપત્રના શ્લોક ૨૦ માં લખ્યા મુજબ પુત્રપ્રાપ્તિ માટે ઘણી રાત્રિઓ ચિંતામાં પસાર કર્યા બાદ તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં ધ્રુવ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો હતો. ઇ. સ. ૮૨૦ લગભગ ગુજરાતનું રાજ્ય સોંપવા માટે કર્કને ઉમર લાયક દીકરો હતો નહીં, એમ જણાય છે. અને તેથી તેનો નાનો ભાઈ ગોવિંદ જે ઇ. સ. ૮૧૨ માં તે કામ માટે ઉમર લાયક હતો તેને પસંદ કરવો પડયો.[5] ગોવિંદના કાવીના દાનપત્રમાં[6] તે ગાદીએ આવ્યા સબબ કાંઇ ઉલ્લેખ નથી. તેના ભાઇએ તેને માત્ર રાજવી અધિકારી નીમ્યો હતો. ત્યાર પછીનાં દાનપત્રોમાં તેનું નામ ન હોવાનું કારણ એ હતું કે તે ભાયાત હતો અને કદી ગાદી ઉપર આવ્યો ન હોતો. તે ગાદી પચાવી પાડનાર હતો, એ માન્યતા ખોટી છે. પોતાના કાવીના દાનપત્રમાં ગોવિંદ ચાર આખા શ્લોકમાં પોતાના મોટા ભાઈ કર્કનાં વખાણ કરે છે અને રાજ્યવહીવટના વખાણના તેમાંના બે શ્લોક કર્કનાં કે તેની પછીના કોઈ પણ રાજાનાં દાનપત્રોમાં જોવામાં આવતા નથી.[7] ગાદી પચાવી પાડનાર કોઈ પણ રાજા જેની પાસેથી ગાદી પડાવી લીધી હોય તેનાં આવાં વખાણ કરે, એ સંભવિત છે? અમોઘવર્ષ ૧ લા સામે ગોવિંદે હુલ્લડ કર્યું હોય, એ પણ સંભવતું નથી. એ વાત ખરી છે કે કાવીના પતરામાં ગોવિંદ ત્રીજા સુધી વંશવર્ણન કર્યા પછી અમોઘવર્ષ ૧ લાનું વર્ણન નથી, પરંતુ તે આકસ્મિક ભૂલ માનવી જોઇએ. કારણ અમોઘવર્ષ સાથે તેને વૈમનસ્ય હોય તો તેનો મોટો ભાઈ કર્ક કે જેણે અમોઘવર્ષને ગાદીએ ફરી સ્થાપ્યો હતો તેનાં આટલાં વખાણ કરે નહીં. આ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લીધાથી એમ જ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે કાવીના દાનપત્રવાળો ગોવિંદ પોતાનો ભાઈ કર્ક અમોઘવર્ષની બાલ્યાવસ્થા દરમીઆન માલખેડમાં હતો, ત્યારે તેની વતી ગુજરાતમાં રાજ ચલાવવા માટે નિમાએલો પ્રતિનિધિ હતો.

શ્લોક ૨૦ થી ૩૧ માં ધ્રુવ ૧ લાના, અકાલવર્ષ ૧ લાના અને તેના દીકરા આ દાનપત્રના દાતા ધ્રુવ ૨ જાના રાજ્યનું વર્ણન છે. આ બધા રાજાઓ કોઇ વલ્લભ નામના રાજા સાથે ચાલુ વિગ્રહ કરતા હતા. આ ત્રણે રાજાનો સમકાલીન રાષ્ટ્રકૂટની મૂળ શાખાનો અમોઘવર્ષ ૧ લા

---

૧ ઇ. એ. વૉ. ૫ પા. ૧૪૫. ૨ ઇ. એ. વૉ. ૧૪ પા. ૧૯૭. ૩ ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૮૧. ૪ ઈ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૫૮. ૫ જુઓ તોરખેડનાં પતરાં એ. ઇ. વૉ. ૩ પા. ૫૭. ૬ તેવી જ રીતે આ દાનપત્રમાં ધ્રુવ ૧ લો ગાદીએ આવ્યા બાબતનો ઉલ્લેખ નથી, પણ તે ઉપરથી તે ગાદીએ આવ્યો નહોતો, એમ કહી શકાય નહીં (તંત્રી). ૭ જુઓ તેમાંનો એક શ્લોક सौराज्यजल्पे चलिते प्रसङ्गान्निदर्शनं विश्वजनीनसम्पत् । प्राज्यं बलेः पूर्वमहो बभूव क्षिताविदानीं तु नृपस्य तस्य ॥ ३२ ॥

આ સાલ દાતાની છેલ્લામાં છેલ્લી જાણવામાં આવેલી શ. સં. ૭૯૯[1] અને ત્યાર પછીના રાજાની ન્હેલામાં ન્હેલી સાલ ૮૧૦[2] ની વચમાં છે. શ. સં. ૮૦૬ ની ધનુઃ સંક્રાન્તિ માર્ગશીર્ષ સુદિ બીજને દિવસે હતી. અધિક માસને લીધે તે સાલમાં તે સંક્રાન્તિ પૌષ માસને બદલે માર્ગશીર્ષમાં હતી. તેને મળતી ઇ. સ. ૮૮૪ તા. ૨૩ મી નવેંબરની તિથિ છે. પરિણામે આ ધ્રુવ બીજાની નવી સાલ મળી છે.

અકાલવર્ષના દીકરા ધ્રુવ ધારાવર્ષની છાવણી શ્રી ખેટ(ટ)ક(હાલનું ખેડા)માં હતી; ત્યારે કામ્પિલ્યના બૌદ્ધવિહારને "ધણ્યાસદ્ર" નું ગામ આપેલું, તેની નોંધ આ તામ્રપત્રમાં છે. આ દાતાના નાના ભાઈ દન્તિવર્માએ આ જ વિહારને સાત વર્ષ પહેલાં દાન આપેલ હતું. યુનાઈટેડ પ્રોવીન્સીઝમાં ફરુકાબાદ પરગણામાંનું પ્રાચીન કામ્પિલ્ય આ દાનનું કામ્પિલ્ય હશે, એવી જે કલ્પના ડૉ. ડી. આર. ભાંડારકરે કરી છે તે કરવાનું મન થઇ જાય એમ છે, પણ તેમાં સત્ય નથી. યુ. પી. માંનું કામ્પિલ્ય અતિ પ્રાચીન છે, જ્યારે આ કામ્પિલ્ય તે નામના કોઈ બૌદ્ધ સાધુએ સ્થાપ્યું છે અને તે સુરતની પાસે કાન્તારગ્રામ હાલના કતારગામના પરગણામાં આવેલું છે. આ કામ્પિલ્યતીર્થ મહાપી નદીને કાંઠે હતું અને મહાપી તે સુરતથી દશ માઇલ દક્ષિણમાં વહેતી મિન્ધોલા (મીંઢોળા) નદી સંભવે છે. કામ્પિલ્યતીર્થ તે મિન્ધોલાના દક્ષિણકિનારે કતારગામની પૂર્વે ૨૫ માઇલ ઉપરનું કામ્લિઆ હોય, એમ સૂચવું છું. તે કામ્પિલ્યનું અપભ્રંશ હોય અગર તે પ્રાકૃત નામ હોય અને તેનું સંસ્કૃત રૂપાન્તર કામ્પિલ્ય થયું હોય.

યુઅન સ્વાંગની મુસાફરી વખતે પશ્ચિમ હિન્દમાં બૌદ્ધ ધર્મ આખર દશામાં હતો અને તેને લીધે તેની મુસાફરી પછી બૌદ્ધ ધર્મ માટેનાં દાનપત્રો બહુ થોડાં મળવામાં આવે છે. કામ્પિલ્ય તેનું છેલ્લું મથક હોય અને તેમાં ૫૦૦ સાધુ રહેતા હતા, એમ લખેલ છે, પણ તેમાં કદાચ અતિશયોક્તિ હોય.

આ વિહારના સ્થાપક સાધુ કામ્પિલ્ય સંબંધી કાંઈ હકીકત મળી નથી. ઇ. સ. ૮૮૪ માં વિહારના મુખ્ય સાધુ સ્થિરમતિ[3]ની માગણીથી દાન આપવામાં આવેલ છે.

દાનપત્રના પહેલા શ્લોકમાં બુદ્ધના આદેશને નમસ્કાર છે. પછીના ૩૧ શ્લોકમાં રાષ્ટ્રકૂટનું વંશવૃક્ષ આપેલ છે. શ્લો. ૨ થી ૧૬ સુધીમાં મૂળ વંશનું વર્ણન છે, અને બાકીનામાં ગુજરાત શાખાનું વર્ણન છે. ગોવિંદ ૧લાથી વર્ણન શરૂ થાય છે અને તેના પિતા ઇન્દ્ર અને પિતામહ દન્તિવર્મનને છોડી દીધા છે. આમાં કોઈ પણ શ્લોક નવો નથી અને દન્તિદુર્ગ સિવાય કોઇ પણ રાજાના પરાક્રમનું વર્ણન નથી. આ વર્ણન અમોઘવર્ષ ૧ લા સુધી આવે છે. આ દાનપત્રના સમયથી થોડા વખત પહેલાં ગાદીએ આવેલ કૃષ્ણ બીજાનું વર્ણન નથી, કારણ તે તરત જ ગાદીએ આવેલો હોવાથી તેની સ્તુતિના શ્લોક રચાયા હશે નહીં. બન્ને શાખા વચ્ચેનું વૈમનસ્ય તે વખતે નાશ પામ્યું હતું અને તેટલા માટે કૃષ્ણનું વર્ણન નથી, એમ સંભવતું નથી, કારણ તેનો પિતા જે વૈમનસ્યના કારણરૂપ હતો તેનું વર્ણન છે. શ્લોક ૧૭ થી વર્ણન વધારે વિસ્તારવાળું છે, કારણ ત્યાંથી ગુજરાત શાખા શરૂ થાય છે. તેમાં પણ કોઈ પણ શ્લોક નવો નથી. તે બધા તેના પિતામહના વડોદરાના દાનપત્રમાં[4] અગર તેના પિતાના બગુમરાના દાનપત્રમાં[5] મળી આવે છે. ગુજરાત શાખા સંબંધી કેટલીક ગેરસમજણ દૂર કરવા થોડી ચર્ચા જરૂરની છે. બીજાં કેટલાંક

---

૧ એ. ઇ. વૉ. ૬ પા. ૨૮૭ ૨ ઇ. એ. વૉ. ૧૩ પા. ૬૫ બગુમરાનું દાનપત્ર. ૩ આંટી વાક્યરચના વિચિત્ર છે. પતરામાં [illegible] પાઠ છે. આગળ પાછળના સંબંધ પ્રમાણે આંટી વાળી વિભક્તિમાં શબ્દ હોવા જોઈએ અને બધાની [illegible] માટે એમ અર્થ સંભવે. તેને બદલે સ્થિરમતિથી ઉત્તેજિત થઈને બધા [illegible] એમ અર્થ થાય છે. "આ રૂપ [illegible] અગર રચનારના મનમાં હોઈ શકે અને તેનો અર્થ [illegible], એમ સંભવે છે" (તંત્રી). ૪ ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૫૮. ૫ ઇ. એ. વૉ. ૧૨ પા. ૧૮૧.

એવા ધ્રુવ ૧ લા, કૃષ્ણ ૧ લા અને ધ્રુવ બીજાનું તેમાં વર્ણન નથી. એમ લાગે છે કે મૂળ દાનપત્રની નકલ કોતરનારને મોકલવામાં આવી ત્યારે એકાદ તાડપત્ર કે જેમાં આ ત્રણ રાજાઓનું વર્ણન હશે તે ગુમ થયું હોય, અને ત્યારપછી કોઈએ તે ભૂલ સુધારવાની તસ્દી લીધી નહીં. શ્લો. ૧૯ માં બીજા દાનપત્રમાં बभूव सूनुर्युवराजनामा હોય છે તેને બદલે बभूव सूनुः श्रीदन्तिवर्मणः प्रबलप्रतापः લખેલ છે. આ પતરાં ઉપરથી એમ સાબીત થતું નથી કે ધ્રુવ પછી ગાદીએ આવનાર કૃષ્ણ અકાલવર્ષ દન્તિવર્મનનો દીકરો હતો.

આ દાનપત્ર બતાવે છે કે ધ્રુવ ૨ જો ઇ. સ. ૮૦૬ સુધી રાજ્ય કરતો હતો, જેથી તેની અને ત્યારપછી શ. સ. ૮૧૦ માં ગાદીએ આવનાર કૃષ્ણ બીજા વચ્ચે ચાર વર્ષનો જ સમય રહે છે અને તેટલા સમયમાં દન્તિવર્મને વચમાં રાજ્ય કર્યું હોય એ સંભવતું નથી. કૃષ્ણ અકાલવર્ષના બગુમરાના દાનપત્રમાં દન્તિવર્મનનું નામ આપેલું છે, પણ તેણે રાજ્ય કર્યું એમ લખ્યું નથી.

શ્લો. ૧૯ પછી એક ત્રૂટક અને બે પૂરા શ્લોક કૃષ્ણ અકાલવર્ષ સંબંધીન છે. દન્તિવર્મનનું નામ અસંબદ્ધ રહે છે. આ દાનપત્રમાં હજુ સુધી ન જણાએલા ધ્રુવ બીજાના પુત્ર, કર્કરાજનું નામ છે અને તે દૂતક તરીકે છે. શ. સં. ૮૦૬ માં તે ઉમર લાયક હોવો જોઈએ અને તેને યુવરાજ તરીકે વર્ણવેલ નથી, તેથી એમ માની શકાય કે તેનો બીજો મ્હોટો ભાઈ હોવો જોઈએ. [૧] ધ્રુવ ૧ લાનો પુત્ર કૃષ્ણ અકાલવર્ષ અને પૌત્ર ધ્રુવ બીજો હતો. ધ્રુવ ૨ જાના મ્હોટા પુત્રને તેના પિતામહનું નામ કૃષ્ણ અકાલવર્ષ આપવામાં આવ્યું હોય, એ અસંભવિત નથી. પણ આ કૃષ્ણ અકાલવર્ષનું સુરક્ષિત દાનપત્ર મળે નહીં ત્યાં સુધી આ પ્રશ્નનો નીવેડો આવી શકે નહીં.

આ દાનપત્રમાં સ્થળનાં નામ આપેલ છે, તે પૈકી કામ્પિલ્ય, કાન્તારગ્રામ અને મહાપી નદી સંબંધી ચર્ચા થઇ ગઈ છે. મહુવા અને બારડોલી તાલુકાના નકશામાંથી જાણી શકાય છે કે દાનમાં અપાએલું ગામ ધહ્યાસદ તે વડોદરા રાજ્યના નવસારી પ્રાંતમાં મહુવા તાલુકામાંનું ધુડ્ડેસા ગામ હોવું જોઈએ. તેની દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને પૂર્વે અનુક્રમે પુરાવી નદી, લિક્કતડાગિકા, પઢમ શૃણ અને વડવલ્લી હતાં. અને તેને હાલનાં પૂર્ણા નદી, શંકરતલૌરી, પથરોણ, અને વલોડ માની શકાય. શ્રી ખેલુક શ્રીએટકને બદલે ભૂલથી લખાયું લાગે છે. સોમેશ્વરતીર્થ શોધવું મુશ્કેલ છે. પ્રભાસ સિવાય બે સોમેશ્વર તીર્થો છે, એક પાટણ પાસેના સિદ્ધપુરમાં છે, જ્યાં ગંગા જમના અને સરસ્વતીનો સંગમ મનાય છે, બીજું ચાંદોદ પાસે કરનાલિમાં છે જ્યાં નર્મદા અને ઓરસંગ મળે છે. પ્રભાસ અને પહેલું સંભવિત નથી, પણ આ બીજું કરનાલી પાસેનું હોય, એવો સંભવ છે. કવરિકા અને સુહિલા હજુ ઓળખાયાં નથી.

[છંદ— શ્લો. ૧, ૧૩, ૧૫, ૩૨, ૩૫ અને ૩૬ અનુષ્ટુભ્; શ્લો. ૨–૫,૭, ૯, ૧૪, ૧૮, ૧૯ અને ૨૧ વસન્તતિલકા; શ્લો. ૬ ગીતિ; શ્લો. ૮, ૧૬, ૨૩–૨૭ ૨૯–૩૧ અને ૩૯ આર્યા; શ્લો. ૧૦ અને ૧૩ સ્રગ્ધરા; શ્લો. ૧૧ અને ૨૦, ઉપજાતિ; શ્લો. ૧૨, શાર્દૂલવિક્રીડિત; શ્લો. ૨૨, ઇંદ્રવંશ, શ્લો. ૨૮ પૃથ્વી; શ્લો. ૩૩–૩૪ ઇન્દ્રવજ્રા; શ્લો. ૩૭ શાલિની અને શ્લો. ૩૮ પુષ્પિતાગ્રા.]

---

૧ શ. સં. ૮૦૬ ધ્રુવના રાજ્યના અન્તનો વખત હતો અને ત્યારપછીનો રાજા શ. સં. ૮૧૦ માં ગાદી ઉપર આવેલ તેથી કર્કનો યુવરાજાભિષેક ન થયો હોય માટે તેને યુવરાજપદ ન લખ્યું હોય, એ સંભવતું નથી.

સિવાય બીજો કોઇ આ વલ્લભ હોવો જોઇએ નહીં.[૧] સંજાનના પતરામાં તેમજ નીલ્ગુન્ડના લેખમાં[૨] પૃથિવીવલ્લભ અને લક્ષ્મીવલ્લભ એવાં બે વલ્લભાંત બિરૂદ તેને લગાડેલાં છે. ઇ. ૮૩૫ પછી વરવમાં મૂળ શાખા અને ગુજરાત શાખા વચ્ચેનો સ્નેહસંબંધ નાશ પામ્યો હતો.[૩] કાં તો અમોઘવર્ષ કૃતઘ્ની નીવડયો અને કાં તો અમોઘવર્ષને ગાદી ઉપર પુનઃ સ્થાપનાર પોતાનો પિતા હતો, એ ખ્યાલથી ધ્રુવ ૧ વધારે ઉદ્ધત થયો હોવો જોઈએ. બન્ને વચ્ચે યુદ્ધ થયું અને ધ્રુવ મરાયો. શ્લો. ૨૩ માં લખેલ છે કે વલ્લભના લશ્કરને હરાવ્યું, જો કે તેમ કરતાં ધ્રુવને પોતાની જીંદગી ખોવી પડી. પણ આ હકીકત વદન સત્ય સંભવતી નથી. કારણ શ્લો. ૨૫ માં કહે છે કે ધ્રુવના પુત્ર અકાલવર્ષને પિતાના રાજ્યનો ફરી કબજો લેવો પડયો. અકાલવર્ષનું તે કામ સરળ ન હોતું, કારણ પિતાના મૃત્યુ પછી તેના કેટલાક અનુયાયીઓએ તેને તજી દીધો હતો. તેની જિત ખરેખર થઇ હોય એમ માનીએ, તોપણ તેથી તેના પુત્ર અને વારસ ધ્રુવનો માર્ગ સરલ થયો ન હોતો. શ્લો. ૨૮ માં કહે છે કે જોરદાર ગુર્જરનું લશ્કર તેના ઉપર ચઢી આવ્યું હતું, તેના બાંધવમાંનો એક દુશ્મનોને મળી ગયો અને વલ્લભ અર્થાત્ અમોઘવર્ષે તેને મદદ કરવા ના પાડી. જે ગુર્જરોએ ધ્રુવ ૨ જા ઉપર ચઢાઇ કરી હતી તે ચાપોત્કટો હતા, એમ બુહલરે સૂચવ્યું છે.[૪] પણ આ મત રદ કરવો જોઇએ, કારણ ઇ. સ. ૮૬૭ ના ધ્રુવ ૨ જાના તામ્રપત્રમાં શ્લો. ૪૧ માં, ઘોડેસ્વાર માટે પ્રસિદ્ધ અને રાષ્ટ્રકૂટના પ્રતિસ્પર્ધી તરીકે બળવાન મિહિરનો ઉલ્લેખ છે.[૫] આ મિહિર પ્રતીહાર રાજા ભોજ ૧ લા સિવાય બીજો કોઇ હોઈ શકે નહીં. આ ઉપરથી સમજાય છે કે પ્રતીહાર અને રાષ્ટ્રકૂટ વચ્ચેની જૂની અને ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ દુશ્મનાવટ અમોઘવર્ષના રાજ્યપર્યંત ચાલુ હતી. મૂળ શાખા અને ગુજરાત શાખા વચ્ચેના વૈમનસ્યનો લાભ લઈને ભોજે ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરી હતી. આ દાનપત્રમાં લખેલ છે કે ગુર્જરોનો હુમલો ધ્રુવે એકલે હાથે હઠાવ્યો હતો; પણ તે નાનો રાજા હતો અને ગુજરાતનું રાજ્ય ગુર્જર પ્રતીહારના હાથમાં જશે, એવી શંકાથી અમોઘવર્ષ આખરે તેની મદદમાં ધાયો હોય. બગુમરાના[૬] દાનપત્રમાંથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે તેના પછીના કૃષ્ણને ગુર્જર–પ્રતીહાર સામે અમોઘવર્ષ પછીનાં કૃષ્ણ બીજાએ મદદ કરી હતી. ધ્રુવ અને અમોઘવર્ષના સંબંધમાં પણ તેમ બન્યું હોય એ સંભવિત છે.

ધ્રુવ ૨ જો અને ત્યારપછીના કૃષ્ણ ૨ જા વચ્ચેનો સંબંધ અજ્ઞાત છે, અને આ દાનપત્રથી તેના ઉપર નવું અજવાળું પડે છે. કર્કનો એ દીકરો દન્તિવર્મન જેને ઇ. સ. ૮૧૨ ના વડોદરાના દાનપત્રમાં[૭] દૂતક તરીકે વર્ણવ્યો છે તેનો દીકરો આ કૃષ્ણ હોય, એ અસંભવિત નથી, એમ ડૉ. ભગવાનલાલ માનતા હતા.[૮] પરંતુ દન્તિવર્મનનો દીકરો જે ઇ. સ. ૮૧૨ માં ઉમરલાયક યુવરાજ હતો તે, આ દાનપત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે, અને તેના ભાઇના વંશમાં ત્રણ પેઢી સુધી ગાદી ગયા બાદ, ૭૨ વર્ષ પછી ગાદીએ આવે તે બહુ અસંભવિત છે. બગુમરાના દાનપત્રમાં વર્ણવેલ દન્તિવર્મન ધ્રુવ બીજાનો નાનો ભાઈ હતો, એ ચોક્કસ છે. બગુમરા દાનપત્રમાં એમ પણ લખેલ છે કે ધ્રુવ બીજા પછી ગાદીએ આવનાર કૃષ્ણ અકાલવર્ષ, કર્કના દીકરા દન્તિવર્મનનો દીકરો હતો. પણ આ દાનપત્ર બહુ અપૂર્ણ છે અને કર્ક પછી ગુજરાત ઉપર ચોક્કસ રાજ્યકરેલ

---

૧ એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨૪૮ મે આપેલ ઇ. સ. ૮૬૧ ના પથારીના સ્તંભ ઉપરના લેખમાં વર્ણવેલ રાષ્ટ્રકૂટ રાજા પરબલ આ વલ્લભ હોઈ શકે નહીં. તેમાં લખેલ છે કે પરબલના પિતામહના મ્હોટા ભાઇએ કર્ણાટકના લશ્કરને હરાવી લક્ષ્મી લીધી હતી અને પરબલે નાગાવલોક નામના રાજાનો સખત પરાજય કર્યો હતો. પણ તેમાં પરબલ અગર તેના કોઈ પણ પૂર્વજને વલ્લભનું બિરૂદ ન હોતું. ઉપર કહેલી લક્ષ્મીની જિત ઇ. સ. ૮૩૫ પહેલાં પણ વખતે થઈ હોવી જોઇએ. પરબલ પોતે ઇ. સ. ૮૬૧ માં રાજ્ય કરતો હતો. પરબલના દુશ્મનનું નામ નાગાવલોક હતું અને ગુર્જર શાખાના કોઇ પણ રાજાનું તે બિરૂદ નહોતું. ૨ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૬૬. ૩ ઇ. સ. ૮૩૫ ના વડોદરાના ધ્રુવના દાનપત્રમાં બીજા સાથેના યુદ્ધનો ઉલ્લેખ નથી. ૪ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૮૧. ૫ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૬૯. ૬ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૭. ૭ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા ૧૫૮. ૮ બો. ગે. વો. ૧ ભાગ ૧ લો પા. ૧૨૭–૨૮

१५ जः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावोप्रहतप्रत्य(ता)पः [।] प्रसाधिताशेष-
नरेन्द्रचक्रः क(क्र)मेण वा(बा)लार्कप(व)-

१६ पुर्व्व(र्व्व) भूव ॥ [११] जाते यत्र च राष्ट्रकूटतिलके मद्भू(सद्भू)पँचूडामणौ
गुर्वी(र्व्वी) तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सु-

१७ स्वामिनि प्रत्यहं (हम्) (।) सत्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्ष्मामा-
समुप्रा(द्रा)चि(न्ति)क्रामासीद्धर्म्मपरेगु-

१८ णामृत निचौ(धौ)सत्यव्रताधिष्कि(ष्ठि)ते ॥ [१२] रक्षता येन निःशेष-
(षं)चतुरम्भोधिसंयुतं(तम्) । राज्यं

पतरुं बीजुं पहेली बाजु

१९ धर्म्मेण लोकाना(नां) कृता हृष्टि[:] पराहृदि ॥ [१३]तस्यात्मजो जगति
सत्प्रथितोरुकीर्त्तिर्गोविन्दर(रा)ज इति गोत्रललाम-

२० भूतः । त्यागी पराक्रमधनः प्रकटप्रताप[:]सन्तापिताहितजनो जनवल्लभोभूत् ॥
[१४] तत्पुत्रोत्र गते नाक-

२१ मार्कपितरिपुत्रजे । श्रीमहाराजशर्व्वाख्यः ख्यातो राजाभवद्गुणै [: ॥ १५]र
(अ)र्थिषु यथार्थतां य सममीष्ट-

२२ फलावाप्तिलब्व(ब्ध)तोषेषु । वृद्धिं निनाय परमाममोघवर्षाभिधानस्य । [। १६]
राजाभूत्तपितृव्यो रिपुभयविभवोद्भूत्यम(द्भूत्यमा)-

२३ वैकहेतुर्लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणनृपतिकरांतश्चमत्कारकारी । रागादन्यान्त्यु(न्व्यु)-
दस्य प्रकटितविनया यं नृपा[:] सेव-

२४ माना राजश्रीरेव चक्रे सकलकविजनोद्गीततथ्यस्वभावं(वम्) ॥ [१७]
श्रीकर्क्कराज इति रक्षितराज्यभारः सारः कुलस्यतनयो

२५ नयशालिशौर्यस्त(र्यः । तं)स्या भवद्विभ''(भ)व वंदितवं(वं)धुसार्थः
पार्थः सदैव धनुषि प्रथमः शुचीनां(नाम्) ॥ [१८] स्वेच्छागृहीत-
विषयान्द्र(न्दृ)-

२६ ढसंह(घ)भाजः प्रोद्वृत्तदृप्ततरशुक्लिकराष्ट(ष्ट्र)कूटाँनुँ(न् । उ)त्खातखड्ग-
निजवा(बा)हु व(ब)लेन जित्वा योमोघवर्षमचिरा[त्]स्वैंपदे

२७ व्यधत्त ॥ [१९]पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृती कृतज्ञः कृतवीर्यवीर्यो
(र्यः । [15])वेंशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो व(ब)भूव सूनुघ्रु(र्ध्रु)वराजनामा ॥ [२०]

---

७ ञ ना जेवो छे. ८ साधारण दंड छोडी दीधा छे, एटलुं ज नहीं पण १५ मा श्लोकना छेल्ला अक्षरनी १६ मा श्लोकना पहेला अक्षर साथे संधि करेल छे. ९ पतरामां खाडाने लीधे ध्नने बदले त्रण उभा लीटा देखाय छे, पण मूळमां बे ज छे. १० नोट ८ मुजब. ११ एनी मात्रा छापमां देखाती नथी, पण मूळमां स्पष्ट छे. १२ नोट ८ मुजब. १३ पतरामांना खाडाने लीधे छापमां झांखा तू जेवुं लागे छे, पण मूळमां तू कोतर्यो नथी. १४ नोट ८ मुजब. १५ र्योव अक्षरो खंडित छे, पण मूळमां स्पष्ट छे.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्त्यस्तु भगवतो (ते) सुगतशासनाय ॥ स: वोव्याद्वेघसा धाम यं (यन्) नाभिकमलं कृतं (तम्)। हरश्च यस्य कान्तेन्दुक-

२ लया कमलंकृतं(तम्) । [१] आसीद्वि(द्वि)षंतिमिरमुद्यतमण्डला- श्री ध्वस्तिन्नयन्नभिमुखी रणशर्व्वरीपु। भूपः शुचि व्वि(र्व्वि)-

३ धुरिवास्तदिम(ग)न्तकीर्तिर्गोविन्दराज इति राजसु राजसि(सिं)हः ॥ [२] दृष्ट्वा चमूमभिमुखी(खीं)सुभटाट्टहासामुन्ना-

४ मितं सपदि येन रणेषु नित्य(त्यम्)। दष्टाधरेण दधता भ्रुकुटि(टिं) ललाटे सङ्गं कुल(लं) च हृदयं च निजं च सत्वं (त्वम्) ॥ [३]त-

५ स्यात्मजो जगति विश्रुतशुभ्रकीर्त्तिरार्त्तार्त्तिहारिहरिविक्रमधामधारी भूपस्त्रिविष्ट— (ष्ट)प नृपानुकृतिः कृतज्ञी:(ज्ञः)

६ श्रीकक्क(र्क)राज इति गोत्रमणिर्व्व(र्ब्ब)भूव ॥ [४×] तस्य प्रभिन्न(न्न) ताट(करट)च्युतदानदन्ति(न्ति)दन्त(न्त)प्रहारक(रु)चिरोल्लशितांस(न्स)-

७ पीठः। स्मा(क्ष्मा)पः लि(क्षि)तौ प(क्ष)पित शत्रुरभूत्तनुजः सद्र(द्रा) ष्ट्रकूटकनकाद्रिरिवेन्द्रराजः ॥ [५] तस्योपार्जितम-

८ हसस्तनयस्य(श्च)तुरुदधिवलस(य)माले(लि) न्याः [।] भोक्ता भुवः शतक(क्र)तु सदृशः श्रीदन्ति(न्ति)दुर्गराजोभूत् ॥ [६] कांची-

९ स(श) ह(के)रलनराधिपचोलपा(पां)ड्य श्रीहर्षवज्रट विभेद विधान दक्षं(क्षम्)। न(क)र्ण्णाटक(कं)क(ब)लमचिन्त्या(न्त्य)मजेयमत्यै(त्यै)र्भृ-

१० त्यैः(त्यैः) कियद्भिरपि यः सहसा जिमा(गा)य ॥ [७] तस्मिन्दिवं प्रयाते वल्लभराजे क्षतप्रजावा(बा)धः [श्री]कर्क्कराजसूनुर्म्म-

११ हीपतिः श्रीकृष्णराजोभूत् ॥ [८] राहप्पमात्मभुजजातव(ब)लावलेपमाजै- (जौ)विजिल(त्य) निशितासिलताप्रहारैः।

१२ पाले(लि)ध्वजावले(लि)शुभामचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेशा(श्व)रतां ततान ॥ [९] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविक-

१३ रमा(त्रा)तम(ता)पात्सलीलं जग्मे नासीरधूलीधवले(लि)तशिरसा वल्ल- भाख्यः सदा जौ। श्रीमद्गोविन्दराजो जि-

१४ न(त)जगदहितस्त्रैण वैधव्यदक्षैः स(क्षस्त)स्यासीन्(सू)नुरेकः क्षणरणदले- (लि)तारातिमत्तेभकुम्भः ॥ [१०×] तस्यानु-

---

१ चिह्न रूपे छे. २ ना का ना जेवो लागे छे. ३ आंही द्य नुं बीजुं रूप छे. ४ क्षमांना प नो आडो लीटो लुप्त थयो छे. ५ छंद प्रमाणे अहीं श्री न होवो जोइए. उपरना कर्कराजनो श्री भूलथी अहीं लखायो छे. ६ क्षनुं आ रूप आमां घणे ठेकाणे होय छे.

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

४१ वैश्चुद्धा[1]धिष्ठाने पंचशतानि तीर्थ्यानां विनयित्वा[2] कांपिल्यमुनिना कारितमहाविहा-

४२ [3]रायतनाय कांपिल्यतीर्थकसंज्ञकाय स्थिरमतिनाम्ना भिक्षुणावर्ज्यं च श्रीमते

४३ बु(बु)द्धभट्टारकाय सुहिलाविषयान्तर्व्वर्ती वडयासहाभिधात(न)ग्रामो यस्याघा-

४४ टनानि पूर्व्वतो वडवल्ली ग्रामसीमा ॥ दक्षिणतः पूरावी सरित् । [।]पश्चिमतो लिम्ब[4](म्ब)-

४५ तडागिकाग्रामसीमा ॥ उत्तरतः पढमशृण ग्रामसीमा ॥ एवमयं चतुराघाट-

४६ नोपलक्षितः सोद्र्(द्र)ङ्गः स(सो)परिकरः स(स्व)सीमापर्य्य(र्य्य)न्तः कल(र)सहितः सवृक्षमा-

४७ लाकुलः सज(द)ण्डदशाव(प)राधः साहिरण्यादेयोऽ[5]चाटभट प्रपशों[6] वातोडरी

४८ यः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयो ॥[7] आचन्द्रार्क्कार्णव क्षितिपर्व्वतसमका-

४९ लीनः पूर्व्वदत्तदेवदायव्र(ब्र)ह्मदायरवि(हि) तोभ्यन्तरसिद्ध्या शकनृप-कालातीर(त)स्वं(सं)-

५० वत्सरशतेषु [अष्टसु]षट्(ड)त्तरेषु मार्ग्गशिरसु(शु)द्धद्वितीया(यां) भगवति सवितरि धनुषि संक्रां-

५१ न्ते महापर्व्वणि सोमेश्वरसंगमतीर्थे स्नात्वोघोर्दकाति सर्गेण गन्धपुष्पधू-

५२ पाने(नै)वेद्यादिक्रियोपवर्त्तनार्थं तथा कालात्ययात्स्ख(त्ख)ण्डस्फुटित संस्कारार्थं च वि-

५३ हारस्य प्रतिपादितस्त(स्य)सतमुचितयां देवदायस्थित्या सिन्धुविषय श्रीभिक्षु-

५४ स्तं(सं)घस्य प्रतिजाग्रतो भुंजतो भोजयतः कृषतः कर्षयतो न परिपन्थना

५५ कार्य्या [॥] तथागामिनृपतिभिरस्मद्वंशजैरन्यैर्व्वा सामान्यं भूमिदार(न)फर(ल)-

पतरुं त्रीजुं

५६ मित्यवधार्य्य[10] विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैस्व(श्व)र्य्याणि तृणाग्रलग्नजलवि-(वि)न्दुचंच-

५७ लं जीवितमाकल्य्य स्वदायनिर्व्विशेषोयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः पालयितंव्यः[11] ॥

---

१ वांचो भगवद्बुद्धा. २ वांचो विनम्य. ३ आ पंक्तिनी शरुवातमां बे अक्षरनी जग्या मूकी दीधी छे. [जग्या मूकी नथी. पहेला त्रण अक्षरो रीयाय वांचवा जोईए. तंत्री]. ४ [आ जोडाक्षर छापमां म्ब जेवो लागे छे. तंत्री] ५ हालनो अवग्रह आ लेखमां आ जग्याए ज जोवामां आवे छे. ६ वांचो प्रवेरयो. ७ आ दण्डो नकामा छे. ८ वांचो स्नात्वोद अथवा स्नात्वाचोद. ९ वांचो समुचितया. १० कोतरकाम छीछरुं होवाथी वि अक्षर दि जेवो लागे छे. ११ वांचो पालयितव्यश्च.

२८ चन्द्रो जडो हिमगिरिस्सहिम[:] मक्त्या वातश्चलश्च व(त)प[न]स्तपन-
स्वभावः । क्षारः पयोनिधि रिति वैसममस्य नास्ति येनोपमा-

२९ निरुपमस्तत एव गीतः ॥ [२१] व्र(ब्र)ह्माण्डमेतत्किमिति प्रजासंज्ञा न
मत्प्रमाणेन पुरा विनिर्म्मि(र्म्मि)तं(तम्) । एवं विचिन्त्य ध्रुवराजकीर्त्ति-

३० स्त्रिधातुरासीत्सुतरामसूयिनी ॥ [२२] रणसि(शि)रसि खड्गघातैर्व्वल्लभवंद्रं
पराङ्मुखीकृत्य । स(श)स्त्रशतशुद्धदेहः स्वर्गमगादेक

३१ एवासौ ॥ [२३] तस्याशेषनराधिपहृतयशसः स्वर्गलोकगतकीर्त्तेः । श्रीमान-
कालवर्षस्तनयः समभूत्कुलालम्ब:(म्बः) ॥ [२४] वल्लभ-

३२ दण्डाक्रान्तं विघटितदुष्टानुजोविवर्गेण । पितृपर्यागतमचिरान्मण्डलमध्यासितं
येन ॥ [२५] प्रियवादी सत्यधनः श्रीमान-

३३ नुजीविवत्सलो मानी । प्रतिपक्षक्षोभकरः शुभतुङ्गः शुभकरः सुहृदाम् ॥ [२६]
तस्मिन्स्वर्गी(र्गी)भूते गुणवति गुणवान्गुणा-

३४ धिकप्रीतः [।] समभूद्ध्रुवराजसमो ध्रुवराजस्तुष्टिकृल्लोके ॥ [२७] इतो
भिमुखमाप[त]त्प्रव(च)लगूर्ज्जराणां व(ब)लं । इतो विमुखवल्ल-

३५ भो विकृतिमागता वां(बां)धवाः । इतोनुजविकुर्व्वितं शममगात्समस्तं भयादहो
स्फुरणमद्भुतं निरुपमेन्द्रखड्गस्य ते ॥ [२८] गुर्ज्जरव(ब)ल-

३६ मतिव(ब)लवत्समुच्चधुपतृंहितं च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं
लील्या येन ॥ [२९]येश्चामिषिक्तमात्रः परं यश-

३७ स्त्यागशौर्य्यतोवाप । शुभतुंगजोतितुंगं पदं यदाप्नोति नो चित्रम् ॥ [३०]
तेनेदमनिलविद्युच्चञ्चलमालोक्य जीवितमसारं [।]

३८ क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्त्तितो धर्मदायो यं (यम्) ॥ [३१] स च समधि-
गताशेष महाशब्द(ब्द)महासामन्ताधिपतिधा(र्धा)रावर्षश्रीध्रुवरा-

३९ जदेवः सर्व्वानेव समनुवो(बो)धयंत्यस्तु वः संविदितं (तम्) ॥ यथा मया
श्रीखेण(ट)ककटकावस्थितेन मातापित्रोरात्मनस्चै(श्चै)हि-

४० कामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्धये चिरंतनकवरिकाघरविषय संज्ञा(ज्ञ)सांप्रतीयकांतार-
ग्रामप्रतिवि(ब)द्धमहापी" सारिवरि मग

૧ ર તુટક છે પણ મૂળમાં સ્પષ્ટ છે. ૨ છંદ પ્રમાણે पयोधि પાઠ હોવો જોઈએ. ૩ स्व ખંડિત છે પણ પતરામાં તદ્દન સ્પષ્ટ છે. ૪ म ખંડિત છે. ૫ આ ૬૦૧ નકામો છે. વાંચો बलमितो. ૬ सत्य એ અક્ષરો પતરામાં ચોખ્ખા છે. ૭ વાંચો समुचलं बृंहित ૮ પતરામાં ખાડાને લીધે रं અક્ષર रा જેવો લાગે છે પણ ખાતી આડી લાકડી છે જ નહીં. ૯ गतो અક્ષરો છાપમાં ઝાંખા છે, પણ મૂળમાં સ્પષ્ટ છે. ૧૦ પતરામાં ખાડો હોવાથી म અક્ષર मा જેવો લાગે છે પણ मा ની લીટી કોતરવામાં આવી જ ન હોતી. ૧૧ न અક્ષર માત્ર ભરેલો કોતરેલો છે. ૧૨ कवरिकाहार પાઠ હોવા સંભવ છે. (તંત્રી) ૧૩ આ નામનું વાંચન શંકાવાળું છે. (તંત્રી)

નં૦ ૧૩૬ અ

ચાલુકય ચામુણ્ડરાજનાં તામ્રપત્રો

વિ. સં. ૧૦૩૩ માર્ગ. વ. ૯

આ પતરાંના ફોટોગ્રાફની એક નકલ મને અમુક વર્ષો પહેલાં સ્વ. દિ. બ. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે વાંચવા માટે મોકલી હતી. મારૂં કરેલું અક્ષરાન્તર તેમણે મુનિશ્રી જીનવિજયને આપ્યું હતું અને તેમણે તેમાં અમુક પાઠાંતરો સૂચવ્યાં હતાં. લાંબો સમય વીત્યા છતાં જયારે તે પ્રસિદ્ધ થયાં નહીં ત્યારે સ્વ. કેશવલાલ ભાઇને લખી તે પ્રસિદ્ધ કરવાની મેં પરવાનગી માગી, તેમ જ બને તો અસલ તામ્રપત્રો મેળવી આપવા લખ્યું હતું, કારણ કે, કેટલેક ઠેકાણે સ્પષ્ટ વાંચી શકાતું નથી તે કદાચ મૂળ પતરાંમાંથી સ્હેલાઇથી વાંચી શકાય. મૂળ પતરાં અદ્યાપિ પર્યંત મેળવી શકાયાં નહીં, તેથી હવે ફોટોગ્રાફ ઉપરથી કરેલા અક્ષરાન્તર અનુસાર પ્રસિદ્ધ કરૂં છું. માલિકની ઇચ્છા હશે તો મૂળ પતરાં પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ ખરીદી લેવા સદા તત્પર છે અને રહેશે.

આ દાનપત્ર બે પતરાંમાં કોતરેલું છે. પતરાં ૯ ઇંચ લાંબાં અને ૨½ ઇંચ પહોળાં હોવાં જોઇએ. પહેલા પતરાની નીચેની બાજુએ અને બીજા પતરાની ઉપરની બાજુએ કડી તથા સીલ માટે બબે કાણાં છે. સીલ તથા કડી ઉપલબ્ધ છે કે નહીં તે કહી શકાતું નથી. દરેક પતરામાં દશ દશ પંક્તિ લેખની છે. પતરાં સુરક્ષિત લાગે છે. જો કે બીજા પતરાના નીચેના ભાગમાં જમણી બાજુએ સ્હેજ ઘસાઇ ગયું હોય એમ લાગે છે.

લેખની લિપિ નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. દાનમાં આપેલા ક્ષેત્રની સીમાના વર્ણનની પંક્તિ ૮ થી ૧૧ સિવાય બાકી બધો ભાગ પદ્યમાં છે.

પંક્તિ પહેલીમાં મંગલાચરણ છે અને પછી પં. બીજી અને ત્રીજીમાં મૂલરાજનું વર્ણન છે. પં. ચોથી અને પાંચમીમાં તેની પત્ની માધવીથી જન્મ પામેલ ચામુણ્ડરાજ યુવરાજનું વર્ણન છે. મૂળરાજની પત્ની માધવીનું નામ આ લેખમાંથી પહેલીવાર જ મળે છે અને તે ચાહમાન વંશના ભોજની પુત્રી હતી, એમ લખેલ છે.

દાન જૈન ગૃહ(મંદિર)ને ધૂપ દીપ વિગેરે પૂજોપચાર માટે આપવામાં આવેલ છે. દાનમાં ક્ષેત્ર આપેલું છે, તથા તેની સાથે ચાર કેદાર (ખેતર અગર નીચાણવાળી જગ્યા જેમાં પાણી ભર્યું રહે તેવી) આપેલાં છે.

જૈન મંદિરને માટે દાન આપવાનું ફળ બતાવનારો એક શ્લોક છે અને ત્યાર બાદ ચાલુ ષષ્ટિવર્ષ વિગેરે શ્લોકો આપેલા છે.

પંકિત ૧૭ માં તિથિ વિ. સં. ૧૦૩૩ માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણપક્ષની નવમી આપેલી છે.

લેખકનું નામ વાલાર્ક આપેલું છે. છેવટમાં ચામુણ્ડની સહી છે.

५८ यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छि(च्छि)द्यादाच्छिद्यमान(नं) वानुमोदेत स पंचभिर्म्महापातकै-

५९ रुपपातकैश्च संयुक्तः स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिर्व्वर्ष-सहस्राणि स्व-

६० र्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छ(च्छे)त्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसे[1] ॥ [३२] अग्नेरपत्य(त्यं)प्रथम(मं)सुवर्ण्ण(र्ण्णं)भूर्व्वै(र्व्वै)-

६१ ष्णवी सूर्य्य(र्य्य)सु(सु)ताश्चा(श्च)मा (गा)वः । लोकास्त्रयस्तेन भवन्ति दत्ता यः कांचनं गां च महीं च दद्यात् ॥ [३३] यानीह

६२ दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्द्दानानि धर्म्मार्थयशस्कराणि निर्म्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः

६३ पुनराददीत ॥ [३४] विन्ध्य(न्ध्या)व(ट)वीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः। कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायं ह-

६४ रन्ति ये(ये) ॥ [३५] व(ब)हुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य २[2] यदा तु(भू)मिस्तस्त २[3] तदा(दा)प(फ)लं(लम्) ॥ [३६] तथा

६५ चोक्त(क्तं)रामभद्रेण ॥ सव्वा(र्व्वा)नेतान्भा(न्भा)विनः पार्थिवेन्द्रान[न्]-भूयो २ याचते रो[रा]मभद्रः सामान्योयं धर्म्म चा[से]-

६६ तुर्नृपाणां चा[काले]काले पालनीयो भवद्भिः ॥ [३७] इति कमलदलाम्बु-[म्बु]वि[बि]न्दुलोलां श्रि[श्रि]यमनुचिन्त्य मनु-

६७ ष्यजीवितं[च][4]॥ अतिविमलमनोभिरात्मनीनैर्न हि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः ॥ [३८] श्रीक-

६८ र्कराजनामा तदात्मजो[जो]त्रापि दापको दूतः । याचकव्रक[कू]विवस्वान्ता[न्तं]तापर्यालोरिकुमु

६९ दानाम् ॥ [३९]स्वदस्तो[स्तो]यं श्रीध्रुवराजदेवस्य ॥ [5]लिखितं चैत

७० न्मया[या] वल्लभी[भि]रात्तव्यमहासन्धिविग्रहाक्षपटलाधिपतिश्रीवीन्देत[न]श्रीम-

७१ दवलोकितात्मजेनेति ॥

---

૧ પતરામાં ખાડો હોવાથી મિ અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર દેખાય છે, જ્યારે તે ગાનપત્રમાં આવે નથી. ૨ ષ્ણ અક્ષર ખંડિત છે. ૩ વાંચો વસેં વસે. ૪ વાંચો ગાવ. ૫ શ્ર અક્ષર ખંડિત છે. ૬-૭ ૨ નો અંક સૂચવે છે કે આગળનો શબ્દ બે વાર વાંચવાનો છે. ૮ અહીં સુધીની લીટીઓને ભાગે જે ... ચૂકેલા છે. ૯ અહીંથી અક્ષરો જુદી લિપિમાં છે. ૧૦ સ્તો પછી અને લિખિતં પહેલાં સુશોભિત આકૃતિ છે.

નં૦ ૧૪૦ ગ

ભીમદેવનાં પાલણપુરનાં તામ્રપત્રો[1]

વિ. સં. ૧૧૨૦ પૌષ સુ. ૧૫

આ પતરાં પાલણપુરથી ૪૮ ઇંડીયન મિરર સ્ટ્રીટ કલકત્તામાં રહેતા મી. પુરનચંદ નાહર એમ. એ એલ. એલ બીને મળ્યાં હતાં. તે મારી પાસે વાંચવા તથા તેની છાપ તૈયાર કરવા લાવવામાં આવ્યાં હતાં. પતરાં અસાધારણ રીતે ($\frac{1}{8}$ ઇંચ થી $\frac{1}{4}$ ઇંચ) જાડાં છે. લાંબી બાજુની મધ્યમાં $\frac{3}{8}$ ઇંચ વ્યાસનાં કાંણાંમાંથી પસાર થતી ૧$\frac{1}{2}$ ઇંચ વ્યાસની કડીથી તે જોડાએલાં છે. પતરાંની લંબાઈ ૭$\frac{1}{2}$ ઇંચ અને પહોળાઇ ૪$\frac{3}{4}$ ઇંચ છે ફરતી $\frac{1}{8}$ ઇંચ જેટલી કોર જાડી ટીપેલી છે. પતરાં $\frac{1}{8}$ ઇંચ જાડાં છે, પણ કડીની બન્ને બાજુ જાડાઈ $\frac{3}{16}$ ઇંચ છે. પતરાંનું વજન ૧૦૬$\frac{1}{4}$ તોલા છે. બન્ને પતરાં અંદરની બાજુએ કોતરેલાં છે અને લખાણ પંદર લીંટીમાં છે.

લિપિ દેવનાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત ગદ્યમય છે, જેને માટે કાંઇ ખાસ નોંધવા જેવું નથી. કોતરકામ ભૂલથી ભરેલું છે. ગુજરાતના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશના મહારાજાધિરાજ ભીમદેવ ૧ લાના સમયનો આ લેખ છે. તેણે ઇલા મુકામે છાવણી હતી ત્યારે જનક નામના મોઢ બ્રાહ્મણને વરણાવાડા ગામમાં ૩ હળ જમીન દાનમાં આપી હતી. તેની સીમા આ મુજબ છે : પૂર્વે વારઅસવલીનો માર્ગ, દક્ષિણે પાદરા ગામ પશ્ચિમે છિદ્રિયાલા ગામનો માર્ગ, ઉત્તરે કેશવ અને વાલણનું ખેતર.

દાનની તિથિ વિ. સં. ૧૧૨૦ ના પૌષ સુદિ ૧૫ છે. વિશેષમાં એમ પણ લખેલ છે કે ભીમદેવે ઉત્તરાયણ પર્વને પ્રસંગે દાન આપ્યું હતું. ઉત્તર અને દક્ષિણ, ચાલુ અને ગત એમાંથી કોઇ પણ ગણત્રી પ્રમાણે સં. ૧૧૨૦ અગર તેની આગળ પાછળની કોઇ પણ સાલના પૌષ માસની પૂર્ણિમા અને ઉત્તરાયન સંક્રાન્તિ સાથે આવતાં નથી. તે ઉપરથી એમ સમજવું જોઇએ કે તિથિની વિગત કાં તો ખોટી છે અગર એમ સંભવ છે કે દાનની અને તામ્રપત્ર આપ્યાની તિથિઓ આગળપાછળ હોવી જોઇએ. તેમ માનીએ તો સંભવ છે કે મકર સંક્રાન્તિ જે ૨૫ ડીસેંબર ૧૦૬૩ ઈ. સ. ને દિવસે હતી તે દિવસે દાન આપ્યું હશે અને તામ્રપત્રનો લેખ ઇ. સ. ૧૦૬૪ ના જાનેવારીની ૬ ઠ્ઠી તારીખે આપેલ હશે.

ચાલુક્ય ભીમદેવની આ લેખમાં છેલામાં છેલ્લી સાલ છે, તેથી આ લેખ ઉપયોગી છે. મેરૂતુંગની પ્રબંધચિંતામણી પ્રમાણે ભીમદેવ વિ. સં. ૧૦૭૮ (ઈ. સ. ૧૦૨૨–૨૩)માં ગાદીએ આવ્યો. આ સાલ સાચી હોવી જોઇએ, કારણ કે તેની પહેલાંના દુર્લભરાજની છેલામાં છેલી સાલ વિ. સ. ૧૦૭૬ મળેલી છે. મુસલમાની ઐતિહાસિક લેખકો અનુસાર સોમનાથ પાટણની જાણીતી લૂટ (ઇ. સ. ૧૦૨૪ આશરે ૧૦૮૦ વિ. સં. વખતે) ભીમદેવ ગુજરાત અને દક્ષિણ કાઠિયાવાડનો રાજા હતો. ભીમદેવની વ્હેલામાં વ્હેલી સાલ તેનાં રાધનપુર[2] અને મુણ્ડકના[3] દાનપત્રો ઉપરથી (વિ.સં. ૧૦૮૬ ની છે. ત્યારપછીનો ઉલ્લેખ[4] વિ. સં. ૧૦૮૮ (૧૦૩૧–૩૨ ઇ. સ.)નો આબુ પર્વત ઉપર વિમલના મંદિરમાં છે. તેમાં લખેલ છે કે ભીમદેવે દણ્ડનાયક તરીકે નીમેલ વિમલે મંદિર બંધાવ્યું. મેરૂતુંગ પ્રમાણે ભીમદેવનું રાજ્ય વિ. સં. ૧૦૭૮ થી વિ. સં. ૧૧૨૦ સુધી હતું, પણ તેના પાછળના લાંબા સમયનાં દાનપત્રો મળેલાં નથી. એક બીજું દાન વિ. સં. ૧૧૧૯ નું[5] ભીમદેવના રાજ્ય દરમીઆન અપાયું હતું, એમ વિમલશાહના દેવળના લેખમાંથી

---

૧ એ. ઈ. વો. ૨૧ પા. ૧૭૧ કે. એન. દીક્ષિત. ૨ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૩. ૩ જ. બૉ. બ્રે. રૉ. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૪૯ ૪ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૪૮. ૫ એ. ઈ. વો. ૧૯ ઉત્તર હિન્દના લેખો નં. ૧૩૭

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

१ ९ स्वस्ति --- भवमताप --- ब्यापारय कुला यस्यारव्यातनृपोत्तमांगविमल ---

२ भ्यर्च्यमान — मः । श्रीवंशः चौल्किकराजवंशतिलकश्रीव्यालकांतिप्रभोः संताने त्रिदशेन्दुतुल्य

३ महिमाश्रीमूलराजो नृपः । श्रीमान्सुन्दरलोकनामविहितः यश्चाहमानाह्वयश्रीमद्-मोजनराधि-

४ पोत्तमसुताश्रीमाधवीकुक्षि—ः । अ-व्या-दयौवराज्यपदवीलभेप्य---कवान्त --

५ ने - गुणाकरः सममवच्चामुण्डराजः सुतः भोगत्यागसुधर्म्मसाधनपरलाने -- श्रियः

६ श्री --- स्यैवं वरुण्यदिशर्म्मकपुरे तेनात्मनः श्रेयसे । श्रीमज्जैनगृहाय वेतनकृतं

७ धूपप्रदीपस्तजां । क्षेत्रं दत्तमुदग्दिशिस्थितमदोसामान्यकेदारकं नागराजक्षेत्रं कदंब

८ वलीवेदारी चंद्रराजलोहकारक्षेत्रकेदारः शालिभद्रपद्तहलक्षेत्रे केदारः ओनल

९ ण्णग्राममार्गाद्दक्षिणतः - रहके केदार एभिश्चतुर्भिः केदारैस्सह ॥ आघाट-स्याता (ना) नि-

१० पूर्व्वतो — गणइज़्यग्रामगामीमार्गः । उत्तरतो दुर्गावदरीवल स्थिता —

पतरुं वीजुं

११ लांगः । इ-- पामक्षेत्राणि । दक्षिणतोवरुणशर्म्मकीयपद्रदेवताक्षेत्रमि-

१२ ति । दानपरलं च ॥ जिनभवनं जिनबिम्बं जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् तस्य तस्य नरायर

१३ शिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि[1] ॥ षष्ठिन्वर्ष सहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आक्षेप्ताचानुमं

१४ ता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्षयुधिष्ठिर । महींमहीभृतां श्रेष्ठदानाश्रेयो—

१५ नुपालनं ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुंधरां । स विष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥

१६ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्प्पाः प्रजायन्ते भूमि-दानापहारकाः ॥

१७ पतैसु—माशतेदशगुणे साम्रे त्रयस्त्रिंशता मार्मे[3] मासि तमिस्रपक्षनवमी सूर्यात्मजे भुंज

१८ ति । वालार्काह्वयलेखको लिखदिदं स्वामि स्वहस्तोंकिते यो लोप्यत्यनुशासनं सजगतां पापं

१९ पुमान् लास्यति ॥ संवत् १०३३ स — काव्दा — — देवादो जज्जगुण न सिद्धुकान् । स्वमतं श्री च

२० पितैलान् समक्षान् पंचसाक्षिणः ॥ मंगलं ॥ श्रीचामुण्डराजस्य मम मतं ॥

---

१ फोटोग्राफ उपरथी. २ आंही पाठ शंकावाळो हतो. शास्त्री दुर्गाशंकरे गणधर सार्धशतक बृहद्वृत्ति नामना ग्रन्थमां लखेला जिनवल्लभ सूरिना चरित्रमांथी ते श्लोक आखो लखी मोकल्यो ते उपरथी शुद्ध वांची शकायो. ३ वांचो मार्गे. ४ वांचो स्वहस्तां.

अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

१ ओं[1] विक्रम सम्वत् ११२० पौष शुदि १५ अद्येह काल दुला–
२ वासितश्रीमद्विजयिकटके समस्तराजावलीविराजि–
३ तमहाराजाधिराजश्रीभीमदेवः स्वभुज्यमानषाणदा–
४ हारपथके समस्तराजपुरपानं[2] जनपदांश्च बोधय
५ त्यस्तु वः संविदितं यथा अद्योत्वरोयणपर्वणि[3] महेश्व–
६ रमभ्यर्च्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययसो[4]भिवृद्धये मोढ त्रा–
७ ह्मणजानकाय वरणावाडाग्राने (मे) पाट्टुसत्कक्षेत्रे । नी–
८ वुकसत्कक्षेत्रे च इति हलत्रयस्य हल ३ भूमी[5]

पतरुं बीजुं

९ शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्ताऽस्यांश्च[6] पूर्व[7]–
१० सां (स्यां) वारअसवलिग्राममार्गः । दक्षिणस्यां ग्रामपाद्रं । प–
११ श्चिमायां छींद्रियालामार्गः । उत्तरस्यां कशवेवालणयोः[9] ।
१२ क्षेत्रमिति चतुराघाटोपलक्षितायाः भूमेरस्याः प[10]–
१३ रिपंथना केनापि न कार्या लिसि(खि)तमिदं शासनं का–
१४ यतुं वटेश्वरसुतकेककेन । दूतकोत्र महासां–
१५ धिविग्रहिकश्रीभोगादित्य इति[11] श्री भीमदेवा[12] ॥

---

१ चिह्न रूपे छे. २ वांचो पुरुषान्. ३ वांचो अद्योत्तरायण. ४ वांचो यशो. ५ वांचो भूमि ६ वांचो शासने ७ वांचो स्यश्च ८ व द जेवो देखाय छे. ९ वांचो केशव १० वांचो यस्य ११ इ पछीनुं चिह्न विरामवाचक होय अगर ति माटे होय. १२ वांचो भीमदेवः

નીકળે છે. ભીમદેવ પછીનો કર્ણદેવ મેરૂતુંગ પ્રમાણે વિ. સં. ૧૧૨૦ ચૈત્ર સુ. ૩ શનિએ ગાદીએ આવ્યો. આ દાનપત્રની તિથિ કાર્તિક મહીનાથી શરૂ થતા વિક્રમ સંવત મુજબ માનીએ તો કર્ણદેવની સાલની સાથે બંધબેસતી આવે છે. ભીમદેવ ૧૧૨૦ ના પૌષ અને ચૈત્ર માસની વચમાં ગુજરી ગયો હોવો જોઈએ. ગણત્રી મુજબ મેરૂતુંગે આપેલી કર્ણની સાલ ઇ. સ. ૧૦૬૫ ના માર્ચની ૧૨ મી તારીખ શનિવાર (દક્ષિણના વિ. સં. ૧૧૨૧) સાથે મળતી આવે છે અને તે આ દાનપત્રથી ૧ વર્ષ પછી હોવી જોઈએ. કર્ણની પહેલામાં પહેલી સાલ આપણને તેના નવસારીના દાનપત્રમાંથી શક સં. ૯૯૬ અને વિ. સં. ૧૧૩૧ (૧૦૭૪ ઈ. સ.) મળે છે.

ચાલુક્યના વંશપરંપરાના લેખકોના કુટુંબમાંના કાયસ્થ વટેશ્વરનો દીકરો કેક્કક આ દાનનો લેખક હતો. ભીમદેવના રાધનપુરના દાનપત્રનો લેખક વટેશ્વર હતો અને કર્ણનાં નવસારી[1] અને સૂનકનાં[2] પતરાંનો લેખક કેક્કક હતો. દૂતક સંધિ વિગ્રહનો અધિકારી ભોગાદિત્ય હતો જે નવસારીનાં તામ્રપત્રોમાં હતો.

સ્થળોનાં નામ પૈકી ઇલા કે જ્યાં રાજાની છાવણી હતી તે પાલણપુરની અગ્નિ ખૂણે મહીકાંઠા એજન્સીમાંનું હાલનું ઈડોલનું રાજ્ય હોઈ શકે, ઉત્તર ગુજરાતમાંનાં ગામોને 'છેડે ઓલ (જેમ કે હાલોલ, કાલોલ, પાલોલ) તે હાલના પુરનું પૂર્વ સ્વરૂપ ઉર અને ઉલ થઇને થયું હોવું જોઇએ તેથી ઈડોલનું સંસ્કૃત રૂપ ઈલાપુર થવું જોઇએ. બીજાં સ્થળો મળી શક્યાં નથી.

---

૧ જ. બાં. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૨૫૨. ૨ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૭.

નં० ૧૪૪ બ.

કચ્છમાં ભદ્રેશ્વર પાસે ચોખણ્ડા મહાદેવમાંના શિલાલેખ

વિ. સં. ૧૧૯૫ આષાઢ સુ. ૧૦

स्वातिविक्रमसंवत् ११९५ वर्षे आषाढ सुदि १०
रवौ अस्यां संवत्सरमासपक्षदिवसपूर्वायां तिथौऽ
घिह श्रीमदणहिलपाठकाविपित समस्तराजावली

विराजितमहाराजाधिराज परमेश्वरत्रिभुवनमंडसिद्ध-
चक्रवर्ती वर्वरक (वर्वरक) जिपुत्र वंति-
नाथधाराविडंबक त्रैलोक्यमल्ल श्रीजय
सिंघदेव अप्रतिहतदलप्रतापक

ल्याणविजयराजो (ज्ये) तत्पादपद्मो (ञो)पजीविनि महा
मात्यश्रीदारणकश्री श्रीकरणादौ अमातवि
तां कुर्व्वतीत्येतस्मिन्काले प्रवत्तमाने इहवेक
मंडले अति० मां

करप्रभृति पंचजलमपाह श्रीभद्रेश्वरवेलाकूल—लकमं
—पिकारांमातां। महं०श्रीददि । प्रतिबद्धवला
०बहुदेवादिपंचकुलप्रतिपत्रौसारानलिख्यतेपवा

हेव भद्रेश्वरमले महाराजपुत्रतोडि० तंत्र० श्रीमासप्प
लसुतश्रीकुरपालेनकारितनवतरंदेवा
पनत् श्रीऊदलेश्वर श्रीकुमरपालेश्वर
देवयोः प्रजाऽर्थे उदीवजात्यांद्रा

.... तवली .... श्रीमहाह ....
कद्रमाणांवतः शतैः, अत्येनजातविक्रीतं
नवनिधिसहितं चत्रुरापाटविश्वद्वंदेवराय
प्रत्यर्थपव

નં૦ ૧૪૪ અ

જયસિંહનો ઉજ્જનનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૧૯૫ જ્યે. વ. ૧૪

તાજેવરમાં મળેલો લેખનો ટુકડો ઉજ્જન મ્યુનીસીપાલીટીની ઓફીસમાં પડયો હતો. ચાલુક્ય અને પરમાર રાજાઓના ઈતિહાસ માટે આ ત્રુટક લેખ છે, છતાં તે બહુ ઉપયોગી છે.

તેની શરૂવાત તિથિથી થાય છે અને તે વિ. સં. ૧૧૯૫ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૪ ગુરૂવાર આપેલ છે. લેખ ચાલુક્ય રાજા જયસિંહદેવ સંબંધી છે. તેનાં ચાલુ બિરૂદો નીચેનાં લેખમાં આપેલાં છે. त्रिभुवनगण्ड, सिद्धचक्रवर्ति, अवन्तिनाथ અને बर्बरकजिष्णु અને તે અણહિલવાડમાં રાજ્ય કરતો હતો, એમ વર્ણન છે. મહત્તમ દાદાક અણહિલપાટકમાં સીલ મારનાર અધિકારી હતો. પં. ૭–૮ જેમાં વ્યાકરણના ઘણા દોષ છે તેમાંથી અર્થ સ્પષ્ટ નીકળે છે કે, માળવાના રાજા યશોવર્મનને હરાવીને અવન્તિ મણ્ડળ જયસિંહે પોતાના કબજામાં રાખ્યું હતું. તે પ્રદેશ નાગર જ્ઞાતિના દંડ૦ દાદાકના પુત્ર મહાદેવના અખત્યારમાં સોંપ્યો હતો. ત્યારપછી કેટલીક વ્યકિતનાં નામ તેમ જ કીર્તિનારાયણનું નામ આવે છે, પણ તે ભાગ ખંડિત હોવાથી વાંચી શકાતો નથી.

યશોવર્મનને હરાવી અવન્તિ પોતાના કબજામાં લીધું તે હકીકત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુ ઉપયોગી છે. દ્વયાશ્રયમાં[2] યશોવર્મનને હરાવી કેદ કર્યાની તેમ જ અવન્તિ તથા ધાર પોતાના તાબામાં લેવાની હકીક્ત કહી છે તેને આ લેખથી ટેકો મળે છે. યશોવર્મનને કેદમાં નાંખ્યાની હકીક્તને દોહદના લેખમાંથી સમર્થન મળે છે.[3] તેમાં પરમાર રાજાને જયસિંહે હરાવી કેદ કર્યાનું લખ્યું છે તે આ યશોવર્મન જ હોવો જોઈએ. ઉજ્જનમાંથી મળેલા તામ્રપત્રમાંથી હકીકત મળે છે કે વિ. સ. ૧૧૯૧ માં યશોવર્મન રાજા હતો અને તેને " મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર " એમ વર્ણવ્યો છે. જયસિંહે તે ઉપરથી સમજાય છે કે વિ. સ. ૧૧૯૧ અને ૧૧૯૫ વચ્ચે યશોવર્મનને હરાવ્યો હશે.[4] અજમેરના ચૌહાણ રાજાની મદદથી યશોવર્મન કેદખાનામાંથી નાશી છૂટયો, પોતાનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું અને જયસિંહ સાથે સમાધાન કર્યું, એમ હકીકત મળેલી છે.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૪૨ પા. ૨૫૮ ડી. આર. ભાંડારકર ૨ ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૨૬૬ ૩ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા ૧૫૯. ૪ આગળના વિ. સ. ૧૧૯૩ ના લેખમાં જયસિંહને અવન્તી નાથ લખ્યો છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે માળવ વિ. સ. ૧૧૯૧ અને ૧૧૯૩ વચ્ચે જીતાયું હોવું જોઈએ (આ. મિ. વ.)

ડૉ. બ્યુલરની લેખસંબંધી નોંધ

આ દોહદનો લેખ પ્રસિદ્ધ કરીને મી. ધ્રુવે બહુ જ ઉપયોગી સેવા બજાવી છે. પંચમહાલની હદ ઉપરના ગામ સંબંધી હકીકત તેમાં મળે છે. તે વખતે પણ ગોધરા પરગણાનું મુખ્ય શેહેર હતું. ત્યાં વળી સેનાપતિ નીમવામાં આવતા હોવા જોઇએ અને તેનો અમલ દાહોદ સુધી હોવો જોઇએ. ગુજરાત–માળવા વચ્ચેનો રસ્તો ગોધરા થઈને જતો અને દોહદ માળવાની સરહદ ઉપર આવેલું છે. માળવા અને ગુજરાત વચ્ચેનો સંબંધ ચાલુકયોના સમયમાં પ્રતિસ્પર્ધીના જેવો હતો. આ બધી હકીકત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

ચામુંડથી વિસલદેવ સુધીના લેખોમાં પરમારોની ગુજરાત ઉપર અને ચાલુકયોની માળવા ઉપર અનેક ચઢાઈઓનાં વર્ણન મળે છે. ભીમદેવ ૧ લો કર્ણદેવ, જયસિંહ અને કુમારપાળના સમયમાં ચાલુકયોની ચઢતી હતી. અને પરમારોને હરાવી માળવા ગુજરાત સાથે જોડી દીધું હતું. જયસિંહે ગોધરામાં નિર્મેલા સેનાપતિનું ઉપયોગીપણું ઉપરની હકીકતથી વધુ સ્પષ્ટ થાય છે.

જયસિંહદેવ ૧૨૦૨ સુધી હતો, એમ આ લેખ ઉપરથી મી. ધ્રુવ ઠરાવવા માગે છે, તેમાં હું સંમત નથી. પ્રબંધચિંતામણિમાં મેરૂતુંગે જયસિંહના અવસાનની સાલ ૧૧૯૯ આપેલ છે. વિચારશ્રેણિમાં જયસિંહના મૃત્યુની તિથિ ૧૧૯૯ ના કાર્તિક સુ. ૩ આપી છે અને તેની પછીના રાજાની રાજ્યારોહણની તિથિ ૧૧૯૯ માર્ગશીર સુ. ૪ આપેલ છે. સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના સમકાલીન રામચંદ્ર અને બીજા લેખકોના આધારે ઉપરની તિથિઓ આપવામાં આવી છે અને તેને આ લેખના આધારે ખોટી ઠરાવવી યોગ્ય નથી. તેનું સમાધાન નીચેના ખુલાસાથી થઇ શકે તેમ છે. મૂળ લેખ જયસિંહના રાજ્યમાં ૧૧૯૬ માં લખાયો હોવો જોઇએ, જ્યારે પાછળનો ભાગ ૧૨૦૨ માં જયસિંહદેવના મૃત્યુ બાદ ઉમેરાયો હોય, એમ સંભવે છે. આ કલ્પનાના પુરાવા માટે મૂળ લેખની લિપિ સરખાવવી જોઇએ અને જો પહેલી ૯ પંક્તિની લિપિ છેવટની ચાર પંક્તિથી સ્હેજ પણ પ્રાચીન માલુમ પડે તો મ્હારો ખુલાસો પુરવાર થઇ શકે. રબિંગ બારીકીથી તપાસતાં તેવો ખાસ તફાવત માલુમ પડતો નથી.[1]

શ્લોક પાંચમાનો મી. ધ્રુવે જે અર્થ કર્યો છે તેને હુ મળતો આવતો નથી. હુ તેનો અર્થ નીચે મુજબ કરૂં છું. “આ દધિપદ્રમાં નિમાએલા અને (જયસિંહથી) મંત્રી બનાવેલાએ પોતાની માતાના શ્રેય માટે ગોગનારાયણનું મંદિર બંધાવ્યું” મારા મત મુજબ આ દેવળ બંધાવનાર સેનાપતિ કેશવ હોવો જોઇએ. मंत्रिदीक्षितः નો અર્થ જેને મંત્રિ અને દીક્ષિત બનાવ્યો, અગર જેને મંત્રિ તરીકે સ્થાપ્યો, એમ કરવો જોઇએ.

---

૧ માત્ર ૭ વર્ષના ગાળામાં લિપિમાં ઘણો તફાવત થાય, એ બનવાજોગ નથી.

નં૦ ૧૪૪ ક

ચાલુક્ય રાજા જયસિંહદેવનો દોહદનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૧૯૬-૧૨૦૨

પંચમહાલમાં છેલ્લા દુકાળ(ઈ. સ. ૧૮૮૧)સમયે છાણુઆ તળાવ પાસેથી અમુક મૂર્તિઓ તથા નીચેનો શિલાલેખ મળી આવ્યાં હતાં અને મામલતદારના ભાણેજ મી. ડી. પી. દેરાસરીએ તેની નકલ તૈયાર કરી હતી. પાછળથી મેં પોતે તેનાં રબિંગ તૈયાર કર્યાં હતાં.

તળાવની આવક(આવણ ?)ના ભાગ પાસે આ પત્થર પડેલો છે. તે લગભગ ૧॥ ફૂટ ઊંચો છે અને છાણુના ઢગલામાં પડેલો હતો. બધી બાજુએથી સુરક્ષિત હોવાથી પાણી વિગેરેથી બહુ ખવાઇ ગયો નથી. પંક્તિ ૩ જીના અંતમાં અને પં. ૫ અને ૬ ના મધ્ય ભાગમાં સ્હેજ ઘસાઇ ગએલ છે.

લેખ સાદી સંસ્કૃત ભાષામાં છે. અરધો ભાગ પદ્યમાં છે અને ત્રીજો શ્લોક આર્યા છે તે સિવાય બધા શ્લોકો અનુષ્ટુપ્ છે. બાકીનો ભાગ ગદ્યમાં છે. લિપિ સ્પષ્ટ કાયસ્થનાગરી છે. પં. ૩ અને ૬ માં વ્યાકરણિક-દોષો છે. शेषामिव ને બદલે शेषेव હું વાંચું છું. શેષા (ગુજરાતી શેષ-નારી જાતિ) તે દેવને ધરેલી ચીજમાંથી થોડી ભક્તોને આપવામાં આવે છે તે પ્રસાદી કહેવાય છે. પ્રો. કાથવટે પં. ૬ માં सेनापतित्वमप्रापि વાંચે છે પણ सेनापतिक्रमं प्रापि વધુ યોગ્ય લાગે છે. गोद्रहकेत्य અને गोद्रहकेत्र એ બે પાઠમાંથી કયો ઉત્તમ છે તે નિશ્ચય થઇ શક્યો નથી.

દધિપદ્ર(દોહદ)માં રહેતા સેનાપતિએ પોતાની માતાના શ્રેય માટે છ વર્ષ પહેલાં (૧૧૯૬ માં) બંધાવેલ ગોગ[2] નારાયણ દેવની પૂજા માટે રાણુએ ત્રણ હળ જેટલી જમીન દાનમાં આપી છે. બ્યુલરનાં દાનપત્રો પૈકી અગ્યારમામાં વિશલદેવના લેખમાં બહ્લાલ અને રૂપ-નારાયણ દેવોનાં નામ છે તેવું જ નામ આ નારાયણનું હોવું જોઇએ. છાણુઆ તળાવ પાસે ખારવો અને દેહમઇ નદી મળે છે. ત્યાં ગોવાળીયા ચોતરા ઉપર આ મંદિર હોવું જોઇએ. આવા ચોતરા ઠેકઠેકાણે હોવા જોઇએ. આ ચોતરાએ લક્ષ્મીનારાયણનું મંદિર હોવાનું ત્યાંના લોકો કહેતા હતા. ગોદ્રહક તે ગુજરાતીમાં ગોધરાને માટે લખેલ છે. વલભી દાનપત્રમાં તેમ જ કીર્તિ-કૌમુદીમાં આ ગામનું નામ આવે છે. દધિપદ્ર તે હાલનું દાહોદ છે. તેને પાછળના લેખમાં દધિપુર પણ લખેલ છે. ઊંભલોડ તે હાલનું આમલોડ જે દોહદથી ૨૦ માઈલ દૂર છે તે ઉપરથી લખાયું હશે. આમ્રિલિયા તે હાલનું નીમનાલિઆ રાબડાલ અને કોહા ગ્રામ તે હાલનું ગડોઇ હોવાં જોઈએ. ક્ષારવહ તે ખારવો અને દધિમતી તે દેહમઇ નદી હોવાં જોઇએ.

રાસમાળામાં જયસિંહદેવના મૃત્યુની સાલ ૧૧૯૯ આપેલ છે જ્યારે એનાલ્સ ઓફ રાજ-સ્થાનમાં ટૉડ લખે છે કે સિદ્ધરાજ ૧૧૫૦ થી ૧૨૦૧ સુધી રાજ્ય કરતો હતો. પરંતુ આ લેખ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સિદ્ધરાજ જયસિંહ સં. ૧૨૦૨, એટલે ઇ. સ. ૧૧૪૫-૪૬ માં રાજ્ય કરતો હતો.

---

૧ ઈં. એ. વો. ૧૦ પા. ૧૫૮ એચ. એચ. ધ્રુવ. ૨ गोग મંત્રિના કોઇ પૂર્વજનું નામ હોય એમ સંભવ છે તેવાં નામ રજપૂતોમાં હોય છે અને તેના નામ ઉપરથી દેવનું નામ પાડયું હોય એ બનવા જોગ છે.

નં. ૧૪૪ ડ.

કુમારપાળનો ગાળાનો શિલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૨૦(૧)

કાઠિયાવાડમાં ધ્રાંગધ્રા સ્ટેટના ધ્રાંગધ્રા ગામથી પૂર્વમાં આઠ માઇલ ઉપર આવેલા ગાળા નામના ગામડાની પાસે ખંડિત મંદિરના બારશાખ ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. જે ભાગમાં લેખ કોતર્યો છે તે ખવાઇ ગયો છે અને તે ૩૧/૨ ફીટ લાંબો અને ૧ ફૂટ પહોળો છે. તેની ડાબી બાજુએ બીજો એક લેખ આનાથી વધુ નાના અક્ષરમાં કોતરેલ છે, પણ તે બહુ જ ખવાઇ ગયો છે, તેથી તે વાંચી શકાતો નથી, પણ તેમાં વિ. સ. ૧૨૪૫ ની સાલ દેખાય છે.

લેખની શરૂવાત સંવતથી જ થાય છે. વિ. સં. ૧૨૦(૧)ના ચૈત્ર વદિ ૬ ની તિથિ વંચાય છે. લેખ રાજા કુમારપાલના સમયનો છે અને તેમાં નીચે મુજબ બિરૂદો આપેલાં છેઃ સમસ્ત રાજાવલી-વિરાજિત, મહારાજા, ઉમાપતિવરલબ્ધ. રાજધાનીના શેહેર અણહિલપાટણમાં મુખ્ય મંત્રી મહાદેવ બધો રાજ્ય વહીવટ કરતો હતો. મુખ્ય મંત્રી અમ્બપ્રસાદ અને ચાહડ દેવે પોતપોતાના સમયમાં તે વિભાગમાં નીમેલા જૂદા જૂદા અમલદારોનાં નામ ત્યારબાદ આપેલાં છે. લેખનો છેવટનો ભાગ બહુ જ અસ્પષ્ટ છે. તેમાંથી ભાવ નીકળે છે કે માણ્ડલિના રહીશ આચાર્ય ભાસ્કરના દીકરાએ, અક્ષય તૃતીયાના માંગલિક પ્રસંગે ગાળાના મંદિરમાંની ભટ્ટારિકા દેવીની પૂજા માટે અમુક દ્રમ્મો દાનમાં આપ્યા હતા.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના વિ. સ, ૧૧૯૫ના ઉજ્જનના લેખમાંથી જાણવામાં આવ્યા મુજબ માળવાનો પહેલો સુબો મહાદેવ હતો તે જ આ લેખમાંનો મુખ્ય મંત્રી હોવો જોઇએ. તેનો ઉલ્લેખ પાલિ, કિરાડુ[2] અને બાલિના વિ. સ. ૧૨૦૯, ૧૨૦૯ અને ૧૨૧૬ ના લેખોમાં પણ છે. ગાળાના વિ. સ. ૧૧૯૩ ના લેખમાં[3] જે મુખ્ય મંત્રી અમ્બપ્રસાદનું નામ આવે છે તે જ આ અમ્બપ્રસાદ છે. મુખ્ય મંત્રી ચાહડદેવ તે કુમારપાલના વિ. સ. ૧૨૧૩ નાં નાડોલનાં તામ્રપત્રોમાં[4] આવે છે, તે જ હોવો જોઇએ.[5]

પંક્તિ છઠ્ઠીમાં આપેલ માણ્ડલિ તે ગાળાથી ઇશાન ખૂણામાં ૨૮ માઇલ ઉપર આવેલું માણ્ડલ ગામ હોવું જોઇએ.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલિસ્ટ વો.૧ નં. ૨ પા. ૪૦ જુલાઈ.૧૯૩૬ ડી.બી. દીસ્કલકર. ૨ એ. ઇ. વો.૧૧ પા.૪૩ ૩ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો વો. ૨૫ પા. ૩૨૨. ૪ ઈ. એ.૧૯૧૨ પા.૨૦૨. ૫ આ એમ બતાવે છે કે મહાદેવ અમુક સમય મંત્રી તરીકે કામ નહીં કરતો હોય.

अक्षरान्तर

१ ओं नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीजयसिंहदेवोस्ति भू-
२ पो गुर्ज्जरमंडले । येन कारागृहे क्षिप्तौ सुराष्ट्रमालवेश्वरौ ॥ १ ॥
३ अन्येप्युत्सादिता येन सिंधुराजादयो नृपाः । आज्ञां शिरसि शेषेवं वा-
४ हिता उत्तरे नृपाः ॥ २ ॥ अणहिलपाटकनगरं सुरमंदिररुद्धतरणिहय-
५ मार्गं । यस्यास्ति राजधानी राज्ञोयोध्येव रामस्य ॥ ३ ॥ एतस्यां पृथिवीना-
६ थात् केशवो वाहिनीपतिः । सेनापतिक्रमं (?) प्रापि दधिपद्रादिमंडले ॥ ४ ॥
७ अनेन दधिपद्रेस्मिन्नियुक्तो मंत्रिदीक्षितः । गोगनारायणं चक्रे जन-
८ न्याः श्रेयसे कृती ॥ ५ ॥ श्री नृपविक्रमसंवत् ११९६ श्री गोगनारायण
९ देवः प्रतिष्ठितः । अस्य देवस्य पूजार्थं सं० १२०२ गोद्रहकेमहामंड-
१० लेश्वरश्रीवापनदेवप्रसादादवाप्तप्रन्वा० राण० सांकरसीहेनऊम
११ लोडपथकमध्ये आश्विलिया कोडाग्रामे हलत्रयस्य भूमिः प्र-
१२ दत्ता । अस्याघाटाः पूर्वस्यां दिशि दधिमती नाम नदी उत्तरस्यां दि-
१३ शिक्षारवहः ॥

ભાષાન્તર

ઓં ભગવાન વાસુદેવને નમસ્કાર. શ્લો. ૧ શ્રી જયસિંહદેવ ગુર્જ્જર મંડલના રાજા હતા તેણે સુરાષ્ટ્ર અને માળવાના રાજાઓને કારાગૃહમાં નાંખ્યા. શ્લો. ૨ જેણે સિંધુરાજ વિગેરે બીજા રાજાઓનો નાશ કર્યો અને ઉત્તરના રાજાઓ તેની આજ્ઞા શેષાની માફક માથા ઉપર ચઢાવતા શ્લો. ૩ રામની રાજધાની અયોધ્યા હતી, તેમ આની રાજધાની અણહિલપાટક હતી. તેમાં દેવમંદિરે એટલાં ઉંચાં હતાં કે સૂર્યના ઘોડાના રસ્તામાં આવતાં હતાં. શ્લો. ૪ ત્યાં વાહિનીપતિ કેશવને રાજા તરફથી દધિપદ્રના સેનાપતિની જગો મળી. શ્લો. ૫ આ દધિપદ્રમાં નિમાએલા ડાહ્યા અને સારા મંત્રિએ માતાના શ્રેય માટે ગોગનારાયણનું મંદિર બંધાવ્યું.

વિ. સ. ૧૧૯૬ માં ગોગનારાયણ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરી. વિ. સ. ૧૨૦૨(ઈ. સ. ૧૧૪૬)માં ગોદ્રહકમાં રહેતા મહામંડલેશ્વર શ્રીવાપનદેવના પ્રસાદથી રાણ સાંકરસીહે મ્હોટાઈ મેળવી હતી. તેણે આ દેવની પૂજા માટે ઊમલોડ પથકમાં આશ્વિલિયા કોડા ગામમાં ત્રણ હળ જેટલી જમીન દાનમાં આપી. આ જમીનની પૂર્વમાં દધિમતી નદી અને ઉત્તરમાં ક્ષારવાહ આવેલાં હતાં.

૧ વાંચો શેષામિવ ૨ જુઓ કુમારપાળ ભૂપાલચરિત સર્ગ ૩ જો શ્લો. ૫૨૦

નં ૧૪૮ અ.

કુમારપાલનો પાલીનો શિલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૨૦૯ જે. વ. ૪

રાજપૂતાનામાં જોધપુર સ્ટેટ તાબેના પાલી ગામમાં સોમનાથના મંદિરના સભામંડપમાં નિજમંદિર પાસેના સ્તંભ ઉપર આ લેખ છે. તેમાં ૨૦ પંક્તિ છે અને ૧ ફુટ ૫ ઇંચ લંબાઇમાં અને ૧ ફુટ ૪$\frac{3}{4}$ ઇંચ ઉંચાઇમાં લખેલ છે. લેખનો ઘણોખરો ભાગ ઘસાઇ ગયો છે, તેથી આરંભની સાત પંક્તિ વાંચી શકાય છે. બાકીના ભાગમાંના છૂટક છૂટક અક્ષરો કાંઇ ઉપયોગી હકીકત આપી શકતા નથી.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સ. ૧૨૦૯ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૪ તિથિ તરીકે આપેલ છે. ત્યાર પછી પલ્લિકા એટલે હાલના પાલી ગામનું નામ આવે છે અને ચોથી પંક્તિમાં ચાલુક્ય રાજા કુમારપાલનું નામ આપેલ છે. તેના વર્ણનાત્મક જૂદાં જૂદાં બિરૂદો પૈકી શાકંભરી ભૂપાલ એટલે કે ચાહમાન અર્ણોરાજને[2] હરાવ્યા બાબતનું ઉપયોગી છે. આ બિરૂદો બીજા લેખોમાં[3] પણ કુમારપાલને લગાડેલાં છે. તેના મુખ્ય મંત્રી મહાદેવનું નામ ત્યાર બાદ આપેલ છે. પંક્તિ છઠ્ઠીમાં પલ્લિકાવિષય કે જ્યાં ચામુંડરાજ રાજ્ય કરતો હતો તેની હકીકત છે પણ તે સંબંધી વિશેષ માહિતી આમાં કે બીજે કયાંઇથી મળી શકતી નથી. પંક્તિ ૧૮ મી માં प्रदत्ता શબ્દથી અટકળ થાય છે કે કોઇ દાન સંબંધી આ લેખ હોવો જોઇએ.

આ લેખની સાલ બરોબર બે તારીખો આવે છે, કારણ તે સાલમાં જ્યેષ્ટ બે હતા. જો અધિક જેઠ લઇએ તો ઇ. સ. ૧૧૫૩ ના મેની ૧૩ મી તારીખ અને બુધવાર આવે છે અને બીજો જેઠ લઇએ તો ૧૧૫૩ ના ૧૨ મી જુન અને શુક્રવાર આવે છે.

अक्षरान्तर[4]

१ ओं[5] सं० १२०९ ज्येष्ठ वदि ४ अद्येह श्री पल्लिकायां श्रीमदणहिल–

२ पाटकाधिष्ठितसमस्तराजावलीविराजितपरमभट्टारकमहारा–

३ जाधिराज परमेश्वर उमापतिवरलब्धं[6] प्रौढप्रतापनिजभुजविक्रमरणांग–

४ णविनिर्जितशाकंभरीभूपालश्रीमत्कुम(मा)रपालदेवकल्याणविजयरा–

५ ज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि [महामात्य श्रीमहादेवे] श्री[7] श्रीकरणादि[8] । सम

६ स्ते व्यापारान् परिपंथयति [सतीत्येवं काले प्रवर्त्तमाने] अद्येह श्रीमत्पल्लिकावि

७ [षये ?] समस्त .... श्रीचामुंडदेवप्रति

८ [पत्तौ] ....

બાકીનો ઘણો ખરો ભાગ ઘસાઈ ગયો છે.

---

૧ પુના ઓરિયેન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં. ૨ પા. ૪૧ જુલાઇ ૧૯૩૬ ડી. બી. દીસ્કલકર ૨ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૨૨ અને ઈ. એ. વો. ૪૩ પા. ૧૯૫. ૩ જુઓ ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર વિ. સ. ૧૨૬૬ નું ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૧૩ ૪ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ આર્કિઓલોજીકલ સર્વે વેસ્ટર્ન સરકલ પુનાની ઓફિસમાંના રબિંગ ઉપરથી. ૫ ચિહ્નરૂપે છે. ૬ लब्ध પછી प्रसाद શબ્દ ઉમેરો

૭ આ નામ બહુ અસ્પષ્ટ છે, પણ તેની સાલના કેરાડુના લેખ (એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૪૩) માં નામ સ્પષ્ટ વંચાય છે. ૮ આ દંડ નકામો છે. ૯ व्यापारान् પછી मुद्रा ઉમેરો.

अक्षरान्तर

१ संवत् १२० [१ ?] वर्षे [चैत्र वद ६] समस्तराजावलीविराजितमहाराज ....

२ लोक........उमापतिवरलब्धश्रीकुमरपा [ल]........राज्ये तत्पादपद्मोपजीवि श्रीश्रीक[रणादि]

३ समस्तव्यापारान् परिपंथयतं(ति) महामात्यश्रीमहादेवः (वे) इत्येतस्मिन्काले प्रवर्त्तमाने ....

४ कुमरपाल पर ? तडागकर्म्मस्थाने महामात्यश्रीअम्बप्रसादप्रतिबद्ध मेहं[2]० सजिगं[3] महाक्षे[4]० श्रीदेऊय प्रतिब

५ ध[द्ध] पारे[5]० धवल । महाक्ष० श्रीफल्लप्रसाद प्रतिबध (द्ध)द्वि०पारे०वाभूय । महामात्य श्रीचाहडदेवप्रतिबध (द्ध) त्री० (त्रि०) १ प्रता–

६ ....नां प्रतिपातौ (पत्तौ)मांडलीवास्तव्य आचार्य भास्करसुत [जल ?] स्थानस्य अक्षयत्रितीयापर्व्वणि समस्ता–

७ ....लोकेन ? तदेकं प्रति द्र ९ नव । प्रति द्र ४ ? प्रतिवासि ? नां सत्क मंत्रि प्रति द्र २ म द्वाव सकलवणिका....

८ प्रति रू ? र.... .... उदकपूर्वकं प्रदत्तं ॥.... ....

९ म सा (शा)सनं ग्रामसार्द्धं कोका ? उमा ... ...

१० .... सा उमावदा ... ... काया ....

११ प्रति रू० .... प्रदत्ता जस्य जस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं

---

१ वांचो कुमारपाल २ એટલે કે મેહેતા ३ सदजिग ४ આનો અર્થ મહાક્ષત્રિય સંભવે ?
५ એટલે કે પારેખ

નં. ૧૪૮ ક.

કુમારપાલના સમયનું નાડોલનું તામ્રપત્ર[1]

વિ. સ. ૧૨૧૩ માર્ગ. વ. ૧૦

જોધપુર સ્ટેટના દેસૂરી પરગણામાંના નાડોલ ગામના પંચના કબજામાં આ તામ્રપત્ર હતું. પંચાયતના બધા સભ્યોની હાજરીમાં આ તામ્રપત્ર જોવા મળ્યું અને સમયસંકોચને લીધે અક્ષરાન્તર માત્ર કરી લીધું.

લખાણ ૧૩ પંક્તિમાં છે અને તે ૯૩/૪ ઇંચ પહોળી અને ૬૧/૨ ઇંચ ઉંચી જગ્યામાં કોતરેલ છે. લિપિ નાગરી છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને છેવટના એક શ્લોક સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. જોડણી સંબંધી નીચેની બાબતો નોંધલેવા લાયક છે. (૧) ર પછીનો વ્યંજન બેવડો લખ્યો છે. (૨) તાળવ્ય ષને બદલે દંતિ स બેવાર લખ્યો છે. (૩) व અને ब એક બીજાને બદલે વાપરેલ છે, અને (૪) અવગ્રહ પં. ૭ અને પં. ૮ માં એમ બે વાર વપરાએલ છે. પં. ૫ મીમાં वोडाणा શબ્દને પહેલાં पोरित्य લખેલ છે. પૂર્વ ઉપરથી અશુદ્ધ રૂપ पौर्वात्य ને બદલે पोरित्य વપરાએલ છે. પં. ૧૦ માં વપરાએલ त्रिद्दाइक्को નોંધલેવા જેવો શબ્દ છે. રૂપિઆના કોઇ પ્રકાર માટે તે વપરાએલ હોવો જોઇએ.

લેખની શરૂઆતમાં તિથિ આપેલ છે. વિ. સ. ૧૨૧૩ માર્ગશીર્ષના કૃષ્ણ પક્ષની દશમ અને શુક્રવારે, જ્યારે કુમારપાળ રાજ્ય કરતો હતો અને તેનો મંત્રી વાહડ દેવ શ્રીકરણ તેમ જ બધો મુદ્રાવ્યાપાર કરતો હતો ત્યારે આ દાન આપવામાં આવ્યું હતું; ત્યાર બાદ તેના ખંડિયા મહા-મંડલિક શ્રી પ્રતાપસિંહે દાન આપ્યા સંબંધી હકીકત આપેલ છે. આ પ્રતાપસિંહ પૂર્વ વિભાગના વોડાણા કુટુંબનો હતો અને તે વત્સરાજનો પુત્ર અને યોગરાજનો પૌત્ર હતો. વોડાણા રજપુત શાખાનું નામ છે અને તે અત્યારે નાબુદ થઇ ગઇ છે. જોધપુરથી ઇશાન ખૂણે ૩૪ માઇલ દૂર આવેલા બર્હુના લેખમાં આ વોડાણાનો ઉલ્લેખ છે. બદરીની માંડવીની ઉપજમાંથી રોજના એક રૂપિઆનું દાન આપેલ છે. ત્રણ જૈન દેવળ માટે આ દાન આપવામાં આવેલ છે, જેમાંના બે નદુલ ડાગિકામાં મહાવીર અને અરિષ્ટનેમિનાં હતાં અને ત્રીજું લવંદંડીમાં અજિતસ્વામિ દેવનું હતું.

આમાં આપેલાં સ્થળો પૈકી નદુલડાગિકા તે હાલનું નાડલાઇ છે, એમ મારવાડના ચાહમાનો ઉપરના લેખમાં (એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૩૬ અને ૪૩) લેખ નં. ૮ અને ૧૧ મા માં પુરવાર કર્યું છે. લેખ નં. ૧૧ માં બદરીનો ઉલ્લેખ છે અને નાદલાઇની ઉત્તરે ૮ માઇલ ઉપર આવેલું બોરલી હોવું જોઇએ. લવંદંડી ઓળખી શકાયું નથી. આ લેખમાં વર્ણવેલાં મંદિરો પૈકી બે નાદલાઇ અત્યારે હયાત છે. મહાવીરના દેવળને આદિનાથનું દેવળ બનાવી દીધું છે, પણ લેખ નં. ૧૧ આમાંથી મળ્યો છે તેથી અસલ તે મહાવીરનું દેવળ હશે, એમાં શંકા નથી. આ લેખમાંનું અરિષ્ટનેમિનું દેવળ તે નાદલાઇથી અગ્નિખૂણે નાની ટેકરી ઉપર નેમીનાથનું દેવળ, જેને ત્યાંના લોકો જાદ્યાજીનું મંદિર કહે છે તે હોવું જોઇએ. લેખ નં. ૮ આમાંથી મળેલો હતો અને તેમાં નેમિનાથનું નામ સ્પષ્ટ રીતે આપેલું છે.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૪૧ પા. ૨૦૨ ડી. આર. ભાંડારકર.

નં० ૧૪૮ બ.

કુમારપાળનો ભાટુણ્ડાનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૧૦ જે. સુ. ૬ ગુરૂ ઈ. સ. ૧૧૫૪

રાજપુતાનામાં જોધપુર સ્ટેટના ગોડવાડ જીલ્લાના બાલી પરગણામાં નાણા ગામથી ઉત્તરે ૧॥ માઈલ ઉપરના ભટુણ્ડા ગામમાં ખંડિત મંદિરના સભામંડપના સ્તંભ ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. તેમાં ૮ પંક્તિ છે અને તેની લંબાઈ ૧ ફુ. ૭ ઈ. છે અને ઉંચાઈ ૫ ઇંચ છે. લેખ આખો ઉપલબ્ધ છે, છતાં છેવટના ભાગમાં અક્ષરો ઘસાઈ ગયા છે. લિપિ નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. જોડણી સંબંધમાં कुम्वरपाव[2] ખાસ ધ્યાનમાં લેવાજોગ છે. લેખ ગદ્યમાં છે અને પં. ૫-૬ પદ્યમાં છે.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સ. ૧૨૧૦ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૬ અને ગુરૂવારની તિથિ આપી છે અને તે ચાલુક્ય રાજા કુમારપાલના સમયનો છે. આમાં અણહિલપાટકનું નામ નથી. નડ્ડૂલ પરગણામાં રાજ્ય કરનાર દણ્ડનાયક વૈજાકનું નામ ત્યારબાદ આપેલ છે. ત્યારબાદ ભાટુટ્ટપદ્ર ગામનું નામ આપેલ છે, જે હાલનું ભાટુણ્ડા હોવું જોઈએ. બાકીનો ભાગ અસ્પષ્ટ છે, પણ તેમાં કેટલાક દ્રમ્મનું દાન આપ્યાની હકીકત છે. સાલની બરોબર ઇ. સ. ૧૧૫૪ મે માસની ૨૦મી તારીખ અને ગુરૂવાર આવે છે.

अक्षरान्तर[3]

ओं[4] ॥ संवत् ॥[5] १२१० ज्येष्ठ शुदि ६ गुरौ ॥ समस्तराजावलीसमलंकृतपरमेश्वर-
परम[पूज्य ?]

२ निजभुजचक्रवर्विरणांगणवर्द्धितं श्रीउमापतिवरलब्धप्रसादविनिर्ज्जितशाकंमरी-
भूपालमहा–

३ राजादि(धि)राज श्रीकुम्व(मा)रपालदेवः । तत्पादपद्मोपजीवि ....
...नड्डूलेभुज्यमानमहाप्रवणदण्डनाय

४ कश्रीवैजाकः । अद्य श्रीभाटुटपद्रनगरे ....

બાકીનો ભાગ સ્પષ્ટ નથી.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં. ૨ પા. ૪૩ જુલાઈ ૧૯૩૬ ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ આ જોડણી માટે જુઓ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૪૮

૩ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ આર્કીઓલોજીકલ સર્વે વેસ્ટર્ન સરકલની ઓફીસમાંના રબિંગ ઉપરથી. ૪ ચિન્હ રૂપે છે. ૫ આ દંડ આંહી નકામા છે. ૬ શબ્દસંકલના આંહી અનિયમિત છે, અને વર્દ્ધિત શબ્દની જરૂરી યાત નથી.

નં. ૧૪૯ અ

કુમારપાલના બાલીના શિલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૨૧૬ શ્રા. વ. ૧ શુક્ર. ઈ. સ. ૧૧૬૦

રાજપુતાનામાં જોધપુર સ્ટેટ તાબે બાલી પરગણાના મુખ્ય શેહેર બાલીમાં બહુસૂણ અથવા બોલમાતાના મન્દિરમાંના ચોકના સ્તમ્ભ ઉપર આ લેખ ખોદેલો છે. આર. એમ. રેલ્વે લાઇન ઉપર બાલી સ્ટેશન છે. અત્યારે તે લગભગ ખંડિત સ્થિતિમાં છે, પણ અગાઉ મોટું શેહેર હતું. ચોહાણોનો એક વિભાગ બાલિઆ અગર બાલેચા આ બાલી ઉપરથી કહેવાય છે.[2] લેખની લંબાઇ ૪ ફુટ ૪½ ઇંચ છે અને પહોળાઇ માત્ર ૪½ ઇંચ છે. પંક્તિ ૬ છે અને તે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, લિપિ નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. પં. ચોથીમાં સંસ્કૃત ગ્રાસ ને બદલે પ્રાકૃત ઘાસ શબ્દ વાપર્યો છે.

લેખની શરૂઆતમાં વિ. સ. ૧૨૧૬ શ્રાવણ વદિ ૧ વાર શુક્રની તિથિ આપેલ છે. તે વખતે અણહિલપાટકમાં ચાલુકય રાજા કુમારપાલ રાજ્ય કરતો હતો અને મુખ્ય મંત્રી મહાદેવ બધો રાજ્યવહીવટ કરતો હતો. નડૂલ(હાલનું નાડોલ)માં દણ્ડનાયક વયજલદેવ રાજ્ય કરતો હતો.. વાલરી (હાલનું બાલી) ગામ શ્રી અણુપમેશ્વર દેવને ભેટ આપ્યું હતું.[3] વળી વાલરીમાં શ્રી બહુસૂણ દેવીની પૂજા માટે ગામની ભૂમિમાંથી એક હલ જેટલી જમીન અને વાડી વયજલદેવે દાનમાં આપ્યાં હતાં. છેલ્લી પંક્તિમાં બે સાક્ષીના નામ છે. બહુસૂણ (બહુઘૂણા) દેવી બાલીના એક બીજા વિ. સ. ૧૨૦૦ ના લેખમાં[4] પણ આવે છે, જેમાં દેવીને બાપણ વસ્તભને દાન આપ્યાની હકીકત મળે છે.

આ લેખમાંનો દણ્ડનાયક વયજલદેવ તે ભાટુણ્ડાના લેખમાંનો વૈજાક હોવો જોઈએ. તે જ હોદ્દામાં તે હોવાનું બીજા ત્રણ લેખમાં મળી આવે છે.[5] કુમારપાલે તેને નાડોલમાં નીમ્યો હતો. બાલીના વિ. સ. ૧૨૦૦ ના લેખમાંથી માહિતી મળે છે કે, ચાહમાનો જે હમ્મેશાં ચાલુકયો સાથે લડયાં કરતા હતા[6] તેને ચાલુકય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે તાબે કર્યા હતા અને પોતાના ખંડિયા રાજા તરીકે અશ્વરાજને બાલીમાં રાખ્યો હતો. પરંતુ આ લેખ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે, નાડોલના નવા પરગણામાં વયજલદેવને નીમ્યો હતો. સમ્ભવ છે કે ચાહમાનોએ ચાલુકયોને નારાજ કર્યાથી તેમને ગોડવાડમાંથી કાઢી મૂકયા હોય અને ત્યાં રાજ્ય કરવાને વયજલદેવને નીમ્યો હોય.

વળી એમ પણ કલ્પી શકાય કે આમાં વિ. સ. ૧૨૦૯ ના પાલીના લેખમાં અને વિ. ૧૨૦૯ ના કેરાડુના લેખમાં[7] જે કુમારપાલના મુખ્ય મંત્રી તરીકે મહાદેવનો ઉલ્લેખ છે તે વિ. સ. ૧૧૯૫ ના ઉજ્જનના લેખમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહના મુખ્ય મંત્રી તરીકે આપેલા

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં. ૨ પા. ૪૪ જુલાઇ ૧૯૩૬ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ એન્યુઅલ રીપોર્ટ આર્કી. સ. વેસ્ટ. સ ૧૯૦૭–૮ પા. ૫૪ ૩ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૩૮ અને ૪૦ ૪ એ.ઈ. વો. ૧૧ પા. ૩૩ ૫ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૭૦ ૬ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૬૯ ૭ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૪૩

अक्षरान्तर[1]

१ ओं [।]सं १२१३ वर्षे (॥) मार्गवदि १० शुक्रे ॥ श्रीमदणहिलपाटके (।) समस्तराजावली स-

२ मलंकृतपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरउमापतिवरलब्धेमसादप्रौ-

३ ढप्रतापनिजभुजविक्रमरणांगणविनिर्ज्जितशाकंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवक-

४ ल्याणविजयराज्ये । तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्यश्रीवाहडदेवे श्रीश्रीकरणादौ

५ सकलमुद्राव्यापान्परिपंथयति[3] यथा। अस्मिन्काले प्रवर्त्तमाने पोरित्यवोडाणान्वये।

६ महाराज० श्री योगराजस्तदे[4] तदीयसुतसंजातमहामंडलीक० श्री वस्तराजस्तस्य[5]

७ सुतसंजातऽनेके[6]गुणगणालंकृतमहामंडलीकश्रीप्रतप(ताप)सिंहः[7] सासनं[8] प्रयच्छ-

८ ति यथा। अत्र नदूलडागिकायां[9] देव श्री महावीरचैत्ये। तथाऽरिष्टनेमिचैत्ये श्रीलवं

९ दहीमामे श्री अजितस्वामिदेवचैत्ये एवं देवत्रयाणां स्वीयधर्म्मार्थे वदर्याः[10] मंडपिकामध्या-

१० त् समस्तमहाजनभट्टारकब्राह्मणादयप्रमुखं[11] प्रदत्तं[12] त्रिद्दाइको[13] रुपक १ एकं[14] दिनं प्रति प्र-

११ दातव्यमिदं। यः कोऽपि लोपयति सो[15] ब्रह्महत्यागोहत्या सहस्रेण लिप्यते। यस्य यस्य यदा भू-

१२ तस्यं[16] तस्य तदा फलं॥ बहुभिः[17] वसुधा भुक्ता[18] राजभिः[19]। यः कोपि पालयति[20] तस्याहं पादलग्न स्तिष्यामीति[21]॥

१३ गौडान्वये[22] कायस्थ पंडित महीपालेन सासनमिदं[23] लिखितं ॥

---

૧ મૂળ પતરા ઉપરથી. ૨ વાંચો लब्ध ૩ વાંચો व्यापारान्परिपंथयति ૪ તદ્દે અક્ષરો નકામા છે ૫ ष અને स्य વચ્ચે જરા જગા રાખી છે ૬ વાંચો संजातानेक ૭ વાંચો प्रतापसिंह ૮ વાંચો शासनं ૯ વાંચો नडूलडागिकायां ૧૦ વાંચો वदर्याः ૧૧ વાંચો ब्राह्मणादि ૧૨ વાંચો प्रदत्तः ૧૩ વાંચો रूपकः ૧૪ વાંચો एकः ૧૫ વાંચો स ब्रह्म ૧૬ વાંચો भूमिस्तस्य ૧૭ વાંચો बहुभिः ૧૮ વાંચો भुक्ता ૧૯ ઉમેરો सगरादिभिः ૨૦ વાંચો पालयति ૨૧ ति ष्यामीति શા માટે લખ્યું છે તે સમજાતું નથી. ૨૩ વાંચો गौडान्वयेन ૨૪ વાંચો शासनमिदं

अक्षरान्तर[1]

१ ओं[2] [।] संवत् १२१६ वर्षे श्रावण वदि १ शुक्रे ॥ अद्येह श्रीमदणहिल्पाटके समस्तराजावलीविराजितपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरउमापतिवरलब्धप्रशा-(सा)दप्रौठप्रतापनिजभुजविक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरी भूपाल

२ श्रीमत्कुम(मा)रपालदेवकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्य श्रीमाह-देवे[3] श्रीश्रीकरणादिसमस्तमुद्राव्यापारान् परिपंथयति सतीत्येतस्मिन् काले [प्रव] र्त्तमाने श्रीनड्डूले दंड० श्रीवयजलदेवप्रभृति पंचकुलप्रतिपत्तौ [धर्मपत्र]

३ मभिलिख्यते यथा ॥ दंड श्री वयजलदेवेन श्रीअणुपमेश्वरदेवस्य भुज्यमानवाल्ही-ग्रामे भट्टारिका श्रीवहुघ्रणदेव्याः पूजार्थे ग्राममूमेर्मध्यात् मूमिः [:] हल [:]१ हलैकस्य मूमी(मिः) धर्मेण प्रदत्ता [।] अस्याप्याघाटाः पूर्वादिगभागे[5] यशे-(शः)पालभुमी[6]—मार्गः

४ दक्षिणे घासार्थे—नि(वद्ध ?)क्षेत्रं तथा सुरभी पश्चिमायां वहुवियाग्रामसत्कसीमा सुरभी उत्तरस्यां वणिक्जहेडसत्कक्षेत्रं सुरभी च । एवं चतुराघाटोप[ल] क्षितहलैक मूमी(मिः) धर्मेण प्रदत्ता । एषा मूमी(मिः)…. …. दाजीवको भट्टारिकां [वा]

५ जयति….न खेट….कभक्ष(?)गृहमेकं …. म…. परिपालनीयं । तथा भट्टारिका [पूजार्थं] वाटिका च प्रदत्ता । वाटिकामधे(ध्ये) तिष्ठमानपुष्पफलं वृक्षादिकं च भ[ट्टा]रिकायाः प्रदत्तं । अत्रार्थे काल(ले) काले …. परिपं [था] केनापि न का—

६ र्या [।] दूतकोऽत्र देवकरणे महं० साक्ष गुगुण[:] तथा श्रीदेशः ॥ श्रीः ॥

---

१ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ આર્કીઓલૉજીકલ સર્વે વેસ્ટર્ન સરકલે આપેલા રબિંગ ઉપરથી २ ચિહ્ન રૂપે છે. ૩ વાંચો મહાદેવે ४ વિ. સ. १२०० ના બાલીના લેખ(એ. ઇ. વો. ११ પા. ३०)ના આધારે વાંચો वहुघ्रणदेव्याः वहुगुणदेवी નામને વધુ મળતું તે નામ છે. ५ વાંચો भागे ६ વાંચો मूमिः ७ त्ता બદલે त्वा હોય શકે.

મહત્તમ દાદાકનો પુત્ર હોય. તે મુખ્ય મંત્રી થયો તે પહેલાં માલવા ઉપર સૂબા તરીકે હતો.[1] ડા. ડી. આર. ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલાં કુમારપાલના વિ. સ. ૧૨૧૩ ના નાડોલનાં પતરાંમાં[2] તેના મંત્રી તરીકે વાહડદેવનું નામ આપ્યું છે. તે કદાચ કુમારપાલના રાજ્યની શરૂઆતમાં તેના સેનાપતિ અને મુખ્ય મંત્રી તરીકે ઉદયનનું નામ મળે છે તેનો દીકરો હોય. પણ આ લેખમાં ફરી મહાદેવનું નામ મંત્રી તરીકે આપ્યું છે. તેથી પાછો સત્તામાં આવ્યો હોય એમ સમજાવે છે. ગુજરાતમાં જૂના કાળથી ચાલી આવતી નાગર બ્રાહ્મણ અને વૈશ્ય વચ્ચેની સત્તા માટેની સ્પર્ધા આનાથી પુરવાર થાય છે. વળી એમ પણ સમજી શકાય છે કે જૈનોના ગ્રન્થોમાં લખ્યા અનુસાર જો કે કુમારપાળે જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો, છતાં બ્રાહ્મણોને મંત્રી તરીકે રાખવામાં તે અચકાતો નહીં. મહાદેવ પછીના મંત્રી યશોધવલની જ્હેલામાં જ્હેલી તિથિ કલ્પચૂર્ણીના હસ્તલિખિત ગ્રન્થમાંથી[4] વિ. સ. ૧૨૧૮ મળે છે.

લેખમાંની તિથિ બરાબર બંધબેસતી નથી. તેની બરાબર ઇ. સ. ૧૧૬૦ ના જુલાઈની ૨૧ મી તારીખ અને ગુરૂવાર આવે છે. સમ્ભવ છે કે તિથિ શુક્રને બદલે ગુરૂવારે શરૂ થઈ હોય

૧ જૈન ગ્રન્થોમાં આપેલ છે કે કુમારપાળના રાજ્યની શરૂઆતમાં ઉદયન મુખ્ય મન્ત્રી હતો. અને તેના મૃત્યુ પછી સંસ્કૃત કવિતામાં નિષ્ણાત અને વિદ્વાન કપર્દિને મન્ત્રી બનાવવામાં આવ્યો. (ગુજ. રેક. પા. ૧૯૦) તે બ્રાહ્મણ હતો. (ગુજ. રેક. પા. ૧૯૪.) પણ તેની બીજી વિગત મળતી નથી. મહાદેવ અને કપર્દી એક જ હોય એમ પણ સંભવ છે. ૨ ઈ. એ. વો. ૪૧ પા. ૨૦૩. ૩ ઈ. એ. ૧૮૮૯ પર્ં ૩૪૩ લેખ ૭૦

જયસિંહને તે પ્રદેશો જિતવામાં મદદ કરી હોય.[1] તેવી રીતે મદદ કરી હોય ત્યારે ખંડિયા રાજાઓ પોતે જિત્યાનો યશ લે છે. ઉદયરાજ પછી તેનો પુત્ર સોમેશ્વર ગાદીએ આવ્યો, જેનું નામ ૧૭ મી પંક્તિમાં હોવું જોઈએ, પણ તે ભાગ ઉખડી ગયો છે. વિ. સ. (૧૧)૯૯ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહની મદદથી તેણે સિન્ધુરાજપુર પાછું મેળવ્યું,[2] ત્યારબાદ વિ. સ. ૧૨૦૫ માં કુમારપાળની મદદથી તેણે પોતાનું રાજ્ય સ્થિર કર્યું. આ ઉપરથી એમ કલ્પના થાય કે એકે ધન્ધુકનો સંબન્ધ ચાલુક્ય ભીમ પહેલા સાથે સારો હતો, પણ પાછળથી અણબનાવ થયો હશે અને કેરાડુ પરગણું પડાવી લીધું હશે. પણ ઉદયરાજ અને તેના પુત્ર સોમેશ્વરે સિદ્ધરાજને લડાઈમાં મદદ કરીને તે પાછું મેળવ્યું. કિરાટકૂપ એટલે હાલનું કિરાડુ, જ્યાંથી આ લેખ મળ્યો છે. ત્યાં લાંબા વખત સુધી સોમેશ્વરે રાજ્ય કર્યું હતું. સંવત્ ૧૨૧૮ માં આશ્વિન સુદિ ૧ વાર ગુરૂના રોજ તેણે રાજા જજ્જકના બે કિલ્લા જિતી લીધા અને ૧૭૦૦ ઘોડા દણ્ડ તરીકે લીધા. પરન્તુ તેણે ચાલુક્ય સત્તા સ્વીકારવાથી તેનું રાજ્ય પાછું સોપ્યું. એક કિલ્લાનું નામ તણુકોટ હતું, જે જેસલમીર સ્ટેટમાંનું તનોટ હોવું જોઈએ અને બીજા કિલ્લાનું નામ નવસર હતું તે જોધપુર સ્ટેટમાંનું નૌસર હોવું જોઈએ. રાજા જજ્જક સંબન્ધી કાંઈ પણ જાણવામાં આવેલ નથી. સત્તાવીસમા શ્લોકમાં આ પ્રશસ્તિના રચનાર તરીકે નરસિંહનું લેખક તરીકે યશોદેવનું અને કોતરનાર તરીકે જસોધરનાં નામ આપેલ છે. છેવટમાં સોમેશ્વરની જજ્જક ઉપરની જિતની જે તિથિ ઉપર આપી છે, તે આ લેખની તિથિ તરીકે આપેલ છે.

વિ. સ. ૧૨૦૯ ના કિરાડુના લેખમાં[3] આપેલ છે કે કુમારપાળની મહેરબાનીથી ચાહમાણ આલ્હણદેવને કિરાટકૂપનો કબજો મળ્યો હતો. પરન્તુ આ લેખ ઉપરથી સમજાય છે કે તે પરમારોના કબજામાં તે વિ, સ. ૧૨૧૮ પહેલાં થોડા સમય ઉપર આવેલ હોવું જોઈએ.

તિથિનો મળતી ઈ. સ, ૧૧૬૨ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૧ મી તારીખ વાર મંગળની સાલ તારીખ આવે છે. આ લેખમાં વાર જો કે ગુરૂવાર આપેલ છે.

---

૧ જુઓ દાખલા તરીકે એ. ઈ. વો. ૧૧ પા.૭૨ ચાહમાણ કેલ્હણે ચાલુક્ય ભીમ બીજાને મુહમદ ઘોરીને જિતવામાં મદદ કરી હતી તેને માટે તેણે જ જિત મેળવી એમ લખ્યું છે. જુઓ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૬૯ પં. ૧૦ સૌરાષ્ટ્રિકોને હરાવવામાં કુમારપાળને મદદ કરી હતી તેને માટે કેલ્હણે જિત મેળવી એમ લખ્યું છે. ૨ સત્તરમી પંક્તિમાં સાલ આપી છે જેનો એકમનો આંકડો સાત છે. તે (૧૧૯)૭ હોવા સંભવ છે. ૩ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૩૪

નં० ૧૪૯ બ

કુમારપાલનો કિરાડુનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૧૮ આશ્વિન સુ. ૧ ગુરૂ ઈ. સ. ૧૧૬૨

રાજપુતાનામાં જોધપુર સ્ટેટના મલ્લાણિ પરગણાના મુખ્ય શેહેર બાડમેરથી વાયવ્યમાં ૧૬ માઈલ છેટે હાથમાં પાસેના કિરાડુના ખંડેરમાં ટકી રહેલા શિવના મન્દિરની દિવાલમાં ચોડેલી શિલા ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. લેખ ૧ ફુટ ૫ ઈંચ પહોળો અને ૧ ફુટ ૪½ ઈંચ ઉંચો છે. લેખમાં ૨૬ પંક્તિઓ છે, પણ લગભગ ચોથા ભાગમાં પોપડાં ઉખડી ગયાં છે, તેથી ઉપયોગી હકીકત ગુમ ગઈ છે. બાકીનો ભાગ સુરક્ષિત છે. કોતરનારે લેખ સારી રીતે કોતર્યો છે. લિપિ નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. શરૂઆતનો મંગળાચરણનો ભાગ અને અંતમાં વિધિવર્ણનવાળા ભાગ સિવાય બાકી બધો ભાગ પદ્યમાં છે.

પરમાર વંશની આબુની નવી શાખાનું વર્ણન આ લેખમાં આપ્યું છે. શરૂઆતમાં સર્વજ્ઞને નમસ્કાર કરે છે અને ત્યારબાદ શિવસ્તુતિના બે શ્લોક છે. ત્રીજા શ્લોકમાં વસિષ્ટના અગ્નિકુણ્ડમાંથી આ વંશના મૂળ પુરૂષની ઉત્પત્તિનું વર્ણન છે. તેણે ઋષિની સુરભિ નામની ગાય લઇ જનાર દુશ્મનોને માર્યાં તેથી તેને પરમાર નામ આપવામાં આવ્યું. મી. સી. વી. વૈદ્ય પુરવાર કરેલ છે કે[2] આ ઉત્પત્તિની હકીકત સત્ય નથી. તે વંશમાં ઘણા રાજાઓ જનમ્યા હતા. તેમાંનો એક સિન્ધુરાજ મ્હોટો રાજા હતો અને મારવાડ (મેરૂમણ્ડલ)[3] ઉપર રાજ્ય કરતો હતો. તેમના પૂર્વજનાં નામ લેખમાં આપ્યાં હોય તો તે ઉખડી ગયેલા વિભાગમાં નષ્ટ થયાં છે. આઠમા શ્લોકમાં ધરણીધર[4] એટલે ધરણીવરાહનો ઉલ્લેખ છે. નવમા શ્લોકમાં દેવરાજનું નામ છે, જે ધરણીવરાહના[5] પુત્ર મહીપાલનું બીજું નામ હોવું જોઇએ. અગીયારમા શ્લોકમાં દુર્લભરાજનું અને ત્યારબાદ કૃષ્ણરાજનું નામ આવે છે. આ કૃષ્ણરાજ તે કૃષ્ણરાજ બીજો હોવો જોઇએ. દુર્લભરાજ કોણ હતો તે લેખમાંથી ખબર પડતી નથી. બીજા લેખોમાંથી આપણે જાણીએ છઇએ કે દેવરાજ (મહીપાલ) અને કૃષ્ણરાજ બીજાની વચમાં ધન્ધુકે રાજ્ય કર્યું હતું.[6] તેનું નામ આ લેખમાં નથી. તે ઘણું કરીને ઉખડી ગયેલા ભાગમાં ગુમ થયું હશે. વિ. સં. ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮ સુધીમાં અણહિલપાટણમાં રાજ્યકર્તા ચાલુક્ય રાજા દુર્લભરાજનો આ ધન્ધુક સમકાલીન હતો. ધન્ધુક તેનો ખંડિયા રાજા હોય એમ સંભવે છે. કારણ કે વિજાપુરના વિ. સં. ૧૦૫૩ ના લેખમાંથી માહિતી મળે છે કે ચાલુક્ય રાજા મૂલરાજે આબુના પરમાર રાજા ધરણીવરાહ ઉપર ચડાઈ કરીને કાઢી મૂંકયો હતો.[7] તેણે અગર તેના પુત્ર મહીપાલે (દેવરાજે) તેની સત્તા પાછળથી સ્વીકારી હશે અને તે સમયથી ચાલુક્ય વંશના અન્તસુધી આબુના પરમારો અને તેમજ કિરાડુના પરમારો ગુજરાતના રાજાના ખંડિયા તરીકે રહ્યા હતા, જો કે ધન્ધુકે થોડા સમય માટે ચાલુક્ય રાજા ભીમને[8] સ્વીકાર્યો નહોતો. તેરમા શ્લોકથી કિરાડુ શાખાના રાજાઓનાં નામ શરૂ થાય છે. કૃષ્ણરાજના પુત્રનું નામ સોછરાજ હતું, જે તે વંશનો સ્થાપક હતો. તેનો પુત્ર ઉદયરાજ હતો. તેણે ચોલ (કોરો મણ્ડલ કાંઠો) ગૌડ (ઉત્તર બંગાલ) કર્ણાટ (કર્ણાટિક) અને માલવાનો વાયવ્ય તરફનો ભાગ જિત્યાં હતાં એમ લેખમાં આપેલ છે. આ બધા પ્રદેશો જિત્યા એમ લખ્યું છે પણ એવો સંભવ છે કે તેણે સિદ્ધરાજ

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં ૨ પા. ૪૭ જુલાઈ ૧૯૩૬ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ જ. બાં. બ્રે. રો. એ. સો. વો. ૨૧ નં ૭૪ પા. ૧ ૩ જાલોરના વિ. સં. ૧૧૭૪ ના લેખમાં સિન્ધુરાજેશ્વરના મન્દિરનો ઉલ્લેખ છે. તે આ સિન્ધુરાજે બાંધ્યું હોય, એમ સંભવ છે- જુઓ ગૌરીશંકર ઓઝા કૃત હિસ્ટરી ઓફ સિરોહી સ્ટેટ પા. ૧૪૪ ૪ આ રાજાનું વિ. સં. ૧૦૫૯ નું તામ્રપત્ર મળેલું છે. ૫ પ્રો. રી. આ. સ. વે. સ. ૧૯૦૭-૮ પા. ૩૮ ૬ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૧૧ અને ૭૨. ૭ એ. ઇ. વો. ૧૦ પા. ૧૮. ૮ જુઓ એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૧૫૧ અને જીનપ્રભ સૂરિનો તીર્થકલ્પ અર્બુદકલ્પ. શ્લો. ૩૯

१९ ध्रुवं । भूयो निर्व्याजसौ(शौ)र्येण राजमेतत्समु[द्]धृतं ॥ २० पुनर्द्वादश-
संख्येव्दे पंचाधिकशतेष्वलं

२० कुमारपालभूपालात् सुप्रतिष्ठमिदं कृतं ॥ [२१ ॥ कि]राट कूपमात्मीयं । ...
समान्वितं । निजेन क्षत्र

२१ धर्म्मेण पालयामास यश्चिरं ॥ २२ अष्टादशाधिकवर्षे शतद्वादशकेऽश्विने ।
प्रतिपद्गुरू(रु)संयो

२२ गे सार्द्धयामे गते दिनात् ॥ २३ दंडं सप्तदशशतान्यश्वानां नृपजज्जकात् ।
सह पंचनखा

२३ श्चैव मयूरादिभिरष्टभिः ॥ २४ तणुकोट्टं नवसरो दुर्गौ सोमेश्वरोग्रहीत् । उच्चां
सवरहा

२४ सांधां चक्रे चैवात्मसादसौ ॥ २५ बहुशः[सेव]की कृत्य चौलुक्यजगतीपतेः ।
पुनः संस्थापया

२५ मास तेपु देशेषु जज्जकं ॥ २६ प्रशस्तिमकरोदेतां नरसिंहो नृपाज्ञया । लेखको
त्र यशो

२६ देवः सूत्रधारो (र) स्तु जसोधरः ॥ २७ ॥ विक्रम [संव] त् १२१८ आश्विन
शुदि १ गुरौ ॥ मंगलं महाश्रीः ॥

१ જગ્યાનું નામ ?

अक्षरान्तर

१ ओं [।[2]] नमः सर्वज्ञाय ॥ नमोनंताय सूक्ष्माय ज्ञानगम्याय वेध[से] ॥
विश्वरूपाय शुद्धाय देवदेवाय शंभवे ॥ १ ॥
२ देवस्य तस्य चरितानि जयंति शंभोः सत्व(शरव)त्कपालवि[मल]स्य
विभूषणस्य । गर्व्वः सकोपि हृदि यस्य प-
३ दं करोति गौरीनितं च चिरवल्कल [व]पेहशी(षी)त् ॥ २ वसिष्ठ ...
भूषिते र्व्वुदभूधरे । सुरम्या
४ परमाराणां वंशोस्त्यनलकुंडतः ॥ ३ तत्रानेके मही ...[।] सिंधुराजो महाराजः
५ समभून्मरू(रु)मंडले ॥ ४ निरर्गलमिलद्वैरिवंश .... [।] .... प्रतापोज्वलदूस-
६ लः ॥ ५ शंभु वदभूरिभूमीशाम्यर्चनीयो [भ].... ....[।] .... [व्य]
सुः ॥ ६ रणे
७ खड्गरणत्कार[ो] रावणोल्बणवैरिणां ॥ व .... [॥ ७] सिंधुराजेधरा
८ धारधरणीधरधामवान् ॥ श्री .... [॥ ८] जोमवत्तस्मात्
९ सुरराजो हराज्ञया । देवराजेश्वर .... [॥ ९] .... पहाय महीमि
१० मां । मन्ये कल्पद्रुमः मायादृश्य[क्ष].... [॥ १०]....[3] दारणात् । श्रीम-
११ दुर्लभराजेपि राजेंद्रो रंजितो....[॥११]....तैः । येन दुर्व्वार
१२ वीर्येण भूषितं मरू(रु)मंडलं ॥ १२ । करीव भू... [।] .... ष्णराजो महा
१३ शब्दविभूषितः ॥ १३ ॥ तस्[व]: सोच्छराजाख्यः ख्या .... [।] ....
तस्य महाकल्प
१४ द्रुमोभवत् ॥ १४ तस्मादुदयराजाख्यो महाराज .... [।] मंडलीकपदाधि
१५ कः ॥ १५ आचोडगौडकर्ण्णाटमालवोत्तर पश्चिमाः । .... कृ[ष्णा-
रा]जं ॥ १६
१६ आसिंधुराजभूपालात्पितृपुत्रकमात्सुनः । तस्मादुदयरा[ज ?]... ....[4].... :
॥ १७ उत्तीर्ण्ण
१७ मपि यो राज्यमुद्दभ्रे भुजवीर्यतः । जयसिंहमहीपालात्[स?]त ... ॥१८ ....
तोष्टनवते वर्षे
१८ विक्रमभूपतेः । प्रसादाज्जयसिंहस्य सिद्धराजस्य भूभुजः ॥ [१९] ....
राजेनं सिंधुराजपुरो

---

१ ભાવનગર મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી. २ ચિહ્ન રૂપે છે. ૩ આ શબ્દનો અર્થ બે રીતે કરી શકાય છે. ૪ ધન્ધુકનું નામ આ જગ્યાએ હોવા સંભવ છે. ૫ આ ભાગમાં ઉદયરાજના પુત્ર સોમેશ્વરનું નામ હોવું જોઇએ. ६ આની પહેલાં સોમેશ્વર શબ્દ હોવો જોઇએ.

अक्षरान्तर

१ ओं नमः शिवाय भूर्भुवः स्वश्वरं देवं वंदे पीठं पिनाकिनं स्मरति श्रेयसे यस्तं....
.... पुरा .... समस्तराजा

२ वलिविराजितमहाराजाधिराजपरमभट्टारकपरमेश्वरनिजभुजाविक्रमु(म)रणांगणवि-
निर्जित .... पार्वतीपतिवरलब्धप्रौढप्रतापश्रीकुमारपालदेवकल्याणविजयराज्ये

३ स्वे स्वे वर्त्तमाने श्रीशंभुप्रसादावाप्तस्वच्छपूरत्नपुरचतुराशिकायां महाराजभुपाल-
श्रीरायपालदेवान्महासनप्राप्तश्रीपूनपाक्षदेवश्रीमहाराज्ञी श्रीगिरिजादेवी संसार-
स्यारता

४ विचिंत्य प्राणिनामभयदानं महादानं मत्वा अत्र नगरनिवासी(सि)समस्त-
स्थाना(न) पतिब्राह्मणान् समस्ताचार्यान् समस्तमहाजनान् तांबोलिकान् प्रकृती
(ति) किंकृतो(ति)नः संबोध्य संविदितं शासनं संप्रयुंजाति यथा अद्य अ–

५ मावास्यापर्व्वणि प्राणिनामभयदानशासनं प्रदत्तं स्ना(स्ना)त्वा देवपितृमनुष्यान्
—केन संतर्प्य वारावार....पूर्ह्वंवतां प्रस्व (सा)द्य ऐहिकपारत्रिकफलमंगीकृत्य
प्रेत्य यशोभिवृद्धये जीवस्य अमारिदानं

६ मासे मासे एकादश्यां चतुर्दश्यां अमावास्या(यां) उभयो(:) पक्षे (पक्षयोः)
श्रेष्ठतिथौ भूसहायशासनोदकपूर्वं स्वि:परंपराभिः प्रदत्तं अस्मदीयभुवि भोक्ता
महामात्यः सांधिविग्राहिकप्रतीतिस्वपुरोहितप्रभृति

७ समस्तठकुराणां तथा सर्वान् संबोधयत्यस्तु वः संविदितं.... ....कारापनाय(करणाय)

८ महाजनानां पणेन लिख्यते राज्ञा सभयं निग्रहणीयः श्रुत्वा शासममिदमार्च-
द्रार्कं यावत् पालनीयं उक्तं च यथा व्यासेन वहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः यस्य
यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं सर्वांनित्यं भाविनः

९ पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामचंद्रः सामान्योयं धर्म्म(से)तुर्नृपाणां
काले काले पालनीयो भवद्भिः अस्मद्वंशसमुत्पन्नो धन्यः कोपि भविष्यति
तस्याहं करसंलग्नो नलोप्यं मम शासनं अमावास्यां पुण्यतिथिं भांडप्रजा (ज्वा)
लनं च (पौर्विकैः) कुंभकारैश्चनो कार्यं

१० तासु तिथिष्ववज्ञाविभः प्राणिवधं कुरुते तस्य शिक्षापनां दाम्रि द्र ४ चत्वारि
नड्डुलपुरवासी प्राग्वाटवंशजः शुभंकराभिधानः सुश्रावकः साधुधार्मिकः तत्सुतौ
इह हि येनौ जातौ पूतिगसालिगौ तै (ताभ्यां) कृपा(पया)प्राणिनामर्थे
विज्ञप्य शासनं

११ .... स्वहस्तः श्रीपूनपाक्षदेवस्य लिखितमिदं पारि०लक्ष्मीधर सुतठ०जसपा-
लेन प्रमाणमिति॥

નં० ૧૫૫ અ

કુમારપાલના સમયનો જોધપુર તાબે રતનપુરનો શિલાલેખ[1]

રજપુતાનાની પશ્ચિમે મારવાડમાં દેશી રાજ જોધપુરના તાબાનું રતનપુર ગામ છે. ગામથી બરાબર પશ્ચિમે જૂનું શિવમન્દિર છે, જેના ઘુમટમાં આ પત્થર મૂકેલો છે. તેનું માપ ૪'×૧' છે અને દેવનાગરી લિપિમાં સંસ્કૃત ગદ્યમાં ૧૪ પંક્તિનો લેખ છે. પત્થર ઘણે ખરે ઠેકાણે ખવાઇ ગયો છે અને પહેલી તેમ જ સાતમી પંક્તિ વાંચી શકાતી નથી. અમાવાસ્યા (અમાસ) અને બીજા પવિત્ર દિવસોએ પ્રાણીની હિંસા ન કરવા સંબન્ધી રતનપુર ચોવીસીના માલિક શ્રીપૂનપાક્ષે જાહેરાત કાઢી હતી, તેને ઉદ્દેશીને આ લેખ છે. લેખમાં સાલ આપી નથી, પણ કુમારપાળ જેણે ઈ. સ. ૧૧૪૩ થી ૧૧૭૪ સુધી રાજ્ય કર્યું તેના સમયમાં લખાએલો છે.

---

૧ આ. મા. સ. ઈ. પા. ૨૦૫

નં૦ ૧૫૫ ખ

કુમારપાલનો પ્રાચીનો શિલાલેખ[1]

કાઠિયાવાડમાં સોમનાથ પાટણની પૂર્વે પંદર માઈલ ઉપર પ્રાચીથી ઉત્તરે બે માઈલ છેટે એકાન્ત જગ્યામાં ભીમના દેવળ તરીકે ઓળખાતું મોટું મન્દિર છે. તે સરસ્વતી નદીના ડાબે કાંઠે છે. પાંડવોને સરસ્વતીમાં સ્નાન કરવાની સલાહ શ્રીકૃષ્ણે આપી હતી તેથી પાંડવ ભીમ ઉપરથી આ મન્દિરનું નામ પડયું હોય અગર ચાલુક્ય ભીમ ઉપરથી કે તેના મોટા કદ ઉપરથી પણ નામ પડ્યું હોય એવો સમ્ભવ છે. પ્રાચીમાં ચાલુક્ય સમયના ઘણા અવશેષો મળે છે. મન્દિર કયા દેવનું હશે તે કાંઈ ખબર પડે તેમ નથી, કારણ તે ખંડિત થઈ ગયું છે. ચાળીસ વર્ષ પહેલાં મન્દિરને સમારકામ કરાવતી વખતે આ લેખનો કટકો મળી આવ્યો હતો. તેના બીજા કટકાનું શું થયું તે ખબર નથી. આ કટકો અત્યારે જુનાગઢ મ્યુઝિયમમાં સુરક્ષિત રાખવામાં આવ્યો છે.

ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ તરફ ૯ા ઈંચ જેટલો ભાગ સુરક્ષિત છે. ઉપરથી નીચે સુધીની લમ્બાઈ પત્થર તૂટી ગયો હોવાથી અટકળી શકાય તેમ નથી. લેખ સંસ્કૃત શ્લોકમાં સારી રીતે કોતરેલો છે. લિપિ નાગરી છે અને બહુ જ શુદ્ધ છે. ર ની પછીનો વ્યંજન બેવડો લખ્યો છે અને પૃષ્ટ માત્રા વાપરવામાં આવી છે.

કુમારપાળ સુધીની ચાલુક્ય રાજાઓની વંશાવળી તેમાં નીચે મુજબ આપેલ છે. મૂળરાજ જેનું નામ તૂટેલા ભાગમાં નષ્ટ થયું છે, ચામુણ્ડરાજ પં. ૩ જીમાં દુર્લભરાજ પં. ૪ થીમાં ભીમ દેવ ૧ લો પં. ૪ કર્ણદેવ પં. ૬ જયસિંહ પં. ૬ અને કુમારપાલ પં. ૮ માં આવે છે. રાજાએ કહ્‌લના દીકરા ગુમદેવને સોમનાથ પાટણમાં સુબો નીમ્યો હતો. તેણે ધર્માદિત્ય (?) માટે આશ્ચર્યકારક હીંચકો બનાવ્યો હતો. નીચેનો ભાગ ખંડિત છે, તેથી તેમાંથી કાંઈ ઉપયોગી હકીકત મળતી નથી. લેખમાંના ધર્માદિત્ય માટે કાંઈ ખબર મળી શકતી નથી.

તેરમી પંક્તિમાં આહીર જાતિનો ઉલ્લેખ ઉપયોગી છે. કુમારપાલના સૂબા ગુમદેવે તેને તાબામાં રાખેલ. સોમનાથ પાટણના વાજાઓના લશ્કરમાં તે લોકો હોવા જોઇએ. મહમુદ ગઝનીના મુસલમાની થાણા પાસેથી તે જગા તેઓએ પડાવી લીધી હશે.

---

૧ પુના ઓરીએન્ટાલીસ્ટ વો.૧ નં. ૪ પા.૩૮ જાને ૧૯૩૭ ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ કાઠિયાવાડ ગેઝેટીઅર પા.૬૦૭

ભાષાન્તર

ભૂઃ ભૂવઃ અને સ્વઃ માં ફરતા અને પીઠપિનાકિન કહેવાતા શિવને નમસ્કાર કરૂં છું. તેને કલ્યાણ માટે જે સંભારે છે ... ... પહેલાં ... ... બધા રાજાઓથી શોભાયમાન, મહારાજાધિરાજ, બધા લડવૈયામાં શ્રેષ્ઠ, પરમેશ્વર, પોતાના બાહુબળથી રણસંગ્રામમાં ... ... હરાવનાર પાર્વતીપતિ પાસેથી વરદાન મેળવવાથી જેને પ્રતાપ બહુ પ્રૌઢ હતો, એવા શ્રી કુમારપાલ દેવના કલ્યાણકારી અને વિજયી રાજ્યમાં, શ્રીશંકરના પ્રસાદથી તે મહારાજ ભૂપાલ શ્રી રાયપાલ પાસેથી રત્નપુર ચોરાસીમાં મોટું આસન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, એવા શ્રી પૂનપાક્ષદેવની મહારાણી શ્રી ગિરિજાદેવી, સંસારની અસારતાને ખ્યાલ કરીને અને પ્રાણીઓને અભયદાન આપવું એ મોટું દાન છે એમ જાણીને નગરમાં રહેલા બધા બ્રાહ્મણો, આચાર્યો, મહોજનો તંબોળીઓ અને કુકૃત્ય કરનારી પ્રજાને સંબોધિને હુકમ બહાર પાડે છે કે આજથી અમાસના પર્વને દિવસે પ્રાણીને અભયદાન આપવામાં આવે છે. સ્નાન કરીને, દેવ, પિતૃ અને મનુષ્યોનું તર્પણ કરીને વારંવાર નગરના દેવતાની (પૂજા કરીને) આ લોક તેમ જ પરલોકમાં ફલની પ્રાપ્તિ માટે મૃત્યુ પછી યશની વૃદ્ધિ માટે દરેક માસના બન્ને પક્ષની અગીયારસ, ચૌદસ અને અમાસ તેમ જ પુણ્યતિથિએ પ્રાણીઓને જમીનના દાન સહિત અભયદાન આપવામાં આવે છે. અમારા તેમ જ ભવિષ્યમાં ભોગવનારા અમાત્ય તેમ જ લડાઈ અને સુલેહના અમલદારો તથા પુરોહિત વિગેરે તેમ જ બધા ઠાકોરોને માલુમ થાય જે ... ... મહારાજનની સંમતિથી રાંજા અમલ કરે છે અને તેઓનો (પ્રજાનો) દંડ કરીને ભયમાં રાખે છે. આ હુકમ ચન્દ્ર અને સૂર્યના અસ્તિત્વ સુધી પાળવામાં આવશે તેને કોઈએ ભંગ કરવો નહી. મહાભારતમાં વ્યાસે કહ્યું છે કે સગર ... ... ઈત્યાદિ. રામચન્દ્ર બધા ભાવિ નૃપોને ... ... ઈત્યાદિ. મ્હારા વંશમાં ઉત્પન્ન થશે તેની સાથે હું જોડાએલો છઉં તેથી તેઓએ મારો હુકમ તોડવો નહીં. અમાવાસ્યાના પુણ્ય દિવસે ગામના કુંભારોએ પણ નિભાડો સળગાવવો નહીં. બ્હીક વિનાનો થઈને તે દિવસે કોઈ પ્રાણીની હિંસા કરશે તો તેને ૪ દ્રમ્મ દંડ થશે. નડૂલપુરમાં સારો શ્રાવક અને ધાર્મિક શુભકર નામનો પ્રાગ્વાટ વંશનો રહીશ હતો. તેના પૂતિગ અને સાલિગ નામના બે દીકરા હતા. આ પ્રાણી તરફ કૃપા બતાવનારો હુકમ તેમની દ્વારા બહાર પાડવામાં આવેલ. શ્રી પૂનપાક્ષદેવના હસ્તાક્ષર છે. પારિ૦ લક્ષ્મીધરના પુત્ર ઠક્કર જસપાલે આ લખ્યું અને તેમાં સાક્ષી કરી.

નં० ૧૫૭ અ

ઉંઝાનો અજયપાલનો શિલાલેખ

વિ. સં. ૧૨૩૧ ચૈત્ર વ. ૧૧.

વડોદરા સ્ટેટના કડી પરગણાના સિદ્ધપુર તાલુકામાં બી. બી. એન્ડ સી. આઇ રેલ્વેની મ્હેસાણા-અજમેર વિભાગ ઉપરના રેલ્વે સ્ટેશન ઉંઝામાં કોલેશ્વર મહાદેવના મન્દિરમાં આ લેખ મળ્યો હતો. સ્ટોકહોમમાં મળેલી આઠમી ઇન્ટરનેશનલ કોંગ્રેસમાં વડોદરા તરફથી પ્રતિનિધિ તરીકે ગએલા સ્વ. એચ. એચ. ધ્રુવે આ લેખનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો તેથી લગભગ પંચાવન વર્ષ પહેલાં આ લેખનું અસ્તિત્વ જાણવામાં આવ્યું હશે. લેખવાળી સપાટી ૩ાા ફીટ લાંબી અને ૪ ઇંચ પહોળી છે.

લેખની શરૂઆતમાં વિ. સં. ૧૨૩૧ ના ચૈત્ર વદિ ૧૧ વાર ગુરૂની તિથિ આપી છે; અને અણહિલપાટકના રાજા અજયપાલનો ઉલ્લેખ છે. દંડ શ્રીતાતના સમયમાં રાજા બલ્લાલના પુત્ર કુમારસિંઘે ઉંઝામાં કાલસ્વામ દેવની અહોરાત્ર પંચોપચારથી પૂજા કરીને અમુક પદાર્થો દાનમાં આપ્યાની હકીકત આપી છે.

અજયપાલના બીજા બે લેખો જાણવામાં છે. એક માલવામાં ઉદયપુરમાંથી[2] વિ. સં. ૧૨૨૯નો મળેલો અને બીજું એક તામ્રપત્ર[3] વિ. સં. ૧૨૩૧નું પણ ત્યાંથી જ મળ્યું છે. નરપતિ જયચાર્યના ગ્રન્થમાંથી[4] આ રાજાની છેલ્લામાં છેલ્લી સાલ વિ. સં. ૧૨૩૨ ની મળી છે. આ લેખમાંથી અજયપાલ સમ્બન્ધી કાંઇ ખાસ હકીકત મળતી નથી.

अक्षरान्तर

१ स्वस्ति श्रीनृपविक्रमसंवत् १२३१ वर्षे चैत्र वदि ११ गुरावद्येह श्रीमदणहिल-
पाटके समस्तराजावलीविराजित

२ श्रीमदजयपालदेवराज्ये दंड श्रीतातप्रतिपत्तौ उंझाग्रामे श्रीकाल[स्वा]मिदेवाय
पर० राज० वल्लाल पु राज० कुमरसिंघेन समस्त

३ ग्रामं विदितं द्यूत? सत्क आड वाई दावका प्रभृति दत्वा संभाव्यं दिवारात्रिकं
पंचोपचारपूजां भणित्वा आचंद्रार्कं यावत् धर्मेण प्रदत्तम् ॥

---

૧ પુના ઓરીઅન્ટલીસ્ટ વો. ૧ નં. ૪ પા. ૪૦ જાનેવારી ૧૯૩૭ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૪ ૩ „ „ પા. ૮૦ ૪ „ „ પા. ૩૪૫ ૫ એટલે પુત્ર

अक्षरान्तर[1]

१ [2][श्रेयः] स [वि].... : ....

२ त्रे जितारिपार्थिवबल ....

३ नश्चामुंडराजो नृपः । तस्माद्वल्ल[भ] ....

४ नर्जातो दुर्लभराज इत्यवनिपः श्री भीमदेवस्त[तः] ....

५ ष्ट दुष्टदलनः प्रागल्भ्यसंभावितो रूपश्रीजितमन्मथः पृथु[भु]

६ कर्णदेवो नृपः । तत्सूनुर्जयसिंहदेव इति च प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजा[मु]

७ द्दर्ता गुरुसाहसैकरसिकोमूत्सिद्धचूडामणिः ॥ ४ एतस्मिन्पूरु-

८ हूतपत्तनवधूनेत्रातिथौ[5] सत्यमूर्च्छ्रीमानत्र कुमारपालनृपतिर्दु–

९ र्व्वारवीरव्रतः । यत्सेनाचरवाजिपुंगवखुरप्रोत्खातपृथ्वीरजः सं–

१० घातावृतविग्रहे दिनपतौ नक्तायते वासरः ॥ ५ तेन क्ष्मापतिना न्य ॥

११ युज्यत मुदा निर्व्याजवीर्योर्ज्जितस्फारप्रौढिविलासमंदिरमसौ

१२ श्रीकक्ककस्यात्मजः । श्रीसोमेश्वरपत्तनावनविधौ श्रीगूमदेवो व

१३ ली यत्खड्गाहतभीतिकंपतरलैराभीरवीरैः स्थित ॥ ६ तेनावन्य[त]

१४ [धर्म] निष्टमनसाऽत्रांदोलकं धीमता धर्मादित्यकृते विचित्ररच[ना]....

१५ .... सौ [१] तत्पूजानिरतैः सदैव मनुजैः संप्राप्यते

१६ .... दवसतः सत्यं मुहुर्ब्रूमहे ॥ ७ [मू]र्ति[र]....

१७ .... मेन कृष्णोपमा । [पूर्ण ?]

---

१ જૂનાગઢ મ્યુઝિયમમાંના મૂળ પત્થર ઉપરથી તેમ જ વૉટસન મ્યુઝિયમમાંના રબ્બિંગ ઉપરથી.
२ ત્રુટક લેખ આહીંથી શરૂ થાય છે. ૩ મી રહી ગયાથી મ ની ઉપર કોતર્યો છે. ૪ વાંચો પુરુહૂત
૫ એટલે જ્યારે તે ગુજર્યો ત્યારે ६ વાંચો निष्ठ

આ તામ્રપત્રમાંથી બ્રાહ્મણવાડા, કારોડા અને ગાંભુનાં નામો મળી આવે છે. આ બધાં ગામો ગાયકવાડ સરકારના મહેસાણા પ્રાંતમાં આવેલ ચાણસમા મહાલમાંનાં છે. ગાંભુ યાને ગંભૂતા એ પ્રાચીન ગામ છે. ગુજરાતની રાજધાની અણહિલપુરની સ્થાપનાસમયે તે વિદ્યમાન હતું. વનરાજના મહામાત્ય નિન્નય શેઠને ગાંભૂથી ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા હતા, એમ ચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્રની અન્ત્ય પ્રશસ્તિ ઉપરથી જ્ઞાત થાય છે. મૂળરાજે મણ્ડલી ગામના મૂલેશ્વર દેવને આપેલ દાનપત્રમાં ગમ્ભૂતા પથકનો નિર્દેશ કર્યો છે. આથી સોલંકીઓના રાજ્યકાલની શરૂવાતથી જ તે પથક તરીકે ઓળખાતું હતું, એમ લાગે છે. પથક અમુક ગામડાંઓના જૂથને કહેવામાં આવતું હશે. તે પ્રમાણે ગાંભૂને ફરતાં કેટલાંએ ગામડાં તે પથકમાં હોવાં જોઇએ. તેમાં ગાંભૂ મુખ્ય ગણાતું હશે. કારણ બીજાં બધાં ગામો કરતાં તે મોટું સુખી અને સમૃદ્ધિમાન હશે, એમ માનું છું. તે સમયના રાજકીય વિભાગોનાં પથક, મણ્ડળ, વિષય વગેરે નામો તામ્રપત્રો ઉપરથી જણાયાં છે. હાલમાં વપરાતા મહાલ, પ્રાંત અને પરગણાને જ મળતા વિભાગો માટે તેવા સંકેતો વાપરવામાં આવતા હશે એમ લાગે છે. પથક શબ્દ તાલુકા જેવા વિભાગને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવતો હોવો જોઇએ. મણ્ડળ એ પ્રાન્તનું બીજું સ્વરૂપ છે, જ્યારે વિષય પરગણા જેવો વિભાગ હશે, એમ માનું છું.

આ દાન અજયપાળની સ્ત્રીના પુણ્યાર્થે અપાયું હતું. અજયપાળની કુલસ્વસ્તિકા રાણી કર્પૂરદેવીના શય્યાગ્રાહક નાગર બ્રાહ્મણ ધૂહડના પુત્ર પ્રભાકરને બ્રાહ્મણવાડા ગામની બે હલવાહ જમીન દાનમાં આપવામાં આવી હતી. અજયપાળની સ્ત્રીનું નામ નાઇકિ દેવી પ્રબન્ધચિન્તા-મણિમાં આપેલ છે. તેણે અજયપાળના મરણ બાદ બાળમૂળરાજને ગાદીનશીન કરી, રાજ્ય ચલાવ્યું હતું એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ વાત છે. પરંતુ કર્પૂર દેવીનું નામ આ દાનપત્રમાંથી પહેલી વાર મળ્યું છે અને એથી અજયપાળને બે સ્ત્રીઓ હતી, એમ માની શકાય.

દાન લેનાર નાગર બ્રાહ્મણ હતો. ચૌલુક્યોનું પુરોહિતપણું નાગરો કરતા, એમ સોમેશ્વરે જણાવ્યું છે. દાનમાં આપેલી જમીન બ્રાહ્મણવાડા ગામની સીમની છે. તેની ચતુઃસીમાના અક્ષરો બરાબર વાંચી શકાતા નથી, પરંતુ જેટલું વંચાય છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે તે જમીનની પૂર્વમાં શય્યાપાલકનું ખેતર, ઉત્તરમાં કારોડા ગામનો રાજમાર્ગ, દક્ષિણમાં ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણનું ખેતર અને પશ્ચિમમાં નાગદેવનું ખેતર હતું. આજે પણ કરોડા ગામ બ્રાહ્મણવાડાથી સીધું ઉત્તરમાં છે, એટલે તે ગામ જવાના રાજમાર્ગ ઉપર આ ખેતર આવેલું હશે. પૂર્વમાં શય્યા-પાલકનું ખેતર હોવાનું જણાયું છે. તે સમયમાં શય્યાપાલક કોને કહેવામાં આવતો હશે તે સમજી શકાતું નથી. શય્યાપાલક એટલે શય્યા(પલંગ)નું રક્ષણ કરનાર, શય્યા લેનાર, કે શય્યા પાથરનાર એમાંથી કોણ હશે, તેને શું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હશે તે સમજાય તેવા કોઈ ઉલ્લેખો વાંચવામાં આવ્યા નથી.

ત્યારબાદ શાપાત્મક શ્લોકો આપેલા છે. લેખક તરીકેના નામમાં મોઢાન્વય પ્ર એટલાજ અક્ષરો સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. તે મોઢ હશે, એમાં સંશય નથી. તે સમયમાં પાટણમાં કેટલાક મોઢવૈશ્યો સારો હોદ્દો ધરાવતા હતા. અજયપાળનો મન્ત્રી યશપાલ મોઢ વાણિયો હતો. મહા સાન્ધિવિગ્રહિકનાં નામ તેમ જ રાજાની સહીવાળો ભાગ ઘસાઈ ગયેલ છે.

નં૦ ૧૫૭ બ

મૂળરાજ બીજાનું દાનપત્ર[1]

વિ. સં. ૧૨૩૨ ચૈ. સુ. ૧૧

વડોદરા સ્ટેટના ચાણસમા મહાલમાં આવેલા બ્રાહ્મણવાડા ગામના બારોટ ડુંગરજી ભગજીને આ તામ્રપત્ર ઘરના પાણીયારામાંથી મળ્યાં હતાં. તે વાંચવા માટે તેણે પાટણના વકીલ જીવાભાઈ કાનજીભાઈને આપ્યાં અને તેણે સાફ કરાવી મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીને આપ્યાં. આના અક્ષરાન્તરની એક નકલ પૂ. મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજીના સંગ્રહમાંથી પૂ. મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ મેળવી આપી છે.

દાનપત્ર બે પતરામાં લખાએલું છે. પતરાં ૧૫ ઇંચ લાંબાં અને ૧૦ ઇંચ પહોળાં છે. લિપિ દેવનાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. અન્તમાં શાપાત્મક વિગેરે શ્લોકો સિવાય બાકી બધું લખાણ ગદ્યમાં છે. ભીંતમાંની હવાથી પતરાં ઘસાઇ ગયાં છે અને કેટલીક જગ્યાએ બરોબર પાઠ સ્પષ્ટ નથી.

આ દાન વિ. સં. ૧૨૩૨ માં એટલે કે અજયપાળના મૃત્યુ પછી તેના પુત્ર મૂળરાજ બીજાના રાજ્યકાળમાં આપવામાં આવ્યું છે. આ મૂળરાજના રાજ્યસમયનું બીજું કોઈ દાનપત્ર હજુ સુધી જાણવામાં નથી, તેથી આ દાનપત્ર ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુ ઉપયોગી ગણાય.

[2]સોલંકીઓનાં તામ્રપત્રોમાં શરૂવાતથી જ રાજાવલી આપવામાં આવે છે તે મુજબ આમાં પણ આપેલ છે. અત્યાર સુધી ચૌલુક્યોનાં એકન્દરે ૧૯ તામ્રપત્રો મળી આવ્યાં છે. તેમાં આ તામ્રપત્રથી એકનો ઉમેરો થાય છે. તે તામ્રપત્રો અનુક્રમે બધા રાજાઓનાં નથી, પણ નીચે મુજબ મળ્યાં છે. મૂળરાજનાં ૨, ભીમદેવ પહેલાનાં ૩, કર્ણદેવનાં ૩, અજયપાલનું ૧, ભીમદેવ બીજાનાં ૯ અને ત્રિભુવનપાળનું ૧ મળી કુલ ૧૯ થાય છે, મૂળરાજ પછી ચામુણ્ડ,[3] વલ્લભ, દુર્લભરાજ તથા સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળના સમયનું એક પણ તામ્રપત્ર ઉપલબ્ધ થતું નથી. બાળમૂળરાજનું પણ આ પહેલું જ પતરૂં મળેલું છે. મૂળરાજ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાળ જેવા દાનવીરો પૈકી માત્ર મૂળરાજનાં બે દાનપત્રો સિવાય બીજા કોઈ પણ દાનના લેખો મળ્યા નથી, એ આશ્ચર્યજનક છે.

બાળમૂળરાજનું આ તામ્રપત્ર સંવત ૧૨૩૨ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૨ ને સોમવારે લખાયું છે. મુમ્બઈ ગેઝેટીઅર વો. ૧ પાર્ટ. ૧ પા. ૧૯૫ મે અજયપાળનું મરણ ૧૨૩૩ માં થયાનું લખ્યું છે. તેમ જ પ્રબન્ધચિન્તામણિમાં બાળમૂળરાજ ૧૨૩૩ માં રાજ્ય ઉપર આવ્યો, એમ નોંધેલ છે. સંવત ૧૨૩૧ નું અજયપાળના સમયનું એક દાનપત્ર મળેલું છે તેમાં લખ્યું છે કે અજયપાળના રાજ્યકાળ દરમીઆન નર્મદાકિનારા ઉપરના બ્રાહ્મણપાટકમાં રહેતા મહામણ્ડલેશ્વર ચૌહાણ વંશધર વૈજલ્લદેવે આલવિણ્ડ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ બન્ને હકીકત ઉપરથી અજયપાળનું મૃત્યુ ૧૨૩૨ ની શરૂવાતમાં થયું હોય, એમ નિશ્ચય ઉપર આવી શકાય.

ભીમદેવ બીજાનાં કેટલાંક તામ્રપત્રોમાં બાળમૂળરાજનું બિરૂદ आहवपराभूतदुर्जयगर्जनकाधिराज આપેલું છે. પોતાની માતા નાઈકા દેવીની સંમતિ અનુસાર રાજ્ય ચલાવતાં તેણે શહાબુદ્દીન ઘોરીને યુદ્ધમાં પરાસ્ત કર્યો હતો, તેને લીધે ઉપરનું બિરૂદ સંભવે છે. આ જિતની હકીકતને પ્રબન્ધચિન્તામણિ, સુકૃતસંકીર્તન અને કીર્તિકૌમુદી વગેરે ગ્રન્થોમાંથી ટેકો મળે છે. આ દાનપત્રમાં ઉપરનું બિરૂદ આપ્યું નથી, તેથી એમ અનુમાન થઈ શકે કે શહાબુદ્દીન સાથેનો વિગ્રહ ૧૨૩૨ ના ચૈત્ર પછી થયો હોવો જોઈએ.

---

૧ "બુદ્ધિપ્રકાશ" એપ્રિલ–જૂન ૧૯૩૮ પા. ૧૬૩ શ્રીકનૈયાલાલ ભાઈશંકર દવે. ૨ શ્રીદવેના કરેલા વિવેચનમાંથી સારરૂપે. ૩ ચામુણ્ડનું વિ. સં. ૧૦૩૩ નું એક દાનપત્ર આ પુરવણી વિભાગમાં છાપવામાં આવ્યું છે.

२० राज श्रीअजयपालदेवकुलस्वा(स्ति)का राज्ञिश्रीकर्पूरदेवीसत्क शय्याग्राहक नागरब्रा० लांठ–

२१ शिवागोत्रे सामवेदिक धूहडसुत प्रभाकराय शासनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्ता

२२ अस्या भूमेर्व्यक्तिर्यथा ॥ ना(वा) डाक्षेत्रा(त्)भूमिवि(शोप) कः आघाटा यथा ॥ पूर्वतः शय्यापा–

२३ लक ब्राह्मणक्षेत्रं । दक्षिणतश्चतुर्वेदब्रा.... क्षेत्रं । पश्चिमतश्चतुर्वेदीब्रा० नागदे–

२४ वक्षेत्रं उत्तरतः कारोडाग्राम .... साली प्रभृतीन्यक्षेत्रात् भूमि ।

२५ विभ .... अस्याभूमे .... मलवालब्राह्मणक्षेत्रं । दक्षिणतः

२६ कारो(डाग्रामस्य राज)मार्गः । प (श्चिमतश्चतुर्वेदी) .... ब्रा० नागदेवक्षेत्रं । उत्तरतो ब्रां० माधव

२७ ।.... .... रि .... क्षेत्रं । एभिरा(घाटैरुपल)क्षितां भूमिमेनामवगम्य यथादीयमानभा (ग)

२८ भोगकराहिरण्यादिसर्व(दाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽ)मु(ष्मै) ब्राह्मणाय समुपने- तव्यं । सामान्यचै (मे) त (त्)

२९ पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्म(स्म)दत्तधर्मदायोऽयम–

३० नुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि (स्वर्गे) तिष्ठति

३१ भूमिदः आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ १ ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रै

३२ र्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवांति(न्त्य) प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ २ ॥

३३ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ ३ ॥

३४ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुंधराम् । स विष्टायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥ ४ ॥

३५ दत्वा भूमिं भाविनः पा(र्थिवेन्द्रान् भूयोभूयो याचते राम) भद्रः ॥ सामान्यो- ऽयं दानधर्मो

३६ नृपाणां (स्वे स्वे) काले (पालनीयो) भवद्भिः ॥ ५ ॥ लिखितमिदं शासनं मोढान्वय

३७ प्र (सूत महाक्षपटलिक.... ....

अक्षरान्तर—पतरूं पहेलुं

१ स्वस्ति राजावली पूर्ववत् । समस्तराजावलीविराजितपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-परमेश्वर—

२ श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीचामुंडराजदे-वपादा—

३ नुध्यात पं० मं० पं० श्रीदुर्लभराजदेवपा० प० म—

४ हा० प० श्रीभीमदेव पा० प० म० प०

५ त्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेव पा० प० म० प० रावंतिनाथत्रिभु—

६ वनगंडबर्बरकजिष्णु सिद्धचक्रवर्ति श्रीजयसिंहदेव पा० प० म०

७ ज प० प्रौढप्रताप निजभुजविक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरी भूपाल श्रीकुमारपाल-

८ देव पा० प० म० प० परममाहेश्वर प्रबलबाहुदंडदर्परुप—

९ कंदर्पकलिकालनिष्कलंकावतारितरामराज्य करदीकृतशाकंभरीभूपाल श्रीअजय-पालदेव पादा—

१० नुध्यात प० म० प० श्रीमन्मूलराजदेवः स्वभुज्यमानगंभूतापथ—

११ कान्तपातिनः समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणा(णो)न्त(च)रांस्तन्नियुक्ताधि-कारिणो जनपदांश्च बोधय—

१२ (त्य) स्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु द्वात्रिंशदुत्तरे—

१३ षु चैत्रमासशुक्लपक्ष एकादश्यां सोमवारेऽत्रांकतोऽपि सं० १२३२ चैत्र सुदि ११ सोमेऽस्यां

१४ संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथावद्द(द्ये)ह श्रीमद(ण)हिलपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवन्तं भवानिपति—

१५ मभ्यर्च्य नलिनिदलगतजललवतरलं जिवित (व्य) माकलय्यैहिकमामुष्मिकं च फ—

१६ लमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्यफलाभिवृद्धये बांमणवाडा (ब्राह्मणवाडाग्रामे) भूमि हल २ जातभूमि—

१७ वि ९॥। — २॥ सार्धकपर्दकद्वयो(स)[(हि)तपादो(नृपत्)विंशो-पका समकर विंशोपकं प्रति १७ वि—

पतरूं बीजुं

१८ प्र १०० शतमेकं अनेन वंचेत्रामाभ्यां (हलद्वय भूमि)विंशोपका स्वसीमा-पर्यंता सवृक्ष—

१९ मालाकुला सहिरण्यभागभोगा काष्टतृणोदकोपेता सर्वादायसमेता महाराजाधि—

१ परमभट्टारक २ महाराजाधिराज ३ परमेश्वर ४ पादानुध्यात्

આ લેખમાં આવતો વિંશોપક શબ્દ ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે. એ તો ચોકસ છે કે તે એક જાતનો સિક્કો હતો. રાજપૂતાના, મધ્યહિન્દ અને ગુજરાતના મધ્યકાલીન ઘણાખરા લેખોમાં તે આવે છે. તેનો અર્થ એવો થાય કે તે બીજા કોઈ સિક્કાનો $\frac{1}{20}$ મો ભાગ હોય. સાધારણ રીતે સિક્કો પાડનારના નામ ઉપરથી તે ઓળખાવવામાં આવતો.[1] જેમ કે દત્તવીર વિંશોપક. પ્રો. ડી. આર. ભાંડારકર માને છે કે[2] વિંશોપક તે મૂળ દ્રમ્મ કાર્ષાપણનો $\frac{1}{20}$ મા ભાગનો ત્રાંબાનો સિક્કો હોવો જોઇએ. પણ આ લેખમાં રાણીએ સોમેશ્વરની પૂજા માટે માત્ર બે વિંશોપક રોજના દાનમાં આપેલા છે, તેથી તે રૂપાનો સિક્કો હોવો જોઇએ, એમ સમજાય છે.

જે સોમેશ્વરના દેવળમાંથી આ લેખ મળ્યો અને જેને તેજપાળની સ્ત્રીએ સુધરાવ્યું તેનું નામ ઉદયરાજના પુત્ર અને મદન બ્રહ્મદેવના મ્હોટા ભાઈના નામ ઉપરથી જ પડ્યું હોય, એમ કલ્પી શકાય. વિ. સં. ૧૨૧૮ ના કિરાડુના લેખમાં તેને શૂરવીર યોદ્ધા તરીકે વર્ણવ્યો છે અને પોતાની જિત પછી જેમ તેની યાદગીરીમાં વિ. સં. ૧૨૧૮ ની પ્રશસ્તિ લખાવી તેમ પોતાનું નામ અમર રાખવા આ મન્દિર બન્ધાવ્યું હોય.

ભીમ ૨ જા નો આ સહુથી પ્રાચીન લેખ છે. કર્નલ ટોડે તેના ગિરનારમાં મલ્લિનાથના મન્દિરમાં વિ. સં. ૧૨૩૪ પૌષ સુ. ૬ ના લેખનો નોંધ કર્યો છે[3] પણ તે મળ્યો નથી. ત્યાર પછીના વિ. સં. ૧૨૩૬ ફા. સુ. ૨ શનિવારના લેખનું વર્ણન મી૦ એચ. એચ. ધ્રુવે વિએના ઓરિએન્ટલ જર્નલ વો. ૭ પા. ૮૭ મે કરેલ છે, પણ તેનો પણ મૂળ પત્થર હજુ મળ્યો નથી.

તિથિની બરોબર ઇ. સ. ૧૧૭૪ ૨૬ મી ઑક્ટોબર ગુરૂવાર આવે છે.

---

૧ પ્રો. ડી. આર ભાંડારકરનાં કારમાઈકલ લેક્ચર્સ એન્શન્ટ ઈંડિયન ન્યુમિસ્મેટિક્સ પા. ૨૧૦. ૨ તેવી જ રીતે વરાહપ્રિય વિંશોપક (એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૧૭૪), ભીમપ્રિય વિંશોપક (એ. ઇ. વો. ૧૧ પા.૬૮) ઇત્યાદિ. ૩ ટ્રાવેલ્સ ઇન વેષ્ટર્ન ઈંડિયા ૩, પુરવણી પા. ૫૧૦

નં૦ ૧૫૭ ક

ભીમ ૨ જાના કિરાડુના શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૩૫

વિ. સં. ૧૨૧૮ નો લેખ જે મન્દિરમાંથી મળ્યો હતો તે જ મન્દિરમાંથી આ લેખ મળ્યો છે: તે ૧ ફુટ ૫ ઇંચ લાંબો અને ૯⅞ ઇંચ ઉંચો છે. તેમાં લખાણની સોળ પંક્તિ છે. લખાણનો લગભગ ત્રીજો ભાગ નીચેના ભાગમાં મધ્યમાંથી ઉખડી ગયો છે અને દરેક પંક્તિની મધ્યમાંના અમુક અક્ષરો ઘસાઇ ગયા છે. પરંતુ હકીકત બહુ પ્રમાણમાં નષ્ટ થઈ નથી. લિપિ નાગરી છે અને લેખ સંભાળપૂર્વક કોતરવામાં આવ્યો છે. કેટલીક વાર ર પછીનો વ્યંજન બેવડો લખ્યો છે. શિવની સ્તુતિનો એક શ્લોક શરૂવાતમાં અને અન્તના શાપના બે શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે

શરૂવાતમાં શિવજીને નમસ્કાર છે. પછી શિવસ્તુતિનો એક શ્લોક છે. ત્યાર બાદ વિ. સં. ૧૨૩૫ના કાર્તિક સુ. ૧૩ ગુરૂવારની તિથિ આપી છે. પછી મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમભટ્ટારક ભીમદેવ બીજાના રાજ્યનું વર્ણન છે. પછી કિરાટકૂપ(હાલના કરાડુ)માં રાજ્યકર્તા ખડિયા રાજા મહારાજપુત્ર મદન બ્રહ્મદેવનું નામ આપેલ છે. પછી તે રાજાના મુખ્ય મન્ત્રી અને સામન્ત તરીકે નોકરી કરતા મહેતા તેજપાલનું વર્ણન આવે છે. તેની પત્ની જેનું નામ વાંચી શકાતું નથી તેણે અમુક દેવની (દેવનું નામ વાંચી શકાતું નથી) મૂર્તિના તુર્કોએ કરેલા ટુકડા જોયા, તેથી નવી મૂર્તિ કરાવી તેની પૂજા માટે તથા દીપના તેલ માટે અમુક દાન આપ્યું.

આમાંથી આ ઉપયોગી ઐતિહાસિક હકીકત નીકળે છે કે સોમેશ્વરની મૂર્તિ મુસલમાનોએ[2] તોડી નાંખી અને તેજપાલની પત્નીએ તે જ વર્ષમાં એટલે વિ, સં. ૧૨૩૫ માં તેમાં ફરી નવી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ બનાવ મહમુદ ઘોરીના હુમલા સાથે બન્ધબેસતો આવે છે. કારણ તવારીખે ફેરીસ્તામાં મહમુદ ઘોરીનું આ રેતાળ પ્રદેશમાં થઇને જવાનું વર્ણન છે અને તેની સાલ હીજરી ૫૭૪ એટલે ઇ. સ. ૧૧૭૮ એટલે વિ. સં. ૧૨૩૪-૩૫ આપેલ છે. આનો અર્થ એ થાય કે ગુજરાત આવતાં રસ્તામાં જોધપુર રાજ્યના મિલાણી પરગણામાં થઇને તે પસાર થયો હશે. આ પ્રદેશ ઉજ્જડ રણના રૂપમાં છે અને તેમાં કિરાટકૂપ અગર કિરાડુ ઉપયોગી સ્થળ હોવાથી મુસલમાન બાદશાહે તેને સર કર્યું અને તેમાંના મુખ્ય મન્દિરમાંની મૂર્તિનું ખંડન કર્યું.[3] મુસલમાની ઇતિહાસની તારીખ આ લેખની તારીખ સાથે મળતી આવે છે.

મદન બ્રહ્મદેવ કોણ હતો તે જાણી શકાયું નથી. પાંચમી પંક્તિમાં મહારાજપુત્ર શ્રીકદયરાજ શબ્દ વાંચી શકાય છે. પણ બધા અક્ષરો સ્પષ્ટ નથી, તેથી તે પાઠ માટે હું બહુ ચોકસાઈથી કહી શકતો નથી. તે અટકળ ખરી ઠરે તો મદન બ્રહ્મદેવ કિરાડુના પરમાર રાજાનો પુત્ર થઈ શકે. તેનો બીજો પુત્ર સોમેશ્વર વિ. સં. ૧૨૧૮ ના લેખમાં મળી આવે છે. સંભવ છે કે મદન બ્રહ્મદેવ સોમેશ્વર પછી કિરાટકૂપનો રાજા થયો હોય. તેનો મ્હોટો ભાઈ જેમ કુમારપાળનો ખંડિયો રાજા હતો તેમ આ ચાલુક્ય ભીમ ૨ જાનો ખંડિયો રાજા હતો. કિરાટકૂપનો રાજા નામે આસલને ચાહમાન કીર્તિપાલે હરાવ્યાનું સુન્ધા ટેકરીના લેખમાં છે (એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૭૨) સંભવ છે કે મદન બ્રહ્મદેવની પછીનો રાજા હોય.

---

[1] પુના ઓરીએન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં ૪ પા. ૪૧ જાનેવારી ૧૯૩૭ ડી. બી. દિસ્કળકર. [2] મુસલમાનો માટે અહીં તુરુષ્ક શબ્દ વાપર્યો છે, જ્યારે સાધારણ રીતે બધે તુરુષ્ક શબ્દ વપરાય છે. [3] એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૭૨

નં० ૧૫૭ ૩

ગાળાનો ભીમનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૪૯

ધ્રાંગધ્રા સ્ટેટમાં ગાળાના ખંડિત મંદિરમાંના બારશાખ ઉપર આ શિલાલેખ છે. એ મંદિરમાંથી બીજા બે લેખો પણ મળ્યા છે. લેખવાળો ભાગ ૩ ફુટ ૧૦ ઇંચ લાંબો અને એક ફુટ પહોળો છે. કમનસીબે આ લેખ એટલો બધો ઘસાઈ ગયો છે કે નીચેની ત્રુટક જ હકીકત તેમાંથી નીકળે છે. તિથિ વિ. સં. ૧૨૪૯ ના વૈશાખ સુદિ પુનમ આપેલી છે. પહેલી બે પંક્તિમાં ભીમનું નામ મળે છે. આઠમી પંક્તિમાં શાપાત્મક શ્લોકનો પાછળનો ભાગ છે. લેખ દાન બાબત હોવો જોઇએ, પણ તેની વિગત મળી શકતી નથી.

अक्षरान्तरे

१ ओँ[2] नमः शिवायः[3] । स धूर्जटिर्जय .... येषां विज्ञया इव । यस्यैकपालि-
तम्रांविं क–

२ रोत्यद्यापि या(जा)ह्नवी ॥ संवत् १२३९ कार्त्तिक [शु]दि [१३
गुरा] वधे[ह] श्रीमद[ण]हिल्पाटकाधिष्ठितमहाराजाधिराज

३ परमेश्वरपरमभट्टारकरिपुवंशा(श)प्ररोह .... श्रीमद्भीमदेव-
कल्याणविजयराज्ये तत्प्रभुप्रसादावाप्तश्रीकिराटकू[पे] रविरिव सप्रतापः
हिमक[रं इव] .... रिव सुवर्णश्रिया मनोरमो[4] अनेकसमरसंघ

४ ट्टवैरिकरिघटापीठदारुणकरवाल .... [श्रीउदयराजे ?] महाराजपुत्रश्रीम
दनब्रह्मदेवराज्ये तस्य स

६ दाज्ञाभिधायी लब्धमहापंचशब्दादिसर्व्वालंकारो[क] .... र्वाधिकारस-
कल व्यापारचिंतांतरसकट[क]

७ धराधैरेयकल्प [: [महं० श्रीतेजपाल [स्तस्य] सुपत्नी [च]—[न]
....यी राजहंसी[5] मिव ललितपदगा श्रीसुरसुंद

८ रीमिवं सततमनिमेषावलोकन .... जललवतरलतरं जीवितव्य ....
चाकस्प्य [ऐ]

९ हिकाऽमुष्मिक [फ]लं चांगीकृ [त्य] ... . [सोमेश्व]रदेव-
मवामूर्त्तिरा[सी]त्[सा[6] तुरुकर्म ....

१० [म्रां] च निरीक्ष्य तस्मिन्य[त्र]पि .... सकलसुरासुरमकुटमणि-
किरि[र]ण ....

११ संघट्टमर्पितपादपद्मयु .... कारयित्वाऽस्मिन् दिने प्रतिष्ठिता ॥ ....

१२ तया च चतुर्द्दस(श) ?ान .... चिंत्य स्वराजानं प्रशा(सा) दं
यां(या)चयित्वा ... .

१३ श्रीकिराटकूपीय .... ति दिनं दत्तविरवि(—) शोपकद्वयं ॥

१४ तथा दीपार्थं च दत्तवल्ल .... वैरपि भूपालै[:] आचंद्रार्कं

१५ यावत् पालनीयं ॥ [बहु] .... यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥

१६ स्वदत्तां परदत्तां वा यत्ना.... .... पालनं ॥ २ मंगलं महाश्रीः ॥ ....

---

૧ ભાવનગર મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી ૨ ચિહ્ન રૂપે છે. ૩ વાંચો શિવાય ૪ વાંચો મનોરમ: ૫ વાંચો દંતીન ૬ વાંચો સુંદરીવ ૭ વાંચો તાં

અક્ષરાન્તર[1]

१ [संवत् १] २९६ वर्षे ज्येष्ठ शुदि १३ शुक्रे ॥ विभू

२ .... देवः श्रीमालान्वयगं वरं । कमुदाक

३ ... राजते चंद्रमा इव ॥ १ कुमारपाल

४ देवस्य चौलुक्यान्वयभास्वतः । प्रताप इव

५ रेजे सचक्रानंदनोद्यमः ॥ २ स दं—

६ डनायकोचंसस्तत्पुत्रोऽभयदा

७ ह्वयः । जिनप्रणीतसद्धर्मपारा

८ वार निशाकरः ॥ ३

९ जनाशाचूतराजीनां वसंतस्तत्सुतोऽजनि [।] ख्यातो वसंतपाला [ख्यो]

१० राजलक्ष्मीविभूषितः ॥ ४ नंदीश्वरवरद्वीपजैनबिंब [म] ची

११ करत् । जनकश्रेयसे सोयं जगदेव [प्र] बोधतः ॥ ५ श्री

१२ चंद्रसूरिसच्छिष्यश्रीजिनेश्वरसद्गुरोः देवेंद्र

१३ सूरिभिः शिष्यै द्वीप एषः प्रतिष्ठितः ॥ ६

१४ द्वीपोयं नंदतान्तावदुज्जयंताह्वये गि ।

१५ रौ जगत्यामुदितौ यावत्सूर्याचं

१६ द्रमसाविभौ ॥ ७

१ વોટસન મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી

નં० ૧૫૭ ઈ

ભીમ ૨ જાના સમયનો ગિરનારનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૫૬ જે. સુ. ૧૩

પ્રસિદ્ધ ગિરનારની ટેકરી ઉપર સંગ્રામ સોનીના મંદિરથી વાયવ્યમાં નન્દીશ્વરની મૂર્તિના ગોખલાની બન્ને બાજુએ આ લેખ કોતરેલો છે.

લેખની ઉંચાઈ ૪⅞ ઈંચની છે. ડાબી બાજુનો લેખ ૮ ઈંચ પહોળો છે અને જમણી બાજુનો ૯⅞ ઈંચ પહોળો છે. અરધો લેખ એટલે સોળ પંક્તિ ડાબી બાજુએ છે અને બાકીનો ભાગ જમણી બાજુએ છે. લેખ સુરક્ષિત છે અને પહેલી પાંચ પંક્તિની અને ખાસ કરીને બીજી અને ત્રીજી પંક્તિની શરૂવાતનો ભાગ નષ્ટ થયો છે. પહેલી પંક્તિ ગદ્યમાં છે અને બાકીનો બધો ભાગ સંસ્કૃત કવિતામાં લખેલ છે. જોડણી માટે કાંઈ ખાસ નોંધ લેવા જેવું નથી.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સં. (૧) ૨૫૬ જ્યેષ્ઠના શુકલ પક્ષની તેરશ વાર શુક્રની તિથિ આપી છે. ત્યાર પછી લખેલ છે કે ચાલુક્ય રાજા કુમારપાલના દણ્ડનાયકનો દીકરો અભયદ નામે હતો અને તે જૈન ધર્મમાં આસક્ત હતો તેનો પુત્ર વસન્તપાલ હતો અને તેણે માતા પિતાના પુણ્ય માટે ઉજ્જયન્ત ટેકરી ઉપર નન્દીશ્વરની મૂર્તિ બેસરાવી. ચંદ્રસૂરિના શિષ્ય જીનેશ્વરના શિષ્ય દેવેન્દ્ર સુરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

લેખ વિ. સં. ૧૨૫૬ નો એટલે ભીમ ૨ જાના સમયનો છે પણ તેનું નામ લેખમાં આપ્યું નથી.

લેખની તિથિ બરોબર બંધ બેસતી નથી. તેની બરોબર ઈ. સ. ૧૨૦૦ માં ૨૮ મી મે અને રવિવાર આવે. આનો કાંઈ ખુલાસો મળતો નથી.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૧ નં ૪ પા. ૪૧ જાનેવારી ૧૯૩૭ ડી. બી. દિસકાર. લેખ ૭૫

अक्षरान्तर[1]

१ .... [च्छ] न्निव स्नाति नित्यमद्यापि वारिधौ ॥ [श्रे][2]यादभीष्टसं-
सिद्धयै मुखं चंद्रप्र [भं] ....

२ ... ...ल्लपाटकाख्यं पत्तनं तद्विराजते ॥ ३ मन्ये वेधा विधायैतद्विधित्सुः पुन-
रीदृशं । शि...

३ ....रैंद्रैर्नयमंत्रज्ञैर्यत्र लक्ष्मीः स्थिरीकृता ॥ ५ तन्निःशेषमहीपालमौलि-
घृष्टांघ्रि ....

४ ....सौ नृपः । तेनोत्खातासुहृन्मूलो मूलराजः स उच्यते ॥ ७ एकैकाधिक
भूपालाः सम ....

५ ....[स] म्रजखुराहतं । अतुच्छमुच्छलत्पूयं पर्वधर्ममजीजनत् ॥ पौरुषेण
प्रतापेन पुण्येना ....

६ ....रन्यूनविक्रमः । श्रीभीमभूपतिस्तेषां राज्यं प्राज्यं करोत्ययं ॥ ११
मालाक्षराण्यनम्राणि यो बभंज म.... ....

७ ....[न्नं] दिसंघे गणेश्वराः । बभूवुः कुदकुदाख्याः साक्षात्कृतजगत्
त्रयाः ॥ १३ येषामाकाशगामित्वं त्या ....

८ ... . शतपंचकमुज्वलं । रमयित्वाथ जन्मांते येऽन्यान्नियमपूर्व्वकं ॥ १४
कालेऽस्मिन् भारते क्षेत्रे जाता.... ....

९ ....रीणास्तत्ववर्त्मनि । तेषां चारित्रिणां वंशे भूरयो सूरयोऽभवत् ॥ १७
सद्वेषा अपि निर्द्वेषाः सकला अक.... ....

१० ....प्रभावस्यारोह तत् । श्रीकीर्तिः प्राप्य सत्कीर्त्तिं सूरि [:] सूरि-
गणं ततः ॥ १९ यदीयं देशनावारि सम्यग्दि.... ....

११ ....चित्रकूटाच्चचाल स । श्रीमन्नेमिजिनाधीश तीर्थयात्रानिमित्ततः ॥ २१
अणहिल्लपुरं रम्यमाजगा.... ....

१२ ....नींद्राय ददौ नृपः । विरुदं मंडलाचार्यः सच्छत्रं ससुखासनं ॥
२३ श्रीमूलवसंतिकाख्यं जिनभवनं तत्र.... ...

१३ संज्ञयैव यतीश्वरः । उच्यतेऽजितचंद्रो यस्ततोभूत्स गणीश्वरः ॥ २४ चारुकीर्ति-
यशःकीर्त्ती घ

१४ ....मुक्तो यो रत्नत्रयवानपि । यथावद्विदितात्माभूत्से (म) कीर्त्तिस्ततो
गणी ॥ २७ उदेति स्म लसज्ज्योति.... ....

१५ ....लैंपि वासिते हेमसूरिणा । वस्त्रंप्रावरणं येन ॥ २९... ...

૧ ભાવનગર મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી ૨ વાંચો मूयाद ૩ આંહી अणहिल्लपाटक લખ્યું છે જ્યારે પં. ૧૧ માં अणहिल्लपुर લખ્યું છે.

નં. ૧૫૮ અ.

સોમનાથ પાટણના ભીમ ૨ જાના શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૨૫ ×

આ લેખ સોમનાથ પાટણમાંથી મળ્યો હતો અને ત્યાંથી ૩ માઈલ છેટે કાઠિયાવાડના ઉપયોગી બંદર વેરાવળમાં ફોજદારી ઉતારામાં પડેલા પીળા પત્થરમાં કોતરેલો છે. શિલાની ડાબી બાજુનો ભાગ તુટી ગયો છે તેથી દરેક પંક્તિના અમુક અક્ષરો ગુમ થયા છે. જમણી બાજુનો ખૂણો પણ તુટયો છે તેથી સાલનો છેલો અંક ગુમ થયો છે. લેખ સુરક્ષિત છે અને તે અત્યારે ૧ ફુટ ૨૨ૅ લાંબો અને ૧ ફુટ ૫ૅ ઉંચો છે. લેખની ૨૫ પંક્તિ છે અને અક્ષરો સીધી લીટીમાં સુંદર રીતે કોતર્યા છે. લિપિ નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે અને લખાણ પદ્યમાં છે. ૨ પછીનો વ્યંજન ઘણે ખરે ઠેકાણે બેવડો લખ્યો છે.

દરેક પંક્તિનો અમુક ભાગ ગયો છે તેથી લેખમાંનો ભાવાર્થ આપી શકાતો નથી જોકે તે જૈન ધર્મ સમ્બંધીનો છે એમ જાણી શકાય છે. પહેલી પંક્તિ કયા દેવની સ્તુતિ છે તે જાણી શકાતું નથી. બીજી અને ત્રીજી પંક્તિમાં ગુજરાતની પ્રખ્યાત રાજધાની અણહિલપાટકનું વર્ણન છે. તે ઘણું સમૃદ્ધ થઈ ગયું હતું. ચોથી પંક્તિમાં રાજા મૂલરાજનું નામ છે, છઠ્ઠી પંક્તિમાં વચમાંના રાજાઓ બધા મુકી દઈને ભીમ (૨ જા) નું નામ છે. સાતમીથી ચૌદમી પંક્તિ સુધીમાં જૈન ગણેશ્વરો જેમાંનો કુંદકુંદ એક હતો તેના સંઘ અગર ગચ્છનું વર્ણન છે. તેમાંનો કીર્ત્તિસૂરિ શ્રી નેમિનાથની યાત્રા કરવા માટે ચિત્રકૂટથી નીકળી અણહિલ્લપુર ગયો. ત્યાં તેને રાજાએ બહુ માન આપ્યું. સૂરિએ ત્યાં મૂલવસંતિકા નામનું મંદિર ચણાવ્યું. તેના પછી અજિતચંદ્ર ચારૂકીર્ત્તિ, યશકીર્ત્તિ, ક્ષેમકીર્ત્તિ અને હેમસૂરિ એમ અનુક્રમે સૂરિ થયા. જુના મંદિરની જગ્યાએ હેમસૂરિએ નવું મંદિર બંધાવ્યું તેનું વર્ણન પં. ૧૭ થી ૨૪ મી સુધીમાં છે. પં. ૨૨ માં લખ્યું છે કે તેણે એક કુંડ બંધાવ્યો જેના પાણીથી કોઢ નાશ પામતો હતો. આ લેખ સોમનાથ પાટણમાંથી મળ્યો છે તેથી એમ કલ્પના થાય કે આ બધાં ત્યાંજ બાંધ્યાં હશે સોમનાથ પાટણનું સ્પષ્ટ નામ નથી આપ્યું. માત્ર પં. ૨૩ માં પશ્ચિમ સમુદ્ર એટલું લખેલું છે છેલી પંક્તિમાં લખેલ છે કે પ્રશસ્તિ પ્રવરકીર્તિએ રચી હતી. છેવટે સાલ આપી છે જેનો છેલો અંક વંચાતો નથી. (તે ૧૨૫ × છે)

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૨ નં. ૪ પા. ૨૨૨ જાનેવારી ૧૯૩૮ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ અમરકોશ ઉપરની ક્ષિરસ્વામીની ટીકાના ગ્રંથમાં તેજઃપુર નામની જગા આપી છે (પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ નો. ૧ પા. ૨૬) સર જદુનાથ સરકાર આને મહીકાંઠા પરગણાના પ્રેટીસણ તાલુકામાં તેજપુર છે તે હોવાનું માને છે. (પુના ઓ. વો. ૨. નં. ૨) પણ તે જાણીતી જગ્યા નથી અને જૈન અવશેષો ત્યાં મળતા નથી. તેજપુરને પ્રભાસ એટલે સોમનાથ પાટણ કલ્પવું વધારે સારૂં છે અને આ લેખમાં બતાવ્યા મુજબ તે જૈનોનું ઉપયોગી સ્થળ છે.

ચૌલુક્ય વંશના ચાર અપ્રસિદ્ધ દાનપત્રો[1]

નં૦ ૧૪૩ અ

૧ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું દાનપત્ર

વિ. સં. ૧૧૮૪ ચૈ. સુ. ૧૫ સોમ.

ઘેણુજથી પશ્ચિમે બે ગાઉ ઉપર સુનસર ગામ છે, તેની દક્ષિણે નદીની ભેખડમાંથી એક સાથે સાત તામ્રપત્રો નીકળ્યાં હતાં. તે હાલ વામજના પટેલ પ્રલ્હાદ આત્મારામ પાસે છે. તેઓ સં. ૧૯૯૧ ના ચોમાસામાં અમદાવાદમાં શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ પાસે તે સાતે પતરાં લઈ આવ્યા હતા. શેઠ સારાભાઈએ તે પટેલને પૂજ્યપાદ મુનિમહારાજ દર્શનવિજયજી જે રતન-પોળમાં ઉજળ બાઈની ધર્મશાળામાં રહેતા હતા, તેની પાસે મોકલ્યો. તેઓએ તે પતરામાંનું લખાણ તે પટેલને સમજાવ્યું તથા જે પાંચ પતરાં તેમને બતાવ્યાં તેની નકલ કરી લીધી. આ પાંચ પતરાં પૈકી પહેલાં બેમાં એક દાન, ત્રીજામાં બીજું દાન અને ચોથા તથા પાંચમા પતરામાં ત્રીજું દાન વર્ણવ્યું છે.

આ પતરૂં ૮ ઇંચ લાંબું અને ૭ ઇંચ પહોળું છે. આ પતરાંમાં કડી માટેનું કાણું છે. આ પહેલા પતરામાં ૧૪ પંક્તિ છે.

લેખની શરૂવાતમાં સંવત્ ૧૧૮૪ ચૈત્ર સુદિ ૧૫ સોમ આપેલ છે. વંશાવળી વિભાગમાં કર્ણદેવનું એકનું જ નામ આપી પછી જયસિંહદેવનું નામ આપ્યું છે. મહા મંત્રી તરીકે સાંતુપનું નામ આપેલ છે. ત્યારબાદ દાનની વિધિની વિગત આપી છે. ચૌલુક્ય વંશના મહારાજા-ધિરાજ જયસિંહદેવ પોતાના અને પિતાના પુણ્યની અભિવૃદ્ધિ માટે તીર્થજલથી સ્નાન કરી શ્રીનીલકંઠ મહાદેવની પંચાંગ ઉપહારથી પૂજા કરી સંસારની અસારતાનો ખ્યાલ કરી કમલદળ ઉપરના પાણીના બિંદુ જેવું જીવન ક્ષણિક છે ઇત્યાદિ બોધ વચનોની મધ્યમાં પતરૂં પુરૂં થાય છે. પરિણામે દાનવિભાગ ઉપલબ્ધ નથી અને ખાસ નવી ઐતિહાસિક હકીકત મળી શકતી નથી. બાકીનાં પતરાં આગળ ઉપર ઉપલબ્ધ થશે તો ફરીથી આ દાનપત્ર છપાવવામાં આવશે.

---

૧ અપ્રસિદ્ધ. આ પતરા સંબંધી હકીકત તથા અક્ષરાન્તરની નકલ પૂજ્યપાદ મુનિ મહારાજ દર્શનવિજયજીએ મને મોકલી આપ્યાં છે તેને માટે તેમનો આભાર માનું છું.

१६ .... कीर्त्तिर्यत्कीर्त्तिर्नर्त्तकीय नरिनर्त्ति । त्रिभुवनरचिता मुक्तिनूपुरशशि-
तिलकनेपथ्या ॥ ३१ से... ....

१७ ....ति ॥ ३२ समद्धृत [:] समुच्छन्नश्रीर्णजीर्णजिनालयः [यः]
कृत्वा रत्ननिर्व्वाहसमुत्साहशिरोम ।

१८ ....श्चैरवगण्यते ॥ ३४ वादिनो यत्पदद्वंद्वनखचंद्रेषु बिंबिताः । कुर्व्वते
विगत श्रीकाः कलंक....

१९ ....दं तीर्थभूतमनादिकं ॥ ३६ सीतायाः स्थापना यत्र सोमेशः पक्षपात-
कृत् । प्रभोस्त्रैलोक्य ... .

२० ....तदुद्धृतं तेन जातोद्धारमनेकशः ॥ ३८ चैत्यमिद ध्वजमिषतो निज-
भुजमुद्धृत्य सक...

२१ ....षतो मंडल्यगणिललितकीर्त्तिसत्कीर्त्तिः । चतुरधिकविंशति लसद्ध्वजप-
टपटुहस्तक ॥

२२ ... ...मेतदीयसद्गोष्टिकानामपि गल्लकानां ॥ ४१ यस्य स्नानपयोनुलिप्तम-
खिलं कुष्टं दवी.... ....

२३ ... .स चंद्रप्रभः समभुत्तीरे पश्चिमसागरस्य जयतादिग्वाससां शासनं ॥
४२ जिनपति गृह

२४ ... .वर्णिवर्यो व्रतविनयसमेतैः शिष्यवर्गैश्च सार्द्धं ॥ ४३ श्रीमद्विक्रम-
भूपस्य वर्षाणां द्वाद

२५ ....ककीर्त्तिलघुबंधुः । चक्रे प्रशस्तिमनघा [मपि] .... प्रवर कीर्त्तिरिमां
॥ ४५ सं १२ [५] +

૨ સિદ્ધરાજ જયસિંહનું દાનપત્ર

વિ. સં. ૧૧૯૩ ફા. વ. ૭ ભૌમ.

આ પતરૂં ૧૦ ઇંચ લાંબું અને ૭½ ઇંચ પહોળું છે. કડી માટે નીચેના ભાગમાં કાણું છે. આ પતરામાં ૧૬ પંક્તિ છે. આ પતરૂં ચૌલુક્ય વંશના બીજાં પતરાંની માફક જ લખાએલું છે. પં. ૧ થી ૭ સુધીમાં ચૌલુક્યની સમસ્ત રાજાવલી આપી છે. જેમાં મૂલરાજ, ચામુણ્ડરાજ, દુર્લભરાજ, ભીમદેવ, કર્ણદેવ અને જયસિંહદેવનાં નામ આપ્યાં છે. પં. ૮ માં ગંભૂતા પથકનું નામ આપ્યું છે જે અભિનવ સિદ્ધરાજના વિ. સં. ૧૨૮૦ ના દાનપત્ર(આ પુસ્તકના લેખ નં. ૧૬૫)માં પણ આવે છે. તે પથકમાં રહેતા બધા અધિકારી અને પ્રજાવર્ગને દાનસંબંધી જાણ કરે છે. પં. ૧૦ થી ૧૨ સુધીમાં તિથિ વિ. સં. ૧૧૯૩ ફાલ્ગુન વદિ ૭ ભૌમવાર આપેલ છે. પં. ૧૩ થી ૧૬ તે દિવસે મકરસંક્રાંતિના પર્વને દિવસે શિવજીની પૂજા કરીને જીવનની ક્ષણભંગુરતા વિચારીને પોતાના તથા માતાપિતાના પુણ્ય યશની અભિવૃદ્ધિ માટે (અમુક દાન આપ્યાની હકીકત આગળ હશે). આંહી વિ. સં. ૧૧૯૭ આશ્વિન વદિ ૩ ને દિવસે ભડાણા ગ્રામમાં આપેલા કોઈ દાનનો ઉલ્લેખ છે. સમ્ભવ છે કે આ દાન તે અગાઉ આપેલા દાન સંબન્ધી હોય એટલે તેમાં સુધારો વધારો કરી અમુક હકો વધુ આપ્યા હોય. પહેલું પતરૂં આંહી પુરૂં થયું છે, તેથી દાનની વિગત મળી શકતી નથી.

अक्षरान्तर

१ ९ स्वत्ति राजावलीस (पू) र्व्ववत (त्) समस्त राजावली विराजित परमभट्टारक महा

२ राजाधिराजपरमेश्वर श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकम

३ हाराजाधिराज श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारक महाराजा

४ धिराजश्री दूर्लभराजदेवपादानुध्यात परमभट्टारकमहाराजाधिराज

५ श्रीभीम्व (म) देवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीमत् त्रैलो-

६ क्यमलश्रीकर्ण्णदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकन (म) हाराजादि (धि) राजपर-

७ मेश्वरावंतीनाथत्रिभुवनगंडबर्ब्बरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्तिश्रीमज्जयसिं-

८ हदेवः स्वतुष्टयमानः(स्वभुज्यमानः)गंभूतापथकांतः पाति ङः(नः)समस्त राजपुरुषा(न्)ब्रा

९ ह्मणोतरान् तन्नितु (यु) क्ताधि(धि) कारिणा जनपदांश्चवोधयत्यस्तुवः संवि-(दि)

१० —— —— ॥ श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेष्वेकादशसुत्रिनवत्य

११ धिकेषु फाल्गुनबहुलपक्षसप्तम्यां भौमवारे ॥ यत्रांकलिपिसंवत्

१२ ११९३ फागुणवदि भौमेऽद्येह श्रीमदणहिलपाटके-(म) करसं

१३ क्रांतिपर्व्वणिस्नात्वा चराचरगुरुं भगे (ग) वंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारा

१४ सारता विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितऽयमाकल

१५ य्यैहिकामुष्मिक-फलमंगीकृत्य पित्रोवात्मनश्च पुण्य यशो

१६ ऽभिवृद्धये ॥ सं ११८७ आश्विम (न) वदि ३ भडाणाग्रामेशासने

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ आ (ओं) स्वस्ति श्रीमद् विक्रमकालातीत संवत् ११८४ वर्षे
२ चैत्रसुदि १५ सोम — — श्रीमदणहिल्लपट्टके महाराजाधिराज
३ श्रीमत्कर्णदेव महाराजाधिराजपरमेश्वर——
४ — — भट्टारकप्रताप सकललक्ष्मी स्वयंव
५ रबर्बरकजिष्णु अवंतीनाथ श्रीमज्जयसिंहदे—
६ वकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपर्जीविनिमहामात्यश्री
७ सांतुपे (के) श्री श्रीकरणदे समच (स्त) मुद्राव्यापारान् परिपंच (थ) यति स
८ च (स) चिवं काले प्रवर्तमाने ताम्रशासनमभिलिख्यते यथा ॥
९ श्रीमचौलुक्यवंशान्वयप्रसूत महाराजाधिराजश्री
१० मद्विजयसिंहदेवः स्वपितुरात्मनश्च परमपुण्याभिवृद्ध
११ ये संभृत तीर्थजलैः स्नात्वा देव श्री नीलकंठ पंचांग पू-
१२ जोपहारविधिना समभ्यर्च्य नमस्कृत्य च संसारासा
१३ रतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरंजी-
१४ वितं अभ्रपटलप्रायं यौवनं प्रहरद्वयहा—यास

१४ रेयत्रांकतेपि विक्रमसंवत् १२०१ पौषसुदि २ शनावद्येह श्री
१५ चांद्रापल्लीसमोवासित श्रीतधिजठा (य) कटके योगेश्वर श्री सिद्धेश्वरवैद्य (ज्ञ) ना
१६ थदेव— (यो) — — पर्वणि स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिं समभ्य
१७ र्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजलवतरलतरंप्राणितव्ये
१८ माकलय्यैहिकामुष्मिकयत्फलमंगीकृत्यपित्रो। रात्मनश्चपुण्ययशो
१९ भिवृद्धये ब्राह्मणमघुलुल — — देवाय— — (गंभूता) वार

पतरुं बीजुं

२० थके सम्वतसरग्रामेवो— — (दिया) इलं १ वणग्रक्षेत्रे
२१ भू — — (दिया) इलं १ उभयंजातभूमिह्ल १—लिकभू(ष्ल)
२२ — — सीमा पर्यंतासवृक्षमालाकुलासकाष्ठतृणोदकोपेता
२३ स राज्यभागभोगासदंडदशापराधसर्वकेदाराशासने
२४ नोदकपूर्व्वमस्माभिः प्रदत्ता। श्वस्याभूमेराघाटायथा। पूर्वतः
२५ साठाकेन खेटयमान सींधुराक्षेत्रे सीमा। तथा राजदेवेन खे-
२६ ट्यमान महघडीक्षेत्रे सीमा। दक्षिणतो भोजदेवेन खेटय॥
२७ मान साव(च)राक्षेत्रेसीमा। तथावूटाकेन खेटयमानवांदा (चांदा) क्षेत्रे सीमा पश्चिमतस्त
२८ दस्य ब्रा०सूरदेवस्याभ्रेकशासनभूम्यां सीमां। उत्तरतो जसराकेन खेटय॥
२९ मान नागडक्षेत्रे सीमां। तथा लासडेन खेटयमान को वा क्षेत्रे सीमां। इति
३० वतु (चकु) राघा — — — मिमेनाम च गम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीय-
३१ मानभारा — — — दि सर्व्वं सर्वदाह्य(ज्ञा)थ(श्र)वणकित्वयैभूत्वाऽस्मै-
३२ ब्रा० सूरदेव — — — लतव्या सामान्यं चैतत्पुणाय — — त्वा — स्मद्वंशजैर-
३३ न्यैरपि — — — — भिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोयमनुमंतव्यः पालनीय-
३४ श्च। उक्तं च भगवताव्यासेन। षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिकः।
३५ आक्षेप्ता चानुमंताच तान्येव नरकं वसेत्॥ १॥ लिखितमिद — सनंगौ
३६ कायस्थान्वय प्रसूतमहामात्यश्रीविग्रारोमसुतठ०लक्ष्म — — — को
३७ ऽत्र महासावि(धि)चि(वि)ग्रहिक श्रीप्रभाकरइ? ॥ श्रीकुमरपाल

નં૦ ૧૪૪ ઈ

૩ કુમારપાળનું દાનપત્ર

વિ. સં. ૧૨૦૧ પો. સુ. ૨ શનિ.

આ દાનપત્રનાં બન્ને પતરાં સદ્‌ભાગ્યે ઉપલબ્ધ છે. દાન વિ. સં. ૧૨૦૧ પો. સુ. ૨ શનિવારે આપ્યું છે. દાતા તરીકે કુમારપાલદેવ રાજાનું નામ આપેલ છે. પતરાંની લંબાઈ ૯ ઈંચ અને પહોળાઈ ૮ ઇંચ છે. પહેલા પતરામાં નીચે તથા બીજામાં ઉપરના ભાગમાં કડી માટે કાણાં છે. પહેલા પતરામાં ૧૯ પંક્તિ છે. બીજામાં ૧૮ પંક્તિ છે. પતરાં સુરક્ષિત લાગે છે, અને આખો લેખ વાંચી શકાય છે. બીજાં ચૌલુક્યનાં પતરાંની માફક જ દાનની શરુવાત થાય છે. પં. ૧ થી ૯ સુધીમાં અનુક્રમે મૂલરાજ, ચામુણ્ડરાજ, દુર્લભરાજ, ભીમદેવ, કર્ણદેવ જયસિંહદેવ અને કુમારપાલનાં નામ આપેલ છે. પં. ૧૦ અને ૧૧ માં કુમારપાલ ગમ્ભૂતા પથકમાં રહેતા અધિકારી અને પ્રજાવર્ગને જાણ કરે છે. પં. ૧૩ અને ૧૪ માં તિથિ આપેલ છે. વિ. સં. ૧૨૦૧ ના પોષ સુદિ ૨ શનિને દિવસે દાન આપ્યું છે. પં. ૧૫–૨૩ માં લખેલ છે કે યોગેશ્વર, સિદ્ધેશ્વર, વૈદ્યનાથ, વગેરે દેવોની પૂજા કરીને સ્નાન કરીને શિવપૂજા કરીને, સંસારની અસારતા વિચારીને, કમલદળ ઉપરના બિંદુ જેવું જીવન ક્ષણિક છે તે જાણીને, આલોક અને પરલોકમાં પોતાનું અને માતાપિતાનું પુણ્ય અને યશની વૃદ્ધિ થાય માટે બ્રાહ્મણ મધુના પુત્ર બ્રાહ્મણ ... ... (નામ આપેલ નથી)ને ગમ્ભૂતા પથકમાં સંવત્સર ગામમાં અમુક ક્ષેત્રમાં અમુક જમીન ચાલુ મર્યાદા અને શરત અનુસાર દાનમાં આપી છે. પં. ૨૪ થી ૩૧ સુધી દાનની જમીનની સીમાનું વર્ણન છે. પ. ૩૨ થી ૩૫ સુધીમાં ચાલુ શાપના શ્લોકો છે. પં. ૩૬ માં લેખક તરીકે વિદ્યાશ્રમના પુત્ર ઠા. લખ્મ—નું નામ આપેલ છે, અને પં. ૩૭ માં સાંધિવિગ્રહિક તરીકે શ્રીપ્રભાકરનું નામ તથા શ્રીકુમારપાલ એટલા શબ્દો છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ स्वस्ति राजावलीप्लु(पू)त्र(र्वं)वत्समस्तराजावलीविराजितपरमभट्टारकमहाराजाधिरा-
२ जपरमेश्वरश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधि-
३ राजश्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीदुर्लं-
४ भराजदेवपादुनुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीभीमदेव-
५ पादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीमत्रैलोक्यमल्लश्रीक–
६ र्ण्णदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर त्रिभु–
७ वन गंडावंतीनाथ बब्बरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्तिश्रीमज्जयसिंहदेव पा ॥
८ दानुध्यात परमभट्टारक महाराजाधिराजपरमेश्वरनिजभुजविक्र-
९ मरणांगणविनिर्ज्जित शाकंभरी भूपाल श्रीमत्कुमारपालदेवो विज-
१० योदयी स्वभूज्यमानगंम्म(भू) ता पथा (थ) कान्तः पातिनः समस्त राजपुरु ॥
११ षान् ब्राह्मणोत्तरां— (न्त) त्रियुक्तावि (धि) कारिणो जनपदांश्च बोधय-
१२ त्यस्तुवः संविदितं यथा। श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादित संवत्सर ॥
१३ शतेष्वेकोत्तर द्वादशसु पौषमास शुक्लपक्षद्वितीयायां शनिवा-

નં૦ ૨૧૫ અ

વીસલદેવનો પોરબંદરનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૧૫ ભા. સુ, ૫

કાઠિયાવાડમાં પોરબન્દર શેહેરમાં મીઠી માંડવીમાં કન્દોઇની દુકાન પાસે પડેલી પાતળી શિલામાં કોતરેલો છે, ત્યાં એ શિલા ઘણા વખતથી પડેલી છે અને કયાંથી મળી આવી તે જાણવામાં નથી. લેખવિભાગ ૧ ફુટ ૬ ઇંચ લાંબો અને ૧ ફુટ ૨૩/૪ ઇંચ પહોળો છે. તે બહુ જ ઘસાઇ ગયો છે, અને ગમે તેટલા શ્રમથી પણ આખો વાંચી શકાય તેમ નથી. લેખની ઉપરના ભાગમાં વાછડાને ધવરાવતી ગાયનું સુંદર ચિત્ર છે.

લેખની શરુવાત તિથિથી થાય છે અને તે વિ. સં. ૧૩૧૫ ના ભાદ્રપદ વદિ ૫ આપેલ છે. વાર વાંચી શકાતો નથી. ત્યારપછી અણુહિલપાટકના મહારાજ શ્રીવિસલદેવના રાજ્યનો તેમ જ મુખ્ય મન્ત્રી નાગડનો ઉલ્લેખ છે. પછી સૌરાષ્ટ્ર ઉપર અમલ ચલાવવા માટે નીમેલા પંચકુલના સભ્યોનાં નામ આપ્યાં છે, પણ તે વાંચી શકાતાં નથી. બાકીના ભાગમાં ત્રુટક ત્રુટક શબ્દો તથા અક્ષરો વંચાય છે અને તેથી કાંઈ સમ્બન્ધવાળું વાંચન ઉપજી શકતું નથી.

જૂદી જૂદી પ્રવૃત્તિમાટે અમુક દ્રમ્મોનું દાન આપવામાં આવ્યું છે. દાન દેનાર અને લેનારનાં નામ મળતાં નથી. આઠમી અને બારમી પંક્તિમાં ભૂમલિકાનું નામ છે, જે બરડાના ડુંગરમાંનું ઘુમલી હોવું જોઇએ. તે અસલ મ્હોટું શેહેર હતું અને જેઠવાની રાજધાની હતી. અત્યારે તે ખંડેર થઇ ગએલ છે. દાન દેનાર ભૂમલિકામાં રહેતો હશે, એમ અનુમાન થાય છે.

આ રાજાના બીજા ત્રણ લેખો મળેલ છે અને તેની સાલ વિ. સં. ૧૩૦૮[2], ૧૩૧૧[3] અને ૧૩૧૭[4] છે. આ લેખમાં આવેલા નાગડનો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૩૧૭ નાં તામ્રપત્રોમાં અને કવિ નાનાકની કોડીનારપ્રશસ્તિમાં[5] પણ આપેલ છે. હર્ષગણિના વસ્તુપાલચરિત્ર ઉપરથી નક્કી થાય છે કે તે નાગર બ્રાહ્મણ હતો. વિ. સં. ૧૩૦૩ પછી નાગડ મંત્રી નિમાવો જોઇએ. તે જ વર્ષમાં તેજપાલને મુખ્ય મંત્રી તરીકે આચારંગસૂત્ર નામના ગ્રન્થમાં[6] વર્ણવેલો છે. કોડીનારની પ્રશસ્તિના સમય સુધી એટલે કે વિ. સં, ૧૩૨૮ સુધી તે પદ ઉપર રહ્યો હશે.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૨ નં. ૪ જાને. ૧૯૩૮ પા. ૨૨૫, મી. ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ ૩ પુ. ઓ. વો. ૧ પા ૨૫. ૪ ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૨૦. ૫ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૦. ૬ સંસ્કૃત ગ્રન્થોની શોધ સમ્બન્ધી પિટરસનનો રીપોર્ટ ૧૮૮૨–૮૩ પા. ૪૧

નં० ૨૧૪ અ

૪ રાજા અચોકસનું દાનપત્ર

આ પતરું કોઈ દાનનું બીજું પતરું છે. તેમાં વંશાવલી કે તિથિ હોવાનો સમ્ભવ નથી, પણ દાનવિભાગ પણ તેમાંથી મળી શકતો નથી. શરુવાતથી અન્તસુધી દાનને પાળવા માટેના આદેશો અને 'બહુભિર્વસુધા ભુક્તા' ઇત્યાદિ શ્લોકો આપેલા છે. છેલ્લી બે પંક્તિમાં પોતાના વંશના હવે પછીના રાજાને દાનને હરકત ન કરવા માટે પ્રાર્થના છે. પતરામાં અગીયાર પંક્તિ છે અને નીચેના ભાગમાં કડી માટે કાણું છે.

अक्षरान्तर

१ —(स्व) मनसि यत्रोचवे तत् कुरूते। सामान्यमेतत्पुण्या-
२ मिसिध्यैतदवगम्यम — भद्रैरन्यैरपिभुवे मोत्क्वति —
३ — प्रवृत्त धर्मद्दा(दा)योऽनुमंतव्यः। पालनीयश्चा यथा दाता
४ श्रेयमाग्तथा पालकोपि श्रेयमाग्भवति। तथा चोक्तं भगवता
५ व्यासेन बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य
६ यस्य यदा भूमी(मिः) तस्य तस्य तदा फलं ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो
७ हरेद्वसुंधरां। सविष्टायां कृभि(मि)र्भूत्वा पितृभिः सहमज्ज-
८ ति ॥ दत्वा दानं माविनः पार्थिवेंद्रान् भूयो भूयो याचते
९ रामचंद्रः। सामान्यो यं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पा-
१० लनीयो मद्(व)द्भिः ॥ मम वंश क्षणे क्षीणे कोपि राजा भविष्य-
११ ति। तस्याहं करलग्नोस्मि मम दत्तं न चालयेत्

નં० ૨૧૬ અ

અર્જુનદેવનો કાંટેલાનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૨૦ જ્યે. સુ. ૪

કાઠિયાવાડમાં પોરબન્દર સ્ટેટના તાબાના કાંટેલા ગામમાં રેવતીકુણ્ડના કાંઠા ઉપર શિવ-(મહાકાલેશ્વર)મન્દિરની દક્ષિણ બાજુના દિવાલમાં ગણપતિની મૂર્તિ નીચે કાળા ગ્રેનાઈટ પત્થર ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. તે ગામ પોરબંદરથી વાયવ્યમાં સાત માઈલ દૂર અને દરિયા-કાંઠાથી એક માઈલ દૂર આવેલું છે.

આ લેખ સ્વ. તનસુખરામ મનસુખરામ ત્રિપાઠીએ ૧૯૧૫ ના "બુદ્ધિપ્રકાશ"માં ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ કર્યો છે. તેની લંબાઈ ૧ ફુટ ૯ ઈંચ અને પહોળાઈ ૧૧½ ઈંચ છે, અને તે સુરક્ષિત છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેલ્લી પંક્તિમાં તિથિ આપી છે તે સિવાયનો બધો ભાગ પદ્યમાં છે. લિપિ નાગરી છે, અને કોતરકામ સારું છે, આખા લેખમાં કેટલાક અક્ષરોના પ્રાચીન રૂપ વાપરેલાં છે, જેમ કે પં. ૩–૪–૭ અને ૮ માં ધ, પં. ૧ અને ૫ માં જોડાક્ષરનો ય પં. ૪ અને ૫ માં ચ્ચ ઘ જેવો લાગે છે. બ ને વ ના પાંખડામાં નાનું ટપકું મૂકીને દરશાવ્યો છે, તેથી કેટલીક વખતે તે બન્ને વચ્ચે ગોટાળો થાય છે, પં. ૪ માં જુ ના ઉ ની નીશાની લીટીને લગાડવાને બદલે ડાબી બાજુ લગાડેલ છે. પૃષ્ઠ માત્રા બધે જ વાપરી છે.

પહેલી પંક્તિમાં પ્રાર્થના છે કે દૈત્યના શત્રુ વિષ્ણુ જેનું રક્ષણ કરે છે એવા ધર્મવૃક્ષનું કલ્યાણ થાઓ. શ્રીમાલ કુટુમ્બમાં ઉદય નામે મંત્રી હતો. તેનો પુત્ર ચાહડ હતો. તેનો પુત્ર પદ્મસિંહ હતો અને તેની પત્ની પ્રથિમદેવી હતી. તેને મહણસિંહ, સલક્ષ અને સામન્તસિંહ નામે ત્રણ પુત્રો હતા. સલક્ષને વીસલદેવે સૌરાષ્ટ્રનો સૂબો નીમ્યો હતો, પણ પાછળથી લાટ પ્રાંતમાં તેની બદલી કરી હતી. ત્યાં તે નર્મદાને કાંઠે ગુજરી ગયો. સામન્તસિંહે પોતાના ભાઈના પુણ્ય માટે સલક્ષનારાયણ નામે વિષ્ણુનું મન્દિર બંધાવ્યું. રૈવત (ગિરનાર) પર્વત ઉપર નેમિનાથના મન્દિરની આગળ પાર્શ્વનાથનું મન્દિર પણ તેણે બંધાવ્યું.[2] વીસલદેવે તેને સૂબો નીમ્યો હતો અને અર્જુનદેવે તેને કાયમ રાખ્યો. સામન્તસિંહને ખબર પડી કે દ્વારકાના રસ્તા ઉપર આવેલ રેવતીકુંડ છિન્નભિન્ન સ્થિતિમાં છે. પ્રાચીન સમયનો તે કુંડ છે. તે જંગલમાં રેવતી પોતાના પતિસાથે ક્રીડા કરતી. તે પવિત્ર સ્થાન માનીને તે રેવતીકુંડને પગથીયાં બન્ધાવ્યાં. વળી તેણે શિવ, વિષ્ણુ (જલશાયિન્), ગણેશ, ક્ષેત્રપાલ, સૂર્ય, ચંડિકા, રેવતી અને બલરામની મૂર્તિઓ પધરાવી. ઉપરાંત તેણે ત્યાં કુવો અને અવેડા બન્ધાવ્યાં. તે કુવામાં ન્હાવાથી રેવતી નક્ષત્રની અસરમાંથી બચ્ચાંઓનું રક્ષણ થતું.

પંડિત મોક્ષાર્કના પુત્ર કવિ હરિહરે આ પ્રશસ્તિ રચી હતી. તેનું સામન્તસિંહના કુટુંબે સન્માન કર્યું હતું. છેલ્લી પંક્તિમાં સાલ તથા તિથિ આપી છે. અને વિ. સં. ૧૩૨૦ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ચોથ અને બુધવાર છે.

લેખની કાવ્યકૃતિ જોતાં પ્રશસ્તિનો લેખક આ હરિહર કીર્તિકૌમુદીમાં સોમેશ્વરદેવે પ્રશંસા કરેલ હરિહર કલ્પી શકાય તેમ નથી. એક મોક્ષાદિત્યે વિ. સં. ૧૩૨૦ માં ભીમવિક્રમવ્યા-યોગ રચેલ છે. આ હરિહર વખતે તે મોક્ષાદિત્ય(મોક્ષાર્ક)નો પુત્ર હોય. એ સંભવિત છે.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૨ નં. ૪ જાને. ૧૯૩૮ પા. ૨૨૭ સી. ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ વિ. સં. ૧૩૦૫ ના લેખ ઉપરથી તે મન્દિર ૧૩૦૫ માં બંધાવ્યું હશે. (કઝીન્સ લિસ્ટ આફ એન્ટી. રીમેઈન્સ, પા. ૩૫૮) સલક્ષ તે સાલ પહેલાં થોડા સમય ઉપર ગુજરી ગયો હશે.

अक्षरान्तर

१ ओं संवत् [१३] १९ वर्षे भाद्रवे [पद शुदि ९]....येह श्रीमदणहिल[पाट]-
२ काधि[ष्ठित] समस्तराजावली विराजित महारा[ज] श्री[वी]स-
३ [ल] दे [व] कल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजिविनि महा[मा]-
४ त्यश्रीनागडे समस्तमुद्राव्यापारान्परिपंथयत [ति] एवं का-
५ ले वर्त्तमाने श्री सुराष्ट्रमंडले [म] हं० श्री [वि—रापारा],
६ श्री [सिंहप्रभृति] पंचकुलप्रतिपत्तौ [वामक ?....द पुत्र]
७ [श्री] जयदेवस्य [स्थितके.... ति] र्धमिह श्री
८ .... मलिकोसत्क? समस्तप्रति.... ....
९ .... घाम ....
१० द्र ४ पत्री? ... ... द्र ४.... ... राण्टके द्र ४ पद्रे
११ .... ट्टके द्र ४ क....पट्टके द्र ४ सकल? .... स्थित
१२ .... रविकारं ? मूमलिकायां.... ....
१३ .... बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य
१४ यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं। मंगलं महाश्रीः

---

१ राजकोट अने भावनगर म्युझियममांनां रबिंगो उपरथी. २ चिह्नरूपे छे. ३ वांचो माद
४ आ शब्द मूमलिका होवो जोईए.

अक्षरान्तर[1]

१ ओं[2] ॥ स्वस्तिमानस्तु दैत्यारिगुप्तो धर्ममहिरुहः । महेन्द्रादिपदं यस्य परिपाकोज्वलं फलं ॥१ श्री श्रीमाल्कुले मंत्री प–
२ वित्रीकृतभूतलः । उदयो नाम शीतांशुसितकीर्त्तिरजायत ॥ २ अंगभूरभ्धि- गंभीरस्ततः श्रीचाहडोऽभवत् । प ॥[3]
३ प्रसिंहं कुलद्योतिविस्तुतरामसूत यः ॥ ३ बभूव पद्मसिंहस्य गुरुभक्तस्य गेहिनी । प्रिया पृथिमदेवीति मैथिली ॥
४ व रघुप्रभोः ॥ ४ तयोस्त्रयोऽभवन्पुत्राः सुत्रामगुरुवाग्मिनः । मिथः प्रीतिजुषां येषां न त्रिवर्गो पमेयतां ॥ ५ ज्या—
५ यान्महणसिंहो भूत्सलक्षस्तेषु चानुजः । लेभे सामंतसिंहस्तु कनिष्टज्येष्टतां तयोः ॥ ६ श्रीवीसलमहीपालः श्री ॥
६ सलक्षकरांबुजम् । चक्रे सौराष्ट्रकरणस्वर्णमुद्रांशुमासुरं ॥ ७ स लाटदेशाधि- कृतः प्रभो स्तस्यैव शासनात् ॥ दधौ दिव्यां
७ तनुं देवात्यक्त भूतमयाकृतिः ॥ ८ श्रेयसे प्रेयसस्तस्य भ्रातुः सामंतमंत्रिणा । सलक्ष [ना] रायणं इत्यस्यापि प्रतिमाहरेः
८ ॥९ रैवताचलचूलैच श्रीनेमिनिलयाग्रतः प्रांशुप्रासाद प्रस्यापि बिंबं पार्श्वजिने- शितुः ॥१० यथा वीसलभूपा–
९ लः सुराष्ट्राधिकृतं व्यधात् । सामंतसिंहं सचिवं तथैवार्जुनभूपतिः ॥११ स जातु जलधेस्तीरे पथि द्वारवतीपतेः । श्रु ॥
१० श्राव रेवतिकुंडमिदं कालेन जर्जरं ॥१२ निजप्रभावबीजेऽस्मिन्पूर्वंहिकिलरेवती [।] चिक्रीड सह कांतेन वेलावनवि-
११ [हा]रिणी ॥१३ अत एतन्महातीर्थं जननीश्रेयसेमुना ।नवैरुपलसोपानैः सुरवापीसमंऽकृतं ॥१४ गणेशक्षेत्रपाला ॥
१२ कैचंडिकामातृमिः समं । कारितौ कृतिना चेहमहेशजलशायिनौ ॥१५ किं चात्र सच्चरित्रेण रेवतीबलदेवयोः [।]

---

१ वोटसन म्युझियम राजकोटमांना रबिंग उपरथी. २ चिह्नरूपे छे. ३ आ तेम जणीजी लीटीओ जग्या भरवा माटे लखी छे. ४ अहीं छन्दद्दोष छे.

જૈન ગ્રંથોમાં લખ્યા અનુસાર કુમારપાળ અને તેના જૈન ગુરુ હેમચન્દ્રના સંબંધમાં આવેલ ઉદયન તે આ લેખનો ઉદય હોવો જોઇએ. તે કર્ણના સમયમાં ધંધાર્થે શ્રીમાલમાંથી ગુજરાતમાં આવ્યો અને કર્ણે તેને એક મંત્રિ નીમ્યો. સિદ્ધરાજે તેને ખંભાતનો સૂબો બનાવ્યો. કુમારપાળ સિદ્ધરાજના ત્રાસથી ભાગીને ખંભાત ગયો હતો ત્યારે આ ઉદયને તેને સારી મદદ કરી હતી. તે ઉપકારના બદલામાં કુમારપાલે પોતાને ગાદી મળી ત્યારે તેને મુખ્ય મંત્રિ બનાવ્યો. તેણે સૌરાષ્ટ્રના રાજા સામે લશ્કર સહિત ઉદયનને મોકલ્યો હતો, પણ લશ્કર હારી ગયું અને ઉદયન સખત ઘાયલ થયો. આપણને એવો કોઈ પણ લેખ મળ્યો નથી કે જેમાં ઉદયનને મુખ્ય મંત્રિ વર્ણવ્યો હોય. કુમારપાળનો પ્રથમ મંત્રિ મહાદેવ હતો. ગિરનાર ઉપરના બીજા લેખોમાં પણ આ ઉદયનનું વર્ણન મળે છે. તેને ચાર પુત્રો વાહડ, આંબડ, ચાહડ અને સલક્ષ નામે હતા. જૈન ગ્રન્થોમાં પહેલા ત્રણ પુત્રો માટે અસંબદ્ધ હકીકત આપેલ છે. વિ. સં. ૧૨૧૩ ના નાડોલના પતરામાં કુમારપાળના મંત્રી તરીકે વાહડદેવનું નામ આવે છે, તે આ ઉદયનનો મોટો પુત્ર હોવો જોઇએ. તેની પત્નીનું નામ પૃથિમા દેવી સાધારણ રીતે આપેલ છે, પણ ઉપરના લેખમાં બિંબીદેવી આપ્યું છે. જો પૃથિમા તે પ્રતિમાનું અશુદ્ધ રૂપ માનીએ તો પ્રતિમા અને બિંબ બન્નેનો એક જ અર્થ થાય છે.

જૈન મતના અનુયાયીએ વિષ્ણુનું અને જીનનું એમ બન્ને મન્દિર બંધાવ્યાં. એ હકીકત ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે બન્ને ધર્મના અનુયાયીઓ વચ્ચે પુષ્કળ મિત્રાચારી હશે. ગિરનાર ઉપરના બીજા બે લેખોમાં લખેલ છે કે સામન્તસિંહે જૈન મૂર્તિઓ પણ બેસારી હતી. તેવી જ રીતે વસ્તુપાલે પણ જૈન અને બ્રાહ્મ ધર્મની મૂર્તિઓ કરાવી હતી.[1]

તિથિની ગણત્રી કરતાં એમ જણાય છે કે વાર બરોબર મળતો આવતો નથી. લેખમાં બુધવાર આપેલ છે, જ્યારે વિ. સં. ૧૩૨૦ ના જ્યે. સુ. ૪ ને દિવસે ગુરુવાર હતો અને ખ્રિસ્તી તારીખ ૧ લી મે ૧૨૬૪ ઇ. સ. આવે છે. આ ગોટાળાનું કારણ એવું હોઇ શકે કે સૂર્યોદયની તિથિ જુદી હોય અને દાન અપાયુ અગર લખાયું તેની તિથિ બપોરના ભાગની બદલાઈ ગઇ હોય.

૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૩૧ પા. ૪૬૪.

નં० ૧૬૪ (સુધારીને)

અર્જુનદેવનો ભરાણાનો શિલાલેખ

વિ. સં. ૧૩૨(૭)

કાઠિયાવાડમાં નવાનગર સ્ટેટના ખંભાળિયા મહાલમાંના ભરાણા ગામમાં ગણપતિની મૂર્તિની બેસણી ઉપર આ લેખ કોતરેલ છે. આ લેખ "પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત લેખો" પા० ૨૦૪ મે પ્રસિદ્ધ થયો છે, પણ તેની સાલ તથા રાજાનું નામ બરોબર વાંચ્યાં ન હોતાં; તેની સાલ વિ. સ. ૧૨૭૫ વાંચી તે ભીમ ૨ જાનો લેખ ધારવામાં આવ્યો હતો. રાજાનું નામ અર્જુનદેવ છે અને સાલ ૧૩૨(૭) છે. એકમનો અંક સ્પષ્ટ નથી, પણ બાકીના અંક માટે સહેજ પણ શંકા નથી. છેલ્લી ત્રણ પંક્તિ બહુ જ અસ્પષ્ટ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે અને લિપિ નાગરી છે. જોડણી માટે કાંઈ નોંધવા લાયક નથી. સિંહને માટે સીહ શબ્દ બધે વાપર્યો છે.

લેખની શરૂવાત તિથિથી થાય છે. સાલ ૧૩૨(૭) છે, અને માસ તથા દિવસ બરોબર વાંચી શકાતાં નથી, પણ ભાદ્રપદ સુદિ ત્રીજ હોવા સંભવ છે. પછી અણહિલપાટકના મહારાજા અર્જુનદેવનું નામ છે. ત્યાર બાદ સૌરાષ્ટ્ર ઉપર નિમાએલા બે અમલદાર (પાલ્હ) અને સામન્તસિંહનાં નામ આપેલાં છે. આના હાથ નીચે અરિસિંહ અને (જય)સિંહ ભદ્રાણક ઉપર રાજ્ય કરવા નિમાયા હતા. આ હાલનું ભરાણા હશે. તેઓએ પાણી માટે માતરા દેવી વાવનું અને અમુક હેતુ (સ્પષ્ટ નથી) માટે અમુક દ્રમ્મનું દાન કર્યાનું વર્ણન છે.

આજ રાજાના વિ. સ. ૧૩૨૦ ના કાંટેલાના લેખમાંથી આપણને માહિતી મળે છે કે આ સામન્તસિંહને સૌરાષ્ટ્ર ઉપર સૂબો નીમાયો હતો. આ લેખ વખતે બીજો મદદનીશ અમલદાર નિમાયો હશે. તેનું નામ ખાતરીપૂર્વક વંચાતું નથી, પણ પાલ્હ હશે.

આ રાજાના ચાર લેખો બે વિ. સ. ૧૩૨૦ ના[2] એક ૧૩૨૮ નો[3] અને એક ૧૩૩૦ નો એમ મળ્યા છે. એક બીજો લેખ વિ. સ. ૧૩૨૦નો સિરોહી રાજ્યમાં મળ્યો છે.[4] તે આ અર્જુનદેવનો હશે કે કોઈ બીજાનો તે ચોક્કસ થઈ શકતું નથી.

अक्षरान्तरं

१ ओं[6] [संवत्] १३२[७] वर्षे [भाद्रपद ? शुदि ३]...... द्येह श्रीमदणहि–
२ लपाटकाधिष्ठितसमस्तराजावलीसमलंकृतमहारा–
३ जाधिराजश्रीमदर्ज्जु [जुन] देवकल्याणविजयराज्ये श्रीसौ–
४ राष्ट्रदेशे नियुक्तम [हं] श्री [ठ. पाल्ह?] ठ. श्री साम्व[त] [7]सीह
५ यो [:] आदेशेन भ[द्रा]णके महं. श्री अरिसीह ठ. श्री [ज]
६ [य] सीहाभ्यां श्रीमातरादेवीवापिकायाः पत्रशासनं का–
७ रितं । [गवां पानी] य पि–नार्थं भद्राणकमंडपिका [यां]–
८ —के द्र. ८? .... श्री.... ... ... वर्षं प्रति ....
९ ....

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૨ નં. ૪ જાને. ૧૯૩૮ પા. ૨૩૨ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ ઈ. એ. વો. ૧૬ પા. ૪૭ અને વો. ૧૧ પા. ૨૪૨ ૩ કચ્છની એન્ટીક્વીટી ખખ્ખરકૃત પા. ૮૯. ૪ ગૌરિશંકર ઓઝાકૃત સિરોહીનો ઇતિહાસ પા. ૧૪૧ ૫ ભાવનગર મ્યુઝિયમમાંનાં બે રબિંગ ઉપરથી. ૬ ચિન્હ રૂપે છે. ૭ વાંચો સામંત

१३ अस्यापि मूर्त्तियुगलं नपायतनपेशलं ॥१६ अंकारिकूपकोस्योः स्मित्वरघट्टमनो-
हरः। घर्यंति धेनयो यस्यं निपाने ।

१४ बु मुधासखं ॥१७ खेतीमहत्मुज्झंति शिशवो यत्र मज्जनात् । तदेतदस्तु कल्पांत
साक्षि सामंतकीर्त्तनं ॥१८ ख

१५ नेत्रानलशीतांशुमिते विक्रमवत्सरे। ज्येष्ठे सितचतुर्थ्यां ज्ञे मूर्त्तमेतत्प्रातिष्ठितं ॥१९
प्रशस्तिमेतां सा

१६ मंवमंत्रिगोत्रस्य पूजितः। मोक्षार्कषीमतः सुनुश्चक्रे हरिहरः कविः ॥२०॥ मंगळं
महा श्रीः ॥

१७ संवत् १३२० वर्षे ज्येष्ठ शुदि ४ बुधे । प्रतिष्ठा

નં० ૨૧૯ બ

અર્જુનદેવનો ગિરનારમાંનો શિલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૩૩૦ વૈ. સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૧૨૭૪ એપ્રિલ ૨૨

કાઠિયાવાડમાં ગિરનારની ટેકરી ઉપર નેમિનાથના મંદિરની પશ્ચિમ બાજુએ આવેલા ગણધર મંડપની ઉત્તર બાજુએ દીવાલમાં ચણેલ શિલા ઉપર આ લેખ[2] કોતરેલો છે. ૯ ઇંચ લાંબા અને ૩ાા ઇંચ પહોળા ભાગમાં લેખ કોતર્યો છે, અને તે સુરક્ષિત છે. લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે અને સુંદર નાગરી લિપિમાં કોતર્યો છે. જોડણી સંબંધમાં એક હકીકત ધ્યાન ખેંચવા જેવી છે કે તે એકે પૂર્વેના ર ની સાથે જોડાએલો વ્યંજન બેવડો લખવામાં આવ્યો છે, (જુઓ પં. ૨, ૫, ૬.)

વિ. સં. ૧૩૩૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ની તિથિનો છે અને (ચાલુક્ય રાજા) અર્જુનદેવના રાજ્ય સમયનો હોઈને સૌરાષ્ટ્ર ઉપર નિમેલા પાલ્હ સૂબાને ઉદ્દેશીને છે.

ઉદયપ્રભ સૂરિ અને બીજાઓએ તથા મેહેતા ધાંધા જેનો મુખી છે એવા પંચકુલે, મેવાડા જ્ઞાતિના ગોગના પુત્ર હરિપાલને પવિત્ર ગિરનાર પર્વત ઉપર નેમિનાથના મંદિર સહિત બીજાં બધાં મંદિરોમાં લેખો કોતરવાનો હક્ક આપ્યો તે હકીકત આ લેખમાં છે. આ હક્ક હરિપાલ પોતે જ નહીં, પણ તેના વંશવારસ ભોગવે એમ પણ (તામ્રપત્રોમાં લખે છે તેમ) લખ્યું છે.

ગિરનાર ઉપર લેખ કોતરવાનો આ હક્ક કેટલે દરજ્જે હરિપાલે ભોગવ્યો હતો તે જાણવા માટે બીજા ત્યાંના લેખો તપાસ્યા ત્યારે હરિપાલે કોતરેલો[3] માત્ર એક જ લેખ મળ્યો.

પાલ્હ વિ. સ. ૧૩૨૦ પછી સૌરાષ્ટ્રનો સૂબો નિમાયો હોવો જોઈએ; કારણ કાંટેલાના અર્જુનદેવના લેખમાં સૂબા તરીકે સામન્તસિંહનું નામ છે. તે વિ. સં. ૧૩૩૩ સુધી સૂબો કાયમ રહ્યો હશે, કારણ અર્જુનદેવ પછીના સારંગદેવના સમયના આમરણના લેખમાં[4] પણ તેનું નામ છે. અર્જુનદેવના છેલ્લામાં છેલ્લા વિ. સં. ૧૩૨૮ ના કચ્છમાંના રવના લેખનાથી[5] પણ આ લેખ બે વર્ષ પછીનો છે.

વિ. સં. ની બરોબર ઇ. સ. ૧૨૭૪ તા. ૨૨ એપ્રિલ રવિવાર આવે છે.

अक्षरांतर[6]

१ श्रातृ[7] नरसिंहसूत्र. गोगसुत सू. हरिपालः ॥ तद्भार्या सु. रुपिणि[8] ः ॥ सू. पदमलः

२ सं.१३३० वैशाख शु.१५ श्रीमदर्ज्जुनदेवराज्ये सुराष्ट्रायां तन्नियुक्त ठ. श्रीपाल्हे

३ श्रीमदुदयप्रभसूरिभृत्याचार्य्यैर्महं. धांधाप्रमुखपंचकुलेन समस्तश्रीसंघे

४ नाथ मेवाडाज्ञातीय सू. गोगसुत सू. हरिपालस्य श्रीउज्ञयंतमहातीर्थे[9]

५ श्रीनेमिनाथप्रासादादि धर्म्मस्थानेषु सूत्रधारत्वं सप्रसादं प्रदत्तं ॥ इद[10]

६ सूत्रधारत्वं सू. हरिपालेन पुत्रपौत्रपरंपरया आचंद्रार्कं यावदभोक्तं.[11]

७ व्यं ॥ अन्यसूत्रधारस्य कस्यापि संबंधो नहि शुभं भवतु सूत्रधारेभ्यः ॥

---

૧ પુના ઓરિએન્ટેલીસ્ટ વો, ૩ નં ૧ પા. ૨૧ એપ્રિલ ૧૯૩૮ ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ જુઓ મિથિક સો. નું કવાર્ટરલી જરનલ. ૧૪.૨૪૨ ૩ રીવાઇઝડ લીસ્ટ આફ એન્ટી. રીમેઇન્સ. બો. પ્રેસીડન્સી. પા. ૩૫૧ ૪ આજ પાલ્હ પોરબંદરના અમસિદ્ધ વિ. સં. ૧૩૩૪ ના લેખમાં પણ ઘણું કરીને છે. ૫ એન્ટીકવેરીયન રીમેઈન્સ ઈન કચ્છ ખખ્ખરકૃત. પા. ૮૯ ૬ વોટસન મ્યુઝિયમ રાજકોટમાં સંગ્રહીત થયેલ રબિંગ ઉપરથી. ૭ આ પંક્તિ જે ખરે લેખને અંતે કોતરાવી જોઈએ તે જગ્યાને અભાવે અહીં ઉપર કોતરી છે. ૮ વાંચો रुक्मिणी ૯ વાંચો तीर्थे ૧૦ વાંચો इदं ૧૧ यावत् શબ્દ આંહી નકામો છે, તેમ ज क्त પછીનું બીજું પણ નકામું છે.

નં૦ ૨૧૯ અ

અર્જુનદેવના રવ(કચ્છ)માંના શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૨૮ શ્રા. સુ. ૨

સ્વ૦ દલપતરામ પ્રાણજીવન ખખ્ખરે ઈ. સ. ૧૮૭૯ માં આ શિલાલેખ આર્કિટેકચરલ એન્ડ આર્કિઓલોજીકલ રીમેઈન્સ ઇન ધી પ્રોવિન્સ ઑફ્ કચ્છ નામના પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. સ્વ. ખખ્ખરે તેનું રબિંગ આપ્યું નથી, તેથી તેના જ આપેલા અક્ષરાન્તર ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

લેખ વિ. સ. ૧૩૨૮ ના શ્રાવણ સુદિ બીજ વાર શુક્રની તિથિનો છે અને તેમાં અણહિલપાટકમાં રાજ્યકર્તા મહારાજાધિરાજ અર્જુનદેવનો અને તેના મંત્રી માલદેવનો ઉલ્લેખ છે. રવ નામના ગામમાં શ્રી રવેચી દેવીના મંદિર પાસે રવિસિંહે ૧૬૦૦ દ્રમના ખર્ચે વાવ બંધાવ્યાંનું લેખમાં લખ્યું છે. તે શિલાલેખ વાવમાં મુકવામાં આવ્યો હશે. રવ ભુજથી પૂર્વમાં આશરે ૬૦ માઈલ દૂર છે.

अक्षरान्तर

१ ॥संवत् १३२८ वर्षे श्राव-
२ ण सुदि २ शुक्रेऽद्येह श्रीम-
३ दणहिल्लपाटकाधिष्ठित समस्तरा-
४ जावलीसमलंकृत महाराजाधिराजश्री-
५ मदर्ज्जुनदेवकल्याणविजय-
६ राज्ये तन्नियुक्तमहामात्यश्रीमाल-
७ देवे श्रीश्रीकरणादिसमस्तमु-
८ द्राव्यापारान् परिपंथयति सती-
९ त्येवं काले प्रवर्त्तमाने धृतप-
१० द्यां मंडलकरणप्रतिबद्धरव
११ ग्रामे देवी श्रीरवेचीपादानां पु-
१२ रतो घाघर्णाया क्षत्रीय वाई
१३ थरीया सुत रविसिंहेन आत्म
१४ श्रेयोर्थं वापी कारापिता का-
१५ रापने दत्ता द्र० १६०० शुभं भवतु ॥

---

१ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૩ નં ૧ પા. ૨૦ એપ્રિલ ૧૯૩૮ ડી. બી. ડીસ્કલકર

अक्षरांतर[1]

१ [स्वि] स्त श्रीनृपविक्रमसंवत् १३३३ वर्षे ज्येष्ठ शुदि ५ रवौ मालवधराधूमके- तुगूर्ज्जरधरणीसमु-॥[2]

२ [द्धरण] वराहसमचक्रवर्तिभुजबलमल्लमहाराजश्रीसारंगदेवकल्याणविजय

३ [राज्ये तन्नि] युक्त सौराष्ट्रदेशाधिकारिमह. श्रीपाल्हप्रभृति पंचकुलप्रभृति[3] प्रतिपत्तौ अद्येहश्री आं-

४ [वरणे] चापोत्कटवंश सरोवरराजहंसचापोत्कटप्रजापरिपालकराणक श्रीभोजदेवसुत राज

५ [.... तेन मातृसोयना (?)] श्र (श्रे) योऽर्थे श्रीसुमतिस्वामिदेवपूजनाय दधिमतीनदीसमीपे वाटिका प्रदत्ता ॥

---

१ વોટસન મ્યુઝિયમમાં સંગ્રહીત રબિંગ ઉપરથી. २ આ બે લીટા જગ્યા ભરવામાટે કોતર્યા લાગે છે. ૩ આ શબ્દ ભૂલથી બે વાર લખાયો છે.

નં० ૨૨૦ અ

સારંગદેવનો આમરણનો શિલાલેખ

વિ. સં. ૧૩૩૩ જે. સુ. ૫ રવિ.

કાઠિયાવાડમાં નવાનગર સ્ટેટના જાગીરદારના ગામ આમરણના દરબારગઢના કોઠા ઉપર આ લેખ ચણેલો છે અને તે ૩ ફુટ ૮ ઈંચ લાંબો અને ૧ ફુટ પહોળો છે. આમરણ નવાનગરથી પૂર્વે ૪૨ માઇલ છેટે અને મોરબી રેલ્વે સ્ટેશનથી ૧૮ માઇલ ઉપર છે.

લેખવિભાગ ૩ ફુટ લાંબો અને ૬ ઇંચ પહોળો છે અને તેમાં પાંચ પંક્તિઓ છે. તે પ્રમાણમાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. દરેક પંક્તિની શરૂવાતમાં અમુક અક્ષરો ગયા છે, પણ તે સંબન્ધ ઉપરથી અટકળી શકાય તેમ છે. પાંચમી પંક્તિની શરૂવાતમાં દાતાનું નામ ગયું છે તે ખરેખર શોચનીય છે. લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે અને લિપિ નાગરી છે. જોડણી સંબંધી કાંઈ નોંધવા જેવું નથી.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સં. ૧૩૩૩ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ પાંચમ ને રવિવારની તિથિ આપી છે અને તે મહારાજા શ્રી સારંગદેવના રાજ્યસમયનો છે. સારંગદેવને નીચેનાં બિરૂદો લગાડેલાં છે. માલવની ભુમિનો ધૂમકેતુ, ગુર્જ્જર ભૂમિનો સમુદ્ધાર કરવાથી વરાહાવતાર, સાતમો ચક્રવર્ત્તિ, ભુજાના બળથી મલ્લ જેવો. ત્યાર પછી લખ્યું છે કે સોરઠમાં સૂબા તરીકે નિમાએલ પાલ્હ જેનો પ્રમુખ એવા પંચકુલના સમયમાં ચાપોત્કટ વંશના રાજા ભોજદેવના પુત્રે પોતાની માતા સોચનાના પુણ્ય માટે સુમતિસ્વામીની પૂજા માટે દધિમતી નદી પાસેની વાડી દાનમાં આપી.

સારંગદેવના પહેલા બિરૂદની બાબતમાં આપણે જાણીએ છીએ કે ગુજરાતના ચાલુક્યો અને માલવાના પરમાર વચ્ચેની વંશપરંપરાની દુશ્મનાવટ ચાલુક્ય મૂળરાજ અને પરમાર સિયક (અગર મુન્જ)ના સમયથી શરૂ થઈ અને સારંગદેવના રાજ્ય સુધી કાયમ રહી.[1]

સપ્તમ ચક્રવર્ત્તિનું બિરૂદ ઘણા રાજાઓને લગાડવામાં આવતું. સારંગદેવને તે બિરૂદ આ લેખમાં જ આપવામાં આવ્યું છે. ચાલુક્ય રાજા ભીમ ૨ જાને તે ઘણીવાર લગાડવામાં આવેલ છે.[3]

સૂબા પાલ્હનું નામ અર્જુનદેવના વિ. સં. ૧૩૩૦ ના લેખમાં પણ આવે છે. ચાવડા કુટુંબનો ઉત્તર કાઠિયાવાડમાં કબજો હતો એ હકીકત અહીં નોંધવા જેવી છે.

સુમતિસ્વામિ જૈનના પાંચમા તીર્થંકર છે. ચાવડા ભોજરાજના પુત્રે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હશે અથવા તે ધર્મ તરફ તેની સહાનુભૂતિ હશે. આ જૈનમન્દિરનું આમરણમાં અત્યારે નામ નિશાન નથી. સમ્ભવ છે કે દાવર-ઉલ-મુલ્ક (ઈ. સ. ૧૫૧૦) કે જે ધર્મચુસ્ત મુસલમાન હતો અને જેને ગુજરાતના મહમુદ બેગડાએ આમરણનો ફોજદાર નિમ્યો હતો[4] તેના સમયમાં મુસલમાનોએ તે મન્દિરનો નાશ કર્યો હોય.

લેખમાં આપેલાં પ્રાચીન સ્થળો પૈકી આમરણ ૯૦૦ વર્ષ જૂનું આ લેખથી પૂરવાર થાય છે; પણ ગુ. સ. ૨૫૨ ના વલભી દાનપત્રમાં[5] આપેલું અમ્બરેણુને આમરણ માનીએ તો તેથી પણ વધુ પ્રાચીનતા મળે. દધિમતી નદી તે આમરણથી પશ્ચિમે એક માઇલ દૂર વહેતી ઢેમાઈ નદી હોવી જોઈએ.

લેખની તિથિની બરોબર ઇ. સ. ૧૨૭૭ ના ૯ મી મે રવિવાર આવે છે.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૩ નં ૧ પા. ૨૩ એપ્રિલ ૧૯૩૮ ડી. બી. ડીસકલકર. ૨ તેની ઈ. સં ૧૨૮૭ ની સીંગ્રાની પ્રશસ્તિમાં પણ માળવા રાજાના પરાભવની હકીકત છે. (એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૨૮૧ શ્લો. ૧૩) ૩ જુઓ. ઇ. એ. વો. ૬ પાનાં ૧૯૯, ૨૦૧, ૨૦૩, ૨૦૫. ૨૦૭, ૨૦૮. ૪ જુઓ. કાઠિયાવાડ ગેઝેટીઅર પા. ૩૫૬ ૫ એનાલ્સ ઓફ ધી ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટ્યુટ વો. ૫ પાર્ટ ૧ લો.

રાષ્ટ્રકૂટ વંશ કાઠિયાવાડમાં રાજ્ય કરતો એ ઉલ્લેખ બહુ ઉપયોગી છે. બીજા કોઈ લેખમાં કાઠિયાવાડમાં આ વંશનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવેલ નથી. વળી તેઓ બહુ ઉપયોગી સ્થાન ભોગવતા હોવા જોઈએ; કારણ વિજયાનન્દના કુટુંબ સાથે તેમ જ ગુજરાતના ચાલુક્ય કુટુંબ સાથે લગ્નસમ્બન્ધ હતો, એમ આ બે લેખ ઉપરથી માલુમ પડે છે.

આમાં આપેલી તિથિને મળતી ખ્રિસ્તી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૯૦ ના મે માસની બીજી આવે છે. પણ વાર મળતો આવતો નથી. લેખમાં સોમવાર આપેલ છે, પણ બીજી મેને દિવસે મંગળવાર હતો. સંભવ છે કે તિથિ ખરેખર સોમવારે શરૂ થઈ હોય.

अक्षरांतर[1]

१ ओं नमः श्रीरेवंताय ॥ सं.१३४६वर्षे वैशाख वदि ६ सोमे महाराजाधिराज[श्री

२ स [ारंग] देव कल्याणविजयराज्ये श्रीवामनस्थ[ल्यांमहा] मंडलेश्वर श्रीविजयानं-]

३ ददेवप्रतिप[त्तौ]॥ श्रीराष्ट्रकूटान्वयमौलिरत्नं श्रीमल्लनामाजनि शौर्यसिंधुः । तस्या-

४ त्मजः श्रीहरिपालनामा[धन्यो म]हासाधनिको वभूव॥१ [3]श्रृंगारभंगिसुभग[ाः शु]भ

५ गानवीचिवाचालकंठकुहरा [मुहु] रात्तवीणाः । [गायन्ति].... [गि]-नगराज श्रृं

६ गमारुह्य गुह्यकचकोरदृशो यशोस्य ॥२ वीरः[4] [श्री]विजयानंदः क्षेमानंदस्य

७ नंदनः । विग्रहीतुमना भा[नुं] भूभृत्पल्लीमगात्किल ॥ ३ नृपकार्याहृतस्तत्र ह-॥

८ रिपाल कृपालयः । केदारपुत्रं पिशुनैर्हन्यमानमुदैक्षत ॥४ तै स [मं] [त]न्व ॥

९ स्तस्य समीकमसवो ययुः । तन्मूर्त्तियुक्तं तद्भ्राता [रण]स्तंभमिदं व्यधात्

१० ॥५ सहस्र धाम्नस्तनुजन्मनः श्री [रे]वंतनाम्नः पुरतो नवीनं ; अचीकर [न्मं]

११ डपम-द्वितीयमहो महासाधनिक[ः]स एषः[5]॥६ श्रीमुंजिगसुतः श्रीमच्चमत्कारपुर॥

१२ द्विजः सप्तश्लोकीयिमां चक्रे माधवो विश्व [मा]धवः ॥७॥ लिखित

१३ मिदं महं अरिसिंहसुत महं राउलेन ॥ उत्कीर्णं सूत्र सांतलसुतसूत्र वीराकेन

---

१ વોટસન મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી. २ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ इन्द्रवज्रा. ४ वसन्ततिलका-
५ उपजाति.

નં૦ ૨૨૨ અ

સારંગદેવનો વંથળીનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૪૬ વૈ. વ. ૬ ઇ. સ. ૧૨૯૦

જુનાગઢ સ્ટેટના મહાલ વંથળીમાંથી મળેલા વિ. સં. ૧૪૬૯ ના પાંચ પાળીયાની સાથે મળેલા પીળાશ પડતા પત્થર ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. લેખ શુદ્ધ અને સુંદર રીતે કોતરેલો છે. તે ઠીક ઠીક સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. લેખ કોતરેલો ભાગ ૧૦ાા ઇંચ લાંબો અને ૬ાા ઇંચ ઉંચાઇમાં છે. જોડણી સમ્બન્ધી ખાસ નોંધ કરવા જેવું કાંઈ નથી. લેખમાં બધે પૃષ્ઠમાત્રા વાપરેલી છે.

લેખની શરૂવાત રેવન્તદેવની વન્દનાથી થાય છે. ત્યાર બાદ વિ. સં. ૧૩૪૬ ના વૈશાખ વદિ ૬ તથા સોમવારની તિથિ આપેલ છે; અને મહારાજાધિરાજ શ્રી સારંગદેવના રાજ્યનો ઉલ્લેખ તેમાં છે. મહામણ્ડલેશ્વર વિજયાનન્દ દેવ વામનસ્થલીમાં સુબો હતો. સાતમી પંક્તિમાં જણાવ્યા મુજબ તે ક્ષેમાનન્દનો દીકરો હતો.મલ્લનો દીકરો હરિપાલ જે રાષ્ટ્રકૂટ વંશમાં જન્મ્યો હતો તે વંશનું બે સુન્દર શ્લોકમાં વર્ણન છે. જ્યારે ભાનુ સાથે લડવાની ઇચ્છાથી વિજયાનન્દે ભૂભૃતપલ્લી ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે હરિપાલ સાથે ગયો હતો. કેદાર(?)ના પુત્રોને દુષ્ટ પુરૂષો મારવા હતા તે જોઇને તે તેની સાથે લડયો અને પોતાની જીન્દગી ખોઈ. તેના ભાઈએ તેથી પોતાના ભાઇની પ્રતિમાવાળો આ પાળીયો ઉભો કર્યો અને સૂર્યના પુત્ર રેવન્તની આગળ છત્રી બન્ધાવી. મુંજિગના પુત્ર ચમત્કારપુરના બ્રાહ્મણ માધવે આ સાત શ્લોક રચ્યા, અરિસિંહના પુત્ર રાઉલે તે લખ્યા અને સાંતલના પુત્ર વીરાકે તે કોતર્યા.

વિજયાનન્દે જે ભાનુ ઉપર હુમલો કર્યો હતો તે પ્રસિદ્ધ યોદ્ધો ભાણુ જેઠવો હોવો જોઇએ. ભૂભૃતપલ્લી તે ભૂમલ્લિકા હાલનું ઘુમલી હોવું જોઇએ. તે જેઠવાની પ્રાચીન રાજધાની હતી. અને તેનાં ખંડેર અત્યારે બરડાના ડુંગરમાં છે. ચાલુકય રાજાનો સૂબો જે વામનસ્થલીમાં રાજ્ય કરતો હતો તે હાલની વંથળીનું સંસ્કૃત બનાવેલું સ્વરૂપ છે. ચમત્કારપુર તે ઉત્તર ગુજરાતમાંનું વડનગર જે પ્રસિદ્ધ નાગર બ્રાહ્મણોનું પ્રાચીન ધામ હતું તે હોવું જોઈએ. ગુજરાતના ઇતિહાસના[2] પાને છઠ્ઠે નીચે મુજબ લખેલ છે. "લોકપ્રિય માન્યતા અનુસાર આનન્દપુર અગર વડનગરનાં ચાર યુગમાં ચાર જૂદાં જૂદાં નામ હતાં. પહેલા સત્યયુગમાં ચમત્કારપુર, ત્રેતાયુગમાં આનર્ત-પુર, દ્વાપરયુગમાં આનન્દપુર અને કલિયુગમાં વૃદ્ધનગર અથવા વડનગર નામ હતાં. આમાંનું પહેલું નામ વદ્દન કલ્પિત લાગે છે. તે શેહેર તે નામથી કદિ ઓળખાતું નહીં." આ લેખથી ચમત્કારપુર નામના અસ્તિત્વને ટેકો મળે છે. જો કે તે ઉલ્લેખ પ્રમાણમાં બહુ મોડા સમયનો છે. ચમત્કારપુરથી આવેલો બ્રાહ્મણ માધવ એક સારો કવિ હોવો જોઇએ.

રાજકોટના વોટસન મ્યુઝિયમમાં સંગ્રહીત થએલ વંથળીના બીજા લેખમાંથી માલુમ પડે છે કે ચાલુક્ય મહારાજા સારંગદેવનો સોરઠનો સૂબો વિજયાનન્દ વાઘેલા રાજા લવણપ્રસાદના દીકરા વીરધવલની દીકરી પ્રીમલદેવીનો દીકરો હતો. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ગુજરાતના મહારાજાઓ અને તેના સોરઠના સૂબા એકબીજાના સગાસમ્બન્ધી હતા. તે લેખમાં વિજયા-નન્દના બાપનું નામ ક્ષેમાનન્દ અને દાદાનું નામ અરિસિંહ આપેલાં છે. આપણને કહેવામાં આવ્યું છે કે વીરધવળના સાળા સાંગણ અને ચામુણ્ડ વંથળીમાં રાજ્ય કરતા હતા, પણ ખંડણી ન આપવાના કારણે વીરધવળના હાથે લડાઈમાં હણાયા. તેથી આપણે એમ કલ્પી શકીએ કે વીરધવળે પોતાના સાળાને હણીને ક્ષેમાનન્દને અગર તેના બાપને ત્યાંનો સૂબો નિમેલ હોય અને ક્ષેમાનન્દને પોતાની દીકરી પરણાવી હોય. બેમાંના એકે લેખમાં વિજયાનન્દના કુટુંબની કાંઈ હકીકત કમભાગ્યે મળતી નથી.

---

૧ ધી પુના ઓરિએન્ટલીસ્ટ વો. ૩ નં. ૧ એપ્રિલ ૧૯૩૮. પા. ૨૮ ડી. બી. દિસ્કલકર ૨ નોંધના રૂપમાં બોમ્બે ગેઝીટીઅર વો. ૧ પા. ૧

अक्षरांतर[1]

१ ओं[2] ॥ संवत् १३५० वर्षे माघ सुदि १ भौमेऽद्येह श्रीमदणहिल्लपाटकाधिष्टि(ष्ठि)-
तपरमेस्व(श्व)रपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रौढप्रतावा(पा)क्रांतदि
२ क्चक्रपा(वा)लक्ष्मापालमालवेशविरुथनीगंजघटाकुंभस्थलविदारणैकपंचाननसमत्त-
(स्त)राजावलीसमलंकृत अभिनवसिद्धराजमहारा--
३ जाधिराजश्री श्रीमत्सारंगदेवकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोजीव(वि)नि महामात्य-
श्रीवाधूयेश्री श्रीकरणादिसमस्तमुद्राव्यापारान् परि
४ पंथयति सतीत्येवं काले प्रवत्त(र्त्त)माने अस्यैव परमप्रभो[:] प्रसाद पत्तलायां
भुज्यमानअष्टा(ष्टा)दशशतमंडले महाराजकुलश्रीवीसलदेव [:]शा-
५ सनपत्रं प्रयच्छति यथा ॥ स एष महाराजकुलश्रीवीसलदेवः संवत् १३५० वर्षे
म[ा]घशुदि १ भौमे द्येह श्रीचंद्रावत्यां ऊ(ओ)सवालज्ञातीय सा-
६ धु श्री वरदेवसुत साधु श्रीहेमचंद्रेण तथा महा. भीमा महा. सिरधर श्रे. जगसीह
श्रे. सिरपाल श्रे. गोहन श्रे. वस्ता महं. वीरपाल प्रभृति स
७ मस्तमहाजनेन भक्त्याराध्य विज्ञसेन श्रीअर्बुदस्यो परिसंतिष्ट(ष्ठ) मानवसहिकाद्वये
निश्रयमाणघनतरकरं मुक्ता (क्त्वा) उद्य(?) कृतकरस्य शासनपत्रं
८ प्रयच्छति यथा ॥ यत् श्रीविमलवसहिकायां श्रीआदिनाथदेवेन श्रीमातादेव्या-
(वी)सत्क तलहडाप्रत्ययउघदेय द्र २८ अष्टवि(विं शति द्रम्माः तथा श्री अर्बुदे
९ त्यठकुरसेलहथतलारप्रभृतीनां कापडां प्रत्ययं उद्य (?)देय द्र १६ षोडश द्रम्माः
तथाकल्याणके अमीषां दिनद्वये दिनं प्रति देय कणह(हृ)त १० दश दा
१० तव्यानि । तथा महं. श्रीतेजपालवसहिकायां श्रीनेमिनाथदेवेन श्रीमातादेव्यासत्क
(त्क)वर्षं प्रति=देय द्र १४ चतुर्द्दश द्रम्मा[:]तथा दिनैकेन=कणहृतां
११ देय १० दश तथा श्रीअर्बुदेत्य ठकुर सेलहथतलारत्र(प्र)भृतीनां कापडां प(प्र)त्ययं
देय द्र ८ अष्टौ द्रम्मा[:]तथा प्रमदाकुलसत्क(त्क) नामां ६ षट् नामकं प्रति--
१२ मल प्रत्ययं द्र ५ पंचद्रम्मा[:]....[वस्वरुद्यः]वर्षं प्रति दातव्या[:]तथा वसहिकाद्वये
पूजारकानां पार्श्वान् निस(श्र)यमाणकरौ मुक्तो भणित्वा श्री अर्बुदेत्य ठ
१३ कुरेण सेलहयतलारप्रभृतिभि[:] किमपि न याचनीयं । न गृहीतव्यं च । अद्य
दिनपूर्वं वसहिका द्वयपार्श्वात् उपरिलिखितविषे ऊर्द्ध श्रीअर्बुदे
१४ त्य ठकुरेण सेलहथतलारप्रभृतिभिः तथा चंद्रावत्या[:] श्रीपु(म)द्राजकुलेन
महंतकसेलहथतलारडोकराप्रभृतिभि[:] द्य(यत्) किमपि न याचनीयं न
१५ गृहीतव्यं च । अनया परथितविधिना प्रतिवर्षं वसहिकाद्वयपार्स्व(र्श्वा)त् ग्रामठ-
कुरप्रभृतिभि[:] गृह्यमानैः कल्याणकप्रभृतिमहोच्छवेषु समाया

१ मु. आ. स.वे. स. तरफथी मळेला रबिंग उपरथी. २ चिह्नरूपे छे. ३ वांचो वरुथिनी

નં૦ ૨૨૩ અ

આબુપર્વત ઉપર વિમલવસહિમાંનો સારંગદેવનો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૩૫૦ માઘ સુ. ૧

આબુ પર્વત ઉપર વિમલ વસહિના મન્દિરની એક દિવાલમાં ચોટાડેલી શિલા ઉપર આ લેખ છે.[2] લેખવાળો ભાગ ૨ ફુટ લાંબો અને ૧ ફુટ ૨½ ઈંચ ઉંચાઈમાં છે. કુલ ચોવીસ પંક્તિ છે અને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. ભાષા સંસ્કૃત છે, પણ કેટલાક સ્થાનિક વપરાશમાં આવતા શબ્દો વપરાએલા છે અને તેનો અર્થ બરાબર સમજી શકાતો નથી. લેખક તેમ જ કોતરનાર બેદરકાર હોવા જોઈએ. કારણ કે લખાણમાં ઘણી ભૂલો છે. છેવટમાં પં૦ ૧૮–૨૦ સુધીમાંના શાપાત્મક શ્લોકો સિવાય બાકીનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. ष અને ख એકબીજાને બદલે વપરાયા છે. થોડી જગ્યાએ र પછીનો વ્યંજન બેવડો લખ્યો છે. द નો ઉપરનો ગોળાકાર તેના પ્રાચીન સ્વરૂપની માફક જમણી બાજુ વળેલો છે. આને લીધે द्व હાલના द्ध જેવો લાગે છે. द्य અને द्व વચ્ચે ભેદ માલુમ પડતો નથી.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સં. ૧૩૫૦ માઘ સુદિ ૧ વાર મંગળની તિથિ આપેલી છે અને વાઘેલા રાજા સારંગદેવનો ઉલ્લેખ છે. તેને કેટલાંક બિરૂદો લગાડેલાં છે, જેમાંના એક ઉપરથી સમજાય છે કે તેને માલવાના રાજા સાથે લડાઈ થઈ હતી અને તેમાં તે જિત્યો હતો. તેની માલવાની જિત બાબત તેના ઘણા લેખોમાં લખેલું છે. આ લેખમાં તેને અભિનવ સિદ્ધરાજ તરીકે વર્ણવ્યો છે, જે ઇલ્કાબ તેના બીજા કોઈ પણ લેખમાં નથી.[3] પં. ત્રીજીમાં સારંગદેવના મુખ્ય મંત્રી વાઘ્યનું નામ આપ્યું છે. અઢારસો ગામના પ્રાંત ઉપર સારંગધરના સૂબા તરીકે રાજ કરતા મહારાજકુલ શ્રી વિસલદેવનું નામ આપ્યું છે. ત્યારબાદ તિથિ આપીને વિસલદેવે આપેલા દાનની વિગત છે. હેમચન્દ્ર અને બીજા મહાજનની વિનંતિ ઉપરથી વિસલદેવે ફરમાન કાઢ્યું કે આબુ ઉપરના વિમલવસહિ અને તેજપાલવસહિના મન્દિરના નિભાવ માટે અને કલ્યાણકના મેળા માટે કેટલાક વેપારીઓએ અમુક દ્રમ્મ આપવા. આબુ અને ચન્દ્રાવતીના શેહેરીઓને આ ફરમાન લાગુ પડતું હતું. રાજના અધિકારીઓએ યાત્રાળુ પાસેથી કાંઈ પણ કર લેવો નહીં. ચડતા અગર ઉતરતા યાત્રાળુની કાંઇ પણ ચીજ ખોવાય તો તેને માટે આબુના ઠાકુરોએ નુકશાની આપવી.[4] આ ફરમાન રાજાના વંશજોએ અને બીજા તે જગ્યાએ રાજ કરનાર રાજાઓએ પાળવાનું છે. પછી ચાલુ શાપાત્મક શ્લોકો છે. દાન જયંતસિંહના પુત્ર પારિખ પેથાકે લખ્યું હતું. છેલી બે પંક્તિમાં સાક્ષી તરીકે અચલેશ્વર, વસિષ્ઠ અને અંબાજીનાં મન્દિરોના પ્રતિનિધિઓ અને ગામના બીજા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોનાં નામ આપેલાં છે. ડાબી બાજુના ખૂણામાં કટારનું ચિત્ર છે.

ચંદ્રાવતીનો મંડલેશ્વર વિસલદેવ ગુજરાતના ચાલુક્ય વંશનો વંશજ હશે. ચંદ્રાવતીના પરમાર વંશનો છેલો રાજા પ્રતાપસિંહ હતો. તેનો વિ. સં. ૧૩૪૪ નો લેખ સિરોહી રાજ્યમાં ગિરવાડમાંના પાટનારાયણના મન્દિરમાં[5] છે. અને ભાદદેવના પુત્ર વિસલદેવના તાબેદાર તરીકે રાજ્ય કરતો તેને વર્ણવ્યો છે. આ વિસલદેવ ચાલુક્ય વંશનો હોઇને પરમાર વંશનો નાશ કરી ત્યાં ચાલુક્યના ખંડિયા તરીકે રાજ્ય કરતો હશે. તે જ રાજાના વરમાણ ગામમાં વિ. સં. ૧૩૫૬ ના લેખમાં[6] મહારાજકુલ વિક્રમસિંહનું નામ છે. તે આ વિસલદેવનો અનુયાયી કદાચ હોય.

લેખની તિથિ બરોબર ઇ. સ. ૧૨૯૩ ના ડીસેમ્બરની ૩૦ તારીખ અને બુધવાર આવે છે. પણ આ લેખમાં વાર મંગળ આપેલ છે.

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૩ નં. ૨ પા. ૬૯ જુલાઈ ૧૯૩૯ ડી૦ બી૦ દિસ્કલકર. ૨ જુઓ એશિયાટિક રીસર્ચીઝ વો. ૧૬ પા. ૩૧૧. ૩ વિસલદેવને આ ઈલ્કાબ બે વખત લગાડેલો (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૨૧૦) અને વો. ૧૧ પા. ૧૦૨ જયંતસિંહ સહિત માટે ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૭. ૪ કૌટિલ્યના અર્થ–શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે ચોરાએલા માલના બદલામાં નુકશાની આપવાનું લખ્યું છે તે સરખાવો. ૫ ઈ. એ. વો. ૪૫ પા. ૭૭. ૬ રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝા કૃત સિરોહીનો ઈતિહાસ પા. ૧૫૫.

નં૦ ૨૨૫ અ

સારંગદેવનો કચ્છમાંનો લેખ[1]

(સાલ વગરનો)

કચ્છમાં કઇ જગ્યાનો આ લેખ છે તે ખબર નથી. આનું સાધારણ માણસે લીધેલું રબિંગ સ્વ. દિવાન બહાદુર રણછોડલાલ ઉદયરામ પાસે હતું. ૧ ફુટ ૩ ઇંચ લાંબી અને ૧ ફુટ ૯ ઇંચ પહોળી જગ્યામાં લેખ કોતરેલો છે અને તેમાં ૧૪ પંક્તિઓ છે. છેલ્લી ૭ પંક્તિ તદ્દન અસ્પષ્ટ છે.

લેખની શરૂવાતમાં સાલ આપેલી નથી. અંતમાં આપી હોય તો તે વાંચી શકાય તેમ નથી. અણહિલપાટકના ચાલુક્ય (વાઘેલા) વંશના સારંગદેવના રાજ્ય સમ્બન્ધી આ લેખ છે. તે જ સમયનો ખોખરામાંથી મળેલો ત્રુટક વિ. સં. ૧૩૩૨ નો પણ લેખ[2] મળેલો છે. મંત્રીનું નામ માલદેવ આપેલું જે અર્જુનદેવના વિ. સં. ૧૩૨૦ ના લેખમાં તેમ જ બીજા કચ્છના વિ. સં. ૧૩૨૮ ના લેખમાં પણ આવે છે. તેથી આ લેખ સારંગદેવના રાજ્યની શરૂવાતના સમયનો હોવાની અટકળ કરી શકીએ. નીચેનો ભાગ ખવાઈ ગયો છે. તેથી લેખનો આશય વિગેરે જાણી શકાયો નથી.

अक्षरान्तर

१ ओं[3] स्वस्ति[।] श्रीमदणहिलपा--

२ टके राजाधिराजश्रीसारं--

३ गदेवप्रौढप्रताप श्री[मालदेव]

४ वें[4] श्रीश्रीकरणादौ समस्तमुद्रा

५ व्यापारान् पर (रि) पंथ[य]ति सतीत्ये

६ वं काले प्रवर्तमाने श्री देव ?

७ रूप........ ग ....

८ वडीरदेशे राणक स

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ વો. ૩ નં. ૧ પા ૨૨ એપ્રિલ ૧૯૩૮ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૨૧ પા. ૨૭૭
૩ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ આ વ નકામો છે.

१६ त समस्तसंघस्य भट्टारकतलारकप्रभृतिकं रुढय[।] सर्वकरणीयं। कारापनीयं च। उपरिचीटितउदीर्यमानसमस्तसंघमध्यात् यस्यकस्यापिकि(किं)

१७ चित् गच्छति तत्सर्वं श्रीअर्बुदेत्य ठकुरेण लोहमयं रुढया समार्थनीयं। अस्मत् वंशजैरपि अन्यैश्च भाव(वि)भोक्तृभि[:] राजभि[:] वसहिकाद्वये उ

१८ पक्रुतकरोयं आचंद्रार्कं यावत् अन्मं(अनुमं तव्य[:]पालनीयश्च। उक्तं च। भगवता व्यासेन[।] बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजाभिः सगराद(दि)भिः[।] यस्य यस्य यदा

१९ भूमी(मि)स्तस्य तस्य तदा फलं। [।१]विंध्याद(टे)वीष्वतोयासु शुष्ककोटरवाशि(सि)नः[।] कृष्णसर्पा प्रजायंते देवदायोपहरिणः। [१२] न विषं विषमत्याह

२० देवस्वविषमुच्यते [।]विषमेकाकिनं हंति देवस्वं पुत्रपौत्रकं।[१३]एतानि स्मृतिवाक्यानि अवलोक्य अस्मतवंशैः अन्यवंशैरपि भाविभो

२१ क्तृभिः अस्मत्कृत उदकरस्यास्य प्रतिबंधः(धः)कदापि न करणीव(यः)। न कारापर्नी[यः।] यथा दत्वा च इदमुक्तवान् मद्वंस्या अन्यवंस्या वा ये भ

२२ विस्यंति पार्थिवा तेषामहं करलग्नो मि मम दत्तं न लुप्यता॥ ठः जयतसीहसुत. पारि पेथाकेन लिखित॥ हीनाक्षरं प्रमाणमिति॥

२३ महाराजकुल श्रीवीसलदेव हु[१] महं सागण॥ अत्र साक्षिण श्रीअचलेश्वरदेवीय राउ=नंदि श्रीवसिष्टदेवीय तपोध

२४ न.......अंबादेवासक्त अनो[?]नीलकंठः। पमाणग्रामीयपंढया. राजाप्रभृतिसमस्तपढयार सूत्र नर.......

१ वांचो: विंध्याटवीष्वतोयासु

નં૦ ૨૨૯

વળામાંથી મળેલું ગારૂલક મહારાજા વરાહદાસનું દાનપત્ર[1]

વિસ્તારપૂર્વક ફરીથી

ગુ. સંવત્ ૨૩૦ માઘ સુ. ૧ (ઈ. સ. ૫૪૯)

આ દાનપત્રનાં બે પતરાં છે અને તે ૧૨⅞ ઇંચ લાંબાં અને ૮⅞ ઇંચ પહોળાં છે. દરેકને બબ્બે કાણાં છે અને કડીથી બાંધેલાં છે. એક કડી ઉપર સીલ લગાડેલી છે, પણ તેના ઉપરની આકૃતિ તથા લેખ તદ્દન ઘસાઈ ગયાં છે. કદાચ તેના ઉપર ગરૂડનું ચિત્ર હોય, એમ વંશના નામ ઉપરથી અટકળ થઇ શકે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં ઘણોખરો છે અને તે સુરક્ષિત છે. લિપિ દક્ષિણમાં તે વખતની વપરાતી છે. ઘણા અક્ષરોને મથાળે નાનાં વર્તુળ છે.

ગારૂલકવંશ(પં. ૨)ના મહાસામન્ત મહારાજ વરાહદાસે (પં. ૧૨) દાન આપ્યું તેની નોંધ આ લેખમાં છે. તે ફૂંકપ્રસવણમાંથી આપવામાં આવ્યું છે. મહારાજ ધ્રુવસેન ૧ લાએ મેહેરખાનીથી વેપારી અજિતને આપેલું વલભીની પાસેનું ભટ્ટિપદ્રમાં, તેના વિહારમાં રહેતી ભિક્ષુણીઓને કપડાં, ખોરાક, દવાદારૂ વગેરે માટે તથા ભગવાન્ બુદ્ધની પૂજા માટે ગંધ, દીપ માટેનું તેલ વગેરે માટે, વરાહદાસ ૨ જાએ સો પાદાવર્ત્ત[2] જમીનનો ટુકડો દાનમાં આપ્યો. ગારૂલકો વલભીના રાજાઓના સામન્ત અથવા ખંડિયા રાજાઓ હતા. તેઓની રાજધાની ફૂંકપ્રસવણ હોવી જોઇએ; કારણ મહારાજ વરાહદસ ૨ જાના પુત્ર સામન્ત મહારાજા સિંહાદિત્યના પાલીતાણાંનાં પતરાં[3] પણ ત્યાંથી જ આપવામાં આવ્યાં હતાં. ડો. હુલ્ચ એમ માને છે કે ગારૂલક તે ગારૂળક અગર ગારૂડકને બદલે વપરાએલું હોવું જોઇએ અને તે કુટુંબ ગરૂડમાંથી ઉતરી આવેલું હોવું જોઇએ.

---

૧ જ. બો. બ્રુ. વો. ૩ પાર્ટ ૧ લો. પા. ૭૭ એ. એસ. ગદ્રે. ૨ રાય બહાદુર ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાએ પાદાવર્ત્ત સંબંધી નીચેની નોંધ મોકલી છે. કાઠિયાવાડનાં દાનપત્રોમાં જમીનના માપ તરીકે આ શબ્દ ઘણી વાર વપરાયો છે. આ શબ્દનો અર્થ બરોબર હજુ સુધી સમજાયો નથી. (૧) બોય લિંગ અને રોથકૃત સંસ્કૃત વોરટર બુચમાં કાત્યાયન શ્રૌતસૂત્રના ટીકાકારને અનુસરીને તેનો અર્થ ચોરસ ફુટ કરવામાં આવ્યો છે. (૨) મોનીયર વિલિયમ્સે તેના સંસ્કૃત કોષમાં કૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટેનું ચક્કર એટલે કે અરઘટ અને ચોરસ ફુટ અર્થ લખેલ છે. (૩) ગુ. સ. ૨૫૨ ના વલભી મહારાજા ધરસેન ૨ જાનાં માળીયાનાં પતરાં ડો. ફ્લીટે પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે, તેમાં લખે છે કે–પાદાવત્તનો શબ્દાર્થ પગનું ફેરવવું એમ થાય, છતાં મો. વિલિયમ્સે તેનો અર્થ ચોરસ ફુટ કરેલ છે. પણ વધુ સંભવિત એ છે કે સો પાદાવર્ત્તનો અર્થ સો ફુટ બોરસ ચોરસ જમીનનો ટુકડો એમ થાય, એટલે કે ૧૦૦ ચોરસ ફુટ નહીં. પણ ૧૦,૦૦૦ ચોરસ ફુટ થવો જોઈએ. ૧૦૦ ચોરસ ફુટમાં ૧૦ ફુટ લાંબો અને દસ ફુટ પહોળો ટુકડો થાય, જે દાન માટે બહુ નાનો ગણાય. વળી કેટલીક વખત તેથી પણ નાના ટુકડા આપેલ છે. વાચસ્પત્ય બૃહદ્દવિધાન અને શબ્દકલ્પદ્રુમ એ બન્ને સંસ્કૃત કોષમાં કૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટેનું ચક્કર એટલે કે અરઘટ એમ અર્થ કરેલ છે. પણ આ બધા અર્થ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. એક માળીયાના તામ્રપત્રમાં અષ્ટાવિંશતિ પાદાવર્ત્તપરિસરાવાપી એમ લખેલ છે, જેનો અર્થ ૨૮ પાદાવર્ત્ત જમીનના માપવાળી વાવ થાય છે. પાદાવર્ત્ત તેથી વિશેષ ઓછી જમીન હોઈ શકે નહીં. ૩ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૬. ૪ એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૧૭

નં૦ ૨૨૫ ખ

કર્ણ બીજાનો માંગરોળનો શિલાલેખ[1]

વિ. સ. ૧૩૫+

કાઠિયાવાડમાં માંગરોળના બંદરરોડના નાકા ઉપર આવેલી જુમા મસ્જીદની બહાર પડેલા ચાર સ્તંભ પૈકી એક ઉપર આ લેખ કોતરેલો છે. લેખનો નીચેનો ભાગ, જેમાં લેખનો હેતુ આવે છે તે નષ્ટ થયો છે.[2] ઉપયોગી હકીકતવાળી પહેલી પાંચ પંક્તિ સુરક્ષિત છે. લેખની ઉપરના ભાગમાં ૪½ ઇંચના વ્યાસના ચક્રનું ચિત્ર છે. લેખવાળા ભાગની લંબાઈ ૬½ ઇંચ છે; અને ઉંચાઈ ૩½ ઇંચ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે અને લિપિ નાગરી છે. પં. ૫ માં इह નો इ ત્રણ ટપકાંના સ્વરૂપમાં છે. નીચેનું ટપકું જરા ડાબી બાજુ લંબાવ્યું છે.

લેખની શરૂવાતમાં વિ. સ. ૧૩૫+ ના ચૈત્ર માસની શુકલ પક્ષની સપ્તમી અને રવિવારની તિથિ આપી છે. સાલમાંનો એકમનો અંક ગુમ થયો છે. પરંતુ તે ૩ થી ૯ ની વચમાંનો કોઈ હશે એમ ધારી શકીએ. કારણ કર્ણના પહેલાંના રાજા સારંગદેવની છેલ્લામાં છેલ્લી તિથિ વિ. સ. ૧૩૫૩ ભાદ્રપદ સુ. ૧૩ જાણવામાં છે.[3] અને કર્ણે વિ. સ. ૧૩૬૦ સુધી રાજ્ય કર્યું અને તે સાલમાં ગુજરાત મુસલમાનોના હાથમાં ગયું. મી. એમ. પી. ખારેઘાટે લેખની તિથિની ગણત્રી કરી આપી છે અને તે માને છે કે એકમનો અંક ત્રણ હોવો જોઈએ, જેથી લેખની સાલ ૧૩૫૩ ની ઠરે છે. તેની બરાબર ઇ. સ. ૧૨૯૭ માર્ચની ૩૧ મી તારીખ અને રવિવાર આવે છે. વિ. સ. ૧૩૫૪ થી ૧૩૫૯ વર્ષ સુધીમાં બીજા કોઈ પણ વર્ષમાં ચૈત્ર સુદિ સાતમને દિવસે રવિવાર આવતો નથી. પાંચમી પંક્તિમાં સૌરાષ્ટ્ર ઉપર નીમેલા કર્ણના સૂબાનો ઉલ્લેખ છે, પણ નામ કે જે છઠ્ઠી પંક્તિમાં છે તે વાંચી શકાતું નથી.

માંગરોળમાં આ લેખ મળ્યો છે, તેથી આટલે દૂર સુધી કર્ણનો અમલ તેના રાજ્યની શરૂવાતમાં હોવો જોઈએ. આ રાજાનો બીજો એક જ લેખ વિ. સ. ૧૩૫૪ નો ઈડર સ્ટેટમાં જાણવામાં છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે હિન્દુસ્તાનમાંની ઘણી ખરી મસ્જીદો હિન્દુ મન્દિરોના અવશેષોમાંથી અગર હિન્દુ મન્દિરમાં ફેરફાર કરીને બાંધવામાં આવતી. માંગરોળની મસ્જીદ હિન્દુ દેવળના કાટમાથી બાંધવામાં આવી છે અને તે હિન્દુ મન્દિરમાંનો આ લેખ હોવો જોઈએ.

अक्षरान्तर[4]

१ ओं[5] ॥ [स्वस्ति] श्रीनृपविक्रम सं १३५.

२ वर्षे चैत्रशुदि७[रवा]वेह श्री[मद]

३ णहिलपत्तनाधिष्टि(ष्ठि) त [अभिनव?]

४ श्रीकर्णदेवकल्याणविज[य राज्ये]

५ इह श्रीसुराष्ट्रामंडले क.... ....

६ .... श्री ....

---

૧ પુના ઓરિએન્ટાલીસ્ટ, વો. ૩ નં. ૨ પા ૭૩ જુલાઈ ૧૯૩૮ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ અને વિશેષમાં દરેક પંક્તિના અંતના થોડા અક્ષર વહન ભુંસાઈ ગયા છે. અને તેથી સાલનો એકમનો અંક વાંચી શકાતો નથી. ૩ નૈષધ કાવ્યના હસ્તલિખિત ગ્રંથ ઉપરથી.

૪ "ગુજરાતી" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના મી. એ. બી. જાની પાસેના રબિંગ ઉપરથી. ૫ ચિહ્નરૂપે છે. ૬ વાંચો सुराष्ट्रामण्डले.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ ओं स्वस्ति फंकप्रस्रवणात्प्रकृष्टकर्म्मावाप्ताभ्युदययशसां गारुलकानां वंशेतुले-
२ वलसंपन्नसंसक्तशतलब्धप्रतापः प्रतापोपनतदानमानार्ज्जवोपार्जितानुरा-
३ गोनुरक्तमौलभृतश्रेणीमित्रबलावाप्तराज्यश्रीः श्रीमहाराजशूरस्तस्य सत्सूनु-
४ स्तत्पादाभिप्रणामप्रशस्तविमलमौलिमणिमन्वादिप्रणीतविधिविधानधर्म्मराज इ-
५ व विदितविनयव्यवस्थाकर्त्ता परमभागवतः परमब्रह्मण्यशरण्यः सेनापति वराह-
६ दासस्तस्य सुतस्तत्पादरजोरुणपवित्रीकृतशिराश्शिरोवनतशत्रुचूडामणिप्रभावि-
७ च्छुरितपादनखपङ्क्तिदीधितिर्द्दीनानाथाश्रितार्त्तिबान्धवजनोपजीव्यमानविभववित्तरः
८ परमभागवतः श्रीमहाराजशूरस्तस्यानुजो नयविनयदानदाक्षिण्योत्साहसंप-
९ न्नस्सकलगगनामलेन्दुरमलिनगुणभूषणम्कृततयुगधर्म्मावलम्बी स्वबाहु
१० वीर्य्यावाप्तद्वारकाधिपतिऽपरमभागवतोनेकदेवकुलाराममहाविहारस[त्र]प्र-
११ पाकारयिता बुलियुधिष्ठिराविवसत्यव्रतऽ परगजघटानीकप्रम-
१२ र्द्दनः श्रीमहासामन्त महाराजवराहदासः—

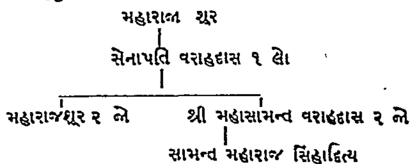
पतरुं बीजुं

१३ कुशली सर्व्वानेवात्मीयात्राजस्थानीयोपरिककुमारामात्यकुलपुत्र-
१४ कमहत्तरसान्धिविग्रहिकायुक्तक महत्तर[ग]ण्डकहस्त्यश्वारोहादीन्समाज्ञापय
१५ त्यस्तुवो विदितं यथास्मिन्नेव सन्निकृष्टे श्रीमहाराजध्रुवसेनप्रसादीकृत भ-
१६ ट्टीपद्रग्रामे दग्धक कुटुम्बिप्रत्ययक्षेत्र पादावर्त्तशतं उतरस्यां दिशि देववितान-
१७ कग्रामसीमासन्धौ यस्य पूर्व्वतो महत्तरज्येष्ठसत्कक्षेत्रमारामस्य दक्षि[णेन गो]क्षि-
१८ लानकक्षेत्रादुत्तरतः जरद्गवक्षेत्रपूर्व्वतः वाणिजकाजितसत्कविहारभिक्षुणीनां
१९ चीवरपिण्डपातंभगवत्पादानां च धूपदीपतैलाद्युपपादितं मया मातापित्रो रा-
२० त्मनश्चोभयलोकसुखयशसे आचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिसमकालीनं समनुज्ञातं
२१ यतं आगामिभद्रराजाभिस्संमान्यं भूमिदानफलमिच्छद्भिरयमस्मद्दायोनुम-
२२ न्तव्यऽ परिपालयितव्यश्चेति यश्चैनमाच्छिन्द्यादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स-
पञ्चभिर्म्महा-
२३ पातकैस्संप्रक्तस्यांदिति[।] षष्टिं वर्षसहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति[11] भूमिदः [।]
आच्छेत्ता चानु
२४ मन्ता च तान्येव नरके वसेदिति स्वहस्त मम[12] ॥ सं २०० ३० लिखितं
भटिलेन
२५ — — — — स्वमुखादेशो माघ सु १

---

१ वांचो कर्मा. २ आखुं वाक्य नीचे मुजब वांचवुं:—वंशेऽतुलबलसंपन्नमण्डलाभोगसंसक्तप्रहार-शतलब्धप्रतापः वलभी ताम्रपत्रमां पण ते ज पाठ होय छे. ३ वांचो मणिर्म. ४ वांचो विधाने. ५ ए. इं. वो. ११ पा. १७मां छे, तेम वांचो श्रितार्थि. ६ वांचो भूषणः कृ. ७ वांचो शतमुत्तरस्यां. ८ आखुं वाक्य नीचे मुजब वांचवुं:—चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारोपयोगाय. ९ वांचो यदागा. १० वांचो संपृक्तः स्या. ११ वांचो मोदेत. १२ वांचो स्वहस्तो मम.

આ તેમ જ બીજાં તે કુટુંબના પતરામાંથી તે વંશની નીચે મુજબ વંશાવળી ઉપજાવી શકાય.

સિંહાદિત્યના દાનપત્રમાં સેનાપતિ વરાહદાસ ૧ લાથી વંશાવળી આપેલ છે, અને મહારાજા શૂરને તેમાં મહાસામન્ત ભટ્ટિશૂર લખેલ છે.

આ રાજાઓનાં વખાણ ચાલુ શબ્દોમાં કરેલાં છે. પં. ૯–૧૦ માં એક ઐતિહાસિક હકીકત ઉપયોગી છે. વરાહદાસ ૨ જાએ દ્વારકાના રાજાને (જેનું નામ આપેલ નથી) જિત્યાનું લખ્યું છે. આ જિતનો ઉલ્લેખ પાલીતાણાનાં ગુ. સ. ૨૫૫ ના તામ્રપત્રોમાં પણ છે.

તિથિ ગુ. સ. ૨૩૦ ના માઘ સુ. ૧ (ઈ. સ. ૫૪૯) આપેલ છે. સાલ અને તિથિ આંકડામાં લખી છે. પં. ૧૫ માં મહારાજા ધ્રુવસેનના ઉલ્લેખઉપરથી સમજાય છે કે વરાહદાસ તેનો સમકાલિન હતો. ધ્રુવસેનની મોડામાં મોડી સાલ ૨૨૬[1] છે.

દાનપત્ર ભટિલે લખ્યું છે.

૧ જ. બો. બ્રે. રો. એ. સો. (ન્યુ. સી.) વો. ૧ પા. ૧૧

રિકાની પાસે કુમારિવડૌ નામનું ગામડું આનન્દપુર મુકામેથી બુદ્ધરાજે આપ્યું, તે સંબંધી આ લેખ છે. સંવત ૩૬૧ ના કાર્તિક વદિ ૧૫ ની તિથિ શબ્દ અને અંકમાં આપેલી છે.

આમાં આવતા ત્રણે રાજાઓનાં કાંઈ બિરૂદ આપેલાં નથી, છતાં તે રાજાઓ સાવ નવા નથી. સંવત્ કલચુરી છે, તેથી સં. ૩૬૧ ઇ. સ. ૬૦૯–૧૦ ની બરોબર આવે છે.[1] નેરૂરનાં પતરાંઓમાં (ઈ. એ. વૉ. ૭ પા. ૧૬૧) પશ્ચિમના ચાલુક્ય મઙ્ગલરાજે (મઙ્ગલેશ) શંકરગણના પુત્ર બુદ્ધરાજને નસાડયાની હકીકત છે અને બાદામી(મહાકૂટ)ના સ્તંભ ઉપરના ઈ. સ. ૬૦૨ ? ના લેખમાં (ઈ. એ. વૉ. ૧૯ પા. ૧૬) લખેલ છે કે મઙ્ગલેશને ઉત્તર તરફનો પ્રદેશ જિતવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી (કલત્સૂરિ) રાજા બુદ્ધને હરાવી, તેની દોલત પડાવી લીધી. આ બન્નેમાંનો બુદ્ધરાજ તે આ લેખમાંનો બુદ્ધરાજ હોવો જોઈએ. શાન્તિલ્લનાં સાંખેડાનાં પતરાંમાં (એ. ઈ. વૉ. ૨ પા. ૨૩) ભોગિકપાલ મહાપીલુપતિ નિરિહુલ્લક[2] કૃષ્ણરાજના પુત્ર શંકરણનાં ચરણનું ધ્યાન કરતો એવું લખેલું છે તે શંકરણ આ લેખનો શંકરગણજ હોવો જોઈએ અને એ. ઈ. વૉ. ૨ પા. ૨૨ મે. ડૉ. બુલરે સુચવ્યું હતું કે શંકરણ ને શંકરગણઃ વાંચવું, તે સૂચના આ લેખથી સાચી ઠરી છે.

જોકે આ ત્રણે રાજાનાં વખાણવાળા ભાગમાં કાંઈ ઐતિહાસિક ઉલ્લેખો નથી, તો પણ તે તદ્દન નીરસ નથી. બીજા રાજા શંકરગણને લગાડેલાં બિરૂદો જોઇએ તો એમ જણાય છે કે લેખનો મુત્સદ્દો કરનાર ગુપ્ત લેખોમાં[3] વપરાએલાં બિરૂદોથી વાકેફ હતો, બલ્કે તેમાંથી કેટલાકની તેણે આમાં નકલ કરેલી છે. તેવી જ રીતે આ દાનપત્રમાંનાં બિરૂદો ગુર્જર દદ્દ બીજાનાં[4] તેમ જ ચાલુક્ય વિજયરાજનાં દાનપત્રોમાં વપરાયાં છે. આ છેલ્લા તામ્રપત્રની પહેલી બે પંક્તિ આ તામ્રપત્રની સાથે અક્ષરશઃ મળતી આવે છે અને વિજયરાજનું વર્ણન (પં. ૫–૮) શંકરગણના વર્ણનને મળતું આવે છે.[5] ગુર્જર દાનપત્રોમાં તેવું અક્ષરશઃ અનુકરણ જોવામાં આવતું નથી, પણ તેમાં કલચુરી દાનપત્રોનો આધાર લીધેલ છે તે બીન તકરારી બાબત છે. શરૂવાતમાં ગુજર રાજાને મહોદધિ સાથે સરખાવવામાં આવ્યો છે અને તેને માટે તે ને તે જ શબ્દો વિવિધ, વિમલ, ઈત્યાદિનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ તેમ જ બીજા અક્ષરશઃ અનુકરણ ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે ગુર્જર રાજાઓનું આબલ્ય બુદ્ધરાજના સમય પછી થયું હોવું જોઇએ.

દાનપત્રનાદાન વિભાગમાં પણ તેવું જ સામ્ય જોવામાં આવે છે. અધિકારીઓની યાદી, દાનમાં આપેલાં ગામડાને લગતાં વિશેષણો, દાન ચાલુ રાખવા માટેની પ્રાર્થના અને શાપાત્મક શ્લોકો, વિગેરેમાં પણ ઘણું સામ્ય છે.

સ્થળો પૈકી આ આનન્દપુર અને વ. સ. ૪૪૭ શીલાદિત્ય સાતમાના અલીનાનાં તામ્રપત્રોમાંનું આનન્દપુર તે બન્ને એક જ હશે અને ડૉ. ફ્લીટે તેને ખેડા જીલ્લાનું આનંદ માન્યું છે ભરૂકચ્છ હાલનું ભરૂચ છે. દાન લેનારનું નિવાસસ્થાન ડભક તે હાલનું વડોદરા રાજ્યમાં પાદરાથી પશ્ચિમે ૮ માઈલ અને ભરૂચથી ઉત્તરે ૪૦ માઇલ ઉપર આવેલું ડબ્ક ગામડું હોવું જોઇએ, બાકીનાં સ્થળો માટે ડૉ. ફ્લીટે નકશા જોઇને અને નીચેની નોંધ મોકલી છેઃ "આ દાનપત્રનું ગોરજ્જ઼ા તે શીટ નં. ૩૬ ૨૨–૨૦' અને ૭૩°–૩૨ અક્ષાંશ અને રેખાંશ ઉપર આવેલું પંચમહાલના હાલોલ પરગણામાંનું ગોરજ હોવું જોઇએ. તે હાલોલની દક્ષિણે ૧૧ માઇલ અને ભરૂચથી ઈશાને ૫૪ માઇલ ઉપર આવેલું છે. કુમારિવડૌ તે શીટ નં. ૨૨ માંનું ગોરજથી નૈઋત્યે ૧૧ માઇલ ઉપર અને વડોદરાથી અગ્નિખૂણે ૮ માઇલ ઉપર છે. ડબ્કથી પૂર્વે ૨૪ માઇલ લગભગ છે. બૃહન્નારિકા તે તે જ શીટમાં કવરવરથી દક્ષિણે ૪½ માઇલ ઉપર છે.

---

૧ પૂર્ણિમાન્ત કાર્ત્તિકની મારી ગણત્રી પ્રમાણે આ તિથિ બરોબર ૩ જી અકટોબર ઇ. સ. ૬૦૯ આવે છે, પણ ગુર્જરજય ભટ ત્રીજાનાં નવસારી અને કાવીનાં પતરાંને અનુકૂળ ૨૨ મી સપ્ટેંબર અગર અક્ટોબર ઈ. સ. ૬૧૦. સાલ આવે છે. બીજી રીતે તારીખ મેળવી શકાતી નથી. ૨ જુઓ "ઉત્તરના લેખોનું મારૂં લીસ્ટ" નં. ૪૨૭. ૩ તરજુમા ઉપરની નોટ વાંચો ૪ જુઓ. એ. વૉ. ૧૩ પા. ૮૨ અને ૮૮ ૫ ઈ. ઈ. એ. વૉ. ૭ પા. ૨૪૮

નં૦ ૨૩૦ અ.

બુદ્ધરાજ(કલચુરી)નાં સર્સણિનાં તામ્રપત્રો[1]

(કલચુરી) સં. ૩૬૧ ઇ. સ. ૬૦૯–૧૦

વડોદરા રાજ્યના પાદરા તાલુકાના પાદરા ગામની દક્ષિણે ચાર માઈલ છેટે સર્સણિ (સરસવણી) ગામમાં રહેતા પટેલ કરસન દાજીના કબજામાં આ પતરાં છે. મી. કેશવલાલ રણછોડ કિર્તનિઆ મારફત વડોદરાના મી. વિઠ્ઠલ નાગરને આ પતરાંની ખબર પડી અને તેણે ડૉ. હુલ્ત્શને ખબર આપ્યા. ડૉ. હુલ્ત્શની વિનંતિ ઉપરથી વડોદરાના કામચલાઉ રેસીડન્ટ લે. કર્નલ સી. ડબલ્યુ. રેવનશોએ તે પતરાં તપાસવા માટે તેને મોકલ્યાં. ડૉ. હુલ્ત્શે મને આપેલી સુંદર છાપો ઉપરથી હું આ લેખ પ્રસિદ્ધ કરૂં છું.

પતરાં બે છે; દરેક અંદરની બાજુએ કોતરેલ છે અને માપ ૧૦$\frac{3}{8}$ઈંચ×૭$\frac{3}{8}$ ઇંચ છે. કોર વાળીને જાડી કરેલી છે. પહેલા પતરાની નીચેના ભાગમાં અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં બે કાણાં છે તેમાં બે વગર રેવેલી કડીઓ છે જેનો વ્યાસ ૨$\frac{1}{2}$ ઇંચ અને ૨$\frac{1}{4}$ઈંચ છે. સીલ છે નહીં અને હોવાની નિશાની પણ નથી. કોતરકામ બહુ જ સંભાળપૂર્વક કરેલું છે અને આખાં પતરાં સુરક્ષિત છે. અક્ષરોનું કદ $\frac{1}{6}$ ઈંચ છે. વલભી અને ગુજરાત ચાલુક્યના લેખોમાં વપરાએલી દક્ષિણ બાજુની લિપિમાં લેખ લખેલો છે. નીચેના અક્ષરો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવા છે.

પં. ૨૦ एव માં આદ્ય ' એ ' અને કુમારીવડૌમાં ' ઔ '[2]
પં. ૩૪ અને ૬ માં लिखितम् અને भस्खलित માંનો 'ख'
પં. ૧૦ पीडित અને मण्डल: માંનો ड.
પં. ૨૧ अर्णवं માં ण.
પં. ૯ અને ૩૨ માં पृथिव्यां अप्रतिरथः અને धर्म्मात्य માંનો 'थ'[3]
પં. ૩૧ फलम् માં फ.
પં. ૩૧ फलम् અને पालनम् પં. ૯ सलिल અને बलोपा માં બે જાતના ल.
પં. ૧૭ प्रजानाम् માં અંતનો म અને પં. ૨૯ वसेत् માં છેલ્લો त्
પં. ૪ परः कलंक માં જીહ્વામૂલીય અને विग्रहःपरा માં ઉપધ્માનીય વિસર્ગ.
પં. ૩૫ માં ૩૦૦, ૬૦, ૧૦, ૫, અને ૧ નાં ચિહ્નો છે.[4]

આશીર્વાદાત્મક અને શાપાત્મક પાંચ શ્લોકો, જે પં. ૨૮ થી ૩૨ સુધીમાં છે તે સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. અનુસ્વારને બદલે કંઠસ્થાની અને દંતસ્થાની અનુનાસિક વાપર્યાં છે. જીહ્વામૂલીય અને ઉપધ્માનીય(વિસર્ગ)નો ઉપયોગ થયેલો છે. વર્ણમાં र પછી व ખોટો બેવડો લખ્યો છે[5] અને य પહેલાં ध ખરી રીતે બેવડો લખ્યો છે. સંધિ પણ ક્યાંક ક્યાંક બરોબર કરેલ નથી.

કલચુરી[6] વંશના કૃષ્ણરાજના દીકરા શંકરગણના દીકરા બુદ્ધરાજ સંબંધી આ લેખ છે. ઉજ્જનના રહીશ બપ્પ સ્વામિન્ નામના બ્રાહ્મણને, ભરૂકચ્છ વિષયમાં ગોરજ્જા ભોગમાં ગૂહજા-

૧ એ. ઈ. વો. ૬ પા. ૨૯૪ એફ્ કીલ્હોર્ન ૨ વીએના ઓરીએન્ટલ કોંગ્રેસના એરીયન સેક્શનના રીપોર્ટ પા. ૨૨૬ મે પં. ૨૧ મે, ગુજરાત ચાલુક્ય યુવરાજ શ્રયાશ્રય શીલાદિત્યનાં સુરતનાં પતરાંમાં ઓતુંમલાના ओ સાથે આને સરખાવો. એ. ઈ. વો. ૮ પા. ૫૫ પં. ૨૧ માં ऐहिक માં આદ્ય ऐ આવે છે. ઇ. એ. વો. ૫. પા. ૧૫૫. પં. ૨૪ મે औदमेयाये માં આદ્ય औ આવે છે. ૩ ઈ. એ. વો. ૧૯ પા. ૩૦૯ મે વિષ્ણુવર્ધનનાં સુરતનાં પતરાંમાં थ આવે છે. ૪ વલભી પતરાંમાંથી કાઢેલાં ચિહ્નો સાથે આ મળતાં આવે છે. ૫ સરખાવો પાણિની ૮–૪–૪૯. ગુપ્તના લેખો પા. ૭૩ મે दस्स्य માં स બેવડો લખ્યો છે, તેમજ પા. ૨૫૩ મે पंचदस्स्यां માં અને छ्ब्रेयो માં પણ લખેલ છે. ૬ અંડોલના લેખમાં એ. ઇ. નાતેજ વોલ્યુમમાં પા. ૧૧ પં. ૬ ઠી એ પણ કલચુરીને કટચ્ચુરિ લખેલ છે.

पतरुं बीजुं

१८ सर्व्वानेव राजसामन्तभोगिकविषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकादि[1] समाज्ञा-
१९ पयत्यस्तु[2] वो विदितमस्माभिः भरुकच्छविषयान्तर्गत गोरज्जाभोगे[3] बृहन्नारि-
काप्रत्यासन्न-
२० कुमारिवडौ ।[4] एष ग्रामः सोद्रङ्गः सोपरिकरः सर्व्वादानसंग्राह्यः सर्व्वदित्य-
विष्टिप्रातिभेदिका
२१ परिहीणो भूमिच्छिद्रन्यायेन[5] अचाटभटप्रावेश्य आचन्द्रार्क्कार्ण्णवक्षितिस्थिति-
समकालीनः पुत्रपौ-
२२ त्रान्वयभोग्यं[6] डेभकवास्तव्यपाराशरसगोत्रवाजसनेयकण्वसब्रह्मचारीब्राह्मणभट्टपुत्र-
२३ वप्पस्वामिने बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रादिक्रियोत्सर्प्पणार्त्थं मातापित्रोरात्मनश्च
पुण्याभिवृद्धये[7]
२४ उदकातिसर्ग्गेणातिसृष्टो[8] यतोस्मद्वऽश्यैरन्यैर्व्वागामिनृपतिभोगपतिभिः प्रबल-
पवनप्रेरितो-
२५ दधिजलतरङ्गचञ्चलं जीवलोकमभावानुगतानुसारान्विभवान्दीर्घ्घकालस्थेयसश्च गुणा-
२६ नाकलय्य सामान्यभोगभूप्रदानफलेप्सुभिश्शशिकररुचिरं चिराय यशश्च चिपु-
भिर्व्वैमस्मद्दायोनु-
२७ मन्तव्यः पालयितव्यश्च [।*] यो वाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्द्या-
दाच्छिद्यमानं वानुमोदेत स पञ्चभि-
२८ र्महापातकैस्संयुक्त स्यादित्युक्तञ्च[11] भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टिं[12] वर्ष-
सहस्राणि स्वर्ग्गे मोदति भूमिदः [।*]
२९ आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क-
कोटरवासिनः [।*] कृष्णाहयो हि जाय-
३० न्ते भूमिदायं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिस्सगरादिभिः [।*]
यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य
३१ तदा फलं ॥ पूर्व्वदत्तां द्विजातिभ्यो यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिर [।*] मही[ं]
महीमता[ं] श्रेष्ट दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ यानीह[13] द-
३२ त्तानि पुरा नरेन्द्रैर्द्दानानि धर्म्मार्त्थयशस्कराणि [।*] निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि
तानि को नाम साधुः पुनराददीति (त) [॥]
३३ संवत्सरशतत्रये[14] एकषष्ट्यधिके कार्त्तिकबहुलपञ्चदश्यां गोकुलस्वामिवि-
ज्ञापनया महाबला
३४ धिकृतश्रीप्रसन्नविग्रहदूतकं लिखितमिदं महासान्धिविग्रहाधिकरणाधिकृत-
शिवराजेनेति ॥
३५ सं ३०० ६० १ कार्त्तिक ब १० ५ ॥

१ वांचो कादीन. २ वांचो पयति। अस्तु वो विदितम्। अस्माभिर्. ३ वखते गामनुं नाम गोरज्ज होय. ४ आ लीटी नकामी छे. ५ वांचो न्यायेनाचाट. ६ वांचो भोग्यो. ७ वांचो वृद्धय. ८ वांचो सृष्टः ९ वांचो वंश्यैर्. १० वांचो यशश्चिचीषुभिर्. ११ वांचो युक्तस्स्यादिति। उक्तञ्च. १२ आ अने पछीना त्रण श्लोकोनो छंद अनुष्टुभ् वांचो. वप १३ छंद इन्द्रावज्रा. १४ वांचो त्रय.

अक्षरान्तरं
पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति [॥*] विजयस्कन्धावारादानन्दपुरवासकाच्छरदुपगमप्रसन्न-
गगनतलविमलविपुले विविधपुरुषरत्नगुण-
२ किरणनिकरावभासिते महास[त्व]त्वापाश्रयदुर्ल्लङ्घे गाम्भीर्य्यवति स्थित्यनु-
पालनपरे महोदधाविव कट[च]उं-
३ रीणामन्वये सकलजनमनोहरया चन्द्रिकयेव कीर्त्या [आ]भुवनमवभासयन्ना
जन्मन एव पशुपतिसमाश्र-
४ य परः कलङ्कदोषरहितः कुलकुमुदवनलक्ष्मीविबोधनश्चन्द्रमा इव श्रीकृष्ण-
राजो यस्संश्रयविशे-
५ षलोभादिव सकलैराभिगामिकैरितरैश्च गुणैरुपेतः संपन्नप्रकृतिमण्डलो यथा-
वदात्मन्याहितशक्ति-
६ सिद्धिर्य्येन च रुचिरैर्वङ्शशोभिना नियतमस्खलितदानप्रसरेण प्रथितबलगरिम्णा
वनवारणयूथ-
७ पेनेवाविशङ्कं विचरता वनराजय इवावनमिता दिशो यस्य च शस्त्रमापन्नत्राणाय
विग्रहः परा-
८ मिमानभङ्गाय शिक्षितं विनयाय विभवार्ज्जनं प्रदानाय प्रदानं धर्म्माय धर्म्म-
श्श्रेयोवाप्तये तस्य पुत्रः
९ पि(पृ)थिव्यामप्रतिरथश्चतुरुदधिसलिलास्वादितयशा धनदवरुणेन्द्रान्तकसम-
प्रभावः स्वबाहुबलोपा-
१० र्ज्जितराजश्रीः प्रतापातिशयोपनतसमग्रसामन्तमण्डलः परस्परापीडितधर्म्मा-
र्त्थकामनिषेवी
११ प्रणतिमात्रसुपरितोषगम्भीरोन्नतहृदयः सम्यक्प्रजापालनाधिगतभूरिद्रविणविश्राणना
१२ वाप्तधर्म्मक्रियश्चिरोत्सन्नानां नृपतिवङ्शानां[5] प्रतिष्ठापयिताभ्युच्छ्रितानामुन्मूल-
यिता दीनान्धकृपणस-
१३ मभिलषितमनोरथाधिकनिकामफलप्रदः पूर्व्वापरसमुद्रान्तादिदेशस्वामी
मातापितृपादा-
१४ नुध्यातः परममाहेश्वरः श्रीशङ्करगणः तस्य पुत्रस्तत्पादानुध्यातः सकलमही-
मण्डलैकतिलकः
१५ सातिशयप्रथितनयविनयदयादानदाक्षदाक्षिण्यधैर्य्यशौर्य्याद्यशेषगुणसमन्वितः प्रब-
१६ लरिपुबलोद्भूतदर्प्पविभवप्रध्वन्सैहेतुः सेतुः स्थितीनामायतनं सिद्धेरप्रविह-
चक्रश्चक्रध-
१७ र इवार्त्तिप्रशमनकरः प्रजानां परममाहेश्वरः श्रीबुद्धराजः

१ ડૉ. ફ્લીટે મોકલેલી છાપો ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે. ૩ શુ ના વ્યંજન છાપમાં સ્પષ્ટ નથી, પણ તેને બીજી રીતે વાંચી શકાય તેમ નથી. ૪ વાંચો વંશ. ૫ વાંચો વંશનાં. ૬ વાંચો ગગન. ૭ વાંચો પ્રધ્વંસ.

પ્રવેશ ન કરાય તેવી શરતે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર અને પૃથ્વીની સ્થિતિ સુધી ચાલુ રહે તેવી રીતે પુત્ર અને પૌત્રથી ભોગવાય તેવી રીતે બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર ઇત્યાદિ ક્રિયા કરવા માટે પારાશર ગોત્રના, વાજસનેય કણ્વ શાખાના, બ્રહ્મચારી ડેભકના રહીશ ભટ્ટના પુત્ર બ્રાહ્મણ બપ્પ સ્વામિનને આપવામાં આવ્યું છે.

તેટલા માટે, અમારા વંશના તેમ જ બીજા હવે પછીના રાજાઓએ તેમ જ ભોગપતિએ, પ્રબલ પવનથી પ્રેરિત સમુદ્રના જળના તરંગ જેવું આ જીવન ચંચળ છે તે સમજીને, (તથા) વિભવો મિથ્યા અને નાશવંત છે અને ગુણો જ લાંબા કાળ સુધી ચાલે છે એમ સમજીને આ ભૂમિદાનના ફળમાં ભાગ લેવાની ઇચ્છાથી અને ચંદ્રના કિરણ સમાન ઉજ્જ્વળ કીર્તિ ચિરકાળ માટે ભેગી કરવા ઉત્સુક હોઈને આ અમારા દાનને અનુમોદન આપવું અને પાળવું. અજ્ઞાનના અંધકારવાળા પડદાથી જેનું મન ઢંકાઈ ગયું છે એવો જે કોઈ દાન પાછું લેશે અગર પાછું લેવામાં સહમત થશે, તેને પાંચ મોટાં પાપ લાગશે અને ભગવાન્ વ્યાસે કહ્યું છે કે—(આંહી આગળ ચાલુ શાપાત્મક પાંચ શ્લોકો આપેલા છે.)

(પં. ૩૩) ૩૬૧ ની સાલમાં કાર્ત્તિક વદિ ૧૫ ની તિથિએ ગોકુલસ્વામિની વિજ્ઞાપનાથી-આ (લેખ), જેમાં મહાબલાધિકૃત શ્રી પ્રસહ્યવિગ્રહ દૂતક તરીકે હતો (તે) મહાસંધિ વિગ્રહાધિકરણના અધિકારી શિવરાજે લખ્યો.

સં. ૩૦૦, ૬૦, ૧ કાર્ત્તિક વદિ ૧૦ ૫.

ભાષાન્તર

(પં. ૧) ઓં સ્વસ્તિ આનન્દપુર મુકામે નાંખેલી છાવણીમાંથીઃ—

કલચુરિનાં વંશમાં જે (વંશ) મોટા સમુદ્ર જેવો (અને) શરદના આગમનથી નભમંડળ જેવો વિશાળ અને દૂષણ રહિત, વિવિધ પુરૂષ રત્નના ગુણના કિરણના જથ્થાથી ઉજ્જ્વળ, ઘણા બળવાળા મનુષ્યનું ધામ હોવાથી તરી ન શકાય તેવો, ગંભીર, સ્થિતિનું પાલન કરનાર (એવા સાગર જેવા) (વંશમાં) શ્રીકૃષ્ણરાજ (હતો), જેણે આખા જગતને, પોતાની સકલ જનનું મન હરનારી, ચંદની જેવી કીર્તિથી દીપાવ્યું હતું; જે જન્મથી જ પશુપતિની સેવામાં તત્પર હતો; જેણે કલંકથી રહિત હોઇને પોતાના કુલની સમૃદ્ધિ વધારી હતી; જેણે કુમુદવનનો વિસ્તાર કર્યો હતો; બધા આભિગામિક ગુણોએ તેનામાં આવીને વાસ કીધો હતો, તે રાજાના બધા ગુણોથી સંપન્ન હતો, અને રાજસત્તાના સદુપયોગનાં સારાં ફળ ભોગવતો હતો: જેવી રીતે હાથીનાં ટોળાંમાંનો મુખ્ય હાથી સુશોભિત પીઠથી, સતત મદ ઝરવાથી અને પોતાનું બળ બતાવવાથી જૂદો પડી જાય છે અને બીક વિના ફરીને વનનાં ઝાડને નમાવે છે, તેમ તે પણ ઉત્તમ કુળથી સુશોભિત, જેની દાન ધારા કદી અટકતી નહીં અને જેનું પ્રાબલ્ય સુપ્રસિદ્ધ હતું તેવો ગમે ત્યાં નિઃશંક કુચ કરી શકતો અને દિશાઓને પોતાને તાબે કરી હતી. આપત્તિમાં આવેલને બચાવવાને તેની તરવાર ફરતી હતી. દુશ્મનનું અભિમાન ઉતારવા જે યુદ્ધ કરતો હતો, વિનય માટે જે શિક્ષણ લેતો, દાન દેવા માટે જે ધન ભેગું કરતો હતો, ધર્મને માટે જે દાન દેતો, અને શ્રેય માટે જે ધર્મ કરતો હતો.

(પં. ૮) તેનો પુત્ર પોતાનાં માબાપનાં ચરણનું ધ્યાન કરતો, પરમમાહેશ્વર શ્રી શંકરગણ હતો; જેના રાજ્યની પૂર્વ અને પશ્ચિમ સીમાડે દરિયો હતો, જેનો સમોવડિયો આ પૃથ્વી ઉપર બીજો કોઈ રાજા ન હોતો, જેની કીર્તિ ચાર સમુદ્રનાં પાણીએ ચાખી હતી, જેનો પ્રભાવ ધનદ, વરૂણ, ઇન્દ્ર અને અન્તકના જેટલો હતો, જેણે પોતાના બાહુબળથી (બીજા) રાજાઓની લક્ષ્મી મેળવી હતી, જેના અતિશય પ્રતાપને લીધે સમગ્ર સામન્ત મંડળ તેને નમન કરતું હતું. પરસ્પર વિરોધ થવા દીધા વિના જે ધર્મ, અર્થ અને કામનું સેવન કરતો હતો, તાબે થવાથી જ જેનું ગંભીર અને ઉન્નત મન સંતોષ પામતું. તે પ્રજાનું તે બરોબર પાલન કરીને મેળવેલું દ્રવ્ય દાનમાં આપીને ધર્મ કરતો હતો. ઉઠાડી મૂકેલા રાજાઓને ફરી ગાદીએ બેસાડતો અને ઉદ્ધતને ઉઠાડી મૂકતો, દીન, આંધળા અને ગરીબની તેમની ઇચ્છાથી પણ અધિક મનકામના પૂરતો.

(પં. ૧૪) તેનો પુત્ર જે તેના ચરણનું ધ્યાન કરતો હતો, જે આખી ભૂમિમંડલના તિલક જેવો હતો, જે નય, વિનય, દયા, દાન, હુશિયારી, ધૈર્ય, શૌર્ય, આદિ અનેક ગુણસંપન્ન હતો, જે પ્રબલ શત્રુના બલને લીધે ઉત્પન્ન થએલ અભિમાનને નાશ કરનારો હતો, સ્થિતિને (ટકાવી રાખનાર) બંધ જેવો હતો, સિદ્ધિનું રહેઠાણ હતો, ન નિવારી શકાય એવા ચક્રવાળા વિષ્ણુની માફક આર્તજનનું દુઃખશમન કરતો હતો, તે પરમમાહેશ્વર શ્રી બુદ્ધરાજ બધા રાજાઓ, સામન્તો, ભોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્ર અને ગ્રામ મહત્તર અધિકારી આદિને હુકમ કરે છે કેઃ—

(પં. ૧૯) તમને વિદિત થાઓ કે અમારા અને અમારા માતાપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે (સંકલ્પના) જળપૂર્વક નીચેનું દાન કર્યું છે. ભરૂકચ્છ વિષયમાં, ગોરજ્જી ભોગમાં, બૃહજ્જારિકાની પાસે કુમારિવડો નામનું ગામ ઉદ્રંગ અને ઉપરિકર સહિત, બધા કર વિગેરે સહિત, બધા દિત્ય, વેઠ અને પ્રાતિસિદ્ધિકાથી મુક્ત, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાય અનુસાર, ચાટ અને ભટથી

માં મૂકી શકાય. ભર્તૃવર્દ્ધના બાપનું નામ ધ્રૂભટ હતું, જે ધ્રુવભટનું ટુંકું રૂપ છે. વલભી મહારાજાધિરાજ શિલાદિત્ય સાતમાએ તે જ ધ્રૂભટ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેનાં અલીણાનાં પતરાં વ. સ. ૪૪૭ એટલે ઇ. સ. ૭૬૬ ની સાલનાં છે.[૧] ભર્તૃવર્દ્ધ બીજો શિલાદિત્ય સાતમાનો તેમજ શિલાદિત્ય છઠ્ઠાનો સમકાલીન હતો. બે જૂદાં જૂદાં સમકાલીન કુટુમ્બમાં એક જ નામ બન્ને રાજાઓ માટે વપરાય તે આકસ્મિક હોઈ શકે નહીં. તે બન્ને કુટુમ્બ વચ્ચે કાંઇક સંબંધ હોવો જોઇએ અને એમ કલ્પી શકાય કે ભર્તૃવર્દ્ધ બીજાની બેન શિલાદિત્ય છઠ્ઠા વેરે પરણાવી હતી જેથી શિલાદિત્ય સાતમાએ પોતાના મોસાળનું નામ વાપર્યું હોય.

ભર્તૃવર્દ્ધ ભાયાત અગર ખંડિયો રાજા હતો અને જે વંશના તાબામાં હતો તે સંબંધી અટકળ થઈ શકે તેમ છે. પં. ૩૪ માં લખ્યું છે કે આ હાંસોટનાં પતરાં રાજા નાગાવલોકના રાજ્યમાં અને સં. ૮૧૩ માં લખાયાં હતાં અને દાન આપ્યાને દિવસે સૂર્યગ્રહણ હતું (પં. ૧૪ અને ૧૯). આ સાલ વિક્રમ સંવતની હોવા સંબંધી કાંઈ શંકા નથી અને તેથી તે ઇ. સ. ૭૫૬ના ઓકટોબરની ૨૮ મી સાથે મળતી આવે છે.[૨]

નાગાવલોક સંબંધી ચોક્કસ માહિતી પ્રથમ મળી શકી નહોતી. પ્રો. કીલ્હોર્ને ધાર્યું હતું કે[૩] વિગ્રહરાજના લેખમાં[૪] શ્લો. ૧૩ માં લખેલો નાગાવલોક આ હશે. નાગાવલોકના રાજ્યમાં ચાહમાન ગુવક ૧ લો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો. પોતાના ઉત્તર હિન્દના લેખના લિસ્ટમાં[૫] પ્રો. કીલ્હોર્ને સૂચવ્યું હતું કે આ નાગાવલોક તે કદાચ પ્રતિહાર નાગભટ્ટ હોય પણ પાછળથી[૬] આ અભિપ્રાય ફેરવ્યો અને માલુમ પડયું કે[૭] રાષ્ટ્રકૂટ રાજાઓ અવલોક છેડે આવે એવાં નામ બિરૂદ તરીકે વાપરતા હતા. મી. ભાંડારકર પણ પ્રથમ નાગાવલોકને રાષ્ટ્રકૂટ માનતા, પણ પાછળથી તેમણે એ અભિપ્રાય ફેરવ્યો હતો.[૮]

હકીકત બારીકીથી તપાસીએ તો માલુમ પડશે કે આ પતરાંનો નાગવલોક તે હર્ષના લેખમાંનો નાગાવલોક હોઈ શકે નહીં. તે લેખની અને વિગ્રહરાજના રાજ્યની સાલ ઈ. સ. ૯૭૩ ની છે. નાગાવલોકનો સમકાલીન ગુવક વિગ્રહરાજથી છઠ્ઠી પેઢીએ હતો અને તેથી તેની સાલ ઇ. સ. ૮૨૦ હોવી જોઇએ. પરબલના[૯] પથારીસ્તંભના ઇ. સ. ૮૬૧ માર્ચ ૨૧ ના લેખમાં પણ આ નાગાવલોકનું નામ છે. પરબલના પિતા રાષ્ટ્રકૂટ કર્કરાજે નાગાવલોકને હરાવ્યો હતો (શ્લોક ૧૪) તેનો સમય ૮૩૦ ઇ. સ. નો હોવો જોઇએ. આ બન્ને લેખમાં નાગાવલોકનું વર્ણન છે તે ઉપરથી અટકળ થઈ શકે કે એ મોટો રાજા હોવો જોઇએ અને પ્રો. ભાંડારકરની છેવટની માન્યતા અનુસાર તે પ્રતિહાર વંશનો નાગભટ્ટ હોવો જોઇએ. આપણે જાણીએ છીએ કે તેણે કનોજના ચક્રાયુધને હરાવીને પ્રતિહાર વંશની સ્થાપના કરી અને તે વંશે ઉત્તર હિન્દમાં લગભગ બે સદી સુધી રાજ્ય કર્યું. મી. ભાંડારકરે બતાવ્યું છે કે[૧૦] આ પ્રતિહાર નાગભટ તે વિ. સ. ૮૭૨=૮૧૫ ઇ. સ. ના બુચકલાના લેખમાં આવે છે તે પરમ ભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર નાગભટ્ટ જ હોવો જોઇએ. નાગભટ્ટ મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર વત્સરાજનો પુત્ર હતો અને આ વત્સરાજ જૈનગ્રંથ હરિવંશપુરાણના અંતમાં[૧૧] વર્ણવ્યો છે તે જ હોવો જોઇએ. આ શ્લોકમાં લખ્યું છે તે પ્રમાણે વત્સ શક ૭૦૫ ઇ. સ. ૭૮૩ માં રાજ્ય કરતો હતો અને તે વખતે કનોજ ઉપર ઇન્દ્રાયુધ રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધર્મપાલે હરાવ્યો હતો અને કનોજનું રાજ ચક્રાયુધને આપ્યું હતું. હાંસોટનાં પતરાં ઇ. સ. ૭૫૬ નાં છે અને ભર્તૃવર્દ્ધનો મુખી રાજા નાગવલોક તે વત્સરાજનો પુત્ર પ્રતિહાર નાગભટ્ટ હોઈ શકે નહીં. પણ તે

૧ ગુપ્ત લેખો પા. ૧૭૧. ૨ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૨૫૧ નો. ૪. ૩ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૬૨ અને ૨૫૧ ૪ એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૧૬ સુધારા માટે જુઓ વો. ૯ પા. ૬૨ નો. ૧. ૫ એ. ઈ. વો. ૮ વધારો. ૬ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૬૨ નો. ૧. ૭ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૨૫૧ નો. ૨. ૮ ઇં. એ. વો. ૪૦ પા. ૨૩૯. ૯ એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૨૪૮ ૧૦ એ. ઇ. વો. ૯ પા. ૧૯૯. ૧૧ બામ્બે ગેઝેટીઅર વો. ૧ પાર્ટ ૨ પા. ૧૯૭ નો. ૨.

ચાહમાન ભર્તૃવડ્ઢનાં હાંસોટનાં તામ્રપત્રો[1]

સં. ૮૧૩=ઈ. સ. ૭૫૬

મુંબઈ ઈલાકામાં ભરૂચ પરગણામાં નર્મદાને ડાબે કાંઠે અંકલેશ્વર તાલુકામાં ૨૧° ૩૫' ઉ. અને ૭૨° ૪૮' પૂ. ઉપર આવેલા હાંસોટ ગામમાં શુક્લ દલપતરામની માલિકીનાં આ પતરાં છે. પતરાં બે છે અને તેનું માપ ૧૧$\frac{3}{4}$"×૮$\frac{1}{2}$"છે. પહેલા પતરામાં ૨૦ અને બીજામાં ૧૬ પંક્તિ લખાણની છે. પ્રોફેસર કીલહોર્નના જાણવામાં આ પતરાંનું અસ્તિત્વ હતું અને તેની પાસે તેનો ફોટોગ્રાફ પણ હતો.[2] તેની નોંધ મી. ડી. આર. ભાંડારકરે લીધેલી છે[3] અને તેનાં 'રબિંગ' તેમણે આપ્યાં હતાં.

કોતરકામ કેટલે ઠેકાણે અસ્પષ્ટ છે. દાન લેનારનાં નામ લખ્યાં છે તે વિભાગમાં છેકછાક છે. આખાં પતરાં ખાતરીપૂર્વક વાંચી શકાય તેમ નથી, પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જેટલું ઉપયોગી છે તે વાંચી શકાય છે.

લિપિ દક્ષિણ વિભાગમાં વપરાતી અને વલભિના લેખોમાં વપરાએલી જેવી જ છે. પં. ૩૩ માંનો આદ્ય "ઉ" નો આકાર જરા વિચિત્ર છે. તેમ જ પં. ૩૨ અને ૧૯ માંના આદ્ય "એ" પણ વિચિત્ર છે. જૂદા જૂદા અક્ષરો પણ એક જ રીતે લખાયા નથી: જેમકે પં. ૯ માંના ध्रुवट નો ट લગભગ द જેવો લાગે છે અને પં. ૧૫ चतुर्थभागः નો त्थ બીજી જગાએ વપરાએલાથી જૂદો છે. इन्द નો द લગભગ ढ ના જેવો લાગે છે. પં. ૬, ૧૧ અને ૩૦ માં भर्तृवड्ढ માંનો ड्ढ પણ તેવી જ રીતે લખ્યો છે. મી. ભાંડારકર તેને भर्तृवड्डः વાંચે છે અને તે કદાચ ખરૂં હશે કારણ મોટાને માટે પ્રાકૃત શબ્દ वड्ड મશહુર છે.[4] પં. ૩૨ માં છેવટનો म આપેલ છે ૮૦૦,૧૦ અને ૩ માટેનાં ચિહ્નો પં. ૩૬ માં વપરાયાં છે. ૮૦૦ માટેનું ચિહ્ન ૧૦૦ ની પછી ૮ લખીને કરવામાં આવ્યું છે. પં. ૩૩ અને ૩૪ માં વિસર્ગનો ઉપયોગ વાક્ય છૂટાં પાડવા માટે કરવામાં આવ્યો છે.

જોડણીમાં પણ અનિયમિતતા ઘણી છે. અનુસ્વારને બદલે અનુનાસિક વાપરેલ છે. र પછીનો વ્યંજન ક્યાંક બેવડો લખ્યો છે અને ક્યાંક બેવડો લખ્યો નથી. द અને त બેવડાને બદલે એક લખ્યા છે. સંધિ પણ ઘણી જગ્યાએ ખોટી લખી છે. આ બધી ભુલો છતાં હું માનું છું, કે પતરાં બનાવટી નથી. દાન લેનારનાં નામ લખ્યાં છે ત્યાં ગડબડ કરી છે.

ભરૂચમાં રહેતી ચાહમાનની એક અજ્ઞાત શાખાનું આ દાનપત્ર છે. 'રબિંગમાં' ચાહમાન શબ્દ સ્પષ્ટ વાંચી શકાતો નથી. પરંતુ પ્રો. કીલ્હોર્ન અને મી. ભાંડારકરે તે બરોબર વાંચેલ છે. પરમમાહેશ્વર અને મહેશ્વરદામ શબ્દના ઉપયોગથી કહી શકાય કે તે કુટુંબ શૈવધર્મી હતું. ૭ પેઢીનાં નામ એમાં આપણને મળે છે. પહેલું રાજા મહેશ્વરદામનું નામ આપેલ છે. તેનો દીકરો શ્રી ભીમદામ ભર્તૃવડ્ઢ પહેલાનો પિતા હતો. તેનો દીકરો હરદામ હતો જે ધ્રુભટદેવનો બાપ હતો અને તેનો દીકરો ભર્તૃવડ્ઢ બીજો હતો જેણે દાન આપ્યું હતું. તે મહેશ્વર (શૈવ) હતો, અને તેને મહાસામન્તાધિપતિ અને પંચ મહાશબ્દ[5] મેળવેલ એમ વર્ણવ્યો છે. તે આઠમી સદીની મધ્યમાં રાજ્ય કરતો હતો અને દરેક પેઢીને ત્રીસ વર્ષ ગણીએ તો મૂળ પુરૂષને ૫૦૦ ઈ. સ.

૧ એ ઈ. વો. ૧૨ પા. ૧૯૭ સ્ટેન કોનો. ૨ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૬૨ નોટ પહેલી. ૩ પ્રો. રી. આ. સ. વેસ્ટર્ન સર્કલ ૧૯૦૭-૮ પા. ૪૧. ૪ જુઓ હેમચંદ્રની દેશીનામમાળા ૭, ૨૯. ૫ જુઓ એ. ઈ. વો. ૫ પા. ૨૧૬ વો. ૩

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

१ ओं[1] स्वस्ति [।] [2]विकटकटटोत्तुङ्ग[:] सिन्धुमण्डलमण्डनः [।] मेरुरिव जयाधार[श्चाद्दमान... ....

२ क्रमः] [॥] [तस्मिन्] वंशे समुत्पन्नः प्रकटपराक्रमाक्रान्त दिङ्मण्डल [ओ]नेकसमरसंघट्टरिपु [गजघटा]—

३ [टो] पविघटनदोर्द्दण्डः .... [जि] तसकलारातिपक्षो (क्षः) श्रीमहेश्वरदामो नाम राजा [बभूव] [।] [तस्य]

४ [सुतः] प्रकटिताशेषभूमण्डलप्रतापो विक्रमैकरसः अनकेनरपतिशतमकुटतट-घटितम [णि]—

५ [नि]करनिका[मम]ल्लसितो [द्] द्योतितचरणकमलयुगलः श्रीभी-मदामः [।] तस्यात्मजोनेकसामन्त—

६ [किरीट] कोटिघृष्टचरणारविन्दो (न्दः) प्रसाधिताशेष भूमण्डलः श्रीमद्भर्तृ-इवडर्ढः [।] तस्य सुतः(तो) विगतघन

७ [गगन] शशिकर([क] र)निकरावदातया कीर्त्त्योन्मादितसकलजग [त्] त्रय (:) आनत महीपालमौलिमा[ज्जि]

८ [त] चरणकमलयुगलः परममाहेश्वरः श्रीहरदामः [।] तस्य प्रियात्रंजो प्रसाधिताशेषविपक्ष—

९ मण्डल[ओदारश्रीः[6]] शशिकरनिर्म्मलयशौघंधवलितसकल भुवनः श्रीमद्-ध्रूमटदेवः [।] तस्य [सु]—

१० तः समस्तसद्गुणाधारभूतः परममाहेश्वरः समधिगतपञ्चमहाशब्दः (ब्दो) महासामन्ताधि

११ पतिः श्रीमद्भर्तृपडर्ढः सर्व्वानेवागामिनृपतिमहत्तरवासावकादीन्समनुबोध-यत्य [स्तु वः]

१२ संविदितं श्रीभृगुकच्छावस्थितैर्य्यथास्माभिः (मिर्)मातापित्र(य) ओरा-त्मनश्च पुण्ययशोभृद्ध(भि)वृद्धये [सौज्ञ]

१३ पद्र वास्तव्यं अध्वर्युमाध्यन्दिन कौण्डिन्यसगोत्रवाजसनेयसब्रह्मचारिणे ब्राह्मण भट्ट—

---

૧ ચિહ્નરૂપે છે, ૨ છંદ અનુષ્ટુપ્ ૩ વાંચો રસોનેક. ૪ વાંચો ભર્તૃવડ્ડः ૫ વાંચો આત્મજઃ ૬ પાઠ ચોક્કસ વંચાતો નથી. ૭ વાંચો યશોઘ. ૮ વાંચો વાસાપકાદીન. ૯ પાઠ શંકિત છે. ૧૦ વાંચો વાસ્તવ્યાધ્વર્યુ.

પહેલાંના ભોજદેવના રાજ્યના અને ગ્વાલીઅરના લેખમાં[1] આવે છે તે નાગભટ્ટ હોવાની અટકળ કદાચ સાચી હોય. પ્રતિહારની વંશાવળી એમાં કિલ્હોર્નના કરતાં એક પેઢી ઉપર જાય છે. વિષ્ણુને નમસ્કાર કર્યા બાદ સૂર્યનું વર્ણન આવે છે, જેના વંશમાં રામ જન્મ્યા. રામનો ભાઈ સૌમિત્રિ (લક્ષ્મણ) મેઘનાદ સાથેની લડાઇમાં હઠાવનાર અગર દ્વારપાલ તરીકે વર્ત્યો હતો. તેના વંશમાં નાગભટ્ટ પહેલો થયો જેણે વલચ મ્લેચ્છ[2] એટલે કે બલુચોના લશ્કરને હરાવ્યું હતું. તેના ભાઇનો દીકરો કક્કુક હતો જેનો નાનો ભાઈ દેવરાજ હતો, જે કીલ્હોર્નના લીસ્ટમાંનો મહારાજ દેવશક્તિ હોવો જોઇએ. દેવરાજનો પુત્ર વત્સરાજ હતો અને તેનો પુત્ર નાગભટ્ટ બીજો હતો જે શૂરવીર યોદ્ધો હતો અને તેણે ચક્રાયુદ્ધને હરાવ્યો હતો.

દર્ભ અને પથારી લેખોનો નાગાવલોક આ બીજો નાગભટ્ટ હોવો જોઇએ અને હાંસોટના પતરાંનો નાગાવલોક નાગભટ્ટ ૧ લો હોવાનું મી. ભાંડારકર કલ્પે છે; અને તેને હુ મળતો આવું છઉં. જો વત્સરાજ ઇ. સ. ૭૮૩ માં રાજ કરતો હતો તો નાગભટ્ટને તેના દાદાનો ભાઇ હતો તે ઇ. સ. ૭૫૬ માં ગાદીએ બેઠેલો હોય. ગ્વાલીઅરના લેખના શબ્દો ઉપરથી અટકળ થઈ શકે છે કે નાગભટ્ટનો ભાઈ જે કક્કુક અને દેવરાજનો પિતા હતો તેણે રાજ્ય કર્યું ન હોતું અથવા તે નાગભટ્ટથી મોટો હોવો જોઇએ, કારણ નામ આપ્યું નથી તેમ તેની કાંઇ વિગત આપી નથી. પ્રમાણમાં ટુંકી અને સાધારણ સ્તુતિ ઉપરથી એમ સમજી શકાય કે કક્કુક અને દેવરાજનો રાજ્ય કાળ ટુંકો હોવો જોઇએ અને હાંસોટના દાનનો કાળ અને ઇ. સ. ૭૮૩ જ્યારે વત્સરાજ ગાદીએ આવી ગયો હતો તે બન્ને વચ્ચેના ૨૭ વર્ષના ગાળામાં તેનો સમાવેશ થઇ શકે.

હું તેટલા માટે મી. ભાંડારકર સાથે મળતો આવું છું કે ભર્તૃવડ્ડનો સર્વોપરી રાજા નાગાવલોક તે પ્રતિહાર વંશનો નાગભટ્ટ ૧ લો હતો. તેનું કુટુંબ તે વખતે કનોજમાં સ્થપાયું ન હોતું, પણ વધુ પશ્ચિમ તરફ તેની રાજધાની હતી. હરિવંશપુરાણમાં વત્સરાજને પશ્ચિમ વિભાગના રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે. અને જો અવન્તિ એટલે માળવાનો રાજા પૂર્વ વિભાગ ઉપર અમલ ચલાવતો હતો, એ હકીકત ધ્યાનમાં લઇએ તો તે વિભાગ લાટ અને પશ્ચિમ રજપૂતાના હોઈ શકે અને નાગાવલોક ભરૂચના ચાહુમાનનો સર્વોપરી રાજા હતો તે હકીકત બંધબેસતી આવે છે. સૌન્નપદ્રમાં રહેતો ભટ્ટ વા... નો પુત્ર બ્રાહ્મણ ભાટદલ. સૌન્નપદ્ર અને વરમેવી નામો સ્પષ્ટ વંચાતાં નથી અને તે ઓળખી શકાયાં નથી. દાનનો લેખક ભટ્ટ વત્સુવનો પુત્ર ભટ્ટ કક્ક હતો તેને વાલભ્ય એટલે વલભિમાંથી આવેલો લખ્યો છે. આ ઉપરથી એમ કલ્પના થાય કે આ ભર્તૃવડ્ડના કુટુંબને વલભિના મૈત્રકો સાથે કાંઇ સંબંધ હોય.

૧ આર્કિ. સ. રિપો. ઈ. વા. રી. ૧૯૦૩-૪ પા. ૨૮૭. ૨ જુઓ સુધારો ઈ. એ. વા. ૪૦ પા. ૨૪૦ નો. ૧૧.

२७ .... पुनराददीत ॥ वि-
२८ [न्ध्याटविष्व] तोयासु .... हरन्ति ये ॥ [स्वद]
२९ [त्तां] परदत्तां वा यो हरेत वसुंधरां ॥ (।) तै (ते) न जाता जनेता च
नरके [पा] तिता ध्रुवं ॥ सर्व्वा-
३० नेता [न्] भाविनः पार्त्थिवेन्द्रा[न्] भूयो भूयो याचते भर्तृइवड्डः[1] [।]
सामान्योयं धर्म्मसेतु-
३१ नृइपाणां[2] स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भि[:] ॥ षष्टिर्व्व[3] ....
३२ .... ॥ लिखितमेतन्मया वालभ्यभ[ट्ट कर्के]-
३३ र्णे भट्टवत्सुवसूनुना: ऊनाक्षरमधिकाक्षरं वा सर्व्वमत्र प्रमाणमिति यद्[उप]-
३४ रि लिखित[ं] : श्रीमन्नागावलोकप्रव [र्] द्धमानविजय राज्ये श्रीभृगु-
कच्छावस्थिते(त)[भ]
३५ [ट्ट] छल्लुव दूतकः ॥ यत्रांकतोऽपि सुविशुद्धसंवत्सरशताष्टकेत्रयोद
३६ [शा] धिके ८०० १० ३

૧ વાંચો मर्तृवद्भुः ૨ વાંચો नृपाणां. ૩ આખુ શાપાત્મક શ્લોક છે. ૪ નામ અસ્પષ્ટ છે.

२७ .... पुनराददीत ॥ वि-

२८ [न्ध्याटविष्व] तोयासु .... हरन्ति ये ॥ [स्वद]

२९ [त्तां] परदत्तां वा यो हरेत वसुंधरां ॥ (।) तै (ते) न जाता जनेता च नरके [पा] तिता ध्रुवं ॥ सर्व्वा-

३० नेता [-] माविनः पार्त्थिवेन्द्रा[न्] भूयो भूयो याचते भर्तृइवर्द्धुः[1] [।] सामान्योयं धर्म्मसेतु-

३१ र्नृइपाणां[2] स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भि[:] ॥ पष्ठिर्व्व[3] ....

३२ .... ॥ लिखितमेतन्मया वालभ्यभ[ट्ट कक्के]-

३३ र्णे भट्टवत्सुवसूनुनाः ऊनाक्षरमधिकाक्षरं वा सर्व्वमत्र प्रमाणमिति यद्[उप]-

३४ रि लिखित['] : श्रीमन्नागावलोकप्रव [र्] द्धमानविजय राज्ये श्रीभृगु-कच्छावस्थिते(त)[भ]

३५ [ट्ट] ल्लुव दूतकः ॥ यत्रांकतोऽपि सुविशुद्धसंवत्सरशताष्टकेत्रयोद

३६ [शा] धिके ८०० १० ३

---

१ વાંચો ભર્તૃરह्वः २ વાંચો नृपाणां. ३ ચાલુ શાપાત્મક શ્લોક છે. ४ નામ અસ્પષ્ટ છે.

ભાષાન્તર

પં. ૧ મોટા લશ્કરથી જે ઉન્નત છે, જેણે પોતાનો પ્રદેશ શણગાર્યો છે, જે જયનો આધારભૂત છે અને જે મેરૂ જેવો છે, એવો ચાહુમાન વંશ જય પામો.

પં. ૨–૯ તે વંશમાં શ્રી મહેશ્વરદામ નામનો રાજા ઉત્પન્ન થયો, જેણે પોતાના શૂર પરાક્રમથી દિશાઓ ઉપર હુમલો કર્યો હતો, અનેક લડાઇમાં જેનો હાથ સામા પક્ષના હાથીના કુંભસ્થળનો નાશ કરનાર હતો, અને જેણે દુશ્મનોના આખા પક્ષનો (નાશ કર્યો હતો). તેનો પુત્ર શ્રી ભીમદામ હતો, જેણે પોતાનો પ્રતાપ આખા ભૂમણ્ડલમાં પ્રકટ કર્યો હતો, જેને પરાક્રમમાં જ રસ પડતો હતો અને જેના કમળ જેવા બન્ને પગ અનેક રાજાઓના મુગટમાંનાં મણિનાં કિરણોથી ચળકતા હતા. તેનો પુત્ર ભર્તૃવડ્ડ હતો, જેના કમલ જેવા પગ અનેક ખંડિયા રાજાના મુગટની કોરથી ઘસાયા હતા અને જેણે આખું ભૂમણ્ડલ જિતી લીધું હતું. તેનો પુત્ર પરમ માહેશ્વર શ્રી હરદામ હતો, જેણે વાદળાં ગયા પછી આકાશમાં ચંદ્રનાં કિરણો જેવી ચળકતી કીર્તિવડે ત્રણે જગતને ઉન્મત્ત બનાવ્યાં હતાં, અને જેના કમલ જેવા પગ તેની પાસે નમતા રાજાઓનાં મસ્તકથી સાફ થઈ ગયા હતા. તેનો પુત્ર ધ્રુભટદેવ હતો, જેણે બધા દુશ્મનોના પ્રદેશની કીર્તિ મેળવી હતી અને જેણે ચંદ્રનાં કિરણ જેવી શુદ્ધ કીર્તિથી સકલ ભુવનને ધોળું બનાવ્યું હતું.

પં. ૧૦–૧૧ તેનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રીમત્ ભર્તૃવડ્ડ જેણે બધા તેવી જ રીતે રાષ્ટ્રકૂટ મહારાજાધિરાજ ધ્રુવરાજે વત્સરાજને મેરૂના મધ્ય ભાગમાં[1] હરાવ્યો, એમ લખ્યું છે. નાગભટ ૧ લાએ બલુચોને હરાવ્યાનું ગ્વાલિઅરના લેખમાં લખ્યું છે. આ બધાનો ઉલ્લેખ આઠમી સદીમાં[2] પશ્ચિમ રજપૂતાના ઉપરના મુસલમાન હુમલા સંબંધી હોય, એ સંભવે છે. આ બધા ઉપરથી જેકસનનું કહેવું સાચું હોય કે આ રાજાઓ ગુર્જર હતા અને તેઓનું મુખ્ય ધામ શ્રીમાલ એટલે હાલનું ભિનમાળ હતું.

હાંસોટના પતરાંમાંના દાન લેનારનું કુટુંબ તપાસીએ તો જણાશે કે તેના એકાદ પૂર્વજને રાજન કહ્યો છે. તેનો અર્થ એમ નથી કે તે રાજ્ય કરતો હતો. પછીની ચાર પેઢીનાં ચાલુ વખાણ કર્યાં છે. બીજા રાજાઓ તેને નમતા એમ પણ લખ્યું છે, પણ તેઓ રાજાઓ હતા, એમ ખાતરી આપનારાં વિશેષણો નથી. પછી ધ્રુભટદેવ આવે છે, જેને માટે લખ્યું છે કે તેણે પોતાના દુશ્મનોનો પ્રદેશ જિતી લીધો અને આખી દુનિયાને તેની કીર્તિથી જાજ્વલ્યમાન કરી દીધી. તેનો દીકરો આ પતરાંનો દાન આપનાર, તેને પહેલો ખંડિયો રાજા વર્ણવ્યો છે. તે ભરૂચમાં રાજ કરતો હતો તેથી એમ માની ન શકાય કે તેના પૂર્વજો પણ ત્યાં રાજ કરતા હતા. તેનું એક કારણ એ છે કે ગુર્જરો ઇ. સ. ૭૩૬ સુધી સત્તામાં હતા. ગુર્જરો જે મૂળ સૂર્યના ઉપાસકો હતા[3] તે દદ્દ ત્રીજો જે સાતમી સદીમાં થયો તેના સમયમાં શૈવ કેમ થયા તે હકીકત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. તેનો દીકરો જયભટ ત્રીજો જેનાં ઇ. સ. ૭૦૬ અને ૭૩૬ નાં દાનપત્રો જાણવામાં છે, તે આ વંશનો છેલો રાજા હતો. તેણે પાંચ મહાશબ્દો મેળવ્યા હતા અને મહાસામન્તાધિપતિ[4] હતો. એટલે કે તેનામાં ભર્તૃવડ્ડ બીજાના બધા ઇલ્કાબો હતા. આ ઉપરથી એમ કલ્પના થઈ શકે કે ભરૂચના ગુર્જર વંશનો જયભટ ત્રીજાથી અંત આવ્યો અને તેની પછી ચાહુમાન રાજા ભર્તૃવડ્ડ ગાદીએ આવ્યો, જે ભરૂચના ગુર્જરોની માફક ભિનમાળના ગુર્જરોના તાબામાં હતો.

---

૧ જુઓ આ બાબતની ચર્ચા સ્વ. જેકસને કરેલી, બો. ગે. વો. ૧ પાર્ટ ૧ લો પા. ૪૬૬. ૨ સદર પા. ૪૬૭. ૩ જુઓ જેકસન પા. ૧૧૩. ૪ ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૭.

દાન ભૃગુકચ્છમાંથી આપવામાં આવ્યું છે, જે હાલના ભરૂચનું સંસ્કૃતમય રૂપ છે. શક ૭૮૯ નાં ધ્રુવરાજ બીજાનાં બગુમરાનાં પતરાંમાં[1] તેમ જ બીજે પણ તે નામ વપરાયું છે. અક્રૂરેશ્વર વિષયમાં અર્જુનદેવી ગામ દાનમાં અપાયું છે. અક્રૂરેશ્વર તે ભરૂચ પરગણા તાબેનો અંકલેશ્વર તાલુકો હોઈ શકે, પણ અર્જુનદેવી ગામ ઓળખી શકાયું નથી. દાન લેનારના નામમાં છેકછાક થઇ છે, તેથી ખાતરીપૂર્વક વાંચી શકાતાં નથી. તેઓ નીચે મુજબ જણાય છે. સૌજ્ઞપદ્રમાં રહેતા તાવિનો પુત્ર બ્રાહ્મણ ભટ્ટભૂટ વરમેવિમાં રહેતા, ચરમશર્મનનો પુત્ર બ્રાહ્મણ જબ ગુણોનો આધારભૂત હતો અને જેણે પાંચ મહાશબ્દ મેળવ્યા હતા, તે હવે પછીના બધા રાજાઓને, મહત્તરોને, અને વાસાપકો[2] ઇત્યાદિને સમજાવે છે કે,

પં.૧૧–૧૯ તમને બધાને ખબર થાય કે શ્રી ભૃગુકચ્છમાં રહેતો હતો ત્યારે માતા પિતાના તેમ જ મારા પુણ્ય અને યશની વૃદ્ધિ માટે સૌજ્ઞપદ્રમાં રહેતા અધ્વર્યુ, કૌણ્ડિન્ય ગોત્રના, માધ્યન્દિની શાખાના, વાજસનેયી સંહિતા જાણનારા, તાવિના પુત્ર બ્રાહ્મણ ભટ્ટ બૂટને અક્રૂરેશ્વર-વિષયમાં આવેલા અર્જુનદેવી ગામનો ચોથો ભાગ સૂર્યગ્રહણને દિવસે મેં (સંકલ્પના) જળપૂર્વક આપ્યો છે (દાનમાં). તેમ જ ચોથો ભાગ ત્રિવેદી, માથર ગોત્રના અને માધ્યન્દિનિ શાખાના વરમેવિના રહીશ ચરમશર્મનના પુત્ર બ્રાહ્મણ જબને આપ્યો હતો. તેવી રીતે આ અર્જુનદેવી ગામ સૂર્યગ્રહણ પ્રસંગે ત્રિવેદીના કુટુંબના, સૌજ્ઞપદ્રમાં રહેતા, અસુરાયન ગોત્રના, માધ્યન્દિનિ શાખાના અધ્વર્યુ, વાજસનેયી સંહિતા ભણનાર ભટ્ટ વા... ના પુત્ર બ્રાહ્મણ ભાટલ્લને સંકલ્પના જળ પૂર્વક આપવામાં આવ્યું હતું.

પં. ૧૯–૨૫ ચાલુ શાપાત્મક શ્લોકો

પં. ૩૨–૩૬ ભટ્ટ વત્સુવના પુત્ર વલભી (માંથી આવેલા) ભટ્ટ કક્કે આ લખ્યું છે. ઓછા વધતા અક્ષરો હોવા છતાં આ પ્રમાણભૂત છે. ભૃગુકચ્છમાં રહેતી વખતે ભટ્ટ લુલ્લુવ દૂતક હોઈને આ દાન શ્રી નાગાવલોકના વિજયમાન રાજ્યમાં મેં આપ્યું છે. સંવત્સર ૮૧૩ માં લખ્યું.

---

૧ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૮૧. ૨ બહારના આવનારાઓને રહેવાની જગ્યા બતાવનાર અધિકારી.

ભાષાન્તર

પં. ૧ મોટા લશ્કરથી જે ઉન્નત છે, જેણે પોતાનો પ્રદેશ શણગાર્યો છે, જે જયનો આધારભૂત છે અને જે મેરૂ જેવો છે, એવો ચાહમાન વંશ જય પામો.

પં. ૨–૯ તે વંશમાં શ્રી મહેશ્વરદામ નામનો રાજા ઉત્પન્ન થયો, જેણે પોતાના શૂર પરાક્રમથી દિશાઓ ઉપર હુમલો કર્યો હતો, અનેક લડાઈમાં જેનો હાથ સામા પક્ષના હાથીના કુંભસ્થળનો નાશ કરનાર હતો, અને જેણે દુશ્મનોના આખા પક્ષનો (નાશ કર્યો હતો). તેનો પુત્ર શ્રી ભીમદામ હતો, જેણે પોતાનો પ્રતાપ આખા ભૂમણ્ડલમાં પ્રકટ કર્યો હતો, જેને પરાક્રમમાં જ રસ પડતો હતો અને જેના કમળ જેવા બન્ને પગ અનેક રાજાઓના મુગટમાંનાં મણિનાં કિરણોથી ચળકતા હતા. તેનો પુત્ર ભર્તૃવડ્ઢ હતો, જેના કમલ જેવા પગ અનેક ખંડિયા રાજાના મુગટની કોરથી ઘસાયા હતા અને જેણે આખું ભૂમણ્ડલ જિતી લીધું હતું. તેનો પુત્ર પરમ માહેશ્વર શ્રી હરદામ હતો, જેણે વાદળાં ગયા પછી આકાશમાં ચંદ્રનાં કિરણો જેવી ચળકતી કીર્તિવડે ત્રણે જગતને ઉન્મત્ત બનાવ્યાં હતાં, અને જેના કમલ જેવા પગ તેની પાસે નમતા રાજાઓનાં મસ્તકથી સાફ થઈ ગયા હતા. તેનો પુત્ર ધ્રુભટદેવ હતો, જેણે બધા દુશ્મનોના પ્રદેશની કીર્તિ મેળવી હતી અને જેણે ચંદ્રનાં કિરણ જેવી શુદ્ધ કીર્તિથી સકલ ભુવનને ધોળું બનાવ્યું હતું.

પં. ૧૦–૧૧ તેનો પુત્ર પરમમાહેશ્વર શ્રીમત્ ભર્તૃવડ્ઢ જેણે બધા તેવી જ રીતે રાષ્ટ્રકૂટ મહારાજાધિરાજ ધ્રુવરાજે વત્સરાજને મેરૂના મધ્ય ભાગમાં[1] હરાવ્યો, એમ લખ્યું છે. નાગભટ ૧ લાએ બલુચોને હરાવ્યાનું ગ્વાલિઅરના લેખમાં લખ્યું છે. આ બધાનો ઉલ્લેખ આઠમી સદીમાં[2] પશ્ચિમ રજપૂતાના ઉપરના મુસલમાન હુમલા સંબંધી હોય, એ સંભવે છે. આ બધા ઉપરથી જેક્સનનું કહેવું સાચું હોય કે આ રાજાઓ ગુર્જર હતા અને તેઓનું મુખ્ય ધામ શ્રીમાલ એટલે હાલનું ભિનમાળ હતું.

હાંસોટના પતરાંમાંના દાન લેનારનું કુટુંબ તપાસીએ તો જણાશે કે તેના એકાદ પૂર્વજને રાજન કહ્યો છે. તેનો અર્થ એમ નથી કે તે રાજ્ય કરતો હતો. પછીની ચાર પેઢીનાં ચાલુ વખાણ કર્યાં છે. બીજા રાજાઓ તેને નમતા એમ પણ લખ્યું છે, પણ તેઓ રાજાઓ હતા, એમ ખાતરી આપનારાં વિશેષણો નથી. પછી ધ્રુભટદેવ આવે છે, જેને માટે લખ્યું છે કે તેણે પોતાના દુશ્મનોનો પ્રદેશ જિતી લીધો અને આખી દુનિયાને તેની કીર્તિથી જાજ્વલ્યમાન કરી દીધી. તેનો દીકરો આ પતરાંનો દાન આપનાર, તેને પહેલો ખંડિયો રાજા વર્ણવ્યો છે. તે ભરૂચમાં રાજ કરતો હતો તેથી એમ માની ન શકાય કે તેના પૂર્વજો પણ ત્યાં રાજ કરતા હતા. તેનું એક કારણ એ છે કે ગુર્જરો ઇ. સ. ૭૩૬ સુધી સત્તામાં હતા. ગુર્જરો જે મૂળ સૂર્યના ઉપાસકો હતા[3] તે દદ્ ત્રીજો જે સાતમી સદીમાં થયો તેના સમયમાં શૈવ કેમ થયા તે હકીકત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. તેનો દીકરો જયભટ ત્રીજો જેનાં ઇ. સ. ૭૦૬ અને ૭૩૬ નાં દાનપત્રો જાણવામાં છે, તે આ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. તેણે પાંચ મહાશબ્દો મેળવ્યા હતા અને મહાસામન્તાધિપતિ[4] હતો. એટલે કે તેનામાં ભર્તૃવડ્ઢ બીજાના બધા ઇલ્કાબો હતા. આ ઉપરથી એમ કલ્પના થઈ શકે કે ભરૂચના ગુર્જર વંશનો જયભટ ત્રીજાથી અંત આવ્યો અને તેની પછી ચાહમાન રાજા ભર્તૃવડ્ઢ ગાદીએ આવ્યો, જે ભરૂચના ગુર્જરોની માફક ભિનમાળના ગુર્જરોના તાબામાં હતો.

૧ જુઓ આ બાબતની ચર્ચા સ્વ. જેક્સને કરેલી, બો. ગે. વો. ૧ પાર્ટ ૧ લો પા. ૪૬૬. ૨ સદર પા. ૪૬૭. ૩ જુઓ જેક્સન પા. ૧૧૩. ૪ ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૭.

કલ્પના કરી છે તે અનુસાર આ મુંજ તે માળવાનો વાક્પતિ મુંજ હોવો જોઈએ. તેની વિ. સં. ૧૦૩૧, ૧૦૩૬, અને ૧૦૫૦ એમ સાલો મળેલી છે. ગુર્જરેશનો અધિપતિ તે ચાલુક્ય મૂળરાજ પહેલો હોવો જોઈએ. ત્રીજા રાજાનું નામ ખોમાણ વાંચીએ તો પણ તે તો મુંજ પહેલાં ઘણા કાળ ઉપર થઈ ગયો હતો તેથી સમકાલીન સંભવતો નથી. આઘાટ તે ઉદેપુરના સ્ટેશન પાસેનું હાલનું આહડ હોવું જોઈએ. તેના ઉપરથી આહડિયા નામ નીકળ્યું હોવું જોઈએ. શ્લોક ૧૧ માં લખ્યું છે કે ધવલે મહેન્દ્રને દુર્લભરાજના ક્રિસામાં રક્ષણ આપ્યું હતું. વિ. સં. ૧૦૩૦ ના હર્ષ-લેખમાં[1] ચાહમાન વિગ્રહરાજનો ભાઈ આ દુર્લભરાજ હતો. આનું નામ બિજોલિયા અને કિણસરિઆ લેખોમાં પણ આવે છે. નડુલના ચાહમાન ઉપરના લેખમાં[2] મહેન્દ્રને વિગ્રહપાલનો પુત્ર અને લક્ષ્મણનો પ્રપૌત્ર માન્યો છે. શ્લો. ૧૨ માં ધવલે ધરણિવરાહને મદદ કર્યાનું લખ્યું છે. મૂલરાજે આ ધરણિવરાહની સત્તા તોડી પાડી હતી. છેલ્લો રાજા તે ચૌલુક્ય વંશનો છેલો રાજાજ છે. ધરણિવરાહ કોણ હતો તે ચોક્કસ થઈ શકયું નથી. સંભવિત છે કે તે પરમાર રાજા હતો અને મારવાડમાં નવકોટનો માલિક હતો. પોતાના ભાઈને તેણે નવકોટ વેચ્યાનું એક હિન્દી શ્લોકમાં લખ્યું છે.[3] શ્લોક ૧૩ થી ૧૮ માં ધવલનાં વખાણ છે. પણ તેમાંથી ઐતિહાસિક હકીકત કાંઈ મળતી નથી. શ્લોક ૧૯ માં વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે રાજ્ય છોડયાની અને બાલપ્રસાદને ગાદી ઉપર બેસાર્યાની હકીકત છે. ત્યાર પછીના બે શ્લોકમાં પણ સ્તુતિ જ છે. બાલપ્રસાદની રાજધાની હસ્તિકુણ્ડિકા (હાથૂણ્ડિ) હોવાનું શ્લો. ૨૨ માં લખ્યું છે. શ્લોક ૨૩ થી ૨૭ માં હસ્તિકુણ્ડિનું વર્ણન છે. પછીના બે શ્લોક શાન્તિભદ્ર સૂરી, જેને શ્લો. ૩૦ માં વિદગ્ધ રાજાના ધર્મગુરૂ વાસુદેવનો શિષ્ય કહ્યો છે તેના સંબંધી છે. શ્લો. ૩૩ માં હકીકત આપી છે કે હસ્તિ-કુણ્ડિના ગોષ્ઠીએ ઋષભનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. શ્લોક ૩૬–૩૭ માં લખ્યું છે કે મંદિર મૂળ વિદગ્ધરાજે બંધાવ્યું હતું પણ જીર્ણોદ્ધાર પછી વિ. સં. ૧૦૫૩ ના માઘ સુદિ ૧૩ ને દિને શાન્તિભદ્રે મૂર્તિની સ્થાપના કરી. તુલાવખતે વિદગ્ધરાજે મન્દિરને દાન કરેલું અને પાછળથી ધવલે પિપ્પલ નામના કુવાનું દાન કર્યું હતું.

ત્યાર પછીના શ્લોકમાં દાન સદાકાળ ટકી રહે તેવી ઇચ્છા બતાવી છે અને તે પછીના શ્લોકમાં પ્રશસ્તિ લખનાર સૂર્યાચાર્યનું નામ છે. પછી ગદ્યમાં લંબાણપૂર્વક તિથિ આપી છે. રવિવાર વિ. સં. ૧૦૫૩ માઘ સુદિ ૧૩ પુષ્ય નક્ષત્ર પ્રો. કીલ્હોર્નની ગણત્રી પ્રમાણે આ દિવસ ઇ. સ. ૯૯૭ ના જાનેવારીની ૨૪ મી તારીખે આવે છે. તે દિવસ તેરશ સૂર્યોદય પછી ૭ અને ૪૦ મિનિટે પુરી થાય છે. આ તિથિએ ઋષભનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને ધ્વજ ચઢાવ્યો હતો. જીર્ણોદ્ધાર પહેલાંની મૂર્તિ મૂલનાયક ગોષ્ઠીનાં અમુક માણસોએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેઓનાં નામ આપ્યાં છે.

લેખનો બીજો ભાગ સ્વતંત્ર રીતે લખાયો છે અને પં. ૨૩ થી ૩૨ સુધીમાં ૨૧ શ્લોક રૂપે છે. પાછળથી આપેલા તેજ મંદિરને દાન સંબંધી હોઇ, આ ભાગ પાછળથી લખાયો હોવો જોઈએ. મમ્મટ સુધીની વંશાવળી આમાં પણ આપી છે. જૈનધર્મની પ્રશંસાથી લેખની શરૂવાત થાય છે. (શ્લો. ૨) હરિવર્મા નામે રાજા હતો અને તેની પછી તેનો પુત્ર વિદગ્ધ-રાજ આવ્યો. તે રાષ્ટ્રકૂટ વંશના કલ્પવૃક્ષ જેવો હતો. તેનો પુત્ર મમ્મટ થયો (શ્લો. ૪). શ્લો. ૫ થી ૭ સુધીમાં લખ્યું છે કે પોતાના ગુરૂ બલભદ્ર માટે વિદગ્ધે ચણાવ્યું હતું અને મમ્મટે તેને અનુમતિ આપી અને તેની વિગત શ્લો. ૮ થી ૧૭ સુધીમાં આપે છે. (૧) દરેક

---

૧ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૧૧૯ ૨ એ. ઈ. વો. ૯ પા. ૭૨ ૩ छप्पय ॥ मंडोवर (१) सामंत, हुवो अजमेर (२) सिद्धसुव। गढ पूंगल (३) गजमल्ल, हुवो लोद्रवै (४) भाण भुत्र ॥ अल्हपल्ह अरवद्द (५) भोजराजा जालंदर (६) गोगराज धरधाट (७) हुवो हांसु पारकर (८) ॥ नवकोट किराडू (९) संजुगत, थिर, पंवारहर थप्पिया। धरणीवराहधर भाइयां, कोटवांट जू जूं किया ॥ १ ॥ ૪ જ. બેં. એ. સો. વો. ૬૨ પાર્ટ ૧ લો પા. ૩૧૦.

નં૦ ૨૩૮ અ.

હસ્તિકુંડિના ધવલનો બીજાપુરનો લેખ[1]

વિ. સં. ૧૦૫૩

સ્વ. પ્રોફેસર કીલ્હોર્ને આ લેખ સંબંધી ટુંકી નોંધ લીધેલી હતી,[2] પરંતુ આખો લેખ છપાયો ન હોતો. તેથી મી. ડી. આર. ભાંડારકરની સૂચનાથી મૂળ પત્થર ઉપરથી નવું અક્ષરાન્તર તૈયાર કર્યું. તે પત્થર અત્યારે જોધપુર મહારાજાની પરવાનગીથી અજમેર મ્યુઝિયમમાં સંગ્રહીત કરવામાં આવ્યો છે.

આબુ પર્વતની પાસે ઉદેપુરથી સીરોહીના રસ્તા ઉપર બીજાપુરથી એક કોસ છેટે મન્દિરમાં જવાના દરવાજા ઉપર કેપ્ટન બર્ટે આ લેખ શોધી કાઢ્યો હતો. પણ લોકવાયકા અનુસાર જોધપુર સ્ટેટના બાલી પરગણામાં બીજાપુર ગામથી બે માઇલ ઉપરના એકાંત જૈન મંદિરની દિવાલમાં તે પત્થર ચણેલો હતો. પાછળથી બીજાપુરના જૈન મહાજનની ધર્મશાળામાં તેને લાવવામાં આવ્યો હતો. ત્યાંથી સ્ટેટના ઐતિહાસિક ખાતામાં રાખવામાં આવ્યો હતો અને હવે અજમેર મ્યુઝિયમમાં રાખવામાં આવ્યો છે.

લેખમાં ૩૨ પંક્તિ છે. અને ફુ. ૨–૮¾ ઈ. પહોળા અને ફુ. ૧–૪ ઈ. ઉંચા ભાગમાં કોતરેલો છે. તેમાંનો મોટો ભાગ આબોહવાથી ખવાઈ ગયો છે. પહેલી બે પંક્તિ ઘણી ખવાઈ ગઈ છે. કેટલાક છૂટાછવાયા અક્ષરોનાં પોપડાં ઉપડી ગયાં છે. અક્ષરોનું કદ ½ ઇંચ અને લિપિ ઉત્તર વિભાગની નાગરી છે અને વિ. સં. ૧૦૮૦ ના વિગ્રહરાજના લેખની લિપિને મળતી આવે છે. પંક્તિ ૨૨ અને ૩૨ સિવાય લેખની ભાષા સંસ્કૃત પદ્યમય છે. બ અને વ વચ્ચેનો ફેરફાર સાચવ્યો નથી. ર પછીના વ્યંજનને બેવડા લખ્યા છે. સાધારણ રીતે અનુસ્વાર વાપરેલા છે, પણ અનુનાસિક પણ જોવામાં આવે છે. ર અને ટ તેમ જ ક્ષ અને ગ વચ્ચે ગડબડાટ કરેલ છે. પં. ૧ લીમાં ઉપધ્માનીય વિસર્ગનો ઉપયોગ કરેલ છે અને તેનું સ્વરૂપ નોંધ કરવા જેવું[3] છે. છેલી પંક્તિમાં શ્રી નું આભૂષણ રૂપચિહ્ન ત્રણ વાર વાપર્યું છે.

વાસ્તવિક રીતે જોતાં આ પત્થર ઉપર બે જૂદા જૂદા લેખો કોતરેલા છે. પહેલો વિ. સં. ૧૦૫૩(પં. ૧૯ અને ૨૨)નો અને બીજો વિ. સં. ૯૯૬(પં. ૩૧ અને ૩૨)નો છે. પહેલો લેખ પં. ૧ થી ૨૨ સુધીનો છે અને તે સૂર્યાચાર્યે રચેલી ૪૦ શ્લોકની પ્રશસ્તિ છે.[4] પહેલા બે શ્લોકમાં જીન અગર તીર્થંકરની સ્તુતિ છે. શ્લો. ૩ જામાં કોઇ રાજવંશનું નામ છે, જે નષ્ટ થયું છે. ૪ થામાં રાજકુમાર હરિવર્મન અને તેની પત્ની રૂચિનાં નામ છે. હરિવર્મનથી વિદગ્ધ ઉત્પન્ન થયો (શ્લો. ૫), જેને લેખના બીજા ભાગમાં રાષ્ટ્રકૂટ કહ્યો છે. વિદગ્ધરાજનો વાસુદેવ ધર્મગુરૂ હતો અને તેને ધાર્મિક જ્ઞાન આપ્યું અને હસ્તિકુણ્ડીમાં જીનનું મંદિર બંધાવવાને પ્રેર્યો. કુમારે સુવર્ણથી તુલાવિધિ કરી હતી અને ¾ ભાગનું સુવર્ણ જીનને અર્પણ કર્યું અને ¼ ધર્મગુરૂ વાસુદેવે રાખ્યું. વિદગ્ધ પછી મમ્મટ (શ્લો. ૮) ગાદીએ આવ્યો અને ત્યારબાદ ધવલ આવ્યો (શ્લો. ૯). છેલા રાજાની સ્તુતિ લગભગ દશ શ્લોકમાં કરી છે. દશમા શ્લોકમાં તેણે એક રાજા(જેનું નામ ગુમ થયું છે)ને તથા ગુર્જરોના રાજાને, જ્યારે મુંજે મેદપાટ(મેવાડ)ના નાકરૂપ આઘાટનો નાશ કર્યો અને તેમને ભગાડ્યા ત્યારે આશરો આપ્યાનું લખ્યું છે. પ્રો. કીલ્હોર્ને

---

૧ એ. ઈ. વો. ૧૦ પા. ૧૭ પંડિત રામકર્ણ. ૨ જ. એ. સો. બં. વો. ૬૨ પાર્ટ ૧ નં. ૪ પા. ૩૦૯–૧૪.
૩ ચિહ્ન વિસર્ગની અને પંક્તિની ઉપર મુક્યું છે. તેથી આ ચિહ્ન ઉપધ્માનીય માટે હોવું સંભવિત નથી. તંત્રી.
૪ કેટલાક શ્લોકાની સંખ્યા લેખમાં લખી છે. પણ શ્લોક ૨૪ ને ભૂલથી ૨૫ લખ્યો છે અને તે ભૂલ છેવટ સુધી ચાલી આવી છે. પરિણામે ખરેખર શ્લોક ૪૦ છે જ્યારે કોતરનારે ૪૧ લખ્યા છે. તંત્રી.

अक्षरान्तर[1]

१ — — — — — — — ॥ विरके ? ˘ ˘ — पजे ? [रक्षासंस्था ?]
जवस्तवः । परिशासतु ना — — परा[र्थख्या ?]पना जिनाः ॥
१ ते वः पांतु [जिना] विनामसम[ये यत्पा]दपद्मोन्मुखप्रेंखा
संख्यमयूख[शे]खरनखश्रेणीषु विंवो(बिम्बो)दयात् ।
प्रायैकादशभिर्गुणं दशशती शक्रस्य शुंभद्दशां कस्यस्याद्गुणकारको
न यदि वा स्वच्छात्मनां संगमः ॥ २
२ — ˘ क्त— — नासत्करीलो ? [प] शोभितः । सुसे(शे)[खर] ˘ —
— लौ मूर्ध्नि रुढो महीभर्ता[3] ॥ ३ अभिवीं(वि)भ्रदुर्चि कांतां
सावित्रीं [चतु] रा [।] नः । हरिवर्म्मा व(ब)भूवात्र भूवि-
भुर्भुवनाधिकः[4] ॥ [४] सकललोकविलोक(च)नपंकजस्फुरदनं-
बुदवा(वा)लदिवाकरः । रिपुवधूवदनेंदुहृतद्युतिः
३ समुदपादि विदग्धनृप[स्ततः][6] ॥ [५] स्वाचार्य्यैर्यो रुचिरवच[नैर्व्वा]
सुदेवाभिधानैर्वो(र्बो)धं नीतो दिनकरकरैर्नीरजन्माकरो व[।]
पूर्व्वं जैनं निजमिव यशो[कारयद्ध]स्तिकुंडयां रम्यं हर्म्यं गुरु-
हिमगिरेःशृंगसृं(शृं) गारहारि[7] ॥ ६ दानेन तुलितव(ब)लि
ना तुलादिदानस्य येन देवाय । भाग[द्वयं] व्यतीर्यत भागश्चा-
४ [चार्यव]र्याय ॥ ॥ [७] तस्मादभू[च्छुद्ध]सत्वो(त्त्वो) मंमटाख्यो
महीपतिः । समुद्रविजयी श्लाघ्यतरवारिः सदूर्म्म(र्म्मि)कः[9] ॥ ८
तस्मादसमः समजनि[समस्त]जनजनितलोचनानंदः । ध[व]
लो वसुधाव्यापी चंद्रादिव चंद्रिकानिकरः[10] ॥ [९] भंक्त्वा घाटं
घटाभिः प्रकटमिव मदं मेदपाटे भटानां जन्ये राजन्य—
५ जन्ये जनयति जनताजं रणं मुंजराजे । [श्री][11] माणे [प्र]णष्टे हरिण इव
भिया गूर्ज्जरेशे विनष्टे तत्सैन्यानां स(श)रण्यो हरिरिवशरणे
यः सुराणां व(ब)भूव ॥ [१०] श्रीमद्दुर्लभराजभूभुजि भुजैर्भु-
जत्यभंगां भुवं दंडैर्मण्डनशौण्डचंडसुभटैस्तस्याभिभूतं विभुः । यो
दैत्यैरिव तारक—

---

१ મૂળ પત્થર ઉપરથી (પંડિત રામકર્ણે રબિંગ મને મોકલ્યું હતું, જેમાં દરેક પંક્તિના પહેલા દસ અક્ષર ત્રુટક દેખાય છે. પણ મેં તેને શંકિત મૂક્યા નથી; કારણ કે પંડિતની નકલ મૂળ પત્થર ઉપરથી કરેલી છે.) તંત્રી. ૨ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૩ ઉપધ્માનીય માટે ચિહ્ન છે. ૪ શાર્દૂલવિક્રીડિત. ૫ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૬ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૭ છંદ દ્રુતવિલમ્બિત. ૮ છંદ મંદાક્રાન્તા. ૯ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૧૦ છંદ આર્યા. ૧૧ આંહી માત્ર ो સ્પષ્ટ છે અને બે ટપકાં છે, ત્યાં खोमाण વાંચવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ આ લેખમાં ख વિચિત્ર રીતે લખાયો છે. ૧૨ છંદ સ્રગ્ધરા.

૨૦ પોઠ ઉપર રૂ. ૧ એક; (૨) દરેક ગાડાદીઠ રૂ. એક (ગામમાંથી અગર ગામ આગળથી પસાર થાય તેવા માટે). (૩) તેલની ઘાણીમાં એક ઘડા દીઠ એક કર્ષ; (૪) ભટ્ટલોકોએ ૧૩ પાનનાં બીડાં (ચોલ્લિકા). (૫) દ્યૂત રમનારાઓએ એક પેલ્લક. (૬) દરેક અરઘટ્ટ (રેંટવાળો કૂવો) ઘઉં અને જવાનો એક આઢક (ચાર શેર) (૭) પેડાદીઠ પાંચ પળી. (૮) દરેક ભારે (૨૦૦૦ પલ) એક વિંશોપક.[1] (૯) રૂ,[2] કેશર, ગુંદ, ઊન આદિના દરેક ભારે દસ પલ અને (૧૦) ભરીને આપી શકાય તેવી ચીજ જવ, ઘઉં, મગ, મીઠું, રાળ ઇત્યાદિના એક દ્રોણે એક માણક, એ પ્રમાણે દાનમાં આપવું જોઇએ. આ પ્રમાણે વિદગ્ધરાજે દાનમાં આપેલ હતું. તેનો ⅔ ભાગ જીન અર્હતને મળે અને ⅓ ગુરૂ બલભદ્રને વિદ્યાધન તરીકે મળે, એવી વ્યવસ્થા હતી. વિદગ્ધરાજે કરેલા દાનની તિથિ શ્લો. ૧૯ માં સં. ૯૭૩ ના આષાઢ માસમાંની હતી અને મમ્મટે તેને વિ. સં. ૯૯૬ ના માઘ વદિ ૧૧ ને દિવસે કાયમ કર્યું. છેલ્લા શ્લોક ૨૧ માં લખ્યું છે કે આ દાન કેશવદાન સૂરિના વંશવારસ પર્વત, પૃથ્વી, સૂર્ય, ભરત ખણ્ડ, ગંગા, સરસ્વતી, તારા, પાતાલ અને સમુદ્રના અસ્તિત્વ સુધી ભોગવે. છેવટે તિથિઓ અંકમાં લખી છે અને લેખ સુત્રધાર શતયોગેશ્વરે કોતર્યો છે.

---

૧ (આ સિક્કાનું નામ વિગ્રહરાજના હર્ષના શિલાલેખમાં (એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૧૩૦) અને મથનદેવના રાજોરના લેખમાં (એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૨૬૪) આવે છે. વિશોંપક અને વિંસોતક બન્ને સિયડોણીના લેખમાં (એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૧૬૬) આવે છે. પ્રો. કિલ્હોર્ન તેનો અર્થ કોઈ સિક્કાનો વિસમો ભાગ એવો કરે છે. તંત્રી. ૨ (સંભવ છે કે દાનના ૯ અને ૧૦ નંબર મમ્મટે ઉમેર્યા હોય. પણ શબ્દરચના એવી છે કે ખાતરી પૂર્વક કહી શકાય તેમ નથી.) તંત્રી

राजधानी भुवो भर्तुस्तस्यास्ते हस्तिकुण्डिका । अलका धनदस्येव धनाढ्यजनसेविता[1] [२२] नोहारहारहरहास[हि]–

१२ [मां] शुहारि [झा]का[र] वारि [भु] वि राजविनिर्ज्झराणां । वास्तव्यभव्यजनचित्तसमं [स] मंतात्संतापसंपदपहारपरं परेषां[2] ॥ [२३] धौतकलधौतकलशाभिरामरामास्तनाइव नयस्यां । संत्यपरेण्यपहाराः सदा सदाचारजनतायां[3] ॥ २५ (२४) समदमदना लीलालापाः प–

१३ ॱ ॱ नाकुलाः कुवलयदृशां संदृश्यंते दृशस्तरलाः परं । मलिनितमुखा यत्रोद्वृत्ताः परं कठिनाः कुचा निविडरचना नी(त्री)बंधाः परंकुटिलाः कचाः[4] ॥ [२५] गाढोत्तुंगानि सार्द्धं शुचिकुचकलशैः कामिनीनां मनोज्ञैर्व्विस्तीर्ण्णानि प्रकामं सह घनजघनैर्द्देवता मंदिराणि । भ्राजंते द-भ्रशुभ्रा [ण्य]–

१४ तिशयसुभगं नेत्रपात्रैः पवित्रैः सत्रं चित्राणि धात्रीजनहृतहृदयैर्व्विभ्रमैर्यत्रसत्रं[5] ॥ [२६] मधुरावनपर्व्वाणोह्वयरूपा रसाधिकाः । यत्रेक्षुवाटा लोकेभ्यो नालिकरत्वाद्भिदेलिमाः[6] ॥ [२७] अस्यां सूरिः सुराणां गुरुरिव गु [रु] भिर्गौरवार्हो गुणौघैर्भूपालानां त्रिलोकीवलयविल–

१५ सितानंतरानंतकीर्त्तिः । नाम्ना श्रीशांतिभद्रोभवदभिभवितुं भास[मा]नासमाना कामं कामं सम [र्थां] जनितजनमनः संमदा यस्य मूर्तिः[7] ॥ [२८] मन्येमुना मुनींद्रेण[म]नोभू रूपनिर्जितः स्वप्नेपि न स्वरूपेण समगंस्तातिलज्जितः[8] ॥ [२९] प्रोद्यत्पद्माकरस्य प्रकटितविकटाशेषहा (भा) व–

१६ स्य सूरेः सूर्यस्येवामृतांशुं स्फुरितशुभरुचिं वासुदेवाभिवस्य । अध्यासीनं पदव्यां यममलविलसज्ज्ञानमालोक्य लोको लोकालोकावलोकं सकलमच कलस्केवल संभवीति[9] ॥ [३०] धर्म्माभ्यासरतस्यास्य संगतो गुणसंग्रहः । अभग्नमार्ग्गणेच्छस्य चित्रं[10] निर्व्वाणवांच्छ(छ)ता (ना) ॥ ३२ (३१)

१७ कमपि सर्व्वगुणानुगतं जनं विधिरयं विदधाति न दुर्विधः । इति कलंकनिराकृतये कृती यमकृतेव कृताखिलसद्गुणं[12] [३२] तदीयवचनान्निजं

---

१ छंद अनुष्टुप. २ छंद वसन्ततिलका. ३ छंद आर्या. ४ छंद हरिणी. ५ छंद स्रग्धरा. ६ छंद अनुष्टुप. ७ छंद स्रग्धरा. ८ छंद अनुष्टुप. ९ छंद स्रग्धरा. १० खरो शब्द वाञ्छा छे. ११ छंद अनुष्टुप. १२ छंद द्रुतविलंबित.

६ प्रभृतिभिः श्रीमान्[म]हिंद्रं पुरा सेनानीरिव नीतिपौरुषपरो नैषीत्परां
निर्वृत्तिं ॥[1] [११] यं मूलादुदमूलयद्गुरुबलः श्रीमूलराजो नृपो
दर्प्पांधो धरणी वराहनृपतिं यद्वद्वि(द्वि)पः पादपं । आयातं
भुवि कांदिशीकमभिको यस्तं शरण्यो दधौ दंष्ट्रायामिव रूढमूढमहिमा
कोलो महीमण्डलं ॥ १२[2]

७ इत्थं पृथ्वीभर्तृभिर्नाथमानैः सा — — — सुस्थितैरास्थितो यः ।
पाथोनाथो वा विपक्षात्स्वप[क्षं]रि(र)क्षाकांक्षै रक्षणे
बद्धकक्षः ॥ [१३] दिवाकरस्येव करैः कठोरैः करालिता भूप-
कदंव(ब)कस्य [।] अशिश्रियंतापहृतोरुतापं यमुन्नतं पादप-
वज्जनौघाः[3] ॥ [१४] धनुर्धरशिरोमणेरमल धर्म्ममभ्यस्यतो जगा–

८ म जलधेर्गुणो [गु] रुरमुष्य पारं परं । समीयुरपि संमुखाः सुमुखमार्गणानां
गणाः सतां चरितमद्भुतं सकलमेव लोकोत्तरं[4] ॥ [१५] यात्रासु
यस्य वियदौर्ण्णविपुर्ल्विशेपात्व [द्ध] वल्गत्तुरंगखुरखातमही
रजांसि । तेजोभिरूर्ज्जितमनेन विनिर्ज्जितत्वाद्भास्वान्विलज्जितइवा-
तितरांतिरोभूत्[5] ॥ १६

९ न कामनां मनो धीमान् ध ˘ ˘ लनां दधौ । अनन्योद्धार्य सत्कार्यभार-
धुर्योर्थतोपि यः ॥ [१७] यस्तेजाभिरहस्करः करुणया शौद्धोदनिः
शुद्धया ।[6] भीष्मो वंचनवंचितेव वचसा धर्म्मेण धर्म्मात्मजः ।
प्राणेन प्रलयानिलो व(ब)लभिदो मंत्रेण मंत्रीपरो रूपेण
प्रमदाप्रियेण

१० मदनो दानेन क[र्णो] भवत् ॥ [१८] सुतयततनयं राज्ये वा(बा)-
ल्यप्रसादमतिष्ठिपत्परिणतवया निःसंगो यो व(ब)भूव सुधीः स्वयं ।
कृतयुगकृतं कृत्वा कृत्यं कृतात्मचमु(म)त्कृतीरकृत सुकृति नो
कालुष्यं करोति कलिः सतां[7] ॥ [१९] काले कलावपि
विलामलमेतदीयं लोका विलोक्य कलनातिगतं गुणौ–

११ घं । [पार्था]दिपार्थिव [गुणा] न् गणयंतु सत्यानेकं व्यधाद्गुणनिधिं
यमितीव वेधाः[10] ॥ २० गोचरयंति न वाचो यच्चरितं चंद्रचंद्रिका
रुचिरं । वाचस्पतेर्व्वचस्वी कोवान्यो वर्ण्णयेतपूर्ण्णं[11] ॥ [२१]

---

१ शार्दूलविक्रीडित. २ छंद शालिनी. ३ छंद उपेन्द्रवज्रा. ४ छंद पृथ्वी. ५ छंद वसंततिलका. ६ छंद अनुष्टुप्. ७ विरामचिह्ननी जरूर नथी. ८ छंद शार्दूलविक्रीडित. ९ छंद हरिणी. १० छंदवसंततिलका. ११ छंद आर्या.

२४ नपयोधरांतरसुखाभिष्वंगसंलालितो यः श्रीमान्हारिवर्म्म उत्तममणिः सद्वंशहारे गुरौ ॥ [२] तस्माद्व(द्ब)भूव भुवि भूरिगुणोपपेतो भूपप्र[मू] तमुकुटार्च्चितपा[द]पीठः । श्रीराष्ट्रकूटकुलकाननकल्पवृक्षः श्रीमान्विदग्धनृपतिः प्रकटप्रतापः ॥ [३] तस्माद्भूप-

२५ गणा ⏑—⏑ ⏑ तमा[कीर्त्तेः] परं भाजनं संभूतः सुतनुः सुतोतिमतिमान्श्री-(न्श्री) मंमटो विश्र(श्रु)तः । येनास्मिन्निजराजवंशगगने चन्द्रायितं चारुणा तेनेदं पितृशासनं समधिकं कृत्वा पुनः पाल्यते ॥ [४] श्रीवलभद्राचार्यं विदग्धनृपपूजितं समभ्यर्च्य । अ(आ) चंद्रार्कं यावद्दत्तं भवते मया

२६ ⏑ ⏑—[5] ॥ [५] [श्रीहस्ति]कुंडिकायां चैत्यगृहं जनमनोहरं भक्त्या । श्रीमद्बलभद्रगुरोर्यद्विहितं श्रीविदग्धेन ॥ [६] तस्मिन्लो(ल्लो)-कान्समाहूय नानादेशसमाग[तान्] । आचंद्रार्कस्थितिं यावच्छाशनं दत्तमक्षयं ॥ [७] [रू]पक एको देयो वहतामिह विंशतेः प्रवहणानां । धर्म्म-

२७ ⏑ —— —— —— —— ⏑ ⏑—क्रयाविक्रये च तथा ॥ [८] संभृतगंत्र्या देयस्तथा वहंत्याश्च रूपकः श्रेष्ठः । घाणेघटे च कर्षो देयः सर्व्वेण परिपाट्यां ॥ [९] श्री[भट्ट] लोकदत्ता पत्राणां चोलिका त्रयोशिका । पेल्लकपेल्लकमेतद्द्यूतक[रैः] शासनेदेयं[10] ॥ [१०] देयं पलास(श)पाटकमर्यादावर्त्तिक-

२८ ⏑— — — —। प्रत्यरघ[ट्टं] धान्याढकं तु गोधूमयव पूर्णं[1] ॥ [११] पे— च पंचपलिका धर्म्मस्य विंशोपकस्तथा भारे । शासनमेतत्पूर्वं विदग्धराजेन संदत्तं १२ ॥ [१२] [कर्प्पा]सकांस(स्य)कुंकुम[पुर]-मांजिष्ठादि सर्व्वभांडस्य । [द]शदश पलानि भारे देयानि विक-

२९ ⏑— — —[13] ॥ [१३] आदानादेतस्माद्भागद्वयमर्हतः कृतं गुरुणा । शेष-स्तृतीयभागो विद्याधनमात्मनो विहितः ॥ [१४]राज्ञा तत्पुत्रपौत्रैश्च गोष्ठ्या पुरजनेन च । गुरुदेवधनं रक्ष्यं नोपे [क्ष्यं हितमि(मी)-प्सुभिः][15] ॥ [१५] दत्ते दाने फलं दानात्पालिते पालनात्फलं । [भक्षितो] पेक्षिते पापं गुरुदे-

---

१ ઉપર શ્લોક ૪ થામાં હરિવર્મ્મન છે, જ્યારે આંહી હરિવર્મ્મ લખ્યું છે. ૨ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત. ૩ છંદ વસન્તતિલકા. ૪ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત. ૫–૬ છંદ આર્યા. ૭ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૮–૧૨ છંદ આર્યા. ૧૩–૧૪ છંદ આર્યા. ૧૫ છંદ અનુષ્ટુપ્

धनकलत्रपुत्रादिकं विलोक्य सकलं चलं दलमिवानिलांदो[लि]
तं । गरिष्ठगुणगोष्ठयदः समुददीधरद्धीरधीदारमविसुंदरं प्रथम–
१८ तीर्थकृन्मंदिरं[1] ॥ ३४ (३३) [रक्तं]वा रम्यरामाणां मणितारावराजितं ।
इदं मुखमिवाभांति मासमानवरालकं[2] ॥ [३४] चतुरस्र[पट्टज ?]
नया[इह] निकंशुमशुक्ति क्रोटकयुक्तमिदं । बहुमाजनराजि
जिनायतनं प्रविराजति भोजनधामसमं ॥ ३६ (३५) विदग्ध-
नृपकारिते जिनगृहे-
१९ तिजीर्णे पुनः समं कृतसमुद्धृताविह भवां[बु]धिरात्मनः । अतिष्ठिपत
सोप्यथ प्रथमतीर्थनाथाकृतिं स्वकीर्तिमिव मूर्ततामुपगतां सितांशु-
द्युतिं[4] ॥ ३७ (३६) शांत्याचार्यैस्त्रिपंचाशे सहस्रे शरदामियं ।
माघशुक्लत्रयोदश्यां सुप्रतिष्ठैः प्रतिष्ठिता ॥ ३८ (३७) विदग्धनृपतिः
पुरा यदतुलं तुलादे-
२० हैदौ सुदानमवदानधीरिदमपीपलत्ताद्भुतं । यतो धवलभूपतिर्जिनपतेः स्वयं
सात्म[जो]रघट्टमथ पिप्पलोपप[दकू]पकं प्रादिशत्[6] ॥ ३९ (३८)
यावच्छेषशिरस्थमेकरजतस्थूणास्थिताभ्युल्लसत्तातालातुलमंडपामलतुला-
मालंबते भूतलं । तावत्तार-
२१ रवाभिरामरमणी[गं]धर्वधीरध्वनिर्द्धामन्यत्र विनोतु धार्मिकधियः [स]द्रूप-
वेलावि[धौ][7] ॥ ४० (३९) सालंकारा समधिकरसा साधुसंधान-
बंधा श्लाघ्यश्लेषा ललितविलसद्वा द्युतारुयातनामा । सद्वृत्ताढ्या रुचिर-
विरतिर्द्धुर्यमाधुर्यवर्या सूर्याचार्यैर्व्यरचि रमणीवा-
२२ वि[रम्या] प्रशस्तिः ॥ ४१ (४०)* संवत् १०५३ माघशुद्ध १३
रविदिने पुष्यनक्षत्रे श्रीरि(ऋ)षभनाथदेवस्य प्रतिष्ठा कृता महाध्व-
जश्चारोपितः ॥ मूलनायकः ॥ नाहकजिदजसशंपपूरभद्रनागपोचि-
[स्य]श्रावकगोष्ठिकैरशेषकर्मक्षयार्थं स्वसंतानभवाब्धितर-
२३ [णार्थं च]न्यायोपार्जितवित्तेन कारितः ॥ छ ॥ परिवारदर्प्पमथनं हेतुनय-
सहस्रभंगकाकीर्ण्णं । भव्यजनदुरितशमनं जिनेन्द्रवरशासनं जयति[9]
॥ [१] आसीद्धीधन संमतः शुभगुणो भास्वत्प्रतापोज्व(ज्ज्व)लो
विस्पष्टप्रतिभः प्रभावकलितो भूपोचयां (मां)गार्चितः । योपित्पी-

---

१ છંદ પૃથ્વી. ૨ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૩ છંદ તોટક. ૪ છંદ પૃથ્વી ભવાંબુધિ પાઠ છે, પણ છંદ અનુસાર ભવાંદ્રુવે. ૫ છંદ અનુષ્ટુપ્. ૬ છંદ પૃથ્વી. ૭ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત. ૮ છંદ મંદાક્રાન્તા. ૯ છંદ આર્યા.

નં० २३८ ख

માળવાના પરમાર ભોજના સમયનાં તિલકવાડાનાં તામ્રપત્રો[1]

વિ. સં. ૧૧૦૩

કરજણમાં વહીવટદાર તરીકે કામ કરતા મી. એલ. ડી. કોરડે. બી. એ.ના ભાઈ મી. આર. ડી. કોરડે જે તિલકવાડામાં આબકારી ડીપો અમલદાર હતા તેની મારફત મને આ લેખની માહિતી મળી. ધોબી શાળા પાસે નાના ઓવારા નામે ઓળખાતી જગ્યાએ નર્મદાના તટમાં તિલકવાડા ગામમાં સે. ૧૯૧૭ ની સાલમાં આ લેખ મળ્યો હતો. ઢાંક જાતનો ભઈલા નાથા જ્યારે નદીમાં તરતો હતો અને ડુબકી મારતો હતો ત્યારે તેને મળ્યો હતો.

પતરાં બે છે અને પહેલું ૮૩/૪"×૫૧/૪"ના માપનું અને બીજું ૯"×૫૩/૪"ના માપનું છે. પતરાંની શરૂવાતના ભાગમાંનું પતરૂં (પહેલું) ગુમ થયું છે અને આસપાસ શોધ કર્યા છતાં મળ્યું નહીં. પહેલા પતરાંની બન્ને બાજુ લેખ છે અને બીજા પતરાંની એક જ બાજુ લેખ છે; કારણ ત્યાં તેનો અંત આવે છે. ગુમ થએલા ભાગની બન્ને બાજુ લેખ હતો કે એક બાજુ તે કહી શકાતું નથી. પતરાં સુરક્ષિત છે અને પાઠ ક્યાંઈ શંકિત નથી. પહેલા પતરાંની પહેલી બાજુએ ૧૨ લીટી કોતરેલી છે અને બીજી બાજુએ દશ પંક્તિ છે. બીજા પતરાંમાં સાત પંક્તિ છે. પતરાંના ઉપરના ભાગમાં કડી માટે કાણું છે. કડી અને સીલ (જો હોય તો) બન્ને ગુમ થયાં છે અને તેથી જ પહેલું પતરૂં પણ ગુમ થયું હશે. બન્ને પતરાંનો તોલ ૨ રતલ છે. અક્ષરો સ્પષ્ટ રીતે કોતરેલા છે અને તેનું કદ ૧/૪" છે. લિપિ દશમી સદીની નાગરી છે અને ભાષા સંસ્કૃત છે. આખો લેખ પદ્યમાં છે. વ્યાકરણના કેટલાક દોષો નોંધ લેવા જેવા છે. श ને બદલે स અને स ને બદલે श નો ઉપયોગ ઘણે ઠેકાણે થયો છે.

લેખ વિ. સં. ૧૧૦૩(ઇ. સ. ૧૦૪૭)નો છે. રાજા ભોજના ખંડિયા રાજા સુરાદિત્યના પુત્ર શ્રી જશોરાજે ઘણ્ટાપલ્લી ગામના શ્રી ઘણ્ટેશ્વર મહાદેવના ઉપયોગ માટે વિહુહજ ગામ અને સો એકર જમીન દાનમાં આપ્યા સંબંધીનો લેખ છે. મના અને નર્મદાના સંગમ ઉપર આવેલા મનેશ્વરના મંદિરમાં દાન અપાયું હતું. દાન લેનાર પવિત્ર સાધુ નામે દિનકર હતા, અને રાજાના હુકમથી લેખ વાલ કુટુમ્બના ઐવલના દીકરા કાયસ્થ સોહિકે કોતર્યો હતો.

ભોજના પૂર્વજોની સ્તુતિ પહેલા પતરાંમાં ગુમ થઈ છે. ભોજના પૂર્વજ સિન્ધુરાજના વર્ણનથી બીજા પતરાંની શરૂવાત થાય છે. દાન દેનારનો પિતા સુરાદિત્ય કનોજમાંથી આવ્યો હતો. અને તેણે શાહવાહન વિગેરે દુશ્મનોને હરાવવામાં ભોજને મદદ કરી હતી. આ ભોજ તે માળવાનો પરમાર રાજા ભોજ હતો તેમાં શંકા નથી. વિન્સેન્ટ સ્મીથ અનુસાર ભોજ રાજાએ ઈ. સ. ૧૦૧૮થી ૧૦૬૦ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. બીજા લેખકોનો અભિપ્રાય પણ લગભગ મળતો આવે છે. એલ. ડી. બારનેટે ઈ. સ. ૧૦૧૦ ની સાલમાં ભોજ ગાદીએ આવ્યો, એમ લખ્યું છે. બીજા ભોજનું રાજ ઇ. સ. ૯૦૮થી ૯૧૦ ત્રણ વર્ષનું જ હતું. અને તેને લેખની સાલ સાથે ૧૪૦ વર્ષનો તફાવત રહે છે.

---

૧ પ્રોસીડીંગ્સ ઓરીયેન્ટલ કોન્ફરન્સ, પુના પા. ૩૧૯ જે. એસ. કુડાલકર.

२० [वधने]धिकं[1] ॥ [१६] गोधूममुद्गयवदवणराल[का]देरतु मेयजातस्य । द्रोणं प्रति माणकमेकमत्र सर्व्वेण दातव्यं ॥ [१७] बहुभिर्व्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं[1] ॥ [१८] रामगिरिनंद कलिते विक्रमकाले गते तु शुचिमा[से ।]

२१ [श्रीम]द्बलभद्रगुरोर्व्विदग्धराजेन दत्तमिदं ॥ [१९] नवसु शतेषु गतेषु तु षण्णवतीसमधिकेषु माघस्य । कृष्णैकादश्यामिह समर्थितं मंमटनृपेन (णे) ॥ [२०] यावद्भूधरभूमिमानुमरतं भागीरथी भारती भास्व- [द्रा]नि भुजंगराज भव[नं] आजद्मवांमोधयः । ति[ष्ठं]-

२२ [त्यत्र]सुरासुरेंद्रमहितं [जै]नं च सच्छासनं श्रीमत्केशवसूरिसंततिकृते तावत्प्र- भूयादिदं[1] ॥ [२१] इदं चाक्षयधर्म्मसाधनं शासनं श्रीविदग्धराज्ञा- (ज्ञेन)दत्तं ॥ संवत ९७३ श्रीमंमट [राज्ञा(ज्ञेन) समर्थि]तं संवत् ९९६ ॥ [शंखाहति] सूत्रधारोद्भव [शत] योगेश्वरेण उत्कीर्न्नेयं प्रशस्तिरिति ।

૧ છંદ અનુષ્ટુપ. ૨ કૌંસમાંનો ભાગ નથી [illegible] D. ૩ છંદ આર્યા. ૪ છંદ અનુષ્ટુપ. ૫-૬ છંદ આર્યા. ૭ છંદ શાર્દૂલવિક્રીડિત.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं (पहेली बाजु)

प्रापुः सखित्वन(म)चलं रिपवो दुरन्ताः। तस्माद्बभूव भुवि विश्रुतकीर्तिपुंज
श्रीभोजदेव इति शत्रु(क?) जनस्य दंडी। दग्धाः(?)प्रताप शिखिना
रिपुयक्षसां
सि निः कंटकं किल चकार चिरेण राज्यं ॥ तत्पादकमलध्याता कन्यकुब्ज
विनिश्रुतः वंशे श्रवण भद्राणां सुरादित्यो नरा(रो)त्तमः ॥ साहवाहनसंग्रामे
अन्येषामपि भूभुजां ॥ हत्वा योधां स्थिरां लक्ष्मीं भोजदेवे चकार यः एवं कुर्वन
(न्न)सौ क्षीणसुराणां धुरि वर्तिना। सुरादित्येति यन्नाम य(च?) तस्य हि शो-
मते ॥ तत्पुत्र श्रीजसोराज संगमखेटमंडले। मुंजन्वृत्तिं सदा धर्मी धर्माया-
वितरां बभौ। आकार्यामात्यपुत्रा(त्रां)श्च प्रधानां देशवासि नः अनुमतिं प्रार्थ-
यामास विदितं वो पराक्रमं। सम्मतस्तै स्वधर्मेण गत्वा श्रीनर्मदातटे।
वस(त्स)रैर्विक्रमादित्यैः शतैरेकादशैस्तथा ॥ व्युत्रैर्मार्गे मासेस्मि-
नसोमे सोमस्य पर्वणि। स्नात्वा गुरुरनुज्ञातः कृत्वा देवच्च(र्चा)नादिकान् ॥
मणाया सङ्गमे रम्ये मणेश्वर सिवालये। दक्षिणमूर्ति सिवेन मार्गे-

पहेलुं पतरुं बीजी बाजु

णोदकपूर्वकं ॥ श्रीघण्टेश्वरदेवाय ग्रामं विछहज(?)ददौ। घण्टा-
पल्यां तथा ग्रामे शतं भूमेः सुसोभनं ॥ चतुराघाटनोपेत्तदा
नंमेतददौ स्थिरं। उपकाराय सर्वेषा मत्कपाप विहृतये ॥ उ-
दकग्राहकः तत्र महाव्रतधरोमुनि। दिनकरो नाम यः साक्षा-
त्कपालीव संकरः ॥ एतदत्तं मया दान पालनीयं नरोत्तमैः
सिवस्य धर्ममिच्छद्भिः कल्याणमिहजन्मनि ॥ सामान्योयं
धर्मसेतुः नृपाणां कालेकाले पालनीयो भवद्भिः। सर्वा-
नेतान्भाविना पार्थिवेन्द्रान्। भूयोभूयो याचते रामभद्रः ॥
वहुभिर्वसुधा भुक्ता राजानैः सगरादिभिः। यस्य यस्य
यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ षष्टिः वर्षसहस्राणि

बीजुं पतरुं पहेली बाजु

स्वर्गेतिष्ठति भूमिदः। आच्छेता चानुमंता च तान्येव नरके वसेत ॥
स्वर्णमेक गवामेकां भूमेरप्येक मगुल(?)हरन्नरकमायाति यावदाहूत
संप्लवं ॥ विध्याटवीष्वतोयासु सुष्ककोटरवासिनः कृष्णसर्पाभिजायन्ते
भूमिहर्ता नराश्च ये ॥ वालस्यान्वय संभूत कायस्थ ऐवलात्मजः सासनं
सोहिकोनाम राज्ञाभ्यर्थ(न)या करोत् ॥
ऊनातिरिक्तमज्ञानाल्लिखितं सासनेत्र यत्। प्रणाम
मेव कर्तव्यं संतः सर्व सहायतः। मंगलमहाश्रीः।

સુરાદિત્યે શાહવાહનને હરાવ્યો તે કોણ હશે? વિન્સેન્ટ સ્મીથે લખ્યું છે કે ભોજે ગઝનીના મહમુદ, વગેરે સાથે લડાઈ કરી હતી. બારનેટ લખે છે કે ભોજદેવે ઇન્દ્રરથ, તોગ્ગલ ચેદી અને લાટના રાજા, તુરૂષ્ક, નાડોલના ચાહમાન, પશ્ચિમના ચાલુક્ય જયસિંહ બીજો અને સોમેશ્વર પહેલો,—એમની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું અને ભીમદેવ પહેલાને હરાવ્યો હતો. આનાથી બીજા રાજાઓ ઉપર જિત મેળવ્યા સંબંધીનો ખુલાસો થાય છે, પણ શાહવાહન સંબંધી ખુલાસો થતો નથી. તે શાતવાહનનું બીજું નામ હતું, એમ કલ્પી શકાતું નથી. કારણ તે વંશના છેલ્લા રાજા પુલોમાવી ચોથાથી ઇ. સ. ૨૧૮ માં તે વંશનો અંત આવે છે. (આર. જી. ભાંડારકરકૃત ડેક્કનનો પ્રાચીન ઇતિહાસ બીજી આવૃત્તિ પા. ૩૬ અને વિન્સેન્ટ સ્મીથ હિન્દનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ત્રીજી આવૃત્તિ, પા. ૨૧૮.)

શાહવાહન તે કનિષ્કના વંશના શાહી અથવા શાહિય રાજાઓ, જે ઇ. સ. ૮૭૦ સુધી કાબુલમાં રાજ કરતા હતા તે વંશનો હોય, (?) અથવા બ્રાહ્મણ લલ્લિયે સ્થાપેલા વંશનો હોય, કે જે વંશે કાશ્મીરના શંકરવર્મનના (ઇ. સ. ૮૮૩-૯૦૨) રાજમાં તુર્કી શાહિય રાજાઓને; હરાવ્યા હતા. આ શાહવાહનના ઇતિહાસથી ઘણું અજવાળું પડવા સંભવ છે.

તિલકવાડા તે સંખેડા મહાલની પાસેના મહાલનું મુખ્ય શેહર છે. તિલકવાડા પાસે મના (હાલની મેના, મેની) અને નર્મદાનો સંગમ છે. મણેશ્વરનું મંદિર તે હાલનું મણિ નાગેશ્વરનું મંદિર હોવું જોઇએ. તિલકવાડાથી ૧૧ માઇલ ઉપર ઘણ્ટોલી ગામ છે તે લેખમાંનું ઘણ્ટાપલ્લી હોવું જોઇએ. અને પાસે વેલપુર છે તે વિલુહજ અગર વિલુહયે હોવું જોઇએ. ઘણ્ટોલી અત્યારે મોતિપુરા તન્ખાલા રેલ્વે લાઇન ઉપર સ્ટેશન છે. ત્યાં ઘણ્ટેશ્વરનું પ્રાચીન મંદિર છે. પતરાં તિલકવાડામાંથી મળ્યાં તેનું કારણ એવું હોય કે દાનવિધિ મણેશ્વરના મંદિરમાં થયો હોય અને પતરાં ત્યાં જ રહ્યાં હોય. અત્યારનું મણિનાગેશ્વરનું મંદિર જુના મનેશ્વરના મંદિરની જગ્યાએ બંધાયું હોય, એવો સંભવ છે.

દાન આપનાર જશોરાજ રાજ વંશનો હોવો જોઇએ, કારણ તેનો પિતા જે કનોજમાંથી આવ્યો હતો તે શ્રવણ ભદ્રના કુટુમ્બનો હતો અને તેને નરોત્તમ તરીકે વર્ણવ્યો છે. દાન દેતી વખતે અમાત્યના પુત્રોને બોલાવ્યા હતા તે ઉપરથી અટકળ થાય છે કે તે સારી સ્થિતિસર હોવો જોઇએ. લેખકે તો તેને રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે. દાન આપ્યાને સમયે જશોરાજે દુનીયા તજી દીધી હોય અને સંખેડા તાલુકામાં નર્મદાના તટ ઉપર સાધુજીવન ગાળતો હોય એવો સંભવ છે.

નં૦ ૨૩૯ એ

સોમનાથ પાટણના સિલહાર અપરાદિત્યનો નવો શિલાલેખ[1]

વિ. સં. ૧૧૭૬

આ લેખ કાઠિયાવાડમાં સોમનાથ પાટણમાંથી ઘણાં વર્ષો પહેલાં મળી આવ્યો હતો. તેને મુંબઈ લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તે ટાઉન હોલમાં બોમ્બે બ્રેન્ચ રોયલ એશિયાટીક સોસાઈટીના સંગ્રહમાં રહ્યો હતો. હવે તેને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે. એ. ઇ. વો. ૧૨ પા. ૩૩૨ મે આ અપરાદિત્યનો શક સં. ૧૧૦૯ નો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમાં છે તે મુજબ આ પત્થરમાં પણ લેખવાળા ભાગની ઉપરની બાજુએ સૂર્ય, ચંદ્ર અને તે બન્ને વચ્ચે શિવલિંગ કોતરેલાં છે. ફુ.૧-૪ઇં. લાંબા અને ફુ.૧-૧ઇંચ પહોળા ભાગમાં લેખ કોતરેલો છે.

અપરાદિત્યના મંત્રી લક્ષ્મણ નાયકે સ્થાનકીય પાટણની વાડીમાં અમુક જમીન દાનમાં આપ્યાની હકીકત જે ભાગ હયાત છે તેમાં વાંચી શકાય છે. સોમનાથ પાટણમાં સમુદ્રમાં સ્નાન કરીને અને શિવજીની પૂજા કરીને આ દાન કરવામાં આવ્યું હતું. દાન સંબંધી વધુ વિગત નીચેના ભાગમાં ગુમ થઇ છે.

સ્થાનકીય પાટણ તે મુંબઈ પાસેના હાલના થાણાનું પ્રાચીન નામ છે અને ત્યાં સિલહાર રાજા અપરાદિત્ય રાજ કરતો હતો. આ લેખની ઇબારત આ જ રાજાના બીજા તામ્રપત્રમાંની ઈબારતને ઘણે પ્રકારે મળતી આવે છે. તે પ્રો. કે. બી. પાઠકે બી. બી. આર. એ. એસના જર્નલમાં વો. ૨૧ પા. ૫૦૫ મે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. આ લેખમાં કાઠિયાવાડ કે જ્યાં વિ. સં. ચાલે છે ત્યાંનો હોઈને તેમાં સાલ વિ. સં. માં આપેલી છે. તેની બરોબર શક સંવત્ ૧૦૪૨ આવે છે. પ્રો. પાઠકના તામ્રપત્રથી આઠ વર્ષ પહેલાંનો છે. રાજા અપરાદિત્ય અને મંત્રી લક્ષ્મણ નાયક બન્ને લેખોમાં તેને તે જ છે. આ લેખમાં મંત્રીના બાપ ભાસ્કર નાયકનું નામ વધારામાં આપેલું છે.

વિ. સં. ૧૧૭૬ ના ગિરનારના લેખમાં (મું. ગેઝ. વો. ૧ ભાગ ૧ લો પા.૧૭૭)થી સમજાય છે કે આ પ્રાંત અણહિલવાડ પાટણના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ(વિ. સં. ૧૧૫૦-૧૨૦૦)ના કબજામાં આવ્યો હતો. સોમનાથ પાટણ યાત્રાએ આવેલો હતો ત્યારે મંત્રીએ થાણામાંની જમીનનું દાન કરેલું છે. તેણે અપરાદિત્ય દેવનું નામ આપેલું છે પણ સિદ્ધરાજનું નામ આપ્યું નથી. તે ભૂલથી હોય કે જાણી જોઈને હોય તે ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. કદાચ અપરાદિત્યદેવ સિદ્ધરાજના હાથ નીચેનો ખંડિયો રાજા ન હોય, અગર સિદ્ધરાજે તે પ્રાંત તાજેતરમાંજ જિતી લીધો હોય.[2]

---

૧ એ. ઇ. વો. ૫ પા. ૧૬૯ ડી. બી. દિસ્કલકર. ૨ દ્વારકા પાસે બેટમાં એક લેખ છે, તેમાં દામાજી ગાયકવાડ(૧ લા)ના અમલદારે બેટમાં દામાસર બાંધ્યાનું લખ્યું છે. દામાજીએ તે બેટ જિત્યો ન હોતો; કારણ તે ગાયકવાડના તાબામાં બહુ મોડો આવ્યો હતો. તેથી સંભવ છે કે દામાજી અગર તેનો અમલદાર ત્યાં યાત્રાએ ગયો હશે અને તળાવ બંધાવવામાં કાંઈ વાંધો આવ્યો ન હોતો. આ લેખમાં અપરાદિત્યના મંત્રીને કાઠિયાવાડની જમીન સાથે કાંઈ સંબંધ ન હોતો.

ભાષાન્તર

અસંખ્ય દુશ્મનોએ સિન્ધુરાજની ગાઢ મૈત્રી મેળવી. તેનો (સિન્ધુરાજનો) પુત્ર શ્રી ભોજદેવ થયો. તેની દુશ્મનોને શિક્ષા આપનાર તરીકેની ખ્યાતિ જગતભરમાં પ્રસરી હતી. પોતાની ખ્યાતિથી દુશ્મનોનાં કાળજાં બાળીને તેણે લાંબા સમય સુધી નિર્વિઘ્ને રાજ કર્યું. કાન્યકુબ્જથી આવેલા શ્રવણ ભદ્રના કુટુમ્બનો સુરાદિત્ય નામે રાજા તેનો ભક્ત હતો. તેણે શાહવાહન અને બીજા રાજાઓને હરાવીને ભોજની કીર્તિ કાયમ કરી. તેણે પોતાનું નામ સુરાદિત્ય યથાર્થ કરી બતાવ્યું. તેનો પુત્ર સંગમખેટમાં રહેતો પવિત્ર હોઇને દાનથી વિશેષ શોભતો હતો. અમાત્ય અને બીજા શેહેરીના પુત્રોને બોલાવીને તેની સંમતિ લીધી. તમને મારા પૂર્વજોનાં પરાક્રમ જાણવામાં છે. તેઓની સંમતિપૂર્વક તે નર્મદા કાંઠે ગયો અને સોમવાર પર્વણીને દિવસે વિ. સં. ૧૧૦૩ ના માર્ગ(શીર્ષ)માસમાં સ્નાન પૂજાદિ કરીને મનાના સંગમ ઉપરના મણેશ્વરના મંદિરમાં શ્રી ઘણ્ટેશ્વર મહાદેવને વિણહજ ગામ તેમ જ સો એકર જમીન પાસેની ઘણ્ટાપલ્લીમાં આપ્યાં. ચારે દિશા નિર્માણ કરેલી જમીન મારા પાપના ક્ષય માટે આપેલ છે. દાન લેનાર સાધુ દિનકર હતા.

ચાલુ શાપાત્મક શ્લોકો

વાલ કુટુમ્બમાં જન્મેલા એવલના પુત્ર સોહિક કાયસ્થે આ દાનપત્ર લખ્યું. ભૂલચુક સુધારીને વાંચવું.

નં૦ ૨૪૧ અ.

મારવાડના ચાહમાનના લેખોઃ—નં. ૧૯[1]

વિ. સં. ૧૨૨૧, ૧૨૪૨, ૧૨૫૬, અને ૧૨૬૮.

જોધપુર સ્ટેટમાંના જાલોર પરગણાના તેજ નામના મુખ્ય શહેરમાં અત્યારે તોપખાના તરીકે વપરાતી મસીદના બીજા માળના મિહરાબ ઉપરની બારશાખમાં આ લેખ કોતરેલો છે. આ મસીદ જૈનમંદિરના પત્થરોમાંથી બાંધવામાં આવી છે. લેખની ૭ પંક્તિ છે અને તે ફુ. ૨-૮½ ઇં. પહોળા અને ૫½ ઇંચ ઉંચા પત્થરમાં કોતરેલ છે. લિપિ નાગરી છે, ભાષા સંસ્કૃત છે અને આખો લેખ ગદ્યમાં છે. વ અને ब બન્ને માટે व જ વાપરેલ છે અને र પછીનો ञ એવડો લખેલ છે.

લેખમાં ચાર હકીકત આપેલી છે પણ તે બધી એક જ મંદિર સંબંધી છે. પહેલા ભાગમાં વિ. સં. ૧૨૨૧ માં અમુક મંદિર બંધાવીને સાચી વિધિ પ્રસાવવા માટે જૈન ધર્મના દેવાચાર્યને આપ્યાની હકીકત છે. દેવળનું નામ કુવરવિહાર હતું; અને તેમાં મૂળ બિંબ પાર્શ્વનાથનું હતું. જાબાલીપુર એટલે જાલોર તાબાના કાંચનગિરિ કિલ્લા ઉપર રહેતા પ્રભુ હેમસૂરિએ બોધ આપ્યા ઉપરથી ગુર્જરધરાના ઉપરી પરમ આર્હત મહારાજાધિરાજ કુમારપાલે તે મંદિર બંધાવ્યાનું લખ્યું છે. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે તે મંદિર બંધાવનાર સોલંકી રાજા કુમારપાલ ઉપરથી તેનું નામ કુવરવિહાર પાડવામાં આવેલ છે.

બીજા વિભાગમાં લખ્યું છે કે આ પ્રદેશ એટલે દક્ષિણ મારવાડના રાજા ચાહમાન વંશના આભૂષણરૂપ મહારાજ સમરસિંહદેવના હુકમથી ભંડારિ પાસૂના પુત્ર ભંડાડિ યશોવીરે વિ. સં. ૧૨૪૨ માં તેનો (મંદિરનો) જીર્ણોદ્ધાર કર્યો.

ત્રીજા વિભાગમાં લખ્યું છે કે વિ. સં. ૧૨૫૬ ના જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૧ ને દિવસે રાજકુલના હુકમથી શ્રી દેવાચાર્યના શિષ્ય પૂર્ણ દેવાચાર્યે પાર્શ્વનાથ દેવના તોરણ, વગેરેની પ્રતિષ્ઠા કરી તેમ જ કનકમય ધ્વજાદંડ ઉપર ધ્વજારોપણ કર્યું.

ચોથા વિભાગમાં એમ લખ્યું છે કે સં. ૧૨૬૮ મા વર્ષમાં દીપોત્સવને દિવસે નવા નાટકીય પ્રયોગ માટેના મંડપમાં શ્રી પૂર્ણદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી રામચંદ્ર આચાર્યે સુવર્ણમય કળશારોપણની વિધિ કરી.

---

૧ એ. ઇ. વો. ૧૧ પા. ૫૪.

अक्षरान्तर

१ ऽ संवत् ११७६ विस्वावसुसंवत्सरे चैत्रसुद्ध १४ रवौ दिने
२ अद्येह श्रीमदपरादित्यदेवराज्ये। सौराष्ट्रीयश्रीसो-
३ मनाथदेवाय पूजासत्कारार्थं महामात्यश्रीलक्ष्मण-
४ नायकेन परमोद[धौ] सर्तीर्थे स्नात्वा गगनैकच[क्र]चूडा-
५ मणये कमलिनीकामुका[य] भगवते सवित्रे नाना विध-
६ कुसुमश्लाघ्यमर्घ्यं दत्वा सफलसुरासुरगुरुत्रैलोक्यस्वा-
७ मिनं भगवन्तमुमापतिमभ्यर्च्यः[4] ॥ भास्करनायकपुत्रेण श्री-
८ लक्ष्मणनायकेन .... श्रीदेवाधिदेव .... श्री-
९ स्थानकीयपातनवाटिकामध्ये .... प्रदावर्न्यं ....
१० .... दाम ....
११ ....
१२ .... देव ....

નં० ૨૩૯ ક

આબુ ઉપરના વિમલના મંદિરમાંનો લેખ[5]

વિ. સં. ૧૨૦૧

હેનરી કઝીન્સના[6] પત્રકમાં આનો નંબર ૨૭૬૭ છે. લેખની ૬૪ પંક્તિ છે અને ૧૭ શ્લોક છે અને તે ૫ુ. ૨-૬ ઇં. લાંબી અને ૫⅞" ઉંચી જગ્યામાં કોતરેલો છે. રબિંગમાં પહેલી બે પંક્તિ ખાતરીપૂર્વક વાંચી શકાતી નથી, પણ તેમાં પ્રાગ્વાટ વંશના આભૂષણરૂપ શ્રીમાલ કુલના કોઈ માણસનો ઉલ્લેખ છે. તેનો પુત્ર લહધ હતો, જેનો રાજા મૂલ (ચાલુક્ય મૂલરાજ ૧ લો) સાથે કાંઈ સંબંધ હતો. તેનું બીજું નામ વીર મહત્તમ પણ હતું. લહધને બે પુત્ર હતાં. પહેલો મંત્રી નેઢ અને બીજો વિમલ, જેનું શ્લોક ૭ મામાં નીચે મુજબ વર્ણન છે.

द्वितीयकोद्वैतमतावदंर्ता(र्त्ता) दण्डाधिपः श्रीविमलो व(ब)भूव। येनेश्वरसुबैर्भवसिंधुसेतुकल्पं विनिर्म्मापितमत्र वेश्मा ॥

નેઢનો પુત્ર લાલિગ હતો. તેનો પુત્ર મંત્રી મહિંદુક[7] હતો. તેને વળી હેમ અને દશરથ એમ બે પુત્ર હતા. લેખમાં લખ્યું છે કે ઋષભના દેવળમાં દશરથે નેમિજીનેશ (નેમિ તીર્થંકર એટલે કે નેમિનાથ)ની મૂર્તિ બેસરાવી, જેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૨૦૧ જ્યેષ્ઠની પ્રતિપદા શુક્રવારે (ઇ. સ. ૧૧૪૪ ૫ મી મે શુક્રવારે) કરી હતી.

---

૧ વોટસન મ્યુઝિયમમાંના રબિંગ ઉપરથી ૨ વાંચો વિश्वा ૩ વાંચો शुद्ध ૪ વિસર્ગ અને બે લીટીની જરૂર નથી.

૫ એ. ઇં. વો. ૯ પા. ૧૫૧. ૬ હેનરી કઝીન્સના કહેવા મુજબ આ લેખ વિમલના મંદિરની પરશાળમાં કોટડી નં. ૧૦ ના બારશાખ ઉપર છે. એશિયાટીક રીસર્ચીઝ વો. ૧૬ પા. ૩૧૧ માં તેને માટે લખ્યું છે કે એક લેખની સાલ સંવત ૧૨૦૧ છે, પણ તેમાં કાંઈ બીજું વાંચી શકાતું નથી તેથી, તેનો વિશેષ ઉપયોગ નથી. ૭ છંદ ઉપરથી આ નામ સાચું લાગે છે.

નં० ૨૪૧ ૯

ગિરનાર ઉપર હુમડના વંડામાં ઝાડ નીચે ચોરસ ઉંચી બેઠક છે, તેની કોર ઉપરનો લેખ[1]

સં. ૫૮ (સિંહ સંવત)=૧૧૭૨ ઇ. સ.

सं० ५८ वर्षे चैत्रवदी २ सोमे धारागंजे

पं० नेमिचंदशिष्य पंचाणचंदमूर्ति

ભાષાન્તર

સંવત્ ૫૮ ચૈત્ર વદિ બીજ સોમવારે ધારાગંજમાં નેમિચંદના શિષ્ય પંચાણ ચંદની મૂર્તિ (છે).

નં० ૨૫૦ અ

વેરાવળમાં હરસત દેવીના મંદિરમાંનો શિલાલેખ[2]

વલભી સંવત્ ૯૨૭=વિ. સં. ૧૩૦૨

કાઠિયાવાડમાં વેરાવળ પાસે પ્રાચીન સોમનાથ દેવપત્તનમાં હરસત દેવીના મંદિરમાં દિવાલમાં ચણી લીધેલી એક મૂર્તિની બેસણી ઉપર ડા. ભગવાનલાલ ઇંદ્રજીએ આ લેખ શોધી કાઢયો હતો.[3] આર્કીઓલોજીકલ સર્વે ઓફ વેસ્ટર્ન ઇંડિયા નં. ૨ (લિસ્ટ ઓફ એન્ટીકવેરીઅન રીમેઇન્સ મુંબઈ ઇલાકો) પા. ૧૮૫ મે આ લેખ છપાઇ ગયો છે. મી. હરિદાસ વિહારીદાસ જુનાગઢના દિવાને મોકલેલી છાપ ઉપરથી હું તેને ફરી પ્રસિદ્ધ કરૂં છઉં. મને તે છાપ ડા. ફ્લીટે મોકલી હતી.

લેખની પાંચ પંક્તિ છે અને ૧ ઇંચ પહોળી અને ૨$\frac{3}{4}$ ઇંચ ઉંચી જગ્યામાં કોતરેલો છે. તે સુરક્ષિત છે. અક્ષરનું કદ $\frac{3}{4}$ ઇંચ છે. જૈનનાં ૧૨ મી અને ૧૩ મી સદીનાં તાડપત્રો ઉપરની નાગરી લિપિ આમાં વપરાએલી છે. ભાષા સંસ્કૃત છે, પણ પ્રાકૃતની અસરથી અશુદ્ધ છે. નામની જોડણી, યોગ્ય વિભક્તિપ્રત્યયોનો અભાવ અને પંક્તિ પાંચમાં કારિતા ને બદલે કારાપિતા ઇત્યાદિ અશુદ્ધતા છે. આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

---

૧ રી. લિ. એ. રી. બો. પ્રે. પા. ૩૫૭ (નં. ૨૦)

૨ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૩૦૨ એફ કીલહોર્ન. ૩ જુઓ ડા. ફ્લીટસ ગુપ્ત લેખો, પ્રસ્તાવના પા. ૯૧ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૪૧ બોમ્બે, ગેઝેટીઅર વો. ૮ પા. ૬૮૬.

अक्षरान्तरं

१ ओँ[1] ॥ संवत् १२२१ श्रीजावौलिपुरीयकांचनगि[ग]रिगढस्योपरिप्रभुश्रीहेम-
सूरिप्रबोधितगूर्जरधराधीश्वरपरमार्हतचौलुक्य (।)

२ महारा[ज]धिराजश्री[कु]मारपालदेवकारिते श्रीपा[र्श्व]नाथसत्कमू[ल]
बिंबसहित श्रीकुवरविहाराभिधाने जैनचैत्ये (।) सद्विधिप्रव[र्त]नाय
बृहद्गच्छयीवा-

३ दीन्द्रश्रीदेवाचार्याणां पक्षे आचंद्रार्कं समर्प्पिते ॥ सं. १२४२ वर्षे एतद्देसा(शा)
धिपचाहमानकुलतिलकमहाराजश्रीसमरसिंहदेवादेशेन भां० पासुपुत्र भां० यशो-

४ वीरेण स[मु]द्धृते। श्रीमद्राजकुलादेशेन श्रीदेचार्यशिष्यैः श्रीपूर्ण्णदेवाचार्यैः (।)
सं० १२५६ वर्षे ज्येष्ठ सु० ११ श्रीपार्श्वनाथदेवे तोरणादीनां प्रतिष्ठाकार्ये-
कृते। मलशिख-

५ रे वे कनकमयध्वजादंडस्य ध्वजारोपणप्रतिष्ठायां कृतायां ॥ सं० १२६८
वर्षे दीपोत्सवदिने अभिनवनिष्पंन्नप्रेक्षामध्यमंडपे[13] श्रीपूर्ण्णदेवसूरिशिष्यैः श्रीरामं-

६ चंद्राचार्यैः सुवर्ण्णमयकलसारोपणप्रतिष्ठा कृतो ॥ सुभं भवतु ॥ छ ॥

નં. ૨૪૧ અ

મારવાડના ચાહમાનના લેખો:-નં. ૧૪[1]

વિ. સં. ૧૨૨૮ માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૩ સોમ.

મારવાડના ચાહમાનના કેટલાક લેખો ડૉ. ડી. આર. ભાંડારકરે એપિગ્રાફિઆ ઇંડિકા વો. ૧૧ પાને ૨૬ મેથી ૭૯ સુધીમાં પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તેમાંના નં. ૧૪ મો વિ. સં. ૧૨૨૮ ની સાલનો છે અને તેમાં પહેલી પંક્તિમાં નીચે મુજબ કુમારપાલનો ઉલ્લેખ છે.

ओं संवत १२ अठा (।) वीसा वरषे मागसिर सुदि १३ सोमे श्रीसिवदेश्वरदेवस्य। १ श्रीकुंवर पालदेव विजयराज्ये श्रीनाड्ल्यपुरात् (।) श्री केल्हणः राज्ये वोरिपयके (।) राणा ... ...

આ લેખમાંના શ્રી કુંવરપાલને કુમારપાલ માનેલ છે.

---

૧ મૂળ પત્થર ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ વાંચો जावालिः ૪ વાંચો प्रवोधित ૫ વાંચો बिंब ૬ વાંચો बृहद्ग ૭ આંહી સંધિ કરવામાં આવી નથી. ૮ આંહિ પહેલો વિભાગ પુરો થાય છે. ૯ વાંચો देवाचार्य. ૧૦ અહિં બીજો વિભાગ પૂરો થાય છે. ૧૧ વાંચો च ૧૨ આંહી ત્રીજો વિભાગ પુરો થાય છે ૧૩ વાંચો निष्पन्न ૧૪ વાંચો राम. ૧૫ વાંચો चार्यैः सुवर्ण्णमयकलश ૧૬ વાંચો शुभं.

એ. ઈ. વો. ૧૧ પા. ૩૭.

अक्षरान्तर[1]

१ ओं[2] ॥ श्रीमद्वलभीस[ं]वत् ९२७ वर्षे फाल्गुन सुदि २ सोमे[3] ॥ अद्येह श्रीदेवपत्तने

२ सकलराजावलीपूर्वं[4] गऊडज्ञातीय श्रेष्टिमूळजोग भार्या श्रे[5] मोंढी[6] तथा सु-

३ तगंधिकजोजा भार्या शेवड तथा पुत्र जयता द्वितीयपुत्र जसदेव तृतीयपुत्र

४ वंसपालप्रभृतयैं[7] श्रीगोवर्धनमूर्त्ति[8] नमस्करणा[र्थं] स्वश्रेयसे पूर्वजानां श्रेयो-

५ भिवृद्धये स्वभक्त्या कारापिता ॥ सूत्र[9] धीधदेवपुत्र सूत्र राघवेन(ण) घटिता ॥ छ [॥]

---

१ ડા. ફ્લીટે મોકલેલ છાપ ઉપરથી. २ ચિહ્ન રૂપે છે. ૩ પ્રથમ સૌમે લખ્યું હતું અને ઔ માટે એક લીટી પહેલાં એક લીટી પછી અને એક લીટી ઉપર લખેલ પણ પાછળથી ઓને ઔ બનાવતી લીટી છેકી નાંખી છે. ૪ આ વાક્ય જેની કાંઇ જરૂર નથી, તેના ઉપયોગ માટે સરખાવો ઇ. એ. વૉ. ૬ પા. ૧૯૧ પંક્તિ ૧. ૫ એટલે શ્રેષ્ઠિની. ६ ओ ની પાછળથી ઉમેરેલી લીટી છાપમાં થઇ ઝાંખી છે. ૭ એટલે प्रभृतयः ते प्रभृतिभिः. ८ વાંચો मूर्त्ति. ૯ એટલે કે सूत्रधार.

ગહલક[1] જાતિના શ્રેષ્ઠિન્ મૂલ જોગ, તેની પત્ની શ્રેષ્ઠિની મોઢી, તેનો પુત્ર ગાંધી જેજા, તેની પત્ની શેવડ;-તેના પુત્ર જયતા, જસદેવ, અને જસપાલ અને તેના કુટુમ્બનાં બીજાં માણસોએ[2] સોમનાથ પાટણમાં પૂજા માટે શ્રી ગોવર્ધનની મૂર્તિ કરાવી, તે હકીકત લેખમાં આપી છે. તે મૂર્તિ નીચે આ લેખ છે. તે પોતાના અને પૂર્વજોના પુણ્ય માટે કરાવી છે. સૂ. વિંઝદેવના પુત્ર સૂ. રાઘવે મૂર્તિ ઘડી છે.

આ લેખમાં સહુથી ઉપયોગી મુદ્દો સંવતનો છે. તિથિ શ્રીમદ્‌વલભી સંવત્ ૯૨૭ વર્ષે ફાલ્ગુન સુદિ ૨ સોમે, એમ લખી છે. આ તિથિ માટે ડો. ફ્લીટે ગુપ્તના લેખોની પ્રસ્તાવના- (પા. ૯૦-૯૩) માં ખૂબ ચર્ચા કરી છે. ડો. ફ્લીટે વાંચેલો પાઠ શુદ્ધ છે અને તેની બરોબર સોમવાર તા. ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૨૪૮ ઇ. સ. ડો. ફ્લીટે ગણ્યા છે તે બરોબર છે. મુશ્કેલી માત્ર એ છે કે ૧૨૪૮ ની ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી સોમવાર શક સંવત્ ૧૧૬૭ ગત (=વિ. સં. ૧૩૦૨ ગત) સાથે મળતી આવે છે અને તેથી વલભી સં. ૯૨૭ અને ગત શક સંવત્ વચ્ચે ૨૪૦ નો ફેર રહે છે, જ્યારે બીજી ગુપ્ત વલભી સાલમાં તફાવત ૨૪૧ નો આવે છે. આનું સમાધાન એમ થાય કે બીજી સાલોમાં ગત વર્ષ વાપરેલ છે, જ્યારે આમાં ચાલુ વર્ષ વાપરેલ છે. બીજો ખુલાસો એ હોઈ શકે કે ૧૩ મી સદીમાં કાઠિયાવાડના લોકોને ગુપ્તકાળનું ચોક્કસ ભાન હોઈ શકે નહીં. તેઓ વિ. સંવત્ વાપરતા અને વલભીપુર વિ. સં. શરૂ થયા પછી ૩૭૫ વર્ષે નાશ પામ્યું એમ તે જાણતા[3] અને તે સાલથી શરૂ થતો સંવત્ વપરાતો હતો, એમ તેઓને ભાન હતું. તેથી તેઓએ વિક્રમ સંવતને વલભી સંવત્ બનાવવા માટે ૩૭૫ બાદ કરવા એમ જાણ્યું. વેરાવળના અર્જુનદેવના[4] શિલાલેખમાં ૯૪૫ વલભી સંવત બરાબર વિ. સં. ૧૩૨૦ તેજ ગણત્રીએ લખેલ હોવો જોઇએ. અને આંહી પણ તેમ જ થયું હોવું જોઇએ. લેખ ખરેખર વિ. સં. ૧૩૦૨ ગતમાં લખાએલો હોવો જોઇએ અને લેખકે વલભી સંવત્ વાપરવા ૧૩૦૨ માંથી ૩૭૫ બાદ કરી ૯૨૭ લખી દીધા.[5]

---

૧ કેનેરીઝ અને તેલુગુ ગોલ્લ-ગોવાળિયા સાથે સરખાવો. ૨ અથવા એમ પણ અર્થ થાય કે મૂર્તિ શ્રેષ્ઠિની મોઢીએ કરાવી તથા પુત્ર જેજાની પત્ની શેવડાએ કરાવી અને જેજા અને શેવડાના પુત્રોએ કરાવી. ૩ જુઓ પ્રો. પીટરસનનો ત્રીજો રીપોર્ટ પા. ૪ અને પૂરવણી પા. ૨૮૫ શ્લો. ૧૦૨ તથા મેરુતુંગ પ્રબંધ-ચિંતામણી પા. ૨૭૯ पणसयरी वासा इं तिन्निसयाइं ऐक्क मेइण विक्कमकालाउ जाओ वलभीभंगो समुप्पन्नो. ૪ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૯ પા. ૧૮૦ નં. ૧૨૯. ૫ મારી ઉપલી ચર્ચા જે ફેરવવા અત્યારે પણ કાંઈ જરૂર નથી લાગતી તે જુન ૧૮૯૦ માં છપાવવા માટે મુંબઈ મોકલી હતી. અને તે ડો. ફ્લીટનો ઇ. એ. વો. ૨૨ પા. ૩૭૬ માં ગુપ્ત વલભી વિષયનો લેખ લખાયો તે પહેલાં લખાઈ હતી.

લેખ ૯૧

નં० ૨૫૧ ખ

ગિરનારના નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર તરફના દરવાજાના સ્તંભ ઉપરનો લેખ, પૂર્વ બાજુએ[1]

સં. ૧૩૩૫ વૈ. સુ, ૮

अक्षरान्तर

संवत् १३३५ वर्षे वैशाख सुदि ८
गुरौ श्री मदुज्जंतमहातीर्थे देव — — — —
च श्रीनेमिनाथपूजार्थे धवलक्कवास्तव्य-
श्रीमालजातीय संघ० वीहण त — — — – –

ભાષાન્તર

સં. ૧૩૩૫ના વૈશાખ સુદિ ૮ ગુરૂવારે; ધવલક્કના રહીશ, શ્રીમાલજ્ઞાતિના સંઘ વીહણ ... ... આ પ્રસિદ્ધ ઉજ્જયંત મહાતીર્થના શ્રીનેમિનાથની પૂજા માટે ... ...

નં० ૨૫૧ ક

ગિરનારના નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર તરફના દરવાજાના સ્તંભ ઉપરનો લેખ,[2] પૂર્વ બાજુએ

સ. ૧૩૩૯ જે. સુ. ૮

संवत् १३३९ वर्षे ज्येष्ठ सुदि ८ वुधे श्रीउज्ज-
यंतमहातीर्थे श्रयवाणावास्तव्यप्राग्वाट ज्ञा-
तीयमहं जिसधरसुतमहं पूनसिंह भा-
र्या. गुनसिरिश्रेयोर्थेनेचकेद्रा ३०० त्रीणिशता
निनेचके कारितानि दिनंप्रतिपुष्फ ३०५० ॥

ભાષાન્તર

સં. ૧૩૩૯ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ આઠમ બુધવારે; ૩૦૦ દ્રા ઉજ્જયન મહાતીર્થે શ્રયવાણાના રહીશ, પ્રાગ્વાટ વંશના જીસધરના પુત્ર પૂનસિંહની ભાર્યા ગુનસિરિના શ્રેય માટે નિત્ય પૂજા માટે આપ્યા. રોજ ૩૦૫૦ ફુલો પૂજામાં વાપરવાં.

---

૧ રી. લી. એ. રી. બો. પ્રે. પા. ૩૫૩ (નં. ૯ બી)
૨ રી. લી. એ. રી. બો. પ્રે. પા. ૩૫૨ (નં. ૯)

નં. ૨૫૧ અ.

ગિરનારના નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર તરફના દરવાજાના સ્તંભ ઉપરનો લેખ,[1] બાજુના સ્તંભ ઉપરનો

સં. ૧૩૩૩ જે. વ. ૧૪

संवत् १३३३ वर्षे ज्येष्ठ वदि १४ मोम श्री-
जिनप्रबोधसूरिसुगुरूपदेशात् उन्ना-
पुरीवास्तव्येन श्रे० आसपालसुत श्रे० हरिपा-
लेन आत्मनः स्वमातृहरिलायाश्च श्रेयोर्थं
श्रीउज्जयंतमहातीर्थे श्रीनेमिनाथदेवस्य नित्यपू-
जार्थं द्र० २०० शतद्वयं प्रदत्तं । अमीषां व्याजेन पुष्प-
सहस्र २००० द्वयेन प्रतिदिनं पूजा कर्तव्या श्रीदे-
वकीयआरामवाटिकासत्कपुष्पानि श्रीदेवक-
—पंचकुलेन श्रीदेवायउद्रापनीयानि ॥

ભાષાન્તર

સંવત ૧૩૩૩ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૪ મંગળવારે; જીનપ્રબોધસુરિ ગુરૂના આદેશથી ઉન્ના-પુરીના રહીશ આસપાલના સુત હરિપાલે પોતાની મા હરિલાના પુણ્ય માટે ઉજ્જયંત મહાતીર્થમાં નેમિનાથ દેવની નિત્યપૂજા માટે ૨૦૦ દ્રમ્મઆપ્યા. આ રકમના વ્યાજમાંથી ૨૦૦૦ પુષ્પથી નિત્યપૂજા કરવી. દેવની વાડીમાંથી દેવના પંચે ભેળાં કરેલાં દેવની પૂજા માટે વાપરવાં (પૂલ).

[1] રી. લી. એ. રી. ઓ. મે. પા. ૩૫૩ (નં. ૧૦)

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અણહિલપાટક ...	૨	૧૬૬	૧૧૭
	,,	,,	૧૧૯
	,,	૧૬૮	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૭
	,,	૧૭૦	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
	,,	૧૮૬	૧૫૩
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૪
	,,	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૪
	૩	૨૧૬	૫૪
	,,	,,	૭૫
	,,	૨૧૭	૬૦
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૧	૭૮
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	,,	૬૩
	,,	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૪૪ બ	૧૬૦
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૩
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	૧૪૮ બ	૧૬૭
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૫
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૯
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૭
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	,,	૨૦૩
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
અણહિલ પાટણ	૧	૭૬	૨૦૫
અણહિલ પાટણ	૨	૧૩૭	૫
	,,	,,	૯
	,,	૧૪૭	૪૦
	૩	૨૦૬	૮
	,,	૨૩૭	૪૧
	૩	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
અણહિલપુર ...	૨	૧૪૫	૩૦
	,,	૧૫૪	૫૯
	,,	૧૬૩	૧૦૪
	,,	૧૬૪	૧૧૦
	,,	૧૬૫	૧૧૩
	,,	૧૬૭	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૪
	,,	,,	૧૨૯
	,,	,,	૧૨૯
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	૩	૨૦૬	૪
	,,	૨૦૭	૧૪
	,,	,,	૧૫
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	,,	૪૦
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૪
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૪
અણહિલપુર પાટણ	૨	૧૫૪	૫૯
અણહિલવાટક	૩	૨૨૩	૮૮
	,,	,,	૮૯
અણહિલવાડ ...	૨	૧૩૩	૨૭
	,,	૧૨૬	૫૪

પરિશિષ્ટ (૧)

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહના ત્રણે ભાગમાં આવતાં દેશ, ગામો અને સ્થળોની અનુક્રમણિકા

[સૂચના-પહેલો અંક ગ્રંથનો નંબર બતાવે છે, બીજો અંક લેખનો નંબર બતાવે છે અને ત્રીજો અંક પાનું બતાવે છે.]

અ	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અક્રુરેશ્વર ...	૨	૧૦૯	૫
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩
	,,	,,	૧૫
	,,	,,	૧૭
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	૧૧૮	૪૮
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૩
	,,	,,	૨૩૬
અકોલક ...	૧	૨૬	૩૨
	,,	,,	૩૩
	,,	,,	૩૫
અગસ્તિકાગ્રહાર ...	૧	૬૮	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૬
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
અગ્રહાર* ...	૩	૨૨૭	૪
	,,	,,	૫
અચલગઢ ...	૨	૧૬૧	૮૯
	૩	૨૫૨	૭૬
અચલેશ્વર ...	૩	૨૫૨	૭૧
અજમેર ...	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૦
અટવી પાટક ...	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	,,	૨૧
અડાલજ... ...	૩	૨૩૬	૩૫
અડાલજ ...	,,	,,	૩૭
	,,	,,	૩૮
અણહિલપાટક ...	૨	૧૩૭	૧૧
	,,	૧૩૮	૧૨
	,,	,,	૧૩
	,,	,,	૧૪
	,,	૧૩૯	૧૫
	,,	,,	૧૬
	,,	૧૪૦	૧૭
	,,	૧૪૩	૨૫
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	,,	૫૪
	,,	૧૫૪	૫૮
	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૧
	,,	૧૫૭	૭૩
	,,	,,	૭૪
	,,	,,	૭૭
	,,	૧૫૯	૮૧
	,,	,,	૮૨
	,,	,,	૮૪
	,,	૧૬૦	૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬
	,,	,,	૯૯
	,,	૧૬૪	૧૧૧
	,,	૧૬૫	૧૧૬

* અગ્રહારનું વિશિષ્ટ નામ સ્પષ્ટ નથી.

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અમ્બુલક ...	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૩૩
અમ્મે ...	૨	૧૨૧	૯
અયાનકાયગ્રહાર ...	૧	૬૮	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૬
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
અયોધ્યા ...	૨	૧૩૭	૫
અરહૌર ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૪
અરયાણુ ...	૩	૨૩૯	૫૭
અરલુવક ...	૨	૧૩૨	૧૧૪
	,,	,,	૧૧૮
	,,	,,	૧૨૧
અરલોમ ...	૨	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૬
	,,	,,	૩૮
	,,	૧૩૨	૧૨૧
અર્જુનદેવી ...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૨
	,,	,,	૨૩૬
અર્જુનબારી ...	૨	૧૪૭	૩૮
	,,	,,	૪૦
અધહિમ ...	૨	૧૩૭	૧૧
અર્બુદ ...	૨	૧૬૭	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૩
	,,	,,	૧૨૭
	,,	,,	૧૨૮
	,,	,,	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૯
	,,	,,	૧૪૦
	૩	૨૦૬	૫
	,,	,,	૧૦
	,,	,,	૧૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અર્બુદ ...	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
	,,	,,	૨૧૭
અર્બુદા ...	૩	૨૫૨	૭૪
	,,	,,	૭૫
અર્બુદાચલ ...	૨	૧૬૯	૧૪૧
	૩	૨૦૬	૧૩
	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૪૦
અર્બુદા ...	૨	૧૯૩–૨૦૦	૧૫૬
	,,	,,	૧૫૭
	,,	,,	૧૫૮
અલીણા ...	૧	૭૩	૧૯૦
	૧	૯૬	૨૮૮
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
અલુરા ...	૧	૧૦૩	૯
અલ્લૂરક ...	૧	૧૦૩	૯
અવન્તિ ...	૨	૧૩૦	૯૬
	,,	૧૫૫	૬૧
	,,	૧૬૧	૯૦
	,,	,,	૯૨
	,,	૧૬૨	૯૫
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૨૦૪	૧૬૯
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૫
	,,	૨૩૩ અ	૨૬૧
અવંતિખંડ ...	૨	૨૦૪	૧૬૭
અવયા ...	૨	૧૬૬	૧૧૯
અવયાણિજ ...	,,	,,	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
અવલસાડિ ...	૨	૧૪૧–૪૨	૧૯
અશિલાપલ્લિકા ...	૧	૪૭	૯૭
	,,	,,	૯૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અણહિલવાડ ...	૨	૧૨૯	૮૩
	,,	૧૩૭	૩
	,,	,,	૪
	,,	,,	૫
	,,	,,	૬
	,,	૧૪૧-૪૨	૧૯
	,,	૧૪૩	૨૫
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	૧૫૬	૭૦
	,,	૧૫૭	૭૩
	,,	૧૫૮	૮૦
	,,	૧૫૯	૮૧
	,,	૧૬૧	૮૯
	,,	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૫
	,,	૧૬૩	૧૦૧
	૩	૨૦૬	૩
	,,	૨૨૩	૮૮
	,,	૨૩૬	૩૫
	,,	૨૩૭	૪૧
	,,	,,	૪૨
અનકામદાર ...	૧	૬૯	૧૭૩
અન્નાદિ ...	૩	૨૩૭	૪૩
અન્તરમર્દા ...	૩	૨૨૮	૬
	,,	,,	૭
	,,	,,	૮
અન્તર્મણ્ડલી ...	૧	૧૩	૩
	,,	,,	૪
	,,	,,	૫
અન્તરત્ના ...	૧	૪૨	૮૧
	,,	,,	૮૪
અન્ધાઉ ...	૧	૨	૧૭
અન્ધૌ ..	૩	૬ અ	૯૧
અનાવડા ...	૩	૨૨૩	૮૮
અનિરુદ્ધપુર ...	૧	૧૪	૬
	,,	,,	૭
	,,	,,	૮
અનુપ દેશ ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અનુપૂંજ્ય ...	૧	૨૭	૩૭
	,,	,,	૩૮
અપરાન્ત ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
અપસુન્દર ...	૨	૧૨૮	૭
	,,	,,	૭૯
અપૂરસી ...	૨	૧૩૨	૧૧૫
	,,	,,	૧૧૮
	,,	,,	૧૨૧
અગુવેલ ...	૨	૧૩૨	૧૧૫
અભ્યન્તરિકા વિહાર	૧	૩૬	૫૯
	,,	,,	૬૦
અમદરૂપ ...	૧	૬૧	૧૩૯
અમદસપુત્ર ...	૧	૫૯	૧૩૫
અમદાસપુત્ર ...	૩	૫૯	૧૦૩
અમથસાડ ...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૯
અમદાવાદ ...	૧	૭૩	૧૮૯
	૨	૧૨૨	૧૯
	,,	૧૩૭	૩
	,,	૨૩૭	૪૦
	,,	,,	૪૨
	૩	૨૧૪	૪૩
	,,	૨૩૮	૪૯
	,,	,,	૫૦
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૬
અમરેલી ...	૧	૩૮	૩૨
	,,	૬૫	૧૫૧
અમુક ગામ ...	૨	૧૨૧	૯
	,,	,,	૧૩
	,,	,,	૧૭
અમ્મછ ...	૧	૧૩	૪
અમ્બરેણુ ...	૩	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	,,	૨૧૨
અમ્બાપાટક ...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૪
	,,	,,	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૬
અમ્રાઉંચ ...	૨	૧૩૨	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૨

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
આનંદપુર	...	૩	૨૭૦ અ	૨૨૪
		,,	,,	૨૨૫
		,,	,,	૨૨૭
આનુસંડી	...	૧	૩૪	૫૬
		,,	,,	૫૭
આન્ધ્ર	...	૧	૬	૧૨
		,,	,,	૧૩
આભલોડ	...	૩	૧૪૯ ક	૧૬૧
આંબિરણ	...	૧	૪૦	૭૦
		,,	,,	૭૨
આબિરેણુ	...	,,	૪૦	૬૯
		,,	,,	૭૦
આબુ	...	૨	૧૩૭	૬
		,,	,,	૮
		,,	૧૬૬	૮૯
		,,	૧૬૭	૧૨૦
		,,	,,	૧૨૧
		,,	,,	૧૨૨
		,,	૧૬૮	૧૩૪
		,,	,,	૧૩૬
		,,	૧૬૯	૧૪૧
		,,	૧૭૧–૧૮૫	૧૪૭
		,,	૧૮૮–૧૯૨	૧૫૫
		,,	૧૯૩–૨૦૦	૧૫૬
		,,	૨૦૩	૧૬૫
		૩	૨૦૬	૩
		,,	,,	૧૦
		,,	૨૩૭	૪૨
		,,	૨૫૨	૭૧
		,,	,,	૭૬
		,,	,,	૮૧
		,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
		,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
		,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
		,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
		,,	૨૩૯ ક	૨૫૧
આમરડપુર	...	,,	૧૨૫ બ	૧૨૪
આમદપુર	...	,,	૧૨૫ ક	૧૨૬
આમરણ	...	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
		,,	૨૨૦ અ	૨૧૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
આશોદ	...	૨	૧૧૮	૪૮
આશ્કા	...	૧	૧૩	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૫
આશ્રિલિકા	...	,,	૨૩	૨૪
		,,	,,	૨૬
		,,	૩૯	૬૨
		,,	,,	૬૩
આરવલઆદિ	...	૨	૧૪૧–૪૨	૧૯
		,,	,,	૨૨
		,,	,,	૨૪
આલવિડ	...	૨	૧૫૭	૭૩
		,,	,,	૭૫
		,,	,,	૭૭
આલવિણ્ડ	...	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩
આલિન્ડક	...	૧	૭૬	૨૦૫
આવલઆદિ	...	૨	૧૪૧–૧૪૨	૧૯
		,,	,,	૨૨
		,,	,,	૨૪
આવુય	...	,,	૧૬૮	૧૩૫
		,,	,,	૧૩૯
આશ્વિલિયા	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
		,,	,,	૧૬૩
આસદિગામ	...	૧	૧૦૩	૯
આસમેશ્વર	...	૨	૧૧૮	૪૭
		,,	,,	૪૯
		,,	,,	૫૧
આહડ	...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
આહીરાણા	...	૨	૨૦૬	૧૭૨
		,,	,,	૧૭૪
ઇ				
ઇંદિલા	...	૨	૧૬૫	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૬
ઇહર...	...	૩	૨૨૫ બ	૨૧૯
ઈંદિલા	...	૨	૧૬૦	૮૬
		,,	,,	૮૮
ઇન્દ્રસ્થાન	...	૩	૨૩૯	૫૧
		,,	,,	૫૪
		,,	,,	૫૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અરટ્ટકપ્ર ...	૧	૧૭	૫
અરટ્ટકપ્રીન ...	૧	૪૫	૯૦
અહિચ્છત્ર ...	૨	૧૧૬	૩૬
	,,	,,	૩૮
અક્ષસરક ...	૧	૨૦	૧૩
	,,	,,	૧૪
	,,	,,	૧૫
	,,	૨૧	૧૬
	,,	,,	૧૮
	,,	,,	૨૦
	,,	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૪૧	૭૫
આ			
આકરાવન્તિ (પશ્ચિમ)-(પૂર્વ)	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
આટ્ટવીલા ...	૨	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૭
	,,	,,	૯૯
આપ્પી ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૪૦
આંગળુવાડા ...	,,	૧૮૬	૧૫૨
	,,	,,	૧૫૩
આંત્રોલી છારોલી	,,	૧૨૦	૩
	,,	૧૩૦	૯૫
આધીવાડા ...	,,	૧૬૫	૧૧૪
	,,	,,	૧૧૬
આનર્ત ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૦
	,,	,,	૧૧
આનર્તપુર ...	,,	૩૦	૪૫
	,,	,,	૪૬
	,,	,,	૭૦
	,,	,,	૭૨
	,,	૪૭	૯૭
	,,	,,	૯૮
	,,	૫૫	૧૨૫
આનર્તપુર ...	૧	,,	૧૨૭
	,,	૭૨	૧૮૪
	,,	,,	૧૮૭
	,,	,,	૧૮૮
	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
આનંદ (આણંદ)	૧	૯૬	૨૮૮
	૩	૨૩૭	૪૩
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
આનંદનગર ...	૨	૧૩૪	૫૮
	,,	,,	૫૯
આનંદપુર ...	૧	૨૯	૪૪
	,,	૪૦	૭૦
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	,,	૨૦૯
	,,	,,	૨૧૮
	,,	,,	૨૧૯
	,,	૮૩	૨૩૦
	,,	,,	૨૩૪
	,,	૯૦	૨૬૦
	,,	૯૬	૨૮૮
	,,	,,	૨૮૯
	,,	,,	૨૯૫
	,,	,,	૨૯૭
	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૧૪૭	૩૮
	,,	,,	૩૯
	,,	,,	૪૨
	૩	૨૧૮	૬૫
	,,	૨૧૯	૭૩
	,,	,,	૭૫
	,,	૨૨૫	૯૭
	,,	૨૩૭	૪૧
	,,	,,	૪૩
	,,	,,	૪૫
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૪૮
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઉત્તર બંગાલ ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩
,, હિન્દ ...	,,	૧૩૧ અ	૧૪૪
ઉત્તરાપથ ...	૧	૧૦૭	૧૭
ઉદમ્બર ગહ્વર ...	,,	૬૯	૧૭૩
ઉદયગિરિ ...	૨	૧૩૬	૧૫૨
ઉદયપુર ...	,,	૧૪૬	૩૪
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	,,	૫૪
	,,	૧૫૧	૫૫
	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૦
	,,	,,	૭૧
	૩	૨૩૭	૪૨
	,,	૨૩૮	૫૦
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
ઉદ્રપદ્રક ...	૧	૫૧	૧૧૩
	,,	,,	૧૧૪
ઉંદિરા ...	૨	૧૮૬	૧૫૨
	,,	,,	૧૫૩
ઉદુમ્બર ગહ્વર	૧	૭૩	૧૮૯
	,,	,,	૧૯૩
ઉદેપુર... ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
ઉનન્દા ...	૨	૧૨૧	૯
ઉના	૩	૨૩૪	૨૪
	,,	૨૩૫	૨૮
ઉન્છ ...	૨	૧૧૨	૨૦
ઉપલાટ ...	,,	૧૩૦	૯૬
ઉપલેટ ...	૧	૯૬	૨૮૮
ઉપ્પલ હથ્થટ ...	૨	૧૩૦	૯૬
	,,	,,	૧૦૩
ઉપ્પલહેટ ...	૧	૯૬	૨૮૮
	,,	,,	૨૯૫
	,,	,,	૨૯૭
ઉભરા ...	૨	૨૦૨	૧૬૩
ઉભસોડ ...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
	,,	,,	૧૬૩
ઉમરથા ...	૨	૧૫૬	૬૯
ઉમર્ની ...	,,	૧૬૮	૧૨૬
ઉમેટા ...	૨	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૧	૧૮
ઉમેટા ...	૨	૧૧૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
	,,	,,	૨૬
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
ઉમ્સેલ ...	૧	૧૦૩	૯
ઉમ્બરણીકી ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
ઉમ્બરા ...	૨	૧૧૫	૩૦
(ઉમ્વરા) ...	,,	,,	૩૧
	,,	,,	૩૩
	,,	૧૩૩–૧૩૪	૧૨૩
	,,	,,	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૯
ઉમેટા ...	૧	૫૦	૧૦૬
ઉર્જ્યત ...	,,	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	૧૫	૩
	,,	,,	૬
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૦
ઉલિયામ	૨	૧૫૮	૮૦
ઉંવરણી ...	,,	૧૬૨	૧૩૮
ઉપિલકણ ...	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	,,	૩૧
	,,	,,	૩૩
ઊતરછ ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૪૦
ઓ			
ઓકલિક ...	૧	૪૧	૭૪
	,,	,,	૭૭
ઓકલિંગ ...	૩	૨૫૨	૮૧
ઓરથાણ ...	૩	૨૩૯	૧૫
	,,	,,	૫૪
ઓલાપદ્રક ...	,,	૨૩૦	૧૦
	,,	,,	૧૧
	,,	,,	૧૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઈંદ્રાવડ ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૪
ઈંદ્રાલિપ્પદ્ર ...	૧	૫૨	૧૧૫
	,,	,,	૧૧૭
ઈલા	૩	૧૮૦ અ	૧૫૬
	,,	,,	૧૫૭
	,,	,,	૧૫૮
ઈલાવ... ...	૨	૧૦૯	૪
	,,	,,	૫
	,,	૧૧૧	૧૮
	,,	૧૧૪	૨૫
	,,	,,	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,	૩૫
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૩૨	૧૨૧
ઈલોરા ...	,,	૧૩૦	૯૫
	,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
ઈલોલ ...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭
ઈશ્વરદેવસેનક ...	,,	૪૪ અ	૯૭
ઈષિ'	૨	૧૧૫	૩૦
	,,	,,	૩૧
	,,	,,	૩૩
ઈષિકાનક ...	૧	૪૦	૬૯
	,,	,,	૭૦
	,,	,,	૭૨
ઈશરકી ...	૧	૧૪	૬
	,,	,,	૭
	,,	,,	૮
ઉ			
ઉઆબ્ધિ ...	૧	૯૪	૨૭૫
	,,	,,	૨૭૯
ઉચ્ચાપદ્રક ...	,,	૫૨	૧૧૫
	,,	,,	૧૧૭
ઉચ્ચાપુરી ...	૩	૨૫૧ અ	૨૫૭
ઉજ્જંત ...	૨	૧૩૦	૯૫
ઉજ્જંત ...	૨	૧૩૫	૧૩૮
	,,	૧૪૪	૨૮
	,,	૧૫૫	૬૫
	૨	૨૩૭	૪૩
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
ઉજ્જયંત ...	૨	૧૩૬	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૧
ઉજ્જયન્ત ...	,,	૧૪૯	૫૧
	૩	૨૦૭	૧૫
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૩
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	,,	૩૮
	,,	,,	૪૦
	,,	૧૫૭ ઘ	૧૯૧
	,,	,,	૧૯૨
	,,	૨૫૧ બ	૨૫૭
	,,	૨૫૧ ज	૨૫૮
	,,	૨૫૧ ટ	,,
ઉજ્જયિન ...	૨	૧૩૧	૧૧૩
ઉજ્જયિની ...	,,	૧૬૨	૯૫
ઉજ્જૈન ...	,,	૧૩૧	૧૦૬
	,,	૧૬૧	૮૯
ઉંઝા	,,	૨૦૬	૧૭૪
	,,	૧૪૩	૨૫
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
ઉટડીયા ...	૨	૨૦૬	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૪
ઉટ્પાલક ...	૧	૪૬	૯૪
	,,	,,	૯૬
ઉડધવૈંયા ...	૩	૨૫૬	૮૪
ઉત્તર કાનારા ...	૨	૧૨૩	૨૭
.. પટ્વણક ...	,,	૧૩૬	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કચ્છમંડલ	...	૨	૧૩૯	૧૫
		,,	,,	૧૬
કચ્છાવલિ	...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૯
(કછાવલિ)	...	,,	,,	૨૨
		,,	,,	૨૩
		,,	,,	૨૪
કટોસણ	...	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
કડા	...	૨	૧૫૮	૭૮
કડી	...	,,	૧૨૬	૫૪
		,,	૧૩૭	૩
		,,	૧૩૮	૧૨
		,,	૧૪૭	૩૯
		૩	૨૨૩	૮૮
		,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
કણ્વીરિકા	...	,,	૨૩૪	૨૪
		,,	,,	૨૫
		,,	૨૩૫	૨૮
		,,	,,	૨૯
		,,	,,	૩૩
કણિકા	...	૨	૧૨૫	૪૭
કણ્હવલાહાર	...	૧	૧૦૩	૯
કતપુર	...	૧	૩૯	૬૪
કતારગામ	...	,,	૫૦	૧૦૬
		,,	,,	૧૦૮
		,,	,,	૧૧૦
		૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
કદમ્બપદ	...	૧	૪૧	૭૫
		,,	,,	૭૮
કનીયસ્તડાકા	...	,,	૧૩	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૫
કનોજ	...	૨	૧૩૦	૯૪
		,,	,,	૯૫
		,,	,,	૯૬
		,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
		,,	,,	૧૨૪
		,,	૧૩૫	૧૩૮
		,,	૧૩૭	૩
		,,	,,	૪

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કનોજ	...	,,	,,	૫
		૩	૨૩૪	૨૪
		,,	૨૩૫	૨૮
		,,	,,	૨૯
		,,	૨૩૭	૪૧
		,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
		,,	,,	૨૩૧
		,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
		,,	,,	૨૪૭
કનૌજ	...	૨	૧૩૮	૧૨
કન્દહત	...	,,	૧૩૭	૬
કન્યિકા	...	,,	૨૩૬	૩૭
કન્યકુબ્જ	...	,,	૧૩૮	૬૨
		,,	,,	૧૩
		,,	,,	૧૪
		૩	૨૩૮ બ	૨૪૮
		,,	,,	૨૪૯
કન્યાકુબ્જ	...	,,	૨૩૯	૫૨
		,,	,,	૫૫
કન્હેરી	...	૧	૧૩	૩
		,,	,,	૪
કન્હેશ્વર	...	૨	૧૬૩	૧૦૨
કપડવણજ	...	૧	૭૪	૧૯૫
		૨	૧૩૨	૧૧૫
કપડવંજ	...	,,	,,	૧૧૪
		૩	૧૨૫ બ	૧૨૨
		,,	૨૩૭	૪૩
કપિત્થ	...	૨	૧૩૫	૧૪૫
કપિત્થક	...	,,	,,	૧૩૭
કમણીય શૌડશત	...	,,	૧૧૪	૨૯
કમ્બોધક	...	,,	૧૩૭	૫
		,,	,,	૯
		,,	,,	૧૧
કમ્બોજ	...	૧	૧	૫
		,,	,,	૧૨
		,,	,,	૧૩
કમ્મણિજ્જ	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
		,,	,,	૧૨૯
		,,	,,	૧૩૩
		,,	,,	૧૩૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
એલાપુર ...	૨	૧૨૩	૨૭
	,,	,,	૩૦
	,,	,,	૩૪
એલ્લુર ...	૨	૧૨૩	૨૭
ઐ			
ઐકપિકા ...	૨	૧૩૯	૧૫
	,,	,,	૧૬
ઐંયાવેજ ...	૧	૨૪	૨૮
ઐહોલ... ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
ઓ			
ઓંકરા ...	૨	૧૬૬	૧૧૯
ઓંકુરાલ ...	,,	,,	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
ઓખામંડલ ...	૧	૧૧	૧૮
	૩	૨૩૩	૨૧
ઓડ્રક... ...	૨	૧૩૦	૯૬
ઓર	,,	૧૧૨	૨૦
ઓરપાડ ...	,,	૧૨૦	૩
ઓરસંગ ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
ઓરાસા ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૯
ઓલપાડ ...	૩	૨૩૯	૫૧
ઓસુગ્ગશાલા ...	૧	૧૦૩	૯
	,,	૧૩૪	૧૨
ઔ			
ઔરંગાબાદ ...	૨	૧૨૩	૨૭
અં			
અંકલેશ્વર ...	૨	૧૦૯	૫
(અંકુલેશ્વર) ...	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૬
	,,	,,	૩૮
	,,	૧૧૮	૪૮
	,,	૧૨૫	૪૨
	,,	૧૩૧	૧૦૫
	,,	,,	૧૦૬
	,,	,,	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૩
(અંકુલેશ્વર) ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	,,	૨૩૬
અંકૂટ... ...	૨	૧૨૩	૨૮
	,,	૧૨૬	૫૪
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
અંકોટ્ટ ...	૨	૧૨૬	૫૪
અંકોટ્ટક ...	,,	૧૨૩	૨૮
	,,	,,	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	,,	૩૬
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
અંતરત્રા ...	૧	૪૨	૭૯
અંતરપલ્લિકા ...	૧	૯૩	૨૬૩
	,,	,,	૨૬૭
	,,	,,	૨૭૪
અંબરેણુ ...	૧	૪૦	૭૨
અંબુલક (અંબુલ્લક)	૩	૨૩૪	૨૪
ક			
કકુદ	૩	૨૦૬	૫
કક્ક	,,	૨૩૬	૩૭
	,,	,,	૩૯
કક્કકપદ્ર ...	૧	૮૧	૨૨૨
કક્રિજ્જગ્રામ ...	,,	૫૨	૧૧૭
કચ્છ	,,	૧	૧૭
	,,	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
	૨	૧૩૭	૩
	,,	,,	૫
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૫૯	૮૧
	,,	,,	૮૨
	,,	,,	૮૪
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૧૯ બ	૨૦૬
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કસક ...	૧	૮૪	૨૩૬
	,,	,,	૨૪૦
કળશ ...	૨	૧૩૬	૧૪૭
કાકિન્નિ (કાકિણ્ગિ)	૧	૫૭	૧૩૦
કાકિન્નિ મૂલક ...	,,	,,	૧૩૨
કાંચનગિરિ ...	૩	૨૪૧ અ	૨૫૨
કાંચી ...	૨	૧૩૦	૯૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૯
કાંચી દેશ ...	૨	૧૨૮	૭૪
કાંટેલા ...	ઙ	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
કાઠ માણડવા ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
કાઠિયાવાડ ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
	,,	૭	૧૨
	,,	૮	૧૪
	,,	૧૫	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૮	૯
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૪	૨૮
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૩૪	૫૫
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫
	,,	૪૦	૭૦
	,,	૪૧	૭૪
	,,	૪૨	૭૯
	,,	૪૩	૮૫
	,,	૫૨	૧૧૫
	,,	૫૭	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૦
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
	,,	૭૭	૨૧૦
કાહિમાવાડ ...	,,	૮૨	૨૨૩
	,,	૮૬	૨૪૫
	,,	૮૮	૨૪૯
	,,	૯૩	૨૬૩
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	૯૫	૨૮૦
	૨	૧૧૭	૪૦
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
	,,	૧૩૭	૮
	,,	૧૪૪	૨૮
	,,	૧૪૫	૩૦
	,,	૧૫૫	૬૦
	,,	૧૬૨	૯૫
	,,	૧૬૪	૧૧૦
	,,	૨૬૪	૧૬૬
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૨૨	૭૯
	,,	૨૨૫	૯૭
	,,	૨૩૦	૧૦
	,,	૨૩૩	૨૧
	,,	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૫૦	૭૦
	,,	૨૫૬	૮૪
	,,	૬ અ	૯૧
	,,	૪૪	૯૫
	,,	,,	૯૬
	,,	૯૨	૧૧૧
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
	,,	૧૪૪ ૩	૧૬૪
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૪
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કરજણ	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
કરઞ્જપ	...	૨	૧૨૫	૫૨
		૩	૨૩૯	૫૧
કરઞ્જપસહિકા	...	૨	૧૨૫	૪૭
		,,	,,	૫૨
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
કરણુ પારડી	...	,,	૨૩૯	૫૧
કરનાલિ	...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
કરહડ	...	૨	૧૩૦	૧૦૨
કરહાડ	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
		,,	,,	૧૨૫
		,,	૧૩૫	૧૩૯
કરાડ	...	,,	૧૨૫	૪૨
		,,	૧૨૬	૫૪
કરાડુ	...	૩	૧૫૭ ક	૧૮૦
કરિસ્પાવિક	...	૧	૮૫	૨૪૩
કરીરા	...	૨	૧૬૦	૮૬
		,,	,,	૮૮
કર્ણાટ	...	,,	૧૨૬	૫૫
		,,	૧૩૭	૮
		૩	૨૩૫	૨૯
		,,	૨૫૨	૭૨
		,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
		,,	,,	૧૭૫
કર્ણાટક	...	૨	૧૨૫	૪૯
		૩	૨૩૫	૨૮
		,,	૨૫૨	૭૭
		,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
		,,	,,	૧૪૪
		,,	,,	૧૪૭
		,,	,,	૧૪૯
કણાટક	...	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
કર્પણાટક	...	૨	૧૨૮	૭૪
		,,	૧૨૯	૮૪
		,,	૧૩૧	૧૦૭
		૩	૧૨૫ અ	૧૨૫
		,,	૨૧૬	૫૪
		,,	,,	૫૭
કર્પટવાણિજ્ય	...	૨	૧૩૨	૧૧૫
		,,	,,	૧૨૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કર્માન્તપુર	...	,,	૧૨૯	૮૩
		,,	,,	૯૩
કલકત્તા	...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
કલહાટક	...	,,	૨૬ અ	૯૩
		,,	,,	૯૪
કલાપક	...	૧	૫૪	૧૨૩
		,,	,,	૧૨૪
કલાક્ષોટક	...	૧	૭૯	૨૧૯
કલિંગ	...	૨	૧૩૦	૯૬
		,,	,,	૯૯
		,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
		,,	૨૫૨	૭૭
કલિંગા	...	૧	૧	૧૨
		,,	,,	૧૩
કલ્લુરી	...	૨	૧૩૦	૯૬
		,,	,,	૧૦૩
કલ્યાણ	...	,,	૧૩૭	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૫
કલ્યાણ કટક	...	,,	,,	૪
		,,	૧૩૮	૧૨
કલ્યાણપુર	...	૧	૩૭	૬૧
કલ્વચ	...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૯
કવરિકા	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
કવલોપક	...	,,	૧૨૫ ક	૧૪૧
કવલોપકા	...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
		,,	,,	૧૩૭
કવિઠ સાદ્ય	...	૨	૧૩૧	૧૧૨
કવિઠ શાધિ	...	,,	,,	૧૦૬
		,,	,,	૧૦૯
કવિઠ શાદિ	...	,,	,,	૧૧૩
કવિત્થાવિક	...	૧	૮૫	૨૪૩
કશ્મીર	...	૩	૨૦૭	૧૭
		,,	૨૦૮	૨૧
		,,	૨૦૯	૨૬
		,	૨૧૧	૩૩
		,,	,,	૩૫
		,,	૨૧૨	૩૮
		,,	,,	૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કાવિ (કાવી) ...	૧	૯૫	૨૮૦
	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૦	૧૩
	,,	૧૧૪	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	,,	૪૪
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	,,	૪૮
	,,	૧૨૫	૪૧
	,,	,,	૪૩
	,,	,,	૪૫
	,,	,,	૪૬
	,,	,,	૪૭
	,,	૧૨૬	૫૩
	,,	,,	૫૪
	,,	૧૨૭	૬૫
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	,,	૮૨
	,,	,,	૮૩
	,,	૧૩૧	૧૦૫
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	,,	૧૬૨	૯૫
	,,	,,	૯૬
	,,	,,	૯૯
	૩	૨૩૧	૧૩
	,,	૧૨૫ અ	૧૨૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	૧૨૦ અ	૧૪૬
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
કાવિકા ...	૨	૧૩૫	૧૩૭
	,,	,,	૧૩૯
	,,	,,	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કાશકુલ ...	,,	૧૨૦	૩
	,,	,,	૫
	,,	,,	૮
કાશાકુલ ...	૧	૧૦૨	૮
	,,	,,	૭
કાશહ્રદ ...	૨	૧૨૭	૬૮
(કાશાહ્રદ)	,,	,,	૭૨
કાશહ્રદ ...	૧	૭૫	૨૦૩
	,,	,,	૨૦૪
કાશી ...	૨	૧૩૭	૬
કાશ્મીર ...	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭
કાસદ્રહ ...	૨	૧૩૨	૧૨૧
કાસહ્રદ ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૮
કાસર ...	૧	૭૨	૧૮૪
	,,	,,	૧૮૭
કાસિદ્ર ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
કાષ્ટપુરી ...	,,	૧૨૦	૩
	,,	,,	૫
	,,	,,	૮
કાષ્ટામણ્ડપ ...	૨	૧૨૫	૪૭
	,,	,,	૫૨
	૩	૧૨૫ ટ	૧૩૭
કાળાવડ ...	૧	૬૧	૧૩૯
કિક્કટાપુત્ર ...	,,	૭૧	૧૭૯
	,,	,,	૧૮૦
	,,	,,	૧૮૨
કિકખરિ ...	૩	૨૩૬	૩૯
કિણુસરિઆ ...	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
કિમજ ...	૨	૧૩૫	૧૩૯
કિમોજ ...	,,	,,	,,
કિરાટ કૂપ ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	,,	૧૮૯
કિરાડુ ...	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૪
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	,,	૧૮૮

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કાઠિયાવાડ	...	૩	૨૨૯	૨૨૦
		,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
કાણદજ	...	૧	૯૪	૨૭૫
		,,	,,	૨૭૯
કાનેરિ	...	૨	૧૨૯	૮૩
કાન્તાર	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
		,,	,,	૧૪૮
		,,	,,	૧૫૧
કાન્યકુબ્જ	...	૨	૧૧૪	૨૫
		,,	,,	૨૭
		,,	,,	૨૯
		,,	૧૧૫	૩૦
		,,	,,	૩૨
		,,	૧૩૫	૧૩૮
		,,	,,	૧૩૯
		,,	૧૩૭	૫
		,,	૧૩૮	૧૨
		,,	૧૫૫	૬૧
		,,	,,	૬૫
કાપિકા	...	૨	૧૨૬	૫૪
		,,	,,	૬૪
કાપિકાન્ત	...	૨	૧૨૬	૫૯
કાપિત્થક	...	,,	૧૩૫	૧૪૨
કાપુર	...	૧	૧૩	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૫
કાપ્પિલઆ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
કાબિલાલિ	...	,,	૨૪૩	૬૧
કાબુલ	...	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
કાંબોજ	...	,,	૨૨૬	૧૦૪
		,,	,,	૧૦૬
કામંદકિ	...	,,	૨૦૬	૬
કામરૂપ	...	,,	૨૨૬	૧૦૪
કામરેજ	...	૧	૧૦૩	૯
		,,	૧૦૪	૧૨
		૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
		૩	૧૨૫ બ	૧૨૪
કામરોક	...	,,	૨૩૭	૪૩

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કામ્પિલ્ય	...	૨	૧૨૮	૭૩
		,,	,,	૭૮
		૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
		,,	,,	૧૪૮
કામ્પિલ્યતીર્થ	...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૫
		,,	,,	૧૫૨
કામ્બલી	...	૨	૨૦૬	૧૭૨
		,,	,,	૧૭૪
કારસીલ	...	૩	૨૪૩	૬૧
કાયાવતાર	...	૨	૧૧૭	૪૦
		,,	,,	૪૧
		,,	,,	૪૨
કાલરી	...	,,	,,	૪૫
		,,	૧૬૫	૧૧૬
કાલાગ્રામ	...	,,	૧૪૧-૪૨	૧૯
		,,	,,	૨૨
		,,	,,	૨૪
કાલાપક	...	૧	૬૧	૧૩૯
		,,	૬૩	૧૪૪
		,,	,,	૧૪૭
		,,	૭૧	૧૭૯
		,,	,,	૧૮૦
		,,	,,	૧૮૨
કાલાસામક	...	,,	૫૫	૧૨૫
		,,	,,	૧૨૭
કાલિંગ	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
કાલિંદી	...	,,	૧૬૩	૧૦૭
કાલીઅર	...	,,	૧૨૬	૫૪
		,,	,,	૬૪
કાલીયાણુ	...	,,	૨૦૧	૧૬૦
કાલૂપલિકા	...	,,	૧૨૮	૭૩
		,,	,,	૭૯
કાદહરી	...	,,	૧૬૦	૮૬
		,,	૧૬૫	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૬
કાવિસઉલિ	...	૩	૨૪૩	૬૩
		,,	,,	૬૫

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કોઘલી	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
કોંકણ	...	૨	૧૨૩	૨૭
		,,	૧૩૧	૧૦૬
		,,	,,	૧૦૯
		,,	,,	૧૧૨
		,,	૧૬૭	૧૨૨
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૫
કોક્કમ	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૮
		,,	,,	૧૩૨
		,,	૧૩૫	૧૪૧
કોક્કમા	...	,,	,,	૧૪૨
કોટડી	...	,,	૧૬૦	૧૩૫
		,,	,,	૧૩૬
		,,	,,	૧૪૦
કોટિપુર	...	,,	૧૨૬	૫૯
		,,	,,	૬૪
કોડા	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
		,,	,,	૧૬૩
કોડિનાર	...	૩	૨૧૮	૬૪
કોડીનાર	...	,,	૪૪	૯૫
		,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
કોણુકપચક	...	૧	૬૪	૧૪૮
		,,	,,	૧૪૯
કોત્રા	...	૨	૧૬૮	૧૩૬
કોન્નુર	...	,,	૧૩૦	૯૪
		૩	૧૨૫ ખ	૧૨૨
કોયલી	...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
કોરટપદ્રક	...	,,	૯૨	૧૧૨
		,,	,,	૧૧૩
કોરિણ્ટક	...	,,	૨૩૫	૨૮
		,,	,,	૩૩
કોરિલ્લા	...	૨	૧૧૭	૪૦
		,,	,,	૪૫
કોરોમણ્ડલ	...	૩	૧૪૯ ખ	૧૭૩
કોલંબ	...	૧	૭૩	૧૮૯
		,,	,,	૧૯૩
કોલ્હાપુર	...	૨	૧૩૦	૯૬
કોશલ	...	,,	,,	૯૯
		,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કોસમલ્લ	...	૧	૮૨	૨૨૩
કોણીઆક	...	૩	૨૬ અ	૯૩
કોંકણ	...	૨	૧૧૭	૧૨૨
		,,	,,	૧૨૪
		,,	,,	૧૩૭
કોણ્ડિન્યપુર	...	૩	૪૪	૯૫
		,,	,,	૯૬
કોન્ડીન્યપુર	...	૧	૪૪	૮૯
કંથકોટ	...	૨	૧૧૭	૫
		,,	,,	૬
કંથિકા સ્થલી	...	૩	૨૩૬	૩૯

ખ

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ખજુરાહો	...	૨	૧૩૫	૧૩૮
ખણ્ડમોદક	...	૧	૪૧	૯૪
ખરીઆર	...	,,	૨૩	૨૪
ખાનદેશ	...	૨	૧૧૨	૨૦
		,,	૧૨૪	૩૭
ખાંભિલ	...	,,	૧૬૫	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૬
ખારવેલ	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
ખારેપાટણ	...	૨	૧૨૫	૪૨
		,,	૧૨૬	૫૪
		,,	૧૩૫	૧૩૯
ખાલીમપુર	...	,,	,,	૧૩૮
ખાવડા	...	૧	૧	૧૭
ખિકિખરિઆણક		૩	૨૩૬	૩૭
ખીવાણુ	...	,,	૨૪૧	૫૯
ખુડુવેદી	...	૧	૨૭	૩૭
		,,	,,	૩૮
		૨	૧૧૪	૨૫
ખુદ્દબિકા	...	૧	૨૯	૪૩
ખેટક	...	,,	૬	૧૪૮
		,,	,,	૧૪૯
		,,	૪૭	૯૭
		,,	,,	૯૯
		,,	૬૧	૧૩૯
		,,	૭૨	૧૮૮
		,,	૭૩	૧૮૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કીસર ઉભી ...	२	११८	१३८
કુવલય ...	,,	२०६	१७४
કુકુર ...	१	६	७
	,,	,,	९
	,,	,,	११
કુકુટ ...	,,	१९	११
	,,	,,	१२
કુક્કુટવલ્લિકા ...	२	११२	२०
	,,	,,	२१
કુક્કુરાણુક ...	१	७८	२१५
	,,	,,	२१७
	,,	८४	२३६
	,,	,,	२४०
કુક્કુટવલ્લિકા ...	२	११२	२०
	,,	,,	२१
કુંડીરવલ્લિકા ...	,,	१२९	८८
	,,	,,	९३
કુંડાવલી ...	३	२४३	६३
	,,	,,	६५
કુંતલ ...	३	२२६	१०४
કુંભારોટક ...	,,	२३७	४१
	,,	,,	४३
કુમનારટિક ...	,,	,,	४८
કુમારિવડોં ...	,,	२३० अ	२२४
	,,	,,	२२६
	,,	,,	२२७
કુરબક ...	,,	२३६	३७
	,,	,,	३९
કુરલી ...	२	२०६	१७२
	,,	,,	१७४
કુરણ ...	३	२३९	५४
	,,	,,	५७
કુરન્ડક ...	२	१३३–३४	१२२
	,,	,,	१२५
કુરન્ટક ...	,,	,,	१२९
	,,	,,	१३२
	,,	,,	१२३
	,,	,,	१३६
કુરન્દવાડ ...	,,	,,	१२५
કુશાલોડ ...	,,	२०१	१६१
કુશસ્થલ ...	,,	१३५	१३८
	,,	,,	१४१
કુશહદ ...	१	८०	२२०
	,,	,,	२२१
કુપલોડ ...	२	२०१	१६०
કુકડ ...	१	१९	११
કુકેવલી ... (કુકેસી)	२	११२	२०
કૂલાખ ...	,,	२०६	१७२
કૂલાવસણુ ...	,,	,,	१७४
કૃષ્ણપુરા ...	३	२१८	६५
કૃષ્ણા ...	२	१३३–३४	१२५
કૃષ્ણોરા ...	३	२१८	६५
કેદારનાથ ...	,,	२२२	८६
કેમજણુ ...	२	११८	४७
(કિમોજ)	,,	,,	४९
(કીમજ)	,,	,,	५१
કેરડવલ્લિ ...	,,	१३२	११८
	,,	,,	१२१
કેરલ ...	,,	१२९	८४
	,,	१३०	९६
	३	२२६	१०४
	,,	,,	१०६
	३	१२५ क	१३८
	,,	१३० अ	१४९
કેરલન ...	,,	१२५ ब	१२५
કેરાડુ ...	२	१४८	४८
	३	१४८ अ	१६६
	,,	१४९ अ	१७०
કેવજ ...	२	१३५	१३७
	,,	,,	१३९
	,,	,,	१४३
	,,	,,	१४४
	,,	,,	१४५
કેસરિકા ...	१	२९	४३
કેબાધ ...	२	१३७	११

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ખૌરાચ્છક ...	૨	૧૨૯	૮૮
	,,	,,	૯૩
ખણ્ડોહક ...	૨	૧૫૭	૭૩
	,,	,,	૭૫
	,,	,,	૭૭
ખંભાત ...	,,	૧૧૪	૨૯
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	,,	૧૩૫	૧૩૭
	૩	૨૨૪	૯૧
	,,	,,	૯૪
	,,	૨૨૬	૧૦૨
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
ખંભાળીયા ...	૧	૨૯	૪૨
	૨	૧૬૪	૧૧૦
	૩	,,	૨૦૮
ગ			
ગટ્ટવાડિપુર ...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૨
ગડાડ (ગડાર) ...	૨	૧૬૮	૧૩૬
ગડાહડા ...	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
ગઢ ...	૧	૮	૧૪
ગણુધન્ય ...	૩	૧૩૬ અ	૧૫૫
ગણેશગઢ ...	૧	૨૧	૧૬
	,,	૨૩	૨૪
ગણ્ડુક ...	,,	૮૫	૨૪૩
ગદ્દર ...	૨	૧૬૮	૧૩૬
ગન્ધાર ...	૧	૧	૫
ગભય ...	,,	૨૯	૪૨
ગાંગ ...	૨	૧૩	૯૬
ગાભણા ...	૩	૨૪૮	૬૯
ગાંભુ ...	,,	૧૫૭ બ	૧૮૪
ગાળા ...	૨	૧૪૪	૨૮
	૩	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૫૭ ક	૧૯૦
ગિરનાર ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
	,,	૯	૧૭
	,,	૧૫	૩

ગિરનાર	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
	,,	૧૫	૪
	,,	૨૭	૩૬
	૨	૧૧૭	૪૦
	,,	૧૩૭	૮
	,,	૧૪૯	૫૧
	,,	૧૫૨	૫૬
	૨	૧૮૭	૫૪
	૩	૨૦૭	૧૪
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	૨૦૯	૨૩
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૧૫૭ ઘ	૧૯૧
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
	,,	૨૫૧ અ	૨૫૭
ગિરિનગર ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૦
	,,	૯	૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	૧૫	૩
	,,	૬૪	૧૪૮
	,,	,,	૧૪૯
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
	૨	૧૧૭	૪૩
ગિરિવિલિ ...	૧	૫૦	૧૦૬
	,,	,,	૧૦૮
ગુજરાત ...	૧	૧૩	૩
	,,	,,	૪
	,,	૪૦	૧૭
	,,	૭૪	૧૯૫
	,,	૭૫	૨૦૩
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	[illegible]	૨૧૦
	,,	[illegible]	૩

ગ્રંથ	લેખ	પાનું
,,	,,	૧૯૩
,,	,,	૧૯૪
,,	૭૬	૨૦૫
,,	,,	૨૦૯
,,	૭૭	૨૧૦
,,	૭૯	૨૧૯
,,	૮૨	૨૨૩
,,	,,	૨૨૪
,,	૮૫	૨૪૩
,,	,,	૨૪૪
,,	૯૩	૨૬૪
,,	,,	૨૬૯
,,	૯૪	૨૭૬
,,	૯૬	૨૯૫
,,	,,	૨૯૭
૨	૧૨૫	૪૧
,,	,,	૫૭
,,	૧૨૭	૬૬
,,	,,	૬૮
,,	,,	૭૧
,,	૧૩૦	૯૫
,,	,,	૯૭
,,	૧૩૨	૧૧૮
,,	,,	૧૨૧
,,	૧૩૫	૧૩૭
,,	,,	૧૪૧
,,	,,	૧૪૩
,,	,,	૧૪૫
,,	૧૩૬	૧૪૯
૩	૨૩૭	૪૧
,,	,,	૪૨
,,	,,	૪૩
,,	,,	૪૪
,,	,,	૪૬
,,	૨૩૯	૫૩
,,	,,	૫૪
,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
,,	૧૩૦ અ	૧૪૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ખેટક	,,	,,	૧૪૮
ખેડા ...	૧	૬૪	૧૪૯
ખેડા ...	,,	,,	૧૪૮
	,,	૬૮	૧૬૨
	,,	૭૩	૧૮૯
	,,	૮૨	૨૨૩
	,,	૮૫	૨૪૨
	,,	૯૬	૨૮૯
	,,	૧૦૨	૩
	૨	૧૦૮	૪
	,,	,,	૫
	,,	૧૧૦	૧૩
	,,	૧૧૧	૧૮
	,,	૧૧૨	૨૦
	,,	૧૧૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	,,	૩૬
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	૧૨૫	૪૧
	,,	૧૨૭	૬૬
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	૩	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૧૪	૪૩
	,,	૨૨૪	૯૧
	,,	૨૨૬	૧૦૨
	,,	૨૩૭	૪૩
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૫
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
ખેરગામ ...	૨	૧૪૧–૪૨	૧૯
ખેરાળુ ...	,,	૧૪૭	૩૯
	૩	૨૩૭	૪૩
ખેરોદ ...	૨	૧૨૦	૩
	,,	,,	૫
	,,	,,	૮
ખોખરા ...	૩	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
ખોદીમ ...	,,	૨૩૮	૫૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગુર્જર ...	,,	૧૬૦	૯૬
	,,	,,	૯૭
	૩	૨૦૬	૬
	,,	૨૦૭	૧૫
	,,	૨૨૪	૬૪
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૩
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	,,	૨૧૨
ગુર્જરભૂમિ ...	૩	૨૧૫	૪૬
	,,	,,	૫૧
ગુર્જરમંડલ ...	૩	૨૧૧	૩૧
	,,	૨૧૨	૩૭
ગુરુ-જન ...	,,	૨૧૮	૭૦
ગુંઠાવાડા ...	૨	૧૮૬	૧૫૨
	,,	,,	૧૫૩
ગુંડાઉક ...	,,	૧૩૮	૧૨
ગુહુપલ્લિ ...	૧	૫૩	૧૯૦
	,,	,,	૧૯૪
ગુંદા ...	,,	૭	૧૨
ગુંદાઉક ...	૨	૧૩૮	૧૩
	,,	,,	૧૪
ગૂર્જર ...	૨	૧૬૧	૧૧૩
	,,	૧૬૭	૧૨૬
ગોગલિક ...	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
ગોડવાડ ...	૩	૧૪૮ બ	૧૬૭
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
ગોડળ ...	૧	૯૩	૨૬૩
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	૯૫	૨૮૦
	,,	,,	૨૮૧
ગોડો ...	૨	૧૩૮	૧૨
ગોદાવરી ...	,,	૧૩૫	૧૩૭
	૩	૨૨૨	૮૨
	,,	,,	૮૬
ગોદ્રહ ...	૧	૯૫	૨૮૦
ગોદ્રહક ...	,,	,,	૨૮૦
	,,	,,	૨૮૨
	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
	,,	,,	૧૬૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગોધરા ...	૧	૯૫	૨૮૦
	૨	૧૧૭	૪૦
	,,	૧૩૭	૮
	૩	૨૩૦	૬૦
	,,	૨૩૭	૪૩
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
	,,	,,	૧૬૨
ગોપનાથ ...	૧	૬૨	૧૪૦
ગોપરાષ્ટ્ર ...	,,	૧૦૭	૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	,,	૧૮
ગોમૂત્રિકા ...	,,	૭૩	૨૧૦
ગોગ્ગરવાટક ...	૩	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	,,	૧૦૮
ગોરક્ષ ...	૧	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
	,,	,,	૧૫૪
ગોરજ ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
ગોરજજ ...	,,	,,	૨૨૩
	,,	,,	૨૨૪
	,,	,,	૨૨૬
	,,	,,	૨૨૭
ગોરસ ...	૧	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
ગોલિઆવલિ ...	૨	૧૧૮	૪૮
	,,	,,	૪૯
	,,	,,	૫૧
ગોલિકા ...	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૩
	,,	,,	૪૫
	,,	૧૨૫	૪૭
	,,	,,	૫૨
ગોસીલ ...	,,	૧૧૮	૪૮
ગોવદ્ધણ ...	,,	૧૨૪	૩૭
	,,	,,	૩૯
	,,	,,	૪૦
ગોડુણસર ...	,,	૨૦૧	૧૬૧
ગોહિલવાડ ...	૧	૨૪	૨૮
	,,	૪૨	૭૯

ગ્રંથ	લેખ	પાનું	
,,	૧૦૩	૯	ગુજરાત
૨	૧૧૨	૨૦	
,,	૧૧૫	૩૦	
,,	૧૧૬	૩૪	
,,	૧૧૭	૪૦	
,,	૧૨૩	૨૭	
,,	૧૨૪	૩૭	
,,	૧૨૭	૬૫	
,,	૧૨૮	૭૩	
,,	૧૨૯	૮૩	
,,	૧૩૨	૧૧૪	
,,	૧૩૭	૩	
,,	,,	૪	
,,	,,	૫	
,,	,,	૬	
,,	,,	૭	
,,	,,	૮	
,,	૧૩૮	૧૨	
,,	૧૪૧-૪૨	૧૯	
,,	૧૪૩	૨૫	
,,	૧૪૪	૨૮	
,,	૧૪૭	૩૯	
,,	૧૪૮	૪૮	
,,	૧૬૩	૧૦૧	
,,	,,	૧૦૨	
,,	,,	૧૦૩	
૩	૨૦૬	૨	
,,	૨૦૭	૧૭	
,,	૨૦૮	૨૧	
,,	૨૦૯	૨૬	
,,	૨૧૧	૩૫	
,,	૨૧૨	૪૦	
,,	૨૧૫	૪૧	
,,	૨૧૭	૫૮	
,,	૨૧૮	૬૪	
,,	,,	૬૫	
,,	૨૨૪	૯૧	
,,	૨૨૫	૯૭	
,,	,,	૯૮	ગુર્જર (ગુર્જ્જર)
,,	૨૨૬	૧૦૨	

ગ્રંથ	લેખ	પાનું
,,	૨૩૧	૧૩
,,	૨૩૨	૧૮
,,	૨૩૬	૩૫
,,	૨૩૭	૪૦
,,	,,	૪૧
,,	,,	૪૨
,,	૨૩૮	૪૯
,,	,,	૫૦
,,	૨૩૯	૫૧
,,	૨૪૦	૫૮
,,	૨૪૧	૫૯
,,	૨૪૪	૬૭
,,	૨૪૬	૬૮
,,	૨૪૮	૬૯
,,	૨૫૨	૮૦
,,	૨૫૫	૮૩
,,	૨૫૬	૮૪
,,	૧૨૫ અ.	૧૧૪
,,	૧૨૫ બ	૧૨૬
,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
,,	,,	૧૩૫
,,	,,	૧૩૬
,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
,,	,,	૧૪૪
,,	,,	૧૪૬
,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
,,	૧૪૪	૧૬૨
,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
,,	૧૫૭ બ	૧૮૪
,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
,,	,,	૧૮૮
,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
,,	૨૨૩	૨૧૫
,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
૨	૧૫૫	૬૨
,,	,,	૬૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચહુશ્ષ્ઠિ (ભિગારી)	,,	૧૫૧	૫૫
ચન્દ્રપુત્રક ...	૧	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
	,,	,,	૧૭૪
ચન્દ્રશાખા ...	૨	૧૪૪	૨૮
ચન્દ્રાવતી ...	,,	૧૩૭	૭
	,,	૧૬૧	૮૯
	,,	,,	૯૧
	,,	,,	૯૩
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૬
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૭
	,,	,,	૧૩૮
	૩	૨૦૬	૬
	,,	,,	૧૨
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
	,,	,,	૨૧૬
ચન્દ્રાવલી ...	૨	૧૧૭	૧૨૧
ચન્દ્રિયક્રમ ...	,,	૧૨૨	૨૩
ચન્દ્રોદિઆ ...	૧	૬૯	૧૭૦
ચમત્કારપુર ...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
	,,	,,	૨૧૪
ચાણસમા ...	,,	૧૫૭ અ	૧૮૩
	,,	,,	૧૮૪
ચાદ્રોદ ...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
ચાવીસા ...	૨	૧૬૬	૧૬૭
	,,	,,	૧૧૯
ચિખલપદ્ર ...	૧	૧૩	૪
ચિખલદ્દ ...	,,	,,	,,
ચિતોડગઢ ...	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	૧૪૬	૩૪
	,,	૧૬૭	૧૨૨
ચિત્રકરમસી ...	૧	૪૧	૭૫
	,,	,,	૭૮
ચિત્રકૂટ ...	૩	૨૨૪	૮૫
	,,	૨૫૨	૭૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચિત્રકૂટ	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
ચિત્રકૂટગિરિ ...	૨	૧૪૬	૩૪
ચિત્રકોટ ...	૩	૨૫૨	૮૧
ચિત્રપુરા ...	,,	૨૧૮	૬૫
ચિત્રોડા ...	,,	,,	,,
ચીખલી ...	૨	૧૧૬	૩૪
ચુયાન્તિજ ...	,,	૧૬૬	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
ચૂનરિ ...	૩	૨૧૬	૫૫
	,,	,,	૫૭
ચેદિ ...	,,	૨૨૬	૧૦૬
	,,	૨૩૨	૧૮
ચોકખકુટિ ...	૨	૧૨૮	૭૩
	,,	,,	૭૮
ચોખણ્ડા ...	૩	૧૪૪ અ	૧૬૦
ચોટિયાનક ...	૧	૫૫	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૭
ચોરવાડ ...	૨	૧૪૫	૩૦
	,,	,,	૩૩
ચોરાશી ...	૩	૧૨૫ અ	૧૧૯
ચોરન્દક ...	૨	૧૨૫	૪૨
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૫૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
ચોરયાવ્યાડ (ચોરવાડ)	૨	૧૪૫	૩૨
ચોરંદ ...	,,	૧૨૫	૪૨
ચોલ ...	,,	૧૨૯	૮૪
	,,	૧૩૦	૯૬
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૫
	,,	૨૫૨	૭૭
ચોલપાણ્ડ્ય ...	૨	૧૨૮	૬૪
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૮
ચોરસરી ...	૧	૩૪	૫૦
	,,	,,	૫૬
ચંડાવલ્લણ ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૪

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગોહિલવાડ	.	,,	૫૨	૧૬૫
		,,	૮૨	૨૨૩
	.	૩	૨૫૬	૮૪
ગોદ્ર	...	૨	૧૨૨	૨૫
		,,	૧૨૩	૩૧
		,,	,,	૩૫
		૩	૧૨૫ અ	૧૧૯
		,,	૧૪૯ ગ	૧૭૨
		,,	,,	૧૭૧
ગંભા	...	૨	૧૨૩	૨૭
		,,	,,	૩૦
		,,	,,	૩૪
		,,	૧૩૦	૯૫
		,,	,,	૬૭
		,,	૧૩૫	૧૪૨
		,,	૧૩૬	૧૪૬
		,,	,,	૧૪૭
		,,	૧૪૧-૪૨	૧૯
		,,	૧૪૭	૪૫
		,,	૧૫૫	૬૩
		,,	,,	૬૭
		૩	૨૦૬	૧૦
		,,	૨૧૮	૬૮
		,,	,,	૭૧
		,,	૧૨૫ અ	૧૨૨
		,,	,,	૧૩૦
ગંભૂતા	...	૨	૧૬૫	૧૧૩
		,,	,,	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૬
		૩	૧૪૪ ધ	૧૯૯
		,,	૧૫૭ અ	૧૮૪
		,,	,,	૧૮૫
ગ્વાલિઅર	...	૨	૧૩૫	૧૩૮
		,,	૧૫૦	૫૨
		,,	૧૫૧	૫૫
		,,	૧૫૬	૬૯
		૩	૫૮	૧૦૨
		,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
		,,	,,	૨૩૫

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઘ				
ઘડહડિકા	...	૨	૧૩૯	૧૫
		,,	,,	૧૬
ઘડીઘડુકા	...	,,	૧૪૯	૫૧
ઘણ્ટાપલ્લી	...	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬
		,,	,,	૨૪૭
		,,	,,	૨૪૯
ઘણ્ટેલાણુ	...	૨	૧૬૨	૯૭
		,,	,,	૯૯
		,,	,,	૧૦૦
ઘણ્ટોલી	...	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭
ઘસરક	...	૧	૫૯	૧૩૪
ઘસોઘુક	...	૩	૧૨૫ અ	૧૧૫
		,,	,,	૧૧૭
		,,	,,	૧૧૯
ઘાઘલીકૂપ	...	૨	૧૩૮	૧૪
ઘાટેલાણા	...	,,	૧૬૨	૯૪
ઘાણુદાહારપથક	...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૮
ઘારીયાવલિ	...	૨	૧૬૦	૮૬
		,,	,,	૮૮
ઘાસરક	...	૩	૫૬	૧૦૦
		,,	,,	૧૦૧
		,,	૫૯	૧૦૩
		,,	,,	૧૦૪
ઘુમલી	...	૩	૨૧૫ અ	૨૦૨
ઘુમ્લી	...	,,	૨૩૩	૨૧
ઘૂતાસન	...	૧	૭૬	૨૦૫
		,,	,,	૨૦૯
ઘેતાણા	...	૩	૨૪૬	૬૮
ઘોઘા	...	૧	૧૬	૩
		,,	૧૯	૧૧
		,,	૨૦	૧૩
		,,	૨૧	૧૬
		,,	૨૫	૩૦
ઘોડેગ્રામ	...	૨	૧૩૬	૧૫૧
		,,	,,	૧૫૪
ચ				
ચતુઃસરી	...	૨	૧૨૭	૬૮
		,,	,,	૭૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જુનાગઢ	,,	૧૫	૩
	,,	૨૯	૪૨
	,,	૪૨	૭૯
	,,	૫૩	૧૧૮
	૨	૧૫૪	૫૭
	,,	૧૫૫	૬૦
	,,	૧૬૨	૭૧
	,,	૨૦૪	૧૬૬
	૩	૨૨૫	૭૭
	,,	૨૩૪	૨૪
	,,	૨૩૫	૩૮
	,,	૬ અ	૯૧
	,,	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૧
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
જેશ્વર ...	,,	૯૨	૧૬૧-૧૬૨
જેસલમીર ...	,,	૧૪૯ બ	૧૭૪
જોગીઆ ...	૧	૨૯	૪૨
જોશુન્ધા ...	૨	૧૨૯	૮૮
	,,	,,	૯૩
જોધપુર ...	૨	૧૩૮	૧૨
	૩	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	,,	૧૬૭
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૪
	,,	૧૫૫ અ	૧૭૭
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨
જોનલક્ષણુ ...	,,	૧૩૬ અ	૧૫૫
જોલિપદ્રક ...	૧	૪૩	૮૧
જોલ્વા ...	૨	૧૧૫	૩૭
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
જ્ંત્રાણુ ...	,,	૧૨૬	૫૪
જ્યેષ્ઠાનક ...	૧	૨૦	૧૩
	,,	,,	૧૪
	,,	,,	૧૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઝ			
ઝર ...	૧	૩૮	૬૨
	,,	૪૨	૮૬
ઝરી ...	,,	૩૮	૬૨
	,,	,,	૬૩
ઝરીવલ્લિકા ...	૨	૧૩૦	૯૪
	,,	,,	૯૬
ઝાણુઆ	૩	૨૩૭	૪૨
ઝાર (ઝારી) ...	૧	૬૫	૧૫૧
ઝારીસ્થલી ...	,,	,,	,,
ઝાલાવાડ ...	૨	૧૪૪	૨૮
ઝીંઝુવાડા ...	,,	૧૩૭	૧૧
ટ			
ટિંબાનક ...	૩	૨૪૪	૬૭
ટિંબાણુ ...	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૫૬	૮૪
ટિમ્બાણુક ...	૩	૨૪૩	૬૧
	,,	,,	૬૨
	,,	,,	૬૩
	,,	,,	૬૪
	,,	,,	૬૫
	,,	,,	૬૬
ટીમ્બુર્ણા ...	,,	૨૩૯	૫૧
ટંક ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
ઠ			
ઠાસરા ...	૩	૨૧૪	૪૩
	,,	૨૩૭	,,
ડેડવસણુ ...	૨	૨૦૨	૧૬૩
	,,	,,	૧૬૪
ડ			
ડગ્ગાણુક ...	૧	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
ડુમનિકા ...	,,	૮૪	૨૪૦
ડભક ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
ડભક ...	૧	૬૧	૧૩૯
ડભોઇ ...	૩	૨૧૫	૪૫
	,,	૨૧૮	૬૫
	,,	૨૩૨	૧૯
	,,	૧૨૫ અ	૧૧૫

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
છ				
છતાહાર	...	૨	૧૮૬	૧૫૩
છત્રાહર	...	,,	,,	૧૫૨
છાણુઆ	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
છારોલી	...	૨	૧૨૦	૩
છિંદ્રિયાલા	...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
		,,	,,	૧૫૮
છીરકદ	...	૨	૧૧૮	૪૮
		,,	,,	૪૯
		,,	,,	૫૧
છેદકપદ્રક	...	૧	૨૨	૨૧
		,,	,,	૨૨
		,,	,,	૨૩
જ				
જડેશ્વર	...	૨	૧૦૯	૫
		,,	૧૧૪	૨૫
જદ્રાણુ	...	,,	૧૨૬	૫૪
		,,	,,	૫૯
		,,	,,	૬૪
જમની	...	,,	૧૩૫	૧૩૮
		,,	,,	૧૪૨
		,,	૧૪૧–૪૨	૧૯
જમ્બુવા	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
જમ્બુવાનર	...	૧	૮૫	૨૪૩
જમ્બુવાપિકા	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
જમ્બુવાવિકા	...	૨	૧૨૩	૨૮
		,,	,,	૩૨
		,,	,,	૩૫
		,,	૧૨૬	૫૪
જમ્બુસર	...	૧	૬૮	૧૬૨
		,,	,,	૧૬૬
		,,	,,	૧૬૮
		,,	૧૦૨	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૭
		૨	૧૦૯	૮
		,,	,,	૧૧
		,,	૧૧૦	૧૬

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જમ્બુસર		,,	,,	૧૭
		,,	૧૧૭	૪૦
		,,	,,	૪૧
		,,	૧૧૮	૪૮
		,,	૧૨૦	૩૫
		,,	૧૨૬	૫૪
જમ્બા	...	,,	૧૧૮	૪૮
		,,	,,	૪૯
		,,	,,	૫૧
જયપુર	...	૨	૧૬૨	૯૫
		૩	૨૩૪	૨૪
		,,	,,	૨૫
		,,	૨૩૫	૨૮
		,,	,,	૩૩
		,,	,,	૩૪
જવલકૂપક	...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
જસદણુ	...	૧	૮	૧૪
જાર્ઇવિણુપલ્લિ	...	,,	૭૩	૧૯૦
		,,	,,	૧૯૪
જાંગલ	...	૨	૧૬૭	૧૨૨
જાન્હવી	...	૨	૧૪૫	૩૧
જાફરાબાદ	...	૩	૨૪૪	૬૭
		,,	૨૫૦	૭૦
		,,	૨૫૧	,,
		,,	૨૫૩	૮૨
જામોડ	...	૨	૧૧૮	૪૮
જામનગર	...	૧	૭	૧૨
		,,	૩૭	૬૧
		૨	૧૬૪	૧૧૦
જાબાલીપુર	...	૩	૨૪૧ અ	૨૫૨
		,,	,,	૨૫૩
જારખવા	...	૨	૧૨૩	૨૮
		,,	૧૨૬	૫૪
જાલોર	...	૩	૧૪૯ અ	૧૭૩
		,,	૨૪૧ અ	૨૫૨
જુનાગઢ	...	૧	૧	૧
		,,	૬	૭
		,,	૯	૧૬
		,,	૧૦	૧૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
તિમવિ ...	૨	૧૨૨	૧૯
	"	"	૨૩
તિનિષક ...	૧	૧૭	૫
	"	"	૬
	"	"	૮
તિલકવાડા ...	૩	૨૩૭	૪૩
	"	૨૪૮ બ	૨૪૬
તુંગભદ્રા ...	૨	૧૨૧	૧૬
	"	૧૨૨	૨૨
	"	"	૨૬
	"	૧૩૦	૯૬
તુંગાવ ...	"	૧૨૨	૧૯
તેજ:પુર ...	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
તેન ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	૩	૨૩૧	૧૩
તેન્ન ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૩૩
	"	"	૧૩૬
તેમ્બુરક ...	૩	૨૩૯	૫૧
	"	"	૫૭
તેલંગણા ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૪
તેલિંગન ...	૨	૧૩૭	૫
તેવાર ...	"	૧૩૬	૧૪૬
તોરણમારુ ...	૨	૧૪૧–૪૨	૧૯
	"	"	૨૨
	"	"	૨૪
તોરખેડે ...	૨	૧૨૪	૩૭
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૫
	"	"	૧૩૬
	"	૧૩૦ અ	૧૪૬
તો[illegible]ક ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	"	"	૧૨૯
ત્રિકૂટ ...	૧	૧૪	૬
ત્રિપુર ...	૨	૧૩૬	૧૪૬
ત્રિશ ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
	"	"	૧૭૪
ત્રિભુવનપાલ (વિષય)	"	"	"
ત્રિશતિમક ...	૧	૫૭	૧૫૯
ત્રિસંગમક ...	૧	૧૬	૩
ત્રિસંગમક ...	"	"	૪
	"	૬૭	૧૫૭
	"	"	૧૫૯
	"	"	૧૬૧
ત્રિહટિ ...	૨	૨૦૧	૧૬૦
	"	"	૧૬૧
ત્રેના ...	"	૧૨૯	૯૩
ત્રેવા ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
ત્રેવાહાર ...	"	૧૨૯	૮૮
ત્રેયરણ્ણા ...	૩	૨૩૧	૧૩
	"	"	૧૫
	"	"	૧૭
થ			
થનવી ...	૨	૧૨૬	૫૪
થાણા ...	"	૧૩૦	૯૪
	૩	૨૩૯ અ	૨૫૦
થૂણ્વિ ...	૨	૧૨૬	૫૪
	"	"	૫૯
	"	"	૬૪
દ			
દધિકુપક ...	૧	૩૮	૬૨
	"	"	૬૩
દધિપદ્ર ...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
	"	"	૧૬૨
	"	"	૧૬૩
દધિપુર ...	"	"	૧૬૧
દધિમતી ...	"	"	૧૬૧
	"	"	૧૬૩
	"	૨૨૦ અ	૨૧૧
	"	"	૨૧૨
દન્તુરપુર ...	૧	૫૮	૧૩૪
દન્તુરાપુત્ર ...	૩	૫૮	૧૦૨
દ(ન્તે)[illegible]ક ...	૨	૧૨૮	૭૩
	"	"	૭૮
દર્ભચાર ...	૩	૨૩૦	૧૦
	"	"	૧૧
દર્ભવતી ...	"	૨૦૭	૧૫
	"	૨૦૮	૨૧
	"	૨૦૯	૨૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ડવાણી ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૯
	,,	,,	૧૪૦
ડહક ...	૧	૯૫	૨૮૧
	,,	,,	૨૮૬
ડંગરૌઆ ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
ડાપદ્રક ...	૧	૮૩	૨૩૫
ડામરિપાટક ...	,,	૩૯	૬૫
	,,	,,	૬૬
ડાહક ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
ડાહલ (દાહલ) ...	,,	૧૩૦	૯૯
ડિન્ડોરી ...	,,	૧૨૬	૬૧
	,,	૧૨૯	૮૧
ડીહવિક ...	૩	૨૪૮	૬૯
ડુચાણા ...	,,	૨૦૧	૧૬૦
ડુણાવિહાર ...	૧	૮૪	૨૩૬
	,,	,,	૨૪૦
ડેભક ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
	,,	,,	૨૨૪
	,,	,,	૨૨૬
	,,	,,	૨૨૭
ડોડિયાપાટક ...	૨	૧૬૫	૧૧૪
ડોમ્બિગ્રામ ...	૧	૪૨	૮૧
	,,	,,	૮૪
ડોસિગ્રામ ...	,,	,,	૭૯
ડોહલિકા ...	૨	૧૫૮	૭૯
	,,	,,	૮૦
ઢ			
ઢાંક ...	૧	૫૭	૧૨૯
	,,	૯૩	૨૬૩
	,,	૯૪	૨૭૫
	૩	૫૯ અ	૧૦૫
ત			
તડાગિકા ...	૩	૧૩૦ અ	૧૫૨
તણકોટિ ...	,,	૧૪૯ બ	૧૭૪
	,,	,,	૧૭૬
તનોટ ...	,,	,,	૧૭૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
તન્ખાલા ...	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
તન્તિકા ...	,,	૨૩૯	૫૭
તમલુક ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
તરણગામ ...	,,	૧૪૧-૪૨	૧૯
તર્સંમિઆ ...	૧	૧૬	૩
	,,	૬૭	૧૫૭
તર્સરિ (તર્શરિ)	,,	૧૩	૪
તલપદ્રક ...	૩	૨૩૯	૫૧
	,,	,,	૫૪
	,,	,,	૫૭
તલભદ્રિકા ...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૯
	,,	,,	૨૨
	,,	,,	૨૪
તલહદપ ...	,,	,,	૨૨
તલાજા ...	૧	૮૮	૨૪૯
	૩	૨૪૩	૬૧
	,,	,,	૬૩
	,,	,,	૬૪
	,,	,,	૬૫
તસિલાવસ્લિ ...	૨	૧૨૭	૭૨
તળદ ...	૩	૨૩૯	૫૧
તળોદ ...	,,	,,	,,
તાન્દલજા ...	,,	૨૩૨	૧૯
તાન્દુલપદ્રક ...	,,	,,	૧૮
	,,	,,	૧૯
તાપસપલ્લિકા ...	૧	૮૫	૨૪૩
તાપસીય ...	,,	૧૭	૫
	,,	,,	૬
	,,	૧૦૪	૧૨
	૨	૧૧૫	૩૧
	,,	૧૨૬	૫૪
	,,	,,	૬૬
	,,	૧૨૯	૮૩
	,,	૧૩૧	૧૦૬
તામ્રપર્ણી ...	,,	૧૩૫	૧૩૯
(તંબપંણી)	૧	૧	૩
તામ્રલિપ્ત ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
તારંગા ...	૩	૨૪૦	૫૮
તાલધ્વજ ...	,,	૨૪૩	૬૬

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દેવપટ્ટન	...	૨	૧૬૩	૧૦૧
		,,	,,	૧૦૨
		૩	૨૨૨	૭૯
		,,	,,	૮૬
દેવપત્તન	...	૨	૧૬૩	૧૦૮
		૩	૨૧૭	૬૦
		,,	૨૨૯	૮૨
		,,	૨૪૧ ખ	૨૫૬
દેવપાટણ	...	,,	૧૬૩	૧૦૧
દેવભદ્રિપલ્લિકા	...	૧	૪૫	૯૦
		,,	,,	૯૩
દેવરક્ષિત	...	,,	૪૧	૭૪
		,,	,,	૭૮
દેવળી	...	,,	૮૮	૨૪૯
		૨	૧૨૫	૪૨
		૩	૯૨	૧૧૨
		,,	૨૩૭	૪૦
દેવવિતાનક	...	,,	૨૨૯	૨૨૨
દેવળી	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
		,,	૧૩૫	૧૩૯
દેવાઉ	...	,,	૧૭૦	૧૪૩
દેવીસરસ	...	૩	૫૯ અ	૧૦૫
દેસુરક્ષિતિ...		૧	૭૨	૧૮૪
		,,	,,	૧૮૮
દેસૂરી	...	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
દેસેનક	...	૧	૮૨	૨૨૩
		,,	,,	૨૨૮
		,,	,,	૨૨૯
દેલમઈ	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
દોડ્ડિમાપક (ડોડિમાપાટક)		૨	૧૬૫	૧૧૬
દોહદ	...	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
		,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
		,,	,,	૧૬૨
દોલતાબાદ	...	૨	૧૨૩	૨૭
દંડાહિપથક	...	૨	૧૫૮	૭૮
		,,	,,	૮૦
દંડાહીપથક	...	,,	૨૦૬	૧૭૪
દંતવારા	...	,,	૧૩૮	૧૨
દંભક	...	૩	૨૦૬	૫
દ્વારકા	...	૧	૧૧	૧૮
		૩	૨૨૯	૯
		,,	૨૩૦	૧૧
		,,	,,	૧૨
		,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
		,,	૨૨૯	૨૨૧
		,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
દ્વીપ	...	૧	૧૫	૧૦
		,,	૮૨	૨૨૩
		,,	,,	૨૨૭
		,,	,,	૨૨૯
દ્વેનિકા	...	૩	૨૩૩	૨૨
દ્રાવિડ	...	,,	૨૫૨	૭૭
દ્રોણિક	...	૧	૨૯	૪૨
દ્રોણિકા	...	૧	૨૯	૪૩
ધ				
ધઉલી	...	૨	૧૬૮	૧૩૫
		,,	,,	૧૩૬
		,,	,,	૧૩૮
ધરૂપાસદ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
		,,	,,	૧૪૮
		,,	,,	૧૫૨
ધણુર	...	૨	૧૩૮	૧૨
		,,	,,	૧૪
ધનવલ્લિકા	...	,,	૧૩૦	૯૬
		,,	,,	૧૦૩
ધન્મોદ	...	૧	૬૯	૧૭૦
ધન્વ	...	૧	૬	૮
ધમડાછા	...	૨	૧૪૧	૧૪૨
ધમણાચ્છા	...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૮
		,,	,,	૧૯
		,,	,,	૨૩
		,,	,,	૨૪
ધમ્નાર	...	૧	૬૯	૧૭૦
ધરમણુહડિકા	...	૧	,,	૧૬૯
		,,	,,	૧૭૦
		,,	,,	૧૭૪
ધરમપુરી	...	૩	૨૩૭	૪૧
ધર્મવહિકા	...	૨	૧૬૨	૬૪
		,,	,,	૯૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દર્ભવતી ...	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	,,	૪૦
દર્ભાવતિ ...	૩	૨૧૫	૪૫
	,,	૨૧૮	૬૫
દશપુર ...	૧	૫૦	૧૦૬
	,,	,,	૧૦૮
	,,	,,	૧૧૦
	,,	૫૯	૧૩૪
	,,	૬૮	૧૬૨
	,,	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	,,	૨૨
	૩	૫૮	૧૦૨
દશાર્ણ ...	,,	૨૨૬	૧૦૬
દસોર (મન્દસોર)	૧	૬૯	૧૭૦
દધિપદ્રિ ...	૨	૧૧૪	૨૮
	,,	,,	૨૯
દક્ષિણાપથ ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
દગિરૈઆ ...	૨	૨૦૬	૧૭૪
દામનગર ...	૧	૨૧	૧૬
દારોટા ...	૨	૧૩૦	૯૬
દાસઉદ્ર ...	,,	૨૦૨	૧૬૩
દાસપજ ...	,,	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૪
દાહલ ...	,,	૧૩૦	૯૬
દાહોદ ...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
દિજપુત્ર ...	૧	૯૩	૨૬૩
	,,	,,	૨૬૭
	,,	,,	૨૭૪
દિસમલ ...	૩	૨૪૦	૫૮
દિલવારા ...	૨	૧૬૮	૧૩૬
દિલ્હી ...	૨	૨૫૬	૮૪
દિવલ ખેડી ...	૧	૬૯	૧૭૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દીખાનાક ...	૧	૫૭	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
દીપનક ...	,,	૬૮	૬૨
	,,	,,	૬૩
દીવ ...	૩	૨૧૭	૫૮
દુહાપુર ...	૨	૧૪૪	૨૮
દુદ્દુદ્ડ ...	૧	૭૩	૧૯૦
	,,	,,	૧૯૪
દુદ્દુદ્ડિકા ...	,,	,,	૧૯૦
	,,	,,	૧૯૪
દુધુખા ...	૩	૨૧૬	૫૬
	,,	,,	૫૭
દેઉલવાડા ...	૨	૧૬૦	૮૬
	,,	,,	૮૮
	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭
	,,	,,	૧૩૯
દેઉલવાલા ...	,,	,,	૧૩૪
દેહથી ...	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૧
દેગામ ...	,,	૧૧૮	૪૮
દેગુઆ ...	,,	૧૪૫	૩૦
દેગુયા ...	,,	,,	૩૨
	,,	,,	૩૩
દેટ્ઠદાર ...	૧	૩૪	૫૬
	,,	,,	૫૭
દેપથલિ ...	,,	૫૦	૧૦૬
	,,	,,	૧૦૮
દેપાપલિલ ...	૧	૮૫	૨૪૩
	,,	,,	૨૪૪
દેલવાડા ...	૩	૨૦૬	૩
દેવકુલપાટક ...	૧	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
	,,	,,	૧૭૪
	,,	૭૯	૨૧૯
દેવગિરિ ...	૨	૧૩૭	૮
દેવતિ ...	,,	૧૬૫	૧૧૪
દેવનગર ...	૩	૨૧૭	૬૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નતાઉભી ...	૨	૧૬૬	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
નદીદ ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
નદીમ ...	૧	૩૪	૫૬
	,,	,,	૫૭
નદુલ ...	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
નદૂતકાન્નિકા ...	,,	,,	,,
નદક્ષપુર ...	૨	૧૪૮	૪૯
નન્દગ્રામ ...	,,	૧૩૦	૯૬
	,,	,,	૧૦૩
નન્દનગાવ ...	,,	૧૩૦	૯૬
નન્દીઆરદ ...	૧	૫૦	૧૧૦
નરહાણુ ...	૩	૨૩૯	૫૧
નર્મદા (નર્મ્મદા)	૨	૧૨૧	૪૨
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૫૨
	,,	૧૨૯	૮૮
	,,	૧૩૦	૯૬
	,,	૧૩૧	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૩
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
	,,	૧૫૭	૭૩
	,,	,,	૭૪
	૩	૨૧૫	૪૭
	,,	,,	૫૨
	,,	૨૧૮	૭૧
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
	,,	,,	૨૪૭
	,,	,,	૨૪૮
	,,	,,	૨૪૯
નવહોટ ...	,,	૨૨૮ અ	૨૩૮
નવગ્રામક ...	૧	૬૮	૧૬૩
	,,	,,	૧૬૭
	,,	,,	૧૬૮
નવપ્રીસક ...	૨	૧૩૯	૧૫
	,,	,,	૧૬
નવલખી ...	૧	૫૩	૧૧૯
નવસર ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪
	,,	,,	૧૭૬
નવસારી ...	૧	૧૦૩	૮
	,,	,,	૯
	,,	૧૦૫	૧૩
	,,	,,	૧૪
	૨	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૨૫	૪૧
	,,	૧૨૮	૭૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૫
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	,,	૧૪૧-૪૨	૧૮
	,,	,,	૧૯
	,,	,,	૨૦
	૩	૨૩૧	૧૩
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૩
	,,	,,	૧૨૪
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૮
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૭
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
નવસારિકા ...	૧	૧૦૩	૮
	,,	,,	૯
નવાનગર ...	,,	૪૦	૭૦
	૩	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધવલક્કક	...	૩	૨૦૭	૧૫
		,,	,,	૧૭
		,,	૨૦૮	૨૧
		,,	૨૧૦	૩૦
		,,	૨૧૧	૩૨
		,,	,,	૩૩
		,,	,,	૩૫
		,,	,,	૩૭
		,,	,,	૪૦
		,,	૨૫૧ બ	૨૫૮
ધાડિયપ્પ	...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
		,,	,,	૧૪૧
ધાંનોલી	...	૨	૧૩૦	૯૬
ધામલાચ્છા	...	૨	૧૪૧–૪૨	૨૪
ધાર	...	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
		,,	૨૩૭	૪૩
ધારા	...	૨	૧૪૭	૩૯
		,,	,,	૪૨
		,,	,,	૪૫
		૩	૨૧૫	૪૭
		,,	૨૩૮	૪૯
ધારાદ્રેદ	...	૧	૪૫	૯૦
ધારાખેટ	...	,,	,,	૯૩
ધારાપુરી	...	૨	૧૫૪	૫૮
		,,	,,	૫૯
		,,	૧૫૫	૬૧
		,,	,,	૬૫
ધારવાડ	...	૨	૧૩૬	૧૪૭
ધાવટ	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
ધાવત	...	૨	૧૨૫	૪૨
ધાહડ	...	૨	૧૧૭	૪૩
		,,	,,	૪૫
		,,	૧૨૫	૪૨
		,,	,,	૪૭
		,,	,,	૫૨
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
ધ્રાંગધરા	...	૨	૧૪૪	૨૮
		૩	૧૪૪ ક	૧૬૪
		,,	૧૫૭ ક	૧૯૦

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધિનકિ	...	,,	૨૩૩	૨૧
		,,	,,	૩૫
ધિસ્શીશ્વર	...	૩	૨૩૯	૫૪
		,,	,,	૫૭
ધુવડેમા	...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
ધુણીઆ	...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
ધૂમા	...	૧	૮૩	૨૩૦
		,,	,,	૨૩૪
ધૂસડી	...	૨	૨૦૧	૧૬૦
		,,	,,	૧૬૧
		,,	૨૦૨	૧૬૪
ધેનિકા	...	૩	૨૩૩	૨૧
		,,	,,	૨૩
ધોળકા	...	૧	૯૫	૨૮૦
		૨	૧૩૭	૬
		,,	,,	૮
		૩	૨૧૫	૪૪
		,,	૨૧૮	૬૫
ધોલી	...	૨	૧૬૮	૧૩૬
ધંધુકા	...	,,	૧૩૭	૮
ન				
નગડા	...	૩	૨૩૯	૫૧
નગડા(?)વરયાણ		,,	,,	,,
નગહિજાટ	...	૧	૬૬	૧૫૬
નગર	...	૨	૧૪૭	૩૯
		૩	૨૧૮	૬૫
		,,	,,	૭૦
નગરક	...	૧	૨૪	૨૮
		,,	,,	૨૯
		,,	૭૩	૧૯૦
		,,	,,	૧૯૪
		,,	૮૫	૨૪૩
		,,	,,	૨૪૪
નહૂકપુર	...	,,	૨૫	૩૦
નડિયાદ	...	,,	૯૬	૨૮૮
નડુલપુર	...	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮
		,,	,,	૧૭૯
નડુલ	...	,,	૧૪૮ બ	૧૬૭
		,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
		,,	,,	૧૭૨

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નિર્ગુણ્ડી	...	૧	૬૯	૧૬૯
નિર્ગુણ્ડી	...	૧	૬૯	૧૭૪
નિષાદ	...	,,	,,	૭
		,,	,,	૯
		,,	,,	૧૧
નીસ્તનાસિયા	...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
નીલછી	...	૨	૨૦૧	૧૬૦
		,,	,,	૧૬૧
નીલકુન્ડ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૭
નીવૃત	...	૧	૬	૯
નેપાલ	...	૧	૭૩	૧૯૦
નોગાવા	...	૧	૬૮	૧૬૨
		,,	,,	૧૬૩
		,,	૬૯	૧૬૯
નોઆર	...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪
નંદાવલ્લણ	...	૨	૨૦૬	૧૭૨
		,,	,,	૧૭૩
		,,	,,	૧૭૪
નંદીશ્વર	...	૧	૫૦	૧૦૬
		,,	,,	૧૦૮
ન્હાનું ઉમાકા પુ	...	૨	૨૦૨	૧૬૪
પૃથ્ઠમ	...	૧	૧	૧૭
પટના	...	૨	૧૬૩–૬૪	૧૨૫
પટ્ટન	...	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
પદ્મપદ	...	૬	૭૪	૧૯૫
		,,	,,	૧૯૮
		,,	,,	૨૦૨
પઠાનક	...	૧	૭૧	૧૮૦
		,,	,,	૧૮૨
પકારી	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૭
પક્ષ્મલ્લણ	...	,,	,,	૧૪૮
		,,	,,	૧૫૨
પષ્કરકુપિકા	...	૧	૫૨	૧૧૫
પત્તન	...	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
		,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
		,,	૨૦૩	૧૬૫
પથરોણુ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
પદ્માશી	...	,,	૨૩૩ બ	૨૩૦
		,,	,,	૨૩૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પદ્મનાલ	...	૨	૧૨૧	૧૩
		,,	,,	૧૭
પદ્રક	...	૧	૧૦૬	૧૪
		,,	,,	૧૫
પનીઉ	...	૩	૨૩૨	૧૯
પણના	...	૨	૧૩૬	૧૪૭
પરતાપગઢ	...	૩	૨૩૭	૪૦
પરતાબગઢ	...	,,	,,	૪૩
પરિચય	...	૧	૧૦૨	૩
		,,	,,	૪
		,,	,,	૭
પર્ણાકિા	...	૩	૨૩૨	૧૮
		,,	,,	૨૦
પલસાણા	...	૨	૧૧૫	૩૦
પલ્લવ	...	,,	૧૨૨	૨૫
		,,	૧૩૦	૯૬
પલાશની	...	૧	૬	૭
		,,	,,	૮
		,,	,,	૧૦
		,,	૧૫	૬
		,,	,,	૯
પલ્લિકા (પુરોહિત પલ્લિકા)		૧	૧૬	૭
		,,	,,	૮
		૩	૧૪૮ આ	૧૬૬
પાલ્લતવાડ	...	૨	૧૨૧	૧૩
		,,	,,	૧૭
પલ્હના	...	૧	૬૮	૧૬૩
પશ્ચિમઘાટ	...	૨	૧૨૩	૨૭
પસાલ	...	,,	૧૬૮	૧૪૦
પહ્મવર્ણિક	...	૧	૭૯	૨૧૯
પાટણ	...	૨	૧૩૭	૪
		,,	૧૪૩	૨૫
		,,	૧૫૮	૭૮
		,,	૧૬૫	૧૧૬
		૩	૨૧૮	૬૫
		,,	૨૨૩	૮૮
		,,	૨૩૭	૪૧
		,,	૧૩૦ અ	૧૪૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નવું કમ્બોધ ...	૨	૧૩૭	૧૧
નક્ષિકપુર ...	૧	૨૩૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
	,,	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૨૯
	,,	,,	૩૩
નાગજરિક્ષિરા ...	,,	૧૪૯	૫૧
નાગદા ...	૨	૨૫૨	૭૬
નાગહિમાનક ...	૩	૬૬	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૦
નાગદહ ...	૧	૯૫	૨૮૦
નાગનગર ...	૩	૨૧૫	૪૯
નાગમોહ ...	,,	,,	૫૬
નામધારિકા ...	૨	૧૪૧-૪૨	૧૮
	,,	,,	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	,,	૨૪
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૪
	,,	,,	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૨
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૬
નાગહદ ...	,,	૨૫૨	૭૬
નાણાપ્વા ...	,,	૨૩૯	૫૨
	,,	,,	૫૪
નાક્ષાપ્વા ...	,,	,,	૫૭
નાદરૌલક ...	૧	૪૧	૭૪
	,,	,,	૭૭
નાડલાઈ ...	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
નારેળ ...	૨	૧૩૭	૩
	૩	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	,,	૧૭૧
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
	,,	૨૪૧ બ	૨૫૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નાંદીપુરી ...	૨	૧૦૯	૫
	,,	,,	૬
	,,	,,	૧૦
	,,	૧૧૦	૧૩
	,,	,,	૧૪
	,,	,,	૧૭
	,,	૧૧૨	૨૧
	,,	૧૧૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
નાંદોદ ...	,,	૧૦૯	૫
નાભક ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪
નાસ્ત્રીતટક ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
	,,	,,	૧૩૩
	,,	,,	૧૩૬
નાપકા ...	૩	૨૧૬	૫૬
	,,	,,	૫૭
નાલોડાગામ ...	૩	૨૧૬	૫૫
નાલોદા ...	,,	,,	૫૭
નાવક ...	,,	૧૨૫ ક	૧૪૧
નાવાબિકા ...	૨	૧૩૨	૧૧૮
	,,	,,	૧૨૧
નાસિક ...	૧	૧૩	૪
	૨	૧૨૧	૯
	,,	,,	૧૭
નાસિક ...	૧	૧૦૭	૧૬
નાહગામ ...	૨	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૧
નિંકાવ ...	૧	૮૨	૨૨૩
નિગડ ...	૨	૧૨૨	૨૧
નિગ્રુડ ...	,,	૧૧૪	૨૫
	,,	,,	૨૮
	,,	,,	૨૯
નિગ્ગુડ ...	૧	૫૬	૧૨૮
નિગ્ગુડક ...	૩	૫૬	૧૦૦
	,,	,,	૧૦૧
નિરગુન્ડી ...	,,	૨૩૨	૧૮
નિરગુન્ડપદ્રક ...	,,	૨૩૨	૧૯
	,,	,,	૨૦
નિરૂપણ ...	૧	૧૦૭	૧૬

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પુના	...	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
		,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
		,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
		,,	૧૬૪	૨૦૮
		,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
		,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
		,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
		,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
		,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
		,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
પુશ્મના	...	૨	૧૩૬	૧૪૭
પુરાવી	...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૪
		,,	,,	૧૨૯
		,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
		,,	,,	૧૫૨
પુરોહિતપલ્લિકા	...	૧	૧૪	૬
		,,	,,	૭
પુલિન્દ્રા	...	,,	,,	૮
		૨	૧૨૧	૯
		,,	,,	૧૩
		,,	,,	૧૭
પુલિંદાનક	...	૧	૬૮	૧૬૩
		,,	,,	૧૬૭
		,,	,,	૧૬૮
પુલેશ્વરક	...	,,	૯૯	૩૦૬
(પુ)ષ્મિલનક	...	,,	૫૭	૧૩૦
		,,	,,	૧૪૨
પુણ્યશાખપુર	...	,,	૮૧	૨૨૨
પુણ્યક્રસ્થલી	...	,,	૫૨	૧૧૫
પુણ્યમિત્ર	...	,,	૫૫	૧૨૭
પુણ્યસામ્બપુર	...	૩	૯૨	૧૧૨
પૂના	...	,,	૨૬ અ	૯૩
પૂરાવી	...	૨	૧૨૮	૭૩
		,,	,,	૭૯
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
પૂર્ણપથક	...	૨	૧૫૭	૭૩
		,,	,,	૭૪
પૂર્ણા	...	૧	૧૩	૪
		૩	૧૨૫ બ	૧૨૪
		,,	૧૩૦ અ	૨૪૮

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પૂર્ણીક	...	૧	૮૮	૧૪૯
		,,	,,	૨૫૫
પૂલિન્દક	...	,,	૭૬	૨૦૫
		,,	,,	૨૦૬
પૂસિલાવિટિક	...	૨	૧૨૭	૬૮
		,,	,,	૭૨
પૃથપુત્ર	...	૩	૪૪ અ	૯૭
પેટલાદ	...	૨	૧૩૫	૧૩૭
પેઠિસ્લક	...	૩	૨૩૪	૨૪
		,,	,,	૨૫
પેતંલ્લિક	...	૧	૧	૫
પેથવટ	...	,,	૩૮	૬૩
પેહીઆ	...	૨	૧૩૫	૧૩૮
પેઠણ	...	,,	૧૨૫	૪૨
		,,	,,	૪૩
		૩	૧૨૫ બ	૧૨૩
		,,	,,	૧૨૧
પોરબંદર	...	,,	૨૩૩	૨૧
		,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
		,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
		,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
પૌન્ડ્રવર્ધન	...	૨	૧૩૬	૧૫૧
પંચુલ પલ્લીકા	...	૧	૭૬	૨૦૫
		,,	,,	૨૦૯
પંચગંગા	...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
પંચમહાલ	...	૧	૭૩	૧૮૯
		,,	૯૫	૩૮૦
		૨	૧૧૭	૪૦
		૩	૨૩૦	૧૦
		,,	૨૩૭	૪૨
		,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
		,,	,,	૧૬૨
પંથોડ	...	૨	૧૩૨	૧૧૫
		,,	,,	૧૧૮
પંથોરા	...	,,	,,	૧૧૫
પ્રઝરિકા	...	૨	૧૩૯	૧૬
પ્રભાસ	...	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
		૩	૨૧૯	૭૫
		,,	૨૨૨	૭૯
		,,	૧૩૦ અ	૧૪૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પાટણ ...	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩
	,,	,,	૧૮૪
પાટલીપુત્ર ...	૧	૧	૫
(પાટલીપુત)	૨	૧૩૨–૩૪	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૫
	,,	,,	૧૩૩
	,,	,,	૧૩૬
પાંડય	,,	૧૩૦	૯૬
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૯
પાવકય ...	૨	૧૨૯	૮૪
પાહરા ...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩
પારડી ...	૧	૧૩	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૪	૬
પારિંદ ...	,,	૧	૧૨
	,,	,,	૧૩
પારિસ ...	૨	૧૧૬	૩૪
પાલડી ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
પાલણપુર ...	,,	૧૨૨	૧૮
	,,	૧૩૭	૩
	૩	૨૨૩	૮૮
	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૪૧	૫૯
	,,	૨૪૬	૬૮
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
	,,	,,	૧૫૭
પાલતીરાલહૃગ ...	૧	૫૧	૧૧૩
	,,	,,	૧૧૪
પાલિ ...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
પાલિતાણા ...	૧	૧૭	૫
	,,	૨૦	૧૪
	,,	,,	૧૫
	,,	૨૨	૨૧
	,,	,,	૨૩
	,,	૨૩	૨૪
	,,	૨૪	૨૯
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૨
પાલિતાણા ...	૧	૪૧	૭૪
	,,	૫૧	૧૧૧
	૩	૨૨૯	૯
	,,	૨૩૦	૧૦
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૫૬	૮૪
	,,	૨૬ અ	૯૩
	,,	૨૨૯	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
પાશહણુક ...	૨	૧૨૯	૮૩
	,,	,,	૯૩
પાશાખિહદ ...	૩	૨૩૨	૧૮
	,,	,,	૧૯
પાશ્વકલિ ...	૨	૧૫૮	૭૯
પાષાણિહદ ...	૩	૨૩૨	૨૦
પિચ્છિ ...	૧	૮૪	૨૩૭
પિપ્પલ ...	,,	૫૫	૧૨૫
પિપ્પલરૂખરી ...	,,	૨૭	૩૭
	,,	,,	૩૮
	,,	૩૪	૫૬
	,,	,,	૫૭
પિપલાયક્ષ ...	૨	૧૨૦	૮
પિપ્પલાચ્છ ...	,,	,,	૩
	,,	,,	૫
પુંચર ...	,,	૧૭૦	૧૪૬
પુંડરિક ...	,,	૧૬૮	૧૪૦
પુણ્ડ્રવર્ધન ...	,,	૧૩૬	૧૪૭
	,,	,,	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૪
પુણ્યાનક ...	૧	૫૨	૧૧૭
પુન્દિકારાક ...	૧	૮૨	૨૨૨
પુષ્પકૃતજ ...	૨	૧૩૬	૧૪૭
પુના ...	૧	૫૭	૧૨૯
	૩	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	૧૫૭ ઈ	૧૯૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પ્રભાસપાટણ	...	૨	૧૫૫	૬૦
પ્રયાગ	...	૪	૨૨૨	૮૬
પ્રશ્નોરા	...	,,	૨૧૮	૬૫
પ્રસન્નપુર	...	૨	૧૫૯	૮૧
		,,	,,	૮૨
		,,	,,	૮૪
પ્રાચી	...	૨	૧૬૭	૯
		૩	૧૫૫ બ	૧૮૦
પ્રાંતિજ	...	,,	૨૩૭	૪૦
		,,	,,	૪૩
પ્રાશ્નિકા	...	,,	૨૧૮	૬૫
ફ				
ફરુકાબાદ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૧
ફલકવદ્ર	...	૨	૧૧૪	૨૮
		,,	,,	૨૯
ફિલિણિ	...	,,	૧૬૮	૧૩૫
ફીંચડી	...	,,	૧૬૫	૧૧૪
(શીચડી)	...	,,	,,	૧૧૬
		,,	૧૫૦	૧૪૩
ફૂલસર	...	૩	૨૪૩	૬૧
		,,	,,	૬૩
		,,	,,	૬૫
ફેંકપ્રસ્રવણ	...	૩	૨૨૯	૯
		,,	૨૩૦	૧૦
		,,	,,	૧૧
		,,	,,	૧૨
		,,	૨૨૯	૨૨૦
		,,	,,	૨૨૨
બ				
બગસરા	...	૩	૨૧૮	૬૫
		,,	,,	૬૮
		,,	,,	૭૧
બગુમરા (બગુમા)		૧	૧૪	૬
		૨	૧૧૧	૧૮
		,,	૧૧૫	૩૦
		,,	,,	૩૧
		,,	૧૨૫	૪૩
		,,	,,	૪૪
		,,	,,	૫૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બગુમરા (બગુમા)		૨	૧૨૭	૬૫
		,,	૧૨૮	૭૩
		,,	,,	૭૮
		,,	૧૨૯	૮૧
		,,	૧૩૧	૧૦૫
		,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
		,,	,,	૧૨૫
		,,	૨૩૧	૧૩
		,,	૨૫૬	૮૪
		,,	૧૩૦ અ	૧૪૪
		,,	,,	૧૪૫
		,,	,,	૧૪૭
		,,	૨૩૩ અ	૨૩૬
બરડકિઙ્કિ	...	૧	૪૭	૯૭
		,,	,,	૯૯
બદરી	...	૪	૧૪૮ ક	૧૬૮
બનારસ	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
બનાસ	...	,,	૧૩૭	૫
બન્દીઆ	...	૧	૪૪	૮૯
		૩	૪૪	૯૫
બન્ધી	...	૨	૧૨૫	૪૭
બબુરગામ	...	,,	૧૨૨	૧૯
બમેન	...	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
બરટક	...	૧	૫૭	૧૩૦
		,,	,,	૧૩૨
		૩	૫૯ અ	૧૦૫
બરટિકા દલક	...	,,	,,	,,
		,,	,,	૧૦૮
બરડા	...	,,	૨૩૩	૨૧
		,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
બરનગર	...	૧	૭૬	૨૦૫
બરાર	...	,,	૭૩	૧૮૯
બલું	...	૪	૧૪૮ ક	૧૬૮
બલછજ (બલેજ)		૨	૧૪૫	૩૨
બલવર્માનક	...	૧	૫૭	૧૨૯
		,,	,,	૧૩૦
		,,	,,	૧૩૨
બલસાર	...	,,	૧૦૩	૯
		,,	૧૦૫	૧૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બલિસ ...	૩	૨૩૧	૧૩
	,,	,,	૧૫
	,,	,,	૧૭
બલેગામ ...	૧	૧૦૭	૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	,,	૧૮
બલેશ્વર ...	૨	૧૨૯	૮૧
બહુનદસ્થ ...	૩	૨૩૯	૫૭
બહુમૂલા ...	૧	૩૬	૫૯
	,,	,,	૬૦
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
	,,	,,	૧૫૪
બહુવિયા ...	૩	૧૪૯ અ	૧૭૨
બળેજ ...	૨	૧૪૫	૩૩
બાડમેર ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩
બાડમેરા ...	૨	૧૪૮	૪૮
બાણકોડી ...	૧	૩૭	૬૧
બાદામી ...	,,	૧૦૩	૯૦
	૨	૧૨૫	૪૧
	,,	૧૩૦	૯૫
બાદાવી ...	,,	૧૨૫	૪૧
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૫૨
બાન્ટવા ...	૩	૪૪	૯૫
બાબરિયાવાડ ...	,,	૨૫૦	૭૦
બાભણવાડા ...	,,	૧૫૭ બ	૧૮૫
બામણગામ ...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
બામ્રોલી ...	,,	,,	,,
બારડોલી ...	૨	૧૨૯	૮૩
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	૩	૨૩૧	૧૩
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
બારવનસ્થલી ...	,,	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	,,	૧૦૮
બાલાદિત્ય ...	૧	૭૭	૨૧૦
(તળાવ) ...	,,	,,	૨૧૧
બાલિ ...	૩	૧૪૪ ડ	૧૬૪
(બાલી) ...	,,	૧૪૮ બ	૧૬૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બાલિ (બાલી)	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
બાલેશ ...	૨	૧૩૮	૧૨
બાલ્હારણક ...	૧	૭૯	૨૧૯
બાવસનક ...	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	,,	૨૧૭
બાવાપ્યારાનો મઠ	,,	૯	૧૬
બાહિરિક ...	,,	૧૦૩	૯
બિજાપુર ...	૨	૧૨૫	૪૧
બિજોલિયા ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
બિલ્વખાત ...	૧	૩૮	૬૨
બીકાનેર ...	૨	૧૧૪	૨૫
બીજાપુર ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭
બુચકલા ...	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
બુંદેલખંડ ...	,,	૧૬૦ અ	૧૪૪
બુદ્ધગયા ...	૧	૧	૭
બૃહજ્જારિકા ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
	,,	,,	૨૨૬
	,,	,,	૨૨૭
બેચરાજી ...	૨	૧૬૫	૧૧૬
બેટ ...	૩	૨૩૯ અ	૨૫૦
બેટવા ...	૨	૧૫૬	૭૦
બેગ્ગરૂક ...	૩	૨૩૯	૫૪
બેલગામ ...	૧	૧૦૭	૧૬
બેલૂર ...	૨	૧૩૦	૯૬
બોઆ ...	,,	૧૩૬	૧૪૭
બોડાણુ ...	,,	૧૩૮	૧૨
બોરલી ...	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
બોરસુદ ... (બોરસદ)	૨	૧૧૪	૨૪
બંકાપુર ...	,,	૧૩૬	૧૪૭
બંગાળા ...	,,	,,	,,
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
બંટીયા ...	,,	૪૪	૯૫
(બંવૂ)વાનક ...	૧	૪૧	૭૪
	,,	,,	૭૭
બ્રમિલનક ...	,,	૫૭	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
બ્રહ્મપુરી ...	૨	૧૫૫	૬૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બ્રહ્મપુરી ...	૨	૧૫૫	૬૩
	,,	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૮
	,,	,,	૧૦૦
	૩	૨૧૯	૭૩
	,,	,,	૭૪
બ્રહ્મપુરે ...	,,	,,	૭૫
	,,	૨૫૫	૮૩
બ્રહ્માંડ ...	૨	૧૩૭	૧૧
બ્રહ્માણુ ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
બ્રાહ્મણપલ્લિકા	,,	૧૨૫	૪૭
	,,	,,	૫૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૭
	,,	,,	૧૪૧
બ્રાહ્મણપાટક ...	૨	૧૫૭	૭૩
	,,	,,	૭૪
	,,	,,	૭૭
	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩
ભ			
ભગવત (તીર્થ)	૨	૧૩૧	૧૧૩
ભગવાદાન્ડી ...	૩	૨૩૯	૫૧
ભટ્ટકપત્ર ...	૧	૪૪	૮૯
	૨	,,	૯૫
	,,	,,	૯૬
ભટ્ટગ્રામ ...	૨	૧૩૦	૧૦૩
ભટ્ટારકવિહાર ...	૧	૩૬	૫૯
	,,	,,	૬૦
ભટ્ટાર્કભેદ ...	,,	૩૮	૬૨
	,,	,,	૬૩
ભટ્ટિકા (ગ્રામ)	,,	૮૦	૨૨૧
ભટ્ટિપદ્ર ...	૩	૨૨૯	૯
	,,	,,	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૨
ભડાણા ...	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
ભદ્રકપત્ર ...	,,	૪૪	૯૫
ભદ્રપદ્રન ...	૧	૪૯	૧૦૪
ભદ્રપત્તનક ...	,,	૩૯	૬૭
ભદ્રપલ્લી ...	૨	૧૨૯	૮૭
ભદ્રાણક ...	૧	૫૭	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
	૨	૧૬૪	૧૧૧
	૩	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	,,	૧૦૭
	,,	૧૬૪	૨૦૮
ભદ્રેણિયક ...	,,	૫૯ અ	૧૦૫
ભદ્રેણીકા ...	૧	૨૪	૨૮
	,,	,,	૨૯
	,,	૨૫	૩૦
	,,	,,	૩૧
	,,	૨૯	૪૨
	,,	,,	૪૩
ભદ્રેશ્વર ...	,,	૫૯	૧૩૫
	૩	૨૨૦	૭૭
	,,	૫૯	૧૦૩
	,,	,,	૧૦૪
	,,	૧૪૪ બ	૧૬૦
ભદ્રોપાત્ત ...	૧	૪૫	૯૨
	૨	૧૧૪	૨૫
ભમોદરા (મ્હોટા)	૧	૧૬	૩
ભરાણા ...	૨	૧૬૪	૧૧૦
	,,	,,	૧૧૧
	૩	,,	૨૦૮
ભરૂકચ્છ ...	૧	૭૨	૧૮૫
	,,	,,	૧૮૯
	,,	૭૩	૧૯૧
	૨	૧૦૯	૮
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૧૪	૨૭
	,,	,,	૨૯
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	,,	૩૨
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	,,	૩૮
	,,	,,	૫૧
	,,	૧૧૯	૫૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભરૂકચ્છ ...	૨	૧૨૬	૫૮
	,,	,,	૬૪
	૩	૨૨૮	૭
	,,	,,	૮
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩
	,,	,,	૨૨૪
	,,	,,	૨૨૬
	,,	,,	૨૨૭
ભરૂઅ ...	૧	૬૮	૧૬૨
	,,	૯૬	૨૮૮
	,,	૧૦૨	૩
	૨	૧૦૯	૫
	,,	૧૧૨	૨૦
	,,	૧૧૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
	,,	૧૧૬	૩૪
	,	૧૧૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	,,	૪૯
	,,	૧૨૫	૪૨
	,,	૧૨૬	૫૪
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	,,	૮૩
	,,	૧૩૧	૧૦૬
	,,	૧૩૭	૪
	,,	૧૬૨	૯૫
	૩	૨૨૮	૬
	,,	૨૩૬	૩૫
	,,	૨૩૦ અ	૨૪૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	,,	૨૩૧
	,,	,,	૨૩૫
	,,	,,	૨૩૬
ભાલ્યુણિક ...	૨	૧૨૫	૪૭
ભર્થના ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
ભાથાણુક ...	૨	૧૨૫	૪૬
	,,	,,	૫૨
ભથાન ...	,,	૧૨૫	૪૨
ભતૃદાહનક ...	૧	૪૭	૪૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભલ્લર ...	૧	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૭
ભલ્લાદેશ ...	૨	૧૫૫	૬૫
ભસંત ...	૧	૬૩	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૭
ભાગલપુર ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	,,	૧૩૫	૧૩૮
	,,	,,	૧૩૯
ભાહુદ્દપદ ...	૩	૧૪૮ બ	૧૬૭
ભાહુણ્ડા ...	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
ભાડવા ...	૧	૪૦	૬૯
ભારૂકચ્છક ...	૩	૨૨૮	૭
ભારોડા ...	૧	૬૮	૧૬૩
ભાલિભાડા ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૪૦
ભાવનગર ...	૧	૧૬	૩
	,,	૧૮	૯
	,,	૧૯	૧૧
	,,	૨૦	૧૩
	,,	૨૧	,,
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૪	૨૮
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૩૭	૬૧
	,,	૩૯	૬૫
	,,	૪૦	૭૦
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	૭૦	૧૭૫
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	૮૮	૨૪૯
	,,	૯૨	૨૬૨
	૨	૧૪૭	૩૮
	,,	૧૬૭	૨૦
	૩	૨૪૩	૬૧
	,,	૯૨	૧૧૧
	,,	,,	૧૧૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બ્રહ્મપુરી ...	૨	૧૫૫	૬૩
	"	૧૬૨	૯૪
	"	"	૯૮
	"	"	૧૦૦
	૩	૨૧૯	૭૩
	"	"	૭૪
	"	"	૭૫
બ્રહ્મપુરે ...	"	૨૫૫	૮૩
બ્રહ્માંડ ...	૨	૧૨૭	૧૧
બ્રહ્માણ ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
બ્રાહ્મણપલ્લિકા	"	૧૨૫	૪૭
	"	"	૫૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪
	"	"	૧૩૫
	"	"	૧૩૭
	"	"	૧૪૧
બ્રાહ્મણપાટક ...	૨	૧૫૭	૭૩
	"	"	૭૪
	"	"	૭૭
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૩
ભ			
ભગવત (તીર્થ)	૨	૧૩૧	૧૧૩
ભગવાદાન્ડી ...	૩	૨૩૯	૫૧
ભટ્ટકપત્ર ...	૧	૪૪	૮૯
	૩	"	૯૫
	"	"	૯૬
ભટ્ટગ્રામ ...	૨	૧૩૦	૧૦૩
ભટ્ટારકવિહાર ...	૧	૩૬	૫૯
	"	"	૬૦
ભટ્ટાર્કભેદ ...	"	૩૮	૬૨
	"	"	૬૩
ભટ્ટિકા (ગ્રામ)	"	૮૦	૨૨૧
ભટ્ટિપદ્ર ...	૩	૨૨૯	૯
	"	"	૨૨૦
	"	"	૨૨૨
ભટ્ટાણા ...	"	૧૪૩ બ	૧૯૮
ભદ્રકપત્ર ...	"	૪૪	૯૫
ભદ્રપદ્દન ...	૧	૪૯	૧૦૪
ભદ્રપત્તનક ...	"	૩૯	૬૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભદ્રપલ્લી ...	૨	૧૨૯	૮૭
ભદ્રાણક ...	૧	૫૭	૧૩૦
	"	"	૧૩૨
	૨	૧૬૪	૧૧૧
	૩	૫૯ અ	૧૦૫
	"	"	૧૦૭
	"	૧૬૪	૨૦૮
ભદ્રેશ્વિપક ...	"	૫૯ અ	૧૦૫
ભદ્રેણીકા ...	૧	૨૪	૨૮
	"	"	૨૯
	"	૨૫	૩૦
	"	"	૩૧
	"	૨૯	૪૨
	"	"	૪૩
ભદ્રેશ્વર ...	"	૫૯	૧૩૫
	૩	૨૨૦	૭૭
	"	૫૯	૧૦૩
	"	"	૧૦૪
	"	૧૪૪ બ	૧૫૦
ભદ્રોપાત્ત ...	૧	૪૫	૯૨
	૨	૧૧૪	૨૫
ભમોદરા (મ્હોટા)	૧	૧૬	૩
ભરાણા ...	૨	૧૬૪	૧૧૦
	"	"	૧૧૧
	૩	"	૨૦૮
ભરૂકચ્છ ...	૧	૭૨	૧૮૫
	"	"	૧૮૯
	"	૭૩	૧૯૧
	૨	૧૦૯	૮
	"	"	૧૧
	"	૧૧૪	૨૭
	"	"	૨૯
	"	૧૧૫	૩૦
	"	"	૩૨
	"	૧૧૬	૩૪
	"	"	૩૫
	"	"	૩૮
	"	"	૫૧
	"	૧૧૯	૫૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મહુડખા ...	૧	૧૭	૫
	,,	,,	૬
	,,	,,	૮
મધુમતી ...	,,	૮૨	૨૨૩
	,,	,,	૨૨૮
	,,	,,	૨૨૯
મધ્યદેશ ...	૨	૧૪૧–૪૨	૨૨
	,,	,,	૨૪
મધ્યમાન્ત ...	,,	૧૩૦	૯૬
મધ્યહિન્દ ...	૩	૧૫૭ ક	૧૮૮
મનસુરા ...	૨	૧૩૭	૬
મન્નાથ ...	,,	૧૧૯	૫૩
	,,	,,	૫૫
મના (મેના) (મેની)	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬
મન્દરાચલ ...	૨	૨૦૪	૧૬૯
મન્દસુર ...	૩	૧૫૮	૧૦૨
મન્દસોર ...	૨	૧૧૨	૨૦
મયૂરખણ્ડી ...	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૩
	,,	૧૨૨	૧૮
	,,	,,	૧૯
	,,	,,	૨૩
મરુ	૧	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
	,,	૯૫	૨૮૦
	૨	૧૨૨	૨૫
મલ્લ (તળાવ)	૧	૮૨	૨૨૩
મલાણ ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩
મલુર ...	૨	૧૩૯	૧૫
	,,	,,	૧૬
મષા (મક્કા) ...	૩	૨૧૭	૬૯
મહમુદાબાદ ...	૧	૭૩	૧૮૧
મહારાષ્ટ્ર ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૪
મહાસેનક ...	૨	૧૨૩	૩૨
	,,	,,	૩૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મહિછક ...	૧	૭૪	૧૯૫
	,,	,,	૧૯૮
	,,	,,	૨૦૨
મહિજણવી ...	,,	૯૬	૨૮૮
	,,	,,	૨૯૫
	,,	,,	૨૯૭
મહિમા ...	૩	૨૧૪	૪૩
મહિસાણા ...	૨	૧૫૮	૭૯
	,,	,,	૮૦
મહી ...	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	,,	૪૮
	,,	૧૨૩	૨૭
	,,	૧૨૫	૪૨
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૫૨
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	૩	૨૩૭	૪૧
	,,	,,	૪૨
	,,	,,	૪૩
	,,	,,	૪૫
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭
મહીકાંઠા ...	,,	૧૪૦ અ	૧૫૭
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
મહીસાણા ...	૨	૧૫૮	૭૯
	,,	,,	૮૦
મહુવા ...	૧	૩૯	૬૪
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	૮૨	૨૨૩
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
મહેશ્વરદાસનક ...	૧	૪૫	૯૦
	,,	,,	૯૩
મહેસાણા ...	૩	૧૫૭ બ	૧૮૪
મહોદય ...	૨	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	,,	૧૩૫	૧૩૮
	,,	,,	૧૪૧
માણિક ...	,,	૨૦૬	૧૭૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભાવનગર ...	૩	૧૫૭ ક	૧૮૯
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૪
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૩
	,,	૧૬૪	૨૦૮
ભાખર ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
ભિનમાલ ...	,,	૧૩૦	૯૫
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૫
ભીલડી ...	,,	૨૪૦	૫૮
ભુજ (ભૂજ) ...	૧	૧	૧૭
	૩	૨૧૯ અ	૨૦૯
ભુમલી ...	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
ભુમ્ભુલપદ્રક ...	૧	૪૨	૮૪
ભૂભુતપલ્લી ...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
ભ્રમલિકા ...	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	,,	૨૦૩
ભ્રમિલિકા ...	,,	૨૩૩	૨૧
	,,	,,	૨૨
	,,	,,	૨૩
ભૂમ્મલી ...	,,	,,	૨૧
ભુમ્લી ...	,,	,,	,,
ભદરડા ...	૨	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૭
	,,	,,	૯૮
	,,	,,	૯૯
	,,	,,	૧૦૦
ભૂંગારિકા ...	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૦
	,,	,,	૭૧
ભૃગુકચ્છ ...	,,	૧૨૯	૮૮
	,,	,,	૯૩
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૨
	,,	,,	૨૨૪
	,,	,,	૨૩૬
ભૃગુપુર ...	,,	૨૦૭	૧૫
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભૃગુપુર ...	૩	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	,,	૪૦
ભેરુંજિકા ...	૨	૧૦૯	૮
	,,	,,	૧૧
ભેસ્સા ...	,,	૧૫૬	૭૦
ભેસવન ...	૧	૨૯	૪૨
ભેસાણુ ...	,,	૬૩	૧૪૪
ભૈલસ્વામી ...	૨	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૦
ભોજુયા ...	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	,,	૧૬૦
	,,	,,	૧૬૧
ભોણ્ડાનક ...	૧	૫૩	૧૧૯
	,,	,,	૧૨૨
ભોપાલ ...	,,	૬૯	૧૭૦
ભ્રામરકલ્પ ...	,,	૩૮	૬૨
	,,	,,	૬૩
ભ્રિંગારી ...	૨	૧૫૧	૫૫
મ			
મગધ ...	૨	૧૩૦	૯૬
મકસર ...	૧	૯૨	૨૬૨
	૩	,,	૨૧૨
	,,	,,	૨૧૩
મકુઆણા ...	૨	૨૦૧	૨૧૧
મધરો ...	,,	૧૨૨	૧૮
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૨
મથનપુર ...	,,	૨૧૮	૬૮
મદસરમ ...	,,	૪૪ અ	૯૭
	,,	,,	૯૮
	,,	,,	૯૯
મહાપી (મહાવિ)	૧	૫૦	૧૦૩
	,,	,,	૧૦૮
	,,	,,	૧૧૦
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
	,,	,,	૧૪૮
	,,	,,	૧૫૧
મહીના ...	,,	૨૧૭	૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
માલવ ...	૩	૨૨૪	૯૩
	,,	,,	૯૪
માલવક ...	૧	૬૮	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૭
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૬૯	૧૬૯
	,,	,,	૧૭૦
	,,	,,	૧૭૪
માલવા ...	,,	૬૮	૧૬૩
	,,	૬૯	૧૭૦
	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	૧૩૦	૯૬
	,,	,,	૯૯
	,,	૧૩૭	૭
	,,	,,	૮
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	૧૫૫	૬૧
	,,	,,	૬૫
	૩	૨૧૬	૫૪
	,,	,,	૫૭
	,,	૨૧૮	૬૬
	,,	,,	૭૦
	,,	૨૨૨	૮૧
	,,	૨૩૭	૪૩
	,,	૫૮	૧૦૨
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૫
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	,,	૨૧૨
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
માહિમ ..	૨	૧૪૦	૧૭
માહિસક ...	૩	૨૧૪	૪૩
	,,	,,	૪૪
માહિષક ...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૭
માહીષક ...	,,	,,	,,
ગાળવા ...	૧	૮	૧૪
	૨	૧૩૭	૬
માળવા ...	૨	૧૪૪	૨૮
	,,	૧૪૭	૩૯
	,,	૧૬૨	૯૫
	,,	૧૬૭	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૨
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૧૯	૭૫
	,,	૨૩૭	૪૨
	,,	૨૩૮	૪૯
	,,	,,	૫૦
	,,	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૩
	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
માળિયા ...	૧	૪૨	૭૯
માળિયા (હાટીના)	,,	,,	,,
	૩	૨૨૯	૨૨૦
મિણ્ઢોળા ...	૧	૧૩	૪
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
મિરપુર ...	૨	૧૩૮	૧૨
મિરિયઠાણ ...	,,	૧૨૨	૧૯
	,,	,,	૨૩
મિલ્લાણી ...	૩	૧૫૭ ક	૧૮૭
મીંઢોળા ...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૫
મીદનાપુર ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
મીરજગાંવ ...	,,	૧૨૨	૧૯
મુંગીર ...	,,	૧૩૫	૧૩૯
મુંજપુર ...	૨	૧૬૫	૧૧૬
		૨૪૦	૫૮
મુંડક ...	૨	૧૪૦	૧૭
મુણ્ડસ્થલ ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
મુણ્ડક ...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
મુંબઇ ...	૧	૧૩	૩
	,,	૧૫	૩
	,,	૨૨	૨૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
માણસોર ...	૭	૧૪૦	૯૬
	૩	૧૪૯ અ	૧૪૪
માકણી ...	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
માખુલ ...	૨	૧૫૭	૭૩
	,,	,,	૭૪
	,,	,,	૭૫
માગરોળ ...	,,	૧૪૧	૩૦
	,	,,	૩૩
	૩	૨૪૭	૬૮
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૯
માંડલ ...	૨	૧૩૫	૫
	,,	૧૬૬	૧૧૯
	૩	૨૪૦	૫૮
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪
માંડલી ...	૨	૨૦૬	૧૭૩
	૩	૨૪૦	૫૮
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	,,	૧૬૫
માંડનિક ...	,,	૧૨૫	૫૨
માંડવા ...	૨	૧૨૫	૪૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
માણસા ...	,,	૨૧૪	૪૩
માણેકવાડ ...	૧	૨૯	૪૨
માણેજિજકા ...	,,	૮૨	૨૨૫
(માણુપજિજકા)	,,	,,	૨૨૮
	,,	,,	૨૨૯
માતાગઢણુ ...	૨	૧૬૮	૧૩૩
	,,	,,	૧૩૯
માન (સરોવર)	૩	૨૦૬	૯
માનદંડાધી પથક	૨	૧૫૮	૭૮
માન્યખેટ ...	,,	૧૨૭	૬૫
	,,	૧૩૦	૯૪
	,,	,,	૯૫
	,,	,,	૧૦૨
	,,	૧૩૧	૧૦૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૨
	,,	,,	૧૩૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
માન્યખેટ ...	૨	૧૩૫	૧૩૭
	,,	,,	૧૩૮
	,,	,,	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૫
	,,	૧૩૬	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૪
	૩	૨૩૮	૪૯
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
મારવાડ ...	૨	૧૪૮	૪૮
	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૩
	,,	૧૫૫ અ	૧૭૭
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૩
માલકતરી ...	૨	૧૬૦	૮૬
	,,	,,	૮૮
માલખેટ ...	,,	૧૨૬	૫૪
(મલખેટ) ...	,,	૧૨૭	૬૫
(માલખેડ) ...	,,	૧૩૧	૧૦૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
	૩	૨૩૭	૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૬
માલન ...	૧	૮૨	૨૨૩
માલવા ...	૨	૧૨૨	૨૨
	,,	,,	૨૬
	૨	૧૨૩	૩૧
	,,	,,	૩૫
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	,,	૧૪૭	૪૨
	,,	,,	૪૫
	,,	,,	૪૬
	,,	૧૬૩	૧૦૮
	,,	૨૦૪	૧૬૭
	૩	૨૦૬	૬
	,,	,,	૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મોરંજીજી ...	૧	૮૮	૨૪૯
	,,	,,	૨૫૩
	,,	,,	૨૫૭
મોહડવાસક ...	૩	૨૩૭	૪૧
	,,	,,	૪૩
	,,	,,	૪૪
	,,	,,	૪૬
મોહડાસા ...	,,	,,	૪૩
મૌડલી ...	૧	૫૮	૧૩૪
મંકણિકા ...	૨	૧૭૫	૪૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
મહગન ...	૨	૧૨૬	૬૪
મહગનકાલી ...	,,	,,	૫૯
મંગલ ...	૩	૨૧૮	૬૯
	,,	,,	૭૨
મંડલ ...	૨	૧૩૭	૬૧
	,,	૧૭૦	૧૪૩
	૩	૨૧૬	૫૫
	,,	,,	૫૬
મંડલી (મણ્ડલી)	૨	૧૩૭	૫
	,,	,,	૧૦
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૫૫	૬૨
	,,	૨૦૨	૧૬૪
	,,	૨૦૬	૧૭૪
	૩	૨૧૬	૫૭
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૪
મંણ્ડલીદ્રંગ ...	૧	૩૪	૫૬
	,,	,,	૫૭
	૩	૫૮	૧૦૨
મંદાકિની ...	૨	૧૨૮	૭૩
(મન્દાકિની)	,	,,	૭૯
	૩	૨૦૬	૫
મંદાસોર ...	૧	૫૮	૧૩૪
મ્લેચ્છ (દેશ) ...	,,	૧૫	૫
	,,	,,	૮
મ્હેસાણા ...	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
ય			
યમલ ખલ્લર ...	૨	૧૧૭	૪૩
	,,	,,	૪૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
યમલ વાપી ...	૧	૫૭	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
યમુના ...	૨	૧૨૯	૨૭
	,,	,,	૩૪
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	,,	૯૭
	,,	૧૩૬	૪૬
	,,	૧૫૧	૬૩
	,,	,,	૬૭
યશાસુર ...	૧	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૬૬	૧૫૬
	૩	૫૬	૧૦૦
	,,	,,	૧૦૧
	,,	૬૬	૧૦૯
યાદવ ...	,,	૨૨૨	૮૧
યોધાવક ...	૧	૭૦	૧૭૫
	,,	,,	૧૮૬
યોન ...	૧	૧	૫
	૧	૧	૧૨
	૧	૧	૧૩
ર			
રજપુતાના ...	૧	૪૩	૮૫
	૨	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૭	૬
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૪
	,,	૧૫૫ અ	૧૭૭
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
	,,	,,	૨૩૫
રત્તજ્જુણ ...	૨	૧૨૨	૧૯
	,,	,,	૨૩
રતુંજન ...	,,	,,	૧૯
રતુંજુન ...	,,	,,	,,
રતનપુર ...	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	૩	૧૫૫ અ	૧૭૭
	,,	,,	૧૭૮
	,,	,,	૧૭૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મુંબઈ ...	૧	૨૪	૨૮
	,,	૪૨	૭૯
	૨	૧૨૨	૧૮
	,,	૧૨૦	૯૪
	,,	૧૨૭	૫
	,,	૧૪૧–૪૨	૧૮
	૩	૨૩૨	૧૮
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
મુર્થલ ...	૨	૧૬૮	૧૩૬
મુલવાસર ...	૧	૧૧	૧૮
મૂલવર્મ ...	૧	૮૨	૨૨૮
(પાટક) ...	,,	,,	૨૨૯
મૂલસ્થાન ...	૨	૧૨૯	૮૮
	,,	,,	૯૩
મેઘવન ...	૧	૮૩	૨૩૧
		૯૨	૨૬૨
	૩	,,	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૪
મેદેરા ...	૨	૧૭૦	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
મેદપાટ ...	,,	૧૩૭	૮
(મેવાડ) ...	,,	૧૬૭	૧૨૨
	૩	૨૫૨	૭૬
	,,	૨૩૮ અ	૨૨૭
	,,	,,	૨૩૯
મેદપાટક ...	૨	૧૬૭	૧૨૩
	૩	૨૧૬	૫૭
મેત્રવાલ ...	૨	૧૩૮	૧૨
	,,	,,	૧૩
	,,	,,	૧૪
મેર ...	,,	૧૨૫	૪૯
	,,	૧૨૯	૯૦
	,,	૧૩૦	૯૭
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	,,	,,	૧૩૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મેર ...	૨	૧૩૬	૧૪૮
	,,	,,	૧૫૨
	,,	૧૩૭	૧૧
	,,	૧૪૭	૪૦
	,,	૧૫૫	૬૨
	,,	,,	૬૬
	૩	૨૨૪	૯૫
	,,	૨૩૧	૧૭
	,,	૨૪૩	૬૬
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૫
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૫
મેરમણ્ડલ ...	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
મેવાડ ...	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	૧૨૯	૮૨
	,,	૧૩૭	૮
	૩	૨૫૨	૭૬
	,,	,,	૭૯
મેહરોલી ...	,,	૨૫૬	૮૪
મેવાસા ...	૧	૧૧	૧૮
મેસાણા ...	૩	૨૧૪	૪૩
મેહુણા ...	,,	૨૧૬	૫૫
	,,	,,	૫૭
મોઇજ્વાસક ...	૨	૧૨૯	૮૮
	,,	,,	૯૩
મોઢરિજ્જ ...	,,	૧૪૬	૩૪
મોગલિક ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૬
મોચનિકા ...	૧	૫૫	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૭
મોટ્ટક ...	૨	૧૨૯	૮૩
	,,	,,	૯૩
મોડાસા ...	૩	૨૦૭	૪૩
મોઢેર ...	૨	૧૩૭	૯
	,,	,,	૧૧
મોતીપુરા ...	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭
મોત્તકા ...	૨	૧૨૯	૮૮
મોરખણ્ડ ...	,,	૧૨૧	૯
મોરબી ...	૧	૭૫	૨૦૩
	૩	૨૨૭	૩
	,,	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૨૦ અ	૧૧૨

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રણુસીહવસણ	...	૩	૨૧૬	૫૫
		,,	,,	૫૭
રિસ્ટિક	...	૧	૧	૫
રીવડી	...	૨	૨૦૨	૧૬૩
		,,	,,	૧૬૪
રૂણુાદ	...	,,	૧૧૮	૪૮
રૂદ્રપાટિ	...	૩	૨૩૭	૪૨
રૂપાપુર	...	,,	૨૧૬	૫૫
રૂરિદ્વાદશ	...	૨	૧૩૨	૧૧૮
રૂરિવલ્લિકા	...	,,	૧૩૦	૧૦૨
રૂહ્ણુાદ	...	,,	૧૨૬	૫૪
		,,	,,	૬૪
રૂહુણાડ	...	,,	,,	૫૯
(રૂણુાદ)		,,	૧૧૮	૪૮
		,,	૧૨૬	૫૮
		,,	,,	૫૯
		,,	,,	૬૪
રેવતિકુંડ	...	૩	૨૧૬ અ	૨૦૬
રેવા	...	૨	૧૩૦	૯૯
		૩	૨૧૮	૬૮
		,,	૨૨૨	૮૨
રેવાકાંઠા	...	૧	૧૯	૧૧
		૨	૧૧૨	૨૦
		,,	૧૩૭	૩
રેવંતા	...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૪
રૈવત	...	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
રૈવતક	...	૧	૧૫	૬
		,,	,,	૯
		૨	૧૬૮	૧૪૦
		,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
રૈવતાચલ	...	૩	૨૧૬ અ	૨૦૬
રોહનક	...	૧	૬૬	૧૫૬
રોહાણુક	...	૩	,,	૧૦૯
		,,	,,	૧૧૦
રોહિણીયર્જ	...	૧	૮૫	૨૪૩
રોહો	...	૩	૨૪૦	૫૮
		,,	૨૪૨	૬૦
રૈણી	...	,,	૨૧૬	૫૫
		,,	,,	૫૭
રંતજીણુ	...	૨	૧૨૨	૧૮

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
લ				
લખણાપડા	...	૨	૧૫૬	૬૯
		,,	,,	૭૧
લખણૌડા	...	,,	,,	,,
લખનૌ	...	,,	૧૨૭	૬૫
લઘુડાભી	...	,,	૧૪૩	૨૫
લવંદંડી	...	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮
		,,	,,	૧૬૯
લરૂ૭ મૂઆહું		૨	૧૩૨	૧૧૫
– લ(ણુ)હિલપુર		૩	૨૦૮	૧૯
લાટ	...	૧	૯૫	૨૮૦
		,,	૧૦૩	૯
		૨	૧૨૩	૨૭
		,,	૧૨૬	૪૫
		,,	૧૨૭	૬૬
		,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
		,,	,,	૧૨૫
		,,	,,	૧૨૯
		,,	,,	૧૩૩
		,,	,,	૧૩૬
		,,	૧૩૫	૧૩૭
		,,	,,	૧૩૯
		,,	,,	૧૪૩
		,,	,,	૧૪૫
		,,	૧૩૭	૫
		,,	,,	૮
		,,	૧૪૧–૪૨	૧૮
		,,	,,	૧૯
		,,	,,	૨૧
		,,	,,	૨૪
		,,	૧૪૭	૩૯
		,,	૧૪૮	૫૦
		૩	૨૩૭	૪૨
			૨૩૯	૫૧
		,,	,,	૫૨
		,,	,,	૫૩
		,,	,,	૫૫
		,,	,,	૫૬
		,,	૧૨૫ ક	૧૩૫

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રતલામ	...	૧	૬૮	૧૬૨
		,,	,,	૧૬૩
		,,	૬૯	૧૬૯
		,,	,,	૧૭૦
રહ્‌લીગા	...	,,	૨૯	૪૨
રવ	...	૩	૨૧૯ અ	૨૦૯
		,,	૨૧૯ ग	૨૧૦
રસીન	...	૨	૧૨૨	૧૯
રસોપ્રદ	...	૧	૭	૧૨
		,,	,,	૧૩
રક્ષર પુત્ર	...	,,	૫૧	૧૧૩
		,,	,,	૧૧૪
રાધ્રગ્રામ	...	૨	૧૪૧–૪૨	૨૩
રાઘપમ	...	,,	૧૧૬	૩૪
		,,	,,	૩૬
		,,	,,	૩૮
રાજકોટ	...	૧	૭	૧૨
		,,	૮	૧૪
		,,	૨૪	૨૮
		,,	૨૯	૪૨
		,,	૪૦	૬૯
		,,	૫૩	૧૧૯
		,,	૫૭	૧૨૯
		,,	૮૪	૨૩૬
		,,	૮૬	૨૪૫
		૩	૨૨૫	૯૭
		,,	૨૧૫ અ	૨૦૩
		,,	૨૧૬ અ	૨૦૬
		,,	૨૧૯ ग	૨૧૦
		,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
રાજનગર	...	૨	૧૪૬	૩૪
રાજપીપળા	...	,,	૧૦૯	૫૨
રાજપુતાના	...	,,	૧૪૬	૩૪
		,,	૧૪૭	૬૯
		૩	૨૪૩	૬૧
		,,	૨૫૬	૮૪
		,,	૧૪૮ ग	૧૬૭
		,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
		,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
		,,	૧૫૭ ક	૧૮૮

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રાજપુરિ	...	૨	૨૦૬	૧૭૨
રાજોર	...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
રાજ્યસીમણી	...	૨	૨૦૨	૧૬૪
રાજ્યસ્થલ	...	૩	૨૩૪	૨૪
		,,	,,	૨૫
રાટાજન	...	૨	૧૨૨	૧૯
રાટંજન	...	,,	,,	,,
રાહુપતિ	...	૩	૨૩૭	૪૨
રાણુપુર	...	૧	૨૯	૪૨
રાણુદરી	...	૨	૧૨૫	૫૨
રાણુવાડા	...	૨	૧૮૬	૧૫૨
		,,	,,	૧૫૩
રાણોલોય	...	,,	૧૬૫	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૬
રાત્રા	...	,,	૧૬૮	૧૩૪
રાધણુપુર	...	૧	૨૯	૪૨
રાધનપુર	...	૨	૧૨૧	૯
		,,	૧૨૨	૧૮
		,,	૧૨૩	૨૭
		,,	,,	૨૮
		,,	૧૨૫	૪૨
		,,	૧૨૯	૮૧
		,,	૧૩૭	૩
		,,	,,	૬૧
		,,	૧૬૫	૧૧૬
		૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
		,,	,,	૧૨૨
		,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
		,,	,,	૧૫૭
રામકાલ	...	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
રામપુર	...	૨	૧૩૬	૧૪૬
		,,	,,	૧૫૧
રામસેતુ	...	,,	૧૨૫	૪૯
રાસિન	...	,,	૧૨૨	૧૯
રાસિપન	...	,,	,,	૧૮
		,,	,,	૧૯
		,,	,,	૨૩
રાક્ષસક	...	૧	૬૫	૨૦૩
		,,	,,	૨૦૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વટપુર ...	૨	૧૨૩	૩૬
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
વટપ્રજ્યક ...	૧	૨૮	૩૯
	,,	,,	૪૦
વંટરથલીકા	,,	૨૩	૨૪
	,,	૩૬	૫૯
	,,	,,	૬૦
વટ્ટાર ...	૨	૧૨૦	૩
વડઝી ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
વડનગર ...	૧	૨૪	૨૮
	,,	૪૦	૯૦
	,,	૫૩	૧૧૯
	,,	,,	૧૨૨
	,,	૫૫	૧૨૫
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	૮૩	૨૩૦
	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	૧૪૭	૩૮
	,,	,,	૩૯
	,,	૧૫૪	૫૯
	,,	૧૬૩	૧૦૨
	૩	૨૧૮	૬૫
	,,	,,	૬૬
	,,	૨૧૯	૭૫
	,,	,,	૭૬
	,,	૨૨૫	૯૮
	,,	૨૩૭	૪૩
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
વકૃસોમાલિકા ...	૧	૭૩	૧૮૯
	,,	,,	૧૯૩
વડપદ્રક ...	૨	૧૨૩	૨૮
	,,	,,	૩૨
	,,	,,	૩૫
વડરસિદ્ધિ ...	૨	૧૨૭	૭૧
વડવલી ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
	,,	,,	૧૫૨
વડ્ડુર ...	૨	૧૨૧	૧૩
	,,	,,	૧૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વડસર ...	૨	૧૬૬	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
વડોદ ...	૩	૨૬૯	૫૧
વડોદરા ...	૧	૧૩	૪
	,,	૧૮	૯
	,,	૨૧	૧૬
	,,	૫૩	૧૧૯
	,,	૫૭	૧૬૦
	,,	૯૫	૨૮૦
	,,	૧૦૩	૮
	૨	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૨૩	૨૭
	,,	,,	૨૮
	,,	૧૨૪	૩૭
	,,	૧૨૫	૪૧
	,,	૧૨૬	૫૩
	,,	,,	૫૪
	,,	,,	૬૧
	,,	,,	૬૩
	,,	૧૨૭	૬૫
	,,	,,	૬૬
	,,	૧૨૮	૭૭
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫
	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૫
	,,	૧૩૭	૩
	,,	૧૪૭	૩૯
	૩	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૨૩	૮૮
	,,	૨૩૨	૧૯
	,,	૨૩૭	૪૩
	,,	૧૨૫ ખ	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
લાટ ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૭
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	,,	૨૦૬
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
લાટુર ...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
લાટેશ્વર ...	,,	૧૨૫ અ	૧૧૬
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૬
લાઢોદરા ...	૨	૧૪૫	૩૩
લિક્કવલિ ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪
	,,	,,	૧૪૧
લિકુતડાગિકા ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
	,,	,,	૧૫૨
લિંગવટ ...	,,	૨૩૯	૫૧
લિંગવટ સિવ ...	,,	,,	૫૪
	,,	,,	૫૭
લિંગોઠ ...	,,	૨૩૯	૫૧
લિમિખંડ ...	૧	૯૩	૨૬૩
	,,	,,	૨૬૭
	,,	,,	૨૭૪
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	,,	૨૭૯
લીંગટરાજ ...	,,	૨૩૯	૫૧
લીલપુર ...	૨	૧૬૦	૮૬
	,,	,,	૮૮
લુંડાવસણ ...	૩	૨૧૬	૫૫
લુસડી ...	૧	૮૨	૨૨૩
	,,	૮૫	૨૪૨
	૩	૯૨	૧૧૧
	,,	,,	૧૧૨
લુણવસહિકા ...	૨	૧૬૭	૧૨૦
લૂણસિંહવસહિકા	,,	,,	,,
લૂણાવાડા ...	૧	૯૫	૨૮૧
લેગ્રુ(ગ્રુ)દક ...	,,	૪૩	૮૭
લોંચ ...	૩	૨૫૬	૮૪
લોણપદ્રક ...	૧	૭૭	૨૧૦
	,,	,,	૨૧૪
લોહગ્રામ ...	૨	૧૩૬	૧૪૭
	,,	,,	૧૫૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
લોહાગ્રામ ...	૨	૧૩૬	૧૫૪
લોહારપાદક ...	૧	૮૫	૨૪૩
લોહિકક્ષ ...	૨	૧૧૯	૫૩
	,,	,,	૫૫
લૌદ્રક ...	,,	૧૩૦	૯૯
લંકા ...	,,	૧૩૦	૯૬
	૩	૨૨૨	૮૨
વ			
વખોઇકા ...	૧	૯૫	૨૮૧
	,,	,,	૨૮૬
વગ્ધાચ્છ ...	૨	૧૨૩	૩૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭
વધાસ ...	૨	૧૩૨	૧૧૫
વડ્ડિકા ...	૩	૧૨૫ અ	૧૨૧
	,,	,,	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૨
	,,	,,	૧૩૬
વજટ ...	૨	૧૨૬	૬૧
વજગ્રામ ...	૧	૪૨	૭૯
	,,	,,	૮૧
	,,	,,	૮૪
વટગ્રામ ...	૧	૩૮	૬૨
વટદ્દદ ...	,,	૫૯	૧૩૫
	૩	,,	૧૦૩
	,,	,,	૧૦૪
વટનગર ...	૧	૫૩	૧૧૯
	૨	૧૨૧	૯
	,,	,,	૧૭
વટપદ્ર ...	૧	૫૭	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
વટપદ્રક ...	૨	૧૨૬	૫૪
	,,	,,	૫૯
	,,	,,	૬૪
	૩	૨૩૯	૫૧
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૬
વટપલ્લિકા	૧	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
	,,	,,	૧૫૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વર્દ્ધિપથક ...	૨	૧૬૫	૧૧૩
	,,	,,	૧૧૪
	,,	,,	૧૧૬
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	,,	૧૪૬
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	,,	૧૬૧
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૪
	૩	૨૧૬	૫૪
	,,	,,	૫૭
વભછ ...	૨	૧૩૧	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૩
વલણી ...	૧	૧૬	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૭	૫
	,,	,,	૬
	,,	,,	૮
	,,	૧૮	૯
	,,	૧૯	૧૧
	,,	,,	૧૨
	,,	૨૦	૧૩
	,,	૨૧	૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	,,	૧૮
	,,	,,	૨૦
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૫
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૨
	,,	૨૭	૩૭
	,,	૨૮	૪૧
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૩૦	૪૫
	,,	૩	૪૬
	,,	૩૩	૫૨
	,,	,,	૫૩
	,,	૩૪	૫૫
વલણી ...	૧	૩૪	૫૬
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૩૯	૬૨
	,,	,,	૬૩
	,,	૪૦	૭૦
	,,	,,	૭૧
	,,	૪	૭૫
	,,	૪૨	૭૯
	,,	,,	૮૦
	,,	,,	૮૩
	,,	૪૩	૮૬
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૪૫	૯૦
	,,	૪૮	૧૦૧
	,,	,,	૧૦૩
	,,	૪૯	૧૦૪
	,,	,,	૧૦૫
	,,	૫૦	૧૦૬
	,,	,,	૧૦૭
	,,	,,	૧૧૦
	,,	૫૧	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫
	,,	,,	૧૧૬
	,,	,,	૧૧૭
	,,	૫૩	૧૨૦
	,,	૫૫	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૬
	,,	,,	૧૨૭
	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૭	૧૨૯
	,,	,,	૧૩૧
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૨	૧૪૧
	,,	,,	૧૪૩
	,,	૬૩	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૫
	,,	,,	૧૪૭

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વડોદરા	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૪
		,,	,,	૧૪૬
		,,	,,	૧૪૭
		,,	,,	૧૪૮
		,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
		,,	૨૨૦ અ	૨૨૩
		,,	,,	૨૨૪
વઢવાણ	...	૧	૧૮	૯
		૨	૧૬૭	૮
		૩	૨૧૫	૫૧
		,,	૨૩૫	૨૯
		,,	૨૩૬	૩૫
		,,	૨૫૪	૮૨
વઢિઆર	...	૨	૧૩૭	૧૧
વણથલી	...	,,	૧૪૫	૩૩
વણીદિન્ડોરી		,,	૧૨૧	૯
વણીડિન્ડોરી		૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
		,,	,,	૧૨૨
વપ્રશકટ	...	૧	૫૪	૧૨૩
		,,	૬૦	૧૩૬
		,,	,,	૧૩૮
વમુઆ	...	,,	૧૦૨	૨
		૨	૧૦૯	૪
વત્સવદક	...	૧	૪૧	૭૪
વદરસિદ્ધિ	...	૨	૧૨૭	૬૮
વધિઆર	...	,,	૧૩૭	૧૧
વધૌરિ	...	,,	૧૧૪	૨૮
		,,	,,	૨૯
વદ્વારુછ	...	,,	૧૨૩	૩૫
વનડિડોરિ		,,	૧૨૬	૫૪
વનવાસી	...	૧	૧૦૬	૧૪
		,,	,,	૧૫
વનેસ	...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
		૩	૨૩૧	૧૩
વનૌટક	...	૧	૭૫	૨૦૪
વન્દિતપલ્લી		,,	૬૯	૧૬૯
		,,	,,	૧૭૧
વન્સૌલ	...	૧	૭૩	૧૮૯

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વરડી	...	૨	૧૬૨	૯૪
		,,	,,	૯૭
		,,	,,	૯૯
વરણુક	...	,,	૧૩૮	૧૨
		,,	,,	૧૩
		,,	,,	૧૪
વરણાવાડા		૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
		,,	,,	૧૫૮
વરવડા	...	૨	૧૧૬	૩૪
		,,	,,	૩૬
		,,	,,	૩૮
વરમેત્રી	...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૧
		,,	,,	૨૩૬
વંરહ	...	૨	૧૨૨	૧૯
વરહગ્રામ	...	,,	,,	,,
		,,	,,	૨૩
વરાહોટક	...	૧	૬૮	૧૬૩
		,,	,,	૧૬૭
		,,	,,	૧૬૮
વરાહમ્મણિક	...	,,	૮૫	૨૪૩
વરિઅવિ	...	૨	૧૩૧	૧૦૬
		,,	,,	૧૦૯
		,,	,,	૧૧૨
		,,	,,	૧૧૩
વરૂટખરુલર	...	,,	૧૧૭	૪૩
		,,	,,	૪૫
વર્ણુગઢ	...	૩	૨૧૯	૭૬
વર્દલ	...	૨	૧૨૬	૫૪
વર્ધમાન	...	૧	૯૩	૨૬૩
(ભુક્તિ)		,,	,,	૨૬૭
		,,	,,	૨૭૪
		,,	૯૪	૨૭૫
		,,	,,	૨૭૯
		૩	૨૧૫	૫૧
		,,	૨૩૫	૨૯
		,,	૨૩૬	૩૫
		,,	,,	૩૭
		,,	,,	૩૮
વર્દ્ધિ	...	૨	૧૩૭	૧૦
		,,	,,	૧૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વળા (વલા)	...	૧	૨૭	૩૬
		,,	૩૪	૫૮
		,,	૩૫	૫૫
		,,	૪૦	૭૦
		,,	૪૨	૭૯
		,,	૫૧	૧૧૧
		,,	૫૨	૧૧૫
		,,	૫૪	૧૨૩
		,,	૫૫	૧૨૫
		,,	૫૬	૧૨૮
		,,	૫૮	૧૩૪
		,,	૫૯	૧૩૫
		,,	૬૬	૧૫૬
		,,	૭૨	૧૮૪
		,,	૮૬	૨૪૫
		૩	૨૨૯	૯
		,,	૨૫૭	૮૮
		,,	૪૪	૯૫
		,,	૫૬	૧૦૦
		,,	૫૮	૧૦૨
		,,	૫૯	૧૦૩
		,,	૬૬	૧૦૯
		,,	૨૨૯	૨૨૦
વાગડ	...	૨	૧૩૭	૫
વાગ્રા	...	,,	૧૧૮	૪૮
વાઘોડિઆ	...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
વાગ્જુશી	...	૨	૧૩૬	૧૫૪
વાટ્ટર	...	,,	૧૨૦	૮
વાણિ	...	,,	૧૨૬	૨૭
		,,	,,	૨૮
વાણિઘોષ	...	૧	૫૭	૧૩૦
વાણિજકઘોષ		,,	,,	૧૩૨
વાણી	...	૨	૧૨૨	૧૮
		,,	૧૨૫	૪૨
વાતનુમક	...	૧	૮૦	૨૨૦
		,,	,,	૨૨૧
વાતાપિ	...	,,	૧૦૨	૩
		,,	૧૦૭	૧૬
વામજ	...	૩	૧૪૩ અ	૧૯૬
વામનપુર	...	,,	૨૨૫	૯૯

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વામનસ્થલિ	...	૨	૧૪૫	૩૨
		,,	૧૬૨	૯૫
		,,	,,	૯૭
		,,	,,	૯૯
		,,	૧૬૭	૫
		૩	૨૨૫	૯૭
		,,	,,	૯૮
		,,	૫૯ અ	૧૦૫
		,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
		,,	,,	૨૧૪
વાલરી	...	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
		,,	,,	૧૭૨
વ લૌય	...	૨	૧૮૬	૧૫૩
વાલ્નેર	...	,,	૧૧૬	૩૪
		,,	,,	૩૬
વારઅસવલી	...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
		,,	,,	૧૫૮
વારખેડ	...	૨	૧૨૧	૯
વારડપલ્લિકા	...	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
		,,	,,	૧૩૩
		,,	,,	૧૩૬
વારણેરા	...	,,	૧૧૬	૩૪
		,,	,,	૩૬
		,,	,,	૩૮
વારાણસી	...	૨	૧૫૫	૬૧
		,,	,,	૬૫
વારિખેડ	...	,,	૧૨૧	૧૭
વાવડી	...	૧	૨૯	૪૨
વાહિર હદી	...	૨	૧૬૮	૧૩૬
વ્યાઘ્રાસ	...	,,	૧૩૨	૧૧૪
		,,	,,	૧૧૫
		,,	,,	૧૧૮
		,,	,,	૧૨૧
વિએના	...	૧	૧૦૬	૧૪
વિંકળ (લ)	...	૩	૨૩૬	૩૫
		,,	,,	૩૭
		,,	,,	૨૯
વિંગવલ્લી	...	૨	૧૩૫	૧૩૮
વિગતપુરી	...	૧	૧૦૭	૧૬
વિંચવિહરઅ	...	૨	૧૩૬	૧૫૧
વિચિત્રપુર	...	૩	૨૨૫	૯૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વલભી ...	૧	૬૫	૧૫૨
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૭
	,,	,,	૧૫૮
	,,	૬૮	૧૬૨
	,,	,,	૧૬૪
	,,	૭૧	૧૭૦
	,,	,,	૧૮૧
	,,	૭૩	૧૮૯
	,,	૭૫	૨૦૪
	,,	૭૭	૨૧૦
	,,	,,	૨૧૪
	,,	૭૯	૨૧૮
	,,	,,	૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૮૩	૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	,,	૨૪૦
	,,	૮૭	૨૪૮
	,,	૮૯	૨૫૯
	,,	૯૦	૨૬૦
	,,	૯૭	૩૦૨
	૨	૧૧૪	૨૫
	,,	૧૧૮	૪૯
	,,	,,	૫૧
	,,	૧૨૩	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	૧૫૪	૫૦
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૧૮	૬૮
	,,	૨૨૯	૯
	,,	૨૬ અ	૯૨
	,,	૪૪	૯૫
	,,	,,	૯૬
	,,	૫૬	૧૦૦
	,,	,,	૧૦૧
	,,	૫૯	૧૦૩
	,,	,,	૧૦૪
	,,	૬૬	૧૦૯
	,,	૨૬૩ અ	૨૩૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વલાપદ્ર ...	૧	૨૨	૨૧
	,,	,,	૨૨
	,,	,,	૨૩
વલિઢા ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	,,	,,	૧૩૩
વલીથા ...	,,	,,	૧૩૬
વલ્લરિકા ...	,,	૧૩૨	૧૨૧
વલોડ ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
વવુલાલા ...	૨	૧૨૨	૧૯
	,,	,,	૨૩
વવુલિક ...	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૩૩
વન્થિયાણુ ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
	,,	,,	૧૩૩
	,,	,,	૧૩૬
વસવારી ...	,,	૧૩૧	૧૦૬
વસુકીપ ...	૧	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
વસુદારિક ...	૨	૧૩૧	૧૦૬
	,,	,,	૧૧૦
	,,	,,	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩
વહાઉલ ...	૩	૧૨૫ અ	૧૧૫
	,,	,,	૧૧૭
	,,	,,	૧૧૯
વહાંણુ ...	૨	૧૬૨	૯૯
વહૂપલિ ...	૧	૩૯	૬૬
	,,	,,	૬૮
વહિયર ...	૨	૧૬૫	૧૧૪
	,,	,,	૧૧૬
વહિકાઉ ...	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	,,	૭૧
વહુઅવટક	૧	૯૫	૨૮૬
વહુણુદ્શા ...	૩	૨૩૯	૫૮
વળા ...	૧	૧૭	૫
(વલા) ...	,,	૧૮	૯
	,,	૨૦	૧૩
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૫	૩૦

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વંટવાસી	...	૧	૭૩	૧૮૯
વંઠખારી	...	૨	૧૧૬	૩૪
વંથળી	...	,,	૧૩૭	૫
		,,	૧૬૨	૯૫
		૩	૨૨૫	૯૭
		,,	,,	૯૮
		,,	૫૯ અ	૧૦૫
		,,	૨૨૨ અ	૨૧૨
વંશકટ	...	૧	૮૮	૨૫૩
		,,	,,	૨૫૭
વ્યાઘ્રદિવાનક	...	૧	૬૦	૧૩૬
વ્યારા	...	,,	૧૩	૪
શ				
શર્કરાપદ્રક	...	૧	૭૧	૧૮૦
		,,	,,	૧૮૨
શણુઇચ્ચાણક	...	૩	૨૩૬	૩૭
		,,	,,	૩૯
શત્રુંજય	...	૧	૨૪	૨૮
		૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
		,,	૧૮૭	૧૫૪
		૩	૨૦૭	૧૪
		,,	,,	૧૫
		,,	,,	૧૭
		,,	૨૦૮	૨૧
		,,	,,	૨૨
		,,	૨૦૯	૨૬
		,,	૨૧૦	૩૦
		,,	૨૧૧	૩૨
		,,	,,	૩૩
		,,	,,	૩૫
		,,	૨૧૨	૩૭
		,,	,,	૩૮
		,,	,,	૪૦
શમિહસ્થર	...	૧	૨૯	૪૨
		,,	,,	૪૩
શમીપદ્રક	...	૨	૧૧૭	૪૦
		,,	,,	૪૩
		,,	,,	૪૫
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
શમ્મર્કપુર	...	,,	૧૩૬ અ	૧૫૫

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શલ્યાશા	...	૧	૮૩	૨૨૪
શાકમ્ભરી	...	૨	૧૩૭	૫
		,,	,,	૭
		,,	૧૪૬	૩૪
		,,	,,	૩૫
		,,	૧૪૭	૩૯
		,,	૧૫૦	૫૨
		,,	,,	૫૪
		,,	૧૬૦	૮૫
		,,	,,	૮૮
		,,	૧૬૨	૯૫
		,,	,,	૯૯
		,,	૧૬૫	૧૧૩
		,,	,,	૧૧૬
		,,	૧૭૮	૧૪૨
		૩	૧૪૮ અ	૧૬૬
		,,	૧૪૪ બ	૧૬૯
		,,	૧૫૭ બ	૧૮૫
શાલિપુર	...	૨	૧૪૬	૩૪
		,,	,,	૩૫
શાહડે	...	,,	૧૨૪	૬૭
શાહપુર	...	૧	૫૩	૧૧૯
શિયાળબેટ	...	૩	૨૪૪	૬૭
		,,	૨૫૦	૭૦
		,,	૨૫૧	૭૦
		,,	૨૫૩	૮૨
		,,	૨૫૬	૮૪
શિરવટક	...	૧	૬૧	૧૩૯
શિરીષપદ્રક	...	૨	૧૦૯	૫
		,,	,,	૮
		,,	,,	૧૧
		,,	૧૧૦	૧૩
		,,	,,	૧૫
		,,	,,	૧૭
શિરૂર	...	૨	૧૨૨	૧૮
શિવત્રાતિજ્જ	...	૧	૮૨	૨૨૩
		,,	,,	૨૨૮
		,,	,,	૨૨૯
શિવપદ્રક	...	૧	૪૨	૮૧
		,,	,,	૮૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વિજયપુર ...	૧	૧૦૨	૩
	,,	,,	૪
	,,	,,	૭
વિજયાનિરૂદ્ધ ... (પુરી)	૩	૨૬૧	૧૩
	,,	,,	૧૫
	,,	,,	૧૭
વિજાપુર ...	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
વિઞ્ચવિદરઞ ...	૨	૧૩૬	૧૫૪
વિઞ્ચુદત્તાપુર ...	૧	૮૮	૨૫૩
	,,	,,	૨૫૭
વિત્ખાવલ્લિ ...	૨	૧૨૨	૧૧૮
	,,	,,	૧૨૧
વિદર્ભ ...	૧	૭૩	૧૮૯
વિંધ્યગિરી ...	૩	૨૨૨	૮૨
વિંધ્યા ...	૨	૧૨૩	૩૬
	,,	૧૩૦	૯૬
	,,	,,	૯૯
વિન્હુચવલ્લિ ...	,,	૧૨૭	૬૮
	,,	,,	૭૨
વિપરક ...	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૩૩
વિરમગામ ...	૨	૧૩૭	૫
	,,	,	૮
	,,	૧૬૫	૧૧૬
	,,	૧૭૦	૧૪૬
	૩	૨૪૦	૫૮
વિલુહજ ...	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
	,,	,,	૨૪૭
	,,	,,	૨૪૮
	,,	,,	૨૪૯
વિલ્વપાલ(ત) ...	૧	૩૮	૬૩
વિશાલપાટક ...	,,	૮૨	૨૨૮
	,,	,,	૨૨૯
વિશ્વપદ્રિક ...	,,	૭૩	૧૮૯
	,,	,,	૧૯૪
વિસણુવેલિ ...	૨	૧૪૫	૩૦
	,,	,,	૩૨
	,,	,,	૩૩
વિહાનુ ...	૨	૧૧૪	૨૯
	,,	,,	૨૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વીતખદા ...	૧	૫૭	૧૩૦
	,,	,,	૧૩૨
વીરમગામ ...	૨	૧૩૭	૮
	૩	૨૧૮	૬૫
વીરપુત્ર ...	,,	૪૪ અ	૯૭
વીસણુવેલી ...	૨	૧૪૫	૩૩
વુરગાંવ ...	૨	૧૨૨	૧૯
વૃદ્ધનગર ...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
વૃદ્ધનગર ...	૨	૧૪૭	૩૯
વેકરિઆ ...	,,	૧૫૯	૮૧
	,,	,,	૮૪
વેંગિ ...	,,	૧૨૧	૧૩
	,,	,,	૧૭
	,,	૧૩૦	૯૯
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
વેરાવળ ...	૨	૨૦૪	૧૬૬
	,,	૧૫૯	૮૧
	,,	૧૬૩	૧૦૧
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૨૨	૭૯
	,,	૨૩૫	૨૯
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
વેલપુર ...	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
વેલવાડ ...	૩	૨૩૦	૧૦
વેલાપદ્ર ...	૧	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૧
	,,	,,	૧૫૪
વેલાપદ્રક ...	,,	૩૮	૬૩
	,,	,,	૬૬
વેહિચ્ચ ...	૨	૧૨૭	૬૮
	,,	,,	૭૨
વોઢ ...	,,	૧૩૮	૧૪
વાઢા ...	,,	,,	૧૨
વોરીવદ્રક ...	,,	૧૨૭	૬૮
	,,	,,	૭૨
વંગ ...	,,	૧૨૩	૩૧
	,,	,,	૩૫
	,,	૧૩૦	૯૬
વંજુલી ...	,,	૧૩૬	૧૫૧

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સમી	...	૧	૨૯	૪૨
સમીપદ્રક	...	૨	૧૨૫	૪૨
		,,	,,	૪૭
		,,	,,	૫૨
સમીપદ્રવાટક	...	૧	૩૪	૫૬
		,,	,,	૫૭
સમ્બન્ધી	...	૨	૧૨૫	૫૨
		૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
સમ્બપુર	...	,,	૧૨૫ ખ	૧૨૪
		,,	,,	૧૩૨
સરહુલી	...	૨	૧૬૮	૧૩૫
સરઠ	...	૧	૬૦	૧૩૬
સરનાલ	...	૩	૨૩૭	૪૩
સરભોણ	...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૬
સરસવણી	...	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩
સરસ્વતિવટ	...	૧	૨૯	૪૨
		,,	,,	૪૪
સરસ્વતી	...	૨	૧૩૭	૯
		,,	,,	૧૧
		,,	૧૫૫	૬૩
		૩	૨૧૮	૭૦
		,,	,,	૭૧
		,,	,,	૭૨
		,,	૨૧૯	૭૪
		,,	,,	૭૫
સરોત્રા	...	૩	૨૪૦	૫૮
		,,	૨૫૫	૮૩
સરોહી	...	,,	૨૩૩ અ	૨૧૫
સર્વમઙ્ગલા	...	૨	૧૨૭	૬૬
		,,	,,	૬૮
		,,	,,	૭૧
સર્ઝિણ	...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
સલખણપુર	...	૨	૧૬૫	૧૧૬
		,,	૧૮૬	૧૫૨
		,,	,,	૧૫૩
		,,	૨૦૧	૧૫૯
સલખણપુરી	...	,,	૧૭૦	૧૪૪
		,,	,,	૧૪૬
સલ્લગામ	...	,,	૧૬૮	૧૩૬

		ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સહજવસણ	...	,,	૨૦૨	૧૬૩
		,,	,,	૧૬૪
સહજિગપુર	...	૩	૨૫૦	૭૦
સહસચાણા	...	૨	૧૫૯	૮૧
		,,	,,	૮૨-૮૩
		,,	,,	૮૪
સહસ્રલિંગ	...	,,	૧૪૭	૪૦
સાકલી	...	,,	૧૬૨	૯૪
		,,	,,	૯૭
સાકલીયા	...	,,	,,	૯૯
સાંકિય	...	,,	૧૧૫	૩૦
(સંકિય)	...	,,	,,	૩૧
(સંકિ)	...	,,	,,	૩૩
સાખડા	...	૩	૨૪૩	૬૩
સાંખેડા	...	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
સાંગલી	...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
		,,	,,	૧૨૪
		,,	૧૩૫	૧૪૦
		,,	,,	૧૪૧
		,,	૧૩૬	૧૪૬
સાંગવટ્ટા	...	,,	૧૫૧	૫૫
સાંચોર	...	,,	૧૩૮	૧૨
સાંટાકુઝ	...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૩
સાદડી	...	૨	૧૬૭	૧૨૨
સાંપરા	...	,,	૧૮૬	૧૫૨
		,,	,,	૧૫૩
સાંપાવાડ	...	૨	૧૬૫	૧૧૪
		,,	૧૭૦	૧૪૩
		,,	,,	૧૪૬
સાબરમતી	...	,,	૧૩૭	૫
		,,	,,	૭
સાંભર	...	,,	૧૪૬	૩૪
		,,	૧૪૭	૩૯
		,,	૧૬૨	૯૫
સામગ	...	,,	૧૩૫	૧૪૪
સાસગઢ	...	,,	૧૨૬	૫૪
		,,	,,	૬૧
સામગામ	...	,,	૧૩૫	૧૪૫
સામડી	...	,,	૧૧૮	૪૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શિવભાગપુર ...	૧	૭૪	૧૯૫
	,,	,,	૧૯૮
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	,,	૨૦૯
શીગામ ...	૨	૧૧૮	૪૮
	,,	૧૩૫	૧૩૯
શુંઢ વડક ...	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	,,	૩૬
	,,	,,	૩૮
શૂર્પારક ...	૧	૧૪	૬
શેઠી ...	૨	૧૩૫	૧૩૯
શેત્રુંજી ...	૩	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૪૬	૮૪
શેરી ...	૨	૧૨૭	૬૬
	,,	૧૩૫	૧૩૯
શેપદેવતિ ...	,,	૧૬૦	૮૬
	,,	,,	૮૮
શંકરતલોરી ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
શંકરવાટક ...	૧	૧૭	૫
	,,	,,	૬
	,,	,,	૮
શ્રદ્ધિકાયદ્વાર ...	૨	૧૧૭	૪૦
શ્યવવાણુ ...	૩	૨૫૧ બ	૨૫૮
શ્રવણ ...	૨	૧૩૦	૯૬
શ્રવણ બેલગોળા	,,	,,	,,
શ્રીપર્ણીકા ...	૩	૨૩૨	૧૯
શ્રીભવન ...	૨	૧૩૦	૯૬
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૬
શ્રીમાલ ...	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૫
શ્રીશૈલ ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
શ્રીસ્થલક ...	,,	૧૩૭	૬
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
શ્રીસ્થલ સિદ્ધપુર	,,	૧૪૭	૪૦
શ્વભ્ર(સ્વભ્ર) ...	૧	૬	૧૧
સ			
સંચાન ...	૩	૨૩૯	૫૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સજ્જોડ ...	૨	૧૨૫	૪૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
સજ્જોડક ...	૨	૧૨૫	૪૨
	,,	,,	૪૭
	,,	,,	૫૨
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
સણિઆદરી ...	,,	૨૩૨	૧૯
સત્યતિલાટ ...	૨	૧૨૮	૭૩
	,,	,,	૭૮
સત્યપુર ...	,,	૧૩૮	૧૨
	૩	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૩
	,,	,,	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮
	,,	,,	૪૦
સત્યપુરમંડલ ...	૨	૧૩૮	૧૨
	,,	,,	૧૩
સથ્રા ...	૧	૮૨	૨૨૩
સન્જાન ...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૨
	,,	,,	૧૨૩
સન્તાપુત્ર ...	૧	૭૯	૨૧૯
સન્નિયર ...	,,	૧૦૨	૪
	,,	,,	૭
સપાદલક્ષ ...	૨	૧૪૬	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	૧૬૦	૮૫
	,,	,,	૮૮
	,,	૧૬૨	૯૫
	,,	,,	૯૯
	,,	૧૬૬	૧૧૭
	,,	,,	૧૧૯
સમડીયા ...	,,	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૮
	,,	,,	૧૦૦
સમપુર ...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સામનગડ ...	૨	૧૨૯	૮૧
સામનગઢ ...	,,	૧૨૦	૩
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	૧૩૦	૯૫
સામાનગઢ ...	,,	૧૨૧	૪૩
	,,	,,	૪૪
સામ્પાવાડા ...	,,	૧૬૫	૧૧૬
સામ્ભર ...	,,	૧૩૭	૫
સારસકેદાર ...	૧	૬૪	૧૪૮
	,,	,,	૧૪૯
સારસ્વત ...	૩	૨૧૮	૬૪
ક્રીડાકિતન ...	,,	,,	૬૯
સારસ્વત ક્રીડાસ્થાન	,,	૨૧૮	૬૨
સારસ્વત મંડલ	૨	૧૩૭	૪
	,,	,,	૯
	,,	૧૩૮	૧૨
સારસ્વત સરોવર	૩	૨૧૮	૬૪
સાલ ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
સાલોટગી ...	,,	૧૨૬	૫૪
સાંવતવાડી ...	,,	૧૩૬	૧૪૬
સાહિલવાડા ...	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
સિગામ ...	,,	૧૩૫	૧૩૯
સિંધપુર ...	૧	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
સિંધ ...	૨	૧૪૭	૩૯
સિંધુ ...	૩	૨૫૬	૮૪
	,,	૨૧૫	૫૨
	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
સિન્ધુ ...	,,	૧૩૦ અ	૧૫૨
સિન્ધુરાજપુર ...	,,	૧૪૯ અ	૧૭૪
	,,	,,	૧૭૫
સિન્ધુસૌવીર ...	,,	૨૫૭	૮૮
સિંધા ...	,,	૨૫૨	૭૩
સિદ્ધપુર ...	૨	૧૩૭	૬
	,,	,,	૧૧
સિદ્ધપુર ...	૨	૧૪૩	૨૫
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૮
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
સિદ્ધશામી ...	૨	૧૨૩	૨૮
	,,	,,	૩૧
સિન્દ્રા ...	૩	૨૨૨	૭૯
સિન્હા ...	૨	૧૨૨	૨૩
સિયદોણી ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૯
સિરસાવિ ...	૨	૨૦૬	૧૭૨
	,,	,,	૧૭૩
	,,	,,	૧૭૪
સિરિસિગ્મિણિકા	૧	૭૪	૧૯૫
	,,	,,	૧૯૬
	,,	,,	૨૦૦
સિરીશવાપિ ...	,,	૮૦	૨૨૦
સિરૂર ...	૨	૧૨૫	૪૨
સિરોહી ...	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
સિલાવલિસ ...	૨	૧૨૭	૬૮
સિવાલિક ...	,,	૧૬૨	૯૫
સિંહપલ્લિકા ...	૧	૭૨	૧૮૪
	,,	,,	૧૮૮
સિંહપુર ...	૧	૧૮	૯
	,,	,,	૧૦
	,,	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૭૧	૧૭૯
	,,	,,	૧૮૨
	૨	૧૩૭	૫
	૩	૨૨૪	૯૫
સિહર ...	૨	૧૬૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬
	,,	,,	૧૪૦
સિહરખી ...	,,	૧૨૪	૩૭
	,,	,,	૪૦
સિંહા ...	૨	૧૨૨	૧૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સિહગ્રામ ...	૨	૧૧૮	૪૮
	,,	,,	૪૯
	,,	,,	૫૧
સિહોર ...	,,	૧૩૭	૫
સીકા ...	૪	૨૩૭	૪૩
સીગાળ ...	૨	૧૧૮	૪૮
સીના ...	,,	૧૨૨	૧૮
સીયડોણી ...	,,	૧૩૫	૧૩૮
સીરોહી ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭
સીવલીયા ...	૨	૧૬૨	૧૦૦
સીવાલીયા ...	,,	,,	૯૪
સીસોદ્રા ...	,,	૧૦૯	૫
સીહકા ...	૩	૨૩૭	૪૧
સીહસુહિજ્જ ...	૧	૭૩	૧૮૯
	,,	,,	૧૯૪
સીહરખણી ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
સીહવાહલક ...	,,	૨૩૪	૨૪
	,,	,,	૨૫
સીહાણક ...	૧	૭૮	૨૧૫
	,,	,,	૨૧૭
સીહકગ્રામ ...	૨	૧૩૫	૧૩૯
	,,	,,	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૫
સીહગજ ...	૧	૭૩	૧૮૯
સીહોર ...	,,	૧૮	૯
	,,	૨૩	૨૪
સુંગુમ્નર ...	૨	૧૨૨	૧૯
સુગ્ગજ ...	૧	૭૩	૧૮૯
સુંથવાડ ...	૨	૧૧૬	૩૪
સુદત્ત ભટ્ટાનક ...	૧	૪૬	૯૪
	,,	,,	૯૬
સુદર્શન ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૦
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૫	૪
	,,	,,	૬
	,,	,,	૭
સુદર્શન ...	૧	,,	૯
	,,	,,	૧૦
સુનક ...	૨	૧૪૩	૨૫
સુનાવકલા ...	૩	૨૨૮	૬
સુનાવ ખુરડ ...	,,	,,	,,
સુન્ધાટેકરી ...	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
સુત્તાવસથી ...	,,	૯૨	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૪
સુરત ...	૧	૧૩	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૪	૬
	,,	૧૦૩	૯
	,,	૧૦૪	૧૨
	૨	૧૧૬	૩૪
	,,	૧૨૦	૩
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	,,	૮૩
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૬
	૩	૨૩૯	૫૧
	,,	૧૨૫ ખ	૧૨૦
	,,	,,	૧૨૪
	,,	૧૨૫ ઠ	૧૩૬
	,,	૧૩૦ ખ	૧૪૫
સુરાષ્ટ્ર ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૦
	,,	,,	૧૧
	,,	૮	૧૪
	,,	૧૫	૪
	,,	,,	૫
	,,	૨૪	૨૮
	,,	,,	૨૯
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૩	૧૪૪
	,,	,,	૧૪૭
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	,,	૧૫૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સુરાષ્ટ્ર ...	૧	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૯	૧૭૬
	,,	૭૧	૧૭૯
	,,	,,	૧૮૦
	,,	,,	૧૮૨
	,,	૭૭	૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	,,	૨૧૭
	,,	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	,,	૨૨૮
	,,	૮૩	૨૩૦
	,,	,,	૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	,,	૨૪૦
	,,	૮૫	૨૪૩
	,,	૮૭	૨૪૮
	,,	૮૮	૨૫૩
	,,	૯૩	૨૬૩
	,,	,,	૨૬૭
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	,,	૨૭૯
	૨	૧૬૨	૯૫
	,,	,,	૯૭
	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	૪૪	૯૫
	,,	૬૬	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૦
	,,	૯૨	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૬
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૯
સુવર્ણદાસ ...	૧	૪૩	૮૭
સુવર્ણસિકતા ...	,,	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સુવર્ણરિપલિસ ...	૨	૧૬૨	૨૦
	,,	,,	૨૧
સુદાસડા ...	૩	૨૧૬	૫૫
	,,	,,	૫૭
સુલિક્ષા ...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
સુશુક ...	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૫૫	૮૩
સુનક ...	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	,,	૨૬
સુનવદ્રી ...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭
	,,	૨૪૨	૬૫
સુરજ ...	૨	૧૭૦	૧૪૬
સુરયજ ...	,,	[illegible]	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
સુરિદ્ધા ...	,,	૧૩૨	૧૨૧
સૂર્યપુર ...	૧	૯૫	૨૮૧
	,,	,,	૨૮૬
સેન્દુવક ...	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૩૩
સેરખી ...	૨	૧૨૪	૩૭
સેલ્વારા ...	,,	૧૬૮	૧૩૬
સોડકી (સોઢકી)	,,	૧૪૧	૩૦
સોણુવ્વા ...	૩	૨૨૮	૬
	,,	,,	૭
	,,	,,	૮
સોંદર્ન ...	૨	૧૨૫	૪૨
સોનક ...	૩	૨૪૦	૫૮
સોનરેખા ... (સુવર્ણસિકતા)	૧	૬	૭
સોનસી ...	૨	૧૩૬	૧૫૧
સોન્નેરી ...	૨	૧૩૬	૧૫૪
સોન્દાર્ન ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
સોપારા ...	૧	૧૪	૬
સોપોદિન્દક ...	,,	૪૦	૪૫
	,,	,,	૪૭
સોમનાથ ...	૨	૧૩૭	૬
	,,	૧૪૫	૩૧
	,,	૧૫૫	૧૦
	,,	૧૬૩	૧૦૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સોમનાથ ...	૨	૧૬૪	૧૧૧
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	,,	૨૦૪	૧૬૬
	,,	,,	૧૬૮
	૩	૨૧૭	૬૦
	,,	,,	૬૧
	,,	૨૨૨	૭૯
	,,	,,	૮૬
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
સોમનાથપટ્ટણ	૨	૧૬૭	૧૨૨
	૩	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૨૨	૭૯
સોમનાથ પાટણ	૨	૧૩૭	૫
	,,	,,	૮
	,,	૧૬૩	૧૦૧
	,,	,,	૧૦૩
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	,,	૫૯
	,,	૨૧૮	૬૫
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૬
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
સોમેશ	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
સોમેશ્વરસંગમ ...	,,	૨૧૮	૭૦
	,,	૧૩૦ અ	૧૫૨
સોરઠ ...	૧	૮૨	૨૨૩
	,,	૮૩	૨૩૦
	૩	૨૨૨	૭૯
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
સોલેપુરસગરી ...	૨	૧૧૮	૪૮
સોપડી ...	,,	૧૬૨	૯૪
	,,	,,	૯૭
	,,	,,	૯૯
સૌજ્ઞપદ્ર ...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૩
સૌરાષ્ટ્ર ...	૧	૧	૧૭
	,,	૧૧	૧૮
	,,	૬૩	૧૪૪
	,,	૮૨	૨૩૩
	,,	,,	૨૨૯
સૌરાષ્ટ્ર ...	૧	૮૮	૨૪૯
	,,	,,	૨૫૭
	૨	૧૬૨	૯૯
	,,	૧૬૫	૩૧
	,,	,,	૩૩
	,,	૧૬૪	૧૧૦
	૩	૨૩૩	૨૧
	,,	,,	૨૨
	,,	,,	૨૩
	,,	૨૩૫	૨૯
	,,	,,	૩૩
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	,,	૨૦૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	,,	૨૦૫
	,,	,,	૨૦૬
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૧૦
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૨
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
સૌવીર ...	૧	૬	૭
	,,	,,	૯
	,,	,,	૧૧
સૌજ્ઞપદ્ર ...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૧
	,,	,,	૨૩૩
	,,	,,	૨૩૬
સંકી ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૯
સંખેડા ...	,,	૧૦૮	૩
	,,	૧૧૧	૧૮
	,,	૧૧૨	૨૦
	૩	૨૩૭	૪૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૬૭
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
સંખોડા ...	,,	૨૩૨	૧૮
સંગપુરી ...	૧	૫૩	૧૧૯
સંગમખેટક ...	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	,,	૨૧
	૩	૨૩૮ બ	૨૪૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સૌરાષ્ટ્ર ...	૧	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૯	૧૭૬
	,,	૭૧	૧૭૯
	,,	,,	૧૮૦
	,,	,,	૧૮૨
	,,	૭૭	૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	,,	૨૧૭
	,,	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	,,	૨૨૮
	,,	૮૩	૨૩૦
	,,	,,	૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	,,	૨૪૦
	,,	૮૫	૨૪૩
	,,	૮૭	૨૪૮
	,,	૮૮	૨૫૩
	,,	૯૩	૨૬૩
	,,	,,	૨૬૭
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	,,	૨૭૯
	૨	૧૬૨	૯૫
	,,	,,	૯૭
	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	૪૪	૯૫
	,,	૬૬	૧૦૯
	,,	,,	૧૧૦
	,,	૯૨	૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૬
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
સાર્થદાસ ...	૧	૪૩	૮૭
સુવર્ણસિકતા ...	,,	૬	૭
	,,	,,	૮
	,,	,,	૧૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સુવર્ણારિપલ્લિ ...	૨	૧૧૭	૨૦
	,,	,,	૨૧
સુદાસડા ...	૩	૨૧૬	૫૫
	,,	,,	૫૭
સુહિલ્લા ...	,,	૧૩૦ અ	૧૪૮
સુણુક ...	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૫૫	૮૩
સુનક ...	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	,,	૨૬
સુનવદી ...	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭
	,,	૨૪૨	૬૫
સુરજ ...	૨	૧૭૦	૧૪૬
સુરયજ ...	,,	,,	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
સુરિદા ...	,,	૧૨૨	૧૨૧
સુર્પાપુર ...	૧	૯૫	૨૮૧
	,,	,,	૨૮૬
સૈન્દ્રવક ...	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	,,	૩૩
સેરખી ...	૨	૧૨૪	૩૭
સેવ્વારા ...	,,	૧૬૮	૧૩૬
સોહડી (સોઢડી)	,,	૧૪૧	૩૦
સોણવ્વા ...	૩	૨૨૮	૬
	,,	,,	૭
	,,	,,	૮
સોંદર્ન ...	૨	૧૨૫	૪૨
સોનક ...	૩	૨૪૦	૫૮
સોનરેખા (સુવર્ણસિકતા) ...	૧	૬	૭
સોનહી ...	૨	૧૩૬	૧૫૧
સોન્નેહી ...	૨	૧૩૬	૧૫૪
સોન્દાર્ન ...	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
સોપારા ...	૧	૧૪	૬
સોપેહેન્દ્રક ...	,,	૩૦	૪૫
	,,	,,	૪૭
સોમનાથ ...	૨	૧૩૭	૬
	,,	૧૪૫	૩૧
	,,	૧૫૫	૬૦
	,,	૧૬૩	૧૦૪

પરિશિષ્ટ (૨)

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહના ત્રણ ભાગમાં આવતાં વિશેષનામોની અનુક્રમણિકા

[સૂચના-પહેલો અંક ગ્રંથનો નંબર બતાવે છે, બીજો અંક લેખનો નંબર બતાવે છે અને ત્રીજો અંક પાનું બતાવે છે.]

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અ			
અકબર ...	૧	૨૮	૩૯
અકાલવર્ષ	૨	૧૨૯	૮૯
(શુભતુંગ)	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૬
			૧૦૯, ૧૧૧
			૧૧૨, ૧૧૩
	૩	૨૩૭	૪૦, ૪૩, ૪૪,
			૪૬, ૪૮
		૧૩૦ અ	૧૫૦
અણુક ...	૨	૧૩૨	૧૧૯, ૧૨૧
અગ્નિશર્મા	૧	૫૩	૧૨૨
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧,
	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
અગ્નિસ્વામિન્	૧	૬૬	૧૬૬, ૧૬૮
	૩	૨૩૨	૧૯
અચલેશ્વર...	,,	૨૫૨	૭૬
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૪
અજપાલ	૨	૧૩૯	૧૫, ૧૬
અજયદેવ	૩	૨૨૪	૯૩
અજયપાલ	૨	૧૩૭	૭
	,,	૧૫૬	૬૯, ૭૦, ૭૧
	,,	૧૫૭	૩૪, ૩૮
	,,	૧૫૮	૩૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૫	૧૧૭, ૧૧, ૧૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અજયપાલ	૨	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨, ૧૬૪
	,,	૨૦૪	૧૬૮
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૩, ૮૪, ૮૬
અજાતસાત્ક	૨	૧૩૧	૧૦૯, ૧૨, ૧૩
અજિતચન્દ્ર	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
અજિતનાથ	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,	૨૧૨	૪૦
અજિતસ્વામિ	,,	૧૮૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
અર્જુન ...	,,	૨૩૪	૨૦
અણુક	,,	૯૨	૧૧૨, ૧૧૩
અનુપાદિત્ય	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
અનુપમેશ્વર	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦, ૧૭૨
અનન્તસ્વામિ	૧	૧૦૨	૫
(જૈન)			
અનંત ...	૨	૧૬૮	૧૩૭
અનિરુદ્ધવર્મન્	૧	૭૩	૧૮૯, ૧૯૩
અનુક ...	૩	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
અર્બુદ ...	૧	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
અણહિલ ...	,,	૬૮	૧૬૩
	,,	૭૬	૧૯૫, ૯૯, ૨૦૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સંગમાનક ...	૧	૩૪	૫૬
	,,	,,	૫૭
સંગમનેર ...	૨	૧૨૨	૧૯
સંજાન ...	,,	૧૩૦	૯૪
	,,	,,	૯૬
	,,	,,	૧૦૨
	,,	,,	૧૦૩
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૬
	,,	,,	૧૪૭
સંડેરા ...	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	,,	૨૭
સંબોધિ (બુદ્ધગયા)	૧	૧	૭
સંભર ...	૨	૧૧૨	૯૫
સ્ટોકહોમ ...	૩	૧૫૭ આ	૧૮૨
સ્તંભતીર્થ ...	૨	૧૩૭	૫
	૩	૨૦૭	૧૪
	,,	,,	૧૫
	,,	,,	૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૩
	,,	,,	૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	,,	૩૮
	,,	,,	૪૦
	,,	૨૨૪	૯૨
	,,	,,	૯૪
	,,	,,	૯૬
સ્તંભનકપુર ...	,,	૨૦૭	૧૫
	,,	,,	૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	,,	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સ્તંભનકપુર ...	૩	,,	૩૮
	,,	,,	૪૦
સ્તમ્ભપુર ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
સ્તંભાપુર ...	૩	૨૦૯	૨૭
સ્તંભપુરી ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૩૫
સ્થાનકીયપાટણ	૩	૨૩૯ આ	૨૫૦
સ્થાવરપલ્લિકા	૨	૧૨૦	૩
	,,	,,	૫
	,,	,,	૮
ષ			
ષટ્પદા ...	૩	૨૧૮	૬૫
ષાંડિલા ...	,,	૨૧૯	૫૫
	,,	,,	૫૭
હ			
હડાળા (હડાલા)	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૬	૩૫
હપકાઉદ્રા ...	૨	૧૯૮	૧૩૫
	,,	,,	૧૩૯
હરસોલ ...	૩	૨૩૭	૪૦
	,,	,,	૪૩
હરસોલા ...	,,	૨૩૮	૪૯
	,,	,,	૫૦
હરિયાનક ...	૧	૨૧	૧૬
	,,	,,	૧૮
	,,	,,	૨૦
	,,	૪૧	૭૫
	,,	૪૮	૧૦૧
	,,	,,	૧૦૩
હર્ષપુર ...	૨	૧૩૨	૧૧૮
	,,	,,	૧૨૧
	૩	૨૩૭	૪૩
હસ્તવપ્ર ...	૧	૧૬	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૭	૫
	,,	,,	૬
	,,	,,	૮
	,,	૧૯	૧૧
	,,	,,	૧૨
	,,	૨૦	૧૩
	,,	,,	૧૪
	,,	,,	૧૫
	,,	૨૧	૧૬
	,,	,,	૧૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હસ્તવપ્ર ...	૧	,,	૨૦
	,,	૨૨	૨૧
	,,	,,	૨૨
	,,	,,	૨૩
	,,	૨૩	૨૪
	,,	,,	૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૨૫	૩૦
	,,	,,	૩૧
	,,	૪૧	૬૦
	,,	,,	૬૩
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૯	૧૯૬
	,,	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	,,	૨૨૧
	,,	૮૬	૨૪૪
	૩	૨૬ અ	૬૨
હસ્તવપ્રાહરણી	૧	૪૬	૭૫
	૩	૨૬ અ	૬૩
	,,	,,	૬૪
હસ્સન ...	૨	૧૩૦	૯૬
હસ્તિકુંડિ ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭
(હસ્તિકુણ્ડિકા)	,,	,,	૨૩૮
(હાથુણ્ડિ)	,,	,,	૨૦૯
	,,	,,	૨૪૨
	,,	,,	૨૪૪
હસ્તિકપલ્લિકા	૧	૬૪	૧૪૮
	,,	,,	૧૪૯
હસ્તિહુંડક ...	,,	૬૧	૧૩૯
હાથળ ...	,,	૧૬	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૭	૫
	,,	૧૯	૧૧
	,,	૨૦	૧૩
	,,	૨૧	૧૬
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૪૫	૯૦
	,,	૬૧	૧૩૯
	૩	૨૬ અ	૬૯
હાથગો ...	૨	૧૪૮	૪૮
હાંથસણી ...	૩	૨૫૬	૮૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હાનીયાણી ...	૨	૧૫૦	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
હાલાર ...	૧	૧૯	૧૨
	,,	૪૦	૬૯
હાસીલ ...	૩	૨૩૦ અ	૨૩૪
હાંસલપુર ...	૨	૧૩૧	૧૧૮
	,,	,,	૧૧૬
	,,	૧૫૦	૧૪૩
	,,	,,	૧૪૬
હાંસોટ ...	,,	૧૧૮	૪૮
	૩	૨૨૮	૬
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	,,	૨૩૦
	,,	,,	૨૩૧
	,,	,,	૨૩૫
હિંદુસ્તાન ...	૨	૧૩૭	૯
	,,	૧૩૮	૧૨
	,,	૧૪૩	૨૫
	૩	૨૨૫ અ	૨૧૯
હિમગિરિ ...	૨	૧૨૯	૯૯
	૩	૧૩૦ અ	૧૫૬
હિમવાન્ ...	૨	૧૩૬	૧૫૩
હિમાલય ...	૧	૬૪	૮
	૨	૧૩૦	૯૬
	,,	,,	૯૭
	,,	૧૩૯	૧૩૦
	૩	૨૨૨	૮૦
હુમંજ ...	,,	૨૧૭	૫૯
હુમ્મુંજ ...	,,	,,	૬૦
હેડિંબ ...	૨	૧૧૮	૧૩૧
	,,	,,	૧૪૦
હેડાઉંબ ...	,,	૧૧૮	૧૩૫
હેતંબ ...	,,	,,	૧૩૬
હેલાપુર ...	,,	૧૩૦	૯૬
હોરળ ...	૧	૫૭	૧૩૧
હંસપટ્ટક ...	૨	૧૧૮	૪૮
ક્ષ			
ક્ષારવહ ...	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧
	,,	,,	૧૬૩
ક્ષીરસર ...	૨	૧૧૨	૨૦
	,,	,,	૨૧
	,,	,,	૨૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અરિકેસરિન	૨	૧૩૫	૧૩૯
અરિસિંહ	,,	૧૪૭	૩૯
	,,	૧૬૪	૧૧૧
	૩	૨૨૫	૯૮,૯૯,૧૦૧
	,,	૨૫૨	૭૩, ૭૮
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૨૨ બ	૨૧૩,૨૧૪
અરિસીંહ	૨	૧૬૮	૧૩૮
અરિષ્ટનેમિ	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૭
	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
અરુણાદિત્ય	૨	૧૨૧	૧૪, ૧૭
અર્જુન	૧	૭૧	૧૭૯, ૧૮૨
	૨	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૧
	૩	૨૨૨	૮૦, ૮૫
	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૪
અર્જુનદેવ	૨	૧૩૭	૭, ૮
	,,	૧૫૯	૮૧
	૩	૨૧૭	૫૮, ૫૯
	,,	,,	૬૦, ૬૨
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૨	૮૦
	,,	૨૨૮	૯૧
	,,	૨૪૩	૬૨
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૮
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	,, બ	૨૧૦
અર્જુનવર્મન્	૨	૧૬૩	૧૦૨
અર્ણોરાજ	,,	૧૪૫	૩૪
	,,	૧૪૭	૩૯, ૪૨, ૪૬
	,,	૧૬૫	૧૨૧, ૨૫, ૩૦
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
	,,	૨૧૮	૬૮
	,,	૨૨૬	૧૦૧, ૧૦૫
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
અલનીઆની	,,	૨૧૭	૫૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અલ્તેકર એ. એસ.	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
અલ્લટ ...	,,	૨૫૨	૭૮
અલ્હપલ્લ	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
અલ્હૈયક	૨	૧૩૧	૧૧૧, ૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩
અલ્હણ	,,	૧૪૮	૪૯, ૫૦
અલ્હણા	,,	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
અવનિવર્મન્	૩	૨૩૪	૨૪, ૨૫
૧ લો	,,	૨૩૫	૨૮, ૨૯
અવનિવર્મન્ ૨ જો	,,	,,	૨૮, ૩૦
અવલોકન	૨	૧૨૬	૧૦, ૧૪
	૩	૧૩૦ અ	૧૫
અવલોકના	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
અશોક ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭, ૮, ૧૦
	,,	૧૫	૩
	,,	૨૮	૩૯
અશ્વદ	૩	૨૨૪	૯૫
અશ્વરાજ	,,	૨૦૬	૪, ૭, ૮, ૯,
	,,	,,	૧૨, ૧૩
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૩૮, ૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
અસ ...	૧	૩૬	૫૯, ૬૦
અષ્ટાપદ	૩	૨૧૨	૪૦
અહમદાબાદ	,,	૨૧૪	૪૩
૧ લો	,,	૨૪૦	૫૮
અહિવર્મન્	,,	૨૪૧	૮૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અનહિલ	૧	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
	,,	૭૮	૨૧૫, ૨૧૭
	,,	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૧
	,,	૮૨	૨૨૩, ૨૮, ૨૯
	,,	૮૩	૨૩૦, ૨૩૫
	,,	૮૪	૨૩૬, ૨૪૧
	,,	૮૫	૨૪૪
	૩	૫૯ અ	૧૦૫
અનિરોલ	૨	૧૧૯	૫૩, ૫૪
અનુપમદેવી	,,	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૩૫, ૩૭
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
	૩	૨૦૬	૬,૭,૧૧,૧૨
અનુપમા ...	,,	,,	૧૨
	,,	૨૨૪	૯૧
અનન્તદત્ત	,,	૨૨૭	૮
અનંતવિષ્ણુ	૨	૧૨૨	૧૯, ૨૩
અપરાજિત	૩	૧૨૫ બ	૧૨૧, ૧૨૯
અપરાદિત્ય	૨	૨૦૪	૧૬૭, ૧૬૯
	,,	૧૫૫	૬૭
	૩	૨૩૯ અ	૨૫૦, ૨૫૧
અબુવાહિમ (ઇબ્રાહિમ)	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
અભયતિલક	૨	૧૩૭	૩, ૪
અભયદ ...	૩	૧૫૭ ઈ	૧૬૧
અભયસિંહ	,,	૨૧૭	૫૯, ૬૦, ૬૨
	,,	૨૧૯	૭૪, ૭૬
અમરસિંહ	,,	૨૨૫	૯૮
અમરસૂરિ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૨૮, ૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૫, ૧૩૭
	૩	૨૦૬	૮, ૧૩
	,,	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫, ૪૦
અમોઘવર્ષ	૨	૧૨૩	૨૮
	,,	૧૨૫	૪૧, ૪૨, ૪૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અમોઘવર્ષ	૨	૧૨૭	૬૫, ૬૭, ૬૮, ૭૧
	,,	૧૨૮	૭૬
	,,	૧૨૯	૮૨, ૮૫, ૯૧, ૯૨
	,,	૧૩૦	૯૪, ૯૫,
	,,	,,	૯૬, ૯૯,
	,,	,,	૧૦૦, ૧૦૨,
	,,	,,	૧૦૪
	,,	૧૩૧	૧૦૮, ૧૦૯
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૬
	,,	,,	૧૨૦
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૨
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૩૯
	,,	,,	૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૮, ૧૫૨
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૭	૪૦, ૪૪
	,,	,,	૪૬, ૪૮
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૨, ૧૨૩
	,,	,,	૧૨૮
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪, ૧૩૬
	,,	,,	૧૪૦, ૧૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૫, ૧૪૬
	,,	,,	૧૪૭, ૧૫૦
અમ્બપ્રસાદ	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪, ૧૬૫
અમ્બા(અમ્બપ્રસાદ)	,,	૨૦૭	૧૭, ૧૮
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
અમ્માણદેવ	૨	૧૩૫	૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૧૪૯
	,,	,,	૧૫૨
અમ્મસર	૧	૧૦૨	૫
અમ્માયક	૨	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૬
	,,	,,	૧૨૧
અરજુણજી	૩	૨૪૦	૫૮

પરિશિષ્ટ (૨)

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહના ત્રણ ભાગમાં આવતાં વિશેષનામોની અનુક્રમણિકા

[સૂચના–પહેલો અંક ગ્રંથનો નંબર બતાવે છે, બીજો અંક લેખનો નંબર બતાવે છે અને ત્રીજો અંક પાનું બતાવે છે.]

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અ			
અકાજર ...	૧	૨૮	૩૯
અક્ષમાર્ગ	૨	૧૨૯	૮૯
(ગુણચંદ્ર)	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૬
			૧૦૭, ૧૧૧
			૧૧૨, ૧૧૩
	૩	૨૩૭	૪૦, ૪૩, ૪૪,
			૪૬, ૪૮
		૧૩૦ અ	૧૫૦
અક્ષુક ...	૨	૧૩૨	૧૧૯, ૧૨૧
અગ્નિશર્મા	૧	૫૩	૧૨૨
	૨	૧૦૯	૮. ૧૧.
	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
અંગારાદિત્ય	૧	૧૧	૧૧૬, ૧૧૮
	૩	૨૩૮	૧૯
અચલેશ્વર...	,,	૨૫૨	૭૬
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
અજપાલ	૨	૧૩૯	૧૫, ૧૬
અજયદેવ	૩	૨૨૪	૬૩
અજયપાલ	૨	૧૨૭	૭
	,,	૧૪૬	૬૯, ૭૦, ૭૧
	,,	૧૫૩	૭૩, ૭૮
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૫	૧૧૦, ૧૧, ૧૬
અજયપાલ	૨	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨, ૧૬૪
	,,	૨૦૪	૧૬૮
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૩, ૮૪, ૮૬
અજ્જામાતર	૨	૧૩૧	૧૦૯, ૧૨, ૧૩
અજિતચન્દ્ર	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
અજિતનાથ	,,	૨૦૭	૩૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૨	૪૦
અટ્ટસ્વામિ	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
અર્હેન્ ...	,,	૨૩૪	૩૭
અમૂઢક	,,	૬૨	૧૧૨, ૧૧૩
અર્બુદાદિત્ય	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
અર્બુદેશ્વર	૩	૧૪૬ અ	૧૭૦, ૧૭૨
અનાદ્યસ્વામિ (આર્ય)	૧	૧૦૨	૫
અરદ ...	૨	૧૬૮	૧૩૭
અરિસિંહચંદ્ર	૧	૭૨	૧૮૯, ૧૯૩
અરિક ...	૩	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
અલિક ...	૧	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
અવન્તિક ...	,,	૬૮	૧૧૩
	,,	૧૪૪	૧૯૫, ૯૯, ૨૦૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
આ			
આખણ્ડલમિત્ર	૧	૯૬	૨૯૫, ૩૦૧
આગામી સ્વામિન્	,,	૧૦૩	૧૧
આચાર્યજી.ની.	,,	૨૫	૩૦
	,,	૪૬	૯૪
	,,	૬૪	૧૪૮
	,,	૭૯	૨૧૮
	,,	૮૦	૨૨૦
	,,	૮૬	૨૪૫
	,,	૯૦	૨૬૦
	૨	૧૪૧-૪૨	૧૮
	,,	૧૪૪	૨૮
	૩	૬૬	૧૧૦
આચાર્યવલ્લભજી	૧	૭	૧૨
હરિદત્ત	,,	૨૯	૪૨
	૩	૪૪	૯૫
આછા ...	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
આટક	,,	૨૦૮	૨૨
	,,	૨૦૯	૨૭
આણુક	૧	૧૦૨	૫
આદિત્ય	,,	૪૧	૭૪, ૭૬
	,,	૫૩	૧૨૧
	,,	૯૦	૨૬૦
	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૪	૨૭
	,,	૫૯ અ	૧૦૫
આદિત્યદત્ત	૧	૮૦	૨૨૧
આદિત્યદાસ	,,	૮૫	૨૪૩
આદિત્યનાગ	૨	૧૧૯	૫૩, ૫૫
આદિત્ય ભટ	૧	૬૪	૧૪૯
આદિત્ય ભોગિક	૨	૧૦૮	૩
આદિત્યયશસ્	૧	૫૧	૧૧૩, ૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૮
	,,	૫૪	૧૨૩
	,,	૫૫	૧૨૫
	,,	,,	૧૨૭
	૩	૫૬	૧૦૦, ૧૦૧
આદિત્યરવિ	૧	૫૩	૧૨૧
	,,	૧૦૨	૪
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
આદિત્યવર્મ	૨	૧૨૦	૬, ૮
આદિત્યવર્ધ્ન	૧	૫૩	૧૨૧
આદિત્યશક્તિ	૩	૨૩૧	૧૪, ૧૭
આદિત્યશર્મા	૨	૧૧૧	૧૮, ૧૯
આનન્દસૂરિ	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૮
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૫, ૧૩૭
	૩	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫, ૪૦
આનઃ (રાણક)	૨	૧૬૫	૧૧૪, ૧૧૬
આનાક	,,	૧૭૦	૧૪૩
	૩	૨૪૩	૬૩, ૬૫
આપાક ...	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
આબાક	૨	૧૫૨	૫૬
	,,	૧૫૩	,,
આબોધનક	,,	૧૬૮	૧૨૮
આભા ...	૩	૨૨૩	૮૯
	,,	૨૨૪	૯૫
	,,	૨૫૬	૮૪
આભિગક	૨	૧૬૮	૧૩૮
આમડ ...	૩	૨૧૯	૭૩
આમર્દક	,,	૨૩૬	૩૫
આમ્બા	૨	૧૬૮	૧૩૮
આમ્રદેવ	,,	,,	૧૩૯
આમ્રસીહ	,,	,,	૧૩૭
આમ્રુયક	,,	,,	૧૩૯
આલડ	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫, ૬૬
આલ્હણ	૨	૧૬૮	૧૩૮, ૧૩૯
આલ્હણદેવ	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪
આલ્હદેવિ	૨	૧૭૧-૮૫, ૧૪૮	
	૩	૨૦૬	૭, ૧૨,
આલા ...	૨	૧૬૨	૯૮
આલાદિત્ય	,,	૧૫૪	૫૯
આલ્હા	,,	૧૬૮	૧૩૮, ૧૩૯
આલ્હાદન	૩	૨૧૫	૫૩
આવલ્લદેવી	,,	૨૩૫	૨૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અરિકેસરિન	૨	૧૩૫	૧૩૯
અરિસિંહ	,,	૧૪૭	૩૯
	,,	૧૬૪	૧૧૧
	૩	૨૨૫	૯૮,૯૯,૧૦૧
	,,	૨૫૨	૭૩, ૭૮
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩,૨૧૪
અરિસીંદ	૨	૧૬૮	૧૩૮
અરિષ્ટનેમિ	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૭
	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮,૧૬૯
અરુણાદિત્ય	૨	૧૨૧	૧૪, ૧૭
અર્જુન	૧	૭૧	૧૭૯,૧૮૨
	૨	૧૩૫	૧૩૮,૧૪૧
	૩	૨૨૨	૮૦, ૮૫
	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૪
અર્જુનદેવ	૨	૧૩૭	૭, ૮
	,,	૧૫૯	૮૧
	૩	૨૧૭	૫૮, ૫૯
	,,	,,	૬૦, ૬૨
	,,	૨૨૦	૭૩
	,,	૨૨૨	૮૦
	,,	૨૨૪	૯૧
	,,	૨૪૩	૬૨
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	,, બ	૨૧૦
અર્જુનવર્મન્	૨	૧૬૩	૧૦૨
અર્ણોરાજ	,,	૧૪૫	૩૪
	,,	૧૪૭	૩૯, ૪૨, ૪૬
	,,	૧૫૧	૧૨૧, ૨૪, ૩૦
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
	,,	૨૧૮	૬૮
	,,	૨૨૬	૧૦૩,૧૦૬
	,,	૧૪૮ બ	૧૬૬
અલમર્દાની બાનુ	,,	૨૧૭	૫૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અલ્તેકર એ. એસ.	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
અલ્લટ ...	,,	૨૫૨	૭૮
અલ્લપલ્લ	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
અલૈયક	૨	૧૩૧	૧૧૧, ૧૧૨
	,,	,,	૧૧૩
અલ્હણ	,,	૧૪૮	૪૯, ૫૦
અલ્હણા	,,	૧૬૭	૧૨૭,૧૩૨
અવનિવર્મન્	૩	૨૩૪	૨૪, ૨૫
૧ લો	,,	૨૩૫	૨૮, ૨૯
અવનિવર્મન્ ૨ જો	,,	,,	૨૮, ૩૦
અવલોકન	૨	૧૨૬	૧૦, ૧૪
	૩	૧૩૦ અ	૧૫
અવલોકના	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
અશોક ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭, ૮, ૧૦
	,,	૧૫	૩
	,,	૨૮	૩૯
અશ્વદ	૩	૨૨૪	૯૫
અશ્વરાજ	,,	૨૦૬	૪,૭,૮,૯,
	,,	,,	૧૨,૧૩
	,,	૨૦૭	૧૪,૧૫,૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨,૩૩,૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭,૩૮,૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
અસ્ર ...	૧	૩૬	૫૯, ૬૦
અષ્ટાપદ	૩	૨૧૨	૪૦
અહમદશાહ	,,	૨૧૪	૪૩
૧ લો	,,	૨૪૦	૫૮
અહિવર્મન્	,,	૨૫૧	૮૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઈશ્વર (ઇસર)	૧	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૨	૨૨૮, ૨૨૯
	,,	૧૦૨	૪
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૩	૨૧, ૨૨, ૨૩
ઇશ્વરદેવ	,,	૪૪ અ	૯૮, ૯૯
ઇસર ...	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૫
ઇસુવ ...	,,	૨૩૪	૨૭
ઉ			
ઉક ...	૧	૫૩	૧૨૧
ઉચ્ચદેવ	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
ઉચ્છદેવ	,,	,,	૬૧, ૬૨
ઉત્પલ ...	,,	૨૩૫	૨૯
ઉદ્દાલ ...	,,	૨૨૫	૯૭, ૧૦૦
ઉદય ...	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૫
	,,	,,	૨૦૬
ઉદયન ...	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
ઉદયપાલ	૨	૧૬૮	૧૩૮
ઉદયપ્રભસૂરિ	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૨૮, ૩૩
	૩	૨૦૬	૧૩
	,,	૨૧૨	૩૯, ૪૧
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
ઉદયરાજ	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૪,
	,,	,,	૧૭૫
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૮, ૧૮૯
ઉદયસિંહ	૨	૧૩૭	૮
ઉપેન્દ્ર ...	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૪, ૩૬, ૩૯
ઉશવદાત	૧	૧૩	૪
ઉસરા ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
ઊ			
ઊયા ભટ	૨	૧૬૩	૧૦૨
ઋ			
ઋષભદેવ	૧	૨૫	૧૮, ૧૯, ૨૦
	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઋષભદેવ	૩	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૬
	,,	૨૧૦	૨૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
	,,	૨૨૯ ક	૨૫૧
ઋષભદેવી	,,	૨૪૯	૬૯
ઋષભનાથ	,,	૨૩૮ બ	૨૩૮, ૨૪૩
એ			
એબટ. રેવરન્ડ. જે. ઈ.	૩	૨૧૮	૪૩
એબુ. પ્રોફેસર. જી. ડી. વાસ-કોન્સેલાસ	,,	૨૨૨	૭૯
એલ્ફીન્સ્ટન	૨	૧૩૭	૪
ઐ			
ઐવત્સ	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬, ૪૮, ૪૯
ઓ			
ઓચેસા	૧	૪૧	૯૦
ઓઝા ગૌરીશંકર હીરાચંદ	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૬	૧૫૬
	૩	૨૨૯	૯
	,,	૨૩૪	૨૪, ૨૫
	,,	૨૩૫	૩૦
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
ઓઝા વજેશંકર ગૌરીશંકર	૧	૩૮	૬૨
	,,	૮૨	૨૨૩
	૨	૧૪૭	૩૮
	,,	૧૬૩	૧૦૧
	૩	૨૩૩	૨૧
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૪૭	૬૮
	,,	૨૫૬	૮૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
આનુ(ણુ)ક	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
આશાદિત્ય	,,	૧૬૫	૧૧૫
આશ્રમદેવ	,,	૧૧૮,	૪૯, ૫૧
આસચંદ	,,	૧૬૮	૧૩૮
આસદેવ	૩	૨૫૧	૭૦
આસધર	૨	૧૫૮	૭૯, ૮૦
	,,	૧૬૮	૧૩૮, ૧૩૯
	૩	૨૧૭	૬૧, ૬૨
	,,	૨૨૩	૮૯
આસપાલ	,,	૨૫૧ અ	૨૫૭
આસલ	૨	૧૬૮	૧૩૯
	૩	૧૫૭ ક	૧૮૭
આસલઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
આસા ...	,,	૨૦૩	૧૬૫
આસુ ...	,,	૧૬૮	૧૩૯
આસ્વેસર	,,	,,	,,
ઇ			
ઇન્ચલીમ પ્રોફેસર	૧	૧૫	૩
ઇન્દ્ર ૨ જો	૨	૧૦૨	૩
(કર્ક ૧ લાનો	,,	૧૨૩	૨૭
દીકરો મુખ્ય	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪, ૫૫
શાખા શ.સં.	,,	,,	૬૧
૬૫૨)	,,	૧૨૮	૭૪
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૪, ૯૦
	,,	૧૩૦	૯૫, ૯૭
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૬, ૧૩૦
	,,	,,	૧૩૪
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૫
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૮
ઇન્દ્ર ૩ જો	૨	૧૨૦	૨
(ગુજરાતશાખાનો	,,	૧૨૩	૨૭, ૨૮, ૩૦,
મૂળપુરુષ)	,,	,,	૩૩, ૩૫, ૩૬
	,,	૧૨૪	૩૮, ૪૦
	,,	૧૨૫	૪૧, ૪૨, ૪૬,
	,,	,,	૫૨
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪, ૫૭,
	,,	,,	૬૩
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬, ૬૭,
	,,	,,	૭૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઇન્દ્ર ૩ જો	૨	૧૨૮	૭૬
(ગુજરાતશાખાનો	,,	૧૨૯	૮૨, ૮૬, ૮૭
મૂળપુરુષ)	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૮
	૩	૧૨૫ અ	૧૧૬, ૧૧૮
	,,	,,	૧૧૯
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૧, ૧૨૩
	,,	,,	૧૨૮, ૧૩૧
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૫-૧૪૦
	,,	,,	૧૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૫૦
ઇન્દ્ર ૪ થો	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
(જગત્તુંગનો	,,	,,	૧૨૩, ૧૨૪
દીકરો શ.સં.	,,	,,	૧૨૫, ૧૨૮
૮૩૬)	,,	,,	૧૨૯, ૧૩૨
	,,	,,	૧૩૩, ૧૩૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૫
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૧૫૨
ઇન્દ્રદત્ત	૧	૧૩	૪
	,,	૧૪	૬
ઇન્દ્રરથ	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭
ઇન્દ્રરાજ	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪, ૧૩૬
	૩	૨૩૫	૨૯
ઇન્દ્રવર્મ	૧	૬૮	૧૪૯
ઇન્દ્રવર્મ્મ	,,	૫૩	૧૨૧
ઇન્દ્રશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ઇન્દ્રધર	૧	૧૦૨	૪
(ધર)	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
ઇન્દ્રાયુધ	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
ઇલીચટ	૨	૧૩૬	૧૪૭
ઇર, મૌસ્ટર	,,	૧૩૭	૬
ઈશ્વર ...	૧	૧૭	૬, ૮
(ઇશ્વર)	,,	૫૦	૧૦૬, ૮, ૧૦
	,,	૫૩	૧૨૧
	,,	૭૧	૧૮૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કર્ક ૨ જો	૨	૧૨૮	૭૬
(ગુ. શાખા	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૨, ૮૩
શ. સં. ૭૩૪)	,,	,,	૯૧
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૮
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૫
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૧૨૫ અ	૧૧૬
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦, ૧૨૧
	,,	,,	૧૨૨, ૧૨૩
	,,	,,	૧૨૪, ૧૨૮
	,,	,,	૧૨૯, ૧૩૧
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪, ૧૩૫,
	,,	,,	૧૩૬, ૪૦, ૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩, ૧૪૫
	,,	,,	૧૪૬, ૪૮, ૫૦
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
કર્કઅધ્યાપક	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
કર્કરાજ	૩	૨૩૩ અ	૨૩૦
કર્કસાંધિવિગ્રહિક	૧	૧૪	૭
કર્કક ...	,,	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
	૩	૯૨	૧૧૨, ૧૧૪
કર્ક સ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
કર્ણ ૧ લો	૨	૧૩૭	૬
(ત્રૈલોક્યમલ્લ	,,	૧૪૧–૪૨	૧૮, ૧૯
ચાલુક્ય)	,,	,,	૨૧, ૨૨, ૨૪
	,,	૧૪૩	૨૫, ૨૬, ૨૭
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯, ૪૨
	,,	,,	૪૬
	,,	૧૫૪	૫૮, ૫૯
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કર્ણ ૧ લો	૨	૨૦૧	૧૫૯
(ત્રૈલોક્યમલ્લ	,,	૨૦૨	૧૬૨
ચાલુક્ય)	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૧૮૧
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩, ૧૮૫
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૬, ૧૯૭
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
	,,	૧૪૪ ઈ	૧૯૯
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
કર્ણ (કલચુરી	,,	,,	,,
૧૧ મી સદી)	,,	૨૩૫	૨૯
કર્ણાદિત્ય	૨	૧૩૭	૪
કર્પૂરદેવી	૩	૧૫૭ બ	૧૮૪, ૧૮૬
કર્મ્મસિંહ	,,	૨૫૨	૭૫, ૮૧
કલશપ્રસાદ	૨	૧૪૪	૨૮
	૩	૧૪૪ ક	૧૬૫
કલાદ ...	,,	૨૧૯	૭૬
કલુક ...	૨	૧૩૧	૧૧૧, ૧૨, ૧૩
કલ્યાણ ...	૨	૧૨૯	૮૯, ૯૩
કલ્લ ...	૩	૨૮૫	૨૮, ૩૦
કલ્લુમ્બર	૨	૧૧૭	૪૬
કશાલકર	૩	૧૨૫ ક	૧૩૭
વી. વાય.			
કાકલ ...	,,	૨૨૪	૯૨, ૯૫
કાંચન ...	૨	૧૩૭	૧૦, ૧૧
	,,	૧૩૮	૧૨, ૧૩, ૧૪
	,,	૧૩૯	૧૫, ૧૬
	,,	૧૪૦	૧૭
	,,	૧૪૩	૨૫, ૨૬
	,,	૧૫૯	૮૩, ૮૪
કાંટાવાળા	૩	૨૧૮	૬૪
(રા. સા. હર			
ગોવિન્દદાસ			
દ્વારકાદાસ)			
કાત્યાયન	૩	૨૨૯	૨૨૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઓવન ટ્યુડર	૧	૨૪	૨૮
	,,	૪૧	૭૪
અં			
અંગદ ...	૧	૧૦૬	૧૪, ૧૫
અંતિયકો	,,	૧	૩, ૧૨
અંબપ્રસાદ	૨	૧૪૪	૨૮, ૨૯
અંબાજી	૩	૨૩૩ અ	૨૧૫
ક			
કક્ક ૧ લો	૨	૧૨૦	૩, ૪, ૯
(મુખ્ય શાખા	,,	૧૨૩	૨૭, ૨૯, ૩૪
શ. સં. ૬૨૭)	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૫, ૬૧
	,,	૧૨૮	૭૪
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૪, ૯૦
	,,	૧૩૦	૯૫, ૯૭
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૭
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૫
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૮, ૧૪૯
કક્ક ૨ જો	૨	૧૨૦	૩, ૫, ૭, ૮
(મુખ્યશાખા	,,	૧૨૧	૧૦, ૧૫
શ. સં. ૬૭૯)	,,	૧૩૦	૯૫
કક્ક ૩ જો	,,	૧૨૯	૮૨, ૮૩
કક્કભટ્ટ ...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૧, ૩૪, ૩૬
કક્કલ ...	,,	૧૫૫ અ	૧૮૦, ૧૮૧
કકુક ...	૧	૬૬	૧૫૬
	૩	૬૬	૧૦૯, ૧૧૦
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
કઝીન્સ હેન્રી	૧	૬૮	૧૬૨
	,,	૬૯	૧૬૯
	૨	૧૪૩	૨૫
	,,	૧૪૭	૩૮
	,,	૧૬૭	૧૨૦
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૮, ૧૪૯
	,,	૧૮૭	૧૫૪
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૮
	૩	૨૦૭	૧૪
	,,	૨૦૮	૧૯
કઝીન્સ હેન્રી	૩	૨૦૯	૨૩
	,,	૨૧૦	૨૮
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૨૨૮	૬
	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૪૫	૬૭
	,,	૨૫૧	૭૦
	૩	૨૫૪	૮૨
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૧
કડુદેવી ...	,,	૨૫૦	૭૦
કડુબાક	,,	૨૦૬	૮, ૧૩
કડુપરાઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
કડુયા ...	,,	,,	૧૩૯
કણ્ડકણુક	૨	૧૧૮	૫૦, ૫૨
કણ્હક ...	૩	૨૩૪	૨૭
કણ્હપૈક	૩	૨૩૮	૪૯, ૫૦
કદમ્બાન્ડે દેવરાવ બલવન્તરાવ	૨	૧૨૪	૩૭
કનિષ્ક ...	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭
કનીંગહામ, જનરલ	૧	૭	૧૨
	,,	૧૩	૩
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૭૩	૧૯૦
	૨	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૭	૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૭
	,,	૧૫૦	૫૨
કપર્દિસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
કપર્દી ...	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
કપાલેશ્વર	૧	૧૦૭	૧૮
કર્ક ૨ જો	૨	૧૨૩	૨૭, ૨૮, ૩૧
(ગુ. શાખા	,,	,,	૩૩, ૩૫, ૩૬
શ. સં. ૭૩૪)	,,	૧૨૪	૩૮, ૪૦
	,,	૧૨૫	૪૧, ૪૬, ૪૭
	,,	,,	૫૨
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪, ૫૭
	,,	,,	૬૩
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬, ૬૭
	,,	,,	૭૦, ૭૧, ૭૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કીલ્હોર્ન. ડાક્ટર	૧	૨૩૦ અ	૨૨૩
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯, ૩૦, ૩૧
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૪
કીર્ટે. ડા. જે.	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૪૧	૫૯
	,,	૨૪૨	૬૦
	,,	૨૪૫	૬૭
	,,	૨૪૭	૬૮
	,,	૨૪૮	૬૯
	,,	૨૪૯	૬૯
	,,	૨૫૫	૮૩
કુક્કેશ્વર	૨	૧૨૦	૩, ૫, ૮
કુડાળકર.જે.એસ.	૪	૨૩૮ બ	૨૪૬
કુણ્ઠનાગેભટ્ટ	૨	૧૨૨	૨૩
કુંદકુંદ	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
કુદા ...	૨	૧૬૨	૯૮
કુંદા ...	૩	૨૨૩	૯૦
કુન્તરાજ	,,	૨૫૬	૮૫, ૮૭
કુન્દકદેવી	,,	૨૩૫	૨૯
કુન્હા ડા. જે. ગ.	૨	૧૪૦	૧૭
	૩	૫૯ અ	૧૦૫
કુમરભદ્ર	,,	૨૪૮	૬૯
કુમાર ...	૧	૧૦૨	૫, ૬
કુમારઠાકુર	૨	૧૬૦	૮૮
કુમારદેવી	૨	૧૬૭	૧૨૦, ૨૪, ૨૯
	,,	૧૬૮	૧૩૭
	,,	૧૭૧—૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૫૭ ૫૮
	૩	૨૦૬	૪, ૯
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કુમારપાલ ચાલુક્ય	૨	૧૫૬	૭૦
	,,	૧૫૭	૭૪, ૭૭
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૪, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૨૨, ૨૬
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૪	૧૬૭, ૬૮, ૭૦
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૨૦૬	૬, ૧૧
	,,	૨૧૮	૬૪
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨, ૧૬૩
	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪, ૧૬૫
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	૧૪૮ બ	૧૬૭
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦, ૭૧, ૭૨
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૭૪, ૭૬
	,,	૧૫૫ અ	૧૭૭, ૭૮, ૭૯
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૮૧, ૮૩
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૫
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	૧૫૭ ઈ	૧૯૧, ૧૯૨
	,,	૧૪૪ ઈ	૧૯૯, ૨૦૦
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨, ૨૫૩
	,,	૨૪૧ બ	૨૫૩
કુમારભદ્ર	૧	૫૩	૧૨૨
કુમારભોગ	,,	૬૫	૧૫૦, ૫૧, ૫૪
કુમારશર્મન્	,,	૧૭	૫, ૬, ૮
	,,	૫૩	૧૨૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કાયત્રે	૨	૧૩૫	૧૩૭
(પ્રોફેસર.એ.વી.)	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૩
	,,	૧૬૮	૧૩૪
	૩	૨૧૮	૬૫
કાન્તિવિજયજી	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
કાન્હ ...	,,	૨૨૦	૭૬
કાન્હડ (ગજધર)	,,	૨૦૬	૮, ૧૩
	,,	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
કાન્હેઓ	,,	૨૧૭	૬૧, ૬૨
કાપિલ્ય	,,	૧૩૦ અ	૧૫૨
કામચંડ	,,	૨૪૦	૫૮
કામનાથ	,,	૨૪૭	૬૮
કાર્ક	૧	૧૦૨	૫, ૬
કાર્તિકરાશિ	૩	૨૨૨	૮૫
કાર્ટેશીરી ડબલ્યુ.	૨	૧૬૧	૮૯
કાલસ્વામિ	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
કાલિદાસ	૧	૧૪	૬
કાલ્હણુડિ	૨	૧૬૮	૧૩૯
કાક્ડદેવ	,,	,,	૧૩૫, ૩૬, ૩૯
કાળભોજ	૩	૨૫૨	૭૭
ક્કિક	૧	૧૭	૫, ૭, ૮
	,,	૧૮	૯, ૧૦
	,,	૧૯	૧૨
	,,	૨૦	૧૪, ૧૫
	,,	૨૧	૧૬, ૧૯, ૨૦
	,,	૨૨	૨૨, ૨૩
	,,	૨૩	૨૪, ૨૬, ૨૭
	,,	૨૪	૨૮, ૨૯
	,,	૨૫	૩૧
	,,	૨૬	૩૨, ૩૪, ૩૫
	,,	૨૭	૩૭, ૩૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ક્કિક	૧	૨૮	૪૧
	,,	૨૯	૪૪
	૩	૨૬ અ	૯૩, ૯૪
ક્કિક (બ્રાહ્મણ)	૧	૮૩	૨૩૦, ૨૩૪
	૩	૯૨	૧૧૨
ક્કિકસ્વામિન્	૧	૧૦૩	૯, ૧૧
કિર્તનિઆ કેશવલાલ રણછોડ	૩	૨૩૦અ	૨૨૩
કીકાક ...	૨	૧૫૪	૫૯
કીર્તિનૃપ	૩	૨૩૯	૫૫
કીર્તિપાલ	,	૧૫૭ ક	૧૮૭
કીર્તિરાજ	,,	૨૩૯	૫૨, ૫૫
કીર્તિવર્મા	૧	૧૦૫	૧૩
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
	,,	૧૦૭	૧૬, ૧૭, ૧૮
	૩	૨૫૨	૭૩
કીર્તિસૂરિ	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
કીલ્હણ	,,	૨૧૭	૬૧, ૬૩
કીલ્હોર્ન. ડોકટર	૧	૧૩	૩, ૪
	,,	૩૪	૫૫
	,,	૫૨	૧૧૫
	,,	૮૯	૨૫૯
	,,	૯૧	૨૬૧
	૨	૧૨૨	૧૮
	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૩૦	૯૪
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૨
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	,,	૧૪૫	૩૪
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	૧૫૧	૫૫
	,,	૧૫૬	૬૯
	,,	૧૫૭	૭૩
	,,	૧૬૭	૧૨૦,૨૨,૨૩
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	૩	૨૨૧	૭૮
	,,	૨૩૪	૨૪
	,,	૨૩૫	૨૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કેશવ (ખેડુત)	૨	૧૫૯	૮૪
	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬, ૧૫૮
કેશવ (દાન લેનાર)	૧	૫૩	૧૨૧
	૩	૨૨૩	૯૦
કેશવ (બ્રાહ્મણ)	૧	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
	૨	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
કેશવ (લેખક)	૨	૧૧૭	૪૪
કેશવ (સેનાપતિ)	૩	૧૪૪ ક	૧૬૨, ૧૬૩
કેશવદાન	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
કેશવ દીક્ષિત	૨	૧૩૬	૧૪૭, ૫૧, ૫૪
કેશવમિત્ર	૧	૭૨	૧૮૪, ૧૮૮
કેશવ સૂરિ	૩	૨૩૮ અ	૨૪૫
કેશવ સ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
કેસ્ટ્રો. ડાન, જોઆઓ. ડી,	,,	૨૨૨	૭૯
કોકકલ્લ	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪, ૧૨૮
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૧૪૯
	,,	,,	૧૫૨, ૧૫૩
કોટીસક ...	૧	૭૩	૧૯૪
કોટ્ટમહિકા	,,	૬૭	૧૫૭, ૫૯, ૬૧
કોદ્દરા ...	,,	,,	૧૫૭
કોધક ...	,,	૪૧	૭૫, ૭૮
કોનો. ડા. સ્ટેન	,,	૧૬	૩
	,,	૧૭	૫
	,,	૨૦	૧૩, ૧૫
	,,	૨૨	૨૧, ૨૩
	,,	૨૩	૨૪
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૨
	,,	૫૧	૧૧૧
	૨	૧૩૮	૧૨
કોરડે. એસ. ડી.	૩	૨૩૮ અ	૨૪૬
,, આર. ડી.	,,	,,	,,
કોદુંવાય	૧	૧૦૨	૫
કોલાઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કોલેશ્વર	૩	૧૫૭ અ	૧૮૨
કંભદેવ	૨	૧૩૦	૯૫
કુંરપાલ	૩	૨૨૩	૯૦
ખ			
ખખ્ખર, રાવ-સાહેબ ડી. પી.	૩	૨૨૦	૭૭
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
ખણ્ડક ...	૧	૩૮	૬૨, ૬૩
ખન્દ ...	,,	૫૩	૧૨૧
ખરગ્રહ ૧ લો	,,	૫૭	૧૩૦, ૧૩૩
	,,	૬૦	૧૩૬, ૧૩૮
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૨	૧૪૦, ૧૪૧
	,,	૬૩	૧૪૫
	,,	૬૫	૧૫૩
	,,	૬૭	૧૫૯, ૧૬૦
	,,	૬૮	૧૬૩, ૧૬૫
	,,	૬૯	૧૭૨
	,,	૭૧	૧૭૮, ૧૮૧
	,,	૭૨	૧૮૬
	,,	૭૩	૧૯૨
	,,	૭૪	૧૯૭
	,,	,,	૨૦૦
	,,	૭૬	૨૦૭
	,,	૮૨	૨૨૫
	,,	૮૩	૨૩૨
	,,	૮૪	૨૩૮
	,,	૮૮	૨૫૦, ૨૫૭
	,,	૯૩	૨૬૩, ૬૪, ૭૦
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૬
	,,	૯૫	૨૮૨
	,,	૯૬	૨૮૯, ૨૯૮
	,,	૯૮	૩૦૫
	,,	૧૦૦	૩૦૮
	૩	૯૨	૧૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કુમારસિંહ	૩	૨૦૭	૧૬, ૧૮
	,,	૨૧૧	૩૪, ૩૬
	,,	૨૧૨	૩૯, ૪૧
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
કુમારસ્વામિન્	૧	૬૮	૧૬૬, ૧૬૮
	,,	૬૯	૧૬૯, ૧૭૩
કુમારિલપતિક	,,	૧૬	૪
કુમારિલસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
કુમુદ ...	૨	૧૨૬	૬૦, ૬૪
કુમ્વડિ ...	,,	૧૩૨	૧૧૭, ૧૨૦
કુંવર ...	,,	૧૫૮	૭૯, ૮૦
કુરપાળ ...	૩	૧૪૪ બ	૧૬૦
કુલૈપ ...	૧	૬	૭, ૧૦, ૧૧
કુત્રરાવિહાર	૩	૨૪૧ અ	૨૫૨
કુકુણ્ડક	૧	૬૫	૧૫૦, ૫૧, ૫૪
કૃષ્ણ ... વાક્પતિ મુંજના પિતા સીયક ૨ જાના પિતા વૈરિસિંહ-નો પિતા	૩	૨૩૭	૪૨
કૃષ્ણ ઋષિ	૨	૧૬૮	૧૩૬
કૃષ્ણ ભટ્ટ રત્નમાળનો કર્તા	,,	૧૩૭	૩
કૃષ્ણ ભટ્ટ (દૂતક)	,,	૧૨૭	૭૩
કૃષ્ણરત્ન	૩	૨૧૮	૬૬
કૃષ્ણરાજ કલચુરી	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩, ૨૨૪
	,,	,,	૨૨૫, ૨૨૭
	,,	૨૩૨	૧૮, ૨૦
કૃષ્ણરાજ ૧ લો શ. સં. ૬૮૭ રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૨	૧૮, ૨૦, ૨૫
	,,	૧૨૩	૨૭, ૩૪
	,,	૧૨૫	૪૨, ૪૩
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪,
	,,	,,	૫૫, ૬૧
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬, ૭૦
	,,	૧૨૮	૭૫, ૮૦
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૨
	,,	,,	૮૪, ૯૦
કૃષ્ણરાજ ૧ લો શ. સં. ૬૮૭ રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૭
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૬, ૨૦
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૧૨૭
	,,	,,	૧૩૧, ૧૩૪
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૦
	,,	૧૩૬	૧૪૮, ૧૫૨
	૩	૧૨૫	૧૧૫
	,,	૧૨૫ અ	૧૧૬, ૧૧૯
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૨, ૧૨૬
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪, ૧૩૮
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૯
કૃષ્ણરાજ ૨ જો રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૫
	,,	,,	૧૧૭, ૧૮, ૨૦
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૨, ૧૨૪
	,,	,,	૧૨૫, ૩૧, ૩૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૧
	૩	૨૩૭	૪૦, ૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૪, ૧૪૭
	,,	,,	૧૪૮, ૧૫૩
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૪
કૃષ્ણરાજદેવ (પરમાર)	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૨૬, ૩૧
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૬
	૩	૨૦૬	૩, ૬, ૧૧
કૃષ્ણ(લેખક)	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૧૮	૭૨
કૃષ્ણવીર્ય	૨	૧૬૯	૧૪૦
કૃષ્ણાઉ	,,	૧૨૯	૮૩
કૃષ્ણાત્રેય	૩	૨૩૦	૧૨
કેક્કક ...	૨	૧૪૩	૨૫, ૨૭
	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭, ૧૫૮
કેકા ...	૨	૧૪૧–૪૨	૨૩, ૨૪
કેતલપુતો	૧	૧	૩
કેદાર ...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
કેદારરાશિ	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦, ૯૧
	,,	,,	૯૨, ૯૩
કેક્કુણ ...	,,	૧૪૮	૪૯, ૫૦
	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૨૮, ૩૩
	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪
	,,	૨૪૧ બ	૨૫૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગિંજક ...	૧	૫૩	૧૨૨
ગિરજાશંકર સામળજી	૨	૧૬૩	૧૦૧
ગિરિજાદેવી	૩	૧૫૫ બ	૧૭૮, ૧૭૯
ગિલ્લક ...	૨	૧૧૪	૨૮, ૨૯
ગિલ્લક ...	૧	૯૩	૨૬૮, ૨૭૪
	,,	૯૪	૨૭૯
ગુગ્ગુણ: ...	૩	૧૪૯ અ	૧૭૨
ગુગ્ગક	૧	૮૦	૨૨૧
ગુણચંદ્રઉ	૨	૧૬૮	૧૩૯
ગુણચંદ્રપાલ્હા	,,	,,	,,
ગુણધર	૩	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૩૭	૪૧, ૪૪
	,,	,,	૪૭, ૪૮
ગુણરાજ	,,	૨૨૩	૯૦
ગુનસિરિ	,,	૨૫૧ કે	૨૫૮
ગુનિમ ...	,,	૨૨૪	૯૫
ગુસેન ...	૨	૧૧૯	૫૩, ૫૫
ગુવક ૧ લો	૩	૨૩૩ અ	૨૩૦
ગુહત્રાત	૧	૨૯	૪૨, ૪૪
ગુહભટ્ટિ	,,	૨૫	૩૦, ૩૧
ગુહસેન (વલભિ)	,,	૨૩	૨૪
	,,	૨૮	૩૯
	,,	૩૦	૪૫
	,,	૩૩	૫૨, ૫૩, ૫૪
	,,	૩૪	૫૫, ૫૬, ૫૭
	,,	૩૫	૫૮
	,,	૩૬	૫૯, ૬૦
	,,	૩૭	૬૧
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫, ૬૭
	,,	૪૦	૬૯, ૭૦, ૭૨
	,,	૪૧	૭૫, ૭૭
	,,	૪૨	૮૨, ૮૩
	,,	૪૩	૮૫, ૮૬
	,,	૪૫	૯૦, ૯૨
	,,	૪૭	૯૭, ૯૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગુહસેન (વલભી)	૨	૪૮	૧૦૨
	,,	૪૯	૧૦૪, ૧૦૫
	,,	૫૦	૧૦૬, ૭, ૧૦
	,,	૫૧	૧૧૨, ૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૫૩	૧૧૯, ૧૨૦
	,,	૫૫	૧૨૬
	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૭	૧૨૯, ૧૩૧
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૦	૧૩૬, ૧૩૭
	,,	૬૨	૧૪૧
	,,	૬૩	૧૪૫
	,,	૬૫	૧૫૨
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૮
	,,	૬૮	૧૬૪
	,,	૬૯	૧૭૧
	,,	૭૧	૧૭૭, ૧૮૧
	,,	૭૨	૧૮૫
	,,	૭૩	૧૯૧
	,,	૭૪	૧૯૬, ૨૦૦
	,,	૭૬	૨૦૬
	,,	૭૭	૨૧૧
	,,	૮૨	૨૨૪
	,,	૮૩	૨૩૧
	,,	૮૪	૨૩૭
	,,	૮૮	૨૫૭
	,,	૯૩	૨૬૩, ૬૪, ૬૬
	,,	૯૪	૨૭૬
	,,	૯૫	૨૮૨
	,,	૯૬	૨૮૯, ૨૯૭
	,,	૯૭	૩૦૩
	,,	૯૮	૩૦૪
	૩	૪૪	૯૬
	,,	૫૬	૧૦૦
	,,	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૬
	,,	૯૨	૧૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ખગ્રહ ૨ જો	૧	૬૮	૧૬૩, ૬૭, ૬૮
	,,	૬૯	૧૭૪
	,,	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
	,,	૭૭	૨૧૩, ૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૬
	,,	૮૨	૨૨૩, ૨૨૭
	,,	૮૩	૨૩૦, ૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬, ૪૦, ૪૧
	,,	૮૭	૨૪૭
	,,	૮૮	૨૫૨, ૨૫૫
	,,	૯૩	૨૬૩, ૬૬, ૭૨
	,,	૯૪	૨૭૮
	,,	૯૫	૨૮૫
	,,	૯૬	૨૯૩, ૨૯૯
	૩	૯૨	૧૧૧
ખરગ્રહ રાજપુત્ર	૧	૮૮	૨૫૪, ૨૫૮
	,,	૮૯	૨૫૯
	,,	૯૨	૨૬૨
ખરગ્રહ	,,	૬૫	૧૫૩
	૩	૫૮	૧૦૨
	,,	૫૯	૧૦૩, ૧૦૪
	,,	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૮
	,,	૯૨	૧૧૨, ૧૧૪
ખરપત્ય	૧	૮	૧૪, ૧૫
ખરપૌત્ર	,,	,,	૧૪
ખસ ...	૩	૨૨૪	૯૧
ખાંખણુ	૨	૧૬૮	૧૩૯
ખારેઘાટ, એમ. પી.	૩	૨૨૫ બ	૨૧૯
ખિમદ ...	,,	૨૨૪	૯૫
ખીમડ ...	,,	,,	૯૨
ખીમ્વસી	૨	૧૬૮	૧૩૭, ૧૩૮
ખીરસેન	૩	૨૫૨	૭૩
ખુરુસ્વામિન્	૧	૧૦૨	૬, ૭
ખુશાલ ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૨
ખેંગાર ...	૩	૨૫૬	૮૫
ખેતલ ...	,,	૨૨૪	૯૫
	,,	૨૪૦	૫૮
ખેતલ ...	૩	૨૫૫	૮૩
ખેતહરિ	,,	૨૨૪	૯૬
ખેતા ...	૨	૧૬૨	૯૮
	૩	૨૨૩	૯૦
ખેમરાજ (ક્ષેમરાજ)	૨	૧૨૯	૮૩
ખેલા ...	૩	૨૨૪	૯૪
ખેલાદિત્ય	૨	૧૪૮	૪૯, ૫૦
ખોક્ખક	૧	૫૩	૧૨૧
ખોટ્ટિગ ...	૩	૨૩૭	૪૨
	,,	૨૩૮	૫૦
ખોમાણુ	,,	૨૨૮ અ	૨૩૮
ગ			
ગઉરદેવી	૨	૧૮૮–૯૨	૨૫૫
ગજમલ્લ	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
ગજાઇલ ...	૨	૧૪૮	૪૯, ૫૦
ગડહ ...	૧	૯૬	૨૯૬
ગણુ ...	,,	૧૦૨	૫
ગણુપતિ વ્યાસ	૩	૨૧૮	૬૬
	,,	૨૧૯	૭૬
ગણુરત્ન	૧	૫૩	૧૨૧
ગણેશ્વર	૩	૫૮	૧૦૨
ગદ્રે. એ. એસ.	,,	૫૬	૧૦૦
	,,	૫૮	૧૦૨
	,,	૫૯	૧૦૩
	,,	૬૬	૧૦૯
ગમેશ્વર	૧	૫૮	૧૩૪
ગાગા ...	૨	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૭
	,,	૨૦૬	૭, ૧૨
ગાંગેય ...	૨	૧૪૧–૪૨	૧૮, ૨૧, ૨૪
ગાજણુ	,,	૧૬૮	૧૩૯
ગાજપતિ	૩	૨૨૪	૯૫
ગાગ્જ્જયાતિ	૧	૯૫	૨૮૭
—ગાદિત્ય	૨	૧૪૧–૪૨	૨૩, ૨૪
ગાંદેવ ...	,,	૧૬૨	૮૯
ગ્રાન્ટ, ડબ્લ્યુ. પી.	,,	૧૨૩	૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગોવિંદ ૩ જો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪, ૩૫, ૪૦
	,,	૧૩૦ અ	૧૫૦
ગોવિંદ ૪ થો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૨	૧૨૩	૨૮
	,,	૧૨૪	૩૭, ૩૮, ૪૦
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪, ૫૮
	,,	,,	૬૦, ૬૩, ૬૪
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬, ૬૮
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૨
	,,	૧૩૧	૧૦૧
	૩	૧૨૫ અ	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦, ૨૧, ૨૨
	,,	,,	૧૨૩, ૨૪, ૨૮
	,,	,,	૧૨૯, ૧૩૧
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૪, ૧૩૫
	,,	,,	૧૩૬, ૧૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૬
ગોવિંદ ૫ મો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૨	૧૩૫	૧૩૯, ૪૧, ૪૩
	,,	,,	૧૪૪, ૧૪૫
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૪૭, ૪૯
	,,	,,	૧૫૦, ૧૫૨
ગોવિંદ	૨	૧૧૫	૩૦, ૩૨
	,,	૧૧૬	૩૬, ૩૮
	,,	૧૨૨	૨૩
	,,	૧૨૯	૮૩, ૮૯
	,,	૧૩૦	૯૪
	,,	૧૫૯	૮૩, ૮૪
	૩	૨૧૬	૫૬, ૫૭
	,,	૨૧૮	૬૮, ૭૧
	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૪
	,,	,,	૭૫, ૭૬
	,,	૨૨૫	૯૭, ૧૦૧
ગો[illegible]	૨	૧૬૮	૧૩૯
ગોદક ...	૧	૬૩	૧૪૪, ૧૪૭
ગોદન ...	૩	૨૩૩ અ	૨૬૬
ગોક્ષુ ...	૧	૪૧	૭૪, ૭૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગૌરદેવી	૨	૧૪૫	૩૬
	૩	૨૪૯	૬૯
ગંગ ...	૨	૧૨૨	૨૨, ૨૬
ગંગાધર	૩	૨૧૮	૭૨
ગંગાધરાર્ક	૨	૧૩૫	૧૪૪, ૧૪૫
ગંડબૃહસ્પતિ	૩	૨૨૨	૮૩, ૮૭
ગંડરાજ	૨	૧૫૫	૬૫, ૬૮
	,,	૨૦૪	૧૬૮, ૬૯, ૭૦
	૩	૨૧૭	૫૯
ગંડવિશ્વેશ્વર	૨	૨૦૪	૧૭૦
ઘ			
ઘણુચંદ્ર ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
ઘણ્ટેશ્વર	૩	૨૩૮ અ	૨૪૬
ઘોષ ...	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ચ			
ચઉંડરા ...	૩	૨૪૩	૬૩, ૬૫
ચક્રપાલિત	૧	૨	૧
	,,	૧૫	૪, ૬, ૮, ૯
	,,	,,	૧૦
ચક્રાયુત	,,	,,	૪
ચક્રાયુધ	૨	૧૩૦	૯૪, ૯૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩, ૧૨૪
	,,	૧૩૫	૧૩૯
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦, ૨૩૧
ચચ્ચ ...	,,	૯૨	૧૧૨, ૧૧૩
ચડ ...	૨	૧૬૯	૫૫
ચણ્ડપ ...	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૨૨, ૨૪
	,,	,,	૧૨૭, ૧૨૯
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૬, ૧૩૭
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૭, ૧૪૮
	,,	૧૮૮-૯૨	૧૫૪
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૫૭, ૫૮
	,,	૨૦૩	૧૬૪
	૩	૨૦૬	૪, ૭, ૮
	,,	,,	૯, ૧૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ગુહાઢ્ય ...	૧	૭૧	૧૭૯, ૮૦, ૮૨
ગુહિલ્લ ...	૩	૨૫૨	૭૭
ગુહિલા ...	૧	૫૩	૧૨૧
ગુહેશ્વર ...	૨	૧૩૧	૧૦૯, ૧૨, ૧૩
ગૂમદેવ ...	૩	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૧૮૧
ગોકુલ ...	,,	૨૩૦ અ	૨૨૬, ૨૨૮
ગોગ ...	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
ગોગ્ગક	૧	૫૩	૧૨૨
ગોગનારાયણ	૩	૧૪૪ ક	૧૬૧, ૬૨, ૬૩
ગોગરાજ	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
ગોગા ...	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
ગોગુરાણક	૨	૧૩૦	૧૦૪
ગોડિગરાજ	૩	૨૩૯	૫૨, ૫૫
ગોથેરકર. પી. બી.	,,	૧૪૧–૪૨	૧૮
ગોપ ...	૧	૫૩	૧૨૧
ગોપાટ્ટપક	,,	,,	,,
ગોપાદિત્ય	,,	૧૦૨	૬
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ગોપાદ્વિજ	૧	૭૯	૨૧૯
ગોપાધ્યક્ષ	૩	૨૨૭	૮
ગોપાલ	૨	૧૩૦	૯૫
ગોમ્મઋદ્ધિ	૨	૧૨૫	૪૧, ૪૭
ગોમિંદ ભટ્ટ	૧	૫૦	૧૦૬, ૮, ૧૦
ગોલ ...	૨	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
ગોલ્લક	૧	૭૩	૧૯૦, ૧૯૪
ગોવ ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
ગોવર્ધન	૩	૨૩૭	૪૧, ૪૫, ૪૮
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
ગોવશર્મા	૧	૫૩	૧૨૨
	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
ગોવાદિત્ય ભટ્ટ	,,	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
ગોવાસ	૩	૨૩૪	૨૭
ગોવિંદ ૧ લો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૨	૧૨૩	૨૭, ૨૯, ૩૪
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૫, ૬૧
	,,	૧૨૮	૭૪
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૪, ૯૦
	,,	૧૩૦	૯૫, ૯૭
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૭
ગોવિંદ ૧ લો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૩	૧૨૫ બ	૧૨૨, ૧૨૫
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૮
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૫, ૧૪૯
ગોવિંદ ૨ જો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૨	૧૨૩	૨૭
	,,	૧૨૫	૪૨, ૪૫
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૬, ૬૨
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૭, ૭૦
	,,	૧૨૮	૭૫
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૫
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૮
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૦
	,,	૧૩૬	૧૪૮, ૧૫૨
	૩	૧૨૫ અ	૧૨૨, ૨૩, ૨૬
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૯
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૯
ગોવિંદ ૩ જો (રાષ્ટ્રકૂટ)	૨	૧૨૧	૯, ૧૧
	,,	,,	૧૨, ૧૭
	,,	૧૨૨	૧૮, ૨૧
	,,	,,	૨૩, ૨૫
	,,	૧૨૩	૨૭, ૨૮, ૩૪
	,,	૧૨૪	૩૭, ૩૮, ૪૦
	,,	૧૨૫	૪૧, ૪૨, ૪૫
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪,
	,,	,,	૫૭, ૬૨
	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬
	,,	,,	૬૭, ૭૦
	,,	૧૨૮	૭૬
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૨, ૮૫
	,,	૧૩૦	૯૪, ૯૫
	,,	,,	૯૬, ૯૭
	,,	૧૩૧	૧૦૮
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૬, ૨૦
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૨૪, ૨૭
	,,	૧૩૫	૧૩૮
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૪૮, ૫૨
	૩	૧૨૫ અ	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૧, ૧૨૨
	,,	,,	૧૨૩, ૧૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચિબ્બિંર	૧	૩૮	૬૨, ૬૩
(ચિબ્બિરકૂતક)	,,	,,	૬૬, ૬૮
	,,	૪૦	૭૦, ૭૩
	,,	૪૧	૭૫, ૭૮
	,,	૪૨	૮૨, ૮૪
	,,	૪૩	૮૮
	,,	૪૪	૮૯
	૩	૪૪	૯૫, ૯૬
	,,	૪૪ અ	૯૭, ૯૮, ૯૯
ચીટનીસ વામન પીતાંબર	૨	૧૩૬	૧૪૬
ચેણ્ડવઠ	૧	૩૬	૫૯, ૬૦
ચેત્તરજી. જે. સી	,,	૧૮	૯
ચોખણ્ડા	૩	૧૪૪ અ	૧૬૦
ચોડ ...	૧	૧	૩
	૩	૨૫૨	૭૩, ૭૯
ચોડા ...	૧	૧	૩
ચંડશર્મા	૨	૧૩૯	૧૫, ૧૬
	,,	૧૪૦	૧૭
	,,	૧૫૯	૮૩, ૮૪
ચંડસિંહ	૩	૨૧૫	૪૯, ૫૩
ચંડિયઅગહિય-સાહસ	૨	૧૨૨	૧૮, ૨૩
ચંડેશ્વર	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૨૮, ૩૩
ચંદ્રરાજ	૩	૧૩૬ અ	૧૫૫
ચંદ્રાદિત્ય	૨	૧૩૭	૪
ચંદ્રાનન	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
છ			
છચ્છહર	૧	૩૮	૬૨, ૬૩
છત્રે. ઓ. કે. એલ.	૨	૧૬૨	૯૫
છાજુ ...	૩	૨૨૪	૯૬
છાઝ ...	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
છાડા ...	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
જ			
જગત્તુંગ	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૨૪, ૨૫
	,,	,,	૧૨૮, ૧૩૧
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૫
	,,	૧૩૫	૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૪૯, ૫૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જગદેવ	,,	૧૬૮	૧૨૯
	,,	૨૦૪	૨૬૮
	૩	૧૫૭ ઇ	૧૯૨
જગમલ્લ	૩	૨૪૩	૬૧, ૬૩, ૬૪
	,,	,,	૬૫
જગતસિંહ	,,	૨૨૧	૯૮, ૯૯
જગસિંહ	૨	૧૬૮	૧૩૭
	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
જગસીહ	૨	૧૬૮	૧૩૮
જગા ...	,,	,,	,,
જજ્જક	,,	૧૩૧	૧૧૧, ૧૨, ૧૩
	૩	૨૩૪	૨૭
	,,	૧૪૯ ગ	૧૭૪, ૧૭૬
જજ્જનક	,,	૨૨૭	૫
જજ્જપ	,,	૨૩૫	૨૮, ૨૯
જજ્જપલ્લક	૧	૮૩	૨૩૫
જજ્જુ ...	,,	૯૫	૨૮૭
જજ્જુક	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
જજ્જુલ	૩	૧૨૫ અ	૧૧૮, ૧૧૯
જગ્નિ-જકા	૧	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
જનસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
જમ ...	,,	૨૩૩ અ	૨૩૩, ૨૩૬
જયકીર્તિ	૨	૧૪૫	૩૪, ૩૭
જયત ...	૩	૨૨૪	૯૫
જયતલદેવી	૨	૧૭૧–૮૫	૧૫૦
જયંતસિંહ	,,	૧૩૮	૧૨
(વસ્તુપાલપુત્ર)	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૨૬, ૩૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૫૦
	૩	૨૦૬	૬, ૧૧
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૬, ૧૭
	,,	,,	૧૮
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૭
	,,	૨૦૮	૨૦
	,,	૨૦૯	૨૫, ૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫, ૩૬
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
	,,	૨૨૫	૯૭
	,,	૨૪૩	૬૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચણ્ડપ	૩	૨૦૭	૧૪, ૧૭
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
ચણ્ડપ્રસાદ	૨	૧૬૭	૧૨૦, ૨૩, ૨૪
	,,	,,	૧૨૭, ૨૯, ૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૭
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭, ૧૪૮
	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૫૭, ૫૮
	,,	૨૦૩	૧૬૫
	૩	૨૦૬	૪, ૭, ૯, ૧૨
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
ચણ્ડશર્મન્	૨	૧૪૩	૨૬
ચતુરવિજયજી	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩
ચન્દ્રકરકમ્મ(રૂપ)ક	૧	૨૨	૨૨, ૨૩
ચન્દ્રદિ ભટ્ટ	૨	૧૨૨	૨૮
ચન્દ્ર ...	૧	૭૧	૧૮૦, ૧૮૨
ચન્દ્રગુપ્ત (પાણ્ડવ)	૨	૧૩૦	૯૬
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૯, ૨૧
ચન્દ્રગુપ્ત (મૌર્ય)	૧	૧	૧
	,,	૬	૭, ૮, ૧૦
ચન્દ્રભટ(દ્દિ)	,,	૧૭	૧૩૦, ૩૨, ૩૩
	,,	૬૨	૧૮૮
	૩	૬૬	૧૧૦
ચન્દ્રરાજ	૨	૧૪૧–૪૨	૧૮, ૨૧, ૨૪
ચન્દ્રસૂરિ	૩	૧૫૭ ઈ	૧૯૧, ૧૯૨
ચમણ	,,	૬૨	૧૧૨, ૧૧૪
ચરમસ્રપણ્	,,	૨૩૩ અ	૨૩૬
ચષ્ટન (ચાષ્ટન)	૧	૨–૫	૧૭, ૧૮, ૧૯
	,,	૪	૨૦
	,,	૬	૭, ૮, ૧૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચષ્ટન (ચાષ્ટન)	૧	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૮	૧૪, ૧૫
	,,	૯	૧૬, ૧૭
	,,	૧૧	૧૮
	૩	૬ અ	૯૧
ચાહંયા	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૫
ચાંગદેવ	,,	૨૨૩	૯૦
ચાચિગદેવ	,,	૨૪૩	૬૧, ૬૩, ૬૫
ચાંડપ ...	,,	,,	૬૩, ૬૪, ૬૫
ચાણક્ય	૨	૧૩૬	૧૫૦
ચાંદ ...	૨	૧૩૭	૭
ચાપ ...	૩	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
ચામુંડ (ચાલુક્ય)	૨	૧૩૭	૫, ૬
	,,	૧૪૧–૪૨	૧૮, ૨૨, ૨૪
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯,
	,,	,,	૪૧, ૪૫
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૩૬ અ	૧૫૪, ૧૫૫
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	૨૨૫	૯૮
ચારૂકીર્તિ	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩, ૧૯૪
ચાહડ ...	૨	૧૫૦	૫૫
	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪, ૧૬૫
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૫, ૬
ચાહમાન	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
ચાહિલ	,,	૧૪૩	૨૭
ચાહૂટ ...	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જાઈક	,,	૨૩૩	૨૧, ૨૨, ૨૩
	,,	૨૩૬	૩૫
જાજ્જાક	,,	૨૨૭	૪
જાક્ષાજી	,,	૧૪૮ ક	૬૬૮
જાનક ...	,,	૧૪૦ અ	૧૫૬, ૧૫૮
જાની. એ. બી.	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
જાલ્હણ ...	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૨૪	૯૨
જાલ્હણદેવિ	૨	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
	,,	૨૦૩	૧૬૫
જાલ્હુ ...	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૪,
	,,	,,	૧૨૯
	૩	૨૦૬	૪, ૯
	,,	૨૦૩	૧૬૫
જાલ્રા ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
જીણદેવઉ	,,	,,	,,
જીંદાઉ	,,	,,	૧૩૮
જીનપ્રબોધસૂરિ	૩	૨૫૧ અ	૨૫૭
જીનપ્રભસૂરિ	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
જીનમંડન	૨	૧૩૭	૩
જીનવિજય મુનિ	૩	૨૩૮	૪૯
	,,	૧૩૬ અ	૧૫૪
જીમૂતકેતુ	૨	૧૩૦	૧૦૧
જીમૂતવાહન	,,	૧૬૩	૧૦૯
જીવદામન્	૧	૮	૧૦
(ક્ષત્રપ) ૧ લો	,,	૧૦	૧૭
	૩	૬ અ	૯૧
જીવદામન્ ૨ જો (સ્વામિ)	,,	,,	૯૧, ૯૨
જીવાભાઈ કાનજીભાઈ	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
જીસધર	,,	૨૫૧ ક	૨૫૮
જેઉલ્લ	,,	૨૩૪	૨૭
જેકબ જનરલ	૧	૧૫	૩
સર જ્યોર્જ લી ગ્રેન્ડ	૨	૧૩૬	૧૪૬
જેક્સન. એ.	૧	૧૩	૪
એમ. ટી.	,,	૧૬	૩
	,,	૪૧	૭૪
	,,	૫૧	૧૧૧
	,,	૬૭	૧૫૭
	,,	૬૮	૧૬૩
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫
	૩	૨૨૮	૬
	,,	૨૩૦	૬૦
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૫
જેકોબી પ્રોફેસર	૨	૧૨૯	૮૩
	,,	૧૩૧	૧૦૬
	,,	૧૬૩	૧૦૩
જેગણ ...	,,	૧૬૮	૧૩૮
જેજ્જ ...	,,	૧૩૭	૧૦, ૧૧
જેજાઉ	,,	૧૬૮	૧૩૯
જેષ્ટનીરા	૧	૨-૫	૧૮
(જ્યેષ્ટનીરા)	,,	,,	૧૯
જેહડ ...	૩	૧૪૯ અ	૧૭૨
જૈત્રસિંહ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૬,
	,,	,,	૧૨૮
	,,	,,	૧૩૧, ૧૩૩
	૩	૨૦૬	૬, ૭, ૧૨
	,,	૨૦૭	૧૬, ૧૮
	,,	૨૧૧	૩૪, ૩૬
	,,	૨૧૨	૩૯, ૪૧
	,,	૨૨૫	૯૮, ૧૦૦
	,,	૨૫૨	૭૪, ૭૯
જૈમિનિ	,,	૨૩૨	૧૮
જોગા ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
જોજ ...	૩	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
જોજીભા	૨	૧૨૯	૮૩, ૮૮, ૯૩
જંબાલ	૩	૧૫૭ બ	૧૮૬
જ્યેષ્ટ ...	,,	૨૨૯	૨૨૨
જ્યૈષ્ટજરાશિ	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦, ૯૨

ઝ

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઝઝ્ઝક ...	૧	૩૮	૬૨, ૬૩
ઝવેરી મોરનલાલ.	૨	૧૧૫	૩૦
આર. રાવ	,,	૧૨૯	૮૧
સાહેબ	,,	૧૩૧	૧૦૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જયંતસિંહ	,,	૨૦૮	૨૨
(લેખક)	,,	૨૦૯	૨૬, ૨૭
જયતા ...	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
જયદામન્	૧	૨–૫	૧૭, ૧૮, ૧૯
	,,	૪	૨૦
	,,	૬	૭
	,,	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૮	૧૪, ૧૫
	,,	૯	૧૬, ૧૭
જયદ્રથ	૩	૨૫૭	૮૮
જયપાલ	૨	૨૦૪	૭૦
જયભટ ૧ લો	,,	૧૦૯	૭, ૯,
(ગુર્જર)	,,	,,	૧૧, ૧૨
	,,	૧૧૦	૧૫, ૧૬, ૧૭
	,,	૧૧૧	૧૮
	,,	૧૧૨–૧૩	૨૩
	,,	૧૧૪	૨૪, ૨૭, ૨૮
	,,	,,	૨૯
	,,	૧૧૫	૩૦, ૩૨, ૩૩
	,,	૧૧૬	૩૫, ૩૭, ૩૮
	,,	,,	૩૯
	,,	૧૧૭	૪૧, ૪૨, ૪૫
	,,	૧૧૯	૫૩
જયભટ ૨ જો	,,	૧૧૭	૪૦, ૪૧, ૪૩
(ગુર્જર)	,,	,,	૪૪, ૪૫
	,,	૧૧૯	૫૩, ૫૪
જયસિંહ ૩ જો	૨	૧૦૮	૩
(ગુર્જર)	,,	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૪	૨૬
	,,	૧૧૭	૪૧
	,,	૧૧૮	૪૭, ૪૮, ૪૯
	,,	,,	૫૦, ૫૧, ૫૨
	,,	૧૧૯	૫૩, ૫૫
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૫
જયભટ ૪ થો	,,	૨૩૧	૧૩
(ગુર્જર)			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
જયરાજ(જેરાજ)	,,	૨૪૦	૫૮
(જીરાજ)			
જયશેખર	૨	૧૩૭	૪
જયસિંહ	૧	૧૦૨	૩, ૪, ૭
(ધરાશ્રય)			
	,,	૧૦૩	૮, ૯, ૧૦
	,,	૧૦૪	૧૨
	,,	૧૦૫	૧૩
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
	,,	૧૦૭	૧૬, ૧૮
જયસીંહ	૨	૧૬૪	૧૧૧
	૩	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
જયસ્કન્ધ	,,	૨૫૭	૮૮
જયાચાર્ય	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
જયાદિત્ય	૨	૧૨૬	૫૯
જયાનન્દ	૩	૨૧૩	૪૨
જરભજિન	૧	૧૭	૫, ૬, ૮
જલ્હણ	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	૩	૨૨૪	૯૫
જસકરઉ	૨	૧૬૮	૧૩૯
જસદુયઉ	,,	,,	૧૩૮
જસદેવ	૩	૨૪૨	૬૦
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
જસદેવઉ	૨	૧૬૮	૧૩૯
જસધવલ	૩	૨૫૬	૮૫, ૮૭
જસપાલ	૨	૧૪૩	૨૬, ૨૭
	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
જસરાક	,,	૧૪૪ ઇ	૨૦૦
જસવીરઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
જસહડ	,,	૧૪૯	૫૧
જસોધર	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪, ૧૭૬
જસોરાજ	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬, ૨૪૭,
	,,	,,	૨૪૮
જજ્ઞામ	,,	૨૨૭	૫
જાર્ડક	,,	,,	,,

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
તેજા ...	૩	૨૨૩	૮૯, ૯૦
	,,	૨૨૪	૯૬
તૈલ ...	,,	૨૩૭	૪૧
તૈલપ ...	૨	૧૩૭	૫
તોડલ્લેન	,,	૧૨૦	૬, ૮
તોરમાણ	૩	૨૫૬	૮૪
ત્રિદ્રોણ	૧	૫૩	૧૨૨
ત્રિનેત્ર ...	૨	૧૩૬	૧૫૩
ત્રિપાઠી તનસુખરામ મનસુખરામ	૩	૨૧૬ અ	૨૦૪
ત્રિપુરાન્તક	,,	૨૧૭	૬૧, ૬૨
	,,	૨૨૨	૭૯, ૮૫
ત્રિભુવનદેવિ	૨	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	૩	૨૦૬	૭, ૧૨
ત્રિભુવનપાલ	૨	૧૩૭	૭, ૮
	,,	૧૩૮	૧૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧, ૧૭૩
	૩	૧૫૭ બ	૧૮૬
ત્રિલોચનપાલ	,,	૨૩૯	૫૧, ૫૩, ૫૪
	,,	,,	૫૬, ૫૭
ત્રિવિક્રમ	૨	૧૩૦	૯૪
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૫, ૧૩૦
	,,	,,	૧૩૩, ૧૩૬
ત્રિવેદી આત્મારામ કે.	,,	૧૩૭	૩
ત્રીકમ ...	૩	૨૨૩	૯૦
ત્રૈષ્ટદત્ત ...	૧	૨–૫	૧૮, ૨૦

થ

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
થરીયા ...	૩	૨૧૯ અ	૨૦૯
થિરદેવ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
થોર્નેટ	,,	૧૩૭	૪

દ

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દગ્ધક ...	૩	૨૨૯	૨૨૨
દત્તક ...	,,	૯૨	૧૧૨
દત્ત ...	૧	૧૦૨	૫
	૨	૧૧૭	૪૬
	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
દત્તસ્વામી	૧	૬૯	૧૬૯, ૧૭૩
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
દત્તિલ ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
દત્તુલિક	,,	૮૦	૨૨૦, ૨૨૧
દદ્દ ૧ લો (ગુર્જર સામન્ત)	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૦૯	૫, ૬, ૧૪
	,,	૧૧૪	૨૪, ૨૭, ૨૯
	,,	૧૧૫	૩૦, ૩૨
	,,	૧૧૬	૩૪, ૩૫, ૩૮
	,,	૧૧૭	૪૧, ૪૨, ૪૫
	,,	૧૧૯	૫૩
દદ્દ ૨ જો (પ્રશાન્તરાગ ગુર્જર)	૧	૧૦૨	૩
	૨	૧૦૯	૪, ૫, ૮, ૯
	,,	,,	૧૧, ૧૨
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૫, ૧૬
	,,	,,	૧૭
	,,	૧૧૧	૧૮, ૧૯
	,,	૧૧૨–૧૩	૨૦, ૨૧, ૨૩
	,,	૧૧૪	૨૪, ૨૫, ૨૭
	,,	,,	૨૮, ૨૯
	,,	૧૧૫	૩૦, ૩૨, ૩૩
	,,	૧૧૬	૩૪, ૩૫, ૩૭
	,,	,,	૩૮, ૩૯
	,,	૧૧૭	૪૦, ૪૧, ૪૨
	,,	,,	૪૫
	,,	૧૧૯	૫૩
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
દદ્દ ૩ જો (ગુર્જર)	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૧૭	૪૧
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૫
દદ્દ ૪ થો (પ્રશાન્તરાગ ૨ જો)	૨	૧૧૧	૧૮, ૧૯
	,,	૧૧૨–૧૩	૨૦
દન્તિદુર્ગ રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૦	૩
	,,	૧૨૩	૩૩, ૩૬
	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૨૬	૫૩, ૫૪, ૫૫
	,,	,,	૬૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઝાઝા ...	૩	૨૨૩	૯૦
ઝંઝા	,,	,,	,,
ટ			
ટેસર જોસેફ	૨	૧૧૪	૨૪
ટૉડ કર્નલ	૧	૧	૧
જેઇમ્સ	,,	७६	૨૦૫
	૨	૧૬૩	૧૦૧
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
ટોલેમી ...	૧	૨૧	૧૬
ઠ			
ઠાકોર. બી. કે.	૧	૬૧	૧૩૯
પ્રોફેસર			
ડ			
ડફ મેબલ	૩	૨૩૭	૪૧
ડાઉસન પ્રો. જે.	૧	૧૦૨	૩
(ડૉસન)	૨	૧૦૯	૪, ૬,
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	૧૨૪	૩૭
ડાતસ્સ ...	૧	૯૫	૨૮૧, ૨૮૬
ડોકરા ...	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
ઢ			
ઢાપુ ...	૩	૧૨૫ અ	૧૨૧
ઢિશ્રૂક	૧	૧૭	૬, ૮
ઢોઢિ ...	૨	૧૨૯	૮૭, ૯૩
ણ			
ણુણુ ...	૧	૨૨	૨૨, ૨૩
	,,	૬૫	૧૫૧, ૧૫૪
ત			
તણઅવાસાવક્ર	૨	૧૩૧	૧૦૯, ૧૧૨,
	,,	,,	૧૧૩
તત્ત ...	,,	૧૨૦	૬, ૮
તરણાદિત્ય	૩	૨૩૪	૨૪, ૨૬
	,,	,,	૨૭, ૨૮
તલાર ...	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
તલમાદી	,,	૨૫૪	૮૨
તાપસ	૨	૧૧૧	૮૯, ૯૦
તાપિશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
તાપિશર		,,	,,

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
તારાદેવી	૩	૨૨૫	૯૮, ૧૦૧
તાવિ ...	,,	૨૪૩ અ	૨૩૩, ૨૩૬
તાવિશર્મન્	૧	૧૦૨	૫, ૬
તાવિસ(શ)ર	,,	,,	૪, ૬
તિલંગ. કે. ટી.	,,	,,	૩
તિહુણદેવી	૨	૧૬૮	૧૩૭
તુલુદેપોતુ	૧	૬૭	૧૫૭
તુરાસ્ક	,,	૬	૭, ૮, ૧૦
તેજપાળ	૨	૧૩૭	૭
	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૧,
	,,	,,	૧૨૩
	,,	,,	૧૨૪, ૧૨૫,
	,,	,,	૧૨૬
	,,	,,	૧૨૮, ૧૨૯,
	,,	,,	૧૩૨
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૫
	,,	,,	૧૩૭, ૧૪૦
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭, ૧૪૮,
	,,	,,	૧૪૯
	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
	,,	૨૦૦	૧૫૬, ૧૫૭,
	,,	,,	૧૫૮
	,,	૨૦૩	૧૬૫
	૩	૨૦૬	૩, ૪, ૬, ૭
	,,	,,	૯, ૧૧, ૧૨
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૫, ૧૬
	,,	,,	૧૭, ૧૮
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૦, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૪, ૨૬
	,,	૨૧૦	૨૮, ૨૯, ૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૪, ૩૫
	,,	,,	૩૬
	,,	૨૧૨	૩૭, ૩૯, ૪૦
	,,	,,	૪૧
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
તેજપાળ	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
તેજસિંહ ગુહિલ	૨	૧૬૭	૧૨૨
તેજસિંહ	૩	૨૨૫	૯૮, ૧૦૧
	,,	૨૫૨	૮૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દિસ્કલકર ડી. બી.	૧	૯૮	૩૦૪
	,,	૯૯	૩૦૬
	,,	૧૦૦	૩૦૮
	,,	૧૦૧	૩૧૦
	૩	૨૨૫	૯૭
	,,	૨૩૭	૪૦
	,,	૨૩૮	૪૯
	,,	૪૪	૯૫
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪
	,,	૧૪૮ બ	૧૬૭
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
	,,	૧૫૭ ઈ	૧૯૧
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
	,,	૨૨૫ બ	૨૧૯
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
દિસિકેસિ	૨	૧૬૨	૯૮
દીન્દેત	૩	૧૩૦ અ	૧૫૩
દીર્ઘાચાર્ય	૨	૧૩૮	૧૨, ૧૩, ૧૪
દીક્ષિત એ. બી.	,,	૧૫૭	૭૩
દીક્ષિત. કે. એન.	૧	૯૨	૨૬૨
રા. બહાદુર	૨	૧૪૧-૪૨	૧૯
	૩	૨૩૭	૪૦
	,,	૧૬૦ અ	૧૫૬
દીક્ષિત (બ્રાહ્મણ)	,,	૯૨	૧૧૨
દુડ્ડા ...	૧	૨૭	૩૭, ૩૮
દુડ્ડા ...	૧	૨૮	૩૯, ૪૧
	,,	૩૩	૫૨, ૫૩
	,,	૩૪	૫૫, ૫૬, ૫૭
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
	,,	૬૩	૧૪૪, ૧૪૭
	,,	૭૫	૨૦૪
	,,	૭૮	૨૧૫, ૨૧૭
	,,	૮૪	૨૪૦
	,,	૮૭	૨૪૬, ૨૪૮
દુર્ગ ...	,,	૧૦૨	૫
દુર્ગભટ્ટ	૨	૧૨૩	૩૩, ૩૬
	,,	૧૨૭	૭૨
	,,	૧૩૨	૧૧૪
	૩	૧૨૫ અ	૧૨૩, ૩૧, ૩૩
	,,	૧૨૫ ક	૧૪૨
દુર્લભરાજ	૨	૧૩૭	૫, ૬
	,,	૧૪૧-૪૨	૧૮, ૧૯, ૨૦
	,,	,,	૨૧, ૨૨, ૨૪
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯, ૪૧
	,,	,,	૪૫
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૫
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૧૮૧
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩, ૧૮૫
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
	,,	૧૪૪ ઈ	૧૯૯
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮, ૨૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દન્તિદુર્ગ રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૮	७४
	,,	૧૨૯	૮૧, ૮૪, ૯૦
	,,	૧૩૦	૯૫, ૯૭
	,,	૧૩૧	૧૦૬, ૧૦૭
	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૧૨૬
	,,	,,	૧૩૦, ૧૩૪
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૦
	,,	૧૩૬	૧૪૮, ૧૫૨
	૩	૨૨૬	૩૫
	,,	૧૨૫ અ	૧૨૫
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૮
દન્તિવર્મન્	૨	૧૨૭	૭૩
	,,	૧૨૮	૭૮, ૮૦
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	૧૩૧	૧૦૬, ૧૦૯
	,,	,,	૧૧૧, ૧૧૩
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫, ૪૭, ૪૮
દવે કનૈયાલાલ, ભાઈશંકર	,,	૧૫૭ ગ	૧૮૩
દવે રણછોડભાઈ ઉદયરામ દિવાન બહાદુર	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
દર્શનવિજયજી	,,	૧૪૩ અ	૧૬૬
દશરથ ...	,,	૨૩૯ ક	૨૫૧
દસિલ ...	,,	૪૪ અ	૯૮, ૯૯
દદ્દસેન ...	૧	૧૩	૩, ૪, ૫
	,,	૧૪	૬
દાદાક ...	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
દામિરશીમ	૨	૧૩૭	૬
દામ ...	૧	૫૩	૧૨૧
	,,	૧૦૨	૫
દાગ્લ્ટ શ્રી ૧ લો	૧	૮	૧૪
	,,	૯	૧૬
	૩	૬ અ	૬૧
દામોદર (ભટ્ટ)	૨	૧૧૫	૩૦, ૩૩
	,,	૧૩૬	૧૫૧
	,,	"	૧૫૪
દામોદર (ભટ્ટ)	૨	૧૫૯	૮૩, ૮૪
	૩	૧૨૫ ક	૧૪૧
દામોદર ચતુર્વેદી	૨	૧૨૧	૧૩, ૧૭
દામોદર દ્વિવેદી	,,	,,	,,
દામોદર ભૂતિ	૧	૯૩	૨૬૩, ૬૭, ૭૪
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૯
દામધર	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
દામર ...	૩	૨૨૩	૯૦
દારક	૧	૪૧	૭૪, ૭૭
	૩	૧૪૪ બ	૧૬૦
દાવકા ...	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
દાવર ઉદમુદક	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
દાસક ...	૧	૭૯	૨૧૯, ૨૨૧
દાસનક	૩	૯૨	૧૧૨
દાસસ્વામિન્	૨	૨૩૨	૧૯
દાહડ ...	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
દિનકર	૩	૨૩૮ અ	૨૪૬, ૨૪૮
દિનભટ્ટિ	૧	૫૩	૧૨૧
દિસ્કલકર ડી. બી.	,,	૧૦	૧૭
	,,	૧૧	૧૮
	,,	૨૪	૨૮
	,,	૩૦	૪૫
	,,	૩૧	૪૯
	,,	૩૨	૫૦
	,,	૪૦	૬૯
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૪૮	૧૦૧
	,,	૪૯	૧૦૪
	,,	૫૪	૧૨૩
	,,	૫૫	૧૨૫
	,,	૬૦	૧૩૬
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૫	૧૫૦
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	૮૬	૨૪૫
	,,	૮૭	૨૪૬
	,,	૯૭	૩૦૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દ્વિતાપિશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
દ્વિદ્રોણ ...	૧	૫૩	૧૨૧
દ્વિબપ્પટ્ટક	,,	,,	,,
દ્વિભટ્ટિ ...	,,	,,	૧૨૨
દ્વિભદ્ર ...	,,	,,	૧૨૧
દ્રોણ ...	૧	૨૯	૪૩
	,,	૫૩	૧૨૧
	,,	૭૩	૧૮૯, ૧૯૪
	,,	૭૭	૨૧૦, ૨૧૪
	,,	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૨૪	૩૮, ૩૯, ૪૦
દ્રોણધર	૧	૧૦૨	૫
દ્રોણમ્મ	૨	૧૨૫	૪૨, ૪૮
દ્રોણસિંહ	૧	૧૬	૩, ૪
(વલભી)	,,	૧૭	૬, ૮
	,,	૧૯	૧૨
	,,	૨૧	૧૮, ૨૦
	,,	૨૩	૨૫
	,,	૨૬	૩૩
	,,	૨૭	૩૬, ૩૮
	,,	૨૮	૪૦
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૩૦	૪૬
	,,	૩૧	૪૯
	,,	૩૨	૫૧
	,,	૩૩	૫૩
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫
	,,	૪૦	૭૧
	,,	૪૧	૭૬
	,,	૪૨	૮૦, ૮૩
	,,	૪૩	૮૬
	,,	૪૫	૯૨
	,,	૪૭	૯૮
	,,	૪૯	૧૦૪, ૧૦૫
	,,	૬૭	૧૬૧
	૩	૪૪	૯૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દ્રોણસ્વામી	૨	૧૦૯	૫, ૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
દ્રંગિય ...	૩	૨૩૪	૨૭
ધ			
ધઉલિગ	૨	૧૬૮	૧૩૮
ધણદેવ	,,	,,	૧૩૯
ધણપતિ	૩	૨૨૩	૮૯
ધણપાલ	૨	૧૬૮	૧૩૯
ધણિયા	,,	,,	,,
ધનંજય	૧	૧૦૩	૧૧
ધનદેવી	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૪,
	,,	,,	૧૨૯
	,,	૨૦૬	૪, ૯
ધનપતિ	૧	૮૨	૨૨૭, ૨૨૯
ધનપાલ	૩	૨૩૮	૪૯
ધનસિંહ (ધનો)	,,	૨૨૪	૯૨, ૯૪, ૯૬
ધન્ધુક ...	૨	૧૬૭	૧૨૧
	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૪,
	,,	,,	૧૭૫
ધમ્મિલાય	૧	૨૧	૧૯, ૨૦
ધમ્મોત્તરાચાર્ય	૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
ધર ...	૧	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
ધરણિગ	૨	૧૬૨	૯૮, ૧૦૦
	,,	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૭
	૩	૨૦૬	૭, ૧૨
	,,	૨૧૭	૬૩
ધરણિધર	,,	૨૨૨	૮૭, ૮૯, ૯૫
ધરણિયા	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
ધરણીવરાહ	,,	૨૩૫	૨૮, ૨૯, ૩૨
(ધરણીધર)	,,	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૭
	,,	,,	૩૮, ૩૯
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દુર્લભાચાર્ય	૨	૧૨૮	૧૨, ૧૩, ૧૪
દુર્લાસ રાશિ	,,	૧૬૧	૮૯, ૯૦, ૯૨
દુર્વાસુ ...	,,	૧૬૨	૯૮, ૧૦૦
દુષ્ક ...	૧	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
દૂગસરણ	૨	૧૬૮	૧૩૯
દૂદ્યા ...	૧	૪૩	૮૫, ૮૮
દેદ્દય ...	૨	૧૧૯	૫૩, ૫૧
દેકેય ...	૩	૨૩૪	૨૭
દેકેય ...	,,	૧૪૪ ક	૧૬૫
દેગડિ ...	૨	૧૩૨	૧૧૭, ૧૨૦
દેદ્દક ...	૩	૨૨૭	૫
દેદા ...	,,	૨૫૦	૭૦
દેરભટ્ટ (ડેરભટ્ટ)	૧	૬૨	૧૪૦
	,,	૭૪	૧૯૮, ૨૦૨
	,,	૭૫	૨૦૪, ૨૦૫
	,,	૭૭	૨૧૩
	,,	૮૨	૨૨૬
	,,	૮૩	૨૩૩
	,,	૮૪	૨૩૯
	,,	૮૭	૨૪૬
	,,	૮૮	૨૫૨, ૨૫૬
	,,	૯૩	૨૬૩, ૬૬, ૭૨
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૮
	,,	૯૫	૨૮૫
	,,	૯૬	૨૯૨
	૩	૯૨	૧૧૧, ૧૧૩
દેરાસરી	,,	૨૩૭	૪૦
ડાહ્યાભાઈ પી.	,,	૧૪૪ દ	૧૬૧
દેલ્હણ ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
દેલ્હણકિ	,,	,,	૧૩૯
દેલ્હાઉ	,,	,,	,,
દેલ્હાણુકિ	,,	,,	,,
દેલ્હૂય ...	,,	,,	૧૩૮
દેવ ...	૧	૨૯	૪૩
દેવકરણ	૩	૧૪૯ અ	૧૭૨
દેવકુલ ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
દેવકુંયારકિ	૨	૧૬૮	૧૩૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દેવદત્ત ...	૨	૪૪	૮૯
	૩	૪૪	૯૫, ૯૬
દેવદિન્ન ...	,,	૨૩૧	૧૬, ૧૭
દેવધર ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
દેવપાલ	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૨૯
	૩	૨૩૫	૨૯
દેવબોધિ (સરસ્વતી)	,,	૨૧૮	૬૫
દેવરાજ	૨	૧૨૭	૭૨
	૩	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
દેવરામ	૨	૧૩૮	૬૨
દેવલ ...	૩	૨૨૩	૮૮, ૮૯
દેવશક્તિ	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
દેવશર્મન્	૧	૨૪	૨૮, ૨૯
	,,	૮૩	૨૩૪
દેવસીહ	૩	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૨૪	૯૨, ૯૫
દેવસંઘ	,,	૧૨૫ બ	૧૨૧
દેવસ્વામિન્	૨	૧૧૭	૪૬
	૩	૨૧૮	૧૯
દેવાઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
દેવાચાર્ય	૩	૨૪૯ અ	૨૫૨, ૨૫૩
દેવાદિત્ય	,,	૨૧૫	૫૩
દેવી ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
દેવીલ ...	,,	૮૮	૨૪૯, ૫૩, ૫૭
દેવેન્દ્રસૂરિ	૩	૧૫૭ ઇ	૧૯૧, ૧૯૨
દેસાઈ રાવબહાદુર	૧	૬૨	૧૪૦
ગોપાળજી	,,	૬૩	૧૪૪
સુરભાઈ	૨	૧૧૪	૨૫
	,,	૧૧૮	૪૭
	૩	૨૩૩	૨૧
દેસલઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
દોહિ ...	,,	૧૨૯	૮૩
દ્વિપેશ્વર ...	,,	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
દ્વિઆદિત્ય	૧	૫૩	૧૨૧
દ્વિગોપ ...	,,	,,	૧૨૨
દ્વિજામ્મા	૨	૧૩૬	૧૪૬, ૧૪૯,
	,,	,,	૧૫૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધરસેન ૨ જો વલભી	૧	૭૬	૨૦૬
	,,	૭૭	૨૧૧
	,,	૮૨	૨૨૪
	,,	૮૩	૨૩૧
	,,	૮૪	૨૩૭
	,,	૮૮	૨૫૦, ૨૫૭
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૪
	,,	,,	૨૬૯, ૨૭૦
	,,	૯૪	૨૭૬, ૨૭૭
	,,	૯૫	૨૮૨
	,,	૯૬	૨૮૯, ૨૯૭
	,,	૯૭	૩૦૩
	,,	૯૮	૩૦૫
	,,	૯૯	૩૦૭
	,,	૧૦૦	૩૦૮
	૨	૧૧૪	૨૬
	,,	૧૧૭	૪૦
	૩	૨૩૦	૧૦
	,,	૪૪	૯૫, ૯૬
	,,	૪૪ અ	૯૭, ૯૮, ૯૯
	,,	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૬
	,,	૯૨	૧૧૧
	,,	૨૨૯	૨૨૦
ધરસેન ૩ જો વલભી	૧	૫૭	૧૩૦
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૩	૧૪૬
	,,	૬૫	૧૫૩
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૮	૧૬૬
	,,	૬૯	૧૭૩
	,,	૭૧	૧૭૮, ૧૮૨
	,,	૭૨	૧૮૭
	,,	૭૩	૧૯૩
	,,	૭૪	૧૯૭, ૨૦૧
	,,	૭૫	૨૦૪
	,,	૭૬	૨૦૭, ૨૦૮
	,,	૮૨	૨૨૫
	,,	૮૩	૨૩૧
	,,	૮૪	૨૩૮
ધરસેન ૩ જો વલભી	૧	૮૮	૨૫૧, ૨૫૬
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૫,
	,,	,,	૨૭૧
	,,	૯૪	૨૭૭
	,,	૯૫	૨૮૨
	,,	૯૬	૨૯૭, ૨૯૮
	,,	૧૦૦	૩૦૮
	૩	૯૨	૧૧૧
ધરસેન ૪ થો વલભી	૧	૨૩	૨૪
	,,	૪૩	૮૫
	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૬૮	૧૬૩
	,,	૬૯	૧૭૦
	,,	૭૦	૧૭૫, ૧૭૬
	,,	૭૧	૧૭૭, ૧૭૯,
	,,	,,	૧૮૨
	,,	૭૨	૧૮૪, ૧૮૭
	,,	૭૩	૧૮૯, ૧૯૩
	,,	૭૪	૧૯૮, ૨૦૧
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	૮૨	૨૨૬
	,,	૮૩	૨૩૩, ૨૩૯
	,,	૮૬	૨૪૫
	,,	૮૭	૨૪૬
	,,	૮૮	૨૫૧, ૨૫૬
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૫,
	,,	,,	૨૭૧
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૭
	,,	૯૫	૨૮૪
	,,	૯૬	૨૯૧, ૨૯૮
	,,	૯૯	૩૦૬
	૨	૧૧૮	૪૭
	૩	૯૨	૧૧૧
ધરસેન દૂતક	૧	૯૦	૨૬૦
	,,	૯૧	૨૬૧
ધમ્મ° ...	૨	૧૩૦	૯૬
	૩	૨૩૫	૨૮
ધમ્માદિત્ય	૨	૨૦૪	૧૬૯
	૩	[illegible]	

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધરદત્ત ...	૧	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯
ધરપટ્ટ ...	,,	૩૦	૪૫
(ધરપડ,	,,	૩૩	૫૨
ધરપટ્ટ)	,,	૩૫	૫૯
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫, ૬૭
	,,	૪૦	૬૯, ૭૧
	,,	૪૧	૭૪, ૭૬
	,,	૪૨	૮૦, ૮૩
	,,	૪૩	૮૬
	,,	૪૫	૯૨
	,,	૪૬	૯૪
	,,	૪૭	૯૮
	,,	૪૮	૧૦૨
	,,	૪૯	૧૦૪
	૩	૪૪	૯૬
	,,	૯૨	૧૧૧
ધરસેન ૧ લો	૧	૧૭	૬, ૮
વલભી	,,	૧૯	૧૨
	,,	૨૧	૧૮, ૨૦
	,,	૨૩	૨૫
	,,	૨૬	૩૩
	,,	૨૭	૩૭, ૩૮
	,,	૨૮	૪૦
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૩૦	૪૬
	,,	૩૧	૪૯
	,,	૩૨	૫૧
	,,	૩૩	૫૩
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫, ૬૭
	,,	૪૦	૭૧
	,,	૪૧	૭૬
	,,	૪૨	૮૦, ૮૩
	,,	૪૩	૮૫, ૮૬
	,,	૪૫	૯૨
	,,	૪૭	૯૮
	,,	૪૮	૧૦૨
	,,	૪૯	૧૦૪, ૧૦૫
ધરસેન ૨ જો	૧	૩૫	૫૮
વલભી	,,	૩૬	૫૯
	,,	૩૮	૬૨, ૬૩
	,,	૩૯	૬૪, ૬૬, ૬૭
	,,	,,	૬૮
	,,	૪૦	૬૯, ૭૨, ૭૩
	,,	૪૧	૭૪, ૭૭, ૭૮
	,,	૪૨	૭૯, ૮૧
	,,	,,	૮૨, ૮૪
	,,	૪૩	૮૫, ૮૬
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૪૫	૯૦, ૯૩
	,,	૪૬	૯૪, ૯૬
	,,	૪૭	૯૭, ૯૯
	,,	૪૮	૧૦૧, ૧૦૩
	,,	૪૯	૧૦૪
	,,	૫૦	૧૦૬, ૧૦૮
	,,	,,	૧૦૯, ૧૧૦
	,,	૫૧	૧૧૨, ૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૫૩	૧૧૯, ૧૨૦
	,,	૫૫	૧૨૬
	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૭	૧૨૯, ૧૩૧
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૦	૧૩૭
	,,	૬૨	૧૪૧
	,,	૬૩	૧૪૫
	,,	૬૪	૧૪૮
	,,	૬૫	૧૫૨
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૮
	,,	૬૮	૧૬૪
	,,	૬૯	૧૭૧
	,,	૭૧	૧૭૮, ૧૮૧
	,,	૭૨	૧૮૫
	,,	૭૩	૧૯૧
	,,	૭૪	૧૯૬, ૨૦૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધ્રુવ એચ. એચ.	૨	૧૪૭	૩૮
	,,	૧૫૮	૭૮
	૩	૨૧૭	૫૯
	,,	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૩૯	૫૧
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨, ૧૬૨
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૮
ધ્રુવ. કે. એચ.	૩	૨૩૭	૪૦
દીવાન બહાદુર	,,	૧૩૬ અ	૧૫૪
ધ્રુવભટ્ટ (ધ્રૂભટ)	૧	૯૬	૨૮૮, ૩૦૦
	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૬,
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
	,,	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯, ૨૩૦
	,,	,,	૨૩૨, ૨૩૫
ધ્રુવરાજ ૨ જો	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૫, ૨૩૬
ધ્રુવસેન ૧ લો	૧	૧૭	૫, ૬, ૭, ૮
(વલભી)	,,	૧૮	૯, ૧૦
	,,	૧૯	૧૧, ૧૨
	,,	૨૦	૧૩, ૧૪, ૧૫
	,,	૨૧	૧૬, ૧૮, ૧૯
	,,	,,	૨૦
	,,	૨૨	૨૧, ૨૨, ૨૩
	,,	૨૩	૨૪, ૨૫, ૨૬
	,,	,,	૨૭
	,,	૨૪	૨૮, ૨૯
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૧, ૩૩, ૩૪
	,,	,,	૩૫
	,,	૨૭	૩૬, ૩૭, ૩૮
	,,	૨૮	૩૯, ૪૦, ૪૧
	,,	૨૯	૪૨, ૪૩, ૪૪
	,,	૩૦	૪૫, ૪૬, ૪૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધ્રુવસેન ૧ લો	૧	૩૧	૪૮, ૪૯
(વલભી)	,,	૩૨	૫૦, ૫૧
	,,	૩૩	૫૨, ૫૩
	,,	૩૫	૫૮
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫, ૬૭
	,,	૪૦	૭૧
	,,	૪૧	૭૬
	,,	૪૨	૮૦, ૮૩
	,,	૪૩	૮૬
	,,	૪૫	૯૦, ૯૨
	,,	૪૭	૯૭, ૯૮
	,,	૪૮	૧૦૨
	,,	૪૯	૧૦૪
	૩	૨૨૯	૯
	,,	૨૬ અ	૯૩, ૯૪
	,,	૪૪	૯૬
	,,	૨૨૯	૨૨૦, ૨૨૧,
	,,	,,	૨૨૨
ધ્રુવસેન ૨ જો	૧	૫૭	૧૩૦
વલભી	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૬૩	૧૪૪, ૧૪૫
	,,	,,	૧૪૮, ૧૪૯
	,,	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૭, ૧૫૯
	,,	૬૮	૧૬૨, ૧૬૩
	,,	,,	૧૬૬, ૧૬૮
	,,	૬૯	૧૬૯, ૧૭૦,
	,,	,,	૧૭૩
	,,	૭૧	૧૮૨
	,,	૭૨	૧૮૭
	,,	૭૩	૧૯૩
	,,	૭૪	૧૯૭, ૨૦૦
	,,	૭૬	૨૦૭
	,,	૭૭	૨૧૦
	,,	૮૨	૨૨૬
	,,	૮૩	૨૩૩
	,,	૮૪	૨૩૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધર્મંધર	૧	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ધર્મપાલ	,,	૧૩૦	૯૪, ૯૫, ૯૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૩૯
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
ધર્મરાજ	,,	૨૨૫	૯૯
ધર્સેન (ધરસેન)	,,	૪૪	૯૫, ૯૬
ધવલ (વાઘેલા)	૩	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૫
	,,	૨૨૫	૧૦૧
ધવલ ...	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮
	,	,,	૨૪૦, ૨૪૩
ધવલપ્પ	૨	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૯,
	,,	,,	૧૨૧
	૩	૨૧૮	૬૪
ધાંધા ...	૩	૨૧૯ બ	૨૧૦
ધાંધાઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
ધાંધર ...	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
ધાંધલ ...	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૮,
	,,	,,	૧૩૩
ધારાવર્ષ	,,	૧૬૧	૮૯, ૯૧, ૯૩
	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૨
	,,	,,	૧૨૬, ૧૩૧
	,,	૨૦૬	૬, ૧૧
ધાર્મિક	૧	૪૧	૭૫, ૭૮
ધીધુક ...	૩	૨૩૪	૨૭
	,,	૨૩૫	૨૮
ધુમ્રાયણ	૨	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
ધુરિણ ...	૩	૨૧૫	૫૦
ધ્રુવ (રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૦	૩, ૪, ૭
કક્ક ૧ લાનો	,,	૧૨૩	૩૦
પુત્ર. ગુ. શાખા)			
ધ્રુવ (રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૧	૧૦, ૧૨, ૧૭
ધારાવર્ષ-ધોર	,,	૧૨૨	૧૮, ૨૦, ૨૧
કૃષ્ણ ૧ લાનો	,,	૧૨૩	૨૭, ૩૪
પુત્ર શ. ૭૧૭)	,,	૧૨૫	૪૨, ૪૫
ધ્રુવ (રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૬	૫૩, ૫૬, ૬૨
ધારાવર્ષ-ધોર	,,	૧૨૭	૬૫, ૬૬
કૃષ્ણ ૧ લાનો	,,	,,	૬૭, ૭૦
પુત્ર શ. ૭૧૭)	,,	૧૨૮	૭૧
	,,	૧૨૯	૮૧, ૯૨
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૮
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૬,
	,,	,,	૧૨૦
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩, ૧૨૭,
	,,	,,	૧૩૪
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૦
	,,	૧૩૬	૧૪૮, ૧૫૨
	૩	૧૨૫ અ	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૨, ૧૨૩
	,,	,,	૧૨૬, ૧૩૨
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૯
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩, ૧૫૦
ધ્રુવ ૨ જો (રાષ્ટ્રકૂટ	૨	૧૨૭	૬૫, ૬૬, ૬૮
ઇન્દ્રના પુત્ર કર્ક	,,	,,	૭૦, ૭૧, ૭૨
૨ જાનો પુત્ર	,,	૧૨૮	૭૩, ૭૭, ૮૦
શ. ૭૫૭)	,,	૧૨૯	૮૨, ૮૬, ૮૭
	,,	,,	૯૨
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૩
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૪, ૧૪૭
	,,	,,	૧૪૮, ૧૫૦
ધ્રુવ ૩ જો	૨	૧૨૯	૮૧, ૮૨, ૮૩
(રાષ્ટ્રકૂટ	,,	,,	૯૩
શ. ૭૮૯)	,,	૧૩૧	૧૦૫
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૩, ૧૪૪,
	,,	,,	૧૪૫
	,,	,,	૧૪૬, ૧૪૭,
	,,	,,	૧૪૮
	,,	,,	૧૫૦, ૧૫૩
ધ્રુવ એચ. એચ.	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૧૧	૧૮
	,,	૧૧૨-૧૩	૨૦
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
	,,	૧૩૮	૧૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નરસિંહ	૨	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
	૩	૧૪૯ બ	૧૭૪, ૧૭૬
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
નરહરિ ...	,,	૨૩૩	૨૨, ૨૩
નરાયણ ...	,,	૨૨૫	૨૦૧
નરેન્દ્રસૂરિ	,,	૨૧૦	૩૦
નરોત્તમ ...	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
નર્મ્મદ	૧	૧૦૨	૫
નવલક્ષણેશ્વર	૩	૨૧૭	૬૧, ૬૨
નાઇકા દેવી	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
નાખુ ...	,,	૨૧૭	૬૦
નાગ ...	૧	૮૦	૨૨૦
	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૪	૨૭
નાગકુમાર	,,	૧૨૫ ક	૧૪૧
નાગડ ...	૨	૧૩૭	૮
	૩	૨૧૬	૫૪, ૫૭
	,,	૨૧૮	૬૪
	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨, ૨૦૩
નાગદેવ	૨	૧૬૮	૧૩૯
	૩	૧૫૭ બ	૧૮૬
નાગપાલ	,,	૨૨૩	૯૦
નાગભટ્ટ ...	૨	૧૩૦	૯૪, ૯૬
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦, ૨૩૧,
	,,	,,	૨૩૫
નાગમાર્ય	૨	૧૩૫	૧૩૭, ૧૪૩
	,,	,,	૧૪૪, ૧૪૫
નાગરાજ	૨	૧૩૭	૫
નાગલ્લદેવી	૩	૨૨૨	૮૦, ૮૫
	,,	૨૨૫	૯૮, ૧૦૦
	,,	,,	૧૦૧
નાગવર્ધન	૧	૧૦૩	૮, ૯, ૧૦
	,,	૧૦૭	૧૬, ૧૭, ૧૮
નાગવર્મ્મ	૨	૧૩૫	૧૪૪, ૧૪૫
નાગવર્મ્મા	,,	૧૨૦	૩, ૫, ૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નાગશર્મા	૧	૧૪	૬, ૭, ૮
નાગાર્જુન	૨	૧૬૨	૯૪, ૯૯
	૩	૨૫૬	૮૭
	,,	૧૬૬ અ	૧૫૫
નાગાવલોક	,,	૧૩૦ અ	૧૪૭
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦, ૨૩૧
	,,	,,	૨૩૪, ૨૩૬
નાગેન્દ્રગચ્છ	૨	૧૬૭	૧૨૮
નાગૈય્યભટ્ટ	,,	૧૨૨	૧૮, ૨૩
નાગેશ્વર	૩	૨૩૪	૨૭
નાડકર્ણી એમ. કે	,,	૧૨૫ બ	૧૨૪
નાણસર	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
નાણાવટી ડૉ. બાલાભાઇ. એમ.	,,	૧૫૮	૭૮
નાથુલ્લ	૧	૮૫	૨૪૩, ૨૪૪
નાન ...	૨	૧૬૨	૯૮
	૩	૨૨૪	૯૬
નાનાક ...	,,	૨૧૮	૬૪, ૬૬, ૬૮
	,,	,,	૬૯, ૭૧, ૭૨
	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૪
	,,	,,	૭૫, ૭૬
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
નારાયણ (પાલ)	૧	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
	૨	૧૧૬	૩૬, ૩૮
	,,	૧૨૭	૭૨
	,,	૧૩૫	૧૩૮
નારાયણ (ભટ્ટ)	૩	૨૩૩	૨૨, ૨૩
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૩, ૧૩૧,
	,,	,,	૧૩૩
નારાયણ (મિત્ર)	૧	૭૨	૧૮૪, ૧૮૮
	,,	૧૨૫ ક	૧૪૨
નાલુક ...	૧	૫૩	૧૨૨
નાસેણ ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
નાહડ ...	૩	૨૨૨	૮૪
નાહર ...	૨	૧૨૪	૩૮, ૪૦
નાહર પુરણચંદ	૩	૧૪૦ અ	૧૫૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વસેન ૨ જો (વલભી)	૧	૮૮	૨૫૧, ૨૫૬
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૫,
	,,	,,	૨૭૧
	,,	૯૬	૨૯૮
	,,	૯૮	૩૦૪
	,,	૯૯	૩૦૭
	,,	૧૦૦	૩૦૮, ૩૦૯
	,,	૧૦૧	૩૧૦
	૨	૧૧૨–૧૩	૨૦
	૩	૬૬	૧૦૯, ૧૧૦
	,,	૯૨	૧૧૧
ુવસેન ૩ જો વલભી	૧	૬૮	૧૬૩
	,,	૭૦	૧૭૬
	,,	૭૧	૧૭૯, ૧૮૩
	,,	૭૨	૧૮૪
	,,	૭૪	૧૯૫, ૧૯૮
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૭૧	૨૦૩, ૨૦૪
	,,	૭૬	૨૦૮
	,,	૭૭	૨૧૩
	,,	૭૮	૨૧૬
	,,	૮૨	૨૨૩, ૨૨૭
	,,	૮૩	૨૩૩
	,,	૮૪	૨૩૯
	,,	૮૭	૨૪૭
	,,	૮૮	૨૫૨, ૨૫૫
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૬
	,,	,,	૨૭૨, ૨૭૮
	,,	૯૫	૨૮૫
	,,	૯૬	૨૯૨, ૨૯૯
	,,	૯૮	૩૦૪
	૩	૨૩૬	૩૫
	,,	૨૫૬	૮૪
	,,	૯૨	૧૧૧
ધ્રુવસેન દૂતક	૧	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૧
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૮૨	૨૨૩, ૨૮, ૨૯
	,,	૮૩	૨૩૦, ૨૩૧
	,,	૮૫	૨૪૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ધ્રૂમરાજ	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૨૫, ૩૦
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૭
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
ધ્રૂર ...	,,	૨૩૪	૨૭
ધૂર્તસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૮
ધૂહડ ...	,,	૧૫૭ બ	૧૮૪, ૧૮૬
ઘેહડ ...	,,	૨૨૪	૯૬
ધંધ ...	,,	૨૨૨	૮૭
	,,	૨૨૫	૧૦૧
ધંધુક ...	૨	૧૬૭	૧૨૬, ૧૩૧
	,,	૨૦૬	૫, ૧૦
ન			
નગાર્જુન	૩	૨૫૬	૮૫
નગો ...	૧	૮૦	૨૨૧
નટ્ટક ...	,,	૫૩	૧૨૨
નકુલ ...	૩	૨૧૫	૪૬, ૫૧
નણ્ણુસ્વામિ	૧	૧૩	૫
નન્દદત્ત ...	૩	૨૨૭	૭
નન્દ વલદ કન્હુ	૧	૧૦૭	૧૬
નન્દિ ...	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
નાન્દન	૧	૧૦૨	૫
નન્દિવર્ધન	૨	૧૬૧	૯૩
નન્દિશ્વર	૨	૧૫૫	૬૫
(નન્દીશ્વર)	૩	૧૫૭ ધ	૧૯૧
નન્દિસંઘ	,,	૧૨૫ અ	૧૨૧
નન્દિ સ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
નન્ન ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૪	૨૭
નનવાસાપક	૧	૧૦૨	૬, ૭
નમોપતિ	૩	૨૨૪	૯૫
નયચંદ્રસૂરિ	૨	૧૬૮	૧૪૦
	૩	૨૫૩	૮૨
નરચંદ્રસૂરિ	,,	૨૦૮	૨૨
નરભેરામ મનસુખરામ	,,	૨૩૯	૫૧
નરવર્મદેવ	,,	૨૫૨	૭૩
નરવર્મા	,,	,,	૭૮
નરવાહન	,,	,,	૭૨, ૭૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પાર્થિલ	૩	૨૩૬	૩૭, ૩૯
પાર્શ્વનાથ	,,	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૬
	,,	૨૪૮	૬૯
	,,	૨૫૧	૭૦
પાલ્લહ	,,	૨૩૪	૨૭
	,,	૨૫૩	૮૨
પાલ્હ ...	,,	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ અ	૨૧૦
પાલ્હણ	૨	૧૬૧	૯૧, ૯૩
	,,	૧૬૮	૧૩૮
	૩	૨૧૮	૬૯, ૭૨
	,,	૨૧૯	૭૪, ૭૬
પાલ્હા ...	,,	૨૨૪	૯૩, ૯૬
પાશુપતાચાર્ય	૨	૧૪૫	૩૩
પાસચંદ્ર	,,	૧૬૮	૧૩૮
પાસદેવ ...	,,	,,	,,
પાસવીર	,,	,,	,,
પાસિલઉ	,,	,,	,,
પાસુ ...	૩	૨૪૧ અ	૨૫૨, ૨૫૩
પાસુઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
પાહુયઉ	,,	,,	૧૩૯
પિંગલિકા	,,	૧૩૭	૬
પિટલેશ્વર	૧	૮૦	૨૨૦, ૨૨૧
પિતૃશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
પિલ્લાઇ. એલ. ડી. સ્વામિકન્નુ.	૩	૪૪	૯૬
પીટરસન પ્રોફેસર	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫
પીરોજ	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૧
	,,	,,	૬૨, ૬૩
પીલ લેફ્ટેનન્ટ એફ. બી.	૧	૩૪	૫૫
પુણ્ડવર્ધન	૨	૧૩૬	૬૪૭
પુણ્યસિંહ	૩	૨૧૨	૪૧
પુનાઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
પુનિગઉ ...	,,	,,	૧૩૯
પુરાણી રામદત્ત કૃષ્ણદત્ત	,,	૧૬૨	૧૦૧
પુરુષોત્તમ	૩	૨૦૮	૨૦, ૨૨
	,,	૨૧૮	૭૧
પુર્ણસિંહ	૨	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
પુલકેશી ૧ લો	૧	૧૦૨	૩
પુલકેશી ૨ જો	,,	૧૦૩	૮, ૧૦
	,,	૧૦૪	૧૨
	,,	૧૦૫	૧૩
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
	,,	૧૦૭	૧૭, ૧૮
પુલકેશી ૩ જો (જનાશ્રય)	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
પુલકેસિ	૩	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
પુલોમ	,,	૨૦૭	૧૮
પુલોમાવી	,,	૨૩૮ અ	૨૪૭
પુષ્યગુપ્ત	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
પુષ્યેણ ...	૩	૨૫૭	૮૮
પૂતિગ ...	૨	૧૪૮	૪૯, ૫૦
	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
પૂનઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
પૂનચંદ્ર	,,	,,	,,
પૂનદેવ ...	,,	,,	૧૩૯
પૂનદેવી	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
પૂનપાક	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
પૂનપાલ	૨	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
પૂનપાક્ષ	,,	૧૫૫ અ	૧૭૭, ૭૮, ૭૯
પૂંનસિંહ	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૮, ૧૪૯
પૂનહરિ ...	૩	૨૨૪	૯૬
પૂના ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
પૂનુશ ...	,,	,,	,,

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નકુમ્ભલક્ષશકિત	,,	૨૩૧	૧૩, ૧૪, ૧૭
નિજયશેઠ	,,	૧૫૭ બ	૧૮૪
નિરિહુલ્લક	,,	૨૩૨	૧૮, ૨૦
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
નિર્મળા	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
નીના (દીક્ષિત)	,,	૨૩૭	૪૧, ૪૭, ૪૮
નીલકંઠ	,,	૨૨૩ અ	૨૧૭
નીલકંઠ સ્વામિ	૨	૧૫૬	૬૯, ૭૨
નેઢ ...	૩	૨૩૯ ક	૨૫૧
નેનપ્પ (નેનપ્પ)	૨	૧૨૯	૮૩
નેમાદિત્ય	,,	૧૨૩	૩૩, ૩૬
	,,	૧૨૫	૪૨, ૫૨
	,,	૧૩૨	૧૧૪, ૧૧૫
	,,	,,	૧૧૯, ૧૨૧
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૫, ૧૩૦
	,,	,,	૧૩૩, ૧૩૬
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૩
નેમિચંદ સૂરિ	,,	૨૫૩	૮૨
	,,	૨૪૧ ક	૨૫૪
નેમિનાથ	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૨૮, ૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૪૦
	,,	૨૪૯	૬૯
	,,	૨૫૧ અ	૨૫૭
નેત્ર ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
નેત્રરેવ ...	,,	,,	,,
નેત્રાદિત્ય	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
નેહા ...	,,	૧૪૩	૨૭
નેહાડિ ...	,,	૧૬૮	૧૩૮
નૈન ...	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
નોધ ...	૩	૨૩૪	૨૭
નોરદીન (નૂરદીન)	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
નંબ ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
ન્યાયચન્દ્ર સૂરિ	,,	૧૬૮	૧૩૬
નૃસિંહપ્રસાદ હરિપ્રસાદ	,,	૧૫૪	૫૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પ			
પકુ ...	૩	૨૫૨	૮૧
પટેલ કરસન દાજી	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩
પટેલ પ્રહ્લાદ આત્મારામ	,,	૧૪૩ અ	૧૯૬
પર્જુદત્ત ...	૧	૧	૧
	,,	૧૫	૪, ૫,
	,,	,,	૬, ૧૦
પથિમિ દેવિ	૨	૧૧૩	૪૨
પદમલ દેવિ	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૪,
	,,	,,	૧૨૯
	૩	૨૦૬	૪, ૯
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
પદમસીહ	,,	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૫૨	૭૪, ૭૯
પદ્મનાભ	,,	૧૨૫ અ	૧૧૮, ૧૧૯
પદ્મલા	૨	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
પદ્મસીહ	,,	૧૬૮	૧૩૯
	૩	૨૧૩	૪૨, ૫૦, ૫૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૬
પપ્પ ...	૧	૮૮	૨૫૩
પરબલ ...	૩	૧૩૦ અ	૧૪૭
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૦
પરમેશ્વર ભટ્ટ	૨	૧૨૨	૧૮, ૨૩
પરલ ...	,,	૧૩૫	૧૩૯
પરવીરભદ્ર	૩	૨૧૭	૫૯, ૬૦, ૬૨
પરિમલ	,,	૨૩૭	૪૨
પલુદેવિ ...	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
પાટીલ ડાહ્યાભાઇ જગદીશ	૨	૧૨૦	૩
પાઠક. કે. બી.	૩	૨૩૯ અ	૨૫૦
પાડા ...	૧	૬	૩
પાણ્ડય	,,	,,	,,
પાણ્ડુરાજા	,,	૧૬	૩, ૪
પાતાલમલ્લ	૨	૧૩૦	૯૬
	૩	૧૨૫ બ	૧૨૩
પાતુ ...	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૮
પારાશર	,,	૧૬૨	૯૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ફ્લીટ. ડૉ. જે. એફ્	૧	૨૧	૧૬
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૪૨	૭૯
	,,	૬૯	૧૭૦
	,,	૯૧	૨૬૧
	,,	૯૬	૨૮૮
	,,	૧૦૨	૩
	,,	૧૦૩	૮
	,,	,,	૯
	,,	૧૦૭	૧૬
	,,	૧૦૯	૪
	,,	૧૧૦	૧૩
	,,	૧૧૬	૩૪
	૨	૧૨૧	૯
	,,	૧૨૩	૨૮
	,,	૧૨૪	૩૭
	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮
	,,	૧૩૬	૧૪૬
	,,	૧૪૩	૨૫, ૨૬
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	૧૫૭	૭૩
	,,	૧૫૮	૮૧
	,,	૧૬૨	૯૪
	,,	૨૩૦	૧૦
	,,	૨૩૧	૧૩
	,,	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૫૬	૮૪
	૩	૪૪ અ	૯૭
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
	,,	૨૨૯	૨૨૦
	,,	૨૫૦ અ	૨૫૪, ૨૫૫,
	,,	,,	૨૫૬
બ			
બકુલસ્વામિ	૨	૧૪૩	૨૬, ૨૭
	૩	૨૦૮	૨૦, ૨૨
બધીરભેડિક	,,	૨૩૦	૧૧, ૧૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બપ્પક ...	૧	૮૨	૨૨૯
	૩	૨૫૨	૭૧, ૭૨
બપ્પટ્ટક	૧	૫૩	૧૨૧
બપ્પપાદ	,,	૪૫	૯૦
બપ્પભોગિક	,,	૭૭	૨૧૪
બપ્પસ્વામિ	,,	૭૪	૧૯૫, ૧૯૮
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૧૦૨	૫
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૦	૧૧, ૧૨
	,,	૨૩૧	૧૩, ૧૬, ૧૭
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૬, ૨૨૮
બપ્પા ...	૧	૩૯	૬૪, ૬૬, ૬૮
બપ્પુક ...	૨	૧૨૪	૩૮, ૪૦
બપ્પિપરાજ	૩	૨૩૭	૪૧, ૪૨, ૪૪
	,,	,,	૪૬, ૪૮
બરજેસ જેઇમ્સ	૧	૧	૧
	,,	૨૮	૩૯
	,,	૫૦	૧૦૬
	,,	૭૩	૧૮૯
	,,	૮૩	૨૩૦
	,,	૮૯	૨૫૯
	૨	૧૨૩	૨૭
	,,	૧૨૯	૮૩
	,,	૧૪૩	૨૫
	,,	૧૬૧	૮૯
	,,	૧૮૭	૧૫૪
	૩	૨૦૭	૧૪
	,,	૨૦૮	૧૯
	,,	૨૦૯	૨૩
	,,	૨૧૦	૨૮
	,,	૨૧૧	૩૨
	,,	૨૧૨	૩૭
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૨૨૧	૭૮
	,,	૨૨૨	૭૯
	,,	૨૩૬	૩૫
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૪૫	૬૭
	,,	૨૫૧	૭૦
	,,	૨૫૪	૮૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પૂર્ણદેવાચાર્ય	૪	૨૪૯ અ	૨૫૨, ૨૫૩
પૂર્ણભદ્ર	૧	૬૬	૧૫૬
	૩	,,	૧૦૯, ૧૧૦
પૂર્ણમલ્લ	૨	૧૩૭	૮
	,,	૨૦૬	૭, ૧૨
પૂર્ણસિંહ	૪	૨૨૨	૮૭
પૂર્ણસ્વામી	૨	૧૦૯	૮, ૧૨
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
પૃથિમદેવી	૩	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૫
	,,	,,	૨૦૬
પૃથિવિદેવી	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૫
પૃથુપુત્ર ...	,,	૪૪ અ	૯૮, ૯૯
પેથડ ...	૨	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૮
	૩	૨૦૬	૭, ૧૨
	,,	૨૧૪	૪૩, ૪૪
	,,	૨૨૩	૮૮, ૮૯
	,,	૨૫૩	૮૨
પેથાક ...	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૭
પેરિપ્લસ	૧	૧૭	૫
	,,	૨૧	૧૬
પોસ્ટન્સ	૨	૧૬૩	૧૦૧
પંચાણચંદ	૩	૨૪૧ ક	૨૫૪
પંડિત રામકર્ણ	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૪૦
પ્રચંડ ...	૨	૧૩૨	૧૧૪
પ્રજાપતિશર્મ	૪	૨૨૭	૭, ૮
પ્રતાપમલ્લ	,,	૨૨૨	૮૦, ૮૫
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૪
પ્રતાપદેવી	૨	૨૦૪	૧૬૯, ૧૭૦
પ્રતાપક	૧	૮	૧૪, ૧૫
પ્રતાપસિંહ	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
પ્રદ્યુમ્ન	,,	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
	,,	૨૧૯	૭૫
પ્રદ્યુમ્ન સૂરિ	૨	૨૧૩	૪૨
પ્રનાથક ...	૧	૮	૧૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પ્રબન્દત્ત ...	૩	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૮
પ્રભાકર	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૧૨૮
	૩	૧૫૭ બ	૧૮૪, ૧૮૬
	,,	૧૪૪ ઘ	૧૯૯, ૨૦૦
પ્રમાતૃનાગ	૧	૭૪	૧૯૫, ૧૯૯,
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
પ્રહ્લાદન	૨	૧૬૧	૯૧, ૯૩
(પ્રહ્લાણ)	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૨,
	,,	,,	૧૨૩, ૧૨૬,
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૦૬	૧૧
	,,	૨૧૫	૫૦, ૫૩
	,,	૨૧૯	૭૪
	,,	૨૨૪	૯૨, ૯૫
પ્રવરકીર્તિ	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩, ૧૯૫
પ્રસવંગ	૨	૧૪૫	૩૨, ૩૩
પ્રસન્નવિગ્રહ	૩	૨૩૦ અ	૨૨૬, ૨૨૮
પ્રિથિરાજ	૨	૨૦૪	૧૭૦
પ્રિયમલ	૩	૨૫૬	૮૫, ૮૭
પ્રિયદર્શિ	૧	૧	૨
પિયદસિ	,,	,,	૩
પ્રિન્સેપ જેમ્સ	,,	૧૫	,,
	૨	૧૦૯	૪
પ્રિન્સેપ એચ. ટી.	,,	૧૨૩	૨૭
પ્રીમલદેવી	૩	૨૨૫	૯૮
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
પ્રેમલ્લદેવી	૨	૧૫૫	૬૪, ૬૮
ફ			
ફીલીપ્સ કોટન	૧	૯૩	૨૬૩
	,,	૯૪	૨૭૫
ફેરીસ મેજર ડબલ્યુ. બી.	,,	૨૧	૧૬
ફોર્બસ જેમ્સ	,,	૯૫	૨૮૧
ફીન્લોક	૨	૧૩૭	૩, ૪, ૬, ૭
	,,	૧૬૮	૧૩૫
ફલીટ. ડૉ. જે. એફ.	૧	૬	૭
	,,	૧૩	૩
	,,	,,	૪
	,,	૧૫	૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બુલર જ્યોર્જ	૧	૭	૧૨
	,,	૯	૧૬
	,,	૧૯	૧૧
	,,	૨૧	૧૬
	,,	૨૭	૩૬
	,,	૨૮	૩૯
	,,	૩૩	૫૨
	,,	૩૪	૫૫
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૪૩	૮૫
	,,	૪૫	૯૦
	,,	૪૭	૯૭
	,,	૫૦	૧૦૬
	,,	૫૩	૧૧૯
	,,	૫૭	૧૨૯
	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૬૩	૧૪૪
	,,	૭૨	૧૮૪
	,,	૭૩	૧૮૯
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	૭૭	૨૧૦
	,,	૮૨	૨૨૩
	,,	૮૩	૨૩૦
	,,	૯૫	૨૮૦
	,,	૯૬	૨૮૮
	,,	૧૦૩	૯
	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૦૯	૪, ૫
	,,	૧૧૨-૧૩	૨૦
	,,	૧૧૪	૨૪
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	૧૨૨	૧૮
	,,	૧૨૩	૨૭, ૨૮
	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૨૬	૫૩
	,,	૧૨૭	૫૬
	,,	૧૨૯	૮૧
	,,	૧૩૧	૧૦૫, ૧૦૬
	,,	૧૩૨	૧૧૪
બુલર જ્યોર્જ	૨	૧૩૫	૧૩૯
	,,	૧૩૭	૩, ૯
	,,	૧૩૯	૧૫
	,,	૧૪૩	૨૫, ૨૬, ૨૭
	,,	૧૪૭	૩૮
	,,	૧૫૮	૮૦
	,,	૧૬૦	૮૫
	,,	૧૬૧	૮૯
	,,	૧૬૨	૧૦૧
	,,	૧૬૫	૧૧૨
	,,	૧૬૬	૧૧૭
	,,	૧૬૮	૧૩૫
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૨૧૫	૪૫
	,,	૨૧૬	૫૪
	,,	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૧૮	૬૬
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૨	૭૯
	,,	૨૩૧	૧૩
	,,	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૩૩	૨૧
	,,	૨૩૬	૩૫
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૫૭	૮૮
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૫
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૬
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧, ૧૬૨
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
બૂટ ભટ્ટ	,,	૨૩૩ અ	૨૩૩, ૨૩૬
બૂટાક ...	,,	૧૪૪ ઇ	૨૦૦
બેઇલી, સર,	૧	૭૩	૧૯૦
ઇ. સી.	૨	૧૩૭	૩
બેનરજી. આર. ડી.	૧	૯	૧૬
	૩	૨૩૭	૪૩
	,,	૬ અ	૯૧
	,,	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	૯૨	૧૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બરની ...	૧	૭૩	૧૯૦
બર્ટ કેપ્ટન	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭
બર્ન્સ ડૉ. એ.	૧	૮૫	૨૪૨
	૨	૧૧૪	૨૪
બલભટ	૧	૫૭	૧૩૦, ૧૩૨
બલભદ્ર	૨	૧૪૦	૧૭
	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮, ૨૪૪
બલવર્મન્	,,	૨૩૪	૨૪, ૨૫, ૨૭
	,,	૨૩૫	૨૯, ૩૦
બલારામ ઠક્કુર	૧	૧૦૭	૧૮
બલ્લાલ	૨	૧૩૭	૮
	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૨,
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૦૬	૧૧
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
બલ્લાલ નારાયણ	,,	૨૧૬	૫૫, ૫૭
બપ્પ સ્થવિર	૧	૭૧	૧૮૦
બહુદેવ ...	૨	૧૭૦	૧૪૪
બહુસુણ	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦, ૧૭૨
બાટલ ...	૧	૧૦૨	૬
બાદડા	૩	૨૨૪	૯૪
બાહડિ ...	૨	૧૨૫	૪૧, ૪૭
બાપક ...	૧	૭	૧૨, ૧૩
બાપણુ	૩	૨૨૪	૯૩, ૯૬
બાપા ...	,,	૨૫૨	૭૬
બારપ્પ	૨	૧૩૭	૫
	,,	૨૦૭	૪૨
	,,	૨૩૯	૫૧, ૫૨, ૫૫
બારટન, કર્નલ, એન.	૧	૫૭	૧૨૯
બારનેટ, એલ. ડી.	,,	૧૬	૩
	,,	૩૪	૫૫
	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬, ૨૪૭
બારોટ ડુંગરજી ભમજી	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩
બારોટ, પ્રતાપરાય, એમ.	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩
બાલ ગંગાધર શાસ્ત્રી	૧	૧૦૭	૧૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બાલપ્રસાદ	૩	૨૩૮ બ	૨૩૮
બાલાદિત્ય	૧	૯૦	૨૬૦
બાલિયા	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦
બાલેશ	,,	,,	,,
બાવ (બાવક)	૧	૮૨	૨૨૮, ૨૨૯
	,,	૮૩	૨૩૪
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
બાહુલક	,,	૧૧૭	૪૪
બાશ્ર ...	૧	૧૦૨	૫
બાહુ ...	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૭
બુટક ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
બુદ્ધ ...	,,	૨૮	૪૧
	,,	૪૫	૯૧, ૯૩
	,,	૪૬	૯૪, ૯૬
	,,	૪૮	૧૦૧
	,,	૫૧	૧૧૩, ૧૧૪
	,,	૫૪	૧૨૪
	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૬૩	૧૪૭
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૭૦	૧૭૬
	,,	૭૫	૨૦૪
	,,	૭૮	૨૧૭
	,,	૮૪	૨૪૦
	,,	૮૭	૨૪૮
	૩	૫૮	૧૦૪
બુદ્ધગુપ્ત ...	૧	૧૩	૩, ૫
બુદ્ધદાસ	,,	૨૮	૩૯, ૪૧
બુદ્ધદેવ	૩	૧૨૫ અ	૧૧૯
બુદ્ધભટ	૧	૯૩	૨૬૮, ૨૭૪
	,,	૯૪	૨૭૯
બુદ્ધરાજ	૩	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩, ૨૨૪
	,,	,,	૨૨૫, ૨૨૭
બુદ્ધવરસ (વર્ષ)	૨	૧૨૪	૩૭, ૩૮
	૩	૧૨૫ ક	૧૩૬
બુદ્ધવર્મરાજ	૧	૧૦૨	૪, ૭
બુદ્ધવર્મા ...	,,	,,	૩
બુદ્ધસ્વામિ	,,	૬૯	૧૬૯, ૧૭૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભટ્ટાર્ક (ભટારક,	૧	૫૬	૧૨૮
ભટાર્ક,ભટક્ક.)	,,	૫૭	૧૨૯, ૧૩૧
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૨	૧૪૧
	,,	૬૩	૧૪૫
	,,	૬૫	૧૫૨
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૮
	,,	૬૮	૧૬૪
	,,	૬૯	૧૭૧
	,,	૭૧	૧૭૭, ૧૮૧
	,,	૭૨	૧૮૫
	,,	૭૩	૧૯૧
	,,	૭૪	૧૯૫, ૨૦૦
	,,	૭૫	૨૦૪
	,,	૭૬	૨૦૬
	,,	૭૭	૨૧૧
	,,	૮૨	૨૨૪
	,,	૮૩	૨૩૧
	,,	૮૪	૨૩૭
	,,	૮૮	૨૪૯, ૨૫૭
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૪,
	,,	,,	૨૬૯
	,,	૯૪	૨૭૬
	,,	૯૫	૨૮૨
	,,	૯૬	૨૮૮, ૨૯૭
	,,	૯૭	૩૦૨
	,,	૯૮	૩૦૪
	૩	૨૫૬	૮૪
	,,	૪૪	૯૫, ૯૬
	,,	૪૪ અ	૯૭
	,,	૫૬	૧૦૦
	,,	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૬
	,,	૯૨	૧૧૧
ભટ્ટિ (ભટ્ટ)	૧	૨૮	૪૧
	,,	૨૯	૪૨, ૪૪
	,,	૫૩	૧૨૨
	,,	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભટ્ટિ (ભટ્ટ)	૧	૭૪	૧૯૫, ૧૯૮,
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૮૨	૨૨૮, ૨૨૯
	,,	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧
	,,	૧૩૦	૧૦૨
	૩	૨૬ અ	૯૩
ભટ્ટિ અધ્યાપક	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ભટ્ટિગણુ	,,	,,	,,
ભટ્ટિદામ	૧	૧૧	૧૮
	૨	૧૦૯	૮
ભટ્ટિસૂર્ય	૧	૫૩	૧૨૧
ભટ્ટુ ...	૩	૨૩૦ અ	૨૨૬, ૨૨૭
ભડકંકર એચ. એમ. પ્રોફેસર	૧	૫૩	૧૧૯
ભડસીદ	૩	૨૨૩	૯૦
ભદ્ર ...	૧	૫૩	૧૨૧
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
ભરથ ...	૨	૧૪૯	૫૧
ભરૂચા શેરીઆરજી દાદાભાઈ	,,	૧૧૭	૪૦
ભર્તૃભટ	૩	૨૫૨	૭૨, ૭૭
ભર્તૃવડ્ઢ	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯, ૨૩૦
	,,	,,	૨૩૧, ૨૩૨
	,,	,,	૨૩૪, ૨૩૫
ભર્તૃવડ્ઢ ૨ જો	,,	,,	૨૩૦, ૨૩૨
ભવસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
ભવરુચિ	,,	૨૨૭	૭, ૮
ભવસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
ભાઉ દાજી	૧	૮	૧૪
	,,	૧૫	૩
	,,	૫૦	૧૦૬
	,,	૭૭	૨૧૦
	,,	૧૦૫	૧૩
	૨	૧૧૪	૨૬
	૩	૨૨૦	૭૭
ભાઉલ ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
ભાગિસ્વામી	,,	૧૦૯	૮, ૧૧
ભાટક ...	૩	૨૩૩ અ	૨૩૧, ૨૩૩,
	,,	,,	૨૩૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બેનીરામ (વેણીરામ વડોદરાના)	૨	૧૨૩	૨૭
બેન્ડેલ, સી.	૧.	૧૩	૧૯૦
બેલવેલકર, એસ. કે	૩	૨૬ અ	૯૩
બોટક (ભોટક)	૧	૪૨	૮૧, ૮૪
બોથલીંગ	૩	૨૨૯	૨૨૦
બોપ્પસ્વામી	૧	૫૩	૧૧૯, ૧૨૧
બોલમાતા	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦
બૌદ્ધાયન	,,	૨૩૨	૧૮
બ્રહ્મજી ...	૨	૧૬૨	૯૮, ૧૦૦
બ્રહ્મભટ્ટ	,,	૧૩૨	૧૧૮, ૧૨૧
બ્રહ્મદેવ	૨	૧૬૮	૧૩૮
બ્રહ્મસરણ	,,	,,	૧૩૯
બ્રુકફીલ્ડ. એસ.	૩	૬ અ	૯૧
બ્લોચ. ડો. ટી.	૧	૨૮	૩૯
ભ			
ભઇલા નાથા	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬
ભગવાનલાલ, ઈંદ્રજી. ડો.	૧	૬	૭
	,,	૧૩	૩
	,,	૧૫	,,
	,,	૩૫	૫૮
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૪૫	૯૧, ૯૨
	,,	૭૫	૨૦૩
	,,	૧૦૨	૩
	,,	૧૦૩	૮
	,,	૧૦૫	૧૩
	૨	૧૦૯	૪, ૫
	,,	૧૧૬	૩૪
	,,	૧૧૭	૪૦
	,,	૧૨૭	૬૬
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
	,,	૧૩૫	૧૨૯
	,,	૧૩૬	૧૪૬
	,,	૧૬૨	૯૫
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૨૨	૭૯, ૮૩
	,,	૨૨૭	૩
ભઇલા નાથા	૩	૨૩૭	૪૧
ભગવાનલાલ, ઈંદ્રજી, ડો.	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦, ૧૨૩
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૭
	,,	૨૫૦ બ	૨૫૪
ભજીકન્તસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૮, ૧૯, ૨૦
ભટક્ક: ...	૧	૧૭	૬, ૮
	,,	૧૯	૧૨
ભટિલ ...	૩	૨૨૯	૨૨૧, ૨૨૨
ભટ્ટગુહ ...	૧	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
ભટ્ટાચાર્ય ડો. બી.	૩	૧૨૫ ક	૧૩૪
ભટ્ટારિકા	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪
ભટ્ટાર્ક (ભટારક, ભટાર્ક, ભટક્ક.)	૧	૧૭	૬, ૮
	,,	૧૯	૧૨
	,,	૨૧	૧૭, ૧૮, ૨૦
	,,	૨૩	૨૫
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૩
	,,	૨૭	૩૬, ૩૮
	,,	૨૮	૩૯, ૪૦
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૩૦	૪૬
	,,	૩૧	૪૯
	,,	૩૨	૫૧
	,,	૩૩	૫૩
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૩૯	૬૫, ૬૭
	,,	૪૦	૭૧
	,,	૪૧	૭૬
	,,	૪૨	૮૦, ૮૩
	,,	૪૩	૮૬
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૪૭	૯૮
	,,	૪૮	૧૦૨
	,,	૪૯	૧૦૪, ૧૦૫
	,,	૫૦	૧૦૬, ૧૦૭
	,,	૫૧	૧૧૨, ૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૬
	,,	૫૩	૧૧૯
	,,	૫૫	૧૨૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મુન્શી દેવીપ્રસાદ	૨	૧૩૮	૧૨
મુલુક ...	,,	૧૪૫	૩૦, ૩૧,
	,,	,,	૩૨, ૩૩
મુળજી ...	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૨
મૂરા ...	૩	૨૨૩	૯૦
મૂલજોગ	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
મૂલનાથ	૨	૧૩૭	૧૦
મૂલરાજ	૩	૨૧૪	૪૪
	,,	૨૧૫	૪૮, ૫૨
મૂલરાજ ૧ લો સોલંકી	૨	૧૩૭	૩, ૪, ૫,
	,,	,,	૯, ૧૦, ૧૧
	,,	૧૩૮	૧૨, ૧૩, ૧૪
	,,	૧૪૧–૪૨	૧૮, ૨૧,
	,,	,,	૨૨, ૨૪
	,,	૧૪૪	૨૮
	,,	૧૪૬	૩૪, ૩૫
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯,
	,,	,,	૪૧, ૪૫
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૭
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૨૩૭	૪૨
	,,	૨૩૯	૫૧
	,,	૧૩૬ અ	૧૫૪, ૧૫૫
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૧૮૧
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૩, ૧૮૫
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩, ૧૯૪
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮, ૧૯૯
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮, ૨૪૧
	,,	૨૩૯ ક	૨૫૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મૂલરાજ ૨ જો	૨	૧૩૭	૭
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૩, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧, ૧૫૩
	,,	૨૦૧	૧૫૯, ૧૬૧
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૪	૧૬૬, ૧૬૮,
	,,	,,	૧૭૦
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩, ૧૮૪,
	,,	,,	૧૮૫
મૂલવસંતિકા	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
મૂલેશ્વર	૨	૨૦૬	૧૭૩
	૩	૨૬૬	૫૫, ૫૭
મૂળૂક ...	,,	૨૪૭	૬૮
મેઘનાદ	૨	૨૦૪	૧૬૬
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૧
મેઘાં ...	,,	૨૪૬	૬૮
મેરુતુંગ	૨	૧૩૭	૩, ૪, ૫,
	,,	,,	૭, ૯
	,,	૧૪૭	૪૦
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	૩	૨૫૦ અ	૨૫૫
મેલિગ ...	,,	૨૫૬	૮૫, ૮૭
મેહપ ...	,,	૨૩૪	૨૭
મેહર ...	,,	૨૫૬	૮૪
મૈત્રક ...	૧	૨૦	૧૩
	,,	૨૧	૧૭, ૨૦
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૫	૩૦
	,,	૨૬	૩૩
	,,	૪૧	૭૪
	,,	૭૯	૨૧૮
	,,	૮૦	૨૨૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભાદરેવ	૩	૨૩૩ અ	૨૧૫
ભાંડારકર.	૧	૭૧	૧૭૭
આર. જી.	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	૧૦૩	૯
	૨	૧૦૯	૪, ૫
	,,	૧૧૪	૨૪, ૨૫
	,,	૧૧૬	૩૪, ૩૬
	,,	૧૧૮	૪૭
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
	,,	૧૫૬	૭૦
	૩	૨૩૨	૭૮
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
ભાંડારકર. ડી.	૧	૨	૧૭, ૧૮
આર.	,,	૨૭	૩૬
	,,	૩૬	૫૯
	,,	૫૧	૧૧૧, ૧૧૩
	,,	૫૩	૧૧૯
	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૭૦	૧૭૫
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૯૨	૨૬૨
	,,	૧૦૭	૧૬
	૨	૧૨૫	૪૧
	,,	૧૨૭	૭૩
	,,	૧૩૦	૯૪
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૨
	,,	૧૩૫	૧૩૭
	,,	૧૩૮	૧૨
	૩	૨૨૦	૭૭
	,,	૯૨	૧૧૬
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૦
	,,	૧૨૫ ક	૧૩૭
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૩, ૧૪૫
	,,	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૮
	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯, ૨૩૧
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
	,,	૨૪૧ બ	૨૫૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ભાંડારકર	૨	૧૩૦	૯૪
શ્રીધર આર.			
ભાણુ ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
ભાણુ જેઠવો	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
ભાદ ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
ભાનુ ...	,,	૫૩	૧૨૨
	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩, ૨૧૪
ભાનુદેવ ...	,,	૨૨૭	૭, ૮
ભાનુ ભટ્ટ	૨	૧૨૩	૨૮, ૩૨, ૩૫
ભાનુ (ણુ) શક્તિ	૩	૨૩૧	૧૪, ૧૭
ભામ ...	૨	૧૬૩	૧૦૨
ભાયિભટ્ટ ...	૧	૧૦૨	૫
ભાયિસ્વામિન્	,,	,,	૫ ૬
ભાય્ય ...	,,	૧૦૨	૫
ભારતી નારાયણ	૨	૧૪૩	૨૫
ભાર્ગવ	૩	૨૩૯	૫૪
ભાવ ...	૧	૬૫	૧૫૧, ૧૫૪
	૩	૨૨૪	૯૬
ભાવબૃહસ્પતિ	૨	૧૫૫	૬૦, ૬૨, ૬૫
	,,	૨૦૪	૧૬૭, ૧૬૯
	૩	૨૩૫	૨૯
ભાવશંકર	,,	૨૫૨	૮૧
ભાવાગ્નિ	,,	,,	,,
ભાસ્કર આચાર્ય	૨	૧૫૫	૬૭
	૩	૨૩૪	૨૭
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૪, ૧૬૫
ભાસ્કર નાયક	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦, ૨૫૧
ભિરવક	૧	૧૬	૩
ભિન્નડેશ્વર	૩	૨૪૧ બ	૨૫૩
ભીમ ૧ લો	૨	૧૩૭	૩, ૫, ૬
સોલંકી	,,	૧૩૯	૧૫, ૧૬
	,,	૧૪૦	૧૭
	,,	૧૪૧-૪૨	૧૮, ૨૧, ૨૨,
	,,	,,	૨૪, ૨૫
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯
	,,	,,	૪૧, ૪૫
	,,	૧૫૪	૫૮, ૫૯
	,,	૧૫૫	૬૧, ૬૨
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રણગ્રહ	,,	૧૦૮	૩
	,,	૧૧૧	૧૮, ૧૯, ૨૦
રણછોડભાઈ	૧	૨	૧૭
ઉદયરામ	,,	૧૧	૧૮
દિવાન બહાદુર			
રણવિગ્રહ	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૪, ૧૨૮,
	,,	,,	૧૩૨, ૧૩૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૬, ૧૪૯,
	,,	,,	૧૫૨
રણસિંહ	૩	૨૪૫	૩૭
રણ્ણાદેવી	૨	૧૩૫	૧૩૯
રણાવલોક	,,	૧૩૦	૯૫
રત્તરાજ	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૫
રતન ...	૩	૨૨૩	૯૦
	,,	૨૨૪	૯૪, ૯૬
રતનપાલ	૨	૧૬૨	૯૭
	૩	૨૫૦	૭૦
રત્ન ...	,,	૨૧૮	૭૨
રત્નપાલ	૨	૧૪૭	૪૦
	,,	૧૬૨	૯૯
રત્નસિંહ	,,	૧૬૮	૧૩૭
રત્નસુતઃ	૩	૨૧૮	૬૯
રત્ના ...	,,	૨૨૪	૯૬
રત્નાદિત્ય	૨	૧૫૫	૬૭
રયણાદેવિ	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
રવિકોણ	૧	૮૫	૨૪૩
રવિસિંહ	૩	૨૧૯ અ	૨૦૯
રવેચી ...	,,	,,	,,
રસોવિક	૨	૧૪૩	૨૭
રક્ષાદિત્ય	,,	૧૩૦	૯૪
રાઇસ મી.	,,	૧૨૨	૧૮
	,,	૧૨૩	૨૮
રાઉલ	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩, ૨૧૪
રાઘવ ...	,,	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
રાજપાલ (ભાભા)	૨	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
રાજરાજ	,,	૧૩૩–૩૪	૧૩૧
રાજલવેજલ (ગુહા)	૨	૧૮૭	૧૫૪
રાજશેખર	,,	૧૩૩–૩૪	૧૨૪
	,,	૧૩૭	૩, ૮
	,,	૧૪૭	૪૦
રાજ્યપાલ	૨	૧૫૦	૫૨
રાજાદિત્ય	,,	૧૨૪	૪૦
રાજાદેવ	૩	૨૨૪	૯૬
	,,	૧૪૪ ઈ	૨૦૦
રાજી ...	૨	૧૩૭	૪, ૫, ૯,
	,,	,,	૧૧
	,,	૧૩૮	૧૨
રાજીયક	,,	૧૬૮	૧૩૮
રાણુક ...	,,	૧૬૫	૧૧૪
	૩	૨૧૪	૪૪
	,,	૨૪૦	૫૮
	,,	૨૪૭	૬૮
રાણપ ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૩, ૧૨૯
રાણપ્પ	,,	૧૨૭	૭૩
	,,	૧૨૮	૮૦
રાણગ	,,	૧૫૨	૫૬
	,,	૧૫૩	,,
	,,	૧૬૮	૧૩૭
રાણુ ...	૩	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૬
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
રામ ...	૧	૧૦૨	૫
રામક ...	૩	૬ અ	૯૧, ૯૨
રામકીર્તિ	૨	૧૪૫	૩૪, ૩૭
રામચંદ્ર (આચાર્ય)	૩	૨૪૯ અ	૨૫૨, ૨૫૩
રામચંદ્ર	૨	૧૩૭	૭
રામદેવ ...	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૩૧
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
	,,	૨૨૪	૯૧
રામશર્મન્	૧	૧૦૨	૫
રામિલ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મૈત્રક	૩	૨૫૬	૪
	,,	૨૩૩ અ	૨૩૧
મૈલ ...	૧	૧૦૨	૫
મોઢી ...	૩	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
મોષ ...	,,	૨૨૪	૯૬
મોષાદિત્ય	,,	૨૨૩	૮૯
મોક્ષાદિત્ય	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
મોક્ષાર્ક	,,	,,	,,
મૌનિરાશિ	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦
મંકસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
મંગલરાજ	,,	૨૫૬	૮૫, ૮૭
મંગલરાજ જયાશ્રય	૧	૧૦૩	૯
	,,	૧૦૫	૧૩
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
મંગલશિવ	૨	૧૩૯	૧૫, ૧૬
મંગલીશ	૩	૨૩૨	૧૮
મંડલ ...	,,	૨૫૬	૮૫, ૮૭
મંડલિક ઓાન. રેબલ. વિ. એન.	૧	૫૨	૧૧૫
	,,	૭૭	૨૧૦
	,,	૯૩	૨૬૩
	,,	૯૪	૨૭૫
	,,	૯૫	૨૮૦
મંડલીક	૩	૨૫૬	૮૫
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૫
ય			
યતિ ...	૨	૧૩૭	૮
યશકીર્તિ	૩	૧૫૮ અ	૧૬૩, ૧૬૪
યશદત્તા (યશોદત્તા)	૧	૨-૫	૧૮
	,,	૪	૨૦
યશોદેવ	૩	૧૪૯ અ	૧૭૪, ૧૭૬
યશોધન	,,	૨૨૪	૯૫
યશોધવલ	૨	૧૫૦	૫૨, ૫૩, ૫૪
	,,	૧૫૪	૫૭, ૫૮
	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૬,
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૦૬	૩, ૫, ૧૧
	,,	૨૫૬	૮૫
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
યશોભદ્ર	,,	૨૫૦	૭૦
	,,	૨૫૧	૭૦
યશોવર્મા	૨	૧૩૭	૫..
	,,	૧૪૪	૨૮,
	,,	૧૪૭	૩૯
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	૩	૧૪૪ અ	૧૫૯
યશોવીર	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨, ૨૫૩
યક્ષદાસ	,,	૨૩૫	૨૮, ૨૯, ૩૨
યક્ષશર્મ	૧	૧૦૨	૬
યજ્ઞદત્ત	,,	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯,
યજ્ઞસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
યાગેશ્વરરાશિ (યોગેશ્વરરાશિ)	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦, ૯૨
યુગંધર સ્વામિન્	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૭
યુલ(કર્નલ)	૧	૪૫	૯૦
યુવરાજ ૧ લો	૩	૨૩૫	૨૮, ૨૯
યોગ (અવનિવર્મા ૨ જો)	,,	૨૩૫	૨૮, ૩૨, ૩૩
યોગ ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	,,	૧૨૭	૭૨
યોગરાજ	૩	૨૩૭	૪૧, ૪૨,
	,,	,,	૪૪, ૪૭, ૪૮
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
યોગેશ્વર	૨	૧૨૬	૬૦, ૬૪
	૩	૧૪૪ અ	૧૯૯
	,,	૨૩૮ અ	૨૪૫
યોગેશ્વર રાશિ	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦, ૯૨
યોગેશ્વરી	,,	,,	૮૯, ૯૦, ૯૨
ય્સામોતિક	૧	૨-૫	૧૭, ૧૮, ૧૯
	,,	૪	૨૦
ર			
રટ્ટ ...	૨	૧૩૦	૧૦૦
	,,	૧૩૩-૩૪	૧૩૫
રટ્ટક ...	૧	૭૯	૨૧૯
રટ્ટરાજ	૨	૧૨૫	૪૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
લખમ ...	૩	૧૪૪ ઘ	૧૯૯
લકુ. ટી. કે,	૧	૪૧	૭૫
લલ્લ: ...	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
લલિતાદેવી	,,	૧૬૭	૧૨૩, ૧૩૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૯
	,,	૧૮૬	૧૫૪
	૩	૨૦૬	૬, ૧૧
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૫,
	,,	,,	૧૭, ૧૮
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૩,
	,,	,,	૩૫, ૩૬
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦
લહિય	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
લલ્લુવ ...	,,	૨૩૩ અ	૨૩૪, ૨૩૬
લલ્લોપાધ્યાય	,,	૨૩૭	૪૧, ૪૫,
	,,	,,	૪૭, ૪૮
લવણપ્રસાદ	૨	૧૩૭	૭, ૮
	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૫,
	,,	,,	૧૩૦
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૭
	૩	૨૦૬	૫, ૧૦
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૬,
	,,	,,	૧૭, ૧૮
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦, ૪૧
	,,	૨૧૫	૪૬, ૫૧
	,,	૨૧૮	૬૪, ૬૫
	,,	૨૨૫	૯૭, ૯૮,
	,,	,,	૧૦૦
	,,	૨૨૬	૧૦૩, ૧૦૪,
	,,	,,	૧૦૫, ૧૦૬
	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
લષમાદેવી	૨	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
લહધ ...	૩	૨૩૯ ક	૨૫૧
લક્ષ્મણ ...	૧	૬૮	૧૬૮
	૩	૨૩૮ અ	૨૩૮
લક્ષ્મણનાયક	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦, ૨૫૧
લક્ષ્મી ...	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૪, ૧૩૫
	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૪૧
	,,	૧૩૬	૧૪૯, ૧૫૨
	,,	૧૬૩	૧૦૨
	૩	૨૧૮	૭૧, ૭૨
	,,	૨૫૦	૭૦
લક્ષ્મીધર	૨	૧૫૫	૬૪, ૬૮
	,,	૧૬૧	૯૧
	,,	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
લક્ષ્મીવર્મન્	,,	૧૬૭	૧૨૨
લાખણ ...	,,	૧૬૮	૧૩૯
લાખા ...	૩	૨૫૪	૮૨
લાટયાયન	,,	૨૩૨	૧૯
લાડાણુ	,,	૨૧૯	૭૪, ૭૬
લાસહરિલ્લક	૧	૮૫	૨૪૩
લાલા ...	૨	૧૪૩	૨૬, ૨૭
લાલિંગ ...	૩	૨૩૯ ક	૨૫૧
લાવણ્યશર્મા	,,	૨૨૫	૯૭, ૧૦૧,
લાવણ્યસિંહ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૭,
	,,	,,	૧૨૮, ૧૩૨,
	,,	,,	૧૩૩
	૩	૨૦૬	૭, ૧૨
	,,	૨૧૨	૩૯, ૪૧
લાશા ...	૨	૧૬૨	૯૮
લાસડ ...	૩	૧૪૪ ઘ	૨૦૦
લિમ્બાદિત્ય	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
લીલા ...	,,	૧૬૮	૧૩૭
લીલાદેવી	,,	૧૩૭	૪
	,,	૧૬૦	૮૬, ૮૮
લીલુકા ...	,,	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૮
	૩	૨૦૬	૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રાયપાલ	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
રાલ્હા ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
રાવણ ...	,,	૧૩૦	૯૬
રાસલઙિ	,,	૧૬૮	૧૩૮
રાહડ (રાહદ)	૩	૨૨૪	૯૩, ૯૫
રાહપ્પ	,,	૧૨૫ ગ	૧૨૨
રુકનદીન	,,	૨૧૭	૬૦, ૬૨
રુચિ ...	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
રુદ્ર ...	૨	૧૪૩	૨૭
	૩	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૮
રુદ્રગોપ	૧	૪૦	૬૯, ૭૨
રુદ્રઘોષ	,,	,,	,,
રુદ્રદામન્	,,	૧	૧
	,,	૨–૫	૧૭, ૧૮,
	,,	,,	૧૯, ૨૦
	,,	૬	૭, ૮, ૯,
	,,	,,	૧૦, ૧૧
	,,	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૮	૧૪, ૧૫
	,,	૧૫	૩
	૩	૬ અ	૯૧
રુદ્રાદિત્ય	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
	,,	૧૪૧–૪૨	૧૯, ૨૨,
	,,	,,	૨૩, ૨૪
રુદ્રધર ...	૧	૨૪	૨૮, ૨૯
	,,	૨૬	૩૨, ૩૪, ૩૫
	૩	૨૬ અ	૯૩
રુદ્રભૂતિ	૧	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૪૨	૮૨, ૮૪
રુદ્રશર્મન્	,,	૫૮	૧૩૪
	૩	૫૮	૧૦૨
રુદ્રસિંહ ૧ લો (મહાક્ષત્રપ)	૧	૨	૧૭
	,,	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૮	૧૪, ૧૫
	,,	૯	૧૬
	,,	૧૦	૧૭
	૩	૬ અ	૯૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રુદ્રસિંહ ૨ જો	૩	૬ અ	૯૧
રુદ્રસૂરિ	૨	૧૫૫	૬૪, ૬૮
રુદ્રસેન ૧ લો	૧	૮	૧૪, ૧૫
	,,	૧૧	૧૮
રુદ્રસ્વામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
રૂપનારાયણ	,,	૨૧૬	૫૫, ૫૭
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧
રૂપા ...	,,	૨૫૬	૮૫, ૮૭
રૂપાદેવી	૨	૧૭૧–૮૫	૧૫૦
રૂપિણિ	૩	૨૧૯ ખ	૨૧૦
રેડીમની સર કાવસજી જહાંગીર	૨	૧૧૭	૪૦
રેચૈય ...	,,	૧૨૨	૨૩
રેવ ...	૧	૫૦	૧૦૯, ૧૧૦
	૨	૧૦૯	૧૨
	,,	૧૧૨–૧૩	૨૦, ૨૩
	,,	૧૧૪	૨૬
	,,	૧૧૬	૩૭, ૩૯
	,,	૧૨૪	૩૯, ૪૦
રેવનશો લેફ્, કર્નલ, ડબલ્યુ,	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
રેવન્ત ...	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
રેવસમ	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
રેવાદિત્ય	,,	૧૧૫	૩૦, ૩૩
રેવાધ્યક્ષ	૩	૨૨૭	૮
રેવાસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
રેવિસર (રવીશ્વર)	૨	૧૨૦	૩, ૫, ૮
રોધ ...	૧	૪૧	૭૫
રોહમિત્ર	,,	૧૮	૯, ૧૦
રોય ...	૩	૨૨૯	૨૨૦
રોહિણી	૨	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૩,
	,,	,,	૧૦૮
રૌપ્યશર્મા	૧	૮૫	૨૪૩
લ			
લકુટિ ...	૨	૧૨૪	૩૮, ૪૦
લકુલિશ	૩	૨૨૨	૮૧
લખમણકિ	૨	૧૬૮	૧૩૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વત્સરાજ	૨	૧૨૧	૧૪, ૧૫,
	"	"	૧૭, ૨૧, ૨૫
	"	૧૩૦	૯૫, ૯૬,
	"	"	૧૦૪
	૩	૨૩૯	૫૩, ૫૬
	"	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
	"	૨૩૩ અ	૨૩૧, ૨૩૫
વત્સુવ ...	"	" "	૨૩૧, ૨૩૪,
	"	" "	૨૩૬
વનપાલ	"	૧૨૫ બ	૧૨૧
વનરાજ	૧	૭૬	૨૦૫
	૨	૧૨૬	૫૪
	૩	૨૪૦	૫૮
	"	૧૫૭ બ	૧૮૪
વપ્પ ...	૧	૮૮	૨૫૪, ૨૫૮
વયજલ	"	૨૨૪	૯૫
વયજલદેવ	૨	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧
	"	૨૦૨	૧૬૩
	"	૨૦૬	૧૭૩
	"	૨૨૩	૯૦
	"	૨૨૪	૯૨
	"	૨૨૬	૧૦૪, ૧૦૬
	૩	૧૪૯ અ	૧૭૦, ૧૭૨
વયજુકા	૨	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૪,
	"	"	૧૨૯
	"	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૮
	"	૨૦૬	૪, ૯
વરદેવ ...	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
વરાહ ...	૧	૭૧	૧૮૦
વરાહદાસ ૧ લો	૩	૨૨૯	૯
	"	૨૩૦	૧૦, ૧૧, ૧૨
	"	૨૨૯	૨૨૦, ૨૨૧
વરાહદાસ ૨ જો	"	૨૨૯	૯
	"	૨૩૦	૧૦, ૧૧, ૧૨
	"	૨૨૯	૨૨૦, ૨૨૧.
વરુણ ...	"	૯૨	૧૧૨
વર્દેસ ...	"	૨૧૪	૪૪
વર્ધકિ ...	૧	૪૨	૮૧, ૮૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વર્ધમાન	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	"	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૮
વલલદેવી	"	૧૭૧-૮૫	૧૪૯
વલ્લ ...	"	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૩
વલ્લભ	"	૨૩૧	૧૦૬
વલ્લભ ... (સોલંકી)	"	૧૩૭	૩
વલ્લભ બપ્પ	૩	૨૩૧	૧૬, ૧૭
વલ્લભરાજ	૨	૧૩૭	૫
	"	૧૪૫	૩૮, ૩૯,
	"	"	૪૧, ૪૫
	"	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	"	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	"	૧૭૦	૧૪૨
	"	૧૮૬	૧૫૧
	"	૨૦૧	૧૫૯
	"	૨૦૨	૧૬૨
	"	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૫૫ બ	૧૮૧
	"	૧૫૭ બ	૧૮૩
વલ્લભરાજ પંડિત	૨	૧૨૫	૪૧, ૪૭
વલહલ ...	૩	૨૪૩	૬૫
વલ્લાદિત્ય	"	૨૫૬	૮૫, ૮૭
વવ્વ ...	૨	૧૩૨	૧૧૮, ૧૨૧,
વસન્તપાલ	"	૧૫૦	૫૨, ૫૪
	૩	૧૫૭ ઈ	૧૯૧, ૧૯૨
વસિષ્ઠ	"	૨૨૩ અ	૨૧૫
વસુદત્ત	"	૨૬ અ	૯૩, ૯૪
વસુબંધુ	૧	૪૫	૯૦
વસુરાક	"	૧૧	૧૮
વસ્તા ...	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
વસ્તુપાળ	૨	૧૩૭	૭, ૮
	"	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૩,
	"	"	૧૨૪, ૧૨૫,
	"	"	૧૨૬, ૧૨૭,
	"	"	૧૨૮, ૧૨૯,
	"	"	૧૩૨, ૧૩૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
લુણિગ ...	૨	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૩,
	,,	,,	૧૨૪, ૧૨૭,
	,,	,,	૧૨૯, ૧૩૨
	૩	૨૦૬	૪, ૭ ૯,
	,,	,,	૧૨
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦, ૪૧
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૪
લુદ્ર ...	૩	૪૪ અ	૯૮, ૯૯
લુદ્રક ...	૧	૫૩	૧૨૧
લુણપસાક(જ)	૨	૧૫૬	૬૯, ૭૦, ૭૧
(લવણપ્રસાદ	,,	૧૬૫	૧૧૪, ૧૧૬
લોણપસાય	,,	૧૭૦	૧૪૩, ૧૪૬
લુણપસાજ)	,,	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧
	,,	૨૦૨	૧૬૩
	,,	૨૦૬	૧૭૨, ૧૭૪
	૩	૨૧૬	૫૫, ૫૬
	,,	૨૧૮	૬૫
લુણસિંહ	૨	૧૬૭	૧૨૭, ૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૫,
	,,	,,	૧૩૭, ૧૪૦
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૧૫૭
	૩	૨૦૬	૭
	,,	૨૧૭	૬૧, ૬૨
લુલ ...	૨	૧૬૩	૧૦૨
લોહરવામિન્	૩	૨૩૨	૧૯
લ્યુડર્સ પ્રોફેસર	૨	૧૬૭	૧૨૦
એચ.	,,	૧૬૮	૧૩૪
	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૬
	,,	૧૮૮-૯૨	૧૫૫
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
	,,	૨૩૩	૧૬૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વ			
વઉલદેવી	૨	૧૮૮-૯૨	૧૫૫
વઉલેશ્વર	૩	૨૧૭	૬૧, ૬૨
વજ્જલદેવ	૨	૧૩૦	૯૬
વટેશ્વર ...	,,	૧૩૮	૧૨
	,,	૧૩૯	૧૫, ૧૬
	,,	૧૪૦	૨૭
	,,	૧૪૧-૪૨	૨૩
	,,	૧૪૩	૨૫, ૨૭
	,,	૧૫૯	૮૩, ૮૪
	૩	૧૪૦ અ	૧૫૭, ૧૫૮
વણુરા ...	,,	૨૪૬	૬૮
વત્તક ...	૧	૭૧	૧૭૯
વત્ર ...	,,	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
વત્રભટ્ટિ	૧	૫૨	૧૧૫, ૧૧૮
(વરાભટ્ટિ)	,,	૫૩	૧૨૨
	,,	૫૪	૧૨૩
	,,	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
	,,	૬૦	૧૩૬
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૩	૧૪૭, ૧૪૮,
	,,	,,	૧૪૯
	,,	૬૫	૧૫૧, ૧૫૫
	,,	૬૭	૧૬૦, ૧૬૧
	,,	૬૮	૧૬૩, ૧૬૭,
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૬૯	૧૭૪
	,,	૭૦	૧૭૬, ૧૮૦,
	,,	,,	૧૮૩
	,,	૭૩	૧૯૪
	૩	૫૬	૧૦૦, ૧૦૧
	,,	૫૮	૧૦૨
	,,	૫૯	૧૦૩, ૧૦૪
વત્સ ...	૧	૫૩	૧૨૧
	,,	૫૫	૧૨૫, ૧૨૭
વત્સ પંડિત	૩	૨૬ અ	૯૩
માપો સ્વરૂપ			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વાસ્તુનંદિક	૩	૬ અ	૯૧, ૯૨
વાહડ ...	૨	૨૧૩	૪૨
	૩	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૧
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
વાહડઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
વાહા ...	,,	,,	૧૩૯
વાહુક ધવલ	૩	૨૩૫	૨૮, ૨૯
વિક્રમ ...	,,	૨૨૨	૮૭
વિક્રમસિંહ	,,	૨૫૨	૭૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫
વિક્રમાદિત્ય	૧	૧૦૩	૮, ૯, ૧૦
(સત્યાશ્રય	,,	૧૦૪	૧૨
પૃથ્વીવલ્લભ)	,,	૧૦૫	૧૩
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
	૨	૧૧૮	૪૭
વિક્રમાદિત્ય ૧ લો	૩	૨૩૨	૧૯
વિક્રમાર્ક	,,	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૮
વિકલ ...	,,	૨૨૪	૯૪
વિગ્રહરાજ	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮
વિજયપાલ	,,	૨૫૦	૭૦
વિજયરાજ	૧	૧૦૨	૩, ૪, ૭
	૨	૧૦૯	૪
	,,	૧૩૭	૪
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૪
વિજયવર્મા	૨	૧૦૯	૪
વિજયસિંહ	૩	૨૨૪	૯૫, ૧૦૧
વિજયસિંહ (ગુહિલ)	૨	૧૬૭	૧૨૨
વિજયસેન	૩	૨૪૦	૫૮
વિજયસેન સૂરિ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૮,
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૫, ૧૩૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
વિજયાદિત્ય ઉર્ફે નરેન્દ્રમૃગ	,,	૧૨૧	૯
વિજયાદિત્ય	૩	૧૨૫ ખ	૧૨૨
વિજયાનંદ	,,	૨૨૫	૯૭, ૯૯
વિજાસ્ખા	૨	૧૩૫	૧૩૯
વિઝલદેવી	૩	૨૨૫	૯૯
વિઝલેશ્વર	,,	,,	૯૭
વિટ્ઠુપુદેવણુચ્ય	૨	૧૨૨	૩૨
વિટ્ઠુ દ્વવે	,,	૧૨૨	૧૯, ૨૩
વિણ્હુલ	૧	૭૧	૧૭૯, ૧૮૨
વિદગ્ધ ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮,
	,,	,,	૨૩૯, ૨૪૦,
	,,	,,	૨૪૩, ૨૪૪,
	,,	,,	૨૪૫
વિદ્યાનંદ	૩	૨૨૫	૯૯, ૧૦૧
વિદ્યાભૂષણ ડૉ. સતીશ ચંદ્ર	,,	૧૨૫ ખ	૧૫૧
વિદ્યારામ	,,	૧૪૪ ઈ	૧૯૯, ૨૦૦
વિનયાદિત્ય	૧	૧૦૩	૯
	,,	૧૦૪	૧૨
	,,	૧૦૫	૧૩
	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૩
	,,	૧૩૫	૧૩૮
વિનાયક	૩	૨૧૭	૬૧, ૬૨
વિમલ	,,	૧૪૦ અ	૧૬૬
	,,	૨૩૯ ક	૨૫૧
વિમલગુપ્ત	૧	૭૮	૨૧૫, ૨૧૭
	,,	૮૪	૨૩૬, ૨૪૦
વિમ્નલજ	૨	૧૬૨	૯૮, ૧૦૦
વિલ્કિન્સ, સર, ચાર્લ્સ	૩	૨૨૨	૭૬
વિલ્યમ્સ મોનીયર	૨	૧૩૬	૧૫૧
	૩	૨૪૩	૬૫
	,,	૨૨૯	૨૨૦
વિલ્સન પ્રોફેસર એચ. એચ	૨	૧૬૧	૮૯
	,,	૧૬૭	૨૦
	,,	૧૬૮	૩૪
વિશ્રુઢ ...	૩	૨૩૫	૨૮, ૨૯

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વસ્તુપાળ	૨	૧૬૮	૧૩૫, ૧૩૭
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૮૭	૧૫૪
	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૧૫૭,
	,,	,,	૧૫૮
	,,	૨૦૩	૧૬૫
	૩	૨૦૬	૩, ૪, ૫,
	,,	,,	૬, ૭, ૮,
	,,	,,	૯, ૧૨
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૫,
	,,	,,	૧૬, ૧૭,
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૦,
	,,	,,	૨૧, ૨૨
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૪,
	,,	,,	૨૫, ૨૬
	,,	૨૧૦	૨૮, ૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૩, ૪૦
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦, ૪૧
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૨૧૫	૪૫
	,,	૧૨૫ અ	૧૨૧
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
વસ્તુશર્મક	,,	૬ અ	૯૧, ૯૨
વસ્રદત્ત	,,	૬ અ	૯૧, ૯૨
વહડા ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
વહુદા ...	,,	,,	,,
વહુદેવ ...	,,	૧૬૬	૧૧૯
	,,	૧૮૬	૧૫૨, ૧૫૩
વાઘણ	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૭
વાક્‌પતિ ૧ લો	૩	૨૩૭	૪૨
	,,	૨૩૮	૪૯
વાકલરાશિ	૨	૧૬૧	૮૯ ૯૦, ૯૨
વાચા ...	૩	૨૫૬	૮૬, ૮૭
વાજક ...	૧	૧૧	૧૮
વાજડ	૩	૨૦૭	૧૬, ૧૮
	,	૨૦૮	૨૦
	..	૨૦૯	૨૭
	,,	૨૧૧	૩૪
	,,	૨૧૨	૩૯
વાટશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
વાડ ...	,,	,,	,, ,, ,,
વાડજ ...	૩	૨૦૮	૨૨
વાડિવાલા	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
વાણિજક ઘોષ	૧	૫૭	૧૩૨
વાદ ...	,,	૧૦૨	૫
વાધન ...	૨	૧૬૩	૧૦૬
વાધા ...	,,	૧૬૮	૧૩૯
વાધુય ...	૩	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૬
વાનિજક	૧	૧૧	૧૮
વાપનદેવ	૩	૧૪૪ ક	૧૬૩
વાપલ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
વામદેવ	,,	૧૫૭	૭૬
	૩	૨૧૫	૫૦, ૫૩
વાયુશર્મ	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
	,,	૧૧૦	૧૩, ૧૬, ૧૭
વારિસેણ	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬
વાલડરા	૩	૨૪૩	૬૪, ૫
વાલણ ...	૨	૧૪૭	૪૦, ૪૪, ૪૭
	,,	૧૬૮	૧૩૮
	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૬, ૧૫૮
વાલહરા	૨	૧૬૨	૯૯
વાલાઉ	,,	૧૬૮	૧૩૯
વાલ્હાક	૩	૨૪૯	૬૯
વાલ્હાર્ક	,,	૧૩૬ અ	૧૫૪, ૧૫૫
વાલિગ	,,	૨૦૮	૨૦, ૨૨
	,,	૨૦૯	૨૫
વાલ્મીક રાશિ	,,	૨૨૨	૮૫
વાલ્મીકિ	૨	૧૬૧	૯૩
વાસુદેવ ...	,,	૧૪૦	૧૭
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮
વાસુદેવમુનિ	૧	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭,
	,,	,,	૨૭૬
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૯
	૩	૨૩૪	૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વીરાક ...	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩, ૨૧૪
વીરૂય ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
વીરેશ્વર	૩	૨૧૫	૪૭
વીલ્હણ દેવ	૨	૧૫૬	૬૯, ૭૧
વીવીક ...	,,	૨૫૧	૭૦
વીસલ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
વીસલઉ	,,	,,	૧૩૮
વીહલણ	૩	૨૫૧ અ	૨૫૮
વુડહાઉસ મેજર સી. એસ	૧	૫૭	૧૨૯
વ્રજલાલ કાળીદાસ શાસ્ત્રી	૩	૨૧૮	૬૪
વેંકૂટ્ય રાવ	૧	૧૭	૫
બહાદુર વિ.	,,	૨૩	૨૪
	,,	૨૬	૩૨
	,,	૪૧	૭૪
	,,	૫૧	૧૧૧
	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૬
	૩	૨૩૦	૧૦, ૧૧
વેંગીનાથ	૨	૧૨૨	૨૬
વેજલ રાજલ	,,	૧૯૭	૧૫૪
વેણીલાલ(દાસ)	,,	૧૪૭	૪૦, ૪૪
વેદગર્ભરાશિ	,,	૧૬૬	૧૧૮, ૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૩
	,,	૧૮૬	૧૫૨, ૧૫૩
	,,	૨૦૧	૧૬૦
	,,	૨૦૨	૧૬૩, ૧૬૪
	,,	૨૦૬	૧૭૩, ૧૭૪
વેદશર્મા	૩	૨૫૨	૭૫, ૮૧
વેદાધ્યક્ષ	૨	૧૬૨	૯૮
વેનપ ...	,,	૧૩૩-૩૪	૧૨૩, ૧૩૩,
	,,	,,	૧૩૬
વેસ્ટર ગાર્ડ એન. એલ.	૧	૧૫	૩
વૈકુન્ઠ ...	૧	૨૭	૩૭
વૈજલ ...	૨	૧૫૮	૭૯, ૮૦
વૈજલ્લદેવ	,,	૧૫૭	૭૩, ૭૪,
	,,	,,	૭૫, ૭૭
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વૈજાક ...	,,	૧૪૮ અ	૧૬૭
વૈદ્ય. સી. વી.	,,	૨૩૭	૪૨
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૪
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૩
વૈદ્યનાથ	,,	૨૧૫	૪૫, ૫૩
	,,	૨૨૨	૮૪, ૮૫
	,,	૧૪૮ બ	૧૬૯
વેરભટ ...	૧	૭૩	૧૯૦
વૈરિસિંહ	૩	૨૩૭	૪૧, ૪૨,
	,,	,,	૪૪, ૪૮
	,,	૨૫૨	૭૩, ૭૮
વૈશ્યગુપ્ત	૧	૬	૧૦
વોગેલ. જે.	,,	૪૧	૭૪
વોટસન મેજર	,,	૭	૧૨
જે. ડબલ્યુ	,,	૧૯	૧૧
	,,	૩૮	૬૨
	,,	૮૪	૨૩૬
	,,	૮૬	૨૪૫
	૨	૧૩૭	૭
	૩	૨૨૭	૩
	,,	૨૩૩	૨૧
	,,	૨૩૬	૩૧
વોધન ...	૨	૧૨૧	૯
વોસરિઉ	,,	૧૬૮	૧૩૯
વોસરિન	,,	૧૬૦	૮૭, ૮૮
વોહડી ...	,,	૧૬૮	૧૩૯
વોહિથઉ ...	,,	,,	,,
વ્યાઘ્રસેન	૧	૧૩	૪
	,,	૧૪	૬, ૭, ૮

શ

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શક્તિકુમાર	૩	૨૫૨	૭૮
શચિ ...	,,	૨૦૭	૧૮
શતયોગેશ્વર	,,	૨૩૮ અ	૨૩૯
શબરસ્વામિન્	,,	૨૩૨	૧૯
શર્મ્મ ...	૧	૫૩	૧૨૧
	૨	૧૨૪	૩૮
શર્મ્મન ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૪
	,,	૧૯૨	૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વિશળદેવ	૨	૧૩૭	૮
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	,,	૧૭૦	૧૪૩
	૩	૨૧૪	૪૩, ૪૪
	,,	૨૧૫	૪૫, ૪૭,
	,,	,,	૫૦, ૫૨
	,,	૨૧૬	૫૪, ૫૬, ૫૭
	,,	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૧૮	૬૪, ૬૫,
	,,	,,	૬૬, ૬૭,
	,,	,,	૭૦, ૭૧
	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૪
	,,	,,	૭૫, ૭૬
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૫	૧૦૦
	,,	૨૨૬	૧૦૨, ૧૦૬
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨, ૨૦૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૬
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૬,
	,,	,,	૨૧૭
વિશાખ	૧	૨૩	૨૪, ૨૬
	,,	૩૯	૬૪, ૬૬, ૬૮
	,,	૧૦૨	૫
	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
વિશ્વદત્ત	૩	૨૬ અ	૯૩, ૯૪
વિશ્વમલ્લ	,,	૨૨૨	૮૦
વિશ્વમિત્ર	,,	૨૧૬	૫૫, ૫૭
વિશ્વેશ્વર રાશિ	૨	૨૦૪	૧૭૦
વિષ્ણુ ...	,,	૧૪૭	૪૦, ૪૪
	૩	૨૩૭	૪૮
વિષ્ણુપુત્ર	૧	૯૬	૨૯૧, ૩૦૧
વિષ્ણુ ભટ્ટ	૨	૧૨૧	૧૩, ૧૭ ૨૩
	,,	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
વિષ્ણુમિત્ર	૧	૪૭	૯૭, ૯૯
વિષ્ણુયશસ્	,,	૬૧	૧૩૯
વિષ્ણુવર્ધન	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
વિષ્ણુશર્મન્	૧	૨૩	૨૪, ૨૬, ૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વિષ્ણુષેણ	૩	૨૨૭	૮
વિષ્ણુસિંહ	૧	૩૩	૫૪
વીકિદિન	,,	૪૨	૮૧, ૮૪
વીંઝદેવ	૩	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
વીરતરમણકલિ	૧	૬૯	૧૬૯, ૧૭૪
વીરદેવઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
વીરધવલ	૧	૯૫	૨૮૦
	૨	૧૩૭	૭, ૮
	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૧,
	,,	,,	૧૨૨, ૧૨૫,
	,,	,,	૧૨૮, ૧૩૦
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૭
	૩	૨૦૬	૩, ૫, ૭, ૧૦
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧, ૨૨
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૫
	,,	૨૧૫	૪૫, ૪૭, ૫૨
	,,	૨૧૮	૬૪, ૬૫
	,,	૨૧૯	૭૩
	,,	૨૨૪	૯૧, ૯૪
	,,	૨૨૫	૯૮, ૯૯
	,,	૨૨૬	૧૦૪, ૧૦૬
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૬
વીરનારાયણ	૨	૧૩૦	૧૦૧
વીરપાલ	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
વીરપુત્ર ...	,,	૪૪ અ	૯૮ ૯૯
વીરભદ્ર	૩	૨૧૭	૫૯
	,,	૨૧૮	૬૫, ૬૯, ૭૨
વીરમ ...	૨	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧
	,,	૨૦૨	૧૬૩ ૧૬૪
	,,	૨૧૮	૬૪, ૬૫
વીરમદેવ	૨	૧૩૭	૮
વીરમદત્તમ	૩	૨૩૯ ક	૨૫૧
વીરમેશ્વર	૨	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧,
	,,	,,	૧૬૩, ૧૬૪
વીરસેન	૧	૪૨	૮૧, ૮૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શીલાદિત્ય ૧ લો	૧	૯૪	૨૭૫, ૨૭૬
(વલભી	,,	૯૫	૨૮૨
ધર્માદિત્ય)	,,	૯૬	૨૮૯, ૨૯૨,
	,,	,,	૨૯૭
	,,	૯૭	૩૦૨
	,,	૯૮	૩૦૫
	૩	૫૪	૧૦૦, ૧૦૧
	,,	૫૮	૧૦૨
	,,	૫૯	૧૦૩, ૧૦૪
	,,	૫૯ અ	૧૦૫, ૧૦૬
	,,	૬૬	૧૦૯, ૧૧૦
	,,	૯૨	૧૧૧
શીલાદિત્ય ૨ જો	૧	૬૧	૧૩૯
(વલભી)	,,	૬૮	૧૬૩
	,,	૭૬	૨૦૫
	,,	૭૭	૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૭
	,,	૮૨	૨૨૭
	,,	૮૩	૨૩૪
	,,	૮૪	૨૪૦
	,,	૮૭	૨૪૬, ૨૪૭
	,,	૮૮	૨૫૩, ૨૫૫
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭,
	,,	,,	૨૭૩
	,,	૯૪	૨૭૮
	,,	૯૫	૨૮૬
	,,	૯૬	૨૯૩, ૨૯૯
	૩	૯૨	૧૧૧
શીલાદિત્ય ૩ જો	૧	૭૬	૨૦૫
(વલભી)	,,	૭૭	૨૧૦, ૨૧૩,
	,,	,,	૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૫, ૨૧૭
	,,	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૦, ૨૨૧
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૮૨	૨૨૩, ૨૨૭,
	,,	,,	૨૨૯
	,,	૮૩	૨૩૦, ૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬, ૨૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શીલાદિત્ય ૩ જો	૧	૮૫	૨૪૨, ૨૪૩,
(વલભી)	,,	,,	૨૪૪
	,,	૮૬	૨૪૫
	,,	૮૭	૨૪૬, ૨૪૭
	,,	૮૮	૨૫૩, ૨૫૫
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭,
	,,	,,	૨૭૩
	,,	૯૪	૨૭૯
	,,	૯૫	૨૮૬
શીલાદિત્ય ૪ થો	૧	૮૮	૨૪૯, ૨૫૩,
વલભી	,,	,,	૨૫૫
	,,	૮૯	૨૫૯
	,,	૯૦	૨૬૦
	,,	૯૧	૨૬૧
	,,	૯૨	૨૬૨
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭,
	,,	,,	૨૭૪
	,,	૯૪	૨૭૯
	,,	૯૫	૨૮૦
	,,	,,	૨૮૬
	,,	૯૬	૨૯૪, ૩૦૦
	૩	૯૨	૧૧૧, ૧૧૨
શીલાદિત્ય ૫ મો	૧	૪૩	૮૫
વલભી	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭,
	,,	,,	૨૭૪
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૯,
	,,	,,	૨૮૦, ૨૮૧,
	,,	,,	૨૮૬
	,,	૯૬	૨૯૪, ૩૦૦
શીલાદિત્ય ૬ ઠો	,,	૯૩	૨૬૮, ૨૭૪
વલભી	,,	૯૪	૨૭૯
	,,	૯૫	૨૮૦, ૨૮૬,
	,,	,,	૨૯૪
	,,	૯૬	૩૦૦
	૨	૧૪૭	૩૯
શીલાદિત્ય ૭ મો	૧	૯૬	૨૮૮, ૨૯૫,
વલભી	,,	,,	૩૦૦
	૩	૨૩૩ અ	૨૩૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શર્વંટ(શાર્વંટ)	૧	૯૬	૨૯૬, ૩૦૧
શહાબુદ્દીન ઘોરી	૩	૧૫૭ બ	૧૮૩
શાકંભરી	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
શાક્ય ...	૧	૩૪	૫૭
શાતકર્ણિ	,,	૬	૭, ૯, ૧૧
	,,	૨૪	૨૮, ૨૯
શાન્તિપ્રભ સૂરિ	૪	૨૪૫	૬૭
શાન્તિભદ્ર સૂરિ	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮, ૨૪૨
શાન્તિલ્લ	,,	૨૩૨	૧૮, ૨૦
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
શાન્તિ શર્મન્	૧	૨૪	૨૮, ૨૯
શાન્તિ સૂરિ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૮,
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૭
	૪	૨૦૬	૮
	,,	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫, ૪૦
શામ્બ	૩	૨૦૭	૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
શાલિગ	૨	૧૪૮	૪૯, ૫૦
	,,	૧૬૮	૧૩૭
શાશ્વતર	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭
શાસ્ત્રી દુર્ગાશંકર	૩	૧૪૬ અ	૧૫૪
શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળીદાસ	,,	૨૧૮	૬૪
શાહવાહન	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
	,,	૨૪૯	૨૪૭, ૨૪૮
શિવદેવ ...	,,	૨૨૭	૭, ૮
શિવદેવાચાર્ય	,,	૨૩૬	૩૫, ૩૬, ૩૯
શિવમાર	,,	૧૨૫ બ	૧૨૨
શિવરાજ	૨	૧૩૮	૧૨, ૧૩, ૧૪
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૬, ૨૨૮

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શિવાદિત્ય	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
શીલાદિત્ય ૧ લો	૧	૪૯	૧૦૪
(વલભી	,,	૫૧	૧૧૧, ૧૧૩,
ધર્માદિત્ય)	,,	,,	૧૧૪
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
	,,	૫૩	૧૧૯, ૧૨૦
	,,	૫૪	૧૨૩
	,,	૫૫	૧૨૫, ૧૨૬
	,,	૫૬	૧૨૮
	,,	૫૭	૧૨૯, ૧૩૦,
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૫૮	૧૩૪
	,,	૫૯	૧૩૫
	,,	૬૦	૧૩૬, ૧૩૮
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૨	૧૪૨
	,,	૬૩	૧૪૫
	,,	૬૫	૧૫૩
	,,	૬૬	૧૫૬
	,,	૬૭	૧૫૮
	,,	૬૮	૧૬૩, ૧૬૫
	,,	૬૯	૧૭૨
	,,	૭૦	૧૭૫
	,,	૭૧	૧૭૮, ૧૮૧
	,,	૭૨	૧૮૫
	,,	૭૩	૧૯૨
	,,	૭૪	૧૯૬, ૧૯૮,
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૭૫	૨૦૪, ૨૦૫
	,,	૭૬	૨૦૬, ૨૦૮
	,,	૭૭	૨૧૧, ૨૧૩
	,,	૮૨	૨૨૫
	,,	૮૩	૨૩૧, ૨૩૩
	,,	૮૪	૨૩૭, ૨૩૯
	,,	૮૭	૨૪૬
	,,	૮૮	૨૫૦, ૨૫૧,
	,,	,,	૨૫૭
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૪,
	,,	,,	૨૬૬, ૨૭૦,
	,,	,,	૨૭૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સમરસીહ	૨	૧૬૦	૮૬, ૮૮
સમશ	૩	૨૨૩	૮૯
સમુદ્ર ...	૧	૧૦૨	૫
સરકાર સર જદુનાથ	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
સરચન્દ્રસૂરિ	,,	૨૧૧	૩૬
સરવણ	૨	૧૬૮	૧૩૯
સરસ્વતી	૧	૭૪	૨૧૬
	૩	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૨૧
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૮, ૪૦
સર્વદેવ	૨	૧૨૪	૩૮, ૩૯, ૪૦
સલખણકે	,,	૧૬૮	૧૩૮
સલખણદેવી	,,	૧૬૫	૧૧૪, ૧૧૬
	,,	૨૦૬	૧૭૨, ૧૭૪
	,,	૨૨૬	૧૦૩
સલખણસીંહ	,,	૨૧૩	૪૨
સલક્ષ	૩	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૫
	,,	,,	૨૦૬
સલક્ષણા	,,	૨૨૫	૧૦૫
સલક્ષનારાયણ	,,	૨૧૬	૨૦૪, ૨૦૬
સર્વભદ્ર	૨	૧૨૨	૨૩
સસ્યગુપ્ત(શસ્યગુપ્ત)	૧	૯૫	૨૮૭
સહજલ	૨	૧૭૧	૮૫, ૧૫૦
સહજીગ	,,	૧૪૫	૩૦, ૩૧, ૩૩
	૩	૨૦૮	૨૦, ૨૨
	,,	૨૦૯	૨૫, ૨૭
સહદેવ	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સહસાર્જુન	૨	૧૨૬	૧૫૨
સહાર	,,	૧૪૫	૩૦, ૩૩
સાઈદે	,,	૧૬૮	૧૩૯
સાઊ (કે)	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૪
	,,	,,	૧૨૯
	,,	૨૦૬	૪, ૯
સાંકરસીહ	૩	૧૪૪ ક	૧૬૩
સાંખડા	,,	૨૪૩	૬૧, ૬૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સાંગણ	,,	૨૨૪	૯૨, ૯૫
	,,	૨૨૫	૯૮
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
સાગર ...	૨	૧૬૮	૧૩૭, ૧૩૮
સાજણ ...	,,	,,	૧૩૯
સાજણઉ	,,	,,	૧૩૮
સાજનઉ	,,	,,	,,
સાટાઉ ...	,,	,,	,,
સાઢાક ...	૩	૧૪૪ ખ	૨૦૦
સાંઢાક ...	,,	૨૫૬	૮૬, ૮૭
સાઢલ ...	,,	૨૨૩	૮૯
	,,	૨૫૪	૮૨
સાંતલ ...	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩, ૨૧૪
સાતિકુમાર	૨	૧૬૬	૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૪
	,,	૧૮૬	૧૫૨, ૧૫૩
	,,	૨૦૧	૧૬૦
	,,	૨૦૨	૧૬૩
	,,	૨૦૬	૧૭૩
સાંતુપ	૩	૧૪૩ અ	૧૯૬, ૧૯૭
સાંતુપઉ	૨	૧૬૮	૧૩૮
સાદા ...	,,	,,	૧૩૯
સાન્દ ...	૧	૮૫	૨૪૩, ૨૪૪
સાંબદત્ત	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૯૨	૨૬૨
	૩	૯૨	૧૧૨
સામ ...	,,	૨૫૪	૮૨
સામત	,,	૨૨૩	૯૦
સામંત	,,	૨૩૮ અ	૨૩૮
સામન્તસિંહ	૨	૧૩૭	૪
	,,	૧૬૪	૧૧૦, ૧૧૧
	,,	૧૬૭	૧૨૨, ૧૨૬,
	,,	,,	૧૩૧
	૩	૨૦૬	૬, ૧૧
	,,	૨૧૩	૪૨
	,,	૨૧૬	૫૪, ૫૭
	,,	૨૨૫	૯૮, ૧૦૧
	,,	૨૫૨	૭૩, ૮૯
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૫,
	,,	,,	૨૦૬

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શીલાદિત્ય સામન્ત	૧	૪૫	૯૩
	,,	૪૬	૯૪, ૯૬
	,,	૪૭	૯૭
	,,	૪૮	૧૦૧, ૧૦૩
	,,	૬૩	૧૪૭, ૧૪૮,
	,,	,,	૧૪૯
	,,	૬૫	૧૫૧, ૧૫૫
શુકલ દલપતરામ	૩	૨૩૩ અ	૨૨૯
શુચિવર્મા	,,	૨૫૨	૭૨, ૭૮
શુભચંદ્ર	,,	,,	૭૫, ૮૧
શુભંકર	,,	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
શુરસેન ...	,,	૨૨૫	૧૦૬
શુસેશ્વરી	૨	૧૬૧	૮૯, ૯૦
શેઠ સારાભાઇ ડાહ્યાભાઇ	૩	૧૫૩ અ	૧૯૬
શેલ ...	૧	૧૦૨	૫
શેનક ...	૩	૨૫૦ અ	૨૫૫, ૨૫૬
શેષદેવત (ભદ્રાશ્રી)	૨	૧૬૫	૧૧૪, ૧૧૬
શૈલ ...	,,	૧૦૯	૮, ૧૧
શોભ ...	,,	૧૬૩	૧૦૨
શોભનદેવ	,,	૧૫૭	૭૬, ૭૭
	,,	૧૬૨	૯૯
શંકર	૩	૨૨૭	૫
	,,	૨૩૯	૫૪, ૫૭
	,,	૨૫૦	૭૦
	,,	૯૨	૧૧૨, ૧૧૩,
	,,	,,	૧૧૪
શંકરગણ	,,	૨૩૨	૧૮
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩, ૨૨૪,
	,,	,,	૨૨૫, ૨૨૭
શંકરણ	,,	૨૩૨	૧૮, ૨૦
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
શંકરવર્મન	,,	૨૩૮ બ	૨૪૭
શંભોર (સંભોર)	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
શ્યામશેર	૧	૩૬	૫૯, ૬૦
શ્રવણભદ્ર	૩	૨૩૮ બ	૨૪૭, ૨૪૯
શ્રામ. ઠાકર	૨	૧૧૫	૩૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
શ્રાશ્રયશીલાદિત્ય	૧	૧૦૩	૮, ૯, ૧૧
	,,	૧૦૪	૧૨
	,,	૧૦૫	૧૪
	૩	૨૩૦ અ	૨૨૩
શ્રીતાત	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
શ્રીધર	૨	૧૬૩	૧૦૧, ૧૦૨,
	,,	,,	૧૦૫
	૩	૨૧૬	૫૬, ૫૭
	,,	૨૨૫	૯૮, ૧૦૧
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૯
શ્રીપાલ	૨	૧૪૭	૩૮, ૩૯,
	,,	,,	૪૦, ૪૪, ૪૭
	,,	૧૬૮	૧૩૮
	૩	૨૧૮	૬૫, ૬૬
શ્રીયાદેવી	,,	૨૨૪	૯૫
શ્રીરાજ	૨	૧૬૮	૧૩૫
શ્રીવિષ્ણુ	૩	૨૩૭	૪૧
શ્રીસપાલ	,,	૨૫૧	૭૦
શ્રુતિમઠ	,,	૨૧૯	૧૭૩
સ			
સઉંસરિયઉ	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સગ્ગડ	૧	૮૧	૨૨૨
સક્કુક	૩	૯૨	૧૧૨, ૧૧૪
સક્કુલિક	,,	,,	,, ૧૧૩
સચિંતિશર્મન	૧	૧૯	૧૧, ૧૨
સજ્જન	૩	૨૧૫	૫૦, ૫૩
સજ્જની	,,	૨૧૮	૭૦
સજ્જગ	,,	૧૪૪ ક	૧૬૫
સતિયપુતો	૧	૧	૩
સદમલબાઈ	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૮
સધન્વ	૩	૨૩૫	૨૯
સપાદલક્ષીય	૨	૧૩૭	૫
સબ્ભીલક	૧	૭૩	૧૯૦, ૧૯૪
સમરસિંહ	૩	૨૫૨	૭૫, ૮૦, ૮૧
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨, ૨૫૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સિદ્ધેશ્વર	૩	૧૪૪ ઇ	૧૯૯
સિન્ધુરાજ	૨	૧૪૭	૪૧, ૪૫
	૩	૨૩૫	૨૯
	,,	૨૩૭	૪૨
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૨
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૫
	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬
સિમ્સ. એલ. પ્રોક્ટર	૧	૧૬	૩
સિરધર ...	૩	૨૨૩	૮૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
સિરપાલ	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
સિહમિત	૧	૨-૫	૧૮, ૨૦
સિંહરાજ	૨	૧૬૮	૧૩૯
સિંહવર્મન્	૩	૨૩૫	૯
સિંહાદિત્ય	,,	૨૨૯	૯
	,,	૨૩૦	૧૦, ૧૧, ૧૨
	,,	૨૨૯	૨૨૦, ૨૨૧
સીતા ...	,,	૨૧૮	૭૦
સીમંધરસ્વામિન્	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
સીયક ૧ લો	૩	૨૩૭	૪૨
સીયક ૨ જો	,,	,,	૪૦, ૪૧,
	,,	,,	૪૩, ૪૪,
	,,	,,	૪૫, ૪૬,
	,,	,,	૪૭, ૪૮
	,,	૨૩૮	૪૯, ૫૦
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧
સીપું ...	,,	૨૫૪	૮૨
સીલણુઉ	૨	૧૬૮	૧૩૯
સીલાન્નિ ...	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સીહ ...	૧	૫૩	૧૨૨
	૨	૧૨૪	૩૯, ૪૦
	૩	૨૩૪	૨૭
સીહદત્ત	૧	૫૫	૧૨૫
સીહમિત	,,	૨-૫	૨૦
સીહાદિત્ય	૩	૨૨૭	૪, ૫
સીહિલ ...	૧	૨-૫	૧૭, ૧૮,
	,,	,,	૧૯, ૨૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સુકથંકર ડો. વી. એસ.	૧	૯	૧૬
	,,	૧૮	૯
	,,	૨૦	૧૩
	,,	૨૨	૨૧
	,,	૨૪	૨૮
	૨	૧૩૦	૯૫
	,,	૧૪૧-૪૨	૧૮
સુનવથ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
સુપાર્શ્વ	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
સુબાહુ ...	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૧
સુભટવર્મ (સોહડ)	,,	૧૩૭	૮
સુમતિ ...	૩	૧૨૫ બ	૧૨૧
સુમતિસ્વામી	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧, ૨૧૨
સુમદનપાલ	૩	૨૨૪	૯૨
સુમિગઉ	૨	૧૬૮	૧૩૯
સુરત્નસૂર્યા	૩	૨૨૪	૯૨
સુરભિ ...	,,	૧૪૯ ગ	૧૭૩
સુરરાજ ...	,,	,,	૧૭૫
સુરાદિત્ય	,,	૨૩૮ બ	૨૪૬, ૨૪૭,
	,,	,,	૨૪૮, ૨૪૯
સુવિશાખ	૧	૬	૭, ૧૦, ૧૧
સુવ્રત ...	૨	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	,,	૧૮૮-૯૨	૧૫૫
સુહડાદેવિ	,,	૧૭૧-૮૫	૧૪૭
	,,	૨૦૩	૧૧૫
સુનુરાજ	૩	૨૨૪	૯૨
સૂપા ...	૨	૧૬૨	૯૮
સૂમન ...	૩	૨૧૪	૨૪
સૂમલદેવી	૨	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧
	,,	૨૦૨	૧૬૨, ૧૬૪
સૂમલેશ્વર	,,	૨૦૧	૧૬૦, ૧૬૧
	,,	,,	૧૬૩, ૧૬૪
સૂમેશ્વર	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સૂર ૧ લો	૧	૧૦૨	૫, ૬
	૩	૨૨૯	૯
	,,	૨૩૦	૧૦
	,,	૨૨૯	૨૨૧, ૨૨૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સામન્તસિંહ	૩	૧૬૪	૨૦૮
	,,	૨૧૯ બ	૨૧૦
સામન્તસ્વામિ	૧	૧૦૩	૯, ૧૧
સારંગદેવ (વાઘેલા)	૩	૨૧૭	૫૯
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૨૧	૭૮
	,,	૨૨૨	૭૯, ૮૧,
	,,	,,	૮૫, ૮૭
	,,	૨૨૩	૮૮, ૮૯
	,,	૨૨૪	૯૩, ૯૬
	,,	૨૨૫	૯૭
	,,	૨૧૯ અ	૨૧૦
	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧, ૨૧૨
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૬
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮, ૨૧૯
સારંગધર	૨	૧૪૭	૪૦
સાલવાહન	,,	૧૪૯	૫૧
સાલિગ ...	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮, ૧૭૯
સાલિવાહણ	૨	૧૪૯	૫૧
સાલ્હ ...	૩	૨૨૪	૯૬
સાલ્હા ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
સાવટઉ	,,	,,	,,
સાવદેવ	૨	૧૪૯	૫૧
	,,	૧૬૮	૧૩૭, ૧૩૮
સાવિકુમાર	૨	૧૬૦	૯૪, ૧૦૨
સાવિત્રી	,,	૧૬૩	૧૦૨
સાહણીય	૨	૧૬૮	૧૩૮
સિંધણ ...	,,	૧૩૭	૮
	૩	૨૧૬	૫૪, ૫૭
સિંધિયા	૧	૬૯	૧૭૦
સિદ્ધપ ...	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૩, ૧૩૩
સિદ્ધપાલ	૩	૨૧૮	૬૫
સિદ્ધરાજ	૨	૧૩૭	૬, ૭
(જયસિંહ)	,,	૧૪૧-૪૨	૧૯
	,,	૧૪૪	૨૮, ૨૯
	,,	૧૪૫	૩૧, ૩૩
	,,	૧૪૬	૩૪, ૩૫
સિદ્ધરાજ	૨	૧૪૭	૩૮, ૩૯,
(જયસિંહ)	,,	,,	૪૦, ૪૨,
	,,	,,	૪૪, ૪૫, ૪૭
	,,	૧૫૦	૫૨
	,,	૧૫૪	૫૯
	,,	૧૫૫	૬૧, ૬૫
	,,	૧૫૬	૬૦
	,,	૧૫૭	૭૪, ૭૭
	,,	૧૫૮	૭૮
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬, ૯૯
	,,	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૫
	,,	૧૬૫	૧૧૩, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૭, ૧૧૯
	,,	૧૬૭	૧૨૨
	,,	૧૭૦	૧૪૨, ૧૪૬
	,,	૧૮૬	૧૫૧, ૧૫૩
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૪	૧૬૭, ૧૬૯
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૨૧૮	૬૫, ૬૬
	,,	૨૧૯	૭૫
	,,	૧૪૪ અ	૧૫૯
	,,	૧૪૪ બ	૧૬૦
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૧, ૧૬૩
	,,	૧૪૪ ડ	૧૬૪
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૦
	,,	૧૪૯ બ	૧૭૩, ૧૭૪,
	,,	,,	૧૭૫
	,,	૧૫૫ બ	૧૮૦, ૧૮૧
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૩, ૧૮૫
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૬, ૧૯૭
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
	,,	૧૪૪ ઇ	૧૯૯
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૩૯ અ	૨૫૦
સિદ્ધસુત	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭
સિદ્ધસેન	૧	૯૬	૨૯૬, ૩૦૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સોમેશ્વર	૩	૨૦૭	૧૬, ૧૮
(ગુર્જરેશ્વરના પુરોહિત ઠા. વાજડનો પુત્ર)	,,	૨૦૯	૨૫, ૨૭
સોમેશ્વર	૨	૧૫૬	૬૯, ૭૧
(અજયપાલનો મુખ્ય મંત્રી)	,,	૧૫૭	૭૪, ૭૭
સોમેશ્વર (દેવ) (રાણક)	૩	૨૧૭	૬૦, ૬૨
સોમેશ્વર (ઉદય-રાજનો પુત્ર)	૩	૧૪૯ ખ	૧૭૫
સોમેશ્વર (ધૂમરાજના કુટુંબમાં જન્મેલ)	૨	૧૬૮	૧૩૪
સોમેશ્વર (અપરાદિત્ય અને રત્નાદિત્યનો ભાઈ)	,,	૧૫૫	૬૪, ૬૭
સોમેશ્વર (ચન્દ્રાવતીનો સ્વામિ શ્રીરાજકુલ)	,,	૧૬૮	૧૩૫
સોમેશ્વર (વેદગર્ભરાશિનો પુત્ર)	૨	૧૮૬	૧૫૩
સોમેશ્વર મહાદેવ	,,	૨૦૪	૧૬૯
	૩	૨૩૮ ખ	૪૩, ૪૬
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૭
સોમેશ્વર	,,	૨૩૮ ખ	૨૪૭
સોયના ...	,,	૨૨૦ અ	૨૧૧, ૨૧૨
સોલણદેવરાજ	૨	૧૫૬	૬૯
સોલા ...	૩	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સોલુયા ...	૨	૧૬૨	૯૯
સોહગા ...	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૪,
	,,	,,	૧૨૯
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૮
	૩	૨૦૬	૪, ૯
સોહણ	,,	૨૧૭	૬૩
સોહડ ...	,,	૨૪૮	૬૯
સોહિઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૮
સોહિક ...	૩	૨૩૮ ખ	૨૪૬, ૨૪૮,
	,,	,,	૨૪૯
સોહિયઉ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
સૌભાગ્યદેવી	,,	૧૬૨	૧૦૨
સંગમ ...	૧	૫૩	૧૨૨
	૩	૨૩૪	૨૭
સંગમદિન્ન	૧	૮૦	૨૨૧
સંગમસિંહ	૩	૨૨૭	૬, ૭, ૮
સંગરવય ... (સંગરવિ)	૧	૬૮	૧૬૭, ૧૬૮
સંગ્રામસિંહ	૩	૨૧૬	૫૫, ૫૭
સંગ્રામ સોની	,,	૧૫૭ ઈ	૧૯૧
સંઘ ...	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૧,
	,,	,,	૧૫૪
સંતોપા ...	૨	૨૦૩	૧૬૫
સંધીરણુઉ	,,	૧૬૮	૧૩૯
સંભુલ્લ ...	૧	૯૫	૨૮૧, ૨૮૬
સંસહસા	૨	૧૬૮	૧૩૯
સ્કન્દ ...	૧	૨૬	૩૨, ૩૩, ૩૫
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૮૨	૨૨૮, ૨૨૯
સ્કન્દગુપ્ત ...	૧	૧	૧
	,,	૬	૭
	,,	૧૫	૩, ૪, ૫
	૨	૧૩૦	૯૬
સ્કન્દત્રાત	૧	૨૯	૪૨, ૪૪
સ્કન્દભટ ...	૧	૩૪	૫૬, ૫૭
	,,	૩૬	૬૦
	,,	૩૮	૬૨, ૬૩, ૬૮
	,,	૪૦	૭૦, ૭૩
	,,	૪૧	૭૫, ૭૮
	,,	૪૨	૮૨, ૮૪
	,,	૪૩	૮૮
	,,	૪૪	૮૯
	,,	૪૫	૯૧, ૯૩
	,,	૪૬	૯૪, ૯૬
	,,	૪૭	૯૭, ૧૦૦
	,,	૪૮	૧૦૧, ૧૦૩
	,,	૬૭	૧૬૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સૂર ર જો	૩	૨૨૯	૯
	,,	૨૩૦	૧૦, ૧૧, ૧૨
	,,	૨૨૯	૨૨૧, ૨૨૨
સુરાનંદ	૨	૧૩૨–૩૪	૧૨૪
સૂર્ય ...	,,	૧૧૨–૧૩	૨૦, ૨૨
સૂર્યક ...	૧	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
સૂર્યવીકલ	૩	૨૫૬	૮૫
સૂહવ દેવી	૨	૧૭૧–૮૫	૧૫૦
સૂહવા ...	૩	૨૧૮	૭૧
સેનસંઘ ...	,,	૧૨૫ ખ	૧૨૧
સેન ...	૧	૧૦૨	૫
સેલ્હવિદ્યાધર	૨	૧૩૨	૧૨૧
સેલહથ	૩	૨૨૩ અ	૨૧૬
સોખુકા	૨	૧૭૧–૮૫	૧૪૯
	,,	૧૮૬	૧૫૪
	૩	૨૦૮	૧૯, ૨૦,
	,,	,,	૨૧, ૨૨
	,,	૨૦૯	૨૩, ૨૫ ૨૬
	,,	૨૧૦	૨૮
સોઢરાજ	,,	૧૪૯ ગ	૧૭૩
સોઢલ (જ્યોતિ)	૨	૧૫૮	૭૯, ૮૦
સોઢલ દેવિ	૩	૨૧૪	૪૩, ૪૪
સોમાર્ક ...	,,	૨૪૩	૬૪, ૬૫
સોમ (આગ્વાટ)	૨	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૩,
	,,	,,	૧૨૪, ૧૨૭,
	,,	,,	૧૨૯, ૧૩૦,
	,,	,,	૧૩૨
	,,	૧૬૮	૧૩૮
	,,	૧૬૯	૧૪૧
	,,	૧૭૧–૮૫	૧૪૭, ૧૪૮
	,,	૧૮૮–૯૨	૧૫૫
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૫૬, ૧૫૭,
	,,	,,	૧૫૮
	,,	૨૦૩	૧૬૫
	૩	૨૦૬	૪, ૭, ૯, ૧૨
	,,	૨૦૭	૧૪, ૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૮	૧૯, ૨૧
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૨, ૩૩, ૩૫
	,,	૨૧૨	૩૭, ૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સોમ (બ્રાહ્મણ)	૧	૮૦	૨૨૦, ૨૨૧
	,,	૧૦૨	૫
	,,	૧૨૪	૩૮, ૩૯, ૪૦
સોમ (લેખક)	૩	૨૨૪	૯૩, ૯૬
સોમ ...	૨	૨૦૪	૧૭૦
સોમદેવ ...	,,	૧૫૪	૫૮
	૩	૨૦૮	૨૦, ૨૨
સોમરવિ	૨	૧૬૨	૯૮
સોમરાજ	,,	૧૪૫	૩૩
	,,	૧૫૫	૬૬
સોમરાજદેવ	,,	૧૬૨	૯૭, ૯૯, ૧૦૦
સોમસિંહદેવ	,,	૧૬૭	૧૨૧, ૧૨૩
(પરમાર)	,,	,,	૧૨૬, ૧૨૭
	,,	,,	૧૩૧
	,,	૧૬૮	૧૩૪, ૧૩૬
	,,	,,	૧૩૭, ૧૩૯
	,,	,,	૧૪૦
સોમસીંહ	,,	૧૬૬	૧૧૯
	,,	૧૬૭	૧૨૧
	,,	૧૭૦	૧૪૪
	,,	૧૮૬	૧૫૨, ૧૫૩
	,,	૧૯૩-૨૦૦	૧૬૦
	,,	૨૦૨	૧૬૩
	,,	૨૦૬	૧૭૩
	૩	,,	૧૧
સોમાદિત્ય	૨	૧૨૩	૩૨, ૩૪
સોમેશ્વર	,,	૧૩૭	૪
(કીર્તિકૌમુદીના	,,	,,	૩, ૭, ૮
કર્તા)	,,	૧૪૭	૩૯
	,,	૧૬૭	૧૨૦, ૧૨૧
	૩	૨૧૫	૪૫, ૫૦, ૫૩
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪
સોમેશ્વર (દેવ)	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૩૩
	૩	૨૦૬	૮, ૧૩
સોમેશ્વર	,,	૨૧૮	૬૫, ૬૭,
(કાપિષ્ઠલગોત્ર	,,	,,	૬૯, ૭૦
ઉપાધ્યાય	,,	,,	૭૨.
ધર્મોદ્ધાર ધુરંધર)	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૫

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હરિવલ્લભ	૧	૯૬	૨૮૮
હરિશર્મ્મ	૩	૨૨૩	૮૯
હરિહર	,,	૨૧૬ અ	૨૦૪, ૨૦૬
હર્ષ	,,	૨૩૩ અ	૨૩૦, ૨૩૧
હર્ષગણિ	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
હર્ષવર્ધન	૧	૧૦૪	૧૨
	,,	૧૦૬	૧૫
	,,	૧૦૭	૧૭
	૨	૧૧૭	૪૨, ૪૫
	,,	૧૨૫	૪૩
	,,	૧૩૨	૧૧૮
	,,	૧૨૫	૧૩૮, ૧૩૯
હલ્લ ...	૩	૨૩૫	૩૦
હસ્તગણિ (હર્ષગણિ)	૨	૧૩૭	૩, ૮
હારીતિ	૧	૧૦૨	૪, ૭
	,,	૧૦૩	૧૦
	,,	૧૦૭	૧૭
હાલ્લ ...	૩	૨૨૪	૯૩, ૯૫
હાલાહલ	૧	૧૪	૭, ૮
હાંસુ ...	૩	૨૪૮ અ	૨૩૮
હીરવિજય	,,	૨૪૦	૫૮
હીરાદેવી	,,	૨૨૫	૧૦૧
હુમડ ...	,,	૨૪૧ ક	૨૫૪
હુલ્શ. ઇ.	૧	૧૩	૩
	,,	૨૧	૧૬
	,,	૨૩	૨૫
	,,	૩૫	૫૮
	,,	૪૧	૭૪
	,,	૬૨	૧૪૦
	,,	૬૮	૧૬૨
	,,	૬૯	૧૬૯
	,,	૭૪	૧૯૫
	,,	૧૦૩	૮
	૨	૧૧૨-૧૩	૨૧
	,,	૧૧૫	૩૦
	,,	૧૨૭	૬૫
	,,	૧૩૧	૧૦૫
	,,	૧૩૨	૧૧૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હુલ્શ. ઇ.	૨	૧૪૩	૨૫
	૩	૨૧૭	૫૮
	,,	૨૩૦	૬૦
	,,	૨૪૩	૬૧
	,,	૨૫૭	૮૮
	,,	૧૩૦ અ	૧૪૬
	,,	૨૨૯	૨૨૦
	,,	૨૩૦	૨૨૩, ૨૨૫
હેમ ...	,,	૨૩૯ ક	૨૫૧
હેમચંદ્ર ...	૨	૧૩૫	૧૨૮
	,,	૧૩૭	૩, ૪, ૭
	,,	૧૪૭	૩૮, ૩૯
	૩	૨૧૮	૬૬
	,,	૨૧૬ અ	૨૦૫
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૫, ૨૧૬
હેમસૂરિ	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯
	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩
	,,	૨૪૧ અ	૨૫૨, ૨૫૩
હેમ્મટ	૧	૯૬	૨૯૬, ૩૦૧
હેમા ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
	૩	૨૨૩	૮૯
હોલ. ડોકટર એફ્. ઇ.	૨	૧૫૬	૬૯
હુએનસેંગ	૧	૨૮	૨૯
	,,	૬૩	૧૪૪
	,,	૬૭	૧૫૭
	૨	૧૩૬	૧૪૭
	,,	૧૪૭	૩૯
	૩	૧૫૦ અ	૧૪૫
ક્ષ			
ક્ષદ્દજા ...	૨	૧૬૨	૯૮, ૧૦૦
ક્ષિતિપાલ	,,	૧૩૫	૧૩૮, ૧૩૯
ક્ષીરસ્વામિ	૩	૧૫૮ અ	૧૯૩
ક્ષેમકીર્તિ	,,	૧૫૮ અ	૧૯૩, ૧૯૪
ક્ષેમસિંહ	,,	૨૫૨	૭૯
ક્ષેમાનંદ	,,	૨૨૫	૯૮, ૯૯,
	,,	,,	૧૦૧
	,,	૨૨૨ બ	૨૧૩, ૨૧૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સ્કન્દભટ	૧	૬૮	૧૬૩, ૧૬૭,
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૬૯	૧૭૪
	,,	૭૦	૧૭૫, ૧૭૬
	,,	૭૧	૧૮૦
	,,	૭૨	૧૮૪, ૧૮૮
	,,	૭૩	૧૯૪
	,,	૭૪	૧૯૫, ૧૯૯,
	,,	,,	૨૦૨
	,,	૭૬	૨૦૫, ૨૦૯
	,,	૭૯	૨૧૮, ૨૧૯
	,,	૮૦	૨૨૧
	,,	૮૧	૨૨૨
	,,	૮૨	૨૨૮, ૨૨૯
	,,	૮૩	૨૩૦, ૨૩૫
	,,	૮૪	૨૩૬, ૨૪૧
	,,	૮૫	૨૪૪
	૩	૪૪	૯૫, ૯૬
	,,	૪૪ અ	૯૭, ૯૮, ૯૯
	,,	૫૯ અ	૧૦૫
	,,	૬૬	૧૦૯, ૧૧૦
સ્કન્દવર્મ	૧	૬૪	૧૪૮, ૧૪૯
સ્કમ્ભસેન	,,	૪૨	૮૧, ૮૪
સ્કેમ ડૉક્ટર	,,	૭૩	૧૯૦
સ્કેમ ડૉક્ટર	૩	૨૨૦	૭૭
સ્થવિરક	૧	૬૫	૧૫૦, ૧૫૧,
	,,	,,	૧૫૪
સ્થિરમતિ	,,	૪૫	૯૦
	,,	૭૮	૨૧૫, ૨૧૭
	૩	૧૩૦ અ	૧૪૫
સ્મિથ વીનસેન્ટ	૧	૧૬	૩
	૩	૨૩૮ બ	૨૪૬, ૨૪૭
સ્યેન ...	૧	૪૧	૭૫
સ્વાજણુ ...	૨	૧૬૮	૧૩૯
સ્વામિ ...	૧	૮૫	૨૪૩
સ્વામિદત્ત	,,	૨૯	૪૨
પ			
પષ્ટિ ...	૧	૪૩	૮૫, ૮૮
	,,	૫૩	૧૨૧
પષ્ટિદત્ત ...	૧	૧૬	૩, ૪
પષ્ટિદેવ ...	,,	૧૦૨	૫
પષ્ટિભદ્ર ...	,,	૭૧	૧૭૯, ૧૮૨
પષ્ટિ સ્વર (શૂર)	,,	૬૫	૧૫૦, ૧૫૧,
	,,	,,	૧૫૪.

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હ			
હમ્મીર	૨	૧૬૩	૧૦૨, ૧૦૮
	,,	૨૦૪	૧૬૮, ૧૭૦
હરગણ	૧	૭૭	૨૧૪
	,,	૮૦	૨૬૦
હરદાઊ	૩	૨૪૦	૫૮
હરદામ	,,	૨૩૩ અ	૨૨૯, ૨૩૨,
	,,	,,	૨૩૫
હરદેવ	,,	૨૨૪	૯૬
હરધણુ (ધન)	૧	૮૮	૨૫૪, ૨૫૮
	,,	૧૦૬	૧૪, ૧૫
હરસતદેવી	૩	૨૫૦ અ	૨૫૪
હરિ ...	,,	૨૩૪	૨૭
હરિદાસ વિહારીદાસ	૩	૨૫૦ અ	૨૫૪
હરિનાથ	૧	૫૭	૧૨૯, ૧૩૨
હરિપાલ	૩	૨૧૯ બ	૨૧૦
	,,	૨૨૨ અ	૨૧૩, ૨૧૪
	,,	૨૫૧ અ	૨૫૭
હરિપ્રભસૂરિ	,,	૨૪૫	૬૭
	,,	૨૫૦	૭૦
હરિભટ્ટ	૨	૧૩૦	૯૪, ૧૦૨
હરિભદ્રિ	૧	૮૦	૨૨૦, ૨૨૧
હરિભદ્રસૂરિ	૨	૧૬૭	૧૨૩, ૧૨૮,
	,,	,,	૧૩૩
	,,	૧૬૮	૧૩૫, ૧૩૭
	,,	૨૦૭	૧૫, ૧૭
	,,	૨૦૯	૨૬
	,,	૨૧૦	૩૦
	,,	૨૧૧	૩૩, ૩૫, ૪૦
હરિયાક	૨	૧૬૮	૧૩૯
હરિબા	૩	૨૫૧ અ	૨૫૭
હરિવર્મન	,,	૨૩૮ અ	૨૩૭, ૨૩૮
	,,	,,	૨૪૦, ૨૪૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
કેદાર ...	૧	૮૫	૨૪૩
કેવલિ ...	૧	૯	૧૬, ૧૭
ખ			
ખણ્ડ			
ખન્યાકર નિધિનિક્ષેપસહિતં			
ખલ્લકં ...	૨	૧૬૨	૯૮
ખોડ સ્થલકોપરિ- પટક સહિત	૧	૭૭	૨૧૪
ગ			
ગડક ...	૨	૧૪૫	૩૧
ગન્ધ			
ગમગમિક	૩	૨૪૧	૧૫, ૧૭
ગર્જનક	૨	૧૩૭	૭
	,,	૧૬૦	૮૮
	,,	૧૬૫	૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૯
	,,	૧૮૬	૧૫૧
ગ્રામકુટ			
ગ્રાસ			
ગ્લાન			
ગીત			
ગુદાદાનં	૧	૬૭	૧૫૮
ગોપથ ગોપ્રચાર સમેતા	૨	૧૬૨	૯૮
ગોષ્ઠિકા	૩	૨૪૩	૬૫, ૬૬
ઘ			
ઘડા ...	૩	૨૨૩	૯૦
ઘોષ ...	૨	૧૦૯	૮, ૧૧
ચ			
ચક્રવર્ત્તિ			
ચતુરશીતિ	૨	૧૨૩	૩૨
	૩	૨૩૫	૩૩
	,,	૧૨૫ અ	૧૧૭
ચતુરશીતિકા	,,	૨૩૪	૨૫
ચતુરાશિકા	,,	૧૫૫ અ	૧૭૮
ચતુર્ત્થાષ્ટાહ્નિકા	૨	૧૬૮	૧૩૮
ચતુષ્ટિ	,,	૧૫૬	૬૯, ૭૧

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ચરૂ			
ચરૂપુરોડાશ સ્થાલીપાક શ્રપણાદિકર્મં	૨	૧૩૫	૧૪૩
ચાટ			
ચાતુર્માસ્ય	૨	૧૩૫	૧૩૭
ચીવરિક			
ચોરાશી	૩	૨૩૫	૨૮
	,,	૧૨૫ અ	૧૧૫
ચોરોદ્ધરણિક			
ચોલ્લક વૈણિવૈગિક કોષ્યદિસહિતઃ	,,	૨૩૪	૨૬
ચોવીસી ...	૨	૧૩૦	૯૬
	૩	૧૫૫ અ	૧૭૬
છ			
છત્રીસી ...	૨	૧૪૨	૨૪
છાટ ...	,,	૧૪૫	૩૧
જ			
જ્યાશ્રય			
ત			
તલભેદ્યા સ્રાણુક-મલક ત્રુંધકદંડ-દોષપ્રામાદાય	૨	૧૫૭	૭૫
તુલાપુરુષ	૨	૧૩૩–૩૪	૧૨૯
તંલ			
ત્રિભુવનાશ્રય			
દ			
દણ્ડનાયક	૨	૧૩૨	૧૧૮
	૩	૧૫૭ ઇ	૧૯૧
દણ્ડપાશિક			
દર્શપૂર્ણમાસ	૨	૧૩૫	૧૩૭
દશાપરાધિક	૧	૪૦	૬૯
દાણ્ડપાશિક			
દાપકઃ ...	૩	૨૩૮	૫૦
	,,	૧૩૦ આ	૧૫૩
દાયૌ ...	૨	૧૧૧	૧૯
	,,	૧૧૨–૧૩	૨૨
	,,	૧૧૭	૫૦

પરિશિષ્ટ (૩)

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખસંગ્રહના ત્રણ ભાગમાં આવતા પારિભાષિક શબ્દોની અનુક્રમણિકા

[સૂચના—પહેલો અંક ગ્રંથનો નંબર બતાવે છે, બીજો અંક લેખનો નંબર બતાવે છે અને ત્રીજો અંક પાનું બતાવે છે. જે જે શબ્દો લગભગ દરેક લેખમાં વંશવર્ણનપ્રસંગે તેમ જ દાનવિભાગમાં ચાલુ આવે છે તેની સામે ગ્રંથ, લેખ અને પાનાના અંકો મૂક્યા નથી.]

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
અ			
અભિખંધાનિ	૧	૧	૪
અગ્નિહોત્ર			
અગ્રહાર			
અતિથિ			
અનુત્પન્નાદાન સમુદ્ગ્રાહક	૧	૩૬	૫૯
અન્તરત્રા	,,	૯૮	૨૫૩
અભિનવ માર્ગણ	૨	૧૫૭	૭૫
અભ્યન્તરિકા	૧	૮૭	૨૪૮
અમારિદાન	૩	૧૫૫ અ	૧૭૮
અવલોકિક	૧	૪૦	૬૯
અષ્ટકાશ્રાદ્ધ	૨	૧૩૫	૧૪૩
આ			
આગ્રયણ શ્રાદ્ધ			
આચ્છાદન			
આઢક	૩	૨૩૮ અ	૨૩૭
આભીર	૧	૭	૧૨, ૧૩
	,,	૧૧	૧૮
આમર્દકસન્તાન	૩	૨૩૬	૩૫
આયુક્તક			
આરક્ષિક	૩	૨૨૮	૮
આદરણી			
આહાર			
આક્ષપટલિક			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
ઈ			
ઇનિઝખમહામાતા	૧	૧	૧૦
ઉ			
ઉત્સવસંમેલન	૧	૧	૨
ઉદક સર્ગ			
ઉદકાતિ સર્ગેણ			
ઉન્દની ...	૧	૭૩	૧૯૦
ઉપકૃષ્ટા	૩	૨૧૪	૪૪
ઉત્પન ...	૧	૬૧	૧૩૯
અંગભોગાર્થ	૨	૧૦૨	૧૬૩
ક			
કચ્છક ...	૨	૧૬૨	૯૮
કર્ષ ...	૩	૨૨૨	૮૩, ૮૬
	,,	૨૩૮ અ	૨૩૯
કાપેઅરિક	૧	૪૭	૯૭
કાર્પટિકા	૨	૨૦૬	૧૭૨
કાર્ષાપણ	૨	૧૪૫	૩૩
	૩	૧૫૭ ક	૧૮૮
કુટ્ટિમ ...	૨	૧૬૩	૧૦૨
કુમારામાત્ય			
કુલપુત્ર (ક)	૧	૯૬	૩૦૧
	૨	૧૨૩	૩૩
	,,	૧૨૬	૬૪
	૩	૨૨૮	૭
	,,	૨૩૪	૨૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
પેઠ ...	૧	૩૮	૬૨
પેલ્લક ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૯
પંચ મહાયજ્ઞ			
પંચ મુખનગર	૩	૨૨૩	૯૦
પ્રકૃષ્ટ ...	૧	૭૯	૨૧૯, ૨૨૧
	,,	૮૩	૨૩૪
	,,	૮૫	૨૪૩
પ્રતિનર્તક	,,	૯૬	૩૦૧
પ્રતિપત્તિ	૩	૨૫૫	૮૩
પ્રતિબદ્ધ	૨	૧૪૪	૨૯
	૩	૨૩૫	૩૩
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૯
પ્રતિસરક	૧	૪૩	૮૫
પ્રતિસંસ્કરણ			
પ્રતિહાર			
પ્રતીહાર			
પ્રત્યય ...	૧	૧૭	૬
	,,	૨૯	૪૩
	,,	૪૨	૮૧
	,,	૫૨	૧૧૭
	,,	૫૫	૧૨૭
	,,	૮૨	૨૨૮
	૩	૨૨૯	૨૨૨
પ્રદ્વાર ...	૧	૫૭	૧૨૯
	,,	૬૧	૧૩૯
	૨	૧૧૪	૨૫, ૨૭
	,,	૧૧૬	૩૫
પ્રપા ...	,,	૧૫૦	૮૬, ૮૮
	,,	૧૬૨	૧૦૦
	૩	૨૨૯	૨૨૨
	,,	૨૧૬	૫૭
પ્રાદેશિક	૧	૧	૩
પ્રાપીય ...	,,	૨૧	૧૮
	,,	૨૩	૨૪
	,,	૪૦	૬૯
	,,	૪૧	૭૫, ૭૮
	,,	૬૭	૧૫૭
પ્રાપ્ત પંચ મહાશબ્દ			
પ્રાવેશ્ય ...	૧	૨૩	૨૬
પૃથિવીવલ્લભ			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
બ			
બરાતિ રાબિ-ખતમરાતિ	૩	૨૧૭	૬૨
બલિ			
બલદાય			
બલાપુરી	૩	૨૧૭	૬૬
	,,	૨૧૯	૭૩, ૭૫, ૭૬
ભ			
ભક્તિ (કતી)	૧	૬૯	૧૭૪
ભટ			
ભદ્રમુખ	,,	૮	૧૪
ભ્રષ્ટિ (ભૃષ્ટિ)	,,	૬૪	૧૪૯
	,,	૭૩	૧૮૯
ભુક્તિ ...	,,	૪૧	૭૫
	,,	૬૮	૧૬૨, ૧૬૭,
	,,	,,	૧૬૮
	,,	૯૩	૨૬૩, ૨૬૭
	,,	૯૪	૨૭૫, ૨૭૬
	૨	૧૧૪	૨૮, ૨૯
	,,	૧૨૨	૨૩
ભૂમિચ્છિદ્રન્યાય			
ભેરીઘોષ	૧	૧	૪
ભૈષજ્ય			
ભૈક્ષક ...	૩	૫૯ અ	૧૦૮
ભોગ ...	,,	૨૩૦ અ	૨૨૩
ભોગિક ...	૧	૨૭	૩૭
	૨	૧૦૮	૩
	,,	૧૧૧	૧૯
	,,	૧૨૮	૮૦
	૩	૨૬ અ	૯૩
ભોગિકપાલ	,,	૨૩૨	૨૦
	,,	૨૩૦ અ	૨૨૪
ભોંડક	,,	૨૩૦	૧૨
ભોલ્લર ...	૧	૨૪	૨૮
મ			
મણ્ડલ			
મહત્તક ...	૨	૧૩૦	૧૦૪
મહત્તર			
મહાકાર્તાકૃતિક	૧	૨૭	૩૭

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
દાયો ...	૨	૧૨૪	૩૯
	,,	૧૨૬	૫૯
	૩	૨૨૮	૭
દિવિરપતિ			
દીપ			
દૂતક			
દ્ર. (દ્રમ્મ)	૩	૨૧૬	૫૫
દ્રમ્મ ...	૨	૧૪૮	૫૦
	૩	૨૨૨	૮૩, ૮૪
	,,	૨૨૩	૮૮
	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૪
	,,	,,	૬૫, ૬૬
	,,	૧૫૭ ક	૧૮૮
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૨
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
દ્રાક્ષિગ			
દ્રોણુ ...	૩	૨૩૮ અ	૨૩૯
દ્રોણી ...	,,	૨૧૭	૬૨
દ્વાદશક ...	૨	૧૩૯	૧૫
ધ			
ધરાશ્રય			
ધર્મદાય			
ધમ્મદાય			
ધર્મવર્દ્ધિકા	૨	૧૬૨	૯૮
ધર્માધિકરણ	,,	૧૩૦	૧૦૪
ધ્રુવસ્થાનાધિકરણ			
ધ્રુવાધિકરણ			
ધૂપ			
ધંમઘોષ	૧	૧	૪
ધંમમંગલ	,,	,,	૮
ધંમલિપી	,,	,,	૨
ન			
નકુલીશ	૩	૨૩૬	૩૫
નવનિધાનસહિત	૨	૧૬૫	૧૧૪
	,,	૨૦૨	૧૬૩
	૩	૨૧૬	૫૪

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
નિર્વાપાઃ	૩	૨૧૬	૫૫
નિવર્ત્તન	૨	૧૧૭	૪૩, ૪૯
નીતિલેખન	૧	૧	૨
નીતિશિક્ષણ	,,	,,	૩
નૃત્ય			
પ			
પટબન્ધ(ઉત્સવ)	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૯
	,,	૧૩૫	૧૩૭
પટ્ટ ...	૧	૭૪	૧૯૮
પટ્ટિકા (પત્તિકા)	,,	૬૮	૧૬૭, ૧૬૮
	,,	૧૦૨	૩, ૪, ૫, ૬
પટોદ્ધરણ	૩	૨૧૩	૪૨
પત્તક ...	૧	૭૧	૧૮૨
પથક			
પરમ બ્રહ્મણ્ય શરણ્ય	૩	૨૨૯	૨૨૨
પરમભાગવત			
પરમમાહેશ્વર			
પરમાદિત્ય ભક્ત			
પરમેશ્વર			
પરમોપાસક			
પરરાષ્ટ્રમંત્રિ	૩	૧૨૫ બ	૧૩૩
પરિસરા	૧	૨૬	૩૩
	,,	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૫	૨૪૩
	૩	૯૨	૧૧૩
પરિસા ...	૧	૧	૩
પલ્લડીકા	૨	૧૬૨	૯૮
પલ્લિકા ...	૩	૨૨૨	૮૬
પળી ...	,,	૨૩૮ અ	૨૩૯
પક્ષશ્રાદ્ધ			
પાઇલા ...	૨	૧૪૩	૨૬
પાદમૂલપ્રજીવનનિમિત્ત			
પાદાવર્ત્ત			
પાસંડા ...	૧	૧	૭
પિંડપાત્ર (પિણ્ડપાત્ર)			
પુષ્પ			
પૂર્વપ્રતદેવબ્રહ્મદેયવર્જ્જિત			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
વિંશોપક	૩	૧૫૭ ક	૧૮૮
(દત્તવીર)	,,	,,	,,
(શ્રીમપ્રિય)	,,	,,	,,
(વરાહપ્રિય)	,,	,,	,,
	૩	૨૩૮ અ	૨૩૯
વિષય			
વિષયપતિ			
શ્રીદીપિટકવાપક્ષેત્ર	૩	૨૩૨	૨૦
વૈશ્વદેવ			
વ્યયકરણ	૨	૧૪૪	૨૯
શ			
શયનાસન			
શય્યાગ્રાહક	૩	૧૫૭ અ	૧૮૪
	,,	,,	૧૮૬
શય્યાપાલ	૨	૧૫૭	૭૪
શય્યાપાલક	૩	૧૫૭ અ	૧૮૬
શાક્યાર્ય્ય-ભિક્ષુસંઘ	૧	૩૪	૫૬
શિલ્પી ...	૩	૨૧૪	૪૪
શૈખર ...	૨	૧૦	૧૫
	,,	૪૭	૯૯
શૌલ્કિક	,,	૩૬	૫૯
	૩	૫૯ અ	૧૦૭
શ્રમણ ...	૧	૩૩	૫૨
શ્રામણેર	૧	૨	૧૮, ૨૦
શ્રાશ્રય			
શ્રીકરણ	૨	૧૫૬	૭૧
	,,	૧૫૭	૭૪
	,,	૧૬૧	૯૧
	,,	૧૬૨	૯૭
	૩	૨૧૬	૫૪
	,,	,,	૫૬
	,,	૨૧૭	૬૭
	,,	૨૨૦	૭૭
	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૫
	,,	૧૪૪ બ	૧૬૦
	,,	૧૪૮ અ	૧૬૬
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૮, ૧૬૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૨
શ્રીકરણ	૩	૧૪૩ અ	૧૯૭
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
શ્રી કીર્ત્તિનારાયણ	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
સ			
સકર્મ્માન્તઃ	૨	૧૩૫	૧૪૩
સટ્ટ ...	૧	૬૪	૧૪૯
સત્ક ...	,,	૨૯	૪૩
	,,	૫૫	૧૨૭
	,,	૫૭	૧૩૨
	,,	૭૧	૧૭૯, ૧૮૨
	,,	૭૯	૨૧૯
	,,	૮૩	૨૩૪
	૨	૧૧૭	૪૩
	,,	૧૪૩	૨૫
	,,	૨૦૧	૧૬૧
	૩	૯૨	૧૧૩
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૮
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૫
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૨
	,,	૧૫૭ અ	૧૮૨
સત્યાશ્રય			
સત્ર ...	૧	૧૬	૪
સત્રાગાર ...	૨	૧૫૭	૭૩, ૭૫
	,,	૧૬૦	૮૬, ૮૮
	,,	૧૭૦	૧૪૩
	,,	૨૦૬	૧૭૨
સત્રાલય ...	,,	૧૬૩	૧૦૨
સદશાપરાધ			
સધાન્યભોગ હિરણ્યોદય			
સભૂતવાતપ્રત્યાય			
સભ્રષ્ટિક	૧	૬૪	૧૪૯
સમધિગતપઞ્ચ			
મહાશબ્દ			
સમસ્ત રાજકીયાનામહસ્ત			
પ્રક્ષેપણીય			
સમ્યક્સંબુદ્ધ	૧	૨૮	૪૧
સમાજો ...	,,	૧	૨

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
મહાકાર્ત્તિકી	૩	૨૨૮	૬૭
મહાદણ્ડનાયક			
મહાદ્વારક	૨	૧૫૬	૬૯, ૭૧
મહાપલ્લપતિ	૩	૨૩૨	૧૮
મહાપ્રતીહારં			
મહામાત્ર	૧	૧	૫
મહારાજાધિરાજ			
મહાવૈશાખી	૩	૧૨૫ અ	૧૧૯
મહાસાધનિક	૨	૧૫૦	૫૨
	૩	૨૨૨ અ	૨૧૩
મહાસાંધિવિગ્રહિક			
મહાસામન્ત			
મહાસામન્તાધિપતિ			
માલ્ય			
મિત્રાવરુણ	૨	૧૩૫	૧૪૫
અધ્વર્યુ હોતા			
મુદ્રાવ્યાપાર	૨	૧૫૦	૫૪
	,,	૧૫૬	૭૧
	,,	૧૫૭	૭૪
	,,	૧૬૨	૯૭
	૩	૨૧૧	૩૨
	,,	૨૪૩	૬૩, ૬૫
	,,	૧૪૮ ક	૧૬૯
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૨
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૭
	,,	૨૧૫ અ	૨૦૩
	,,	૨૧૯ અ	૨૦૯
	,,	૨૨૩ અ	૨૧૬
	,,	૨૨૫ અ	૨૧૮
મંગલં ...	૧	૧	૮
ય			
યુક્ત ...	૧	૧	૩
યુતા ...	,,	,,	,,
ર			
રત્તકંદર્પ દેવ	૨	૧૩૩-૩૪	૧૨૪
રાજસૂયવાજપેય અગ્નિષ્ટોમાદિ સમસોમ	૨	૧૩૫	૧૪૩

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
રાજસ્થાનીય			
રાજૂક ...	૧	૧	૩
રાષ્ટ્રપતિ			
લ			
લબ્ધિ ...	૧	૨	૧૭, ૧૯, ૨૦
લેખક			
વ			
વચભૂમિકા	૧	૧	૧૦
વણિજ્યારક	૩	૨૨૩	૯૦
વર્ત્મપાલ	૧	૪૩	૯૫
વર્ધરકક્ષણુ	૨	૧૩૭	૬
	,,	૧૫૭	૭૪
	,,	૧૬૦	૮૫, ૮૮
	,,	૧૬૨	૯૬
	,,	૧૬૫	૧૧૨, ૧૧૬
	,,	૧૬૬	૧૧૯
	,,	૧૭૦	૧૪૨
	,,	૧૮૬	૧૫૧
	,,	૨૦૧	૧૫૯
	,,	૨૦૨	૧૬૨
	,,	૨૦૬	૧૭૧
	૩	૧૫૭ અ	૧૮૫
	,,	૧૪૩ અ	૧૯૭
	,,	૧૪૩ બ	૧૯૮
	,,	૧૪૪ ઈ	૧૯૯
વલ્લભ			
વહઃ ...	૧	૬૪	૧૪૯
	,,	૮૨	૨૨૮
વાદ્ય			
વાસક ...	,,	૬૯	૧૭૧
	,,	૯૯	૩૦૬
	,,	૧૧૬	૩૫
	,,	૧૧૭	૪૧
વાસાવકાદિ (વાસાપકા)	૩	૨૩૩ અ	૨૩૬
વિનિયુક્તક			
વિમાનલક્ષણ	૧	૧	૪
વિશીર્ણ			

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સવ્વાદિત્ય વિષ્ટિ પ્રાતિભેદિકા પરિહીણું	૨	૧૧૦	૧૬
	,,	૧૧૩	૨૧
સર્વાદાન સંગ્રાહઃ	,,	૧૦૮	૮
	,,	૧૧૦	૧૬
	,,	૧૧૨	૨૧
સર્વાભ્યન્તરસિદ્ધાઃ	,,	૧૫૭	૭૫
સહીઅરં	૨	૧૧૩	૨૧
સાગરક્ષોભ (એક જાતની છુરી)	૩	૨૩૫	૨૮, ૩૨
સાધિત્રિઅહિક			
સુપકારાપિતા	૧	૨૯	૪૪
સેનાપતિ			
સોત્પથમાનવિષ્ટિક			
સોટ્ટૂ			
સોપરિકર			
સંધિવિમહાધિક			
સ્થલી ...	૧	૩૮	૬૨
	,,	૪૦	૬૯
	,,	૪૧	૭૮
	,,	૪૫	૯૦, ૯૩
	,,	૫૨	૧૧૫, ૧૧૭
	,,	૫૩	૧૨૨
	,,	૬૧	૧૩૯
	,,	૬૪	૧૫૧
	,,	૬૫	૧૫૪
	,,	૭૩	૨૧૪
	,,	૭૮	૨૧૫
	,,	૮૩	૨૩૪
	,,	૮૪	૨૩૬, ૨૪૦

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
સ્થલી ...	૩	૨૩૬	૩૭, ૩૯
	,,	૯૨	૧૧૩
સ્નાન			
સ્ફુટિત			
સ્વગોચરસહિત	૨	૧૩૭	૧૦
સ્વતલ ...	૧	૪૧	૭૮
	,,	૫૨	૧૧૭
	,,	૫૭	૧૨૯, ૧૩૨
	,,	૬૦	૧૩૬, ૧૩૮
	,,	૬૩	૧૪૪, ૧૪૭
	,,	૬૭	૧૫૭, ૧૫૯,
	,,	,,	૧૬૧
	,,	૭૫	૨૦૩, ૨૦૪
	૩	૫૯	૧૦૪
	,,	૧૨૫ બ	૧૨૮

હ

	ગ્રંથ	લેખ	પાનું
હલ ...	૨	૧૪૩	૨૬
	,,	૨૦૧	૧૬૦
	૩	૨૧૬	૫૫
	,,	૧૪૦ અ	૧૫૮
	,,	૧૪૪ ક	૧૬૩
	,,	૧૪૯ અ	૧૭૨
હલવાદ	૨	૧૪૦	૧૭
	,,	૧૫૮	૮૦
	,,	૧૫૯	૮૩
	૩	૨૧૬	૫૭
	,,	૧૫૭ બ	૧૮૪
હસ્તિદસ્તા	૧	૧	૪
હસ્ત્યશ્વારોહાદિ	,,	૪૭	૯૯
હિરણ્યસમર્પિતવિધિ	૨	૧૩૦	૯૫
હોમ નિયમસ્વાધ્યાય અધ્યયન ઉપાસન દાનદક્ષિણાર્થં			